

DR DUŠAN KORAĆ

**KORDUN I BANIJA
U NARODNOOSLOBODILAČKOJ
BORBI I SOCIJALISTIČKOJ
REVOLUCIJI**

Školska knjiga — Zagreb

Urednik
IVE MAŽURAN

Recenzenti
Akademik prof. dr BOGUMIL HRABAK
Prof. dr ĐORĐE KNEŽEVIĆ
Prof. dr IVAN OČAK
General-major DRAGAN PAJIC

Naslovna strana
VIKTOR GORIČAN, akad. slikar

Izdavačka radna organizacija
»SKOLSKA KNJIGA«,
Masarykova 28, Zagreb

Za izdavača
Dr JOSIP MALIC

Likovna urednica
JELENA MUSIC

Grafička urednica
KSENILJA BAŽDAR

Lektori
Mr NADA MITIC-TOMIC, prof.
BRANKO GACESA
NADA JOVETIĆ, prof.

Korektora
GIOIA VUCINIC

Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb
Katalogizacija na izvoru:

949.713»1941/1945«

KORAĆ, Dušan
Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj bor-
bi j socijalističkoj revoluciji / Dušan Korać
. — Zagreb : Školska knjiga, 1986. — 635 str.,
[1] presavijen list, sa zemljop. kartom : ilu
str. ; 25 cm

Nakl. 1000 primj. — Izvori: str. 557-561. —
Bibliografija: str. 563-579. Imensko kazalo.

Tisak završen u februaru 1986. godine u tiskari »M. Gembarovski

Dr DUŠAN KORAĆ

KORDUN I BANIJA
U NARODNOOSLOBODILAČKOJ
BORBI I SOCIJALISTIČKOJ
REVOLUCIJI

ES

ŠKOLSKA KNJIGA ZAGREB

*Josip Broz Tito
vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda
Jugoslavije*

OVO IZDANJE POSVEĆUJEM SUPRUZI NEDJELJKI
I KĆERIMA LJUBICI I DUŠANKI DA ČUVAJU
SVIJETLU TRADICIJU PORODICE BASTAJIĆ — KORAĆ

Knjigu posvećujem 45-godišnjici ustanka naroda Banije i Korduna i 40-godišnjici oslobođenja zemlje te pogibiji moje majke Anke, rođene Bastajić, oca Vasilja, snaha Kate i Mile, sinovaca Mirka i Mile, bake Julike, strica Ilije, strine Anke, rođene Stopić, bratića Branka i Milana, sestrične Kate udate Bastajić, njenog supruga Pavla i sina Svetozara, tetke Anke udate Bižić i njene djece Slavice i Rade, tetke Sare udate Bižić i njezina sina Nikole, kćerke Evice i mnogobrojne obitelji Radovana, Miladina Lake, Nikole i Mile, tetke Janje i njenog supruga Rade Milašinovića, tetke Kate i njenog supruga Mile Bratića, kao i svima koji padoše u strašnom ratu na poprištu Vojne krajine, svim palim borcima što proliše krv od Banije do Sutjeske, od Petrove gore do Kozare, od Korduna do Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Like i Dalmacije, od Šamarice do Slavonije, Moslavine, Hrvatskog zagorja i Slovenije, od Bosanske krajine do Pokuplja, Turopolja, Posavine i Zumberka i Bele krajine. Knjigu posvećujem i mome pokojnom bratu Mili (umro 1983), čija je Partizanska spomenica na naslovnoj strani, te svim divnim drugovima što ostadoše na stazama borbe za slobodu od Banije i Korduna do Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije, Srbije, Hrvatske i Slovenije, u borbama za Bihać, Drvar, Jajce, Beograd, Zagreb, Ljubljanu, Trst i mnoge gradove u završnim operacijama. Neka njihovi grobovi i prolivena krv po ovoj nepokorenoj zemlji budu stalna opomena za čuvanje velikih tekovina narodne i socijalističke revolucije, bratstva i jedinstva svih naših naroda i narodnosti, za slobodu i ravnopravnost cjelokupnog naroda i narodnosti koji 40 godina grade svoju samoupravnu Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju.

Autor

/ Z P R E D G O V O R A
P R V O M I Z D A N J U

Kordun i Banija naseljeni su u nacionalnom pogledu srpskim stanovništvom, a u graničnim područjima miješanim žiteljima. — Srbi, Jevreji, Romi i Hrvati komunisti bili su od prvog dana rata i fašističke okupacije objekat ustaških obračuna, terora, pa i genocidnog uništavanja. Komunistička partija Jugoslavije stvorila je od prvog dana rata poprište suprotstavljanja, i povelu široke narodne mase u aktivnu borbu, koja je trajala i vodila se u tim oblastima do kraja rata i pobjede.

Na teritoriji ovih dviju srodnih i susjednih oblasti Banije i Korduna, uporedo s oslobodilačkom borbom, nicali su i novi organi narodne vlasti — Narodnooslobodilački odbori. Iako je cilj NOO-a za vrijeme rata bio pomoć oružanoj borbi, oni su isto tako kao pravi, narodni organi vlasti služili narodu, pomagali mu živjeti i boriti se u najtežim danima rata i okupacije. Oni su bili i nosioci socijalističke revolucije u Baniji i na Kordunu.

U ovim oblastima bila je organizovana među prvima u zemlji z.a vrijeme NOB-a slobodna partizanska teritorija, na kojoj je ne samo djelovala narodna vlast nego su i stvarani, koncentrisani i uvježbavani novi partizanski odredi.

Značajno je takođe i to da su u ovim dvjema oblastima za vrijeme rata, naročito od 1941. do 1945. godine, bile skoncentrisane mnoge centralne ustanove — Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske i mnoge društveno-političke organizacije: Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske, Pokrajinski komitet SKOJ-a i USAOH-a i Antifašistički front žena Hrvatske. Prema popisu stanovništva 1931. i 1961. godine srpsko stanovništvo je pretežno naseljeno na području banijskih općina: Dvor na Uni, Glini, Kostajnici i u polovičnom razmjeru s hrvatskim stanovništvom u Petrinji. Na području općine Sisak u većini je hrvatski živalj.

Na području Korduna srpski živalj je u znatnoj većini na području općina: Vojnić, Vrginmost, dok je u Slunju smanjen zbog genocidnog uništavanja od neprijatelja i poslijeratne ekonomske migracije.

Stanovništvo hrvatske nacionalnosti u većini je naseljeno na području općina: Duga Resa, Karlovac, Ozalj, Vrbovsko, dok je stanovništvo hrvatsko i srpsko u polovičnom razmjeru na području općina: Ogulin, Pettinja i Slunj (popis 1961. godine). Vidi dalje statistički pregled na str. 5—14. Na području Banije i Korduna naišle su na gostoprimstvo i zaštitu mnoge manje partizanske jedinice iz drugih susjednih oblasti, kao i njihova vojna i politička rukovodstva za vrijeme velikih neprijateljskih ofanziva u tim područjima, što je produbljavalo bratstvo i jedinstvo između hrvatskog, srpskog i muslimanskog naroda. Pri razradi ove

doktorske teze posebno interesovanje posvećeno je rješavanju pitanja uzajamnih odnosa srpskog i hrvatskog stanovništva u ovim oblastima. Neće stoga biti preuveličano ako naglasim da se baš na terenu Banije i Korduna naročito istaklo za vrijeme NOB-a bratstvo i jedinstvo između svih naroda i narodnosti u ovim oblastima, koje može i danas služiti primjerom uzajamnih i bratskih odnosa.

Nema sumnje da je baš to bratstvo i jedinstvo, iskovano na ovom terenu za vrijeme NOB-a, bilu glavna podloga uspješnog razvitka NOB-a u ovom dijelu Hrvatske.

Na kraju ovog kratkog pristupa želio bih izraziti moju duboku zahvalnost, prije svega, svim onim učesnicima NOB-a koji su na bilo koji način pridonijeli rasvjetljavanju pojedinih pitanja ove teme. Zahvaljujem, također, svim ustanovama i radnim organizacijama čiji sam materijal koristio, kao i svim ličnostima koje sam konsultovao ili koje su učestvovale oko tehničke opreme ove knjige iz NOB-a naroda i narodnosti Banije i Korduna.

A u t o r

P R E D G O V O R DRUGOM IZDANJU

Knjiga »Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji« predstavlja značajan prilog općoj historiji NOB-a ne samo na Kordunu i Baniji već uopće. Autor dr Dušan Korać je istražio obimnu historijsku građu, i izvršio golemo istraživanje da bi došao do ključnih podataka na osnovi kojih je mogao graditi svoje teze. Tema koju je autor odabrao u jednu je ruku zahvalna, jer su Kordun i Banija »prototip« za istraživanje NOB-a i socijalističke revolucije, ali je ujedno i nezahvalna, jer ni jedan autor, ni jedan umjetnik, ni jedan književnik, ni jedan ljudski duh, ne može, niti će ikada moći izložiti sve patnje naroda toga područja, neće moći ni dočarati, a kamoli opisati sva žrtvovanja i samožrtvovanja naroda Korduna i Banije u toku NOB-a od 1941. do 1945. godine. U tome kontekstu treba promatrati ovu knjigu druga Dušana Koraća, koja predstavlja ogromni napor da dade što više priloga za istraživanje historije NOB-a i socijalističke revolucije. Autor je svestrano istražio pojave i procese s kojima se bavi. U uvodu je dao najznačajnija obilježja Korduna i Banije prije aprilskog rata 1941. godine, da bi zatim prikazao okupacioni sistem, proces uspostave ustaške vlasti na ovom terenu, ustaški teror nad srpskim stanovništvom, Jevrejima, Romima, te nad naprednim i rodoljubnim snagama i najnaprednijim sinovima hrvatskog naroda. Vrlo detaljno i uspješno je analiziran rad organizacija KPH na ovom području, ustanak naroda pod rukovodstvom KPJ, razvoj NOB-a, jedinica NOV-a i organa narodne vlasti. Na kraju knjige autor je izložio značenje Korduna i Banije u NOB-u. Autor je prikazao gotovo sve elemente NOB-a i socijalističke revolucije na Kordunu i Baniji. To je i najveća vrijednost knjige. Naročito je detaljno istražen i upečatljivo prikazan ustaški teror, koji je na ovom području uistinu poprimio strahovite razmjere. Autor je utvrdio i prezentirao podatak da je na ovom području u toku NOB-a stradalo 56 710 stanovnika, što je predstavljalo 32% cjelokupnog stanovništva, 25% Srba i 7% Hrvata. Kordun i Banija su dali veliki broj boraca NOV i POJ, od kojih su pala 12 582 boraca i dvije divizije VII i VIII, i još mnogo drugih partizanskih jedinica. Kako su naše divizije brojile u prosjeku oko 3 000 boraca, iz podataka proizlazi da je iz Banije i Korduna palo toliko boraca da njihov broj sačinjava 4. divizije. Takav doprinos je teško mjerljiv. Ono što posebno karakterizira NOB na Baniji i Kordunu, i na čemu autor s pravom inzistira, jest činjenica da su ustanak i NOB bili djelo komunista koji su predvodili narod u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika, da je NOB dobio najšire osnove. U NOB-u je svaki rodoljub našao mjesta jer je počivao na bratstvu i jedinstvu svih naroda. Srpski seljak na ovom pod-

ručju je krenuo u borbu za svoje nacionalno i socijalno oslobođenje. Odlučno je odbacio četničku alternativu, što je bio jedan od glavnih elemenata za izgradnju Hrvatske kao ravnopravnog člana nove Jugoslavije, bez čega Jugoslavije ne bi ni bilo. To je velika zasluga naroda Banije i Korduna i njegovih boraca, u tome je veličina borbe na Kordunu i Baniji, u tome je sva njezina složenost i trajni doprinosi. To je čvrsti argument revolucije, koji ne mogu oboriti njezini neprijatelji, ma kako se trudili sve do danas. Sve je te elemente istražio i sistematski izložio Dušan Korać u svojoj knjizi. Prikazao je kako je narod pošao u borbu za svoje nacionalno oslobođenje, ali je taj isti narod znao da je buržoazija na našem području iscrpila svoju historijsku ulogu, i da zbog toga nema »povratka na staro«. Otuda je vrlo brzo došla parola »Nećemo kralja, hoćemo Tita, narod se pita«. Narod je postao faktor svojeg vlastitog života i prvi put u svojoj historiji se borio za svoje oslobođenje. To je taj najveći historijski doprinos NOB-a i socijalističke revolucije, koju je istakao Dušan Korać. Na Kordunu i Baniji se razvijalo takvo bratstvo i jedinstvo da ga je sam narod pretvorio u pjesmu:

»Partizana volim kao brata, kako Srba, tako i Hrvata,

Živjela nam sloga izabrata, Muslimana, Srba i Hrvata«.

Samo je ovakva parola, pretvorena u narodni credo, izražen u njegovoj pjesmi, mogla od mirnih seljaka stvarati heroje i junake općenarodne borbe. Mnogobrojne primjere toga saopćio nam je autor ove knjige.

Ova je knjiga vrijedan rad iz područja historije NOB-a i socijalističke revolucije. Korisno će poslužiti svim budućim istraživačima NOB-a, odgojno će djelovati na mladu generaciju, koja mora upoznati i spoznati što se to događalo hiljadu devetsto četrdeset i prve godine, ne samo na Baniji i Kordunu, već u čitavoj Jugoslaviji. Podaci izneseni u ovoj knjizi bit će najbolji odgovor povampirenom nacionalizmu, dokaz protiv onih koji i danas svim silama nastoje sakriti zločin i našim pokoljenjima spremiti još strašnju sutrašnjicu. Ova i slične knjige su opomena svima i svakome, i ujedno su udžbenik našeg novog života. Korać je posebno uspio prikazati veličanstvene, ogromne uspjehe NOB-a. Zar nije zadivljujući podatak da već u danima ustanka na Kordunu djeluje preko 60 partizanskih odreda? To je veličina istinske borbe naroda, koji je neuništiv i koji nalazi snage da se odupre i najgorem. Knjiga druga Koraća je značajan doprinos kulturi našeg naroda, jer narod mora dobro upoznati svoju historiju, ako ne želi reskiti da ju ponovno doživi, kao što je rekao jedan američki filozof indijanskog porijekla. Zbog toga je posebno dobro došla ova knjiga.

U Zagrebu, 30. 09. 1985.

Prof. dr Bogdan Ćosić
General-major Dragan Pajić

U V O D

ADMINISTRATIVNO-POLITIČKA PODJELA I STRUKTURA
STANOVNIŠTVA

Kordun zauzima područje opština Slunj, Vojnić i Vrginmost te dijelove opština Duga Resa, Karlovac i Ogulin. Banija zauzima područje opština Dvor, Glina, Kostajnica, Petrinja i Sisak. Granica Korduna proteže se na zapadnim obroncima Male i Velike Kapele, gdje graniči s Likom i Krbavom. Granica Korduna i Banije, s južne strane, ide od Like i Krbave na Bosansku krajinu, gdje graniči sa Socijalističkom Republikom Bosnom i Hercegovinom. Zatim se ova granica spušta rijekom Unom sve do rijeke Save, koja odvaja Baniju od Posavine i ide uzvodno do Siska, a potom rijekom Kupom do ušća rijeke Gline u Kupu. Banija se odvaja od Korduna kod Orlove šume i spušta se na rijeku Glinu, koju napušta kod utoka rijeke Čemernice. Granica zatim ide na sjever preko kote 209 kod sela Batura, pa dalje na kotu 202 Budačkog brda, odakle se spušta na rijeku Kupu kod sela Ilovačka. Rijekom Kupom Kordun graniči s Pokupljem sve do Karlovca, zatim ide dalje rijekom Mrežnicom na Generalski Stol, tako da zahvata kraj između Mrežnice i željezničke pruge Karlovac—Oštarije. Dalje granica ide na obronke Male i Velike Kapele.

Granica Banije prema Kordunu nije bila ustaljena. Na jednoj karti iz 1806. godine označena je kao granica između glinske regimente i krajiške slunjske regimente, a išla je od Donje Selnice na Kupi prema jugu, zatim zapadno od Sjeničaka i Slavskog Polja preko Petrove gore do turske granice. Ista granica ucrtana je i na geološkoj karti I banske regimente. Prema toj karti istočno od ove međe leži Banija s glinskim, petrinjskim, kostajničkim, dvorskim i vrgomoskim kotarom, a zapadno Kordun s vojničkim i slunjskim kotarom.¹

U zapadnom dijelu Kordun obuhvata oko 250 m visok kraški ravnjak koji se odlikuje oblicima plitkog krasa (mnogobrojnim vrtačama i uvalama), sačinjavajući tzv. Slunjsku ploču građenu uglavnom od krednih vapnenaca i dolomita. Istočno od Slunjske ploče su mladotercijarni brežuljci do Petrove i Zrinjske gore, građeni od starijih nepropusnih stijena. Sjeveroistočni dio Slunjske ploče pruža se do ruba panonske zavale i označava se kao karlovački kras. Cijeli prostor Korduna i Banije je brežuljkast, prosječne visine od 250—350 m, i raščlanjen brojnim i širokim dolinama. Najviši vrhovi su Mali Petrovac 512 m i Veliki Petrovac

¹
str. 314. Enciklopedija Jugoslavije, knjiga 5, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1962,

507 m na Petrovoj gori, Zrinjska gora 615 m i Trgovske gore 630 m, koje su građene od starijeg kamenja i tvore nizak i prvi niz Dinarskog gorja.² Sve ove planine pokrivene su bukovom, kestenovom i hrastovom šumom, dok se u manjim količinama nađe graba, jasena, javora, crnogorice i drugog raslinja.

U ostalim dijelovima Kordun je siromašniji šumama od Banije, krševitiji je i oskudijeva vodom. Velike površine zemljišta pokrivene su paprati i sačinjavaju tzv. bujadare, koje su ponekad izmiješane sa šikarama.

Na području Banije oko Kostajnice, Petrinje, Dvora, a zatim i na području Sjeničaka, javlja se litavski vapnenac, dok se na području Zrinjske gore nalazi okeanski fliš. Jezgra Petrove i Zrinjske gore izgrađena je od permokarbonskih škriljaca, pješčenjaka i konglomerata. Eruptivnog kamenja ima oko Bojne i Obljaja. U starijim slojevima nalaze se ležišta gvožđa, mangana i bakra, a u mlađim tercijarnim uglja (ponajviše lignita). Petrova gora bogata je rudama (glina, boksit, barit, gvožđe, mangan).

Kroz doline Korduna i Banije protiču, osim graničnih rijeka (Save, Kupe, Une): Korana s pritocima (npr. Slunječicom, Mrežnicom i Radonjom), te nekoliko većih potoka: Trebinja, Gradnica, Velika i Mala Utinja, Mala i Velika Trepča; rijeka Glina s pritocima: Perna s Blatušom, Čemernica, Glinica, Bojna, Buzeta i Maja. U rijeku Kupu kod Petrinje utiče Petrinjčica, a u rijeku Unu Žirovac s Jamnicom i Javornicom s više potoka, dok u Savu utiče rijeka Sunja i više manjih potoka koji prolaze kroz Baniju.

U dolinama rijeka i potoka zemlja je plodnija, tako da su ta zemljišta pogodna za gajenje žitarica: kukuruza, raži, ječma, prosa, zobi (ovsa) i drugih poljoprivrednih kultura. Od industrijskog bilja gaji se lan i konoplja. Na obroncima Petrove i Zrinjske gore i u sjeveroistočnom dijelu Korduna i Banije gaji se jabuka, kruška, dok je šljiva bistrica rasprostranjena na cijelom području, a služi za proizvodnju rakije.

Klima je umjereno kontinentalna, s prosječnim kolebanjima temperature do 22° i godišnjom količinom padavina od 1 150 mm (Slunj). Temperatura je ljeti i zimi umjerena pa pogoduje kroz cijelu godinu za lovni turizam koji se sve više razvija.

Saobraćajne veze su dosta loše. Cestovna mreža je nerazvijena, osim što je 1960. godine izgrađena asfaltna cesta Karlovac—Slunj—Plitvička jezera, a 1970. godine asfaltna cesta Vojnić—Vrginmost—Topusko—Glina—Petrinja—Sisak. Posljednjih godina izgrađena je asfaltna cesta od Siska prema Kostajnici i Dvoru na Uni, a rekonstruišu se i ostale ceste u Baniji i na Kordunu. Od željezničkih pruga saobraća željeznica na pruzi Karlovac—Vrginmost—Glina—Sisak, a pruga koja se prije rata počela graditi od Karlovca prema Bihaću nije završena.

²
str. 337. Enciklopedija Jugoslavije, - knjiga 1, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1955,

Vojna krajina u sklopu Habsburške Monarhije

Poslije ukidanja kmetstva 1848. godine u Hrvatskoj se i život krajišnika znatno izmijenio. Sve se manje osjeća potreba za postojanjem Vojne krajine. U Krajini se uvodi civilna uprava. Razvojačenje se sprovodi od 1873. godine i uvodi se vojna obaveza, prema zakonima o vojnoj obavezi austro-ugarskih zakona. Krajina od 1871. do 1881. ostaje poseban teritorij pod vlašću Generalkomande u Zagrebu. Vojna obaveza Krajišnika od 1873. do 1881. godine ne razlikuje se od drugih provincija Monarhije. Ukinuta je višestoljetna vojnička obaveza. Razvojačenje je donijelo krajišnicima ravnopravnost s ostalim državljanima.

Građanska uprava provedena je u vremenu od 1874. do 1886. godine. Područje Korduna i Banije razbija se na županije i nastoji se administrativnim putem svesti na što manje područje. »Na području bivšeg Karlovačkog generalata mjesto četiri Regimente pojavljuju se dvije županije: ličko-krbavska i modruško-riječka. Prema području Banije granica ide linijom stare krajiške međe Karlovačke i Banske krajine. Tako banijsko područje Vrginmosta, Gline, Petrinje, Kostajnice i Dvora pripada zagrebačkoj županiji, koja je još od XVI stoljeća sicala i na Kordun. Karlovac i područje do Slunjskih brda uz Mrežnicu pripada isto tako zagrebačkoj županiji. Petrovo Selo pripalo je Ličko-Krbavskoj županiji. Tako je Kordun bio sa svih strana pomalo »štrbnut«. ³ Županije su se dijelile na kotare, a kotari na opštine. Kordun je sveden na kotare Slunj i Vojnić. Svaki od njih bio je podijeljen na šest opština koje su zamijenile bivše krajiške kompanije. Kotar Slunj podijeljen je na opštine: Cetingrad, Rakovica, Slunj, Drežnik, Primišlje i Veljun. Vojnić je obuhvatao opštine: Barilović,

³ Milan Radeka: Kordun kroz prošlost, Karlovac 1964. (rukopis), sir 213.

Vukmanić, Perjasica, Krnjak, Vojnić, Krstinja i Tušilović. U kotaru Vrginmost bile su opštine: Bović, čemernica, Lasinja, Topusko i Vrginmost.

Uniforme graničarske regimente za vrijeme Marije Terezije, potječu iz tzv. » Albertina-Handschrift«, 1762. godine

Graničari u austrijskoj armiji 1700—1867. Beč 1895.

Janičar je činio jezgro osmanlijske vojske. Rekrutovao se od kršćanskog dječaka koji je prethodno primoran primiti muslimansku vjeru

Na području dvije Banske regimente, kojima je sjedište bilo u Glini i Petrinji, područje Banije podijeljeno je na kotar Dvor, koji je obuhvatao općine: Divuša, Dvor, Javoranj, Rujevac, Zrin, Žirovac, te kotar Glinu s opštinama: Bučica, Glina, Jukinac, Klastić, Kraljevcani, Maja, Mali Gradac i Stankovac; kotar Kostajnicu s opštinama: Bobovac, Crkveni Bok, Dubica, Kostajnica, Majur, Mečenčani i Staza. Kotar Petrinja obuhvatao je opštine: Blinja, Gora, Gradusa, Hrastovica, Jabukovac, Mošćenica i Sunja.

U vrijeme raspadanja Austro-Ugarske Monarhije na istorijskoj sjednici Hrvatskog sabora 29. oktobra 1918. godine, na predlog Svetozara Pribićevića, donesena je odluka o državnompravnom raskidu Hrvatske, Dalmacije i Slavonije sa Austro-Ugarskom, dakle o ukidanju hrvatsko-ugarske Nagodbe od 1868. godine i o pristupanju zajedničkoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba. Za tu odluku Sabora glasali su zastupnici svih stranaka, pa i frankovci, koji su zatim objavili raspuštanje svoje stranke, jer da je tobož njen program »ispunjen«. Time je Hrvatska, u čijem su sastavu Kordun i Banija, ušla 1. decembra 1918. godine u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Prema popisu stanovništva 31. januara 1921. godine na području Korduna i Banije stanje je bilo sljedeće:

Kotar ili grad	Broj doma- ćinstava	Broj sta- novništva	Po vjeroispovijesti							
			Pravo- slavnih	Rimoka- tolika	Grko- katolika	Evange- lista	Musli- mana	Izra- elista	Ostalih	Bez kon- fesije
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Dvor	3 690	25 165	22 192	2 960	1	5	3	4	.	—
Glina	7 124	42 076	27 911	14 095	2	12	14	42	•	---
Karlovac	3 387	18 578	336	18 229	7	1	—	5	■	--
Karlovac — grad	3 356	16 863	1 768	14 607	51	58	71	302	•	6
Kostajnica	5 262	28 151	18 385	9 694	19	4	22	26		1
Ogulin	8 216	42 565	20 371	22 122	8	2	—	62	.	—
Petrinja	6 066	30 812	14 980	15 759	17	9	17	28	■	2
Petrinja — grad	1 111	5 541	914	4 537	2	10	58	19		1
Pisarovina ⁴	2 522	13 667	32	13 598	1	15	—	21	.	—
Sisak	5 840	26 719	532	26 111	6	12	14	43	-	1
Sisak — grad	1 945	8 806	1 254	7 026	11	23	159	331	■	2
Slunj	6 956	41 526	22 120	19 393	2	—	5	6	.	—
Vojnić	5 667	34 833	25 015	9 799	4	—	5	10	.	—
Vrbovsko	3 363	16 135	2 409	13 702		1	—	23	.	—
Vrginmost	5 819	33 991	27 073	6 896		9	1	12	.	—
Ukupno:	70 324	385 428	185 292	198 528	31	161	369	934	-	13

⁴ Kotar Pisarovina, iako se nalazi s lijeve obale rijeke Kupe i naseljen hrvatskim stanovništvom kroz svoju istoriju, usko je vezan za Baniju i Kordun u administrativnom i političkom pogledu.

Iz prednjeg prikaza vidi se da je na navedenim područjima živjelo 385 428 stanovnika, gdje po vjeroispovijesti prvo mjesto zauzima rimokatolička vjera (198 528 stanovnika ili 51,5%), dok drugo mjesto zauzima stanovništvo pravoslavne vjere (185 292 ili 48,1%). Ostatak od 1 608 stanovnika spadaju u vjere grkokatolika, evengelisti, muslimana, izraelista i ostalih.

Na području kotara i gradova Banije i Korduna kad se iz prednjeg prikaza izuzmu kotari Karlovac, Pisarovina, Sisak i Vrbovsko, koji po teritorijalnom principu ne spadaju u područje Banije i Korduna, osim nekih manjih dijelova, broj stanovnika prema popisu na dan 31. januara 1921. godine iznosio je 310 329. Izuzimajući ova četiri granična kotara bitno se mijenjaju odnosi stanovništva po vjeroispovijesti. Tako ispada da broj stanovnika pravoslavne vjere iznosi 181 933 ili 58,6%, dok stanovništvo svrstano u rimokatoličku vjeru spada na drugo mjesto prema broju od 126 888 stanovnika ili 40,9%.^s

Pregled kretanja stanovništva po opštinama, kotarima i pojedinim gradovima nakon izvršenog popisa za proteklih 10 godina i 2 mjeseca, tj. na dan 31. marta 1931. godine gledano po broju stanovnika, po vjeroispovijesti, po zaposlenosti u poljoprivredi, industriji i ostalim službama pokazuje sljedeći prikaz:

Općine i kotarevi	Po vjeroispovijesti										
	Broj domaćin- stava	Broj stanov- nika	Rimokatolika	Pravoslavnih	Evangelista	Muslimana	Jevreja	Ostalo i nepoznato	Ploj oprirednici	Industrija	Ostalo (trgovina, saobr. i drugo)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Divuša	569	4161	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dvor	940	7 288	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Javoranj	615	4138	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rujevac	790	6 023	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zrin	365	2 235	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zirovac	451	4 210	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dvor	3 730	28 055	2 245	25 810	—	—	—	—	—	—	—
B. Grabovac	—	5 628	110	5 429	—	—	—	26 5	316	155	157
Bučica	—	3 584	3 248	336	—	—	—	—	3518	27	39
Glina	—	2 315	1 144	1 106	7	12	37	9	326	963	1026
Jukinac	—	8 830	4 325	4 494	3	1	—	7	8411	146	273
Klasnić	—	3 329	14 3	299	—	—	—	16	3 245	32	52
Kraljevčani	—	2 601	906	1 686	—	7	2	—	2 457	71	73
Maja	—	8 830	1 379	7 447	—	3	—	1	8 597	105	128
Mali Gradac	—	6 553	25 6	526	—	—	—	2	6 356	87	110
Stankovac	—	4 072	3 852	220	—	—	—	—	3 955	45	32
Glina	—	45 742	15 003	30 606	10 23	39	61	42 221	1	631	1890

⁵ Statistički pregled Kraljevine Jugoslavije po banovinama prema Zakonu od 3. oktobra 1929. godine o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja i prema Uredbi od 4. novembra 1929. godine, III, br. 49 651 o promenama područja srezova i opština usled određenih banovinskih granica. (Nap. a. Na osnovu ove Uredbe srez Dvor pripao je Vrbaskoj banovini, dok su ostali srezovi bili u sastavu Savske banovine.) Državna Stamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd 1930, str. 8—12.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Barilović	—	8 048	7 212	833	—	—	—	3	7 610	276	162
Draganići	—	5 712	5 655	36	3	10	1	7	4 952	541	211
Duga Resa	—	5 777	5 565	149	22	3	3	35	3 442	1 818	517
Jaškovo	—	5 121	5 112	6	—	—	—	3	4 797	203	121
Netretić	—	10 017	9 705	305	3	—	—	4	9 738	120	159
Ozalj	—	4 693	4 670	8	—	—	7	8	4 406	185	102
Rečica	—	4 132	4 084	39	—	1	4	4	3 770	167	195
Ribnik	—	6 453	6 431	12	—	—	—	1	6 176	153	124
šišljavić	—	1 538	1 537	1	—	—	—	—	1 465	5	68
Karlovac	-	51 491	49 971	1 398	28	14	15	65	46 356	3 468	1 667
Karlovac — grad	—	21 210	17 845	2 565	89	126	347	238	5 863	7 858	7 489
Bobovac	—	1 294	1 294	—	—	—	—	—	1 265	19	19
Crkveni Bok	—	2 725	72	2 652	—	—	—	1	2 623	47	55
Dubica	—	7 092	2 948	4 121	2	4	10	7	6 415	300	377
Kostajnica	—	2 039	1 430	556	1	1?	30	111	803	629	607
Kos. Majur	—	6 020	2 436	3 576	1	1	—	6	5 759	108	153
Mečenčani	—	4 873	273	4 598	—	—	—	->	4 684	80	109
Staza	—	5 056	1 400	3 654	—	2	—	—	4 705	70	281
Kostajnica	-	29 099	9 853	19 157	4	19	40	26	26 245	1 250	1 601
Drežnica	—	4 824	107	4 717	—	—	—	—	4 653	98	73
Gen. Stol	—	2 986	2 863	122	—	—	1	—	2 813	57	116
Gomirje	—	2 054	162	1 878	—	1	3	10	1 614	127	313
Gor. Dubrave	—	3 479	376	3 100	—	—	—	3	3 119	45	315
Josipdol	—	4 698	3 312	1 385	—	—	—	—	4 282	134	282
Modruš	—	3 535	3 525	6	—	—	—	4	3 369	74	2
Ogulin	—	10 015	7 488	2 469	14	5	20	19	6 106	1 473	2 436
Oštarije	—	2 539	2 061	478	1	—	—	—	2 204	78	257
Plaški	—	10 605	2 242	8 349	1	—	—	13	9 765	293	547
Tounj	—	2 468	2 456	12	—	—	—	—	2 292	59	117
Ogulin	—	47 203	24 592	22 516	16	6	24	49	40 217	2 438	4 548
Blinja	—	1 989	176	1 813	—	—	—	—	1 931	4	54
Gora	—	7 235	6 543	672	—	3	7	10	6 907	169	159
Gradusa	—	6 060	91	5 969	—	—	—	—	5 910	70	80
Hrastovica	—	2 222	1 912	307	—	—	—	3	2 082	56	84
Jabukovac	—	5 523	509	5 010	—	3	—	1	5 400	43	80
Moščenica	—	3 939	3 216	700	1	3	5	14	3 232	321	386
Sun ja	—	5 888	3 960	1 085	1	24	9	19	4 774	633	481
Petrinja	-	32 856	16 407	16 346	2	33	21	47	30 236	1 296	1 324
Petrinja — grad	—	5 536	4 462	962	8	21	14	69	1 540	1 896	2 100
D. Kupčina	—	2 066	2 059	6	—	1	—	—	1 933	39	34
Kupinec	—	3 386	3 365	2	19	—	—	—	3 233	69	84
Lasinja	—	8 831	3 500	5 331	—	—	—	—	8 433	50	348
Pisarovina	—	5 496	5 478	10	—	?	6	—	5 311	104	81
Pisarovina	—	4 017	3 973	24	—	1	15	4	3 704	81	232
Pisarovina	—	23 796	18 375	5 373	19	4	21	4	22 674	343	779
Gušće	—	2 035	2 015	7	5	—	—	8	1 955	32	48
Kratečko	—	1 553	1 525	20	—	—	4	4	1 444	40	69
Lekenik	—	3 649	3 596	28	?	1	11	11	3 239	214	196
Letovanid	—	2 805	2 532	263	1	9	—	—	2 667	82	56
Martinska Ves	—	4 342	4 330	—	—	1	8	1	4 142	118	82
Polanjek	—	3 615	3 578	30	5	—	—	?	3 191	208	216
Sela	—	5 159	5 057	87	4	?	?	7	4 402	382	375
Topolovac	—	4 278	4 085	183	1	2	3	4	3 721	432	125
Sisak	-	27 436	26 718	618	18	15	28	39	24 761	1 508	1 167
Sisak — grad	-	10 915	9 049	1 419	38	12	248	38	1 157	5 137	4 621
Cetingrad	—	9 593	5 617	3 974	—	?	—	—	9 362	125	106
Drežnik — grad	—	4 829	3 173	1 656	—	—	—	—	4 712	61	56
Primišlje	—	6 913	217	6 696	—	—	—	—	6 839	16	58
Rakovica	—	9 100	2 827	6 272	—	1	—	—	8 909	16	125
Slunj	—	9 573	8 310	1 259	—	—	—	4	8 673	473	427
Veljun	—	5 821	1 326	4 495	—	—	—	—	5 720	60	41

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	U	12
Šunj	—	45 829	21 470	24 352	—	3	—	4	44 215	801	813
Krnjak	—	5 829	33	5 814	—	£ 4	—	—	5 735	17	107
Krstinja	—	6 676	103	6 572	—	1	—	—	6 568	42	66
Perjasica	—	4 290	183	4 107	—	—	—	—	4 208	22	60
Skakavac	—	2 142	1 876	264	—	—	—	2	2 034	10	98
Tušilović	—	1 877	297	1 579	—	1	—	—	1 786	54	37
Vojnić	—	6 812	100	6 702	2	6	—	2	6 504	138	170
Vukmanić	—	3 593	1021	2 570	—	—	—	2	3 407	23	163
Vojnić	—	31249	3 613	27 608	2	16	4	6	30 242	306	701
Bosiljevo	—	5 438	5 429	6	—	—	3	—	5 221	141	76
Ravna Gora	—	2 903	2 894	2	—	5	2	—	675	1 991	237
Severin na Kupi	—	3 016	3 003	9	—	—	—	4	2 812	119	85
Srp. Moravice	—	3 518	886	2 614	6	1	6	5	921	724	1 873
Vrbovsko	—	2 353	2 105	228	4	1	14	1	943	853	557
Vrbovsko	—	17 228	14 317	2 859	10	7	25	10	10 572	3 828	2 828
Bović	—	5 028	353	4 675	—	—	—	—	4 919	58	51
Cemernica	—	4 007	69	3 936	—	2	—	—	3 888	30	89
Topusko	—	11 006	3 539	7 464	—	3	—	—	10 543	231	232
Vrginmost	—	8 948	110	8 831	—	7	—	—	8 457	167	324
Vrginmost	—	28 989	4 071	24 906	—	12	—	—	27 807	486	696
Ukupno:		3 730 441	098 237 991	206 495 244		422	826	656 354	106 32 249	32 224	

Uporednim pregledom podataka iz dvaju prikaza popisa stanovništva 1921. i 1931. godine vidi se kretanje ukupnog stanovništva, te stanovnika rimokatoličke i pravoslavne vjere koji su kao najbrojniji navedeni iz tih popisa:

Kotar ili grad	Broj stanovnika			Rimokatolici			Pravoslavni				
	1921.	1931.	Indeks 3:2	1921.	1931.	Indeks 6:5	1921.	1931.	Indeks 9 : f.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Dvor	25 165	28 055	111,5	2 960	2 245	75,8	22 192	25 810	116,3		
Glina	42 076	45 742	108,7	14 095	15 003	106,4	27 911	30 606	109,7		
Karlovac	18 578	51 491	277,2	18 229	49 971	274,1	336	1 398	416,1		
Karlovac — grad	16 863	21 210	125,8	14 607	17 845	122,2	1 768	2 565	145,1		
Kostajnica	28 151	29 099	103,4	9 694	9 853	101,6	18 385	19 157	104,2		
Ogulin	42 565	47 203	110,9	22 122	24 592	111,2	20 371	22 516	110,5		
Petrinja	30 812	32 856	106,6	15 759	16 407	104,1	14 980	16 346	109,1		
Petrinja — grad	5 541	5 536	99,9	4 537	4 462	98,3	914	962	105,2		
Pisarovina	13 667	23 7%	174,1	13 598	18 375	135,1	32	5 373	—		
Sisak	26 719	27 436	102,7	26 111	26 718	102,3	/532	618	116,2		
Sisak — grad	8 806	10 915	123,9	7 026	9 049	128,8	914	1 419	155,2		
Šunj	41 526	45 829	110,4	19 393	21 470	110,7	22 120	24 352	110,1		
Vojnić	34 833	31 249	89,7	9 799	3 613	36,9	25 015	27 608	110,4		
Vrbovsko	16 135	17 228	106,8	13 702	14 317	104,5	2 409	2 859	113,7		
Vrginmost	33 991	28 989	85,3	6 896	4 071	59,0	27 073	24 906	92,0		
Ukupno:	385 428	441 098	114,4	198 528	237 991	119,9	185 292	206 495	111,4		

Prema indeksnim pokazateljima ukupan broj stanovnika u vremenu od 10 godina između dva popisa porastao je za 14,4%, odnosno stanovništvo rimokatoličke vjere poraslo je za 19,9%, dok je stanovništvo pravoslavne vjere poraslo za svega 11,4%.

Međutim, u navedenom uporednom pregledu primjećuju se neka kretanja stanovništva koja nisu nastala prirodnim priraštajem stanovnika, već su rezultat provedene teritorijalne podjele

među kotarima u drugom popisu stanovništva 1931. godine po osnovi Glavne odredbe zakona o Unutrašnjoj upravi od 19. juna 1929. sa svim izmjenama i dopunama do 1. novembra 1930. godine.

Tako je u smislu citirane odredbe rasformiran kotar Draga- nići i najvećim dijelom pripojen je kotaru Karlovac. (To poka- zuje indeks 279,2%, odnosno porast od 177,2%).

Stanovništvo kotarâ Vojnić i Vrginmost prema indeksnim pokazateljima je u opadanju, što takođe proizlazi iz teritorijalne podjele područja kotara, s obzirom da je općina Skakavac izdvo- jena iz kotara Vojnić i pripojena kotaru i općini Karlovac, dok je opština Lasinja odvojena iz kotara Vrginmost i pripojena ko- taru Pisarovina. Ovo posljednje jasno ilustruje podatak stanov- nika pravoslavne vjere koji je u kotaru Pisarovina od broja 32 u 1921. godini porastao na 5 373 stanovnika u 1931. god.

Iz prednjih navedenih prikaza jasnio se vidi i to da je najveći broj stanovnika Korduna i Banije živio od nerazvijene poljopri- vrede (354 106 stanovnika), dok je u industriji bilo zaposleno 32 249 radnika, a u ostalim službama kao što je trgovina, saobraćaj, javne službe i ostalo bilo je zaposleno 32 224 osobe, što pokazuje da se poljoprivredom bavilo 80,3% stanovnika, a tek vrlo mali broj bio je zaposlen u industriji, što se vidi iz procenta od 7,3%. U neprivrednim djelatnostima, tj. u ostalim službama, radilo je takođe 7,3% stanovnika.

Prema podacima objavljenim od Republičkog zavoda za sta- tistiku SRH 1971. godine na području koje pokriva Kordun i Ba- nija, prošireno i na one opštine koje se protežu i van toga područja, a iskazane su u podacima od 1921. i 1931. godine, stanovništvo je iskazano prema opštinama:

Stanovništvo prema propisima od 1948—1971.					
Općina	1948.	1953.	1961.	1971.	Od toga na privremenom, radu u inozemstvu
Duga Resa	35 700	36 171	34 959	32100	1997
Dvor	22 014	22 808	21 354	18 365	449
Glina	31732	32137	30 729	28 503	1 341
Karlovac	55 847	61 736	68 865	73 842	5 543
Kostajnica	17 908	18 695	18 255	16 875	725
Ogulin	37 311	38 027	36 715	34 169	1 287
Ozalj	21510	21 133	19 266	17 609	3 081
Petrinja	24 373	25 148	27 517	31022	1 116
Sisak	58 827	65 476	74 219	82 861	3 268
Slunj	32 420	31 820	30185	25 835	2 090
Vojnić	9 947	10 906	10 490	9 606	664
Vrbosko	8714	9 077	8 663	8 440	386
Vrginmost	23 818	24 858	23 945	21540	1 964
Ukupno	380 121	397 992	405 162	400 767	23 911 ⁶

⁶ Statistički godišnjak SR Hrvatske, Republički zavod za statistiku SRH, Zagreb 1971, str. 262—279.

Na osnovu podataka o popisu stanovništva u poslijeratnim godinama, i to: 1948, 1953, 1961. i 1971. u odnosu na evidentne podatke iz 1931. godine, vidi se da broj stanovnika 441 098 nije dostignut ni u jednoj godini poslije rata, tj. u godinama kada je popisivano stanovništvo.

Iz uporednih podataka popisa stanovništva 1931. i 1948. godine vidi se da je ukupan broj stanovnika Korduna i Banije smanjen za 30,2%, što znači da je u toku drugog svjetskog rata izginulo i raseljeno 60 977 stanovnika. Međutim, mora se naglasiti da ni ovaj podatak nije sasvim siguran, odnosno broj izginulih i raseljenih lica u toku rata veći je za onoliko koliki je bio priraštaj stanovništva od 1945, do 1948, kada je vršen popis.

S obzirom na veću brojnost stanovnika hrvatske i srpske nacionalnosti koja se poistovjećuje s rimokatoličkom i pravoslavnom vjerom to prema popisu stanovništva proizlazi da je 1948. godine bilo 221 203 Hrvata i 155 295 Srba, što u odnosu na rimokatoličku vjeru prema popisu iz 1931. godine (237 991) ovo stanovništvo je smanjeno za 7,1 %/o, dok je Srba u odnosu na 206 295 iz 1931. godine smanjeno za 24,8%.

Kako je već i naprijed istaknuto, ni ovi podaci ne mogu biti sasvim pouzdani jer se radi o podacima iz popisa stanovništva koji je obavljen 1931. godine, kao i prvi popis stanovništva koji je obavljen poslije rata, 1948. godine, a pošto se ovdje radi o međugodinama do rata i poslije rata, tj. od 13 godina, sigurno je da je priraštaj stanovništva bio znatniji od mortaliteta u tim godinama, pa je zbog toga moguće da su i procenti koji iskazuju stradanja stanovništva u toku rata i nešto veći. Budući da su na Kordunu i Baniji uništene matične knjige skoro u svim parohijama Srpske pravoslavne crkve, a djelimično i matične knjige nekih župnih ureda rimokatoličke crkve nije moguće u potpunosti doći do detaljnih podataka o kretanju i stradanju stanovništva. Pored velikog stradanja srpskog stanovništva — stradalo je i stanovništvo nacionalnih manjina i etničkih grupa, kao što su Jevreji, Romi, Muslimani i drugi. Međutim, tačnih podataka o stradanju ovog dijela stanovništva nema iskazano u statističkim publikacijama.

Razmatranjem podataka o popisu stanovništva koji je izvršen u 1948, 1953, 1961. i 1971. godini za razliku od predratnih godina u kojima se stanovništvo najvećim dijelom bavilo poljoprivredom, u ovim poslijeratnim godinama jasno se vidi da je migracija stanovništva ka većim industrijskim centrima.

Ilustracije radi slijedi dalje pregled stanovništva po nacionalnom sastavu iz popisa izvršenog 1961. godine po opštinama na području Korduna i Banije:⁷

⁷ Ibid., str. 274—275.

Opština	Ukupno	Hrvati	Srbi	Slovenci	Crnogorci	Makedonci	Muslimani	Jugoslaveni	Mađari	Cesi	Talijani	Ostali
Duga Resa	34 959	30 670	4 006	200	6	3	8	13	8	4	—	41
Dvor	21 354	2060	19 185	6	4	2	14	44	—	2	—	37
Glina	30 729	12 010	18 509	37	2	10	5	61	2	—	—	93
Karlovac	68 865	47 708	19 106	938	210	157	35	240	52	68	15	336
Kostajnica	18 255	6 408	11 677	17	2	7	11	51	4	3	2	73
Ogulin	36 715	21 318	14 393	87	25	21	4	252	12	7	3	93
Ozalj	19 266	18 076	1 095	76	2	1	—	1.	—	—	—	15
Petrinja	27 517	14 942	11 995	114	44	15	10	278	12	22	5	120
Sisak	74 219	55 077	16 466	501	108	126	288	630	126	293	14	590
Slunj	30185	16 805	13 246	13	2	4	5	57	1	1	—	51
Vojnić	10 490	299	10 133	2	1	2	10	14	1	3	—	25
Vrbosko	8 663	5 010	3 487	69	3	1	—	71	2	—	—	20
Vrginmost	23 945	5 439	18 367	27	4	5	11	28	5	2	1	56
Ukupno:	405 162	235 822	162 125	2 087	413	354	401 1	740	225	405	40	1550

Sada Kordun i Banija spadaju u najslabije naseljena područja u SR Hrvatskoj s izrazito velikim brojem malih razbacanih sela i zaselaka. Na relativno malom području oko Petrove gore, u opštinama Slunj, Vojnić i Vrginmost, ima 370 manjih sela i zaselaka sa svega 43 stanovnika na jedan kvadratni kilometar. Prosjek stanovnika po jednom naselju kreće se oko 200, što je mnogo niže od prosjeka u SR Hrvatskoj. Sve nam ovo govori da poljoprivreda i industrija na području Korduna i Banije spada među najnerazvijeniju privredu u SR Hrvatskoj, dok dohodak po glavi stanovnika spada među najniže dohotke po stanovniku u SFRJ.*

Međutim, posljednjih godina situacija se kreće nabolje s obzirom na to što razvijenija industrija SR Hrvatske, kao što su Željezara Sisak, Rafinerija nafte Sisak, zatim i karlovačka industrija (Jugoturbina, »Kordun«, »Velebit«, Ze-Če i drugi), te zagrebačka industrija i mesna industrija (»Gavrilović« u Petrinji) ulažu maksimalne napore za otvaranje svojih pogona na području Korduna i Banije, gdje za to postoje objektivne mogućnosti i privredni uslovi za eksploataciju sirovina i upošljavanja radne snage u novim pogonima.

Sigurno je da će ovakva pozitivna nastojanja oko izgradnje novih pogona, zatim izgradnje infrastrukture (saobraćajnice, kanalizacije, vodovod, elektrifikacija i si.) te upošljavanja nove radne snage, umnogome izmijeniti strukturu stanovništva i poboljšati društveni i životni standard stanovništva Korduna i Banije.

⁸ Dr. Svetozar Livada: Neke socio-demoerafske i institucionalne karakteristike stanovništva i naselja oko Petrove gore. Simpozij o Petrovoj gori, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1972, str. 4.

DRUŠTVENO-EKONOMSKE I POLITIČKE PRILIKE
PRED SLOM KRALJEVINE JUGOSLAVIJE,
FORMIRANJE PARTIJSKIH ČELIJA

Stanovništvo hrvatske nacionalnosti pod pritiskom turskih najezdi u većini napušta ove krajeve i iseljava se na područje Austrije i Mađarske. »Hrvati iz Like i primorja od Senja do Obrovca (otišli su s tog područja nap.a.) doselili su se između godine 1520—1527. u okolicu Šopronja i tu su ponajviše nestali. Od godine 1532—1533. dolazi 10.000 seljaka iz Pokuplja u Štajersku, u okolicu Beča i kraj zapadno od Šopronja. U vremenu od 1537—1543. slavonski seljaci, kao kmetovi feudalaca preseljavani su na njihove ugarske posjede; tako su Keglevići preselili kmetove iz Bijele Stijene u Ugarsku, a Zrinski seljake iz Pounja i Pokuplja u južno i srednje Gradišće. Od godine 1565—1579. seljaci iz područja Kladuše, Steničnjaka, Slunja i Krstinje dolaze u srednje i gornje Gradišće, u okolicu Beča, u opustošena sela Moravska i u okolicu Bratislave (Devinska Nova Ves, Dubravka^ Hrvatski Grob, Hrvatski Hastau, Hrvatski Wagram itd.) Misli se da se iz područja Une doselilo oko 40 000, iz drugih krajeva oko 60 000, ukupno dakle oko 100 000 Hrvata«.5

Na tome opustošenom zemljištu počinje izgradnja Vojne krajevine u Hrvatskoj osnivanjem Senjske kapetanije 1469. godine i njenim širenjem prema sjeveru, koja je 1522. godine potpala pod vlast austrijskog nadvojvode Ferdinanda, čime su Habsburgovci došli u posjed hrvatskih zemalja prije izbora Ferdinanda za kralja na Cetinjskom saboru 1527. godine od hrvatskih feudalaca. Pored ove Primorske krajine čije je sjedište bilo u Senju, u prvoj polovici XVI stoljeća, osnovane su Slavonska krajina i Hrvatska krajina. Slavonska krajina se protezala na prostoru srednjovjekovne Slavonije, koja je imala svoju posebnu upravu i svoj sabor, a zauzimala je teritoriju od Save do Drave (Windische Gränitz, Confinia croatica), s gradovima i utvrdama: Varaždin, Koprivnica, Sv. (Đurđevac), Križevci, Cirkveno i Ivanić. Na Slavonsku krajinu nastavljala se Hrvatska krajina (Kroatische Gränitz, Confinia croatica) s gradovima i utvrdima: Sisak, Hrastovica, Glina, Cetin, Slunj, Drežnik, Ogulin i Modruš. Gradovi Brlog, Otočac, Brinje i Senj pripadali su Primorskoj krajini. Rijeka i Trsat su, ispočetka povremeno, a kasnije stalno novčano potpomagali Vojnu krajinu. Tako među prva kraljeva krajiška utvrđenja spadaju Bihać i Senj gdje su bile vojne komande i sjedišta kapetanija u našim krajevima. Godine 1592. propale su Bihaćka i Hrastovička kapetanija. Područje Primorske krajine nazivalo se u XVI i XVII st. Dalmacijom, čime se, očigledno, nastojalo opravdati naziv »Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija«.

Preostale kapetanije od Jadranskog mora do rijeke Kupe, za-

9 Dr Josip Buturac — Dr Antun Ivandija: Povijest Katoličke crkve među Hrvatima, Hrvatsko književno društvo Sv. Cirila i Metoda, Zagreb, 1973. str. 260.

jedno sa Žumberkom, sačinjavale su potkraj XVI st. Hrvatsku krajinu sa sjedištem u Karlovcu, pa se ta krajina nazivala Karlovački generalat. Petrinjska kapetanija, osnovana 1595. u sastavu Banske krajine, zbog nemogućnosti izdržavanja petrinjske posade, pripala je Slavonskoj krajini. Od Drave do Bratislave (Požuna) i Karpata na sjeveru protezala se Ugarska vojna krajina.

Cijela Vojna krajina potpala je 1578. pod Ratno vojno vijeće ili savjet koji je organiziran 1556. pod nazivom Dvorski ratni savjet. Na saboru u Brucku na Muri 1578. postignut je sporazum da se ujedine Slavonska i Hrvatska krajina. Nakon reorganizacije habsburških pokrajina 1564. g. kada je nastala Unutrašnja Austrija (Štajerska, Koruška, Kranjska, grofovije Gorička i Pazinska), središte postaje Graz, gdje su po uzoru na centralnu upravu u Beču, osnovali Tajno vijeće. Dvorsko vijeće, Dvorsku komoru i Dvorsku kancelariju. Nadvojvoda Karlo je osnovao Ratno vijeće kojemu je podredio i Hrvatsku i Slavonsku krajinu. Tako je od 1578. godine Hrvatska krajina bila pod upravom Graza, a Ugarska krajina pod upravom Beča. Godine 1579. započela je gradnja Karlovca — budućeg središta Vojne krajine u Hrvatskoj i važnog strateškog uporišta u obrani austrijskih zemalja.¹⁰ Na područje Vojne krajine masovno se naseljavaju Srbi povlačeći se pred turskim naježdama s područja Bosne, Hercegovine, Crne Gore, Srbije, Makedonije i stavljaju se pod zaštitu i službu austrijskih generala, koji im dodjeljuju napuštene zemlje i posebne povlastice. Doseljenim Srbima, koje su nazivali i Vlasi hrvatski feudalci i habsburški vladari dodjeljuju povlastice i privilegije, kako bi ih što više privukli iz okupiranih područja koja se nalaze pod Turcima. Među najstarije isprave te vrste spada Zakon za Vlahe u Cetinjskoj Županiji od 18. marta 1436. godine." Zatim Privilegij doseljenim Srbima na Žumberak 1538.¹¹ od Ferdinanda I Habsburškog i Statuta Valachorum dodjeljena 5. oktobra 1630. god.¹² od Ferdinanda II Habsburškog. Postoji i niz ostalih isprava i zakonskih propisa koji se odnose i na područje Banije i Korduna od naseljavanja ovrh krajeva i u njihovoj ulozi u borbi protiv turskih najezdi, a u odbrani evropske civilizacije i odbrani hrvatskih, ugarskih i autrijskih zemalja.

Kordun (franc, cordon, tal. cordone) je u stratezijskom značenju već u vrijeme Vojne krajine bio odbrambeni pojas s nizom utvrđenja na granici Hrvatske prema turskim posjedima u Bosni, koji je od druge polovine XV st. branio jugozapadnu Hrvatsku od provale Turaka. Cjelokupno područje Korduna, Banije, Like i Krbave, koje se prostiralo između Slavonije i Dalmacije, sačinjavalo je Gornju krajinu.¹⁴

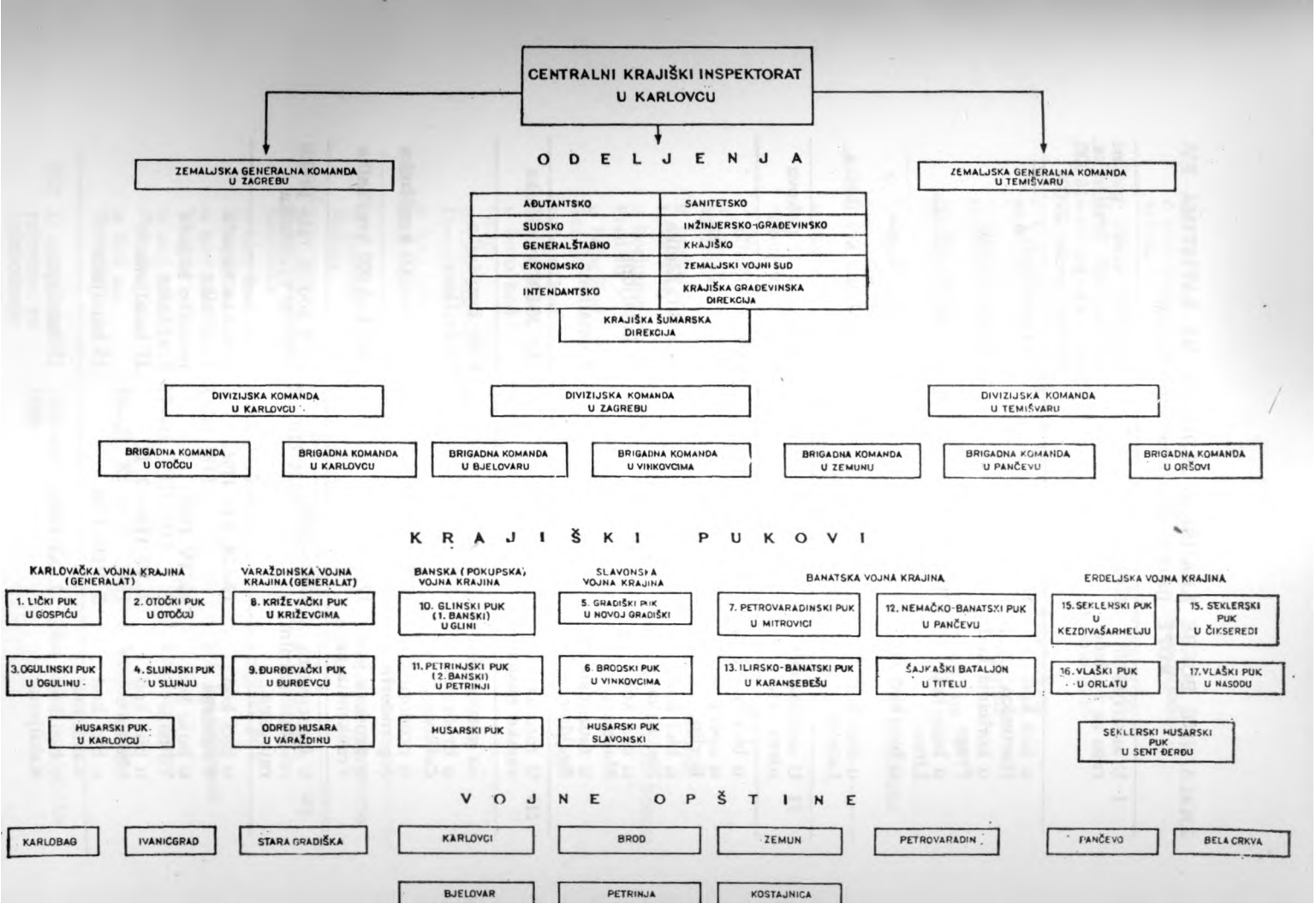
10 Dl- Mirko Valentić: Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1971. str. 522.

11 Zakon za Vlahe u Cetinskoj Županiji od 18. marta 1436. god. pisan ćirilicom, izdao Radoslav Lopašić; Hrvatski urbari, MHJSM V, 1894. str. 8—U i Dr Jaroslav šidak; Hislorijska čitanka za hrvatsku povijest, Zagreb 1952. str. 78—81.

12 Radoslav Lopašić: Spomenici Hrvatske Krajine I, Zagreb 1884. str. 5—6 i Dr Jaroslav šidak: Historijska čitanka za hrvatsku povijest, Zagreb 1952. str. 111—112.

13 Original u Povjesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu, odlomci objavljeni u Historijskoj čitanci, Dr J. Šidaka, Zagreb 1952. str. 134—137.

14 Milan Radeka: Kordun kroz prošlost, Karlovac 1964. (rukopis), str. .1.

VOJNOTERITORIJALNA PODELA VOJNE KRAJINE POLOVINOM XIV VIE I A

ZNAČAJNIJE BORBE KRAJIŠKIH JEDINICA NA RATIŠTIMA EV-ROPE (izuzev austro-turskih ratova)			
I	U austrijskom ratu za nasleđe	1740—48.	Prosečno svake godine po 6—8 000 krajišnika, od 1744. po 14—18 000, ukupno preko 25 000
	u bici kod Hortusica	17. V 1742.	2 000 krajišnika
	u borbama kod Praga		6 000 krajišnika
	u boju kod Linča	24. I 1742.	6—8 000 krajišnika
	u bici kod Zora	30. IX 1745.	nekoliko hiljada krajišnika
	u bici kod Lafelda	2. VI 1747.	6 bataljona krajišnika
II	U sedmogodišnjem ratu	1756—63.	ukupno iz 11 pukova 88 000 krajišnika
	u bici kod Praga	6. V 1757.	9 000 krajišnika
	u operaciji za Berlin	16. X 1757.	3 200 krajišnika
	u bici kod Hohkirha	14. X 1758.	7 000 krajišnika
	u bici kod Maksena	21. XI 1759.	11 bataljona
	u zauzimanju Švajdnica	19. X 1762.	4 bataljona
III	U ratu za bavarsko nasleđe	1778—79.	oko 30 000 krajišnika
	na gornjoj Labi	1778.	4 500 krajišnika
	u brobrama u Češkoj	1778.	7 bataljona
	u prodoru kod Jegerndorfa	1779.	oko 4—6 000 krajišnika
	u prodoru kod Frankenštajna	1779.	oko 4—6 000 krajišnika
IV	U francuskim revolucionarnim ratovima	1792—1800.	za 8 godina rata preko 1000 000 krajišnika
	u bici kod Vircburga	19—24. VII 1796.	nekoliko hiljada krajišnika
	u boju kod Voltrija	10. I IV 1796.	nekoliko hiljada krajišnika
	u bici kod Mantove	7. VI 1796—2. II 1797.	37 bataljona
	u bici kod Kastiljona	5. VIII 1796.	15 bataljona
	u bici kod Kaldijera	12. XI 1796.	15 bataljona

	u bici kod Arkola	15—17. XI 1796.	10 bataljona
	u bici na Trebiji	18—19. VI 1799.	21 bataljon
	u bici kod Ciriha	25—26. IX 1799.	3 bataljona
	u bici kod Marengae	14. VI 1800.	4 bataljona
	u opsadi Đenove	•	6 bataljona
	u bici kod Hoenlindena	3. XII 1800.	2 bataljona i 4 eskadrona
V	U Napoleonom ratovima	1805—15.	oko 67 000 krajišnika
	u bici kod Ulma	oktobra 1805.	9 bataljona
	u bici kod Austerlica	2. XII 1805.	1 bataljon
	u odbrani Adiđe	oktobra 1805.	21 bataljon
	u bici kod Asperna	21—22. V 1809.	2 bataljon
	u borbama u Bavarskoj	aprila 1809.	14—20 bataljona
	u borbama na Predelu	17—19. IV 1809.	slunjska četa (222 borca)
	u boju kod Sačila	16. IV 1809.	10 bataljona
	u boju kod Malborgeta	17. IV 1809.	2 ogulinske čete
	u boju kod Graca	24. IV 1809.	4 bataljona
	u zauzimanju Drezdena	26—27. VIII 1813.	4 bataljona
	u bici kod Lajpciga	16—19. X 1813.	7 bataljona
VI	U pohodu na Rusiju	1812.	2 krajiška operativna puka
	u borbama kod Ostrovna	26. VII 1812.	1. krajiški puk
	u bici kod Borodina	7. IX 1812.	1. krajiški puk
	u bici kod Vjazme	3. XI 1812.	1. i 3. krajiški puk
	u bici kod Polocka	17—18. VIII 1812.	3. krajiški puk
	u bici na Berezini	19—21. XI 1812.	3. krajiški puk
VII	U italijanskim ratovima za oslobođenje	1848—49, 1859—61, 1866.	oko 35 000 krajišnika

	u borbama na r . aprila 1848.	10 bataljona
	Minču	
	u bici kod 25—27. VI 1848.	7 bataljona
	Kustoce	
	u opsadi 1848—49.	10 bataljona
	Venecije	
	u boju kod 20. V 1859.	6 bataljona
	Montebela	
	u bici kod 24. VI 1866.	2 krajiška puka
	Kustoce	
VIII	U mađžarskoj revoluciji	1848—49. oko 40 000 krajišnika
	u opsadi Beča	12—31. X 1848. 18 bataljona
	u bici kod 30. X 1849.	18 hataljona
	Svehata	
	u borbama XII 1848—1 1849.	oko 12 000 krajišnika
	kod Pešte	
	u borbama kod 11/12. VI 1849.	29 bataljona
	Novog Sada	

Područje Korduna i Banije, kojê je spadalo u Vojnu krajinu, nastanjivali su Srbi (pravoslavne vjere).

»Doseljenici Srbi su s vojnim vlastima stupali u posebne ekonomske i pravne odnose. Na njih se nisu primjenjivale feudalne norme života, iako je bilo više pokušaja da se 'novoseliji' nametnu svjetovne i crkvene feudalne dažbine. Doseljenici su primili ratničke obaveze, ali su silom oružja odbijali druge feudalne namete«. ⁵

Krajišnici se kroz vjekovnu borbu protiv turskih osvajanja tuku za evropsku civilizaciju koju i sami primaju, ali koja im nastoji nametnuti nove terete. Pod uticajem jezuita i hrvatskih feudalaca nastoje im se uskratiti graničarska prava i status slobodnjaka Krajišnika. O tom pitanju vodi se oštra borba sve do polovine 19. stoljeća, što izaziva narodni otpor i mržnju prema austrijskoj carevini. »Više od dva vijeka slobodarski duh na Kordunu ne uspijevaju slomiti nikakve represalije. Austrija šalje ove vječne ratnike na strana ratišta da se bore za interese Beča. Mnogi tamo i ginu, a kod preživjelih se stvara još veće neprijateljstvo prema austrijskoj vlasti i državi. Tu državu Kordunaš i Banijac ne smatraju svojom i ne vole je. Ona ih šalje na ratišta gdje nema Turaka i oni vide da ti ratovi nisu oslobodilački. Zato sve češće bježe iz vojnih jedinica i s bojnih položaja. S vječitom čežnjom za pravom i potpunom slobodom primaju vijesti o borbama Srba i Crnogoraca i izražavaju svoje simpatije prema njima. ¹⁵

¹⁵ Mile Dakić: Petrova mi gora mati, izd. »Prosvjeta«, Zagreb 1967. str. 12.
¹⁶ Stanko Opačić Canica: Narodne pjesme Korduna, izd. »Prosvjeta«, Zagreb 1971, str. 11—12.
¹⁷ Milan Durman: Buna u SjeniČaku 1897. godine. Vjetrom vijani, uredio dr Stan-ko Korać, izd. »Prosvjeta«, Zagreb 1971, str. 340—343.

Civilna uprava Austro-Ugarske carevine primjenjuje oštre mjere kažnjavanja i progona protiv svih onih koji su se bunili (sjeničarska buna 1897)⁷ ili donosili i podržavali slobodarske ideje na ovom području. Na Kordunu i Baniji naročito je pojačan teror poslije aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine. Austrija je progonila sve što je imalo nacionalno obilježje — od srpskih amblema do gusala. Sve se to proglašavalo veleizdajom. Poslije sarajevskog atentafa 1914. godine pojačan je teror nad srpskim stanovništvom. Sve se to nastavljalo do 1917. godine, što je dovelo do masovnog napuštanja austrougarske vojske i bježanja Kordunaša i Banijaca u zeleni kadar. Tako su 1917. godine Kordun i Banija bili puni zelenokaderaša, a Petrova gora i Šamarica (Zrinjska gora) postala su glavna skloništa.

Austro-Ugarska Monarhija je propadala 1918. godine, a Kordun i Banija su očekivali konačno oslobođenje. Prvi svjetski rat ostavio je pustoš u kordunskim i banijskim selima i kućama. Tu su se vraćali vojnici s raznih ratišta i zarobljeništva, nalazeći bijedu i siromaštvo u svojim domaćinstvima.

Kordun i Banija, u sastavu Hrvatske, ušli su u državu Srba, Hrvata i Slovenaca. Njihov ekonomski, a i politički položaj nije se izmijenio. U upravi je ostao kompletan birokratski aparat, koji je služio i u austrijsko vrijeme. Težinu te birokratske uprave naročito su osjetili solunski dobrovoljci. Oni obijaju pragove kancelarija, jer se rješenje njihovog pitanja oteže u nedogled. »Bivši austrijski činovnici žale za Austrijom, ratni špekulanti brinu svoju brigu i osvajaju pozicije u novoj vlasti, a prevareni ratnici i svi drugi patrioti postaju razočarani i dezorijentisani. U selu vlada razočarenje i učmalost«.“¹⁴ Takvo stanje na Kordunu i Baniji poslije prvog svjetskog rata dosta će dugo potrajati. Otvaranjem radilišta u Petrovog gori, Kordunskih rudnika, zapošljavanjem radnika s područja Korduna i Banije u Karlovcu i Sisku formira se radnička klasa od seljaka koji prihvataju nove komunističke ideje. Prve ideje o oslobađanju radnika i seljaka donose zarobljenici iz Rusije, učesnici oktobarske revolucije. Napredne ideje radničkog i komunističkog pokreta donose i ekonomski emigranti i radnici i zaposleni u prekomorskim zemljama i zapadno-evropskim razvijenim industrijskim zemljama, kao i intelektualci školovani u inostranstvu. Vizija toga oslobađanja nazire se, naročito u programu Komunističke partije Jugoslavije, od Osnivačkog kongresa 1919. godine u svim njezinim ilegalnim i legalnim formama djelovanja.

U vrijeme velikih izbornih borbi, poslije pogibije kralja Aleksandra Karađorđevića 1934. godine, sve se više diferenciraju političke struje u građanskim strankama.

Na parlamentarnim petomajskim izborima 1935. godine i decembarskim 1938. godine manifestuje se masovno neraspoloženje narodnih masa prema postojećem državnom sistemu. Opoziciono

Jugoslavenski studenti u Beču 1924/1925. godine s lijeva stoje: Pavle Bastajić, Mustafa Golubić, Miloš Aranicki, Dimitrije Spasojević, Salamon Levi; sjede: Đuro Ostojić, njegova žena Mica, Antonije Grubašić, Alfred Bergman i Lazo Petrović

raspoloženje i glasanje za opozicione stranke, odnosno Ujedinjenu opoziciju, dostiglo je vrhunac na cjelokupnom području Korduna i Banije. Takvo stanje proizlazilo je iz teških socijalnih prilika, opterećenih još i nacionalnim problemom, jer na Kordunu i Baniji postoje i sredine s miješanim hrvatskim i srpskim stanovništvom. Postojeće buržoaske stranke, Jugoslovenska nacionalna stranka (JNS), Jugoslovenska radikalna zajednica (JRZ), Samostalna demokratska stranka (SDS), Hrvatska seljačka stranka (HSS) nastoje okupiti u svoje redove što veće mase naroda. Samostalna demokratska stranka imala je jak uticaj u kotarima naseljenim pretežno srpskim stanovništvom u okviru Samostalne demokratske koalicije (SDK) i Ujedinjene opozicije (UO). Nosioci novih ideja okupljaju se u društvu Seljačko kolo, koji su bili pod rukovodstvom Samostalne demokratske stranke. Slobodarsko raspoloženje Kordunaša i Banijaca, ideje o socijalnoj i nacionalnoj jednakosti i težnja za narodnim i demokratskim uređenjem odrazilo se na široke narodne mase i seljaštvo toga kraja.

*Učenici Osnovne škole Banski Kovačevac 1929. godine. Među učenicima
lupnik Antun Klasinc, učitelji Branko Kresojević i Katica Fisović*

Prihvatanje ideologije Komunističke partije Jugoslavije dolazi do izražaja u vrijeme stvaranja međunarodnih dobrovoljačkih brigada za odbranu Republike Španije od nasrtaja njemačkog i talijanskog fašizma.

Kordunaški i banijski komunisti stupaju u internacionalne brigade. U republikansku vojsku Španije dolaze iz raznih zemalja. Među njima su: Božidar Dakić, Ivan Gošnjak, Ivan Hariš Gromovnik, Bogdan Jugović, Božo Juras, Stjepan Kerep, Jakov Kranjčević, Viktor Kranjčević, Nikola Krizmanić, Vlado Lončarić, Vlado Majdar Kurt, Stjepan Milašinić, dr Gojko Nikoliš, Franjo Ogulinac Seljo, Jakov Prpić, Juraj Šepac iz Kablara (umro 1977. god.), Nikola Radojčević, Jakša Savić, Ana Seleš, Savo Šakić, Nikola Šimunc, Matija Šiprak, Andrija Tonković, Jovan Tintor, Ivo Vejvoda i drugi.¹⁹ Poslije poraza španske republikanske vojske naši dobrovoljci našli su se u logorima u Francuskoj. Komunistička partija Jugoslavije organizovala je prikupljanje pomoći u hrani i odjevnim predmetima za dobrovoljce u francuskim logorima.

Naročite zasluge za široko ogranzivanje crvene pomoći pripada Branku i Dušanu Nikolišu. Dušan Nikoliš uspostavio je direktnu vezu sa dr Gojkom Nikolišem i posjetio ga u logoru Gurs u Francuskoj, te podnio izvještaj OK KPH Karlovac o stanju španskih dobrovoljaca.

Široku akciju izrade i sakupljanja vunениh čarapa, rukavica, pulovera i druge odjeće 1940. godine organizovao je i MK KPH

¹⁹ Spisak bivših jugoslovenskih dobrovoljaca španske republikanske vojske, Udruženje španskih dobrovoljaca, Zagreb. Dušan Nikoliš, student medicine, rođen u Sjeničaku, član KPJ, ubijen u specijalnoj policiji 7. januara 1942. godine u Beogradu.

Skupština Jugoslavenskog učiteljskog udruženja sreza Vrignmost 1931. u Vrginmostu. Od lijeva na desno čuče: Veljko Narančić, Dimitrije Dimović, sjede: Ljubica Vuruna rod. Narančić, Aleksa Madžarac, Dušan Samardžija, Zora Špehar, Franjo Plivelić, Slavica Dolanjski, Darinka Miljević, zatim: Vera Sundać rod. Katnić, Bosiljka Kukulj rod. Petrović, Bogdanka Baklajić, učiteljica Ribić, krajnji Simo Vuruna, pozadi: Đuro Nikoliš, Pavle Sundać i Petar Pražić i dr.

Karlovac pod rukovodstvom dr Dragomira Drakulića Pube i prof. Raše Stanisavljevića, koji su dobili veće količine vune od industrijalca Marka Valčića iz Karlovca. Sva je ta vuna prerađena, a vuneni predmeti upućeni španskim dobrovoljcima ulogore u Francusku. Na tom zadatku okupili su se svi članovi KPJ i rodoljubi cijelog Korduna i Banije. Akcija prikupljanja pomoći španskim borcima, koju su organizovali komunisti i njihovi simpatizeri, spada u jednu od značajnijih akcija jugoslovenskih komunista.²⁰ U tom periodu bilo je na Kordunu i Baniji više značajnih štrajkova. Među značajnije spada štrajk drvosječa i kirijaša na Petrovoj gori 1939. godine i štrajk radnika 1940. godine na izgradnji željezničke pruge Karlovac—Bihać.²¹ »Pod rukovodstvom organizacija KPJ u Vojniću 1940. godine više od 1 000 radnika — seljaka zaposlenih na izgradnji pruge Karlovac—Bihać demonstrira pred kotarskom zgradom, zahtijevajući od kotarskog načelnika povišicu nadnica«. ²² U industrijskim centrima Karlovcu i Sisku, gdje rade i radnici s Korduna i Banije, organizovani su takođe štrajkovi, među kojima se ističu štrajkovi radnika Tvornice tanina, Talionice željeza, Rafinerije nafte, ciglarskih radnika,

²⁰ Sjećanja Gojka Nikoliša, Rade Bulata i Dušana Livade, Fond: Sjećanja, Fascikl C-1, C-2, C-3 i C-4, Historijski arhiv Karlovac (u daljem tekstu HAK).

²¹ Sjećanje Miloša Dudukovića, Fond: Sjećanja učesnika štrajka, fascikl L-II, HAK.

²² Đuro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945, monografija I, izd. Historijski arhiv Karlovac, 1971, str. 17.

krojačkih radnika i drugih.” Ove štrajkove uglavnom vode dvije sindikalne organizacije Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije (URSS) i Hrvatski radnički savez (HRS)”

Razvoj radničke klase u Karlovcu i Sisku i otvaranje više radilišta na području Korduna i Banije omogućilo je stvaranje mnogih partijskih organizacija na cjelokupnom području tih pokrajina.

Stanovnici kotara Dvor na Uni, kao potomci starih graničara, stalno su se borili za elementarna prava na život. Demokratska stremljenja u svijesti ovih ljudi podsticali su i razvijali članovi Srpske narodne demokratske stranke (SNDS), osnovane 1887. Ovu stranku su osnovala braća Adam, Valerijan, Svetožar i Milan Pribičević, rodom iz ovdašnjeg sela Glavičani. Posljednji rukovodilac ove stranke bio je Rade Pribičević, advokat u Petrinji, koji je bio vrlo blizak komunistima i redovni branilac komunista na sudskim procesima kraljevskog režima. Rade Pribičević bio je učesnik NOB-a od 1941. Član je ZAVNOH-a i prvi sekretar Sabora SR Hrvatske.” Među prve nosioce komunističkih ideja spadaju Simo Pribičević, Milovan Stambolija, Đuro Čugalj, Mile Jarić, Petar Đurić, Petar Kovačević, Petar Vasiljević, Simo Vasiljević i Rade Tadić Rus. U mlađu grupu nosilaca komunističkih ideja i komunista spada Mata Stanić, učitelj Branko Sučević i Nada Cvijić-Sučević. Starija grupa bila je progonjena i zatvarana, ali ideološki tragovi komunističke partije nisu uništeni. Značajan je ideološki rad za stvaranje uslova za formiranje partijske ćelije, koja je ovdje stvorena početkom 1941. godine. Grupu sačinjavaju radnici, među kojima se ističu Dragan Đurić, staklorezac; Nikola Strineka, obučarski radnik; Branko Tepšić, stolar i sindikalni rukovodilac, te daci i studenti Mile Joka, Adam Jajić, Milan Crljenica, Milan Kepčija, Svetožar Dupalo, Andrija Čorković i Gojko Ostojić. Ovoj grupi se pridružuje i student veterine Vojislav Strineka, zatim Nikola Dobrić, obučar u Kostajnici i član KPJ. Ova napredna omladina i radnici, koji žive u većim industrijskim centrima, stvorili su bazu u selima Matijević, Javornik, Vanići, Javoranj, Orahovica, Gage, Trgovi, Bešlinec, Rujevac, Stupnica, Žirovac i dr. Pred izbijanje drugog svjetskog rata na području kotara Dvor našlo se preko 200 članova i simpatizera KPJ.

Aktivnost komunista na području Dvora potvrđuju i brojna hapšenja, što ih vrši policija kroz čitavo vrijeme stare Jugoslavije. Mate Stanić uhapšen je 1920. god., Milan Joka 1927. a 1938. godine uhapšeni su Đuro Čugalj, obučar; Đuro Čugalj, namještelnik; Mile Joka, Adam Jajić, Joca Joka, Stojša Joka Kavgo, Pavao

23 Mira Kolar-Dimitrijević: Industrijski razvoj Siska u međuratnom razdoblju s posebnim osvrtom na strukturu i položaj radničke klase, Zbornik radova: Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, izd. Muzej Sisak i Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1974, str. 17–54.

24 Bosiljka Janjatović: Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju 1933–1936. s obzirom na politiku KPJ, Časopis za suvremenu povijest, Zgreb 1970, I, 129.

25 Ljuban Đurić: Dvor na Uni, Ustaničke iskre u Hrvatskoj 1941. (grupa autora), izd. Progres, Zagreb 1977, str. 168.

Koljaja, Nikola Milaković, Milan Vujčić Klipan, Milan Vujčić Lugarević, Hajro Kapetanović i Mladen Milić. Svi su oni odležali po osam mjeseci u istražnom zatvoru, a zatim su neki osuđeni na šest do osam mjeseci zatvora. Kazne su bile relativno blage, zahvaljujući obrani advokata Rade Pribićevića. Policijski progoni i hapšenja nisu spriječili djelovanje komunista. Uskoro oni će stvoriti i svoju partijsku organizaciju.

»Početkom 1941. Mjesni komitet KPJ za Bosanski Novi formirao je jedinu ćeliju KPJ na ovom području u selu Matijevićima. Sekretar te prve ćelije bio je krojački radnik Ignacije Joka, a članovi: užar Kojo Jarić, obučari Rade i Pajo Carić, te kandidati za članove KPJ Dragan Panjković i Mile Jarić iz Javornika. S tom jedinom ćelijom KPJ, ali s brojnim simpatizerima KPJ, te povratnicima iz gradova, članovima KPJ i SKOJ-a, dočekao je Dvor na Uni aprilski rat 1941. i okupaciju s pojavom ustaša u NDH-a.«²⁶

Život na seljačkim imanjima bio je vrlo bijedan i siromašan, što je karakteristično za cjelokupno područje Banije. U Glini je postojala manja pilana i ciglana koje su zapošljavale manji broj radnika, dok su drugi radili na željeznici ili u industriji Siska, Karlovca i Zagreba. Glina je poznata po svojim dvjema štedionicama, koje su pod zelenaškim uslovima davale kredite, što su obilno koristili dioničari, a seljake dovodili na prosjački položaj. Osim toga, u Glini je bilo nekoliko manjih trgovina i zanatlijskih radnji koje su gušile tvornice varaždinskog »Tivara« i borovskog »Bate«, što je pogađalo krojače i obučare.

Radnici s područja Gline, koji su zaposleni u Karlovcu, Sisku i Zagrebu, ostaju poslije ekonomske krize 1929. godine bez posla i dolaze u svoja sela gdje šire ideje radničkog pokreta. Od sisačkih, zagrebačkih i karlovačkih radnika ističu se Stojan Vujaklija Čokan, Mirko Šteković i Veljko Drakulić. »Međutim, snažniji komunistički utjecaj osjetio se 1931. kada je u Glini, pod rukovodstvom Veljka Drakulića, osnovana prva komunistička ćelija. Ubrzo potom, 1934. godine, dolazi iz SAD Joco Marjanović iz Solne, član KP, Janko Crevar iz Čemernice i Đuro Opačić iz Balinca, koji se osobito ističu revolucionarnim djelovanjem u raskrinkavanju sistema vlasti i sa simpatijama govore o SSSR-u.« Tako na području Gline već od 1934. i 1935. godine djeluju veće skojevske grupe, čiji su članovi organizaciono povezani u Sisku, Karlovcu ili Zagrebu. Među ovim omladincima zapaženi su: Nikola Sakić (narodni heroj), Ljuban Resanović, Milutin Baltić, Ranko Eremija, Miloš Žarković, Mile Muždeka, Jovo Ćorić, Živko Vinčić, Pero šaša, Adam Mraković, braća Dmitar, Dragan, Ljuban i Ranko Mitić. Na inicijativu skojevaca i partijaca s područja Gline, koji su živjeli u gradovima, formiraju se i nove partijske ćelije 1939. godine, a zatim i kotarska partijska organizacija. Pod

²⁶ Ibid., 171—172.

²⁷ Đuro Rokсандić: Glina 1941, Ustaničke iskre u Hrvatskoj 1941. (Grupa autora), izd. »Progres«, Zagreb, 1977, str. 206.

utjecajem Okružnog komiteta KPH Karlovac, a uz pomoć Anke Butorac, koja dolazi iz Zagreba, Ive Marinkovića i Nenada Drakulića, osnovan je u oktobru 1939. u stanu Milana Šurbata, geometra iz Gline, Kotarski komitet KPH Glina. Za sekretara KK KPH Glina izabran je Milan Šurbat, a partijska organizacija imala je osam ćelija sa 52 člana KPJ i s većim brojem kandidata i simpatizera. U to vrijeme na području kotara Gline formirane su: partijska ćelija u Glini sa 8 članova, »pandurska« ćelija sa 4 člana, ćelija u Gornjem Selištu sa 4 člana, ćelija u Donjem Selištu sa 4 člana, ćelija u zaseoku Klobučarima sa 4 člana, ćelija u Klasničju sa 11 članova, ćelija u Dragotinu sa 7 članova, ćelija u Malom Gracu sa 6 članova i ćelija u Joševici sa 4 člana.

Kotarski komitet KPH Glina razgranao je svoje djelovanje po svim selima. Tako je, neposredno poslije dolaska Joče Marjanovića iz zatvora, pod njegovim rukovodstvom osnovana partijska ćelija u Viduševcu, sa sekretarom Jandrom Šan tekom, te u Velikoj i Maloj Solni, Gračanici i Selkovcu. Rad KPJ na području kotara Glina bio je vrlo razgranat, čemu je doprinijela i »pandurska ćelija« organizirana 1939. godine u Glini među glinskim policajcima, koji su bili glavni obavještajci za sve akcije jugoslavenske policije i žandarmerije. U ovoj partijskoj ćeliji radili su: Pero Sladović, Ilija Tarabić i Miloš Kotaranin Brnjo. Ovaj primjer govori da je partijska organizacija na području Gline prodrla u sve pore društvenog života i bila prihvaćena među ljudima raznih profesija i ekonomskog stanja.

1940. godine prvi put je organizovana javna proslava 1. maja s parolama i lecima koji su dijeljeni po gradu i s istaknutim crvenim zastavama. U maju 1940. održana je i prva partijska konferencija KK KPH Glina u Donjem Selištu, u kući Ilije Klobučara Ićana. Prisustvovala su 23 delegata iz 19 partijskih ćelija. Na konferenciji je izabran novi Kotarski komitet KPH Glina: Ranko Mitić, sekretar; Stojan Vujaklija Čokan, organizacioni sekretar, te članovi komiteta: Veljko Drakulić, Dragan Petrović i Joco Marjanović. Na Konferenciji su birani i delegati za Prvu konferenciju OK KPH Karlovac. Delegati za I konferenciju OK KPH-a Karlovac iz Gline bili su: Ranko Mitić, Stojan Vujaklija Čokan, Joco Marjanović, Dragan Petrović i Simo Todorović.²⁸ Na okružnoj konferenciji KPH Karlovac 1. avgusta 1940. za delegata Gline izabran je Ranko Mitić, koji je potom izabran i za delegata konferencije KPH i konačno za delegata Pete zemaljske konferencije KPJ. Zahvaljujući pravilnoj politici KPJ-e do aprila 1941. godine postojale su na području kotara Glina partijske ćelije u mjestima: Velika Solna, Mala Solna, Stankovac, Selkovac, Vidoševac, Donje Selište I, Donje Selište II, Gornje Selište, Balinac, šibice, Hajtić, Buzeta, šaševa, Joševica, Dragotina, Dabrna, Brubanj, Klasnić, Brezovo Polje, Drenovac, Bijeće Vode, Trnovac,

²⁸ Ranko Mitić: Političke prilike, razvitak i stvaranje organizacija KPH na području kotara Glina do aprila 1941. godine. Djelatnost KPJ do aprila 1941. god. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1. Historijski arhiv Karlovac, 1971, str. 303.

Ravno Rašće, Mali Gradac, Luščani, Brnjeuska, Šušnjar, Glinško Novo Selo, Glina i Dom maloljetnika u Glini.

Partijska organizacija Gline imala je značajan uticaj i u pripremanju kadrova za predstojeću borbu. Ona je pred kapitulaciju Kraljevine Jugoslavije narasla na 30 partijskih ćelija, koje su obuhvaćale 244 člana KPJ i 150 skojevaca i više stotina simpatizera među radničkom i seljačkom omladinom.”

Stanovništvo kotara Kostajnica u međuratnom periodu bavilo se 95 odsto zemljoradnjom, dok je 5 odsto bilo zaposleno u obrtu i industriji. Manji dio radnika (300) radio je na ciglani u Kostajnici, šumskom radilištu i pilani Majur. U Kostajnici je bio oko 200 sitnih zanatlija, trgovaca i službenika. Rasformiranjem kotara Kostajnica njegovo se područje znatno smanjilo, jer su (opštine Staza, Bobovac i Crkveni Bok) pripale opštini Sisak, tako da prema popisu stanovništva 1971. godine na području sadašnje opštine Kostajnica živi 16 878 stanovnika, od toga 10 744 Srba, 5 624 Hrvata, 328 Jugoslovena i 164 predstavnika ostalih nacionalnosti, razmještenih u selima opština Kostajnica, Dubica, Majur i Mečenčani.”

Na području kotara Kostajnica u vremenu od 1937. do 1941. godine vodile su se oštre političke borbe između građanskih stranaka. Među hrvatskim življem presudan je uticaj imala Hrvatska seljačka stranka, koja je uticala i na jedan dio srpskog stanovništva. Ova je stranka bila vrlo aktivna 1937. godine, u vrijeme proslave rođendana dr Vlatka Mačeka, kada se organizuju povorke mještana s barjacima i manifestacije u Dubici, Stazi, Kostajnici i drugim mjestima.³¹

U toku 1938. godine Samostalna demokratska stranka organizuje niz osnivačkih skupština po selima, gdje se formira organizacija Seljačko kolo. Takva je organizacija formirana u selima Kostajničkog Majura, Mečenčanima, Kostajnici, Dubici, Crkvenom Boku i drugim mjestima. Na tim skupštinama istupali su dr Rade Privićević, dr Rajko Đermanović, inž. Bogdan Marković, Mile Dulikrava i drugi. U srpskim selima osnivano je Seljačko kolo, dok se u hrvatskim selima osniva Seljačka sloga, kao npr. u Stazi, Bobovcu, Dubici i drugim.³² Pored HSS i SDS na ovom području imala je utjecaj i JRZ, među jednim dijelom stanovništva srpske i hrvatske nacionalnosti, dok je najmanji uticaj imala Ljotićeva stranka³³ pod nazivom Jugoslovenskog narodnog pokreta Zbor. Sresko načelstvo Kostajnica u svome izvještaju od 14. marta 1940. piše: »Srez kostajnički pretežno napučen pravoslavnim, srpskim

²⁹ Arhiva Općinskog komiteta SKH Glina, bez sign.

³⁰ Republički zavod za statistiku SRH, Stanovništvo 1857—1961, po naseljima i dijelovima naselja Sisak, Zagreb 1964. god., str. 45—48.

³¹ Izvještaj sreskog načelnika Kostajnice od 17. jula 1937, AIHPH Zagreb, Kut. 7 g 23, d. 1—2.

³² Tromjesečni izvještaj Sreskog načelstva u Kostajnici od 1. decembra 1938, Kraljevskoj banskoj upravi Zagreb, AIHPH Zagreb, Kut. 7 g. 23 d. 5.

³³ Izvještaj sreskog načelnikstva Kostajnica Kraljevskoj banskoj upravi Zagreb od 30. juna 1938, o političkoj situaciji na području kotara Kostajnica, AIHPH Zagreb, Kut. 7 g. 23 d. 4.

življem ima 6 000 birača Srba i 3 000 Hrvata. Velika većina Srba, politički prilično nesvjesna, glasala je za stranku koja je bila na vlasti. Tako je bilo i na izborima 1935—1938. godine. Tada je samo malen broj Srba glasao za SDK.

Nakon sporazuma od 26. avgusta 1939. raspoloženje i situacija su nejasni. Neobaviještenost i apatičnost prema politici i političkim akcijama. Uzrok neobaviještenosti je pomanjkanje ljudi političara — idealista, a apatičnost od brige za prehranu porodice i stoke — srez Kostajnica — bila je lani nekoliko puta poplavljena.

U posljednje vrijeme osjeća se političko previranje kod Srba. Radi se o stranačkom prelazu iz JRZ u SDS i Zemljoradničku stranku Dragoljuba Jovanovića. Akcija pod parolom »Srbi na okupu!«³⁴ i akcija za otcjepljenje nekog sresa od Banovine Hrvatske ne zapauža se. Ima ljudi koji su neraspoloženi protiv današnjeg stanja i državnog uređenja, ali se ne opaža akcija u gornjem smislu. Njihova akcija je sasvim verbalistička. To su većinom ljudi političke prošlosti i politički kompromitovani, a predstavljaju tzv. čaršiju. Nema akcije za otcjepljenje. U opštinama Staza i Crkveni Bok raspačava se i čita oko 100 brojeva »Srpske riječi«. Miloš Diklić, opšt. načelnik, Nikola Božić iz Gornjeg Hrastovca, pristalice JRZ-a, raspačavaju »Srpsku riječ«.³⁵

Ova politička ocjena odgovara stvarnosti, ali sreski načelnik u Kostajnici zapauža, da su komunisti na zborovima, koje organizira SDS i kroz Seljačko kolo iskazivali simpatije prema SSSR-u i Staljinu, što opravdavaju da su to »simpatije prema samoj Rusiji kao slavenskoj državi«. Dogodilo se to u Kostajnici 17. decembra 1939. godine na skupštini SDS, kada je kao krivac navedenih poklika uglavljen Đuro Kladarin, učitelj, honorarni dnevničar u Mečenčanima i radi toga kažnjen sa 250 dinara globe.³⁸ Iz tog se izvještaja vidi javno djelovanje KPJ, koja osniva 1938. godine u selu Donji Hrastovac prvu partijsku ćeliju, a 1939. godine osnovane su partijske ćelije u Kostajnici i selu Svinici.

Politička borba između građanskih stranaka vodi se do kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, a naročito je bila zaoštrena pred opštinske izbore 2. marta 1941. godine. O tim izborima Sresko načelstvo u Kostajnici piše: »Na ove izbore istupa HSS sa svojom čisto hrvatskom listom i SDS s jednom frakcijom pristasa HSS pod imenom SDK.

³⁴ Izvještaj Sreskog načelstva Glina od 9. decembra 1939. da je 3. decembra 1939. održana u Glini konferencija Srba koji su glasali za JRZ (60 lica) pod vodstvom dr Stevana Brankovića, javnog bilježnika, Gligorija Živkovića, prote iz Bačuge i Dušana Klike, popa s područja Petrinje, na kojoj je zaključeno da se održi skupština u Glini s predstavnicima srezova Vojnić, Vrginmost, Glina, Petrinja i Kostajnica i da se pošalje rezolucija Kraljevskom namjesništvu, Banu Banovine Hrvatske i Kraljevskoj vladi u kojoj će se tražiti pripojenje Vrbaskoj banovini, a u izvještaju od 16. marta 1940. navodi se da je skupština JRZ 3. decembra 1939. zaista održana i da je donesena rezolucija: »Da se srezovi od Jasenovca do Knina sa apsolutnom srpskom većinom pripoje srpskoj jedinici.«

³⁵ Izvještaj Sreskog načelstva Kostajnica od 14. marta 1940. Kraljevskoj banskoj upravi Zagreb, AIHRPH Zagreb, Kut. 7, g-23, d. 11.

³⁶ Izvještaj Sreskog načelstva Kostajnica od 1. februara 1940. br. 208, Banskoj vlasti u Zagrebu. AIHRPH Zagreb, Kut. 7, g-23, d. 9—10.

Do pune saradnje između HSS i SDS nije ni ovoga puta došlo uslijed toga, što je mjesni odbor HSS odbio zahtjeve Srba samostalaca u pogledu broja i poretka odborničkih mjesta na zajedničkoj izbornoj listi. Mjesni odbor HSS u Kostajnici stao je na stanovište da HSS istupi samostalno na opštinske izbore, a sa Srbima, odnosno sa SDS da se pokuša saradnja u novom opštinskom vijeću, nakon provedenih izbora.

Samostanci su prihvatili ponudu saradnje jedne grupe pristalica HSS, s tim da vodstvo HSS u Zagrebu prihvati tu saradnju, što je vodstvo u Zagrebu odobrilo. Do razmimoilaženja i nesloge došlo je najviše zbog još uvijek nesređenih odnosa unutar mjesne organizacije HSS u Kostajnici u kojoj izgleda imaju odlučnu riječ ljudi koji su od novijeg vremena pristaše HSS, a i protivni saradnji sa Srbima, a u svakom slučaju koji su protiv toga da se Srbima u opštinskom odboru dađe bilo kakav jači uticaj.

Opštinski načelnik Tomislav Pavišić zabranio je članovima SDK da održe sastanak u opštinskoj vijećnici.

Situacija u samoj Kostajnici je usljed toga politički nezdrava, najviše — kako je naprijed rečeno — usljed unutarnjeg razdora u redovima HSS, a što se redovno manifestira prigodom svakih opštinskih izbora.

Osim toga, veliko je nezadovoljstvo i kod Srba, koji se osječaju zapostavljeni i to zbog toga što odlučni faktori u kostajničkoj organizaciji HSS odbijaju ili na bilo koji način onemogućavaju s njima saradnju, ne dajući im onu riječ i onaj uticaj u pitanjima opštinske komunalne politke koji im po broju, razmjeru sriaga i ekonomskoj snazi i značaju pripada.

Nema stoga nimalo izgleda za uspješan rad novog opštinskog odbora, a niti izgleda da bi do saradnje moglo doći nakon provedenih izbora.³⁷ Do saradnje tih političkih stranaka u Kostajnici nije moglo doći jer su u vodstvu HSS u Kostajnici prevladali frankovci. Oni su očekivali brzu propast i raspadanje stare Jugoslavije, što se pokazalo već u aprilskim danima 1941. godine masovnim hapšenjem i strijeljanjem Srba, Jevreja i komunista.”

Uz pomoć komunista iz partijskih organizacija i Okružnog komiteta KPH Sisak u maju 1941. godine formiraju se nove partijske organizacije u selima: Podbrđani, čapljina, Slovinci, Gornji Hrastovac i obnavlja se organizacija u Majuru, koja je formirana 1919. pod rukovodstvom Stjepana Lučića, koji je poginuo kod Panjana 1921, a partijska ćelija se raspala. Ova partijska ćelija 1919. djelovala je u okviru Drvno-industrijskog poduzeća — Majur, gdje je postojala i sindikalna organizacija. Obje organizacije

³⁷ Izvještaj Sreskog načelstva Kostajnica od 28. februara 1941. Kraljevskoj banskoj upravi u Zagrebu, AIHRPH Zagreb, Kut. 7, g-23, d. 12—13.

³⁸ Nikola Biuković, Miloš Damjanić, Dragutin Stojaković i Stojan Baboćaić, Organizaciono stanje i rad partijskih organizacija na kotaru Kostajnica kroz 1940. i 1941. godinu, AIHRPH Zagreb, MG 6/III-3.

su pristupile Socijalističkoj radničkoj partiji Jugoslavije (SRPJ) komunista. Partijska ćelija u Meminskoj formirana je 1942. godine.

Ustaški teror, koji se počeo masovno širiti nad srpskim življem u kotaru Kostajnica, prisilio je narod da se povlači u zbjegove oko planine Šamarice. U tim zbjegovima našli su se i članovi KPJ, a među njima i Jure Kalc, Artur Turkulin, Đuro Kladarin, Milan Kajgana i drugi. Tada su komunisti objašnjavali srpskom narodu da su ustaše malobrojni izrodi hrvatskog naroda i da većina hrvatskog naroda ne odobrava ustaški postupak istrebljenja srpskog življa u Hrvatskoj. Tada se na području opštine Mečenčani, u podnožju Šamarice, osnivaju nove partijske ćelije u selima: Komogovini, Borojevićima, Mečančanima, Knezovljanim, a zatim i drugima. Partijskom organizacijom ovog kraja rukovodio je Okružni komitet KPH Sisak, a kasnije Okružni komitet KPH za Baniju.

Okružni komitet KPH za Baniju formiran je 30. novembra 1941. u selu Tremušnjaku. Pod njegovu kompetenciju uključeni su kotari: Glina (Gradac), Petrinja, Kostajnica, Sisak, Dvor i Cazin iz Bosanske krajine.³⁹ Kotarski komitet Gline imao je sjedište u Gradcu, a kotar Cazin u Vrnograču.

Prema nacionalnom sastavu, na području grada i kotara Petrinja živio je podjednak broj Hrvata i Srba, a preko 90% stanovništva bavilo se poljoprivredom i živjelo od svojih sitnih seljačkih posjeda. U gradu Petrinji bilo je zaposleno svega oko 400 radnika u fabrici »Gavrilović« i oko stotinak u zanatstvu i ostalim djelatnostima. Većina službenika radila je u državnim institucijama i vojsci, jer je Petrinja od osnivanja bila veći vojni garnizon.

Radnički pokret, iako slabo razvijen, uz pomoć sindikalnih radnika iz Siska osniva 1935. i 1936. prve sindikalne podružnice kožaraca, drvodjelaca, mesarskih radnika i metalaca. Ove podružnice organiziraju prvi štrajk u tvornici »Gavrilović« 1936. u kojem učestvuju i učenici Učiteljske škole u Petrinji. U toku 1936. godine dvije trećine opštinskih odbornika u opštini Hrastovica, Gora, Mošćenica i Sunja podnijela je ostavke i tražila raspisivanje novih izbora.⁴⁰

Nerješeni ekonomski i nacionalni odnosi u državi odražavali su se i među stanovništvom petrinjskog područja. Ti odnosi bili su još više potencirani političkim borbama na čijem su čelu stajale buržoaske stranke koje su ovdje bile vrlo uticajne, a naročito HSS među hrvatskim življem, SDS i SDK, JNS, JRZ, »Zbor«, Demokratska stranka — Davidović, Zemljoradnička stranka — Jovanović i Radnička stranka — Topalović, zatim Hrvatski radnički savez (HRS), Opći radnički savez (ORS), Udruženi radnički sindikati (URS) i druge političke grupacije. Među jednim dijelom

³⁹ Izvještaj Okružnog komiteta KPH za Baniju od 20. decembra 1941. Centralnom komitetu KPH-e o situaciji na terenu i radu partijske organizacije. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije. Izd. VII, JNA, Beograd, 1952, tom. V. knjiga 2. str. 241.

⁴⁰ Sresko načelstvo uu Petrinji izvještava 27. jula 1936. Kraljevsku bansku upravu u Zagrebu o pothvatu općinskih odbornika. AIHRPH Zagreb, Kut. 10, g-22, d. 1—2.

HSS imao je znatan uticaj frankovački pokret u Petrinji kojim je rukovodio penzionirani pukovnik Slavko Kvaternik, namještenik kod »Hrvatskog Radiše«, čija je porodica stalno živjela u Petrinji, gdje je i on sprovodio većinu svog slobodnog vremena, sarađujući sa svojim pristalicama.⁴¹

Na području opština i grada Petrinje bilo je 11 789 birača u periodu između 1938. do 1940. u upravnim opštinama Blinja, Gora, Gradusa, Hrastovica, Jabukovac, Mošćenica, Sunja i Petrinja. Na izborima 1938. godine vidljiva je nepopularnost građanskih stranaka na području kotara Petrinja, što se vidi prema rezultatima glasanja.⁴²

Općina	br. odbor.	Birak.	Izbor- nika	Lista i nos liste	Broj glas. i mand.		Glasalo
1	2	3	4	5	6		7
Sunja	24	2	1 109	HSS — Stjepan Antolić	238	17	939 84,7
Jabukovac	30	2	1523	SDK — Nikola Selić	612	25	
				JRZ — Vaso Mrazovac	179	4	442 29,0
				Grad. Simo Deanović	75	1	
Mošćenica	24	2	1 109	JSS — Stjepan Mitolčić	238	17	442 39,8
				Grad. Joso Mikulić	201	7	
Hrastovica	18	1	408	HSS — Joso Vučićević	177	18	177 43,4
				JRZ — Milan Sabljic	231	6	
				Grad. Stevo Simić	odustao		
Gradusa	30	3	1997	SDS — Joco Mirilović	506	21	952 47,7
				Stevo Ranić	169	3	
Gora	30	4	2 163	SDK — Mile Hodak	231	3	231 10,7
Blinja	18	1	518	SDK — Ljuban Vračarević	191	14	312 60,2
				JRZ — Sofranije Tmindć 54			
				Grad. Mirko Slabinjac	67	2	
UKUPNO:	174	15	8 827		3 169	138 2	543 28,8%

⁴¹ Sresko načelstvo u Petrinji P. br. 1557 od 15. decembra 1937. Kralj, banskoj upravi u Zagrebu — o kretanju penzionisanih vojnih lica, AIHRPH Zagreb, Kut. 10. g-21, d. 6.

⁴² Izvještaj Sreskog načelstva Petrinja. AIHRPH Zagreb, Kut. 10. g-21, d. 14.

Politička borba među buržoaskim partijama bila je dosta žestoka, tako da je dolazilo do fizičkih obračunavanja, što se odražavalo i na međunacionalne odnose. U tim političkim borbama naročito su se isticali pristalice Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ). Da su ove političke stranke bile vrlo aktivne, vidi se iz izvještaja Sreskog načelstva Petrinja, gdje stoji: »Tokom decembra 1938. godine održane su 42 političke konferencije: 17 JRZ, 22 SDS i 3 NRS. poslanički kandidat HSS sarađuje s poslaničkim kandidatom SDS dr Radom Pribićevićem i govori na sastancima koje ovaj saziva.¹³ U ovim političkim borbama, na okupljanju masa, značajno mjesto zauzimalo je Jugoslovensko učiteljsko udruženje »Davorin Trstenjak« koje je imalo značajan uticaj među širokim masama. U vrijeme političkih borbi, prema izvještaju sreskog načelnika od 10. oktobra 1940. godine, u kotaru Petrinja bilo je 20 869 Hrvata i 17 308 Srba. Među uticajnije političare građanskih stranaka JRZ spadaju: dipl. inž. Petar Vlatković, prof. Matija Vlatković i dr Simeon Krunić, SDS: dr Rade Pribićević, Janko Ljubojević, učitelj iz Moštenice; Mile Navala, paroli iz Blinje; Dušan Klipa, paroh Starog Sela, opština Gradusa i dr.

U ovim političkim borbama sve više učestvuju radnici i seljaci i nastoje stvoriti, pored sindikalnih organizacija, i ćeliju Komunističke partije Jugoslavije. Franjo Bogdanić, radnik iz Siska, osnovao je 1935. godine prvu partijsku organizaciju u Petrinji. Članovi partijske ćelije bili su: Božo Tvrdinić, Franjo Arh, Pero Kolak, Albert Dajč i Grga Umljenović. Božo Tvrdinić izabran je za sekretara partijske ćelije koja se vezala na MK KPH Sisak." Djelovanje URSS-ovih sindikata i partijske organizacije imalo je značajan uticaj na javnost Petrinje. Sresko načelstvo izdaje nalog da se u drugoj polovini 1935. uhapsu Franjo Bogdanić, Grga Umljenović i Božo Tvrdinić, ali zbog pomanjkanja dokaza Okružni sud u Zagrebu ih oslobađa, zbog čega je bila pokrenuta revizija procesa. Stol sedmorice u Zagrebu, iako je prihvatio reviziju procesa, nije našao dokaza da ih kazni, već ih oslobađa krivice. Od toga prvog poduhvata buržoaske vlasti komunisti Petrinje se zatvaraju u krug svoje ćelije koja neće razviti veće djelovanje do 1938. godine, kada se obnovilo partijsko rukovodstvo u Sisku. Pod rukovodstvom Vlade Janića Cape tokom 1938. godine formirano je u Petrinji više partijskih grupa i skojevskih aktiva, koje su prerasle u partijske ćelije 1939. godine. U to vrijeme značajan je uticaj Marijana Cvetkovića na dalji razvoj partijskih organizacija. Nosioci tog novog poleta u partijskom radu bili su Artur Turkulin i Milovan Zec. Tokom 1939. godine u Petrinji djeluju tri partijske ćelije u kojima rade pored već navedenih komunista, braća

⁴³ Sresko načelstvo Petrinja 3. februara 1938. Kraljevskoj banskoj upravi, Odeljak za državnu zaštitu. AIHRPH, Zagreb, Kut. 10, g-21, d. 9.

⁴⁴ Stanko Bjelajac: Petrinja 1941, Ustaničke iskre u Hrvatskoj 1941, Progres, Zagreb 1977, str. 353.

Zapis u arhivi OK SKH Petrinja, bez sig.

Ranko i Stanko Bjelajac, Dušan Pejak, Tone Štajcar i drugi. Zatim slijedi i formiranje partijskih ćelija u selu Nebojan, u selu Dumače, Farkašić i Novo Selo, koje osniva Nikola Vujić. U opštini Mošćenica 1939. osnovano je šest partijskih ćelija koje su radile pod rukovodstvom Jandre Prpića i učitelja Đure Kladarina. U selu Svinici partijskim radom je rukovodio Sirnica Dragić. Partijski rad se razgranao u gradu i kotaru Petrinja, tako da je pred izbivanje rata postojalo 15 partijskih ćelija sa 70 članova KPJ. U gradu je radila ćelija obrtnika sa 4 člana, u učiteljskoj školi sa 5 članova i u uličnoj organizaciji s tvornicom mesne industrije Gavrilović, koju je vodio Ranko Bjelajac sa 6 članova, svega 15 članova. U selima kotara Petrinja bilo je 12 partijskih ćelija sa 55 članova. Partijske ćelije radile su u selima: Novo Selište — 4 člana, Nebojan — 4 člana, Gora — 2 člana, Hrastovac — 5 članova, Mošćenica — 4 člana, Sunja — 5 članova, Blinja — 3 člana, Jabukovac — 4 člana, Mlinoga — 3 člana, Joševica — 6 članova, Moštanica — 8 članova i Petkovac — 4 člana. U kotaru i gradu Petrinji, po socijalnoj strukturi, najveći broj su bili zemljoradnici, a po nacionalnoj strukturi oko 85% članova bili su Srbi, a oko 15% Hrvati." Partijska organizacija u Petrinji imala je kotarski komitet formiran 1940. godine, izrastao iz Mjesnog komiteta Petrinje, koji radi od 1939. godine. Kotarski komitet KPH i kotarski komitet SKOJ-a uoči rata radili su u sastavu: sekretar Artur Turkulin, a članovi: Antun Štajcar, Grga Umljenović, Nikola Janeković Bibić, Nikola Vujić, Jandro Prpić, Simo Dragić (narodni heroj), Nikola Mihailović, Đuro Kladarin, Milovan Zec, Mića i Slavko Janeković. U kotarskom komitetu SKOJ-a radili su: Slavko Janeković, sekretar i član SKOJ-a u Sisku, a članovi su braća Mario i Berislav Hanžek, Drago Sertić, Janko šušnjar, Joža Kolaković i Mićurin iz Kladara. U prvim danima okupacije u KK SKOJ-a su ušli Dara Janeković, Stevo Čordaš i Čedo Borčić*
O radu partijske i skojevske organizacije na području grada i kotara Petrinja svjedoče i mnogobrojni izvještaji policije 1940. i 1941. godine u kojima se govori o razbacivanju letaka, javnim istupima i hapšenjima. Među uhapšenima su se našli 1940. Josip Bijelić, Slavko Janeković, Milan Mihailović, Đuro Majstorović, Miloš Domazet, Miloš Nožinić, Ivan Videković i drugi." Partijska organizacija Petrinje imala je značajne uspjehe među radnicima
1 đacima u organizovanju štrajkova, razbijanju klerikalaca »Križara«, Društva hrvatskog »Radiše«, koga su vodili frankovci sa

45 Organizaciono stanje partijskih organizacija na kotaru Petrinja 1941. god. elaborat, IHRPH Zagreb, g. 41/8—10.

Milan Nožinić: Rad partijskih organizacija Petrinje na pripremama i razvitku ustanaka na petrinjskom kotaru, IHRPH, Zagreb, MG, 6/3—5.

Nikola Vujić Stari dr: Izjava o radu partijske organizacije na području općine Gora, IHRPH, Zagreb, MG, 20/5-41.

46 Stanko Bjelajac: Radnički pokret prijeratnih godina u petrinjskom kotaru, Sisak i Banja u revolucionarnom pokretu i ustanku 1941. Zbornik, izd. Muzej Sisak i IHRPH Zagreb, Sisak 1974, str. 494.

47 Izvještaj sreskog načelstva Petrinja od 1. decembra 1940. Kabinetu bana Banovine Hrvatske, AIHRPH Zagreb, Kut. 10, g-21, d. 18—21.

Slavkom Kvaternikom i drugih reakcionarnih političkih poduhvata, što ih je organizovala desnica HSS-a. Desnica HSS-a formiraće i prve ustaške jedinice, naročito od Mačekove Zaštite, i one su se odmah stavile u službu okupatorskih jedinica Nijemaca koje su nastupale prema Baniji preko Siska i Petrinje.

Partijska organizacija u svome radu široko je koristila Kotarski ogranak Samostalne demokratske stranke (SDS) i Seljačko kolo, koje je postalo javna tribina komunista za širenje komunističkih ideja i formiranje partijskih organizacija na Baniji, naročito među srpskim stanovništvom. Dr Rade Pribićević, koji je rukovodio organizacijom SDS u Petrinji i vodio njeno lijevo krilo, živio je u Petrinji od 1935. godine. Bio je dva puta biran za poslanika kotara Vrginmost u Skupštinu Kraljevine Jugoslavije. Stanko Bjelajac, predratni komunista i general JA u penziji, piše: »Iako je bio osjetljiva zdravlja, Pribićević nikad ne otkazuje saradnju. Izlazi u susret svim zahtjevima Komiteta, čime olakšava njegov rad. Na primjer, Pribićević ustupa Komitetu dio prostora u prizemlju svog stana (dvorišne zgrade) za radničku čitaonicu, koja djeluje pod firmom čitaonice Seljačkog kola. U čitaonici se proučavala partijska štampa, održavali sastanci, predavanja i seminari za članove KP. Kako je i njegov pomoćnik Ilija Žegarac, advokatski pripravnik, bio član KP, bio je moguće da se Pribićevićeva advokatska kancelarija iskorišćava za različite potrebe Komiteta ... Uloga dr Rade Pribićevića u radničkom pokretu Petrinje u godinama pred drugi svjetski rat utoliko je značajnija što je on imao veliki politički ugled ne samo u Petrinji nego i u zemlji uopšte. Imao je mnogo prijatelja među uglednim jugoslovenskim političarima, pa su mu i u gradu Petrinji bili prijatelji najviđeniji ljudi mjesne inteligencije i vlasti. Zbog toga akcije Komiteta, u saradnji s dr Pribićevićem i pod firmom Seljačkog kola, nisu izazivale sumnju mjesnih vlasti.« Zaslugom dr Rade Pribićevića s uspjehom se provodila, pod rukovodstvom Viktora Bernfesta, akademskog vajara, akcija Odbora za prikupljanje narodne pomoći koja je slana u francuske logore španskim dobrovoljcima, kao i komunistima koji su bili u zatvoru ili njihovim porodicama. Dr Rade Pribićević, koji je bio vezan s komunistima u Zagrebu i provodi liniju KPJ, organizuje poluilegalni list »Brazda«. Izlazi šest brojeva iz štamparije Milošev, ali je list zabranjen, a Pribićević izbačen iz redova SDS kao ljevičar. U Petrinji je mogao dalje da izlazi nedjeljnik »Banovac« kao informativni list za kulturna, ekonomska, socijalna i komunalna pitanja, koji je takođe pratila cenzura i bio je pod stalnom kontrolom vlasti.

Analizirajući rad napredne inteligencije, razvoj radničke klase i naprednog seljaštva na području grada i kotara Petrinja, može se reći da organizacija KPJ zauzima značajno mjesto od 1935. go-

⁴⁸ Stanko Bjelajac: Radnički pokret prijeratnih godina u petrinjskom kotaru, Zbornik, Sisak i Banija u revolucionarnom pokretu i ustanku 1941. Muzej Sisak i IHRPH Zagreb, Sisak, 1974, str. 483—485.

dine, a naročito u periodu od 1938. do 1941., u idejnopolitičkoj borbi na širokom frontu između KPJ, s jedne strane, i HSS-a i ostalih nazadnih snaga, s druge strane. Radnička klasa, predvođena KPJ, odnosi niz pobjeda i priprema široke narodne mase za predstojeću revoluciju koju će Komunistička partija Jugoslavije povesti protiv okupatora i domaćih izdajica.

Rad organizacija KPJ na području Petrinje usko je vezan uz rad Okružnog komiteta KPH Sisak, koji djeluje od decembra 1938. godine. Okružni komitet KPH Sisak rukovodio je partijskim organizacijama kotara Kostajnica, Petrinja i grada i kotara Sisak.

Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske za grad i okolinu Siska formiran je 22. i 23. decembra 1938. godine u selu Žabnu uz prisustvo 17 delegata i Rade Končara, koji je došao iz Zagreba. Na osnovu podnesenog referata sekretara Mjesnog komiteta KPH Sisak Vlade Janića Cape i diskusije delegata iz pojedinih partijskih organizacija došlo se do zaključka da se cjelokupni rad partijske organizacije treba proširiti na šire područje. Radi toga se pristupilo izboru Okružnog komiteta KPH za okrug Sisak. Vlado Janić Capo, dosadašnji sekretar MK KPH Sisak, izabran je za političkog sekretara OK KPH Sisak, a za organizacionog sekretara izabran je Marijan Cvetković. U OK KPH Sisak izabrani su Joža Janjić, Miško Gorički, Joso Tuškanec, Nikola Pejnović i Franjo Smolčić. Okružni komitet rukovodi Mjesnim komitetom Sisak i rejonskim, odnosno opštinskim komitetima mjesta Sela i Topolovac. Ravnomjerno s partijskim radom razvija se i organizacija SKO-a na području Siska i kotara Banije.

Druga partijska konferencija za okrug Sisak održana je početkom 1939. godine u kući Medarića u Galdovu kod Siska. Na konferenciji je učestvovalo 13 delegata, među kojima, u ime organizacije kotara Petrinja Artur Turkulin i Tone Štajcer zvan Crni Tone, a u ime organizacija kotara Kostajnica Nikola Maraković i Sirnica Dragić. Time je zvanično prošireno djelovanje OK KPH Sisak na kotar Kostajnica, koja je bila organizaciono vezana na Bosansku Kostajnicu i kotar Petrinja. Komunisti kotara Dvor na Uni bili su vezani na Mjesni komitet Bosanskog Novog, dok je kotar Glina bio vezan uz OK KPH Karlovac.

Druga partijska okružna konferencija Sisak značajna je po tome što je donijela odluku da se mjesni komiteti pretvore u kotarske, a na području opština organizuju mjesni komiteti KPH. Kotarski komitet KPH Sisak rukovodio je sa 19 partijskih ćelija koje su u gradu Sisku okupljale 89 članova. Partijske organizacije obuhvatale su: na željeznici (ložionica) — 6 članova, pružnih radnika na željeznici — 5 članova, u željezari — 5 članova, u Mlinu Popović — 3 člana, ciglani — 2 člana, kućnih pomoćnica — 3 člana, u »Schellu« — 4 člana, obalnih radnika — 3 člana, u Tvornici šešira — 3 člana, trgovačkih pomoćnika — 4 člana, u gimnaziji — 2 člana, studenata — 15 članova, u Tvornici Teslić — 3 člana, Tvornici tanina — 6 članova, u Pilani Drach — 4 člana, ulična

organizacija — 5 članova, zanatlija — 6 članova i pomoćnika — 6 članova.⁴⁹

Na području kotara Sisak djeloavala su dva opštinska komiteta KPH, i to u opštini Sela i opštini Topolovac, koji su rukovodili sa 17 partijskih ćelija i ukupno 93 člana. Partijske ćelije postojale su u ovim mjestima: Odra — 4 člana, Žabno — 6 članova, Sela — 5 članova, Greda — 10 članova, Dužica — 5 članova, Vukojevac — 4 člana, Vurot — 5 članova, Staro Pračno — 4 člana, Dubrovčak — 3 člana, Budaševo — 8 članova, Galdovo — 10 članova, Hrastelnica — 4 člana, Tišina — 4 člana, Potrkač — 6 članova, Topolovac — 3 člana, Crnac — 8 članova. Novo Pračno — 6 članova.”

Partijska organizacija u gradu i kotaru Sisak u maju 1941. godine imala je 36 partijskih ćelija s ukupno 182 člana KPJ. Socijalna struktura bila je: 90 radnika ili 49 odsto, 63 zemljoradnika ili 35 odsto, 12 obrtnika ili 6 odsto, 17 intelektualaca ili 9 odsto. Nacionalna struktura: 95 odsto članova su Hrvati, 5 odsto Srbi, što odgovara i socijalnom i nacionalnom sastavu stanovništva grada i kotara Sisak. Pred početak ustanka pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPH Sisak radila je veoma snažna partijska i skojevska organizacija.

Član CK KPH Josip Kraš s članovima OK KPH Sisak učestvovao je u radu treće partijske konferencije sredinom maja 1941. godine na periferiji grada, u kući Ive Rukavine Side. Konferenciji su prisustvovali: Vlado Janić Capo, sekretar Okružnog komiteta, i članovi Marijan Cvetković, Josip Janić, Miško Gorički, Artur Turkulin, Ivan Rukavina Sido, Franjo Smolčić, Ivan Altić i Simića Dragič. Delegat i član CK KPH Josip Kraš, nakon rasprave o političkoj situaciji u svijetu i okrugu Sisak, postavio je pred komuniste sljedeće zadatak: »Zadatak koji pred nas postavlja Partija zahtijeva najveću hrabrost i odanost stvari radničke klase. Zadaci se moraju izvršavati pod cijenu života. Zahtijeva se gvozdena disciplina i tačnost. Komunist ne smije više da padne u ruke neprijatelju. Odsad se borba mora voditi na život i smrt.⁵⁰

Partijska konferencija aktivirala je komuniste na cjelokupnom području OK KPH Sisak. »Nikad prije nije bilo u okrugu Sisak održano toliko sastanaka, raspačano toliko letaka i marksističke literature koliko u periodu od okupacije Jugoslavije do napada na SSSR.

49 Pregled razvitka KPJ na terenu Banije od 1919. do 1945. godine, elaborat: Đuro Kladarin, Vlado Janić, Marijan Cvetković, Franjo Smolčić, AIHRPH, Zagreb, MG, 18/IV—6. Nikola Radačić: Struktura i rad partijske organizacije okruga Sisak u periodu priprema za oružanu borbu i revoluciju 1941, zbornik Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, izd. Muzej Sisak, IHRPH Zagreb, Sisak 1974, str. 298.

50 Tomo Brleković: Rad partijske organizacije u selu Drenčina, AIHRPH Zagreb, MG, 20/V-34, Organizaciono stanje partijskih organizacija na kotaru Sisak od 1937 do 1941. AIHRPH Zagreb, MG, 41/IX—11.

51 Vlado Janić: O nekim značajnim momentima razvoja partijske organizacije i o počecima oružane borbe na području Siska i Banije, zbornik Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, izd. Muzej Sisak i IHRPH Zagreb, Sisak 1974, str. 390.

Uz smrtnu opasnost išli su agitatori u tvornice i sela, govorili, tumačili liniju Partije, pozivali na sabotažu i neposlušnost i dijelili narodu letke».⁵²

Od 1936. do 1941. godine na području Korduna formira se niz partijskih organizacija. One su imale sve značajniji uticaj na politički život. Na politička zbivanja Korduna ima značajan uticaj i radnički pokret koji se brzim tempom razvija u Karlovcu. Nakon obnove partijskih organizacija širom Jugoslavije i stvaranja Komunističke partije Hrvatske u avgustu 1937. godine⁵³ dolazi do formiranja niza novih partijskih organizacija. Tako je 1937. godine učvršćena partijska organizacija Karlovca, koja je do tada djelovala u manjim grupama bez čvrstog rukovodstva i većeg političkog uticaja. U toku 1938. i 1939. godine dolazi do formiranja partijskih organizacija u nizu fabrika i mjesta u Karlovcu i njegovoj okolini. Povratnici iz zarobljeništva iz SSSR-a i radnici iz Amerike, među kojima se ističu u Pokuplju iz Donje Kupčine Martin Stupljanac, Ivan Busija, Vid Mikulić, Tomo Mikulić i Jure Stepušin, širili su ideje komunizma u Donjoj Kupčini. Značajnu ulogu u tome odigrao je u Pokupskom Imbro Kaurić Džim i Ivan Radinić u Pisarovini. Na području sela šišljevića, Blatnice, Koritinje i Rečice ističu se Nikola Brezović Popac, Stjepan Brezović Mikčev i Tomo Brezović Pavić. Nosioći razvoja socijalističke misli u Pokuplju bili su od 1922. godine Martin Stupljanec i Ivan Busija, koji su bili povezani i s Đurom Cvijićem i s Đurom Salajem, istaknutim zagrebačkim komunistima.

U Donjoj Kupčini, pod rukovodstvom Ladislava Korena, obučarskog radnika iz Zagreba, formirana je juna 1936. godine organizacija KPJ. Prvu partijsku ćeliju sačinjavali su Ladislav Koren, Nikola Petrić, Tomo Mikulić i Franjo Mikulić. U januaru 1941. godine formirana je partijska ćelija u šišljeviću. Članovi su bili: Nikola Brezović Prebeg, Anton Kancijan, učitelj; Stjepan Brezović Mikčev i Tomo Brezović Kovač. Neposredno iza toga organizovana je partijska ćelija u Koritnji i Pokupskoj Blatnici, koja je zastupala opštinu Rečica. Prvi njeni članovi bili su Josip Ivančić, Ivan Vukić-Kovač, Ivan Vukić Vučina i Josip Vukić, stolar. Ove organizacije formirane su uz prisustvo člana OK KPH Karlovac

— Nikole Kukića.*

Na području opštine Draganić osnovana je prva partijska organizacija 1939. godine pod rukovodstvom Ivana Gaberšnika, koji je stekao iskustvo političkog radnika u organizaciji Crvene pomoći. U ovoj organizaciji djelovali su Vlado i Ivica Korpar, Simun Dasović, Jakob Grbinić i Đuro Kopač i dr.

⁵² Bartolin Biličić, Sisak u ustanku 1941. Ustaničke iskre u Hrvatskoj 1941, izd. Progres, Zagreb 1977, str. 395.

⁵³ Vladimir Bakarić: Politički izvještaj CK KPH, Drugi kongres KPH, izd. Štamparski zavod »Ognjen Priča«, Zagreb 1949, str. 35.

⁵⁴ Nikola Brezović i Franjo Mikulić Kopač: Razvitak revolucionarnog demokratskog pokreta u Pokuplju do aprila 1941. Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1. HAK, 1971, str. 346—391.

Nakon osnivanja KPH nastale su partijske ćelije u Donjem Pokuplju, Draganićima, Šišljaviću, Dugoj Resi, Oštrom Vrhcu, Ribniku, Vučjaku, u Sjeniaku, a u samom gradu organizuje se partijska ćelija na Baniji, Turnju, Gazi, Dubovcu u poduzeću impregnacija, Treppo, Tvornici parketa Fušer, na željeznici i željeznici stanicama u poduzeću Mustad i u sindikalnim organizacijama, kao i u SBOTIĆU i drugdje. 1938. godine partijski rad u Karlovcu doživio je svoju renesansu dolaskom prof. Ive Marinkovića u Karlovac, pošto je pušten iz kaznionice iz Sremske Mitroviće. Uz pomoć i saradnju Ognjena Price i dr. Božidara Adžije, koji su djelovali u Zagrebu, Ivo Marinković je pred izbore 1938. godine pokušao formirati na području Karlovca Stranku radnog naroda. Taj pokušaj nije prihvatila tadašnja opozicija političkih buržoaskih stranaka i nije doveo do rezultata.

Pod rukovodstvom Ive Marinkovića osnovan je zimi 1939. godine Mjesni komitet KPH za okrug Karlovac. Djelovanje Mjesnog komiteta KPH za Karlovac bilo je vrlo široko i teritorijalno je obuhvatalo ova područja: grad Karlovac, kotar Karlovac, kotar Vrginmost, kotar Vojnić, kotar Ogulin, kotar Slunj, kotar Glinu, kotar Delnice i kotar Vrbovsko. Krajem 1941. godine partijske organizacije kotara Glina potpale su pod OK Banije, a partijske organizacije vrbovskog i delničkog kotara pod Okružni komitet za Hrvatsko primorje i Gorski kotar.

U Karlovcu je do 1941. godine bilo 192 člana KPJ, od toga 132 radnika, 13 intelektualaca, 24 namještenika, 12 studenata i đaka, 6 zanatlija i 5 domaćica.

Pod uticajem i rukovodstvom karlovačke partijske organizacije formirana je 1939. godine u mjestu Zaluka, opština Ozalj, partijska ćelija radnika Kamenoloma, čije je sjedište bilo u selu Donjem Oštrom Vrhcu. Ova je organizacija imala 15 članova KPJ i 3 kandidata. Organizacija je provaljena 16. juna 1941. godine i na osnovu presude ustaškog prijevratnog suda od 24. avgusta 1941. godine strijeljani su članovi KPJ: Stjepan Novosel, Janko Cukina, Zlatko Rajković, Franjo Blažina, Petar Jaković, Simo Jaković i Pavao Pavlič. Nekoliko članova Partije se pasiviziralo, Stjepan Grgić je stupio u službu Gestapoa, dok je manji broj otišao u partizane.“

U Dugoj Resi, gdje je radnički pokret imao tradiciju u fabrici Pamučne industrije, osnovana je partijska ćelija 1935. godine. Do aprila 1941. godine u Dugoj Resi je bilo 24 člana KPJ, koji su djelovali kroz URSS-ove sindikate, koji su odigrali značajnu ulogu u organizovanju radničke klase u tome mjestu.“ Mladi radnici bili su obuhvaćeni organizacijama SKOJ-a, tako da je 21 radnik skojevac aktivno djelovao na ostvarivanju programa KPJ.

55 Vlado Novaković: Djelatnost KPJ na području općine Ozalj do 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1. izd. Hrvatski arhiv Karlovac, Karlovac 1969, str. 160.
56 Herman Furlan: Osnivanje i djelatnost organizacije KPH u Dugoj Resi do travnja 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja, Zbornik 1. izd. HAK, Karlovac 1969, str. 172.

Na području kotara Slunj do aprila 1941. godine djeluje 77 članova KPJ u 13 partijskih ćelija i 22 kandidata u 5 kandidatskih grupa.⁵⁷ Prva partijska organizacija na ovom terenu osnovana je u Veljunu 1936. godine. Formirao ju je Radoš Đure Vujičić, koji je usko saradivao s učesnikom oktobarske revolucije Radom Gojsovićem i Đurom Matije Velimirovićem iz Veljuna, koji je vodio Nabavno-prodajnu zadrugu, jednu od najstarijih na Kordunu. Na području opštine Veljun djelovale su tri partijske ćelije opština Cetingrad jedna, Slunj četiri, Rakovica jedna i Primišlje četiri. Na čelu partijskih organizacija bili su opštinski biroi, a cjelokupnom organizacijom do formiranja KK KPH Slunj 1940. godine rukovodio je Okružni komitet KPH za okrug Karlovac. U KK KPH Slunj u prvoj polovini 1940. godine izabrani su: Nikola Kukić za sekretara, a za članove Radoš Vujičić, Štef Radočaj, Nikola Paulić, Franjo Štajduhar, Đuro Kukić i Dušan Livada.⁵⁸ Pod rukovodstvom sekretara Nikole Kukica, koji je bio i član OK KPH Karlovac, organizacija je bila vrlo aktivna i razvila je masovan rad na čitavom području kotara Slunj. U njenim organizacijama djelovali su Srbi i Hrvati, radnici, seljaci i intelektualci. Tako je za svoj rad Veljunska organizacija dobila posebno priznanje od OK KPH Karlovac, kao i od Pete zemaljske konferencije održane u Zagrebu 1940. godine. Pored redovnih partijskih zadataka ove organizacije istakle su se obilježavanjem 1. maja i 7. novembra, Dana oktobarske revolucije, kao i prikupljanjem i slanjem priloga za naše dobrovoljce u Španiji. Kroz svoj ilegalni rad ove organizacije stekle su borbeno i političko iskustvo za nastupajući period i dizanje ustanka.

U Vojniću je prvu partijsku ćeliju osnovao učitelj Žarko Ćujić, a njeni članovi bili su Miloš Dejanović iz sela Klokoča, Ilija Žegarac, advokatski pripravnik, Milić Novković zv. Basaćan, otpušteni policajac iz Karlovca, rodom iz sela Radmanovca. Ilija Žegarac uvodi u partijski rad i Milutina Košarića, tako da ovih pet komunista formira 1938. godine pet partijskih ćelija. U toku 1939. godine formirano je 8 partijskih ćelija, a 1940. godine 4 ćelije članova KPJ. Tako na području kotara Vojnić do 1941. godine djelovalo 18 partijskih ćelija i 3 samostalne kandidatske grupe, koje su obuhvatale 105 članova KPJ, 70 kandidata i 6 članova SKOJ-a. Ukupno je u partijskim i skojevskim organizacijama bio 181 član.⁵⁹ Opštinski biroi KPH formirani su 1939. godine u Vojniću, Krstinji i Perjasici, koja je bila vezana za slunjski kotar.

U opštini Tušilović postojala je jedna partijska ćelija koja je bila vezana za partijsku organizaciju Karlovca.

⁵⁷ Dušan Livada: Razvitak i rad organizacija KPH u slunjskom kotaru, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, HAK, Karlovac 1969, str. 237 i 251.

⁵⁸ Ibid., str. 252.

⁵⁹ Milutin Košarić i Stanko Opačić: Stvaranje i razvitak organizacija KPJ u kotaru Vojnić do 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, izd. HAK, Karlovac 1969, str. 189—226.

U opštinama Barilović i Vukmanić nije bilo partijskih organizacija.

Prva kotarska konferencija KPJ za Vojnić održana je juna 1940. godine u selu Klokoću, kojoj je prisustvovalo 17 delegata delegiranih iz partijskih ćelija. U radu konferencije učestvovao je i član OK KPH Karlovac Raša Stanisavljević. Konferencija je izabrala KK KPJ Vojnić u koji su izabrani: Žarko Ćujić za sekretara, a za članove Milutin Košarić, Milić Novković, Miloš Dejanović i Ilija Žegarac. Konferencija je posebnu pažnju posvetila predstojećim događajima, narastajućoj opasnosti od fašizma i nužnosti pripremanja seljaka za odbranu zemlje od agresije. U novembru 1940. godine održan je sastanak KK KPJ Vojnić. Zbog nezdravih pojava i međusobnih nesuglasica ovaj komitet je raspušten, a rad s partijskim ćelijama povjeren je Žarku Ćujiću. Uz prisustvo viših partijskih radnika Marka Oreškovića, Nikole Kukića i Tome Grdešića održan je 6. januara 1941. godine u stanu Žarka Ćujića u Vojniću sastanak sa svim sekretarima partijskih ćelija, gdje je izabran novi KK KPJ Vojnić. U novom Komitetu KPJ kotara Vojnić za političkog sekretara izabran je Milutin Košarić, za organizacionog sekretara Miloš Dejanović, a za članove komiteta Milić Novković, Ivan Furlan i Stanko Opačić. Taj novi komitet djelovao je krnje zbog odlaska nekih njegovih članova u vojsku. OK KPH Karlovac povjerio je rukovođenje Komitetom KPH Vojnić Žarku Ćujiću, koji je na toj dužnosti ostao sve do rata. Partijske organizacije u toku 1940. i 1941. godine u kotaru Vojnić postigle su značajne rezultate. U aprilu 1941. godine postojale su partijske ćelije u mjestima Vojnić, Perjasica, Široka Rijeka, Miholjsko, Budačka Rijeka, Krnjak i Tušilović.⁶⁰ To je bila impozantna snaga za okupljanje širokih narodnih masa u pokretu protiv okupatora u toku 1941. godine.

Područje kotara Vrginmost obuhvatalo je opštine Bović, Čermernica, Lasinja, Topusko i Vrginmost. Na ovom području živjelo je 1940. godine 37 820 stanovnika.⁶¹ Socijalna struktura stanovništva su seljaci s nešto sezonskih radnika, koji su radili u Talionici željeza u Velikoj Vranovini, u pilani »Našička« d.d. u Slavskom Polju, eksploataciji mineralne vode u Lasinji i termalne vode u Topuskom. Kulturni i ekonomski nivo bio je vrlo nizak jer se ovdje nalazilo do 40% nepismenih ili polupismenih stanovnika. Po nacionalnom sastavu bilo je preko 80% Srba, 20% Hrvata i nešto Muslimana. Hrvatsko stanovništvo je uglavnom nastanjivalo područje uz rijeku Kupu i u nekoliko sela opštine Topusko.

»Neriješeno nacionalno pitanje u Austro-Ugarskoj i staroj Jugoslaviji bila je neprekidno prisutna činjenica. Umjesto ostvarivanja nacionalne ravnopravnosti, režim je pošao od razvijanja

⁶⁰ Ibid., str. 198.

⁶¹ Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939—26. avgusta 1940, I, Zagreb 1940, izd. Narodne novine u Zagrebu, str. 326.

antagonizma, šovinizma i nacionalizma, suprotstavljajući ih borbi naroda za slobodu, socijalnu i ekonomsku pravdu».⁵²

Teški materijalni uslovi života još više su pojačavali antagonizam u nacionalnim i socijalnim odnosima na tome terenu. Političke borbe 1938. godine, tridesetih godina između radikalne stranke, kasnije JRZ, SDS i HSS, doživljavale su svoj politički kredo kod svakih izbora u staroj Jugoslaviji. Tako su političari kroz svoje političke agitacije pogoršavali međuljudske odnose na

Pčelarski tečaj 21. januara 1937. u Kirinu. Na slici od lijeva na desno: Simo Janjič, Đuro Pavlovič Mičko, kleče pored košnice. Miča Pavlovič u poluklečećem stavu. Stoje: Milan Pavlovič Jovič, Stevo Janjič, Savo Pavlovič, Dimitrije Mitič učitelj, Nikola Pavlovič, Damjan Korkut, Dušan Guberina i Đuro Guberina drži satnu osnovu.

Autor fotografije: Milan Korkut — predsjednik Pčelarske zadruge

ovom terenu. Politička snaga HSS-a ispoljila se u izbornoj kampanji za Narodnu skupštinu 11. decembra 1938. godine. Lista dr Vlatka Mačeka, koja je zastupala Seljačku demokratsku koaliciju, pobijedila je u graničnim kotarima Korduna: Karlovcu, Sisku i Petrinji, a odnijela je pobjedu i u slunjskom i vojničkom kotaru, pa i kotarima Banije.

Rezultati izbora za Narodnu skupštinu 11. decembra 1938. godine bili su sljedeći:

i. 62 Rade Bulat: Prodiranje revolucionarnih ideja i stvaranje organizacija KPJ u kotaru Vrginmost, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, izd. HAK, Karlovac 1969, str. 273.

63 Pregled izbornih rezultata parlamentarnih izbora 1938. Izvještaj Predsjedništva gradske policije Karlovac Banskog upravi Savske banovine. Arhiv Instituta historije radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb (u daljem tekstu: AIHRPH Zagreb). Kut. 7, Fase. 23, bez sign.

Jugoslovenska radikalna zajednica. Nosilac Zemaljske kandidatske liste dr Milan Stojadinović		Udružena opozi- cija. Nosilac Ze- maljske liste dr Vlatko Maček	Politička grupa Dimitrija Ljotića
Karlovac	488	15 742	4
Sisak	689	9 994	8
Petrinja	3 135	6 602	173
Kostajnica	4156	3 037	—
Glina	5123	5 014	36
Slunj	4 615	5 584	14
Vojnić	3 645	4 799	1
Vrginmost	4142	3 901	—
Ukupno:	25 993	54 673	246

Na izborima za Narodnu skupštinu i komunisti su glasali za opoziciju, jer se nije provela direktiva CK KPJ da se istupi sa samostalnom listom Stranke radnog naroda, članstvo Samostalne demokratske stranke glasalo je za Mačkovu listu u kotarima Slunj i Vojnić, što je omogućilo pobjedu Udružene opozicije na većem dijelu Korduna. Predizborna propaganda vodila se u pojačanoj političkoj borbi koja je mjestimično dovodila i do fizičkih obračuna. Vladajuća stranka dr Milana Stojadinovića primjenjivala je i silu nad glasačima i agitatorima Udružene opozicije, jer je raspolagala žandarmerijom i policijom. Ta politička zbivanja odraziće se i na dalje sukobe i zaoštavanje političkih odnosa među stanovništvom toga područja. Političke borbe buržoaskih partija još su više zbližile komuniste svih nacionalnosti. Tako je stvoren uslov za široko djelovanje KPJ i formiranje partijskih organizacija na cjelokupnom području Korduna. Na ovim izborima vladina kandidatska lista izgubila je još više glasova nego vladina lista Bogoljuba Jeftića na izborima 1935. godine.

Pobjedom Seljačko-demokratske koalicije, koja je nastupila na izborima decembra 1938. godine, stvorena je nešto povoljnija politička klima među stanovništvom.

Utjecaj KPJ na ovom terenu osjećao se od 1920. godine, i to naročito od članova KPJ koji su učestvovali u oktobarskoj revoluciji ili su bili zarobljeni i živjeli neko vrijeme u SSSR-u. Nije mali broj stanovnika iz ovog kraja išao tražiti zaradu u SAD, Kanadu, Francusku, Belgiju i u druge zemlje. Vraćali su se iz tih zemalja gdje su upoznali radničkoj pokret i prenosili ideje marksizma i na ovo područje. Među značajnije ličnosti s područja Sjenička spadaju povratnici iz SAD Pavle Bijelić, cestar; Đuro Vujčić zv. major, Lazo Bratić i drugi. Iz Prkosa je bio Pavle Bastajić organizovani član KPJ od 1920. godine. On je protjeran u zapadnu Evropu, gdje je nastavio svoj revolucionarni rad. Na području Bovića djelovali su Nikola Mraović Skula i Mile Mraović Čurčija, a u Vrginmostu je djelovao ruski zarobljenik pekar

Matija Gvojić, koji je čitav krug ljudi upoznao s događajima u SSSR-u. Značajnog uticaja imao je i Stevo Mraović, radnik-povratnik iz Sjedinjenih Američkih Država. Miloš Basara Crljenac sjeća se da su 1925. godine radnici pilane osnovali podružnice URSSJ na čijem se čelu nalazio Rade Sučević, a zatim Đuro Škaljac Zorić. Pod rukovodstvom URSS-ovog sindikata 1925. godine radnici pilane Našice d.d. u Slavskom Polju organizovali su štrajk koji je trajao 2—3 sedmice. Štrajkom su rukovodili Đuro škalc, Stanko Gabrić, Marko Škaljac i Simo Vučinić.“ Za vrijeme štrajka pokazala se solidarnost radnika i seljaka. Seljaci su svesrdno pomagali hranom radnike i njihove porodice. 1938. godine sindikat URSS-a organizovao je štrajk 450 radnika Talionice željeza u Vranovini, radi povećanja nadnica.

Radnička klasa, koja se formira na ovom području, imaće značajan uticaj na razvoj političkog života. Nije mali uticaj ni mlade inteligencije s područja Korduna koja se sve više školuje. Značajna je grupa mladih skojevaca koja se formira 1934. godine u Sjeniaku. Grupu su sačinjavali: student medicine Gojko Nikoliš,⁶⁵ student prava Vaso Roknić i obučarski radnik Božo Juras. U tom vremenu osnivaju se organizacije Seljačkog kola, koje su odigrale značajnu ulogu u okupljanju omladine. Tako je formirana i folklorno-recitatorska grupa Sjenjaka, koja je imala značajan uticaj na širenje bratstva i jedinstva među hrvatskim seljcima i nastupala u Karlovcu, Zagrebu i hrvatskim selima uz rijeku Kupu. Nije manji značaj ni Seljačkog kola u Vrginmostu, Boviću i drugim mjestima. Kroz to društvo djelovali su skojevci i članovi KPJ legalno, pripremala su se i vaspitavale grupe koje će kasnije postati partijske ćelije. Tako su formirane prve tri partijske ćelije 1939. godine u Sjeniaku pod rukovodstvom Raše Stanisavljevića, u koje su ušli: Pavle Bijelić, Nikola Grubješić, Pero Jurić, Rade Linta, Rade i Simo Lončar, Stanko Maslek, Mile Manojlović Gedžo, Mile Martinović, Branko Nikoliš, Glišo Pruginić, Marta Linta, Nikola Nikoliš, opančar; Stanko Manojlović, Pero Čabreja i Milić Simin Čabreja. Izabrani su sekretari za svaku ćeliju: za Gornji Sjenjak Pavle Bijelić, za Donji Sjenjak Simo Lončar, a za Lasinjski Sjenjak Stanko Maslek. U rad ovih partijskih organizacija uključio se poslije povratka iz Španije i dr Gojko Nikoliš, koji je ovdje razvio široku djelatnost 1940. i 1941. godine.

»Od grupa u Boviću i Vrginmostu formira se partijska ćelija u kojoj su bili: Rade Bulat, Mile Mraović Čurčija i Stevan Mraović. Kasnije u jesen u ćeliju su primljeni Dragica Bulat i Branko Mraović čuza. Sekretar je bio Rade Bulat.

Sljedeći drugovi formiraju zajedničku ćeliju za sela Pernu i Maličku: Nikola Božić, Gojko Lončar, Stevan Lončar Žir, Milan Oreščanin Crni; Stanko, Dušan i Mirko Rkman i Milivoj Šapić.

⁶⁴ Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, glav. ured. Slobodan Petrović, izd. Omladina, Beograd 1957, str. 855.

⁶⁵ Ibid., str. 557 (Biografije narodnih heroja Jugoslavije).

Susret učenika osnovnih škola Banski Kovačevac, Desni Števaniki i Lasinja 1931/38. godine. Među učenicima se poznaju: Bastajić Bude, Bastajić Danica, Bastajić Mileva, Bastajić Zorka, Biić Svetozar, Korać Dušan, Stopić Smilja, Bartolić Josip, Đerek Mija i djeca Manceta i Mihalića i Milovaca. Među đacima su učitelji Juraj Oklopčić (u šeširu) i Martin Puštek, predratni komunista i prvi predsjednik Kulturno-prosvjetnog odjela ZAVNOH-a. Na prozoru su učiteljice Slavica Smak i Zdenka Turk.

U Starom Selu, kod Topuskog, postojala je ćelija od 9 članova Partije. Sekretar ćelije bio je Gajo Basta.

Formiranju SKOJ-a pristupilo se samo u Vrginmostu, Sjeničaku, Perni i Peckoj. Najjača grupa omladinaca: Anka i Seka Bulat, Boro Mrkobrada, Đorđe Miličević, Ljuban Miličević djeluju u Vrginmostu; Đuro i Duško Bajić u Peckoj; Mićo, Anka, Dragan i Soka Jurić, Stevo Nikoliš Milošev, Pero Tepšić, Dušan Vlajnić, Nikola Maslek, Milić Grubješić i Mica Carević u Sjeničaku, i Ilija Bakić u Perni.⁶⁷ Partijske organizacije s područja Bovića i Vrginmosta bile su vezane za KK KPH Glina i Ranka Mitića, a iz Sjeničaka direktno za OK KPH Karlovac. Do 1941. godine na području kotara Vrginmost bilo je organizovano u partijskim ćelijama i skobjevskim aktivima 68 komunista, koji će odigrati značajnu ulogu pri izbijanju ustanka na Kordunu i Baniji 1941. godine. Komunisti ovog kraja znali su u najtežim momentima stare Jugosla-

⁶⁶ Rade Bulat: Prodiranje revolucionarnih ideja i stvaranje organizacija KPJ u k<>taru Vrginmost, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, izd. HAK, Karlovac 1969, str. 284.

vije, kao i za vrijeme teškog ustaškog terora na ovom području, sačuvati bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata ovog kraja.

Pod rukovodstvom Okružnog komiteta Karlovac djelovale su i partijske organizacije na području kotara Ogulin. Na području ogulinskog kotara prva partijska organizacija osnovana je u Ogu Unu 1920. godine pod rukovodstvom Pavla Kuhara.⁶⁷ Organizacija je tada obuhvatala oko 30 članova i simpatizera koji su postigli značajne uspjehe na opštinskim izborima 21. marta 1920. godine. Komunisti Ogulina imali su znatan uticaj i u izbornoj kampanji za Ustavotvornu skupštinu 28. novembra 1920. godine, kada je lista KPJ pod parolom »Za Sovjetsku Republiku!« dobila 59 poslaničkih mandata i tako poslala treća partija po broju mandata u Konstituenti.

Nakon donošenja Obznane 30. decembra 1920. i Zakona o zaštiti državne bezbednosti i poretka u državi 1. avgusta 1921. godine partijski rad je potpuno paralisán. Mjesna organizacija KPJ u Ogulinu je rasformirana.⁶⁸

Nova ilegalna partijska ćelija osnovana je 1926. godine u ogulinskoj ložionici među željezničkim radnicima. Pojačan ilegalni rad komunista nije ostao nezapažen, što dovodi do hapšenja komunista i do sudskih procesa. Među značajnije procese koji su vođeni protiv komunista u Ogulinu spada proces protiv Josipa Broza Tita 1927. godine⁶⁹ i proces 55-orici primorskih komunista i simpatizera KPJ 1934. godine. Rad partijske organizacije obnovljen je pod rukovodstvom bravara Bogdana Jančića 1934. godine i Jove Mamule od 1937. do 1941. godine, koji je vršio dužnost sekretara do rasformiranja organizacije 1941. godine.

Tokom 1936. i 1937. godine formiraju se partijske organizacije na području kotara Ogulin. Pod rukovodstvom Marka Trbovića izvršene su u Drežnici 1936. godine pripreme za formiranje organizacije KPJ. Partijsku ćeliju u Drežnici formirali su u toku 1937. godine Marko Trbović, Pero Trbović (Malar), Gojko Trbović (Ćošán) i Ilija Ivošević. Docnije su u organizaciju KPJ primljeni: Nikica Vukelić, Branko Vukelić, Dmitar Trbović iz Padališta, Nikola Trbović i Rade Trbović. Uz partijsku ćeliju radila je i grupa od 8 kandidata KPJ. Sekretar organizacije bio je, sve do strijeljanja novembra 1941. godine, Marko Trbović, kojeg su uhvatili Talijani i osudili na smrt zbog komunizma. Partijska organizacija Drežnice djelovala je kroz URSSJ, čija je jaka podružnica bila među pilanskim radnicima na Pilani Maravić-Tatalović, zatim u Seljačkom kolu i Potrošačkoj zadruzi.⁷⁰

⁶⁷ Spisak sumljivih antidržavnih lica od 8. januara 1921. koji je sastavila Kotarska oblast u Ogulinu i uputila Predsjedništvu kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu, Arhiv Hrvatske u Zagrebu (dalje AH Zgb./Pr. ZUN) 14/210-1921-674/1921.

⁶⁸ Mihael Sobolevski: Prilog razvitku Komunističke partije Jugoslavije na području kotara Ogulin od 1920. godine do travnja 1941. Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, izd. HAK, Karlovac 1969, str. 410.

⁶⁹ Mihael Sobolevski: Ogulinski proces 1927. Josipu Brozu i grupi komunista i simpatizera KPJ iz Hrvatskog primorja (ibid.), str. 425.

⁷⁰ Sjećanja Dmitra Trbovića, Fond izjava. Muzejska zbirka, Ogulin, bez sign.

Značajno mjesto zauzimali su i komunisti s područja Plaškog, koji su 1937. godine formirali partijsku organizaciju u Plaškom. Sekretar ove organizacije bio je učitelj Milenko Ivanović, sve do strijeljanja od ustaša u julu 1941. godine. Prvi članovi ove organizacije bile su: Jovo Mišćević, Mile Ivčević, Mane Pošmuga, Nikola Čikara i Mile Opsenica. Kasnije su primljeni u članstvo KPJ Mile Mandić, Dušan Vukelić i Andrija Špehar, dok je iz Jagodine (Svetozareva) kao član KPJ došao Branko Latas, koji je u Srbiji pohađao učiteljsku školu. Ove organizacije radile su pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPH Karlovac i njegovim predanim članom Rašom Stanisavljevićem. Značajan je uticaj komunista Plaščana koji su živjeli u drugim mjestima, među kojima se ističu: Rade Šupica, Pero Kokotović, Pero Šumonja (Kraljić), Stevo i Gojko Lončar, Dane Grba i Anđa Sedlar. Mada se većina ovih komunista javila za odlazak u Španiju, do Španije je uspio doći samo Mane Šupica.

Značajan rad ove partijske organizacije s omladinom, tako da je u Plaškom djelovala i jača skojevska grupa u kojoj su djelovali Branko Latas, Ljuban Latas, Radovan Pogrmilović, Radovan Grković, Nikola Komadina i Dragica Skorupan.⁷¹ Značajan uticaj komunista bio je na stanovništvo Donjih i Gornjih Dubrava. Ovdje nije bilo organizovane partijske ćelije sve do 27. aprila 1941. godine. No na ovom području djeluje od 1920. godine komunisti Nikola Rebić, a kasnije studenti komunisti Rade Janjanin, Branko i Simo Karapandža, skojevci Milan i Rade Jaković i drugi. Njihov rad se razvijao kroz društvo Seljačko kolo, koje su nazivali »komunističko društvo«. Na području kotara Ogulin 1940. godine bilo je oko 25 članova KPJ i gotovo isto toliko kandidata. Pored brojčano jake partijske ćelije u Drežnici postojala je partijska ćelija u Plaškom i željezničkoj radionici u Ogulinu. Tada Ogulin nije imao svoj kotarski komitet, a kada je početkom 1941. godine formirana mjesna ćelija (u Ogulinu), imala je status više veze za Okružni komitet KPH Karlovac."

U širenju komunističkih ideja značajan su uticaj imali prosvjetni radnici s područja kotara Ogulin, a među njima Vaso Matijević, učitelj u Krakaru, koji kasnije prelazi u Plaški, Marko Medić, učitelj u Gornjim Dubravama, i Martin Puštek učitelj Stankov."

Od 1937. do 1940. godine partijski rad na području Korduna i cjelokupnog okruga Karlovac znatno se razgranao. Do 1940. godine formirane su organizacije u svim kotarima, tako da je OK KPH Karlovac mogao pristupiti 1. avgusta 1940. godine održavanju I okružne partijske konferencije KPH Karlovac. Za konferenciju su izvršene značajne pripreme i izabrana su 24 delegata

⁷¹ Sjećanja i referat Ljubana Latasa od 26. novembra 1958. pročitani na akademiji 12. oktobra 1968. u Plaškom povodom 20-godišnjice ZAVNOH-a, Fond izjava, Muzejska zbirka Ogulin, bez sign.

⁷² Milan Bekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941, izd. Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1965, str. 20.

⁷³ Pavle Sundać, učitelj: Zapis i sjećanja, Zagreb, Bijankinjeva br. 8, vi. arhiva.

Štrajk krojačkih radnika 1936. godine u Karlovcu. Među radnicima su Vaso Juras, prvi s lijeva leži, poginuo 1941. Miloš Zdjelar 3-ći s lijeva. Drugi red: Mičo Katarinčić, 6. Ninko Simić, poginuo 1943. 8. Janko Milčić, 9. Lončar. U zadnjem redu 7. s lijeva Mičo Maslić, ubijen 1941. godine.

iz organizacija s cjelokupnog područja okruga Karlovac. Delegati karlovačkog okruga predstavljali su više od 270 članova KPJ. Iz grada Karlovca bili su: Ivo Marinković, Tone Grdešić, Raša Stanislavljević, Mato Mejašić, Vlado Novaković, Nenad Drakulić i Anđelko Kučišec; iz glinskog kotara: Ranko Mitić, Simo Todorović, Stojan Vujaklija, Joso Marjanović i Dragan Petrović; iz vojničkog kotara prisustvovali su: Žarko Ćujić i Miloš Dejanović, iz slunjskog kotara: Nikola Kukić, Đuro Kukić, Dušan Livada i Đuro Velimirović; iz ogulinskog: Jovo Mamula i Milenko Ivanović; iz karlovačkog: Jela Predović, Janko Furdek i Stjepan Novosel. U ime CK KPH konferenciji je prisustvovao Marijan Krajačić. Prva okružna konferencija održana je u stanu Stržića u Karlovcu. Na njoj su podnijeti referati o političkoj situaciji, zatim referat sekretara MK KPH Karlovac, izvještaji kotarskih komiteta. Izabrani su delegati za I konferenciju KPH i Okružni komitet KPH Karlovac.⁷⁴

U Okružni komitet KPH Karlovac izabrani su: Ivo Marinković, Nikola Kukić, Tone Grdešić, Ranko Mitić, Jela Predović i Mato Mejašić. Konferencija je izabrala i Plenum OK KPH u koji su, osim biranih članova OK KPH, ušli sekretar skojevske organi-

⁷⁴ Ibid., str. 21.

zacije Vlado Novaković i svi sekretari kotarskih komiteta koji nisu bili članovi OK KPH Karlovac.

Svi birani delegati: Tone Grdešić, Nikola Kukić, Ranko Mitić, Jela Predović, Mato Mejašić prisustvovali su I konferenciji KPH, održanoj 25. avgusta 1940. godine. Nije prisustvovao samo Ivo Marinković, koji je u to vrijeme bio u rezervi (vojsci) u Splitu. Na Petoj zemaljskoj konferenciji, održanoj od 19. do 24. oktobra 1940. godine u Zagrebačkoj Dubravi, komuniste karlovačkog okruga zastupali su Ivo Marinković i Ranko Mitić. U radu Konferencije učestvovalo je 105 delegata. Konferencijom je rukovodio generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito. Na Konferenciji su podnijeti referati o političkoj situaciji, sindikalnom, seljačkom, nacionalnom i omladinskom pitanju, o agitaciji i propagandi, o radu među ženama i radu u vojsci, o partijskoj tehnici i konspiraciji i o Narodnoj pomoći. »Konferencija je analizirala dotadašnji rad Partije, dala ocjenu spoljne i unutrašnje vojnopolitičke situacije, zauzela odlučan stav u pogledu ostvarenja potpunog jedinstva i ravnopravnosti svih naroda i narodnosti Jugoslavije, ukazala na opasnost od agresije fašističkih država i donijela zaključke o svim važnijim pitanjima života i rada KPJ. Izabran je novi CK KPJ od 29 članova i 9 kandidata te Politbiro od 7 članova s generalnim sekretarom KPJ Josipom Brozom Titom na čelu. Konferencija je predstavljala preloman događaj u historiji KPJ. Ona je pokazala da je KPJ pod Titovim vodstvom prebrodila unutrašnje teškoće i postala organizator i vođa radnog naroda.« Delegati karlovačkog okruga prenijeli su zadatke primljene na konferenciji, što je dovelo do masovnog jačanja KPJ na Kordunu i cjelokupnom okrugu Karlovac.

Sirenjem partijske organizacije na Kordunu dolazi do sve veće potrebe proširenja OK KPH Karlovac. Potkraj 1940. godine u OK KPH Karlovac izabran je Raša Stanisavljević, početkom 1941. godine Većeslav Holjevac i Herta Turza, a u proljeće i Rafko Tabor. Radi pojačanog partijskog rada javila se potreba za usavršavanjem partijskih kadrova pa je u januaru 1941. godine organizovan partijski kurs (tečaj), koji je trajao mjesec dana. Na ovom tečaju predavali su i članovi CK KPH. Predavanja su držali, uz partijske radnike koji su djelovali na području Karlovca, i Marko Orešković, Krsto Popivoda, Pavle Pap Šiljo, Jovo Marković i drugi. Partijski radnici, završivši tečaj u Karlovcu, prenose marksističko znanje na već dobro razgranatu partijsku organizaciju na Kordunu. Prema postojećim zapisima, u toku 1940/41. godine, u karlovačkom okrugu djelovalo je 765 članova KPJ, 95 kandidata za članove KPJ i preko 500 skojevaca. Najbrojnija organizacija KPJ bila je na području kotara Glina, gdje su djelovala 244 člana KPJ i 150 skojevaca, zatim organizacija KPJ u Karlovcu sa 192 člana Partije i nekoliko stotina skojevaca; u Vojniću

75 Naš put, pola veka revolucionarne borbe SKJ 1919—1969. (grupa autora), pred-sednik redak, odbora Veljko Vlahović, izd. »Komunist«, Beograd 1969. godine, str. 370—371.

je djelovalo 105 članova Partije, 70 kandidata i 6 skojevaca; u Slunju 77 članova KPJ, 22 kandidata i 42 skojevca; u Vrginmostu 68 članova Partije i nekoliko skojevskih grupa; u Dugoj Resi 24 člana KPJ i 21 skojevac; u Ozlju 15 članova KPJ i 3 kandidata za članove KPJ. Partijski rad osjećao se na svim poljima. U vrijeme majskih opštinskih izbora 1940. godine vladala je opšta apstinencija, tako da je u opštinama karlovačkog kotara (Ribnik, Rečica, šišljavić, Ozalj, Netretić, Jaškovo, Draganić i Duga Resa) od 10 690 izbornika na izbore izišlo 3 328 glasača, od kojih je za SDK glasalo 3 247⁷⁶, za URSSJ 81, a JRZ nije dobio nijednog glasa. Na izbore je izišlo 30% glasača. Kotar Vrginmost obuhvatao je tada opštine Vrginmost, Bović, Čemernicu, Topusko i Lasinju s ukupno 9 435 izbornika. Od toga je glasalo 4 582, i to za SDK 2 173 glasača, a za JRZ-a 1 544 glasača. Glasalo je ukupno 49% glasača.⁷⁷ Kotar Vojnić obuhvatao je opštine Vojnić, Vukmanić, Tušilović, Perjasica, Barilović, Krnjak, Krstinja. U svim opštinama bilo je 9 052 izbornika. Od toga je za SDK-a glasalo 3 509, a za JRZ-a 1 404 glasača. Ukupno je glasalo 4 913 izbornika ili 55%.⁷⁸ U kotaru Slunj, u opštinama Slunj, Cetingrad, Rakovica i Primišlje od 12 022 birača za SDK-a je glasalo 4 931 birača, a za JRZ-a 1 572 birača, tako da je ukupno glasalo 6 503 birača ili 58,6%.⁷⁹

Diferencijacija, koja se pokazala i na opštinskim izborima, još jednom je potvrdila snažan uticaj partijskih radnika. Od 1939. godine do raspadanja stare Jugoslavije partijska organizacija djeluje pod jedinstvenim rukovodstvom Okružnog komiteta KPH Karlovac u čiji sastav su spadali grad i kotar Karlovac, kotari Glina, Vrginmost, Vojnić, Slunj i Ogulin. U tom periodu partijski redovi su sređeni i ojačani novim snagama. Ostvareni su zadaci koje je pred komuniste postavila Peta zemaljska konferencija i Josip Broz Tito, koji je tada rekao: »Savladati organizaciono pitanje znači osposobiti Partiju za velike i sudbonosne zadatke koji se pred nju postavljaju, znači dočekati spremno događaje koji se velikom brzinom približavaju.« Veliki dio tog posla bio je u karlovačkom okrugu svladan s Prvom okružnom konferencijom. Ona je u partijskom životu ovoga kraja predstavljala do tada najznačajniji događaj. Stvorena je i znatno ojačala partijska organizacija u svim tadašnjim kotarima i u samom gradu.«⁸⁰ Time je udaren temelj novim političkim snagama koje će doći do izražaja u toku narodne revolucije i narodnooslobodilačke borbe naroda Korduna i Banije.

⁷⁶ Izvještaj sreskog načelstva Karlovac od maja 1940. (Arhiv instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, u daljem tekstu: AIHRPH, Fond: Sreska nač. K. 7 gr. 23).

⁷⁷ Izvještaj Sreskog načelstva Vrginmost o rezultatima opć. izbora od 19. maja 1940. AIHRPH Zagreb, Fond: Sreska načelstva, K-25, gr. 23.

⁷⁸ Izvještaj Sreskog načelstva Vojnić Bansknoj vlasti Banovine Hrvatske od 15. oktobra 1940. AIHRPH Zagreb, Fond: Sreska načelstva, K-14, gr. 23.

⁷⁹ Izvještaj Sreskog načelstva Slunj, maj 1940. godine, AIRPH Zagreb, Fond: Sreska nač. K-22 gr. 23.

⁸⁰ Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941, izd. Instituta za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1965, str. 22.

Politički zbor organizovan od SDS 1937. godine u Prkosu, srez Vrginmost

Partijska organizacija Korduna i Banije, razvrstana u 148 partijskih ćelija KPJ, obuhvatala je 1 022 člana. Neposredno prije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, uz nešto manji broj skojevskih grupa i članova SKOJ-a, bila je odlučujuća snaga za pokretanje opšteg narodnog ustanka u ovom centralnom dijelu Hrvatske. Komunistička partija Jugoslavije u vrijeme raspadanja Jugoslavije ojačala je svoje redove. Uoči aprilskog rata 1941. KPJ je imala 8 000 članova, a u pripremi ustanka njen se broj povećao na 12 000. U SKOJ-u je bilo oko 40 000 članova. Organizacija KPH narasla je na 4 000 komunista i 11 000 članova SKOJ-a koji su stupili u narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju.

APRILSKI RAT I KAPITULACIJA JUGOSLOVENSKE VOJSKE

Njemački fašizam osvaja zemlje Evrope munjevitom brzinom. Pritisak na Kraljevinu Jugoslaviju vrši se sa svih strana. Njemačka preko svoje diplomatske službe vrši direktan uticaj i pritisak na jugoslovensku vladu da pristupi Trojnom paktu. Vlada Cvetković—Maček odlučila se da potpiše ugovor, iako su tri ministra dr Srđan Budisavljević, dr Branko Ćubrilović i dr Mihailo Konstantinović podnijeli ostavke na svoj položaj. Ovaj sramni ugovor o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu potpisali su 25. marta 1941. godine u dvorcu »Belvedere« u Beču u ime jugoslovenske vlade Dragiša Cvetković i Aleksandar Cincar Marković. Tim ugo-

vorom se Jugoslavija svrstala među fašističke zemlje i štavila u službu fašizma i »novog poretka« u Evropi.

Narod u nekim gradovima masovno izlazi na ulice, kao npr. u Kragujevcu i Beogradu, i odbacuje ovaj sramni ugovor. Demonstracijama na ulicama 27. marta 1941. godine pokazuje pred cijelim svijetom da ne želi postati oruđe njemačkog fašizma. General Dušan Simović s grupom oficira izveo je državni udar i formirao novu vladu, a kralja Petra II Karađorđevića proglasio je punoljetnim.

Radnička klasa Jugoslavije demonstracijama je podržala pučiste i izmjenu buržoaskih političara, a tražila je otvorenu borbu i odbranu zemlje od Hitlerovih i Musolinijevih fašista. Edvard Kardelj u svojoj ocjeni kaže: »U martovskom puču u vrhovima došle su do izražaja razne snage: direktno uticaji međunarodnih faktora, špekulacije domaćih političkih i vojnih grupa i dinastičkih pojedinaca iz političkih vrhova. Sve je to bilo izraz političke krize, koja je vladala u Jugoslaviji i koja je razjedala sva uporišta buržoaske vladavine počevši od buržoaskih političkih stranaka pa do vojske i dinastije.«⁸¹

Dvadeset sedmi mart bio je prekretnica u istoriji naših naroda. Burnim demonstracijama u Beogradu i drugim mjestima širom zemlje zadan je udarac politici namjesništva i buržoaskih vlada i pokazan put kojim treba da krene Jugoslavija. Ovi događaji imali su snažnog odraza i među kordunaškim komunistima i stanovništvom.

Ovim političkim zbivanjem dovedeni su u pitanje Hitlerovi ratni planovi na Istoku i Balkanu. Hitler je iste večeri na sastanku sa svojim saradnicima donio odluku da se Jugoslavija vojnički uništi, pošto mu je smetala u izvođenju ofanzivnog ratnog plana pod nazivom »Barbarossa«, koji je bio uperen protiv SSSR-a. Donijeti su planovi o osvajanju Jugoslavije i njenom potpunom uništenju uz pomoć talijanskih, mađarskih i bugarskih trupa. »Italijanski početni operacijski plan predviđao je da 2. italijanska armija (14 divizija) izvrši proboj jugoslovenskog fronta između Prezida i Cerniškog jezera, a potom da energično nastupa u zoni između jadranske obale i linije: Ljubljana—Kočevje—Ogulin—Slunj—Dvor—Banja Luka, sve zaključno s ciljem da izbije na liniji Split—Jajce. Trupe iz Zadra imale su zadatak da brane utvrđene položaje zadarskog mostobrana, dok se 9. italijanska armija (8. divizija) na albansko-jugoslovenskom graničnom frontu u početku trebala držati defanzivno, da bi docnije preduzela ofanzivu radi stupanja u vezu sa njemačkim snagama koje bi nadirale ka Skoplju i južnije.«⁸²

Velimir Terzić, analizirajući aprilski rat 1941. godine i ratni plan Jugoslovenske vojske »P-41«, piše: »Ako se posle 27. marta

⁸¹ Edvard Kardelj: Deset godina narodne revolucije, Zagreb 1951, str. 13.

⁸² Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941, izd. Grafički zavod Titograd, 1963. godine, str. 256.

računalo da će se zakasniti sa mobilizacijom, odnosno koncentracijom, onda je 4. i 7. armiju trebalo zadržati južno od Save na području Bele Krajine, Like, Korduna i Banije, s tim da združeni pukovi i bataljoni organizuju kružnu odbranu u planinsko-brdskoj zoni Save u Bosni (između Une i Drine), s tim da i one na sličan način organizuju pojedine zone za kružnu odbranu. Tako bi ove dve snažne pomoćne grupacije (hrvatsko-slovenačka i bosanska) sa glavnom (srpsko-crnogorsko-makedonskom) grupacijom — u kojoj bi bile dve trećine do polovine celokupnih snaga — obrazovale kičmu odbrane na grebenu dinarskog planinskog sistema, sa jakim isturenim odredima na Savi i Dunavu.“

Kako ratni plan »P-41« nije realiziran a kojim je bilo predviđeno kordonski raspored vojske duž granice, niti su izdata naređenja vojnim jedinicama da se povlače u brdska područja, jedinice Jugoslovenske vojske brzo su rasturene.

Definitivan raspored i zadaci italijanskih oružanih snaga bili su sljedeći: 2. armija pod komandom generala V. Ambrozija u jačini od 14 divizija bila je koncentrisana na hrvatsko-slovenačkoj granici. Raspored prije napada bio je ovakav: 3. planinski odred (3 planinska bataljona, 1 planinski artiljerijski divizion, 1 mitraljeski bataljon i 3 bataljona crnih košulja) trebalo je da sa odsjeka Cerkno—Trbiž nadire u dolinu Save na liniji: Škofja Loka—Selnice—Radovljica; 11. korpus (pješađijska divizija »Re« i »Izonco«) imao je zadatak da sa odsjeka Postojna—Idrija nastupa ka Ljubljani; 6. korpus (pješađijske divizije: »Friuli«, »Sasari«, »Ravena« i »Asiete« (imao je zadatak da sa odsjeka Snežnik—Cerkniško jezero izvrši proboj fronta između čabra i Cerknice, a zatim da nadire opštim pravcem ka Brodu na Kupi; 5. korpus (pješađijske divizije: »Lombardija« i »Bergamo«) imao je zadatak da napadne jugoslovenske snage na odsjeku Matulje—Snežnik, a zatim da nadire prema liniji Kraljevica—Mrzle Vodice.

Trupe Zadra u jačini od 1 divizije imale su zadatak da drže položaje zadarskog mostobrana. Armijsku rezervu sačinjavali su: Motorizovani korpus sa motorizovanim divizijama »Torino« kod Ilirske Bistrice i »Pasubio« kod Sv. Petra na Krasu te oklopni divizion »Litorio« najprije kod Trsata, a zatim kod Postojne, slijeđi brzi korpus sa 1. brzom divizijom kod Ajdovščine i 2. i 3. kod Trsta.⁸³

Tako su Talijani na području istarskog fronta imali 14 divizija i jednu diviziju na području Rijeke i Zadra. Talijanska 9. armija imala je zadatak da brani sve pravce od Jugoslavije prema Albaniji te da unatoč tome kada Nijemci pređu u ofanzivu prodru na područje Srbije, Kosova i Makedonije — iz Bugarske. Talijani su prema Jugoslaviji grupisali 23, a na talijansko-grčkom frontu

⁸³ Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941, izd. Grafički zavod Titograd, 1963. godine, str. 323.

⁸⁴ Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941, izd. Grafički zavod Titograd 1963. godine, str. 323.

22 divizije u sastavu 9. i 11. armije, tako da je na Balkanu bilo koncentrisano 45 talijanskih divizija, potpomognutih sa 670 aviona (2. i 4. eskadra) sa bazama u sjeveroistočnoj i južnoj Italiji i Albaniji. Talijanska ratna mornarica trebala je paralisati dejstvo jugoslovenske mornarice i podržati operacije 2. talijanske armije.⁸⁵

Glavni udar Kraljevini Jugoslaviji trebalo je da nanese njemačke vojne snage prema Hitlerovom ratnom planu »Planu 25«, po kome su dejstvovale 12. armija pod komandom feldmaršala Lista u jačini od 18,5 divizija s područja jugozapadne Rumunije i Bugarske. Njemačke jedinice bile su potpomognute mađarsko-talijanskim jedinicama po Hitlerovoj direktivi br. 26 od 3. aprila 1941. godine⁸⁷ i u sporazumu s Musolinijem i Hortijem. Prema Hitlerovom »Planu 25«, njemačke jedinice bile su podijeljene u četiri grupe, tako da je 2. armija pod komandom general-pukovnika Vajksa dobila zadatak da nastupa s prostora Celovec—Grac—Velika Kanjiža, da proдре sa sjeverozapada u Jugoslaviju ka Zagrebu, a zatim koncentrično da nadire u pravcu Beograda.

General-pukovnik Vajks izvršio je sljedeći raspored svojih snaga: 46. motorizirani korpus (8. i 14. oklopna i 16. motorizirana divizija) imao se prikupiti na prostoru Velika Kanjiža—Kapošvar sa zadatkom da forsira Dravu i Muru na pravcu Varaždina, Koprivnice i Barča, da sadejstvuje sa mađarskom armijom pri nastupanju iz Baranje, a zatim da nadire između Save i Drave ka Beogradu — da bi, u saradnji sa dijelovima 1. oklopne grupe 12. armije, uništio jugoslovenske snage u sjevernom dijelu zemlje dok bi 14. oklopna divizija trebalo da prođire ka Zagrebu.

52. armijski korpus (125. pješadijska, 101. laka divizija) trebalo je da se grupiše dijelom istočno od Graca, a dijelom u zapadnoj Mađarskoj i da napada općim pravcem Varaždin—Lepoglava—Zagreb s ciljem da zauzme brežuljkasto zemljište sjeveroistočno od Zagreba.

51. armijski korpus (132. i 183. pješadijska divizija) imao je da se prikupi oko Gradca i preduzme napad pravcem Maribor—Krapina ka Zagrebu s ciljem da zauzme zemljište sjeverno od Zagreba i obrazuje mostobrane na Savi s obje strane grada.

49. brdski korpus (1. brdska i 79. pješadijska divizija) imao je da se grupiše u rejonu Celovca i nadire pravcem Dravograd—Celje—Brežice i dalje preko Novog Mesta ka Karlovcu, sadejstvujući sa talijanskom 2. armijom." Armijsku rezervu sačinjavale su tri pješadijske divizije, a rezervu Vrhovne komande u oblasti Beča sačinjavalo je 5 divizija. Njemačka je u ovim napadima angažovala i 1 500 aviona. Tako su Nijemci na Balkanu angažovali

⁸⁵ Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941. godine, Grafički zavod, Titograd 1963, str. 378.

⁸⁶ Dr Bogdan Krizman: Hitlerov »Plan 25« protiv Jugoslavije. Jugoslavija u svjetlu »Nirnbških dokumenata«, izd. NIP, Zagreb 1955. g.

⁸⁷ Enno von Rintelen: Mussolini als Bundesgenosse, Tübingen und Stuttgart, 1951, str. 139.

⁸⁸ Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941, Graf. zavod Titograd, 1963,

34,5 divizije, od kojih 24,5 na Jugoslaviju, 5 prema Grčkoj, 1 prema Turskoj i 5 u rezervi Vrhovne komande.

Njemačka i Italija su sa svojim satelitima okružile Jugoslaviju i koncentrisale veliki vojni potencijal prema jugoslovenskim granicama i samo se čekala naredba za oružani napad.

Šestog aprila u 7 sati 1941. godine, bez objave rata, bombardovan je prvi put Beograd, a u toku dana izvršena su još dva bombardovanja. O bombardovanju Beograda saznalo se istog dana u Zagrebu i na području Korduna i Banije. Zagrebačke »Novosti« objavile su da se Njemačka nalazi u ratu s Jugoslavijom i Grčkom. Njemački radio »Donau« objavio je istog dana »utješnu« vijest da se Zagreb smatra otvorenim gradom. Nakon četiri dana od bombardovanja Beograda, tj. 10. aprila 1941. godine, njemačke trupe ušle su u Zagreb.

Beograd je prvog dana napadnut tri puta od njemačke avijacije i djelimično razrušen, a 7. aprila izvršeno je još jedno bombardovanje. U Beogradu je u dva dana bombardovanja izgubilo živote oko 3 000 građana. Broj ranjenih bio je još veći. Potpuno su porušene 602 zgrade, a djelimično 1 476 zgrada. Ukupna šteta iznosila je oko 8 milijardi predratnih dinara. Bio je to zločin protiv mira, ratni zločin i zločin protiv čovječnosti.⁸⁵

Na osnovu plana Vrhovne njemačke komande, koji je poznat i pod nazivom »Uputstvo 25« (Weisung 25), izvršen je koncentričan napad na Jugoslaviju iz područja Rijeke i Graca s jedne strane, a s druge strane iz područja Sofije u pravcu Beograda, dok je južni dio zemlje odsječen i s toga područja je vođena njemačko-taiijanska ofanziva prema Grčkoj. Feldmaršal Keitel je razradio Smjernice za postupanje povodom pitanja propagande protiv Jugoslavije, iz kojih se jasno vidi koliko se vodilo računa o petoj koloni koja je djelovala unutar zemlje i radila iznutra na razbijanju Jugoslavije. Separatisti u zemlji dobili su jaku podršku za razbijanje državnog uređenja i jedinstva stare Jugoslavije. U Smjernicama se između ostalog kaže: »Budući da su Srbi prema nesrpskim narodnim grupama Jugoslavije, a prije svega prema Hrvatima i Makedoncima, uvijek provodili bezobzirnu diktaturu, to ovima treba isticati da njemačka vojska ne dolazi kao neprijatelj Hrvatima, Bosancima i Makedoncima, štaviše, ona ih želi sačuvati od toga da ne budu na bojištu beskorisno poubijani od strane srpskih šovinista za engleske interese...«⁸⁶ U tome smislu

⁸⁵ Dr Venceslav Glišić: Zločini nacista i kvislinga u Beogradu 1941—1944. Godišnjak grada Beograda, knjiga XVI, izd. Muzej grada Beograda, gl. ured. Jelica Stamenković, Beograd 1969, str. 47. (Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača došla je do zaključka da je toga dana izgubilo živote preko 2 000, jer ih je toliko sahranjeno, a pretpostavlja se da ih je oko 1 000 zatrpalo u ruševine (A VII, na 2B-1-1. J. Marjanović, Beograd 1964, 60). U izvještaju od 29. VIII 1942. komandantu Jugoistoka Leru u vezi s tim Turner piše: U Beogradu je oko 20 000 kuća 9 000 bombardovanjem razoreno ili uništeno. . . . Od oko 3 000 pod ruševinama zatrpanih ljudi za mjesec dana pokopano je 2 000 (A VII, Mf, Minhen 9/260). Po jednom kvislinškom izvještaju, potpuno porušenih zgrada bilo je 682, jako oštećenih 1601, lako 6 829 i poginulih 2 271 (Istorijski arhiv Beograda — u daljem tekstu: I AB — XIX — 765 a).

⁸⁶ Dokument PS-1746, Proces des grands criminels de guerre devant le Tribunal militaire international, Nürnberg, 14. nov. 1945—1. okt. 1946, Nürnberg, 1946, knjiga XXVIII, str. 35.

%

su i djelovali ustaški elementi potpomognuti jednim dijelom vodstva HSS-a na razbijanju ionako slabog jugoslovenskog jedinstva.

Vlada generala Dušana Simovića nije mogla pružiti organizovan otpor njemačkim i talijanskim jedinicama, potpomognutim fašističkim formacijama Mađarske i Bugarske. Jugoslovenska vojska nije bila spremna da se odupre tehnički bolje opremljenom i brojčano znatno jačem neprijatelju. Na području Korduna i Banije mobilizacija je provedena putem poziva na »vježbu«, ali mnogi pripadnici HSS i frankovaca se tom pozivu nisu odazvali, što je ostao trag za vrijeme pobune 106 puka u Karlovcu.

Masovno su se odazivali činovnici i seljaci koji nisu bili frankovački raspoloženi. Zbog slabih saobraćajnih veza nastao je opšti metež na cestama, tako da su neki od Slunja do Karlovca putovali pješice i do osam dana. Stanovnici srpskih sela iz Korduna i Banije odazivali su se na vojne pozive, ali se čitava mobilizacija sporo odvijala i bila neorganizovano provedena.

Iako je mobilizacija ljudstva na Kordunu i Baniji sporo provedena, u aprilskom ratu našlo se oko 30 000 ljudi s područja kotara Dvor, Glina, Karlovac, Kostajnica, Ogulin, Petrinja, Sisak, Slunj, Vojnić, Vrbovsko i Vrginmost. Mobilizaciju ljudstva i vučne stoke vršili su vojni okruži Karlovca i Petrinje, i Otočca koji su i teritorijalno zahvatili Kordun i Baniju. U ratnim okršajima s njemačkim i talijanskim jedinicama u sastavu Jugoslovenske vojske poginulo je 72 vojnika, podoficira i oficira, a u logorima umrlo je i ubijeno 128 pripadnika Jugoslovenske vojske s područja Korduna Banije.

U zarobljeničke logore u Njemačku odvedeno je 2 651 zarobljenih vojnih lica, od kojih je u logoru ubijeno ili umrlo 158 pripadnika Jugoslovenske vojske s područja Korduna i Banije. U borbi s Nijemcima na Dravi poginuo je Mile Ajdinović u svojstvu komandira odjeljenja i mornar Ignac Borković u riječnoj floti. Marko Bučan, komandir čete iz Katinovca, pao je kod Slavonskog Broda. Pružajući otpor Nijemcima, u istoj borbi pao je i Ivan Lovrenčić. Dimitrije Dimović, učitelj iz Ostrožina, herojski se tukao s Nijemcima kod željezničke ložionice u Mladenovcu. Vasilj Radanović, kapetan, ostao je na poprištu bitke kod Sarajeva, a kapetan Pavle Nećak u Blagaju na Kordunu 5. maja 1941. boreći se s okupatorskim jedinicama. Branko Vila, iz Krstinje, ubijen je u njemačkom logoru. I onaj mali broj jugoslovenski orijentisanog oficirskog i podoficirskog kadra pao je u prvim danima rata. Kordun i Banija su u aprilskom ratu izgubili 14 Hrvata, 128 Srba i jednog Makedonca; iz kotara Sisak 13, iz Dvora 3, Gline 7, Kostajnice 2, Petrinje 2, iz Slunja je poginulo 19, Vojnića 34, Vrginmosta 53, općine Karlovac (kordunaško područje) 7 i Duge Rese 3, tako da je Kordun već u sastavu Jugoslovenske vojske izgubio 143 borca protiv fašizma.⁹¹ Djelimični otpor Jugoslovenske

⁹¹ Arh. SUBNOR-a općina Slunj, Vojnić, Vrginmost, Duga Resa i Karlovac i Spisak palih boraca, lič. arh. Petra Zinajića, Slunj, bez sign.

vojske njemačkom i talijanskom fašizmu nije donio većih vojnih rezultata. Oružani otpor ljudstva mobilisanog na Kordunu i stariješkog kadra s toga područja bio je suviše slab da zaustavi okupatora. Slabo opremljene jugoslovenske vojne jedinice, koje su bile prikupljene na području Hrvatske, osim manjih izuzetaka na rijeci Dravi, nisu pružile ozbiljniji otpor neprijatelju ni na području Korduna. Većih vojnih jugoslovenskih formacija nije ni bilo. Jedinice koje su gradile utvrđenja na području Slunja povučene su 30. marta 1941. godine za Slavonski Brod, gdje su

Razoružavanje vojske Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. godine.

imale ratni raspored. Karlovački garnizon se nije ni osjećao, iako je u velikom broju okupljao ljudstvo sa Korduna, koje je potpadalo pod taj vojni okrug. Komanda vojnog okruga Karlovca bila je razbijena. Komandanta vojnog okruga pukovnika Radojicu Kovačevića uhapsili su potčinjeni oficiri koje je prevodio njegov zamjenik potpukovnik Stjepan Sertić. Tako se 10. aprila 1941. godine na poziv radio-stanice Glavnog ustaškog stana Radio postaja Velebit iz Italije stavio veliki broj proustaško orijentisanih oficira i činovnika hrvatske narodnosti u službu nove ustaške vlasti, koja se još nije ni formirala. Postojeći aparat u vlasti očišćen je od svih nepoželjnih osoba, a naročito Srba, Jevreja i drugih za njih nepoćudnih elemenata. U kratkom vremenu u Karlovcu je razoružano 183 oficira i 537 vojnika bivše Jugoslovenske vojske. To je izvršila Mačekova zaštita i novostvorene ustaške organizacije pod vodstvom dr Ante Nikšića, bivšeg predsjednika Okružnog suda u Karlovcu, a sada zapovjednika novoformiranog ustaškog stana i dotadašnjeg zamjenika komandanta mjesta, a sada zapovjednika mjesta Karlovca Stjepana Sertića. Svi oficiri i vojnici bili su zatvoreni u Hrvatskom domu i Domobranskoj kasarni, a

predani su Nijemcima i otpremljeni u Njemačku u logor u dvije grupe. Prva grupa od 170 oficira i 500 vojnika otpremljena je 19. aprila, a druga grupa od 13 oficira i 37 vojnika 21. aprila 1941. godine.⁹²

Na području kotara Slunj, kao i samom Slunju, gdje je djelovala Mačekova Zaštita⁹³ i ustaška organizacija pod vodstvom župnika iz Slunja Ivana Nikšića, razoružana je žandarmerija s kapetanom Pavlom Nećakom. Zatim su u Slunj, bježeći ispred Nijemaca, naišli automobilom šef pogranične policije iz Maribora, kapetan Jugoslovenske vojske, dva civila i vozač automobila. »Oni su se pokorili i predali sedam velikih automatskih parabeluma, 3 samokresa (pištolja), jednu vojničku pušku i sanduk bombi. Oružje je odmah razdijeljeno povjerljivim ljudima.«⁹⁴ Tako je izvršena prva akcija slunjskog župnika, a istim oružjem nastupio je u daljem razoružanju žandarmerije. Uz župnika Ivana Nikšića u tim je akcijama učestvovao narednik vodnik žandarmerije Mirko Marušić, koji postaje zapovjednik »oružništva« u kotaru Slunj. Ivan Nikšić je o tome zapisao »Stanje u oružničkoj postaji u Slunju bilo je sljedeće:

1. Kapetan Pavle Nećak »prečanski Srbin« iz okolice Otočca, zapovjednik, 2. narednik vodnik Mirko Marušić, Hrvat, 3. devet oružnika, od kojih dva Hrvata i sedam Srba, odnosno Vlaha. Oružje: dvije lake strojnice (strojopuške tipa zbrojovka), 80 pušaka kod oružnika (Marušić i 9 oružnika), ukupno 90 pušaka, zatim 11 časničkih samokresa tipa F. M. 9 mm i napokon jedan sanduk ručnih bombi. Municije je bilo u desetke sanduka. To sve oružje i municija razdijeljena je odmah pouzdanim ljudima. Dijelili su stožerni narednik Marušić uz pomoć općinskog bilježnika Josipa Turkalja.⁹⁵ Tako je stvorena prva ustaška formacija u Slunju, koja je bez poteškoća razoružala u Rastokama na ulazu u Slunj (oko 200 vojnika) divizijskog generala Jovana Antića i 40 oficira. Komandant Sremske divizije Jovan Antić se predaje slunjskom župniku, pa se začuđeno i sam upitao: 'A ko je zapravo nas zarobio?' Odgovor: 'Hrvatska državna vojska!' 'Kako nas je zarobila vojska kad ja vidim da su to oko nas sve civili?' Odgovor: 'Država Hrvatska postoji tek jedan ili dva sata i Vi biste htjeli da već uniforme imamo. Dosta je da imamo vojnike i oružje.' Dalje pitanje generala Antića: 'Po međunarodnom pravu nas

⁹² Izvještaj zapovjednika mjesta Karlovca potpukovnika Stjepana Sertića od 27. aprila 1941. Zapovjedniku cjelokupne vojske NDH, Zagreb, Arh. VII. Beograd, Fond: NDH, K. 85. f. 18. d. 14.

⁹³ Hrvatska seljačka zaštita se javlja 1938. godine među Mačkovim pristalicama pod nazivom Seljačka zaštita. Zaštita je od svog formiranja u ograncima HSS-a uznemiravala mirne građane i ometala normalan život u pojedinim krajevima. U vrijeme rasula stare Jugoslovenske vojske Zaštita je kao poluvojnička organizacija razoružavala vojne jedinice, a, z^{3**11*} se u većini stavila u službu »novog ustaškog poretka«. U danima kapitulacije Kraljevine Jugoslavije za račun NDH i okupacionih jedinica Njemačke i Italije radilo je 200 000 pripadnika Mačkovog Zaštite. Dr Ljubo Boban, Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928, tom I i II, izd. Liber, Zagreb 1974, str. 37.

⁹⁴ Spomenica župe Slunj, str. 71—74. HAK Karlovac, Fond NDH. F. (Sl-2), reg. br. 1160.

⁹⁵ Ibid., str. 74.

može zarobiti samo ona vojska sa kojom se nalazimo u ratu, a mi nismo u ratu s braćom Hrvatima.' Odgovor župnika Nikšića: 'Prvo mi nismo nikakva braća, a drugo mi se nalazimo u ratu već 20 godina'.⁹⁶

Poslije nekoliko minuta razoružana je i druga grupa Jugoslovenske vojske koja je naišla iz pravca Karlovca u Slunj. Razoružana je i otpremljena u školu. U toku noći od 10/11. aprila 1941. u Slunju je razoružano preko 600 vojnika i 100 oficira, među kojima je bio i divizijski general Vladimir Belić, komandant pozadine VII armije. Župnik Ivan Nikšić, kasniji ustaški stožernik, napisao je: »Jedan osobni samovoz nije se dobrovoljno predao, nego je otvorio vatru i ranio Josu Stipetića, dimničara, i Josu Žalca iz Rastoka. Naši su stražari otvorili vatru i u samovozu je poginuo jedan srpski major i upravljač samovoza, a teško ranjen jedan vojnik i još jedan časnik.«⁹⁷

Ustaška organizacija iz Ogulina obavještava 11. aprila 1941. godine slunjske samozvane ustaše da će naići 13 kamiona dobro naoružane Jugoslovenske vojske. Međutim, ova jedinica Jugoslovenske vojske obaviještena je da joj je postavljena zasjeda u Slunju, kreće za Plaški i nije pala u ropstvo sliinjskih ustaša.

Ustaški stožernik župnik Ivan Nikšić obavještava ustaški stan u Zagrebu o zbivanjima u Slunju i između ostalog kaže o ratnom plijenu u Slunju koji iznosi: »1. Zarobljena 2 generala (divizijski Antić i brigadni Belić), oko 100 časnika, od toga tridesetak Hrvata, ostali kasnije poslani u zarobljeništvo (predani u Zagreb Hrvatskoj vojsci). Preko 600 zarobljenika Srba.

2..Blagajna IV armijske oblasti iz Zagreba sa 32 milijima dinara (predano Ministarstvu domobranstva u Zagrebu).

3. Oko 60 teretnih samovoza, 3 velika autobusa, 30 osobnih samovoza i 17 bačava benzina.

4. Lako pješačko oružje, tj. puške i strojnice nije se moglo brojati jer se odmah dijelilo ljudima, a i naši vojnici su mnogo toga donijeli sa sobom. Kada je oružje konačno predano, poslano je u Karlovac zapovjedništvu III pješačke pukovnije 5—6 tisuća pušaka, oko 50 strojnih pušaka, preko 10 sanduka ručnih bombi, 30—40 sanduka pušanih naboja, 7 protutenkovskih mina i oko 10 teretnih samovoza vojne oprejne (odijela, cipele, šljemovi, gurnjevi, šatorska krila itd.).

5. Ostale stvari: 8 krugovalnih prijemnika, nove dijelove jedne krugovalne postaje za davanje, desetak pisacih strojeva, 1 geštetner (stroj za umnožavanje)...« Dalje govori o namirnicama pa nastavlja: »Samokresa par stotina komada sa ogromnim brojem naboja.«⁹⁸

Stara Jugoslovenska vojska predavala je oružje i opremu bez otpora. Odlučniji oficiri i vojnici, koji su se pokušali oduprijeti ustašama, izginuli su.

⁹⁶ Ibid., str. 77.

⁹⁷ Ibid., str. 78.

⁹⁸ Ibid., str. 82.

Ban Banovine Hrvatske Ivan šubašić, koji kroz Slunj prolazi sa svojom svitom 10. IV 1941. u 14 sati, nije ni pokušao da organizuje otpor, već bježi za Bihać da stigne što prije na avion u Nikšić, odakle s kraljevskom vladom odlazi u inostranstvo. Uz bana se kroz Slunj povlače i podban Svetozar Ivković, Frane Frol, Milutin Kosanović i drugi, uz pratnju 40-tak žandarma u 13 automobila. Tako je ustaška organizacija, koja je napravila plan svojih akcija 23. i 29. marta 1941. godine u Ogulinu pod vodstvom advokata Lovre Sušića, kasnije ustaškog viteza, uz prisustvo predstavnika Mačekove Zaštite, organizovala oko 80—100 ustaša. Oni su pod vodstvom župnika, kasnijeg ustaškog stožernika Ivana Nikšića, razoružali dijelove Jugoslovenske vojske, koja se povlačila za Bosnu, i sve žandarmerijske stanice. Na ostalom području Korduna nije bilo masovnijeg razoružavanja Jugoslovenske vojske, osim manjih grupa od Mačekove Zaštite i tzv. divljih ustaša. Ustaška organizacija i Mačekova Zaštita su uz masovno oduševljenje svojih saradnika iz Slunja, okićeni ustaškim zastavama, izvršili svoj prvi zadatak u razbijanju stare jugoslovenske države.

Na području Banije kod Siska bilo je mobilizacijsko mjesto 3. bataljona 26. pješadijskog puka, a tokom 1941. formiran je 89. pješadijski puk u Sisku i 25. artiljerijski puk u Petrinji. U ta tri puka mobilisano je ljudstvo s područja vojnog okruga Petrinje, ljudstvo iz Siska i djelimično iz Bosanske krajine. Jedinice koje su pripadale Unskoj diviziji povučene su kao rezerva Vrhovne komande preko Srijema za Srbiju, dok su druge jedinice upućene na područje sjeverne Hrvatske i Slovenije. U Petrinji i Sisku ostali su prištapski dijelovi uz vojni okrug i starija godišta vojnika. Pred ustaškom propagandom jedan dio ljudstva se razbjegao, dok su drugi dio vojnika srpske nacionalnosti razoružali pripadnici Mačekove Zaštite. »Od 1. grupe armija (koja nije više postojala) ustaše su u Petrinji zarobile njen štab sa komandantom (nap. a. armijski general Milorad Petrović), dok su štab 7. armije (nap. a. divizijski general Dušan Trifunović) zarobile u Topuskom, a potom su ih predale Nijemcima. Ustaše su zarobile pozadinski dio štaba 4. armije, dok je komandant (nap. a. armijski general Petar Nedeljković) sa operativnim dijelom štaba uspio da odstupi preko Siska i Prijedora. Istovremeno su odstupale ka zapadnoj Bosni neke manje jedinice iz rejona Siska, kao i 2. bataljon i 2—3 baterije iz Slavonske divizije. Koristeći pozadinske jedinice Vrbaske divizijske oblasti, komandant 4. armije je organizovao odbranu na Uni kod Bosanske Dubice, Bosanske Kostajnice, Bosanskog Novog, Bosanske Krupe i Bihaća.«

Armijski general Petar Nedeljković predao je u Bosanskom Novom majoru Petru Kuštrinoviću komandu nad područjem doline rijeke Une od Jasenovca do Bihaća. Nešto prije nailaska njemačkih trupa, prema dobivenim ovlaštenjima, major Kuštrinović

⁹⁹
str. 518.

Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941. Graf. zavod Titograd, 1963,

izdao je naređenje za paljenje 2,5 miliona litara benzina u vojnom skladištu Volinji, rušenje željezničkog mosta preko rijeke Une u Volinji, rušenje putnih mostova preko rijeke Une i Sane i željezničkog tunela Vidorija u Bosanskom Novom.

Jedinice 25. artiljerijskog puka iz Petrinje i Zagreba, kada su prešle rijeku Unu, pod komandom Štaba 4. armije, tukle su Hrvatsku Kostajnicu i zaustavile Nijemce za kraće vrijeme. Dok se ovdje pokušao dati otpor Nijemcima, Zaštita predvođena frankovcima djelimično je razrušila most na Savi kod Galdova i u Sisku. Tu su dočekivali jedinice Jugoslovenske vojske, razoružavali ih, a one koji bi pokušali pružiti otpor nemilosrdno su ubijali. Pored razoružavanja vanja vojske odmah je razoružana i jugoslovenska žandarmerija, dok se jedan dio žandarma hrvatske nacionalnosti stavio u službu novoj tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U nastupanju njemačkih jedinica prema Bosni — njemačka avijacija bombardovala je avionska vojna skladišta benzina u Volinji kod Kostajnice. Pri pokušaju stvaranja odbrane treba istaći junački poduhvat nepoznatog avijatičara Jugoslovenske vojske, koji s jednim avionom dolazi nad teretnu željezničku stanicu Sisak i baca nekoliko bombi, tako da je privremeno onesposobljava za saobraćaj. Popravak je izvršila grupa pružnih radnika predvođena frankovcima grada Siska.

Razbijena Jugoslovenska vojska nije mogla pružiti značajniji oružani otpor njemačkim i talijanskim jedinicama. Na većem dijelu Hrvatske bila je razoružana od profašističke Mačekove Zaštite, koja se dobrim dijelom opredijelila za ustaški pokret. Karakteristično je da su u Karlovcu, Slunju, Petrinji i Sisku i djelimično po ostalim mjestima koja gravitiraju Kordunu i Baniji potpuno razoružanje i zarobljavanje jugoslovenskih vojnih jedinica izvršili hrvatski nacionalisti okupljeni u fašističke organizacije ustaškog pokreta, koji je bio usko vezan za talijanski i njemački fašizam i nacizam.

Generali Danilo Kalafatović je 17. aprila 1941. godine bio primoran da potpiše akt o kapitulaciji¹⁰⁰ Kraljevine Jugoslavije i predaji cjelokupne vojne sile i teritorija na raspolaganje Nijemcima i Talijanima. Kapitulacija je bila potpuna i Jugoslovenska vojska i država nisu mogle da postoje. Dvanaest dana ratovanja Jugoslovenske vojske pokazalo je njenu potpunu nesposobnost za odbranu zemlje. Njeni generali izdaju naređenja potčinjenim jedinicama da se izvrše svi uslovi tog osovinskog diktata i konačno 25. aprila 1941. godine prestaje postojati Vrhovna komanda stare Jugoslovenske vojske.¹⁰¹ Veliki dio vojnika s oficirskim kadrom razoružan je i otpremljen u zarobljeničke logore u Njemačku. »Broj zarobljenika koji se nalazio u logorima u Njemačkoj do danas nije

¹⁰⁰ Vrhovna komanda Jugoslovenske vojske je pala u njemačko zarobljeništvo s generalom Danilom Kalafatovićem 15. aprila 1941. godine poslije podne na Palama kod Karajeva, što se vidi iz izvještaja (Wehrmacht-bericht O.K.W. od 16. IV 1941), te je i njena pravna sposobnost bila ništavna, pa ni akt o kapitulaciji nije mogao imati pravnu vrijednost ni obavezu za jugoslovensku državu, ni za njenu oružanu silu.

¹⁰¹ Ferdo Culinović: Jugoslavija između dva rata, II. Zgb 1961, str. 244.

utvrđen. Sve brojke kojima se do sada operiralo dosta su nepouzdane. Prema arhivskom materijalu njemačkih jedinica koje su učestvovala u aprilskom ratu na području Jugoslavije, do 6. maja 1941. godine zarobljeno je 268 395 pripadnika bivše Jugoslovenske vojske. Od toga podoficira i vojnika 234 721 i 2 653 oficira koji su bili smješteni u logore u Pudlahu kod Ravenminda u Koruškoj, Lojbinci u Štajerskoj, Radgoni u Hrušici kod Fijstefeldu u Austriji i dva prihvatna logora na području 18. vojnog okruga, i to u Ajzenštatu na Nojžederskom jezeru i Hajburgu kod Fresbirga. Na teritoriji Srbije bilo je još 27 195 zarobljenih podoficira i vojnika i 152 oficira.¹⁰² Prema Hitlerovoj izjavi iz aprila 1941, u operacijama protiv Jugoslavije zarobljeno je 6 298 oficira i 337 864 vojnika, ne računajući ovdje folksdojčere i Mađare koji su odmah poslije zarobljavanja pušteni na slobodu.¹⁰³ U materijalu Jugoslovenskog crvenog krsta nalaze se podaci iz kojih se vidi da je na dan 1. maja 1944. godine u njemačkim logorima bilo 130 750 jugoslovenskih zarobljenika, uglavnom Srba i Slovenaca.¹⁰⁴ U arhivi Narodne banke sačuvan je podatak, iz sredine 1942. godine, u kojem se pominje oko 200 000 jugoslovenskih zarobljenika u Njemačkoj,¹⁰⁵ u reviji Međunarodnog crvenog krsta za maj 1942. pominje se broj od 207 000.¹⁰⁶ Broj od 200 000 zarobljenika Srba u Njemačkoj pominje se i u sačuvanim njemačkim dokumentima iz 1942. godine.¹⁰⁷ Potpisivanje akta o kapitulaciji predstavljalo je za napadača prestanak operacija, s time i prestanak tadašnje jugoslovenske države. Zauzimanjem teritorije Jugoslavije vlade Trećeg Rajha, fašističke Italije, Bugarske i Mađarske izvršile su plan Adolfa Hitlera od 27. marta, koji je išao za tim da Jugoslaviju uništi ne samo vojnički već i kao državu, jer je ona omela izvršenje plana »Barbarossa« (napad protiv Sovjetskog Saveza) i planove na Balkanu i Srednjem istoku.

¹⁰² NAW, P/II, R-1222, snimak 9332975, R-445, snimak 8028713, 8028716, 8028717, 8028729.

¹⁰³ Obnova br. 12, 5. maj 1941. godine.

¹⁰⁴ Savezni odbor Crvenog krsta. Kartoteka Jugoslovenskog crvenog krsta, Beograd, kut. 7.

¹⁰⁵ Arhiv Narodne banke, trezor, dos. 37, dok. 26.

¹⁰⁶ Revue internationale de la Croix Rouge No 281, maj 1942.

¹⁰⁷ Dr Nikola Živković: Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u drugom svjetskom ratu, i/.d. institut /a savremenu isloriju i NIP Hxport-press, Beograd 1975,

PRVI DIO

OKUPACIONI SISTEM I USPOSTAVA USTAŠKE VLASTI NA KORDUNU I BANJI

Okupacione trupe, potpomognute petom kolonom koja se stavila u službu njemačkog i talijanskog fašizma, omogućile su razdvajanje jugoslovenske teritorije. Nastala je podjela i cijepanje jugoslovenskih zemalja. Separatisti su uz pomoć okupatorskih vojnih jedinica pristupili teritorijalnom komadanju stare Jugoslavije. Razbijanje i dijeljenje teritorija jugoslovenske države bilo je umnogome potpomognuto nacističkim rukovodstvom Njemačke i Italije pod direktnim rukovodstvom Rozenberga, koji se obraća Vlatku Mačeku¹⁰⁸ i tim putem pokušava stvoriti samostalnu i nezavisnu državu Hrvatsku.¹⁰⁹ Međutim, ova kombinacija preko Rozenbergovog izaslanika nije uspjela, ali je u međuvremenu Vezemajer uspješno završio pregovore sa Slavkom Kvaternikom, koji je pod zaštitom njemačkih tenkova proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku 10. aprila 1941. godine. Dok su se vodile ove političke igre oko proglašenja NDH, Mačkova Zaštita je razoružavala jugoslovenske jedinice, a zatim se stavila pod ustašku komandu.

Vlatko Maček izjavio je da vlada s kraljem Petrom odlazi iz zemlje a da on ostaje i da će »sa svojim narodom kao i do sada dijeliti zlo i dobro«.

Slavko Kvaternik, bivši austrougarski potpukovnik, jugoslovenski pukovnik u ostavci, istaknuti frankovac i veliki germanofil, pročitao je proglas: »Hrvatski narode! Božja providnost i volja našeg saveznika te mukotrpna višestoljetna borba hrvatskog naroda i velika požrtvornost našeg poglavnika dr Ante Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i u inozemstvu odredili su da danas, pred dan uskrsnuća Božjeg sina, uskrsne i naša Nezavisna Država Hrvatska«. Odmah poslije Kvaternikova proglasa pročitana je Mačkova izjava kojom poziva svoje pristalice da pruže podršku ustaškoj vlasti. Ova izjava u cijelosti glasi: »Hrvatski narode! Pukovnik Slavko Kvaternik, vođa nacionalističkog pokreta u zemlji, proglasio je danas slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu na cijelom historijskom i etnografskom području Hrvatske, te je preuzeo vlast. Pozivam sav hrvatski narod da se novoj vlasti po-

¹⁰⁸ U svojim političkim kombinacijama Vlatko Maček u sporazumu s grofom Cionini (Ciano Galeazzo) u aprilu 1939. godine, da bi pokazao šta može učiniti pomoću svojih zaštitara, izvodi pobunu 106. puka u Karlovcu, što je prvi ozbiljniji pokušaj razbijanja stare Jugoslavije.

¹⁰⁹ Prema izjavi Slavka Kvaternika, dr Rozenberg, putem svojih diplomatskih kanala (preko Koblena), kontaktirao je s Mačkovim saradnicima. Ar. VII Beograd, Fond saslušanja K. 9 f. 6/12.

korava i pozivam sve pristaše HSS-a koji su na upravnim položajima, sve kotarske odbornike, općinske načelnike i odbornike itd. da iskreno surađuju s novom vladom.«” Da je ovakvu izjavu dao Vlatko Maček, utvrđeno je i na suđenju Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini ustaškokrižatskih zločinaca 1946. godine u Zagrebu. Vlatko Maček u svojoj politici laviranja od 27. marta 1941.

Njemački vojnici vješaju zastave i natpise u okupiranom Zagrebu 1941. godine.

godine podržava politiku kneza Pavla Karađorđevića, namjesnika, početkom aprila ulaskom u vladu generala Dušana Simovića pokušava da spriječi jugoslovensko-njemački rat i spasi bitne tekovine sporazuma HSS-a s dvorom, a već 10. aprila 1941. godine

110 Viktor Novak, Magnum Crimen, Zagreb 1948. str. 541.

poziva hrvatski narod na pokornost novoj ustaškoj vladi, a time i razbijanju jugoslovenskog državnog jedinstva."¹

Na području Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Srema, Bosne i Hercegovine stvorena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska. To je bio početak raspadanja stare Jugoslavije koje je kasnije nastavljeno u smislu Hitlerovog plana o rasparčavanju Jugoslavije i direktiva koje je potpisao načelnik štaba Vrhovne komande oružanih snaga Kajtel, Fašistička Italija anketirala je dio Slovenije, koji nije uzela nacistička Njemačka i proglasila je Ljubljanskom provincijom u sastavu talijanske države. Osim toga, anketirala je i Hrvatsko primorje od Rijeke do Bakra, zatim Dalmaciju do Splita te Kotor i dalmatinske otoke (osim Brača i Hvara koji su s ostalim dijelom Dalmacije ostali u sastavu NDH) i stvorena je talijanska provincija s guvernerom koji je bio direktno potčinjen Rimu,"² Italija namjerava da Hrvatsku usko poveže s Italijom kroz personalnu uniju.

Treći Rajh anketirao je Donju Štajersku i Gorenjsku, a Srbiju je proglasio General-gouverasmentom pod zapovjedništvom njemačkog generala, prepuštajući unutrašnju upravu zemlje generalu Milanu Nediću kao predsjedniku srpske vlade.

Bugarska je anketirala veći dio Makedonije s Ohridom i rudnicima hroma kod Ljubotena, a zapadni dio Makedonije širi pojas sa Strugom, Gostivarom i Tetovom ustupljen je Albaniji. Pod njenu okupaciju došao je i dio Srbije istočno od Niša s pograničnim dijelom. Crna Gora trebalo je da bude povezana kroz personalnu uniju s Italijom, ali se stvarno našla pod italijanskom okupacijom. Mađarska je aneksirala Bačku, Međimurje i Prekomurje, dok je Banat ostao zaposjednut njemačkim trupama, da bi se spriječila suprotnost između Mađarske i Rumunije."³ Sile osovine tako su razdijelile jugoslovensku državnu teritoriju, a kasnije su tu razdiobu ozakonile s međudržavnim ugovorima."⁴ Područje Korduna potpadalo je pod tzv. treću zonu, gdje su talijanske okupacione snage imale ulogu savezničkih trupa na teritoriji prijateljske zemlje, a NDH je imala vojnu i civilnu vlast koja se oslanjala na jedinice 2. talijanske armije.

Okupatorska tvorevina Nezavisna Država Hrvatska imala je svoj poseban status s izgrađenom vlastitom organizacijom političke uprave od najnižih općinskih organa vlasti do ustaške vlade u Zagrebu. Ona je izradila i svoju kvislinšku vojsku domobrane i ustaše, koji se oslanjaju na okupatorske trupe Nijemaca i Ita-

¹¹¹ Arh. VII Beograd, reg. br. 1/4 k 869. ljana za sjedište civilnog komesara Slovenije, a Zadar za sjedište civilnog komesara Dal-

¹¹² Dopisom Komande 2. armije br. 88 A. C. od 23. aprila 1941. određena je Ljubljana za sjedište civilnog komesara Slovenije, a tada za sjedište civilnog komesara Dalmacije. Civilni komesar Slovenije bio je potčinjen 11. armijskom korpusu, a civilni komesar Dalmacije 6. armijskom korpusu.

¹¹³ Dr Ferdo Čulinović: Okupatorska podjela Jugoslavije, VIZ, Beograd 1970, str. 70.

¹¹⁴ Hrvatsko-njemački državni ugovor 13. maja 1941. i Ugovor o određivanju granica između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije 18. maja 1941. Nezavisna Država Hrvatska, Međunarodni ugovori 1941. Izdanje Hrvatske državne tiskare, Zagreb, str. 23. i 49.

lijana. NDH-a, iako se smatraL nezavisnom državom, nije imala svoje suverenosti, jer je demarkacionom linijom bila podijeljena na njemačku i talijansku okupacionu zonu. Komandant njemačke 2. armije feldmaršal fon Vajks 14. aprila 1941. godine, između ostalog, kaže: »Firer je naredio da se osnuje nova država Hrvatska koja će stajati u prijateljskom odnosu sa Njemačkom.«¹¹⁵ Kako je Slavko Kvaternik uz saglasnost Nijemaca proglasio 10. aprila 1941. NDH-a, 11. aprila imenovao je privremenu ustašku vladu »Hrvatsko državno vodstvo«. Pod zaštitom talijanskih jedinica Ante Pavelić sa svojim emigrantima krenuo je iz Rijeke 13. aprila 1941. u automobilu s talijanskim generalom, a iza njega se kretalo nekoliko autobusa s uniformisanim ustašama, koji su do tada bili u emigraciji u Italiji. Na putu za Zagreb poglavnika je u Ogulinu dočekaio župnik Ivan Mikan s grupom frankovaca, svečanim govorom i pjevačkim zborom. Zatim je Ante Pavelić nastupio u ulozi »šefa države« i održao svoj prvi govor u kojem je nagovijestio teror i pokolje nad svima koji nisu hrvatske narodnosti, a služinski položaj prema okupatoru zemlje. Iste večeri Ante Pavelić je sa svojom pratnjom stigao u Karlovac, gdje je odsjeio u stanu Ante Nikšića, osnivača i zapovjednika ustaškog stana u Karlovcu. Tu je ostao puna tri dana vodeći pregovore s predstavnicima Nijemaca Weesenmayerom i predstavnicima Talijanskog ministarstva vanjskih poslova, jer su Nijemci znali za obaveze Ante Pavelića i ustaša prema Italiji i ovdje diktirali svoje uslove. Tako je uz saglasnost »doglavnika« Slavka Kvaternika i grupe ustaških funkcionera, koji su orijentisani prema Njemačkoj, došlo do nagodbe između Nijemaca i Talijana o podjeli interesnih sfera i uslova pod kojima je Pavelić postao njihov namjesnik u Hrvatskoj i Bosni. Tako je Ante Pavelić dobio pristanak okupacionih sila da nastavi put u Zagreb 15. aprila, s tim što je svoju državu NDH pretvorio u osakaćenu koloniju posljednjeg reda. Stvarni gospodari i isključivi naredbodavci marionetskoj ustaškoj vladi sa dr Antom Pavelićem na čelu bili su njemački poslanik u Zagrebu Siegfried von Kasche, njemački opunomoćeni general Glaise von Hosternau i talijanski poslanik Antonio Casertano. Siegfried von Kasche kontrolisao je ustašku vladu u pogledu privrednih i političkih pitanja, dok je Glaise von Hosternau zastupao njemačke vojne interese i starao se o redu i miru na području NDH poslije odlaska operativnih njemačkih jedinica, te pružao pomoć ustaškoj vladi pri osnivanju kvislinških vojnih jedinica. Antonio Casertano, poslanik fašističke Italije, i Antonio Oxilia, general talijanske vojne misije u NDH, zastupali su interese Italije, nastojeći da se Pavelićeve obaveze preuzete u emigraciji a potvrđene ugovorom sklopljenim između Kraljevine Italije i Nezavisne Države Hrvatske u potpunosti izvrše.

¹¹⁵ Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941. Grafički zavod Titograd, 1963, str. 629.

Ante Pavelić stigavši u Zagreb 15. aprila 1941. godine preuzima vlast i formira prvu ustašku vladu u sljedećem sastavu: Ante Pavelić, predsjednik i ministar vanjskih poslova; Osman Kulenović, potpredsjednik; Slavko Kvaternik, vrhovni komandant vojske i ministar domobranstva, vojskovođa; Mirko Puk, ministar pravde; Andrija Artuković, ministar unutrašnjih poslova; Ivan Petrić, ministar zdravlja; Lovro Sušić, ministar narodnog gospodarstva; Mile Budak, ministar vjera i prosvjete; Ivica Frković, ministar šuma i ruda; Jozo Dumandžić, ministar udružbe, i Milovan Žanić, predsjednik zakonodavnog povjerenstva. Tada se je Pavelić i zvanično proglasio poglavnikom koji je za svoj rad polagao račune Hitleru i Musoliniju, a u Hrvatskoj je nastupao kao apsolutni vođa prema uzoru na svoje gospodare. Prva ustaška vlada proširena je 24. juna 1941. godine s ministarstvima: državne riznice, prometa i javnih radova, seljačkog gospodarstva: za obrt, veleobrt i trgovinu i za nastavu (resor vjera priključen je ministarstvu pravde).⁶ Poslije obrazovanja ustaške vlade reguliran je sistem državne uprave zakonskom odredbom od 10. juna 1941. s kojom je NDH podijeljena na 22 velike župe, s tim što je Pavelić postavljao velike župane.. Zagreb je bio direktno pod nadzorom ustaške vlade s načelnikom grada Ivanom Vernerom, dok su velike župe podijeljene na 142 kotara i 18 kotarskih ispostava sa ukupno oko 1 000 općina i 31 grad, koji su neposredno bili potčinjeni velikim župama.

Područje Korduna potpadalo je pod Veliku župu Pokuplje, koja je sa sjedištem u Karlovcu započela radom 13. jula 1941. godine. Za velikog župana imenovan je Ante Nikšić, koji je do tada bio na čelu ustaškog stana i pobočnik stožernika 1941. godine u Karlovcu. Velika župa Pokuplje obuhvaćala je kotare Jastrebarsko, Karlovac, Pisarovinu, Vojnić i Vrginmost, te grad Karlovac. U Karlovcu je bilo sjedište velike župe, ustaškog stožera i logora, sudbenog stola i kotarskog suda, županjske redarstvene oblasti, karlovačkog-popunbenog zapovjedništva i zbornog područja, ustaško-domobranske vojne jedinice i komanda 2. talijanske armije s jednim dijelom potčinjenih jedinica. Na čelu gradske uprave bio je Franjo Deak. Stvarnu vlast u Karlovcu držale su ustaše uz pomoć većine činovništva i policijskog aparata popunjenog Mačekovom Zaštitom, koji su ostali na mjestu službovanja, što je omogućilo ustašama da formiraju 10. aprila 1941. godine ustaški stan koji prerasta u Ustaški stožer za Veliku župu Pokuplje. Cjelokupna administracija »pročišćena od nepoželjnih« nastavila je skoro normalno da funkcioniše. Na čelu ustaškog stožera pojavljuje se prvi stožernik Ante Nikšić, koji kasnije postaje veliki župan, a ustaški stožernik postaje Marko Ivić. Ustaški sto-

116 Vrhovna državna uprava, Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske 10. aprila 1941—10. aprila 1942. Državni i izvještajni i promičbeni ured u Zagrebu,

žer"⁷ u Karlovcu u saradnji s ustaškim logorom kotara Karlovac djeluje sve do oslobođenja Karlovca od ovih zločinaca."⁴

Tako je u kratkom periodu izgrađena jaka ustaška organizacija u Karlovcu, mada se smatra da je uoči proglašenja NDH u gradu Karlovcu bilo svega 18 organizovanih ustaša koji su položili »ustašku zakletvu«.

Poslije preuzimanja vlasti ustaše traže da činovnički aparat polaže zakletvu i tada svi kruhoborci polažu ustašku zakletvu i tako se aparat ustaške vlasti penje na stotine ljudi. Ustaški pokret imao je svoje članove i u nekoliko općina kotara Karlovac: Dugoj Resi. Netreću, šišljaviću i dr."⁹ Između ovih ustaških grupa ističe se grupa Franje Družaka, koji postaje najprije u Karlovcu šef župske redarstvene oblasti, a zatim u Bihaću, gdje se ističe svojim zločinima. Već 10. aprila 1941, kada je proglašena NDH i sljedećih dana, tim grupama ustaša, iako nisu bile brojne, pristupali su razni prevrtljivci, pustolovi i dijelom desno orijentisani i politički zavedeni članovi HSS-a, željni privilegija i vlasti u novom ustaškom aparatu i zaneseni raznim obećanjima. Svega jedan sat pošto je preko radija proglašena NDH ustašama je prišao komandant karlovačkog garnizona Jugoslovenske vojske — pukovnik Ivan Tomašević s nekoliko oficira. To je ustašama olakšavalo razoružavanje jedinica Jugoslovenske vojske, koje su i bez takvih intervencija — slijedom poznatih događaja — već bile u rasulu. Sličnu izdajničku ulogu odigrali su i pojedini zapovjednici Hrvatske građanske zaštite."²⁰ Zapovjednik Zaštite trgovac Zdravko Berković već 10. aprila 1941. postaje član Ustaškog stana i nastoji da što veći broj zaštitara pretvori u aktivne ustaše u Karlovcu. Prvu novčanu pomoć Ustaškom stanu u Karlovcu pružila je organizacija HSS-a predavši blagajnu s gotovinom od 4 000 dinara gradske organizacije Banija. Pošto se učvrstila u Karlovcu, ustaška vlast saziva skupštinu HSS-a, a cjelokupna organizacija HSS-a u Karlovcu ulazi u ustaški pokret koji nakon te skupštine dosiže 2 860 članova.¹² Ali je zatim opadao i potkraj 1941, odnosno 1942. smanjio se na 120 članova. Od pripadnika HSS-a u Karlovcu je formirana Pripremna bojna kao neregularna vojna jedinica u koju su ušle ustaše po uvjerenju. Živjeli su djelimično kod kuće, ali su imali uniforme i oružje i odlazili na izvršavanje ustaških zada-

¹¹⁷ Ustaški stožer: Ante Nikšić, Feliks Židovec, dr Vladimir Židovec, Ivo Klarić (napustio ustaški pokret), Mane Bilović, Zdravko Berković, Maksim Čuk, Marko Ivić, Stjepan Ilić, Stjepan Funjak, Ratimir Demut, Ivan Dogan, Franjo Družak, Stjepan Augustinović, Rudolf Pavlek, Branko Čulik, Josip Gombac, Dragutin Kraljić, Vjekoslav Dević, Dragutin Mijatović, Milovan Adamović, Željko Kurelac, Slavica Bernić, Maja Kroupa, stožernik ustaške mladeži. Mira Petrešević rođena Pavlek, Bariša Zilić.

¹¹⁸ Ustaški logor Karlovac: Mijo Draganec, Franjo Somek, Karlo Latinger, Miroslav korakotić, Velimir Macnaj, a među ustašama se ističu Gutić i Franjo Čukman, šef policije. Arh. IHRPH Zagreb, Fond: SUP film 10/45—78.

¹¹⁹ Ivan Betlehen, šef Redarstva u Karlovcu, zarobljen 1945. pred završetak rata. Tada je bio saslušan pred organima OZN-c i tada je napisao prikaz Razvitak i rad ustaškog pokreta u Karlovcu, HAK, Fond NDH, K. 2.

¹²⁰ Ivo Butković: Aktivnost i borba partijske organizacije u Karlovcu u godini 1941. Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Glina, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Zumbereka. Zbornik 3, HAK, 1971, str. 70.

¹²¹ Ivan Betlehen: Razvitak i rad ustaškog pokreta u Karlovcu, HAK, Fond NDH-a K. 2.

taka. Ti zadaci bili su masovna hapšenja, deportacije srpskog stanovništva, akcije »odmazde« i »čišćenje« po srpskim selima.

Ustaški stan u Karlovcu prerasta u Ustaški stožer za Veliku župu Pokupja. Emigrant Marko Ivić postaje stožernik, koji organizuje »pripremnu bojnu« po direktivama šefa Ustaške nadzorne službe Eugena Dide Kvaternika i rukovodioca Redarstva za javni red i sigurnost (ministra unutrašnjih poslova NDH) Andrije Artukovića. Dijelovi 14. oklopne divizije njemačkog 46. motorizovanog korpusa iz pravca Zagreba ušli su u Karlovac 11. aprila 1941. godine sa tenkovima i dočekani špalirom Mačkovih zaštitara, a zatim su ušle talijanske motorizovane jedinice. Komanda 12. puka bersaljera izvještava Komandu 2. talijanske armije 12. aprila 1941. godine da je Karlovac zauzet.¹²² Tako je od 13. IV 1941. godine bilo 800 bersaljera smješteno u Jelačićevoj kasarni u Karlovcu. Jedan dio njemačkih i talijanskih trupa odlazi iz Karlovca 22. aprila, a dolazi vojna jedinica Talijana s oko 100 vojnika, koji su smješteni u osnovnoj školi u Karlovcu. Karlovac je pretvoren u vojni logor. U gradu je od 1941. godine pa do 1945. godine bilo stacionirano od četiri do osam hiljada neprijateljskih vojnika. Ovdje se imaju pribrojiti i ustaške i domobranske jedinice, a u vrijeme ofanziva taj se broj znatno povećao. U Karlovcu je stvoren policijski i obavještajni aparat Gestapoa, Abvera, OVRE i UNS-a. Koncentracija okupacionih trupa u gradu koji je tada imao oko 25 000 stanovnika omogućila je da se u kratkom vremenu izgradi aparat ustaške vlasti, iako je do okupacije u gradu Karlovcu bilo 18 zakletih ustaša koji su razgranali svoje djelovanje.

Nadirući južno od Zagreba, Nijemci su došli u Pisarovinu, a zatim se razgranali uz rijeku Kupu da osiguraju prelaz preko rijeke i dalji prodor preko sjevernog dijela Korduna u pravcu Topuskog i Bihaća. Uz pomoć zaštitara pozvali su vlasnike čamaca, korabova i motornih lađa da ih imaju u Jamničkoj Kiselici predati novim organima vlasti. Od ovih plovnih jedinica sagrađen je na Kupu pontonski most za prelazak njemačkih vojnih jedinica. Njemačke patrole s gumenim čamcima, opremljenim motorima, kontrolisale su rijekom Kupom sve do Rečice i do Karlovca uz Kupu, a niz rijeku do Petrinje i Siska.

Zadatak ovih njemačkih formacija bio je da presijeku odstupnicu grupi Prve armije Jugoslovenske vojske i da spriječe njeno povlačenje prema Bosni u pravcu juga na planinske masive. Njemačke jedinice, potpomognute ustašama, zarobljavaju 11. aprila 1941. godine u Petrinji štab 1. grupe armija i štabove 4. i 7. armije.¹²³ Tako je u Petrinji zarobljen veći broj viših oficira, a u Topuskom divizijski general komandant VII armije Dušan Trifunović s još deset viših oficira.

¹²² Izvještaj Komande 12. puka bersaljera Komandi 2. armije o zauzeću Karlovca, Arh. VII Beograd, Arh. talijanska K. 53. f. 1. dok. 1/46.

¹²³ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945. Odg. urednik Petar Brajović, Vojnoistorijski institut, Beograd 1964, str. 29.

Njemačke vojne formacije koje su stigle na područje kotara Pisarovina omogućile su formiranje ustaškog logora od frankovaca i djelimično desnog krila kotarskih vođa HSS-a. Marko Krčelić, seljak, postaje prvi logornik, zatim se na mjestu logornika smjenjuju i Ivan Perković, šumarski tehničar, Jure Topolnjak bivši tabornik iz općine Lasinja, Ivan Tor, doskorašnji predsjednik HSS-a u kotaru Pisarovina i zapovjednik pripremnih ustaških jedinica, te pobočnik logornika Milan Martinović, dotadanji tajnik kotarske organizacije HSS-a i komandant Hrvatske seljačke zaštite.¹²⁴

Ustaše su organizovale obavještajni centar u Pisarovini u koji su ušli Tomo Mikan iz Donje Kupčine, župnik Ivan Držaić, Mijo Đurđek, Anđro Busija, Franjo Brcković i Bauer iz Pisarovine i dr. Pod rukovodstvom ustaškog logornika Ivana Perkovića postavljani su u opštinama kotara Pisarovina ustaški tabornici: Ivan Fratar za Donju Kupčinu, Pavle Mioković za Pisarovinu, Tomo Družak za Sišljavić, Jure Topolnjak za Lasinju.¹²⁵

S njima je ustaškom pokretu pristupilo više funkcionera HSS-a sa područja Pokuplja, koji su doslovce prihvatili poziv Vlatka Maćeka da se stave na raspolaganje ustaškoj vladi, kao i članova ove organizacije koja je bila raširena u Pokuplju. Međutim, veći dio toga članstva pristupio je ustaškom pokretu za kraće vrijeme i formalno jer po ideologiji nisu bili ustaše, već su zavedeni svojim vodstvom.

Razvoj oružane borbe u neposrednoj blizini Pokuplja i na dijelu kotara Pisarovina, kao i rad partijskih radnika na području Pokuplja, naveli su mnoge članove HSS-a koji su prišli ustaškom pokretu da ga napuste. Tako pod uticajem partijskog i vojnog kadra koji je rukovodio ustankom na sjevernoistočnom dijelu Korduna NOP-u prilaze Ivan Tor i Milan Martinović. Ivan Tor postaje i vijećnik ZAVNOH-a. Međutim, povezuju se s Božidarom Magovcem 1944. godine da razbiju NOP i dalje ostaje na pozicijama Hrvatske seljačke stranke. Prihvatanje politike NOP-a od bivšeg rukovodstva kotarske organizacije HSS-a koje se u prvo vrijeme opredijelilo za NDH-a, zatim prišlo NOP-u — omogućilo je prihvatanje linije NOP-a u Pokuplju, osobito od 1942. godine pa dalje.

Ustaški pokret naročito se ukorijenio u Lasinji, sjedištu opštine koja je potpadala pod kotar Pisarovina, a nalazi se na području Korduna. Glavni organizator ustaša u Lasinji bio je Jure Topolnjak, koji je biran za tabornika. Njegov zamjenik je Mijo Zmajlović, a pobočnici su Josip Mađer, Mika Mađer, Stevo Markulin, Jure Orečić iz Desnih Štefanki (kasnije prilazi NOP-u), Tomo Mihelj i Mato Britvec, oba iz Crne Drage.¹²⁶

124 Arh. IHRPH Zagreb, Fond: SUP film 10/20—56.

125 Tomo Mikulić Gajdaš: Sjećanja i zapisi iz narodnooslobodilačke borbe, Informator, Zagreb 1967, str. 48. i 49.

126 Arh. IHRPH Zagreb, Fond: SUP film 10/79—112.

U hrvatskim selima opštine Lasinja — Crnoj Dragi, Desnim Štefankima, Novom Selu, Banskome Kovačevcu, Kablaru i Bansknoj Selnici formirane su ustaške organizacije koje su imale veći broj članova i pristalica. Među seoskim ustaškim funkcionerima toga područja ističu se i postaju ratni zločinci: Rudolf Šepić (Iugar), Joža Bartulić, Ivan Mihalić i sinovi Mika i Bert, Mijo Mihalić, Iva Lindek Mihalić, Iva Mike Lesar, Joža Lesar, Franjo Mike Kva-ternik, Mićo Bartulić, Iva Grgurić, Iva Ožanić, Vlado J. Jakin, Joco i Iva Jakin, Joža Mance, Dragan Đerek. Većina su osuđeni i strijeljani kao ratni zločinci, dok se Rudolf Šepić i Joža Lesar kriju u Sjevernoj Americi. Sa područja Banske Selnice ističe se Ivan Tonković, strijeljan 1944. godine kao ratni zlikovac, iz Kab-lara Mato Baburić, strijeljan kao ratni zločinac 1944. godine, za-tim Joža i Toma Sudar iz Novog Sela, Joža Kenjo Topolnjak. Na području kotara Pisarovina ustaše su pronašle svoje pomagače i saradnike među jednim dijelom seljaštva, i to siromašnijeg, koje je očekivalo rješenje svog slabog ekonomskog položaja. Karakte-rističan je i slučaj sa jednim dijelom inteligencije i trgovaca među kojima se ističe karlovački trgovac Boerle, koji u svome politič-kom zanosu propovijeda Hitlerove ideje i potpomaže ustaše i Pavelića. Agituje za novi poredak, ali kada dolaze Nijemci i od-nose iz radnje motorkotače, bicikle i drugu robu, naprosto opljač-kaju radnju ne pitajući za naplatu, on se povlači iz te politike i do kraja rata čuti zato što mu je dirnuto u lični interes. To je primjer kako radi koristi mnogi pristupaju ustaškom pokretu, bez obzira na društvenu sredinu iz koje potječu.

Hrvatska seljačka zaštita učestvovala je u prvim počecima okupacije u raznim akcijama koje su išle okupatoru u prilog, kao što je razoružavanje Jugoslovenske vojske, hapšenje komunista, a kasnije se dobar dio opredijelio za ustaško-domobranske jedi-nice koje su u Pokuplju vršile pogrome nad srpskim stanov-ništvom.

Partijski radnik i jedan od organizatora ustanka u Pokuplju Tomo Mikulić Gajdaš, Hrvat iz Donje Kupčine, dao je sljedeću ocjenu HSS-a u Pokuplju: »Svi vodeći ljudi iz HSS-a bili su na strani okupatora i ustaša. Oni su davali najveću podršku ustaša-ma u svim njihovim, akcijama. Nisam zapazio da su vodeći ljudi iz HSS-a osudili ustaše za zločine koje su počinili na Kordunu i drugim krajevima gdje je živio srpski živalj. Naprotiv, oni su go-vorili: 'Srbe na Kordunu treba likvidirati jer je sada došao pravi momenat'.«

Komunisti i njihovi simpatizeri bili su tako hrabri i politički sposobni da su uspjeli narod uvjeriti u pobjedu NOP-a i SSSR-a, i to da je Vlatko Maček sa svojim saradnicima izdao narod Hrvat-ske prešavši na stranu okupatora i ustaša.¹²⁷

¹²⁷ Tomo Mikulić: Razvoj NOP-a i oružane borbe u Pokuplju i okolini. Prva\godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumbereka, Zbornik 3, HAK, 1971. god., str. 1048.

Nadirući pravcima od Karlovca i od Petrinje preko Gline i Topuskog, njemačke motorizovane jedinice dolaze i u Vrginmost. Jugoslovenski oficiri koji su zarobljeni s divizijskim generalom Dušanom Trifunovićem odvedeni su u zarobljeništvo. Nijemci su u Vrginmostu ubili žandarma Petra Pavloviča i prenočili, a zatim krenuli u pravcu Velike Kladuše. Ovdje u mjestu narod je sa strahom posmatrao okupacione trupe. Vijest o proglašenju NDH izazvala je radost jedino kod trojice Hrvata koji su živjeli u Vrginmostu; to su bili — lugar Ljudevit Šprajc, mesar Josip Plemenčić i željezničarski pružni radnik Pepo Beljan. Osim ove trojice nije se našlo ustaških pristalica za formiranje »nove« vlasti.

Tako se u prvim danima NDH nije uspio formirati ustaški logor u Vrginmostu, već vlast i dalje drži kotarski predstojnik, pravnik Andrija Čidić, koji nikad nije postao ustaški funkcioner. Njega će ustaše premjestiti na službu u Mostar, gdje je pod neobjašnjenim okolnostima umro. U Vrginmost iz Gline, poslije nekoliko dana postojanja NDH dolazi ustaški povjerenik, advokat Mirko Puk, koji je doveo i ustaše da preuzmu vlast. Odmah su zaredale naredbe i proglasi. Prva naredba odnosila se na predaju oružja i vojničkog odijela pod prijetnjom smrtno kazne. Međutim, na čitavom kotaru nije skupljeno više od 40 pušaka koje su donijeli jugoslovenski vojnici. Kako je Mirko Puk imenovan 15. aprila 1941. godine u prvu ustašku vladu, napušta Vrginmost i odlazi u Zagreb. Poslije odlaska ove grupe ustaša za predstojnika kotara Vrginmost dolazi Kovačić, koji je ubijen od ustaša, jer je nastojao spriječiti ubijanja srpskog stanovništva.

U jesen 1941. godine dolazi za kotarskog predstojnika (u Vrginmost) pravnik Antun Majorinc, koji se održao sve do napuštanja Vrginmosta u septembru 1942. godine. Tada se kotarska uprava zajedno sa Majorincem seli u Topusko, gdje će se zadržati do 15. augusta 1943. godine, kada su Topusko zauzele partizanske jedinice. Antun Majorinc dočekuje partizane i pokušava sarađivati s NOP-om, ali se 1944. godine povezuje s Božidarom Magovcem i zajedno s njim i grupom desno orijentisanih HSS-ovaca nastoji formirati posebne hrvatske vojne jedinice, koje su uz pomoć angloamerikanaca imale zadatak razbiti NOB i preuzeti vlast pod rukovodstvom buržoaskih političara i HSS-a.

U Topuskom je početkom maja 1941. godine formiran ustaški tabor na čelu s Ilijom Briješkim, pekarskim radnikom. Taj ustaški tabor sačinjavali su: Ilija Briješki, Ivan Satler, zbirnik mjesta Topusko, Antun Kesman, učitelj; dr Aleksandar Kalinek, Ivan Ferderbar i braća Joso i Mato Malinac. Ivan Dragičević imenovan je za ustaškog povjerenika općine Topusko 1941. g., a krajem te godine dolazi za povjerenika Ilija Banović, koji kao ugledni građanin pomaže NOP i sprečava pokolje, ali su ga 7. juna 1942. zarobili partizani i pustili s upozorenjem da napusti ustašku vlast, što je i uradio.

Zatim za opštinskog povjerenika dolazi penzionisani opštinski bilježnik Martin Putrić, jedan od ideologa ustaškog pokreta u Topuskom. On je bio na tome položaju sve do protjerivanja ustaške vlasti 1943. godine. Ustaški tabor i opštinski predstojnici organizovali su po hrvatskim selima u okolini Topuskog ustaške rojeve. Organizaciju ustaških rojeva provodili su Ilija Briješki i Martin Putrić. Tokom 1941. godine formirani su ustaški rojevi u selima: u Ponikvari rojnik Joso Rakočić; u Bjeljavini rojnik Ivan Ferderbar, u Velikoj Vranovini rojnik Dragan Putrić, u Hrvatskom Selu rojnik Mato Malinac i Gređanima rojnik Imbro Cvetković.“ Ustaška vlast, potpomognuta talijanskim okupacionim trupama koje su umarširale 9. maja poslije podne 1941. godine u Vrginmost i Topusko, održala se do augusta 1943. godine. Talijanske jedinice koje su zaposjele Vrginmost, Topusko, Slunj i Veliku Kladušu napuštaju djelimično ova mjesta 27. i 28. jula 1941. godine i prepuštaju vlast ustašama.

Njemačke vojne jedinice prošle su putevima kotara Vojnić već u prvim danima okupacije, a 15. maja 1941. godine dijelovi

11. talijanskog bersaljerskog puka zaposjeli su važnija mjesta i raskrsnice na putevima. U Vojniću i Krnjaku stacioniran je 15. bataljon talijanske vojske koji ostaje na toj teritoriji sve do kraja jula 1941. godine, kada ga napušta. Pod okriljem okupacionih trupa formira se ustaška vlast u Vojniću. Organizator te vlasti i prvi ustaški povjerenik i logornik postaje veterinar Mijo Žunac,” doskorašnji član Udružene opozicije i »veliki prijatelj Srba«.

Već u prvim danima ustaše daju izjave kako sve Srbe iz Hrvatske treba likvidirati ili iseliti. Kotarski povjerenik u Vojniću ustaša Žunac javno je govorio da će se taj plan izvršiti još u 1941. godini. Tu zamisao ustaše počinju ostvarivati već početkom maja.¹²⁹ Ustaška vlast iz Vojnića proteže se na Krstinju, gdje je opštinska uprava, pod rukovodstvom Jure Tomca, počela djelovati 1941. g.

Na čelu opštinske uprave u Vojniću bio je Mišan Napijalo, Srbin, koji je 1943. g. strijeljan zbog sistematskog otpora narodnooslobodilačkom pokretu, ali mu saradnja sa okupatorom nije dokazana. U sastavu kotara Vojnić bila je i opština Vukmanić, gdje će se izgraditi »pravi sistem« ustaške vlasti. Međutim, na području kotara Vojnić, kao i u samom mjestu Vojnić, ustaška vlast bila je kratkog vijeka. Tu se održala od osnivanja NDH do 12. januara 1942. g., kada je likvidiran ustaško-domobranski garnizon, a kotarska uprava se formira u Vukmaniću. Mijo Zunac,

¹²⁸ Arh. IHRPH Zagreb, Fond: SUP-a, Film 10/71—104. Dušan Rkman: Sjećanja na prve dane okupacije kotara Vrginmost, zapis 22. II 1973. Muzej grada Zagreba, bez sign.

¹²⁹ Mijo Zunac, organizator ustaške vlasti u Vojniću, osuđen je od narodnog suda i strijeljan 1942. g. za svoja nedjela i učestvovanje u pokolju srpskog stanovništva 29. jula 1941. g.

¹³⁰ Ignjatije Perić: Vojnić u 1941. g. Prva godina narodno-oslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Zumberka, Zbornik 3. HAK. Karlovac 1971. g., str. 337.

organizator ustaške vlasti, strijeljan je zbog učestvovanja u pokolju srpskog stanovništva 29. jula 1941. u Ivanović-jarku uz saradnju ustaškog povjerenika iz Krnjaka Dragana Mujića. Tako je završio logornik Mijo Žunac svoju ustašku karijeru u namjeri da »raseli i istrijebi« Srbe sa Korduna.

Ustaška vlast koja je formirana u Vukmaniću, gdje postoji središte tabora, obuhvata sela Devčić, Knez-Goricu i Skakavac, koja će se kasnije odvojiti u zasebnu opštinu. Predsjednik opštine Vukmanić Marko Vukić povlači se iz ustaškog logora i napušta funkcije u ustaškoj vlasti, a na njegovo mjesto dolazi Joso Crnković, koji postaje načelnik opštine, tabornik. Joso Crnković je strijeljan od partizana na osnovu presude narodnog suda zbog pogroma koji su izvršeni na području njegove opštine, a koje je organizovao i u njima učestvovao.

Ustaški tabor u Vukmaniću su dalje sačinjavali: Janko Devčić, Marko Mujić, Mato Mujić, Zlatan Derkes, Marko Mađar (strijeljan), Karlo Šiput iz Skakavca i drugi.¹³¹

Ustaška vlast je s prekidima (vrijeme kada su se nalazili partizani u Vukmaniću) trajala sve do oslobođenja zemlje od okupatora i njihovih slugu.

»Zakonskom odredbom od 30. oktobra 1941. g. osnovan je s danom 1. januara 1942. godine za novo ustrojenu opštinu Skakavac, za koju je mjesno sudstvo do tada obavljao Mjesni sud upravne općine u Vukmaniću, novi Mjesni Sud u Skakavcu, a teritorijalni obseg njegov, određen je upravnim područjem općine Skakavac, i to selima: Selnica, Skakavac, Ribari, Lipje, Gliboki Brod (Brežani i Brođani) i Moravci«.¹³²

Iako je na Kordunu nastala »nova općinska i sudska tvorevina«, općina Skakavac, koja se održala do 9. decembra 1942. godine, kada su je razbile jedinice 8. kordunaške divizije koje su zauzele Skakavac i Banski Kovačevac i zarobile 244 domobrana s cjelokupnim naoružanjem i vojnom opremom. Načelnik općine u Skakavcu postao je Karlo Šiput, zvan Mali Karlo, ali se nije isticao kao ustaša, već je ostao na pozicijama HSS-a. Ustaški tabornik bio je Andrija Joka, koji se ističe progonima Srba. Poginuo je 1943. godine. Njegov bliski saradnik bio je Pavao Štefančić, organizator ustaške vlasti u Skakavcu, pobočnik i zbirnik. Seljaci Franjo Baša i Mato Mihelj postaju njegovi bliski saradnici, te su svi suđeni od narodnog suda i strijeljani za svoja nedjela što su ih vršili protiv NOP-a i nad antifašistima.¹³³ Djela ove ustaške vlasti, koja će se dugo pamtiti u ovom dijelu Korduna, uspjela su potpuno uništiti srpski živalj sela Lipja i izvršiti veće pogrome na svom području.

Ustaška organizacija osnovana je u Slunju, Rakovici, Drežniku, Novoj Kršlji i Hrvatskom Blagaju 1933. a u Cetingradu i Furjanu

¹³¹ Arh. IHRPH Zagreb, fond: SUP-a, Film 10/69—102.

¹³² Spomen-knjiga NDH 10. aprila 1941 — 10. aprila 1942. Državni i promičbeni ured u Zagrebu, str. 71.

¹³³ Arh. IHRPH Zagreb. Fond: SUP-a, Film 10/69—102.

1938. godine. Ova organizacija, koja djeluje ilegalno, koristi se formama rada HSS-a. Tako su u nju ušli bivši »pravaši« fran- kovci i drugi desničari, koji svoj rad povezuju i provode preko Hrvatske seljačke zaštite koja je na kotaru Slunj brojala 2 500 članova (podijeljena na bataljone i čete). Ustašku organizaciju u Slunju vodi župnik Ivan Mikan od 1933. do 1938. godine, a od 1938. do 1940. godine župnik Dragutin Kukolj. Zatim dolazi župnik Ivan Nikšić 1940. godine i ostaje na čelu ustaškog pokreta u Slunju do 4. avgusta 1941. godine, kad ga kao logornika kotara Slunj zamjenjuje učitelj Žarko Kovačević, koji će na toj dužnosti ostati do pogibije 1943. godine. Ustaška organizacija na slunjskom kotaru bila je pod direktnim rukovodstvom advokata iz Ogulina dr Lovre Sušića, koji je docnije postao i ministar u vladi NDH. Tako je kotar Slunj u formiranju ustaške vlasti potpao pod Ve- liku župu Modruš, koja je imala sjedište u Ogulinu, a obuhvatala je kotare Delnice, Ogulin, Vrbovsko i Slunj.^{134*}

Slavko Magdić je između ostalog zapisao: »Uspostavljanje ustaške vlasti u Ogulinu teklo je do polovine svibnja 1941. Za to vrijeme postavljeni su opštinski načelnici u Ogulinu i Oštarijama. Budući da je Ogulin i dalje ostao kotarsko središte, a zatim od- ređen i za središte Velike župe Modruš, to su do polovine juna 1941. uspostavljene i popunjene i te ustanove. Usporedo s uspo- stavom civilne vlasti tekla je i uspostava vojne vlasti. Tako je Glavni ustaški stan u Zagrebu u maju 1941. za stožernika Velike župe Modruš imenovao ustašu Julija Špalja, za logornika u Ogu- linu Tomu Smolčića, za tabornike u Ogulinu Matu Blaškovića, a u Oštarijama krojača Antona Cazina.¹³⁵

Ustaški sistem vlasti trebalo je uspostaviti u Plaškom, radi čega je u Ogulin pozvan Pero Buretić Pljuca gdje dobiva ovlašće- nja o preuzimanju vlasti od žandarma. Kako Buretić nije bio popularna ličnost, otpočela je međusobna borba za prestiž između novozakletih ustaša. Mjesto ustaškog povjerenika htio je da pre- uzme mesar Mile Miletić, brijač Stjepan Štreni i Josip Tomljeno- vić Braco. Tomljenović prijatelj Lovre Sušića i organizator usta- ških jedinica u Ogulinu uspijeva preko žandarmerijskog kaplara Mirka Zlepala 17. aprila 1941. razoružati žandare srpske nacio- nalnosti, dok je Buretić s puškom i razoružanim žandarima vršio patroliranje po mjestu. Isti dan u Plaški i okolna sela ušle su talijanske okupacione jedinice, konjički puk Nica, koji ostaje do 27. maja 1941. i tada nastaje pomutnja između nove ustaške vlasti Talijana. U toku 17. i 18. aprila 1941. talijanske okupacione jedinice Prve brze divizije zaposjele su Ličku Jesenicu i Saborski i tako završile okupaciju opštine Plaški. Talijanske okupacione je- dinice pristupile su razoružanju Mačerkove Zaštite na području Saborskog, kao i ustaša predvođenih Tomom Sertićem, o čemu je

¹³⁴ Spomen-knjiga NDH 10. aprila 1941 — 10. aprila 1942. Državni izvještaji i pro- mičbeni ured u Zagrebu, str. 79.

¹³⁵ Mihael Sobolevs ki, Slavko Magdić: Ogulin u radničkom pokretu i NOB-u, HAK, Karlovac 1971. Monografija 2, str. 70.

obaviješteno ustaško rukovodstvo u Ogulinu i Zagrebu. Nakon intervencije ustaške vlade iz Zagreba 29. aprila pušteni su pritvoreni ustaše iz zatvora i ponovo im je dato oružje. U tim previranjima Ustaški stan iz Ogulina 28. aprila 1941. upućuje u Plaški povjerenika, a kasnije tabornika Josipa Tomljenovića Bracu, za načelnika općine i Miju Markovića i za pomoćnika upravnika pošte Josu Pavlovića. Tada je postavljen Ustaški stan, kasnije tabor u Plaškom, čiji članovi su postali: Josip Tomljenović, Mijo Marković, Marko Antolić, Miro Pleše, Stjepan Streni, Bogumil .Streni, Mile Miletić, Pero Buretić i Mile Buretić. Za kraće vrijeme, po naređenju Juriče Markovića, Mijo Marković je morao ustupiti mjesto Peri Buretiću. Time se i završava rivalstvo oko ustaških položaja u Plaškom.¹³⁶

Ustaška vlast uspostavljena je i u Josipdolu od ilegalne organizacije ustaša 13. aprila 1941. godine, kada je ovuda prošao Pavelić sa svojim emigrantima za Zagreb. Tada je osnovan ustaški stan, a kasnije tabor, s Ivicom Mihaljević, na čelu, učiteljem iz Josipdola. Za predsjednika općine postavljen je Mile Turkalj Cimerman, dok je Franjo Mihaljević, bilježnik, ostao i dalje na dužnosti. U žandarmerijskoj stanici su također izvršena razaranja žandarma Srba. Nova uprava okuplja oko sebe desno orijentisane članove HSS-a i u toku aprila i maja već ima ustašku formaciju od 60 ljudi, većinom iz Josipdola.¹³⁷

Okupacione talijanske jedinice kombinovane s ustašama i četnicima na području Plašćanske doline oslanjaju se na ustaški garnizon u Ogulinu. Kako je Ogulin važno raskršće željezničkih pruga i cestovne mreže, u njemu su 18. maja 1941. godine stacionirane veće ustaške snage. Iz Zagreba je došla željeznička bojna, koja je popunjena ljudstvom s područja Ogulina. Ta bojna ostala je u Ogulinu do 1942. godine, kada je upućena u Bosnu. Željezničarsku ustašku bojnu zamijenila je 33. ustaška bojna formirana u Generalskom Stolu od ljudstva Velike župe Modruš i Pokuplje. Josip Tomljenović Braco, bojnik 33. ustaške bojne, dobio je zadatak da osigura željeznički i cestovni saobraćaj Karlovac—Ogulin—Vrbovsko. U sastavu ove bojne bio je i oklopni patrolni voz koji se stalno kretao po željezničkoj pruzi i bio spreman u svakom momentu za intervenciju. U Ogulinu je formirana 3. domobranska bojna 3. pješadijske pukovnije u čijem sastavu su bile dvije streljačke satnije, jedan vod strojnica (puškomitraljeza) iz Karlovca, jedna streljačka satnija i jedan vod strojnica iz Delnica. Domobransku bojnu sačinjavalo je ljudstvo koje se nije odazvalo u ustaše. Ova domobranska bojna upućena je u borbe u Bosnu 9. avgusta 1941. godine pod komandom potpukovnika Božidara Zorana.

Jezgru ustaške vlasti u Ogulinu sačinjavali su ustaše emigranti, kojih je iz Ogulina bilo nekoliko. K njima su se pridružili

¹³⁶ Branko Sedlar: Ustaški teror u opštini Plaški 1941. godine, Plašćanska dolina i okolica u NOR-u, HA Karlovac, 1976, str. 80.

¹³⁷ Branko Sedlar: Ustaški teror u opštini Josipdol 1941. godine, Ibid., str. 111.

kriminalci, neradnici i ljudi skloni stjecanju imovine bez rada, koji se bave pljačkom i otimanjem. Ova ustaška svita pohlepno će ići u pljačku i hapšenje Srba i Jevreja i zaposjedanju njihovih trgovina u gradu, koje su međusobno djelili. U Ogulinu je uveden policijski režim terora, hapšenja i internacija mirnog stanovništva samo zbog toga što nisu pripadali hrvatskoj naciji.

Ustaška vlast iz Ogulina ustoličava i stolara Dragutina Kobeščaka za načelnika općine Drežnice. Kako ovdje nisu našli svoje istomišljenike među srpskim življem, dovode činovnike iz Ogulina, a žandarmerijske stanice ostaju pročišćene od Srba i biće kasnije oslonac u hapšenju srpskog stanovništva. Vlast Dragutina Kobeščaka uz pomoć žandarmerije, a kasnije i ustaša, sistematski je prikupljala oružje, vršila pojedinačna hapšenja i pozivala ljude iz Drežnice i Jasenka u Ogulin, koji se više nisu vraćali. Uz pomoć jednog dijela katoličkog klera i ovdje će se pokušati pokatoličavati Srbe pod parolom na »povratak vjeri otaca«.

Ustaška vlast potpuno se izgradila do kraja juna, tako da je 1. jula 1941. godine počela pod rukovodstvom velikog župana Juriče Markovića djelovati Velika župa Modruš, pod čijom upravom se našao i kotar Slunj. Dana 10. aprila 1941. godine poslije objave Zagrebačkog radija o proglašenju NDH župnici Ivan Nikšić iz Slunja i Josip Gurgan iz Cvitovića počeli su akciju obaranja stare jugoslovenske vlasti. Oni su se uputili u kancelariju sreskog načelnika dr Stanka Ilića, koga su prisilili da im se pokori i izda naređenje svim zapovjednicima žandarmerijskih stanica da prihvate postojeću promjenu vlasti i da se imaju pokoravati novom predstavniku vlasti — ustaškom povjereniku. Tako je u Slunju osnovan Ustaški stan, dok ustaški povjerenik postaje župnik Ivan Nikšić.

Žandarmerija se pod rukovodstvom kapetana Pavla Nečaka pokušala oduprijeti, ali zbog dobre organizacije ustaškog pokreta i izdajstvu jednog dijela žandarmerije nije došlo do većih sukoba. Žandarmerijski narednik Mirko Marušić stavio se u službu »nove ustaške vlasti« i razoružavao je i zatvarao sve žandarme koji su se protivili, a naročito one koji su bili srpske nacionalnosti. Na predlog Ustaškog stana Mirko Marušić je postavljen za zapovjednika ustaških straža u Slunju.¹³⁸ Nastala su hapšenja i razoružavanja jugoslovenskih vojnika i oficira.

Ustaški stan prerasta u ustaški logor kotara Slunj, a umjesto župnika Nikšića dolazi za logornika Žarko Kovačević. Njegovi pomoćnici su pobočnici Gerhard Jelićanin, Rudica Kovačević i Edvard Lenčević, koji postaje upravitelj kotara Slunj. Na čelo općinske uprave Slunj dolazi ustaša od 1933. godine Mile Paulić, koji postaje načelnik i ustaški povjerenik, a njega će u ljetu zamijeniti Mato Baričević, koji će se zadržati na čelu općinske

¹³⁸ Spomenica župe Slunj, str. 71, HA Karlovac, Fond: NDH, sign. F. (SI. 2, reg.

uprave sve do 1945. godine. U ustaškom taboru u Slunju rade Marko Obajdin, tabornik; Josip Turkalj i mnogi drugi.¹³⁹

Mjesto Slunj je po svom geografskom smještaju bilo važno raskršće i strategijsko uporište za održavanje ustaške vlasti na tome dijelu Korduna. Radi toga osnovana je 18. septembra 1941. godine Slunjska satnija od 150 dobrovoljaca s područja slunjskog kotara, pod zapovjedništvom satnika Jure Štefanca. Ova satnija djelovala je u sastavu 3. pješačke pukovnije sa sjedištem u Karlovcu, a njen zadatak bio je da brani Slunj i vrši manje operacije protiv partizana na području između Karlovca i Slunja, te u pravcu Slunj—Ogulin i da vrši represalije nad stanovništvom koje se opredijelilo za NOP. Ova ustaška satnija postala je i stalna vojnička posada u Slunju.

Ustaška vlast u Slunju zadržala se do 14. novembra 1942. g. 1 u tome periodu izgradila je sistem ustaške vlasti u svim općinama kotara.

U općini Cetingrad za ustaškog tabornika postavljen je Mijo Mraunac, a za pobočnika Ante Mraunac. U općini Drežnik ustaški tabornik postaje Josip Oklopčić, geometar, a njegovi pobočnici Jure Čop, komandant HSS-a zaštite kotara Slunj, koja je brojala 2 500 ljudi i cjelokupna stupila u ustaške elitne jedinice, i Dragee Vitković, koji će zamijeniti Josipa Oklopčića na dužnosti ustaškog tabornika. U ustaškim taboru bio je vrlo aktivan pobočnik Petar Sertić, seljak iz Selišta. Na čelu općinske uprave do 3. maja 1941. godine nalazio se Zvonko Pavlić kojeg zamenjuje Jure Krizmanić. Zalaganjem ustaških vođa iz Slunja i Drežnika — grada ustaška organizacija bila je razgranata i po selima. Tako je svako mjesto imalo i svoga zbirnika: Marka Brajdića u Drežniku, Ivicu Hodaka u Smoljancu, Luku Cindrića u Grabovcu i Stipu Bićanića u Sadi-lovcu.

Ustaški tabor u općini Rakovica formiran je već u prvim danima NDH. Prvi ustaški tabornik postaje Ivan Rupčić, koji je organizovan u ustaškom pokretu od 1933. godine. U ustaškom taboru radili su kao pobočnici Marijan Juretić, natcestar, rodom iz Vrlike, ustaša od 1933. godine, Pero Orešković, trgovac, i Nikica Rupčić, ovrhovoditelj — poreznik. Zatim su se izmjenjivali na vlasti pa je Ivan Rupčić bio i načelnik općine Rakovica.

Ustaške organizacije formirane su i po selima, tako da su bili zbirnici Stipe Sabljak u selu Koritima, Mate Cindrić u selu Brajdiću, Dragan Božičević u selu Oštarskim Stanovima, Ante Špoljarić u Kršlji i Nikola Crnković u selu Novoj Kršlji.

Na području općine Veljun ustašku vlast organizovao je učitelj Ivan, Sajfar, koga su zbog njegovih zločina izvršenih nad Srbima Veljuna, ubili partizani 5. augusta 1941. godine.

¹³⁹ Petar Zinajić, Hronološki događaji na Kordunu 1941. g., str. 45. i 46. (neobjavljen rukopis).

Na području opštine Primišlje ustaški tabor sačinjavale su ustaše imenovane iz Slunja. Slunjski bilježnik Ivica Radočaj postao je nosilac ustaške vlasti.¹⁴⁰

Među zaštitnike srpskog stanovništva na području slunjskog kotara, a posebno općine Rakovica, treba istaći Franju Rajkovića, koji je od ustaša hapšen i upućen u logor Jasenovac.

Iako je ustaška vlast u kotaru Slunj bila prihvaćena od jednog dijela žitelja, zavedenog katoličkim klerom, nije se mogla održati duže vrijeme zbog snažnog razvoja NOB-a, koji su prihvatili seljaci srpskih sela. Mnoge pristalice ustaškog pokreta, pa i neki funkcioneri, nisu se slagali sa progonima i ubijanjem srpskog stanovništva. Napuštaju službu u aparatu vlasti NDH i priključuju se narodnooslobodilačkom pokretu. Sistem ustaške vlasti, podržavan talijanskim i njemačkim vojnim jedinicama, održao se do 14. novembra 1942. godine. U spomenici župe Slunj između ostalog je zapisano: »Na uskrs 13. aprila 1941. oko 9 sati prije podne počela je prolaziti kroz Slunj njemačka vojska. Jurio je tenk za tenkom, niko nije pješačio, sve u teretnim samovozima, na motorima i tenkovima. Narod je stajao u špaliru od Rastoka pa kroz cijeli Slunj i oduševljeno pozdravljao savezničku vojsku. Preko osam dana stalno je vojska prolazila a da se uglavnom nije zadržavala...« Zatim župnik Ivan Nikšić govori o njemačkoj diviziji koja je došla iz Francuske i zadržala se dan i noć na odmoru u Slunju. U svome zapisu govori o obilnoj gozbi priređenoj njemačkim vojnicima u ovom dosta pasivnom kraju i odanosti slunjskih ustaša, koji su čuvali stražu dok su njemački vojnici spavali. Zapis o talijanskim jedinicama se po mnogo čemu razlikuje i odražava negativan stav toga ustaše — župnika prema talijanskim vojnicima. On između ostalog piše: »Istovremeno je u jednom nalletu prošla kroz Slunj jedna talijanska biciklistička jedinica. Zadržala se svega oko dva sata na odmoru. Pučanstvo ih je primilo srdačno kao i Nijemce, ali je nastalo grozno zgražanje kada su ovi vojnici nastupili potpuno neprijateljski, pokrali do čega su došli (za ilustraciju: jedan još nepečeni kruh iz štednjaka). Naročito su stradale kokoši na koje su vojnici pucali iz svojih vojničkih pušaka u dvorištima na očigled vlasnika. Talijanski časnici su navalili u gostionicama na likere i naručili hranu, najeli se i napili i otišli a da nisu ni platili. Kolika razlika između njih i njemačke vojske!«¹⁴¹

Novoformirana ustaška vlast na Kordunu nije se slagala s okupacionim talijanskim jedinicama, pa su zbog toga i ocjene ustaških funkcionera bile realne, dok su se prema Nijemcima odnosili sa simpatijama.

8. maja 1941. godine došle su veće talijanske jedinice koje su se stacionirale u Slunju a njihova prethodnica koja je pripremila prihvatanje konjaničke pukovnije »Cavalleria Piemonte Reale«. 7.

¹⁴⁰ Petar Zinajić: Hronološki događaji na Kordunu 1941. g., str. 47.

¹⁴¹ Spomenica župe Slunj, str. 83. HA Karlovac. Fond: NDH sign. F. (SI-2) reg. br. 1160.

maja ovaj talijanski puk imao je 800 vojnika konjanika i 200 vojnika motorizovane jedinice. Komandant jedinice pukovnik Oscar Gritti svečano je 8. maja 1941. godine u 15 časova uveo talijansku okupacionu vojnu jedinicu u Slunj. Ova talijanska jedinica, koja je zatim uvela sistem okupacione vojne uprave, ostala je u Slunju do 7. jula 1941. godine. Župnik i ustaški povjerenik Ivan Nikšić o Talijanima je zapisao: »Ostavili su jako loš utisak na naše pučanstvo. Šteta koju su počinili sa svojim vojnicima i konjima je neprocenjiva. Puštali su konje na pašu čak i po žitaricama (pšenici, zobu, ječmu, kukuruzu i drugom). Krali su do čega su došli. Plotove i ograde su trgali za vatru. Za vrijeme svoga vladanja htjeli su da im se prizna za jednu liru četiri krune... Varali su sa novcem kojekakove karte cestovne željeznice i slično su davali seljacima mjesto novca. Neposredno prije uređenja granica sa Italijom nasilno su preuzeli svu vojničku i civilnu vlast... U oružničkoj postaji su stanovali karabinjeri, pa kada su odlazili, odnijeli su sve, tako da su ostali doslovno pusti i ništa. Iz škole u kojoj su stanovali vojska je odnijela i. klupe ukoliko nisu bile prije iscjepane i bačene u vatru, trgali su podove, sve kvake sa vrata i prozora, sve ključanice sa hodnika, električnu žicu iz zida izvadili, a u svakoj sobi su imali zahod.« Međutim, kako se narodnooslobodilačka borba širila i na slunj skom kotaru, na poziv ustaške vlasti ponovo se u Slunj vraća talijanska jedinica »Cavalleria Piemonte Reale« i ovdje ostaje četiri mjeseca. Kakvu je moć ustaška vlast na Kordunu imala, najbolje govori ustaša i župnik Ivan Nikšić: »Proživjeli smo puna četiri mjeseca sa talijanskom posadom u Slunju. Bili su to teški dani koliko radi straha pred odmetnicima (napom. a. — partizanima), toliko, a još i više od barbarskog i nekulturnog, a ujedno i kukavičkog ponašanja talijanske vojske.¹¹² Među talijanskim vojnicima bilo je oko 100 Hrvata iz Južne Italije, koji su govorili hrvatskim jezikom. Prema procjeni svećenika Don Archimede Alenija, među talijanskim vojnicima koji su se takmičili s ustašama u pokoljima srpskih seljaka na Kordunu bilo je 70 odsto nepismenih.

Župnik Nikšić o akciji Talijana na području Primišlja zapisao je: »Sve što je ostalo, Talijani su bez ikakvog razloga i povoda poklali. Tako je moderno naoružana pukovnija fašista navalila i potukla oko sictinu nenaoružanih staraca, žena i djece i hrvatskih seljaka. Što su mogli sobom ponijeti, to su opljačkali...« Završetak akcije i njeno slavlje u Slunju Nikšić je opisao ovako: »Glazba, za njom časnici pred svojim odredima na konjima. Uz sedlo visi privezana kokoš, janje, prase i slični amblemi. Vojnicima su iz ruksaka isto virile ovce, kokoši, platno, biljci, ručnici, lonci, zdjele, nekima na leđima kotao, neki pred sobom tjera prase vezano za jednu nogu, drugi nosi oko vrata ovcu. Glazba svira, časnici viču svoje zapovijedi, blago se dere. Na koncu mimohoda

¹⁴² Ibid., str. 113.

bilo je veliko blago: krave, volovi i telad.«¹⁴³ Uskršnja akcija talijanskih vojnih jedinica kombiniranih s ustašama i domobranima u okolnim selima Slunja i njen završetak bio je smiješan i za ovog ratnog zločinca, koji je o tome između ostalog zapisao: »Kako god je taj uskrs bio žalostan, ipak je ta svečanost bila smiješna. Bilo je smijeha, ali pomiješana sa žestinom, mržnjom, razočaranjem i prezirom.«¹⁴⁴ U augustu 1941. godine provedena je dislokacija talijanskih jedinica potčinjenih 2. armiji, tako da je i dalje Komanda 2. talijanske armije ostala u Karlovcu. XCVII bataljon crnih košulja razmješten je u kotaru Vojnić.¹⁴⁵

Na osnovu naređenja 2. armije od 28. septembra 1941. godine, potčinjenim jedinicama za okupaciju teritorije NDH između demilitarizirane zone i demarkacione linije s njemačkim trupama V armijski korpus talijanske vojske dobio je zadatak da napreduje i zauzme pravac Karlovac—Vojnić—Vrginmost—Topusko, zatim Slunj—Vrnograč—Bihać—Krupa—Otoka, a VI armijski korpus da formira garnizone u Pisarovini, Vrginmostu, Topuskom, Slunju, Vrnograču i drugim mjestima.¹⁴⁶

Okupacione vojne jedinice posvetile su posebnu pažnju Plašćanskoj dolini. Prema novom rasporedu, u Plaški dolazi konjički puk Firenca, dijelovi 228. terenskog bataljona, 1. baterija brdske artiljerije i 46. poljska bolnica. U Josipdolu se smjestio puk lake konjice Aleksandrija. Pored italijanskih jedinica ojačane su žandarmerijske stanice i ustaški tabori u Plaškom, Josipdolu, Modrušu i Saborskom, koji su imali u svojim sastavima od 30 do 100 ustaša. Ti tabori su bili pojačavani s ustašama, koji su dolazili iz Ogulina, Zagreba i Gospića. Od 7. septembra 1941. ustaški tabori su ukinuti, a ustaše dijelom povučene u Zagreb i dalje, a dijelom preobučene u pomoćne oružnike i s njima su ojačane pomenute oružničke postaje koje vrše svoju dužnost pod komandom talijanskih vojnih jedinica. Okupacione talijanske jedinice čuvale su stratezijske objekte među kojima je bila od prvorazrednog značaja željeznička pruga Split—Zagreb i pruga Rijeka—Zagreb, kao i svih putnih prelaza koji idu iz unutrašnjosti prema Jadranskom moru.

Talijanske okupacione jedinice vršile su i manje operacijske zahvate protiv partizanskih odreda koji su djelovali i na tom području. U tim pohodima Talijani su izveli paljenje sela na području Dabra 4. i 5. decembra 1941. godine. Spaljena su sela Živica, Petrinić-Polja i Glibodol. Otkrili su i partizanski logor partizanskog vođa Vera u Krasnici kog su spalili 25. XII 1941. godine. Da bi spriječili širenje ustanka, talijanske okupacione vlasti nastoje što više privući srpske seljake i dovlačili su jugoslovenske oficire iz logora da organizuju ovdje četničke odrede.

¹⁴³ Ibid., str. 113.

¹⁴⁴ Ibid., str. 113.

¹⁴⁵ Dislokacija potčinjenih komandi i jedinica 2. armije 25. augusta 1941. godine. Arh. VII, reg. br. 41/2 k. 68 (ili Zbornik dokumenata o NOR-u, tom XIII, knjiga 1, str. 263).

¹⁴⁶ Ibid., str. 263.

»U toku 1942. talijanske snage su uglavnom ostale na ranijem brojčanom stanju koje se od Josipdola do Ličke Jesenice kretalo otprilike oko 1 500 vojnika. U ovoj godini, po odobrenju talijanske vojne komande, pojačane su oružničke vojne posade u Modruši i Saborskom, svaka približno oko 100 stalnih i pomoćnih oružnika. Pored ovih snaga od početka aprila počinju se formirati i četničke oružane formacije. Od 26 četnika u aprilu one su porasle na 120 u maju, te oko 400 u avgustu i do blizu 650 u decembru. četničke jedinice najčešće su bile locirane: Lička Jesenica 140, Blata 90, Begovac 80, Plavča Draga 140, Plaški, Zebić i Vera 210 četnika. Među domaćim četnicima, krajem 1942, bilo je i oko 150 četnika izbjeglih iz Gorskog kotara, Tržiča i Primšilja. Svim ovim četničkim snagama komandovali su oficiri Jugoslovenske vojske, upućeni na ovaj prostor iz talijanskih zarobljeničkih logora.¹⁴⁷ Plašćanska dolina takođe je spadala u demilitarizovanu zonu i pod talijansku komandu, koja je omogućila i organizovala četničke jedinice za pomoć talijanskim okupacionim jedinicama. Ove neprijateljske snage imale su zadatak da unište Plašćansku partizansku četu koja je imala 80 do 160 boraca, kao i da suzbiju djelovanje većih partizanskih jedinica s područja Korduna.

Talijanske vojne jedinice zadržale su se na području Slunja do 10. aprila 1942. godine, kada preko Primšilja i Ogulina odlaze za Vrbovsko.

Partizanske snage su razbile ustaški garnizon u Slunju novembra 1942. godine i Slunj je bio slobodan do konca januara 1943. godine kada su se partizani morali povući, a ustaška se vlast ponovo učvršćuje uz jače ustaško-domobranske jedinice i pomoć njemačkih vojnih formacija za vrijeme IV ofanzive. Jedinice 4. banijske i 8. krajiške brigade Unske operativne grupe zauzimaju Slunj 3/4. juna 1943. godine, ali su ga protivnapadom 5. juna ponovo vratile snage domobranskog 11. brdskog puka. U ovim borbama partizani su imali 5 mrtvih boraca i 14 ranjenih, a zarobljen je 21 žandarm i domobran. Ustaška vlast i dalje se zadržala u Slunju. Sredinom juna 1943. godine dolazi na Kordun 8. NOU divizija sa zadatkom da likvidira neprijateljska uporišta u Slunju, Cetingradu i Velikoj Kladuši. Uništenjem navedenih neprijateljskih uporišta stvorio bi se slobodni teritorij koji je postojao prije IV neprijateljske ofanzive. Jedinice 8. NOU divizije u svojim ofanzivnim manevrima s 2. brigadom uništile su 17. juna 1943. godine neprijateljsko uporište Cetingrad, a jedinice 3. brigade i 4. bataljon 5. brigade su oslobodile 19. juna 1943. godine Slunj. Poslije toga 8. divizija sa svojom 2. brigadom i Unskom operativnom grupom napada Veliku Kladušu, ali bez uspjeha. Osmu NOU divizija vodila je žestoke borbe u junu i julu 1943. godine s Nijemcima, ustašama i domobranima oko Slunja, Cetingrada i Velike Kladuše. U tim borbama neprijatelj je uspio ponovo posjesti gar-

¹⁴⁷ Vojnopolitički položaj i značaj Plašćanske doline u NOR-u, Plašćanska dolina i okolica u NOR-u, HA u Karlovcu, Karlovac 1976, str. 78.

nizone u Cetingradu i Slunju. Kako je ustaško uporište u Slunju bilo jedno od važnih prepreka za širenje ustanka i učvršćenje slobodne teritorije na Kordunu, 3. udarna brigada VIII kordunaške divizije dobija zadatak da likvidira to ustaško uporište. Brigada je izvršila napad 11. avgusta 1943. godine i na juriš zauzela Slunj i Cetingrad, a dijelovi 3. brdsko ustaško-domobranskog puka povukli su se u Veliku Kladušu.

Okrnjena i razbijena, ustaška uprava iz Slunja povlači se u Karlovac, Zagreb pa zatim u Slunj od 26. I 1943. do 11. VII 1943. godine. Zatim se povlači u Cazin i Bihać na kraće vrijeme. Za Slunj su vođene i borbe 14. decembra 1943. godine, a konačno je oslobođen 13/14. aprila 1945. godine, kada su ga zauzele jedinice IV udarnog korpusa poslije jednodnevnih žestokih borbi. Dijelovi njemačke 104. lovačke divizije i ustaško-domobranske snage povlače se u pravcu Primišlja, a u odstupanju ruše most na rijeci Korani u Slunju.

Kako je Kordun, a naročito slunjsko područje, djelomično spadao u demilitarizovanu zonu, dolazilo je nekoliko puta do otvorenih nesuglasica oko nadležnosti vojnih i civilnih vlasti. Zbog tih odnosa održava se u Zagrebu 26. avgusta 1941. godine konferencija predstavnika talijanske vlade, NDH povodom okupacije demilitarizovane zone od talijanskih trupa.“

Na konferenciji su od talijanske strane učestvovali komandant 2. armije Vittorio Ambrosio, general Ettore de Biasio, šef talijanske vojne misije u Hrvatskoj Antonio Oxilia i Giustiniani, markiz u svojstvu talijanskog otpravnika poslova u Hrvatskoj, a od strane NDH bili su Ivan Perčević, general NDH, dr Stjepan Perić, hrvatski poslanik u Rimu, i dr Andrija Karčić, administrativni povjerenik kod 2. talijanske armije, dr Josip Marković, tajnik državne željeznice i sekretar administrativnog povjerenika dr Rusić. Na osnovu ovog sporazuma Komanda 2. armije preuzima svu civilnu vlast, a za vršenje pravosuđa u odnosu na obična krivična djela nadležne su hrvatske vlasti. Krivična djela koja zadiru u nadležnost vojnih vlasti, a izvršili su ih civili, nadležna su pod ratni sud 2. talijanske armije. Krivična djela izvršena od vojnih lica potpadaju pod nadležnost hrvatskih vojnih sudova. Dalje, hrvatske trupe u toj zoni potčinjavaju komandi 2. armije, ali se ne smiju povećavati, niti vršiti pokrete prema unutrašnjosti bez posebnog odobrenja talijanske komande. Komanda 2. armije svojim dopisom br. 8150 od 3. avgusta 1941. godine obavještava potčinjene jedinice o postignutom sporazumu, te da će ustaše od 5. septembra 1941. godine napustiti označenu teritoriju, i na njoj da se mogu formirati ustaške omladinske formacije i da »ostaju delegati stranke, ali njihova aktivnost treba da bude kontrolirana.«”

148 Zapisnik s konferencije predstavnika talijanske vlade i vlade NDH, održane 26. avgusta 1941. g. u Zagrebu, povodom okupacije demilitarizirane zone od strane talijanskih trupa. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom XIII, Knjiga 1, str. 345, VII, Beograd 1969. (Dokumenti Kraljevine Italije.)
149 Arhiv VII. Fond: Dok. Kraljevine Italije, reg. br. 10/2 k. 459.

Talijanske okupacione trupe na području Korduna i okolnih mjesta u toku 1941. godine mijenjale su svoja sjedišta i bile u stalnom pokretu. Komanda 2. talijanske armije razmještala je komande svojih jedinica, kao i same jedinice, da ostavi zastrašujućí osjećaj kod stanovništva o veličini i snazi talijanske armije.

Talijanska vlada nastojala je da zahvati što veću teritoriju jugoslovenskih zemalja, a posebno teritoriju Hrvatske. Tako je više puta s Njemačkom razmatrana okupacija demilitarizirane zone, kao i čitave NDH do demarkacione linije u Komandi 2. armije u toku juna i jula 1941. godine. Krajem jula i početkom avgusta planove ove akcije završile su i komande 11. i 5. armijskog korpusa.¹⁵⁰ U smislu tih planova, na području karlovačkog okruga raspoređena je na području Bele krajine divizija »Izongo« sa sjedištem u Novom Mestu, a Brzi armijski korpus sa sjedištem 1. brze divizije u Karlovcu. Konjički puk (»Saluzzo«) imao je sjedište u Jastrebarskom, konjički puk »Aleksandrija« (Aleksandria) u Ogulinu, konjički puk »Nica« (Nizza) u Karlovcu, konjički puk »Đenova« (Genova) u Plaškom, 11. bersaljerski puk Komandu i XV bataljon u Dugoj Resi, a XXVII bataljon sa 111. bersaljerskom četom motociklista i I grupom lakih tenkova »S. Đusto« (S. Giusto) u Karlovcu, dok je LI nastavni bataljon bio u Rečici, a 271. četa topova 47/32 u Mahićnu.¹⁵¹ Sve ove okupacione vojne snage upotrebljavane su u borbama na Kordunu tokom 1941, 1942 pa i 1943. g. Razvoj oružane borbe na Kordunu vezao je više talijanskih jedinica za ovo područje.

Načelnik Generalštaba kopnene vojske Kraljevine Italije, Mario Roata, u svom izvještaju od 10. januara 1942. godine, poslanom načelniku Glavnog generalštaba pod oznakom Pov. br. 20169/op. od 15. januara 1942 — XX Operativno od. — Istočno ratište piše: »U Karlovcu sam boravio dana 9. i otisnuo sam se sve do Jastrebarskog, tj. do krajnje granice naše okupacione zone.. . Teren je pretežno ravan, manje šumovit. . . Kretanje moguće jedino uz obezbeđenje. Situacija mirna, izuzev u južnom dijelu oblasti, odakle od pre — izvjesnog vremena niko više ne dolazi jedanput nedeljno na veliku pijacu u Karlovac.

U nepristupačnim predjelima Petrove gore (30 km sjeveroistočno od Karlovca) primijećene su brojne formacije ustanika, koji su sada organizirani u bataljone. S obzirom na bojazan da će ustanici pokušati da napadnu na naša uporišta, vrše se pripreme za odbranu. Bodljikave žice su postavljene čak i na ulazima u Karlovac, kao i mitraljeska gnijezda sa stalnom posadom. Navoče se ulazi u grad potpuno zatvaraju.¹⁵²U istom izvještaju se kaže

¹⁵⁰ Arhiv VII Beograd, Fond: Kraljevine Italije, reg. br. 12/1 k. 79; ree. br. 19/3, k. 77. reg. br. 45/2. k. 458; reg. br. 46/3 k. 722. reg. br. 1/2 k. 81.

¹⁵¹ Dislokacija komandi i trupa 2. armije 1. oktobra 1941. godine, Arhiv VII Beograd, reg. br. 41/2 k. 68. (Objavljen Zbornik dok. NOR-a naroda Jugoslavije VII Beograd, 1972. Torn. XII, knjiga 1. str. 403.)

¹⁵² Izvještaj načelnika Generalštaba kopnene vojske od 10. januara 1942. načelniku Glavnog generalštaba o inspekciji trupa u Sloveniji i Hrvatskoj. Zbornik dokumenata NOR-a naroda Jugoslavije, VII Beograd 1972, tom. XIII, knjiga 2. str. 31.

da treba izvršiti likvidaciju ustanka na Kordunu i djelimično u Sloveniji. Inspekcijski je predlog: »Prvi sistem (snažna, koncentrična i istovremena akcija protiv glavnih centara ustanka) jeste najradikalniji, pa... i najbolji. Drugi sistem (blokada zaražene centralne zone jako utvrđenom i jeftinom linijom) ima znatnih nedostataka. Ali što se nas tiče, mogao bi i da prođe. (U objašnjenju se kaže: »a) u centralnoj, napuštenoj zoni vjerovatno bi došlo do uspostavljanja jedne sovjetske balkanske republike, mlađe sestre ruske, s kojom bi kasnije trebalo iz temelja razračunati; b) praktički Osovini bi bio onemogućen pristup komunikacijama i zalihama u centralnoj zoni..

Prema teritorijalnoj podjeli, teritorija NDH područje Banije ušlo je u Veliku župu Gora sa sjedištem u Petrinji. U Veliku župu Gora spadali su kotari Bosanski Novi, kotar Dvor, koji se dijelio na upravne općine Divuša, Dvor, Javoranj, Rujevac, Zrin i Žirovac. Kotar Glina obuhvaćao je opštine Banski Grabovac, Bučicu, Glinu, Jukinac, Klasnić, Kraljevcane, Maju, Mali Gradac i Stanokovac. Kotar Kostajnica obuhvatao je opštine Bobovac, Crkveni Bok, Dubicu, Kostajnicu, Kostajnički Majur, Mečenčane i Stazu. U kotaru Petrinja bile su opštine Blinja, Gora, Gradusa, Hrastovica, Jabukovac, Mošćenica i Sunja. Kotar Sisak obuhvatao je opštine Gušće, Kratečko, Lekenik, Letovanić, Martinska Ves, Palanjek, Sela i Topolovac. U Veliku župu Gora spadali su gradovi Petrinja i Sisak, koji su imali poseban status s gradskom upravom na čelu.¹⁵¹ Velika župa Gora započela je poslovanjem 26. VI 1941. godine pod Hikovodstvom dr Mirka Jerec. Na čelu ustaškog stožera bio je Josip Rožanković, koga je zamijenio dr Juraj Rebok, a Pavelićevom odredbom od 9. VIII 1941. za stožernika je postavljen ustaša Nikola Ikica.¹⁵⁵ Ustaška vlast u raspodjeli NDH na vojna područja pridržavala se sheme Kraljevine Jugoslavije, pa je u 1. domobransko zbornu područje uključilo župe Bilo-gora, Zagorje, Prigorje, Pokuplje, Gora, Modruš, Vinodol i Podgorje, Krbava i Psat, Bribir i Sidraga, Gacka i Lika i područje grada Zagreba. Zapovjedništvo područja bilo je u Petrinji, a prvog domobranskog zbora u Sisku. U sastavu tog zbornog područja bile su 1. i 2. pješadijska divizija u Bjelovaru i Bihaću.¹⁵⁶ Lociranjem ustaške župe Gora i zapovjedništva 1. domobranskog područja u Petrinji bilo je u skladu s ustaškom politikom stvaranja županija i stvaranja težnji ustaškog vodstva o učvršćenju ideja o jedinstvenom povijesnom hrvatskom nacionalnom području Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Politiku povezivanja Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom trebao je da provodi dr Mirko Jerec sa stožernicima koje mijenja, a to su Juraj Rebok, Nikola Ikica, a od oktobra 1942. godine V. Lovrić.

153 Ibid., str. 31.

154 šematizam Nezavisne Države Hrvatske, Upravna i sudbena podjela NDH, stanje 30. septembra 1941. Zagreb 1941, knjiga I, str. 6. i 7.

155 List NDH, Ustaša od 17. avgusta 1941.

156 Dr Fikreta Jelić-Butić: Ustaše i NDH, SN Liber (školska knjiga, Zagreb 1977, str. 116. f.

Izmjene ustaških stožernika vrše se u ustaškom stožeru Gora, jer nisu uspjeli uništiti srpski živalj i narodnooslobodilački pokret na Baniji i stvoriti jedinstvenu teritoriju Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom.

Na području kotara Dvor župnik rimokatoličke župe iz sela Divuše Ante Đurić pripadnik tajne ustaške organizacije, pomoću Mačekove Zaštite koja se stavila u službu novog poretka, okupljaju i prve uniformirane ustaše. Među ovim se ističu: Mile Bunjevac, Mirko Marković, Mate Špančić Maćan, Mate Bugara, Jure Turujlija i drugi. Ova skupina ustaša 11. aprila 1941. g. u kotaru i općini Dvor preuzimaju vlast u svoje ruke. Župnik Ante Đurić proglašava sebe za ustaškog logornika za cijeli kotar Dvor i izdaje naređenje za hapšenje opštinskog bilježnika Jovana Gaćeše i blagajnika Tome Kladara. Ustaški logornik Ante Đurić postavlja u općinama tabornike, koje uvlači u ustaški logor Dvora na Uni.¹⁵⁷

Logornik Ante Đurić uz pomoć lutajućeg stolara Sulje Tolića postavlja za tabornika u opštini Javoranj učitelja Maznika i dodjeljuje mu desetinu ustaša pod komandom Đure Jukića, pošto na području opštine Javoranj nije bilo hrvatskog življa, da bi mogao regrutirati ustaše.

U opštini Rujevac za tabornika je proglašen trgovac iz Bešlinca Aleksandar Brkljačić Šandor. Revnosni tabornik uzima u ustaše Đuru i Luku Brkljačića iz sela Trgovi, zatim učitelja Milana Florijana i Juru Avramovića, Martina Grebarevića, Petra Barića i neke druge iz sela Gvozdanskog. Na području opštine Zrin organizirao se ustaški roj i tabor pod vodstvom Matije Feketića, dok će se ovdje u toku 1941. godine smjestiti 16. ustaška satnija («Kvaternikova garda») s crvenim kapama, zbog čega su poznati u narodu pod nazivom «Crvenkapice» i raspoređeni po vodovima u Zrinu, Gvozdanskom i Bešlincu.

U organiziranju ustaške vlasti uz Đurića bio je aktivan i njegov zamjenik — pobočnik Nikola Stipić. Ustaše da bi učvrstili svoju vlast dovode na čelo opština svoje političke istomišljenike: u općini Dvor na Uni Ibru Mutavdžiju, u općini Divuša Mirka Dungera, u općini Zrin Matiju Feketića, u općini Žirovac Martina Grebarevića iz Gvozdanskog. Načelnik kotara Dvor na Uni postao je Kolovrat Ivan. Ustaška vlast uspostavljena u svim općinskim mjestima, jedino se u Žirovcu i dalje održala grupa žandara, koji su ostali lojalni prema novoj vlasti, nisu vršili ni teror nad narodom, već ga štitili od ustaša. Organizator ustaške vlasti u kotaru Dvor župnik Ante Đurić oslanjao se na ustaše iz Bosanske Kostajnice, a posebno na ustaškog poručnika Slavka Pudića, koji je izvršio sa svojim ustašama niz pogroma nad srpskim življem u Pojunju. Ustaša misionar i logornik kotara Dvor u svom dnevniku je zapisao: »14. travnja 1941. otišao sam kolima iz Divuše u Kostajnicu i dalje vlakom u Zagreb radi traženja uputa i ostalog oko preuređenja i preuzimanja svih vlasti za čitav kotar Dvor. Tamo

157 Ljuban Đurić: Tako pamtim 1941. Svjetlo Banije, Stölos, Zagreb 1972, str. 22.

sam dobio pismeni dekret kojim sam imenovan ustaškim povjerenikom za kotar Dvor. Iz Zagreba sam se vratio u srijedu 16. travnja. Odmah uvečer sastao sam se s prvacima svih sela i sporazumjeli smo se u svakom pogledu i o svemu.

Sedamnaestog travnja išao sam u Dvor, gdje sam zakleo 80 raznih činovnika i službenika. U ponedjeljak sam išao u Dvor. Taj dan (28. aprila) došle su hrvatske ustaše iz Kostajnice, njih 18 s dva oficira u Dvor i zauzeli stan u školi. Još isti dan uhapsili su jednog na raspolaganje stavljenog žandara, Srbina, koji im se protivio, a zatim nekog financa, pa onda bivšeg poštara, tada pensioniranog Mladena Durmana, te još veći broj viđenijih Srba. Kao treći bio je uhapšen Dragan Kosijer, općinski bilježnik iz Divuše, i dopraćen u Dvor.

Istu noć napali su nepoznati ljudi stražu hrvatskih ustaša kod škole, ali nisu otkriveni, pa su zato streljana 4 uhapšena lica, i to: neki financ, žandar Mladen Durman i Vaso Mrkobrada, umir. bilježnik.

U utorak 29. travnja bio sam u Dvoru, vidio ove leševe koje su isti dan u 2 sata poslije podne pokopali...“

Ustaška vlast pod rukovodstvom Ante Đurića, ustaškog fanatika, i ustaškog poručnika Slavka Pudića donijela je odluku da se strijeljaju: Vaso Mrkobrad, Mladen Durman, Milan Dragosavljević i Jovo Oreščanin noću 28/29. aprila 1941. godine. Međutim, iako je župnik Đurić bio jedan od organizatora ustaša u kotaru Dvor, zamijenjen je sa šefom šumarije u Dvoru šumarom Josipom Jozevsekom zbog pojave prvih partizanskih grupa u šumama. Novi ustaški logornik trebao je da u početku uništi bunt naroda, koji ustaje protiv zločina koji se nad njim vrši od strane ustaša.

Nosioci ustaške vlasti na Baniji bili su organizatori ustaškog pokreta u Glini, a među njima se ističu dr Mirko Puk, advokat iz Gline (u ustaškoj vladi ministar pravde), advokat dr Mirko Jerec (postaje veliki župan u Petrinji Velike župe Gora), dr Juraj Devčić, glavni opunomoćeni ustaša za Glinu i Vrginmost. Pored ovih pravnika vrlo su aktivni ustaše liječnici glinske bolnice dr Šime Cvitanović (kasnije ravnatelj bolnice Rebro u Zagrebu), dr Juraj Rebok (stožemik u Petrinji), zatim pomoćnik ravnatelja bolnice Rebro u Zagrebu. Organizatori ustaškog pokreta nastoje doći do vodećih položaja u NDH, dok rukovodstvo u kotarima i općinama prepuštaju župnicima i učiteljima, koji se stavljaju u službu ustaškog režima.

Pri raspodjeli dužnosti u prvim danima u Glini je postavljen za logornika dr Juraj Rebok, a Nikica Vidaković za tabornika. Mate Vidaković postaje predsjednik općine, dok će ustaški opunomoćenik dr Juraj Devčić biti za svoja nedjela unaprijeđen za stožemika Glavnog ustaškog stožera u Zagrebu.

»Bivši funkcionari mjesnih i općinskih organizacija HSS-a deklariraju se kao ustaše, a neki postaju rojnici i tabornici. Oruž-

158 Viktor Novak: Magnum Crimen, Zagreb 1948, str. 726.

ja imaju dovoljno, te danonoćno pucaju iz pušaka i puškomitraljeza da bi time izrazili svoje zadovoljstvo zbog propasti Kraljevine Jugoslavije i stvaranje NDH. Posebno su to činili i zato da bi zastrašili srpsko stanovništvo i druge rodoljube.

Svako hrvatsko selo imalo je svoje ustaše koji su bili neprestano pod oružjem i manje-više prebivali u svojim selima, mada su se neki, na primjer Luka Mazulović iz Maje, Stevo Mulac iz Prekope, Mato Kihalić iz Kihalca — kretali po cijeloj teritoriji glinskog kotara, pljačkali i ubijali srpski narod. Poznati su po zlu glasu braća Kreštalice, ustaše iz Jukinca.

Iz Gline su najpoznatije ustaše: Šima Naglič, Josip žinić, mesar; Mato Tiljak, trgovac; braća Kalajdžići, poslastičari; Franc Butorac, Stjepan Frković, trgovac, i drugi.

Iz Prekope se posebno isticao Nikola Lipak Čuklje, koji je još i prije rata bio poznat kao ubojica jer je pobio svoje rođake.¹⁵⁹

Glinškim ustašama koji su se već ogrezli u krvi naroda dolaze

11. maja 1941. godine iz Zagreba dva autobusa ustaša emigranata, Njih sačekuje tabornik Nikica Vidaković u Karlovačkoj ulici. Nakon održanog sastanka i razrađenog plana pristupa se hapšenju glinskih Srba i Hrvata komunista. Hapšenja i ubijanja na području Gline spadaju među najteža zlodjela učinjena na Baniji u toku rata. U prvom masovnom pokolju od 12. do 13. maja 1941. ubijeno je 307 muškaraca Srba iz Gline.

Ustaški pokret nije poštedio ni Kostajnicu. Vođa frankovaca, a kasnije i ustaša, bio je bankar Petar Kodžić, koji okuplja svoje istomišljenike od 1939. godine. U tu grupu ustaša spadaju: Nikola Golubić, Josip Mlinac, dr Branko Stipančić, Đuro Cvjetnić, dr Vlado Mašek i Petar Lazić iz Majura. »Oni su nakon dolaska okupatora formirali u Kostajnici ustaški logor kome je na čelu bio najprije kratko vrijeme dr Vlado Mašek, zatim dr Branko Stipančić, a poslije njega Đuro Cvjetnić. U selu Majuru osnovan je ustaški tabor s Vladom Karanovićem na čelu. Tako je ovdje, uz pomoć ustaša iz Sunje, odmah nakon uspostave ustaške vlasti, počelo hapšenje i pokolj srpskog naroda. U to je vrijeme u Kostajnici i Majuru iz okolnih sela pogubljeno nekoliko hiljada Srba. U tim su pokoljima od domaćih ustaša sudjelovali Mijo Jamić Šarac, Nikola Jamić, Franjo Jamić, Vlado i Milan Karanović, Karlo Kovačević, Stevo Solomun Šuco, Mijo Bunjevac, Braco Stipančić — sin dr Branka Stipančića — i neki drugi.«¹⁶⁰ Ustaše iz Majura nisu zaostajali iza svojih saboraca u drugim opštinama Banije. S ustašama iz Majura usko su sarađivali ustaški zločinci iz Sunje u hvatanju golorukog naroda, a prvenstveno sveštenika, trgovca i službenika srpske nacionalnosti. Među prvima je bio žrtva tog terora paroh iz Svinice Dane Babić, zatim Nikola Osto-

¹⁵⁹ Đuro Roksandić: Teror ustaša u glinskom kotaru 1941. godine, Sisak i Banija U revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, Muzej Sisak i AHRPH Zagreb. Sisak 1974, str. 816—817.

¹⁶⁰ Dragutin Stojaković: Političke prilike na području općina Kostajnica, Majur i Dubica u razdoblju od 1918. do 1941. godine, Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941. Muzej Sisak i IHRPH Zagreb, Sisak 1974, str. 460.

jić iz Panjana, koji je ubijen kraj željezničke stanice u Sunji. Zatim su se dalje redala hapšenja i masakri nad stanovnicima kostajničkog kotara kroz čitavo vrijeme rata. Članovi ustaškog logora u Kostajnici bili su i Ivan Živković, Nikola Ciprić, Tomica Krivošić i dr.

U izgradnji ustaške vlasti na području Velike župe Gora posebno mjesto zauzimala je ustaška skupina u Sisku. Ustaška grupacija radi u Sisku od 1939. godine. Tada se organizaciono povezuje Franjo Crvenković, Mato Sazunić, Ivo Bulić, Josip i Ivan Rožankovć, i Roko Faget. Sisačka grupa povezuje se s ustaškom skupinom u Zagrebu koju vode Slavko Kvaternik i Mile Budak. Veze ustaške skupine iz Zagreba se održavaju s ustaškom skupinom preko Siska i Petrinje s vrlo agresivnom ustaškom skupinom dr Mirka Jerece u Glini, tako da je ustaška grupa iz Siska imala veliki uticaj u Hrvatskim novinama i Hrvatskom akademskom klubu u Sisku. Ova grupa nastoji se učvrstiti i među radnicima u Talionici željeza u Capragu. Hrvatske novine, koje izlaze u Sisku u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, postale su otvoreni propagator separtističkog i frankovačkog pokreta pod rukovodstvom Roka Fageta i Ivana Matagića.

U martu 1941. ustaška skupina se aktivira u pisanju parola, rušenju spomenika kralja Petra I Karađorđevića i drugih političkih poduhvata.¹⁶¹ Međutim, većina od te grupe bila je pohapšena nakon rušenja spomenika, ali nije kažnjena, već dočekuje Nijemce na slobodi.

Ustaška skupina nakon proglašenja NDH u Zagrebu bila je spremna da 11. aprila 1941. godine preuzme vlast u Sisku. Formiran je Ustaški stan pod vodstvom Josipa Rožankovića. Ustaški stan preuzeo je sve kompetencije u gradu i kotaru Sisak. Ustaški stan imenuje 18. aprila 1941. ustaške povjerenike za čitav kotar Sisak.¹⁶² Pored povjerenika po općinama imenovani su i ustaški tabornici u općinama, koji su zatim oko sebe okupljali ustaše i s njima išli u akcije na Srbe, Jevreje, Rome i komuniste Hrvate. Nova ustaška vlast imenuje u prvoj polovini maja ustaške logornike u svim kotarskim mjestima pa tako i u Sisku, Petrinji, Glini i ostalim mjestima Banije i Korduna. Pored logornika imenovani su i ustaški tabornici. Sve se to događa pod rukovodstvom dr Mirka Jereca, koji postaje stožernik, a zatim veliki župan u Petrinji. Faco Srnak postaje u Petrinji ustaški logornik, Milan Kodrić gradonačelnik Petrinje, dok je Dragutin Rumler, saradnik Slavka Kvaternika, unaprijeđen u čin generala i postaje komandant Vrbaskog divizijskog područja u Banja Luci. Za logornika u Sisku postavljen je Roko Faget, a za načelnika grada Siska Josip Stümer, vlasnik obrtničke radionice (pletionice) u Sisku.

¹⁶¹ Marijan Cvetković i Franjo Smolčić: Sjećanja, AIHRPH Zagreb, Fond MG 6/1.

¹⁶² Izvještaj Velike župe Gora od 4. jula 1942. AIRHPH Zagreb, Fond NDH, kut. S. fase. 4.

U Petrinji je formiran i proglašen prijevremeni sud za teritoriju Dvora, Gline, Kostajnice, Petrinje i Siska. Time je završena organizacija formiranja ustaške vlasti.

Radi poznavanja strukture stanovništva grada Siska, koja je bila u većini uz napredne ideje radničkog pokreta i pojave brzog razvoja ustaničkog žarišta u Baniji, ustaše pretvaraju Sisak u utvrđeni vojnički grad.

U toku 1943. u Sisku je bilo sjedište logora i tabora kao političkih ustaških organizacija, kotarska oblast, gradsko poglavarsvo i ispostava župske redarstvene oblasti.

Na području grada Siska bile su domobranske i ustaške vojne ustanove: Vojarna bana Ljudevita Posavskog, Zapovjedništvo 1. domobranskog zbora, Mjesno zapovjedništvo sa posadnim satom, Zapovjedništvo 11. pješачke pukovnije, Zapovjedništvo 1. opkopske bojne. Zapovjedništvo novačke škole mornarice, Zapovjedništvo 1. oružničke pukovnije, Posadno opskrbno skladište, Zrakoplovna meteorološka postaja i Narodna zaštita.¹⁶³ Sisak, Petrinja i Gline postali su polazni centri za izvođenje većine vojnih operacija protiv ustanika u Baniji. Od 1943. područje južno od Siska, tj. od rijeke Save, prešlo je u nadležnost njemačkih komandanata koji su za svaku akciju partizana mogli da masovno strijeljaju taoce, kojih su imali na pretek u sisačkim logorima i zatvorima pohvatanih na području Banije i Siska i drugih krajeva Hrvatske.

Ustaški stožer Velike župe Gora u Petrinji, Ustaški stožer Velike župe Pokupje u Karlovcu i Ustaški stožer Velike župe Modruš u Ogulinu s potčinjenim ustaškim jedinicama i ostalim organizacijama ustaške vlasti od velikih župa do prijevremenih sudova izvršili su masovne pogrome i potpuna uništenja srpskih sela na Kordunu i Baniji i dijelu Gorskog kotara. Masovni teror i zločine su sprovodili ustaše koji se formiraju u emigraciji i iz grupa Mačkove Zastite, koja je u većini služila za formalno pokriće pred vlastima u Kraljevini Jugoslaviji, a bila predvođena frankovcima i ustaškim prvacima. Sve te ustaške grupe, a kasnije i vojne formacije, vršile su svoja zlodjela pod zaštitom talijanskih i njemačkih vojnih okupacionih jedinica.¹⁶⁴ Uspostavom ustaške vlasti i proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske započinje strašna epopeja srpskog naroda u toj tzv. državi NDH, a posebno na Kordunu i Baniji, centralnim oblastima nove ustaške tvorevine pod okriljem talijanskog i njemačkog fašizma i nacizma.

Okupacioni sistem i sistem ustaško-domobranske vlasti na području Korduna i Banije koji se temeljio na ustaškim zakonima i provodio teror nad civilnim srpskim stanovništvom, nije imao oslonca u narodnim masama. Teror i zločine su provodili ustaše

¹⁶³ Fikreta Jelić-Butić: Ustaški režim u Sisku 1941. Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941. Muzej Sisak i IHRPH Zagreb, Sisak 1974, str. 356.

¹⁶⁴ Mladen Colić: Takozvana NDH — Nezavisna Država Hrvatska, Delta — pres, 1973, Stampa PTT Ljubljana, str. 352.

uz pomoć žandarmerijskih i domobranskih vojnih jedinica. Sve te ustaške grupe, a kasnije i vojne formacije, vršile svoja zlodjela pod zaštitom talijanskih i njemačkih vojnih okupacionih jedinica.”“

USTAŠKI TEROR NAD SRBIMA, JEVREJIMA, ROMIMA, KOMUNISTIMA I HRVATSKIM RODOLJUBIMA

Ustaški zločini na Kordunu i Baniji su rezultat fašističke ideologije, a cilj im je bio da uništi Srbe, Jevreje, Cigane, komuniste i antifašiste na cijelom području NDH. Okupacija i razbijanje Kraljevine Jugoslavije omogućili su ustaškom pokretu da na širokom planu pristupi »čišćenju NDH od svih nepoćudnih elemenata« i provodi se masovno isrebljavanje i uništavanje etničkih zajednica koje nisu hrvatske nacionalnosti.

Kordunsko-karlovački i banijsko-sisački region nastavali su zajedno Srbi, Hrvati, manje skupine Jevreja i Roma, ali sa više strana podstrekavani su sukobi za koje su se nalazili razlozi od istorijskih do ekonomskih i vjerskih.

Njemački i talijanski fašisti su koristili ustaše i zajednički radili na razjedinjavanju jugoslovenskih naroda. Organizovali su i pomagali petu kolonu, ekstreme nacionalističko-terorističke organizacije u zemlji i inostranstvu, svim sredstvima huškali na bratoubilački rat i u tu svrhu školovali i vrbovali špijune i diverzante. Isticali su »da njemačka vojska ne dolazi kao neprijatelj Hrvata, Bosancima i Makedoncima« nad kojima su Srbi »uvijek provodili bezobzirnu diktaturu«. Okupator, organizujući bratoubilački rat u Jugoslaviji, želi što više da učvrsti svoje pozicije, obrazujući državne i poludržavne tvorevine, formirajući kvislinške vlade, policijski aparat i oružane formacije po uzoru u svojim zemljama. Ove ustaške formacije, koje se oslanjaju na policijski i sudski aparat, biće glavni činioci u izvršavanju planiranog terora i genocida koji se provodi sistematski kroz četiri godine rata na području tzv. NDH. Masovni ustaški teror se najprije počeo provoditi na području gdje su nacionalno mješovite strukture naroda, a kasnije se proširio na cjelokupno područje tzv. NDH. U okviru tih fašističkih planova leže osnovni uzroci što su se Kordun i Banija i druga nacionalno mješovita područja našla prva na udaru najžešćeg ustaškog terora nad srpskim narodom. Upornom i nametljivom demagogijom i raznim obećanjima uspjeli su uvući u ustaški pokret jedan manji broj seljaka. U tome su posebno iskoristili i zloupotrijebili sitnosopstveničku seljačku psihologiju, zaostalost i vjerski fanatizam, tako da se u prvim danima NDH našlo u svim mjestima Korduna i Banije ljudi koji

165 Ibid., str. 352—356.

su prihvatili funkcije u ustaškoj vlasti, a zatim postali otvoreni ratni zločinci, dok se jedan dio zavedenih HSS-ovaca povlači, a s njima i zavedenih seljaka, koji napuštaju ustašku organizaciju. Takve ustaške organizacije i Seljačka zaštita koje su u aprilskom ratu po Kordunu razoružavale Jugoslovensku vojsku i preuzimale vlast nešto su se smanjile, a nastupale su uniformirane ustaške jedinice uz »divlje ustaše« u svojim pohodima na srpska sela po Kordunu.

Otpočinjanjem terora ustaški vlastodršci su pristupili i izradi niza zakonskih odredbi i kaznenih naredbi, koji po suštini prelaze zakone najsurovijih režima. Među prve zakonodavne odredbe spadaju. Zakon o prisezi vjernosti Državi Hrvatskoj od 10. aprila 1941. godine; Zakonska odredba o zabrani držanja i nošenja svih odlikovanja (ordena i medalja) bivše Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i bivše Kraljevine Jugoslavije i svih povlastica stečenih tim odlikovanjima — 24. aprila 1941, broj: XXIV-27 Z.p. 1941. Zakonska odredba za obranu naroda i države;¹⁶⁷ Zakonska odredba o zabrani ćirilice;¹⁶⁸ Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti od 30. aprila 1941. br. XLV-68, donijeta istog dana kada i Zakonska od-

Prisilno pokrštavanje Srba u Zirovcu na Baniji 1941. godine od strane svećenika rimokatoličke crkve uz asistenciju ustaša

redba o državljanstvu i Zakonska odredba o zaštiti arijske krvi i časti hrvatskog naroda od 30. aprila 1941.¹⁶⁹ Ovim zakonskim odredbama se pridružuje i klero-ustaški dokumenat: Zakonska odredba o prelazu s jedne vjere na drugu¹⁷⁰ i njena dopuna Zakon-

¹⁶⁶ Spomen-knjiga prve obljetnice NDH 10. aprila 1941 — 10. aprila 1942. Izd. Drž. izv. i promič. ureda u Zagrebu, Zagreb 1942, str. 81.

¹⁶⁷ Hrvatski narod 18. aprila 1941.

¹⁶⁸ Narodne novine, br. 11, 25. aprila 1941.

¹⁶⁹ Spomen-knjiga prve obljetnice NDH, str. 81.

¹⁷⁰ Narodne novine, br. 19, 5. maja 1941. god.

ska odredba o dopuni zakonske odredbe o prijelazu s jedne vjere na drugu.⁷¹ U nizu objavljenih »odredaba« i »naredaba« iz prvih dana NDH ova dva interkonfesionalna propisa nesumnjivo karakterišu duh i suštinu nastojanja i pravac klero-ustaške vladavine. »Ustaška vjersko-crkvena politika« o prelazu s jedne vjere na drugu ozvaničila je kampanju protiv Srpske pravoslavne crkve i njene hijerarhije. Obradivana pamfletski, s puno vjerske i nacionalne mržnje, kampanjom se pojačavala psihoza kolektivne neizvjesnosti i terora nad Srbima u NDH.^m

Ove odredbe su u stvari direktive za poduzimanje terorističkih, diskriminatorских mjera direktno uperenih protiv nacionalnih, vjerskih i političkih prava i slobode Srba, Jevreja, Roma, komunista i antifašista Hrvata. Ustaško zakonodavstvo bilo je upereno i protiv hrvatskog i muslimanskog naroda jer se teror, uvijen u formi zakona, provodio u njihovo ime, ali na štetu cjelokupnog stanovništva u Hrvatskoj. Ustaško zakonodavnom programu ,na osnovu ustaških načela data je ideološka, politička i »teoretsko-naučna« podloga i objašnjenja. U tim prvim danima postojanja NDH-a ustaše održavaju čitav niz javnih zborova, skupština i dogovora na kojima se vodi bezobzirna kampanja protiv bespomoćnog naroda stavljenog van zakona.⁷³

»Vršile su se psihološke pripreme i razbuktavao plamen strasti s ciljem raspirivanja nacionalne i vjerske mržnje i izazivanja

171 Narodne novine, br. 170, 5. novembra 1941. god.
172 Sima Simić: Prekrštavanje Srba za vreme drugog svetskog rata, Grafički zavod Titograd, str. 31.
173 Mile Budak održao je tih dana nekoliko govora: 19. juna 1941. predstavnicima Katoličke akcije koji su ga posjetili. M. Budak je rekao: »Pravoslavci su došli u ove krajeve kao gosti. I oni bi trebali već jednom da napuste te krajeve. Istina, mnogi neće moći otići, ali će zato htjeti preći na našu vjeru. («Katolički list» br. 25 od 26. juna 1941, str. 295); 8. jula na zboru u Vukovaru je rekao: »Što se tiče Srba, koji ovdje žive, to i nisu Srbi, nego dotepenci s istoka, koje su kao trbonoše i ostale slugane doveli Turci. . . a mi nismo uspjeli da ih asimiliramo. Međutim, neka znaju da je naša lozinka: »ili se pokloni, ili se ukloni« («Hrvatski narod» 9. jula 1941); 13. jula na ustaškom zboru u Karlovcu, pored ostalog, je rekao: »...da su najveći neprijatelji... pravoslavci svih klasa i boljševici« («Katolički tjednik» 17. avgusta 1941); 20. jula u Pakracu na zboru najvulgarnijim je izrazima govorio protiv Srba («Hrvatski narod» 22. jula 1941); na velikoj skupštini u Gospiću Budak je sasvim jasno definirao ustašku politiku prema Srbima i rekao: »Jedan dio Srba ćemo pobiti, drugi raseliti, a ostale ćemo prevesti na katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate« («Hrvatski narod» 24. jula 1941).
— 6. jula 1941. g. ustaški ministar pravde dr Mirko Puk na zboru u Križevcima govorio je Protiv Srba i Židova i rekao: »Srbi su došli u naše krajeve s turskim četama, kao pljačkaši, kao talog i smeće Balkana. Ne možemo dopustiti da u našoj zemlji vladaju dva naroda« (Novi list» 7. jula 1941).
— 2. jula 1941. Milovan Zanić na ustaškom zboru u Novoj Gradiški pored ostalog jerekao: »Ovo ima biti zemlja Hrvata i nikog drugog i nema te metode koju nećemo kao ustaše upotrijebiti da načinimo ovu zemlju zbilja hrvatskom i da je očistimo od Srba. . . Mi to ne tajimo, to je politika ove države. . .« («Novi list» 3. juna 1941).
— 27. jula 1941. Mladen Lorković, kasniji ministar vanjskih poslova, na ustaškom zboru u Donjem Miholjcu iznio je svoju tezu da se hrvatski narod »mora očistiti od svih onih elemenata koji su za taj narod nesreća, koji su mu tuđi i strani, koji u tom narodu rastvaraju zdrave snage. . . To su naši Srbi i Židovi.« («Hrvatski narod», 28. jula 1941).
— 2. juna 1941. na Plitvičkim jezerima govorio je Jure Francetić, ustaški poručnik, imenovan povjerenik za BiH, a u Slunju (8. juna) Pavelićev ministar dr Lovro Sušić i ogulinski župnik Ivan Mikan koji je prvi dočekaio Pavelića 13. aprila 1941. godine u Ogulinu. Pavelić je u tom svom prvom govoru sakupljenom stanovništvu najavio teror i pokolje i izbacio parolu: »Bježte psine preko Drine« («Okrug Karlovac 1941», izd. IHRP Zagreb, 1965, str. 35. i 36); P. Zinajić: »Hronološki događaji na Kordunu 1941«, Slunj 1966, str. 81. i 82.

bratoubilačkog rata. U svojim govorima posebno se isticao Pavelićevo glavlno dr Mile Budak te ministar dr Mirko Puk, dr Milovan Žanić, dr Mladen Lorković i drugi».¹⁷⁴

Cjelokupni ustaški aparat potpomognut s ustaškom i klerikalnom štampom i drugim sredstvima javne komunikacije raspirivao je strast frankovaca za »potpunim čišćenjem Hrvatske«. Govori vodećih ličnosti NDH, kao i njihovih trabanata, puni su mržnje i prezira prema Srbima, Jevrejima, Romima i svim onim koji nisu podržavali njihovu gnjusnu politiku terora. Ustaška strahovlada započela je na Kordunu s ubistvima i razoružanjem jugoslovenskih vojnika i oficira. Zatim se prenosi na hapšenja 37 ljudi u selima Sadilovcu, Smoljancu, Irinovcu i Grabovcu 21. aprila 1941. godine pod optužbom da su četnici, te ih likvidiraju. Drugu grupu od 30 ljudi ustaše su uhvatile u Kordunskom Ljeskovcu i Staroj i Novoj Kršlji, zatim ih povelu u logor Jadovno, ali na Plitvičkim jezerima preuzimaju ih Talijani i odvode u internaciju u Italiju.¹⁷⁵ U toku aprila i maja 1941. godine vršena su hapšenja u Dvoru, Glini, Kostajnici, Karlovcu, Ogulinu, Petrinji, Sisku, Topuskom, Lasinji i drugim mjestima na Kordunu i Baniji. U aprilu 1941. godine na području opštine Lasinja uhapšeni su u Lasinji Branko i Dušan Milić, Branko i Žarko Radović. U Sjeničaku je uhapšen Josif Gvojić i opljačkana pravoslavna crkva Sv. Petka, dok je istog dana u Prkosu uhapšen Dušan Bastajić, koji umire pod udarcima u uzničkoj kancelariji u Zagrebu, dok su ostali u najvećim mukama stradali u ponoru Jadovno kod Gospića u Lici.¹⁷⁶ Početkom maja 1941. g. iz Topuskog je odvedena prva grupa od 15 ljudi, među kojima je bio i Pavle Bastajić, predratni komunista i revolucionar, te upravnik Lječilišta dr Branko Vurdelja. Pavle Bastajić ubijen je početkom avgusta u Jasenovcu. Ostali su odvedeni u logor »Danica« kraj Koprivnice. U isti logor odvedeno je 6 ljudi sela Gređana (kraj Topuskog).¹⁷⁷ 16. aprila 1941. ustaše su pohapsile najistaknutije komuniste članove KK KPH Glina Jocu Marjanovića, Miladina Surbata i nekoliko sekretara ćelija i 150 viđenijih glinskih Srba, uglavnom obrazovanih ljudi.¹⁷⁸ Svi uhapšeni u Glini odvedeni su u logor »Danica« kraj Koprivnice, odakle se bijegom spasio Joco Marjanović, a pušten je Vlado Štefančić. U prvim danima okupacije u zanosu svoga uspjeha ustaše izvode iz slunjskog zatvora 40 oficira stare Jugoslovenske vojske i generala Jovana Antića voze ih kamionima do šume. Dubrava, između Blagoja i Veljuna, i tu ih strijeljaju¹⁷⁹ i bacaju u pećinu, na istočnim padinama Velikog Lisca. Nastavljaju

174 Božo Vukobratović: Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. god. Simpozij o Petrovoj gori, izd. Jugoslavenska akad. znanosti i umjet., Zagreb 1972. g., str. 344.

175 »Novi list« 7. jula 1941. gpd.

176 Dušan Korać: Drug Lipi, Ratna sećanja, knjiga treća: 1941—1945, Beograd 1961, str. 670.

177 Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Golstein: Okrug Karlovac 1941, str. 37—50, Zagreb 1965.

178 Ibid., str. 37.

179 Petar Zinajić: Hronološki događaji na Kordunu 1941, Slunj 1966, str. 37.

se hapšenja u Karlovcu i drugim mjestima kordunsko-karlovačkog regiona. »Prvo utvrđeno ubojstvo u samoj okolini Karlovca ustaše su izvršile 5. svibnja 1941, i to na vrlo podmukao način. Ugledni karlovački advokat Milan Vujičić, funkcionar bivše Samostalne demokratske stranke, i oficir Bogdan Janjanin, istaknuti aktivist Seljačko-demokratske koalicije, i željezničar Dušan Dokmanović ubijen na obali rijeke Kupe u Koritinji, ubijeni su od ustaša Augustinovića, Gombača i Šantića na rubu rečičke šume prema šišljaviću«.»⁸⁰ Karlovačke ustaše su pristupile izvršavanju koljačke Pavelićeve parole: »Bjež’te psine preko Drine«, razrađene kasnije u govoru »doglavnika« Mile Budaka u Karlovcu, gdje izbacuje krvoločniji poklič: »Srbe na vrbe« itd. Pristupa se na širokom planu provođenju terora nad srpskim življem. Strahujući od represalija, traže da im se preda vojnička uniforma i oružje, što su djelomično i uspjeli pokupiti jer su seljaci shvatili da neizvršenje ustaškog naređenja mogu da plate životom i cjelokupnom imovinom. Legalizirajući svoje hajke protiv naroda, ustaška vlada donosi sukcesivno svoje zakonske propise. Monstruzni unikum prava i sudstva je Zakonska odredba za obranu naroda i države»⁸¹ donijeta 17. aprila 1941. godine, a zatim je donijeta Zakonska odredba o prijekim sudovima.» Na osnovu ovih odredbi osnovano je deset vanrednih narodnih sudova, deset prijekih sudova, dvanaest pokretnih prijekih sudova i dva velika vanredna narodna suda. Ovi sudovi su aktivno djelovali kroz četiri godine postojanja NDH-a, a djelovali su po uputstvima i savjetima ministra pravosuđa“ i glavnog ravnatelja RAVSIGUR-a i zapovjednika UNS-a Eugena Kvaternika Dide. Pavelićeva NDH-a, koja je imala oko pet miliona stanovnika, ako se računaju Srbi i Muslimani u Hrvatskoj, BiH i Sremu, uspjela je preko svojih vojnih formacija, divljih ustaša i monstruoznih sudova ubiti za vrijeme svoga postojanja 800 000 ljudi, među kojima je najveći broj bilo žena i djece«. Dovoljno je bilo da koji ustaša poželi kakvu židovsku ili srpsku radnju pa da vlasnika optuži zbog »sabotaže« i izvede pred sud, gdje je odmah bio proglašen veleizdajnikom i strijeljan, a radnja dodijeljena tome ustaši... Ove su se metode prvih dana

180 Većeslav Holjevac: Zapisi iz rodnog grada, Zagreb 1972, str. 113.

181 Zakonska odredba za obranu naroda i države glasi:

1. Tko bilo na koji način povrijedi ili je povrijedio čast i životne interese hrvatskog naroda ili bilo na koji način ugrozi opstanak Nezavisne Države Hrvatske ili državne vlasti, pa makar djelo ostalo samo u pokušaju, čini se krivcem zločinstva veleizdaje.

2. Tko se učini krivcem u točki 1. navedenoga, ima ga stići kazna smrti.

3. Za sudovanje po ovoj zakonskoj odredbi postavlja ministar za pravosuđe po potrebi izvanredne narodne sudove od tri osobe, koji imaju suditi hitnim postupkom po propisima ukinutog hrvatskog kaznenog postupka o prijekom sudu.

4. Ministar pravosuđa imađe imenovati članove suda.

5. Ova zakonska odredba stupa odmah na snagu.

U Zagrebu, dne 17. travnja 1941.

Poglavnik:
Dr Ante Pavelić

182 Narodne novine, br. 32, 20. maja 1941.

183 Ministri pravosuđa NDH dr Mirko Puk (od 18. aprila 1941. do 10. oktobra 1942), dr Andrija Artuković (od 10. oktobra 1942. do 29. aprila 1943), dr Josip Dumandžić (od 30. maja 1943. do 24. avgusta 1943), dr Džafer Kulenović (od 24. avgusta 1943. do 11. oktobra 1943), dr Pavao Canki (od 11. oktobra 1943. do kraja NDH-a).

105

primenjivale masovno naročito na Srbe i Jevreje, a kasnije i na Hrvate. Hiljade nevinih ljudi — samo zato što su rođeni u pravoslavnoj ili židovskoj vjeri, ili što nisu bili ustaše — postrijeljano je i pobijeno bez ikakva razloga." Tako je počelo i ustaško orgijanje na Kordunu. U ovakvom se krvničkom radu isticao osobito Izvanredni narodni sud Karlovac II čiji je predsjednik bio ustaški emigrant Joso Rukavina i Izvanredni narodni sud u Gospiću, čiji je član bio poznati ustaša Marko Frković. Hiljade Srba iz Karlovca, Vojnića, Krnjaka, Slunja, Vrginmosta, Gospića, Lapca, Gračaca i Udbine pobijeno je na taj način. Među njima i veliki broj srpske djece, ispod deset godina, koja se ničim nisu mogla ogriješiti o Pavelićevu »čast hrvatskoga naroda« čija je sva krivica u tome što su se rodili kao Srbi.¹⁸⁵

Međutim, konstruirani sudovi za izvršavanje egzekucija, nisu bili dovoljni za brzo uništavanje srpskog stanovništva i »čišćenje« tzv. NDH-a od »nepoćudnih elemenata« pod kojima su smatrali i Hrvate antifašiste i komuniste. Tako su ustaše pristupile osim »zakonitog« uništavanja naroda masovnom ubijanju »na licu mjesta«. Ove su akcije u početku bile usmjerene protiv srpskog naroda s ciljem da ga izbrišu sa zemlje. Takva prva akcija na području Hrvatske organizovana je 27. i 28. aprila 1941. godine u Gudovcu, kod Bjelovara. U toj akciji »likvidacije na licu mjesta« ustaše su strijeljale 184 srpska seljaka. Ustaše u svojim akcijama se oslanjaju na Mačekove zaštitare, od kojih će jedan dio pretvoriti u prave ustaše-zlikovce. O tome na istrazi o masovnom ubistvu u Gudovcu jedan od učesnika Rudolf Srnak je izjavio: 27. aprila 1941. čuo sam oko pola noći pucnjavu. Ujutro sam video zaštitare iz Gudovca i domobrane iz Bjelovara kako idu pod oružjem. Pitao sam što se dogodilo i saznao sam da je tu noć u Gudovcu ubijen jedan domobran kod svoje kuće na dvorištu u Gudovcu i da je na osnovu toga izdan nalog iz Bjelovara da se za odmazdu strijelja deset Srba, te je to izvršila Zaštita iz Gudovca i domobranska satnija iz Bjelovara.

Tokom dana 28. aprila 1941. vršila se premetačina po Gudovcu i okolnim selima Prgomelj, Klokočevac, Breza, Rajiči, Stare Plavnice i Korenovo, te su uhapšeni svi oni kod kojih je nađena vojna sprema ili oružje. Tako je uhapšeno 200 ljudi, uglavnom Srba, a među njima i nekoliko Hrvata. Uhvaćeni su zatvoreni preko puta Opštine u Gudovcu u jednoj zgradi. Hapšenjem je rukovodio kotarski predstojnik Verhas, a Cikoš mu je bio desna ruka. Navečer je došao automobil s Didom Kvaternikom, te su uhićeni postrojeni pred Općinu. Kvaternik je pitao ima li koji Hrvat, te je one Hrvate koji su bili među uhićenima Srbima izdvojio i pustio. Cikoša je imenovao zapovjednikom, te je sve uhićene Srbe odveo na sajmište uz pratnju domobranske satnije i zaštitara gdje su

184 šime Balen: »Pavelić«, Zagreb 1952, str. 65.

185 Ibid., str. 65.

ih strijeljali».¹⁴ Ovaj prvi masovni pogrom je izvršen pod rukovodstvom komandanta Mačekove Zaštite Cikoša i ustaškog povjerenika za Bjelovar Mije Hansa. Metod masakra srpskog stanovništva u Gudovcu primjenjivaće se više puta na području Korduna. Ustaški funkcioneri iz sela Blagaja obraćaju se Ustaškom stanu u Karlovac i traže likvidaciju srpskog stanovništva, a da se njihova imovina razdijeli među hrvatskim življem. Organizatori zločina u Veljunu su bili zagriženi šovinisti, sijači nacionalne i vjerske netrpeljivosti i rukovodioci ustaške organizacije: blagajski župnik Blaž Tomljenović i učitelj Ivan Šajfar. Oni su iskoristili siromaštvo blagajskih seljaka hrvatske narodnosti, obmanuli ih ustaškim parolama i propagandom NDH-a te ih uvjerali da će bolje živjeti kada ne bude Srba, a naročito kada se prošire na područje Veljuna, gdje će dobiti cjelokupnu imovinu Veljunčana. Za ostvarenje svoga plana dobili su podršku Ustaškog stana u Karlovcu. Specijalna jedinica ustaškog emigranta Marka Ivića pomogla je pripremanje i izvođenje ove akcije uz saradnju grupe ustaša iz Zagreba pod rukovodstvom natporučnika Ivana Šarića. Da bi ustaška akcija u potpunosti uspjela, održavaju se sastanci ustaša u Karlovcu i Blagaju 5. maja 1941. godine, gdje je donijet plan i izabran povod za hapšenje i ubijanja ljudi sa područja opštine Veljun. Na sastanku u Karlovcu odlučeno je da grupa karlovačkih i blagajskih ustaša iste večeri ode u selo Hrvatski Blagaj, pobije porodicu Josipa Mravunca¹³⁷ i da se za taj zločin optuže Srbi iz Veljuna, da se provede istraga, a zatim pohapse i pobiju. Odmah 6. maja 1941. godine počela su masovna hapšenja ljudi od 16 do 60 godina starosti na području opštine Veljun. Hapšenju se 7. maja pridružila ustaška satnija iz Zagreba, a Ivan Šarić je preuzeo komandu u daljem masakru, a pod rukovodstvom Eugena Kvaternika Dide s kojim je bio u stalnoj telefonskoj vezi. U tim akcijama uhapšeno je 600 muškaraca, koji su zatvoreni u više prostorija u Veljunu i blagajsku školu. Svi uhapšeni bili su izvrgnuti strahovitom mučenju i poslije tri dana 8/9. maja 1941. godine 520 ih je ubijeno u dolini iza škole u Blagaju. Od 600 uhapšenih Veljunčana na stratište nije bilo odvedeno oko 80 ljudi, koji su pušteni na talijansku intervenciju. Talijani su se pokazali kao dvolični zaštitnici srpskog naroda. U isto vrijeme bio je jači talijanski garnizon u Slunju te su kao okupacione jedinice imali svu vlast na tome području, pa su i ustaše bile pod njihovom komandom. Jedan od pripadnika karlovačke »pripremne bojne« ustaša Milan Boneta pred organima odjeljenja za zaštitu naroda (Ozna) 27. jula 1945. godine izjavio je u zapisnik: »Negdje krajem mjeseca aprila održan je u Karlovcu tajni ustaški sastanak na kojem je bilo prisutno 35 povjerljivih ustaša. Među nama

¹³⁶ Rudolf Smak: Saslušanje pred istražnim vlastima. Šime Baien: »Pavelić«, Zagreb 1952, str. 106.

¹³⁷ Noću 5/6. maja 1941. ubijen je Joso Mravunac, njegova žena Marija, majka Ana i sinovi Ivan i Nikola (4 i 15 godina), dok je kćerka Milka (12 godina) uspjela skočiti u rijeku Koranu i spasiti se plivanjem.

bila su trojica iz sela Blagaja, i to: Joso Paunović, Pero Mujić i Matija Grašić, Ivan Čigrija. Sastanak je i ovaj put vodio Zdravko Karlović... Na spomenutom sastanku Joso Paunović iz Blagaja predložio je svoj plan...da prisutne ustaše jedne noći otidu u selo Blagaj i tajnim načinom da likvidiraju hrvatsku obitelj Jose Mravunca... Ubistvo obitelji Mravunac smatralo bi se za zločin koji su navodno izvršili Srbi iz Veljuna i okolice, čime bi se dobio povod za javno hapšenje svih muškaraca iz Veljuna... Mravunca treba i inače likvidirati jer se on više osjeća kao Jugoslaven nego Hrvat, ne simpatizira ustaški pokret i naveliko konkurrira ostalim Hrvatima mlinarima istog sela... Na kraju se zaključilo da se naveče 4/5. maja pod vodstvom Zdravka Karlovića i Jose Paukovića otide u Blagaj i da se ubije obitelj Mravunac. Utvrđenog dana nas 35 ustaša prebačeno je u selo Blagaj. Osam ustaša među kojima i trojica Blagajaca ušlo je u kuću Josinu, a ostale ustaše bile su na osiguranju oko kuće. Bez razmišljanja zaklan je Joso, njegova žena i troje djece. Iste noći vratili smo se u Karlovac, a 6. maja ustaše su uhapsile sve ljude iz Veljuna i okolice. Zatim je formirana jedna ustaška komisija koja je došla na Veljun da na licu mjesta utvrdi pojedinosti o ubistvu obitelji Mravunac. Noću 6/7. maja mi, iste ustaše došli smo na Veljun i u zajednici s komisijom koja je radila na terenu zaključili smo da se izvrši tajna likvidacija svih uhapšenih ljudi, jer se istragom nije moglo utvrditi tko je izvršio ubistvo obitelji Mravunac... Tri do četiri sata nakon našeg zaključka o likvidaciji svi uhapšeni su postrojeni, povezani i počelo ih se odvoziti iz Veljuna u blagajsku školu, od kuda su vođeni dalje na ubijanje. Nakon završene likvidacije ustaše iz Karlovca su se ponovo skupile i potom se vratile u Karlovac. Cijelom akcijom oko likvidacije ljudi rukovodio je ustaški oficir Šarić ...““

U masakru nad veljunskim seljacima u Blagaju sudjelovao je i ustaški zločinac Maks Luburić.¹⁸⁹ Cjelokupna ustaška akcija oko izvođenja ovog monstruoznog čina vješto je isplanirana i vođena u potpunoj tajnosti. To je ustašama trebalo da bi mogli zavarati druge seljake i masovno ih hvatati i ubijati, a da se ne organiziraju i pruže oružani otpor. Milić Stojić, jedan od preživjelih, opisao je vrijeme provedeno u zatvoru riječima: »Bili smo pritiješnjeni u malim prostorijama, a kad se moralo leći, ležali smo jedan na drugome. Svaki čas zaletjela bi se dvojica-trojica ustaša da nas izvirgavaju najgorim poniženjima ili sadistički muče. Započijevali su da legnemo, a oni su gazili po nama. Mlatili su kundacima uz najvulgarnije klevete. Pojedince su izvlačili iz sobe, pa ih premlaćivali. Bilo je prelomljenih ruku, odbijenih bubrega, krvavih glava...“¹⁹⁰ Ustaški masakr bio je strahovit. O njemu je dao izjavu Dušan Nikšić iz Poloja, jedini čovjek koji se spasio

188 Milan Boneta: Saslušanje pred organima OZN-e 27. juna 1945. HA Karlovac, Fond ustaški zločini, kutija 1, 2, 3, V. Okrug Karlovac 1941, Zagreb 1965, str. 43.
189 Petar Zinajić: Hronološki događaji na Kordunu 1941, Slunj 1966, str. 56.
190 Milan Bekić i dr.: Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 44.

bijegom u času vođenja na ubijanje. 'Povezane ljude dovlačili su do unaprijed iskopane jame u neposrednoj blizini blagajske škole. Jedan broj žrtava bačen je u prirodnu jamu udaljenu 300 metara sjeverno od blagajske crkve. Da bi zločin ostao u tajnosti, pošto su po žrtvama rasuli zemlju, izorali su i ostalu zemlju oko stratišta, a potom zasijali zob'.¹⁹¹''

Ustaška propaganda objavila je da su ljudi s Veljuna odvedeni u logor u Njemačku, gdje će raditi, a zatim se vratiti kući kad se završi rat i Njemačka pobijedi svoje protivnike. Ustaše, da bi prikriale svoja zlodjela pred hrvatskim stanovništvom, dali su ovom masakru zakonodavnu podlogu, pa je i u Spomenici župe Slunj zapisano: »Dne 7. juna došao je iz Zagreba pokretni prijeku sud sa jednim satom ustaša — povratnika da provedu istragu. Pronađeni su krivci... Vođa svega izgleda da je bio Branko Dobrosavljević, pravoslavni paroh ... Tim povodom osudio je prijeku sud u Blagaju i odmah strijeljao 440 muškaraca... Kod svega toga sudjelovali su od ovdašnjih ljudi i činovnika jedino oružnici iz Slunja, koji su po nalogu prijekog suda uhitili ljude... Daljnji postupak je obavljao prijeku sud samostalno..¹⁹²» Tako je prvi masovni monstruozi pokolj na Veljunu dobio i zakonsku podlogu. Ovaj zločin je postao uvod u sve dalje masovne zločine koji će se vršiti na Kordunu kroz četiri godine rata. Da bi se još više obmanuo srpski narod, talijanske okupacione trupe su 8. maja spriječile ustaše da pobiju 40 uglednih ljudi iz Slunja, Rakovice i Drežnika. Prva grupa iz Slunja već je bila povedena, ali su ih Talijani vratili u zatvor i sutradan pustili na slobodu. Talijani su spriječili i hapšenje videnijih ljudi u Vrginmostu. Njihova uloga je bila u stilu talijanskog fašizma. Na izgled su štitili srpsko stanovništvo, dok su dozvoljavali ustašama da vrše masovne pokolje koje su mogli spriječiti jer to područje spadalo je pod njihovu okupacionu zonu.¹⁹³ Zločini se nastavljaju ubrzanim tempom, ali se tako planiraju da se prenose iz jednog kraja u drugi.

Noću između 11/12. maja 1941. godine glinske ustaše vršile su masovna hapšenja, tako da se od vremena uspostave njihove vlasti u Glini u zatvorima našlo oko 500 ljudi. Među njima su bili komunisti Hrvati, uglavnom sva srpska inteligencija, zanatlije i videniji ljudi. U noći između 12. i 13. maja sve pohapšene su kamionima otpremili u selo Hadžer kod Prekope i tamo su strijeljani u potiljak. Strijeljanja i ubistva noževima i maljevima vršile su domaće glinske ustaše pridošle iz Zagreba.¹⁹⁴

¹⁹¹ Dušan Nikšić: »Narodni borac«, glasilo NOO-a i Komande područja Korduna, br. 8 od 29 oktobra 1942; Tri godine Osme divizije 1945. Joco Tarabić: Kordun u ustanku zbornik Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Beograd 1964, tom I, knjig. 6, str. 312. i 31*

¹⁹² Spomenica župe Slunj, str. 86. HA Karlovac, Fond NDH F. (SI. 2) reg. br 1160.

¹⁹³ Milan Đekić i dr.: Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 45. Rade Bulat: Ustanak u kotaru Vrginmost, Zbornik »Ustanak naroda Jugoslavije 1941«, Beograd 1964, tom I, knjig. 1, str. 484.

¹⁹⁴ Saopćenje Zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločinaca, br. 10. AIHRPH, Fond komisija za ratne zločine, K—ZAVNOH-a bez sign.

»Ponedjeljak 12. maja ustaše su iskoristili u preduzimanju mjera dokrajčivanja započetog posla, tj. organizacijom i kopanjem zajedničke grobnice, u formalnom saslušavanju pojedinaca, ali bez izricanja ikakvih kazni, obezbjeđenju puta na dionici prelaza do Prekope... Grobnicu su kopali seljaci iz sela Dvorišta, Hadžera, Prekope i Kihalca... Poubijani Srbi zasuti su živim vapnom i grobnica je potrpana. Istog proljeća zasijana je kukuruzom«.

Nikola Lipak Čuklje, ustaša iz Prekope, dao je dobrovoljno svoju njivu za grobnicu, rekavši da će mu na toj zemlji bolje roditi usjevi.⁹⁵ U junu i julu mjesecu djelimično prestaju masovni pokolji na Kordunu, jer se tada već više grupišu talijanske okupacione vojne jedinice. Međutim, i dalje se nastavlja s hapšenjima uglednijih ljudi, a ustaše upadaju u sela i pljačkaju. U tome vremenu mjesni ustaški funkcioneri primaju iz Zagreba razne okružnice o pokršćavanju, zabrani mješovitih brakova, iseljavanju i drugom. Pripremaju se planovi za masovno iseljavanje Srba iz sela kotara Vojnić i Slunj. Bihačke ustaše su 21. juna 1941. godine nasilno iselile (u roku od jednog sata) srpsko stanovništvo s područja Plitvičkih jezera u Drvar.⁹⁶ Sve to izaziva i kod hrvatskog stanovništva zaprepašćenje i opće nepovjerenje prema ustaškoj državi. Olakšanje kod cjelokupnog naroda Korduna nastalo je napadom fašističke Njemačke na SSSR i proglasom CK KPJ o dizanju općeg narodnog ustanka. Zalaganjem i objašnjavanjem komunista i OK KPH Karlovac, objašnjavano je narodu cilj okupatora i ustaškog pokreta. »Posebna pažnja posvećena je borbi protiv raspirivanja nacionalne mržnje i bratstva između hrvatskog i srpskog naroda: protiv ustaške propagande o odlasku na rad u Njemačku, iseljavanju i pokršćavanju Srba«.⁹⁷ Komunistička partija Jugoslavije se stavila u zaštitu srpskog naroda i pristizali su komunisti Hrvati na Kordun, što unosi moralnu snagu u narod koji se organizuje na oružani otpor. Ustaška vlada upoznata s otporom ustaškom teroru na Kordunu poduzima nove akcije, tako da ustaški teror dolazi do vrhunca u vremenu između 29. VII i 8. VIII 1941. godine. Tada je u kratkom vremenu poubijeno na hiljade ljudi, žena i djece, popaljeno je na stotine kuća i opljačkana cjelokupna imovina stradalog stanovništva. »Na sve strane nicala su masovne i pojedinačne grobnice koje su svoj pravi izraz našle u narodnoj pjesmi: Na Kordunu grob do groba. U tom najkraćem vremenu nastala je tragična i najcrnja stranica u historiji naroda Korduna. To je neposredni rezultat i stravična primjena svih onih mjera koje su sistematski i planski pripremane od aprila do jula 1941. godine«.⁹⁸

⁹⁵ Đuro Rokсандić: Teror ustaša u kotaru Glina 1941. Referat na naučnom skupu »Sisak, Banija 1941«, održanom u Sisku od 17. do 19. juna 1971, str. 19.

⁹⁶ Petar Zinajić: Hronologija događaja na Kordunu 1941, Slunj 1966, str. 83.

⁹⁷ Božo Vukobratović: Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. Simpozij o Petrovoj gori, Zagreb 1972, str. 35.

⁹⁸ Ibid. str. 350.

U skladu s ustaškim načelima Ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH-a u mjesecu julu 1941. godine razradilo je plan za masovno uništavanje Srba u Hrvatskoj. Za provođenje ovog plana iz Zagreba na Kordun upućeni su Božidar Cerovski, zamjenik ravnatelja, i Vital Baljak, ustaški oficir, s grupom ustaša i većom količinom oružja da na području Korduna organiziraju masovni pogrom srpskog življa.¹⁹⁸ Ustaški centri, odakle su ustaše išle na svoje pohode na kordunska sela, bili su Glina i Slunj na čijoj teritoriji će se izvršiti i najmasovnija zvjerstva u ljetnim mjesecima 1941. godine. Ustaški funkcioner Jure Kutnjak došao je 20. jula, a 24. jula 1941. stigao je sa šest kamiona ustaša Vital Baljak, koji je sa tim vozilima dopremio 400 pušaka i ustaške uniforme. S tom opremom i oružjem opremljene su i formirane ustaške satnije, izvršena je reorganizacija i smijenjeni »umjereniji« ustaški funkcioneri i među njima i ustaški logornik u Slunju župnik Ivan Nikšić,²⁰⁰ a na njegovo mjesto postavljen je emigrant Žarko Kovačević. Njegova braća Zvonko i Branko Kovačević s Ivanom Skukanom postaju glavni oslonac u prevođenju ustaša prispjelih iz Zagreba i novoobučenih na području Slunja. Ustaški logornik Nikšić je zapisao: »Kad je u Slunju bilo sve 'čisto', počelo se loviti pravoslavce po selima; koga se uhvatilo, odmah je ubijen. Sve što je moglo od pravoslavaca bježalo je u šumu, a ubijani su uglavnom žene, djeca i starci...

Svi slunjski pravoslavci su poubijani i bačeni svi u jednu jamu i zakopani... To divljanje trajalo je oko 15 dana.²⁰¹ Ustaška zvjerstva koja se vrše sa znanjem dr Ante Nikšića, velikog župana u Karlovcu, i samog poglavnika dr Ante Pavelića prevazišla su po sistemu uništavanja najveća zlodjela fašista u drugom svjetskom ratu. Prema zapisu župnika Nikšića, na području kotara Slunj u to vrijeme ubijeno je od 3 000 do 4 000 ljudi, pa dalje piše: »To je sto jedna žalosna stranica slunjske povijesti, žalosna i za hrvatski narod i državu, jer krvnici nisu pozvani na odgovornost.«²⁰² U tim ustaškim akcijama učestvuju izabrane ustaške jedinice iz Gospića, Ogulina, Bihaća, Karlovca, pa i Osijeka.²⁰³ Komanda talijanskih okupacionih jedinica naređuje svojim potčinjenim jedinicama da se 27. i 28. jula povuku iz Vrginmosta, Slunja, Kladuše i drugih mjesta kako bi se kordunaška sela prepustila ustašama koji su pripremili masovni pogrom. Čitava se akcija vodi u skladu njemačke nacističke politike stvaranja »životnog prostora«. Istovremeno se iz Slovenije na Kordun vodi prva grupa oko 2 000 Slovenaca koje su hitlerovci iselili iz Koruške.

199 Milan Bekić i dr.: Okrug Karlovac 1941, Zagreb 1965, str. 92—98, 340, 342.

200 Ivan Nikšić, župnik, organizator ustaškog pokreta u Slunju, poginuo je 1945. g. kod Maribora kao ustaški bojnik i obavještajni oficir generala Ivana Tomaševića 2. ustaško-domobranske divizije.

201 Ivan Nikšić, Spomenica župe Slunj, str. 95. HA Karlovac, Fond NDH-a, F. (si. — 2), reg. br. 1160.

202 Ibid., str. 96.

203 Milan Bekić i dr.: Okrug Karlovac 1941, Zagreb 1965, str. 93.

Nasilna germanizacija jugoslovenskih zemalja počela je odmah poslije okupacije u oblasti Donje Štajerske, Koruške i Kranjske. Ono što se po mišljenju nacista nije moglo ni na koji način germanizirati — trebalo je da bude uništeno ili deportirano. Nakon okupacije za šefa civilne uprave u Donjoj Štajerskoj 14. aprila 1941. godine postavljen je dr Siegfried Uiberreither sa specijalnim ovlaštenjima Führera da »učifti Donju Štajersku njemačkom«, imao je punu nadležnost centralne instance za sve grane uprave, osim željeznice i pošte.

Uiberreither je prilikom preuzimanja vlasti u Mariboru između ostalog rekao: »da će Donju Štajersku tako stegnuti da u njoj bude mjesta za Nijemce i one Štajerce koji su se godinama, decenijama i stoljećima vjerno i drugarski borili rame uz rame sa njemačkim sunarodnicima. Sve drugo mora se iseliti«. Naglasio je da će u toj pokrajini, u kojoj je granica naredbom firera ponovo povučena, biti samo još ljudi koji se slobodno i sa radošću opredjeljuju za firera, i da će hladnokrvno poduzeti sve mjere koje su potrebne da u tom razdoblju ne bi mogle nastupiti recidive. »Istog dana, 14. aprila 1941. imenovao je firer dotadašnjeg v.d. gaulajtera za Korušku Franza Kutscheru za šefa civilne uprave u okupiranoj Koruškoj i Kranjskoj, koga je u decembru 1941. zamijenio Friedrich Rainer. Oni su sistematski pristupili raščišćavanju od tuđinskih slovenskih elemenata«, koje ni na koji način nisu uspjeli ponijemčiti.²⁰⁴

Za ostvarivanje praktičnih mjera u provođenju germanizacije okupator se, pored povjerenika, poslužio kao oruđem i folksojčerskim organizacijama tzv. »Heimat — und Volksbundima«. Tako se u slovenačkim zemljama preko organizacije »Steirischer Heimathunda« provodi prinudna germanizacija od uklanjanja slovenačkih natpisa, tabli, plakata do uklanjanja slovenačkih natpisa sa svih ikona, kapelica i crkava bez izuzetka do masovne deportacije slovenačkog stanovništva. Opšti plan čišćenja Slovenije od Slovenaca i nasilne germanizacije razrađen je u njemačkom Institutu za Jugoistok u Gracu, jula 1940, na osnovu Hitlerovog govora održanog 25. februara 1940. godine u Minhenu.

O tome Institut za Jugoistok izdao je knjigu dr Hermann Iblera »Južna granica Reicha u Štajerskoj«. Odmah nakon nekoliko dana od okupacije stvoreni su u Mariboru i na Bledu štabovi za raseljavanje (Umsiedlungsstab) pod rukovodstvom Hauptsturmfuerera Humitscha i dr Glasera. 22. aprila 1941. objavljena je naredba »učvršćivanju njemstva« i osnovan ured komesara za učvršćenje njemačke narodnosti (Dienststelle des Beauftragten Reichkommissars fuer die Festigung des deutschen Volkstums in Marburg) sa sjedištem u Mariboru, a zatim i na Bledu, sa ciljem konfiskacije proskribovanih Slovenaca. Pristupilo se hapšenju i provođenju u sabirne logore u Mariboru, Celju, Šmarnu kod

²⁰⁴ Saopćenje o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naroda. Beograd 1947, str. 110.

Slovenj—Gradeča, Begunju, Št. Vidu, Borlu, Rajhenburgu, Ptuju, Slovenskim Konjicama. Otpremani su Slovenci i u zatvore Celovca i Graca. Na konferenciji 6. maja 1941. g. u Gracu prihvaćen je plan o iseljenju 260 000 Slovenaca u Srbiju, Feldkomanda 610 u Smederevu 15. maja 1941. saopštila je odluku o preseljenju 260 000 Slovenaca komesarskom banu Stefanoviću i istovremeno mu naređuje da podnese izvještaj o mogućnostima da primi toliki broj lica.

General Keitel, šef njemačke Vrhovne komande, naredio je šefu vojnih transporta pri Vojnom zapovjedništvu Srbije da na osnovu sastanka u Gracu stavi na raspolaganje prazne vozove za deportaciju Slovenaca u Srbiju.

Za izvršenje ovog plana održan je u Beogradu 21. i 25. maja 1941. godine sastanak s predstavnicima okupacione vlasti u Srbiji, a zatim je održana konferencija 4. juna 1941. godine u Zagrebu na kojoj je do detalja proučen i razrađen plan deportacije Slovenaca u Srbiju i Hrvatsku. Ta konferencija dobila je i saglasnost od Hitlera i njemačkog Ministarstva spoljnih poslova.

»Zagrebačka konferencija odlučila je: deportacija Slovenaca u Srbiju i Hrvatsku, a Srba iz Hrvatske u Srbiju ima se izvršiti u tri talasa. Prvi talas do 10. jula 1941. obuhvatio bi 5 000 Slovenaca »politički opterećenih« intelektualaca iz župe Štajerske u Srbiju, osim katoličkih svećenika koji bi bili prebaćeni u Hrvatsku. U zamjenu za ove, Hrvatska ima pravo da prebaci isti broj pravoslavnih sveštenika iz Hrvatske u Srbiju zajedno sa članovima porodice, no s tim da broj članova porodice bude uračunat u kvotu Srba koji će biti prebaćeni iz Hrvatske u Srbiju tokom drugog talasa.

Drugi talas obuhvatiće oko 25 000 Slovenaca koji su se, navodno, uselili u Donju Štajersku poslije 1914. Njihovo preseljenje biće izvršeno od 10. jula do 30. avgusta 1941, i to u Hrvatsku. U isto vrijeme biće iz Hrvatske prebaćen u Srbiju isti broj Srba.

Treći talas obuhvatiće oko 65 000 Slovenaca, većinom seljaka iz pograničnih krajeva Donje Štajerske i oko 80 000 Slovenaca, seljaka iz pograničnih krajeva Gorenjske i trajaće od 15. septembra do 31. oktobra 1941. Svi ovi Slovenci biće prebaćeni u Hrvatsku, osim politički opterećenih intelektualaca koji će biti prebaćeni u Srbiju.

I ovdje se izuzimaju katolički svećenici koji će biti prebaćeni u Hrvatsku. Isti broj Srba, dakle oko 145 000 ljudi, biće preseljeni iz Hrvatske u Srbiju.

Pored toga broja trećim talasom biće prebaćeno iz Hrvatske u Srbiju i oko 30 000 Srba koji nemaju prava zavičajnosti u Hrvatskoj.

Prilikom utanačenja tehničkih pojedinosti odlučeno je da početak prvog talasa bude na dan 7. juna 1941. da se između prvog i drugog talasa ubaci još 4 000 slovenačkih intelektualaca

iz Koruške u Srbiju i da se tokom drugog i trećeg talasa prebace u Srbiju Srbi iz Bosne i Srema.^{MS}

Cjelokupan plan za transportiranje Slovenaca iz Donje štajerske u Hrvatsku i 25 000 Srba iz Hrvatske u Srbiju izrađen je 9. jula 1941. u kancelariji njemačkog Opunomoćenog generala Horstenaua u Zagrebu.

Na osnovu nacističkog plana o raseljavanju Slovenaca osnovan je u Slavonskoj Požegi prihvatni logor, gdje je stigao prvi transport iz Maribora 12. jula, a drugi 15. jula 1941. godine. Tako se našlo u tome logoru 1 740 Slovenaca i 507 Srba. Tako se u logoru našlo do 17. jula 1941. godine oko 3 000 deportiraca. Iz logora su upućivane grupe Slovenaca i naseljavane po teritoriji Nezavisne Države Hrvatske ovim redoslijedom:

Redni broj	Datum	Mjesto i kraj	Broj odvedenih grupa	Broj popisanih osoba	Broj transport. osoba
1	2	3	4	5	6
1.	17.7.	Bosanska Gradiška	83	186	185
2.	17.7.	Brčko	89	200	182
3.	17.7.	Bosanski Novi	85	199	199
4.	18.7.	Prijedor	89	213	225
5.	18.7.	Sanski Most	93	218	187
6.	18.7.	Banja Luka	91	215	213
7.	19.7.	Bihać	71	219	203
8.	19.7.	Cazin	58	200	200
9.	19.7.	Drvar	58	175	171
10.	20.7.	Derventa	79	229	229
11.	20.7.	Gračanica	64	221	220
12.	20.7.	Teslić	59	153	159
13.	20.7.	Žepče	77	194	208
14.	21.7.	Sarajevo	69	213	215
15.	21.7.	T ravnik	77	210	211
16.	22.7.	Varcar-Vakuf	62	205	206
17.	22.7.	Bugojno	74	209	215
18.	23.7.	Dvor na Uni	67	203	203
19.	23.7.	Ključ	74	219	210
20.	23.7.	Kotor-Varoš	62	165	190
21.	23.7.	Bosanska Krupa	78	217	219
22.	23.7.	Bosanski Petrovac	65	214	229
23.	25.7.	Sarajevo	145	304	373
24.	26.7.	Kostajnica	93	219	220
25.	26.7.	Vojnić	81	233	215
26.	26.7.	Slunj	74	219	218
27.	29.7.	Vrginmost	79	202	191
28.	29.7.	Korenica	65	184	158
29.	23.8.	Bjelovar	102	210	210
30.	23. 8.	Križevci	134	329	328
31.	25.8.	Čazma	34	100	100
32.	25.8.	Grubišno Polje	77	209	202
33.	25.8.	Podravska Slatina	36	100	97
34.	25.8.	Našice	27	79	79
Ukupno:			2 571	6 865	6 770

205 Ibid., str. 116—121. 139.

Nacisti su jedan transport od 219 porodica s 532 osobe direktno poslali u Petrinju 6. avgusta, dok je poslednji transport upućen za Bosansku krajinu 25. jula 1941. godine.

Prema podacima koje je sakupio i obradio Tone Ferenc je napisano: »Po podatkih s prej navedenega seznama transportov so julija poslali v Bosno in južno od Save ležeći del Hrvatske 28 transportov z 2 161 družinami ali 5 854 osebami, poleg tega so naravnost iz Rajhenburga odpeljali v Petrinjo 219 družin s 532 osebama, kar pomeni več kot polovico vseh na območje t.i. NDH izgnanin Slovencev. V avgustu so v severno od Save ležeći del Hrvatske poslali 6 transportov s 410 družinami ali 1 016 osebami. Skupno so torej v juliju in avgustu odpeljali 35 transportov z 2 790 družinami ali 7 397 osebami«.³¹⁶

Na području Korduna su dovedeni Slovenci iz prihvatnog logora u Slavonskoj Požegi, a dolazile su i veće grupe iz Like i Bosanske krajine, pa se smatra da je kroz kordunaška mjesta prošlo oko 2 000 Slovenaca, ali se tačan broj nije mogao utvrditi. Prema podacima Državnog ravnateljstva za obnovu NDH u oktobru 1941. na području Slunja nalazilo se 67 grupa s 192 člana, na području Vojnića 69 družina s 183 člana i Vrginmosta 69 družina sa 177 osoba, zatim 6 porodica s 15 osoba u gradu Karlovcu, a 27 rudara u Sisku. Slovenačke porodice premještane su iz jednog mjesta u drugo. Tako su iz Korenice dopremljene 4. avgusta 1941. godine u Vrginmost porodice Turkovi i Joško Sever iz Ormuža, Kamželićevi iz Hordeka, Lamprehtovi iz Sv. Lovrenca na Pohorju. Raspoređeni su u kuće ubijenih Srba ili onih koji su bili na redu za ubijanje ili deportaciju.“ Međutim, ustaše nisu poštedjele ni Slovence, već su ih za kraće vrijeme preselile u Srbiju, odveli u koncentracione logore ili ih pobili, tako da su brzo nestali sa Korduna. Iz Slovenije je deportovano 15 000 lica u Srbiju i Hrvatsku, ubijeno 11 495, hapšeno i zlostavljano 54 616, 21 069 internirano u koncentracione logore, a strijeljano ili vješano kao taoce 2 721 osoba.

Tako 29. jula 1941. godine počinje opšta hajka na kordunaška sela iz svih pravaca (Ogulina, Slunja, Cetingrada, Velike Kladuše, Topuskog, Gline, Bučice, Lasinje). Nastupio je vrhunac bezumlja ustaških hordi, koje divljaju u masakrima nad kordunaškim stanovništvom. Ustaški povjerenik Dragan Muić pozvao je kućegospodare da donesu hranu za deportirane Slovence u opštinsko sjedište Krnjak, a druge muškarce na popravak puta Krnjak—Gornji Skrad. Tako se u Krnjaku okupilo nekoliko stotina ljudi koji su trebali biti prve žrtve Božidara Cerovskog, koji je s ustašama krenuo 29. jula iz Gline. Međutim, horda Cerovskog se »zabavila« hapšenjem u Vrginmostu, Vojniću i usputnim selima pa je došla poslije podne u Krnjak, gdje je zatekla samo 70

³¹⁶ Tone Ferenc: Nacistična raznorodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945 Maribor 1968, str. 445—447.

³¹⁷ Dnevnik slovenačkog deportirca iz Ormoža, sačuvan kod Branka Nikoliša, Beograd, Jevrema Grujića 11.

muškaraca koji su ih sačekali. Svi su odmah pohapšeni, a poslije strašnog mučenja pobijeni u Ivanić-jarku. Sa stratišta je pobjegao Nikola Bižić, kovač iz Dugog Sela.

O pokolju srpskog stanovništva koje je donijelo hranu za deportirane Slovence obavijestili su Slovenci njemačkog generala u NDH-a Glaise von Horstenaua 2. avgusta 1941. godine:

»V krajih Krnjak, Vojnić, Krstinja in Tušilović prebivajo ljudje isključno pravoslavne vere. Pred nekaj dnevi je krajveni predstojnik in ustaški komisar občine Krnjak ukazal, naj nekateri kmetje, ki jih je imel označene na seznamu, prinesejo na občino določeno količino raznih živil, ki naj bi jih porabili za došle slovenske priseljence. Ko so moški oddali živila, jih je ustaški oddelek aretiral in odvedel. Pripeljali so še ljudi iz drugih krajev. Tako skupaj segnane moške, ki jih je bilo okoli 400 so kratko malo postrelili brez vsakega sodnega procesa... Umor teh 400 žrtev je bil 29. julija v času od 16. do 19. ure«.™ Zatim je u Ljub-ljanu u septembru 1941. godine stiglo pismo od deportiranog Slovenca iz logora Slavonska Požega u Slunj, a zatim u Cetingrad, gdje su ga nastanili kod srpske porodice Basara, koji između ostalog piše:

»Zjutraj drugi dan 30. jula 1941. (prim. aut.) sva pa zvedela od gospe Basara, da so ustaši v noći pobralo okoli 360 Srbov v naši okolini med njimi tudi najinega dobrotnika Basaro, druge srbske trgovce, učitelje, obrtnike in kmete ter pravoslavnega popa. Zaprli so jih vse v žand. kasarno v Cetingradu pod pretvezo, da jih bodo izgnali v Srbiju. Še isti dan popoldne so jih sapeljali — naložili so jih kakor deske enega vrh drugoga na tovrne avtomobile — v 3 km od Cetingrada oddaljeno samoto, kjer so bili stari jug. bunkerji. Tam so se morali sleći in take v srajcan in spodnjih hlačah so postrelili z mitraljezi. Ustaši so izredno brutalno ravnali z njimi — nam je ispovedal neki finančni preglednik po imenu Joco, ki je moral iti z njima kot straža — nekatere so na pol mrtve pometali v bunkerje in tako zagrebli.

Nekaj dni pozneje so poklicali žene usmrćenih Srbov na obćino, kjer so jim rekli, naj spravijo svoje stvari skupaj, češ da jih bodo odpeljali v Slunj i potom naprej v Srbijo. Žene so pobrale — med temi tudi naša gospa Basara — kar je bilo nužno potrebnega ter se odpravile na obćino. Tam so jih skupaj z otroci in prtljago naložili na avto ter odpeljali proti Slunju. IPred Slunjem sa avtomobil zapeljali na stranpot, kjer so ustaši dobessedno pobili s kiji žene in otroke«.

208 Pismo o uzrocima ustanka na području Vojnića, NAW, T-501. navitak 265. publicirano u knjizi Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968. Ukupan broj ubijenih ljudi 29. jula 1941. godine u Ivanović-jarku, prelazi istaknuti broj 386, već dostiže prema autentičnim izvorima preko 400 osoba; u Hronologiji NOB-a Jugoslavije stoji preko 180; u knjizi »Okруг Karlovac 1941« oko 100 ljudi, dok je Većeslav Holjevac zapisao da je bilo oko 150 seljaka u knjizi »Zapisi iz rodnog grada«, Zagreb 1972, str. 182. činjenično je stanje da je na tom mjestu 29. jula 1941. godine ubijeno na najzverskiji način 400 uglednih Srba, a među njima i učitelj iz Krnjaka Božo Ribar i mnogi drugi poštteni građani.

U pismu se dalje opisuju i drugi ustaški zločini što su ih vidjeli deportirani Slovenci, pa između ostalog stoji:

»18. augusta (1941) so požgali vasi Žerjavci, Klekovača in Ruševce in v njih pobili več kot 1 200 ljudi in dalje: Široki Rijeki — občina Krstinja — so ustaši zvalili srbske žene in otroke v cerkev pod pretvezo, da bo prišel kat. duhovnik in bodo sprejeti v kat. vero ter si tako ohranili vsaj življenje. Ko so bili vsi v notranjosti cerkve, so jo ustaši zaklenili, okrog nje nasuli slame, ki so jo nato polili z bencinom in zažgali. Da se je ta gnusni zločin v celoti tako zgodil, morejo dokazati vsi tamkaj naseljeni Slovenci... Do tedaj, ko sem pobegnil iz Hrvatske — odn. iz Cetingrada — nam je tam ustaški komandant izjavil, da je bilo v srezu Slunj pobitih nad 7 000 Srbov.²⁰⁹ S tim ustaškim zlodjelima na Kordunu preko deportiranih Slovenaca upoznate su njemačke i slovenačke kvislinške vlasti, koje su čutke to odobravale.

U Boviću ustaški povjerenik Mijo Išek pozvao je ljude radi mijenjanja legitimacije, pa je uhapšeno 499 ljudi od ustaša koji su došli iz Gline, preko Vrginmosta, a kojima su se pridruživale ustaše iz Bučice i Lasinje. Istog dana ubijeno je u šumi Kobiljači kraj Bučice 173 čovjeka, dok su ostali odvedeni u Glinu i doživjeli strašnu smrt 3. avgusta 1941. s nekoliko stotina pohapšenih ljudi na Kordunu i Baniji.²¹⁰ Istog dana vršena su hapšenja u Selištu, Starom Selu kraj Topuskog, Gređanima, Balincu i drugim selima kotara Vrginmost i Glina.

»Najperfidnija igra tih dana je priređena u Vrginmostu. Ona-mo je sav narod iz okolnih sela bio pozvan na pokršćavanje...« Iz Čemernice, Pješćanice i obližnjih zaselaka mnoštvo je ljudi nasjelo toj ustaškoj podvali. Branko Žutić o tome je zapisao: »U Vrginmostu je s okupljenim narodom izvedena tragična i nezamapaćena lakrdija. Priređeno je jelo i piće, kolo i pjesma. Pret-pogrebno slavlje maskirali su ustaški zločinci pričom o odlasku na rad i masnu zaradu u Njemačkoj. Ubrali su od svih takse za 'pokrst' i potom žene i djecu pustili kućama, a sve muškarce otpremili u Glinu i zatvorili u pravoslavnu crkvu. Preko noći izvršen je pokolj svih do posljednjeg, osim jednog (danas živog Ljubana Jednaka), koji se spasio bijegom iz jame koja je u selu Graberu nedaleko od Gline već prije toga bila pripremljena za žrtve...«²¹¹ Neću između 3. i 4. avgusta 1941. godine izvršen je pokolj 1 260 muškaraca u pravoslavnoj crkvi u Glini. Po načinu na koji je izvršen i po mjestu izvršenja, ovaj masakr ljudi u crkvi spada u najjezovitije i najsvirepije, o čemu je ostavio strašno svjedočanstvo Ljuban Jednak na suđenju ratnim zločincima 1946. godine u Zagrebu.²¹²

²⁰⁹ Pismo Siovenca, deportirca od 8. septembra 1941. koji je bio nasilno iseljen u slunjski kotar u Hrvatsku, Arhiv RSNZ Ljubljana.

²¹⁰ Ibid., str. 462—463.

²¹¹ Tekst i fotografija streljanih u šumi Kobiljači kraj Bučice, Zbirka NOB-a u Muzeju grada Zagreba, bez sign.

²¹² Milan Bckić i dr: Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 94.

²¹³ Sudenje Lisaku, Stepnicu, šalicu i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima.

Mjesto lažnog »pokršćavanja« u Srpsko-pravoslavnoj crkvi u Glini gdje je izvršen masovni pokolj stanovništva Gline i sreza Vrginmost 2. avgusta 1941. godine

Zločini izvršeni na području glinskog kotara spadaju među najmasovnije masakre na Baniji. U toku 1941. godine izvršeno je pet velikih pokolja. Prvi masovni pokolj izvršen je 12—13. maja u Glini nad muškarcima Srbima iz Gline. Tada je ubijeno 307 Srba, dok je 6 Hrvata, 15 Jevreja i 15 Roma odvedeno u logore gdje su ubijeni.

Drugi masovni pokolj izvršen je 24—27. jula u Banskom Grahovcu gdje je ubijeno 782 muškarca Srbina iz sela glinskog kotara i oko 400 muškaraca iz susjednih kotara.

Treći masovni pokolj izvršen je pred kraj jula nad muškarcima Srbima sela Taborišta u šumi Kobiljači, kraj Bučice, kada su ubijena 73 seljaka.

Četvrti i najstrašniji pokolj izvršen je 3—4. augusta u pravoslavnoj crkvi u Glini, gdje je ubijeno 1 260 muškarca Srba s područja kotara Glina i Vrginmost.

Peto masovno uništavanje cjelokupnog stanovništva sela Taborišta izvršeno je 28—29. decembra 1941, kada je pobijeno 250 osoba. Na području kotara Glina ubijeno je u toku 1941. godine 3 108 osoba, od toga 2 394 s područja Gline, dok su drugi dovedeni iz susjednih kotara (714 osoba).

Narod glinskog kotara imao je 7 747 žrtava u vremenu od 1941. do 1945. godine. Od toga je umrlo od posljedica rata 2 199. Poginuli su kao borci NOV i POJ 1 826, a žrtava fašističkog terora bilo je 3 722. Masovno je uništavan srpski narod na području kotara Glina kroz cijeli rat, ali pogromi u toku 1941. godine bili su najsvirepiji i najmasovniji.²³

²³ Arhiva Saveza boraca opštine Glina, bez sign.
Đuro Roksanđić: Teror ustaša u glinskom kotaru 1941. godine, Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu 1941. Muzej Sisak i IHRPH Zagreb, Sisak 1974, str.

Ogulinske ustaše dolaze na područje opštine Primišlje 29. VII naveče, ali ih opažaju seoske straže i većina se muškaraca uspjela skloniti. Uspjeli su uhvatiti 25 ljudi koje odvođe prema Ogulinu i ubijaju u Gavgama, gdje ih bacaju u prirodnu jamu.²¹⁴

Detalj iz Srpske pravoslavne crkve u Glini pred pokolj u redu čekađu s lijeva na desno: Rade Mraović Šarov, drži šešir u ruci, iz Trstenice. Kranji desno: Mile Pavlović, opančar zvan Pečinar iz Kirina. Snimio šef ustaške policije iz Zagreba Božidar Cerovski

Na području opštine Topusko iz sela Ponikvara pohvatano je 90 seljaka koji su odmah ubijeni u tzv. Lomiću, Donu i šeganovcu. Zatim je ubijeno 11 muškaraca i 9 žena iz sela Debela Kosa (zaselak Katinovac). Na svirep način ubijeno je 250 ljudi, žena i djece u Dugoj luci iz Starog Sela. Sa područja opštine Topusko, a naročito iz Pecke, ustaše su ubile i u više navrata hvatale stanovništvo koje su ubijali u Mehinom stanu.²¹⁵

U sjeverozapadnom dijelu Korduna (opštine Rakovica i Drežnik) u jutarnjim satima (30. VII 1941) ustaše su iznenadile i uhvatile 238 muškaraca. Ubijali su isti dan naočigled mnogih svjedoka, hrvatskih seljaka, koji su bili prisiljeni da kopaju jame, zgražajući se nad neviđenim zvjerstvima. Njih 79 iz sela Bročana i Brezovca ubijeno je na brdu zvanom Bliznica i pobacano u prirodnu jamu Špajerku. Ostali groznu smrt doživjeli su nedaleko

²¹⁴ Joco Tarabić: Kordun u ustanku, zbornik Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Beograd 1964. Tom I, knj. 6, str. 314. Okrug Karlovac 1941, str. 95.
Petar Zinajić: Hronologija događaja na Kordunu, Slunj 1966, str. 101. i 102.

²¹⁵ Savo Bogdanović: rukopis Partizanski odred Perna, str. 9, Zagreb 1969. IHRPH Zagreb, F MG-bez sign. HA Karlovac, F MG, K 1, 2. i 3.

od tog mjesta u tzv. Oštarskim Stanovima.²¹⁶ Kad su otišli ustaše iz Ogulina, u Primišlju su se poslije ponoći pojavili oni iz Slunja i, uz pomoć primišljanskih žandarma, smišljenom prevarom hapse 24 seljaka. Ubijeni su u blizini sela Lađevca (Lađevački jelik) zajedno s grupom muškaraca iz Primišlja koji su se od ranije nalazili u slunjskom zatvoru.²¹⁷ Iste noći i drugi dan uhvaćena su u selima opštine Cetingrad 162 čovjeka. Pošto su ih sabili u opštinski zatvor i u druge prostorije u Cetingradu, ustaše su nad ljudima izvršile sadistička izživljavanja do te mjere da su mnogi na mjestu izdahnuli. Poslije podne su svoje žrtve nabacali u kamione, a potom ih odvezli na Mehino stanje i tamo pobili.²¹⁸

Stratište Mehino stanje nalazi se na granici Hrvatske i Bosne i Hercegovine, nedaleko Od desne strane Vojnić—Velika Kladuša. Stara Jugoslovenska vojska iskopala je na ovom mjestu duboke protivtenkovske rovove, što su ustaše iskoristile za masovne masakre. Žrtve, su sahranjene u tri velike grobnice. Od 30. VII do 8. VIII 1941. ovdje je ubijano stanovništvo s područja opština Cetingrad, Krstinja, V. Kladuša, Topusko i Vrginmost. Mehino stanje postalo je sinonim pakla, divljaštva, strave i užasa, gdje se ispoljila sva bestijalnost povampirenih fašista. Samo za nekoliko dana tu je doživjelo strašnu smrt 4 100 žrtava ovog dijela Korduna. Dan i noć čuo se plač i vrisak djece, žena i ljudi.²¹⁹ Ustaše su hapsile ljude u svim mjestima i prilikama na Kordunu, kao npr. 31. jula na sajmištu u Slunju, gdje je prema izjavama ustaša (na saslušanju OZN-e 1945. godine) uhvaćeno i ubijeno 260 ljudi: oko 100 muškaraca ubijeno je blizu sela Taborišta u tzv. Krš-pećini; 50 žrtava našlo je smrt u Rudinkama kraj Slunja, ostali u Lađevačkom jeliku.²²⁰ Hapšenja se vrše u okolnim selima Petrove gore — Kremenu, Maljevcu, na području između Cetingrada i V. Kladuše. Uhapšeno je oko 200 ljudi koji su mučeni u pravoslavnoj crkvi u V. Kladuši, a zatim ubijeno 180 na Mehinom stanju, a 20 prevarenih da idu na pokrst u Slunj — ubijeno je isto veče u Rudinkama.²²¹

Najmasovnije hapšenje stanovništva 3. augusta 1941. izvršeno je na području opštine Veljun. Sakupljeno je oko 2 000 stanovnika, među kojima i onih 80 muškaraca koji su sticajem okolnosti preživjeli majski blagajski pokolj. Sve je bilo isplanirano za veliki zločin, iskopana je i ogromna jama u blizini Veljuna na nije-

²¹⁶ S pokolja na Blizinci bijegom su se spasila tri čovjeka: Milan Kvočka, Milan Jezdić i Milovan Cuić (v. Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 96.

²¹⁷ Ibid., str. 95. Dušan Livada: Pripreme i ustanak u kotaru Slunj, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, Beograd 1964. Tom I, knj. 4, str. 408. Petar Zinajić: Hronologija događaja na Kordunu 1941. Slunj 1966, str. 102, 110. i 111. (ruk.).

²¹⁸ Ibid., str. 102—107.

²¹⁹ Božo Vukobratović: Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. Simpozij o Petrovoj gori, str. 353, Zagreb 1972. Veliki je broj izjava i svjedočanstva o ovim zločinima HA Karlovac, K. 1. 2. i 3. Petar Zinajić: Hronologija događaja na Kordunu 1941. Slunj 1965, str. 101, 103, 135—141.

²²⁰ Petar Zinajić: Hronologija događaja na Kordunu 1941. Slunj 1966, str. 135—141. (Sa ovog stratišta je pobjegao Lovrić Marka Milutin iz Cvijanović-Brda.)

²²¹ Saopštenja br. 7—33 Državne komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1945, str. 346—390.

stu tzv. Lipovački lug. Međutim, među domaćim slunjskim ustašama izbili su nesporazumi i donesena je odluka da se žene i djeca puste kućama. Muškarci su zadržani u zatvoru, a zatim su sutradan prebačeni u Slunj i uveče pobijeni. Tako je Veljun doživio svoju drugu tragediju.²²² Na području opštine Vojnić izvršena su hapšenja u Kupljanskom, gdje je uhvaćeno 20 muškaraca koji su zatvoreni u pravoslavnu crkvu u Vojniću, mučeni, a zatim pobijeni u šaulskim lukama kraj Vojnića. Na području opštine Primišlje pohapšeni su stanovnici sela Mrzlo Polje, Zečev Varoš, ubijani na licu mjesta i u Grabovlju pod Lalić-gajem u blizini Slunja.

Ustaše Vitala Baljka nisu štedjele nikoga. Ubijale su na svakom mjestu ne prezajući pred javnošću i žiteljstvom drugih nacionalnosti. Kada se vratio iz »svoje bestijalne akcije (iz Primišlja 4/5. avgusta 1941, hapsi i ubija cjelokupno pravoslavno stanovništvo u Slunju. U tome masakru ubijeno je 700—800 muškaraca, koji su prije toga dopremljeni u slunjske zatvore. Stravična slika ubijanja i klanja ponavlja se svaki dan. Baljkovi ustaše s područja Cetingrada i Velike Kladuše 5. avgusta dovode 500 ljudi u Mehino stanje, gdje ih na najsvirepiji način ubijaju. Tada je ubijeno većina stanovnika iz mjesta Cetingrada.²²⁵ U selima Žravnica i Klokoč vršena su hapšenja 6. i 7. avgusta 1941... tako da je iz tih sela pobijeno 125 stanovnika na brdu Glavica kod Cetingrada.^{22*} Ubijalo se u beskraj danju i noću, nestalo je na desetke, stotine, hiljade žrtava kordunaške sirotinje. O tim strahotama zapisano je i u neprijateljskim dokumentima:

» .. od 29. VII počelo je čišćenje od strane ustaša. Ovo je izazvalo paniku kod srpskog stanovništva, tako da je sve pobjeglo u šumu od straha pred čišćenjem. To je trajalo do 8. VIII t. g., ali zadnjih dana nije uspjelo jer je narod znao pravo stanje i krio se po šumama... Očišćeni su manje opasni i manje krivi kao i mnogi starci, žene i djeca do najniže dobi, dok su oni sa mračnom savješću, mlađi i jači, pobjegli u šumu... Čišćenje je potpuno izvršeno u gradu Slunju i uspješnije oko Slunja, dok je u udaljenim mjestima manje uspjeha u tome postignuto. Sadašnje stanje ne može se za sada navesti sa tačnim podacima jer je preostali narod u šumi, ali je svakako veliki broj porodica ostao bez člana. .. Rad ustaša na čišćenju bio je skoro javan, što je baš jedan od glavnih uzroka za bježanje naroda u šumu. Čistilo se u kući, u dvorištu, na putu, u prisustvu roditelja, djece ili obrnuto, pljačkale su se kuće ili imovina ljudi, tako da su se jagmili ko će u bogatiju kuću doći i bogatijeg očistiti. Prilikom zadnjeg čišćenja uzimala su se odijela, dolazilo je do svađe između ustaša zbog toga. Pijančevalo se, bilo je divljačkih prizora od čišćenja

²²² Božo Vukobratović: Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. Simpozij o Petrovoj gori, Zagreb 1972, str. 343.

²²³ Hronologija NOB-a naroda Jugoslavije, urednik Petar Brajović, izd. VII JA, Beograd 1964, str. 73.

²²⁴ Petar Zinajić: Hronološki događaji na Kordunu 1941. Slunj 1966, str. 179. i 184

djeteta u koljevci, staraca, čitave porodice zajedno, sadističko uživanje užasnih mučenja prije konačnog čišćenja. Ovakvi postupci izazvali su i kod čeličnih Hrvata negodovanje, čulo se šaputanje: »Ovo je sramota za narod Hrvatske, kulturu i katoličku vjeru.« Jame su se ranije kopale. Bilo je slučajeva da su za čišćenje sami nosili alat za kopanje jama..²²⁵ Divljanje ustaških hordi i njihova zlodjela po kordunaškim selima izazvali su sve veću mržnju kod hrvatskih i muslimanskih masa. Savjest i osjećaj za pravdu nadjačao je i samu smrt. Janko Juričević iz Cvitkovića (kandidat za člana KPJ), koji je bio prisilno mobilisan, suprotstavio se akcijama ustaša. Juričević je to platio glavom. Baljak ga je strijeljao u V. Kladuši. Na inicijativu Franje Rajkovića, općinskog bilježnika u Rakovici, šest bilježnika s područja kotara Slunj poslali su početkom avgusta protestno pismo u Zagreb zbog pokolja koji su vršile ustaše na njihovom području. Njihovoj akciji pridružili su se i Ivan Gračan i Ivan Modrušanin iz Slunja i pokupili 120 potpisa od poznatijih ljudi Slunja i okoline. Ustaše su uhapsile inicijatore ove akcije. Katolički pop Štimac iz Dreznika sa crkvene propovjedaonice govori:

»Pomozimo braći u nevolji!« Ustaše ubijaju i Hrvate, sve one koji se na bilo koji način suprotstavljaju zločinima. Konačno 1943. godine Nijemci, su objesili i popa Štimca.²²⁶ U decembarskoj ofanzivi ustaše likvidiraju Peru Nikolića, komandira žandarmerijske stanice, njegovu ženu i dvoje djece, jer je uputio pismo u Prkos da se stanovništvo skloni. Narod je spontano pružao oružani otpor, a zahvaljujući KPJ došlo je brzo i do organizovanog ustanka na Kordunu, što je zaplašilo ustašku vlast u Zagrebu. Kad nisu mogli ugušiti ustanak terorom, pokušavaju preko letaka povratiti narod kućama, a zločine pripisuju »divljim ustašama«. Ministar unutrašnjih poslova NDH-a Andrija Artuković, 13. avgusta 1941. godine nastojao je svojim proglasom zataškati pokolje, umiriti stanovništvo, da bi se našlo kroz kraće vrijeme više stanovništva u ustaškim rukama i klaonicama po Kordunu.

Masakri na Kordunu i Bosanskoj krajini²²⁷ bili su takvog obima da nikakvi proglesi ni obećanja nisu mogli da razuvjere ljude kod zdravog razuma i instinkta za održavanje života — da se može iole vjerovati ustaškoj vlasti. Narod je prihvatio poziv Komunističke partije Jugoslavije i poveo nemilosrdan rat protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu ustaša i drugih izroda u zemlji.

²²⁵ Izvještaj zapovjedništva Prve hrvatske oružničke pukovnije od 16. avgusta 1941. godine o zločinima ustaša i akcijama partizana na Kordunu, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 1, Beograd 1952, str. 340—343.

²²⁶ Božo Vukobratović: Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. Simpozijum o Petrovoj gori, Zagreb 1972. g., str. 357.

²²⁷ U Spomenici župe Slunj zabilježeno je: »Veliki župan u Bihaću Ljubomir Kva ternik,^ brat vojskovođe Kvaternika, rođeni Slunjanin, njegova vladavina u Bihaću je jedna žalosna epizoda u hrvatskoj povijesti. Sav njegov rad sastojao se u klanju i ubijanju pravoslavaca, te pljačkanju njihove imovine. Sam je izjavio u Slunju da ih je poubijao preko deset tisuća.« (Tih dana ubijeno je oko 12 000 Srba kod Bihaća, a među njima i jedan dio naroda s Korduna.) Spom. župe Slunj, HA Karlovac, F. NDH, F. (SI-2), reg. br. 1160; Petar Zinajić: Hronologija događaja na Kordunu 1941, Slunj 1966, str. 219. i 220.

Razvoj oružane borbe sprečava da vrše masovna hapšenja, već nastoje da iz svojih sjedišta upadaju u srpska sela i hvataju na prepad što zahvate. Na taj način su ustaše iz Slunja i Cetingrada 19. avgusta 1941. godine uhvatili u selima Glinici, Gojkoviću i Zrvnici oko 150 ljudi, žena i djece i izvršili paljenje kuća i opljačkali imovinu. Sve su uhapšene pobili.²²⁸

Na području istočnog Korduna 15. 16. 17. septembra 1941. ustaše iz Topuskog nastupile su na širokom frontu prema selima. U svom pohodu redom su palili sela: Blatušu, Pernu, Pecku, Crni Potok, Katinovac i druga sela. Žrtve su ubijali ili žive palili u kućama. Tako je izgubilo živote iz Perne 150, iz Pecke 90, Blatuše 100, Crnog Potoka 70, Maličke 35 i Katinovca 15 ljudi.²²⁸ Vrše masakre 11. VIII 1941. g. u Crevarskoj Strani, zaseocima oko Petrove gore, do temelja pale selo Broćanac, a djelimično Slušnicu i Čujić-Brdo kod Slunja. U tim selima pobili su 20 osoba, a spalili 116 kuća i 350 gospodarskih zgrada.²³⁰ U toku septembra i oktobra ustaše su ubijale, palile kuće i pljačkale u Rakovici, Kordunskom Ljeskovcu, po selima oko Cetingrada i Vrginmosta. Ustaškim hordama pridružuju se i Talijani, koji ponovo zaposedaju Kordun 9. i 10. oktobra 1941. godine. Poslije prvog sukoba s partizanima 20. X 1941. na cesti Kupljensko—Miholjsko talijanske jedinice pristupaju paljenju sela Kupljensko, Burići, Radulović-Poljanu i napadaju na šumu Debela kosa. Na svom pohodu talijanske jedinice hvataju ljude, muče ih i žive pale u tim selima,²³¹ a usput pljačkaju stoku i drugu imovinu. U isto vrijeme ustaše vrše masakre nad pohapšenim ljudima iz Trebinje, Popović-Brda i Skakavca u Domačaj-lugu (opština Vukmanić), a u selu Šljivnjaku (opština Veljun) zapalili su 35 kuća, 49 gospodarskih zgrada i pobili osmoro stanovnika toga sela.²³² U toku decembra 1941. godine talijanske su jedinice vršile pohode po kordunaškim selima, pljačkali sela opštine Krnjak i strijeljali 50 ljudi 3. XII 1941. na čukuru.²³³ To je i bilo prvo masovno strijeljanje talijanskih okupacionih jedinica na Kordunu. Talijanske su jedinice pljačkale i po hrvatskim selima, što je ukazivalo i onim neprosvijećenim pristalicama ustaškog pokreta da je zajednička politika okupatora i njihovih slugu ustaša.

Na području sjevernog dijela Korduna ustaše su 13. avgusta 1941. godine izveli ofanzivu na »Kirinsku Republiku« (ovaj naziv dobila je na masovnom zboru 1. avgusta), gdje su hapsili i ubijali na području Bovića, Kirina, Stipana te su spalili pravoslavne crkve

²²⁸ Spalili su uko 99 kuća i 103 gospodarske /grade, cjelokupnu pokretnu imovinu odvezli u Cetingrad. (Petar Zinujić: Hronologija događaja na Kordunu 1941, Slunj 1966, str. 193).

²²⁹ Savo Bogdanović: Partizanski odred Pcrna, AIHRPH Fond memor. građe Zagreb 1969. godine, str. 57—59.

²³⁰ Zbornik NOR-a, tom. V, knjiga 32, Beograd 1952. godine, str. 78.

²³¹ Milan Bekić i dr: Okrug Karlovac 1941. godine, Zagreb 1965, strana 212.

²³² Zbornik NOR-a, str. 212, tom V, knjiga II, Beograd 1952. godine, str. 60. Ignjatije Perić: Partizanski odred »Debela kosa«, izd. HA Karlovac, 1961, str. 104. i 105.

²³³ Ibid., str. 96. i 185.

i izvjestan broj kuća i gospodarskih zgrada. Većina naroda se sklonila u šumu Kremešnicu, dok su svi što su ostali kod kuće (pretežno djeca i starci) ubijeni od ustaša.

Razvoj ustanka na sjeveroistočnom dijelu Korduna ugrožava ustaško-domobranske garnizone koji su stvoreni uz rijeku Kupu, kao jako vojničko-granično područje prema Kordunu. Ustaška vlast, da bi spriječila prenos borbe u hrvatska sela, šalje 13. decembra, uz desnu obalu rijeke Kupe, domobranske jedinice, a u dva navrata i talijanske okupacione trupe, da »očiste« ovu teritoriju od partizanskih jedinica. U isto vrijeme u Zagrebu se priprema jedna od do tada najvećih ofanziva na frontu od rijeke Kupe do Petrove gore. Neprijateljska ofanziva, koja je formacijski bila spremna i počela da se kreće od Zagreba 19. decembra 1941. nastupala je na širokom frontu preko Lasinje 21. decembra. U njoj učestvuju jedinice Pavelićeve tjelesne bojne, ustaške vojnice, domobranstvo i žandari s ustaškim bojnikom Antom Moškovom, Maksom Luburićem na čelu i drugim. Tako su u najvećoj zimi na širokom frontu zahvaćena srpska sela južno od rijeke Kupe sve do željezničke pruge Karlovac—Sisak, te je narod gonjen do Petrove gore, gdje se s partizanima uspio probiti iz ustaško-domobranskog obruča 13/14. maja 1942. godine.

U svom naletu ustaške jedinice zahvatile su selo Prkos, gdje su pohvatali 478 stanovnika, zatim Dugo Selo, Stipan, Kirin, Ostro-

Pokolj srpskog stanovništva Prkosa, Dugog Sela i ostalih susjednih sela naseljenih srpskim življem u šumi Brezija kraj Lasinje 21. decembra 1941. godine

Autor duboreza: Stanko Opačić

žin i druga sela do Bovića, gdje su uhvatile preko 1 000 ljudi, žena i djece. Istovremeno na području opštine Lasinja pohvatali su nekoliko stotina Roma, koji su tu bili stalno nastanjeni, a zatim ih odveli u koncentracioni logor Jasenovac i tamo ih pobili.

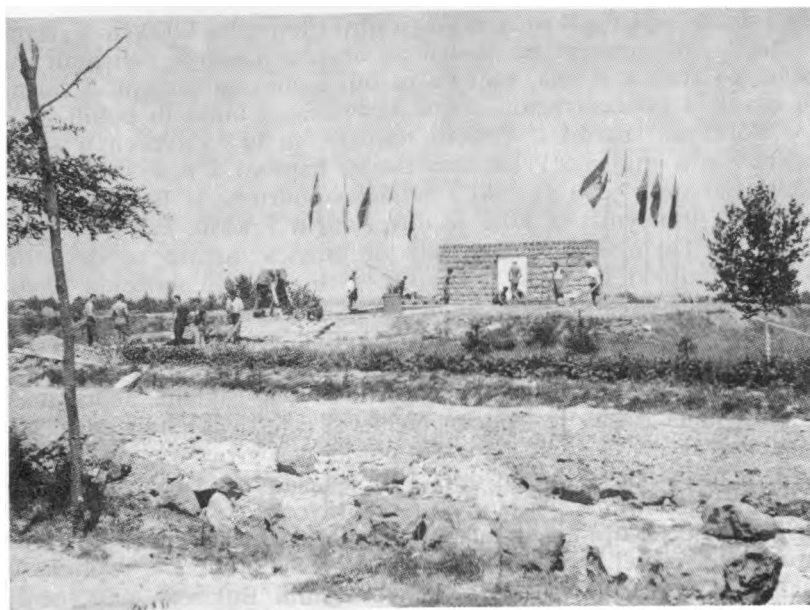
Pohvatani narod u Prkosu najprije je bio zatvoren u školi u Prkosu, a onaj dio Prkoščana što su hapšeni u Banskom Kovačevcu zatvoren je u školski i seljačke podume u Banskom Kovačevcu. Stanovništvo, koje je uhvaćeno u Prkosu, kao i na području od Lasinjskog Dugog Sela do Bovića, ustaše su dovodile u stari krajiški magacin u Lasinji, zatim poslije mučenja odvodili u šumu Breziju, gdje su ih na najsvirepiji način ubijali. Sa stratišta iz šume Brezije preko noći izvukla se djevojčica Ana Gvojić izbijenog oka, koja je zatim uhvaćena od domaćih ustaša iz Lasinje i ponovno odvedena u Breziju gdje je zaklana. Jedne noći iz istih jama izašao je izboden na devet mjesta Milorad Đure Minića, dječak od 14 godina, i uspio pobjeći do svoje tetke u Trepču gdje je previjen, zatim je opet pao ustašama u ruke i ubijen u Turskom grmu kod spaljene Srpske pravoslavne crkve sv. Arhanđela na rijeci Kupii ispod sela Trepče. Veliki broj žena i djevojaka je spaljen u kući Đure Kljajića u Dugom Selu. 2rtve sakupljene u Banskom Kovačevcu našle su smrt u šumi Bukovoj glavi, odjel Matejić. Nekoliko kamiona ljudi d žena potučeno je u Rakovom Potoku i Hasan brijegu 31. decembra 1941. godine na dan dolaska Pavelića na ovo područje. Prilikom uništavanja cjelokupnih sela ustaše su primjenile svoj već poznat metod, koristeći u tome zavedene hrvatske seljake da idu u pljačku i paljenje susjednih sela. Mobilisali su veći dio hrvatskih seljaka u dolini rijeke Kupe da sa zaprežnim kolima odvoze pokretne stvari iz srpskih sela i da pokopavaju žrtve.²⁴ Bila je to namjerno smišljena zločinačka politika stvaranja jaza između srpskih i hrvatskih stanovnika ovopodručja.

Ova do tada neviđena pljačka, paljenje sela i ubijanje traju za čitavo vrijeme ustaške ofanzive od 21. decembra do polovine januara 1942. godine/³³ Nisu tu ustaše štedjele nikoga: ubijalo se pri bježanju, kuće su gorjele, pljačkalo se na sve strane. Tu su nastale prave orgije ustaša u masakriranju, silovanju djevojaka, bacanju djece u vis i dočekivanju na bajonete, paljenju perja iz posteljine u zatvorenoj sobi nabitoj narodom. Tako su ustaške bande pripremale »novogodišnji doček« svome poglavniku Anti Paveliću, koji se pojavio u svečanoj uniformi na Kordunu 31. decembra 1941. godine. Poglavnik u pratnji talijanskog izaslanika Antonija Oksilija došao je da čestita novu godinu svojim razbojničkim hordama, da sankcionira i uveliča ove i one bezbrojne zločine i zvjerstva koje je počinio ne samo na Kordunu nego i

²³⁴ Dušan Korać: Tragovima zgarišta Prkosa i okolice. Tom I, knjiga 5, str. 764—753, zbornik Ustanak naroda Jugoslavije 1941, Beograd 1964.

²³⁵ Nikola Orešić: Kako sam kao Hrvat doživio pokolj Srba, MGZ. Fond memorijalne građe, bez sign. Zagreb 1969. g.

²³⁶ Joco Tarabić: Kordun u ustanku, zbornik Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Tom. I. knjiga, Beograd 1964. godine, str. 329.

Spomen-kosturnica palih boraca i žrtava ustaškog terora Prkosa, Dugog Sela i okolnih sela gdje je sahranjeno oko 1500 stanovnika stradalih u decembarskoj ofanzivi 1941. godine

Projektant: Dipl. ing. arh. Aleksandar Freidenreich

široj Hrvatske i Bosne i Hercegovine. On je htio pokazati svojim gospodarima kako se krvavim terorom i represalijama razračunava s narodom koji ne prihvata okupaciju, ropstvo i služenje fašizmu. Metodom genocida on je htio da gradi državu. Zato prisustvuje posljednji dan »Krvavoj žetvi« koja je počela na Kordunu istovremeno kada je pomoću istih gospodara došao u Zagreb.²³⁷ Ante Pavelić sa svojom pratnjom došao je do Bovića²³⁸ odakle je promatrao spaljena i opljačkana sela i gledao oblake dima onih sela koje su »očistile« postrojene ustaše. Tog dana su opljačkana, spaljena i potpuno uništena sela: Prkos, Dugo Selo, Stipan, sva tri Sjeničaka, Ostrožin, Trepča, Čremušnica, Šljivovac, Golinja, Kirin, Kozarac, Podgorje, Bović i druga sela dok se Pavelić nalazio u Boviću. U tim danima spaljeno je i opljačkano preko dvije hiljade domaćinstava. Pred ustaškom ofanzivom po dubokom snijegu, po ciči zimi, po bespuću, bježalo je preko 15 000 stanovnika od sigurne smrti koja se nadvila nad njima u pravcu Petrove

²³⁷ Božo Vukobratović: Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. Simpozijum o Petrovoj gori Zagreb 1972. godine, str. 361.

²³⁸ »Hrvatski narod« od 2. 1. 1942. pod naslovom »Poglavnik na Kordunu«, pored ostalog, kaže: »Konačno Poglavnik je stigao u Bović, gdje se nalazi sjedište zapovjedništva svih odjela. Tu se zadržao nešto duže da se odmori. Poglavnik je bio veoma zadovoljan s duhom koji prožimlje naše ustaše, domobrane i oružnike i sa spremnošću na žrtvu koju oni pokazuju na svakom koraku. . . « I drugi listovi su objavili da je Pavelić u tenku došao na Kordun, npr. »Katolički list« br. 4 od 1942. godine na str. 45.

gore. Bježalo se zaprežnim kolima i saonicama, a najviše sa za-
vežljajima, uz plač promrzle djece i staraca. Prošli su jedini slo-
bodni put preko željezničke pruge Vojnić—Kolodvor i Utinja za
Petrovu goru. Ova mjesta su bila oslobođena partizanskim jedi-
nicama još 19. decembra 1941. godine od ustaških posada.²³⁹

Svi oni koji se nisu uspjeli na vrijeme povući doživjeli su
strašnu smrt: više od stotinu žena i djece iz Kozarca, Trstenice
i Bukovice, koji su potučeni u šumi Kozarcu, dok je 26 žena i djece
ubijeno u Ratković-strani kraj Čemernice.

Ustaško-domobranska ofanziva na sjeveroistočni dio Korduna
krajem 1941. i u prvoj polovini 1942. godine nanijela je najveća
materijalna razaranja i odnijela najviše ljudskih života. U toku
1941. godine Kordun je izgubio 7 276 stanovnika koji su potučeni
od ustaša, na desetine ih je ranjeno i promrzlo, a veliki broj je
onih koji su odvedeni u njemačke i talijanske logore i zatvore.
Na stotine ljudi je prisilno raseljeno da bi spasli goli život. Sa
područja kotara Vrginmost, Pisarovina, Karlovac i Slunj našlo se
preko 20 000 ljudi, žena i djece bez krova nad glavom i drugih
sredstava za život u unutrašnjosti Korduna i Petrovoj gori.

*Grupa izbjegle djece iz Korduna u Srbiju 1942. godine. Prihvatilište u
Smederevu organizirano od Crvenog krsta, a među izbjeglicama Đuro
Samardžija iz Slavskog Polja*

Ustaško-domobranska ofanziva zahvatila je i srpska sela Lip-
je, Popović-Brdo, Trebinje i srpsko stanovništvo naseljeno okolo
željezničke stanice Skakavac. U toj akciji 21. XII 1941. ustaše su
uhvatile 486 ljudi, žena i djece, među njima i paroha iz Trebinje
Mihaila Gutovskog. Sav taj živalj je pogubljen od 3. do 12. januara

²³⁹ Izvještaj Komande NOP odreda Korduna i Banije od 24. decembra 1941. Glav-
nom štabu NOP odreda Hrvatske o akcijama i borbama kod Vojnića, Veljuna i Perjasice,
Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda,
tom V, Beograd 1952. godine, knjiga 2, str. 256.

1942. godine u šumi Domačaj lug kod Skakavca, a djelimično i u podrumima kuća na željezničkoj stanici.²⁰

Ilegalni partijski radnik Nikola Brezović Prebeg o toj je ofanzivi zapisao: »Stegla zima, a i dalje pada snijeg. Dvadeset prvog decembra ustaške horde pale Prkos i Dugo Selo, zatim Sjeniĉak i druga srpska sela na podruĉju lasinjske općine. Kolju stanovništvo. Pijane ustaše vuku se putevima Pokuplja. Na sve strane rasuti klipovi kukuruza, opljaĉkana hrana, stoka i odjeća. Peku se svinje, ubijaju goveda i razlijeva se opljaĉkana rakija. Iz ĉitavog Pokuplja — od Pokupskog do Reĉice ustaše tjeraju domaće ljude, Hrvate da voze opljaĉkanu imovinu Srba. Kupa je smrznuta.

Grupe ljudi razbijaju led i vuku skele ispred koji ĉekaju kolone saonica. Svuda pravi pakao. A tamo prijeko u brdima, nedaleko od druge obale rijeke, ljudi s malo pušaka, s mnogo rogulja i kosa stoje u snijegu do vrata. Stali su na put ustaškim nemanima i, gledajući smrti u oĉi, gledaju daleko naprijed i idu s vjerom u bolje sutra. Kako je ĉasno biti na njihovoj strani..²⁴¹

Strašna je bila godina 1942. za cjelokupno stanovništvo Korduna. Poslije kraćeg predaha otpoĉeo je 19. marta 1942. godine jednomjeseĉni napad ustaške Utinske bojne, potpomognute s domobranima i Źandarmima, na Petrovu goru i teritoriji 1. i 2. kordunaškog narodnooslobodilaĉkog partizanskog odreda na Kordunu. U tim borbama ustaše su zahvatile Petrovu goru i popalile sva sela na njenim obroncima. Za vrijeme te ofanzive najviše je stradalo stanovništvo kotara Vrginmost i Vojniĉ, koji su ustaše zauzele 22. marta 1942. godine. Vojniĉ je postao stjecište ustaških satnija, koje pripremaju 9. maja 1942. godine s Utinjskim zdruĹom opšti napad na Petrovu goru s ciljem potpunog uništenja partizana i naroda koji se u njoj nalazi. Poslije teških petodnevnih borbi partizani su se probili 13/14. maja iz obruĉa u pravcu Katiĉ-kose, potoka Perna i na Biljegu, tako da ustaške namjere nisu u potpunosti uspjele. Tada je i stradao najveći broj stanovništva kotara Vojniĉ i Vrginmost.²⁴² U toku tih ustaških pohoda ubijeno je više od ĉetiri hiljade stanovnika ova dva kotara. Masovna zlodjela odvijala su se i u ostalim selima Korduna. S podruĉja kotara Karlovac, Slunj i djelimiĉno opštine Duga Resa 1942. godine ubijeno je 4 679 stanovnika.

Najmasovnija ubijanja srpskog stanovništva bila su na teritoriji kotara Slunj i to u selima Samarevcima 4. marta, u selu Komesarcu 21. marta, u šumi Latiĉka kod sela Batnoge 3. aprila, na Begovu Brdu 26. aprila, u Deliĉ-Poljani 10. maja 1942. godine.

²⁴⁰ Miliĉ Pekić: Jedini preŹivjeli ĉovjek iz ovog pokolja koga je spasio Stipe Cvitkoviĉ, pekarski radnik. Zapis 21. IX 1973, Dušan Koraĉ, privatna arhiva.

²⁴¹ Milan Bekić, Slavko Goldstein i Ivan Butkoviĉ: Okrug Karlovac 1941, Zagreb 1965. godine, str. 268.

²⁴² U vrijeme proljećne ofanzive 1942. uhvaćeno je na Petrovoj gori 2 500 ljudi ii otpremljeno u konĉlogore, ubijeno više od 1 200 ljudi, Źena i djece i spaljeno 26. aprila 1942. godine u pravoslavnoj crkvi Kolariĉ više od 100 ljudi, Źena i djece od 8 do 67 godina.

Arhiv SUBNOR-a opštine Vojniĉ, bez sign.

Ustaška zvjerstva se nižu danima, a u drugoj polovini 1942. godine su masovna i svirepa. Stanovništvo sela Bogovolje ubijeno je 18. juna 1942. godine u šumi Mašvina, na istom mjestu gdje je likvidirano stanovništvo iz sela Mašvina, Sadilovca i Brezovca. Nova Kršlja tih dana izgubila je 35 lica, dok su stanovnici iz Basara ubijani u Koranskom Lugu, a u Kordunskom Ljeskovcu ubijeno je 261 lice i u Furjanu 21 lice. Jednostavno je nemoguće opisati sva ova zlodjela, ali da se sjetimo masakra 21. jula 1942. godine u Kordunskom Ljeskovcu, Stolinoj Pećini, Jamarima, Staroj Kršlji, Močilima i Mudrić-Selu. Ustaše su ubili u stajama opštine Rakovica 23. jula 1942. godine stanovništvo pomenutih sela, a zakopali u Dujić-gaju. Lađevački jelik je 30. jula prihvatio 134 nove žrtve, a pećina u Donjem Taborištu 40 žrtava.

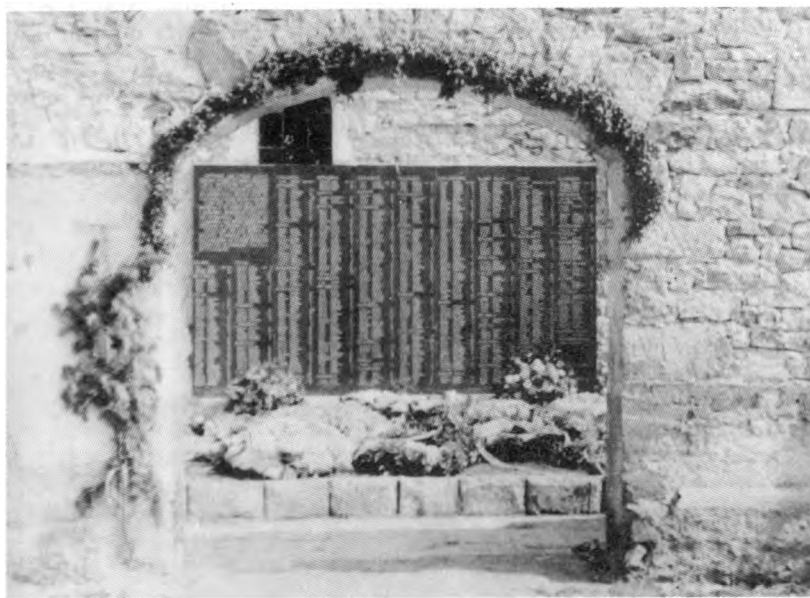

Ruševine Srpske pravoslavne crkve u Sadilovcu gdje su 31. jula 1942. godine ustaše pobile 310 ljudi, žena i djece iz Sadilovca, 153 lica iz Bugara, čerkezovca i okolnih sela koji su se našli kao izbjeglice u Sadilovcu

Među stravična zvjerstva spada masakr u pravoslavnoj crkvi u selu Sadilovcu, gdje je 31. jula 1942. godine ubijeno 450 ljudi. Nema sela na Kordunu koje nije izgubilo izvjestan broj stanovnika. U Gornjem Primišlju, Toboliću i Tounjskom Tržiću ubijeno je u junu i julu 1942. godine 260 ljudi. Masovna ubistva ustaše su vršile 6. avgusta u selu Lipovači, 15. avgusta u selu Grabovcu i Irinovcu gdje su ubili 248 ljudi. Zatim se ubijalo u Hajduković-Korani 18. augusta, ponovo u Grabovcu 20. augusta, a zatim u

Drežniku, Irinovcu, Zečevom Varošu, u selu Sklopu, Furjanu i drugima.”³

Masovni pokolji i zlodjela nešto su opala u toku 1943. godine, a naročito poslije kapitulacije Italije 9. septembra 1943. godine, dok je Italija potpisala separadni mir 3. septembra s predstavnicima anglo-američke armije. Međutim, velika ustaško-njemačka ofanziva, koja je krenula iz pravca Karlovca, gonila je na stotine

Grobnica sa spomen-pločama u spaljenoj Srpsko-pravoslavnoj crkvi u Sadilovcu

Fotografije Sadilovca snimio: Miloško šaša

stanovnika ispred sebe preko Like u Bosnu i Hercegovinu. U tim zbjegovima, kao i na poprištima bojišta Korduna, ubijeno je s područja opštine Duga Resa 122 stanovnika (Perjasica i zaseoci), s područja sadašnje opštine Karlovac 455 stanovnika, a s područja kotara Vrginmost 1 636 žitelja, kotara Vojnić 1 193 stanovnika, a s područja kotara Slunj 2 681 stanovnik, tako da je na Kordunu u toku 1943. godine izgubilo život 6 087 stanovnika. U toku 1944. i 1945. godine izginulo je 5 011 osoba civilnog stanovništva. Tako su stradanja civilnog stanovništva na Kordunu u toku drugog svjetskog rata neopisivo teška.

²⁴³ Arh. Savez boraca opštine Slunj, bez sign. Petar Zinajić, Spisak, stratišta na području opštine Slunj (priv. arhiva).

PREGLED POGINULIH PO GODINAMA I MJESECIMA

Godina i mjesec pogibije	Žrtve ustaškog terora	Pali borci NOR-a	Primjeda
1941. godina			
aprila	60	112	U sastavu armije Kraljevine Jugoslavije
maja	525	18	
juna	63	4	
jula	1333	29	
avgusta	2 713	39	
septembra	385	19	
oktobra	110	20	
novembra	267	29	
decembra	1820	41	
Ukupno ubijeno: 7276		311	Od toga 3 u Španiji.
1942. godina			
januara	927	26	
februara	107	19	
marta	707	167	
aprila	1660	126	
maja	2 769	100	
juna	1025	40	
jula	1 037	40	
avgusta	502	37	
septembra	212	26	
oktobra	68	61	
novembra	48	73	
decembra	21	77	
Ukupno poginula: 9083		792	
1943. godina			
januara	693	271	
februara	186	162	
marta	1376	107	
aprila	2 032	251	
maja	795	188	
juna	219	284	
jula	113	75	
avgusta	56	76	
septembra	50	124	
oktobra	68	107	
novembra	20	76	
decembra	79	105	
Ukupno poginula:		6 087	1826
1944. i 1945. iskazane su sumarno, i to:			
	5 011	3 091	
Ukupno poginulo:		27 457	6 020

Na osnovu arhivskih podataka i popisa palih boraca i žrtava fašizma na području kordunaških opština izginulo je 33 447 stanovnika. Od toga palo je u partizanskim jedinicama u borbi s neprijateljskim vojnim formacijama 6 020 borca. Od ustaša, talijanskih i njemačkih vojnih okupacionih jedinica na Kordunu ubijeno je 27 457 stanovnika."⁴

Ustaški pogromi srpskog stanovništva na Baniji ne zaostaju iza takvih pogroma na Kordunu. Na području kotara Dvor na Uni hapsi se i ubija od prvih dana ustaške vlasti. Ustaški logor-nik župnik Ante Đurić nije se zadovoljio samo s prekrštavanjem srpskog stanovništva i prevođenjem iz pravoslavne u rimokato-ličku vjeru. On pomoću ustaša Cazinske krajine i s ustašama iz Gline vrši masovna hapšenja i pogrome. Saznavši za dolazak voj-nih pojačanja u dolinu rijeka Une i Sane, ustaše iz Cazinske kra-jine uz pomoć ustaša iz Gline 31. jula 1941. godine počinju masovni pokolj Srba po selima Cazinske krajine i duž hrvatsko-bosanske granice, sve od Bosanske Otoke do Vrnograča i dalje do Velike Kladuše. Pred ustaškom najezdom uspjelo je samo djelimično iz-bjeći srpsko stanovništvo iz Cazinske krajine u šume Trgovske gore prema čorkovači i Jamnici, na području opštine Žirovac. Ranjeni vatrenim oružjem, sječeni sjekirama, izbodeni noževima sa crvljivim ranama Srbi, žene i djeca iz Cazinske krajine pred-stavljali su stravičnu sliku ustaškog zlodjela u tom kraju.“ Ma-sovni pokolj ustaše su izvršili 2. avgusta 1941. na rijeci Uni između sela Kuljana i Volinje. »Dok su ustaše i žandarmi iz Cazinske krajine sa ustašama muslimanima u civilu, tzv. divljim ustašama, i odredom ustaša iz Gline nastavljali pokolj na prevaru različitim obećanjima okupljenih Srba u selima Cazinske krajine, ustaše iz Bosanskog Novog, Dvora na Uni, Pounja i Zrina organizuju i ma-sovno kolju Srbe na ovom području.²⁴ Ustaše iz Bosanskog Novog pojačane s ustašama iz Dvora blokiraju 2. VIII 1941. Bosanski Novi i selo Matijevice. Usput hvataju svakog Srbina koji naiđe i vežu ih i dovode na Unski most, gdje ih ubijaju i preko mosta bacaju u rijeku Unu. Tada su iz sela Matijevića ubijena 24 čov-jeka. U isto vrijeme pod vodstvom Ante Đurića i ustaša iz sela Golubovca, Divuše, Kozibroda, Kuljana, Volinje i Zrina potpo-mognutih s žandarmima iz Divuše i Zrina ubijeno je oko 200 ljudi i i. opštine Divuša na obalama rijeke Une.

Zločine na području Cazinske krajine osuđuju napredni Mu-slimani, koji šalju iz Prijedora i Banje Luke ustaškom potpredsjed-niku vlade dr Osmanu Kulenoviću protestno pismo u kome traže

²⁴⁴ Arhivi Saveza boraca opština Karlovac, Slunj, Vojnić, Vrginmost, Ogulin i Duga Rosa, bez sign.
²⁴⁵ Fetar Zinačić: Popisi palih boraca i žrtava rata na Kordunu rađeno na terenu po se-lima, bez sign.
²⁴⁶ Mr Dušan Korać: Popisi žrtava fašizma i palih boraca i opljačkane imovine na području bivše opštine Lasinja (priv. arhiva).
²⁴⁷ 245 Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom IV, knjiga 1, Vojnoistorijski institut Beograd 1954, str. 530. i 594.
²⁴⁸ 246 Ljuban Đurić: Kotar Dvor na Uni u oružanom ustanku 1941. godine, Sisak i Banija u rvolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941. Muzej Sisak, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1974, str. 248. i 249.

zaštitu srpskog civilnog stanovništva.²⁴⁷ Međutim, takva zaštita nije stigla, već obmane da bi se spriječio ustanak u tome kraju.

Ustaški sistem vlasti na području Kostajnice nije se razlikovao od ostalih u NDH-a.. Logornik Pavle Katinčić uz pomoć tabornika u pojedinim opštinama primjenjuje slične onim opisanim metodima nasilja nad srpskim stanovništvom. Na području opštine Mečenčani ustaški tabornik Katišić, župnik Antun Lizatović i načelnik Milan Stanić, da bi preduhitrili širenje narodnog ustanka, organizuju od 26. augusta do 5. septembra 1941. napad na srpska sela na području opštine Mečenčani. To potvrđuje Dragan Studen: »Nekoliko narednih dana od 27. augusta do 5. septembra bio je pravi pokolj stanovništva u Babinoj Rijeci. Domaćim ustašama došao je u pomoć Majdak sa svojim žandarmima i Jura Maričić iz Čuntića sa svojim ustašama. Pohvatani su mirni seljaci, većinom starci, žene i djeca, i poubijani vatrenim oružjem ili poklani nožem. Neki su otjerani u logore Jasenovac, Stara Gradiška i Dvor iz kojih se više nisu vratili.«²⁴⁸ U tom masakru ubijeno je 40 osoba, dok je dio seljana otpremljen u logore. Ustaše su opljačkale i potpuno spalile 22 domaćinstva. Ova ustaška zvjerstva rastrijeznila su i one malodušne seljake koji su povjerovali ustašskoj propagandi i mijenjali vjeru da bi se spasli od pokolja.

U selu Majuru takođe je Vlado Karanović osnovao ustaški tabor. »Tako je ovdje, uz pomoć ustaša iz Sunje, odmah nakon uspostave ustaške vlasti, počelo hapšenje i pokolj srpskog naroda. U to vrijeme u Kostajnici i Majuru iz okolnih sela pogubljeno je nekoliko hiljada Srba.«²⁴⁸ Ove pokolje uglavnom su izvršili domaće ustaše, o čemu svjedoči Pero Drakulić iz Donjeg Hrastovca: »Na izlasku iz kuće vidio sam u dvorištu mnoge naoružane ljude, većina u civilnom odijelu, koje sam sve poznavao. Kada sam silazio niz stepenice, ugledao sam iza jednog stuba vojničku cijev koja je nakon mog silaska bila uperena pravo meni u prsa...

Na to su ustaše počele udarati kundacima djecu, rastjerali majku, brata i ženu, a ja sam se uspeo pod uperenim cijevima u kola...

Zapovjednik ustaša naredi trojici ustaša da se okrenu od nas i izvede Janka Boljanića iz Krčeva, kojeg je unaprijed odriješio od svezane skupine i postavio pred tri cijevi. Tada je izveo Simu Bausovca, željezničkog radnika iz G. Hrastovca, i stavio ga pred Janka Boljanića. Isto tako postavio je kao trećeg Stevana Matijevića, zemljoradnika iz sela Krčeva.

Nisam mogao gledati. Poslije pucnja okrenuo sam se i vidio da sva trojica leže mrtvi...²⁴⁹ Pero Drakulić opisuje u detalje stre-

²⁴⁷ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom IV, knjiga 2. Beograd. Vojno istorijski institut, 1954, str. 432.

²⁴⁸ Dragutin Studen: Opština Mečenčani između prvog i drugog svjetskog rata i u ustaničkim danima 1941, Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustan-ku 1941. Muzej Sisak i IHRPH Zagreb, Sisak 1974, str. 465.

²⁴⁹ Dragutin Stojaković: Političke prilike na području opština Kostajnica, Majur i Dubica u razdoblju od 1918. do 1941. godine. Tbid., str. 456.

²⁵⁰ Pero Drakulić: Ustaški zločini 1941. godine u Majuru. Ibid., str. 888—908.

ljanja na Bajida jamama kod Kostajnice i okolnosti od kojih je bjekstvom spašen. U isto vrijeme sa strijeljanja pobjegao je i Nikola Novakov iz sela Utolice, koji je još prije uspio pobjeći sa stratišta Bajića jama, dok je njegov sin Jovan ostao mrtav s ostalim strijeljanim Srbima.

Ustaški masakri bili su stalna pojava u selima Banije. Njihova perfidnost i obmana vidi se u svakom njihovom pohodu. Grupa od šest ustaša uspjela je obmanuti 31. VII 1941. godine 27 ljudi u selu Čukuru, odvesti ih u Kostajnicu, zatim sve pobiti u Bajića jamama i na Stevanovom brodu, na rijeci Uni, gdje su bačeni u rijeku. S ovog strijeljanja jedini je pobjegao Pero Ljubenković, koji se je ranije izvukao na Stevanovom brodu. Iste noći iz Bajića jama ranjeni su se izvukli Pero Petrović i Dušan Godić. Sve su to bili živi svjedoci o ustaškim zlodjelima i upozoravali narod na bježanje pred ustašama i njihovim formacijama, kombinovanim sa žandarmima i domobranima.

Na području Petrinje i Siska ustaški zločinci bili su svakodnevna pojava. Noćne racije završavale bi se klanjem ljudi na obalama rijeka Kupe i Save, tako da su leševi masovno plivali nizvodno prema Srbiji.

Ustaše su izvršile prva masovna hapšenja Srba i Jevreja u Sisku 4. i 5. maja 1941. godine. Od uhapšenih 700 osoba ubijeno je na Graniku 450 i bačeno u rijeku Savu. Nekolicina Srba je protjerana u Srbiju, dok je većina Jevreja otpremljena u logor Jasenovac.

Za vrijeme ovih pohoda iz Siska je iseljeno 84 srpske porodice, dok je 28 jevrejskih porodica otpremljeno u sabirne i radne logore. Gradsko poglavarstvo je poslije toga rasprodavalo zaplijenjenu imovinu. U srpske i jevrejske radionice i radnje postavljali su povjerenike. Time su htjeli privredu Siska i Petrinje dovesti u ustaške ruke.

Drugo veliko hapšenje ustaše izvode početkom juna 1941. u Sisku i okolnim selima Stupa, Sela i Grede. Od uhapšenih strijeljano je oko 200 osoba hrvatske i srpske nacionalnosti. U selu Pokupskom Palanjeku uhapšeno je 100 Srba u julu 1941. i odvezeno kamionima u Glinu, gdje su potučeni. Na početku avgusta 1941. uhapšeno je više od 300 Hrvata iz sela Žabno, Hrastelnica, Odra i Greda. Ova grupa uhapšenika odvedena je u logor kod Velike Gorice, odakle su kasnije pušteni. Ova hapšenja Hrvata izvršena su sa ciljem likvidacije NOP-a jer su u tim selima postojale od prije organizacije KPJ.” Hapšenjem i puštanjem iz zatvora Hrvata nastoje ustaše spriječiti njihovo uključivanje u NOP, smatrajući da će ih pridobiti za ustaški pokret. U vrijeme tih hapšenja u Sisku pokretni prijek i sud iz Zagreba osuđuje 26. VII 1941. na smrt Hrvate Ivana Rapića iz Dužice i Ivana Ivanuša iz Grede. Obojica su javno strijeljani.

251 Gojko Jakovčev: Pokret otpora grada Siska i okolice 1941. i 1942. godine, Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, Sisak 1954, str. 315.

Ustaše su poznavale mnoge simpatizere KPJ i SKOJ-a u Sisku, pa su riješile da izvrše u septembru hapšenja 15 učenika sisačke Gimnazije i otpremile ih u logor Jasenovac, ali ih kasnije puštaju iz logora.²⁴ Nisu ostali ni pošteđeni radnici, tako da je izvršeno prvo hapšenje 7 radnika u Tvornici tanina 23. VI 1941, ali su i oni pušteni. Nakon provale u partijsku organizaciju uslijedilo je 30. januara 1942. ponovno hapšenje.⁴³

U Sisku ubijen je sekretar partijske ćelije Josip Rožanković s grupom članova SKOJ-a. U ustaškom logoru u Jasenovcu podlegli su partijski aktivisti Miško Gorički, Ivan Leskovar, Ivan Semen, Franjo Bogdanić, Filipović i drugi. Joža Janić, član KPH i predratni sindikalni funkcioner, hapšen je i zatvoren. U ljeti 1942. uhapšen je Franjo Salat, sekretar partijske ćelije, otpremljen u logor Lepoglavu i ubijen. Hapšenja i maltretiranja građana Siska bila su kroz čitavo vrijeme rata. Radi otkrivanja komunista organizuj se stalna kontrola policijskih agenata, koji će pratiti rad i kretanje građana. Tako je i policijski agent Marko Radić »provalio« domobranskog poručnika Zdravka Belana, saradnika NOP-a u Bosanskom Novom. Nakon hapšenja partizanskog kurira Tome Benaka otkriven je i uhapšen Krešimir Salinger, koji je po zadatku radio u Ravnateljstvu za obnovu u Sisku. Salinger je otpremljen u Jasenovac, gdje je polivan hladnom vodom koja se na njemu smrzavala i tako je umoren. Ustaška redarstva i zapovjedništva oružničkih pukovnija raspisuju potjernice za Mikom Špiljakom, Stjepanom Tupakom, Ivanom Čehom, Ivanom Gopcem i drugima.²⁵⁴ Redarstvena oblast iz Petrinje raspisuje 14. novembra 1941. godine potragu za Josipom Tuškancem i 28 njegovih saradnika. Svi su oni Siščani, Hrvati, ali i nepoćudne osobe za ustaški poredak jer su komunisti ili aktivni borci u partizanskim odredima.

Svakodnevna hapšenja i dovođenja većeg broja osoba u Sisak potaklo je ustaše da u gradu organizuju koncentracione logore. Pod rukovodstvom Josipa Rožankovića, državnog ravnatelja (sisackog ustaše) u Capragu, tj. predgrađu Siska, osnovan je tranzitni logor za deportaciju Srba iz Hrvatske 1941. godine. Ovaj logor je prihvatio takođe i deportirce Slovence (i Srbe iz Slavonske Požege i Bjelovara). Upravnik logora u Sisku bio je Ljubomir Sesseglija, koji je prihvatao sve Transporte za dalje iseljavanje.²⁷ U logor Sisak dovedeno je 75 slovenačkih porodica koje su kasnije razmještene u Sisku. Slovence su smještali u kuće deportovanih ili ubijenih Srba i Jevreja. Na području Petrinje smješteno je avgusta 1941. godine 219 porodica s 532 člana, koje se nisu zadržavale u Sisku. Na osnovu podataka iz transportnih lista i izvještaja iz logora Sisak (Caprag) u periodu od 1. do 25. avgusta 1941.

252 Veljko Popović: Sjećanja na NOP u Sisku, rukopis u Muzeju Siska, str. 2.
253 Izvještaj o ilegalnom radu u Tvornici tanina Sisak, Arh. Muzeja Siska, rukopis, str. 1.

254 Arhiv, Vojnoistorijski institut Beograd, fond NDH*a, K-179-4-31.
Andrija Ljubomir Lisac: Deportacije Srba iz Hrvatske 1941. Historijski zbornik br IX, Zagreb 1956, str. 125.

godine zna se da je otpremljeno 9 transportnih vozova s ukupno 4 575 iseljenika.²⁵⁶ Prema istraživanjima Andrije Ljubomira Lisca, s područja NDH-a deportirano je 1941. godine Srba preko logora Sisak, Bjelovar i Slavonska Požega 13 313. Ustaški funkcioneri su izjavljivali da je u Srbiju prebačeno »dobrovoljno« od 30 000 do 80 000 Srba (ovdje se radi i o masovnim ubistvima koja su prikazivana kao iseljavanja).

Među deportiranim Srbima našlo se 824 građana, iz Petrinje i 110 Srba iz Siska. Ustaški logori su se odmah popunjavali novim uhapšenim Srbima, što je izazvalo reagovanje i kod Nijemaca koji su bili predstavnici Gouvernamenta Srbije i ostalih predstavnika njemačke okupacione vlasti.

Pored logora Caprag u Sisku je bilo »Prihvatilište za djecu izbjeglica« — logor za djecu. Dječji logor u Sisku nalazio se na tri mjesta: u Staklani, Sokolskom domu i kod opatica. Ovaj logor spada među najstrašnije logore organizirane u NDH. U logor su dopremana djeca oteta od majki ili djeca s majkama, koje su zatim ubijene ili otpraćene na prisilni rad u koncentracione logore u Njemačkoj ili ustaške logore u Hrvatskoj. Strašni su bili prizori odvajanja djece od majki, na čemu se građanstvo zgražalo.

U dječji logor »Prihvatilište za djecu izbjeglica« dopremljeno je augusta 1942. godine 3 000 djece pohvatane na Kozari, a među njima bilo je oko 200 dojenčadi.²⁵⁷ U toku septembra 1942. u logoru bilo je 4 722 djeteta, dok su novija istraživanja pokazala da se u Dječjem koncentracionom logoru 1942. godine nalazilo 7 000 djece s područja Bosanske krajine, Banije i Korduna.²⁵⁸ Najveći broj djece bio je s područja potkozarja uhvaćen u ofanzivi na Kozari.

Zahvaljujući antifašistima i rodoljubima Siska, koji su uzimali djecu preko organizacije Crvenog križa, relativno velik broj djece je izvađeno iz dječjeg logora i spašeno od sigurne smrti. Ti primjeri očigledno govore i o simpatijama velikog dijela hrvatskih obitelji prema NOP-u.

Ustaški zlikovci dovlačili su svakodnevno uhapšeničke u sisačke zatvore i logore. Kada su uništili Srbe, Jevreje i Rome, koji su bili na njihovom dohvat, hvatali su Hrvate i optuživali ih za saradnju s partizanima i komunistima. Sve je to odavalo tešku atmosferu među građanima Siska i mnoge ponukalo da se opredijele za NOP i odu u partizanske redove.

Ustaška svirepost išla je tako daleko, da su pred svoje povlačenje iz Siska 4. i 5. maja 1945. zaklali i pobili oko 600 zatvorenika. Smatrali su da nitko tko iole ne misli kao oni nema pravo na vlastiti život. Strahote rata i ustaškog terora na Baniji, naj-

²⁵⁶ Arhiv grada Zagreba, fond NDH-a: Državno ravnateljstvo ponove br. 3705-1941, br. 3/06-1941, br. 6345-1941, br. 6346-1941, br. 7507-1941, 7514-1941, 8592-1941, br. 11065-1941; izvještaji Logora Sisak br. 172/41, br. 191/41, br. 200/41, br. 207/41, br. 213/41, br. 218/41, br. 262/41, br. 275/41, br. 285/41, br. 303/41, br. 325/41, br. 361/41, br. 373/41, br. 395/41, br. 401/41 i br. 427/41.

²⁵⁷ »Hrvatske novine«, Sisak, 8. augusta 1942.

²⁵⁸ 2ccc Hrvatske u NOB-u, II, Zagreb 1955, str. 378—383.

preglednije se vide iz tabelarnog pregleda poginulih, umrlih i nestalih s područja Banije:²⁹

Redni broj	Poginuli, umrli i nestali u ratu 1941—1945. godine						
	O p i s	iz kotara					Jkupno
		Dvor	Glina	Kostaj-nica	Petrinja	Sisak	
	1	2	3	4	5	6	7
1.	Poginuli iz sastava bivše Jugosl. vojske	3	7	2	2	13	27
2.	Pripadnici bivše Jug. vojske ubijeni u logorima	11	9	10	8	9	57
3.	Poginuli u sastavu NOV i POJ i savezničkih armija	1 131	1 826	842	1 348	1 358	6 505
4.	Pripadnici NOV i POJ poginuli u zatvorima i internaciji	24	3	13	2	15	57
5.	Internirani stanovnici u logoru i ubijeni	333	230	1 411	610	1 698	4 282
6.	Ubijeni u zatvorima	56	8	52	60	217	393
7.	Ubijeni za vrijeme deportacije	8		35	29	15	87
8.	Ubijeni na prisilnom radu	1	2	77	2	10	92
9.	Hvatani i ubijeni i poklani od ustaša	765	3 722	861	1959	1541	8 848
10.	Poginuli od neprijateljskih bombardovanja	46	217	49	216	129	657
U.	Poginuli i nestali na nepoznat način	68	160				228
	Ukupno:	2 446	6 184	3 352	4 236	5015	21 233

²⁹ Arhiv revolucije Sisak, fond Zavoda za statistiku kotara Sisak, 1958, bez sign, i priv. arhiva Boska Petrinjca iz Kostajnice.

Prema zapisanim podacima s područja kotara Banije, ubijeno je u toku rata od strane neprijateljskih formacija i uništeno u logorima i zatvorima 14 701 stanovnik srpske, hrvatske, jevrejske i romske nacionalnosti. Pretežni dio su Srbi s područja Dvora, Gline, Kostajnice, Petrinje i Siska, dok je manji dio Hrvata iz gradova i kotari Sisak i Petrinje. U borbi protiv fašizma s puškom u ruci palo je 6 532 borca Banije.

U neprijateljskim logorima i zatvorima preživjelo je 4 606 osoba, što pokazuje tabela logoraša, zatvorenika i interniraca:²⁶

Redni broj	O p i s	Preživjeli u logorima, zatvorima i internaciji 1941—1945.					
		iz kotara					Ukupno
		Dvor	Glina	Petrinja	Kostaj-nica	Sisak	
	1	2	3	4	5	6	7
	1. Pripadnici bivše Jugosl. vojske	200	233	276	276	367	1 352
	2. Pripadnici NOV i POJ	48	11	25	8	27	110
	3. Na prsiilnom radu	14	16	184	18	65	297
	4. Interniraca	97	112	786	28	604	1 627
	5. Deportiraca	2	5	69	239	201	516
	6. Zatvorenika	43	44	73	74	461	695
	Ukupno:	404	421	1413	643	1 725	4 606

Kada se uzmu podaci od 21 233 poginula i 4 606 zatvorenih, dobijamo cifru 25 839 stanovnika Banije koja nedvojbeno potvrđuje ustaška nedjela. Ovdje nisu uzete u obzir hiljade ljudi koji su morali napustiti svoje kuće i proći kroz partizanske zbjegove Šamarice, Korduna i Bosanske krajine. Od njih su mnogi umrli od raznih bolesti, a posebno od tifusa i ratnih napgra, što je zadatak daljih istraživanja.

Ustaški teror na području ustaške Velike župe Modruš imao je isti karakter kao i u župama Gora i Pokuplje. Pristupilo se odmah oduzimanju oružja, razoružavanju jugoslovenskih vojnika i prikupljanju vojne opreme. Zatim su odmah početkom maja 1941. izvršena hapšenja uticajnih Srba i jugoslovenski orijentisanih Hrvata u Ogulinu. Među prvim uhapšenima su Miloš Vuk-san, Vlado Bosnić, Ilija Ivošević, Nikola Manojlović, Vlado Mrvoš, dr Branko Živanović, paroh Ilija Čurčić, studenti Đuro Tatalović i Žarko Momčilović. sudija Marinko Đurić, posjednik Dmitar Milanović, geometar Vlado Bijelić, opančar Đuro Tatalović, obučar

260 Ibid., bez sigu.

Milan Agbaba, profesor Grga Hećimović, poslovođa trgovine »Bata« Mičo Matijašević, županijski podvornik u penziji Borojević, profesor Stanislav Kopljevski, šumar inž. Nestorović, šumar Grozdanić, Vlado Pavić, Ivica Stošić i dr.¹⁶¹ Tako se našla grupa trgovaca i srpske inteligencije u ustaškom zatvoru u frankopanskoj kuli u bivšem zatvoru Okružnog suda.

Prva hapšenja na području opštine Josipdol izvršena su 22. maja 1941. godine. Tada su od ustaša uhapšeni Rade Jančić, Vidak Popović, Mile Popović, Stevan Popović, Petar Popović i Milan Popović, svi iz Josipdola. Ovi mladići su optuženi da su učestvovali u tuči u Cerovniku i da su propagirali komunizam, te da su bili aktivni učesnici »Sokola«. Uhapšeni su bili zatvoreni u Osnovnu školu, gdje su strahovito mučeni, a zatim sutradan sprovedeni vozom u koncentracioni logor »Danica« u Koprivnici. Većina logoraša iz logora »Danica« otpremljeni su u Jadovno kod Gospića. Zatim je slijedilo masovno hapšenje Srba 28. maja 1941. godine na sajmu u Ogulinu i tamo su ubijani i bacani u krašku provaniju na Velebitu.¹⁶² Tada je uhapšeno oko 300 ljudi koji su nakon mučenja ubijeni i bačeni u kraške jame u okolini Ogulina. Među uhapšenima našlo se ljudi iz Plaščanske doline, sve do Ličke Jesenice, zatim s područja Drežnice, Hreljina, Josipdola, Gomirja i drugih naselja koja gravitiraju Ogulinu. Sajam 28. maja ostao je u pamćenju pod nazivom »crna srijeda«. U prvim danima ustaške strahovlade u Ličkoj Jesenici uhapšeni su: upravitelj osnovne škole Vladimir Gačeša, sveštenik Stanislav Nosadil, Svetožar Malbaša, Milan Miljenko Milaković, Mihailo Momčilović, Ilija Vezmar, Mihailo Grba, Petar Pavlica i dr.

Velikom županu Juriči Markoviću prohtjelo se početkom juna da svoje kancelarije namjesti s namještajem iz episkopskog dvora u Plaškom. Radi toga od 8. juna svaki dan dolaze ustaše u Plaški i odvoze dijelove namještaja i po jednog sveštenika kao »pratnju« namještaja. Prvi je odveden predsjednik Crkvenog suda Ilija Ilić, zatim sekretar Eparhijskog upravnog odbora Milan Đukić i crkveno-sudski tužilac Milan Rajčević. Sljedećeg dana, 9. juna, odvedeni su Petar Vučinić, član Crkvenog suda, sveštenik Jaša Stepanov, Mihailo Jančić, bilježnik, i Nikola Pešul, gostioničar. Svi su oni ubijeni osim gostioničara Nice, koji

261 Hrvatski narod, 8. maja 1941. godine, članak Red i rad u Ogulinu.

262 Mladen Colić: Takozvana NDH — Nezavisna Država Hrvatska — 1941. Delta-pivs, Beograd 1973, str. 382.

Logor Jadovno osnovan je maja 1941. godine na Velebitu, na visini od 1 200 metara. 20 kilometara udaljenom od Gospića. Logor je bio smješten u jednoj udolini zatvorenoj gustom šumom. Nedaleko od logora nalazi se nekoliko ponora, među kojima su poznate Šaranova jama i jama na Grginom brijegu. Ovaj prvi ustaški logor organizovao je ustaški oficir Jugo Rukavina, Jurica Frković veliki župan i Stjepan Rubnić ravnatelj ustaškog redarstva u Gospiću, koji je bio i prvi zapovjednik logora. Logor je osiguravala Lička ustaška bojna pod komandom Juce Rukavine.

Svi »nepoćudni elementi« hapšeni od aprila do avgusta 1941. godine stizali su transportima i/ raznih krajeva NDH-a u Gospić (dnevno po 1 000 muškaraca, žena i djece), zatim su upućivani u Jadovno i tamo likvidirani. Većina logoraša iz »Danice« likvidirana je u Jadovnu. Prema postojećim podacima, u Jadovnu je ubijeno 35 000 ljudi. U avgustu 1941. godine likvidacija sa likvidacijom logora u Jadovnom ubijeni su i preostali Srbi, Hrvati i Jevreji.

je bio pušten na intervenciju prijatelja Hrvata. Zatim su slijedila hapšenja 12. juna, kada su uhapšeni: Simo Orlić, obučar; Rade Kosanović, pekar; Dušan Gaćeša, šef željezničke stanice, Savo Grba, lugar, i Stevo Kosanović. Svi uhapšeni sprovedeni su u Ogulinsku kulu, zatim u logor »Danica«. Hapšenjima nije bilo kraja u ogulinskom kraju. Uhapšeno je 127 Roma, koji su otpremljeni u logore ili potučeni. Pohapšeni su svi Jevreji, a njihove trgovine razdijeljene. U Ogulinu i njegovom predgrađu uhapšeno je i ubijeno 395 rodoljuba, i to s područja Josipdola 204, Modruša 30, Plaškog 449. Hapsilo se na području Vitunja, Ogulinskog Hreljina, Musulinskog Potoka, Drežnice i u svim srpskim selima. Među stravična hapšenja spada i hvatanje 155 željezničara u Srpskim Moravicama koje dovode u Bosnićev podrum u Ogulin. U tome podrumu sprovedeni su takvi masakri što se ne može pismeno iskazati, a zatim su svi potučeni ili poluživi pobacani u ponore rijeke Dobre. O mučenjima u Ogulinskoj kuli Vaso Kosanović je zapisao: »Šesti dan ušla je jedna grupa ustaša i u našu sobu — čini mi se njih 12 ... Imali su izgled pravih dželata, krvavi od pete do glave. Na odjeći i obući dobro se vidjela osušena krv, a oči su im imale krvnički pogled. U jednom momentu svi su zapalili cigarete, a zatim neki Špalj, koga s u zvali Čaruga, upitao je jesmo li gladni. Na to pitanje svi smo se međusobno pogledali, ali niko mu nije ništa odgovorio. Sada je Špalj pozvao narednika, inače čuvara nad redovnim zatvorenicima, i rekao mu: »Ovo su Srbi, donesi im srpsku kafu od Vlade Bosnića... Cindrić je nosio flašu od usta do usta i obredio sve nas redom, ali niko nije ni pokušao da prihvati flašu niti da okusi kafu. Poslije toga je Milenko Milaković iz Ličke Jesenice zatražio od Špalja cigaretu. Ovaj mu je odgovorio da izađe napolje i da će tamo dobiti cigaretu. Milaković je izišao a za njim i sve ustaše. Odmah su počeli da pljušte udarci. Tukli su ga dugo, meni se tada činilo kao puna tri sata. Mi sve to nismo mogli gledati od užasa. Znam samo toliko da su ga poslije tuče ubacili u sobu onesviještenog i gotovo golog«

Zatvorenik Gajo Grba je zapisao: »Svakog dana dolazili su k nama ustaše — batinaši. Tukli su nas kako su koga dohvatili. Posebno su se okomili na sveštenike. Njih su tjerali da iznose kible iz sobe, a zatim su im naredili da ih proliju u hodniku. Potom su ih tjerali da skinu mantije i da brišu pod. Zatim su morali prati mantije i ponovo brisati hodnik. To se ponavljalo više puta.

U Frankopanskoj kuli držali su nas oko 20 dana. Da nas ponize kao ljude i kao mnoge do tada ugledne i cijenjene građane, prisiljavali su nas da metemo ogulinske ulice. Jednog dana izvedu nas u dvorište zatvora. Bilo nas je na okupu oko 70. Postroje nas u dvored. Odjednom se jedan ustaša okrene drugome

263 Vaso Kosanović: Dani užasa u Ogulinskoj kuli, »Plašćanska dolina i okolica u NOR-u«, Karlovac 1976, str. 102.

i zapovijedi: »Podijeli oružje«. Kakvo oružje? — pitali smo se. Uskoro vidjesmo kako nose brezove metle i dijele nam. Izvedu nas na glavnu ulicu. S jedne i druge strane ulice nalazio se velik broj građana, a među njima i školske djece. Na čelu naše kolone bio je pop Ljuti (Dokmanović). Ustaše mu narediše da pjeva pjesmu: »Spremite se, spremite, četnici«. On od straha nije mogao započeti pjesmu. Prišao mu je ustaša i, povlačeći ga za bradu, prisilio da povede pjesmu. Gledajući to, našao sam se u teškom psihičkom stanju i vidio sam da nismo ljudi, bar sudeći prema onome kako su nas ponižavali. Trebalo je da svoje ljudsko dostojanstvo izrazimo buntom, pa makar nas sve poubijali na ulici«.²⁴

Hapsilo se u Gornjim i Donjim Dubravama i na svim putevima i željezničkim stranicama gdje su ustaše primijetile kretanje Srba. Smrt je vrebala na svakom koraku, što je mnoge ponukalo da bježe u Srbiju, druge da odlaze k talijanskim okupacionim jedinicama i da se stave u službi fašizma, a to su četnici. Većina naroda se opredijelila i u ovom kraju za Komunističku partiju Jugoslavije i prihvatila njen poziv na ustanak. Tako je i Plašćanska dolina i okolica Ogulina stala na stranu porobljenog i poniženog čovjeka i dala za slobodu preko dvije hiljade patriota srpske i hrvatske narodnosti. Pored ustaških zvjerstava ogrezli su u krvi naroda i četnici,²⁶⁵ koji pobiše na području Saborskog i drugih hrvatskih sela oko 50 rodoljuba, a među njima i jedan dio Srba koji su radili za NOB. U masakrima nisu zaostajali ni talijanski i njemački fašisti, učestvujući i podstrekavajući bratoubilački rat između Hrvata i Srba. Sve je to bila isplanirana politika u Berlinu i Rimu za uništenje svih slavenskih naroda, a posebno naroda i narodnosti Jugoslavije.

Iz svega dosad izloženog, kada je riječ o stradalim, nestalim i poginulim u toku drugog svjetskog rata sa područja koje je istraživano, proizlazi da je ukupno poginulih stanovnika

- 33 477 sa područja Korduna,
- 2 000 sa područja Plašćanske doline i
- 21 233 sa područja Banije ili ukupno 56 710 stanovnika.

Pored ljudskih stradanja na Kordunu i Baniji je spaljeno na stotine kuća i gospodarskih zgrada i uništen cjelokupni stočni fond, kao i poljoprivredne alatke i zanatsko-industrijske i trgovačke radnje koje su postojale.

Na području Korduna i Banije potpuno je uništen cjelokupni školski prostor, tj. više od 170 školskih zgrada sa cjelokupnim inventarom i pomoćnim gospodarskim zgradama. Mnogi učitelji, nastavnici i profesori su pobijeni ili otpremljeni u koncentracione

²⁶⁴ Pero Klipa: Moj boravak u ustaškom zatvoru. Ibid., str. 94.

²⁶⁵ Đuro Stanisavljević: Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941—1942. godine. »Istonja XX veka« — Zbornik radova IV, Beograd 1962, str. 30—82.

logore. Preostali dio nastavnog kadra služio je narodu boreći se u partizanskim jedinicama i partizanskim organima vlasti.

Kako Kordun i Banija pripadaju Gornjokarlovačkoj eparhiji, to je i ova eparhija najviše stradala u toku rata. Potpuno je porušeno 88 crkava, a 67 je teško oštećeno. Prije rata eparhija je imala 204 crkve, od kojih je u ratu uništeno ili oštećeno 155, a poslije rata je ostalo 49 crkava u kojima se mogla obavljati služba. U toku II svjetskog rata u Hrvatskoj su ubijena dva episkopa, 90 sveštenika i uništeno 258 crkava i pet manastira.²⁶⁶ I ti podaci pokazuju da je najžešći nalet ustaša bio upravljen na Kordun i Baniju pošto je samo na tome području uništeno 155 crkava, a u svim ostalim krajevima Hrvatske 103 srpske pravoslavne crkve. S područja Gornjokarlovačke eparhije ubijeno je oko 70 sveštenika, doh ih je 30 umrlo od posljedica zadobijenih u fašističkim logorima i zatvorima. Sile Osovine, koje su planirale uništenje jugoslovenskih naroda i naseljavanje ovih krajeva, poslije završetka rata uspjele su uklopiti politiku ustaške vladavine u svoj program. Ustaška vlada pristupila je rješavanju tzv. »srpskog pitanja« u NDH-a prema inauguriranoj političkoj formuli: »pobiti — raseliti — prekrstiti«, tj. fizičko istrebljenje i potpuna denacionalizacija. Primijenjeni su nacistički principi »više rase« na kojima su izgrađena načela ustaškog pokreta. Na osnovu tih ustaških načela i zakonskih odredbi vršili su se masakri na cjelokupnoj teritoriji NDH-a uz primjenu kaznenih naredbi i tipičnih nacističkih metoda u provođenju terora, počev od zastrašivanja do genocida.

Najteže zločine izvršile su ustaše na Kordunu i Baniji nad srpskim stanovništvom, koje je sačinjavalo homogenu cjelinu u Hrvatskoj. Tim pogromima na Kordunu i Baniji i drugim dijelovima NDH-a trebalo je potpuno razbiti i uništiti homogena srpska naselja i stvoriti čistu hrvatsku teritoriju pod ustaškom upravom.

Provođenje genocida nad srpskim stanovništvom vršile su ustaše pripremane u emigraciji pod pokroviteljstvom fašističkih zemalja. Njihovim dolaskom u zemlju k njima se priključuju svi oni koji su u Kraljevini Jugoslaviji prihvatili separatističku politiku frankovaca, a aktivno su djelovali u okviru HSS-a i Mačekove Zaštite. Tako je ustaška vlast uspjela organizovati već u prvim danima svoga postojanja jedan dio seljaka, radnika i inteligencije da aktivno stupi u ustaški pokret i ustaške jedinice i da vrši masovne pogrome nad Srbima, Jevrejima, Romima, Hrvatima komunistima i antifašistima.

Hrvatsko stanovništvo na Kordunu i Baniji bilo je obmanjivano od NDH-a s raznim ustaškim parolama i obećanjima, zbog čega je uspjelo ustaškim organizacijama da mobilišu određeni broj ustaša koji će s ustašama-emigrantima vršiti masovne zlo-

²⁶⁶ Biografije episkopa Srpske pravoslavne crkve u SR Hrvatskoj, Arhiva Komisije za vjerska pitanja Sabora SR Hrvatske, bez sign.

čine ne prezajući pred javnošću i dobrosusjedskim odnosima koji su vladali prije tzv. NDH-a.

Cilj ustaške politike, koja se oslanjala na fašističku i nacističku ideologiju, bio je da se što više uništi srpskog stanovništva, manji dio da se pokrsti, odnosno da se prevede u katoličku vjeru, jedan dio da se internira u koncentracione logore, kako u zemlji tako i u inostranstvo, dok preostali dio, prema zacrtanom planu, trebalo je prognati iz Hrvatske.

O izvršavanju ustaških zlodjela nema dovoljno pisanog materijala (osim javnih odmazda: vješanja i strijeljanja), a za masovne pogrome nije se vodila dokumentacija ili je svjesno uništavana.

Ustaški teror provodio se od prvog dana postojanja NDH-a do njenog konačnog sloma, ali u pojedinim fazama dobijao je određene karakteristike po opsegu i žestini. Kordunaši i Banijci su osjetili težinu ustaškog, italijanskog i njemačkog terora, ali se nisu pokolebali, već su se borili na život i smrt do konačne pobjede nad fašizmom, koji je harao četiri godine kordunaškim i banijskim selima.

Komunistička partija Jugoslavije, odnosno Hrvatske, u tim najpresudnijim istorijskim danima stavila se na čelu obespravljenog i porobljenog naroda i već u prvoj godini rata izvršila mobilizaciju naroda na ustanak, sprečavale okupatora i ustaše u masovnom uništavanju, progonu i iseljavanju i osujetila bratoubilački rat i dalje raspirivanje nacionalne i vjerske mržnje. Najveću moralnu podršku su pružili komunisti, sinovi hrvatskog i srpskog naroda i antifašisti koji su se našli u prvim redovima NOB-a u zajedničkoj borbi krvlju i djelima kovali bratstvo i jedinstvo među razjedinjenim narodom hrvatske, srpske i muslimanske nacionalnosti na Kordunu i Baniji.

DRUGI DIO

STANJE PARTIJSKIH ORGANIZACIJA U PRVIM
DANIMA USTANKA NA PODRUČJU KORDUNA,
SISKA I BANJE

Partijske organizacije na Kordunu i Banji djelovale su pod rukovodstvom OK KPH Karlovac i Sisak. Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske za okrug Karlovac obuhvatio je 1941. godine područje na kom je živjelo 447 000 Hrvata, Srba i Muslimana. Sjedište OK KPH Karlovac nalazilo se u gradu Karlovcu sve do druge polovine oktobra 1941. godine, kada je prešao na slobodnu teritoriju Korduna. Odluku o premještanju OK KPH Karlovac na slobodnu teritoriju donio je CK KPH nakon pogibije Josipa Kraša 18. oktobra 1941. i hapšenja sekretara MK KPH Karlovac i člana OK KPH Marijana Čavića Grge.²⁷

Ratni okrug Karlovac na kom su djelovale partijske organizacije pod rukovodstvom. OK KPH obuhvatao je grad i kotar Karlovac. Na sjever se protezao do Vukomeričkih gorica, a prema Žumberku zahvatao je opštine Draganić i Ozalj. Sjeverozapadno dijelila ga je rijeka Kupa od Slovenije uzvodno sve do Severina i Lukovdola. Na zapadu i jugozapadu nalazili su se u njemu kotar Ogulin s Drežnicom, opština Plaški i područje oko Ličke Jesenice. Obuhvatao je kotar Slunj i dio Cazinske krajine u Bosni, a na istoku su ga medile rječice Glinica i Glina sve do rijeke Kupe, uključujući u okrug kotare Vojnić, Vrginmost, Glina, Pisarovina sve do kotara Sisak. Prema uputstvima CK KPH i druge partijske organizacije koje su imale najviše praktičnih mogućnosti za rad dobile su pravo da tu rade, te nisu bile strogo određene granice partijskog djelovanja. Tako je 1941. i 1942. dio Cazinske krajine bio uključen u okrug Karlovac, a 1941. partijsko i operativno vojno rukovodstvo tog okruga djelovalo je u kotarima Dvor, Petrinja, Kostajnica i dijelu kotara Jastrebarsko. Okružni je, komitet KPH Karlovac 1941. g. imao neposrednu vezu s partijskom organizacijom kotara Delnice.

Partijska organizacija OK KPH-e Karlovac pokrivala je područje naseljeno sa 222 000 Srba, 189 000 Hrvata i 36 000 Muslimana, tako da je znatno prelazila granice samog Korduna.²⁸

267 Izvještaj prof. Ive Marinkovih Slavka, sekretara OK KPH Karlovac, o radu Okružnog komiteta KPH Karlovac i stanju partijske organizacije u karlovačkom okrugu na Drugoj konferenciji KPH za okrug Karlovac 1942. god. Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 30, str. 98—111, Beograd 1952 i Zborniku 4. Historijskog arhiva u Karlovcu, Karlovac 1972, str. 44—55.

268 Dr Savo Zlatić: Uz stranice partizanskog dnevnika, Prva godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Zumbereka, Zbornik 3. HA Karlovac 1971. str. 226.

Rad organizacija KPJ na Kordunu ubrzanim se tempom širio u toku 1941. godine. Glavni zadatak komunista bio je u tu-maćenju partijske politike čiji je cilj bio oslobođenje od fašističke okupacije. Komunistička partija Jugoslavije pravilno je rješavala nacionalno pitanje. Ideje ravnopravnosti, jednakosti, vjerske tolerancije te ekonomska i politička ravnopravnost — sve je to odmah prihvaćeno od širokih narodnih masa na Kordunu.

Na području užih kordunaških kotara aprila mjeseca 1941. godine bilo je u kotaru Slunj 13 partijskih ćelija sa 77 članova KPJ i 5 kandidatskih grupa sa 22 kandidata za članove KPJ-e; na kotaru Vojnić 18 partijskih ćelija sa 107 članova KPJ-e i 5 kandidatskih grupa s 30 kandidata za članove KPJ-e, u kotaru Vrginmost 4 partijske ćelije s 39 članova partije i jačom organizacijom SKOJ-a. Tako se uoči izbijanja rata i raspadanja stare Jugoslavije na užem području Korduna našlo 223 člana KPJ-e, 52 kandidata KPJ-e razvrstanih u 35 partijskih ćelija i 10 kandidatskih grupa.²⁶⁹ Raspadanjem stare Jugoslavije trenutačno se prekidaju i partijske veze između CK KPH i OK KPH Karlovac, kao i veze među više partijskih organizacija.

Situacija se mijenja okupacijom zemlje u aprilu 1941. godine. Partijski radnici u više mjesta samoinicijativno djeluju i preduzimaju akcije za prikupljanje oružja i čuvanje i zaštitu stanovništva. Sekretar KK KPH Vojnić Žarko Ćujić u junu 1941. godine pokušao je uz pomoć simpatizera iz sreskog načelstva skloniti 90 pušaka i 1 990 metaka, ali akcija nije uspjela. U prvoj godini ustanka na slobodnu teritoriju održana je kotarska konferencija KK KPH Vojnić, a za sekretara je izabran Rade Bulat. KK KPH Vojnić pored kotara Vojnić obuhvatao je i sva sela oko Petrove gore. Na području Sjeničaka na Rudanjskom brdu za 1. maj 1941. godine komunisti su razvili crvenu zastavu. »Na vrbi kod mosta u Starom Selu bila je takođe izvješena crvena zastava«.²⁷⁰ Komunisti na području kotara Vrginmost su vrlo aktivni u pripremanju ustanka. Među njima se ističu sekretar KK KPH Vrginmost Rade Bulat, zatim komunisti Bogdan Oreščanin, Dušan Rkman, Stanko Rkman, Milan Oreščanin Crni, Nikola Vidović, Nikola Romčević Osula, Mile Manojlović, Pavle Bijelić, Stanko Maslek, Milić Dejanović, Branko Nikoliš i drugi. Na području Kladuše i Široke Rijeke značajan je rad Tone Hrovata i Milana Dejanovića, a na području Veljuna i Slunja Nikole Kukića, Dušana Livade, Radoša Vujičića i drugih. Posebno su se isticali komunisti u Tušiloviću i Krnjaku, gdje su djelovali Čanica Opačić, Milutin Košarić, Mile Basara i drugi. Tako su se u kraćem vremenu od aprila do juna 1941. godine konsolidovale partijske ćelije, pa je stigao i proglas CK KPH, koji je dijeljen narodu u

²⁶⁹ Mr Mile Dakić: Razvitak i djelovanje partijske organizacije na Kordunu 1941 i u prvoj polovini 1942. godine. Prva godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Gline Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Zumbereka, Zbornik 3. HA Karlovac, 1971. str. 286.
²⁷⁰ Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965. str. 38.

Boviću, Vrginmostu, Perni i Pješćanici. U proglasu CK KPH, koji je štampan u obliku letka, upoznaje se članstvo KPJ i široke narodne mase sa političkom situacijom u kojoj se nalazimo. U proglasu, između ostalog, piše: »Stvarnost nacionalnog ropstva i suviše je okrutna da bi se narodne mase dale zavesti brbljanjima o slobodi. Nezavisna Država Hrvatska postoji samo na papiru. Cijela Hrvatska je stvarno porobljena i pod čizmom okupatorske vojske, u čijim rukama se nalazi vrhovna vlast...

Srbi u Hrvatskoj! Komunistička partija u Hrvatskoj obraća se i vama koji od svog doseljenja u Hrvatsku nikada niste uživali potpunu nacionalnu slobodu. Ali danas, kada je Hrvatska porobljena od imperijalističkih osvajača, vi ste bačeni u najteži položaj otkako se nalazite u Hrvatskoj ...

Razularena frankovačka gospoda vrše nad vama krvavi teror i progone, ona pod izgovorom borbe protiv četnika zatvara, zvjer-ski muči i potajno ubija na stotine čestitih boraca koji su zajedno sa hrvatskim radnim narodom vodili borbu protiv srpske hegemonije i ugnjetavanja hrvatskog naroda.²⁷¹

Prve riječi u pozivu CK KPH koje su stigle na Kordun i Baniju u tim najtežim danima usmjerile su svoju oštricu upravo protiv imperijalističkih grabljivaca i fašističkih dželata. Pristupilo se energičnom raskrinkavanju politike okupatora i njegove tvorine tzv. NDH-a. Partija je upotrijebila sve svoje raspoložive snage za suzbijanje bratoubilačkog rata i uspjela uvjeriti srpski narod Korduna i Banije da krivicu za sva zlodjela koje vrše ustaše nad srpskim življem snose okupatori i njihove sluge ustaše i cjelokupni aparat ustaške vlasti s Antom Pavelićem na čelu. Time je otklonjen jaz između Hrvata i Srba što su ga okupatori nastojali stvoriti masovnim klanjem i ubijanjem srpskog stanovništva na teritoriji NDH-a.

Specifičan problem za razvitak NOB-a bila je izdajnička uloga dr Vlatka Mačeka i njegovih saradnika koji su imali dobro organizovanu mrežu organizacija Hrvatske seljačke stranke po svim mjestima i selima, naročito naseljenim hrvatskim stanovništvom. Ustaški koljači su bili relativno brzo raskrinkani i omraženi kao zločinci i sluge okupatora, mačekovština je imala podmuklije, zaobilaznije puteve u službi okupatora te je tražila uporniji i sistematskiji politički rad. Stav visokog katoličkog klera u Hrvatskoj stavio je pred KPH jedan delikatni zadatak, naročito u onim krajevima gdje su religiozni osjećaji masa jači. Protivnarodna uloga klera dolazila je sve više do izražaja pri nastojanju da se masovno čitava sela prevedu na katoličku vjeru ili se srpsko stanovništvo pozivalo na pokrst, a tamo gdje je bilo odziva izvršeni su masovni pokolji u pravoslavnim crkvama (Glina, Sadilovac, Kolarić i drugdje). Bilo je to vrijeme kada su komunisti Korduna pod vrlo teškim okolnostima uspjeli povesti

²⁷¹ Poziv CK KPH sredinom juna 1941. godine na opštenarodnu borbu protiv okupatora i njihovih slugu, Zbornik NOR-a. Tom V, knjiga 1, Beograd 1952. g., str. 8—15.

srpske mase na oružani ustanak protiv ustaša i njihovih gospodara Nijemaca i Talijana, čije su oružane jedinice držale sve glavne centre u svojim rukama na cjelokupnom području NDH-a. Partijske organizacije na Kordunu, Baniji i Sisku su među prvim pristupile izvršavanju zaključaka sa savjetovanja KPJ u maju 1941. godine u Zagrebu, gdje je donijet zaključak: »Pred Komunističkom partijom Hrvatske stoji veliki i časni zadatak da organizuje i vodi najodlučniju borbu protiv raspirivanja nacionalne mržnje između Srba i Hrvata i Slovenaca, da radi neumorno na bratstvu i slozi hrvatskog i srpskog naroda, da ujedinjuje te narode u borbi protiv okupatora i šake uzurpatora koji danas krvavo terorihu i ugnjetavaju ne samo srpski nego i hrvatski narod. Pred KPH stoji veliki i neodgodivi zadatak da organizira široke mase radnika i seljaka u borbi za istinsku nezavisnost hrvatskog naroda, protiv svih uzurpatora i okupatora, za bratstvo naroda«.1»

Poslije majskog savjetovanja KPJ u Zagrebu održano je savjetovanje Okružnog komiteta KPH-a Karlovac kome su prisustvovali sekretar CK KPH Rade Končar i član CK KPH i CK KPJ Josip Kraš. Na savjetovanju OK KPH odlučeno je da se formira Vojni komitet pri OK KPH-e za okrug Karlovac, da se pristupi prikupljanju oružja i formiranju udarnih grupa. Naročito je potrebno razviti borbu protiv svih mjera ustaških vlasti i obratiti posebnu pažnju bratstvu i jedinstvu Srba, Hrvata i Muslimana na području okruga Karlovac. Partijski radnici su pod vrlo teškim uslovima pristupili izvršavanju zaključaka s majskog savjetovanja KPJ u Zagrebu i savjetovanja Okružnog komiteta KPH Karlovac, jer su ustaše već vršile masovne pokolje na Kordunu. Zadan je i teži udarac organizaciji KPJ-e na Veljunu gdje je među 525 potučenih Srba bilo ubijeno i 18 članova KPJ-e i članova Plenuma Okružnog komiteta KPH-a Karlovac, a među njima Radoš Vujičić, član OK KPH-e Karlovac, i sekretar KK KPH-a Slunj Nikola Kukić.

Na području Plašćanske doline razbijena je partijska ćelija koja je djelovala od 1940. godine. Ova ćelija do junskih dana 1941. imala je 8 članova KPJ. Ćelija je radila u sastavu: Milenko Ivanović, učitelj — sekretar, Jovo Mišćević, učitelj, Branko Latas, učitelj, Mile Mandić, radnik, Mile Ivčević, radnik, Mane Pošmuga, seljak, i Nikola Ćikara, privatni činovnik. Partijska ćelija u Plaškom razbijena je hapšenjem 5. jula 1941. sekretara Milenka Ivanovića, koji je zatvoren u kuli u Ogulinu, a zatim odveden u Jadovno i ubijen. Andrija Špehar i Dušan Vukelić priklanjaju se partijskoj organizaciji Ložionice u Ogulinu. Mile Mandić povlači se u Sušak, gdje ostaje do kraja 1942. Mane Pošmuga ostaje u svom selu, čuvajući se ustaša da ga ne uhapsu. Nikola Ćikara se zadržava u Ličkoj Jesenici, zatim se sklanja u Sušak. Tako su napravili i mnogi simpatizeri. Branko Latas i njegov brat Ljuban

²⁷² Odlomak iz zaključaka CK KPJ na savetovanju maja 1941. god. objavljen u listu »Proleter« organu CK KPJ br. 3, 4, 5, 1941. godine.

i Dušan Vukelić sklonili su se u Beograd da bi izbjegli ustaška hapšenja.

Prve direktive za komuniste kotara Ogulin stigle su tek u julu mjesecu 1941. godine. Tada je u Ogulin lično došao Ivo Marinković i održao sastanak u vezi s dizanjem ustanka. Ivo Marinković je posebno insistirao na uspostavljanju veza sa Drežnicom, Dubravama i Plaškim s obzirom na teror koji je tamo već otpočeo hapšenjem i ubijanjem viđenijih ljudi, u prvom redu komunista.²⁷³ Partijska organizacija u Plaškom tada je već bila razbijena i njen sekretar ubijen. Savjetovanje održano u ribogojilištu Vitunjčice u Vitunju bilo je od neobične važnosti za pripremu komunista za dizanje ustanka. U to vrijeme u Ogulinu su radile dvije partijske organizacije. U Ložionici su bili članovi partijske ćelije: Jovo Mamula, sekretar; Andrija Špehar, Dušan Vukelić, Josip Mladenić, Idriz Hadžisaković, Ivan Tomljenović, Zvonko Mirt, Stipe Domitrović i više kandidata.

Organizaciju u Ogulinu sačinjavali su Bogdan Jančić, sekretar; Vilim Švarc, Dragan Žagrović, Jure Zajc, Pero Piškur, Josip Foršt i Oskar Cakovski. Organizacija KPH u Ogulinu pred ustaškom opasnosti se rasturila. Jedan dio članstva bio je pod paskom ustaša, jedan se povukao u Sloveniju i Gorski kotar, jedan u Dalmaciju, dok je manji dio prešao u ilegalnost. Kako je dio članova KPH mobilisan u neprijateljske redove, a dobili su saglasnost od OK KPH Karlovac, oni organizuju obavještajnu službu koja je bila od neobične važnosti za obavještavanja kod masovnih hapšenja, koja su se unaprijed pripremala. Komunisti koji su ostali da rade u Ložionici održavali su veze s partizanskim logorima u Gomirju, Drežnici, Dubravama i djelimično s Plaškim. Stalna veza bila je i s Vitunjem preko omladinki Bose i Mime Tatalović i Nake Vujnović. One su dolazile u Ogulin, javljale se na određene punktove i dobivale obavještenja i materijal za partizanske logore.

Okružni komitet KPH Karlovac donio je odluku da se u Ogulinu obnovi partijska organizacija i formira Mjesni komitet KPH Ogulin. Sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković došao je u Ogulin i održao konferenciju 19/20. novembra 1941. s ogulinskim komunistima u stanu Stipe Domitrovića. Sastanku su prisustvovali Ivan Tomljenović, Stipe Domitrović, Idriz Hadžisaković, Boško Bojić, Ivan Krsnik, Josip Foršt, Dragutin Pristl, Zvonko Mirt i Josip Mladenić.

Na konferenciji je izabran Mjesni komitet KPH Ogulin u koji su ušli Ivan Tomljenović (sekretar), Josip Mladenić, Josip Foršt i Idriz Hadžisaković. Izabran je i odbor Narodne pomoći u koji ulaze advokat Ante Mihelić i Josip Foršt. Sekretar OK KPH Ivo Marinković u svome izvještaju od 27. novembra 1941. CK KPH piše: »Kako sam vam pisao u pismu od 20. novembra 1941, stanje

²⁷³ Gojko Vezmar: Osnivanje prve partijske ćelije KPJ u Plaškom, Plaščanska doima i okolina u NOR-u, Karlovac 1976, str. 70.

se u Ogulinu popravilo u našu korist. Drugovi su za vrijeme moga puta izabrali MK i voljni su da rade, ali im fali znanja. Na sastanku nepotpunog aktiva objasnio sam im zadatke koje stoje pred njima, ali biće potrebno da im se stalno ukazuje pomoć. Po mom mišljenju treba MK proširiti drugovima iz Drežnice, Dubrava i Srpskih Moravica i tako formirati KK²⁷⁴. Partijska organizacija u Ogulinu nije mogla razviti svoj rad jer je provaljena i nastala su hapšenja 17. decembra 1941. godine. Uhapšen je sekretar Ivan Tomljenović, zatim Stipe Domitrović, Josip Foršt, Zvonko Mirt, Ivan Pristl, Mijo Puškarić, Ivan Springer i Josip Mladenić.

Uhapšeni komunisti bili su u italijanskom zatvoru u Ogulinu do 6. januara 1942, otkuda su sprovedeni na suđenje u Rijeku. Iz ogulinskog zatvora pušten je Ivan Pristl i Ivan Springer na zahtjev šefa Ložionice. Ogulinski komunisti osuđeni su od talijanskog suda 13. februara 1942, i to: Mijo Puškarić i Josip Mladenić na 5, a ostali na 3 godine robije. Jedini je oslobođen Josip Foršt. Zvonko Mirt je krajem 1942. godine umro u zatvoru u Italiji. Time je partijska organizacija u Ogulinu bila razbijena. Partijski rad će se obnoviti u toku 1942. godine. Na području kotara Ogulin ostala je partijska organizacija u Drežnici i Gomerju, koju nisu ustaše uspjele razbiti.

Ustaški teror nije mimoišao ni Drežnicu. Ustaški ideolog župnik Ivan Mikan nastojao je pridobiti narod Drežnice i Jasenka na pokrst. U tome su ga svesrdno pomagali direktor pilane u Jasenku Josip Abramović i šumar Joković, kao i žandari iz Jasenka. Mikan je pokušao dobiti ljudstvo iz Drežnice i Jasenka u Ogulin, zbog čega je štampao i letak. Međutim, tome se pozivu niko nije odazvao, jedino su žene, da bi zavarale ustaše, uplatile u dva puta za pokrst 80 000 dinara.

U maju 1941. godine bio je u Drežnici uhapšen sekretar partijske organizacije Marko Trbović. Budući da je Trbović bio uticajna ličnost, pušten je iz zatvora da nagovara ljudstvo na prekrštavanje i prijavljivanje na ustaški poziv. Međutim, iskusni partijski radnik prevario je ustaške agente i pristao na njihov zahtjev, ali svoje oslobođenje i dolazak među narod iskoristio je da upozori na pravu opasnost, od ustaša, što je mnoge odvratilo od odlaska u Ogulin.

Partijska organizacija dobila je u junu 1941. godine od OK KPH Karlovac letak koji je izdao CK KPH u kome poziva i Srbe u borbu i upozorava ih na ustašku opasnost.²⁷⁵ Poslije napada Njemačke na SSSR u Drežnicu dolazi Ivo Marinković i organizuje prvu akciju rušenja telefonskih stubova na liniji Drežnica—Jezerani. Time počinje i organizacija partizanskih logora u šumama oko Drežnice i pripreme za dizanje ustanka.

²⁷⁴ Ivo Marinković: Izvještaj o vojnopoličkoj situaciji u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru CK KPH od 27. novembra 1941. Arhiva IHRPH Zagreb, KP-186/193.

²⁷⁵ Letak CK KPH, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, VII, Beograd 1952, t. V, knjiga 1, str. 11.

OK KPH Karlovac da bi pomogao u dizanju ustanka, u avgustu, 1941. uputio je preko Gomirja u Drežnicu Kostu Nada i Ive Vejvodu. Međutim, zbog opreznosti i bojazni da nisu ustaški špijuni, ovi španski borci nisu prihvaćeni, već su bili prisiljeni da se vrate u Karlovac. Zbog toga OK KPH Karlovac donosi odluku da se MK KPH Drežnica raspusti, kao i partijska organizacija. Nakon toga sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković odlazi u Drežnicu s Ivom Vejvodom i dolazi do obnavljanja partijskih organizacija. U Drežnicu dolaze krajem avgusta španski borci Antun Rusek, Ivan Hariš, a početkom septembra 1941. u partizanski logor je došao i Nikola Car i Vlado Lončar iz brinjskog kraja. Tako je u prvim počecima u partizanskom logoru u Tomićima kovano bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata. Odmah iza logora partizana u Tomićima osnovani su logori Krakar, Brezno, Radulovići i Zrnići.

Pored partizanskih odreda na području Drežnice dolazi krajem 1941. god. do formiranja KK KPH Ogulin, koji izrasta iz MK KPH Drežnica. Područje opštine Plaški pridodano je KK KPH Slunj, a opštine Dubrave KK KPH Veljun.²⁷⁶

Organizacija KPJ na području Banije bila je razdijeljena u toku 1941. godine. Okružni komitet KPH Sisak obuhvatao je kotare Sisak, Petrinja, Kostajnica, dok je Dvor na Uni bio vezan s partijskim rukovodstvom u Bosanskom Novom. Područje Gline bilo je vezano uz OK KPH Karlovac, čije se djelovanje u toku 1941. godine protezalo i na veći dio teritorije Banije sve do Dvora i Kostajnice.

Poslije majskog savjetovanja CK KPJ u Zagrebu u Sisak dolazi Josip Kraš, koji prenosi direktive na OK KPH Sisak za pripremu partijskih organizacija i dizanje ustanka. Sekretar OK KPH Sisak tada je bio Vlado Janić, a članovi: Josip Janić, Marijan Cvetković, Artur Turkulin, Franjo Smolčić, Miško Gorički, Joso Tuškanac i Simića Dragić.²⁷⁷ Partijsko rukovodstvo prenosi direktive na članstvo koje se sklanja pred ustaškim hapšenjima i nastoji sačuvati i prikupiti oružja. Ova direktiva nije došla do cjelokupnog partijskog članstva, što je dovelo na Baniji do hapšenja partijskog kadra, naročito u Glini, Petrinji i drugim manjim mjestima. Članovi Okružnog komiteta Sisak izvršili su postavljene zadatke obavijestivši partijske organizacije na području Siska, Petrinje i Kostajnice, a kada je napadnut Sovjetski Savez od Njemačke, donijeta je i odluka da se formira partizanski odred. Na osnovu odluke OK KPH Sisak 22. juna 1941. u šumi Brezovici kod Žabna formiran je prvi partizanski odred. Na formiranju odreda bili su Vlado Janić, Mika Spiljak, Marijan Cvetković, Nada

²⁷⁶ „276 Pismo OK KPH Karlovac od 20. januara 1942. upućeno MK KPH Drežnica, AIHRPH Zagreb, Fond: Okružnog komiteta KPH Karlovac, bez sign.

²⁷⁷ Marijan Cvetković: Sisački kraj uustaničkim danima, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, Beograd 1964, knjiga I, str. 279, Arhiv VII JNA Beograd, kut. 2006, reg. br. 3-18/6.

Радници, сељаци и грађани!

Радници и раднице Југославије !

[illegible]

Хрватски народе: радници, сељаци, војници
и сва поштена интелигенција

Срби, Словенци, Црногорци Македонци, и сви
остали поробљени народи Југославије.

Комунисти Југославије.

Да живи велика и непобедива земља социјализма —
Советски Савез!

Да живи Комунистичка партија Југославије!
Да живи међународна солидарност свих угњетених и
коропљаних!

Да живе јединство и борба радних класа Југославије!
Поле империјалистичко-фашистички алачница напреду
се кривама Хитлера, Муссолинија и осталих сателита.

Центральный Комитет

Dimić, Katica Kušec, Ivo Lasić, Ivo Lovreković, Ivo Ogulinac, Josip Tuškanac, Ivan Altić i dr. Za komandanta Sisačkog NOP odreda određen je Vlado Janić Capo, za komesara Marijan Cvetković, dok je za vezu sa Siskom bio zadužen Ivan Altić, a sa Zagrebom Pero Milković i Ivan Rukavina Sido.²⁷¹

Povlačenjem rukovodećeg kadra iz Siska nije u gradu prestao partijski rad, već je formirano novo rukovodstvo od nekompromitovanih drugova koji će održavati veze s partijskim organizacijama na terenu. Sisački partizanski odred u svom formiranju imao je oko 20 ljudi, zatim je narastao na 60 boraca. U prvo vrijeme Sisački NOP odred logorovao je u šumi Šikara, kod Odre, zatim se razdijelio u dvije grupe da bi se lakše održao u ilegalnosti pred neprijateljskim snagama koje su ga mogle svakog časa da napadnu. Centralno sjedište Sisačkog NOP odreda bilo je kod debelog brijesta u šumi Brezovica na području Polica. Ovdje se Odred zadržao do 12. septembra 1941. godine. Na osnovu direktiva CK KPH u odred su došli i španski borci Ivan Rukavina i Jure Kale, a zatim se pristupilo i formiranju Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH Sisak u koji su ušli Vlado Janić Capo, Marijan Cvetković i Jure Kale.²⁷³

»Zbog učestalih diverzija, političkog djelovanja na tako osjetljivom terenu na kome je Sisački NOP odred djelovao — u neposrednoj blizini Siska i Zagreba — ustaške i domobranske komande vrše obimne pripreme za napad i uništenje Odreda. Zbog toga je, 22. jula, oko 500 ustaša prebačeno kamionima iz Zagreba u Sisak. Te neprijateljske snage, zajedno s posadom iz Siska, opkolile su šumu Šikara i napale dijelove Sisačkog NOP odreda koji su se, zbog nadmoćnosti neprijateljskih snaga i u ljudstvu i u naoružanju, povukli u pravcu sela Željezno i počeli djelovati u velikogoričkom srezu. U toj borbi poginula su dva partizana. Ustaše su u tom periodu uhapsile u Sisku i okolini grupu od 18 omladinaca, radnika i seljaka, među kojima je bilo 6 skojevaca sa sekretarom MK SKOJ-a u Sisku Josipom Rožankovićem. Da bi zastrašile stanovništvo, cijelu su grupu strijeljali 22. jula u blizini Odre, na tromedi nasipa«.2" Za vrijeme tog ustaškog napada jedna grupa odreda prebacila se na velikogoričko područje gdje se duže zadržava, dok druga s Marijanom Cvetkovićem i Jurom Kale odlazi na Baniju gdje se na Kalinama susreće 23/24. jula 1941. s partijskim rukovodstvom i borcima iz Petrinje i Kostajnice. Ovdje se prvi put sastaju Srbi i Hrvati u slobodnoj Šamarici da se zajednički bore protiv ustaškog režima i njemačko-talijanske okupacije. Potkraj augusta 1941. Marijan Cvetković s grupom svojih boraca vraća se na područje Siska i obavještava OK KPH

²⁷⁸ Marijan Cvetković: Sjećanje na formiranje Sisačkog i Banijskog partizanskog odreda. Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 35.

²⁷⁹ Vlado Janić: O uslaničkom pokretu u oblasti Siska 1941. godine, Vojnoistorijski glasnik, br. 3, Beograd 1950, str. 3.

²⁸⁰ Ivan Antonovski: Ustanak, formiranje i razvoj partizanskih vojnih formacija na području Siska i Banije 1941. godine, Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, Sisak 1974, str. 121.

O prvim partizanskim odredima na Baniji i stvaranju partizanskih jedinica.

Kako je Sisački NOP odred izvršio nekoliko većih akcija među kojima je uništio arhivu opštine Palanjak 13. septembra i ubio jednog ustašu, a trojicu zarobio, ponukalo je ustaše da pripreme novu ofanzivu. Ustaška ofanziva pripremljena je u Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu.

Ustaško-domobranske snage krenule su iz Zagreba 19/20. septembra 1941. godine pod komandom ustaškog satnika Ante Moškova. Poglavnikovoj tjelesnoj bojni priključili su se ustaško-domobranske posade iz Siska, Petrinje i Sunje. Tako je na Sisački NOP odred od 60 partizana napadalo oko 650 neprijateljskih vojnika. Neprijateljske snage su opkolile šume Zalukinje, Brezovicu, Bukovicu i Leklan u blizini Siska. Prije nastupa neprijatelj je pristupio žestokom bombardovanju, a zatim pretraživanju šuma.

Rukovodstvo odreda odlučilo je da ne prihvata borbu, već da se odred dublje povuče u šumu, a kada se zanoči, da se prebaci preko Save za Baniju. Partizanski odred provukao se iz okruženja u pravcu Siska i kod sela Crnca dobio čamac od članova KPH koji je bio potopljen, te se prebacio preko Save kraj Capruga i noću 20/21. septembra produžio u Baniju. Ustaše su nastavile da čiste šume Bukovice, Leklana i Zalukinje, ali nisu naišle na partizane. Dok su ustaše pretraživale sisačke šume, Sisački NOP odred od 50 boraca stigao je preko Banije kroz srpska sela u logor Kaline u Šamarici, gdje se spojio s partizanskim odredom s područja Petrinje i Kostajnice. Borci Siska po nacionalnosti Hrvati donose braći Srbima na Baniju 25 karabina, što je tada bio veliki doprinos. Za ovom grupom dolazi i druga grupa sisačkih partizana s područja velikogoričkog kotara, koju predvodi španski borac Franjo Ogulinac Seljo. Time je udaren temelj bratstva i jedinstva na Baniji između Srba i Hrvata, koji će se kovati kroz cijelu revoluciju.

Partijska organizacija Banije s oduševljenjem je dočekala braću Hrvate komuniste i s njima išla u dalje borbe do konačne pobjede. Tako je organizacija KPH porasla od 1940, kada je bilo 429 članova, na 507 članova (jula 1941) KPJ razvrstanih u partijske organizacije i odrede. Ovdje se mora konstatovati da je broj članstva u vremenu od aprilskog rata do decembra 1941. godine opao. Samo partijska organizacija Gline iz Gline izgubila je 60 članova KPJ i 7 članova KK KPH Glina, Petrinja. Petrinja je izgubila 7 članova, od toga 2 člana KK KPH, dok je jedan dio članstva pao i u njemačko zarobljeništvo. Jedan dio članstva se 1 pasivizirao, dok je manji dio izbjegao u druge krajeve, koji će se kasnije vratiti u oružanu borbu na Baniji. Među uhapšenim i ubijenim komunistima bili su partijski rukovodioci i aktivisti Ranko Bjelajac, Dragan Petrović, Pero Todorović, Milan Šurbat, Jandro Šantek, Adam Korak i drugi. Pali su u tim prvim danima zajedno od ustaškog noža komunisti srpske i hrvatske nacional-

nosti. Iako se broj članova KPJ na sisačko-banijskom regionu znatno smanjio, stoga treba sagledati značaj i ulogu ostalog partijskog članstva koje vrši stvarnu misiju avangarde u sudbonosnim danima za vođenje ustanka i stvaranju partizanskih jedinica. Poslije razvoja oružane borbe na Kordunu i Baniji dolazi do organizacionog povezivanja partijskog članstva na Baniji potkraj 1941. godine.

PRVE ORUŽANE AKCIJE I OTPOR NARODA OKUPATORU I DOMAĆIM IZDAJNICIMA

Uspostavom ustaške vlasti na Kordunu i Baniji u aprilu i maju 1941. godine nastaju i prva hapšenja i pokolji srpskog stanovništva u više mjesta na području Korduna i Banije. Narodne mase povlače se neorganizovano u šume gdje spremaju spontani otpor. Partijske organizacije su nastojale da se dade organizovani otpor okupatoru objašnjavajući narodu namjere fašizma. »U organizovanju narodnooslobodilačke borbe KPJ je nailazila na teškoće što se neprijatelj služio raznim taktikama uništavanjem imovine samo onih koji su pobjegli u šumu, sa pokrstom... Uticaj kolebljivaca na narodnooslobodilačku borbu bio je mjestimično dosta jak naročito poslije paleža sela u Kupljenskoj, Radonji i u drugim mjestima... Partija je raskrinkavala svaki rad narodnih šetočina, držali su se zborovi, leci u kojima se poziva masa na odbranu.«²⁸¹ Tim riječima je sekretar KK KPH Vojnić ocijenio prve dane oružanog otpora na području kotara Vojnić. Međutim, narodnooslobodilački pokret na području cjelokupnog Korduna i Banije razvijao se sistematski, iako pod vrlo teškim uslovima najstrašnijeg terora što su ga ustaše sprovodile nad civilnim stanovništvom. Na osnovu poruke narodu, koja je stigla iz Kotarskog načelstva u Vojniću 2. juna 1941. godine odmah je u noći 3. juna u Tušiloviću i Blažević-Tuku sazvan sastanak svih pouzdanih osoba. Na tim sastancima je objavljeno da je iz Zagreba od ustaške vlade stiglo naređenje da se svi Srbi iz Hrvatske ise le u Srbiju. Upoznati s ovim naređenjem, o kome je govorio Stanko Opačić Čanica u Blažević-Tuku (livada), svi prisutni su jednoglasno izjavili da se neće nikud seliti, jer i u Srbiji vlada takođe okupator. Tada se otvoreno tražila veza s Komunističkom partijom da se posavjetuju nije li već došlo vrijeme za ustanak. Učesnici tog sastanka nisu znali da se među njima nalaze članovi KPJ koji su rukovodili tim sastankom. Na sastanku je razgovarano i o organizovanju partizanskih straža koje su trebale da prate kretanje neprijatelja,

²⁸¹ Stevica Lukačić: Izvještaj sekretara KK KPH Vojnić o političkim prilikama i radu organizacije KPH u tome kotaru, Dokumenti Druge konferencije KPH za okrug Karlovac 1942. HA Karlovac, Zbornik 4, Karlovac 1972, str. 75.

a zatim i o formiranju udarnih grupa. Od članova KPJ i SKOJ-a i od simpatizera već se u maju 1941. godine formiraju prve udarne grupe u Karlovcu. Na području veljunskog kotara situacija je bila veoma teška. Mihailo Velimirović, sekretar KK KPH Veljun, u svom izvještaju je zapisao: »Kada se već ustaški teror nije mogao izdržati, narod je počeo bježati u šume. To bježanje nije bilo organizovano povlačenje, nego panični bijeg u šumu kada se čuju puške. U nekim mjestima počeo se narod organizovati za borbu. U Slivnjaku su drugovi Dušan Dmitrović, Jovo Majstorović i drugarica Anka Vujičić organizovali 'liniju'. Ljudi naoružani civilnim puškama i ponekim karabinom bili su razmješteni po brdima i nisu dozvoljavali da kroz tu 'liniju' ko prođe. U Točku (kod Skrada) drug Mihailo Velimirović je organizovao ljude koji su uvijek bili na okupu sa nešto pušaka i roguljama. Oni su održavali vezu s 'linijom' u Slivnjaku. I u drugim mjestima kotara Veljun narod je počeo bježati u šume.«²² Zahvaljujući odlučnosti mladih članova Partije i odlučnijim ljudima, narod se organizovao na oružani otpor protiv okupatora koji je prve masovne zločine izveo na području veljunskog kotara.

Na području slunjskog kotara zvjerstva ustaša nisu zaostajala. Počeli su masovni otpori naročito u Gornjem Primišlju, Tržiću, Toboliću, Zečevoj Varoši i drugima. Organizuje se otpor ustašama na području Donjih i Gornjih Dubrava, Perjasice, Rakovice i Plaškog. Na području kotara Vrginmost organizuju se udarne grupe u Stipanu, Kirinu, Boviću, Vrginmostu, Perni, Peckoj, Sjeničaku, Prkosu i drugim mjestima. Značajna je grupa koja je formirana na području kotara Vojnić u Debeloj kosi, koja će prerasti u odred.

U Plašćanskoj dolini prva oružana grupa formira se među srpskim stanovništvom Trojvrha. Ova grupa nosi naziv »Pitomi Javor«, a sačinjavali su je braća Lazo i Mane Miščević Prodanović i braća Vlado i Milanko Kovačić. Naoružani s tri vojničke puške, jednim pištoljem, osnivaju svoj logor ispod šume Klekinje nedaleko od zaselaka Prodanovića i Jančića na mjestu zvanom Pitomi Javor, po čemu je grupa dobila i ime od okolnog stanovništva. Grupa na Pitomom Javoru postavila je svoje šatore 25. jula 1941. godine kojoj se pridružio Stevo Popović Lončar, a kasnije i drugi. Prvu oružanu akciju grupa je izvela na ustaše 6/7 augusta 1941. kod zaselaka Jančića i Prodanovića.

Ogulinske ustaše, da bi spriječile oružani otpor, dolaze u Trojvrh 7. avgusta 1941. i pristupaju masovnom hapšenju i ubijanju srpskog stanovništva. Grupa partizana morala se povući u pravcu šuma Male Kapele, jer su je neki seljani htjeli pred narodom optužiti da je svojom oružanom akcijom ponukala ustaše na masovna zlodjela. Ova partizanska grupa uspostavila je vezu 30. septembra 1941. s predstavnicima Komande 3. rejon iz Močila na

²²² Mihailo Velimirović, sekretar KK KPH Veljun, izvještaj o radu organizacije KPH i društveno-političkim prilikama na području kotara Veljun. Ibid., str. 69.

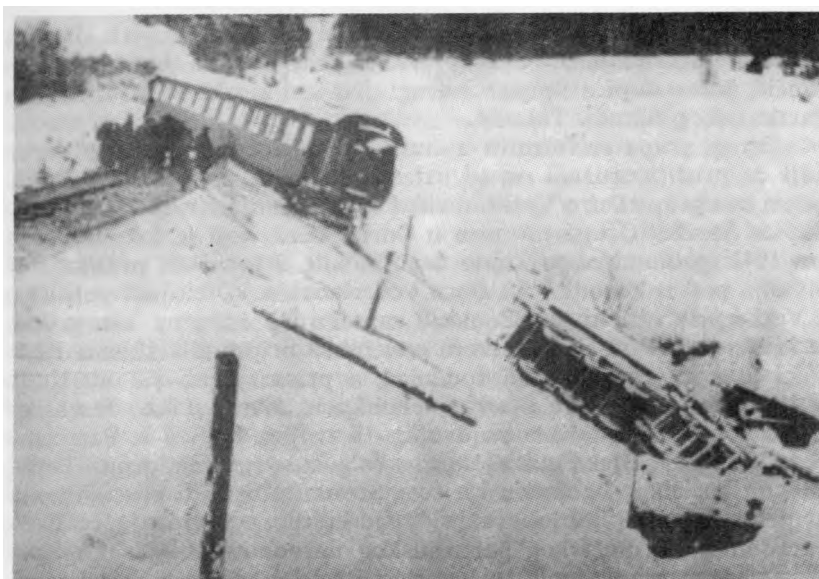
Kordunu preko Viljema Galjera, Koji je došao u Trojvrh. Zatim grupi se pridružuju Jovo Trbojević Kadet, Bogdan Jančić, Stevo Jančić, Mane Šupica Španac i drugi. Svi se oni uključuju u sastav Partizanskog odreda Tobolić.

Druga grupa se formira u šumi Krasnici od ljudstva iz Vere, koji će pružiti oružani otpor ustašama. Među prvima su organizatori ove grupe Đuro Večerinović, Pero Šumonja Kraljić i Stjepan Šupica Števil. Grupa prerasta u Odred Vera, koji je tokom avgusta 1941. godine već prikupio 6 vojničkih, 9 lovačkih pušaka i 5 pištolja pod rukovodstvom Đure Večerinovića. »Djelujući politički u Veri i pribrežnom selu Zebiću i zaseoku Opsenicama, ova grupa je krajem oktobra ili početkom novembra pripremila zbor u Krasnici kod izvora Kapelska vodenica, a prisustvovali su mu ljudi iz Vere, Zebića, Plaške Glave i nekoliko iz Blata i Ličke Jesenice, a kao gosti prisustvovale su dvojica ili trojica boraca iz Partizanskog odreda Konjska glava. Upravo te goste je dovela grupa Vera na koji su išli u Dabar da izvjestu Stevu Čuturila o postignutom uspjehu u prikupljanju oružja.«²⁸³ Odred Vera uključuje se u 3. bataljon 2. kordunaškog partizanskog narodnooslobodilačkog odreda i 14. decembra vodi se kao Samostalni vod Vera. Samostalni Vod Vera pojačan je partizanima iz Odreda Konjska glava. U njemu je djelovala i partijska ćelija od devet članova KPJ. U avgustu 1941. formira se Humski partizanski vod koji je usko vezan uz partizane Sekulića i okoline Tobolića, od kojih je i formiran

1. vod (humski) u 1. četi (toboličkoj) u sastavu 3. bataljona, Drugog kordunaškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda.

Na području Plaškog formirana je Grupa Pištenik krajem jula i početkom avgusta 1941. godine, poslije ustaškog pokolja u Sivniku i na području Ličke Jesenice, Blata i Begovca. U ovoj grupi su djelovali komunisti Stevo Čuturilo, Nikola Čikara i Sveto Jurković. Međutim, grupa se u većini sastojala od podoficira, žandarma i policajaca i trgovaca iz bivše Jugoslavije. U nju će pristupiti i trgovac iz Blata Đuro Vidaković, koji se vraća u novembru 1941. iz Beograda i nastoji da sve partizane predobije za borbu protiv ustaša, a da ne dira u talijanske okupacione jedinice, što je bilo oprečno komunistima koji su djelovali u tome odred. O zbivanjima u Odredu Pištenik, koji je bio pod nadležnosti partizanskih oružanih snaga Like, Milan Pešut je zapisao: »U ocjeni da u ovoj oružanoj grupi postoje znatna kolebanja o pitanju vođenja borbe protiv Talijana Stevo Čuturilo se lično angažira, insistira na toj borbi i lično ih vodi u prvu akciju 30. oktobra (1941) kod tunela Blata—L. Jesenica. Uspjevši tu, Stevo je uporan pa ih i sutradan vodi u novu akciju kod Litice, gdje postižu za to vrijeme značajan uspjeh. Ali sada kolaboranti dižu glavu i za sve što se dalje dešava optužuju Stevu Čuturila, a rezultat toga je što nije bilo akcija cio novembar. Isto tako poslije talijanskog paljenja Živica, Petri-

²⁸³ Mitan Pešut: Ustanak i stvaranje prvih partizanskih jedinica. Plašćanska dolina i okolica u NOR-u, Karlovac 1976, str. 147.

Uništena željeznička kompozicija putničkog voza kod stanice Blata, pruga Ogulin—Oštarije—Knin, 21. decembra 1941. godine od partizanskih odreda Plašćanske doline

nić-Polja i Glibodola, 4. i 5. decembra, kolaboranti svu krivicu svaljuju na Stevu čuturila, a tu agitaciju vješto podgrijava Đuro Vidaković, iako otvoreno ne istupa protiv vođenja borbe s talijanskim okupatorom. Vještina političke igre Đure Vidakovića i njegovih saradnika ispoljena je i prilikom sastanka predstavnika vodova humskog, verskog i pištenečkog — od 24/25. decembra 1941. godine. Kada nisu uspjeli da na tom sastanku provuku neka svoja shvatanja, oni su jednoglasno pristali da se njihov Pištenečki vod uključi u sastav 1. Plašćanske partizanske čete kao 3. vod. Tada je ova jedinica brojala oko 22 boraca, a povremeno u logor je dolazilo još oko 10 boraca, a toliko ih je radilo na terenu kao vrlo istaknuti aktivisti NOP-a. Kasniji događaji ipak će pokazati da je jednoglasno uključivanje Pištenečkog voda u Plašćansku partizansku četvu bila vješto izvedena varka radi dobijanja u vremenu.²⁸⁴ Ova početnička grupa u Pištenečkom vodu izvela je 4. aprila 1942. godine četnički puč u Ličkoj Jasenici i strijeljala komandanta 2. KNOP odreda Roberta Domanija, komesara Branka Latasa, Adolfa Stajnbergera i Stevu Čuturila.²⁸⁵

Pučisti nisu uspjeli razoriti Plašćansku četvu, mada su je razoružali i ubili rukovodeći kadar i komandanta 2. KNOP odreda. Pištenečki vod otišao je pod okrilje italijanskih jedinica. Time i počinje rascjep među ljudima u Plašćanskoj dolini i dolazi do

²⁸⁴ Ibid., str. 155—156.

²⁸⁵ Đuro Večerinić: Probuđeni smo baterijskim svjetlima. Ibid., str. 282.

formiranja četničkih odreda, koji su vezani za četnike iz Like i Sjeverne Dalmacije.

Talijanske okupacione snage, da bi podržale četnike, kreću iz Plaškog prema Blatima i Ličkoj Jesenici, ali su dočekane kod Jakšić-mosta na Dretulji kod Plavča-Drage i potučeni od Prve proleterske čete Kordunaša pod vodstvom Mije Benića i 2. čete 2. bataljona 1. KNOP odreda. U borbi s Talijanima poginuo je Mijo Benić, a zaplijenjeno je 6 puškomitraljeza, 31 puška, 50 bombi, 5 000 metaka, 6 pištolja i mnogo druge opreme.²⁸⁶ O tome događaju učesnik Milan Pešut je zapisao: »Prvi pucnji na Jakšića mostu odjeknuli su čitavom Plašćanskom dolinom kao eho radosne i ohrabrujuće nade. Pored nekoliko boraca koji su goloruki uskočili u borbu, za svega nekoliko sati iskupili su se gotovo svi borci Prvog i Drugog voda dva dana ranije razoružane Plašćanske čete. Tu, u zaselku Lastovo Brdo, kada su vidjeli plijen u oružju i opremi, radosti boraca nije bilo kraja. Ubrzo su se na tom mjestu našli komandant 3. bataljona Slavko Klobučar Čort i zamjenik komandanta GŠH Franjo Ogulinac Seljo. Ovo je omogućilo da se odmah donese odluka o ponovnom formiranju čete... Sutradan, 7. aprila (1942)..., izvršeno je i zvanično formiranje Plašćanske partizanske čete. Slučaj je htio da se ona formira nedaleko od mjesta pogibije prvog komandanta 3. bataljona Stjepana Milašinčića. To je bila prilika da se na tom mjestu još jednom položi partizanska zakletva i oda pošta hrabrom revolucionaru Stjepanu Milašinčiću, kao i njegovom saborcu Žarku Čujiću i četvorici revolucionara strijeljanih kod Balinke, te hrabrom vodniku Miji Beniću, koji je svojom krvlju doprinio da se Četa ponovo naoruža.«²⁸⁷ Za komandira čete imenovan je Gajo Bunjevac, zamjenik intendantata Mića Pešut Okaš, a za političkog komesara Ljuban Latas.

Na području Plašćanske doline formirana je partizanska grupa u Kuniću od ljudstva koje se našlo u zbjegovima. Ova grupa je narasla na 70 ljudi koji formiraju partizansku četvu. Kako je preko Kunića išla partizanska veza sa Korduna za Gorski kotar i Drežnicu, ovdje se našao Franjo Ogulinac Seljo, koji je pomogao pri raščišćavanju kome da pripadne ova partizanska grupa. Bilo je mišljenja da se priključi partizanskom odredu Gorskog kotara i Drežnice, dok su drugi smatrali da se treba uključiti u sastav 2. KNOP-a. Na sugestiju drugova iz ostalih partizanskih grupa u okolini Plaškog i Franje Ogulinca pomenuta grupa ostala je i dalje u svom selu, ali pod komandom 2. kordunaškog partizanskog odreda. Njen zadatak je bio da brani selo od neprijatelja i da služi za održavanje veze s Gorskim kotarom, a posebno s Drežnicom.

²⁸⁶ Mijo Benić, narodni heroj Jugoslavije, Zbornik narodnih heroja Jugoslavije. Beograd 1957, str. 45.

²⁸⁷ Milan Pešut: Djelatnost organizacije KPJ u Plašćanskoj dolini i okolini od aprila 1942. do juna 1943. godine, Zbornik radova Plašćanska dolina i okolica u NOR-u Karlovac 1976, str. 300.

Pod rukovodstvom KPJ u Drežnici se formiraju prvi partizanski logori u toku augusta 1941. godine. Jedan takav logor formiran je u kući Nikole Tomića Vuka u Bjelažima, dok je u neposrednoj blizini u šumi sagrađena koliba za smještaj boraca. U ovaj logor došli su borci iz Tomića, Trbovića, Vukelića i drugih zaselaka. Borci partizanskog logora u Tomićima izabrali su za komandira logora Savu Vukelića, a za političkog komesara Nikolu Trbovića.

Ulazak partizana nakon borbe u porušenu i spaljenu Drežnicu oktobra 1942. godine

Na području Drežnice zatim su osnovani partizanski logori Krakar, Brezno, Radulovići i Zrnići. Partizanski logor Krakar bio je smješten u Kosicama, a potom premješten u Opaljenu.²⁸⁸ Komandir toga logora bio je učitelj Milan Kosanović. Partizanski logor Brezno formiran je na Drugomišlju, a zatim se preselio u šumu čungar, gdje je bila napravljena baraka. Komandir logora bio je Gojko Trbović Čošan, a zatim Đuro Trbović. Dužnost političkog komesara vršio je Bude Bosnić.²⁹

Partizanski logor Zrnić formiran je u drugoj polovini avgusta 1941. godine na mjestu zvanom Greda. Komandir logora bio je Sava Tomić, zamjenik Mićan Zrnić, a politički komesar učitelj Đuro Lončar Vilson.²⁹⁰

²⁸⁸ Arh. Muzej Ogulin, fond: Sjećanja, bez sign. Branko Ivošević: Izjava o formiranju partizanskih logora u Drežnici, bez sign.

²⁸⁹ Arh. Muzej Ogulin, fond: Sjećanja, bez sien. Miloš Ivošević Rogović: Izjava od 18. februara 1969, bez sign.

²⁹⁰ Ni kića Radulović: Izjava od 6. februara 1969. Arh. Muzej Ogulin, fond: Sjećanja, bez sign. Marko Zrnić: Izjava od 19. februara 1969, bez sign.

Oko 28. augusta formiran je i partizanski logor Radulovići od prijavljenih 14 boraca. Na sastanku pri formiranju ovog logora prisustvovali su Antun Rusek, španski borac, i Branko Matić. Za komandira logora izabran je Rade Maravić, a za političkog komesara Stojan Radulović Gigan.*"

Borci svih partizanskih logora u Drežnici okupljeni pod crvenom zastavom prošli su kroz sela Zrniče, Lokve, Corte i druga, kako bi pokazali pred narodom da su oni organizovani za odbranu. Prvu oružanu akciju borci Drežnice izvešće bez uspjeha 11. septembra 1941, kada su pokušali razoružati žandarmerijsku patrolu. Žandarmerijski narednik Mijo Ostrun i žandarm Tomo Dragičević uspjeli su pobjeći, tako da je samo lakše ranjen narednik Ostrun. Partizanska akcija kod Radojčića izazvala je Talijane da su pristupili pretraživanju i hapšenju, što je bio dokaz da talijanske okupacione vlasti nisu zaštitnici srpskog naroda.

U toku septembra 1941. godine borci partizanskog logora Drežnice izveli su niz uspješnih akcija, među kojima treba istaći uništenje pilane u Mošunama na području Novog Vinodolskog, hvatanje načelnika ustaške uprave iz Drežnice i njegova likvidacija po narodnom sudu Dragutina Kobeščaka itd.²⁹ U tim prvim danima ustanka 27. septembra 1941. partizani (Hrvati) iz logora Viševice izvršili su uspješnu akciju na Talijane kod Stalka. U toj akciji sudjelovali su i borci Drežnice. Uništen je talijanski kamion i zaplijenjena hrana što je prevožena iz Novog u Jasenak talijanskoj posadi. Tada su Drežničani dobili i prvi puškomitraljez. To je bila prva opšta akcija hrvatskih i srpskih boraca protiv fašizma na području Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. O toj akciji Andrija Tus je zapisao: »Ovo se politički vrlo pozitivno odrazilo na narod Drežnice, jer su na djelu osjetili da u borcima Hrvatskog primorja imaju sigurnijeg saveznika u borbi protiv okupatora i ustaša. Tako smo polagali osnove bratstva i jedinstva između Hrvatskog primorja i Drežnice.«³⁰

Borci Krakara pod vodstvom Milana Kosanovića razoružali su talijansku stražu 29. septembra 1941. na mjestu Ruka (raskrsnica cesta Jasenak—Drežnica i Jasenak—Novi). Talijanska straža je razoružana i zarobljena. Tako je ovdje zarobljen drugi puškomitraljez, a talijanski vojnici bez oružja i odjeće, koji su sami skinuli, došli su u talijansku posadu u Jasenak.

Nakon tih partizanskih akcija Talijani pripremaju veliku ofanzivu na Drežnicu, gdje hvataju više ljudi i pod jakim pritiskom zarobljeni su neki logori u okolini Drežnice i spaljeni. Tako je spaljen i centralni logor u Tomićima, ali rukovodstvo i partizanski pokret ovdje nije bio uništen.

291 Milanko Maravić: Izjava o formiranju partizanskog logora Radulovići od 6. februara 1969. Arh. Muzej Ogulin, fond: Sjećanja, bez sign.

Božo Radulović: Izjava od 17 februara 1969. bez sign.

292 Arhiv Vojnoistorijskog instituta JNA, Beograd, reg. 14/9-1, k. 152-a. Izvještaj Kotarske oblasti Ogulin od 25. septembra 1941. Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu.

293 Andrija Tus: Sjećanja na ustaničke dane. Ustanak naroda Jugoslavije 1941, Beograd 1963, knjiga 3, str. 668.

CK KPH i OK KPH Karlovac su se dogovorili da se na području Drežnice, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja formira štab Primorsko-goranskog NOP odreda. Za komandanta Primorsko-goranskog NOP odreda postavljen je Veljko Kovačević, za političkog komesara Ivo Vejvoda, a za operativnog oficira Tomo Stržić. Kako se ustanak naglo razvijao u okviru Primorsko-goranskog NOP odreda, formirana su dva bataljona Drežnički i Primorsko-goranski bataljon. Partizani Drežnice uspjeli su 8. oktobra 1941. likvidirati kod Žnidovca narednika oružničke postaje Ivana Vuke- liča i oružnika Nikolu Piljara. Time je uklonjena ustaška vlast u Drežnici. Komanda talijanskog garnizona u Drežnici donosi odluku da se njihove jedinice povuku u Brinje gdje je jači talijanski gar- nizon. Talijani napuštaju Drežnicu 9. oktobra 1941. godine i time je Drežnica postala slobodna.

U Drežnicu su ušle partizanske jedinice pod crvenim zasta- vama i organizovan je miting na kome su govorili sekretar Mje- snog komiteta Drežnice Marko Trbović i komandir Krakarskog logora Milan Kosanović. Tada je na javnom zboru izabran odbor od 12 članova, koji se ispočetka nazivao mjesno vijeće, sovjet, a bio je izabran i agrarni odbor sa zadatkom da izvrši agrarne pro- mjene u Drežnici. Izborom predstavnika narodne vlasti 10. oktobra 1941. u Drežnici od vojnih partizanskih jedinica i naroda prihva- ćeno je Uputstvo Okružnog komiteta KPH Karlovac od 6. oktobra 1941. godine. Isto je bilo upućeno i Komandi NOP odreda Korduna i Banije.

Pod rukovodstvom partizanskog pokreta u Drežnici formirana je u novembru 1941. godine partijska organizacija u Jasenku. U isto vrijeme formira se i partizanski logor uz prisustvo Veljka Kovačevića i Ive Vejvode. Polovinom decembra u partizanskom logoru Jasenak bilo je 30 partizana pod rukovodstvom Tode Ko- vačevića, Mićana Zrnića, Nike Mamule i Branka Matića.²⁹⁴

U oktobru 1941. godine formiran je partizanski logor Gomirje pod rukovodstvom Jove Mamule. U tome logoru su bili partizani iz Gomirja, Hreljina, Ljubošine, Vitunja i Musulinskog Potoka. Partizani toga logora izvršili su više akcija, a među njima su akcija u Hreljinu, gdje se nalazio domobranski magazin kod Pe- rića, zatim likvidiranje pojedinih predstavnika ustaške vlasti, na- pad na ustaško dobro koje je formirano na imanju manastira Gomirje i niz drugih.²⁹⁵

Početkom decembra 1941. godine 1. bataljon »Marko Trbović« (Drežnički) Primorsko-goranskog NOP odreda imao je 6 partizan- skih logora, od toga tri u Drežnici, a po jedan u Ledenicama i Gomirju, dok je šesti bio u Jasenku. Bataljon je imao 130 boraca,

²⁹⁴ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 2, Beograd 1952, str. 176. Izvještaj sekretara OK KPH Karlovac Ive Marinkovića od 15. decembra 1941. CK KPH.

²⁹⁵ Ustaše su u maju 1941. godine pohapsile sve kaludere u manastiru Gomirje, odvele ih u logor »Danica« u Koprivnicu, a zatim u Jadovno, gdje su potučeni. Na ma- nastirskom imanju Velika župa Modruš organizovala je svoju ekonomiju.

ali u akcijama su učestvovali dobrovoljno i seljaci koji su očekivali oružje da stupe u NOB. Naoružanje se sastojalo od 90 pušaka, 11 puškomitraljeza, 10 pištolja i veće količine bombi i municije.²⁹⁶ Ove partizanske snage biće osnovna baza za razvoj narodne revolucije u ogulinskom kraju i primorsko-goranskom regionu u toku NOB-a. Drežnica je postala sjedište mnogih partizanskih ustanova od KK KPH Ogulin do sjedišta GŠ NOP odreda Hrvatske i partizanskih bolnica. Talijanske ofanzive, koje su nekoliko puta izvođene na području Drežnice, nanijele su ogromne ljudske i materijalne štete, ali nisu ugušile ustanak koji su zajedno povelili Srbi i Hrvati ovog kraja.

Na području Banije razvija se oružani otpor neprijatelju pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije. Među prve partizanske odrede ide Partizanski odred članova KPH Sisak u šumi Brezovici. Na području kotara Glina formiraju se odredi u šumi Samarici pod rukovodstvom Vasilja Gaćeše. Grupu ustanika u Majskim Poljanama vodio je Stanko Bjelajac. Zatim je formirana grupa od KK KPH Glina, koja prerasta u Odred Prolom pod rukovodstvom Joče Marjanovića i Ćire Madžarca. Istovremeno se formiraju partizanske grupe kod Oblaja i Bojne.²⁹⁷

Komunisti s područja Petrinje povlače se zajedno sa seljaci- ma i formiraju krajem juna i početkom jula 1941. godine u šumi Jeseni dol logor, otkuda za 20 dana prelaze na Kaline. Sredinom avgusta 1941. sakupilo se u Kalinama oko 500—600 muškaraca, žena i djece iz dvadesetak sela petrinjskog kotara. Logorom Kaline rukovodili su sekretar KK KPH Petrinja Artur Turkulin i Đuro Kladarin.²⁹⁸

Na području kotara Kostajnica poslije velikih pokolja stanovništvo se povlači u šume Šamarice i osniva svoj logor u rejonu Miškov vrelac u blizini sela Babina Rijeka. Među poznate vođe ustanika toga logora spadaju Branko Borojević, Jure Kale, Milan Kajgana i drugi. Na području Kostajnice aktivna je bila grupa iz Donjeg Hrastovca pod vodstvom Miće Mihailovića koja je izvršila uspješnu diverziju na željezničkoj pruzi kod Donjeg Hrastovca. Ustanici iz sela Luščana pod rukovodstvom Tanasija i Georgija Bakrača izvršili su uspješnu akciju 12. jula 1941. godine razoružavanja ustaša i time pokrenuli okolna sela na ustanak. Ustanici s područja Gline s ustanicima iz logora Kalina vrše uspješnu akciju 24. jula 1941. godine na Banski Grabovac pod vodstvom Vasilja Gaćeše.²⁹⁹

²⁹⁶ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 2, VII, Beograd 1952, str. 118. Izvještaj štaba NOP odreda Primorsko-goranskog od 20. decembra 1941. GP NOP odreda Hrvatske.

²⁹⁷ Ivan Antonovski: Ustanak, formiranje i razvoj partizanskih vojnih formacija na području Siska i Banije 1941. godine, Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, Sisak 1974, str. 115—144.

²⁹⁸ Uroš Krnić: Razvoj i učvršćivanje NOB-a na Baniji i u kotaru Sisak u novembru i decembru 1941. i u januaru 1942. godine. Ibid., str. 145—196.

²⁹⁹ Janko Zebić, Boško Petrinjac i Stevo Borojević: Kostajnica, zbornik Ustaničke iskre u Hrvatskoj 1941, Zagreb 1977, str. 249.

U kotaru Dvor na Uni komunisti su organizovali Odred čerkezovac, zatim partizansku grupu u Čavlovici, grupu u Ljeskovcu i partizansku grupu u Donjem i Gornjem Žirovcu.”³⁰ Odred Čerkezovac dobio je ime po šumi gdje je odred formiran 31. oktobra 1941. godine. Svi partizanski odredi na području Banije bili su vrlo aktivni i od prvih dana stavili su se u »dbranu od ustaša i žandara, koji su svakodnevno nastojali da uhvate nove žrtve na području Banije.

Stvaranjem partizanskih linija, logora i odreda na Baniji, Kordunu i na području Plašćanske doline, Drežnice, Gomirja i Srpskih Moravica stvorena je široka mreža ustaničkih žarišta za opšti narodni otpor okupatoru i domaćim izdajicama.

Nosioci ustaničkih žarišta na Kordunu i Baniji bili su najodlučniji sinovi tih krajeva — komunisti. Među njima je bilo partijsko članstvo iz raznih krajeva Jugoslavije. Ustanicima srpske nacionalnosti pridružuju se i predstavnici hrvatske i muslimanske nacionalnosti, a među njima i španski borci koji će svoje iskustvo prenijeti među partizanske borce. Rukovodioci i jednih i drugih bili su komunisti.

Narod Korduna i Banije prihvata već prvih dana ustanka ideje Komunističke partije Jugoslavije i borbu koju otpočinje s neprijateljem za goli život koji je ugrožen ustaškim pokoljima. Partija ustanak na Kordunu i Baniji pretvara u oslobodilačku i socijalističku revoluciju rušeći stare i postojeće organe buržoaske i okupatorske vlasti. U narodnim masama stvorila se vjera u vlastite snage, pa je počelo formiranje partizanskih odreda koji su dijelili svu sudbinu vlastitog naroda i s njime se borili do konačnog oslobođenja. Tako se stvarao širok front otpora okupacionim jedinicama i ustaškoj vlasti na karlovačko-sisačkom regionu. Najodlučniji sinovi Korduna i Banije su ustali u odbranu nezaštićenog civilnog stanovništva kome je prijetila opasnost potpunog uništenja od okupatora i domaćih izdajica.

ULOGA OK KPH KARLOVAC U ORGANIZOVANJU NOP-a I STVARANJU PARTIZANSKIH ODREDA

Okružni komitet KPH Karlovac, odmah poslije prvih sjednica CK KPH i CK KPJ održanih u Zagrebu, počeo je provoditi njihove direktive: o naoružanju, naređuje partijskim organizacijama da skupljaju i spremaju oružje. Ovo je slabo išlo. Istovremeno trebalo je uspostaviti veze koje su okupacijom zemlje bile razbijene. U toku mjeseci maja i juna 1941. godine pripremane su partijske organizacije za borbu protiv neprijatelja. Poslije majskog savjetovanja CK KPJ i CK KPH na kome su prisustvovali sekretar CK

³⁰⁰ Ljuban Đurić: Dvor na Uni. Ibid., str. 168.

KPH Rade Končar i član CK KPH Josip Kraš odlučeno je da Dsnuje Vojni komitet za dizanje ustanka.

Okružni komitet KPH Karlovac osnovao je Vojni komitet od ietiri člana u koji su ušli: Josip Kraš, delegat CK KPH i rukovodilac Vojnog komiteta, članovi Vojnog komiteta bili su Ivo Marinković sekretar OK KPH Karlovac, Večeslav Hóljevac i Bartol Peirović.

Vojni komitet imao je zadatak da organizuje diverzantske akcije na području grada Karlovca i njegove šire okoline. Pod njegovim rukovodstvom izvršeno je niz diverzija, među kojima i diverzija na željezničku prugu kraj Duge Rese. Za rad udarnih grupa, kojih je u Karlovcu bilo osam do deset, bio je zadužen Večeslav Holjevac. Njihov je zadatak bio da prikupljaju oružje i stvaraju vojne komitete među domobranima po kasarnama, jer se smatralo da će se revolucija razvijati u gradovima. Član MK SKOJ-a u Karlovcu Josip Tome je zapisao: »Na sastanku se našlo deset do dvanaest komunista i skojevaca... Sastanak je vodio Tone Grdešić, tadašnji sekretar Mjesnog komiteta Partije. Govorio je kako će sad uskoro početi ustanak i kako moramo razraditi plan ustanka za grad Karlovac. Čitali smo tada odlomke iz Historije SKP (b) koji se odnose na iskustva iz revolucije 1905. i 1917. godine. Zaključili smo da će na temelju tih iskustava naš ustanak morati da započne u isti čas u cijeloj zemlji, a prvi će cilj biti da se zauzmu neke ključne tačke u važnijim gradovima. Mi u Karlovcu morat ćemo odmah zaposjesti željezničku stanicu, poštu sa telefonskom i telegrafskom centralom, pa zatim nadleštva, kasarne i važnije tvornice..

Prve partijske direktive bile su izvođenje diverzantskih akcija na komunikacijama, telefonskim i telegrafskim linijama, električnim centralama, vojnim skladištima i drugim važnijim privrednim objektima. Radi složene političke situacije Josip Kraš je više puta odlazio u Zagreb da se savjetuje s višim partijskim forumima. Kada se vratio iz Zagreba 16. jula 1941. godine, po uzoru na stvoreno Operativno rukovodstvo CK KPH” organizovao je Operativno partijsko rukovdstvo OK KPH za Karlovac u koje je ušao Vojni komitet, a tokom augusta i septembra 1941. godine u njega su kooptirani Marijan Čavić, dr Savo Zlatić, zatim Veljko Kovačević i Srećko Manola. Operativno partijsko rukovodstvo direktno je rukovalo podizanjem ustanka i prvim vojnopartizanskim formacijama i akcijama na području Korduna, dijela Banije i cijelog Gorskog kotara. Josip Kraš i Ivo Marinković potpisali su političke direktive i čisto vojnička naređenja o formacijskom uređenju prvih partizanskih jedinica, o njihovoj gerilskoj taktici, pa i o pojedinim akcijama. U svome izvje-

301 Milan Bekić i drugi. Okrug Karlovac 1941. Zagreb 19t>5, str. 55.

302 CK KPH početkom jula 1941. formirao je Operativno partijsko rukovodstvo za dizanje ustanka u Hrvatskoj, a sastojalo se od Rade Končara, Vlade Poovovića, Mark* Oreškovića, Pavia Papa Silje, Pavla Gregorića i Karla Mrazovića.

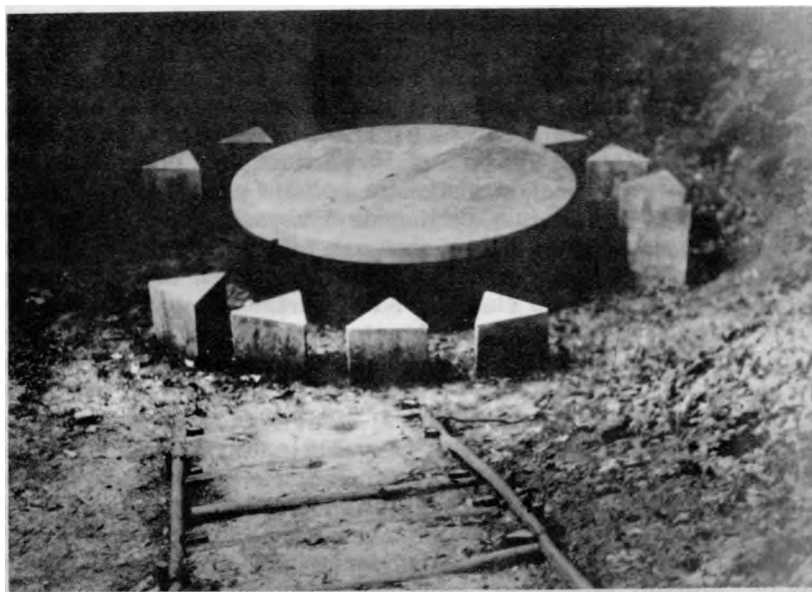
štaju na Drugoj okružnoj koferenciji KPH u Velikoj Kladuši Ivo Marinković je rekao: »... Operativni komitet uzima u svoje ruke formiranje borbenih odreda i organiziranje akcija sabotaže i diverzije kao i mobilizacije masa na oružani ustanak.³» Prve direktive za vođenje partizanskog načina ratovanja po selima i šumama prenio je partijskim kadrovima 16. juna 1941. godine Rade Končar u Karlovcu. Odmah zatim Ivo Marinković je krenuo iz Karlovca u opštinu Veljun, gdje je u selu Sljivnjaku održao sastanak sa sekretarima obližnjih čelija Veljuna, Perjasice, Cvitkovića, Klokoča, Trupinjaka i drugih. Prenio im je direktive o nastupajućoj oružanoj borbi i zadužio komuniste da se direktive prenesu komunistima u opštini Primišlje i organizacijama slunjskog kotara. Zatim se Ivo Marinković uputio u Ogulin za prebacivanje partijskih kadrova preko željezničara u Drežnicu, Gomirje i Gorski kotar da organ izu ju ustanak. Iz Ogulina Marinković je posjetio Drežnicu, gdje je lično s grupom komunista izveo prvu diverzantsku akciju na rušenju stubova i telefonsko-telegrafskih veza između Drežnice i Jezerana. Zatim je u Srpskim Moravicama organizovao trojicu omladinaca Branka Matića, Radu Peleša i Simeona Dokmanovića da 13/14. jula 1941. poruše željezničku prugu između Srpskih Moravica i Vrbovskog. Time je započeta serija diverzija na glavnu saobraćajnicu između Rijeke i Zagreba, koju su neumorno napadali goranski partizani. Tada je Marinković i organizovao prve partizanske logore nedaleko od Delnica i Srpskih Moravica, koji su postali žarište ustanka u Gorskom kotaru. Logor na Štimčevom vrhu organizovan 15. i 16. jula 1941. godine, zatim u Dedinskoj dragi, kraj Fužina, Srpskih Moravica, na Viševici kod Drežnice rezultat su rada partijske organizacije okruga Karlovac. Značajan je rad partijskih radnika pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPH Karlovac na području Cazinske krajine. Po zadatku OK KPH u Veliku Kladušu dolazi Tone Hrovat i Husein Miljković Huška. Oni održavaju sastanke na kojima se utvrđuju zadaci članova KPJ za djelovanje u pojedinim krajevima. Članovi KPJ uporno objašnjavaju muslimanskom, hrvatskom i srpskom stanovništvu ciljeve KPJ raskrinkavajući okupatore i ustaške zločince.

Održavaju se masovni zborovi u selima Bos. Bojni, Glinici i Poljani, gdje se čita proglas CK KPH od 22. juna 1941. i proglas CK KPH i poziva narod na ustanak, a 4. jula 1941. na opšti ustanak. Već tih dana, krajem jula 1941. godine, izvedeno je nekoliko akcija na ustaše i žandarmerijske straže na Radića mostu i drugim mostovima duž rijeke Glinice. Organizuju se akcije prekopavanja cesta i rušenja telefonskih linija prema Topuskom, Glini i Vrnograču. Partijska organizacija Velike Kladuše užurbano radi na organizaciji ustanka u samom mjestu V. Kladuša, tako i na jednom dijelu Korduna i širem području Cazinske krajine. Tone

³⁰³ Zbornik 4 HA Karlovac, 1972. g., str. 46. Ivo Marinković: Izvještaj sekretara OK KPH Karlovac o radu OK KPH i stanju partijske organizacije. Dokumenti Druge konferencije KPH za okrug Karlovac 1942. g. Đuro Zatezalo, Tomislav Majetić: Ivo Marinković — monografija o revolucionaru, Histo-rijski arhiv Karlovac, 1975. god.

Hrovat, Mile Dejanović, Huška Miljković i Omer Duranović djeluju na Kordunu, a Milan Pilipović na području Cazina i Bihaća.

Sekretar Centralnog komiteta KPH Rade Končar zadržao se sa Josipom Krašom u Karlovcu od 16. do 19. jula 1941. godine, gdje se upoznao sa situacijom na području Banije, Korduna i Gorskog kotara. Zatim je sazvao savjetovanje s partijskim radnicima sa Korduna u šumi Abez kraj Vrginmosta za 19. jula 1941. godine. Većeslav Holjevac je dobio zadatak da na području grada Karlovca organizuje dvije diverzije, a Ivo Marinković opet je krenuo u Drežnicu i Gorski kotar. Sekretar KK KPH Vrginmost Rade

Spomenik u šumi Abez u Jurinim brdima, kraj Vrginmosta gdje je 19. jula 1941. godine održana konferencija sekretara KK KPH Glina, Vrginmost i Vojnić. Konferencijom je rukovodio Rade Končar i Josip Kraš, te je donijeta odluka da se diže ustanak na području Banije, Korduna i Gorskog kotara.

Projektant: Dipl. ing. arh. Zdenko Kolacio

Bulat je zapisao: »Partijska konferencija u šumi Abezu počela je lijepog sunčanog dana oko 18 sati u prisustvu članova CK, drugova Rade Končara i Josipa Kraša Pape, te predstavnika Kotarskih komiteta: Glina — Milutin Baltić, Ranko Mitić, sekretar; Vojnić — Žarko Ćujić, sekretar. Stanko Opačić Čanica; Vrginmost — Rade Bulat, sekretar, te Mile Manojlović Gedžo, Stanko Maslek i Branko Nikoliš. Konferenciju je otvorio drug Kraš i dao riječ drugu Končaru, koji je ukratko iznio političku situaciju u svijetu... i zadatak komunista Jugoslavije. On je naglasio da je već krajnje vrijeme da i mi počnemo oružanu borbu... Svima nama je po-

stalo jasno... da više nema čekanja i da se radi samo o danu i satu kad ćemo i mi započeti oružanu borbu. 23. jul određen je kao krajnji datum početka naših akcija.^{30*} Rade Končar na tom sastanku između ostalog je rekao: »Komunisti Jugoslavije, napadom Njemačke na SSSR smatramo se mobilisanim. Za nas važe svi vojni zakoni u pogledu neizvršavanja zadataka.«⁵ U tom momentu karlovačka udarna grupa pod rukovodstvom Večeslava Holjevca i Slavka Klobučara Corta izvršila je miniranje željezničke pruge 19/20. jula 1941. u blizini željezničke stanice Mrzlo Polje, između Karlovca i Duge Rese. Drugi dan uveče bila je planirana akcija paljenja vojnog spremišta u Lušćiću u Karlovcu. Do ove akcije nije došlo jer je sekretar karlovačke organizacije SKOJ-a Nikola Šavor pokušavao s Milanom Vidovićem izvesti diverziju na Vojarnu baruna Jelačića. Nikola Šavor je bacio bombu koja nije eksplodirala, ali je izazvala pomutnju među Talijanima u kasarni. Stražari su uspjeli savladati Šavora i Vidovića i sproveli su ih na policiju. Zatim je nastala racija za članovima udarnih grupa. Nikola Šavor brzo je pod pritiskom policije počeo odavati svoje drugove. Tako je 21. jula 1941. godine uhvaćen Božo Piškurić i Josip Željeznak, koji su išli na sastanak radi paljenja vojnog skladišta u Lušćiću. U Karlovcu su vršena hapšenja, tako da su za kraće vrijeme uhvaćeni član OK KPH Herta Turza, član Mjesnog komiteta KPH Josip Bukvić, Šavorov saradnik u omladinskom komitetu Drago Armando, pekar Risto Konstantinović, Slobodan Najdanović zvani Slobodan Matijević Coco i desetak drugih.

Ustaški prijeki sud 22. jula 1941. godine na osnovu Šavorovih optužbi, putem kratke rasprave, presudio je na smrt strijeljanjem dvadesetak aktivista. Među osuđenima su: Herta Turza, Slobodan Matijević, Drago Armando, Josip Bukvić, Risto Konstantinović, Božo Piškurić, Milan Vidović, Simo Grubešić, Milutin Kekić, Petar Dragojević, Milić Vučković, Petar Škara, Josip Željeznjak, Avdo Baltić, Mihailo Mrkobrad, Janko Cukina, Petar Jaković, Zlatko Brajković, Pavao Pavlić, Franjo Blažina, Stjepan Novosel, Simo Janković i dr.³⁰⁶ Tako je zadan najteži udarac karlovačkoj partijskoj i omladinskoj organizaciji u prvim danima ustanka. Operativno rukovodstvo u sastavu Josipa Kraša, Ive Marinkovića i Vece Holjevca donosi odluku da se svi koji nisu uhapšeni sklone, a istaknutiji komunisti da se prebace na Kordun, Baniju i Gorski kotar.

Na sastanku jednog dijela rukovodstva OK KPH 21. jula 1941. godine odlučeno je da Večeslav Holjevac napusti sutrađan Karlovac i da se javi Stanku Opačiću. Čanica je već tada imao grupu

304 Rade Bulat: Stenografske bilješke s partizanske večere, koja je održana u Zagrebu 23. IV 1960 Zapis Rade Bulata, magnet, vrpca, Arhiv D. Korača. Milan Bekić i drugi: Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 69.

105 Dr Ivan Očak, Jovo Popović: Končar, sekretar Partije, Alfa, Zagreb 1976, str. 425.

306 Historijski arh. Karlovac, bez sign. Ojzlasl MUP NDH od 22, 23, 24. jula i 5. i 6. avgusta 1941. g. o javnom strijeljanju u Karlovcu. Milan Bekić i dr.: Okrug Karlovac 1941. g., IHRPH Zagreb, 1965, str. 72; Večeslav Holjevac: Zapisi iz rodnog grada, Nakladnj zavod Matice hrvatske, Zagreb 1972. god., str. 125—127.

boraca kod Tušilovića sastavljenu od simpatizera i komunista s područja vojničkog kotara. Od ove grupe je formiran 25. jula 1941. godine odred u selu Brezovoj Glavi u Babinoj gori, nazvanom »Babina gora«.

Karlovac je ostao još kraće vrijeme centar za dizanje ustanka koji se prenosi na sela Korduna.

Na sastanku u šumi Abezu 19. jula 1941. godine dogovoreno je sa predstavnicima kotarskih komiteta da se počne s oružanim akcijama do 24. jula 1941. godine. Tada su Vrgomošćani bili zaduženi da potope skelu na rijeci Kupi kod Lasinje i da napadnu na žandarmerijsku stanicu u Boviću. Partijska organizacija trebalo je da organizuje napad na neprijateljski garnizon u Vojniću, a članovi partijske organizacije iz Tušilovića da izvrše razoružanje neprijateljske posade u Tušiloviću, dok su organizacije s područja glinskog kotara dobile zadatak da organizuju napad na željezničku stanicu Banski Grabovac i izvrše niz diverzija na pruzi, te da se napadnu dva do tri opštinska mjesta. Na konferenciji je zaključeno na predlog Rade Končara da u borbu treba povesti što veći broj seljaka, simpatizera KP i ostalih, jer inače neće uspjeti. Borba koja je započela treba da obuhvati što veći dio stanovništva. Ta borba treba da se pretvori u opštenarodni oslobodilački rat. Konferencija od 19/20. jula 1941. godine u šumi Abezu razradila je plan organizovane oružane borbe ovog kraja. Ustanak se širio teritorijom Korduna i Banije i najavio najveće dane u istoriji Vojne krajine.

Sekretari partijskih ćelija s područja kotara Vrginmost održali su sastanak 20. jula 1941. godine pod rukovodstvom Rade Bulata i dogovorili se o napadu žandarmerijske stanice u Boviću 23. jula i potapanju skele na rijeci Kupi kod Lasinje. Međutim, prevladalo je mišljenje da nema dovoljno oružja ni mogućnosti da se u tako kratkom roku izvedu te akcije. Sekretari partijskih ćelija prenijeli su zadatke na partijsko članstvo.

Ranko Mitić i Milutin Baltić na sastanku u selu Balincu razradili su 21. jula 1941. godine plan da se 23. jula napadne pet različitih neprijateljskih mjesta, i to: željeznička stanica Banski Grabovac, straža na mostu kod Gređana, žandarmerijska stanica Obijaj, ustaška posada u selu Maji i žandarmerijske stanice Mali Gradac i Klasnić.

Žarko Čujić i Stanko Opačić prenijeli su direktive partijskom članstvu kotara Vojnić. Dogovoreno je s Milošem Dejanovićem da se napadne žandarmerijska stanica Krstinja, a Tone Hrovat je preuzeo zadatak na sastanku u šumi Otmiću da se podignu sela na ustanak u okolini Velike Kladuše.

U šumi Osoju 1941. godine između Krnjaka i Skrada, 23. jula 1941. godine, održan je sastanak sa sekretarima partijskih ćelija opština Tušilović, Krnjak, Perjasica i Vojnić. Na tom sastanku bio je Većeslav Holjevac, koji je došao na Kordun i imao prve razgovore s komunistima iz Tušilovića, Brezove Glave, Vojnića i Krnja-

ka. Zatim su partijskim vezama prenijete direktive za dizanje ustanka u kotarima Slunj, Ogulin i Delnice. Na obilazak toga područja krenuo je sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković.” Ustanak se očekivao, ali nisu sve akcije izvedene koje su planirane, 23. jula 1941. godine. Nikola Vidović ispalio je prvu ustaničku pušku u selu Stipanu, kotar Vrginmost, i time je započeta organizovana oružana borba naroda Korduna.

Preživjeli učesnik prve organizovane oružane akcije na Kordunu Nikola Vidović, sada narodni heroj i general-potpukovnik JNA, opisao je ovu akciju:

»Dan ranije, 22. jula, održan je sastanak naše partijske ćelije sela Stipana na kojem smo od sekretara Maslića (Miljkana) saznali za direktivu o podizanju ustanka. Tada su drugovi izabrali mene da budem vojni rukovodilac ćelije... Odmah sam dao zadatke da se svako od nas na određenom mjestu raspita za oružje i da ga prikupi. Sutradan, 23. jula, krenuo sam u selo Bojaniće, gdje sam čuo da ima neki sakriveni pištolj, a uz put sretnem dvojicu naoružanih ustaša koji su obilazili sela tražeći oružje i vojnička odijela, što ljudi nisu predali ustaškim vlastima... Produžim zatim u sljedeće selo Vidoviće da tražim pištolj od trgovca Nikole Vidovića i putem nađem na Milu Kličkovića... Pozvao sam ga, te on napusti posao i nastavimo zajedno... Kod trgovca Nikole Vidovića upravo se nalazio ustaški povjerenik za žito, ali mi pozovemo Vidovića na stranu, počnemo ga uvjeravati da nam je oružje i te kako potrebno, pa ga on najzad i dade. No upozorio nas je da je pištolj već zardan, jer nije bio upotrebljavan i čišćen već skoro deset godina. Dalje, u potrazi za oružjem, dođemo i Mili Vidoviću. .. Međutim, u selu su i ona dvojica ustaša, svaki nosi po pušku, pa je sada prava prilika da se dođe do oružja... Stvaramo plan hodajući u susret ustaškoj patroli. S nama polazi i Mile Vidović da nam pomogne... Prema dogovoru, pođem pravo k ustašama kao da se želimo s njima — rukovati, no kad im se sasvim približim, trgnem pištolj što sam ga nešto prije dobio od trgovca Vidovića. »Predaj se ili pucam!« — povikao sam, a jedan je ustaša odmah podigao ruke uvis i Mile Kličković ga je razoružao. No drugi ustaša, koji je stajao nešto podalje, pokušao se oduprijeti, počeo je skidati pušku i rvati se s Milom Kličkovićem i Milom Vidovićem, koji su pošli da mu otmu oružje. Tada sam opalio metak iz svog pištolja i tako se uvjerio da to oružje ipak nije neupotrebljivo. Hitac prisili ustašu da ispusti iz ruke svoje oružje, ali on istog časa počne bježati... Opalio sam za njim još dva metka iz revolvera, no nisam ga pogodio. Dvije zaplijenjene puške, od kojih je na žalost samo jedna ispravna, i jedan zarobljeni ustaša — bio je rezultat te naše prve akcije.³⁴

³⁰⁷ Izvještaj sekretara OK KPH Karlovac Ive Marinkovića o obilasku logora na Kordunu i Gorskom kotaru, AHRPH Zagreb, Fond II/c-186/9. Milan Bekić i dr.: Okrug Karlovac. 1941. Zagreb 1965, str. 74—76.

³⁰⁸ Ibid., str. 76—77. Stenografske bilješke s partizanske večeri 23. juna 1960. Dušan Korać, Zagreb (vlast, arhiva).

U ovoj oružanoj akciji na ustaše, koje su došle u Stipan iz Lukinića, učestvuju uz komuniste i seljaci. Međutim, bilo je i onih koji su smatrali da će oružane akcije podstaknuti ustaše na dalje masakre nad srpskim stanovništvom. Poslije ove akcije slijedile su i druge oružane diverzije protiv ustaša. Narod ovog dijela Korduna odazvao se pozivu KPJ i stupio 23. jula 1941. godine u oružanu borbu s neprijateljem. Otpor naroda širio se brzinom kroz čitavu teritoriju Korduna potaknut pokoljima i pljačkom ustaša. Stvorena je oružana grupa u Kremešnici kojoj prilaze Stevo Kličković i Ilija Srdić s oružjem. Tri dana kasnije na području Stipana dolaze žandarmi iz Lasinje i ustaše iz Bučice, hvataju seljake i prisiljavaju ih na pretraživanju šume Kremešnice za grupom Nikole Vidovića, ali grupu nisu pronašli, već ubijenog ustašu koji je htio pobjeći ustanicima. Uхватili su s pištoljem i jednog seljaka kojeg su streljali, a ustaše su za odmazdu odvele 27 seljaka iz Stipana i pobili u šumi Kobiljači kod Bučice s većom grupom Srba iz okolnih sela Bučice i Bovića. To je podstaklo 30 partijaca na području kotara Vrginmost da nastave pripreme za oružane akcije, iako neke nisu izvedene planirane u šumi Abezu. Održavaju se sastanci u Perni, Peckoj, Maličkoj i drugim selima uz obronke Petrove gore, gdje se dogovara o oružanim akcijama. Javljaju se mladi oficiri i podoficiri u borbene grupe koje tako stiču i vojnička znanja. Iskopavaju se one rijetke sakrivene puške i ostalo lovačko oružje. Stvaraju se po selima kotara Vrginmost oružane grupe što prerastaju u odrede koje u prvim danima nose imena sela gdje su nastali ili gdje aktivno djeluju. Ustanak se širi i na ostalom području Korduna. Pod rukovodstvom komuniste Stanka Opačića, Vece Holjeva, Milutina Košarića i drugih održani su sastanci u Osojskoj šumi, gdje je zaključeno da se pribave puške iz Karlovca, pohranjene u groblju od karlovačkih aktivista, a borbene grupe iz Tušilovića i Svinj arice započnu oružane diverzije. Deset vojničkih pušaka s municijom prebačeno je 25. jula iz Karlovca na Kordunu u seoskim kolima, dopremili su ih Veco Holjevac, Nikola Basara, Nikola Đipalo i Dragica Opačić.

U duhu odluka CK KPH od 4. jula 1941. godine i sastanka u šumi Abezu riješeno je da 28. jula počnu prve organizovane oružane akcije na području kotara Vojnić. I tu su partijci i vanpartijci prihvatili oružanu borbu, osim nekih kolebljivaca koji su još uvijek tražili neko kompromisno rješenje s ustašama.

Najrevolucionarnija bila je omladina koja se masovno javljala u partizanske odrede i stupala u oružanu borbu. Na Opačić-glavici 27. jula 1941. godine sakupilo se 50 ljudi, koji su sljedeće noći porušili nekoliko kilometara telegrafsko-telefonske linije između Tušilovića i Cvijanović-Brda i između Tušilovića i Vojnića.³⁴ Za vrijeme ove akcije naišla je žandarmerijska patrola, ali su je ustanici rastjerali. Tako je i na području kotara Vojnić došlo

309 Izvještaj zapovjednika posade u Karlovcu od 27. jula 1941. g. o diverziji partizana u okolini Karlovca, Zbornik NOR-a, tom V, knjiga I, Beograd 1952. g., str. 284.

do prvog oružanog sukoba između organizovanog partizanskog pokreta i ustaške vlasti. Sljedećeg dana, 28. jula 1941. godine, nastupale su ustaše iz Gline preko Vrginmosta na područja Vojnića i Krnjaka uz masovna hapšenja i ubijanja. Kordun je uzavreo kao košnica. Pod rukovodstvom Mirka Poštica (docnije narodni heroj) 30. jula 1941. godine ubijena su dva ustaška oficira u Perni, uzete su im puške, konji i sedla. Ustanak je zahvatio sela oko Petrove gore, Pernu, Pecku, Blatušu te sjeveroistočni, zapadni i južni dio Korduna. Istog dana razoružana je žandarmerijska patrola u selu Kupljenskom kod Vojnića, a na području Slunja izvedene su prve oružane akcije u Gornjem Primišlju. Julski dani 1941. godine bili su početak organizovanog oružanog otpora i ustanka naroda Korduna. Širom Korduna preko noći nikle su naoružane grupe — partizanski odredi — od pet, deset, dvadeset i više ljudi. U partizanske odrede došli su i španski borci. CK KPH uputio je Okružnom komitetu KPH Karlovac deset učesnika građanskog rata u Španiji. Tako su na Kordun došli: Ivan Hariš, Košta Nađ, Ivo Rukavina, Srećko Manola, Stjepan Milašinčić, Izidor Štok, Adolf Štajnberger, Robert Domani, Veljko Kovačević (sada već komandant) i Jakov Kranjčević Brada.³¹⁰ Ovaj revolucionarni kadar, koji se našao u prvim danima ustanka na Kordunu, odigrao je značajnu ulogu u širenju ustanka u susjednim krajevima, naročito na području Gorskog kotara, Banije, a nešto kasnije i sjeverno od rijeke Kupe u Pokuplju, Žumberku i Hrvatskom zagorju.

Članovi KPH uspjeli su uz saradnju sa simpatizerima i španskim borcima da pripreme ustanak, kao i da prikažu narodu ulogu okupatora i ustaša, da organiziraju narod da se odupre Pavelićevoj namjeri iseljenja Srba iz Hrvatske i pripreme stanovništvo za oružani ustanak. Tako su u tom periodu formirane oružane grupe i partizanski odredi koji su izvodili manje akcije, prikupljale oružje, formirale radionice za popravak neispravnog naoružanja i organizovano nastojale da sačuvaju partijske kadrove da ne padnu u ruke neprijatelju.

»Stanovništvo sela Perne na masovnom zboru 27. jula 1941. godine, koji je organizovala tamošnja partijska organizacija i na kojem su govorili Mirko Poštic i Rade Bulat, odlučuje da se obrazuje front prema mjestima u kojima su se nalazile ustaške i žandarske posade. Već 28. jula ustanak zahvata sva sela pod istočnim i južnim obroncima Petrove gore. Formira se front od tri sektora: jedan prema Blatuši — komandant Rade Bulat, drugi oko Perne — komandant Bogdan Oreščanin i treći oko Pecke — komandant Stanko Trkulja. Uveče 28. jula podižu se gotovo sva sela na prostoru Velike Kladuše, Široke Rijeke, Brusovače, Krstinje pa do Miholjskog, Klokoča i Kestenovca. Na čelu su Tone Hrovat, Miloš Dejanović i Dušan Vergaš. U Crnoj Lokvi, šumskom

³¹⁰ Milan Bekić, Slavko Goldstein i Ivo Butković: Okrug Karlovac 1941. godine, Zagreb 1965, str. 120.

predjelu Petrove gore nedaleko od Vojnića, okupilo se 29. i 30. jula oko 2—3 000 ljudi. Ustanici spontano napadaju i ubijaju jednog ozloglašenog žandarma i ustašu koji su patrolirali u obližnjem selu.«³» Na skupu 29. jula 1941. formiran je Odred Crna Lokva u predjelu Petrove gore. Komandir odreda bio je Milić Novković, a komesar sekretar KK KPH Vojnić Žarko čujić. Odred je izvršio prvu svoju akciju 30. jula 1941. kod Vilina točka na cesti Vojnić—Krstinja i likvidirao jednog žandarma i jednog ustašu. Ovaj odred je izvršio i niz diverzija rušeći propuste i telegrafsko-telefonske stubove na cesti Vojnić—Krstinja, gdje masovno učestvuju ljudi iz sela Burića, Kupljenske i okolnih zaselaka.

U vremenu od 19. jula do početka avgusta 1941. godine osnovano je na Kordunu veći broj partizanskih odreda. Odred Debela kosa formiran je 26. jula 1941. pod rukovodstvom komandira Stanka Opačića i polit, komesara Večeslava Holjevca. Odred je 3. avgusta 1941. godine napao neprijateljsko uporište u Tušiloviću. U napadu na Tušilović kod pošte ranjen je Večeslav Holjevac, koga su borci sklonili na liječenje kod Marije Šimić u Koranskom Brijegu na Kordunu. Odred Debela kosa imao je svoj logor u šumi Debeloj kosi, a hranili su ga stanovnici sela Svinjarice, koje sada nosi naziv Partizansko Žarište.

U sastav Odreda Debela kosa ušao je i partizanski Odred Tušilović, koji je formiran 26. jula 1941. Odred Tušilović izvršio je diverziju 29/30. jula 1941. na cesti Tušilović—Karlovac kod Geršakovog mlina, ali se nije mogao održati na području šuma Babine gore zbog stalnog manevrisanja ustaško-domobranskih satnija iz Karlovca. Ojačani odred Debela kosa napravio je zasjedu kod Vilina točka 6. avgusta 1941. godine, gdje su naišla dva ustaška funkcionera Starić i Mihelčić iz Karlovca i obojica su ubijeni, a oružje zaplijenjeno. Nastojeći olakšati položaj žandarmerijske stanice u Krsinji, ustaše i žandarmi prokrstarili su okolnim selima, ali ih 17. avgusta 1941. godine sačekuje Odred Otmić i na domaku dva kilometra od Krstinje ubija dvojicu ustaša. Neprijatelj nastoji da se probije do šume Markovca, gdje je opet tučen od partizana i povlači se u Krstinju.

Na području kotara Slunj dižu se na ustanak 30. jula 1941. godine sela oko Primišlja koja predvode komunisti Dušan Livada, Sreto Ilić i drugi. Masovni ustanak se proširuje na područje Zbjege, Tobolića i Tržića, gdje se stvaraju partizanski odredi nazivani i borbeni odredi. Ovdje su nosioci pokreta komunisti Mićo Barać i Dragan Brujić. Zatim se dižu i ostala sela slunjskog kotara Bugar, Koranski Ljeskovac, Koranski Lug, Mašvine, Močila, Broćanac, Furjan, Bogovolja, Crnaja, Rujnica i druga. Ustanici kotara Slunj sarađuju s ustanicima Plaščanske doline i Gorskog kotara.

Pod rukovodstvom KPJ ustanici slunjskog kotara uspjeli su prvi put pružiti oružani otpor ustašama iz Slunja 1. avgusta 1941.

311 Savo Zlatić: Pregled vojnopolitičkih događaja na Korduna do formiranja Osme kordunaške divizije, Osma kordunaška udarna divizija, HA Karlovac, 1977, str. 16.

godine. Time su potakli i ostale seljake da se uključuju u partizanske odrede.

Seljaci Šljivnjaka i sela oko Veljuna dižu se 2. i 3. avgusta 1941. godine, a već 5. avgusta, predvođeni ranije organizovanom borbenom grupom, hvataju poznatog ustaškog krvnika učitelja Ivana Šajfara od kojeg su saznali za majske ustaške pokolje srpskog stanovništva iz Veljuna i osuđuju ga na smrt strijeljanjem.

Na području kotara Vrginmost kod Perne spriječen je prodor ustaša 31. jula 1941. godine na frontu kojim su rukovodili Bogdan Oreščanin i Mirko Poštić.

Na području kotara Vrginmost nastala je slobodna teritorija gdje ustaše nisu mogle vršiti kontrolu nad stanovništvom. Na masovnom zboru 1. avgusta 1941. godine u Kirinu bira se Komitet narodne odbrane na predlog partijskih organizacija. Stvorena je prva slobodna teritorija na kirinsko—sjeničarskom području, koji je narod prozvao »republikom«. Ovaj naziv iako nije bio službenog karaktera imao je svoje duboko opravdanje.

Partizanski odredi koji su nastali kao protivteža masovnih pokolja srpskog stanovništva od ustaša svakodnevno su napadali neprijateljske patrole i manje posade. Prvi partizanski odredi formiraju se od dobrovoljaca seljaka, radnika, đaka i inteligencije u dobi od 10 do 70 godina, a koji prihvataju poziv KPJ za oružani ustanak protiv okupatora i kvislinške tvorevine NDH te svih domaćih neprijatelja. Odredi su pretežnim dijelom formirani od muškaraca, no, međutim, njima pristupaju i djevojke i žene dobrovoljci. Glavnu udarnu snagu odreda sačinjavala je omladina. Odredi Bović, Kirin i Stipan potpomogunti s ostalim odredima napali su 12. avgusta 1941. godine opštinsko mjesto Bović i zapalili opštinsku arhivu, zarobili jednu pušku i 120 metaka i rastjerali novoformiranu ustašku vlast.

Zatim ustaše pripremaju ofanzivu na ustanički front kod Perne. Ustaše su početkom avgusta 1941. godine, jakim snagama uz podršku avijacije, izvršile napad iz Vrginmosta i Topuskog i razbile ustanički front kod Perne i Blatuše i potisnule partizane u Petrovu goru. Neprijatelj je organizovao ofanzivu 13. avgusta 1941. godine i na Kirinsku Republiku, prvu slobodnu teritoriju kotara Vrginmost. Na području Bovića, Kirina, Stipana i ostalih sela vodile su se borbe pod vrlo teškim uslovima. Sela su djelimično spaljena, kao i pravoslavne crkve u Boviću, Kirinu i Stipanu. Većina naroda sklonila se u šumu Kremešnicu, dok je manji dio stradao u toku ovih borbi od ustaša. Ustanak je poprimio masovni karakter i narod je uvidio da se KPJ bori za njegov opstanak, a protiv okupatora i ustaša.

Karakteristični su događaji koji su se razvijali na istočnim dijelovima Petrove gore, gdje je 28. jula 1941. godine bio uspostavljen front Blatuša—Perna—Pecka—Crni Potok. Ovaj front je imao djelimičnog uspjeha u proterivanju ustaša 31. jula, a kada se 2. avgusta 1941. godine pojavljuju ustaški avioni, bacivši ne-

koliko bombi, moral boraca i naroda nije pokoleban jer niko od toga nije stradao. Međutim, kada su ustaše nastupile iz Topuskog prema Perni, front nije mogao da izdrži borbu više od četiri sata, što je bilo dovoljno da se narod povuče u Petrovu goru. U toj su borbi pokazali herojstvo braća Poštići, a poginuo je jedan borac iz Perne, dok su ustaše imale više mrtvih i ranjenih. Odmah poslije povlačenja ustaša narod se vraća u popaljena sela, ali se više ne stvara front, već 6. avgusta 1941. godine ustanici na brdu zvanom Crkvište, u Petrovoj gori, formiraju Partizanski odred Perna. Ovaj odred okupio je oko 30 boraca iz Perne. Za komandira odreda izabran je Bogdan Oreščanin, a za politkomesara Rade Bulat. Zatim po istom principu se formiraju odredi Crni Potok, Malička, Pecka i Slavsko Polje. Svaki odred broji od 15 do 30 ljudi, vezanih za svoja sela po kojima nose imena, ali imaju i stalne baze u šumama Petrove gore. Odred Perna izveo je uspješnu akciju 10. avgusta 1941. godine na željezničku stanicu u Crevarskoj Strani, gdje je demolirana pruga i pokidane telegrafsko-telefonske linije.

Na južnoj strani Petrove gore stvaraju se takođe frontovi prema garnizonima u Cetingu gradu, Kladuši i Krstinji. Na zboru 1. avgusta 1941. godine u Petrovoj gori, nedaleko od Široke Rijeke, odlučeno je da se formira ustanički bataljon, a za komandanta je izabran Dušan Vergaš.

Ustanici iz Široke Rijeke, Svinice, Džeperovca, Maljevca i drugih sela bili su obuhvaćeni u bataljon koji je formirao odbrambene položaje prema neprijateljskim garnizonima. Ustaše, saznajući za organizovani zbor na kome je govorio i Tone Hrovat, koncentrišu 2. avgusta u Velikoj Kladuši veće snage sastavljene od ustaša, domobrana, žandarma i prisilno mobilisanog domaćeg stanovništva kreću na Petrovu goru, gdje su naišle na prvi organizovani otpor kod Balčina mosta pred Kladušom. Istovremeno su se motorizovane ustaško-domobranske jedinice kretale iz Vojnića prema Krstinji i Kladuši da se spoje s jedinicama iz Kladuše, kao i sa onim jedinicama koje su prodirale od Topuskog prema frontu Blatuša—Perna—Pecka. Partizanske snage koje su prihvatile frontalnu borbu, mada su zadavale snažan udarac neprijatelju, nisu mogle izdržati nadiranje neprijatelja, ali su omogućile sklanjanje naroda u Petrovu goru. Ustaše su sve što su uhvatile potukle na licu mjesta ili u Mehinom stanju, ali se ipak u predjelima Petrove gore prema Selakovoj poljani našlo nekoliko hiljada ljudi koji su bili razočarani, utučeni, gotovo apatični.

Dušan Vergaš, Tone Hrovat, Milan Dejanović i Husein (Huška) Miljković pokušavali su da povrate moral u narodu i organizuju novi otpor ustašama. Tone Hrovat je sazvaio masovni zbor iz svih sela kod Miline klade da bi ih pridobio za organizovanje dalje borbe. Međutim, nezadovoljstvo naroda u takvoj situaciji iskoristili su trgovac Pepina Vergaš s još petoricom bivših žandarma i financa sačekali Tonu Hrovata, Milana Dejanovića i Husku

Miljkovića kada su išli na dogovoreni zbor. Nakon vrlo kratkog dramatičnog dijaloga Pepina Vergaš je iz svoje lovačke puške ubio Tonu Hrovata, a zatim je pao pogođen od drugih Milan Dejanović, dok je Huška Miljković uspio pobjeći.³¹² To je bio težak udarac za ustanak jer se u isto vrijeme povlači iz Petrove gore i učitelj Ivan Furlan, koji je bio i član KK KPH Vojnić. Međutim, ova ustaška grupa nije mogla razbiti ustanike koji su samo nekoliko dana ostali osamljeni, ali su ih uspjeli okupiti Dušan Vergaš i Miloš Dejanović. Poslije saznavanja prave istine o ubistvu Tone Hrovata i Milana Dejanovića došlo je do likvidiranja navedene grupe Pepine Vergaša. Već 10. avgusta 1941. godine u Kestenovoj gori ustanici pod vodstvom Dušana Vergaša i Stjepana Milašinića organizovali su Odred Široka Rijeka i Odred Otmić, koji su 11. avgusta 1941. godine kod sela Priseke napali ustaški kamion i ubili ustašu Nikolu Kovačevića, teže ranili ustašu Miju Dukovića i lakše ranili ustašu Marka Pižara, sva trojica su iz ustaške satnije Karlovac.³¹³

Tako je za kratko vrijeme, poslije sređivanja i političkih objašnjenja, Odred Široka Rijeka postao jedan od najborbenijih odreda na Kordunu.

Ustaše, da bi razbile ustanak na Kordunu, pokušavaju da s većim snagama 19. avgusta »pročiste« šumu Debelu kosu, ali su naišli na Odred Debela Kosa, koji ih je razbio. U paničnom bijegu ustaše ostavljaju jednog poginulog ustašu. Zatim Odred Debela Kosa i Odred Gornji Skrad napadaju 30/31. avgusta 1941. godine žandarmerijsku stanicu u Perjasici, gdje je razoružana žandarmerijska stanica nakon kratke ali žestoke borbe. Zarobljeno je 12 žandarma i 13 naoružanih civila, dok su dva žandarma uspjela pobjeći. Zaplijenjeno je 26 vojničkih pušaka, 40 lovačkih pušaka, ranije oduzetih od seljaka, 2 sanduka ručnih bombi, 2 500 pušanih metaka, 2 pisane mašine i mnogo drugog materijala.³¹⁴

Tako je oslobođeno prvo opštinsko mjesto na Kordunu, što je bilo značajno za dalji razvoj ustanka.

Rade Bulat je zapisao: »Po masovnosti, jačini, širini, idejnoj i političkoj čistoći, po sveobuhvatnosti i odlučnosti narodni ustanak i NOB naroda na Kordunu imao je i sva obilježja revolucionarnog oslobodilačkog pokreta čiji se kontinuitet nije prekidaao i pored najsurovijih metoda koje su okupatori i ustaše primjenjivali (zločini, pokolji, paljenja i uništavanja ljudi i materijalnih dobara).³¹⁵ Time su stvoreni osnovni uslovi za dalje razvijanje oružane borbe na Kordunu pod rukovodstvom Komunističke partije

312 Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941. g., Zagreb 1965. g., str. 114.
313 AHIRPH, Zagreb, bez sign. Izvještaj Postaje Vojnić od 12. avgusta 1941. g., br 1828, Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu NDH-a o napadu četnika na samovoz. . . Dnevna izvješća NDH-a.
314 Izvještaj skretara operativnog partijskog rukovodstva CK KPH krajem avgusta 1941. Glavnom štabu NOP odreda Jugoslavije o izvedenim akcijama u Lici i Kordunu Zbornik NOR, tom. V, knjiga 1, str. 53.
315 Rade Bulat: Formiranje i razvoj revolucionarnog pokreta na kordunaško-karlovačkom području, zbornik Simpozij o Petrovoj gori, Zagreb 1972, str. 300.

Jugoslavije. Početkom septembra, zbog napuštanja jedinica, Kordun je podijeljen na rejone. Nastavljaju se sve složenije i teže akcije u kojima sada učestvuje po više odreda. U to vrijeme dolazi druga faza u kojoj je nastavljeno formiranje odreda i tamo gdje nije bilo partijskih organizacija. To se vrši putem agitacije i političkog djelovanja susjednih partizanskih odreda i najbližih partijskih organizacija. Tamo gdje su postojale partijske organizacije ustanak se razvija brže. Tamo gdje njih nije bilo, kao južno od Petrove gore, isto masovno dizanje na ustanak, formiranje bataljona, ali čim su se prvi put sukobili s ustašama, dolazi do rasula i dezorganizacije i vrlo teškog političkog stanja na terenu.

U selima Korduna stvoreni su partizanski odredi poslije Proglasa CK KPJ i savjetovanja u šumi Abezu od postojećih borbenih grupa ili od grupa ljudi sastavljenih od članova Partije i SKOJ-a. Povratak delegata na teren prenio je direktive o dizanju ustanka, tako da od 23. jula 1941. godine ti odredi prelaze u akcije. Zbog tih prvih akcija ustaše bjesne i vrše represalije. Narod bježi u šume, a komunisti i novoformirani odredi imaju još jedan zadatak, tj. da zaštite narod i povrate povjerenje u dalji opstanak naroda Korduna.

U toku jula do septembra 1941. godine formirano je 60 partizanskih odreda. Pod rukovodstvom Okružnog komiteta KPH Karlovac i KK KPH Vojnić, Vrginmost, Veljun i Slunj u toku 1941. godine formirani su na Kordunu sljedeći partizanski odredi:

1. Odred Debela Kosa je imao 30 boraca a od oružja: 17 vojničkih pušaka, 20 lovačkih pušaka, 8 pištolja i kubura. U Partizanski odred Debela kosa ušao je i Odred Tušilović, koji je bio formiran 26. jula 1941. od tušilovičke udarne grupe.
2. Odred Tušilović
3. Odred Crna Lokva
U odredu je bilo 27 boraca a od oružja: 9 karabina, 10 lovačkih pušaka, 2 štuca, 1 šmajser bez okvira i 2 pištolja.
4. Odred Loskupnja
U odredu je bilo 27 boraca a od oružja: 1 jugoslovenski karabin, 1 ruski karabin, ostalo različite lovačke puške.
5. Odred Donji Skrad
U odredu je bilo 21 do 23 borca a od oružja: 1 karabin, ostalo razne civilne puške i kubure.
6. Odred Jurga
Odred je imao 15 boraca a od oružja: 1 »manliher« puška (s odrezanom cijevi), 3 duplice i 5 do 6 kapislara.
7. Odred Miholjsko
Odred je brojao oko 17 boraca a od oružja je imao: 7 karabina, ostalo lovačke puške.

8. Odred Radonja
Odred je brojao oko 25 boraca a od oružja imao: 3 do 4 karabina, ostalo različite civilne puške.
9. Odred Vojišnica
U odredu je bilo 20 boraca a od oružja imao: 4 karabina, ostalo civilne puške.
10. Odred Gaćeša-Selo
U odredu je bilo oko 15 boraca a od oružja imao: 5 karabina, ostalo civilne puške.
11. Odred Brdo
Odred je imao 32 borca a od oružja: 1 puška »manliher«, ostalo različite civilne puške.
12. Odred Ključar
Odred je brojao 10 do 18 boraca. Naoružanje: razne civilne puške.
13. Odred Slavsko Polje
Odred je imao 17 boraca a od oružja: 1 karabin, 4 kubure, 2 pištolja, ostalo lovačke puške.
14. Odred Podgorje
Odred je imao 12 boraca. (Nema podataka o naoružanju.)
15. Odred Malička
Odred je imao oko 25 boraca a od oružja: 2 do 3 karabina, ostalo civilne puške.
16. Odred Pecka
Odred je imao 30 boraca a od oružja: 1 karabin, ostalo lovačke puške.
17. Odred Perna
U svome sastavu imao je 50 boraca. Naoružanje: 2 puške mauzer, 3 puške manliher, ostalo lovačke puške i štucevi.
18. Odred Crni Potok
U svom sastavu imao je oko 30 boraca. Naoružanje 2 vojničke puške i oko 15 raznih civilnih pušaka.
19. Odred Krnjački Grabovac
Odred je imao 15 do 20 boraca (nema podataka o naoružanju).
20. Odred Bijeli Klanac (nema brojnih podataka).
21. Odred Perjasica
U odredu je bilo oko 30 boraca. Naoružanje: različite puške.
22. Odred Dubrave
U svome sastavu imao je 35 boraca. Naoružanje: 15—18 karabina, 3 do 4 lovačke puške i nekoliko pištolja.
23. Odred široka Rijeka
Imao je 16 boraca, kasnije oko 30. Naoružanje: nekoliko karabina i raznih civilnih pušaka.

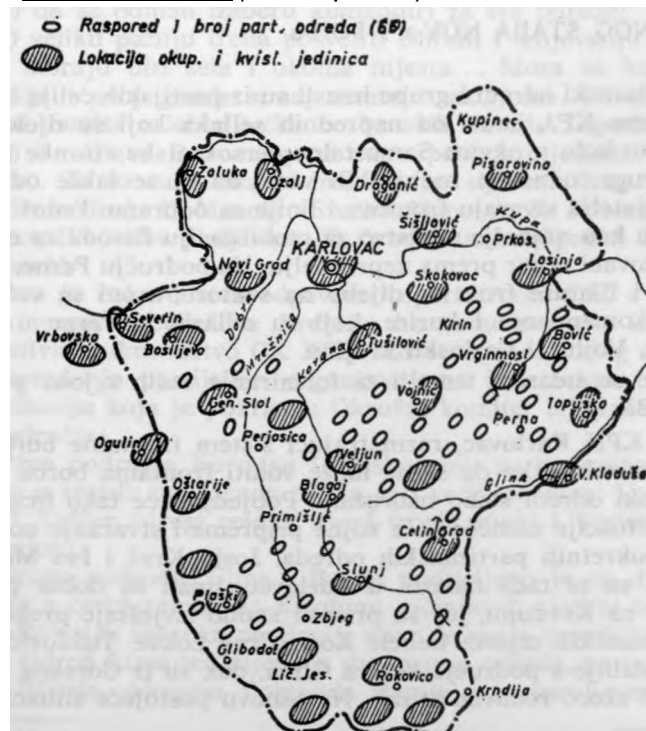
24. Odred Cvijanović-Brdo
Odred je imao 25 boraca. Naoružanje: razne puške.
25. Odred šljivnjak
Imao je 30 boraca. Naoružanje: 8—10 karabina, 1 puška manliher, ostalo kubure.
26. Odred Bukovac
Imao 17 boraca. Naoružanje: 1 karabin, 2 lovačke puške, 1 kubura i 1 pištolj.
27. Odred Trupinjak
Imao je oko 25 boraca (nema podataka o naoružanju).
28. Odred Gornji Skrad
Odred je imao 25 boraca. Naoružanje: nekoliko karabina, ostalo kubure i lovačke puške.
29. Odred Crno Vrelo
30. Odred Morić Kosa
31. Odred Veljunska Glina
32. Odred Tomić
Odred je imao 21 borca. Naoružanje se sastojalo od 7 karabina a ostalo naoružanje su bile lovačke puške.
33. Odred Kestenova Gora
Odred je imao 15 do 20 boraca. Odred je imao 4 karabina, a ostalo lovačke puške.
34. Odred Kestenovac
35. Odred Kuzma-Poloj
Odred je brojao oko 30 boraca. Odred je imao 4 karabina, a ostalo je bilo lovačko naoružanje.
36. Odred Gornje Primišlje
Odred je imao 34 borca. Naoružanje: 24 karabina i nekoliko lovačkih pušaka.
37. Odred Zbjeg
Odred je imao 28 boraca. Naoružanje: 14 karabina (poslije priključenja boraca iz Vrela i Mrežnice kod Tuka, ukupno 18 karabina) i 4 lovačke puške.
38. Odred Tobolić
U svom sastavu imao je 22 borca, a u vremenu od 7. do 14.XII 1941. god. 31 borca. Naoružanje: 21 puška mauzer i talijanska puška, 4 razne vojne puške, 6 duplica i 2 pištolja.
39. Odred Tržič
Odred je imao 10 boraca. Naoružanje: 2 karabina, ostalo civilne puške.
40. Odred Močila
Odred imao oko 30 boraca. Naoružanje: (sredinom decembra 1941. godine) 23 karabina, 1 talijanski karabin, 4 duplice i 4 pištolja.

41. Odred Maš vina
Odred je imao oko 15 boraca. Naoružanje: 11 karabina, 2 civilne puške.
42. Odred Kordunski Ljeskovac
Odred je imao 47 boraca. Naoružanje: (sredinom decembra 1941. godine) 42 puške mauzer, 3 razne vojničke puške, 1 duplica i 3 pištolja.
43. Odred Broćanac
Odred je imao 10 boraca (nema podataka o naoružanju).
44. Odred Koranski Lug
Odred je imao 18 do 20 boraca. Naoružanje: (sredinom decembra 1941. godine) 10 karabina, 3 razne vojničke puške, 1 duplica i 3 pištolja.
45. Odred Bugar
Odred imao 22 borca. Naoružanje: (sredinom decembra 1941. g.) 19 karabina, 2 razne vojničke puške, 1 duplica i 6 pištolja.
46. Odred Furjan
Odred imao oko 10 boraca. Naoružanje: 4 karabina i 2 lovačke puške.
47. Odred Bogovolja
Odred je imao 20 boraca. Naoružanje: 5 karabina, ostalo lovačke puške.
48. Odred Crnaja
Odred imao 32 borca. Naoružanje: 7—8 karabina, 9 pištolja, ostalo razne civilne puške.
49. Odred Rujnica
Odred imao oko 20 boraca. Naoružanje: 10 karabina, ostalo civilno oružje.
50. Odred Hum
Odred imao 10 boraca. Organizovan je kao odred 1. decembra 1941. godine sa 35 do 39 boraca. Naoružanje: 7 pušaka mauzer 3 duplice i nekoliko talijanskih karabina.
51. Odred Pištenik
Odred imao 24 borca (nema podataka o naoružanju).
52. Odred Dabar
Odred imao oko 12 boraca, (nema podataka o naoružanju).
53. Odred Vera
Odred imao 20—25 boraca. Naoružanje: 12 karabina, 5 pištolja i nekoliko lovačkih pušaka i štučeva.
54. Odred Stipan
Odred imao 25 boraca. Počeo je s jednim pištoljem i 2 oduzeta karabina od razoružanih ustaša u Stipanu 23. jula 1941. g.

55. Odred Kirin
Odred je imao 18 boraca (nema podataka o naoružanju).
56. Odred Ostrožin
Odred je imao 14 boraca. Naoružanje: 3—4 karabina, ostalo civilne puške.
57. Odred Bović (nema podataka o brojnom stanju i naoružanju).
58. Odred Katić-Kosa
Odred je imao 18 boraca (nema podataka o naoružanju).
59. Odred Sjeničak
Odred je imao oko 20 boraca. Naoružanje: 5—6 karabina, ostalo civilne puške.
60. Odred Pješčanica
(Nema podataka o brojnom stanju i naoružanju).

Partizanski odredi na Kordunu i Baniji izrasli su iz seoskih straža i udarnih grupa koje su pratile ustaške pokrete ili su ustašama pružale oružani otpor. Ove straže nastale su spontano ili

K O R D U N 194t. (Jul I - septembar)

Kordun 1941. (juli—septembar)

na inicijativu komunista i bile su prvi oblici otpora i negacije organa ustaške vlasti na Kordunu i Baniji.

Partizanski odredi Korduna i Banije postali su snažna baza za dalje razvijanje narodnooslobodilačke borbe i narodne revolucije na cjelokupnom području okruga Karlovac.³¹⁶ Narodne mase Korduna i Banije izgubile su povjerenje u građanske stranke i sve su više poklanjale povjerenje komunistima. Na osnovu direktiva KPJ partizanski odredi i logori koji su imali od 10 do 60 boraca, a imali su nazive prema mjestima smještaja ili selima iz koga su se regrutovali partizani. Ti odredi, iako su bili vezani za svoj kraj pod rukovodstvom komandnog kadra u kome su obično bili komunisti, što je bilo i pravilo za političke komesare, odlazili su i u druge krajeve i udruživali se s drugim partizanskim odredima pri izvođenju akcija. Partizanski odredi Korduna i Banije djelovali su pod neposrednim Operativnim rukovodstvom OK KPH Karlovac, a od 18. avgusta 1941. pod jedinstvenim vojnim rukovodstvom za Petrovu goru.

OSNIVANJE KOMANDE NOP ODREDA KORDUNA I BANJE I GLAVNOG ŠTABA NOV-a I POH-a

Partizanski odredi i grupe izrasli su iz partijskih ćelija i grupa simpatizera KPJ, kao i od naprednih seljaka koji su djelovali u Seljačkom kolu u okviru Samostalne demokratske stranke te kućnih zadruga, odnosno rodbinskih veza, da bi se lakše odbranili od neprijatelja stvaraju frontove i linije za odbranu. Front i linija služile su kao najbolje sredstvo za mobilizaciju ftaroda za oružani i organizovani otpor prema neprijatelju. Na području Perne, Pecke, Maličke i Blatuše front se dijelio na sektore, a oni su već imali i svoje komandante i kurire, koji su odlazili iz Perne u Kirin, Sjeničak, Vojnić i Cazinsku krajinu.

Time su udareni temelji za formiranje većih rejona po Kordunu i Baniji.

OK KPH Karlovac, razmatrajući sistem frontalne borbe, došao je do zaključka da se ne može voditi frontalna borba jer su partizanski odredi slabo naoružani. Pobjeda neće tako brzo doći. Razvoj situacije nameće veće vojne pripreme i stvaranje novih rejona i pokretnih partizanskih odreda. Josip Kraš i Ivo Marinković, koji su se tada nalazili u Karlovcu, imali su dobar pregled situacije na Kordunu, jer su primali stalno izvještaje preko kurira iz ustaničkih mjesta Debele Kose, Crne Lokve, Tušilovića, Sjeničaka, slabije s područja kotara Glina, dok su iz Gorskog kotara izvještaji skoro redovno stizali. Na osnovu postojeće situacije OK

³¹⁶ Dušan Pekić: Neke specifičnosti nastanka i razvoja oružanog ustanka na Kordunu 1941. godine, Simpozij o Petrovoj gori, Zagreb 1972. godina, str. 327—340.

KPH Karlovac poslao je 18. avgusta 1941. godine pismo članovima OK KPH, rukovodiocima ustanka u području Petrove gore. Pismo je poslano iz Karlovca rukovodiocima ustanka koji su se nalazili u selu Vučkovićima na Petrovoj gori. Pismo je potpisao Josip Kraš. U direktivnom pismu OK KPH Karlovac, između ostalog, stoji: »a) da se odmah izvrši reorganizacija čelija po odredima i uspostavi partijska organizacija po rajonima — odnosno sektorima. Ti rajoni mogu biti za jedan dio Petrove gore vezani, za pojedina mjesta, odnosno općine, sela itd. Za takve rajone uspostaviti kotarske komitete, odnosno operativne komitete koji će rukovoditi svima akcijama;

b) da se odmah izvrši čišćenje. Sve kolebljive elemente ili nedisciplinirane pobacati iz Partije i motriti ih u akcijama, tj. ne dopustiti da se kolebljivi elementi dovedu na komandna mjesta;

c) da se u svim odredima postave uz komandire i politički komesari i njihovi zamjenici. Ako je potrebno, postaviti uz komandira i više komesara;

d) da se obrazuju pokretni partizanski odredi. Ti odredi mogu biti veći i manji. Oni se mogu obrazovati za svaku akciju. Ali ti odredi ne mogu biti na jednom mjestu i sjediti. Oni se moraju vječito kretati i djelovati;

e) da se odmah izaberu komandiri za sve odrede;

f) veliku pažnju treba posvetiti ishrani i odijevanju odreda... Baze moraju biti sela i okolna mjesta... Mora se koordinirati agitacija i propaganda s neposrednim akcijama. Odredi moraju postati žarišta oslobodilačke borbe svih naroda Jugoslavije...

g) Za čitavu Petrovu goru mora postojati jedinstveno rukovodstvo. Za to rukovodstvo imenuju se sljedeći drugovi: 1) Ivo (Ivo Rukavina), 2) Manola (Srećko Manola), 3) Robert Domani, 4) Veco (Većeslav Holjevac), 5) Cane (Stanko Opačić) i 6) Miloš Dejanović.

Ovo je rukovodstvo odgovorno operativnom OK, a ovlašćuje se da sprovede određene direktive i o tome podnese izvještaje.³⁷ Operativno rukovodstvo OK KPH Karlovac, radi lakšeg djelovanja i rukovođenja partijskim organizacijama i ustankom, podijelio je toritoriju koja je pokrivala Okružni komitet KPH Karlovac na tri područja.

Prvo područje Korduna i Plaškog bili su razvrstani u četiri rejonu u smislu navedenog pisma oko većih centara: Vojnić (prvi rejon), Veljun (drugi rejon), Slunj (treći rejon) i Vrginmost (četvrti rejon).

Drugo područje Gline i Banije podijeljeno je na dva rejonu koji su s četiri rejonu na Kordunu sačinjavali cjelinu od šest rejonu. Razvitak ustanka na Baniji imao je svoje specifičnosti, tako da se Odred šamarica dijelio u dva manja odreda, pa je formiran Štab odreda, odnosno Komanda Banije s komandantom Banije

317 Pismo OK KPH Karlovac od 18. augusta 1941. godine članovima OK KPH i rukovodiocima ustanka u području Petrove gore, AIHRPH, Fond II/c br. 8. KP-186/37.

Vasiljom Gaćešom. Time je narušen sistem jedinstvene komande Korduna i Banije u Petrovoj gori.

Treće područje obuhvatalo je kotar Ogulin i dijelove Gorskog kotara, gdje su u početku formirani partizanski logori, što odgovara na Kordunu partizanskim odredima. Dubrave su bile u sastavu drugog, a Plaški trećeg kordunaškog rejonu.

Prvi rejon na Kordunu obuhvatao je odrede djelimično u Petrovoj gori, zatim u šumama Babina gora, Loskunja, Debela kosa i jednog dijela Skradске šume. Na čelu ovih odreda bio je komandant Stanko Opačić čanica, a komesar Večeslav Holjevac.

Drugi rejon obuhvatao je područja mjesta: Donjih i Gornjih Dubrava, Perjasice, Poloja, Skradsku šumu, Trupinjsku kosu, Cvi-janović-Brdo, Krstinju i široku Rijeku. Komandant ovog rejona

bio je Robert Domani (Vladimir Ivanović), a komesar Dušan Dmitrović.

Treći rejon obuhvatao je teritoriju kotara Slunj s mjestima: Primišlje, Tržić, Plašćanska dolina, Zbjeg, Močila, Jesenice, Saborsko, Rakovica, Drežnik, Sadilovac, Bugar, Rujnica, Furjan, Bogovolja, Crnaja, Ljeskovac, Mašvina, Koranski Lug, Nova i Stara Kršlja, Jamarje i Slunj. Po svome prostranstvu ovaj je rejon bio najveći. Komandant rejonu bio je Stjepan Milašinić Šiljo, a komesar Dragić Brujić.

četvrti rejon obuhvatao je područje između pruge Karlovac—Vrginmost—Glina i rijeke Kupe sa sjeveroistočne strane. Sa zapadne strane prostirao se sve do Skakavca u neposrednoj blizini grada Karlovca, a s jugoistočne strane do sela Taborište i Bučice. U tom rejonu bila su obuhvaćena sela: Banski Moravci, Prkos, Lasinjski Sjeničak, Donji i Gornji Sjeničak, Pješćanica, Kirin, Bović, čremušnica, Stipan, Dugo Selo, Ostrožin, Trepča i njihovi zaseoci. Komandant četvrtog rejonu bio je Nikola Vidović, a komesar Branko Nikoliš.³¹³ U tome smislu rejonizacije izvršena je i reorganizacija partijske organizacije i preneseno težište rada u partizanske odrede, koji postaju prava žarišta razvitka narodne revolucije.

Prema odluci Okružnog komiteta KPH Karlovac, od 18. avgusta 1941. godine, rukovodioci ustanka prihvatili su jedinstveno vojno rukovodstvo za Petrovu goru, kao i podjelu područja Korduna i Banije na šest vojnih rejonu. U komandu za Petrovu goru ušli su Ivo Rukavina, Srećko Manola, Robert Domani, Većeslav Holjevac, Stanko Opačić i Miloš Dejanović. Trojica članova prvog štaba za Petrovu goru bili su i španski borci i oficiri španske republikanske vojske (Ivo Rukavina, Srećko Manola i Robert Domani).

Uporedo sa provođenjem vojne reorganizacije, imenovanjem komande za Petrovu goru i komandi pojedinih područja odredi su napadali na neprijateljske patrole i manje posade. Za provođenje oružanih akcija u pojedine krajeve Korduna upućivani su španski borci, tako se već na svojoj dužnosti od 15. avgusta 1941. godine u kotaru Slunj nalazio Stjepan Milašinić Šiljo kao komandant odreda. Izidor Štok je predviđen za komesara Odreda Perjasica. Robert Domani i Adolf Štajnberger upućeni su u drugi rejon da preuzmu dužnosti, a Ivo Rukavina i Srećko Manola ostali su u štabu koji se nalazio na teritoriji prvog rejonu. Jakov Kranjčević Brada zadužen je za izgradnju kamuflirane partizanske bolnice. Ivan Hariš i Ivo Vejvoda su upućeni u Drežnicu, a nešto kasnije otišli su u Gorski kotar Veljko Kovačević i Košta Nađ, koji su jedno vrijeme bili u Sjeničaku kod Branka Nikoliša. Nakon sloma Kirinske Republike Ivo Rukavina je došao u Karlovac, ali ga je Josip Kraš poslao u Debelu kosu, gdje je postao komandant Štaba komande za Petrovu goru, Veco Holjevac je postavljen za po-

³¹³ Milan Bekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941. g., Zagreb 1965, str. 318—336.

litičkog komesara, a Srećko Manola za operativnog oficira Štaba jedinstvene vojne komande za Petrovu goru. Na prvom sastanku Štaba komande za Petrovu goru prihvaćeni su predlozi o iznesenoj rejonizaciji i imenovanju vojnih rukovodilaca u pojedinim rejonima Korduna.

Mjesec august 1941. godine značajan je za organizaciono učvršćenje mladih partizanskih odreda i za formiranje novih. Samo na području kotara Slunj uz pomoć Stjepana Milašinčića, Izidora Štroka, Miće Basare, Dušana Livade i Miloša Kukića formirano je 10 odreda: Zbjeg, Tobolić, Tržić i Močila, Broćanac, Mašvina, Kordunski Ljeskovac, Koranski Lug, Rujnica, Bugar, a kasnije i drugi. Dobrovoljci su se javili u svim selima kuda su išli organizatori ustanka praćeni Svetozarom Iličem i drugim komunistima, ali nije bilo oružja da se svi odmah prime. Svakodnevnim akcijama prikupljalo se oružje, tako da je već krajem avgusta bilo pod oružjem 314 boraca. Razbito je i nepovjerenje u selima između Srba i Hrvata stvoreno ustaškim pokoljima. Povjerenje u saradnju i zajedničku borbu Srba i Hrvata na tome terenu su prvi učinili Stjepan Milašinčić i Izidor Štok, iako su ih neki htjeli prikazati, ne poznavajući ih, kao ubačene ustaške agente, jer su se javno deklarirali kao Hrvati, što zamalo nisu platili glavom. Posredstvom Stanka Opačića Čanice i drugova, koji su s njim došli iz Odreda Debela Kosa u Tobolić, incident je srećno okončan i završen velikim narodnim slavljem i govorima, koje se pretvorilo u formiranje novog partizanskog odreda, a Stjepan Milašinčić je predložen za komandanta od boraca partizanskih odreda toga kraja. Partizanski odredi su s uspjehom odbijali napade neprijateljskih jedinica iz Slunja i Ogulina, koji su htjeli pružiti pomoć žandarmerijskoj posadi u Primišlju. Ti borbeni uspjesi su omogućili da se u srpskim selima opština Rakovica i Drežnik organizovano dalje razvija borba i da se traži mogućnost saradnje s hrvatskim seljacima i da ih se pridobije za zajedničku borbu protiv okupatora i njihovih slugu ustaša, žandarma i domobrana. Tako je za nepunih dvanaest dana avgusta 1941. na području te opštine stvoreno sedam partizanskih odreda. Španski borci s kordunaškim komunistima održavaju niz javnih zborova (17. avgusta 1941) na brijegu iznad sela Čuruvija, Dubravi, Kukićima i drugim mjestima gdje se govori o potrebi borbe protiv neprijatelja, o neposrednoj slozi između Srba i Hrvata i zajedničkih ciljeva u NOB-u, kao opštoj situaciji u svijetu.³⁹ Ukazuje se na potrebu da se pređe iz odbrane u napad na neprijateljske jedinice, što će onemogućiti neprijatelja da organizuje masovne masakre nad srpskim stanovništvom, jer će se morati braniti od napada partizanskih odreda. U smislu Okružnica i proglasa CK KPJ i CK KPH izdaje Okružni komitet KPH Karlovac 26. avgusta Okružnicu br. 1 koja je bila instrukcija Operativnog rukovodstva Okružnog komiteta KPH za rad partijskih organizacija i partizanskih odre-

319 Ibid., str. 125—128.

da. U okružnici, između ostalog, piše: »U provedbi linije CK KPH činjene su mnoge greške i zastranjivanja na području ovog OK. Osnovna linija našeg OK jeste organiziranje narodne oslobodilačke borbe putem narodnih ustanaka protiv fašističkih okupatora i njihovih pomagača i izdajica vlastitog naroda. Kao baza za organiziranje narodne oslobodilačke borbe su masovne akcije naroda protiv rekvizicije, hapšenja, progona i ubijanja antifašističkih i nacionalnih boraca i preseljavanja, prekrštavanja izvlaštivanja srpskog življa u Hrvatskoj...

1) U svim mjestima, selima, općinama i gradovima partijske organizacije moraju regrutirati borbene seljake, radnike, vojnike i inteligenciju za partizanske odrede...

2) u pokretnim partizanskim odredima partiji formiraju svoju zasebnu organizaciju — partijsku ćeliju...

Za pojedine teritorije operativno rukovodstvo OK postavlja jedinstveno rukovodstvo sa zapovjednicima i komesarima. Takvi teritoriji se dijele na rejone. U tim rejonima mora se organizirati rejonski komitet s rejonskim zapovjednikom i komesarom...

3) Zapovjednici teritorija, reiona i pojedinih partizanskih odreda moraju pribjegavati taktici — pronaći neprijatelja, dočekati ga u najpovoljnijim mjestima, i sa što veće blizine sigurnim pogocima nanijeti mu žrtve, izazvati među neprijateljem paniku i onda ga potpuno uništiti. Za takve operacije moraju postojati dobre i sigurne obavještajne veze...

4) Oružjem raspolažu operativni komiteti, komandiri i politički komesari. Oni će prema potrebi naoružavati veće ili manje odrede i vršiti operacije. Niti jedan komad ubojita oružja, niti jedan metak ne smije biti neiskorišten u rukama pojedinca...

5) Partizanski odredi nemaju samo zadatak vršenja vojničkih operacija. Oni moraju vršiti propagandu i agitaciju. Moraju se uvijek kretati uzduž naseobina. Dolaskom u sela i mjesta imaju održavati zborove, dijeliti letke, vršiti novačenje za partizanske odrede, noružavati se razoruža vanj em: žandarma, ustaša, Talijana i drugih neprijateljskih naoružanih manjih ili većih formacija.

Svaki prepad fašističkih bandi na stanovništvo i njihovu imovinu partizanski odredi moraju suzbijati i tako vezati svoje akcije sa masovnim akcijama naroda. Partizanski odredi moraju se pretvoriti u *žarišta narodne oslobodilačke borbe* protiv fašizma i fašističkih okupatora. Izgovore da akcije nisu moguće zbog nepokretanja naroda, a naročito Hrvata i Muslimana, treba suzbijati.

Narod će ulaziti u masovne akcije ako će partizanska borba biti povezana s borbom naroda...

U partizanskim odredima mora se iskoristiti svako slobodno vrijeme za održavanje političkih časova, pored vojne izobrazbe i rukovanje oružjem...

Hrvatskim vojnicima (misli se na domobrane i žandare — primjedba D. K.) na selima i na pozicijama treba ukazati da su oni žandarmi talijanskog fašizma i njihovih slugu fašističkih krvnika. Pozivajte ih u zajedničku borbu s narodom i partizanima protiv fašističkih okupatora.«^{32*}

Na osnovu ovog uputstva Operativnog rukovodstva pojačala se briga o sprovođenju što dosljednije organizacije cjelokupnog ustanka i traženju svih mogućnosti za uvlačenje hrvatskih rodoljuba u narodnu revoluciju. Reorganizacija je u potpunosti sprovedena u toku avgusta i prve polovine septembra mjeseca 1941. godine. Operativni komitet KPH Karlovac 3. septembra 1941. godine razradio je djelovanje partijskih organizacija i partizanskih odreda, u smislu Okružnice OK KPH br. 1 od 26. avgusta 1941. godine. Ova direktiva (Okružnica br. 3 OK KPH Karlovac) organizuje terenska partijska rukovodstva za jednu teritoriju vezanu geografski i operacijski u jednu cjelinu. »Takva rukovodstva imaju sva ovlaštenja OK KPH i postoje za Kordun, Primorje s kotarom Ogulin i kotarom i gradom Karlovac.

Ove teritorije se dijele na rejone, nezavisno od postojanja kotarskih komiteta. Kotari se razdjeljuju i obrazuju se rejoni kao manje ili veće teritorijalne jedinice, sposobne i podesne za izvršenje političkih i vojnih zadataka koji stoje pred našom KPJ.³²¹ Ovim dokumentom se određuje sastav i djelatnost rejonskih komiteta, dužnosti u izvršavanju političkog rada, rad u partizanskim odredima, partijskim ćelijama, dužnosti članova partijskih ćelija, upute za politički rad u odredu, među simpatizerima, dužnostima komandira i komesara i njihovim zadacima u provođenju partijske linije. Razrađen je način agitacije i propagande, među kojim se ističe »Izdavanjem letaka, ispisivanjem parola također se treba poslužiti, a naročito za hrvatska sela i po hrvatskim selima.«³²²

U tome smislu je 5. septembra 1941. g. i CK KPH uputio poziv organizacijama i pristalicama Hrvatske seljačke stranke za pristupanje jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu. CK KPH ocijenio je da za razvoj dalje borbe nisu dovoljni samo komunisti i srpske mase, koje su već tada u velikoj većini prihvatile oružanu borbu, nego traži da se u jedinstvenu narodnooslobodilačku borbu uključe i hrvatske mase i pripadnici HSS-a, koji se nisu stavili u službu okupatora. U pozivu, između ostalog, piše: »Obraćamo vam se u ovim teškim danima što ih proživljava naša domovina, svi narodi Jugoslavije, svi slavenski narodi, čitavo čovječanstvo, u vrijeme kad je proteklo već pet mjeseci što je vjekovni neprijatelj hrvatskog naroda okupirao našu zemlju i što po njoj postavlja marionete, pa po njoj žare i pale. Na hiljade nevinih ljudi

³²⁰ Okružnica br. 1 Operativnog rukovodstva OK KPH Karlovac od 26. avgusta 1941. godine o najvažnijim zadacima partijskim organizacijama i partizanskim odredima. Zbornik NOR, tom V, knjiga 1, str. 45.

³²¹ Direktiva Operativnog komiteta KPH Karlovac od 3. avgusta 1941. g. prilagođavanje rada partijskim organizacijama na terenu voinopolitičkim zadacima — Okružnica br. 3. Ibid., str. 58.

³²² Ibid., str. 61.

je izgubilo život. Zvjerski mučeni, bacani su ljudi, starci, žene i djeca u provalije po našem Velebitu, u naše rijeke. Najgori ološ se dočepao vlasti i oslanjajući se na bajonete okupatora pljačka i hara po zemlji... Komunistička partija vas poziva da zajedno istjeramo iz naše zemlje strane okupatore, da svrgnemo njihovu marionetsku vladu. Komunistička vam partija u toj borbi bratski pruža ruku i traži od vas da se sjetite svojih svijetlih tradicija Hrvata, sjene velikog Matije Gupca, Radićeve borbe, borbe mnogih drugih boraca i mučenika za slobodu hrvatskog naroda i da hrabro pođete u boj, u boj za oslobođenje hrvatskog naroda i svih naroda Jugoslavije.«³²³ Ovaj poziv bio je snažno oružje za vođenje agitacije i propagande mladih partizanskih odreda u hrvatskim selima koja se nalaze na Kordunu. Ljudi su počeli shvatati da se partizani ne mogu poistovetiti s četnicima u ustaškoj propagandi. Mnogi se pasiviziraju koji se nisu ogriješili u narodnoj krvi, a stupili su ili su se nalazili u aparatu ustaške vlasti i čekaju »bolje« vrijeme, da odluče šta će dalje raditi.

U vrijeme dok Centralni komitet KPH vrši agitaciju i propagandu među širokim narodnim masama u Hrvatskoj za uključivanje svih antifašista u jedinstvenu narodnooslobodilačku borbu, na Kordun je stigla Okružnica br. 4 OK KPH Karlovac, koja je namijenjena komandirima partizanskih odreda na Kordunu i Primorju. U njoj se dostavlja tekst zakletve što ga je izradio Glavni štab (odbor) Jedinstvenog nacionalnog oslobodilačkog fronta, s tim da prednju zakletvu izvrše svi partizanski odredi. Zbog važnosti ove zakletve donosi se tekst zakletve u cjelini. »Zaklinjem se da iz ruku neću pustiti oružje sve dok posljednji fašistički okupator ne napusti moju zemlju, sve dok posljednji ustaški gad ne bude iskorijenjen.

Zaklinjem se da ću neprijatelju koji je pomoću domaćih izdajnika i plaćenika porobio i opljačkao moju zemlju, klao i ubijao moj narod, žene i djecu, otimao moje žito, moj trud i muku i izgonio me sa mog djedovskog ognjišta, zaklinjem se da ću mu se osvetiti nemilosrdno, da ću mu nanositi udarac, krv za krv, smrt za smrt. Zaklinjem se da ću u nemilosrdnoj borbi protiv ustaških razbojnika čuvati se i kaniti svakog samovoljnog ispada i osvećivanja nad mirnim stanovništvom, ženama i djecom ma kakve vjere i narodnosti bili, zaklinjem se da ću svagdje i uvijek zastupati misao bratstva i jedinstva borbe Srba, Hrvata i Muslimana na čišćenju moje zemlje od zajedničkog neprijatelja, protiv fašističkih okupatora i domaćih izdajica i plaćenika, bili oni iz srpskih, hrvatskih i muslimanskih redova.

Zaklinjem se da ću prije umrijeti nego odati sebe ili svoje drugove i našu svetu borbu, da ću prije umrijeti nego pljačkom ili samovoljnim nasiljem okaljati zastavu pod kojom se borim.

³²³ Ibid., str. 2. Poziv CK KPH od 5. septembra 1941. g. organizacijama i pristalicama Hrvatske seljačke stranke za pristupanje jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu.

Ako prekršim ovu svetu zakletvu, ako pokažem slabost, malodušnost, kukavičluk, nediscipliniranost ili zlonamjerno izdam interese svog naroda, NEKA SRAMNO PADNEM OD RUKU SVOJIH DRUGOVA;³²⁴

Iz teksta zakletve da se zaključiti kako ona ima u vidu u prvom redu sve partizanske borbe Korduna i Banije.

Ovu zakletvu su položili svi partizanski odredi na Kordunu. Tako se stvarala i u tom kraju Narodnooslobodilačka vojska, koja je u toku septembra mjeseca izvela niz akcija na području Korduna, od postavljanja zasjeda do kidanja telefonskih linija i napada na željezničke stanice itd. Među značajnije akcije odreda ističu se: zasjeda ustašama kod Crevarske Strane. 2. septembra 1941. godine gdje su ranjena dvojica ustaša, razoružanje ustaškog povjerenika u Sjeničaku i uništenje 60 telegrafskih stupova između Krnjaka i Veljuna i rušenje mostova na cesti Krnjak—Trupinjak i Krnjak—Vojnić, gdje su zarobljene 3 puške i 70 metaka. Zatim akcije na rušenju telegrafskih stupova između Krnjaka i Tušilovića, kod Blagaja i 14. septembra 1941. g. Odredi Debela Kosa, Trupinjak, Loskunja, Crna Lokva i Perna — oko 130 ljudi — izveli su uspješan napad na željezničku stanicu Vojnić, gdje je zarobljeno više ratnog materijala, dok su domobranci i žandarmi uspjeli pobjeći.³²⁵ U septembru razvio se i Odred Dubrave sa 40 boraca Srba iz Gornjih i Donjih Dubrava, ali je djelovao i u susjednim hrvatskim selima.

Odredi Tobolić i Močila stavili su se u vezu s partijskim organizacijama plašćanske opštine, a preko njih s partizanskim logorima u Kapeli, gdje su djelovali lički partizanski odredi. Prva grupa Plaščana pod vodstvom Gaje Bunjevca došla je u Tobolić, gdje se priključila u odred. Partizanski odred Vera je 27. augusta 1941. razoružao italijansku patrolu i djelovao je uglavnom pod rukovodstvom štaba ličkih partizanskih odreda iz Dabra. Ovaj odred i grupa Gaje Bunjevca su se spojili u Kuniću i docnije se od njih formirao Plaščanski partizanski odred.

Grupa Mate Mejašića, koja je djelovala u okolini grada Karlovca i imala sjedište u Zadoborskoj šumi, bila je ograničena zbog blizine jakog ustaškog garnizona, pa su ustaše uspjele i uhvatiti njena dva borca, dok su se ostali sakrili i kasnije, po naređenju OK KPH Karlovac, prebacili na Kordun. Jedino se Mato Mejašić na tome terenu zadržao sve do proljeća 1942. godine, kada i on prelazi k partizanskim jedinicama na Kordun.

Poslije nesporazuma između partijske organizacije Drežnice, čemu je glavni uzrok slabo ugovorena veza i neprihvatanje Ive Vejvode i Koste Nada od partizanskog logora, OK KPH Karlovac

³²⁴ Tekst zakletve partizana u Hrvatskoj napisao je Marko Orešković u julu 1941. g. Okružnica br. 4 Operativnog komiteta KPH Karlovac od 10. septembra 1941. Ibid. str. 76. Marko Orešković Krtija: Autobiografija, komentar: dr Ivan Očak i Jovo Popović, Alfa, Zagreb 1976.

³²⁵ Ibid., str. 87. Izvještaj OK KPH Karlovac od 18. septembra 1941. g. CK KPH o izvedenim akcijama u prvoj polovini septembra 1941. g.

raspustio je partijsku organizaciju u Drežnici. Zbog toga Ivo Marinković i Veljko Kovačević odlaze 7. septembra 1941. godine iz Karlovca, posjećuju Dubrave, Srpske Moravice, Delnice, delnički partizanski logor, zatim Lič, Fužine, Novi i vraćaju se preko delničkog logora u Srpske Moravice, Gomirje, Drežnicu, Jasenak, Tuk, Kupjak, Mrkopalj, pa ponovo u Gomirje, delnički logor, hreljinski logor, bibrirski logor, pa najzad u Selce i Crikvenicu i nazad u Karlovac. Ivo Marinković i Veljko Kovačević bili su na putu 22 dana, gdje su održali niz sastanaka i pripremili više partizanskih akcija. Održani su sastanci s komunistima Drežnice i spor je izglađen. Partijska organizacija Drežnice postala je najaktivnija, a Drežnica glavni oslonac primorskih i goranskih partizaina.

Tridesetog septembra 1941. godine na sastanku Operativnog rukovodstva donijet je zaključak da se osnuje štab za Primorje i Gorski kotar, kojem će biti komandant Veljko Kovačević, politički komesar Ivo Vejvoda, a operativni oficir Tomo Stržić, a Košta Nađ je upućen u Bosansku krajinu. U Gorskom kotaru su se u oktobru formirala dva bataljona primorsko-goranski »Matija Gubec« i drežnički bataljon »Marko Trbović«.³²⁶ Od tada se partizanski pokret vojnički prilično samostalno razvijao, ali je ostao u sastavu sve do potkraj oktobra 1943. g., kada je formiran Okružni komitet KPH za Gorski kotar i Primorje.³²⁷

Razvoj ustanka na Baniji i Kordunu podstakao je CK KPH da sazove prvu konferenciju delegata Korduna i Banije na području Petrove gore. Konferencija je održana 19. i 20. septembra 1941. u predjelu šume Crna lokva, selo Džodani, u kući Petra Džodana. Na konferenciji delegata, partizana, radnika, seljaka i intelektualaca narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije sudjelovalo je 20 delegata, po socijalnom sastavu 4 radnika, 6 seljaka, 10 intelektualaca, od njih dva su se bavila stalno zemljoradnjom. Delegati po nacionalnom sastavu bili su 14 Srba i 6 Hrvata. Zastupali su šest rejonu Korduna i Banije. Konferencija je radila dva dana razmatrajući razvoj narodnooslobodilačke borbe na Kordunu i Baniji. Glavni zadatak konferencije delegata Korduna i Banije bio je da definitivno organizuje narodnooslobodilački pokret na Kordunu i Baniji i da stvori od cjelokupnog pokreta jedinstveni organizovani ustanak. Konferencija je razmatrala rezultate borbe po rejonima gdje je izneseno da je tada u prvom rejonu, koji je obuhvatao teritoriju Petrove gore, šumu Loskunju, Debelu kosu i Trupinjak, aktivno sudjelovalo 8 partizanskih odreda sa 190 ljudi, od toga 56 partijaca. Naoružanje: 58 novih karabina sa 2 200 metaka, 13 austrijskih karabina sa 100 metaka, 44 otgraduše, 30 revolvera i 14 bombi. Drugi rejon obuhvatao je Perjasicu, Poloj, dijelove opština Krnjak, Skrad, Veljun

³²⁶ Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 136.

³²⁷ AIHRPH, Zagreb, Fond II/c sign. KP-35/7.

i Krstinja, imao je 6 partizanskih odreda sa 138 ljudi i od toga 30 partijaca. Naoružanje: 58 novih karabina sa 3 300 metaka, 17 starih karabina sa 160 metaka, 41 otraguša, 24 revolvera i 13 bombi.

Treći rejon obuhvatao je teritoriju kotara Slunj i opštinu Primišlje, imao je 10 odreda sa 314 ljudi, od toga 30 partijaca. Odred je naoružan sa 90 novih karabina, 4 stara karabina, 1 talijanska puška, 19 otraguša, 24 bombe i jedna nagazna mina. Ovdje nije iskazan broj municije.

Četvrti rejon obuhvatio je Stipan, Kirin, Dugo Selo, Bović, Gornji, Donji i Lasinjski Sjeniĉak, Prkos, Banske Moravice i druga okolna sela između pruge Karlovac—Vrginmost—Glina i rijeke Kupe. Na tome terenu djelovala su tada 4 odreda sa 46 ljudi, od toga je bilo 27 partijaca. Naoružanje se sastojalo od 8 novih karabina sa 600 metaka, 11 starih karabina sa 90 metaka, 7 otraguša, 6 bombi i 13 revolvera.

Četvrti bataljon 1. kordunaškog NOP odreda pod komandom Nikole Vidovića 1941. godine u Muljcima

Peti i šesti rejon obuhvatali su područje Banije, i to kotar Glina. Na tome području djelovao je Odred Samarica sa 120 ljudi, od toga 20 partijaca, podijeljenih u tri voda. U zbjegu u šumi Samarici naoružanje se sastojalo od 13 novih karabina sa 850 metaka, 10 starih karabina sa 80 metaka, 2 francuska karabina sa 30 metaka, 2 talijanska karabina, 21 otraguša, 10 revolvera, 6

bombi, 1 teški i 1 laki mitraljez, 1 200 metaka i 3 šaržera. Odred Prolom imao je 14 ljudi, od toga 6 partijaca, a od naoružanja 4 stara karabina sa 100 metaka, 3 otraguše i 3 revolvera. Na tom području bila su još dva partizanska odreda, i to jedan od 27 ljudi, a drugi od 13 ljudi.

Konferencija delegata Korduna i Banije predstavlja snagu od 688 naoružanih partizana na Kordunu, među kojima su 143 člana KPJ i 134 partizana iz Banije, među kojima se nalazi 26 komunista. Kordunaši raspolažu sa 214 karabina, 46 starih karabina, 111 otraguša, 67 revolvera, 57 bombi i jednom nagaznom minom, a Banijci imaju 13 novih karabina, 8 starih karabina, 24 otraguše, 13 revolvera, 6 bombi, 1 lakii 1 teški mitraljez.³⁹

Kordun i Banija koji su bili podijeljeni na šest reiona u vrijeme prve konferencije delegata Korduna i Banije imali su 32 partizanska odreda sa 882 naoružana partizana.

To je znatna oružana snaga koja je narasla od jula do septembra 1941. godine predvođena partijskim radnicima. Konferencija je razmotrila dvomjesečni bilans ustanka, ukazala na nedostatke uočene u dosadašnjim akcijama i donijela zaključke za dalje razvij. Ein je i učvršćivanje narodnooslobodilačke borbe. Na konferenciji politički izvještaj podnio je Srećko Manola, potom su govorili Milutin Baltić, Stjepan Milašinčić, Robert Domani, Većeslav Holjevac, Rade Bulat, Vasilj Gaćeša, dr Savo Zlatić, Dušan Livada, Dragič Brujić, Stanko Opačić, Ivo Rukavina i drugi delegati pojedinih reiona koji su učestvovali na konferenciji. Na konferenciji jedino nisu prisustvovali delegati partijske organizacije s područja Velike Kladuše mada su pozvani.

Delegati su na konferenciji donijeli rezoluciju u kojoj se, između ostalog, kaže: »Narodna borba na Kordunu i Baniji prošla je kroz nekoliko faza. Krvava klanja koja su vršile ustaše u ovom kraju prisiljavala su narod da stupi u odbranu. Međutim, tek napadom njemačkog fašizma na Sovjetsku Uniju taj narodni otpor dobio je žešći i masovniji karakter. Čitava sela i predjeli digli su se u borbu protiv krvnika. Uspjelo je nekim dijelovima, npr. Boviću, Kirinu i okolini, da narod očisti svoj kraj od fašističkih zlikovaca. Otpočela je frontalna borba sa fašističkim tlačiteljima. Zbog slabog naoružanja, nedovoljne organizacije nalet fašista slomio je prvi naoružani narodni otpor... Svjesno, narodni borci pristupili su drugoj taktici u borbi protiv fašizma. Počeli su organizovati i naoružavati partizanske odrede. Nastupa nova, faza u nacionalnooslobodilačkoj borbi... Konferencija konstatuje da se u posljednje vrijeme u ovim krajevima opaža znatno jačanje nacionalnooslobodilačkog pokreta... Sve su to znakovi da naša borba treba da poprimi i više forme i da se pred

³²⁸ Zapisnik sa konferencije delegata narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije, održane 19. i 20. septembra 1941. Zbornik NOR-a. Toni V, knjiga 1, str. 102, Beograd 1952.

nas postavlja zadatak vršenja vojne i političke pripreme za dizajniranje općeg narodnog ustanka.³²⁵

Rezolucija je značajan dokumenat za dalji razvoj ustanka na Kordunu i njegovog širenja u drugim krajevima Hrvatske. Na osnovu njenih rješenja su učvršćeni rejoni i komande rejonu su preuzele na sebe zadatak da rukovode cjelokupnim ustankom na rejonu, te da objedinjavaju odrede pod jednu komandu, naročito pri izvođenju borbenih akcija. Prelazi se iz defanzivne odbrane u ofanzivne napade, što unosi moral među borce i široke mase koje učestvuju u ustanku. Konferencija je razradila i sistem zajedničkog života, snabdjevanja i discipline partizanskih odreda. Zatim je razrađena taktika ratovanja i prijeka potreba razoružanja italijanskih vojnika i većih formacija, gdje je to moguće. Nema kompromisa s neprijateljem, bio on okupator ili kvisling u službi fašizma.

Konferencija u Crnoj lokvi izradila je i proglas Srbima i Hrvatima Korduna i Banije u kome se, između ostalog, kaže: »Ovih dana se ponovo pale kuće, pljačka imovina naroda i ubijaju žene, djeca i starci. Nema sela na Kordunu i Baniji u kojem nisu popaljene kuće, malo je porodica koje nisu opljačkane, mnogo je majki koje oplakuju sinove i kćeri, žena koje oplakuju muža i djecu, a djece koja oplakuju oca i majku...

Djeca su ubijana u naručjima majki. Ljudi su otpremeni u crkve i tamo ih ubijali i mučili. Majke su ludile gledajući klanje svoje djece, pa da poslije toga budu i same silovane i mučene klane. Na Kordunu i Baniji je poklano preko sedam hiljada ljudi, žene i djece. Zar je mogao jedan čovjek mimo da gleda ubijanje i mučenje nježne djece? Zar se moglo podnositi silovanje djevojaka i žena? Nijedan čovjek koji hoće živjeti životom slobodnog čovjeka nije mogao mimo da gleda opšti pokolj naroda, da podnosi silovanje žena i djevojaka i pljačkanje naroda! ...

Veliku ljubav za svoj narod pokazali su narodni i nacionalni prvoborci, partizani Korduna i Banije... Oružjem u ruci, sa svima rodoljubima, partizani su stali u odbranu imovine naroda, zaštiti života ljudi, žena i djece i vode najdosljedniju narodno-oslobodilačku borbu za istjerivanje iz zemlje okupatorskih fašističkih hijena ... Seljaci, radnici i narodni rodoljubi!

Svako ko voli svoj narod, ko želi živjeti u slobodi, a mrzi ropstvo, treba da se priključi našoj borbi. Naša je borba nacionalnooslobodilačka i pozivamo svakog rodoljuba, bez obzira na partijsku pripadnost, da se priključi ovoj velikoj narodnooslobodilačkoj borbi. Stvarajte nacionalne oslobodilačke komitete! Sakupljajte hranu, odjeću, obuću za borce, pristupajte u partizanske odrede, prvoborce narodnooslobodilačke borbe; stvarajmo

³²⁹ Rezolucija konferencije predstavnika nacionalnooslobodilačke borbe Korduna i Banije, *ibid.*, str. 117.

«narodnooslobodilačku vojsku i povedimo odlučnu borbu rame uz rame sa nepobjedivom Crvenom armijom protiv fašizma;»³³⁰

Konferencija, koja se održavala u selu Džodanima, pokazala je snagu i volju da se ustanak naroda Korduna i Banije pretvara u opštu narodnu revoluciju, koja se razvija na širokom planu u elima karlovačkog okruga. Kroz nekoliko dana delegati s konferencije objašnjavali su zadatke i ciljeve borbe na rejonskim konferencijama, koje su održane u svim rejonima kroz nekoliko dana. Partizanske akcije se povećavaju, postavljaju se zasjede na napadaju garnizoni. Vodi se sve više izrazito partizanski način atovanja. Tako je u septembru izvedeno više akcija na rušenju elektrafsko-telefonskih linija između Tušilovića i Vojnića, Vojnića, Vrginmosta i Krnjaka i Veljuna. Na području 4. rejona odred Nikole Vidovića dočekao je žandarme iz Bovića, gdje je bijen žandarmerijski narednik Mesić, zatim krajem septembra istjerao 15 žandarma iz Lasinje, koje je predvodio Petar Nikolić, zarobio od njih mitraljez, tako da se Odred Stipan domogao prvog mitraljeza.

Izvedena je akcija na žandarme u Sjeničaku, ali bez uspjeha, jer nije bila dobro pripremljena, a poginuo je partizan Pero Romšević Osula.³³¹ Na području drugog rejona izvedene su akcije na erjasicu i vođene veće borbe s domobranima, žandarmima i ustašama na području Ponorca, Debele kose, Mračaja i šljivjaka.³³² Zbog djelovanje partizanskih odreda održavaju se i partijske konvencije po rejonima Korduna, gdje se osim zaključaka, rezolucije proglašava delegata s konferencije delegata Korduna i Banije, proglašava i Okružnica br. 3 CK KPH od 30. septembra 1941. Okružnicu su proučile sve partijske organizacije i primijenile njen tekst u daljoj borbi i izgradnji partizanskih odreda. Okružnica na kraju poziva na dalju borbu i, između ostalog, piše: »Drugovi, nastupite u boj! Stavite se na čelo narodnooslobodilačke borbe, predlažite svojim borbenim primjerom svagdje i na svakom mjestu, dokazite opasnost i smrt, dokazite da ste najvredniji i najbolji sinovi svog potlačenog naroda, dokazite da ste dostojni časnog imena i komuniste«.³³³

Na Kordunu su stigle i direktive sa savjetovanja održanog 19. septembra 1941. godine u Stolicama kod Krupnja u Srbiji, na kojima su predstavnici vojnih i partijskih rukovodstva iz Srbije, Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine, jednog dijela članova Politbiroa CK KPJ i komandanata najbližih odreda iz Srbije. Savjetovanje održano pod rukovodstvom generalnog sekretara CK KPJ i komandanta GŠ NOP odreda Jugoslavije Josipa Broza Tita. Na

³³⁰ Proglas sa konferencije delegata narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije, održane 19—20. septembra 1941. g. Ibid, str. 120.

³³¹ Miloš Nikolić: Sjećanje na izvršenu akciju na žandare, iz Lasinje koji su zašli na sjeniku Đure Rosića na Križu u Sjeničaku, septembra 1941. g. Zapis od 17. januara 19/3. g. Dušan Korać, vi. arh.

³³² Izvještaj OK KPH od 2. oktobra 1941. CK KPH o izvršenim akcijama u drugoj polovini septembra 1941. Zbornik NOR. Tom V, knjiga 1. str. 161.

³³³ Okružnica br. 3 Centralnog komiteta KPH od 30. septembra 1941. Ibid., str. 143.

savjetovanju su razmatrana dotadašnja iskustva i donijete odluke za dalje učvršćenje i razvijanje NOB-a. Donijeta je odluka da se od dosadašnjih vojnih rukovodstava u pokrajinama formiraju glavni štabovi, a dosadašnji Glavni štab da se preimenuje u Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije. Donijeta je odluka da se pređe na formiranje većih vojnih formacija, posveti veća pažnja intendantskoj i sanitetskoj službi, da se stvori veća slobodna teritorija i nastavi rad na političkom jedinstvu naroda u borbi protiv okupatora i da se pokloni veća pažnja stvaranju NOO-a kao nosilaca istinske narodne vlasti.⁴ Na osnovu tih opštih direktiva Okružni komitet KPH Karlovac donio je odluku da se formira Komanda narodnooslobodilačkih odreda za Kordun i Baniju, koja je raspolagala s pet bataljona. Za komandanta je predložen Ivo Rukavina, zamjenika komandanta Srećko Manola, a politkomesara Većeslav Holjevac. Predložena je Komanda i za Gorski kotar i Primorje, i to za komandanta Veljko Kovačević, a za politkomesare Ivo Vejvoda i Tomo Stržić.³³⁵ Tako je 2. oktobra 1941. formirana komanda Korduna i Banije, koja je preuzela vojno rukovodstvo nad cijelom teritorijom. Odmah kada su primljene direktive sa savjetovanja u Stolicama 6. oktobra 1941. g. OK KPH Karlovac poslao je uputstvo Komandi NOP odreda Korduna i Banije za reorganizaciju partizanskih jedinica i rad partijskih organizacija u njima. Tada se razdjeljuje vojno i partijsko (političko) rukovodstvo. Formiranje partizanskih jedinica treba provesti tako da je: »Osnovna jedinica četa koju vodi komandir i komesar. Četa mora da broji najmanje 80 ljudi, a najviše 120 ljudi. Četa se dijeli na 2—3 voda, a vodovi na desetine. Tri do četiri čete čine bataljon. Na čelu bataljona je štab od komandanta, komesara, operativnog oficira i potrebnog osoblja. (Dakle, veća formacija od bataljona je odred, a ne puk ili brigada). Dva do četiri odreda čine grupu odreda na čelu koje je štab sa potrebnim osobljem. U pokrajinskom razmjeru obrazovaće se glavni štabovi (za Srbiju, Hrvatsku itd.)...

Zbog toga nije odobreno formiranje brigade na Kordunu.

Partizanske oznake su (crvena) petokraka zvijezda kao antifašistički znak, oko koje će naši partizani u Hrvatskoj nositi hrvatsku zastavu, u mješanim odredima i hrvatsku i srpsku, dok u sasvim srpskim odredima srpsku zastavu. Znak će se nositi na kapi... Svaka četa će imati zastavu na kojoj će preko sva tri polja biti petokraka zvijezda. U smislu ovih direktiva obrazujte bataljone i odred za Kordun. Za štab odreda odredili smo za komandanta druga Ivu (Rukavinu), za operativnog oficira Ivana (Srećko Manola) i politkomesara Veću (Većeslav Holjevac). Ovaj

³³⁴ Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—45. Od. urednik Petar Brajović. Izd. VII Beograd, str. 97.

³³⁵ Izvještaj OK KPH Karlovac od 2. oktobra 1941. o provođenju direktiva CK KPH i vojnopolitičkoj situaciji na području komiteta. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkoj borbi jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 1, str. 158. VII, Beograd 1952.

štab ujedno ovlašćujemo da predloži okružnom operativnom (rukovodstvu) štabove bataljona».³³⁶

Na osnovu uputstva OK KPH od 6. oktobra 1941. godine izvršena je reorganizacija rejona i formirana su na području Korduna

4 bataljona, a na području Banije 2 bataljona. Pristupilo se formiranju bataljona, imenovanju komandnog kadra, polaganju partizanskih zakletvi u onim jedinicama koje to dosad nisu izvršile i prišivanju oznaka s petokrakom zvijezdom. Na osnovu prve naredbe Komande NOP odreda Korduna i Banije prenijeta su naređenja VŠ NOP odreda Jugoslavije o organizovanju bataljona i četa, što je učinio i OK KPH te naređeno da se svi dopisi imaju završavati s pozdravom »Smrt fašizmu-sloboda narodu!« Zatim se pristupilo formiranju bataljona u svim rejonima Korduna i Banije, tako da su dosadašnji rejoni pretvoreni u bataljone, a partizanski odredi u čete. Dvadesetog oktobra 1941. godine sazvana je konferencija komandanata i komesara prvog rejona. Na konferenciji je zaključeno da se dosadašnja komanda rejona pretvara u Štab bataljona. U Štab 1. bataljona postavljen je za komandanta Stanko Opačić Čanica, za politkomesara Ante Kukuljem, a za operativnog oficira Bogdan Oreščanin. Štab bataljona imaće sjedište u Petrovoj gori. Prvu četvu sačinjavaju odredi Debela Kosa, Loskunja i Skrad. Komandir čete Ignjatije Perić, a komesar Milutin Košarić. Drugu četvu čine odredi Crna Lokva, Jurga i Miholjsko. Komandir čete Milić Novković, a komesar Dragan Pajić. U treću četvu ulaze odredi Radonja, Vojišnica, Brdo i Gačeša-Selo. Komandir čete Pero Trbojević, a komesar Petar Đurić. Četvrta četa sastoji se od odreda Pema, Pecka, Malička i Slavsko Polje. Komandir Jovica Lončar, a komesar čete Mile Ratković.³³⁷

Komandant 2. bataljona postaje Robert Domani, zatim Bogdan Oreščanin, (koji postaje komandant Drugog kordunaškog partizanskog odreda), a politički komesar Dušan Dmitrović. U Drugi bataljon ušli su odredi: Perjasnica — komandir Milutin Karaš i politički komesari Ljubo Vujčić i Izidor Štok, Poloj — komandir Dragić Dejanović i komesar Mile Vukobratović, Dubrave — komandir Simo Zatezalo i komesar Simo Karapandža, Odred Gornji Skrad — komandir Rade Dobrosavljević i komesar Bogić Popović, Odred Bukovac — komandir Miloš Kunić i komesar Đuro Pilja, Odred Marić Kosa — komandir Pero Dragojević, a zatim Miloš Malešić zatim Odred Šljivnjak — komandir Đuro Krajačić i komesar Dušan Dmitrović, Odred Trupinjak — komandir Nine Opačić i komesar Drago Mrđenović Čubra, Odred Veljunska Glina — komandir Miloš Davidović i komesar Stanko Manojlović.

Ovi partizanski odredi od kojih se formiraju čete iz bataljona prerašće kao Prvi, i Drugi bataljon u II KNOP odred i sačinjavaće

³³⁶ Uputstvo OK KPH Karlovac od 6. oktobra 1941. Komandi NOP odreda Korduna i Banije za reorganizaciju partizanskih jedinica i partijskih organizacija u njima. Ibid., str. 170.

³³⁷ Milan Đekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941. god. IHRPH,

1. bataljon toga odreda pod komandom Milutina Karasa i komesara Izidora Stroka.

U sastav 2. bataljona ući će odredi: Cvijanović-Brdo pod komandom Mile Lovrića i komesara Mojsija Vučkovića, zatim Odreć Crno Vrelo komandir Mile Obradović, komesar Rade Miloš spojeno je s Cvijanović-Brdom, Odred Kestenova Gora — komandii Milan Majstorović i komesar Dušan Pavlović, zatim Odred Kestenovac — komandir Milić Rakinić i komesar Đuro Zdjelar, Odred Otmić — komandir Miloš Zdjelar i komesar Đuro Zdjelar i Odred Široka Rijeka — komandir Dušan Vergaš i komesar Stanko Trku Ija. Ova grupa odreda sačinjavaće 2. bataljon pod komandom Miloša Dejanovića i komesara Mojsija Vučkovića.

U 3. bataljonu za komandanta je postavljen Stjepan Milašinčić, a za političkog komesara Žarko Čujić; obojica su poginuli 12. decembra 1941. u borbi s Italijanima u Plavča-Dragi. Potonje za komandanta postavljen Mico Barač, za političkog komesara Svetozar Ilić. U bataljon su ušli partizanski odredi: Primišlje — komandir Milan Čokara i komesar Dušan Livada, Odred Zbjeg — komandir Milan Brujić i komesar Dragić Brujić, Odred Močila — komandir Janko Momčilović i komesar Petar Kosanović, Odred Tobolić — komandir Nikola Pjevač i komesar Svetozar Pjevač, Odred Trač komandir, Joco Tarabić, a komesar Vučetić. Ovi odredi su sačinjavali 1. četvu u kojoj su bili komandir Dane Čačić i komesar Svetozar Ilić. U Drugoj četi, čiji je komandir Mićo Barač išao za komandanta bataljona, dužnost komesara vršio je Vilim Galjer, koji je poginuo u februaru 1942. god. kod Tržačkih Raštela. U toj su četvili partizanski odredi: Bugar — komandir Bogdan Veselica i komesar Radovan Grgić, Odred Kordunski Ljeskovac — komandir Vasilj Božić i komesar Josip Sekulić, Odred Crnaja — komandir Vasilj Božić i komesar Antun Ružić, Odred Kordunski Lug — komandir Mile Devrnja, zatim Odred Bogovolja — komandir Mile Dražić i komesar Branko Dubajić, Odred Furjan — komandir Dušan Mandić, Odred Mašvina — komandir Ilija Kovačević i komesar Petar Pepa Zinajić, zatim Dmitar Kovačević, Odred Rujevica — komandir Vojin Marić i komesar Munib Muranovi.

Treću četvu sačinjavali su partizanski odredi: Hum — komandir Gajo Bunjevac i komesar Dušan Kosanović, Odred Pištenik — komandir Đuro Vidaković (prešao u četnike) i komesar Milan Kosanović, Odred Vera — komandir Đuro Večerinović i komesar Pero Šumonja, Odred Dabar — komandir Stevo Čuturilo i Odred Broćanac — komandir Spasoje Milošević i komesar Radića Jezdić. Ova tri bataljona sačinjavaće kasnije II kordunaški partizanski odred koji će biti u sastavu Grupe partizanskih narodnooslobodilačkih odreda Korduna i Banije.³³⁸ U daljoj reorganizaciji, koja se dosta brzo razvijala, zbog prilaženja novih dobrovoljaca i većeg

³³⁸ Rekonstrukcije partizanskih odreda II i III reiona izvršena je na osnovu pisaene dokumentacije pukovnika JNA u penziji Đure Mandića, vlastita arhiva autora teksta SUBNOR opštine Karlovac, bez sign.

naoružanja postaje komandant 3. bataljona Gajo Bunjevac, a komesar Nikola Čikara.

U 4. bataljonu za komandanta je postavljen Nikola Vidović, za politkomesara Milić Dejanović. U Prvoj četi za komandira je postavljen Mile Martinović, za komesara Mane Pavlović. U Drugoj četi za komandira je postavljen Stanko Gabrič, za komesara Mile Kličković. U Trećoj četi za komandira je postavljen Tešo Bulat pa Mile Bučan i Miloš Kljajić, a za komesara Nikola Romčević Osula.

U toku oktobra mjeseca 1941. godine Kordun je zaposjela italijanska 1. brza divizija »Celese«, koja je obrazovala svoje garnizone u Vojniću, Topuskom, Vrginmostu i Slunju. Poslije prvog napada partizana 10. oktobra i zarobljavanja talijanskog kamiona s nekoliko vojnika dijelovi italijanskog puka »Aleksandria« napali su 16. oktobra slobodnu teritoriju iz Vojnića, ali su zaustavljeni u rejonu Kupljensko i Burić-Selo te potisnuti su ka Vojniću. Partizanske snage izvršile su 20. oktobra 1941. godine dva napada na talijanske kamione s trupama kod Miholjskog i tom prilikom ubile 5 i ranile 15 talijanskih vojnika i uništile tri kamiona. Istoga dana dijelovi Prvog i Drugog bataljona su primorali talijanske snage na povlačenje s Kupljenskog prema Vojniću. Pri povlačenju talijanske jedinice su zapalile niz sela uz cestu. Za tri dana, 23. oktobra 1941, Talijani s većim snagama nastupaju na Petrovu goru da bi oslobodili talijanskog poručnika Blasija³³⁹ koga je zarobio Odred Debela Kosa 10. oktobra 1941. godine, a bio je u Petrovoj gori, gdje je ubijen. Partizani nisu prihvatili borbu, već su se dublje povukli u šumu. Na području četvrtog (rejona) bataljona Talijani su prošli kroz sela, ali borbe nije bilo pošto su bile premale snage partizana da prihvate borbu s većim talijanskim vojnim formacijama.³⁴⁰ Pod stalnim pritiskom italijanskih jedinica i propagandom da su oni branioci Srba, kao i njihovim totalnim uništenjem sela Kupljenskog artiljerijskom vatrom, došlo je do kolebanja i stvaranja psihoze da nije potrebno napadati na talijanske jedinice. Zbog toga je na ovo područje poslana jača grupa komesara da ukažu na štetnost takvih shvatanja i da organizuju pomoć postradalom stanovništvu. Za to vrijeme talijanske jedinice su otišle, na područje Vojnića dolaze domobranske jedinice. U vremenu kada se Italijani s domobranima nalaze na području Korduna, OK KPH Karlovac izdaje poziv (letak) narodu Korduna i domobranima tamo stracioniranim za priključenje narodnooslobodilačkoj borbi. U pozivu, između ostalog, piše: »Slobodoljubivi narode Korduna!«

³³⁹ Komanda II armije — Operativno odeljenje — Unutrašnja saopštenja, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a (Dokumenti Kraljevine Italije 1942). Tom 13, knjiga 1, str. 575.

³⁴⁰ Izveštaj političkog komesara NOP odreda Korduna i Banije od 18. oktobra 1941. godine OK KPH Karlovac o vojno-političkoj situaciji poslije dolaska talijanskih trupa. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 1. VII, Beograd 1952, str. 204.

Dana 9. oktobra te su horde krenule iz Karlovca prema Kordunu sa nekoliko strana. Idu ubijati žene, djecu, starce, slobodoljubive seljake, radnike i inteligenciju. Idu gušiti narodnooslobodilačku borbu Srba i Hrvata te paliti naše domove i pljačkati narodnu imovinu. Oni idu nastaviti u većim razmjerima ona zverstva koja su dosada vršili Pavelićevi banditi pod njihovom zaštitom ...

Srbi! Nastavite još čvršće borbu protiv fašističkih krvoloka i istrebljivača Slavena! Osvetite pljačku vaše imovine, ubijanja vaših žena, djece, staraca, očeva, majki, braće i sestara! Hrvatski rodoljubi! Priključite se velikoj nacionalnooslobodilačkoj borbi protiv fašističkih okupatora i izdajica hrvatskog naroda! Partizani! Dočekujte dostojno fašističke okupatore i neprijatelje hrvatskog i srpskog naroda!

Domobrani, dočasnici i časnici! Od vas traže fašistički strvinari i njihov sluga Pavelić da odigrate sramnu ulogu žandara i ubojice vlastitog naroda, svoje braće, sestara, očeva, majki i drugova!

Nemojte osramotiti svoju domovinu! Priključite se velikoj nacionalnooslobodilačkoj borbi protiv okupatora! Priključite se prvoborcima nacionalnooslobodilačke borbe — partizanima! Okrenite oružje protiv zajedničkog neprijatelja — fašizma! Nemojte pucati na svoju braću, sestre, očeve, majke i svoje drugove i zemljake!...

Omladino! ... Sramnu ljagu skini sa hrvatskog imena, kojom su zaprljali hrvatski narod sluge fašizma Pavelić i frankovačka gospoda, izdajice naše domovine!“³⁴¹

Tim letkom Okružni komitet KPH Karlovac obratio se svim slojevima i narodnostima na Kordunu, a posebno domobranima, koji su tada upućeni na Kordun u borbu protiv partizanskih jedinica. Rezultati ovog proglasa bili su dosta mali jer domobranske jedinice nisu prelazile na Kordun k partizanima, ali kada su se našli u manjim grupama, opkoljeni od partizana, pružali su slabiji otpor i predavali se, a zatim odlazili svojim kućama. 5. oktobra 1941. godine partizani drugog bataljona razoružali su domobrane na željezničkoj stanici Dubrave. Od razoružana 23 domobrana ni jedan se nije javio u partizane, pa su svučeni i poslani u gaćama, košuljama u Karlovac, a dvojica su pobjegli. U to vrijeme u Karlovcu ustaše hapse pripadnike zagrebačke partijske organizacije Josipa Bahorića i Dragu Krizmanića Blažičeka, kod koga su pro-našli list »Partizan«,³⁴² koji su došli u Karlovac preko Marijana Cavić. Drago Krizmanić je strijeljan, dok je Josip Bahorić pušten.

³⁴¹ Poziv OK KPH Karlovac od 9. oktobra 1941. godine narodu Korduna i domobranskoj vojsci za priključenje narodnooslobodilačkoj borbi. »Slobodoljubivi narode Korduna«. Ibid., str. 181.

³⁴² List »Partizan« izdavao je Okružni komitet KPH Karlovac, izlazio je povremeno i imao karakter biltena za Kordun i Baniju. Od decembra 1941. godine izlazi kao list Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske.

Njih dvojica trebalo je da izvrše diverziju na transformatorsku stanicu u Ilovcu, u Karlovcu.³¹³

Nakon povlačenja talijanskih jedinica s Korduna i prestanka njihove akcije na Petrovu goru došlo je i do sređivanja bataljona i završnih polaganja partizanskih zakletvi. Sada su se zakletve polagale na svečan način. O tome je zapisao komandir prve čete 1. bataljonu KPH-a Ignjatije Perić sledeće:

»Dvadesetog oktobra 1941. u selu Mihailović-Poljani postrojila se tri odreda: Debela Kosa, Radonja i Crna Lokva. Tu na rubu šume Debela kosa organizovana je prva partizanska svečanost ove vrste — polaganje zakletve... Tri sata poslije podne. Borci stoje u urednom vojničkom stroju. Operativac Manola govori nam o značaju partizanske zakletve ... Počinje svečanost. Drug Manola glasno izgovara riječ po riječ zakletve, a mi kao jedan za njim ponavljamo...«^M

Odmah poslije ove zakletve partizanska četa je krenula u susret talijanskoj konjici koja je nadirala od Kmjaka, preko Budačke Rijeke prema Partizanskom žarištu i Debeloj kosi.

Komanda narodnooslobodilačkih odreda Korduna i Banije rukovodila je cjelokupnom borbom partizanskih jedinica na Kordunu i Baniji. Kroz njene naredbe propisan je način organizacije odreda, vršene su partizanske zakletve, određene službene oznake i način i oblik pisanja dokumenata, kao i vrijeme u kome se imaju podnositi izvještaji nižih jedinica pretpostavljenim komandama. Okružni komitet KPH Karlovac, da bi mogao u cijelosti provesti partijsku liniju i pravilno politički djelovati u partizanskim jedinicama i u narodu, posebnu je pažnju poklonio političkim komesarima koji su radili u odredima, a zatim u bataljonima kao sastavni dio štaba određene partizanske jedinice. Da je značajan rad političkih komesara, vidi se iz Uputstva Komande NOP odreda Korduna i Banije, gdje između ostalog piše:

»Politički komesar jeste predstavnik narodnooslobodilačkog pokreta u vojsci — partizanskim odredima. On zastupa političku liniju narodnooslobodilačkog pokreta. Stara se da ona bude jasna svim partizanima i stanovništvu, da je partizani prime kao ispravnu, da partizane uvjeri u ispravnost ove političke linije, da partizani zastupaju u doticaju sa stanovništvom, na zborovima ovu političku liniju...«^{3U}

Tako je preko delegata političkih komesara i partijskih rukovodilaca u potpunosti osigurana politika Komunističke partije Jugoslavije u organizovanju i vođenju narodnooslobodilačke borbe.

Da bi se provela odluka CK KPH, na Kordun su došli Vlado Popović, delegat CK KPJ i šef Operativnog rukovodstva CK KPH Andrija Hebrang i Ivo Marinković, a dovela ih je na Kordun pu-

343 Izvještaj OK KPH Karlovac od 10. oktobra 1941. god. CK KPH o izvedenim akcijama i situaciji u okrugu Karlovac. Izvještaj napisao Josip Kraš. Ibid., str. 190.

344 Ignjatije Perić: Partizanski odred Debela Kosa, Karlovac 1961. godine, str. 69.

345 Uputstvo Komande NOP odreda Korduna i Banije od 17. oktobra 1941. godine za rad političkih komesara rejona i odreda. Ibid., str. 203.

tem partijskih kanala Nada Dimić. Sastanak je održan 25. oktobra 1941. godine u selu Vučkovićima u kući Petra Vučkovića, koja se nalazi u Petrovoj gori. Prisutni su bili: Andrija Hebrang, Vlado Popović, Ivo Marinković, Ivo Rukavina, Franjo Ogulinac Seljo, Stanko Opačić Čanica, Srećko Manola, Nada Dimić i Veco Holjevac. Sastanak je otvorio Hebrang u ime CK KPH. On je objasnio da je ova konferencija sazvana na osnovu direktiva CK KPJ i Vrhovnog štaba, sa ciljem da se osnuje Glavni štab Hrvatske ..³⁴⁵

U Glavni štab Narodnoslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske izabrani su Ivo Rukavina za komandanta, Marko Orešković za političkog komesara, Franjo Ogulinac Seljo za operativnog oficira, a Stanko Opačić, Veljko Kovačević i Vlado Četković za članove GŠH. Tada se nije još znalo za pogibiju Marka Oreškovića. Njegovu dužnost u Glavnom štabu vršio je Franjo Ogulinac Seljo, a naređenjem Vrhovnog štaba Jugoslavije imenovan je za političkog komesara GŠH poslije pogibije Marka Oreškovića Vlado Katić (pseudonim dr Vladimira Bakarića).

Tako je 15. decembra 1941. godine Vladimir Bakarić postavljen za političkog komesara, a Franjo Ogulinac Seljo za pomoćnika komandanta i operativnog oficira GŠH.³⁴⁷ Odmah poslije formiranja GŠH donijeta je odluka da se Glavni štab smjesti u Zbjegu, planinskom selu između Slunja, Ogulina i Plaškog, odakle počinje operativno djelovati. Štab je smješten u kući Rade Pilje, otkuda su za 24 sata mogli da stignu izvještaji u sve operativne štabove na terenu i obrnuto s terena do GŠH.

Iz Zbjega su svakodnevno odlazili kuriri u Liku, Gorski kotar, Baniju i na Kordun, zatim dolazili nazad s izvještajima s bojišta koja su svaki dan bila šira i prelazila granice Korduna. Sedamnaestog novembra 1941. godine GŠH izdao je prva pismena naređenja pod brojem 1 i 2 u kojima se od komandanta Kordunaškog partizanskog odreda i komandanta partizanskih odreda Gorskog kotara i Primorja traže redovni izvještaji o stanju u jedinicama.

U isto vrijeme kada je formiran Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske, izvršena je i reorganizacija Štaba za Kordun i Baniju.³⁴⁸ Srećko Manola postavljen je za komandanta Štaba odreda Korduna i Banije, a za političkog komesara Većeslav Holjevac, za operativnog oficira Robert Domani, a članovi Štaba odreda su i dalje bili Stanko Opačić Čanica i Vasilj Gaćeša. Tako je, u stvari, reorganizovan rad jedinstvenog vojnog rukovodstva Korduna i Banije, koje je formirao u augustu 1941. godine kao jedinstveno vojno rukovodstvo za čitavu Petrovu goru.

Rezultati u borbi s neprijateljem i zadaci koji su stajali pred partizanskim jedinicama zahtijevali su da se sazove Druga kon-

³⁴⁶ Direktivno pismo CK KPH od 19. oktobra 1941. godine OK KPH Karlovac, Ibid., str. 208.

³⁴⁷ Naredba br. 2. Glavnog štaba Hrvatske od 15. decembra 1941. godine o imenovanju polit. komesara, pomoćnika komandanta i operativnog oficira GŠH-e. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u. Tom V. knjiga 2. VII JA Beograd, 1952. godina str. 166.

³⁴⁸ Direktivno pismo CK KPH od 19. oktobra 1941. godine OK KPH-e Karlovac: Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u. Tom V. Knjiga 1. Izd. VII JA Beograd, 1952. str. 208.

ferencija delegata vojnih jedinica Korduna i Banije. Ova konferencija, odnosno savjetovanje, održano je 25. i 26. novembra 1941. godine u Petrovoj gori.³¹⁹ Na njemu je izvršena analiza dotadašnjeg razvoja ustanka i istaknut njegov brzi razvoj i ukazano na sve probleme koji su se pojavljivali u prošlom periodu. Konferencija vojnih rukovodilaca Korduna i Banije između ostalog je raspravljala o podjeli Komande Korduna i Banije, što pokazuje da se već tada ustanak toliko razvio da zahtijeva formiranje više samostalnih vojnih rukovodstava. Tada nije došlo do formiranja posebnih komandi, već se došlo do zajedničkog mišljenja da komanda ostane zajednička za još neko vrijeme. U zaključcima savjetovanja podvučena je potreba za još većim političkim radom u vojsci i u narodu, te da komesari organizuju kraće konferencije s komesarima četa i odreda. Konferencija je uočila veliki porast naoružanja i brojnog stanja partizanskih jedinica, ali su se još uvijek slabo odazivali u te jedinice Hrvati, pa je i Glavni štab tražio da bi više trebalo posvetiti pažnje borbi partizanskih jedinica protiv neprijatelja i mobilizaciji hrvatskih masa u partizanske redove.

U vrijeme Druge konferencije delegata vojnih jedinica Korduna i Banije 25. i 26. novembra 1941. godine na Kordunu i Baniji djelovalo je 60 partizanskih odreda, od kojih su formirana

1. i 2. Kordunaški narodnooslobodilački partizanski odred sa po četiri bataljona, a 20. decembra 1941. godine i Banijski NOP odred od tri bataljona.

Kordun i Banija poslije četvromjesečne borbe postali su pravo bojište s kojeg se neprijatelj morao povući u veće garnizone, a kada je izlazio u pljačku, kretao se s većim vojnim snagama. Partizanske snage su znatno ojačale, što se vidi iz pisma Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske, upućenog od Komande Korduna i Banije 28. novembra 1941. godine u kome, između ostalog, piše: »Pogreškom u zapisniku se ne nalazi sumarna cifra brojnog stanja i naoružanja koja je: 1 415 partizana, 528 karabina, 1 teški mitraljez, 8 puškomitraljeza... Naše prodiranje u dvorski i cazinski srez je vrlo moguće i uspjeha ima. Namjeravamo uspostaviti službenu vezu s Krupskom grupom odreda te sporazumjeli smo se s njima o razgraničenju teritorije i o zajedničkom organizovanju odreda«. ³⁴⁰ Ovaj podatak govori da su partizanski bataljoni na Kordunu i Baniji postali prava narodna vojska naoružana s većim brojem oružja s kojim se može izvesti akcija većeg stila, kao i da je u dobrim odnosima s krajiškim partizanskim odredima koji operišu s desne strane rijeke Une, na području Bosanske krajine. Narodnooslobodilački pokret na Kordunu i Baniji ušao je u

³⁴⁹ Izvještaj političkog komesara komande NOP odreda Korduna i Banije od decembra 1941. godine Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske o stanju u jedinicama prema izvještajima na konferenciji štabova bataljona. Ibid., str. 60.

³⁵⁰ Izvještaj Komande NOP odreda Korduna i Banije od 28. novembra 1941. godine Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske o brojnomo stanju i radu odreda. Ibid., str. 69. Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldsein: Okrug Karlovac 1941. godine, IHRPH, Zagreb 1965, str. 164.

novu fazu stvaranjem većih i jačih partizanskih bataljona, kao i njihovim udruživanjem u izvođenju masovnijih i većih dobro pripremljenih vojničkih akcija na neprijateljska uporišta.

U Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju od partizanskih odreda i logora formirani su bataljoni, čete i vodovi. Partizanski narodnooslobodilački odredi stvaraju se i u drugim krajevima Hrvatske.

RUŠENJE USTAŠKOG SISTEMA VLASTI I FORMIRANJE NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA NA KORDUNU I BANJI

Raspadanjem stare jugoslovenske države raspao se i stari aparat vlasti na Kordunu i Baniji. Nezavisna Država Hrvatska zbog svojih zakonskih propisa, koji su bili upereni protiv srpskog stanovništva, nije uspjela izgraditi sistem svoje uprave na području Korduna i Banije, osim u mjestima koja su naseljena hrvatskim stanovništvom, a gdje su se formirale jake ustaške formacije, pa se ta vlast pomoću tih vojnih formacija neko vrijeme uspjela održati. Činovništvo starog jugoslovenskog aparata vlasti koje se nije stavilo u službu novoformirane ustaške vlasti djelimično napušta Kordun i Baniju, bježi u Srbiju i druge krajeve naše zemlje, dok se onaj dio službenika koji potiče sa Korduna i Banije u većini povlači u sela iz kojih se kasnije priključuje narodnooslobodilačkoj borbi, a jedan dio pada ustašama u ruke i završava na stratištima Korduna i Banije.

Ustaška vlast organizuje na Kordunu i Baniji seriju pokolja srpskog stanovništva, zatim hapšenja i odvođenja u logore Hrvata komunista i antifašista i uništenje Jevreja i Roma. Ustaška vlast je bila prezrena od njenih prvih dana, a svim njenim naredbama i zakonskim odredbama nastojao je izbjeći kordunaški i banijski seljak i pružiti pasivni ili aktivni otpor. Pred ustaškim terorom, koji se provodi u svim selima Korduna i Banije od aprila 1941. godine pa do završetka rata 1945. godine, narod bježi u šume da bi se zaštitio neprijateljskih zlodjela i organizuje se u odbranu za samoodržanje. Pored organizovanja oružanih grupa, linija, logora, odreda, bataljona, a kasnije brigada i divizija, dolazi i do stvaranja prvih organa narodne vlasti koji potiču iz samog naroda i namijenjeni su za njegovu zaštitu i za zaštitu narodne imovine.

Uprkos masovnim pogromima po srpskim selima Korduna i Banije, bježanjem naroda u šume — život u selu ne prestaje. Kada se ustaše, domobrani, žandarmi i Talijani povlače iz sela ili predjela više sela, narod koji nije njima pao u ruke izlazi iz šume i vraća se u napuštena svoja sela i tu organizuje dalje život.

Kada su sela bila i spaljena, na zgarištima se takođe organizuje život i zaštita stanovništva. Narod osjeća potrebu za stvaranjem seoskih straža koje će osiguravati prvobitno sela od neprijatelja, a zatim će se brinuti za održavanje javnog reda i sigurnosti pojedinaca i čitavog sela koje javno izabire prve — narodne straže. Tako su iz životnih potreba nastale prve narodne straže već u maju 1941. godine u većem dijelu srpskih sela na Kordunu i Baniji. Seoske narodne straže biraju se na manjim skupovima dotičnog sela na inicijativu partijskih organizacija, a tamo gdje nema partijske organizacije sami seljaci ih organizuju kako bi se lakše mogli da odbrane od postojećeg ustaškog terora. Glavni zadatak seoskih narodnih straža bio je da budno prate danju i noću kretanje neprijatelja i da sprečavaju pojedince u vršenju raznih prestupa, o čemu bi onda odlučivalo selo s postojećim organima narodnooslobodilačkog pokreta. Razvojem seoskih narodnih straža na Kordunu i Baniji stvoreni su prvi temelji za dalji razvoj narodne vlasti. »Narod izabiranjem svojih vlastitih organa, protiv i mimo postojećih državnih organa, negira svako pravo funkcije stare vlasti, počinje ovdje u stvari traženje novog, nove vlasti. Time je u historiji ovoga kraja počela po sadržaju nova, revolucionarna epoha«. ³⁵¹

Tako se već u prvim mjesecima okupacije, prije oružane borbe u obliku narodnih straža vide korijeni budućih narodnooslobodilačkih odbora, koji će biti javno birani od širokih narodnih masa i priznati kao jedini i legalni nosioci narodne vlasti.

Karakteristično je za ovo ratničko područje da je već u prvim danima ratne opasnosti primijenilo organizaciju koja je isprobana u prošlosti. Samoodbrana je prva karakterna crta organizacije ovog područja. Ona se je manifestovala: kroz samoodbranu, zasjedu, organizaciju zbjega, u sklanjanju hrane i odjeće u zemunice i izgonu stoke u šume i šikare. Samoodbrana je prva karakterna crta organizacije ovog područja.

Organizacije KPJ na Kordunu i Baniji uključuju se i organizuju seoske narodne straže koje se formiraju po svim selima Korduna i Banije. Uz seoske narodne straže organizovane su i fronte (zasjede) oko Kirina, Perne, široke Rijeke i Veljuna. Ove prve organizacione forme, iako su imale mnogo nedostataka, značajne su za dalji razvoj ustanka i narodne vlasti.

Sve se ovo potvrđuje svjedočenjem preživjelih svjedoka: »Od sredine aprila ljudi su dobrovoljno išli na stražu i pri svakoj pojavi kamiona neprijateljskih vojnika ili grupa žandara i ustaša oni su odmah javljali, tako da nije moglo doći ni do kakvih iznenađenja ni po danu ni po noći. Ovakve vijesti odmah su se dojavljivale preko kurira.³⁵² O seoskim stražama na Baniji i pod Šamaricom Vasilj Gaćeša, komandant šestog rejona u ljetu 1941.

³⁵¹ Branko Žutić: Razvitak narodne vlasti u kotaru Vrginmost, str. 72, HA Karlovac, Fond memorijalne građe, fase, Vrginmost, bez sign.

³⁵² Izjave Stanka Bjelajca, Milutina Baltica, Ranka Mitića i Uroša Krunica date 29 septembra 1951 u CK KPH u Zagrebu. AIHRP. Zagreb. MG-6/7-1941

godine u sastavljenim uputstvima za rad straža je napisao: »Partizanske straže imaju pravo da hapse nepoznate ljude, tj. da preispitaju namjeru dotičnog i onda da ga upute u komandu bez ikakvog zlostavljanja. Predstraže imaju pravo od onih porodica koje su potučene do kraja ili koje su otišle u Beograd da pokupe stvari,, o tome tačan inventar da predaju komandi. Ništa ne smiju da propuste dok im komanda ne dozvoli. Nijedan drug iz predstraže ne smije to zauzimati, a tj. razne predmete u svoju svojinu. Onaj koji pokuša to zauzimati u svoju svojinu biće kažnjen smrću«.33 Ljudstvo koje je radilo u seoskim stražama, a koje su predstavljale jedan oblik narodne vlasti u selima Korduna i Banije, biće osnovna baza pri formiranju prvih NOO-a.

U maju i junu 1941. godine glavni zadatak straža je da blagovremeno obavijeste stanovništvo svoga sela o nailasku neprijatelja i preko kurira javljaju susjednim seoskim stražama, a nešto kasnije i najbližem borbenom odredu sve što se događa. Već u julu pomažu u prvim borbenim grupama u prikupljanju oružja i municije ili pri izvršavanju pojedinih diverzantskih akcija, kao na primjer prekopavanju cesta, rušenju mostova i željezničkih pruga, uništavanju telegrafskih stubova itd.⁴⁴

U proglasu CK KPJ od 12. jula 1941. godine poziva se narod da od sabotaže i diverzije pređe na opšti ustanak, da partizanski rat bude osnovna forma razvijanja ustanka, da se formirane udarne grupe organizuju kao narodnooslobodilački odredi j otpočnu oružanu borbu, da se u pojedine pokrajine upute članovi CK KPJ sa vanrednim ovlašćenjima u vezi s organizacijom ustanka, dok se ostalim komunistima nalaže da se bez oklijevanja organizuju u odrede i stanu na čelo narodnooslobodilačke borbe. Tim istorijskim odlukama je promijenjen i karakter seoskih narodnih straža na Kordunu i Baniji. Na osnovu ovih direktiva Josip Kraš održava jula mjeseca 1941. godine s komunistima i članovima OK KPH Karlovac konferenciju u šumi Kremešnici radi sređivanja partijskih organizacija i konkretizovanja borbenih zadataka. Za čitav rejon između rijeke Kupe i željezničke pruge Karlovac—Sisak na toj konferenciji izabran je Operativni štab od tri člana u koji su ušli Branko Nikoliš, trgovac; Rade Bulat, student, i Pavle Bijelić, seljak. Bilo je to prvo rukovodstvo na tome terenu koje je, osim vojnih zadataka, imalo i zadatak da organizuje direktno i nasilno sprečavanje funkcije civilne ustaške vlasti u tome dijelu NDH.³⁹ Komunisti na ovom području su organizatori i rukovodioci seoskih narodnih straža. Poslije sjednice sekretara kotarskih komiteta KPH u Abezu 19. jula 1941. godine i direktiva koje su prenijeli Rade Končar i Josip Kraš — pristupa

353 Vasilj Gaćeša: Naredba Za rad seoskih straža, HA Karlovac, Fond NOO-a, fascikli Vrginmost, bez sign.

354 Đuro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. HA Karlovac, 1971, str. 31.

355 Branko Žutić: Počeci i razvoj narodne vlasti na Kordunu, str. 11, AHIRPH Zagreb, Fond memori jalne građe, bez sign.

se masovnom organizovanju ustanka i oružanih akcija, a dosadašnje seoske straže dobijaju mnogo složenije zadatke prerastajući u prve organe narodne vlasti i predstavljaju uistinu prvu i pravu narodnu vlast na Kordunu i Baniji. U toku augusta 1941. godine seoske straže, kojima rukovodi javno izabrani komandir, rješavaju sva sporna pitanja koja nastaju u selu. Njima se obraćaju seljaci za rješavanje svih spornih pitanja, a u potpunosti zanemaruju vlast NDH-a. Tako seoske straže predstavljaju začetak narodnooslobodilačkih odbora od prvih dana okupacije do formiranja partizanskih odreda na Kordunu i partizanskih logora u Baniji i Gorskom kotaru. Partijska organizacija sela Kirin, da bi mogla okupiti šire narodne mase, saziva javni masovni zbor

1. augusta 1941. godine na Čičinom groblju u Kirinu. Na zboru je izabrano ustaničko rukovodstvo: Komitet narodne odbrane, pozvan narod susjednih sela na opštenarodni ustanak. Zatim su »zatvorene« granice prema neprijateljskim posadama u Boviću i Bučici i tako je stvorena prva slobodna teritorija koju je narod prozvao »republikom«. Komitet narodne odbrane, biran na javnom zboru u Kirinu, predstavljao je prvu vojnu i civilnu vlast biranu od širokih narodnih masa na Kordunu i Baniji. Komitet narodne odbrane, koji je imao vojnu i civilnu vlast, organizuje

2. avgusta formiranje partizanskih odreda koji nose nazive svojih sela.

U isto vrijeme omladinska grupa razoružava podnarednika Didovića i seljaka ustašu iz Bučice koji dolaze u patrolu da izvide šta se zbiva na području Kirina. Obojica su puštena, a njihovo oružje zadržano, i od njih zatraženo da se i hrvatske mase odupru ustaškoj vlasti i da sarađuje sa Srbima u odbrani naroda od ustaških pogroma. Isto tako je postupljeno i sa ustašom iz Bučice, koji je zarobljen nekoliko dana kasnije. Tim prestaju sve veze na ovom dijelu Korduna i Banije s ustaškom vlasti, čiji zakoni i odredbe više nisu priznate od naroda ovog kraja. Po istom sistemu, kao npr. u Perni, Veljunu, Drežnici, Trnovcu i drugim mjestima, ne prihvata se ustaška vlast na ostalom dijelu Korduna i Banije gdje će partizanski odredi, frontovi i linije i logori vršiti i civilnu vlast sve do izbora i formiranja narodnooslobodilačkih odbora pod rukovodstvom KPJ.

Tzv. Kirinska Republika postala je uzor za stvaranje slobodne teritorije i stvaranje novih organa vlasti izabranih neposredno od naroda i uz saradnju s partijskim organizacijama. Dolaskom bivšeg španskog borca Ive Rukavine na područje Kirina formira se Vojni štab koji obuhvata Kirinsku Republiku. Za komandanta se bira Milan Mićun Pavlović, a za političkog komesara Branko Žutić i time se prenosi težište ustanka na vojnu organizaciju, što je bilo u skladu s odlukama donijetim 4. jula 1941. godine. Kako je

13. avgusta 1941. godine ustaška vlada organizovala na ovo područje ofanzivu, oba ova formirana organa su prestala da djeluj, a partizanski odredi i narod se sklonio u šumu Kremešnicu, dok

se Ivo Rukavina povukao u Karlovac, a Mićun Pavlović i Branko Žutić na Baniju.

Na području Perne takvo rukovodstvo naziva se Štab oružanog ustanka, što pokazuje da nisu postojale određene direktive kako da se nazivaju tada ti prvi vojni i civilni organi vlasti. Branko Žutić, koji je bio biran za predsjednika Komiteta narodne odbrane, piše: »Mjeseca jula i avgusta 1941. godine još nije bilo jasne koncepcije o tome koje i kakve organe narodno-oslobodilački pokret treba da organizuje. Na Kordunu, u prvom periodu ustanka, vladala je različita praksa u pogledu organizacije vojnih i civilnih institucija ... Najvažnije je bilo organizovati oružanu borbu. No ubrzo se javila potreba za uspostavljanjem isključivo pozadinske organizacije koja će se brinuti prvenstveno o potrebama vojske, a uporedo i o organizaciji života pozadine«. ³⁴ Okružni komitet KPH Karlovac donosi 3. septembra 1941. godine odluku da se na području Korduna i Banije organizuju rejonski komiteti koji će vršiti vojnu i civilnu vlast na svom području. ³⁵⁷ Operativni komitet je time osigurao rukovodeću ulogu organizovanja ustanka, a rejonski komitet su postali nosioci političkog rada, koji su uz organizaciju pozadinskih organa vlasti bili i nosioci raskrinkavanja neprijateljske propagande protiv revolucije i NOB-a koja se širila po svim selima Korduna i Banije. Rejonski komiteti su imali organizaciju zborova, razvijanje vojne i političke djelatnosti, organizaciju seoskih straža, skrivanje životnih namirnica, pomoć pogorjelima i opljačkanima, stvaranje i proširivanje veza s hrvatskim selima, prikupljanje odjeće, obuće, prehrambenih artikala za borce, pogorjele i opljačkane porodice koje su bile u zbjegu. Tako su rejonski komiteti vršili određene funkcije organa narodne vlasti sve do stvaranja prvih NOO-a, kada prestaje djelatnost tih komiteta i oni se bave samo partijskim radom. Rejonski komiteti imaju zadatak da politički rade među ženama i omladinom i da stvaraju njihove organizacije. ³⁴

Prvi civilni organi narodne vlasti NOO-i formirani su na Kordunu i Baniji u oktobru i novembru 1941. godine. Nadležnosti prvih NOO-a nisu bile određene sve do direktivnog članka Edvarda Kardelja, objavljenog u Borbi 19. oktobra 1941. godine. Dužnost NOO-a kao nove narodne vlasti je sledeća:

1. da organizuju aktivnost cijelog naroda, tako da bi se našim borcima na frontu obezbijedilo sve što je potrebno. U toj svojoj aktivnosti odbori će uskoro sarađivati sa štabovima naših odreda;

2. da obezbijede red u pozadini, da ga održavaju uz pomoć svojih narodnih straža i da vode borbu protiv svih pojava pljačke, razbojništva, špekulacije, aktivnosti pete kolone itd.;

³⁵⁶ Ibid., str. 18.

³⁵⁷ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u. Tom V, knj. 1, dok. 18. Beograd 1952. str. 58-41.

³⁵⁸ Ibid., str. 18.

3. da organizuju snabdijevanje i ishranu stanovništva, a naročito siromašnih slojeva i nezbrinutih porodica naših boraca; da organizuju što pravilniji razvoj privrednog života, saobraćaja (osim onog koji je direktno pod kontrolom oružanih snaga) itd. u interesu fronta;

4. da svim svojim sredstvima učvršćuju vezu fronta i pozadine, vezu cijelog naroda s njegovim borcima, kao osnovnu garanciju pobjede.

NOO-i leže u samom narodu, u svima nama, u spremnosti svih da dadu »sve za front« da se oslobode mirnodopskih navika i udobnosti i da dadu sve što je moguće za našu pobjedu».³⁵⁸

Masovno stupanje kordunaških i banijskih seljaka u partizanske odrede i stvaranje veće slobodne teritorije nameće potrebu stvaranja NOO-a u smislu zaključaka Konferencije, delegata nacionalnog oslobodilačkog pokreta Korduna i Banije — 19. i 20. septembra 1941. u Petrovoj gori, direktivnog članka Edvarda Kardelja i savjetovanja u Stolicama 26. septembra 1941. godine, gdje je između ostalog donijet zaključak da se na čitavoj oslobođenoj teritoriji stvaraju narodnooslobodilački odbori. Na Kordunu i Baniji su primjenjena Uputstva o organizaciji NOO-a koje je izradio 6. oktobra 1941. godine OK KPH Karlovac. U tim uputstvima, između ostalog, stoji: »Po općinama, većim selima i srezovima formiraju se narodnooslobodilački odbori koji vrše političku, upravnu i administrativnu vlast. Po manjim selima birati povjerenike tog odbora. Općinske uprave, sreska načelstva itd. se ukidaju. Odbori se biraju na skupštinama. Ti odbori treba da se staraju za odrede, da mobilišu mase i rješavaju komunalna pitanja. Po selima, opštinama i mjestima održavaju red narodne straže na čelu koje se nalazi u mjestu komandir straže».³⁶⁰

S tim uputstvom prestaje raditi mandatirano teritorijalno partijsko rukovodstvo, a pristupa se organizaciji izbora za kotarske komitete KPH i reorganizaciji već postojećih NOO-a koji su bili izabrani tokom avgusta i septembra 1941. godine, prije postojećih uputstava. Uputstvom OK KPH Karlovac od 6. oktobra 1941. godine može se smatrati da prestaje i pravno postojati ustaška vlast na Kordunu i Baniji. Ustaška vlast postoji samo nominalno, jer ova područja spadaju u teritoriju NDH. Na području opštine Perjasica ona stvarno prestaje već 31. avgusta 1941. godine, u opštini Bović početkom 1942. godine, a u Vojniću 12. januara 1942. godine.

Okružno operativno rukovodstvo za Kordun i Baniju, u smislu Okružnice br. 3 CK KPH od 30. septembra 1941. godine i

³⁵⁹ Edvard Kardelj: Naiudnooslobodilački odbori moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti, »Borba«, 19. oktobar 1941. godine u Užicama.

³⁶⁰ Uputstvo OK KPH Karlovac od 6. oktobra 1941. g. Zbornik dokumenata i podataka u NOR-u. Tom V, knjiga 1. Beograd 1952, str. 172. Komandi NOP odreda Korduna i Banije /a reorganizaciju partizanskih jedinica i rad partijskih organizacija u njima.

direktiva Vrhovnog štaba NOV i POJ između ostalih odluka vojne i političke naravi, donijelo je odluku o ukidanju organa stare i uspostavu nove civilne vlasti. Na osnovu toga pristupilo se po opštinama, većim selima i srezovima formiranju narodno-oslobodilačkih odbora koji preuzimaju svu političku, upravnu i administrativnu vlast. U manjim selima su birani povjerenici NOO-a a svi odbori gdje su dozvoljavale mogućnosti birani su na javnim skupštinama. U svim oslobođenim mjestima gdje su bila sjedišta stare vlasti uspostavljena je nova, narodna vlast. NOO-i preuzimaju na sebe sve veću brigu o staranju za snabdijevanje partizanskih odreda, mobilizaciji, održavanju javnog reda pa se rješavaju i komunalni problemi mjesta ili se prave organizacije prepreka na cestama, prekopavanjem, rušenjem mostova i drugo, kako ne bi neprijatelj mogao s motorizacijom prodrijeti na slobodnu teritoriju gdje su obično odredi postavljali i zasjede.

Razmatrajući dokumente koji se odnose na organe narodne vlasti, uočava se da OK KPH Karlovac te odbore naziva »odbori nacionalnooslobodilačkog fronta«, dok ih Operativno rukovodstvo naziva »narodnooslobodilačkim odborima«, koji se naziv upotrebljavao i u narodu. Vojno rukovodstvo ustanka smatralo je NOO-e političkim organima koji su ravnopravni sa svim ostalim učesnicima NOP-a i nosiocima nove narodne vlasti, a OK KPH smatrao je da su NOO-i samo organi političke formacije NOP. Ovakvo dvojako pristupanje tim mladim organima vlasti dovodilo je u pitanje političko rukovodstvo NOB-a jer su partijski rukovodioci upotrebljavali naziv odbor NOF-a, te ga Smatrali jedinstvenim rukovodstvom partizanskih odreda i NOO-a. U sprovođenju partijskih direktiva već su aktivno djelovali NOO-i birani na masovnim javnim zborovima u toku septembra i početkom oktobra 1941. godine u Gornjem, Donjem i Lasinjskom Sjeničaju, Prkosu, Stipanu, Dugom Selu, Trepči, Čremušnici, Boviću, Kozarcu, Kirinu, Šljivovcu, Trstenici, Golinji, Ostrožinu, Pješčanici, Slavskom Polju, Utinji, Udbini i Brnjavcu, a do kraja oktobra 1941. godine izabrani su NOO-i u Perni, Peckoj, Crnom Potoku, Katinovcu, Maličkoj, Blatuši, Čemernici i Bukovici. Prvi NOO izabran je na Baniji u Selištu, kotar Glina, zatim su NOO-i birani i u ostalim mjestima. Mreža NOO-a se širi na cijelom Kordunu i Baniji u svim selima i mjestima. Do kraja 1941. godine izabrani su NOO-i u smislu Okružnice br. 4 CK KPH.³⁶¹

Okružnica br. 4 CK KPH od 6. decembra 1941. odredila je karakter, funkciju i zadatak NOO-a. U njoj se, između ostalog, kaže: »NOO-i nisu organi nijedne partije ili organizacije. U njima treba da budu zastupljene preko svojih predstavnika sve političke stranke, grupe i struje koje su na liniji borbe protiv fašističkih okupatora i njihovih domaćih plaćenika. Pošteni i rodoljubivi elementi iz bivših opštinskih uprava i drugih ustanova mogu ulaziti

³⁶¹ Okružnica br. 4 CK KPH od 6. decembra 1941. godine, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a Tom V, knjiga 2, dok. 42. Beograd 1952, str. 110.

u NOO ako uživaju povjerenje naroda... Narodni su oslobodilački odbori na oslobođenom području privremeni organi vlasti, birani slobodno i neposredno od samog naroda. Oni su privremeni organi vlasti zbog toga što su ukinuti stari organi vlasti (opštinska uprava, kotarska poglavarstva, žandarmerijske postaje) kao uporišta okupatora i njihovih slugu, a buduće trajne oblike i organe vlasti odredit će oslobođeni narod poslije istjerivanja fašističkih okupatora iz naše zemlje i uništenja domaćih slugu».³²

Na osnovu Okružnice CK KPH i uputstava koja su dolazila od OK KPH Karlovac, pripremaju se izbori za opštinske i kotarske NOO-e. »Sve veći zadaci koje je trebalo da obavljaju seoski NOO-i zahtijevali su bolje povezivanje NOO-a jači i snažniji uticaj na šire geografsko područje. Jednostavno je nastala potreba za takvim organima vlasti koji su djelovali na širem području i koji će koordinirati rad više seoskih NOO-a.«³³

Prvi opštinski NOO-i na Kordunu i Baniji već se biraju u novembru 1941. godine. U opštinski NOO Kirin izabran je za predsjednika učitelj Branko Žutić, za sekretara seljak Petar Radanović, a za članove Vaso Bulat, Dragan Pavlović i Petar Janjić. U NOO opštine Sjeničak izabran je za predsjednika Stanko Maslek, za sekretara Mile Škaljac, a za članove Lazo Bratić, Milisav Dakić, Mile Stopić i drugi.

Delegati seoskih NOO-a biraju za predsjednika NOO opštine Perna Ljubana Poštića, za sekretara Jovu Đankovića, a za članove Maksima Ulemeka, Miloša Đankovića, Milana Oreščanina, Stanka Rkmana i Dušana Roknića.

U novembru 1941. godine izabrani su i odbori za opštine Vojnić, Krnjak, Budačka Rijeka, Široka Rijeka, Krstinja, Tušilović, Veljun, Perjasica, Gornje Dubrave, Cvijanović-Brdo, Donje Primišlje, Zbjeg — Močila, Gornje Primišlje, Kordunski Ljeskovac i Dunjak. Prvi opštinski odbori su birani na masovnim sastancima neposredno od naroda. Između ostalih, tako je prvi biran opštinski NOO Kirin, Sjeničak, Ostrožin, Perjasica, Gornje Dubrave i drugi. Bilo je i takvih opštinskih odbora koje su »birali« predsjednici seoskih odbora, koji su bili delegati seoskih odbora».³⁶⁴ Brzi razvoj ustanka, prihvatanje narodnoslobodilačke borbe od širokih masa na Kordunu omogućilo je da se uz brojne partizanske odrede prije Okružnice br. 4 CK KPH tj. 6. decembra 1941. godine, izgradi mreža od 158 seoskih NOO-a, 25 opštinskih NOO-a i kotarskog NOO-a Vojnić, koji je formiran 20. novembra 1941. g. u selu Radmanovac, zaseok Dokići.³⁶⁵ Na konferenciji za prvi kotarski NOO Vojnić bili su zastupljeni delegati svih seoskih i opštinskih

³⁶² Ibid., kao 355.

³⁶³ Đuro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. Izd. HAK, Karlovac 1971, str. 49.

³⁶⁴ Soka Krajačić: Razvitak NOB-a na kotaru Slunj 1941. godine, 23. HAK Karlovac, Fond memorijalne građe, bez sign.

³⁶⁵ Izvještaj sekretara KK KPH Vojnić Rade Bulata od 22. novembra 1941. god. OK KPH Karlovac o radu KK KPH Vojnić. AIHRPH Zagreb, KP-186/37 A-2640.

NOO s područja kotara Vojnić. »Konferencijom za izbor prvog kotarskog NOO-a rukovodio je Kotarski komitet KPH za Vojnić. Na konferenciji je bilo prisutno 26 delegata, od kojih su sedmorica (7) bili članovi KPJ. U ime KPJ govorio je Milutin Košarić (komesar Prvog bataljona I KPO). Ni jedan drugi delegat nije se izjasnio stranački nemajući za to ni mandata, jer druge političke stranke kao organizacije više nisu ni postojale na Kordunu. U Kotarski NOO Vojnić 20. novembra 1941. g. izabrano je pet članova, i to: Mišan Napijalo, predsjednik; Jandre Perić, sekretar; Stevo Novaković, Milan Napijalo i Mile Martinović«. ³⁶⁶ Konferencija nakon izbora Kotarskog NOO-a donijela je i Rezoluciju, koja uz ocjenu političkog stanja donosi i zadatke za budući rad KNOO-a Vojnić.*⁷ Rezoluciju su potpisali svi delegati na izbornoj kotarskoj konferenciji i spada među prve pisane akte nove vlasti, koje se imaju pridržavati opštinski i seoski narodnooslobodilački odbori.

Kotarski NOO Vojnić djelovao je iz Petrove gore, dok je u isto vrijeme postojala ustaška vlast u mjestu Vojniću. Poslije protjerivanja neprijatelja 12. januara 1942. godine i razoružanja njegove posade od 400 domobrana ugušena je opštinska i kotarska ustaška vlast u Vojniću, a nastupa i djeluje iz Vojnića narodna vlast NOO-i opštine i kotara Vojnić. Tako je kotarski NOO Vojnić, koji je prvi i formiran u Hrvatskoj, došao u sjedište starog sreza Vojnić, odakle je djelovao sve do velike ustaške ofanzive na Petrovu goru.

Predstavnici seoskih i opštinskih narodnooslobodilačkih odbora s područja kirinsko-sjениčarskog sastali su se u Osnovnoj školi u Ostrožinu 14. decembra 1941. godine da bi u smislu Okružnice br. 4 CK KPH formirali kotarski narodnooslobodilački odbor. Na toj konferenciji izabran je Kotarski NOO kirinsko-sjениčarskog područja i donijet Pravilnik, poznat pod imenom Ostrožinski pravilnik. Mile Manojlović Gedžo izabran je za predsjednika, a za članove KNOO-a izabrani su Mile Mraović Čurčija, Damjan Roknić, Jelica Stanojević, Dragan Jerosimić, Stanko Maslek, Branko Nikoliš, Petar Stanojević, Pavle Bijelić, Rade Bulat i Danica Gledić. Prvo sjedište kirinsko-sjениčarskog KNOO-a bio je Ostrožin, zatim kada ustaška vlast pod pritiskom partizanskih jedinica napušta Vrginmost u septembru 1942. godine KNOO se premješta u zaselak Samardžije, gdje djeluje pod nazivom KNOO Vrginmost, potom 1943. god. KNOO seli u Čemernicu, zaselak Korači, tako da se definitivno smješta 1944. g. u mjestu Vrginmostu u provizorno izgrađenoj zgradi. Vrginmost je bio potpuno razrušen, djelimično od neprijatelja, a djelimično od seljaka iz obližnjih sela. Rušenje Vrginmosta dopušteno je da se u njemu ne može više stacionirati neprijatelj a od materijala su građene ratne bajte za smještaj stanovnika popaljenih sela. Kirinsko-sjениčar-

³⁶⁶ Đuro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. HA Karlovac, 1971, str. 51.

³⁶⁷ Ibid., vidi str. 52.

ski KNOO obuhvatao je jedinstveno područje, ali njegov rad bio je vremenski ograničen zbog ustaške ofanzive koja se sručila na ovo područje 19. decembra 1941. godine. Značajan je rad tog KNOO-a u sakrivanju hrane u zemunice, pretjerivanju stoke i povlačenju preko 15 000 izbjeglica s toga područja na uže područje Korduna pod najtežim uslovima borbe i velike zime koja je tada vladala. Od njegovih dokumenata od istorijskog je značaja Ostrožinski pravilnik,** koji su napravili Mile Manojlović Gedžo, student prava; Miljkan Maslić, gimnazijalac; Stanko Maslek, seljak, i Branko 2utić, učitelj.

Ostrožinski pravilnik donijet u skladu s Okružnicom br. 3 i 4 CK KPH, koja je bila politička podloga, prvi je pravni dokument po kojem su radili NOO-i na Kordunu. »Smatra se da je Pravilnik odraz tadašnjih prilika i potreba tog dijela Korduna, ali ne samo toga dijela nego je on sve do dolaska Fočanskih propisa — akta Vrhovnog štaba oslobodilačke vojske od februara 1942. godine na području Korduna služio svim kotarskim NOO-ima«.^{3*}

Političke smjernice i preporuke u Pravilniku nisu bile u suprotnostima sa dokumentima koji su docnije donijeli CK KPJ i CK KPH, iako su pravilnik izradili ljudi koji nisu imali pravne kvalifikacije, ali su u praksi odlično poznavali zadatke koje su izvršavali. Ostrožinski pravilnik je donijet od apsolutne većine naroda izabраних odbornika koji su predstavljali vlast nacionalnooslobodilačkog fronta sve dok traje borba. U njemu je istaknuto da narodna vlast odlučuje o narodu i vojsci, brine se za vojsku i njenu ishranu, zatim se brine za zdravstvo, školstvo, sudstvo i upravu. U pravilniku iza uvodnog dijela stoji: »1. Mjesta (sela) Prkos, Moravci, Las. Sjeničak, Udbina, Gor. Sjeničak, D. Sjeničak, Utinja, Slavsko Polje, Brnjavac sačinjavaju jednu općinu sa općinskim nac. oslobod. fronta (onog od 5 lica u Sjeničaku). Ime opštine je Sjeničak. 2. Mjesta (sela) Pješćanica, Ostrožin, Kirin, Kozarac, Bović, Golinja, Čremušnica, Šljivovac, Stipan, Dugo Selo i Trepča sačinjavaju jednu opštinu sa opštinskim odborom od 5 lica u Kirinu. Ime opštine je Kirin«.¹⁷⁰ Zatim se dalje kaže da ove opštine sačinjavaju kirinsko-sjeničarski srez kojim upravlja pet lica, koji se sastaju dva puta mjesečno u Ostrožinu. U pravilniku slijede glave: Uprava, Gospodarstvo, Sudstvo i zaključak. Pravilnik izražava osnovne težnje naroda u pokretanju nove vlasti.. U njemu je obuhvaćeno sve ono što je tada tražilo svoje regulisanje: pomoć NOV-u, zaštita ugroženih, pravilni nacionalni odnosi, borba protiv korupcije.

U vrijeme decembarske ofanzive na sjeveroistočni dio Korduna Opštinski NOO Kirin i Kotarski NOO kirinsko-sjeničarski

³⁶⁸ Pravilnik o organizaciji i radu narodnooslobodilačkog odbora u kotaru Kirinsko-sjeničarskom od 14. decembra 1941. god. Zbornik dokumenata i podataka NOR-u. Tom V, knjiga 2. dok. 58. VII JA. Beograd 1952. str. 152.

³⁶⁹ Đuro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. HA Karlovac, 1971, str. 63.

smjestili su se u kući Milića Živkovića u selu Široka Rijeka, a Opštinski NOO Sjeniĉak u mjestu Krstinja. Ovi NOO-i s odborima kotarā Vojniĉ i Veljun, na ĉijoj su se teritoriji nalazili, smještali su izbjeglo stanovništvo po selima Korduna uz pomoć seoskih odbora na tome podruĉju. U vrijeme ove najteže neprijateljske ofanzive na kirinsko-sjeniĉarsko podruĉje izmjenjivao se i sastav KNOO-a, tako da su kraće vrijeme ovaj KNOO saĉinjavali Mile Manojloviĉ, Mile Martinović, Damjan Rokniĉ, Petar Stanojeviĉ i Jovo Krivokuća. U zbjegu na Kordunu došlo je do izmjene i do

25. januara 1942. god. KNOO kirinsko-sjeniĉarski saĉinjavaju: Miljkan Masliĉ, Petar Radanović, Božo Peleš, Rade Škaljac i Rade Šapiĉ. Ovaj KNOO ostao je na podruĉje Krstinje sve do 2. aprila

1942. godine, kada je s cjelokupnim narodom potisnut od neprijateljske ofanzive koja se sruĉila na Kordun iz pravca Velike Kladuše, a stanovništvo se povlačilo u Petrovu goru. Nešto bolje je prošao onaj dio stanovništva što se smjestio na podruĉju kotara Veljun, po selima NOO-a Veljun, Krnjak i Perjasica, jer tada nije bio izložen ovoj ofanzivi koja je bila nastavak decembar-ske ofanzive iz 1941. godine. Razvoj NOO-a na podruĉju II i III rejona nije zaostajao od podruĉja I, IV, V i VI rejona, odnosno podruĉja koja su tada pokrivali ĉetiri bataljona na Kordunu i dva rejona na Baniji. Na podruĉju drugog bataljona (rejona) do decembra 1941. godine formirani su opštinski NOO-i u Perjasici sa 25 seoskih odbora. Gornjim i Donjim Dubravama sa 26 odbora, Veljunu sa 19 seoskih odbora, Cvijanović-Brdu sa 10 i Dunjaku sa 9 seoskih odbora. Drugi bataljon je pokrivao podruĉje koje je imalo 87 seoskih i pet opštinskih NOO-a. Delegati opštinskih NOO-a na konferenciji 28. decembra 1941. godine izabrali su KNOO Veljun. U KNOO Veljun izabrani su odbornici: Đuro Vuletiĉ, Mojsije Opaĉiĉ, Miloš Ninković, Joso Sikirica, Miliĉ Rašiĉ, Nikola Momĉilović, Sava Vuĉković i Moća Vuĉković. Na konferenciji izabran je i Biro KNOO-a od ĉetiri ĉlana u koji su ušli Joso Sikirica, Miloš Ninković, Nikola Momĉilović i Moća Vuĉković. Zatim je izabran i narodni sud izmeĉu odbornika u koji su ušli Đuro Vuletiĉ, Dane Bunĉiĉ, Đuro Ivošević, Jojo Grubješiĉ, Joso Sikirica, Miloš Ninković, Rade Karamarković i Vaso Vuletiĉ.³⁷¹ Konferencija je donijela i rezoluciju koja govori o rezultatima borbe i zadacima koji stoje pred narodnooslobodilaĉkim odborima.

Odmah iza formiranja Kotarskog NOO-a na Veljunu pristupilo se 31. decembra 1941. godine sazivanju konferencije i formiranju KNOO-a Slunj. Konferencija je odrŹana u zaseoku Bjeljavinama kod Moĉila, a sjedište KNOO-a Slunj bio je u kući Dušana Kosanovića u selu Ljupĉi.³⁷² U KNOO-u Slunj izabrani su za predsjednika Dušan Kosanović, a za ĉlanove Dušan Livada, sekretar KK KPH Slunj; Pero Kosanović, Đuro Alinĉiĉ, Dmitar Kova-

³⁷¹ Ibid., str. 56. Zapisnik konferencije Kotarskog NOO-a Veljun odrŹane 28. decembra 1941. godine, orig. AIHRPH Zagreb, NV-15, bez sign.

³⁷² Izvještaji br. 381 i 1039 CK KPH, HA Karlovac, kut. 4. bez sign.

čević. Tako su na Kordunu do kraja 1941. godine formirana četiri kotarska NOO-a, 14 opštinskih NOO-a i 219 seoskih NOO-a, dok je u cijeloj Hrvatskoj u to vrijeme djelovalo 8 kotarskih, 27 opštinskih i 407 seoskih NOO-a.³⁷³

Okružni komitet KPH Karlovac izvršio je pripreme za održavanje okružne konferencije, radi čega je uputio pismo kotarskim komitetima za odabiranje delegata za sastanak plenuma, koji će se održati 18. januara 1942. godine. S ovim pripremama nije se složio u cijelosti Glavni štab i CK KPH, ali se na inicijativu CK KPH održala 19. januara 1942. godine u oslobođenom Vojniću konferencija predstavnika svih kotarskih odbora NOF-a za Kordun (Slunj, Vojnić, Veljun i Kirinsko-sjениčarski KNOO) i delegata partizanskih jedinica na kojoj je izabran Odbor NOF-a za Kordun. U Odbor NOF-a Kordun izabrani su za predsjednika Milutin Košarić, za sekretara Branko Nikoliš i za članove: dr Savo Zlatić, Mišan Napijalo, Milan Napijalo, Stevo Novaković, Ljuban Poštić, Dušan Malobabić, Joso Sikirica, Desanka Mihailović, Đuro Vuke- lić, Dušan Pajić i Miloš Uzelac.³⁷⁴

Konferencija je donijela i rezoluciju i više odluka, među kojima i odluku da KNOO-i imaju oformiti svoje kancelarije i obavezno voditi matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih, kao i druge poslove. Odbor NOF-a Kordun donio je i Okružnicu br. 1 dana 28. januara 1942. u kojoj se detaljno razrađuje sistem, postupak i politički značaj narodne vlasti. Tim aktom je završena prva faza razvitka narodne vlasti na Kordunu, a definitivno srušena je stara vlast i vlast NDH.

Razvoj narodne vlasti na Baniji ima svoje korijene u partizanskim stražama i predstražama, koje su nikle u izbjegličkim logorima u Šamarici. Na glinskom kotaru NOO-i niču u selima, dok na ostalom dijelu Banije pristupilo se biranju odbora u zbjegovima oko logora Kaline i Gačešinog logora na Stojanovoj kosi (kod Čavić-brda). »Krajem jula i prvih dana augusta nastaju veliki zbjegovi srpskog stanovništva s petrinjskog i dijela kostajničkog kotara u predjelu Kaline na Šamarici. Najveći broj stanovnika bio je iz sela uz rubove Šamarice, s područja opština Jabukovac i Mečenčani.«³⁷⁵

U zbjegu koji je imao više hiljada ljudi našla su se i partijska rukovodstva iz Kostajnice i Petrinje, a među njima i Marijan Cvetković, Artur Turkulin, Đuro Kladarin, Uroš Krunić, Čedo Borčić i drugi komunisti. U toku avgusta 1941. godine formirano je 15 odbora u zbjegovima poslije partijskog savjetovanja 5. avgusta 1941. u logoru Kalinama. Ovdje su formirani odbori za sela: Moštenica, Joševica, Dejanovići, Gornja Mlinoga, Stražbenica, Petko-

³⁷³ Marijan Rastić: Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1945. godine Putevi revolucije 1—2, IHRPH Zagreb, 1963. godine.

³⁷⁴ Dr Savo Zlatić: Ratni dnevnik, vi. autora Zagreb, Babonićeva 35.

³⁷⁵ Đuro Zatezalo: Nastanak, razvitak i organizacija narodne vlasti na Kordunu, Baniji i Lici od 1941. do 1945. godine, Zagreb 1977, str. 79. (rukopis).

vac, Blinja, Staro Selo, Gradusa, Begovica, Bijelnik, Donja Pastuša, Gornja Pastuša, Kosa i Mačkovo Selo.^{37*}

Organizator narodne vlasti na Baniji Simo Todorović je zapisao:

»Sastav prvih odbora osnovanih u šumi Šamarici, na Anđelinoj kosi, u drugoj polovici avgusta 1941. godine za sela glinske opštine: Mali Gradac, osnovan je u Anđelinoj kosi, na Vukovom Badnju (za 500 izbjeglica): Damjan Ličina, Milan Koljaja, Dušan Krković (Nikolin) i Jovo Ličina; Veliki Gradac I (za 250 izbjeglica): Stevo Komljenović, Kuzman Milić i Miloš Komljenović; Veliki Gradac II (za 30 izbjeglica): Adam Banić, (Suškuljin) i Gligo Živković; Martinović I (za 25 izbjeglica): Nikola Martinović, Luka Martinović i Mičo Marić; Martinović II (za 150 izbjeglica); Drenovac (za 400 izbjeglica): Milan Davorija, Mirko Popović, Mile Tarabić, Nikola Baždar, Simo Kukuleča, Đuro Baždar i Kuđo Jovičić; Bijele Vode (za 700 izbjeglica): Milan Branković (Amerikanac), Vojislav Metikoš i Nikola Branković.«

U selu Trnovcu, opština Glina, izabran je prvi legalni NOO 9. oktobra 1941. godine. NOO Trnovca biran je na trnovačkom groblju od mještana toga sela u koji su izabrani: Miloš Drekić, Adam Tintor, Pero Vučković (Jandrić), Petar Vučković (Pepa), Nikola Šukunda, Milutin Birać, Jovan Birać i Draginja Birać.

NOO sela Kozaperovica biran je 10. oktobra 1941. na Kvartjerištu. U ovaj legalni NOO su izabrani: Mile Sanković, Mišo Banjac, Jovan Radić, Mara Skolja, Sava Uglješa, Milan Banjanac, Đuro Đuričić i Veljko Đuričić.

NOO u Malom Gracu izabran je 20. oktobra 1941. godine, a u njemu su radili: Tanasije Sukunda (Taša), Đuro Koljaja, Lazo Krković, Ilija Momčilović, Nikola Kreča, Đuro Grubović, Stanko Drobnjak, Milan Drekić i Ilija Marić.

NOO sela Brestik biran je 20. oktobra 1941. godine u šljiviku Miloša Samca. U NOO su izabrani: Ilija Bodlović, Božo Samac, Pero Boramisa, Nikola Boramisa, Rade Boramisa, Nikola Bulat i Milan Keleuva.

NOO Donjeg i Gornjeg Klasnića izabran je 22. oktobra 1941. godine u šumi Vješala iznad Lugova. Odbor se sastojao od drugova: Živka Petrovića, Đure Ljiljka, Ljubana Čordaša, Ilije Bijelića, Eve Todorović, Luke Prusca i Pere Bijelića.

NOO Veliki Gradac biran je 25. oktobra, a odbornici su bili: Stevo Komljenović, Dušan Komljenović, Miloš Komljenović, Kuzman Milić, Adam Tarbuk, Stanko Borojević i Đuro Mišljenović. U NOO Veliki Gradac 26. oktobra 1941. g. izabrani su: Gligo Živković, Mile Milanković, Kuzman Karajica, Mile Karajica, Mićan Karajica, Stanko Živković i Stevo Milanković.

U selu Martinoviću birana su dva NOO 28. oktobra 1941. godine u Dudamici. U njih su izabrani: Rade Radanović, Đuro Li-

³⁷⁶ Milan Nožinić: Referat tajnika KNOO-a Petrinja, 1944. HAK, Fond: ONOO za Baniju, k. 2, bez sign.

čina, Stevan Radanović, Janko Ostojić, Đuro Janus, Rade Janus, Nikola Karapandža, Dragan Arbutina, Stojan Martinović, Nikola Brkić i Stojan Brkić.

NOO Brezovo Polje izabran je 30. oktobra 1941. godine u kući Dragana Petrovića, a sačinjavali su ga: Mile Petrović, Mile Čordaš, Dmitar Sikanja, Vasilj Birač, Nikola Petrović, Jovo Miljević, Pero Sladović, Ilija Griva, Vasilj Miljević, Adam Petrović i Dragan Perović,

NOO Bijele Vode izabran je 1. novembra 1941. godine. U njega su izabrani: Simo Kukuleča, Pero Metikoš, Đuro Metikoš, Petar Branković, Milan Branković, Jovan Jelić (Jovak), Jovo Jelić, Sava Rula, Stanko Rula i Nikica Metikoš.

NOO sela Buzet izabran je 10. novembra 1941. godine u cincu Srpske pravoslavne crkve Buzeta. U ovaj odbor su izabrani: Damjan Samardžija, Mičo Zec, Nikola Prodanić, Stojan Prodanić, Jovan Bulat, Dušan Martić, Stevan Samardžija, Nikola Muždeka i Dušan Muždeka.

NOO Drenovac izabran je 15. novembra 1941. a u njega su izabrani: Stanko Trivanović, Mile Tarabić, Nikola Babić, Nikola Kovarbašić, Stojan Nenadić, Stevan Petrović, Simo Jovičić, Nikola Kovarbašić, Živko Dabić i Dmitar Davorija.

NOO Dragotina biran je 15. novembra 1941. godine u stanu paroha Srpske pravoslavne crkve u Dragotini. U odbor su izabrani: Petar Vinčić, Dušanka Božić, Mojsije Bulat, Stojan Kladar, Đuro Karapandža, Julika Vukičević, Josip Vukičević, Petar ćelap, Vujo Galjen i Đuro Španović.

NOO u selu Hajtiću izabran je 15. novembra 1941. u kući Steve Kesića. U njega su izabrani: Mile Slijepčević, Mile Dodoš, Vujo ćosić. Pero Lazić i Damjan Lazić.

NOO sela Vlahovića izabran je 27. decembra 1941. godine u šumi Dmitra Davorije. U odbor su izabrani: Mišo Metikoš, Stojan Demonja, Nikola Demonja, Adam Janković i Niko Roksandić.

NOO Balinac izabran je 28. decembra 1941. u kući Pere ćučkovića. U odbor su izabrani: Ilija Opačić, Simo ćučković, Dušan ćučković, Kata Opačić i Adam Mrđenović.³⁷⁷ Pored ovih legalnih narodnooslobodilačkih odbora koji su birani na javnim zborovima, na području glinske opštine postojali su i poluilegalni i ilegalni NOO-i.

U selu Dabrina izabran je poluilegalni seoski NOO 9. novembra 1941. u kući Stojana Pešuta. U odbor su izabrani: Matija Lukač, Ilija Pešut, Damjan Pešut, Sava Crevar, Ilija Stojić, Ilija Ostojić, Ružica Stojić, Milka Stojić i Vajkan Badrić.

U Donjem Selištu izabrani su 30. novembra 1941. godine u kući Jovana Baltića, u poluilegalni NOO Jovan Baltić, Mirko Vujičić, Stanko Duran i Stevo Sužnjević.

³⁷⁷ Simo Todorović: Grabovačka akcija i prvi NOO-i na području opštine Glina, Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941, Sisak 1974, str. 731.

NOO sela Šibine biran je 23. decembra 1941. godine u kući Pere Đakovića, a sastojao se od članova: Joco Popara, Ljuban Đaković, Lazo Đaković, Simo Macakanja i Stanko Solar.

Ilegalni NOO-i birani su u Gornjem Selištu 15. oktobra 1941. u kući Sime Relića. U ovaj odbor izabrani su: Dušan Mitić, Vasilj Mitić, Rade Jakšić, Jovo Mitić i Slavko Solar.

Ilegalni NOO Bojna izabran je 28. oktobra 1941. godine. U njega su izabrani Rade Grmuša, Stanko Boloban, Dušan Čeran, Miloš Dmitrović, Rade Dakić, Aleksa Krivošija, Đuro čučković, Adam Kokić i Stanko Čeran.

NOO Obijaj izabran je 10. novembra 1941. godine, a obuhvatao je sela Crljena, Tavani i Presoka. Ovaj odbor biran je u lugarnici Orlove šume. U njega su izabrani: Pero čučković, Stevo Vujaklija, Đuro Vujaklija, Luka Madžarac, Đuro Čučković, Stanko Poštic i Rade Drašković.

Ilegalni NOO formiran je u Ljiljskom zaseoku sela Obijaj a 20. novembra 1941. godine. U odbor su izabrani: Pero Štula, Ilija Ljubičić, Miloš Božić, Aleksa Eremija i Pero Rakas.

Ilegalni NOO Borovita izabran je 22. novembra 1941. godine. U odbor su izabrani: Rade Baždar, Nikola Mamuzić, Damjan Radić, Nikola Miljević i Jovan Radić. Ilegalni NOO šaševa biran je 22. novembra 1941. godine. U njemu su bili: Milan Roksandić, Mićo Momić, Petar Roksandić, Petar Macakanja i Mile Roksandić.

U Glinškom Trtniku izabran je ilegalni NOO 15. decembra 1941. godine. U odbor su ušli: Stanko Kralj, Ljuban Bukudur, Stanko Živanović, Đuro Ivatović i Milka Zec. NOO Ravno Rašće izabran je 17. decembra 1941. u kući Mile Opajića. U odbor su izabrani: Nikola Milić, Mile Opajić, Jovan Pađen, Nikola Arbutina i Pajo Regić.

NOO Majske Poljane izabran je 20. decembra 1941. u šumi Španovac. Odbor su sačinjavali: Petar Meandžija, Vasilj Arbutina, Mile Džakula, Vasilj Dabić, Ilija Zlonoga, Duka Arbutina i Jovo Mišćević.

NOO Roviška izabran je 21. decembra 1941. u kući Nikole Niševića. U odbor su izabrani: Nikola Nišević, Stojan Divjakinja, Nikola Arbutina, Stevo Slijepčević i Dušan Kovjanić..

U selu Brnjeuška izabran je ilegalni NOO 22. decembra 1941. u kući Nikole Bautule. U odbor su izabrani: Luka Medić, Pero Dmitrović, Đuro Korać, Vasilj Celar i Stevan Lončarević.³⁷

NOO područja opštine Glina mijenjali su svoje sastave kao i ostali NOO na Baniji i Kordunu. U prvim danima ustanka oni su bili značajan faktor u polaganju i organizaciji razvoja narodne vlasti. Odvrćali su narod od ustaške vlasti i pripremali ga za prihvatanje NOP-a i aktivno uključivanje u NOB. NOO su od svog

³⁷⁸ Ibid., str. 732.

nastanka preuzeli na sebe značajnu ulogu snabdijevanja partizanskih odreda i brinuli se o smještaju i sigurnosti pozadinskih političkih radnika. Ovi mladi NOO-i izvršiče značajne zadatke u kopanju zemunica, prikupljanju hrane i odjeće, a posebno u obradi zemlje, sjetvi, žetvi i vršidbi, kao i spremanju i čuvanju hrane za partizanske jedinice na Kordunu i Baniji.

NEPRIJATELJSKA OFANZIVA NA PARTIZANSKE LOGORE
U ŠAMARICI I OSNIVANJE POSEBNOG VOJNOG
I PARTIJSKOG RUKOVODSTVA NA BANJI

Razvojem ustanka na Baniji dolazi do spajanja partizanskih odreda sastavljenih od Hrvata i Srba. Brezovački partizanski odred sastavljen od Hrvata koji je došao na Kaline, spaja se s partizanskim odredom na Kalinama i naziva se Kalinski partizanski odred. Svoju prvu akciju udruženi Brezovački i Kalinski odred potpomognut Glinškim partizanskim odredom koji se naziva i Anđelina kosa, pod komandom Vasilja Gaćeše izvode akciju 26. septembra 1941. godine na žandarmerijsko-ustaške posade u Malom Gracu, Gornjem Klasničju i Ljeskovcu.

Na Mali Gradac napadala je grupa partizana Brezovačko-kalinskog odreda pod komandom Vlade Janića Cape, dok je na Gornji Klasnič napadao Odred Anđelina kosa pod komandom Vasilja Gaćeše. Na žandarme u Ljeskovcu su napadali partizani pod rukovodstvom Stanka Kreće.

U tim borbama, koje su bile žestoke, neprijatelj je imao 9 mrtvih, dok su poginula četiri partizana: Stevo Bezuh (Hrvat) i Rade Mijočinović, Milan Kajgana i Jovo Drobnjak (Srbi). Ove zajedničke žrtve doprinijele su jačanju bratstva i jedinstva i izgrađivanju povjerenja između Srba i Hrvata na Baniji. Neprijatelj se povukao u selo Maju, gdje se stacionirao u neposrednoj blizini Gline, a na ovom području stvara se prva šira slobodna teritorija. Ova zajednička akcija potakla je rukovodstvo partizanskih odreda Anđelina kosa i Kalina da 28. septembra formiraju na Šamarici jedinstveni Banijski NOP odred. Simo Todorović je o tome pisao:

»Dva dana iza ovih akcija, 28. septembra, došlo je do službenog čina spajanja ovih odreda u jedan jedinstveni partizanski odred i formiranja jedinstvene komande za Baniju. Tom prilikom je položena i prva partizanska zakletva. Ovo je bio dan velikog slavlja. Na jednom proplanku kod Čavić-Brda u Šamarici, u prisustvu oko 3 000 ljudi, žena i djece, koji su se tu okupili većinom iz zbjegova, stajao je i stroj boraca — partizana u kojem je bilo 150 Srba i 70 Hrvata. U stroju se nalazilo i 11 žena — boraca. Iako različito i šareno obučeni, sa šeširima, kapama i šubarama

na glavama, čelo svakog borca u stroju krasila je crvena petokraka zvijezda kao antifašistički znak i simbol bratstva i jedinstva.«⁵⁷⁹ Ovom svečanom činu prisustvovali su: Ivo Rukavina, Srećko Manola, Marijan Cvetković, Ranko Mitić i Vasilj Gaćeša. Vasilj Gaćeša podnio je raport komandantu Ivi Rukavini, a zatim je odred položio partizansku zakletvu pred rukovodstvom i narodom Banije. Vasilj Gaćeša izabran je tada za prvog komandanta Banijskog partizanskog odreda, koji je i dalje zadržao logor na Kalinama i svoj kod Čavić-Brda. Na Baniji tada postoji i Prolomska grupa koju vodi Joso Marjanović i na dvorskom kotaru Partizanski odred Čerkezovac sa svojim logorom.

Nakon uspješno provedene partizanske akcije na neprijateljska uporišta u Malom Gracu i Klasniću, Zapovjedništvo oružanog krila u Petrinji u izvještaju od 27. septembra 1941. Ravnateljstvu za javni red i sigurnost NDH u Zagrebu javlja: »Dostavljajući prednji izveštaj do sada provedenim izvidima sa strane ovog ravnateljstva, ustanovljeno je da tu preteže gotovo sigurna indicija da su četnici, odnosno komunisti, prigodom akcije u šumama Hrastelnici i Brezovici u kotaru Sisak provukli ipak u Šamaricu, pa sada usled njihovog dolaska započela je jača akcija u šumi Šamarici, pa se ovo gibanje opaža na svim podnožjima Šamarice, tako u Dvoru na Uni poginuo je jedan oružnik koji je bio u pratnji kotarskog predstojnika, i to u selu Rujevcu... Sve ove pojave upotpunjuju obostrani prijedlog od 23. septembra 1941. Prs. 773, pa se moli za žurno posredovanje da se konačno pristupi energičnom čišćenju Šamarice sa potrebno jakim postrojbama bilo domobrana ili ustaške konjice«.³⁴

Žandarmerijske stanice koje se nazivaju u NDH oružničke postaje značajan su oslonac ustaške vlasti i na području Banije. U sastavu Krilnog oružničkog zapovjedništva Petrinja bila su potčinjena tri oružnička voda. Oružnički vod sa sjedištem u Petrinji imao je svoje postaje u Petrinji, Bijelniku, Gori, Glini, Gornjem Klasniću, Kraljevčanima. Malom Gracu, Obijaju, Vrginmostu, Topuskom, Boviću, Kostajnici i Mečenčanima. Žandarmerijski vod u Karlovcu držao je postaje: Karlovac, Duga Resa, Ozalj, Mahično, Netretić, Draganić, Jurovski Brod, Pisarovina, Lasinja, Pokupsko i Barilović. Vod Sisak držao je postaje u Sisku, Letovaniću, Lekeniku, Gušću, Velikoj Gorici, Odri, Sunji, Dubici i Crkvenom Boku.

Područje Korduna i Gorskog kotara držale su oružničke postaje Krilnog oružničkog zapovjedništva Ogulin. Ovo zapovjedništvo je imalo četiri oružnička voda, i to: Vod Ogulin sa sjedištem u Ogulinu i postajama u mjestima Ogulin, Drežnica, Generalski Stol, Jasenak, Josipdol, Modruš, Tounj-Zdenci, Plaški i Lička Jesenica; Vod Slunj sa sjedištem u Slunju i postajama u mjestima

³⁷⁹ Simo Todorović: Sjećanje na neke akcije banijskih partizana 1941. Ustanak naroda Jugoslavije 1941, Beograd 1964, str. 637.

³⁸⁰ Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 1, Beograd 1952, str. 433.

Slunj, Cetingrad, Veljun, Primišljc, Rakovica, Nova Kršlja, Vojnić, Krnjak, Vukmanić, Krstinja i Perjasica. Vod oružnika u Delnicama pokrивao je Gorski kotar, a u Črnomelju Belu krajinu i dijelove Žumberka.”

Oružničke postaje na području Korduna i Banije imale su pregled ljudstva i političkih zbivanja na svom terenu. Izvještaji iz tih žandarmerijskih stanica, koji su sadržavali i predloge kako da se uništi narodnooslobodilački pokret, služili su Glavnom stožeru NDH u Zagrebu za planiranje vojnih operacija protiv partizana. Oružničke postaje kod izvođenja akcija ustaša i domobrana imale su i aktivnog učešća u borbama protiv partizana.

Glavni stožer NDH u Zagrebu, da bi uništio partizanski pokret na Baniji i Šamarici, razrađuje plan i raspored potčinjenih jedinica za uništenje partizanskih logora u Šamarici. U to vrijeme ustanak je poprimio široke razmjere u Bosanskoj krajini, Lici i na Kordunu. Radi toga ustanak treba u krvi ugušiti što se vidi iz Zapovijedi Glavnog stožera NDH, koja glasi:

»Zapovijed za uništenje odmetničkih odjela u šumi šamarica

Snage se sastoje od dvije gromade:

Prva gromada zapovjednik ustaški pukovnik Juco Rukavina

Druga gromada ustaški pukovnik Jeszenski.

Prva gromada se sastoji iz 4 borbene grupe.

I borbena grupa zapovjednik bojnič Moškov sastoji se iz dva ustaška sata pukovnika Rukavine (drugi i dvadeseti sat sada u Glini).

Jedan sat, PTS

jedan sat Ustaške časničke škole

jedan strojopuščani sat domobrana iz Zagreba (štrafunj)

jedan sat ustaša iz Petrinje:

ima zadaću za 4 sata prodrijeti preko Maje, Maloga Graca, Propratne Luke na Romanovo Brdo k-475, te zatvoriti čitav prostor prema sjeveru od Propratne Luke — Romanovo Brdo do rijeke Sun je na k-413.

Sat ustaša iz Petrinje ima zadaću da proдре odsjekom Šamarice od sela Leskovca preko Debelog Brda k-553, Gline k-523 (šumska željeznica) k-503, na k-469 gdje ostaje kao pričuva. Izaslati ophodnje na Gačešin logor te po mogućnosti napasti ga.

II borbena grupa: sastoji se iz jedne bojne 15 pukovnije u Topuskom: ima zadaću polazeći sa željezničke postaje Grabovac prodrijeti putem preko Vel. Graca i zatvoriti prostor prema istoku na odsjeku šumske željeznice od crkve Sv. Petke južno preko Mali Mlin—Mađarci, k-302 do Propratne Luke, gdje uhvatiti spoj sa prvom grupom. Jako desno krilo: Grupa I i II imaju surađivati

u najtješnjoj vezi po uputama ustaško-domobranskog bojnika Moškova koji je upućen u osnove Vojskovođe.

III borbena grupa: Zapovjednik ustaški satnik Galić pod izravnim zapovjedništvom pukovnika Rukavine, sastoji se iz pet ustaških satova sada u Petrinji.

Dvije poljske haubice,
jedan strojopuščani sat,
tri bacača granata
ima zadaću da iz prostora Begovići—Mačkovo Selo naslanjajući se na lijevi bok druge grupe i desni bok četvrte grupe pukovnika Rolfa prodirati prema jugu do postave prve grupe, pročistivši čitav zatvoreni prostor kako je ucrtano na karti.

IV borbena grupa: Zapovjednik pukovnik Rolf sastoji se od pet ustaških satova sada u Zagrebu, ima zadaću prodrijeti čim brže do sela Komogovine preko Gradine k-425 do tačke koja se nalazi 1 km zapadno od k-429 gdje ima uhvatiti spoj sa II gromadom pukovnika Jeszenskoga. Zatvara i onemogućuje svaki bijeg odmetnika prema istoku.

Desno krilo ove grupe ima kod prodiranja grupe satnika Galića pratiti istu uz tok rijeke Sunje istočnom obalom te počistiti ovaj teren od eventualnih bjegunaca.

Gromada pukovnika Jeszenskog sastoji se od:
I grupe pod izravnim zapovjedništvom puk. Jeszenskog iz dva ustaška sata (10. i 11. puk. Rukavine) sada u Bosanskoj Kostajnici.

Jedan sat ustaških domobrana, sada u Dvoru, ima zadaću da se što brže iz sela Zrinj preko Kamenik—Vel. Brdo k-501 Pašin Čardak — k-506—k-493, prebaci te zatvori prema zapadu odsjek od lijevog boka I gromade (IV grupa) do desnog boka I gromade (I grupa) te spriječi bijeg odmetnika prema istoku.

II grupa sastoji se od: dva sata domobrana i jedan strojopuščani sat 15. pukovnije sada u Bos. Kostajnici, ima zadaću prodrijeti preko Zrinja i zauzeti, nakon prolaza prve grupe, selo Lovču koje zaposjesti i ostati tamo kao pričuva.

Oružničko Krilo zapovjedništvo u pratnji stavlja se pod zapovjedništvo puk. Rukavine do svršetka dohvata. Dano u Glavnom stožeru Vojskovođe.

Zagreb, 16. listopada 1941.
Za Dom spreman! Vojskovođa-Krilnik!³⁸²

Uništenje partizanskog ustanka na Baniji naročito je razrađeno u Zapovijesti 15. pješadijske pukovnije, koja je krenula s područja Kostajnice i zamijenila jedinice koje su trebale da stignu iz Zagreba kao četvrta grupa prve gromade. Neprijateljske

³⁸² Uroš Krimić: Neuspjeli prvi neprijateljski pokušaji likvidacije ustanka na Baniji i formiranje banijskog vojnog i partijskog rukovodstva, U svedočenjima NOB 1941—1942, VIZ, Beograd 1975, knjiga 1, str. 505.

snage trebale su da neopaženo priđu partizanskim logorima u noći od 20/21. oktobra 1941. i opkole partizanske logore na Šamarici, ;zatim da ih unište.

Rukovodstvo partizanskih jedinica istovremeno je planiralo razbiti i uništiti ustaško uporište Zrinj. Razrada plana i izviđanje prema selu Zrinju izvršili su komandant logora u Miloševom FComcu Franjo Ogulinac Seljo, Franjo Knebl, Franjo Smolčić i Mićun Pavlović iz Gaćešinog logora. Za uništenje neprijateljskog uporišta u Zrinju formirano je šest vodova koji su dobili zadatak da unište ovo uporište u središtu Banije.

Partizanski napad na Zrinj istovremeno se događao kada i ustaški napad na partizanske logore. U noći od 20/21. X 1941. u neposrednoj blizini sela Zrinja susrele su se partizanske i ustaške snage. Ustaše su prve reagovala otvorivši žestoku vatru i smrtonosno su ranili Stanka Begovića, komandira voda kolone za zapad na Zrinj. U tom okršaju ranjen je i Mika Špiljak u ruku.

Zbog otkrivene ustaške ofanzive na Šamaricu donijeta je odluka od rukovodstava partizanskih logora da se odustane od napada na ustaško uporište Zrinj, zatim da se napuste partizanski logori kada se kod njih sačeka ljudstvo koje je bilo na položajima oko Zrinja.

Ustaško-domobranske jedinice ušle su u Gaćešin logor na Anđelinoj kosi, dok su se partizani povukli u predio Šamarice—Vukov Badanj. Partizanska jedinica logora Kaline pružila je oružani otpor neprijatelju 22. oktobra 1941. kod logora u Miloševom Komcu, ali se morala povući pred jačim neprijateljskim snagama. Partizanske jedinice povlače se prema selima Komogovini, Borojevićima i Lovči. Tada dolazi do bliske saradnje aktivista Banije, obuhvaćenih u NOP, i partizanskih jedinica koje su bile razbijene. Partizanske grupe smještaju se u skrovišta, a Siščani se prebacuju preko rijeka Save i Kupe za dizanje ustanka oko Siska.

U toku najkritičnijih 7—8 dana, nakon »čišćenja« Šamarice, partizani su raspoređeni na teritoriju Banije i Siska: dvije grupe u pokretu prema Sisku; u šumi Vukovom Badnju kod Trnovca partizani i rukovodioci s glinskog kotara, a partizani s petrinjskog i kostajničkog kotara i dijelom iz Siska u skloništima oko sela Svinjice, Velike Graduše, Starog Sela i Dejanovića, dok se jedna grupa nalazila u šumi u blizini Borojevića, Komogovine i Donje Pastuše.^{3"}

Ustaško-domobranska ofanziva na partizanske logore Šamarice nije uspjela da uništi i partizanske jedinice u logoru Kaline i Anđeline kose. U vrijeme tih dvodnevnih borbi u Šamarici poginuli su borci iz partizanskog logora Kalina: Stanko Begović, Milan Komljenović i Milan Koljaja (svi iz partizanskog logora Kaline). U Gaćešinom logoru poginuli su: Ranko Papuča, Stjepan Tumpić i Nišević iz Majskog Trtnika. Pored teško ranjenog Ranka

383 Ibid., str. 514.

Papuče poginula je bolničarka Smilja Borojević. U tim borbama ranjeni su: Dušan Mačak, Nikola Martinović i Mišo Rajković. Za vrijeme tih operacija ustaško-domobranske jedinice na Baniji pristupaju masovnom hapšenju seljaka u selima Moštenici, Joševici, Komogovini i Lovči.

O rezultatima ustaško-domobranske i žandarmerijske ofanzive na području Šamarice Oružničko krilo u Petrinji obavještava Ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH da se Gaćešin logor sastojao od 80 baraka, u kojima je nađena posteljina, žito, rakija, vino, stoka, suvo meso, dvije kace usoljenog kupusa, tambure za cio tamburaški orkestar, tri bale kože, vojničkog i ustaškog odijela, pisača mašina, sapilograf, papira, arhiva, pilana, mlin, krojačka i obućarska radionica, dok se Turkulinov logor sastojao od sedam velikih šatora i odgovarajuće opreme. Sve je to uništeno.

Poslije ofanzive partizanske snage prikupile su se u novom logoru Vukovom Badnju pod rukovodstvom Vasilja Gaćeše. Od Gaćešinog odreda formiraju se četiri odreda — voda koji su dobili zadatak da djeluju na prostoru od Velikog Graca do Hajtića. Centar ustanka na Baniji postalo je mjesto Trnovac. Odred — vod Pere Kmjačića djelovao je u rejonu Malog i Velikog Graca, Velikog šušnjara u pravcu Kraljevcana. Odred — vod Đure Vujića djelovao je u rejonu Bijelih Voda u pravcu Vlahovića—Grabovca. Odred Ilije Tarabića djelovao je na području Gornjeg Selišta i Hajtića u pravcu Gline. Pored partizanskih vodova formirano je mitraljesko odjeljenje pod komandom Milana Pavlovića Mićuna. Ono je imalo zadatak da potpomaže sve vodove i da kontroliše cestu Glina—Maja—Kozaperovica. Partizanske jedinice Banije, razvrstane u vodove, sačinjavale su šesti bataljon NOP odreda Korduna i Banije. Tako su u smislu Uputstva OK KPH Karlovac od 6. oktobra 1941. godine na području Banije formirana od petog i šestog rejona dva bataljona. U pismu GŠ NOP odreda Hrvatske od 2. decembra 1941. komandi NOP odreda Korduna i Banije stoji: »Banija treba da se razvije u samostalnu cjelinu sa srezovima Glina, Petrinja, Kostajnica, Dvor i dio Siska. U prvo vrijeme, dok još Baniji bude trebala pomoć da se osamostali, ostaje ona pod komandom kordunaškog PO-a, a kasnije će biti i priključena direktno GŠ Hrvatske. Kadrova za postepeno formiranje odreda će biti dosta u sisačkoj i petrinjskoj grupi.«^{1*4}

Na osnovu odluke CK KPH i naredbe Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske sredinom novembra 1941. formiran je Banijski NOP bataljon od tri čete, a potkraj novembra u njega ulazi i Odred Čerkezovac kao četvrta četa tog bataljona.³⁴

U smislu odluka CK KPH i GŠ NOP odreda Hrvatske održan je 4. decembra 1941. godine u selu Trnovcu sastanak partijskih

384 Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 2, VIZ, Beograd 1952, str. 91.

385 Vojna enciklopedija, tom 1, str. 514; Enciklopedija Jugoslavije, tom 1, str. 338.

komiteta na kome je formiran Privremeni okružni komitet KPH za Baniju u sastavu Vlado Janić, Stanko Bjelajac, Ivo Brodarec, Milutin Baltić, Artur Turkulin, Ranko Mitić, Đuro Kladarin. U nadležnost OK KPH Banije ušli su kotar Sisak, Petrinja, Glina, Kostajnica, Dvor na Uni i privremeno srez Cazin, koji će docnije biti spojen s Bosanskom krajinom. Ovaj OK KPH Banije pripremio je 1. okružnu konferenciju KPH za Baniju u selu Ljeskovcu kod Dvora na Uni 31. maja do 2. juna 1942. godine, kada je za političkog sekretara izabran Vlado Janić Capo i biran novi OK KPH Banije.

U decembru 1941. godine pri formiranju Banijskog NOP odreda izabran je za komandanta Vasilj Gačeša, a za političkog komesara Đuro Kladarin. Pod rukovodstvom dr Save Zlatića formiran je 7. decembra 1941. Kotarski komitet KPH za kotare Petrinja i Kostajnica.”⁶

Grupa boraca i rukovodilaca Banijske proleterske čete u Slavoniji, jula 1942. godine

U okviru Banijskog NOP odreda formiran je 1. bataljon 30. decembra u Klasniču, a 2. bataljon istovremeno u selu Gorička. U I bataljonu komandant je bio Mićun Pavlović, a politički komesar Stanko Bjelajac. U drugom bataljonu komandant je bio Miloš Cavić, koji je za kraće vrijeme poginuo, pa ga je zamijenio Sava Gajić, a politički komesar bio je Joža Horvat. Treći bataljon Banijskog NOP odreda formiran je 6. januara 1942. od boraca kotarâ Kostajnica, Petrinja i Sisak. U 3. bataljonu komandant je bio Ilija Engel, španski borac, a komesar Vlado Mutak, koji odlazi u proletersku četu. Engl Elias, Ilija Andžić, odlazi za načelnika Drugog odjeljenja GS NOV i POH. Komandant 3. bata-

386 Dr Savo Zlatić: Dnevnik, rukopis kod Save Zlatića u Zagrebu.

ljona postao je Branko Rebić, a politički komesar Simo Todorović. Od izabranih boraca 1. 2. i 3. bataljona formirana je 30. marta 1942. u Brestiku kod Gline Banijska proleterska četa.

Četvrti bataljon Banijskog NOP odreda formiran je 3. aprila 1942. u selu Donjem Žirovcu od 3. čete 1. bataljona, 3. čete 2. bataljona i novopridošlih dobrovoljaca. Četvrti bataljon djelovao je na području Vrnograča—Bužima—Otoka—Dvora između teritorije Banije i Bosanske krajine. Komandant 4. bataljona bio je Georgije Đuro Bakrač, a politički komesar Šemso Tabaković. Nakon povećanja ljudstva formira se 5. bataljon, čiji komandant postaje Sava Gajić, a politički komesar Milan Despot. U 6. bataljonu, koji je djelovao u Pokuplju, komandni kadar su sačinjavali: Dragan Bobetko, komandant i Mika Špiljak, politički komesar, Đuro Ban, zamjenik političkog komesara i Ivo Mladen, operativni oficir. Tako je u prvom polugodištu 1942. godine na Baniji postojao Štab Banijskog NOP odreda, koji je imao pod komandom šest bataljona i Proletersku četvu, sa ukupno 1 019 boraca i rukovodilaca. Od naoružanja je imao: 575 pušaka, 19 puškomitraljeza, 1 mitraljez i 223 pištolja.³⁸⁷³⁸⁸

U tom periodu na Baniji je stvorena velika slobodna teritorija, što je omogućilo da se održi 19. marta 1942. godine u Trnovcu savjetovanje na kome učestvuje 34 delegata kotara Gline, Petrinja, Kostajnica i Dvor. Na savjetovanju su izvršene analize razvoja ustanka na Baniji i donijeti zaključci za dalji razvoj ustanka na Baniji. Na savjetovanju je utvrđeno da je stvorena slobodna teritorija na kojoj živi 45 000 stanovnika, a moglo se računati i na ostale koji su bili pod kontrolom okupatora ili na poluoslobodenoj teritoriji. Utvrđeno je da se ustanak razvija normalnom brzinom i da je povezan s dobrim vezama u saradnji s ustanicima Korduna, Like, Bosanske krajine, Posavine, Slavonije i Moslavine.³⁸⁵ Na savjetovanju je razmatran rad KPJ, SKOJ-a, NOO-a, Antifašističkog fronta žena (AFŽ), agitacije i propagande, a posebno je analiziran rad u partizanskim jedinicama i njihovim uspjesima. Ujedno partijsko rukovodstvo ukazalo je i na negativnosti koje su se pojavljivale u pojedinim sektorima, što je unosilo čvrstoću među ustaničke redove za dalji razvoj ustanka na Baniji.

Omasovljavanje partijske organizacije imalo je znatan uticaj na širenje ustanka u svim kotarima Banije i njegovo povezivanje s ustanicima drugih krajeva, a posebno s ustanicima Korduna, Bosanske krajine i Slavonije.

³⁸⁷ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd, kut. 1612, reg. br. 10/12; kut. 1614, reg. br. 2/ i kut. 102 V, reg. br. 8/4.

³⁸⁸ AIHRPH. fond KP — reg. br. 7—81.

³⁸⁹ AIHRPH Zagreb, f. KP-5-176.

USTAŠKO-DOMOBRA NSKA OFANZIVA NA TERITORIJU
BANIJE U APRILU 1942. GODINE

O pripremama ustaško-domobranske ofanzive pristizale su obavještenja iz razliĉnih izvora. Za napad na podruĉje Šamarice pripremalo se 25 000 neprijateljskih vojnika. Kotarski komitet KPH Kostajnice preko svoje obavještajne službe javljao je o pripremama ustaško-domobranske ofanzive u toku marta 1942. godine. Isto tako u izvještaju OK KPH Banije od 15. marta 1942. godine stoji: »Saznali smo da oko 15. marta iz Gline i Petrinje počinje kaznena ekspedicija. Ovo smo rekli i Trećem bataljonu ..

5. aprila 1942. godine iz Petrinje neprijatelj sa svojim jedinicama stigao je u Baĉugu, a 6. aprila zaposjeo je i Glinško Novo Selo. Cjelokupnim ustaško-domobranskim formacijama, koje su kretale iz Petrinje i Gline, komandovao je ustaški pukovnik Ivan Mrak, komandant 4. ustaško-domobranskog petrinjskog zdruĝa. Stoga je ova ofanziva kod naroda poznata kao Mrakova ofanziva. Njima u pomoć iz pravca Dvora na Uni i Pounja nastupali su dijelovi Prve gorske (brdske) ustaško-domobranske divizije.

Okružni komitet KPH Banije i Štab NOP odreda Banije, procjenjujući 6. aprila 1942. godine neprijateljske snage, oĉekuju napad iz ustaških garnizona Gline, Petrinje, Sunje, Kostajnice, Dvora i Pounja i eventualno s prostora Cazinske krajine. Na osnovu ove procjene donijeta je odluka da se glavnina Banijskog NOP odreda s bolnicom i rukovodstvom prebaci preko rijeke Une u Grmeĉ. U grupaciji za povlaćenje nalazilo se preko 800 naoruĝanih partizana.

U Baniji na sektoru Šamarice ostala je 1. ĉeta 3. bataljona, Proleterska ĉeta s komandantom NOP odreda Banije Vasiljem Gaĉešom na ĉelu. Banijski NOP odred odmah je stupio u akciju zajedno sa 1. krajiškim odredom i razoruĝao neprijateljsku posadu 16. aprila 1942. na pruzi Rudice—Blatna te zarobio 47 domobrana.

OK KPH Banije, obrazlaĝući odluku GŠ NOP odreda Hrvatske o povlaćenju u Grmeĉ 16. aprila 1942. godine, smatra: da je to jedini naĉin da se bez gubitaka izbjegne direktan udarac neprijatelju, da takvo prebacivanje u pozadini neprijatelja neĉe negativno djelovati na stanovništvo Banije i za prebacivanje u Grmeĉ postoje najbolji uslovi.*"

Kada je neprijateljska obavještajna služba saznala da se partizanske jedinice iz Banije povlaĉe u Bosnu, mijenja svoj plan nastupanja. Ustaško-domobranske jedinice u jaĉini od pet satnija (ĉeta) nastupaju do sela Maje, Klasniĉa, azatim doŽirovca, izvršivši presjecanje slobodne teritorije Banije. Spodruĉja Dvo-

390 AIHRPH Zagreb, f. KP — 2228.
391 AIHRPH Zagreb, f. KP — 2063.

ra na Uni nastupa 1. gorska divizija s pet satnija 10. aprila 1942. i zahvataju cestu Dvor—Rujevac—Žirovac, gdje se spajaju s jedinicama pod komandom pukovnika Ivana Mraka. Jedan dio ustaško-domobranskih jedinica krenuo je na područje Bosne. Kada su neprijateljske snage presjekle slobodnu teritoriju Banije ostavljajući svoje posade na pogodnim mjestima, kreću im u pomoć ustaško-domobranske jedinice iz Siska, Petrinje, Sunje, Kostajnice, Pounja i Cazinske krajine. Od tih jedinica su stvarani manji neprijateljski garnizoni koji su naietali na okolna sela i terene. Neprijatelj pokušava istovremeno da politički razbije pokret, te preko župnika Osvalda Tota okuplja deputaciju od 14 »viđenijih građana« iz Rujevca i okolnih sela i nagovara ih na »predaju«. Ova deputacija viđenih ljudi je uhvaćena, pa je kasnije odgovarala pred narodnim sudom i proleterskom četom i komandantom Vasiljom Gaćešom. Svi su oni strijeljani kao izdajice NOB-a.

Već 25. aprila 1942. glavni štab NOP odreda Hrvatske naređuje Banijskom NOP odredu da se vrati iz Bosne u Baniju.³⁹² Potom je naređeno da sve partizanske čete pristupe borbenim akcijama. Istog dana je zauzeta ustaška posada Glinško Novo Selo, a 27. aprila 1942. Banijska proleterska četa na cesti Kostajnica—Petrinja (kod sela Brjebrovne) zarobila je 15 domobrana i zaplijenila 2 puškomitraljeza, 14 pušaka i zapalila dva kamiona.

U vremenu od 26. do 28. aprila 1942. godine izvršeno je prebacivanje partizanskih jedinica iz Grmeča na Baniju. Banijski NOP odred izveo je na području Grmeča više akcija u kojima je zaplijenio 5 puškomitraljeza, 73 puške i veće količine ratnog materijala. O tim akcijama svjedoči Stanko Bjelajac:

»Kada je pripreman napad na ustaške snage koje su se provlačile kroz Banijsko polje, Vasilj se sa svojim borcima nalazio u selu Brubnu. Ustaše i domobrani su se po gustoj magli privukli i opkolili zgradu u kojoj se Gaćeša nalazio. On je odmah zgrabio oružje i potrčao na neprijatelja. Od bombi koje su ustaše ubacile u kuću pao je junak Banije sa deset drugova. Kraj njegovog tijela ležala je starinska kubura koju mu je narod poklonio. Takav je poginuo Vasilj Gaćeša, legendarni partizan Banije.«³⁹³ Stanko Bjelac, koji je na predlog OK KPH Banije i naređenja GŠ NOP odreda Hrvatske postavljen za komandanta NOP odreda Banije i komandanta Banije, zapisao je o Gaćešinoj smrti: »Gaćeša je sa proleterskom četom i 1. četom 3. bataljona organizovao zasjedu ustaško-dobrovoljačkoj bojni pukovnika Mraka, koja se toga dana (prema dobijenim podacima) imala povući sa prostora sela Žirovca pravcem Klasnić—Kraljevcani—Petrinja. U zasjedi je trebalo da učestvuje i 1. bataljon koji se već bio prebacio preko rijeke Une na Baniju. Ostale jedinice PO-a Banije takođe

³⁹² Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 4. VII, Beograd 1954, str. 118.

³⁹³ Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, Omladina, Beograd 1957, str. 224—225.

su se već bile prebacile preko Une i nalazile se u pokretu u pravcu Zirovca.

Kritičnog dana padala je jaka kiša. Borci, raspoređeni u zasjedi, bili su potpuno mokri. Vidjevši to, Gaćeša im je naredio da napuste položaj i da se razmjestе po kućama, osuše odjeću i obuću, računajući da u međuvremenu neprijatelj neće naići. Tako je nad vojničkim oprezom i budnosti prevladalo srce. Gaćeša je inače bio poznat po ljudskom i starješinskom odnosu i brizi koju je gajio prema borcima. Neprijatelju nije smetala kiša. On je izvršio pokret u određeno vrijeme i nakon pola sata naišao lijevom pobočnicom u selo Brubno u kome je iznenadio naše borce. Posljedice su bile neizbježne. Pored Gaćeše palo je još devet boraca. Neprijatelj je trijumfovao pošto je utvrdio identitet mrtvog komandanta Banije.^{39*}

Zapovjednik domobranskog zbora u Petrinji general Dragutin Rumler u svome izvještaju od 7. maja 1942. o tome obavještava: »U kotaru Glina 29. aprila oko 10,30 iznenadila je lijeva kolona Petrinjskog zdruga u pokretu, sastojeća od 1. oružničkog sata, proleteriški štab Gaćeše u jednoj kući zaseoka Janozi, južno od s. Brubno (16 km južno od Gline). U borbi ubijen je zapovjednik grupe Samarica Vasilije Gaćeša i 20 partizana iz njegovog štaba i jedne partizanske čete. Identitet Gaćeše nedvojbeno utvrđen.«³⁴ To je bio velik uspjeh ustaško-domobranskih jedinica na Baniji.

Pogibija Vasilja Gaćeše, legendarnog komandanta Banije, imala je bolan odjek među ustaničkim snagama. Borci Banije oprostili su se od svog legendarnog komandanta koji ih je proveo kroz mnoge oružane bitke i izvojevao velike pobjede nad neprijateljskim snagama. Neprijateljske snage napustile su Baniju, a pred ustaničko rukovodstvo postavljeni su novi zadaci za dalji razvoj revolucije u tome kraju.

NEPRIJATELJSKE OFANZIVE NA KORDUNU 1941. I U PROLJEĆE 1942. GODINE I ULOGA PARTIZANSKIH ODREDA U ODBRANI NARODA

Razvoj NOB-a i djelovanje partizanskih jedinica

Razvoj oružane borbe na sjeveroistočnom dijelu Korduna i stvaranje narodne vlasti na cijeloj teritoriji koju kontrolišu partizanske jedinice uznemiruju sve više ustašku vlast. Partizanske se akcije sve više pojačavaju i napadaju ustaške posade i sa-

³⁹⁴ Stanko Bjelajac: Na Baniji 1942. godine; U svedočenjima NOB 1941—1942, Beograd 1975, knjiga 23, str. 581.

³⁹⁵ Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, Beograd 1954, tom V, knjiga 4, str. 415.

oračaj. Mladi partizanski odredi poprimaju karakter narodne vojske. Narodne mase snabdijevaju partizane hranom i odjećom. Prikuplja se oružje i sanitetski materijal, a jednako se osjećaju svi odgovorni za uspjeh partizana. Pod rukovodstvom OK KPH i partijskih organizacija nastoji se ustanak proširiti i na hrvatska sela, naročito preko rijeke Kupe. Glavni zadatak što ga je dobio

4. bataljon I KPO jeste taj da se borba s Korduna treba da prenese u Pokuplje i dalje u Žumberak. Tada su preko rijeke Kupe vodili s Korduna i obrnuto kanali najkonspirativnijih veza s partijskim rukovodstvom u Karlovcu i Zagrebu. Sa slobodne teritorije Korduna širilo se najjače političko strujanje prema sjeveru Hrvatske, političko razaranje NDH, paralisanje mačkovštine u njenim najtvrdim bivšim uporištima. Prenosila se ideja bratstva i jedinstva između Srba i Hrvata, što nije išlo u račun ustaškim vlastodržcima. Jedinice 4. bataljona I KNOP-a, da bi što više uticala na razvoj ustanka uz rijeku Kupu, stalno upadaju u hrvatska sela i ustaška uporišta. Ustaška obavještajna služba javlja: »Noću 1/2. prosinca je skupina četnika-komunista došla u selo Banski Kovačevac, kotar Pisarovina, i od tamošnjih seljaka oduzela 5 lovačkih pušaka, jednu vojničku pušku i jedan samokres. Odlazeći iz sela, kazali su da će brzo biti Kupa granica .. .«** Ovom partizanskom akcijom rukovodio je Nikola Vidović. Tada je pokupljeno oružje u Lasinjskom Novom Selu. Borci Radovan Roknić, Vasilj Čubra, Đuro Dragosavljević, Jovan Markovina i Simo Vujčić ulazili su u kuće i oduzimali oružje. Oduzeto je 12 pušaka civilnih, jedan karabin sa 150 metaka i jedan pištolj.

U decembru 1941. godine ustanak s Korduna prenosi se u dolinu rijeke Kupe. Komanda 4. bataljona I KNOP odreda donosi odluku da se napadne kotarsko mjesto Pisarovina. Zapovjedništvo I domobranskog zbora iz Siska javlja komandi u Zagreb da je 8. decembra 1941. godine u dva sata napadnuta oružnička postaja Pisarovina.^{35'} Akciju na žandarmerijsko uporište u Pisarovini vršio je 4. bataljon preko Prkosa i forsiranja rijeke Kupe kod Perčića. Pripreme i izviđanja u Pisarovini izvršili su Dušan Stanojević, Radovan Roknić i Mile Bućan, narednik, dok je cijelom akcijom rukovodio komandant Nikola Vidović. U prihvatanju partizana 7. decembra i njihovog prebacivanja preko rijeke Kupe učestvuje uz 4. bataljon i preko 50 Prkoščana što na prevozu, rušenju telefonskih stubova, osiguranju i u samoj oružanoj borbi. Posebno se oko ove organizacije istakao Narodnooslobodilački odbor Prkosa. Tako je 8. decembra 1941. godine nadomak Zagreba (udaljenost 25 km) zauzeto kotarsko mjesto Pisarovina. Razoružana je žandarmerijska stanica i zaplijenjeno 7 karabina i više vojničke opreme. U borbi za Pisarovinu poginuo je Dušan Stanojević, a ranjen Milan Maslić. Partizani s Korduna,

³⁵⁶ Dnevno izvješće od 17. decembra 1941. AIHRPH, Zagreb, K-I, reg. br. 599.
³⁹⁷ AIHRPH, K-VII, f. 1, reg. br. 6, Fond arh. NDH-a.

koji su prvi put prešli na lijevu obalu rijeke Kupe, morali su napustiti kotarsko mjesto Pisarovinu i povući se na Kordun, jer su u pozadini na desnoj obali rijeke Kupe u niz hrvatskih sela Lasinji, Bučici i dr. bile ustaške posade, što je bila opasnost za odstupanje. U Pokuplju u to vrijeme nije bilo mogućnosti da se održi partizanska jedinica, stoga je ova akcija bila od neobično velike političke važnosti zbog upoznavanja hrvatskih seljaka da na Kordunu postoje veće partizanske snage. Neposredno iza ove uspjele akcije napadnuta je Opština Skakavac noću između 9. i 10. decembra 1941. godine, gdje je uhvaćen opštinski bilježnik i blagajnik i rastjerana ustaška vlast. Ustaške vlasti, da bi spriječile prenos borbe u hrvatska sela, šalju uz desnu obalu rijeke Kupe domobranske jedinice 13. decembra 1941. godine. Pokušaji da se u Pokuplju proširi narodnooslobodilački pokret u toku 1941. godine nije uspio, mada je na tome terenu djelovalo više simpatizera i članova Partije. Sve do aprila 1942. godine nije došlo do formiranja borbenog odreda na prostoru od Pokupskog do Karlovca.

Krajem novembra i početkom decembra 1941. godine partizanske jedinice su izvele niz diverzantskih akcija na cijelom području Korduna. Rušene su telefonsko-telegrafske linije na pravcima Primišlje—Slunj—Drežnik—Grad i Karlovac—Vojnić, razoreni mostovi na cesti Vojnić—Krstinja—Velika Kladuša, među njima su veći Mađarov most i Vujin most.” Ustaška uprava u Karlovcu, da bi osujetila širenje ustanka u hrvatskim selima i njegovo učvršćenje na Kordunu, oslanja se na okupacione talijanske trupe stacionirane u Karlovcu. Komanda II armije naređuje 1. brzoj talijanskoj diviziji »Eugen Savojski« da izvrši policijske operacije na području Korduna. Talijani su 1. decembra 1941. godine otpočeli tada najveći napad na oslobođenu teritoriju Korduna. Operacije su usmjerili u dva pravca, i to u zoni Grabovac—Božić, gdje je došlo do frontalne borbe na Čukuru kod Krnjaka s četama 1. i 2. bataljona, i tu su Talijani izgubili 17 vojnika, a više desetina ih je ranjeno. U toku borbi 1. i 2. decembra 1941. godine Talijani su imali 50 mrtvih vojnika i više desetina ranjenih. Prvog dana partizani su se morali povlačiti pod pritiskom jačih talijanskih snaga kod Gornjeg Grabovca, dok su sutradan uspjeli da neprijatelja zaustave i potisnu prema Vojniću i Karlovcu. U tim borbama partizani su imali 3 ranjena, dok je na Čukuru poginuo Miloš Petrović Pek.” Za vrijeme ovih policijskih operacija Talijani su palili sela od Vojnića na putu svojih kretanja i ubili na mjestu poraza 34 muškarca, među njima Stanka i Milana Sipića, nekoliko žena i djece.“” U drugoj zoni

³⁹⁸ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 2, Beograd 1952, str. 97.

³⁹⁹ Izvještaj Komande NOP odreda Korduna i Banije o borbama od 30 novembra do 8. decembra 1941. Ibid., str. 135.

⁴⁰⁰ Ignjatija Perić, Partizanski odred Debela kosa, Karlovac 1961, str. 99.

talijanskih operacija Skakavac—Lasinja—Crna Draga koja je zahvatala područje 4. bataljona sve do Vrginmosta talijanske jedinice su se zadržale tri dana i masovno pljačkale.

U vremenu dok talijanske snage krstare dijelovima Korduna ili su se već povukle s pojedinih područja, GŠ NOP Hrvatske organizujc 12. decembra 1941. godine Savjetovanje partizanskih odreda Korduna, Banije i Like.⁴¹ Savjetovanje je održano 13. decembra 1941. u Zbjegu uz prisustvo i predstavnika odreda Gorskog kotara.“ Na Savjetovanju je razrađen operativni plan za dalje djelovanje partizanskih jedinica. Na Kordunu je trebalo uništiti neprijateljska uporišta koja su bila između manjih i većih slobodnih teritorija. Planirano je da se razoružaju domobranska posada na željezničkoj stanici Vojnić, Utinji, Vojišnici, žandarmerijsko-domobranska posada u Krnjaku, Perjasici i Veljunu. U to vrijeme u neprijateljskim posadama u Vojniću, Vojišnici, željezničkoj stanici Vojnić, Utinji, Skakavcu, Krnjaku, Veljunu, Perjasici, Cetingradu i Batnogi nalazilo se oko 1 300 domobrana, nešto ustaša i žandarma. Partizanske jedinice 1, 2. i 4. bataljona I KNOP odreda u jačini od 1 029 boraca dobile su zadatak da likvidiraju neprijateljska uporišta — kako bi se stvorili uslovi za izvršenje napada i likvidiranje najjačeg neprijateljskog garnizona u Vojniću. Treći bataljon je imao zadatak da pojača akcije na području Primišlja, Rakovice i Slunja. Za sprovođenje ofanzivnih akcija razmjera GŠ NOP odreda Hrvatske na Kordunu i Baniji raspolagao je sa svega 1 715 boraca, Lička grupa odreda imala je 3 730, a Primorsko-goranska 330 boraca. Ukupno je na tom području Banije, Korduna, Like i Gorskog kotara s Hrvatskim primorjem bilo 5 790 boraca.⁴⁰³ Partizanske jedinice na Kordunu su tada imale u naoružanju 575 mauzer puške, 21 talijansku, 71 raznu vojnu i 289 razne civilne puške (kapislare i duplice). Od drugog naoružanja imale su 9 puškomitraljeza i jedan mitraljez, što je znatno bilo ispod naoružanja neprijateljskih garnizona.

Ofanzivna akcija partizanskih jedinica na Kordunu trebalo je da razbije neprijateljske garnizone i osujeti neprijateljsku ofanzivu, koja je planirana u Zagrebu, za uništenje partizanskih snaga na Kordunu. Odnos partizanskih i neprijateljskih snaga bio je mnogo povoljniji za ustaško-domobranske jedinice, kako u ljudstvu, tako i u naoružanju.

Partizanske jedinice su dobile zadatak da likvidiraju domobranske posade u Vojišnici, željezničkoj stanici, Utinji i žandarmerijsko-domobranske posade u Veljunu, Krnjaku, Perjasici i

401 Naredenje GS NOP odreda Hrvatske od 9. decembra 1941. za dolazak na konferenciju vojnih predstavnika Like i Korduna, Zbornik dokumenata i podataka NOR*a, tom V, knjiga 2, Beograd 1952, strana 138.

402 Saopćenje GS NOP odreda Hrvatske od 13. decembra 1941. g. Operativnom rukovodstvu CK KPH o savjetovanju vojnih predstavnika Like i Korduna, formiranju partizanskog odreda i Okružnog komiteta KPH za Baniju, Ibid., str. 146.

403 Brojno stanje NOP odreda Hrvatske na dan 13. decembra 1941. god. Ibid., str. 147.

Cetingrada. Zatim da se napadne i razoruža neprijateljska posada u Vojniću."⁴

Četvrti bataljon I KNOP odreda pod rukovodstvom Nikole Vidovića napao je noću između 19. i 20. decembra 1941. godine neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici Vojnić i likvidirao neprijateljsko uporište. Razoružao je i zarobio 72 domobrana. Bataljon je izveo napad brzo i iznenadno, tako da se neprijatelj poslije kraćeg otpora predao. Za vrijeme predaje jedan je žandarm ubio domobranskog oficira poručnika Vilka Totha, koji je imao vezu s partizanima i pomagao pri oslobodenju mjesta. Bataljon, ponesen postignutim uspjehom, napada 21. decembra 1941. godine neprijateljsku posadu u selu i željezničkoj stanici Utinja, tako da neprijatelj nije ni stigao da organizuje otpor, već se nakon kraće borbe predao, a zarobljena su 53 domobrana. U borbama za željezničku stanicu Vojnić i Utinju zarobljeno je 125 domobrana, među kojima je bilo i nešto žandarma. Ranjeno je 5 domobrana i ubijen jedan domobranski oficir. Četvrti bataljon nije imao gubitaka. Zaplijenjeno je 9 puškomitraljeza, 99 pušaka, 36 mina za minobacače 81 mm, oko 30 000 metaka i vojna oprema tih jedinica."⁵ Razoružavanje ovih neprijateljskih posada omogućilo je spajanje slobodne teritorije između rijeke Kupe i željezničke pruge Karlovac—Vrginmost, što je omogućilo stanovnicima sjevernog dijela Korduna da se mogu povlačiti pred ustaškom ofanzivom u Petrovu goru.

U isto vrijeme jedinice, 1. bataljona I KNOP odreda izvodile su svakodnevno napade na komunikacije vojničkog sreza, šesnaestog decembra 1941. godine 2. i 3. četa 1. bataljona, ojačane s odjeljenjem i puškomitraljezom iz 1. čete, napale su iz zasjede odjeljenje domobrana, koje je prevozilo hranu iz Vojnića na željezničku stanicu Vojnić. Zarobljeno je 15 domobrana s oficirima, zaplijenjen je puškomitraljez, 15 pušaka i hrana koja je vožena konjskom spregom za posadu na željezničku stanicu Vojnić. Bivši odredi Crna Lokva i Vojišnica postavili su zasjedu na sjeveroistočnom dijelu Vojišnice, razbili domobranske snage koje su išle u pomoć Vojišnici i zarobili 8 domobrana i jednog žandarma, oduzeli im oružje, municiju i odjeću. Zatim komandant bataljona donosi odluku da se potpuno blokira neprijateljska posada u Vojišnici. Neprijatelj pokušava više puta pružiti pomoć opkoljenoj posadi u Vojišnici i šalje 23. decembra iz Vojnića 56 domobrana i 6 žandarma, koji su nakon žestoke borbe uz pomoć odreda Jurge i Loskunje razbijeni, a zaplijenjeno je 25 karabina, bacač mina i 2 puškomitraljeza. Razoružani domobrani pušteni su kućama."⁶ »Akcija za uspostavljanje veze sa posadom u školi u selu

⁴⁰⁴ Izvještaj GS NOPO Hrvatske od 26. decembra 1941. god. v.š. NOPO Jugoslavije o operativnom planu i zadacima partizanskih odreda Korduna, Banije i Like Ibid., str. 272.

⁴⁰⁵ Izvještaj Komande NOP odreda Korduna i Banije od 24 decembra 1941. god. GS NOP odreda Hrvatske o akcijama i borbama kod Vojnića, Vrliina i Periasice Ibid., str. 256; Arh. VII Beograd, K-VII- f. 5, reg. br. 20. veljuna rcij

⁴⁰⁶ Gnjaco Perić, Partizanski odred Debela kosa, Karlovac 1961, str. 114.

Vojišnici na dan 23. o. mjes. propala je uz velike gubitke ... Talijanske trupe koje su došle 23. decembra oko 23 sata u Vojnić iz Karlovca ... da pomognu oslobođenje posade u školi u Vojišnici nisu ništa uradile ... i da se moraju vratiti natrag.

Bojna potpukovnika Corna, koja je po saznanju od talijanskih trupa trebala 23. ov. mjes. proći preko Vojišnice i osloboditi blokiranu posadu, nije ovo učinila..., već se odmah po dolasku u Vojnić vratila u Karlovac zajedno sa talijanskim trupama ostavivši u Vojniću pojačanje za posadu Vojnić.⁴⁰⁷ Borci 1. bataljona, osjetivši povlačenje neprijatelja prema Karlovcu, pojačavaju napad na domobransko uporište u Vojišnici, koje je bilo prisiljeno minobacačkom i koncetričnom vatrom iz lakog oružja da se preda. Zarobljeni domobrani i žandarmi odvedeni su u selo Ključar, gdje je komanda 1. bataljona provela istragu nad zarobljenim neprijateljskim vojnicima i odvojila one žandarme koji su se krvlju ogriješili o narodne interese. Domobranima je održao govor Srećko Manola, pozivajući ih da pristupe NOB-u, što oni nisu prihvatili pa su pušteni kućama. U borbama vođenim oko sela Vojišnice od 16. do 24. decembra 1941. godine zarobljena su dva oficira, žandarmerijski podoficir, 119 domobrana i 9 žandarma. Zaplijenjeno je 1 minobacač sa 5 mina, 8 puškomitraljeza, 113 pušaka, 6 pištolja i nekoliko hiljada metaka. U opsadi škole u Vojišnici poginuo je partizan Dušan Crnković iz Odreda Ključar. Zarobljeni oficiri i žandarmi su zadržani radi zamjene Marijana Čavić i Marije Pataki.⁴⁰⁸ Kako nije došlo do zamjene, zarobljenici kojima je dokazana krivica zbog zlodjela osuđeni su i strijeljani. Jedinice 1. bataljona nastavile su opsadu Vojnića, dok je 2. bataljon pritiskao na opsadu Veljuna, a njegova 1. četa blokirala je žandarme u Perjasici. Treći bataljon vodi borbe 16. decembra 1941. između Lipovače i Grabovca kod Slunja, gdje su se istakli NOP odredi Kršlja i Koranski Lug i jedna desetina NOP odreda Kordunski Ljeskovac u borbi s ustašama i žandarima gdje im nanose veće gubitke. Ustaše su spalile tada selo Lapovac kod Slunja. Treći bataljon pod komandom Slavka Klobučara Čorta i komesara Dragića Brujića imao je zadatak da parališe ustaške jedinice pod komandom Brace Tomljenovića, tabornika iz Plaškog, i kretanje ustaša na području Rakovice—Plitvica, Rakovice—Slunja, Slunja—Primišlja i Primišlja—Ogulina. Tako su paralisane neprijateljske snage na slunjskom području, da ne pristignu u pomoć posadi u Vojniću.

407 Izvještaj Stožera treće pješačke pukovnije od 26. decembra 1941. godine o akcijama partizana u okolini Vojnića. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 2, VII, Beograd 1952, str. 419—420.

408 Marijan Čavić, sekretar MK KPH Karlovac i član Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH, uhapšen 16. oktobra 1941. g. u Karlovcu, strijeljan 1942. g. u Jasenovcu. Marija Pataki upućena je iz Zagreba, sa Marijanom Čavićem na rad u Karlovac. Radila kao kurir i uhapšena na željezničkoj stanici Karlovac sa materijalom koji je nosila iz Zagreba. Zatvarana u Zagrebu, logoru Jasenovac i Slavonskoj Požegi, gdje je ubijena 1941. godine.

*Priprema i izvođenje neprijateljske ofanzive
na sjeveroistočnom dijelu Korduna*

Rast partizanskog pokreta na Kordunu podstiče Antu Pavelića da planira veliku ofanzivu na Kordun decembra mjeseca 1941. godine. Ustaška vlast, održavana na sjeveroistočnom dijelu Korduna pomoću manjih ustaških i žandarmerijskih posada, strahuje od partizanskih napada. Kotarska oblast Vrginmost traži veće vojne formacije jer joj nije dovoljna jedna satnija od 85 ustaša, naoružana vojničkim puškama, 12 puškomitraljeza i jednim kamionom, stacionirana u Topuskom.⁴⁰⁸ Zapovjedništvo oružničkog krila Ogulin izvještava nadležne ustaške organe a Karlovcu da su u borbi s Talijanima u Plavča-Dragi 12. novembra 1941. godine ubijeni učitelj Žarko Ćujić i Stjepan Milašinić Šiljo. »Kod njih je pronađen materijal, što pokazuje da u Karlovcu postoji operativni komitet KPH i da zapravo Karlovac diriguje svim operacijama na području moga krila (Ogulinsko oružničko krilo) i Petrinjskog, pa moli veliki župan Velike župe Pokuplje da preko svojih podređenih organa nastoji da se ovom komitetu ude u trag.«⁴¹⁰ Zaplijenjeni dnevnik Žarka Ćujića i razni drugi dokumenti koji su pronađeni kod poginulog komandanta 3. bataljona Stjepana Milašinića Šilje otkrili su partijsko rukovodstvo koje je djelovalo u Karlovcu, poslije čega su nastala ubistva i hapšenja u Karlovcu. Istovremeno, na inicijativu seljaka iz Desnih Štefanki Janka Paveka, Franje Paveka, Pavla špišića i Josipa Orečića, koji dolaze u žandarmerijsku stanicu Lasinja i izvještavaju o oduzimanju oružja i pozivanju hrvatskih seljaka da se priključe NOB-u, žandarmerijski narednik Petar Nikolić piše Kotarskoj oblasti Pisarovina i Oružničkom zapovjedništvu Karlovca ovo: »Na osnovu prednjeg mole se nadležne vlasti da se poduzmu mjere kako bi se stalo na put razbojničkoj četničko-komunističkoj bandi i izvršilo čišćenje pravoslavnih sela Lasinjskog Dugog Sela, Trepče, Stipana, Sljivovca, Lasinjskog Sjeničaka, Banskih Moravaca i Prkosa, svih sela općine Lasinja, kotar Pisarovina te sela Čremušnice, Kirina Gornjeg i Donjeg, općina Bović; Ostrožina, Sjeničaka Gornjeg i Donjeg općina Vrginmost, kotar Vrginmost.«⁴¹¹ Ovoj molbi za uništenje srpskog stanovništva pravoslavne vjere na području kotara Pisarovina i Vrginmost pridružuje se zapovjednik Oružničkog voda poručnik Jure Mavračić, koji izvještava Veliku župu Pokuplje-Karlovac da su: »U noći od 7. na 8. decembra 1941. prebacila se preko rijeke Kupe s njene desne strane na lijevu obalu skelom ispod sela Donje Kupčine od grčko-istočnjačkog sela Pr-

⁴⁰⁹ Kotarska oblast Vrginmost, br. T-648/41. od 19. novembra 1941. g. traži veće vojne formacije od Velike župe Pokuplje, Karlovac, HAK, Fond NDH. K-1. d. 4.

⁴¹⁰ Zapovjedništvo oružničkog krila Ogulin, dop. od 22. novembra 1941. br. 481 izvještava da su ubijeni 12. novembra 1941. Žarko Ćujić i Stjepan Milašinić Šiljo, HAK, Fond NDH, K. 1, bez sign.

⁴¹¹ Prijedlog Oružničke postaje Lasinja br. 122 od 25. novembra 1941. god. Upravitelju kotarske oblasti Pisarovina i Zapovjedništvu oružništva mjesta Karlovac, HAK, Fond NDH, K, 1, d. 1136.

kosa od 50—60 četnika-komunista. Narednik Mate Bešker iz svog stana pucao je i ubio napadača.⁴¹¹ Zatim bilježnik Opštine Skakavac Matija Jouković šalje izvještaj Vel. župi Pokupje u Karlovac, gdje izvještava o napadu partizana na Opštinu Skakavac 9/10. decembra 1941. god. i traži zaštitu hrvatskog poretka i stanovništva.⁴¹³ Traženima mjesnih funkcionera Velika župa u Karlovcu djelimično udovoljava slanjem domobranske satnije 13. decembra 1941. godine iz Petrinje uz desnu obalu rijeke Kupe u Karlovac i 1. diviziju Celere, »Eugen Savojski« da izvrši policijske operacije na području Skakavac—Lasinja—Crna Draga. Ustaše Ante Pavelića nisu se zadovoljile prolaskom domobranske satnije ni talijanske veće vojne formacije, koja je na ovom sektoru ubila samo tri čovjeka, već i dalje »definitivno čišćenje srpskog življa« i partizanskog pokreta. U interesu rasvjetljavanja takvih zahtjeva donosimo dio izjava žandarmerijskog vodnika iz Lasinje Josipa Koledića, koja glasi: »Napominjem da je prilikom partizanskog napada iz mjesta Prkosa na žandarmerijsku stanicu u Pisarovini došao na žandarmerijsku stanicu u Lasinji brodar Tomića Perčić, te je odmah taj slučaj prijavio da je on Prkošćane i ostale partizanske jedinice koje su u toj akciji učestvovala prevezio preko rijeke Kupe. Na osnovu njegove izjave sastala se delegacija od više članova..., ta delegacija odlazi Paveliću u Zagreb sa zahtjevom da se selo Prkos i okolna sela pravoslavnog življa unište. Tu delegaciju predvodio je Milan Martinović, sin natcesara iz Graca (Jamnička Kiselica), a također se i od ostalih članova delegacije sjećam da je bio Štelica Markulin, pandur; Josip Mađer, lugar; Joža Vuksan, agent; Jure Topolnjak, Mika Mihalić sin Ivana, Mata Mihalić, oba iz Banskog Kovačevca ..«,⁴¹⁴ U ovoj delegaciji bilo je 12 članova koje je Ante Pavelić primio u Banskim dvorima u Zagrebu. Poglavnik NDH-a i njegov ministar unutrašnjih poslova dr Andrija Artuković primili su izvještaj od žandarmerijskog narednika Petra Nikolića pod br. 67 od 2. oktobra 1941. godine, koji je pisan na Artukovićevo traženje povodom molbe Stevana Mađarevića o zaštiti srpskog stanovništva. U njemu između ostalog stoji: »Dolje su nailazile pojedine ustaške postrojbe i kao odmazdu za ubijenog ustašu ubili devet komada pravoslavaca sa ovog područja, ali još nisu izvršili onaj broj koji bi trebalo pobiti kao odmazdu za nestalog ustašu Luknića ... Što se tiče odnošenja raznih namirnica od strane ustaša, istina je da je i toga bilo... O odvođenju nekih nevinih ljudi od strane ustaša, kao što to tužitelj napominje Niku Radičevića i njegove sinove Radičević ..., koji se je uvijek isticao protuhrvatski i zato je svoja nedjela platio glavom, a ovako bi trebalo postupiti sa svakim Vlahom u

⁴¹² Zapovjednik Oružničkog voda Karlovac poručnik Jure Mavračić izvještava Vel. župu Pokupje—Karlovac o napadu na kotarsko mjesto Pisarovina. HAK, Fond NDH, K. 1, dok. od 8. decembra 1941, bez sign.

⁴¹³ U napadu 4. bataljona I KPNO poginuo je borac Dušan Stanojević iz zaseoka Stanojevići, opština Bović. izvještaj bilježnika Skakavac, HAK, Fond NDH, K. 1, d. 33.

⁴¹⁴ Izjava Josipa Koledića, osuđenika KPD-a Kalvarije u Zemunu, Zagreb, AIHRPH, Fond memorijalne građe i izjava, sign.: NG 81/2-37.

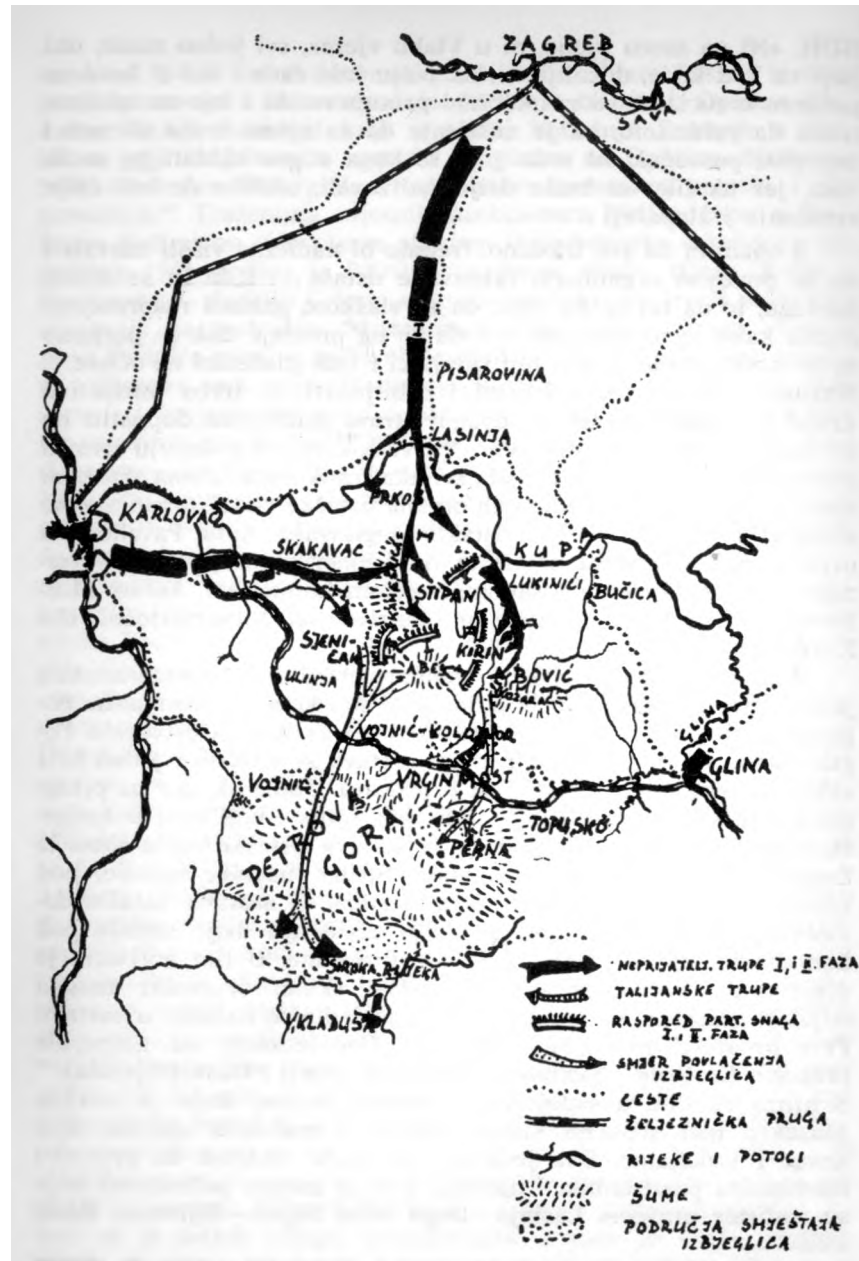
NDH. »Ni na moru pjene, ni u Vlahu vjere«, svi jedno misle, oni koji su kod kuće, u kolijevki, na polju kod rada i oni u šumi sa puškom u ruci, svi su raspoloženi protuhrvatski i kao sa takvima treba da računamo, pa je mišljenje da sa njima treba ubrzati i uskratiti postupak od reda gdje se koga stigne skidati ga sa života, jer ukoliko se budu dalje zadržavali, utoliko će biti dalje stradanja i zlopatnji...

S obzirom na sve izloženo, trebalo bi nadležne vlasti nastojati da se ponovno organizuju takozvane ustaše... i da ih se dobro naoruža, te da im se da vlast da sa vlaškom gamadi raspravljaju onako kako je to bilo početo i da se ne prestaje dok se potpuno sa hrvatske grade zemlje oni izdajnici i tuđi plaćenici ne očiste... Nastupa vrijeme bezobzirnosti i ozbiljnosti, te treba inicijativu držati u rukama, a nikako dragoj strani protivnika dopustiti da inicijativu dobije u svoje rake..⁴¹⁵ Ovi dokumenti pokazuju stvarni odnos Pavelićevih slugu i dijela seljaka frankovaca prema srpskom stanovništvu. Traženja lokalnih organa ustaške vlasti, organizovane delegacije, ubrzalo je i podstaklo poglavnika Antu Pavelića da organizuje s vrhovnim ustaškim funkcionerima Eugenom Kvaternikom Didom, Erikom Lisakom, Maksom Luburićem, Antom Moškovicim i drugima veću ustašku ofanzivu na sjeveroistočni dio Korduna.

Komanda nad ustaškim, žandarmerijskim i domobranskim jedinicama povjerena je bojniku Anti Moškovu, komandantu Poglavnikove tjelesne bojne. U ofanzivi su aktivno učestvovala Poglavnikove tjelesne bojne, u čijem sastavu se nalazio i jedan brzi sklop — tenkovska jedinica sa 8 tenkova. Tome sklopu su pridodana 2 teška topa, 3 tankete, 2 bacača mina i veći broj automatskog oružja. Ova jedinica bila je iz sastava Ustaške vojne škole iz Zagreba, čija je vrhovna komanda Stožer ustaške vojnice, pod komandom pukovnika Tomislava Sertića. U sastavu ustaško-domobranskih jedinica i žandarmerije učestvuju dvije satnije pod komandom Maksa Luburića i Juce Rukavine. U tim borbama je učestvovala domobranska dočasnička škola, oružnički naučni odjel iz Sremske Kamenice, čije su se jedinice nalazile u sastavu Prve hrvatske oražničke pukovnije. Ove jedinice su nastupale pravcem Karlovac—Skakavac, Lasinjski, Donji i Gornji Sjeničak.⁴¹⁶ S njima su bile u sadejstvu X ustaška bojna, koja je izvršila masakre nad srpskim stanovništvom s područja opština Skakavac i Vukmanić. Ove jedinice su imale zadatak da presjeku odstupnicu partizanima i narodu, koji je gonjen jedinicama koje su nadirale pravcem Lasinja—Dugo Selo, Stipan—Šljivovac Bović

⁴¹⁵ Izvještaj Oružničke postaje Lasinja od 2. oktobra 1941, taj. br. 67. AIHRPH Zagreb, Fond NDH, K. 7, f. 1, reg. br. 6 izvještaj ie pisao žandarmerijski narednik Petar Nikolić, koji je obmanjivao srpski narod, a u kritičnom momentu htio je spasti selo Prkos, zbog čega je ubijen zajedno sa ženom i dvoje djece od ustaša u Banskome Kovačevcu).

⁴¹⁶ Izvještaj Zapovjedništva prve hrvatske oružničke pukovnije o akcijama partizana u Hrvatskoj od 1. do 22. januara 1942. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 3, VII, Beograd 1952, str. 457—466.

Shema ustaško-domobranske ofanzive potpomognute s talijanskim okupacionim trupama decembra 1941. godine

iz pravca Lasinja—Prkos—Banski Kovačevac, sadejstvo s jedinicama koje se kreću od Skakavca u pravcu Sjeničaka. U grupaciji jedinica koje su došle iz Zagreba učestvuju i domobranske jedinice Prvog domobranskog zbora iz Siska i sve žandarmerijske posade koje su potpadale pod Oružničko zapovjedništvo Karlovac. Domobranski general Dragutin Rumler, koji ima sjedište u Sisku, u izvještaju je zapisao: »Na području oružničke postaje Lasinja vrši se temeljito čišćenje, pa su četničko-komunističke snage potisnute u pravcu Petrove gore. Pojedinci se kradomice vraćaju na zgarišta svojih domova i tom prilikom žestoko napadaju svaku ophodnju na koju naiđu.«⁴¹⁷

Na područje Četvrtog partizanskog bataljona s istočne strane od Bučice i Ilovačka u pravcu Čremušnice i Kirina nastupaju ustaše što su ih organizovali od hrvatskih seljaka toga područja Josip Crpak i Stjepan Šilobot, koji su se »proslavili« pokoljem u šumi Kobiljači. Ustaško-domobranska ofanziva, potpomognuta žandarmerijom, krenula je iz Zagreba na svoja polazna mjesta 19. decembra 1941. godine. Oružani napadi na teritoriju 4. bataljona počeli su 21. decembra oko 5 sati iz Lasinje na opkoljavanje Prkosa sa tri strane, dok su ustaše iz Banskog Kovačevca zatvorile obruč, tako da se narod nije mogao povući, već i oni koji su pobjegli u to hrvatsko selo svi su pohapšeni i predani ustašama, koje su ih poubijale. U isto vrijeme je opkoljeno Lasinjsko Dugo Selo, Stipan, čremušnica, Ostrožina, Kirin, nastojeći da ovladaju cestom Lasinja—Bović i u širokom frontu u obliku luka opkoljavaju srpska sela, hvataju stanovništvo koje nije uspjelo pobjeći i odreda pale naselja.

U vrijeme nastupanja neprijateljske ofanzive 4. bataljon 1. KNOP odreda se našao na sektoru željezničke pruge željeznička stanica Vojnić—Utinja, gdje je razoružao domobranske i žandarmerijske posade. Zatim se bataljon prebacio na područje Sjeničaka, gdje je izvršeno popunjavanje bataljona novim ljudstvom koje se naoružalo zaplijenjenim oružjem. Pod rukovodstvom komandanta bataljona Nikole Vidovića i političkog komesara Milica Dejanovića išao je ubrzanim maršem od Vrela Utinje i željezničke stanice Vojnić u pravcu Lasinjskog Dugog Sela gdje su se borile s ustašama 1. i 2. četa istog bataljona, na području tzv. Kirinske Republike. Rukovodstvo bataljona stvorilo je plan za odbranu od ustaške ofanzive, koja je nadirala na rejon koji je do tada kontrolisao 4. bataljon. »Započela je jedna od najvećih bitaka na Kordunu 1941. godine. Odabrane Pavelićeve jedinice nadiru na širokom frontu od rijeke Kupe preko Prkosa, Lasinje, Dugog Sela, Čremušnice i Bovića. Rasute na tom širokom prostoru, partizanske jedinice 4. bataljona otvaraju vatru na mnogo jačeg neprijatelja. Prvi plotuni ispaljeni su, »kako se sjeća danas general Vidović«, na sektoru Stipana, Kirina i Ostrožina, u zaseocima

⁴¹⁷ Izvještaj Zapovjedništva Prvog domobranskog zbora u Sisku u vremenu od 18. do 31. januara 1942. Ibid., str. 484—492.

Đekići i Pulje. Zatim u borbu stupaju i ostale jedinice 4. bataljona.⁴¹⁸ Kada su ustaše i domobrani, popomognuti žandarmerijom, došli u oružani sukob s jedinicama 4. bataljona, dovlače nove snage i formira se front na rječici Trepči, gdje je bataljon pružio ogorčen otpor neprijatelja.

Domobranski general Milan Mizler u svome izvještaju Ministarstvu hrvatskog domobranstva i Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, između ostalog javlja: »Dana 22. prosinca ove godine u operacijama protiv četnika, koje vodi Poglavnikova tjelesna bojna u području ove postaje (Lasinja), nestali su u borbi oružnik Josip Matasić i pričuvni oružnik — domobran Andrija Vinaković. Pokusni oružnik Mato Busina vratio se lakše povrijeđen i izjavljuje da su bili napadnuti strojnom puškom od strane četnika i vidio kako su nestali oružnici pali, ali usljed malobrojnosti, a nadmoćnosti četnika, preostali zdravi članovi ophodnje morali su se povući do naše postrojbe..⁴¹⁹ Ustaške jedinice kretale su se usporeno i oprezno, a patrolna izviđanja su vršile žandarmerijske i domobranske jedinice. Ustaška formacija koja se kretala pravcem Dugo Selo—Stipan—Šljivovac izbila je na potok Mala Trepča i htjela ovladati selima Donjeg i Gornjeg Kirina. Na tom pravcu s kirinskih brežuljaka 4. bataljon I KNOP odreda pružio je snažan otpor, tako da su ustaše bile suzbijene na livadama uz potok Mala Trepča, gdje su imali više mrtvih i ranjenih vojnika. Tako je toga dana zaustavljeno napredovanje ispred samog Kirina. Neprijatelj iz tog pravca više nije pokušavao napredovati, nego je čitavo svoje desno krilo prebacio prema selima Trepči, Čremušnici sjeverno i sjeveroistočno od Kirina, paleći zahvaćena sela. Ustaško-domobranska ofanziva sa žandarmima sljedeći dan kreće prema Gornjoj Čremušnici i Boviću, nastojeći da potpuno zavlada cestom u pravcu Bović—Vrginmost. Neprijatelj je u prvim danima ofanzive spalio sva srpska sela od desne obale rijeke Kupe sve do Vrginmosta. Tako su potpuno uništena sela Prkos, Dugo Selo, Stipan, Šljivovac, Donje i Gornje Taborište, Trepča, Čremušnica, zatim Golinja, Trstenica i Kozarac. To potvrđuje Branko Žutić, predsjednik NOO Kirin, koji je zapisao sljedeće: »Nakon dva dana (ustaške ofanzive) naš je bataljon stigao sa svojih akcija i dao prvi otpor neprijatelju, koji je dimovima paljevine obilježavao svoj front u obliku 10 kilometara dugog luka. Naš otpor prisilio je neprijatelja na rokiranje snaga i mijenjanje pravca napada, a kad ni to nije pomoglo, onda je dovikao pojačanja trupa, 5 tenkova, avione i samog Pavelića, koji je ličnim prisustvom morao podizati moral svojim tjelesnim bojnama. Naš bataljon, pojačan manjom četom iz Petrove gore,

⁴¹⁸ Milan Bekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein, Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 265. (O datumu početka ofanzive nisu istovetna mišljenja. Većeslav Holjevac smatrao je početak talijanske policijske operacije u Pokuplju 16. decembar, Branko Žutić smatra početak ofanzive 19. decembar, kada su neprijateljske jedinice krenule iz Zagreba, Nikola Vidović 20. decembar, vrijeme dolaska neprijatelja na polazne položaje, dok Branko Nikoliš, Nikola Brezović i drugi smatraju početak ofanzive 21. decembra, kada su neprijateljske jedinice stupile u oružanu akciju protiv srpskih sela na Kordunu).

⁴¹⁹ Ibid., str. 266.

obrazovao je front čitavom dužinom Kirina i tu 12 dana pružao otpor, sve dok neprijatelj nije pomoću tenkova izvršio proboj fronta evakuisalo se civilno stanovništvo sa nešto hrane i stoke i nešto najlakšeg inventara preko besputnih brda u pravcu Petrove gore. Evakuacija je izvršena preko željezničke stanice Vojnić, pravcem koji je jedini ostao otvoren, zahvaljujući likvidaciji neprijateljskih posada na željezničkoj stanici Vojnić i Utinji 14 dana prije toga. Dok su se naše snage borile s neprijateljem koji je otpočeo napad sa sjevera preko rijeke Kupe i nakon našeg prvog otpora prenio težište svoga glavnog napada na sjeveroistok i istok, dotle su nove neprijateljske snage otpočele ofanzivu i sa zapada, iz Karlovca na Sjeničak.«⁴⁰

Zapadno područje kirinsko-sjeničarskog kotara, zapadno od šume Kremešnice, sa Sjeničakom u središtu, ostalo je nekoliko dana pošteđeno. Radi pomoći ustaško-domobranskim jedinicama koje su vodile borbu na području Kirina i Ostrožina, neprijateljske snage nastupaju razorenom prugom prema željezničkoj stanici Vojnić i cestom iz Karlovca preko Skakavca u Sjeničak. Ove ustaške jedinice su bile potpomognute tenkovima i artiljerijom. Poslije probijanja fronta u Gornjem Kirinu pomoću tenkova i pješadije neprijateljske jedinice ulaze u Kirin i druga sela na lijevoj obali Trepče. Partizani se povlače i osiguravaju povlačenje naroda za Petrovu goru kako ne bi bio odsječen ustaškim jedinicama koje nadiru cestom i prugom od pravca Skakavac—Sjeničak—Utinja, željeznička stanica Vojnić—Vrginmost. Na tome širokom području Paveličeve vojne formacije pale svaku kuću, svaku gospodarsku zgradu, ubijaju i kolju sve što živo uhvate bez milosti.⁴²¹ Uništavanje je bilo tako temeljito da nisu ostali ni kokošinjci, golubinjaci, pasje kućice i dr. Ubijani su psi i mačke, stoka i utovljene svinje, sve što se nije moglo odvući. Vidjelo se da se na tom prostoru neće duže zadržati neprijateljske snage. Sve ustaške pristalice iz susjednih sela išle su u pljačku. Dizalo se sve iz kuće i gospodarskih zgrada, a zatim se redom palilo. Sve se ovo radilo pod okriljem ustaških jedinica koje su vršile masakre nad srpskim stanovništvom kojeg su pohvatali i ubijali u šumi Brezije kraj Lasinje i širom sjeveroistočnog dijela Korduna.

Ustaše pred čitavu javnost iznose svoja zločinačka djela u službenoj Obavijesti o čišćenju komunističkih gnijezda na području Velike župe Gora i Pokuplje,⁴²² gdje priznaju da su »temelji-

⁴²⁰ Branko Zutić: Razvitak ustanka u narodnooslobodilačkom ratu na najsjevernijem području Korduna. Nastava historije, br. 2, 1951. godine.

⁴²¹ Zarobljeni ustaša Mijo . . ., nezakonito dijete iz Sv. Križa (Začretje), Hrvatsko zagorje, na saslušanju u Gornjem Sjeničaku između ostalog je izjavio: »Ustaše su imale računa penjati se na svako brdo zbog jednog jedinog kućanstva jer im se isplaćuje 300 kuna za svaki zapaljeni krov«, znači i svinjac i kokošinjac. Branko Nikoliš, Beograd, Jevrema Grujića 11, priv. arh.

⁴²² Obavijest o čišćenju komunističkih gnijezda na području Velike župe Gora i Pokuplje, Hrvatski narod, 3. novembra 1941. godine.

to očistili komunistička gnijezda«..., tj. masovno vršili pokolje i ubijanja srpskog stanovništva.

Ustaška ofanziva na Kordunu popraćena je velikim natpisima u ustaškoj štampi nakon povratka Pavelića sa Korduna. »Hrvatski narod« donosi saopštenje »Croatije« pod naslovom »Poglavnik na Kordunu«, a u podnaslovu »Poglavnik je proveo zadnji dan Stare godine s ustašama, domobranima i oružnicima na Kordunu.« O tome ima i saopštenje službene ustaške agencije: »U srijedu 31. prosinca 1941. godine proboravio je Poglavnik na Kordunu, na području u kojem su donedavno boljševičko-četnički banditi uznemiravali mirno pučanstvo i ugrožavali njihov život i imovinu. Na tom području ostao je Poglavnik sa svojom pratnjom, u kojoj su se nalazili njegova preuzvišenost general g. Oxilia i Poglavnikov pobočnik bojnik Lisak — cijeli dan. Poglavnika je pri dolasku na ovo područje dočekaio bojnik Poglavnikove tjelesne bojne Ante Moškov, zapovjednik odjela, kojima je povjerena dužnost da osiguraju ovo područje i da ga očiste od četničko-boljševičkih bandita. Bojnik Ante Moškov poveo je Poglavnika i njegovu pratnju sa splava preko Kupe, a onda je Poglavnik sa svima pošao pješice do mjesta gdje je čekaio konjanički sklop Poglavnikove telesne bojne...« Nastavlja se saopštenje: »Poglavnik je sa svojom pratnjom odjahao prema položajima na kojima se još vide tragovi nedavnih borbi s četničko-komunističkim banditima. Zatim je Poglavnik nastavio obilaziti redom sve položaje i svugdje se zadržavao u razgovoru sa seljacima. Poglavnik je jašući čitav dan obišao sve odjele i postojbe, domobrana i hrvatskih oružnika koji s puno požrtvovanosti vrše svoju tešku dužnost. Konačno, Poglavnik je stigao u Bović, gdje se nalazi sjedište zapovjedništva svih odjela. Tu se zadržao nešto dulje da se odmori. Poglavnik je bio veoma zadovoljan s duhom koji prožimlje naše ustaše, domobrane i oružnike i sa spremnošću na žrtvu koju oni pokazuju na svakom koraku ...« Ustaška vlada objašnjava izvođenje svojih zločinačkih operacija u kojima je uništila preko 2 000 seoskih gospodarstava i pobila na najzvjerskiji način dvije hiljade ljudi, žena, djece i staraca. U Obavijesti o čišćenju komunističkih gnijezda na području Velike župe Gora i Pokuplje od 2. januara je, između ostalog, rečeno: »U noći od 7. na 8. prosinca provalila je u Pisarovinu jedna skupina od oko 40 nacionalnih komunista u svrhu pljačkanja i teroriziranja pučanstva. Te su zgode napali oružničku postaju... Nadalje su pljačkali i sobom odnijeli raznih odjevnih predmeta i oružja iz mjesta.

Izvidima je ustanovljeno da su napadači došli s desne strane rijeke Kupe iz sela Prkosa i susjednih sela...

Usljed toga izdana je naredba da se na lice mjesta upute potrebne oružane snage, da taj kraj očiste od komunističkih banda. Jedinice ustaške vojnice, Poglavnikove tjelesne bojne, domobrana

i oružništva pod zapovjedništvom bojnika Ante Moškova izvršile su zapovijed te su južno od rijeke Kupe, napose na području opštine Bović, gdje je bilo jedno od središta komunističkog terora, temeljito očistili komunistička gnijezda, a sada nastavljaju s čišćenjem na ostalim područjima župe Gora i Pokuplje ...“

Pavelićeva tjelesna bojna, potpomognuta s četiri hiljade ustaša, domobrana i žandara, vršila je progrome i pljačke od rijeke Kupe do Petrove gore. Sve što je palo u njene ruke nije ostalo na životu. Zahvaljujući junaštvu boraca Nikole Vidovića (koji su sačinjavali 4. bataljon, a koji se sastojao od 350 ljudi), spasilo je živote preko 15 000 stanovništva kirinsko-sjениčarskog kotara. Stanovništvo se povlačilo preko željezničke pruge za Petrovu goru i bilo je razmješteno u selima koja su pokrivali prvi i drugi bataljon I KNOP odreda oko Petrove gore. Partizanske snage malo-brojne i iscrpljene svakodnevnom borbom nisu mogle spriječiti nadmoćnije ustaške snage da zavladaju dijelom Korduna između rijeke Kupe i željezničke pruge Karlovac—Vrginmost—Glina. Ustaše su ponovo zavladaale željezničkom prugom, a jedinice Četvrtog bataljona su se našle opkoljene i odsječene od ostalih partizanskih jedinica. Poznavajući dobro teren, Četvrti bataljon nije išao prema Petrovoj gori, gdje je neprijatelj skoncentrisao svoje snage. Bataljon. se 2. januara prebacio u šumu Kremešnicu, koja se nalazi između Ostrožina i Sjeničaka, a zatim se probio iza neprijateljskih položaja i napao neprijatelja s leđa.

Za cijelo vrijeme ove ustaške ofanzive vršena su masovna pljačkanja kordunaških sela od ustaško-domobranske vojske i seljaka iz Pokuplja. Južno od rijeke Kupe izvukli su na stotine vagona stoke, hrane i drugog materijala. O njihovoj pljački govore njihovi dokumenti: »1. Izvijestite Glavni stožer ustaške vojnice da smo doprli do potoka Mala Utinja. 2. Da bude sutra na postaji Skakavac 5 vagona G za utovar stoke i materijala.. U drugom dokumentu stoji: »Na vaš dopis br. 11461/41 saopćujemo da je 21 vagon živog blaga dopremljen u Zagreb nakon akcija ustaških postrojbi na Kordunu nije oduzet mirnom stanovništvu onoga kraja, nego je gore spomenuto blago pokupljeno po šumi.. .“⁴²³ Punih 25 dana partizani su izdržali borbu s neprijateljem i nisu napustili svoju teritoriju, već su ostali na njemu nanoseći neprijatelju teške gubitke, usljed čega neprijatelj napušta ovu teritoriju i povlači se u svoje baze uz rijeku Kupu na potezu Karlovac—Petrinja. »Upad ustaša na teritoriju četvrtog bataljona i uništenje sela Prkos, Moravci, Lipje, Lasinjski Sjeničak, Gornji i Donji Sjeničak, Slavsko Polje, Pješćanica, Dugo Selo, Stipan, Šljivovac,

⁴²³ Hrvatski narod od 17. aprila 1942. godine. Obavijest br. 2 Glavnog stana Poglavnika. Tekstovi objavljeni i u knjizi: Milan Bekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein, Okrug Karlovac 1941. Zagreb 1965, str. 258—259.

⁴²⁴ A VII Beograd, Izvještaj zapovjednika domobranskih jedinica. K-7, d. 31-1-5.

⁴²⁵ AIHRPH, Fond NDH, reg. br. 1894. Izvještaj zapovjednika Poglavnike tjelesne bojne, uz. stk. F. Sarić.

Velika i Mala Trepča, Ostrožin, Kirin, Bović, Kozarac — ukupno oko 2 000 kuća®⁶ predstavlja za nas problem koji se teško rješava.«⁴²⁷

BORBE PARTIZANA ZA STVARANJE SLOBODNE
TERITORIJE I RAZORUŽAVANJE DOMOBRANSKE
POSADJE VOJNICA

Ustaška ofanziva na sjeveroistočni dio Korduna nije zaustavila planirane akcije GŠ NOP odreda Hrvatske o uništavanju i razoružavanju neprijateljskih posada na Kordunu. Partizanski odred Debela kosa reorganizovan je u Prvu četu Prvog bataljona poslije likvidacije neprijateljske posade u Vojišnici. Četa je napala ustašku posadu u Krnjaku i zauzela sve zgrade, osim jedne jednospratne zidanice gdje se neprijatelj zabarikadirao i branio se puna tri dana. Neprijatelju se stigla pomoć u ljudstvu i tenkovima pa se posada iz Krnjaka, zajedno s pristiglim pojačanjem, probila prema Bariloviću i Karlovcu. Napuštanje Krnjaka omogućilo je Štabu Prvog bataljona da pojača obruč oko Vojnića sa Drugom i Trećom četom koje su opsjedale Krnjak. Neprijateljska posada u Vojniću bila je potpuno odvojena od 23. decembra 1941. godine od neprijateljske komande u Karlovcu. Posada je primala pomoć samo preko aviona koja je prekinuta u toku januara zbog naglog pogoršanja vremenskih prilika. To su iskoristile partizanske jedinice, te su svakodnevno napadale iz svih pravaca kako bi se neprijatelj demoralisao, što će omogućiti konačan obračun s neprijateljem. Na svakog partizana neposredno oko Vojnića dolazila su četiri neprijateljska vojnika. Prvih dana januara ostale su oko Vojnića još slabije partizanske snage. Naime, zbog neprijateljske of anzi ve prebačeno je na područje kotara Vrginmost oko 110 boraca na pravcu Karlovac—Sisak da bi se spriječilo eventualno nadiranje neprijatelja iz tog pravca.⁴²⁸ Na području samog Vojnića bilo je oko 50 naoružanih partizana i seljaka s vi-

⁴²⁶ Na području upravnih opština sreza Vrginmost, prema popisu stanovništva 1931. godine, živjelo je u Boviću 4 675 Srba, 353 Hrvata; Cemernici 3 936 Srba, 71 Hrvat te dva neopredijeljena; Lasinji 5 331 Srbin i 3 500 Hrvata; Topuskom 7 474 Srbina, 3 542 Hrvata i 3 drugih nacionalnosti; Vrginmostu 8 831 Srbin, 110 Hrvata i 7 ostalih nacionalnosti, a u upravnoj opštini Vukmanić 2 897 Hrvata i 2 834 Srbina. Ukupno je na tome području 1931. godine živjelo 44 559 stanovnika. Od toga 33 071 Srbin, 10 472 Hrvata i 16 ostalih nacionalnosti. Ovaj broj je bio znatno veći 1941. godine za vrijeme ustaške ofanzive decembra 1941. godine. Prema popisu kuća i stambenih zgrada 1931. godine na području sreza Vrginmost bilo je 5 682 kuće, sreza Vojnić 5 876 i sreza Slunj 7 162 kuće, što ukupno iznosi 18 720 kuća. U ova tri sreza živjelo je 1931. godine 122 946 stanovnika, od toga 83 030 Srba. 39 866 Hrvata i 50 ostalih nacionalnosti. Od toga je na području sreza Slunj živjelo 45 829 stanovnika, sreza Vojnić 39 297 i sreza Vrginmost 37 820 stanovnika.

⁴²⁷ Izvještai Dolitičkog komesara Kordunaškog NOP odreda od 27. ianuara 1942. godine Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske o stanju u bataljonima i političkoj situaciji na terenu (izvještaj pisao Većeslav Holjevac). Ibid., str. 110.

⁴²⁸ Milan Bekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein, Okrug Karlovac 1941, Zagreb 1965, str. 276.

lama i roguljama kao rezerva i pojačanje. Opsadom neprijateljske posade u Vojniću rukovodio je Bogdan Oreščanin, koji je između ostalog o tome zapisao: »Primijenili smo taktiku iznuravanja ne puštajući posadu u miru ni jednog časa. Čitave dane i noći ispaljivali bismo po koji metak ili rafal, prisiljavajući tako neprijateljske vojnike da stalno budu na borbenim položajima. Kako smo bili sasvim blizu jedni drugima, nikad nisu znali pucamo li zbog toga da ih uznemiravamo ili krećemo u napad. Tako nisu mogli ni spavati ni odmarati se, a njihove rezerve hrane i municije smanjivale su se svakim danom..⁴²⁹ Bilo je tu raznih trikova, od spuštanja buradi s barutom, točkova s dinamitom i drugih prepada. Osim toga, partizani su im slali svakog dana ultimatum da se predaju, što su oni odbijali. Tako su dani prolazili, a situacija neprijateljskog garnizona se pogoršavala. Radio-stanica koju je neprijatelj imao pokvarila se, a jedini ljekar kada je primio poruku od partizana da napusti mjesto, prestrašio se i pobjegao među partizane. Tako su ranjenici ostali bez pomoći i komanda garnizona donosi odluku da se najteži ranjenici, uz dva pratioca na saonicama označenim bijelom zastavom sa oznakom »Crvenog krsta, upute kroz partizansku zasjedu u Karlovac. Partizani su zaustavili pet teških ranjenika s pratnjom i počastili ih s toplim napicima u seoskoj kući, a zatim pustili s jednim pratiocem u Karlovac. Uz put su postavili na više mjesta dobro naoružane partizane i seljake kako bi ostavili utisak da se oko Vojnića nalaze velike partizanske snage. Ono malo hrane i municije što je dolazilo avionima više je palo među partizane nego što je dospjelo domobranima u ruke. Zbog toga 12. januara Komanda neprijateljskog garnizona donosi odluku, da se probije kroz partizanski obruč u pravcu željezničke pruge, gdje su je čekale partizanske snage s obje strane željezničke pruge u zaseoku Utinjski Mededak, selo Kartalije. Na tome pravcu u zasjedi su bile kombinovane jedinice Prvog bataljona.

Zarobljeni domobrani i žandarmi vraćeni su u Vojnić, a zatim podijeljeni u četiri grupe i pušteni u neprijateljske garnizone Slunj, Barilović, Karlovac i Topusko. U Karlovac su upućeni svi ranjeni domobrani i žandari, dok su oficiri zadržani radi razmjene za uhapšene komuniste. To je bio jedan od najvećih vojnih i političkih uspjeha u prvoj godini ustanka na Kordunu. Trinaestog januara 1942. godine Vojnić je postao stjecište mnoštva naroda koji je došao da sluša vojne rukovodioce, a posebno komandanta Prvog bataljona Stanka Opačića, koji je rukovodio operacijom za oslobođenje Vojnića. Oslobođenje Vojnića 12. februara 1942. godine označavao je i definitivni poraz ustaškoj of anzi vi koja se vodila na području kotara Vrginmost. Početkom februara 1942. godine u borbama oko Skakavca i Banskog Kovačevca ubijena su 82 ustaša, a 50 ih je ranjeno. Ove borbe vodio je Prvi bataljon

⁴²⁹ Ibid., str. 277.

I KNOP odreda pod komandom narodnog heroja Mirka Postica,⁴⁴ a Četvrti bataljon je potukao ustaše kod ciglane u Sjeniĉaku.

Neprijatelj koji se povukao s podruĉja sreza Vrginmost uĉvršćuje se u mjestima koja leŹe uz rijeku Kupu i nastoji da sprijeĉi uspostavljanje kontakata s hrvatskim selima i prodiranje partizana preko Kupe, kao i dolazak Hrvata u partizane.

Ĉetvrti bataljon pod vodstvom Nikole Vidoviĉa nastavlja širenje narodne revolucije s Korduna na podruĉje Pokuplja.

Partijsko rukovodstvo i Komanda partizanskish odreda, koji djeluju na podruĉju Korduna, donose odluku da 4. bataljon treba da prodire i osvaja neprijateljske posade uz rijeku Kupu. Noću izmeĊu 6. i 7. februara 1942. godine napao je Ĉetvrti bataljon, potpomognut Prvom i Drugom četom Prvog bataljona (pod starim nazivima odredi: Crna Lokva, 1. vod, Jurga 2. vod, Miholjsko 3. vod. Komandir ove 2. čete bio je Joso Hajdin, a komesar BoŹo Spaĉek. Gaĉeški odred s komandrom Ilijom Mrkonjićem,“ koji je pripadao Trećoj četi) opštinsko mjesto Lasinju. Mjesto je na juriš zauzeto, poginulo je 8 Źandarma, a uhvaćen je ustaša Mijo Vuksan, koji je bio poznat po svojim zlodjelima za vrijeme ustaške ofanzive. U borbi je zaplijenjen teški mitraljeŹ, devet karabina, dva pištolja i više razne vojniĉke opreme.⁴³²

U borbi za Lasinju 7. februara 1942. godine poginuli su Lazo Vujĉić, Dmitar Klipa i Nikola Krivokuća, a ranjeni su Rade Ranić i Rosić iz Podsedla.

OruŹniĉka pukovnija nije iskazala poginule iz drugih vojnih formacija prikrivajući svoj poraz. Partizani su odmah napustili mjesto Lasinju i povukli se na poloŹaje oko Cvjetnovca u šumi Kremešnici.

Neposredno iza napada Ĉetvrtog bataljona na mjesto Lasinju pojaĉava se posada u Banskom Kovaĉevcu sa dvije satnije koje se uĉvršćuju oko škole i po zaseocima. U februaru i martu 1942. godine nalazi se u Vukmaniću 400 domobrana i Źandarma sa dobro uĉvršćenim mitraljeskim gnijezdom. Zaveli su strogu kontrolu ulaska u selo, kao i izlaska, jer su se pojavili partizanski leci. Domobrani iz Vukmanića imali su zadatak da preko noći drŹe straŹu u Trebinji kako bi sprijeĉili prodor partizana preko Trebinje u pravcu Karlovca. Ovdje je redovno straŹarilo 40 domobrana s dva puškomitraljeza, koji su izviĊali i odrŹavali vezu s ustašama u Skakavcu, gdje su se nalazile dvije satnije pitomaca i jedna satnija domobrana. Ove jedinice su bile razmještene po seoskim kućama, u Perakovićevoj kući i Osnovnoj školi. Od naoruŹanja su imali dva topa, bacaĉ mina i veće koliĉine automatskog oruŹja.

Ĉetvrti bataljon I KNOP odreda, ĉije su jedinice operisale na tom podruĉju, imao je protiv sebe posade Banski Kovaĉevac—La-

430 Glas Korduna, br. 3, od 14. februara 1942. godine, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 3. Beograd 1952, str. 152.

431 Ilija Mrkonjić poginuo u Ruju kod Plaškog aprila 1942. godine.

432 Ibid., Zbornik V/3, str. 156.

sinja gdje su došle tri satnije domobrana, 60 ustaša i dvadesetak žandarma, Desne Šefanke gdje je bilo 25 žandarma i nešto domaćih ustaša, Lukiniće sa 20 ustaša, Ilovačak s grupom žandarma i Bučicu gdje je bilo 200 ustaša što stranih, što domaćih.⁴³ To su bile neprijateljske formacije koje su štitile jači prodor Četvrtog bataljona u Pokuplje i u pravcu Žumbereka.

Neprijatelj, da bi se mogao pripremiti za proljećnu ofanzivu, držao je veće snage, i to: 200 domobrana u Sići, 1 030—1 040 Talijana u Topuskom, na željezničkoj stanici Topusko oko 60 ustaša i domobrana, 110 ustaša i 60 žandarma u Čemernici i preko 1 000 Talijana u Vrginmostu. Zatim su držali veće vojne formacije u Slunju 500 »crnih košulja« Talijana i 3 satnije ustaša i domobrana, 100 domobrana i žandarma u Brestu, 200 žandarma u Blagaju i Pavlovcu, a zatim su postojale manje posade u mjestima Cetingradu (70 žandara i 150 naoružanih civila), Ponoru (25 inajara), Donjoj i Gornjoj Glini, Cvitoviću, Podzvizdu i Maloj Kladuši. Neprijatelj je i dalje držao sa svojim snagama Primišlje, Tržić, Rakovicu, Drežnik, Tržac, Plaški, Ponor, Batnogu i Veliku Kladušu.⁴⁴

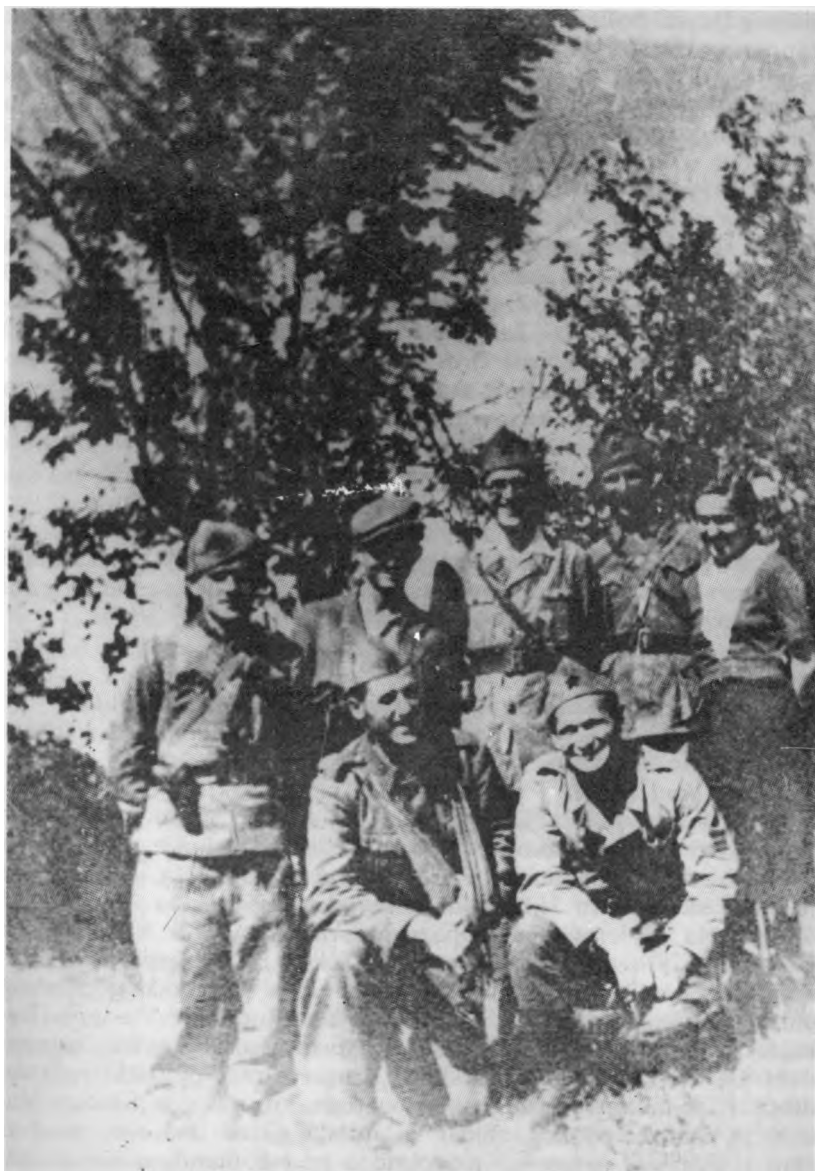
Poslije pada Vojnića stegnut je obruč oko neprijateljske posade u Veljunu. Neprijatelj je iskoristio nebudnost partizana i pobjegao prema Slunju. Na isti način povukli su se domobrani i žandarmi iz Perjasice.

Savjetovanje komandanata i koptesara Banije, Korduna, Like i Primorsko-goranskih partizanskih odreda s članovima GŠ NOP odreda Hrvatske
u Zbjegu kod Slunja i reorganizacija partizanskih odreda

Glavni štab NOP odreda Hrvatske, da bi što bolje koordinirao akcije i pojačao sistematsko uništavanje neprijatelja, organizovao je 30. i 31. januara 1942. godine savjetovanje u selu Zbjegu kod Slunja. Na savjetovanje su pozvani svi članovi GŠ NOP odreda Hrvatske i komandanti i komesari Ličke grupe partizanskih odreda, Kordunaške grupe partizanskih odreda i Primorsko-goranskog partizanskog odreda. Na savjetovanju su istupili dr Vladimir Bakarić, komesar GŠ NOP odreda Hrvatske; Ivo Rukavina, komandant GŠ NOP odreda Hrvatske, i drugi vojni i politički rukovodioci. Komandant Kordunaškog partizanskog odreda Srećko Manola je, između ostalog, rekao: »Banijski odred ima svoj zasebni štab i nalazi se samo još privremeno pod komandom Kordunaškog partizanskog odreda. Kordun ima 4 velika bataljona, sada će biti organizirana dva odreda, a time i Grupa. Odred ima 2 450 naoružanih partizana u pokretnim jedinicama, osim toga ima 5 100 mobiliziranih. Od oružja ima 7 teških mitraljeza, 48 puškomitraljeza, 1 320 naših i 35 talijanskih karabina, 166 raznih vojnih pu-

⁴³³ Ibid., str. 296.

⁴³⁴ Ibid., str. 184.

Štab 2. kordunaškog NOP odreda: Rade Janjanin, Bogdan Oreščanin, Jovica Lončar, Dušan Livada, Rade Dobrosavljević, Milisav Dakić, Milica Vujičić

šaka, 535 civilnih pušaka, mauzerovih 130 000 metaka, 4 bacača mina... U Banijskom odredu ima 600 partizana...“

Savjetovanje je postavilo sljedeće zadatke pred partizanski odred Korduna: »Kordunaški partizanski odred, odnosno nakon provedene organizacije Kordunaška grupa partizanskih odreda, upraviće svoje akcije prema Kupi obuhvatajući hrvatska područja, uznemiravati Karlovac, pritiskivati Vrginmost i Topusko i pročišćavati teritoriju u cazinskom srezu usmjerivši akcije na Cetinograd i Kladušu. Glavni smjer operacija treba da bude upravljen na cestu Ogulin—Slunj i likvidaciju primišljanske posade, sa zadatkom da se Slunj stegne sa svih strana. Aktivizirati jedinice oko Plaškog i izvršiti pritisak na samo mjesto. Onemogućiti kretanje protivnika na cesti Slunj—Drežnik. Uništiti željezničke rezervoare za vodu kod Plaškog i zajedno sa Ličkom grupom uništiti i potpuno onesposobiti prugu između Jesenice i Vrhovina u Kapeli. Uništiti željeznički rezervoar u Jesenici. Izviditi mogućnost uništenja mosta kod Dubrava na pruzi Ogulin—Zagreb.«⁴³⁶

U toku februara 1942. godine na Kordunu su formirani u smislu zaključaka GŠ NOP odreda Hrvatske partizanski odredi od postojećih bataljona. Po naređenju GŠ NOP odreda Hrvatske Kordunaški NOP odred se reorganizuje u dva odreda, i to: Prvi i Četvrti bataljon formirali su Prvi kordunaški narodnooslobodilački partizanski odred. Prvi bataljon se reorganizovao u tri bataljona, a Štab Prvog bataljona u cijelosti je postao Štab Prvog odreda.

Drugi i Treći bataljon sačinjavali su drugi kordunaški partizanski narodnooslobodilački odred, a Štab Drugog bataljona postao je Štab Drugog odreda. Drugi bataljon se reorganizovao u dva bataljona. Istom naredbom određeno je da počne da radi 20. februara 1942. godine oficirska partizanska škola.⁴³⁷ Naredbom br. 1 Štaba Prvog kordunaškog partizanskog odreda određen je za komandanta Prvog kordunaško-partizanskog odreda Stanko Opačić Čanica, za komesara Mile Ratković, operativnog oficira Bogdan Oreščanin i obavještajnog oficira Milić Novković. Za komandanta Prvog bataljona postavljen je Mirko Poštić, za politkomesara Mile Basara, za operativnog oficira Ljuban Korać, a obavještajnog oficira Nikola Novković. Istom naredbom za komandanta Drugog bataljona postavljen je Mihailo Savić, za politkomesara Božo Spaček, za operativnog oficira Ignjatije Perić, a za obavještajnog oficira Jovan Vučetić. Za komandanta Trećeg bataljona postavljen je Jovica Lončar, za politkomesara Slavko Markon, za operativnog oficira Pero Roknić, a obavještajnog oficira Savo Bogdanović. Prema istoj naredbi, Četvrti bataljon je ostao u svom ranijem sastavu, i to: komandant Nikola Vidović, politički komesar Milić Dejanović, operativni oficir Slavko Krajačić i obavještajni oficir Nikola Vidović II.^{438*}

⁴³⁵ Ibid., str. 175.

⁴³⁶ Ibid., str. 182.

⁴³⁷ Ibid., str. 125.

⁴³⁸ Ibid., str. 130.

Naredbom Štaba Drugog kordunaškog NOP odreda za komandanta je i dalje ostao Robert Domani (Vladimir Ivanović), a politkomesar Dušan Dmitrović. U Drugi odred su ušli i Treći bataljon, tako da se izvršila i reorganizacija bataljona. Za komandanta Prvog bataljona postavljen je Milutin Karaš, za politkomesara Izidor Strok, za operativnog oficira Mile Opačić. Za komandanta Drugog bataljona postavljen je Miloš Dejanović, za politkomesara Đuro Krajačić, za operativnog oficira Dušan Komadina, a obavještajnog oficira Miloš Davidović.⁴³⁷

U isto vrijeme je Banijski odred formalno odvojen od Korduna i stavljen pod neposrednu komandu Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske. Reorganizovani partizanski odredi pristupili su daljim akcijama protiv neprijatelja na cjelokupnom području Korduna. Poslije čišćenja i protjerivanja ustaško-domobranskih posada na području sreza Vojnić pristupilo se operacijama na području srezova Slunj i Cazin. Nakon kraćeg opsjeđanja 24. februara 1942. godine zauzeta su neprijateljska uporišta Primišlje i Tržić. U tim ^borbama neprijatelj je imao 60 mrtvih i 47 italijanskih vojnika zarobljenih. U borbi je poginulo 5 partizana i komandant Trećeg bataljona Mićo Barać. U tim borbama zarobljeno je 70 karabina, 5 puškomitraljeza, 2 teška mitraljeza i mnogo druge opreme.⁴⁴⁰ Talijani prestrašeni zajedno s žandarmima napuštaju 23. februara 1942. godine Veliku Kladušu u koju odmah ulaze partizanske jedinice. U V. Kladuši je bogat plijen u namirnicama. To je bila velika politička pobjeda jer su partizane oduševljeno dočekali stanovnici V. Kladuše, među kojima ima veći broj muslimananskog stanovništva.⁴⁴¹ Partizanske jedinice su ugrožavale neprijatelja u Cetingradu i Slunju, a bio je oslobođen veći dio teritorije sreza Cazin u kome žive pretežno Muslimani.

Oslobođenje Velike Kladuše imalo je poseban značaj za dalji razvoj NOP-a kod Muslimana Cazinske krajine.

Druga konferencija KPH za okrug Karlovac 1942. godine

Oslobađanjem većeg područja na Kordunu i širenje ustanka na Bosansku krajinu podstaklo je rukovodstvo OK KPH Karlovac da provede 12, 13. i 14. marta 1942. godine Drugu konferenciju OK KPH Karlovac u Velikoj Kladuši. Partijska organizacija okruga Karlovac bila je prva u Hrvatskoj koja je na oslobođenoj teritoriji organizovala svoju legalnu konferenciju. Konferencija je održana u mjestu s pretežno muslimanskim stanovništvom, čime se još više naglasilo bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana toga područja.

⁴³⁹ Ibid., str. 140.

⁴⁴⁰ Obavještenje Štaba Grupe kordunaških NOP odreda od 25. februara 1942. g. Štabu Banijskog odreda o rezultatima napada na cesti Slunj—Primišlje i oslobođenju Kladuše. Ibid., str. 197.

⁴⁴¹ Glas Korduna, br. 5, od 28. februara 1942. g. Ibid., str. 204.

*Okrutna konferencija KPH Korduna u Velikoj Kladuši 1942. godine.
U radnom predsjedništvu od lijeva na desno: Milutin Košarić, Husein
Miljković, dr Savo Zlatič, Ivo Marinković, Vlado Popović, Večeslav
Holjevac i Maca Grietić*

Druga partijska konferencija za okrug Karlovac značila je veliku vojnu i političku pobjedu. Pripreme za konferenciju su počele 17. januara 1942. godine, kada je na sjednici OK KPH raspravljano o pripremama za okružnu konferenciju. Donijet je i zaključak: »Tokom februara sprovesti sve kotarske konferencije gdje nisu održane (Delnice, Ogulin, Slunj, Vrginmost) izuzev Karlovca gdje to vjerovatno neće biti moguće. Konferencije održati početkom marta.«⁴⁴² Na kotarskim konferencijama izabrano je 57 delegata, od kojih je bilo na konferenciji 53 delegata, a predstavljali su 844 člana KPJ.⁴⁴³ Svečanom dijelu Druge konferencije KPH prisustvovali su poslanici i pripadnici bivših političkih stranaka i mnogi ugledni ljudi nekomunisti, što je bio i poziv svim rodoljubima da stupe u narodnooslobodilački pokret. Konferencija je analizirala dotadašnje rezultate borbe i razvoja ustanka na području OK KPH Karlovac. Delegati konferencije su donijeli Rezoluciju⁴⁴⁴ u kojoj se analiziraju uspjesi u radu partijskih organizacija, nedostaci, greške i neuspjesi i predstojeći zadaci svih komunista u daljoj oružanoj borbi.

Poslije usvajanja Rezolucije Konferencija je izabrala novi OK KPH od 11 članova i to: Maca Gržetić, Ivo Marinković, Ve-

⁴⁴² HAK, K-1, F. KP. Zapisnik sjednice OK KPH Karlovac od 17. januara do 19. januara 1942, str. 3.

⁴⁴³ Izvještaj Verifikacione komisije koji je Drugoj konferenciji podnio Srećko Manola, AIHRPH, KP-187/195.

⁴⁴⁴ Ibid., str. 193.

ćeslav Holjevac, Milutin Košarić, Dušan Livada, Huška Miljković, Srećko Manola, Stanko Opačić Čanica, Rafael Tabor Rafko, Stevo Gojak i dr Savo Zlatić. Okružni komitet je izabran na osnovu kandidacione komisije i pripremne sjednice od 10. marta 1942. godine.

Druga okružna partijska konferencija održana je u vrijeme značajnih vojnih i političkih uspjeha na području Korduna i Cazinske krajine. »Konferencija je usmjerila vojne i političke akcije van oslobođenog dijela Korduna, a to je bilo neobično važno, upravo u to vrijeme NOR-a na ovom području. Njen odjek, kako u oslobođenom, tako i na neoslobođenom području, bio je velik politički uspjeh ne samo partijskih organizacija na okrugu Karlovac nego i uspjeh Komunističke partije Hrvatske i Komunističke partije Jugoslavije.«⁴⁴⁵

Tako je ova politička manifestacija postala značajna prekretnica za pristupanje i prihvatanje NOP-a od širokih muslimanskih i hrvatskih masa u Cazinskoj krajini i dijelovima Korduna i Banije, koji se vežu s Bosanskom krajinom. Težište rada od tada se prenosi u krajeve nastanjene muslimanskim i hrvatskim stanovništvom i time se stvaraju pogodniji uslovi za dizanje i širenje ustanka.

VOJNE OPERACIJE ČETVRTOG BATALJONA 1. KNOP
ODREDA U DOLINI RIJEKE KUPE I DIJELA 6. BATALJONA
NOP ODREDA BANIJE

Četvrti bataljon I KNOP odreda preuzeo je na sebe zadatak da proširi ustanak na području rijeke Kupe. Pristupilo se sistematskom napadu na neprijateljske posade uz desnu obalu rijeke Kupe. Bataljon je 8. marta 1942. napao neprijateljsko uporište Banski Kovačevac s ciljem da se razoruža neprijateljska posada.⁴⁴⁸ Prije napada posada je dobila pojačanje u ustašama koje su se utvrdile u rovovima pa ova akcija nije uspjela. Borba za Banski Kovačevac bila je vrlo oštra i trajala je osam sati, ali zbog jakih utvrđenja i dobro organizovane odbrane partizani su se morali da povuku. U isto vrijeme su vršeni i fingirani napadi na neprijateljske posade u Skakavcu i Vukmaniću.

Domobranski general Rumler piše u svom izvještaju o žestini napada partizana i iznosi da su ranjena dva domobrana.

U borbi s domobranima poginuo je Petar Janjić i Rade Lončar, a ranjeni su partizani Mile Gabrić, Mile Dančula i Milan Mar-

⁴⁴⁵ Mr Đuro Zatezalo: Priprema i tok konferencije. HAK, Dokumenti Druge konferencije KPH za okrug Karlovac 1942. Zbornik 4. Karlovac 1972, str. 11—32. (Vidi dalje navedeni štampani rad).

⁴⁴⁶ Izvještaj GS NOP odreda Hrvatske VŠ NOPOJ od 29. marta 1942. godine, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 3, Beograd 1952, str. 389.

kovina Prišuta. Žestoka borba uz /uriše se vodila dva sata, zatim je slijedilo povlačenje, tako da za čitavih osam sati nije se odstupilo od opsjedanja Banskog Kovačevca. Neprijateljska posada je imala naročito jaka mitraljeska i minobacačka gnijezda koja su neprekidno bila aktivna i pratila svaki pokret partizana. Kako bataljon nije raspolagao težim naoružanjem, neprijateljska posada se nije mogla razbiti, ali je bilo ograničeno njeno djelovanje i konstantni napadi koje je vršila na području Prkosa i Sjeničaka.

Četvrti bataljon izvodi uspješnu akciju 23/24. marta 1942. godine na ustaško uporište Bućicu. Neprijatelj je imao 15 mrtvih i više ranjenih, dok su na strani partizana poginuli Miloš S. Nikoliš i komesar Treće čete Pero Pruginić. Ranjeni su partizani Mile Korać i Radomir Katić. U borbi je zarobljeno 10 ustaša i 15 karabina sa 6 000 metaka i više ratnog materijala. Zatim je 30/31. marta 1942. bataljon izvršio napad na Vukmanić gdje se nalazilo 100 domobrana i žandarmerije s naoružanim seljacima. Napad na Vukmanić nije uspio, a domaće ustaše s domobranima su davali jak otpor. Noću od 2/3. aprila bataljon je napao posadu u selu Štefanki, koja se povlači primjetivši dolazak partizana. Tu su zarobljena tri karabina, 400 metaka i nešto opreme. Na osiguranju prema ustaškom uporištu Lasinji poginuo je partizan Nikola M. Bućan iz Podseda. Akcije bataljona su pojačane i 3. aprila 1942. god. u Vrelu Utinji ubijeno je 10 ustaša, a noću od 3/4. aprila partizani napadaju Kamensko u neposrednoj blizini Karlovca, gdje

Partizanska četa »Ključka« formirana 1942. od boraca Banije, Korduna i Pokuplja

razoružavaju stražu i dobijaju u plijen 3 karabina, 30 bombi i 2 500 metaka.

U akciji na Kamensko poginuo je domobranski podoficir i tri domobrana. Četiri domobrana su uspjela pobjeći u Karlovac, što je bio znak za uzbunu karlovačkog garnizona da otvara pušćanu i artiljerijsku vatru na šumu Kozjaču i u pravcu preko rijeke Korane. Akciju na Kamensko izvela je Treća četa Drugog bataljona s proleterskom četom I KNOP odreda, a imala je zadatak da demonstrira sposobnost partizanskih snaga na Kordunu.

Ustanak na Kordunu i Baniji znatno se proširio u proljeće 1942. godine i prenosio se van Korduna na hrvatska i muslimanska sela. Pod komandom Štaba Grupe kordunaških odreda početkom marta 1942. godine bilo je 2 113 partizana, što je predstavljalo ozbiljnu opasnost za NDH-a. Štab Banijskog NOP odreda uputio je u Pokuplje dijelove 6. bataljona, koji je imao žestoku borbu 17. jula 1942. kod sela Brezovice u Pokuplju. Banijski bataljon se probio iz neprijateljskog okruženja i povukao u pravcu Velike Gorice. Dijelovi ovog bataljona ušli su 20. VIII 1942. u 2. bataljon Kljuka Žumberačko-pokupskog NOP odreda.⁴⁷

*Ustaško-domobrantska ofanziva na Kordunu
u proljeće 1942. godine*

Ustaški glavni stan u Zagrebu, da bi zaustavio širenje ustanka, početkom marta 1942. godine priprema novu ofanzivu na području Korduna. Radi postizanja što boljeg uspjeha u ofanzivi polovinom marta 1942. godine Pavelić je obrazovao Utinjski zdrug⁴⁸ (od 7 bojni ustaša, domobrana i žandarma), da bi uništio partizanske jedinice na Kordunu. Na čelu Utinjskog zdruge bio je domobrantski pukovnik Mirko Zgaga.⁴⁹ Prije početka ofanzive Utinjski zdrug bio je lociran u Karlovcu, Vukmaniću, selu i željezničkoj stanici Skakavac, odakle je preko sela Utinje trebalo da upadne u Vojnić, centar ustanka na Kordunu.

U sastavu toga plana neprijateljske snage u jačini od pet četa, tj. ustaških satnija potpomognute s »divljim ustašama«⁴⁵⁰ trebalo je da krenu iz Cazina, Vmograča i Topuskog prema Velikoj Kladuši i zauzme to mjesto. Ustaše su imale zadatak da formiraju neprijateljsku posadu u Kladuši, zatim da sadejstvuju s ustaškim formacijama iz Cetingrada i Batnoge u blokiranju Petrove gore s istočne i južne strane. Neprijatelj je skoncentrisao

⁴⁴⁷ Svjetlo Banije, Stilos, Zagreb 1972, str. 474.

⁴⁴⁸ Zdrug je dobio ime po selu Utinji, koje se nalazilo na glavnom pravcu ustaškog nastupanja prema Vojniću.

⁴⁴⁹ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, gl. ured. Velimir Terzić, knjiga 1. Beograd 1957, str. 240.

⁴⁵⁰ U toku 1941. i 1942. godine ustaška vlast je naoružavala i pojedine civile i seljake sumnjive prošlosti i proglašavala ih ustašama. Takve neprijateljske formacije obično su se koristile za pljačku, ubijanja nevinog stanovništva i paljenje kuća po oslobođenoj teritoriji Korduna. Ako su se pokazale »odane ustašama«, primane su zatim u redovne ustaške formacije.

dio svojih snaga u Bariloviću i Vukmaniću, koje su imale zadatak da uz pomoć oružanih snaga koje se kreću pravcem Utinja—Vojnić, zavladaju cestom Tušilović—Krnjak, zauzmu ta mjesta i preko Budačke Rijeke i Kupljenskog izbiju u Vojnić. Ustaške i domobranske snage s područja Vrginmosta i Topuskog imale su zadatak da preko selâ Crni Potok—Perna—Slavsko Polje potpuno blokiraju Petrovu goru sa sjeveroistočne strane. Neprijatelj je u toj ofanzivi angažovao oko 7 000 vojnika.⁴⁵¹ Pješadijske jedinice bile su potpomognute s artiljerijom i motorizacijom uz sadejstvo nekoliko aviona, koji su razbacali po Kordunu više hiljada letaka.

U odbrani slobodne teritorije Korduna učestvovali su partizani Prvog, Drugog, Trećeg i Petog bataljona I KNOP odreda, dok je četvrti bataljon imao zadatak da nanosi neprijatelju udarce na području srezova Vrginmost i Pisarovina, tj. u pozadini ustaške ofanzive.

Na područje Petog bataljona krenulo je 18. marta 1942. godine s pravca Cazina, Vrnograča i Topuskog pet ustaških i domobranskih satnija, potpomognuti s minobacačkom vatrom. Neprijatelj je napao položaje Treće čete u rejonu sela Trnova i Podzvzd i uz pomoć »divljih ustaša«, koje su sakupili u Cazinskoj krajini, prisilio Treću četvu da napusti položaje i povuče se zajedno s Komandom mjesta Velika Kladuša i drugim partizanskim ustanovama iz Velike Kladuše u selo Buvaču. Ustaše su ušle u Veliku Kladušu i uspostavile svoju posadu, a zatim pristupile vršenju terora nad stanovništvom koje je imalo i najmanji doticaj s partizanima. Neprijatelj je 19. marta nastavio svoje napade iz Velike Kladuše na Buvaču i Maljevac, ali je bio odbijen. Međutim, ustaše dovlače nove snage iz Cetingrada i Batnoge, nastupaju sa tri pravca i jedinice Petog bataljona bile su prisiljene da se povuku prema selima Širokoj Rijeci i Svinjici. Ustaše tada vrše masovne masakre i pljačku u srpskim selima Buvači, Maljevcu i Polojskoj Varoši.

U isto vrijeme 19. marta 1942. godine ustaše i domorani s područja Barilovića, Vukmanića i Skakavca otvaraju artiljerijsku vatra na teritoriju Prvog i Drugog bataljona. Dvadesetog marta neprijatelj je u napad krenuo s četiri kolone, i to: 1. kolona kreće iz Karlovca u pravcu Tušilović—Krnjak sa zadatkom da se uspostavi posada u Tušiloviću i u zajednici s ustašama iz Vukmanića »prečisti« šume Babina gora i Loskunja.

Neprijateljska kolona sastavljena od 14. ustaške bojne, pojačane s pripravnim ustaškom bojnomo, pod komandom satnika Bednjanca zauzele su sela Cerovac i Macute 20. marta, a 21. marta izbila je na liniju Tušilović—Mandić-Selo—Utinja—Sjeničak i na tome prostoru se zadržala cijeli dan. Prvi bataljon pod koman-

⁴⁵¹ Izvještaj operativnog oficira GŠ NOPOH od 25. marta 1942. godine Glavnom štabu o početku neprijateljske ofanzive na Petrovu goru. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkoj borbi jugoslovenskih naroda. Tom V, knjiga 3. Beograd 1952, str. 369.

dom Mirka Poštića⁴⁴ sa svojom Prvom četom izvršio je napad na ustaške položaje u selu Brezovoj Glavi kod Tušilovića i zauzeo neprijateljske položaje. Potisnutim ustašama prispjela je nova kolona, pa se partizanska četa morala da povuče prema šumi Loskunji. U borbi s ustašama poginuo je komandant Mirko Poštić, a ranjeno je pet boraca. U ovom snažnom okršaju partizani su zaplijenili puškomitraljez i pet pušaka sa 1 000 metaka. Neprijatelj je imao oko 20 mrtvih i ranjenih vojnika.⁴⁵³ Partizanske jedinice nisu mogle da ovladaju položajima, koje su osvojile ustaše kod Brezove Glave, pa se Prvi bataljon povlači na položaje sjevernog dijela šume Loskunja i nastoje da kontrolišu komunikaciju Karlovac—Krnjak—Slunj. Tu se bataljon nije dugo zadržao, već zauzima nove položaje na cesti Krnjak—Vojnić kod sela Vratnika i na brdu Čukuru u zaseoku Sipići prema selu Budačkoj Rijeci. 22. marta 1942. godine neprijateljske snage iz Barilovića su izbile u Krnjak.

Utinjski zdруг na svom nadiranju preko Utinje u pravcu Vojnića sukobio se s Prvom četom Drugog bataljona, koja je bila nakon petočasovne borbe primorana na povlačenje. Neprijateljske snage (3. oružnička bojna) izbijaju željezničkom prugom do željezničke stanice Vojnić⁴⁵⁴ i preko Ključara i sela Vojišnice izbijaju u Vojnić 22. marta 1942. Komanda mjesta i druge ustanove, koje su djelovale u Vojniću, povukle su se na padine Petrove gore.

Dijelovi Utinjskog zdruga (I oružnička bojna) iz Lasinje 19. marta napreduje preko Cvjetnovca do šume Muljci. Druga lička ustaška bojna, druga bojna pitomaca, jedna satnija prve ličke ustaške bojne izbijaju iz pravca Banskog Kovačevca na Padeško brdo, zatim 2. satnija prve ličke ustaške bojne s 5 tenkova i Poglavnikova tjelesna bojna pod komandom bojnika Šulentića zauzimaju Sjeničak. U Sjeničaku je uhapšeno preko 400 ljudi i otpremljeno u razne logore, a većina u logor Jasenovac. Četvrti bataljon dobio je zadatak da zadrži neprijatelja na sektoru Skakavac—Banski Kovčevac—Lasinja i da svojim dijelovima upada preko rijeke Kupe sve do pruge i ceste Zagreb—Karlovac. Treći bataljon I KNOP odreda zauzimao je položaje prema Vrginmostu i Topuskom i imao zadatak da napadne neprijatelja u Čemernici i željezničkoj stanici Topusko.

Peti bataljon prvog KNOP odreda dobio je zadatak da zauzme Veliki Lisac, napadne neprijateljske posade u Cvitoviću i Ponoru i zauzme Glavicu kod Cetingrada. Glavni zadatak bataljona je da spriječi neprijatelja i njegovo nadiranje komunikacijama Blagaj—Slunj, Slunj—Cetingrad. Snage 2. KPO-a dobile su zadatak da unište prugu Ogulin—Karlovac te da pripreme zauzimanje Bresta: postave zasjede između Siće i Bresta, upute grupe u nepri-

⁴⁵² Zbornik narodnih heroja Jugoslavije. Gl. urednik Slobodan Petrović, Beograd 1957. (Biografija).

⁴⁵³ Izvještaj GŠ NOP. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 32, Beograd 1964, str. 345—348.

⁴⁵⁴ Ibid., tom V, knjiga 32, Beograd 1964, str. 200.

jateljsku pozadinu, razruše prugu Plaški—Vrhovine, postave zasjedu između Slunja i Lađevca, uznemiravaju posade Slunja i Rakovice i onemogućе saobraćaj na cesti Slunj—Rakovica. Svi bataljoni Prvog i Drugog kordunaškog partizanskog odreda dobijaju zadatak da upućuju patrole u hrvatska sela radi kontaktiranja, povezivanja i provođenja agitacije i propagande za NOP.⁴⁵⁵ Neprijateljske snage izbile su na liniju Kmjak—Loskunja—Knežević-Kosa—Vojnić—selo Brdo—Utinja i Sjeničak. Plan odbrane slobodne teritorije Korduna samo je djelimično ostvaren jer je slobodna teritorija znatno smanjena. Sutradan, 23. marta, neprijatelj je od pravca Kmjaka i Loskunje nastavio snažnim pritiskom na jedinice Prvog bataljona. Posebno je toga dana aktivna ustaška artiljerija i minobacači — kada bi oni prokrčili put, njihova pješadija bi kretala dalje, do drugih položaja. Tako je negdje oko 13 časova neprijatelj uspio da potisne Prvi bataljon na sjevernu ivicu šume Debele kose, pa se te večeri Prvi i Drugi bataljon zanoćili na položajima: sela Ključar—Mirić glava—selo Radonja—Pajić brdo—selo Ledenik—Debela kosa.⁴ U isto vrijeme Glinška bojna ustaša nastupa sa sjeverne i istočne strane prema Petrovoj gori, gdje se sukobljava s jedinicama Trećeg bataljona na području sela Pema—Pecka—Malička i Slavsko Polje. Neprijateljske snage uspjele su za četiri dana duboko prodrijeti u slobodnu teritoriju Korduna, konsolidovati svoje položaje na kojima se odmaraju pet dana i pripremaju za dalje napredovanje. Ustaški pukovnik Stjepan Perić izveštava 26. marta Glavni stan Paveličev da je završena 1. faza operacija južno od Karlovca i da su ustaško-domobranske jedinice stigle na liniju Kozinac—Donji Budački—Blagojević Brdo — k. 236—selo Ključar—Ćulumaska kota 271—Novo Selo—Lackovići.⁴⁵⁷ Nastupajući u ofanzivi, ustaše vrše masovne zločine po selima i šumama, dok u nekim mjestima mirno prolaze i ne diraju civilno stanovništvo.

Glavni štab NOP odreda Hrvatske, razmotrivši stanje na Kordunu 27. marta 1942. godine, izdaje uputstvo Štabu KNOPO o primenjivanju partizanske taktike u odbrani slobodne teritorije. U uputstvu o primjeni partizanske taktike između ostalog stoji: »Zadržavajte neprijatelja stalnim zasjedama i napadima s krila i leđa. Uništavajte mu komunikacione veze i dočekujte transporte hrane i municije... Vežući jake snage neprijatelja za osiguranje veza i pozadine, oslabićete udarnu snagu njegove glavnine. Nastojte očuvati glavninu svojih snaga u dosadašnjoj zoni operacija. Ako snage neprijatelja budu veoma jake tako da budete prisiljeni evakuirati glavninu snaga s oslobođene teritorije u drugom pravcu, onda na dosadašnjoj teritoriji ostavite bar manje snage koje će se moći održati... Ako neprijatelj nije toliko jak da vas istisne s

⁴⁵⁵ Mr Mile Dakić: Petrova gora u proljeće 1942. godine, Druga godina narodno-oslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumberka. Zbornik Historijskog arhiva, 6, Karlovac 1973, str. 68.

⁴⁵⁶ Ignjatije Perić, Prolećna ofanziva ustaša na severni deo Korduna, ruk., str. 8.

⁴⁵⁷ Arhiv VII Beograd, K-8, d. 1-28-2.

oslobođene teritorije, onda razdijelite snage u manje jedinice koje će sa svih strana napadati na komunikacije i manje odrede neprijatelja.⁴⁵ Uputstvima je bilo predviđeno da se partizanske jedinice, ako budu primorane na povlačenje s Korduna, povlače u pravcu Plaškog, Drežnice, Rakovice i Korenice, s tim da se na tome području stvori slobodna teritorija.

Pred tu neprijateljsku ofanzivu oko 15 000 stanovnika Korduna sklonilo se u Petrovu goru, gdje su izgrađene nadstrešnice i zemunice za najnužniji smještaj. Krajem marta duge kolone žena i djece povlače se prema Petrovoj gori. Iza njih su se izvijali dimovi. Neprijatelj je palio njihove kuće, pljačkao, ubijao sve živo, staro i nemoćno. Avioni su nadlijetali, mitraljirali i bombardovali kolone civilnog stanovništva.⁴⁶

Štab Grupe KPO u smislu uputstava GŠ NOP odreda Hrvatske uputio je u neprijateljsku pozadinu svoju proletersku čet, jednu čet Prvog bataljona i Treću čet Drugog bataljona da izvode akcije na saobraćajnicama Karlovac—Krnjak—Vojnić, kao i na željezničkoj pruzi Skakavac—Vrginmost. Komanda prvog KPO naređuje jedinicama Četvrtog bataljona da izvrše napade na neprijateljske posade u Lasinji i Bučici i Vukmaniću.

Ustaško-domobranska komanda, osjetivši da nije uništila partizane na području od rijeke Kupe pa do željezničke pruge Skakavac—Vrginmost, koje je pokrивao Četvrti bataljon, angažuje veće snage. Ustaše na ovo područje kreću u 3 pravca, i to: iz Lasinje preko Dugog Sela i Sjeničaka zahvativši šumu Kremešnicu, izbijaju na Vuku i prelaze kroz šumu Tukleč. Druga grupa kretala se od Čemernice preko Abeza kroz šumu Vuku, a treća od Vrginmosta preko željezničke stanice Vojnić, gdje se sastala sa snagama koje su dolazile iz pravca Vojnića te su zajednički produžili preko Cvjetinovca i Kirina za Bović. Ova neprijateljska formacija bila je naoružana topovima i tenkovima koji su tukli po navedenim šumama i selima. Neprijatelj je uspio da opkoli Drugu čet Četvrtog bataljona u šumi Tukleč kod Male Trepče, ali se četa pod žestokom borbom probila iz obruča u pravcu Kirina i preko noći se prebacila na predio komunikacije Vrginmost—Vojnić, gdje je postavila zasjedu neprijatelju. U ovoj borbi su poginuli partizani Đuro Peleš Krznar i Pero Jurić, a lakše ranjeni Rade Škaljac i Miloš Nikoliš. Treća četa Četvrtog bataljona, koja je postavila zasjedu uz cestu u Lasinjskom Sjeničaku, nije prihvatila borbu s jačim ustaškim formacijama koje su nastupale s tenkovima i pješadijom na širini cijelog fronta.

Neprijatelj, iako uznemiravan u pozadini, 29. marta 1942. godine kreće u napad na cijelom frontu. Ustaške snage u nadiranju s pravca Topusko—Čemernica—Vrginmost razbile su položaje Tre-

⁴⁵⁸ Izvještaj Štaba Grupe KNOP odreda GŠ NOP odreda Hrvatske o borbama odreda sredinom marta, od 2. marta 1942. g. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a. Tom V, knjiga 3, Beograd 1952, str. 347.

⁴⁵⁹ Mr Mile Dakić: Petrova gora u proljeće 1942. godine, Druga godina narodno-oslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumberka, HAK, Zbornik 6, Karlovac 1973, str. 70.

ćeg bataljona prvog KPO i izbile na istočnu i sjevernu stranu Petrove gore. Uz pomoć avijacije i artiljerije ustaše uspijevaju

29. marta odbaciti snage Drugog bataljona u Petrovu goru, pa čak i zauzeti naj dominantni ju tačku — Petrovac (k. 507) i vrh Ve-lebit.⁴⁰

Neprijateljske snage, krećući se od Krnjaka i Loskunje, pro-bile su artiljersko-baražnom vatrom položaje Prvog bataljona i iz-bile na sjeverne padine Debele kose. Time je bio otvoren put nepri-jatelju sa zapada za Petrovu goru. Petrova gora bila je opkoljena sa sve četiri strane i neprijatelj je smatrao da će uspjeti na tom uskom prostoru da likvidira partizanske odrede. Međutim, jedini-ce Prvog i Četvrtog bataljona nisu upale u обруč neprijatelja u šumi Petrove gore, već su jedinice Četvrtog bataljona 31. marta napadale neprijateljsku posadu Vukmanić, a Prvi bataljon 2. ap-rila 1942. godine izvodi uspješnu zasjedu na ustašku kolonu koja se kreće cestom Tušilović—Krnjak/⁶¹ U ovoj akciji zarobljeno je 12 ustaša, 4 domobrana i 1 oružnik, a zaplijenjeno 6 karabina, 1 puškomitraljez, 600 metaka i uništen kamion.

Noću između 31. marta i 1. aprila 1942. godine partizani Tre-ćeg bataljona prvog KPO uz pomoć od oko 700 civila roglušaša napadaju na utvrđene ustaše na vrhu Petrovcu. Akcija nije uspje-la. Neuspjeh ove akcije leži u tome što je u ovu akciju povedeno oko 700 roglušaša koji su, kad su se približili na 700 metara u blizini neprijateljskog položaja, počeli da bježe, stvaraju paniku i da viču, a i neuspjeh akcije koju je trebalo da izvrši Drugi ba-taljon u zajednici sa našim snagama u pozadini na Ključar. Ne-prijatelj kad je čuo viku, ušao je u rovove koji su bili za stojeći stav iskopani i odatle otvorio vatru iz automatskog oruđa upotreb-ljavajući bacače mina i ručne bombe. U ovoj akciji mi smo imali

13 mrtvih i 10 ranjenih partizana i 20 mrtvih civila. Izgubili smo 1 puškomitraljez, 8 karabina i dvije duplonke. Istog jutra kre-nuo je neprijatelj s Petrovca sa pojačanjima koje je dobio iz Ključara, Podgorja i Lackovića prema Perni i Maličkoj. Iz Perne neprijatelj je krenuo prema Peckoj. Snage našeg 3. bataljona po-vukle su se u Debelu kosu, gdje su vodile borbu čitav dan i podve-će uspjele se prebaciti neprijatelju iza leđa u Petrovu goru, a neprijatelj, ostavivši jedan dio snaga u Peckoj, krenuo je prema Đaković-potoku i Širokoj Rijeci.⁴² Peti bataljon poslije nailaska neprijatelja iz Veljuna, Krstinje i Debele kose prebacio se sa svo-jom Prvom i Drugom četom neprijatelju iza leđa i zauzeo polo-žaje u Buriću, Božićima i oko Debele kose, odakle su kontrolisali drum Krnjak—Blagaj. Treća četa ovog bataljona povukla se pred neprijateljskim snagama iz Đaković-potoka prema Petrovoj gori.

460 Izvještaj Štaba Grupe KNOP odreda od 29. marta 1942. god. Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske o početku neprijateljske ofanzive i dejstvu naših jedinica, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, Tom V, knjiga 3. Beograd 1952. g. str. 399.

461 Izvještaj Štaba grupe kordunaških NOP odreda od 6. aprila 1942. g. GS NOP odreda Hrvatske o izvršenim akcijama II odreda. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, Tom V, knjiga 4. Beograd 1954. g. str. 28.

462 Ibid., str. 28.

Prva četa uhvatila je ustašu i zarobila karabin. Poslije neuspjelog napada partizana na Petrovac ustaše su se zadržale dva dana u predjelima Petrove gore. Neprijatelj je prešao od Novkovića, Napijala preko Crne Lokve prema Selakovoj Poljani, gdje je zanoćio, dok su druge neprijateljske jedinice zanoćile na Magarčevcu. U tim pokretnma neprijatelj se sudario s dijelovima Drugog bataljona koji se u noći prebacuje u neprijateljsku pozadinu.

U toku 1. i 2. aprila 1942. godine ustaške su snage krstarile Petrovom gorom od Petrovca do Velebita i Magarčevca.

Ustaški pukovnik Stjepan Perić o tome javlja 2. aprila 1942. godine iz Petrove gore u Zagreb: »Pozovite Glavni stan Poglavnika ili vojskovođe i kažite da ja molim da se na Petrovac pošalje fotograf, da slika mrtve na Petrovcu. Ovo zato da bi se znalo radi promidžbe. Odmah neka dođu jedna borna kola i 2 motociklista sa prikolicom da se provede sigurno uhvaćena partizanka. Po nalogu postupite. Neka se odmah izvuku lijekovi iz partizanske ambulante u selu Vučkovićima, koja ima mnogo dragocjenih lijekova. Na Miholjskoj kosi ima mnogo hrane, vune i raznih stvari. Na Petrovoj gori ima ogromna količina žita i kukuruza... Kod ambulante u Vučkovićima leži jedan partizanski zapovjednik, treba ga dovući u Vojnić da se utvrdi ličnost. Da je jučer poginuo pitomac Ivan Anešić u 4 sata. Da nisu u mogućnosti držati vezu sa pozadinom jer da partizani stalno kidaju veze i pučanstvo koje prolazi gdje god vidi žicu, odmah je kida, i to samo muška lica te žicu razvlače i trgaju po šumi u komade, tako da se linija uopće ne može nastavljati.«⁴⁶³ Ustaška ofanziva bjesnila je po šumama Petrove gore i ostavila iza sebe mnoštvo poubijanog naroda.

Neprijateljski gubici u 14-dnevnoj borbi iznosili su 200 poginulih i nešto veći broj ranjenih. U borbi s neprijateljem partizani su imali 35 poginulih i više ranjenih boraca. U borbi s ustašama poginuli su komandant prvog bataljona Mirko Pošić, politički komesar Mile Basara, obavještajni oficir Nikola Novković i u jurišu na Petrovac skojevski i partijski rukovodilac Dragica Bulat i drugi koji su goloruki jurišali na neprijateljske mitraljeze i hvatali bačene ustaške bombe i vraćali ih nazad u njihove bunkere.⁴⁶⁴

Ustaška ofanziva trajala je od 18. marta do 5. aprila 1942. godine. Zatim se ustaške i domobranske snage povlače u Vojnić, Vrginmost, Topusko, Veliku Kladušu, Cetingrad i Slunj. Ustaše su uspjele u martovskoj of anzi vi preći veliki dio Korduna i uspostaviti svoje posade, ali nisu uspjele ostvariti svoj glavni cilj, tj. uništiti partizane ni odvojiti narodne mase od NOP-a.

Ustaška zračna izvidnica javlja da od Vorkapić-Sela i Topuskog nastupaju ustaše, neke bosanske pukovnije (nose fesove). Došli su ispod Petrove gore i izbili u sela Klokoč i Glinicu. U području

⁴⁶³ Izvještaj i traženje usluga pukovnika Stjepana Perić Glavnom stanu Poglavnika od 2. aprila 1942. godine, Arh. VII, K.- 9. d. br. 4/2. Fotografije snimljene tada na Petrovcu nalaze se u Muzeju revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu.

⁴⁶⁴ Ignjatije Peić, Prolećna ofanziva ustaša na severni deo Korduna, rukopis, str. 11, kod autora, Zagreb, Držićeva 10.

selâ Ponora i Cvijanović-Brda vide se oko 20 do 30 zapaljenih kuća. »Osmotreno je cijelo područje i ima se utisak kao da je seoba naroda.«⁴⁵ Nakon završene martovske ofanzive ustaše veći dio svojih snaga stacioniraju u Slunju. »Petog aprila, na Uskrs, stigla je domobranska pukovnija pod zapovjedništvom đopukovnika Cubelića. Domobrani su odmah preuzeli straže i postavili svoje straže na vrh Melnice. Talijani su ih upozoravali da je to opasno, no ipak se nije ništa dogodilo. S vojskom koja je odlazila i dolazila došla je tih dana u Slunj i 10. ustaška bojna pod zapovjedništvom satnika Slavnika Bednjanca, koja je određena da ostane kao posada u Slunju. Ta bojna imala je svega oko 300 vojnika, većinom Hercegovaca, i odmah je počela novačiti mladiće u Slunju. Javilo se preko 800 vojnika, i to većinom iz Slunja i okolice. U Slunju se još pravo nije ni znalo za čišćenje Petrove gore od četničkih komunističkih odmetnika kada je na sam Veliki petak, 3. travnja 1942, odjednom ušla u Slunj jedna motorizirana postrojba Poglavnikove tjelesne bojne s potpukovnikom Moškovom na čelu.«⁴⁶

Ustaška propaganda uspjela je privući veći dio omladine iz hrvatskih sela da se aktivno priključe ustaškim jedinicama. Imala je ta propaganda djelimičnog uspjeha i kod manjeg dijela srpskog stanovništva koga je okupljao Mišan Napijalo,⁴⁶⁷ koji se u to vrijeme prihvatio sreskog načelstva u Vojniću, mada je učestvovao u NOP-u.

Neprijatelj je u martovskoj ofanzivi promijenio taktiku i upotrijebio nove metode. Ne pali i ne ubija naročito mnogo, iz aviona baca veliki broj letaka u kojima poziva narod da se vrati svojim kućama, obećavajući mu mir i slobodu. Neprijatelj pokušava na sve načine da pridobije narod, a nastoji se pomoću špijuna uvući i među partizane. Narod se i pored teških iskušenja i patnji drži prilično dobro, stoji u izvještaju GŠ NOPOH Vrhovnom štabu NOPOJ.

Radi podizanja morala i dalje podrške širokih narodnih masa Štab grupe odreda pristupa sređivanju partizanskih jedinica i organizovanju protiv napada na neprijateljske posade. Mjesec april 1942. godine je karakterističan po nizu manjih akcija partizanskih jedinica na Kordunu. Jedna od najuspjelijih akcija bila je razoružavanje Italijana 7. aprila 1942. godine u Plavča-Dragi. Ovu akciju izvele su Proleterska četa Drugog KPO-a i Druga četa Drugog bataljona Prvog KPO-a koje su sačekale neprijateljsku kolonu, razbile je i prisilile na predaju. U borbi su ubijena 4 italijanska vojnika, a zarobljeno je 37 Italijana, zaplijenjeno 37 karabina, 16 pištolja i 6 puškomitraljeza.⁴⁶⁸ Na strani partizana jedan borac je

⁴⁶⁵ Izvještaj avio-izviđača zrakoplovstva NDH-a 1. i 2. aprila 1942. god. Arhiv VII, Beograd, K-9. 2/1-1, 4/2-1.

⁴⁶⁶ Spomenica župe Slunj — rukopis. HAK, F. NDH. F. (SI-2), reg. br. 1160.

⁴⁶⁷ Mišan Napijalo, iz Vojnića, poslanik SDS-a za kotar Vojnić, strijeljan zbog saradnje s neprijateljem 1944. godine.

⁴⁶⁸ Izvještaj GS NOP odreda Hrvatske od 17. aprila 1942. god. Vrhovnom štabu NOP i DV Jugoslavije o trećem zasjedanju Glavnog štaba, ibid., Zbornik NOR-a, V-4, str. 72—82.

poginuo i jedan je ranjen. Osmog aprila kod Slavskog Polja borci Četvrtog bataljona ubili su žandarmerijskog narednika Milu Margetu, jednog narednika i podnarednika žandarma i razrušili oko kilometar željezničke pruge, čime je ponovo prekinut saobraćaj između Karlovca i Vrginmosta.

Sekretar Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH Vladimir Popović u svom izvještaju od 5. maja 1942. godine CK KPJ je zapisao: »Među Muslimanima u srezu Cazin situacija je vrlo nepovoljna. Ustaše su uspjele da zadobiju i natjeraju veliku većinu muslimanskih seljaka u borbu protiv partizana i na pljačku srpskih sela. Prije izvjesnog vremena pristupilo se radu na formiranju prve cazinske muslimanske partizanske čete (u vrijeme kada je bila oslobođena Kladuša).⁴⁶⁸ Radi toga izdan je krajem marta u jeku neprijateljske ofanzive jedan letak upućen Muslimanima cazinskog sreza sa potpisom: Partizani Muslimani. Stvaranje muslimanske čete napreduje vrlo sporo. Prigodom ofanzive deset Muslimana od 23 koji su bili na Kordunu razbjegli su se kud koji, a dvojicu od njih uhvatile su ustaše žive.

Drugovima na Kordunu postavljeni su zadaci da prvo prebace u hrvatske krajeve jače partizanske jedinice i niz dobrih partijskih aktivista. Drugo, da se koncentracijom jačih partizanskih snaga pristupa čišćenju terena. Treće, da se formiraju KK Karlovac pored MK.«TM

Nakon kraćeg predaha partizanske jedinice prelaze u drugoj polovini aprila 1942. godine u ofanzivne akcije na svim sektorima Korduna. Osamnaestog aprila 1942. godine Treća četa Drugog bataljona Drugog KPO-a sačekala je ustaše u zasjedi na cesti Topusko—Velika Kladuša, kod Čelapovog mosta. Na partizansku zasjedu naišao je ustaški kamion Jedanaeste ustaške bojne s ustaškim oficirima, satnikom Ivanom Buličem, nadsatnikom Hrvatićem, koji su pošli kao ustaška komisija da utvrde stanje na terenu poslije njihove ofanzive. Kada je kamion usporio vožnju između Kozjaka i Čelapovog mosta, grupa bombaša ubacila je ručne bombe među ustaše, a zatim je otvorena vatra iz automatskog oružja. Ustašama je pristigla pomoć od jurišnog voda koji je pod zaštitom svojih snaga preplivao rječicu Glinu i prinudio partizane na povlačenje prema selu Svinjici.⁴⁷¹ U ovoj borbi ubijeno je 15 ustaša, među kojima i dva ustaška oficira, a 15 ih je ranjeno, koji su se spasli, pošto su se partizani morali povući. Od 30 ustaša, koji su

⁴⁶⁹ Muslimanska četa formirana je februara u Kladuši, a prije njenog formiranja postojao je muslimanski vod u Petrovoj gori (Široka Rijeka). Komandir čete bio je Huška Miljković (ubijen od ustaša kao komandant Muslimanske brigade Osme divizije četvrtog korpusa 1944. godine).

⁴⁷⁰ Izvještaj sekretara Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH od 5. maja 1942. godine CK KPJ o vojno-političkoj situaciji na teritoriji prve, četvrte i pete operativne zone. Orig. Arh. CK SKJ, reg. br. 727 — Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 4. Beograd 1954, str; 173—181.

⁴⁷¹ Izvještaj Štaba Drugog bataljona Drugog KPO od 20. aprila 1942. Štabu odreda o napadu na ustaški kamion između Kozjaka i Čelapovog mosta. Ibid., str. 92. Izvještaj Zapovjedništva Prve oružničke pukovnije od 29. aprila 1942. god. o akcijama partizana na Kordunu, Gorskom kotaru i Slavoniji u drugoj polovici aprila 1942. godine. Ibid.,

bili u kamionu, jedan je ostao nepovrijeđen. Partizani su zaplijenili 2 puškomitraljeza, 6 pušaka i 600 metaka.

U borbi s ustašama poginuo je desetar iz Treće čete Jandre Milić iz Pašinog Potoka, a 5 partizana je ranjem.

Noću 18/19. aprila 1942. godine Druga četa Prvog bataljona Drugog KPO-a u saradnji s Gomirskim partizanskim bataljonom razrušila je 120 metara željezničke pruge kod Donjih Dubrava.

Nastavljajući ofanzivne akcije, kombinovani odred od 900 boraca izvršio je diverziju na željezničkoj pruzi Plaški—Lička Jesenica. Partizani su razrušili 6,5 km pruge i zarobili i razoružali 46 talijanskih vojnika. Zaplijenjen je: 1 mitraljez, 2 puškomitraljeza, 40 pušaka i 8 000 metaka.

Značajna je akcija 25. aprila na cesti Vrginmost—Vojnić kod Biljega, gdje je Proleterska četa Prvog KPO-a sačekala u zasjedi radnike, a zatim ustaše koji su imali namjeru izvršiti popravak saobraćajnice prema Vojniću. Komandir čete Miško Breberina⁷³ priskočio je kamionu i u njegovu karoseriju ubacio bombu. Od eksplozije bombe ubijeno je 8 ustaša i ustaški satnik (ljekar) Vladimir Čanić, načelnik Kirurškog odjeljenja Bolnice u Glini.

Ustaško rukovodstvo zbog neuspjeha martovske ofanzive smjenjuje komandanta Utinjskog združenja pješadijskog generala Mirka Zgagu i postavlja za komandanta bojnika Antu Moškova, koji je do tada bio komandant Pavelićeve tjelesne bojne.

Ustaška i domobranska komanda, da bi spriječila partizanske akcije na području Korduna, Pokuplja i Žumberka, koje su bile vrlo žive u proljeću u tim područjima radi daljeg širenja partizanskog pokreta s Korduna sjeverno od rijeke Kupe, donosi odluku da se na Kordunu angažuju veće vojne formacije. Osamnaestog aprila 1942. godine neprijatelj je s jačim snagama izvršio tzv. prečišćavanje terena koji je držao Četvrti bataljon 1. KNOP odreda. Ustaško-domobranska ofanziva krenula je u tri pravca: Iz Lasinje preko Sjeničaka kroz šumu Kremušnicu i preko Vuke kroz šumu Tukleč. Druga grupa je išla od Čemernice preko Abeza do Šabarić-brda i šume Vuke, dok se treća kretala od Vrginmosta preko željezničke stanice Vojnić, gdje se sastala sa snagama iz Vojnića, te zatim zajednički produžila s grupom koja je došla iz Čemernice na Šabarić preko Ostrožnika zahvativši šumu Cvjetinovac i područje sela Kirin za Bović. Neprijatelj je tada poklao 12 civila, a među njima veći broj omladinaca u Sjeničaku. U svojim nastupanjima ustaše su 19. aprila, krećući se od Sabarića u Kirin, prisilile Prvi vod Prve čete da se sakrije u Kirinsku pećinu duboku do 15 metara. Ovaj vod nije izvršio naređenje Komande da se povuče, već je smatrao da će neprijatelj proći, što bi mu omogućilo da djeluje u pozadinu. Neprijatelj je primjetio pećinu i natjerao starca da makne kamen sa otvora i tako je pokazao

⁷³ Miško Breberina, rodom iz Trebinje, teško je ranjen u proljeće 1943. god. u borbi za oslobođenje Vrhovine, a zatim je umro od zadobijenih rana. Breberina je kao komandant 1. bataljona 15. brigade jurišao na neprijateljske bunkere zajedno s borcima i tada je smrtno pogođen od neprijatelja.

pećinu iz koje su partizani opalili metak, starac je poginuo, a partizani su bili otkriveni.

Neprijatelj je zatim opkolio pećinu tenkovima, počeo tući topom špilju, palio rublje i kudelju, bacao bombe i na kraju počeo kopati. Raskopao je veliki dio spilje i pri tom partizane pozivao na predaju. Partizani, vidjevši da se ne mogu odbraniti, izjavili su da se predaju te su najprije izbacili 7 karabina i 1 puškomitraljez, a poslije su se iz nje izvlačili jedan po jedan. Po završetku ove uspjele ustaške akcije ustaše su u Kirinu zaklale 40 ljudi i ubili partizana Peru Bulata, koji je bio na bolovanju. Vod partizana s vodnikom Ilijom Srđićem koji se predao, osim partizana Vase Alajice, koji se nije dao živ u ruke neprijatelju i koji je počinio samoubistvo, odveden je u Vojnić, gdje je fotografisan u propagandne svrhe, a zatim strijeljan."⁷³

Neprijatelj je tada imao vrlo jake snage i pretresao je svaki grm i dolinu, a kretao se u širokom frontu, tako da je bilo vrlo teško manevrisati. Tada je uhvatio i odveo oko 400 ljudi u logore i na druga stratišta koji se, uglavnom, više nisu vratili. U ovoj akciji neprijatelj je pronašao i bataljonsku zemunicu, polupao radio-aparat, odnio pisaću mašinu i nešto hrane. Neprijateljske snage 20. aprila ponovo kreću Katić-kosom od Utinje u pravcu Sjeničaka, gdje pažljivo pretražuju čitavu teritoriju. Tom prilikom se sam ubio partizan Petar Bijelić kada su ga ustaše opkolile.** Neprijateljska ofanziva koja je trajala od 18. do 20. aprila 1942. nanijela je bataljonu gubitke od 33 poginula partizana⁴⁷⁵ i 9 živih uhvaćenih i strijeljanih u Vojniću. Neprijatelj je nakon mučenja i ispitivanja strijeljao Carevića Nikole Radu, Bijelića Nikole Pavla, Nikoliša Pavla Marka, Nikoliša Stevana Milu i Nikoliša Stevana Radu zatim: Iliju Srđić iz Stipana, komandira voda, Jovana Stanka Pavlović, Stanka Sime Komazec, Dušana Stanka Pavlović, Petra Đure Pavlović, Nikolu Laze Pavlović, Nikolu Ilije Katić, Stanka Damjana Pavlović, Božu Petra Roknić, Đuru Đure Kajganić. Bataljon je izgubio 7 karabina i 1 puškomitraljez bez municije od grupe koja se branila iz pećine dok je imala municije. Četvrti bataljon, iako je pretrpio osjetne gubitke, brzo se oporavio i nastavio nove akcije. Bataljon je razrušio željezničku prugu 30. aprila između željezničke stanice Vojnić i Vrginmosta u dužini od 100 metara i porušio telefonske stubove i potrgao telefonske veze. Neprijatelj u željezničkoj stanici Vojnić osjetivši približava-

⁴⁷³ Fotografisanje u Vojniću izvršio je fotograf Rajtekić, a snimci su objavljeni u časopisu Ustaša, br. 22, od 1942. godine.

⁴⁷⁴ Izvještaj štaba grupe KNOPO od 21. aprila 1942. GŠ NOPO Hrvatske o borbama i akcijama I odreda, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga IV, VII, Beograd 1954, str. 106.

⁴⁷⁵ Poginuli partizani u borbi : Bižić Marka Pavle, Borota Ljuban, Borota Milan, Bratić Rade Branko, Čakić Jakov, Janjić Sime Nikola, Jurić Marko, Kusac Dušan, Linta Vida, Mika, Ljubičić Milan, Masick Todora Dušan, Maslek Ljubana Nikola, Manojlović Janka Nikola, Nikoliš Nikole Milan, Tepšić Rade Miloš, Vujić Nikole Rade.

Na području Kirina 18. i 19. aprila 1942. izgubili su živote partizani: Vaso Alajica, Petar Bijelić, Stevo Bijelić, Milan Halavanja, Stanko Ljuban Kartalija, Đuro Komazec, Ljuban Manojlović, Stanko Novaković, Jandre Pavlović, Milan Pavlović, Mile Pavlović, Mile R. Pavlović, Pavle Pavlović, Stanko Pavlović, Simo šasić i Stevo Varclija, a ustaše su istog dana zaklale 64 meštana.

Desetina 1. čete 4. bataljona 1. KNOP odreda zarobljena 19. aprila 1942. u pećini Kirina. Na slici od lijeva na desno: Ilija Srđić, Stanko Komazec, Dušan Pavlović, Petar Pavlović, Nikolu Pavlović, Nikola Katic, Stanko Pavlović, Božo Roknić i Đuro Kajganić

nje partizana, povukao se. Drugi dijelovi ovog bataljona su u isto "rijeme izvršili fingirani napad na Banski Kovačevac, Lasinju i Desne Štefanke. Zapovjedništvo Utinjskog zdruza 20. aprila 1942. godine iz Vojnića javlja Glavnom stožeru u Zagreb da je produžena akcija i 19. aprila između ceste Sjeničak—Vrginmost i ceste Lasinja—Bović—Vrginmost, da je cijeli prostor Gornjeg i Donjeg Kirina- Ostrožina sve do Cvjetinovca pretresen i da je ubijeno 40, među kojima i poznati Vidović, zatim uhvaćeno 200 partizana i otpraćeno u Karlovac. Bojnik Bestall, predstavnik Utinjskog zdruza, u toku borbe je obavijestio nadležnu komandu: »Jedna grupa od 1 vode i vjerojatno oko 15 partizana opkoljena je i zatvorena u jednoj pećini. Ta grupa bit će uništena u toku današnjeg dana.«⁴⁷⁷ Ova kratkotrajna neprijateljska ofanziva zamišljena je kao protivudar za pojavu partizanskih jedinica na lijevoj obali rijeke Kupe u Pokuplju i Žumbereku.

U vrijeme ustaške ofanzive na području Četvrtog bataljona 19. aprila 1942. godine Treća četa Drugog bataljona II KP odreda u Gejkovcu dočekuje kamion u kom se nalazilo 30 ustaša Paveliceve tjelesne bojne. Poslije žestoke unakrsne vatre kamion je

⁴⁷⁶ Podaci se odnose na civilno stanovništvo koje je djelimično potučeno, a već je broj otpraćen u ustaške logore.

⁴⁷⁷ Izvještaj Zapovjedništva Utinjskog zdruza od 20. aprila 1942. Glavnom stožeru ministarstva domobranstva NDH o borbama s partizanima na području između željezničke pruge Skakavac—Vrginmost i ceste Skakavac—Sjeničak—Vrginmost. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 32. VII Beograd (orig. u Arhivu VII Beograd, reg. br. 20/1-3, k. 9, str. 232).

zaustavljen i u njemu ubijeno 17 ustaša, a ostali su uspjeli pobjeći. Partizani su zaplijenili 2 puškomitraljeza i 6 karabina. Bojnik Bestall je obavijestio da je poginulo 13 ustaša a da ih je ranjeno 11.

Veliki župan župe Pokuplje iz Karlovca, da bi podržao predlog o uništenju partizana na Kordunu, šalje u Zagreb izvještaj u kome, između ostalog, stoji: »O smirenju na području kotara Vojnić i Vrginmost još uvijek se ne može govoriti dokle god nisu uništeni 1 posljednji odredi partizana. Ukoliko se i pravoslavno pučanstvo i povratilo svojim kućama, to je bilo uglavnom oko 75% pučanstva, dio je opet pobjegao natrag u šumu, a od onoga dijela koji je ostao kod kuće ni polovina ne sarađuje iskreno sa našim vlastima. Oni kroz dan obrađuju polja i zadržavaju se kod kuće, a u noći režu brzoglasne stupove, kidaju brzoglasne žice, prekapaju cestu i razaraju pruge.«⁴⁷⁸ Veliki župan iz Karlovca, da bi spriječio i odvojio narodne mase od partizana uvidjevši da ne može uništiti ustanak, predlaže da se stanovništvo sa Korduna preseljava u druge krajeve zemlje, ali ni u tome nije uspio.

Komandant Utinjskog zdruge Ante Moškov, u smislu naredbe Pavelićevog Glavnog stana od 22. aprila 1942. godine, pripremio je ofanzivu na Petrovu goru koja je imala zadatak da potpuno likvidira partizanski pokret. Neprijatelj je realno ocijenio svoj neuspjeh u martovskoj ofanzivi i važnost Petrove gore za Kordun i cijelu Hrvatsku. U Petrovoj gori su se tada nalazili Okružni komitet Komunističke partije Karlovac, Kotarski komitet Vojnić i Kotarski Narodnooslobodilački odbor, zatim Štab grupe KNOP, Štab 1. KPO, Centralna partizanska bolnica, nekoliko radionica i drugih ustanova. Petrova gora bila je baza i Drugog i Trećeg bataljona i Proleterske čete 1. KNOP odreda i Treće čete Drugog bataljona 2. KNOP Odreda. »Podstaknute našim smjelim i uspješnim akcijama u toku aprila, ustaše su se odlučile na stvaranje novog plana napada uz primjenu potpuno nove taktike u borbi protiv partizanskih jedinica. Osnovna taktička novina sastojala se u tome što je Moškov zamislio da se akcija ograniči samo na Petrovu goru i da se stvaranjem jakog obruča oko šume postepeno steže partizane, zbijajući ih na mali prostor, a potom ih energičnim napadom sa svih strana uništiti ili prisiliti na predaju.»

U vrijeme koncentracije neprijateljskih snaga oko Petrove gore okolne posade negoduju i traže pomoć. Posada iz Rakovice traži hitnu pomoć od Utinjskog zdruge. Bojnik Bestall odgovara »da je pomoć nemoguća jer je zdruk na drugoj strani zaokupljen«. ⁴⁴ Ofanziva oko Petrove gore sve se više stezala i imala zadatak da uništi vojne formacije. Ante Moškov je naredio: »Sve osobe koje se nađu u pošumljenom dijelu Petrove gore imaju se pobiti, kuće

⁴⁷⁸ Izvještaj Velike župe Pokuplje od 18. maja 1942. godine o akcijama partizana na Kordunu. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 4, VII, Beograd 1054, str. 465-468.

⁴⁷⁹ Ignjatije Perić, Prolećna ofanziva ustaša na severni deo Korduna, str. 24 (rukopis kod autora: Zagreb, Držićeva 10).

⁴⁸⁰ Odgovor bojnika Bestalla područnim posadama, Beoizrad, Arhiva VII, K. 9, br. 4/28-1.

u šumi imaju se popaliti, a isto tako i sva skloništa te uništiti podzemna skloništa i skladišta. Blago na koje se naiđe tjerati ispred sebe.«⁴⁸¹

Ante Moško v u of anzi vi na Petrovu goru angažovao je neprijateljske jedinice: Prva lička bojna (550), Karlovačka novačka bojna (550), Deseta ustaška bojna (230), Jedanaesta ustaška bojna (220), Druga lička bojna (650), Peta ustaška bojna (180), Druga satnija Poglavnikove tjelesne bojne (180), Strojnička satnija Ličkog zdruha (120), Satnija ustaške doknadne bojne (150), Satnija novačka ustaške vojnice (95), Osma ustaška satnija (17), Oružničko-leteće krilo Vojnić (78 oružnika), motorizacija (5 bornih kola, 14 trokolica s mitraljezima), polubitnica 100 mm (2 haubice), Bojna Gorskog zdruha iz Petrinje* U operaciji na Petrovu goru angažovano je oko 3 800 ustaša i oružnika. — Moškov ne pominje italijanske motocikliste i tenkove na Biljegu, Željezničku ustašku bojnu na pruži kod Slavskog Polja, grupu domobrana na željezničkoj stanici Vojnić, na stotine tzv. divljih ustaša od Vrnograča i Velike Kladuše, mnogo civila — pljačkaša.⁴⁸² Komanda ustaško-domobranskih jedinica, predvođena Antom Moškovim, napravila je sljedeći početni raspored u okruživanju Petrove gore. Prva lička ustaška bojna bila je u zahvatu puta selo Kupljensko—isključno selo Miholjsko; Karlovačka novačka bojna bila je u produženju desnog krila Prve ličke bojne — od Miholjskog zaključno sa selom Prisjekom; Deseta ustaška bojna bila je na liniji selo Krstinja — selo Jagrovac; Jedanaesta ustaška bojna je bila na liniji selo Široka Rijeka, selo Gejkovac; Druga lička ustaška bojna bila je na liniji Katinovac—selo Crni Potok; Peta ustaška bojna, ojačana četom Paveličeve tjelesne bojne i četom Doknadne ustaške bojne, bila je na liniji Vrginmost — raskrsnica puteva Vrginmost—Vojnić i Vojnić—željeznička stanica Vojnić (na Biljegu); na liniji Vojnić—Biljeg nalazile su se ove jedinice: Prva četa Novačke ustaške bojne, Oružničko-leteće krilo Vojnić, Osma ustaška četa, 5 lakih tenkova i 14 motocikla sa prikolicom na kojima je bio montiran po 1 mitraljez. Na pruži Vrginmost—Skakavac nalazila se Željeznička ustaška bojna i Prva četa domobrana, koji su posjedanjem zemljišta duž pruge nastojali da spriječe proboj partizana iz Petrove gore na teritoriju Sjeničaka i Ostrožina, gdje se nalazio Četvrti bataljon 1. KNOP odreda. Ustaške pješadijske jedinice bile su još ojačane sa dvije haubice, oko 10 minobacača kalibra 81 mm i 3 do 5 aviona raznih tipova. Pored toga na početku borbe na Moškovo traženje, njegov zdruk ojačan je Prvom bojnom Petrinjskog zdruha jačine 550 ljudi. Osim tih jedinica neprijatelj je bio

481 Miloš Sumonja, gneral-pukovnik: Proboj kordunaških jedinica iz neprijateljskog obruča na Petrovoj gori 1942. godine. Vojnoistorijski glasnik (u daljem tekstu VIG), br. 4, 1950, str. 11.

482 Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 32. VII, Beograd, str. 258.

483 Mr Mile Dakić: Petrova gora u proljeće 1942. godine, Druga godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumberka. Zbornik 6. Karlovac 1973, str. 78.

ojačan i sa 1 000 divljih ustaša iz Cazinske krajine i rejona Cetin- grada, te snagama stalnim domobransko-žandarmerijskih posada iz Vojniča, željezničke stanice Vojnić, Vrginmosta, Topuskog i po- sadama iz Velike Kladuše i Cetingrada u jačini od dvije do tri hiljade ljudi.⁴⁸¹ Prema istraživanju Ignjatija Perića, u ofanzivi na Petrovu goru učestvovalo je oko 4 500 ustaša razvrstanih u 9 boj- ni, koji su sačinjavali prvi obruč, zatim 1 000 divljih ustaša i oko 2 500 domobrana i žandarma okolnih posada koji su sačinjavali drugi i treći obruč. Na osnovu dokumenata i rasprava smatra se da je u toj ofanzivi bilo angažovano oko 8 000 neprijateljskih voj- nika.

Partizanske snage koje su se našle u obruču na Petrovoj gori sačinjavali su Drugi i Treći bataljon KNOP odreda u jačini od 530 ljudi, Proleterska četa Prvog KNOP odreda jačine oko 120 partizana i Treća četa Drugog bataljona Drugog KPO jačine oko 100 ljudi. Ukupno brojno stanje naših jedinica iznosilo je oko 750 boraca naoružanih sa 39 puškomitraljeza i pušaka. Odnos parti- zanskih jedinica prema neprijatelju bio je 1 : 10,66 u korist nepri- jatelja, a odnos u naoružanju bio je još mnogo povoljniji za nep- rijatelja. U obruču na Petrovoj gori našlo se preko 10 000 izbjeglica mahom djece, žena i starijih lica. U partizanskim bolnicama nala- zilo se oko 100 teških ranjenika koji su bili nepokretni i smješteni u nekoliko dobro maskiranih zemunica. Koncentracija tolikog bro- ja ljudstva na uskom području Petrove gore bila je znatno ote- žana zbog hladnoće i pomanjkanja hrane. Ustaška izviđanja po- moću aviona omogućavala su da se mjesta gdje je bilo više skon- centrisano naroda tuku artiljerijom, mitraljeskom vatrom i bom- bama iz aviona. Stezanje obruča započelo je 9. maja 1942. godine, kada je mitraljeska četa poslije kraće borbe kod sela Ključara »potpomognuta bornim kolima, te satovi PTB i peta ustaška boj- na, izbili su skoro istodobno na Petrovac (507 i 502) i zatim zauzeli svoja predviđena mjesta u lancu.⁴⁸⁸ Prema ustaškom planu akcija na Petrovu goru je planirana da se izvede od 9. do 14. maja 1942. godine, s tim da se izvrši opkoljavanje Petrove gore i izbije na njen najviši vrh Petrovac, a zatim da se od 10. do 13. maja izvrši zauzimanje pojedinih visova i položaja u šumi. Ujedno je trebalo satjerati partizanske jedinice na što manji prostor u rejonu po- toka Radon je, s tim da se na taj prostor, koji zahvata dolinu, iz-

⁴⁸⁴ Ignjatije Perić: Proljetna ofanziva ustaša na sjeverni dio Korduna, str. 24. i 25. (rukopis kod autora Zagreb, Držićeva 10). Prema izvještaju ustaškog potpukovnika Ante Moškova, zapovjednika Utinjskog zdruza od 15. maja 1942. Op. br. 316 Utinjski zdrug se sastojao od jedinica: Prva Lička bojna (550 ustaša), Karlovačka novačka bojna (550 ljudi). Deseta ustaška bojna (230 ustaša). Jedanaesta ustaška bojna (220 ustaša), Druga Lička bojna (650 ustaša), Peta ustaška bojna (180), 2 sata PTB (Paveličeve tjelesne bojne) (180 ustaša), Strojnički sat Ličkog zdruza (120), 1 sat ustaške donkadne bojne (150), 1 sat novaka ustaške vojnice (95), Oružničko leteće krilo Vojnić (78 ljudi), 8. ustaški sat (170 i motorizacijom (5 bornih kola, 14 trokolic\$ sa strojnicama, a od 10. maja raspolagalo se još polubitnicom haubica od 100 mm, a od 11. maja bojnomo gorskog zdruza iz Petrinje i 1 svjetlosipačem (reflektorom). Ukupno se raspolagalo sa oko 3 000 ljudi, 2 haubice, 5 bornih kola, 14 trokolica.

⁴⁸⁵ Izvještaj komande Utinjskog zdruza od 15. maja 1942. godine. Zbornik doku- menata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 32. VII Beograd 1964, str. 259.

vrši koncentričan napad iz vazduha i sa zemlje, a zatim da pješadija potpomognuta bacačima, artiljerijom i tenkovima uništi ili zarobi partizanske snage. Devetog maja 11. ustaška bojna dobila je zadatak da u 6 sati krene prema Petrovoj gori u pravcu Gejkovac—Kamenita—Suhački vrh, zatim Drugom satnijom da kreće od sela Svinj ica preko južnih padina na greben Bilo (k. 355). Zadatak ovih satnija bio je čišćenje južne Kamenite i Bila, potom se probiti do potoka Bublen i minobacačkom vatrom tući Vrk-ljište (k. 301—330). Treća satnija dobila je zadatak da u 7 sati zatvori istočnu stranu doline Đaković-potoka kako bi se spriječilo eventualno prebacivanje partizana u Široku Rijeku, Svinjicu i u pravcu Bila. Uz Đaković-potok predviđeno je napredovanje Jedanaeste ustaške bojne, koju je trebalo štititi i pratiti njeno napredovanje. Poravnavanje i sređivanje snaga trebalo je obaviti na cesti Suhački vrh—Bilo (k. 355), a dalje uputiti se pravcem Široka Kosa, Hrastovac, šireći se desno od kote 310, Samograd k. 257 zaključno i k. 385 isključno, a lijevo od pravca: dolina Đaković-potoka (isključno) — Bublinac (k. 380 — zaključno).

Na liniji k. 385 (isključno), Hrastovac k. 424 k. 294 trebalo se zaustaviti i stvoriti čvrstu prepreku svakom povlačenju partizana s Petrove gore. Prema grebenu Petrove gore uputiti patrole i noću postaviti zasjede. Jedanaesta bojna trebalo je da uspostavi vezu lijevo s Desetom ustaškom bojnomo, desno Drugom ličkom i Karlovačkom novačkom bojnomo. Uz zapovijest izrađena je i skica napada, predviđeni su vodiči. Kroz šumu pokret je trebalo da bude pažljiv, da se isture izvidnice, da se iza njih kreće glavni ešalon, a iz njega još jedan lanac s manjim grupama i začelnim patrolama. »Radi pariranja svih eventualnosti.« Takve zadatke dobile su i ostale jedinice."⁶

Partizanske jedinice koje su se našle na području Petrove gore imale su sljedeći raspored: Treći bataljon raspoređen je na istočnim padinama Petrove gore. Treća četa Drugog bataljona Drugog KPO-a na južnim padinama šume, a Drugi bataljon Prvog KPO-a na sjeverozapadu Petrove gore. Proleterska četa Prvog KPO-a u rejonu Pajić-poljane, gdje je trebalo da služi kao udarna snaga u svim pravcima šume i za neposredno osiguranje Štaba Prvog KPO odreda, Štaba grupe kordunaških odreda OK KPH za Karlovac i ostalih ustanova koje su tu bile skoncentrisane. Razlog da su se ove jedinice i ustanove našle, tako reći, u blokadi Petrove gore od strane neprijatelja je bio taj što rukovodstvo partizanskih odreda nije imalo nikakvih podataka o neprijatelju i njegovim namjerama sve do predveče 9. maja 1942. godine. Tada je Štab grupe odreda dobio podatke o neprijateljskom rasporedu iz čega je zaključio da to nije običan napad, već da će neprijatelj drugog dana krenuti dalje u šumu. Kasno u noći 9. maja Štab grupe odreda s predstavnicima ostalih štabova došao je do zak-

486 Mr Mile Dakić: Petrova gora u proljeće 1942. godine Druga godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Like i Žumberka, HAK, Zbornik 6, Karlovac, 1953, str. 81.

ljučka da treba postaviti 10. maja neprijatelju zasjede, i to: Prva proleterska četa rejon raskrsnica puteva Jasenova kosa (tromeda k. 350), Treća četa Drugog bataljona Prvog KPO odreda i Treća četa Drugog bataljona Drugog KPO odreda u rejonu Magarčevca (k. 435) i Druga četa Drugog bataljona i Trećeg bataljona na Španovoj poljani (k. 244). Navedene jedinice rano u zoru 10. maja bile su na određenim položajima. Oko podne istoga dana ustaška kolona jačine do dvije čete krenula je od Selakove poljane prema tromedi. Kada je čelo neprijateljske kolone ušlo u zasjedu, na nj je otvorena vatra. Ustaše su bile razbijene i počele su se povlačiti prema Selakovoj poljani.⁴⁸⁷ Proleterska četa zbog taktičke greške nije imala većih borbenih rezultata, ali je Karlovačka novačka bojna ostavila na poprištu borbe 8 mrtvih ustaša i opljačkane stvari koje je sa sobom nosila (glave šivaćih mašina, biljce, šarenice, čilime). O toj borbi Ante Moškov je zapisao: »U vezi sa 10. ustaškom bojnomo Karlovačka novačka bojna krenula je prema Jasenovoj kosi kad se njen desnokrlni sat spuštao sa k. 365 prema k. 350, bio je iznenadno napadnut sa zemlje i vrhova bukava od jake puščane i strojničke vatre. Strojnice bile su uglavnom na vrhovima drveća i jakom vatrom tukle domobrane u glave i leđa, jer su neke dijelove bili već propustili (partizani na drveću bili su svezani da ne bi pali, valjda radi lakšeg pucanja i upravljanja oružjem). Ovim snažnim prepadom poljuljana je prisebnost 3. sata... Gubici tog dana: vlastiti kod Karlovačke novačke bojne 4 mrtva, 6 ranjenih i 2 nestala.«⁴⁸⁸ U ovoj borbi poginuo je 1 partizan, dok su dvojica ranjena. Zaplijenjeno je od neprijatelja 8 pušaka i uniforme te druga oprema. Neprijateljske snage s pravca Široke Rijeke preko tromede naišle su na zasjedu kod Magarčevca; međutim, zbog nepovoljne konfiguracije zemljišta obraslog sitnom šumom, partizani nisu imali većeg uspjeha, ali su odbili neprijatelja da zauzme Magarčevac. Pri povlačenju neprijatelja partizani nisu održavali s njim borbeni kontakt, niti se postavili na pogodnije položaje, pa je energični ustaški napad prisilio partizanske jedinice da se povuku prema Španovoj poljani, a ustaše su zavladae Magarčevcem. Neprijatelj je u toku 10. maja zauzeo nove položaje i izvršio najdublji prodor u šumu sa južne i sjeveroistočne strane Petrove gore. Tako se učvrstio na liniji sela: Miholjsko—Selakova poljana—Jović-kosa—Vučjak—zapadni dio sela Perne—selo Malička—Petrovac.

Štab Prvog bataljona KPO-a kada je uvidio da ustaše sistematski stežu obruč oko Petrove gore i pretražuju svaki kutak, jarugu i šumarac, odlučio je 11. maja da se u noći 11/12. maja 1942. godine s Drugim bataljonom i Proleterskom četom probije iz šume na liniji Selakova poljana—Jović-kosa i prebaci prema selu

487 Ignjatije Perić: Proljetna ofanziva ustaša na sjeverni dio Korduna, str. 27. (rukopis kod autora Zagreb, Držiceva 10).

488 Izvještaj Ante Moškova od 15. maja 1942. o akciji na Petrovoj gori. Zbornik dokumenta i podataka o NOR-u. Tom V, knjiga 32. VII Beograd, 1964, str. 260.

Brusovači u pravcu sela Klokoča i Glinice. Treći bataljon trebalo je i dalje ostati u rejonu Velikog Velebita sa zadatkom da manevriše na prostoru Velebita i Debele kose izbjegavajući sukobe s ustašama, a kada mu se pruži povoljna prilika — da se prebaci u pozadinu neprijatelja. Štab grupe odreda i Štab Prvog KPO i OK Karlovac krenuli su s rejona Pajič-poljane u pravcu naznačene linije proboja. Međutim, kako je bilo nevrijeme, a spustio se gust mrak uz jaku kišu, što je ometalo kretanje po klizavom zemljištu i zaobilazanje pojedinih puteva koji su bili zaposjednuti neprijateljskim snagama, partizanske jedinice su stigle tek u zoru, pa je Štab odreda odlučio da odustane od akcije i da se proboj izvrši narednu noć od 12/13. maja.⁴⁹ Partizanske jedinice su proboravile cijeli dan 12. maja na položajima u stanju pripravnosti u rastojanju od neprijatelja od 500 metara. Bilo je strogo zabranjeno vršenje svakog pokreta, pripremanje hrane, iako su borci već dva dana bili tako reći bez hrane, kako se ne bi otkrili položaji. Ovakav poduhvat je bio neobično važan da bi se mogao napraviti iznenadni napad na neprijatelja u noći od 12/13. maja 1942. godine. Neprijatelj je prije mraka ispred svojih položaja otvorio veoma jaku vatru. Petrova gora cijelu noć bila je obasjana raketama, a šuma je tutnjala od eksplozije ručnih bombi, mina, artiljerijskih granata i pucanja iz automatskog oružja i pušaka. Svrha ove paklene vatre bila je psihičko iznuravanje naroda i partizanskih jedinica u obruču, a možda i rezultat želje za razbijanje vlastitog straha koji je vladao među ustaškim i domobranskim jedinicama. Premia ustaškom izvještaju iz Vojnića, pisanom 12. maja u 20.55 sati, stanje je bilo ovako: »Bojna iz Petrinje stigla u Vrginmost u 18 sati. Zakašnjenje uslijedilo radi obazrivog pokreta. Bojna upućena na Petrovac da pojača pritisak na samom grebenu. Izgleda da su naša borna kola na samom grebenu, što znači da je tamo izbila Novačka bojna kojoj su pridodata borna kola. Pred dva sata (oko 18 sati) vodile su se žestoke borbe na Velikom Velebitu i Jasenovoj kosi. Pobunjenici pokušavaju probiti obruč, ali im to ne uspijeva. Možda će u toku noći doći do potpunog opkoljavanja.«⁴⁸⁰ Dolaskom bojne Gorskog zdruga iz Petrinje zgusnuti su redovi Druge ličke bojne na Velikom Velebitu. U Ključaru je pojačana Doknadna bojna ustaške vojnice, a na Biljegu su postavljena dvojica borna kola. Ustaške snage na jugu 12. maja miruju i popunjavaju se municijom. U Dnevnom izvještaju NDH, broj 132, od 12. maja stoji: »Na Petrovoj gori vodi se akcija za uništenje partizanskih snaga koje su se opet tamo pojavile... Opkoljena je velika grupa partizana koja se pokušava izvući iz obruča, ali su izgledi da će biti uništeni.«⁴⁵¹ Ante Moškov 12. maja izvještava: »radi teškog održavanja veza s Karlovačkom novačkom bojnomo i jer se do toga dana nije primio ni jedan

489 Ignjatije Perić: Proljetna ofanziva ustaša na sjeverni dio Korduna, str. 28. (rukopis kod autora Zagreb, Držićeva 10).

490 VII, k. 10. br. 5/11-1, Beograd.

491 AHRPH, fond grade NDH bez sign.

izvještaj Desete ustaške bojne — uputio se glavar stožera bojnika Bestall osobno preko Miholjske kose na Selakovu poljanu i Jović-kosu, s tim da pokrene sve ove dijelove naprijed prema Jasenovoj i Debeloj kosi. Međutim, Deseta bojna nije imala više streljiva. Mogla se popuniti tek kasno predvečer. Gorska bojna krenula je sa Petrovca toga dana tek poslije podne i u postupnom napredovanju glavnim grebenom omogućila je izbijanje 2. ličke bojne na greben. Prolazeći 11. ustašku JPoju, uspostavila je vezu između 11. i 10. ustaške bojne, ali se u tome spustila svojim lijevim krilom do Bublana i dobila skoro okomit položaj prema ostalima. Uspostavljanje ove veze potpomagala su i borna kola sa Selakove poljane. Toga dana dopremljen je iz Zagreba u Vojnić 1 svjetlosipač, a polubitnica u Vojniću izvučena je na kotu 209 radi potpomaganja odbrane na lancu, noću. Cijelog dana opet su opskrbljivane sve bojne streljivom i hranom, uz velike teškoće.⁴⁹²

Dvanaestog maja 1942. godine čim je pao mrak, partizani su pošli u akciju proboja iz obruča i oko 21 sat došlo je do sukoba na liniji Selakove poljane i Jović-kose. Partizanske jedinice naišle su na dobro zaposjednute neprijateljske položaje koji su branjeni žestokom vatrom iz automatskog oružja. Međutim, komanda partizanskih jedinica, da bi sačuvala ljudstvo, odustala je od napada i povukla se u rejon Pajić-poljane.

U pokušaju proboja obruča poginuo je Mile Đurić, borac Proleterske čete, a određene grupe boraca koje su najbolje poznavale teren izvidale su gdje bi se najlakše raskinuo neprijateljski lanac koji se sve više stezao oko Petrove gore.

Komandant ustaško-domobranskih jedinica Ante Moškov o toj borbi je zapisao: »Neprijatelj je ponovo napadao na skoro svim dijelovima lanca... Odbijanje ovih napadaja zahtijevalo je velik utrošak streljiva. Te noći nestalo je kod Doknadne bojne ust. vojnica ust. nadporučnik Vidnjević. Ista bojna imala je 2 ranjena, a Strojnički sat na Petrovcu 1 mrtvog.«⁴⁹³ Štab grupe odreda, OK KPH Karlovac i komanda 1. odreda u to vrijeme se povlače u predjele šume Kupinjak. Trinaestog maja Moškov je pisao: »Ustaška bojna i Karlovačka novačka bojna izvršile su u čvrstoj međusobnoj vezi pokret prema Jasenovoj kosi i zauzele je. Skoro istodobno krenula je u napad Prva lička bojna na greben: s. Vučković—Jurga—s. Dude. Dakle, tek ovog dana postignuto je potpuno izbijanje svih dijelova na glavni greben Petrove gore. Time su prve akcije bile završene, te je izdata zapovijed za dalje sužavanje obruča i konačno čišćenje unutrašnjosti zaokruženog prostora... Zapovjednik Jedanaeste ustaške bojne spustio se sa

⁴⁹² Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 32, VII, Beograd 1964, str. 262-263.

⁴⁹³ Izvještaj zapovjednika Utinjskog zdruga od 15. maja 1942. godine. Glavnom stanu Poglavnika o borbama s partizanima na Petrovoj gori u vremenu od 9. do 15. maja 1942. godine. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 32, VII, Beograd str. 263.

Magarčevca u dolinu V. Radonja te ovdje uništio partizansku ukopanu ambulantu. Tom prilikom ubijena je jedna bolničarka

— partizanka.«⁹⁴

Neprijatelj je smatrao da je njegov plan uništenja partizana realan i da se njihova akcija nalazi u završnoj fazi. U tom vremenu neprijateljske jedinice nisu pronašle zemunice sa 80 teških ranjenika koje su bile kod partizanske bolnice Vrletne stijene, iako su prelazili preko njih, jer su bile dobro maskirane. Pritisak ustaških jedinica popraćen je nadlijetanjem aviona koji su cijeli dan 13. maja bacali propagandni materijal i letke kojima su se partizani pozivali na predaju. Partizanske snage nalazile su se s nadom na prostoru 6X4 km. Neprijatelj je bacao razne letke. Leci su štampani pod raznim naslovima: »Pučanstvu Korduna«, »Poziv«, »Opkoljenima u Petrovoj gori«, »Pravoslavci«, »Partizan«, »Braćo seljaci«, »Jesi li čuo«, gdje se partizani i narod pozivaju »na spasenje duše i tijela« jer sljedeći dan nastupao je praznik Spasovdan. U lecima su davana i uputstva kako da se izvrši predaja, a neki su služili i kao propusnica. Tako u lecima, između ostalog, stoji: »Svaka osoba koja ide na predaju treba da drži ruke uzdignute uvis, a naoružane osobe da oružje objese oko vrata, ali samo danju do 19 sati.« »Ni vlas sa glave neće vam spasti. Zemlja vas zove... Ja vam jamčim za život i imetak — vojskovođa Kvarternik.« »Radni seljački narode! Opkoljen si sa sviju strana. Prijeti ti uništenje bez milosti... Neću da izgine narod, seljačko-radni za koga zna da je lažima, prevarama i silom zaveden od velikih samozvanih i nazovi vođa.« »Hoću njihove glave da vidim, da više ne stvaraju bijedu i nevolju u koju te je sada natjerao. Zato tebi, narode, nudim predaju i savjetujem ti da među sobom pobiješ te takozvane drugove vođe.«

»Istrijebi njih kao pošast koja te je u nevolji bacila i predaj se sa puno povjerenja. Biraj, dakle, smrt ili život u slobodnoj državi.« »Ovo je moj zadnji poziv da na Spasovdan spasite svoje duše i važi zaključno sa 14. svibnjem 1942. godine. Zapovjednik hrvatskih oružanih snaga oko Petrove gore.« »Partizani, pobjegnite stoga od vaših vođa i komesara. Pustite ih neka sami žive kao životinje po brdima i šumama.«⁹⁵ Međutim, ni leci, ni pozivi nisu pomogli. Ustaško-domobranske jedinice su pojačanom vatrom iz artiljerijskog i automatskog oružja i avionskim mitraljiran jima i bombardovanjima s tepih-bombama htjeli da psihički djeluju na moral partizana i hiljade izbjeglica. Komanda ustaškog zdruge smatrala je da je uništenje partizana gotova stvar i da se radi samo o nekoliko časova do konačnog uništenja. Ante Moškov traži od komandanta Karlovačkog garnizona da se za 14. i 15. maj pripremi prostor za smještaj više stotina partizana i njihovih simpatizera koji će biti zarobljeni u Petrovoj gori. Ustaše su dovalačile nove snage iz Karlovca, Topuskog, Vrginmosta i Velike Klad-

494 Ibid., str. 263.

495 Muzej revolucije naroda Hrvatske. Zbirka neprijateljskih letaka, bez sing.

duše. Kamioni su prevozili pojačanja i municiju. Ustaško opskrbno zapovjedništvo javlja da pukovnik Moškov iz Vojnića traži 10 000 komada konzervi i 30 sanduka streljiva i tri kamiona itd.

Stanje na Petrovoj gori za vrijeme okruženja, a posebno 13. maja, bilo je više nego teško. Na mali prostor u šumi bilo je sabijeno oko 10 000 civila i 750 partizana. Taj narod je pored gladi i nespavanja živio u neprekidnom strahu — hoće li partizani uspjeti da zadrže razbješnjenu ustašku rulju i spriječiti velika krvoprolića. Ogorčenje naroda je ogromno i ono je u izvjesnim momentima u Petrovoj gori prelazilo u očajanje. Tako su neki ljudi tražili od partizana da ih strijeljaju samo da ne padnu u ruke ustašama i »Turcima«. Neprijatelj je sistematski stezao obruč oko Petrove gore, tako da niko živ nije mogao da izmakne iz šume jer su rovovi na mjestima bili udaljeni od 2 do 3 metra. Pri tom stezanju neprijatelj je temeljno pretražio jarke i grmove i sve ljude, žene i djecu poklao i postrijeljao. Muslimani naoružani sjekirama i noževima koji su prije radili kao šumski radnici u Petrovoj gori najbolje su poslužili neprijatelju za taj posao. Mase ljudi, žena i djece kretale su se zajedno po šumi s partizanima sa željom da se probiju s njima iz obruča. Najviše ljudi, žena i djece poklale su ustaše i Muslimani (misli se na divlje ustaše — prim. D. K.) u jarcima kod Perne, Pecke, potoka Bublenu u Širokoj Rijeci, u jarku zvanom Lisićjak, u Jarčevcu itd. U samoj Perni poklale su ustaše i Muslimani (tj. divlje ustaše — op. aut.) preko 1 000 ljudi.⁴⁹⁶ U jarku Lisićjaku poklano je oko 200 ljudi, žena i djece. U to vrijeme već su kretale kolone naroda pod bijelom zastavom niz Radonju u Vojnić. Drugog izlaza momentalno nije bilo, ili ostati u šumi ili se predati ustašama u Vojnić.⁴⁹⁷ Tako je otišlo u Vojnić oko 3 000 ljudi koji su odvedeni u koncentracione logore iz kojih se vratilo neznatan broj. Onaj dio naroda koji se odlučio da učestvuje u probodu obruča i dio naroda koji se nalazio na sjeveroistočnom dijelu Petrove gore spasao se. Komesarijat Grupe kordunaških odreda konstatuje da je: Jaz između Muslimana i Srba strahovito produbljen, dok naprotiv raspoloženje prema hrvatskom narodu postaje sve bolje i bolje. Prelazi domobrana na našu stranu (5 u Perjasici, 3 u Petrovoj gori i 1 u akciji)⁴⁹⁸ odjeknuli su vrlo povoljno u narodu, kao i nedavanje otpora pri razoružavanju domobrana prilikom proboja linije.⁴⁹⁹ Ovo teško stanje u čeličnom obruču nagnalo je nekoliko stotina izbjeglica da nasjedne ustaškoj propagandi. Žene, djeca i starci odlazili su s letkom u ruci u Vojnić, odakle su odmah upućivani na željezničku stanicu Vojnić, gdje su čekali vagoni za stoku u kojima su dalje

⁴⁹⁶ Izvještaj štaba Grupe KNOP odreda od 20. maja 1942. godine Gš NOP odreda Hrvatske o neprijateljskoj ofanzivi na Petrovu goru i o stanju u jedinicama Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, k. 4. VII, Beograd 1954, str. 261—268.

⁴⁹⁷ Ibid., str. 267.

⁴⁹⁸ U vrijeme zatvaranja obruča oko Petrove gore došli su u partizane Boris Balaš, Josip Rohak i domobran rodom iz Zagreba, te su sa sobom donijeli puškomitraljez i dvije puške i cjelokupnu vojničku opremu. Josip Rohak je poginuo 1943. g.

⁴⁹⁹ Ibid., str. 267.

otpremani u Jasenovac i druge logore. Sve se to dešavalo uz kundačenje, ponižavanje, pjevanje srbofopskih popjevki, što je teško ponižavalo narod. Smatra se da je u logore tada otpraćeno iz Petrove gore oko 2 500 civilnog stanovništva. Teška situacija je podsticala samoinicijativu boraca.

Štab grupe KNOPO, OK KPH Karlovac i Štab Prvog KPO održali su poslije podne 13. maja sastanak u Mijanovcu (Radonjski logor), gdje je izrađen plan i donijeta odluka da se pošto—poto izvrši proboj obruča ujutro 14. maja i da se time omogući izvlačenje iz šume što većeg broja civila iz zbjega. Komandant Grupe KNOPO odreda Srećko Manola iznio je prisutnima stvarno stanje u Petrovoj gori i namjere neprijatelja koji se pripremao za konačan obračun s partizanima.

Odlučeno je da se proboj obruča istovremeno izvede na dva mjesta u samu zoru, jer se neprijatelj u toku noći zamorio čekajući na odbrambenim linijama. Prvo mjesto proboja određeno je na liniji Magarčevac—Veliki Velebit, a drugo mjesto u rejonu Sabljine kose. Rastojanje između ova dva mjesta proboja iznosilo je oko 4 km, što je garantovalo da neprijatelj neće moći skoncentrisati veće snage na jednom mjestu. Međutim, ako ne dođe do proboja na oba pravca, većina partizanskih snaga potpomognuta narodom mogla bi se izvući na mjestu uspješnog razbijanja neprijateljskog lanca. Odlučeno je da se Drugi bataljon s Proleterskom četom probija između Ključara i Crevarske strane (Biljeg, k. 264). U tim jedinicama bilo je oko 370 boraca sa 24 puškomitraljeza. Treći bataljon, Treća četa (Vergaševa) iz Drugog bataljona Drugog KPO dobijaju naređenje da se probiju između Magarčevca i Velikog Velebita, preko Travne kose. Snaga tih jedinica bila je brojčano približna sjevernoj grupi, ali su imale manje automatskog oružja — 15 puškomitraljeza. Trebalo je da se ove jedinice nakon razbijanja obruča kreću u pravcu Široke Rijeke Treća četa, a Treći bataljon u pravcu Perne, dok se sjeverna grupa jedinica trebalo da kreće u pravcu Jurinih brda i Sjeničaka. Na toj teritoriji trebalo je da se partizanske jedinice nahrane i odmore i uspostave kontakte za napadanje neprijatelja na komunikacijama koje vode prema Petrovoj gori.

U izradi plana proboja obruča učestvovali su komandanti i komesari Drugog i Trećeg bataljona, komandiri samostalnih četa, zatim komandant i komesar Grupe KNOPO Srećko Manola i Venceslav Holjevac i komandant prvog KPO Stanko Opačić Čanica, koji su trebali da s desetinom odabranih boraca ostanu u obruču te da organizuju izvlačenje ostalih iz šume.⁵⁰⁰

Partizanske jedinice, koje su detaljno upoznate s planom proboja obruča, krenule su oko 23 sata 13. maja prema mjestima gdje je određeno da se izvrši juriš. U vrijeme pokreta jedinica padala

⁵⁰⁰ Izvještaj Štaba Grupe od 20. maja 1942. g. GS NOP odreda Hrvatske o neprijateljskoj ofanzivi na Petrovu goru i o stanju u jedinicama; Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 4. VII, Beograd 1954, str. 262.

je kiša koja je navlažila lišće, pa neprijatelj nije mogao da primijeti partizanski pokret, mada je cijele noći iz cjelokupnog naružanja sipao vatru po šumi naprazno.

Ispred glavnine partizanskih snaga kretale su se patrole, a za vojnim formacijama išli su nenoružani civili, muškarci kao borbena rezerva, a zatim žene i djeca. Pošto su cijelu noć provele u intenzivnoj borbi protiv straha, ustaše su u vrijeme izlaska sunca malo prilegle s ciljem da se odmore i doručkuju, a poslije toga je trebalo još istog dana oko podne pristupiti konačnom uništenju partizana... Ovoga puta ustaško rukovodstvo se prevarilo. Naime, pri izradi plana proboja računalo se i s tom činjenicom, pa je to vrijeme bilo određeno za početak proboja i time je postignuto iznenađenje.“ Pred samim neprijateljskim položajima data su uputstva svakom borcu od starješina za juriš. Tako su partizani pred samu zoru izbili u neposrednu blizinu neprijateljskih položaja gdje su vidjeli kako se neke ustaše briju, dok drugi doručkuju ili primaju doručak. Kretanje neprijateljskih vojnika i njihova ležernost i sigurnost odavala je sliku kao da su na izletu. Tu njihovu nesmotrenost iskoristio je Treći bataljon i pod komandom komandanata bataljona Joviće Lončara izvršio munjevit juriš. Uz plotunsku paljbu i povike »Juriš!« — »Ura!« partizani su skakali u neprijateljske rovove gdje se razvila ogorčena borba. Savladani su ustaško-domobranski rovovi i razbijen je ustaški obruč. Ustaše nastoje da zaustave klin Trećeg bataljona i Vergaševe čete Drugog bataljona koja je pokazala natčovječanska herojstva, uskačući u rovove, hvatajući za zažarene mitralješke cijevi i istim mitraljezima tukla ustaše koji su u talasima nastojali zaustaviti proboj obruča. Cjelokupno ljudstvo trećeg bataljona se našlo među ustašama i za nepunih pet minuta razbijen je neprijateljski obruč u širini od 500 metara. Ovdje u borbi se ističu i sekretar OK KPH dr Savo Zlatić i upravnik Partizanske bolnice Jakov Kranjčević Brada.

Na poprištu borbe između Magarčevca i Velikog Velebita ostalo je mrtvih 29 ustaša, a partizani su sa sobom ponijeli dva ustaška mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 12 pušaka i više hiljada metaka. Kod proboja na Magarčevcu palo je 12 drugova partizana iz čete Dušana Vergaša zajedno s komesarom čete drugom Likom (Milan Marković) i 2 partizana iz Trećeg bataljona.”

Neprijateljski položaji su pregaženi, no neprijatelj i dalje tuče jakom vatrom sa bokova. Neprijatelj se trudi da zatvori obruč, ali su naše snage i narod prošli. Spuštamo se prema Perni u neizvjesnosti što nas dalje čeka. Tu nailazimo na teški prizor. Pored jednog potočića leže ispreturani leševi oko 500 žena i djece. Borci samo letimično pogledavaju da li koga poznaju i ko je možda

501 Ignjatije Perić: Proletna ofanziva ustaša na severni Kordun, str. 32, rukopis kod autora: Zagreb, Držićeva 10.

502 Izvještaj štaba Grupe KNOPO od 20. maja 1942. god. GŠ NOPO Hrvatske o neprijateljskoj ofanzivi na Petrovu goru i o stanju u jedinicama. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 4. VII, Beograd 1954, str. 262.

od njihove bliže rodbine.”³ Na stotine napuštene djece. Dječak zagnjurio glavu u potok. Živ je. Podižemo ga a on uplašeno odbija govoreći: »Pusti me! Miri se!»⁵⁰⁴ »Do mene je bio Miladin Cimeša. Pored nas je pao ranjen Ale Veljačić. Noga mu je bila odvaljena. Tražio je da ga ubijem. Nisam mogao. Poslije proboja obruča ustaše su ga objesile na drvo. Kada smo išli prema Perni, Miladin je pronašao dijete koje je umiralo od gladi. Pored njega je bio komad hljeba. Miladin je davao djetetu vodu iz šake. Na Magarčevcu sam vidio dijete koje je imalo 2 do 3 mjeseca. Nožem je probodeno. Nož je zaboden u bukvu i tako visi. Na nožu je urezano slovo U.»⁵⁰⁵ Od svega mi je ostalo najjače u sjećanju prizor o jednoj djevojčici koju smo našli zamotanu u jastuče, ostavljenu u šupljoj bukvi.« Perjani su znali svaki brežuljak, udolju i žbunj, tako su i sačuvali najviše boraca, iako su bili nezadrživi u razbijanju ustaškog obruča. Probili su se prema istočnoj strani i time spasili na stotine kordunaškog stanovništva da nisu ostavili kosti u Petrovoj gori ili ustaškim logorima.

Na drugom mjestu proboja Drugi bataljon i Proleterska četa izbili su na 1 000 metara pred Sablinsku kosu. Treća četa Drugog bataljona pod komandom Mile Ljepovića kretala se ispred bataljona da izvrši proboj na liniji Sabljinska kosa—Čulumaska kosa. Ostale čete bataljona nastupale su stotinak metara i bile su u pripravnosti. Čim treća četa napravi klin u neprijateljskom lancu, da izbiju na krila čete i prošire njen uspjeh zatvaranje obruča od ustaša. Civilno stanovništvo se neposredno kretalo iza partizanskih jedinica.

Proleterska četa pod rukovodstvom Miška Breberine imala je zadatak da razbije neprijateljska utvrđenja na raskrsnici puta kod Biljega, zatim da osigura prolaz i širenje razbijenog neprijateljskog obruča, što je imao zadatak drugi bataljon, i da se tim pravcem izvuku civili u pravcu sela Slavsko Polje i Jurina brda i sela Sjeničaka. Gnjaco Perić, učesnik ove borbe, zapisao je: »Iznad ustaških rovova laki povjetarac dizao je dim stvoren eksplozijama ručnih bombi i pucnjevima streljačkog naoružanja. Ispod dima se i dalje vodila jedna od najtežih borbi od početka narodnooslobodilačkog rata na Kordunu. Ustaše su u prvom naletu bile zbunjene, ali su se ubrzo sredile i davale žilav otpor. Pored boraca bataljona i Proleterske čete u borbu je utrčalo preko stotinak nenaoružanih civila koji su šakama, štapovima, noževima nasrtali na neprijtelja. Lošo Durić, mada nije imao dva prsta na desnoj ruci, ubio je štapom trojicu ustaša. Jednog ustašu je tako snažno udario po glavi da su mu iskočila oba oka.

Dok se tako događala krvava borba između Treće čete i ustaša na njenom pravcu, ostale čete istog bataljona upadaju na njena

503 Božo Rkman: Sjećanje na proboj neprijateljskog obruča na Petrovoj gori 1942. godine. HAK, Fond izjava i sjećanje iz NOB-a, bez sign.

504 Pero Milić: Izjava o proboju obruča 1942. god. Arh. uprave Centralna partizanska bolnica Petrova gora, Vojnić, bez sign.

505 Mile Sokolović: Sjećanje na proboj obruča, ibid., bez sign.

krila i proširuju uspjeh Treće čete, nastojeći da se napravi što veći otvor u sistemu neprijateljske odbrane i time omogući brže izlaženje nekoliko hiljada ljudi, žena i djece iz ustaškog obruča. Kroz otvor koji je poslije desetak minuta bio širok preko 500 metara izišli su Proleterska četa i bujica izbjeglica. I dok je narod trkom prolazio kroz brešu, jedinice Drugog bataljona su i dalje vodile borbu na krilima svog rasporeda, ne dozvoljavajući ustašama da ponovo zatvore otvor — sve dotle dok i poslednji izbjeglica ne prođe kroz njega. Proleterska četa u jurišu uz podvike »Naprijed, proleter! Juriš, junaci!« razbila je neprijatelja, zauzela ustaške položaje na Biljegu i produžila pokret prema selima Ivoševićima i Vrela Utinji, goneći ispred sebe razbijene ustaške dijelove koji su bježali nastojeći da se spase kod svojih jedinica koje su držale položaje pored željezničke pruge Vojnić—Utinja.«⁵⁰⁶*

Ustaški položaji nakon jednosatne borbe na Ključaru bili su razbijeni, ali ispred jedinica Drugog bataljona ispriječila se i treća prepreka ustaški rovovi i teretni voz osposobljen za borbu i oklopni voz Ustaške željezničke bojne. Ustaše su imale zadatak da ne dozvole prodor partizanskih jedinica iz Petrove gore na sjever Korduna prema selima Sjeničaka i Ostrožina.

Jedinice Drugog bataljona potpomognute narodom u nezadrživom jurišu u pokretu obasipale su ustaške položaje oštrom vatrom iz puškomitraljeza i pušaka i razbile ustaše na prepad. Ustašama nije bilo poznato ko je naoružan, a ko nije, masa ljudi su pozivali ustaše na predaju, a oni su u paničnom bjekstvu odjurili u Vrginmost. Pokreti oklopnog voza u pravcu Vrginmosta bio je signal jedinicama bataljona za odlučujući i posljednji juriš na one bunkere koji su još davali otpor. Neprijateljski vojnici su bježali, predavali se ili ostajali mrtvi i ranjeni ležati na poprištu borbe.

Razbijen je i treći neprijateljski obruč Petrove gore iz koga su mase ljudi i žena prelazile željezničku prugu, noseći u naručju malu i iznemoglu djecu i vodeći sa sobom gladne i iznemogle starce. Proleterska četa kod sela Vrela Utinje rastjerala je domobrane iz rovova i zarobila 24 domobrana. U ovim borbama partizani su zaplijenili 2 teška mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 30 karabina i 3 000 metaka. Čitamo iz literature: »Na proboju ustaškog obruča poginulo je 25 partizana. Na sjevernom pravcu: Rafailo Višnjić, komesar Proleterske čete; Marko Jović, Mile Lončar, Mile Jović Loška, Pajo Rkman, Stevo Novaković Jug, Đuro Stipić, Jan-ko Stojaković, Đuro Lukač, Stanko Đurić i Mićan Biljetina.

Na istočnom pravcu: Milan Marković Lika, komesar Vergašove čete; Miloš Basara, Dragan Dragojević, Ranko Jurjević, Milivoj Mladan, Etham Pajazetović Čule, Dmitar Popović, Ilija Popović, Mile Popović, Đuro Radusinović, Miloš Španović, Ale Veljačić, Mi-

⁵⁰⁶ Ignjatije Perić: Prolećna ofanziva ustaša na severni Kordun, str. 35 (rukopi> kod autora).

loš Čulibrk i Stanko Bučan.«⁵⁰⁷ Ovdje nisu iskazani poginuli ne-naoružani ljudi koji su zajedno s naoružanim borcima upadali u ustaške rovove, golim šakama ili štapovima tukli neprijatelja, otimali od njega oružje, a zatim kao borci uključivali se u partizanske čete i tako popunjavali upražnjena mjesta svojih ranjenih i poginulih drugova. Komandant ustaško-domobranskih jedinica Ante Moškov izvještava svoje pretpostavljene da je prilikom napada partizana iz Petrove gore i razbijanja obruča ranjeno 19 i poginulo 39 ustaša. U njegovom izvještaju čitamo i ovo priznanje; »Međutim, oko 7 sati, skoro istodobno, iskoristeći trenutak najvećeg zamora poslije neprospavane noći, partizani su skupljeni u dvije velike grupe, jedna od 800 do 1 000 ljudi, druga od 600 do 800

— navalile iznova jakim poletom na lanac obruča i uspjele ga probiti. Ovo se desilo između Petrovca i Sabljine kose, na frontu Doknadne bojne ustaške vojnice i oružničkog krila Vojnić, i između Vel. Velebita i Magarčevca, na lijevom krilu Jedanaeste ustaške bojne. Mase partizana sa oružjem i dva puta više bez oružja nagrnule su u masi, u vidu klina na izabrana mjesta lanca, te pucajući ispred sebe, jureći i trčeći velikom brzinom, jednostavno su obarale ili ponijele sobom naše postavljene zasjede. Sa svih strana otvorena je odmah najsnažnija vatra i s drugih dijelova pri-tekle su snage u pomoć radi zatvaranja proboja, ali je to bilo nemoguće. Ne obazirući se na gubitke mase su jurile i dalje naprijed. Čim bi koji partizan sa oružjem pao, zgrabio bi mu pušku neko drugi od njih bez oružja. Ponijeli su i vukli sobom čak i ranjenike. Pri izbijanju na cestu Vojnić—Vrginmost ova grupa pala je u najtežu vatru strojnica motorizacije. Međutim, i ovdje se probila ne obazirući se na gubitke, te uputila pravcem Vojnić—kolodvora u pravcu Trepča-šume i šume Abez. Iz Vojnića sam se bor-nim kolima uputio ovoj masi u potjeru, ali se nije mogla više dostići. Grupa je probila i treći lanac zasjede koji su obrazovali dijelovi Željezničke bojne pored željezničke pruge selo Skakavac—Vrginmost.

Druga grupa probila se na sličan način.«⁵⁰⁸

Nakon razbijanja ustaškog obruča Petrove gore Ante Moškov izdaje nalog svojim jedinicama za dalji prekid akcije.⁵⁰⁹ Slavko Kvaternik preko Moškova naređuje 14. maja 1942. godine bojniku Kohariću, zapovjedniku četvrte samovozne bojne u Vojniću, da po završetku akcije preveze u Karlovac Novačku bojnu, a zatim III bojnu prve ustaške domobranske pukovnije u Petrinju.⁵¹⁰ Glavar glavnog stožera Vladimir Lakša, general-poručnik, izvješta-

⁵⁰⁷ Mr Mile Dakić: Petrova gora u proljeće 1942. godine; Druga godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumberka, HAK, Zbornik 6, Karlovac 1973. str. 90.

⁵⁰⁸ Izvještaj zapovjednika Utinjskog zdruga od 15. maja 1942. godine Glavnom stanu Poglavnika o borbama s partizanima na Petrovoj gori, u vremenu od 9. do 15. maja 1942. god. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 32, VII, Beograd 1964, str. 264.

⁵⁰⁹ Ibid., str. 265.

⁵¹⁰ Obavijest vojskovođe Kvaternika, Arh. VII, Beograd, K. 10, d. br. 8/4-1.

va 15. maja: »Stanje u oblasti Petrove gore pogoršalo se pošto su se opkoljeni partizani uspjeli probiti u pravcu Sjeničaka i Debele kose, preko željezničke postaje Vojnić, koju su uspjeli zapaliti.«⁵¹ Istog dana postojbe Utinjskog zdruge napuštaju područje Petrove gore, povlačeći se u obližnje garnizone. Jedanaesta ustaška bojna odlazi u Topusko, odakle zapovjednik bojne satnik Makovac 30. maja 1942. godine žali se: »Za tu bojnu, koja je u zadnjim borbama izgubila sve časnike i veći broj čarkara, a s obzirom na umorenost i pad morala, situacija koja vlada na tom sektoru neprestano zaposluje sve ljude, tako da ih ne mogu u dužnosti izmijeniti; pojavljuje se, prema liječnikovom izvještaju, opća umornost i donekle depresija, te ljudstvo zbog opterećenosti želi ići na bolovanje, te traže specijalne natpreglede ili dopust. Suzdržavam i održavam stanje povoljnim svim sredstvima, samo se jednog dana bojim da mi to sve više neće pomoći. Kao što je njihov bivši zapovjednik natporučnik g. Martin Grabovac doživio potres živaca, tako je i dobar dio ljudi to isto doživio.«⁵¹² Deseta ustaška bojna pod komandom Slavka Bednjanca stigla je 15. maja u Slunj, dok se Novačka bojna vratila u Karlovac, a kombinovane jedinice ustaša i domobrana Prve pukovnije su se vratile u Petrinju.

Poslije proboja obruča i povlačenja ustaša s toga terena partizani i narod su se vraćali u Petrovu goru, gdje su desetak dana prikupljali poginule i zaklane i teško ranjene borce i civile. Poginule su sahranjivali u obližnjim seoskim grobljima ili na licu mjesta, dok su ranjenici upućivani u bolnice. Ustaški napušteni položaji odavali su izgled prave pustoši s gomilama čahura od ispaljenih metaka, razvaljeni rovovi i skloništa, a ispred njih isječeno drveće mitraljeskim rafalima. Stabla drveća manjeg prečnika bila su presječena mecima, što je svjedočilo o intenzitetu neprijateljske vatre. Ratnici koji su učestvovali u prvom svjetskom ratu kažu da takve vatre nisu zapamtili. U tim proljećnim ofanzivama 1942. godine samo na području opština Vojnić i Vrginmost ubijeno je 3 454 stanovnika, pretežno žena, djece i staraca. »Zvjerstva kakva istorija ne pamti. Ni narodi u kolonijalnom ropstvu nisu bili podvrgnuti takvom mučenju kao pučanstvo iz sela okoline Petrove gore. Ovi »junaci« nad nenaoružanim ljudima, ženama, starcima i djecom pokazali su toliko divljaštva i svireposti da se ona ne mogu opisati. Ne može čovjek da pojmi sa koliko su sadističkog naslađivanja ovi krvoloci klali žene i djecu. Put kroz Petrovu goru, dolinama kuda su prolazili banditi, pružao je grozan prizor. Tamo leži zaklana čitava porodica, tamo čitava grupa žena i djece međusobno vezani, tamo po koje ljudsko stvorenje sa napola prerezanim grkljanom. Na stotine takvih žrtava ostalo je u Petrovoj gori. Ovi banditi zavlačili su se u naj-

⁵¹¹ Prilog dnevnog izvještaja br. 135 od 15. maja 1942. AIHRPH bez sign.

⁵¹² Izvještaj zapovjdnštva 11. bojne od 30. maja 1942. Glavnom stožeru ustaške vojnice o organizacionom stanju i moralu bojne. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 32, VII, Beograd 1964, str. 279.

gušće šiblje praveći hajku na nevini narod kao na divlje zvijeri. Jedni su ga gonili, a drugi dočekivali i klali. Sve je to činjeno uz smijeh i ustašku pjesmu. Dok su jedni tako radili po šumi, drugi su haraćili po selu i palili kuće. Oni nemoćni i bolesni starci, kao i oni koji nisu mogli izmaći z kuće, živi su izgorjeli.⁵¹³

Ustaška ofanziva na Petrovu goru razvijena je herojskom borbom boraca Korduna koji su u jurišima razbili nadmoćnijeg neprijatelja. Glavni štab NOP odreda Hrvatske, koji se nalazio izvan zahvaćenog područja ustaško-domobranske ofanzive, nije raspolagao obavještenjima što se dešava na području Petrove gore. S tim događajima nisu bile upoznate ni jedinice Kordunaške grupe odreda, pa nisu ništa ni preduzele za olakšanje situacije partizana i naroda u Petrovoj gori, što pokazuje nedovoljno koordiniranje i saradnju partizanskih jedinica ili vojničko neznanje odgovornih vojnih rukovodilaca. Zahvaljujući samoinicijativi komandnog kadra bataljona, koji nisu bili zahvaćeni ofanzivom, izvedene su uspješne akcije na željezničku prugu u pravcu Severina na Kupi, na Netretić, Lasinju i druga manja uporišta neprijatelja. Vršene su i diverzije na komunikacijama Karlovac—Vrginmost—Glina i Karlovac—Slunj—Drežnik i dr.

Unatoč velikim žrtvama mnogi su životi bili spaseni zahvaljujući junaštvu i besprijekornom herojstvu partizana i civila. Ustaške ofanzive na Kordun i Petrovu goru utakle su u psihu hiljadama ljudi teške uspomene, izorale doživotne brazde u sjećanju.

LJETNA USTAŠKA OFANZIVA NA OSLOBOĐENU TERITORIJU BANIJE I POVLAČENJE VOJNOPOLITICKIH RUKOVODSTAVA I NARODA NA KORDUN

Razvoj oružane borbe na Baniji analiziran je na Okružnoj konferenciji KPH za Baniju, održanoj od 31. maja 1942. do 2. juna 1942. godine u selu Ljeskovcu.⁵¹⁴ Na partijskoj konferenciji prisustvovala su 53 delegata iz organizacija KPH kotara Glina, Petrinja, Kostajnica i Dvor na Uni. Po socijalnom sastavu: 18 radnika, 18 seljaka i 16 intelektualaca. Među delegatima bila su četiri omladinca. Nacionalni sastav delegata bio je: Srba 33, Hrvata 17 i Muslimana 3, što nam govori da su u partijskom radu Banije učestvovali predstavnici svih nacionalnosti koji žive na Baniji.

Okružna partijska konferencija izabrala je novi Okružni komitet KPH za Baniju od 11 članova. U partijski biro OK KPH Banije izabrani su Vlado Janić, Artur Turkulin, Stanko Bjelajac, Ranko Mdtić i Nikola Vujić. U plenum OK KPH Banije izabrani

⁵¹³ Naša borba, br. 2, od 15. jula 1942. godine. Glas Korduna od 1. jula 1942. godine.
⁵¹⁴ Izvještaj Ive Marinkovića CK KPH, avgust 1942. AIHRPH Zagreb, f. KP-9-183.

su Ivo Brodarac, Antun štajcer, Joco Milobratović, Mira Bjelajac, Ivo Altić i Slavko Janeković.⁵¹⁵ Na partijskoj konferenciji izvršena je analiza političkih događaja u svijetu i Jugoslaviji. Posebno su razmatrana politička kretanja na Baniji i uloga komunista u tim zbivanjima, što se vidi iz Rezolucije primljene na Okružnoj konferenciji KPH za okrug Baniju. U Rezoluciji, između ostalog, stoji: »Srpski narod Banije ostao je goloruk na milost i nemilost ustaškim zvjerima, ostavljen od svih prijašnjih stranaka i partija, obeshrabren i pred opasnošću potpunog istrebljenja. U tom momentu Komunistička partija Banije, dosljedna u borbi za narodne interese, poziva sve narodne snage u borbu protiv okupatora i ustaša. Na taj poziv srpski narod Banije bježi u šume, spasava se od istrebljenja i diže se kao jedan na oružanu borbu. Partizani Banije, sastavljeni od srpskog naroda i najsvjesnijih sinova hrvatskog naroda, zadali su ustašama teške udarce i otjerali ih sa velikog dijela Banije. Uzalud su bili pokušaji ustaša da dm se narod predaje, uzalud su bile strahovite represalije na akcije partizana, uzalud su bili ustaški pokušaji da razjare bratoubilački pokolj srpskog i hrvatskog naroda na Baniji. Ni podmukla izdaja izroda srpskog naroda — četnika, koji zajedno sa ustašama kuju planove za uništenje narodne borbe, nije mogla razjediniti narodne snage. Velika većina naroda Banije danas uviđa da je narodnooslobodilačka borba jedini put kojim se dolazi do pravog narodnog oslobođenja.

U toj borbi Komunistička partija Banije dala je preko 60 svojih članova koji su pali što od ustaškog terora, što u partizanskim borbama. Među ostalima pali su istaknuti članovi Partije i prvoborci za narodno oslobođenje, kao što su: Milan šurbat, Vasilj Gaćeša, Dušan Pejak, Jandra Ćipor, Adam Mraković, Dragan Petrović, Milan Kajgana, Rade Opačić i Joso Marjanović, a veliki dio članova Partije i danas trune po raznim zatvorima i koncentracionim logorima.⁵¹⁶

Prihvativši referate i rezoluciju o zadacima sa Prve okružne partijske konferencije Banije, komunisti i rukovodstvo Banije pristupili su s mnogo poleta izvršavanju zadataka.

NOP odred Banije u tome periodu nastavlja svoje akcije započete u maju 1942. godine. Prvi bataljon NOP odreda Banije zauzima selo Skelu 1. juna 1942. gdje je zarobio 8 ustaša s oružjem. Dijelovi 2. bataljona NOP odreda Banije zauzeli su 7. juna 1942. ustaška uporišta Vranovinu i Bijeljevinu i vodili su borbe s ustašama kod Gređana, Hrvatskog Sela, Ponikvara, Topuskog i Kamenog Mosta. Napad na Topusko s Kordunaškim NOP odredom nije uspio.

Neprijatelj, da bi spriječio ofanzivne akcije partizana, preduzima 9. juna 1942. godine sa 1. brdskom divizijom i Petrinjskim

⁵¹⁵ Zapisnik Okružne konferencije KPH za Baniju od 31. maja do 2. juna 1942. AIHRPH Zagreb, f. OK KPH Banije, br. 2074.

⁵¹⁶ Rezolucija Okružne konferencije KPH Banije od 31. maja do 2. juna 1942. Arhiva CK SKH, br. 2071/3.

ustaško-domobranskim zdrugom napad iz Petrinje d Gline na slobodnu teritoriju Banije. U toku koncentracije neprijateljskih snaga za ofanzivu na Kozaru preko Šamarice nastupa 1. gorska ustaško-domobranska divizija u dolinu rijeke Une. S njom sadejstvuju i ostale neprijateljske snage iz okolnih garnizona. Ofanziva na Šamaricu trajala je do 15. juna 1942. godine i nije nanijela veće poremećaje na Baniji.

Potpuno su opljačkana sela: Blinjski Kut, Bestрма, Kinjačka i Brđani.⁵¹⁷ Neprijateljske snage nastupajući kroz Šumaricu vršile su masakre nad izbjeglicama. U hrvatskim selima vršili su prisilnu mobilizaciju za domobranske jedinice, naročito na području kotara Kostajnica.

Štab 3. bataljona NOP odreda Banije 9. juna izvještava: »Narod pred ofanzivom bježi u šumu, a ostavlja hranu kod kuće skrivenu te se osjeća glad. Sada se narod postepeno vraća u sela, uzima hranu i budno prati neprijatelja.«

Kotarski komitet KPH Dvor na Uni u izvještaju od 21. juna 1942. godine piše: »Za vrijeme ofanzive neprijatelj se grubo odnosio prema narodu sela: Šrakarice, Brđani, Lotine, Oraovica i Šikanlije. Vršena je pljačka u stoci i ubijena su 23 čovjeka... Iz sela Čore, zaselak Bobere, otjerani su svi ljudi, sem dvojice i govori se da su strijeljani u Dvoru.«⁵¹⁸ Poslije neprijateljske ofanzive juna 1942. godine OK KPH Banije potaknuo je NOP odred Banije na učestalije napade na neprijateljske posade. Prvi bataljon napada 18. juna 1942. na željezničke stanice Grabovac i Maja, a jedinice 3. i 5. bataljona NOP odreda Banije zauzele su 21. juna 1942. ustaško uporište Donju Budičinu. U tom uporištu zaplijenjena su dva puškomitraljeza, 37 pušaka i više stotina metaka i razrušena pruga između Hrastovice i Kraljevcana. Prva i Druga četa 4. bataljona razoružala je 22. juna 1942. neprijateljsku posadu sela Blatna i zaplijenila jedan teški mitraljez, 3 puškomitraljeza i 62 puške.

Banijski NOP odred razoružao je 30. juna 1942. neprijateljsku posadu u Majuru, gdje je zarobio 1 puškomitraljez i 39 pušaka. Zatim, 2. jula 1942. uništene su neprijateljske posade u Bačugi, Čuntiću i Kraljevcanima. U tim akcijama zaplijenjeno je 5 puškomitraljeza, 138 pušaka i oko 12 000 metaka.⁵¹⁹

Zaplijenjeno oružje bilo je osnovica naoružanja Banijskog bataljona koji je formiran i 4. jula 1942. sa 200 boraca krenuo je u Tobolić, gdje je 8. jula ušao u sastav 1. hrvatske NOU brigade kao njen 2. bataljon. Od prijavljenih boraca—dobrovoljaca i preostalog oružja sredinom jula 1942. formiran je 6. bataljon NOP odreda Banije, i to jedna četa u okolini Siska, a druga u Moslavini.

Pored vojnih uspjeha Okružni komitet KPH Banije održava u tome periodu sjednice 12. juna, zatim 19. i 21. jula i 31. jula 1942.

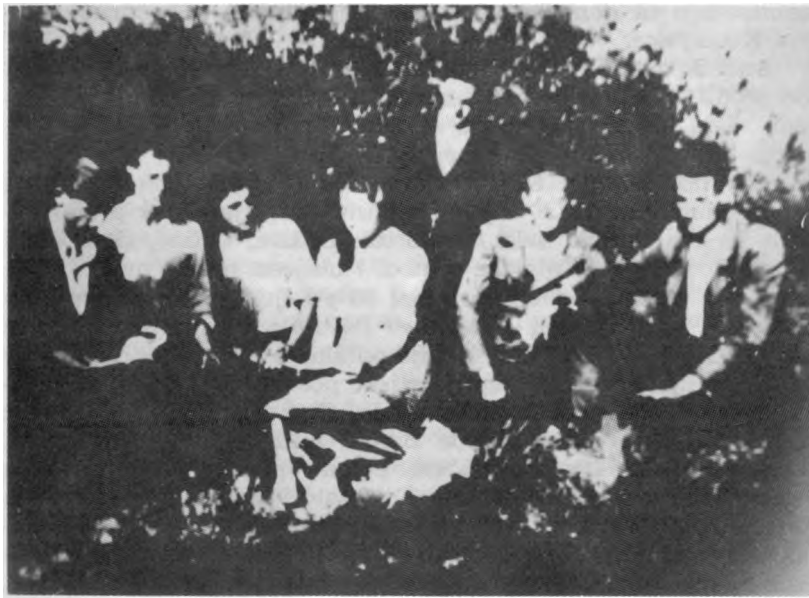
⁵¹⁷ Izvještaj sekretara partijskog biroa KPH štaba 3. bataljona od 9. juna 1942. AIHRPH Zagreb, f. KP-3072.

⁵¹⁸ Izvještaj KK KPH Dvor na Uni od 21. juna 1942. AIHRPH Zagreb, f. KP-2180.

⁵¹⁹ Svjetlo Banije, Stylos, Zagreb 1972, str. 471—473.

godine. Na tim sjednicama OK KPH za Baniju raspravljao je o omladini, o opštem stanju na terenu i partijskim organizacijama, provođenju žetvenih radova i mobilizaciji hrvatskih sela na području Banije.

Na sjednici od 12. juna 1942. raspravljano je o omladini, odnosno o SKOJ-u i njegovim uspjesima u radu s omladinom. U referatu je izneseno da na području Banije djeluje 86 aktivista SKOJ-a sa 624 rukovodeća člana i 1 044 člana SKOJ-a. U Savezu mlade generacije bilo je 113 odbora i 4 442 člana SMG.⁵²⁰

Sastanak opštinskog komiteta SKOJ Majur 1942. godine. Na fotografiji u sredini sekretar KK SKOJ Kostajnica Ljubica Marković, a iza stoji Milan Čoko sekretar opšt. komiteta. Na slici su Milan Medaković i drugarica Medaković iz Mračaja

Okružni komitet KPH Banije posvetio je posebnu pažnju 19. i 21. jula 1942. godine međuljudskim odnosima unutar partijskih organizacija i vojnih jedinica.” Na sjednici je utvrđeno da je u proljećnom periodu učinjeno niz propusta u vezi s povlačenjem u Bosnu, kao i međusobnim obračunima i strijeljanjima, koja su izvršena nad pojedinim učesnicima NOB-a.

Zbog takvog stanja partijskom rukovodstvu CK KPH uputio je pismo OK KPH Banije u kojem se iznose negativnosti u partijskom radu. O tome pismu raspravljalo se na sjednici OK KPH

⁵²⁰ Referat o radu s omladinom podniet na sjednici OK KPH Banije 12. juna 1942. AIHRPH Zagreb, f. KP-30.

⁵²¹ Zapisnik sa sjednice OK KPH Banije 19. i 21. jula 1942. godine, AIHRPH Zagreb, f. KP-2081.

Banije 31. jula 1942. godine.⁵²² Na sjednici OK KPH Banije raspravljalo se i o pripremama nove neprijateljske ofanzive na Baniju.

U to vrijeme oko slobodne teritorije Banije koncentrisane su neprijateljske snage od 20 000 do 25 000 neprijateljskih vojnika. Ovo su bile ustaško-domobranske jedinice koje su povučene s Kozare i dejsstvovale su pod njemačkom komandom iz Banje Luke. Okružni komitet KPH Banije nije mogao procijeniti da li se ofanziva priprema na Grmeč ili na Šamaricu. Međutim, koncentracija preko 4 000 neprijateljskih vojnika u Petrinji i prikupljanje većih ustaških snaga u Glini, kao i domobranskih u Karlovcu, bio je očevidan dokaz da se ofanziva priprema na Šamaricu.

O pripremama neprijateljskih snaga i njihovoj koncentraciji oko Banije Štab NOP odreda Banije obavještava Štab 1. operativne zone Hrvatske, a OK KPH Banije obavještava CK KPH o nastupajućoj ofanzivi.⁵²³ CK KPH uputio je 5. avgusta 1942. godine OK KPH Banije pismo u kome ga obavještava da je neprijatelju glavni cilj da uništi glavne patrizanske snage u istočnoj Bosni. U pismu se dalje govori o novoj politici ustaške vlade prema Srbima i osnivanju tzv. hrvatsko-pravoslavne crkve i garanciji srpskom stanovništvu ako napusti partizane.⁵²⁴

Pismo CK KPH, koje je stiglo na Baniju, nije bilo ni razrađeno, a neprijateljske vojne formacije krenule su 7. avgusta 1942. od Siska, Petrinje i Gline na slobodnu teritoriju Banije. Dijelovi

1. brdske divizije kombinovane s ustaško-domobranskim zdrugom stacioniran u dolini rijeke Une od Dvora nastupaju 8. avgusta 1942. preko slobodne teritorije Banije prema Šamarici. Neprijateljske jedinice u svojim nastupanjima zauzimale su različite stavove prema civilnom stanovništvu. U jednim selima su vršena masovna hapšenja i odvođenja u logore, dok su u drugima ubijani seljaci na licu mjesta, dok su u drugim selima pokušavani seljaci biti obmanjeni fomriranjem seoskih odbora koji će prizati ustašku vlast.

Okružni komitet Banije sa Štabom NOP odreda Banije, da bi sačuvao glavninu partizanskih snaga, donosi odluku da se rukovodstvo i glavnina partizanskih snaga povuče na Kordun koji nije bio zahvaćen ofanzivom.

Na području Banije i planine Šamarice ostavljena je 2. četa Pere Malivuka iz Udarnog bataljona, 1. četa 2. bataljona Miloša Čavića i Samostalni vod dobrovoljaca NOP odreda Banije.

Neprijateljske snage ovladale su teritorijem Banije i odvele u koncentracione logore veliki broj stanovnika.

Sekretar OK KPH Banije Vlado Janić obavještava CK KPH 14. avgusta 1942. godine o povlačenju partizana s Banije na Kor-

⁵²² Zapisnik sjdnice OK KPH Banije od 31. jula 1942. godine u kojem je pismo CK KPH zabilježeno, dok ono nije pronađeno u originalu. AIHRPH Zagreb, f. KP-2085.

⁵²³ Izvještaj OK KPH Banije o priprmanama neprijatelja na slobodnu teritoriju Banije avgusta 1942. godine. AIHRPH Zagreb, f. KP-2082.

⁵²⁴ Pismo CK KPH od 5. marta 1942. OK KPH Banije, AIHRPH Zagreb, f. KP-11-249

dun.”⁵ I ovog puta partijsko rukovodstvo u zajednici s vojnim rukovodstvom nije uvidelo pogrešku iz aprilske ofanzive 1942, tj. da napuštanje slobodne teritorije bez borbe s neprijateljem nanosi političku štetu narodnoj revoluciji i pasivizira seljačke mase, koje su tada prepuštane same sebi ili snalazljivosti pojedinih NOO-a u sklanjanju pred neprijateljem. Zbog toga dolazi i do razračunavanja, što se vidi i u ovom izvještaju gdje stoji: »da je strijeljano 8 lica iz sela Šibine, Hajtić i Balinac zbog saradnje s neprijateljom.«

Banijski NOP odred sa svojim bataljonima sadejstvovao je s Kordunaškim NOP odredom u više bitaka, među kojima je i neuspjela akcija na ustaško uporište Vrginmost. Poslije toga se kompletan 4. bataljon vraća s Korduna na Baniju, a zatim i 1. i 2. bataljon NOP odreda Banije.

Od 8. septembra 1942. godine 1, 2. i 4. bataljon pristupili su čišćenju zaostalih neprijateljskih posada na teritoriji Banije. Time je ponovo oslobođena partizanska teritorija koja je postala dalji oslonac razvoja ustanka u Baniji.

Odlazak bataljona NOP odreda Banije u Posavinu, Moslavinu i Slavoniju radi proširenja ustanka u Hrvatskoj

Kako su se 3, 5. i Udarni bataljon NOP odreda nalazili na području Bovića, po naređenju GŠ NOP odreda Hrvatske upućeni su 25. avgusta 1942. godine preko rijeke Kupe u Posavinu, Moslavinu i Slavoniju.⁵²⁶ GŠ NOP odreda Hrvatske formirao je Operativni štab NOP odreda Banije u koji su ušli: Nikola Maraković kao komandant i Đuro Čizmek kao politički komesar. Njegov zadatak je bio da pomogne Štabu 3. operativne zone u izvođenju operacija na teritoriji Slavonije. S tim zadatkom su i prešla tri banijska bataljona s Korduna u Pokuplje, Turopolje, zatim u Posavinu i Moslavinu. Na tom putu banijski bataljoni uspostavili su vezu s Franjom Kneblom i Franjom Smolčićem, koji su na taj teren otišli s dvije banijske čete 6. bataljona NOP odreda Banije. Ni te banijske čete više se nisu tu nalazile, već je jedna ušla u sastav Pokupsko-žumberačkog bataljona, tj. Turopoljsko-posavskog, a druga četa je upućena u Moslavinu. O putu banijskih partizana piše Operativni štab 7. septembra 1942. godine sljedeće: »Krenuli smo iz Cerja u pravcu glavne pruge i ceste Zagreb—Sisak. U blizini ceste između Dužice i Lekenika dočekala nas je zasjeda (nje-mačka ophodnja sa desetak karabina i jedan ili dva puškomitraljeza). Zasjedu smo morali brzo protjerati zbog blizine tenkova u Lekeniku, a i naše kilometarske kolone po jedan, te zbog glavne

⁵²⁵ Izvještaj OK KPH Banije 14. augusta 1942. godine CK KPH o povlačenju Banije na Kordun, AIHRPH Zagreb, f. KP-11-266.

⁵²⁶ Izvještaj izaslanika GŠ NOP odreda Hrvatske od 26. augusta 1942. Štabu 1. operativne zone o stanju i djelovanju jedinica NOP odreda Banije za vrijeme neprijateljske ofanzive, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 6. VII, Beograd 1954, str. 255.

pruge koju smo trebali preći, a po kojoj stalno krstari oklopni vlak. Prethodnica je stupila u borbu, a kad smo dali nalog da cijeli Odred na indijski način zaurla »Juriš — opkoli!«, zasjeda je u tren oka pobjegla... Tom prilikom smo imali samo jednu žrtvu...

1. IX 1942. godine polazimo iz Brezovice ujutru rano i oko 10 sati prije podne, dakle po bijelom danu, prelazimo preko glavne pruge kod Ludine, gdje je bilo oko 30 ustaša odakle su pobjegli. .. Bili smo u nekoliko sela, kao u Gornjoj Vlahinički, Ludini. Tu smo se prvi put pošteno nahranili. To su sve hrvatska sela gdje partizani prvi put dolaze.«⁵²⁷

Na borbenom putu od Korduna do Moslavine, koji je trajao od 25. avgusta do 3. septembra 1942. godine, banijski bataljoni prošli su kroz mnoga sela u vojničkom stroju s pjesmom i hrvatskom i srpskom zastavom, što se do tada nije vidjelo u tim krajevima. To je bila velika politička pobjeda u mobilisanju hrvatskih masa, posebno omladine koja se dobrovoljno prijavljuje za partizanske jedinice. Banijski su se susreli s partizanima Moslavine 3. septembra 1942.

U Moslavini je tada djelovao Moslavački NOP odred u kojem je bila banijska četa koja je upućena u Brezovicu iz 6. bataljona i četa »Kasim čehajić«. Komandant 2. operativne zone Pavle Vukmanović Stipe u svom izvještaju od 22. jula 1942. između ostalog je zapisao: »Do sada je ovaj štab uspostavio veze među partizanim snagama istočnog i sjeveroistočnog dijela Moslavačke gore sa snagama na Bilo-gori i u najzadnje vrijeme 21. juna sa snagama zapadno od Moslavačke gore. Četa »Kasim čehajić« još u aprilu uputila je jedan svoj vod sa puškomitraljezom u pravcu Čazme. Ovome vodu pridružile su se snage 70 partizana prebačenih iz Banije sa 4 puškomitraljeza i 60 pušaka. Partizani iz Banije i vod iz čete »Kasim čehajić« obrazovali su bataljon po uputstvima OK KPH Banije, i to su današnje snage na zapadu Moslavačke gore. Sisačke Posavine do Ivanič-Grada.«⁵²⁸

Štab operativne zone planirao je uništenje petrolejskih izvora u Gojlu noću između 5. i 6. septembra 1942. godine. Neprijateljska posada koja je branila petrolejske uređaje sastojala se od 120 domobrana i 40 Nijemaca. Iz Slavonije pristiglo je oko 500 partizana u Moslavinu. Kada su se partizanske jedinice spojile, odlu-

⁵²⁷ Izvještaj Operativnog štaba od 7. septembra 1942. godine štabu NOP odreda Banije o napadu na petrolejske izvore u Gojlu i uništenju postrojenja za eksploataciju, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 7, VII, Beograd 1954, str. 82—90.

⁵²⁸ Prema izvještaju 2. operativne zone od 22. jula 1942. i štaba NOP odreda Banije od 13. jula 1942. godine, 6. bataljon NOP odreda Banije dobio je zadatak da uputi svoje dvije čete na područje Siska, s tim da jedna četa prodiere prema Moslavini i Slavoniji, a druga na područje velikogoričkog kotara u Turopolju. Njihovo brojno stanje bilo je 110 do 120 boraca. Komandni sastav činili su: Dragan Bobetko, komandant, i Mika špijak, politički komesar, zamjenik političkog komesara bio je Đuro Ban, a Ivo Mladen operativni oficir.

Izvještaj štaba NOP odreda Banije od 13. jula 1942. štab 1. operativne zone o stanju neprijateljskih snaga, izvršenim akcijama i formiranju Šestog bataljona, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 5, VII, Beograd 1954, str. 334—338.

Izvještaj štaba 2. operativne zone od 22. jula 1942. GŠ NOP odreda Hrvatske o stanju i akcijama u okolini Čazme, na Kalniku. Moslavini i Bilogori. Ibid.. str. 420.

čeno je da se formira zajednički operativni štab za izvođenje akcija. U štab su ušli komandant Bogdan Crnobrnja, zamjenik komandanta 3. operativne zone, politički komesar Đuro Čizmek, zamjenik komesara Banije, Nina Maraković, zamjenik komandanta, i Josip Krajačić, zamjenik političkog komesara, kao politički komesar 1. slavonskog odreda.

Operativni štab pristupio je izradi operativnog plana. Prema tome planu, 3. slavonski bataljon 1. NOP odreda s Proleterskom četom Banije dobio je zadatak da napadne Gojio.⁵²⁹ Moslavački bataljon je išao na osiguranje prema Kutini i Banovoj Jarugi, a Udarni bataljon Banije prema Garešnici. Jedna četa 3. bataljona ostala je uz Operativni štab u rezervi, druga četa 3. bataljona poslana je da izvrši diverziju na pruzi Zagreb—Novska, dok je treća četa ostala s Đurom Čizmekom na obroncima Moslavačke gore da štiti odstupnicu svim jedinicama i da pazi na prelaz od Bjelovara i Čazme. Peti banijski bataljon dobio je zadatak da pripuca na prugu i održi miting u Jelensku kako bi obratio pažnju neprijatelju na svoje prisustvo. U napadu na Gojio učestvovao je i Krajiški proleterski bataljon. Udruženi partizanski bataljoni izvršili su s uspjehom borbeni zadatak u vremenu od 4,30 do 7,30 časova 6. septembra 1942. godine.⁵³⁰ Nakon oštre borbe zarobljeni su 81 domobran i jedan oficir, 6 njemačkih vojnika i 1 podoficir. Zaplijenjeno je 112 pušaka, 2 puškomitraljeza i jedan njemački laki mitraljez, 3 šmajsera, 85 defanzivnih bombi, 10 000 metaka, mnogo odjeće, obuće i drugog ratnog materijala. Neprijateljski gubici: 70 mrtvih, od kojih 31 Nijemac — samo su trojica uspjela pobjeći, i 39 domobrana.

Naši gubici su bili 13 mrtvih i 24 ranjena partizana, među kojima i Ivica Bujić, zamjenik političkog komesara Proleterske čete Banije i proleter Ljuban Rajšić i Dragan Trninić.

U toj akciji zapaljeni su izvori nafte i svi uređaji — oko 50 motora, mašina i pumpi. Neprijatelj je iz tih izvora crpao dnevno 8 vagona nafte (80 000 litara) i veći dio NDH snabdijevao se plinskom rasvjetom i grijanjem, koji su bili priključeni na te instalacije. Akcija je imala ogroman vojnički i politički značaj. Za nju se isti dan čulo u Slavoniji, Moslavini, Podravini, Zagrebu i čitavoj okolini.

Poslije uspješno završene diverzije na Gojio, jedne od najvećih u to vrijeme u Hrvatskoj, banijski bataljoni krenuli su u akcije na neprijateljska uporišta Uljanik (sekcija Pakrac) i Velika Mlinska (sekcija Bjelovar), koja su likvidirana. Poslije ovih akcija Operativni štab je odlučio da se glavnina snaga prebaci u Bilo-goru, a u Moslavačkoj gori da ostanu manje snage moslavačkih partizana. U Bilo-goru krenule su zajedničke snage, i to tri banijska

⁵²⁹ Izvještaj štaba 3. operativne zone od 23. septembra 1942. GŠ NOP odreda Hrvatske o situaciji u Slavoniji i akcijama izvršenim u prvoj polovini septembra. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 7. VII, Beograd 1954, str. 236—242.

⁵³⁰ Izvještaj Operativnog štaba od 7. septembra 1942. godine Štabu NOP odreda Banije o napadu na petrolejske izvore u Gojlu i uništenju uređaja za eksploataciju. Ibid., str. 82—90.

bataljona i jedan slavonski bataljon, Proleterska bosanska četa, Bolnička četa i jedna moslavačka četa. U takvom sastavu jedinice su se kretale u vidu udarne brigade u svim daljim akcijama.

Banijska proleterska četa pod rukovodstvom Nikole Demonje od aprila 1942. godine prenosila je slavu u pobjedama i širenju ustanka u Slavoniji. Ovoj četi se pridružuju dvije čete 6. banijskog bataljona, zatim u avgustu i septembru Kombinovani odred od tri bataljona i preko 350 boraca pod komandom Nikole Marakovića. Partizanske jedinice Banije postigle su značajne uspjehe u širenju ustanka u sjevernoj Hrvatskoj, a posebno u sadejstvima s partizanskim jedinicama Slavonije, Moslavine i Podravine. U jesen 1944. godine 7. banijska divizija sa svoje dvije brigade dejstvu je u sjevernoj Hrvatskoj.

Mate Jerković u svojim uspomenama na banijske proletere zapisao je: »Od šezdeset i pet Demonjinih proletera trideset ih je preživjelo oganj revolucije i njene tegobe. Njih tridesetorica nose stotinu trideset osam rana. Prolili su svoju krv za slobodu, za bratstvo i jedinstvo, za socijalizam. A ostalih trideset šestorica položili su, zajedno sa svojim i omiljenim komandrom Demonjom, svoje živote na poprištima Slavonije i Kalnika. Kao da je sam usud tako htio: komandir ni mrtav ne ostavlja svoje proletere. Tužno i bolno, ali dostojno života i borbe i veličine lika tog banijskog heroja.

Takvi su bili oni — banijski proleter. Svaki od njih je živa i istinita legenda. Heroj, jači od smrti. Istinski narodni junaci kojima mašta narodnog pjesnika ne treba ništa dodavati da bi ostali u vječnom sjećanju ove zemlje, da bi novim naraštajima bili svijetli primjeri — uzori divljenja dostojni.«⁵³¹

FORMIRANJE PROLETERSKIH CETA I PRVOG
PROLETERSKOG BATALJONA I NJIHOVA ULOGA
U POVEZIVANJU USTANICKIH ŽARIŠTA U HRVATSKOJ

Na osnovu odluka Vrhovnog štaba NOP I DV Jugoslavije i Drugog savjetovanja Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske 30. i 31. januara 1942. u selu Zbjegu teritorija Hrvatske podijeljena je na četiri operativna područja, odnosno operativne zone s jedinstvenim rukovodstvom za svaku zonu. Prva zona obuhvatala je Liku, Kordun i Baniju. Druga zona obuhvatala je Pokuplje, Žumberek, Hrvatsko zagorje, Kalnik, Turopolje i Moslavinu. Treća operativna zona obuhvatala je Slavoniju sa Srijemom i četvrta zona je obuhvatala Dalmaciju do Neretve. Glavni štab NOP odreda Hrvatske organizuje prvu Partizansku oficirsku školu u Burić-Selu na Kor-

531 Mate Jerković: Banijski proleter na poprištima Slavonije i Kalnika, Sedma banijska divizija (Zbornik radova), VIZ, Beograd 1967, str. 59—67.

dunu od 20. februara do 9. novembra 1942, kada je postala Vojna škola Vrhovnog štaba NOV i POJ. Oficirska škola Vrhovnog štaba nastavila je rad u Korenici, a zatim u Donjem Lapcu. U toku 1943. formirana je i škola za vezu GŠ NOV i POH u Turjanskom u Lici, koja prelazi u Klokočevac, na Kordun.

Sredinom februara 1942. GŠH mijenja svoje sjedište i iz sela Zbjega odlazi u Drežnicu, selo Tomiče. Na sastanku 20. i 21. marta 1942. GŠH odlučio je da se na područje 2. operativne zone, tj u Žumberak, upute dvije grupe boraca s Korduna koje su imale zadatak da učvrste i razviju partizanski pokret u Pokuplju i Žumbereku. Odlučeno je da se formira peta operativna zóna na području Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Odlučeno je da se formira 1. proleterski bataljon Hrvatske, da se proširi GŠH za pet članova, da se formira tehnika GŠH i redakcija lista »Partizan« i da se osnuje tečaj za političke komesare i nastave kursovi za vojne rukovodioce.

Glavni štab NOP odreda Hrvatske održao je od 8. do 11. aprila 1942. godine treće savjetovanje s predstavnicima potčinjenih jedinica iz Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Na savjetovanju su učestvovali komandanti i komesari ličke, primorsko-goranske i kordunaško-banijske grupe NOP odreda.

Politički referat podnio je Vladimir Popović, dok je o vojnoj situaciji govorio komandant GŠ NOP odreda Hrvatske Ivo Rukavina. Na savjetovanju je analizirana situacija na području Korduna, Banije i Like gdje su ustaše djelimično završile izvođenje svojih ofanzivnih operacija. Tada je konstatovano da u Hrvatskoj postoje svi uslovi za dalji i brži razvoj partizanskog pokreta i da zbog toga treba početi s većim akcijama i prebacivati jedinice na ona područja gdje oružana borba nije počela ili se sporije razvija. Naročito je naglašena potreba mobilizacije hrvatskih masa u NOP kako bi se popravila nacionalna i socijalna struktura. Na području Like tada se nalazilo pod oružjem 2 318 partizana, među kojima je bilo svega 220 Hrvata, i to sa područja Like 70 boraca. Socijalna struktura je bila 90/o seljaka i 10% radnika i inteligencije sa svega 148 članova KPJ. Ličkoj grupi NOP odreda naređeno je da se pojača djelovanje u sjevernom i zapadnom dijelu Like i sjeverne Dalmacije.

Na Kordunu i Baniji pod oružjem se nalazilo 3 300 do 3 500 partizana, gdje se nalazilo još manje Hrvata (50) i Muslimana (10), a socijalna struktura je bila nešto povoljnija u korist radnika i članova KPJ. Komandant Kordunaške NOP grupe odreda na savjetovanju između ostalog je rekao: »Izgledi za mobilizaciju u srpskim krajevima su normalni, ali moguće je da se sada poslije neprijateljskih napada pojave teškoće. Mobilizacija Hrvata na Kordunu nije još ni počela. Hrvati koji su u partizanima uglavnom su iz Zagreba i Karlovca. Dolazak Hrvata iz tih gradova u posljednje vrijeme je nešto pojačan. Uticaj ustaša u sjevernom

dijelu Korduna nije velik. U južnom je veći. U Baniji se situacija u smislu saradnje Srba i Hrvata mnogo poboljšala.⁵³² Nakon svestrane analize političke i vojne situacije u Hrvatskoj, Kordunaškoj grupi NOP odreda naređeno je da pojača aktivnost u Cazinškoj krajini, Pokuplju i Žumberku. Banjskoj grupi NOP odreda stavljeno je u zadatak da pojača djelovanje na području Turopolja, Posavine i Slavonije. Primorsko-goranskom odredu je naređeno da uspostavi vezu sa slovenačkim partizanima i proširi djelovanje na teritoriju Istre. Kako je ustanak zaostajao u pojedinim krajevima Hrvatske, na trećem zasjedanju GS NOP odreda Hrvatske riješeno je u smislu uputstava Vrhovnog štaba NOP odreda i DV Jugoslavije o formiranju jedinica, da se u Hrvatskoj osnuje Prvi proleterski bataljon Hrvatske.⁵³³ Na savjetovanju je zaključeno da je prijeko potrebno pored djelovanja postojećih partizanskih jedinica formirati proleterske čete i bataljon i uputiti ih u one krajeve gdje se ustanak nije još razvio, da ga potpomognu i da budu glavna spona za povezivanje ustaničkih žarišta koja se stvaraju u pojedinim krajevima.

Proleterska četa na Kordunu formirana je na osnovu Naredbe br. 5 GS NOP odreda Hrvatske, komandanta Grupe kordunaških NOP odreda od 13. marta 1942. godine.⁵³⁴ U Proletersku četu Korduna ušlo je 60 dobrovoljaca partizana iz 1. KNOP odreda i 30 boraca iz 2. KNOP odreda. Proleterska četa Korduna bila je naoružana s četiri puškomitraljeza i jednoobraznim mauzer-puškama. Na osnovu iste naredbe komandant Banijskog NOP odreda formirao je Proletersku četu Banije u Brestiku kod Gline.

Ujedno je tada formirana i omladinska četa u sastavu 1. KNOP odreda i omladinski vod u sastavu 2. KNOP odreda. Omladinska četa bila je jezgra iz koje se kasnije formirao omladinski bataljon, koji ulazi u 1. kordunašku udarnu brigadu kao njen 3. bataljon.

U prvoj polovini 1942. godine postignuti su značajni uspjesi u 1. operativnoj zoni: Lici, Kordunu i Baniji gdje su operisale brojno i kvalitetno najjače partizanske snage. U partizanskim jedinicama u Hrvatskoj tada se nalazilo 12 000 boraca koji su bili čvrsta i solidna baza za izvršavanje svih pa i najsloženijih zadataka. To je omogućilo da se u martu i aprilu postave štabovi 2, 3. i 4. operativne zone, a 4. maja pete zone i 1. juna 1942. godine formira štab 1 operativne zone mjesto Komande Korduna i Banije.

Prvi proleterski bataljon Hrvatske formiran je 7. maja 1942. godine u Korenici od probраних boraca iz Banije, Korduna, Like,

⁵³² Izvještaj Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 17. aprila 1942. godine Vrhovnom štabu NOP odreda i DV Jugoslavije o trećem zasjedanju Glavnog štaba, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 4, VII, Beograd, 1954. str. 72–82.

⁵³³ Naredba br. 7 GS NOP odreda Hrvatske od 17. aprila 1942. godine i Izvještaj Vrhovnom štabu NOP odreda i DV Jugoslavije o trećem zasjedanju GS NOP odreda Hrvatske, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 4, VII, Beograd 1954, str. 72-82.

⁵³⁴ Naredba komandanta Grupe KNOP odreda od 13. marta 1942. o formiranju proleterske i omladinske čete, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga br. 3, VII, Beograd 1952, str. 278.

Dalmacije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. U sastav bataljona su ušle proletherske čete formirane na Kordunu marta 1942. u Prisjeki kod Krstinje, kod kuće Oroza Pavić, gdje je bila komanda grupe 14. NOP-a a kasniji viši komesarski kurs i druge ustanove NOP od boraca Korduna Banije i zagrebačkih radnika koji su se našli u tim jedinicama. U Proletherski bataljon su ušli Dalmatinci koji su se našli u Lici, zatim Ličani, Gorani i Primorci čije su čete pristigle u Korenicu u sastav Proletherskog bataljona radnika i seljaka. Mato Horvatić, učesnik toga bataljona, zapisao je: »Uvijek orni za pjesmu, šalu, suncem opaljeni Dalmatinci stajali su izmiješani s prkosnim Ličanima i šutljivim Kordunašima i Banijcima. Velebitom i Kapelom odvojeni Gorani i Primorci prvi put su sreli borce iz sjevernijih i njima manje poznatih krajeva. Sada su svi zajedno stajali u stoju bataljona, raspoređeni po četama i vodovima, očekujući veliki trenutak.

Uto stigoše rukovodioci Glavnog štaba Hrvatske Vladimir Bakarić i Ivo Rukavina. I dok su komandiri četa prenosili komandu »mimo«. Ante Banina čvrstim vojničkim korakom priđe Bakariću i Rukavini.

»U stroju Prvog proletherskog bataljona nalazi se tri stotine i pet boraca«, raportira komandant bataljona.

S nekoliko prigodnih riječi borcima Vladimir Bakarić preda Anti Baninei crvenu zastavu s proletherskim znakom — srpom i čekićem...

Proleter i iz Dalmacije su poznavali Antu Baninu, predratnog komunistu, rodom s ostrva Iža, radnika, a sada partizanskog rukovodioca. Njegova je pojava ostavila snažan utisak, a posebno smo to osjećali mi koji smo ga prvi put vidjeli.

Ante Banina će uspješno voditi bataljon kroz sve borbe do posljednjeg dana njegova postojanja, a s njim će se rastati uoči formiranja Trinaeste proletherske brigade.⁵³⁵ U Proletherski bataljon ušlo je 50 boraca dalmatinske čete koja se otprije borila u Lici, preko 50 boraca s Korduna, gdje je formirana marta 1942. godine Proletherska četa, a zatim u maju 1942. godine još dvije čete jačine od 70, odnosno 60 boraca.⁵³⁶ Prvi proletherski bataljon trebalo je da bude upućen u Slavoniju. Međutim, do izvršenja te odluke nije došlo. Bataljon je po svom formiranju upućen na tromeđu Dalmacije, Bosne i Like u sastav Kombinovanog odreda. U Slavoniju je tada upućena Proletherska četa Banije koja je formirana 30. marta 1942. godine u Brestiku, južno od Gline. Proletherska četa Banije sastojala se od dva voda koja su imala 65 boraca pod rukovodstvom Nikole Demonje i Vlade Mutaka. Četa na svom

⁵³⁵ Mato Horvatić, Po drugi put rođeni — Zapisi o Trinaestoj udarnoj narodno-oslobodilačkoj proletherskoj brigadi »Rade Končar«, Zagreb 1976, str. 28—29.

⁵³⁶ Stanko Opačić čanica, Kordunaši u Pokuplju i Zumberku, U svjedočanjima učesnika NOB-a 1941—1942. VIZ, Beograd 1975, knjiga 13, str. 142.

putu u Slavoniju učestvovala je u borbi kod Prijedora, gdje je zarobila mitraljez i tako je stigla na područje Slavonije 25. maja 1942. godine, a 26. maja se stavila pod rukovodstvo vođa ustanka u Slavoniji. Četa je bila naoružana sa 59 karabina i 4 mitraljeza. S četom u Slavoniju stigao je i Franjo Ogulinac Seljo.⁵³⁷ Banijska proleterska četa učestvuje u borbama za Kamensko, Gojio 6. IX 1942. i prenosi partizansku borbu iz šuma u sela zajedno sa slavonskim partizanima, tako da su stvorene i veće slobodne teritorije.

Na područje III operativne zone stiglo je 114 partizana sa 8 puškomitraljeza iz Prvog proleterskog bataljona Bosanske krajine. U to vrijeme Banijska proleterska četa narasla je na 74 boraca, koji će se razdijeliti u vodove i biti osnov za formiranje 3. i 4. bataljona poslije akcije na Kamensko. U Slavoniji je tada djelovalo 1 000 partizana pod oružjem razvrstanih u odrede i bataljone. Prva operativna zona pružila je znatnu pomoć II operativnoj zoni čiji se štab nalazio u Moslavini, a zatim je prebačen i formiran u Žumberku. U Moslavini je organizovan odred koji je djelovao pod rukovodstvom Štaba II operativne zone, dok je na području između rijeka Save i Kupe formiran Pokupsko-žumberački odred. Žumberačko-pokupski odred formiran je od Čete Kljuka, koja prerasta u bataljon, i Kordunaškog bataljona, koji je u tu svrhu upućen na Žumberak i dijela boraca VI bataljona Banijskog NOP odreda i partizanskih grupa iz Pokuplja i Turoplja. Moslavački NOP odred se nastavljao na području Pokuplja i Žumberka i njegove jedinice su djelovale na Kalniku, Ivančici i u Hrvatskom zagorju. Tako su se relativno brzo i dobro organizovali partizanski odredi uz pomoć odreda i rukovodstva s područja Banije i Korduna i sredila se situacija u Slavoniji, Žumberku i Pokuplju.“

Nastojeći povezati ustanak u Hrvatskoj, Glavni štab NOP odreda Hrvatske formirao je i Kombinovani odred od ličkih, dalmatinskih, krajiških jedinica i Prvog proleterskog bataljona Hrvatske. Odred je brojao preko 730 boraca naoružanih jednim topom, eksplozivom za miniranje, automatskim oružjem i vojničkim puškama. Ni naoružanje odreda ni iskustvo boraca nisu odgovarali postavljenom zadatku, zbog čega nije u potpunosti ni uspjela akcija na rušenju vijadukta Bender kod Plavna, u neposrednoj blizini Knina.

⁵³⁷ Izvještaj Komande Prve banijske proleterske čete od 2 . avgusta 1942. godine Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske o radu i uspjesima postignutim od dolaska na teritoriju Slavonije. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 6, VII JA, Beograd 1954, str. 259.

⁵³⁸ Izvještaj GS NOP odreda Hrvatske od 6. jula 1942. g. VS NOP i DV Jugoslavije o vojnopoličkoj situaciji, organizacionom sređivanju i narastanju jedinica i o akcijama, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 6, VII JA, Beograd 1954, str. 73-90.

U borbama oko Benderà, koje su neprekidno trajale četiri dana, poginulo je 10 boraca, a 18 ih je ranjeno.⁵³⁹ Borbe koje su vođene na tom području s udruženim snagama Dalmacije, Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Bosanske krajine, Korduna i Banije odigrale su značajnu političku pobjedu u tome kraju. Neprijatelj je bio prisiljen da tu angažuje svoje veće vojne formacije, a ustanička žarišta više nisu zatvorena, već se borbene partizanske jedinice povezuju i nanose neprijatelju znatne udarce na različitim mjestima.

Borci 1. proleterskog bataljona primaju hranu od. Kate Bjeloš i naroda Sjeničaka oktobra 1942. nakon povlačenja iz Žumberka u Kordun

Snimio: Branko Nikoliš

Izvođenje borbenih akcija u Kninskoj krajini od strane Kombinovanog odreda dolazi i do saradnje rukovodstva GS NOP odreda Hrvatske s rukovodstvima 1, 4. i 5. operativne zone, kao i s rukovodstvom ustanka u Bosanskoj krajini. Partizanskom ofanzivom na Bender i talijansko-ustaška i četnička uporišta u sjever-

⁵³⁹ Dr Petar Kleut: Zajedničke borbe dalmatinskih i ličkih partizana u maju 1942. godine — rukopis u Muzeju grada Zagreba. U borbama u sjevernoj Dalmaciji, a posebno oko Benderà, poginuli su: Mile Milica Bizić, rođen 1922. u Prkosu, opština Karlovac, stupio u NOB 23. decembra 1941. u Odred Kirin, zatim u Prvu proletersku četu na Kordunu. Poginuo kao vodni delegat 3. čete 1. proleter, bataljona i puškomitraljezac 10. maja 1942. na koti Veljuv, kod Plavna. Jozo Sabol, rođen u Hrvatskom primorju, borac Prvog proleterskog bataljona, pao je pri pokušaju izvlačenja Marka Ulemeka. Marko Ulemek, rođen u Perni, opština Vrginmost, borac Prve proleterske čete na Kordunu. Stupio u NOB 1941. godine u Odred Perna, poginuo u borbi s Talijanima za Bender, jurišajući na italijansko mitraljesko gnijezdo. Vodnik Jovica Zlatar iz 3. čete 1. proleter, bataljona, rođen u Perni, kod Vrginmosta, borac Odreda Perna, Proleterske čete na Kordunu, htio je da izvuče teško ranjenog Marka Ulemeka ispod mitraljeske vatre, ali i sam pada smrtno pogoden.

noj Dalmaciji udaren je snažan temelj za dalju mobilizaciju širokih narodnih masa za nove partizanske jedinice u tome kraju.

Prvi proleterski narodnooslobodilački udarni bataljon Hrvatske, nakon povratka iz Dalmacije, učestvuje u borbama u Lici, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru, a zatim prelazi u žumberak.

Na Žumberku sadejstvuje u borbama sa Žumberačko-pokupskim odredom, Četom Kljuka, četom Teše Bulata s Korduna, Vodom Grge Mdlašinčića d-bataljonom »Slavko Klobučar čort« koji je formiran na Kordunu 20. avgusta 1942. godine od proleterskih četa Korduna, kao i sa 2. četom 6. banijskog bataljona i slovenačkim partizanima.

Sve ove partizanske jedinice, nakon velikih i ogorčenih borbi u Žumberku s Talijanima, ustašama i domobranima i belom gardom, povlače se preko rijeke Kupe između Donje Kupčine i Prkosa na Kordun i od njih se 7. novembra' 1942. godine formira u Gornjem Sjeničaju 13. proleterska brigada, koja je dobila naziv proleterska i Rade Končara na predlog CK KPH, Naredbom br. 30 od 11. decembra 1942. godine Glavnog štaba NOV i POH, a po odobrenju CK KPJ i Vrhovnog štaba NOV i POJ proglašena je za XIII udarnu narodnooslobodilačku proletersku brigadu »Rade Končar«. Time je u Hrvatskoj stvorena proleterska brigada koja je iznikla od boraca iz svih naših krajeva, prekaljenih u borbama od Dalmacije do neposredne blizine Zagreba. Ustanička žarišta više nisu bila izolovana i odvojena, nego su čvrsto povezana u jedinstvenu revoluciju svih jugoslovenskih naroda koji su se s uspjehom odupirali njemačkom i talijanskom fašizmu, koji se sručio na naše narode uz pomoć domaćih fašista i kvislinga raznih vrsta što su mu služili u razbijenoj i razdijeljenoj zajednici jugoslovenskih naroda.

SNABDIJEVANJE STANOVNIŠTVA I PRVE RADNE AKCIJE ZA IZGRADNJU BAJTI I ZEMUNICA NA OSLOBOĐENOJ TERITORIJI 1942. GODINE

Ustaško-domobranska ofanziva, kao što je poznato, razbijena je u maju 1942. godine na Petrovoj gori. Stanovništvo bivšeg kotara Vrginmost, djelimično kotara Pisarovina, Karlovca i Vojnića, koje se povuklo pred ofanzivom na području Petrove gore i sela oko njenih padina, bilo je u veoma teškom ekonomskom položaju. Naročito stanje bilo je prije neprijateljske ofanzive zbog velike koncentracije izbjeglica u pojedinim selima.

U prvoj polovini 1942. godine snabdijevanje stanovništva, koje se skoncentrisalo u okolnim selima oko Petrove gore i bilo pritiskivano od neprijateljskih jedinica, bilo je otežano i zbog još

nedovoljno izgrađenog sistema nove narodne vlasti. Postojeći narodnooslobodilački odbori nisu mogli zadovoljiti potrebe izbjegličkih zbjegova, a ni potrebe stanovništva koje je prihvatilo izbjeglice zbog svoje organizacijske nesređenosti, koja je bila i potencirana povlačenjem partizanskih jedinica s određenih područja pred jakim neprijateljskim snagama. Tako im se, pored drugih pitanja koja su morali rješavati, nametnuo i problem zbrinjavanja izbjeglica. Na području Opštinskog NOO-a Široka Rijeka bila je pokrenuta akcija da se izbjeglo stanovništvo s područja kirinsko-sjениčarskog kotara povrati u šume Petrove gore i oslobodi seljake od obaveza prihvatanja izbjeglica. Međutim, stanovništvo u selima pomenutog kotara nije se složilo s tom akcijom koju su pokušali da provedu neodgovorni članovi NOO-a, već je objeručke prihvatilo izbjeglice s područja kirinsko-sjениčarskog kotara i dijelilo s njima sve životne namirnice, stambeni prostor i sva druga sredstva nužna za život, iako je ponegdje bilo i negodovanja.

Na području NOO-a Perjasica Kotarski komitet KPH Veljuna, u svom izvještaju od 2. marta 1942. godine, ocijenio je da dolazak Banovaca neprijatno djeluje na neke seljake koji su prigovarali nepravilnostima u razmještanju pogorjelaca i njihovih porodica. To je potaklo više organe da su neki odbornici smijenjeni, a drugi izabrani na njihova mjesta. Na području NOO-a Skrada stanje izbjeglica bilo je dovedeno u pitanje upravo zbog smještaja jer su bili brojniji, a seoska gospodarstva su bila vrlo siromašna. Nije bilo bolje stanje ni na području Široke Rijeke, Kestenovca, Klokoča i drugdje. U kuće i bajte u prosjeku je smješteno od 4 do 5 pogorjelaca, negdje čak i čitave porodice koje su imale od 10 do 15 članova. Izvještaji NOO-a opštine Skrad iz tog vremena govore da se tako neće moći izdržati zbog toga što su kuće pune izbjeglica pa je red nemoguće držati, a pojavljuju se čak i slučajevi trbušnog tifusa. Zbog toga je Opštinski NOO molio preko odbora NOF-a za Kordun da se o Skradu povede računa i da se Skrad otereti prevelikog broja izbjeglica. Komisija NOO-a Korduna pohvaljuje NOO opštine Cvijanović-Brdo zbog dobre organizacije zbrinjavanja izbjeglica. Zahvaljujući seoskim, opštinskim i kotarskim NOO-ima na Kordunu i visokoj svijesti stanovništva, sve su izbjeglice bile smještene i obezbijedene najnužnijim životnim potrebama.

Sarađnja srpskih i hrvatskih sela Korduna i Banije s hrvatskim selima i pograničnim područjima

Mjesni, opštinski i kotarski NOO-i nisu imali materijalne mogućnosti da smjeste i osiguraju nastambe za sve stanovništvo koje se vraćalo iz zbjegova. Uz stambeni problem postao je još veći problem ishrane žena, djece, staraca i porodica čiji su sinovi bili uključeni u partizanske jedinice. Radi olakšanja ove situacije pri-

stupilo se izdavanju propusnica za odlazak u hrvatska sela Pokuplja da se nabavi hrana. Mnoge srpske porodice su još odranije imale svoje prijatelje među hrvatskim seljacima u Pokuplju. Ti dobri odnosi bili su narušeni za vrijeme ustaške ofanzive na Kordunu u decembru 1941. godine. Ali, zahvaljujući komunistima Pokuplja i njihovim dolaskom u partizane, situacija se znatno popravila u proljeće 1942. godine, kada su prve grupe išle u nabavu hrane iz Sjeničaka u Donju Kupčinu. Tako su seljaci Donje Kupčine bili među prvima koji su u proljeće 1942. godine prihvatili veće grupe dječaka i djevojčica koji su se tu kao sluge nastanili radi prehrane. Druge grupe su se smjestile u selima šišljaviću, Rožanima, Pokupskoj Blatnici, Koritinji i drugima, sve do ustaškog garnizona u Rečici. Međutim, ti dječaci i djevojčice su negdje i uhvaćeni, odvedeni u logore Jastrebarsko, Staru Gradišku i Jasenovac. Većinu su ipak zaštitili simpatizeri Hrvati koji su ih sklonili kada bi ustaše išle u potjeru da ih hvataju i vode u ustaške logore. Na desnoj obali Kupe, naročito u selu Crnoj Dragi, zatim u Banskom Kovačevcu smjestilo se nekoliko porodica iz Prkosa i Sjeničaka. Ove porodice, grupe i pojedinci nisu se u tim selima i zaseocima duže zadržavali, već su samo dolazili po namirnice ili privremeno na obroke hrane. U Donju Kupčinu su dolazile kolone žena iz sela s desne obale Kupe da bi se snabdjele hranom. Zahvaljujući dobrosusjedskim odnosima i pravilnoj politici partijske organizacije sela Donje Kupčine, kao i radu narodnooslobodilačkih odbora koji se formiraju i u hrvatskim selima u Požuplju, nije došlo do većih zatvaranja srpskog stanovništva koje se poluilegalno ili skoro legalno kretalo selima Donje Kupčine, šišljavića, Crne Drage i drugima.

Masovno prelaženje seljaka iz srpskih sela s desne obale Kupe sa Korduna u hrvatska sela Pokuplja izazvalo je teškoće organizacijama koje su radile na razvoju ustanka u tome kraju. Partijski radnici su morali više puta da intervenišu pri sklanjanju naroda pred ustašama, pa je dolazilo do njihovog kompromitovanja i nemogućnosti daljeg opstanka na tome terenu ilegalnog djelovanja. Pred neprijateljem su se morale povući i čitave porodice simpatizera i komunista Mikulića, Stupljanaca, Korena i drugih iz Donje Kupčine, porodica Nikole Brezovića iz šišljavića, porodice Klešića i Vukića iz Koritinje i Pokupske Blatnice. Ove hrvatske porodice, koje su izbjegle ispred ustaša iz Pokuplja, zadržale su se čitavo ljeto 1942. godine na području Sjeničaka među srpskim stanovništvom. Na to područje su dolazile i izbjeglice iz Zagreba i Karlovca. Za sve koji nisu bili uvršteni u partizanske odrede vodili su o njima brigu narodnooslobodilački odbori. Na brizi narodne vlasti nalazili su se i oni stanovnici koji nisu mogli, bilo iz koga razloga, pribaviti hranu, već su se snabdijevali iz fonda narodne pomoći. Na isti način se nabavljala hrana preko simpatizera Hrvata i za partizane. Naročito je bio akutan problem nabave soli koja je postala jedan od najtraženijih artikala.

Opštinski narodnooslobodilački odbor Sjeničak, da bi olakšao ishranu stanovništva, pristupio je sakupljanju rakije od seljaka, sačuvane u zemunicama, i mijenjao ju je za žitarice, so i druge prehrambene artikle. Ta se razmjena (trampa) vršila u srpskim i hrvatskim selima od Sjeničaka do Karlovca. Na području kotara Vrginmost i Vojnić, a ponazviše u Sjeničaku, Kirinu i Ostrožinu, sakupljeno je oko 30 000 litara rakije šljivovice za koju se dobilo nekoliko vagona kukuruza, pšenice i znatne količine soli. Predsjednik Opštinskog NOO-a Sjeničak Mile Stopić u svojoj usmenoj izjavi, u februaru 1969. godine, kaže: »Godina 1942. bila je vrlo teška zbog nabave soli. Vršili smo trampu i za jedan litar rakije dobijali smo jedan kilogram soli. To je bilo vrlo nepovoljno za nas, ali smo bili primorani davati rakiju u besćenje za ovaj artikal. Organizacija trampe vršena je na neoslobodenoj teritoriji, što se negativno odražavalo za nas.^{54*} Zamjena rakije za životne namirnice vršila se u hrvatskim selima preko simpatizera NOP-a, a u nekim slučajevima i preko šverca. Šverceri s neoslobodene teritorije su dovozili so i žito i odvozili rakiju iz raznih sabirališta na slobodnoj teritoriji. Iako je šverc, vezan sa špijunažom i obavještajnom službom, bio kažnjavan smrću i od nas i od neprijatelja, dosta je bio zahvatio maha i na nekim dijelovima Korduna, naročito na pograničnim krajevima prema neprijateljskim garnizonima. Rukovodstvo pokreta nastojalo je da ga kanalizira i da služi samo za snabdijevanje artiklima koji se nisu mogli dobiti redovnim putem. Tim kanalima snabdijevanja znao je dolaziti sanitetski materijal, pisace mašine, papir, baterije za radio-aparate, vojnička odijela, oružje, municija i drugo.

»Akciju za prikupljanje hrane su vodili NOO-i, Antifašistički front žena i omladina preko svojih organizacija. U proljeće 1942. godine, poslije povratka iz zbjega s područja Petrove gore, pod rukovodstvom i organizacijom narodne vlasti bile su formirane radne grupe. Ove grupe su izrađivale i kopale zemunice, sakupljale hranu i izrađivale bajte za smještaj porodica koje su se vratile iz zbjega. Velika zimska ofanziva 1941. godine nije uspjela otkriti sve zemunice, ali prolječna ih je znatno prorijedila. Narod je tako ostao bez zaliha hrane koja je sakrivena od neprijatelja. Tako je u proljeće pred žetvu nastao problem kako da se prehrani stanovništvo sjevernog dijela Korduna.«^{54'} Radi poboljšanja snabdijevanja prehrambenim i odjevnim artiklima formirana je komisija za snabdijevanje i izgradnju zemunica. U ovu komisiju su ušli Milić Dejanović, Branko Peleš, Mile Stopić i Miloš Škaljac. Komisija je odmah prišla organizaciji izgradnje zemunica. Odbornici mjesnih NOO-a dobili su zadatak da svaki zaselak izgradi svoju zemunicu za smještaj hrane i odjevnih predmeta. Prišlo se obnovi

⁵⁴⁰ Izjava je snimljena na magnetofonsku vrpcu i čuva se kod Dušana Korača, Zagreb, Barčićeva 14.

⁵⁴¹ Stopić rođena Gledić Mara, član Opštinskog NOO-a Bović, izjava snimljena na magnetofonsku vrpcu februara 1969. godine i čuva se kod Dušana Korača, Zagreb, Barčićeva 14.

i izgradnji većih zemunica. Obnovljena je centralna zemunica u Abezu, koja je otkrivena za vrijeme proljećnih operacija što su ih ustaše i domobrani vodili na području sjevernog dijela Korduna. Izgrađena je zemunica u Muljcima (u šumi Kremešnici), u zaseoku Jurićima u Donjem Sjeničaju, Roknićima ispod gradine starog grada Steničnjaka i Maloj Trepči. Na području NOO-a Bović izgrađeno je 11 zemunica, i to na nekoliko mjesta, od kojih je najveća bila u Ratkovcu. Svako selo imalo je tajne zemunice gdje se spremala hrana. Pojedinci i porodice su u obližnjim šumarcima sakrivali hranu i sve što se nije moglo ponijeti sobom za vrijeme čestih napada neprijatelja. Da bi se što više prikupilo hrane, organizovan je odlazak čitavih grupa žena iz sela Čremušnice, Bovića, Trstenice, Kozarca i Bukovice na rad u hrvatska sela uz rijeku Kupu, a svu svoju zaradu u. naturi predavale su u narodni fond. Najviše su one odlazile u sela Solinu, Turčenicu, Viđuševac, Iške kraj Golinje i u Donju Kupčinu i šišljavić. Od Iška se, uglavnom, nije dalje išlo jer je u Bučici bio vrlo snažan ustaški garnizon koji je sprečavao prikupljanje hrane srpskih seljaka u hrvatskim selima.

Opštinski NOO-i ulagali su mnogo napora da u narodnooslobodilački fond pribave što više hrane i odjevnih artikala te ratarskog oruđa i stočnih zaprega kako bi se mogla pripremiti i obaviti prolječna sjetva. NOO-i su prikupljali i krave muzare radi mlijeka za ranjenike i djecu koja su trpjela glad. Napuštenu stoku po Petrovoj gori prikupljale su ekipe specijalno formirane za to. Sjećajući se rada Opštinskog NOO-a Kirin, njegov predsjednik iz doba rata Branko Žutić je zapisao: »U štali popovog stana u Širokoj Rijeci organizovali smo klaonicu i mesarnicu te neku vrstu aprovizacionog centra. Sve je to bilo do krajnosti primitivno, nehigijenski rađeno i obavljano. Tu i u školi spremali smo i ostale namirnice: žito, grah, krompir i so. Sve se, dakako, dijelilo odmah čim bi se pribavilo. Bio je to zaista minimum, daleko ispod potreba. Ponajčešće u fondu nije bilo ničega, čak ni za one koji su bili na rubu srmti od gladi. Ilegalnim kanalima uspostavili smo trgovinske veze s neoslobođenim područjem Bosne. Među Muslimanima smo imali dosta simpatizera i drugih ljudi koji su robu s nama razmjenjivali, mada su se svi oni time izlagali opasnosti od ustaša. Goveđe sirove kože trampili smo najviše za so, a manje za grah i žito. Pojedine izbjeglice su ponekad davale poneko grlo stoke za žito, a rjeđi je slučaj bio da su stoku prodavali za novac. Međutim, NOO-i su imali zadatak da budno paze da se zaprežna stoka ne otuđuje i ne kolje uz bilo koju cijenu. Nekako smo je spontano počeli tretirati kao društveno dobro, bez obzira što je bila u privatnom vlasništvu. Računali smo na povratak na spaljenu pustoš naših sela u toku zime i proljeća.^{5**}

⁵⁴² Branko Žutić: Narodna vlast na Kordunu u prvom polugodištu 1942, str. 32. (rukopis kod autora, Zagreb, Novakova 8a).

Zaliha hrane i drugih potrepština u narodnom fondu bilo je vrlo malo i teško je bilo podmiriti najnužnije potrebe izbjeglica, a još teže odrediti i kome dodijeliti koji artikl, jer su bili u oskudici i bijedi. Stoga se u javnosti formiralo mišljenje da bi neke kategorije privatnog vlasništva, koje su od opšteg interesa, trebalo tretirati kao društvenu ili bar kao poludruštvenu svojinu. Smatralo se da treba nacionalizovati zaprežnu stoku, poljoprivredna oruđa, odjevne predmete i novac, kao i sve viškove životnih namirnica. Riječ komuna (seljaci su govorili komun) postala je vrlo popularna. Govorilo se javno: »Sve to treba skupiti na gomilu pa dijeliti onima koji nemaju.« Tu koncepciju ratnog komunizma, koja je tada predstavljala lijevo skretanje s linije NOB-a, prihvatio je predsjednik Kotarskog NOO-a Kirina i Sjeničaka Mile Manojlović Gedžo. Međutim, ovakva skretanja brzo su likvidirana i nisu ostavila nikakvih težih reprekusija. »Doduše, kad su se u toku proljeća 1942. godine prilike na Kordunu još mnogo više pogoršale, nakon neprijateljskog pljačkanja u novim ofanzivama, rekvizicija žita od imućnijih seljaka u korist vojske i najoskudnijih seljaka, naročito samohranih majki s djecom, morala se provoditi kao sasvim legalna, redovna mjera. No ta se mjera primjenjivala samo što se tiče hrane, uglavnom žita, ali po principu dobrovoljnosti, bez nasilja, s mnogo uvjeravanja i agitacije sa strane partijskih organizacija, NOO-a i vojnopolitičkih kadrova (politikomesara).

Narod, osim nekih izuzetaka među kulačkim elementima, prihvatio je i razumio rekviziciju kao neophodno jedino rješenje, a ne kao trajni sistem u nekom novom društvenom poretku.«⁵⁴³

Ova mjera, preduzeta za snabdijevanje stanovništva, specifična je za razvoj revolucije na Kordunu kao i dvostruka mreža NOO-a. Sistem dvostruke mreže NOO-a u selima oko Petrove gore sastojao se u tome što su izbjeglice imale svoje NOO-e pored NOO-a sela u kojima su se nalazile. To je trajalo od decembra 1941. do maja 1942. godine, a negdje i manje, zavisno od toga koliko su se izbjeglice zadržale u pojedinim selima. I Opštinski NOO Kirin je na području Opštinskog NOO-a Široka Rijeka tako djelovao 3 mjeseca i to še tako dobro razvijalo da su sasvim normalno funkcionisali organi vlasti jedne i druge opštine, jer su bili prihvaćeni od naroda, starosjedilaca i izbjeglica kao normalna potreba u borbi za samoodržavanje u toku revolucije.

Radne grupe najprije su podizale bajte onima koji nisu imali radne snage, zatim starijim i nemoćnim osobama čiji su sposobni članovi porodice bili u partizanima. Podizanje bajti išlo je dosta teško jer nije bilo dovoljno građevinskog materijala ni alata za izvođenje radova. Naročito su bile aktivne žene i djevojke s područja NOO-a Kirina, zaselaka Brdara, Novakovića, Stankovića, Bulata i Guberina.

⁵⁴³ Ibid., str. 35.

štab 4. bataljona inicirao je u proljeće 1942. godine među povratnicima formiranje ekonomije u selima Kirina i Ostrožina. Zadatak je bio da se okupi zaprežna stoka za prolječnu sjetvu i prikupi što više sitne stoke i živine za priplod. Tako je iz ove ekonomije dodjeljivana perad i sitna stoka porodicama koje ništa nisu imale, a zaprežna stoka korišćena je za obradu zemljišta. Uporedo s izgradnjom bajti radne grupe obrađivale su i polja danju i noću. Prioritet i u ovim poslovima imale su najsiromašnije porodice, kao i oni čiji su se sinovi borili u partizanskim jedinicama. Radne jedinice su obično sačinjavale žene, djevojke i omladina. Pokazale su veliku dovitljivost i snalažljivost u izvršavanju zadataka koji su ponekad izgledali nemogući i neizvodljivi. Neprijatelj je i dalje upadao u pojedina sela i ponovo rušio ono što se teškom mukom napravilo. Svakodnevnim upornim radom nastojalo se odmah popraviti porušene nastambe, a zatim su se kolektivno obrađivale parcele zemljišta i vršila prolječna sjetva.

Radne jedinice prerasle su u organizovane radne čete. One su na Kordunu u toku 1942. godine izvršile značajne radove u obnovi porušenih kuća i u proljećnoj sjetvi, a potom u prikupljanju stočne hrane i obavljanju žetve i vršidbe na cijelom području Korduna. Svim radnim akcijama, počevši od pletenja čarapa, rukavica, pulovera, prikupljanja odjevnih predmeta i prehrambenih artikala za partizanske jedinice i bolnice pa do izvođenja većih javnih radova, kao što su bile žetva i vršidba, rukovodili su NOO-i uz pomoć društveno-političkih organizacija. Velike radne akcije su izvođene i uz pomoć partizanskih jedinica.

*Radne akcije tokom 1942. godine i njihov značaj
u snabdijevanju naroda i partizanskih odreda*

Na inicijativu preživjelih stanovnika iz sela Prkosa koji su bili uglavnom borci 4. bataljona i članovi Kirinsko-sjениčarskog narodnooslobodilačkog odbora, gdje je radio i Mile Stopić iz Prkosa, organizovana je žetva ječma i pšenice u selu Prkosu koje je bilo opkoljeno s tri strane neprijateljskim garnizonima. Bila je to prva masovna akcija organizovana od Opštinskog NOO-a Sjeničak uz saradnju 4. bataljona i učešće omladinske organizacije i Antifašističkog fronta žena. Izvedena je noću jula mjeseca 1942. godine. Na osnovu naređenja Štaba 4. bataljona formirane su radne grupe boraca, civila, muškaraca, žena i djevojaka iz Sjeničaka, koje su se okupile kod velikog kamena u zaseoku Bjelošima, u Lasinjskom Sjeničku, gdje je izvršena smotra jedinica i radnih grupa te napravljen raspored za žetvu. Njima su se pridružile i jedinice koje su djelstvovale na području Kirina, Stipana i Ostrožina. Baza ovih partizanskih jedinica bio je Ostrožin, a pokrivale su područje opštine. Bović. U akciji sakupljanja i prevoženja žita uz žene, djevojke i partizanske borce, učestvovali su i seljaci sa zaprežnim kolima.

Štab 4. bataljona radi osiguranja žetve rasporedio je jedinice tako da je 1. četa držala položaje prema ustaškom uporištu u opštinskom mjestu Lasinji, 2. četa prema selu Banskom Kováčevcu, gdje je bio garnizon ustaša, žandarma i domobrana, a 3. četa imala je zadatak da pomogne u organizaciji žetve i da kontroliše da se ne bi zabunom požela koja njiva seljaka iz hrvatskih sela. Oni su odranije imali na tom području dio svojih oranica i livada. Osim osiguranja žetve borci su vršili izviđanje terena i organizaciju utovara i prevoza žita u Sjeničak. Požnjeveni ječam odmah je tovaren na volovska i konjska kola i odvožen u zaselak Solić-Brdo, u partizanski logor u Lasinjskom Sjeničaku. Tako je već u ranim jutarnjim satima ječam iz Prkosa prevezen u Sjeničak.

Druga žetva u Prkosu bila je žetva pšenice koja je bila još masovnija od prve javne radne akcije. U njoj su učestvovalе žene i djevojke iz Kirina, Ostrožina, Sjeničaka i ostalih sela. Žetva je započela noću i želo se kroz cijeli dan. Sjećajući se te žetve, ondašnja skojevka Ika Indija Bjeloš je ispričala: »U mojoj grupi su bili Danica, Dragica i Milica Bjeloš, Milka Suzić, Milka Bjeloš i druge. Grupa se sastojala od 15 skojevki, uglavnom djevojaka. Skupile smo se u šumi Bukovoj glavi, odakle smo došle u zaselak Stopiče u selu Prkosu. Ovdje smo žele još po noći, a zatim, kada smo završile žetvu u Stopićima, otišle smo u zaselak Dobriče. U Dobrićima smo žele pšenicu Miladina, Petra i Rade Dobrića, a potom Bude Zrnića, lugara. Najednom su na našu grupu zapucale ustaše iz Lasinje. Tada smo pobjegle u šumu kod Crne Drage i povlačile se prema tromedi šume Bukove glave, između sela Banskog Kovačevca, Crne Drage i Prkosa, gdje smo se sastale s partizanima. Za vrijeme našeg povlačenja susrele smo grupu žena iz Gornjeg Sjeničaka. Na žetvi je bilo vrlo veselo iako su ustaše pucale. Tako smo skoro cijelu noć i dan radile bez hrane, hraneći se uglavnom jabukama koje smo nabrale u voćnjacima zaseoka Stopića.«⁵¹⁴

Žetva u Prkosu predstavlja značajnu etapu razvoja NOP-a na sjeveroistočnom dijelu Korduna. Masovna radna akcija u neposrednoj blizini ustaških garnizona pokazala je snagu partizanskih odreda i NOO-a, što je imalo snažnog političkog uticaja među hrvatskim seljacima u Pokuplju gdje je tada djelovala partizanska četa Kljuka. Pored borbenih akcija ona je sakupljala i hranu u hrvatskim selima Pokuplja i otpremala je u srpska sela i partizanskim jedinicama na Kordunu.

U partizanskom logoru u zaseoku Solićima obavljena je vršidba žita požnjevenog u Prkosu. U vršidbi su učestvovali omladinci i omladinke iz Sjeničaka s nekoliko Prkoščana. Vršilo se ručnom mašinom i mašinom koju pokreću konji, uz pjesmu i veselje iako se u neposrednoj blizini nalazio neprijatelj. Tako je

⁵⁴⁴ autora.

Izjava snimljena januara 1969. godine na magnetofon nalazi se u vlasništvu

u opustošenom i postradalom Prkosu izvojevana pobjeda nad gladi koja je prijetila narodu toga kraja u 1942. godini.

Žetva je obavljena i u srpskom selu Lipju, u pozadini ustaških uporišta. Lipje leži između sela Kablara, Selnice i Ribara u neposrednoj blizini Kupe i ustaških uporišta Banskog Kovačevca i Skakavca, a bilo je uglavnom naseljeno srpskim stanovništvom. U njemu je prije pokolja živjelo oko 150 stanovnika. Oni su svi odreda pobijeni u decembru 1941. godine i januaru 1942. godine, za vrijeme ustaške ofanzive na Kordunu. Masakri nad ovim stanovništvom vršeni su u šumi između Kablara i Skakavca. Žetvu pšenice u Lipju organizovala je Mica Carević, skojevski rukovodilac iz sela Banskih Moravaca. U njoj je učestvovalo oko 80 žetelica, omladinki i žena iz Sjeničaka. Žetva se obavljala noću. Kada je svanulo, ustaške straže su pripucale i ranile nekoliko djevojaka. Pšenicu su odvozila kola iz Lipja u Sjeničak, u njegov zaselak Bijeliće, gdje je organizovana vršidba. Među kočijašima iz Sjeničaka bili su Niko Bratić, Milić Pruginić, Rade Maslek i drugi. Žetvu su osigurale partizanske grupe koje su djelovale pod rukovodstvom Opštinskog NOO-a Sjeničak, a formirane su bile od ranjenih partizana i onih koji su se slučajno našli na tome terenu.

Nakon Lipja žetva pšenice obavljena je i u Banskim Moravicama, u neposrednoj blizini ustaško-domobranske posade u Skakavcu. Ova pšenica, dopremljena iz Lipja i Banskih Moravaca, vršena je u Sjeničaku, u dvorištu Dušana Bijelića. Tako je ubrana i sakupljena ljetina iz uništenih srpskih sela koja leže uz Kupu, a zatim je spremljena u zemunice narodnog fonda. U isto vrijeme na području Sjeničaka sakupljen je dobrovoljan prilog u žitu koji je takođe spremljen u zajedničke zemunice.

Na području sela Male Trepče više posjeda potpuno je opustjelo. Jedni od njih su izginuli još u decembarskoj ofanzivi 1941. godine, a drugi u proljećnoj ofanzivi 1942. na Petrovoj gori. Ista takva situacija bila je u Lašinskom Dugom Selu, Stipanu, Šljivovcu, Kirinu i drugim mjestima u okolini Bovića. Sve žito, koje su u toku 1941. zasijale izginule porodice, potpalo je u nadležnost narodnog fonda. Brigu oko spremanja žitarica s tih posjeda preuzeli su na sebe opštinski narodnooslobodilački odbori. Ustaške vlasti nastojale su spriječiti prikupljanje žitarica s opustošenih posjeda iz pomenutih sela, ali u tome nisu uspjeli.

Istovremeno dok se obavljala žetva u Banskim Moravicama, 2. četa 4. bataljona organizovala je žetvu na području Gornje i Donje Čememice pod rukovodstvom Opštinskog NOO-a Vrginmost. U njoj su učestvovalе žene iz Perne, Pecke, Maličke i drugih sela oko Vrginmosta. Izvedena je pod dosta teškim uslovima zbog toga što kroz selo Čememicu vodi drum Vrginmost—Topusko kojim su se često kretale neprijateljske jedinice. One su kontrolisale ovu saobraćajnicu i odvozile sve što se moglo opljačkati na tome terenu. Tako je došlo i do manjeg sukoba s neprijateljem

na Vratniku, gdje je stradalo nekoliko žena koje su se odazvale pozivu za žetvu. U organizaciji žetve u Čemernici, pored Kotarskog i Opštinskog NOO-a Vrginmost, bile su angažovane i organizacije AFŽ-a i SKOJ-a. U žetvi u Čemernici potrebno je istaći žene sela Blatuše, njihovo hrabro držanje mada je prijetila smrtna opasnost od neprijatelja. Naročito se istakla svojom hrabrošću lijepa djevojka Vasilija Trkulja, koja nije znala za strah i koja je postigla izvanredne uspjehe u prevođenju žena na žetelačkom radu.

Žito iz Donje Čemernice nije se odvozilo u Petrovu goru. Ono je ostajalo kod vlasnika zemlje, a samo se jedan dio odvajao u narodni fond. Žitarice koje su pokupljene s posjeda gdje su vlasnici izginuli spremene su i uskladištene u zemunicu koja se nalazila u blizini zaseoka Korača, u selu Čemernici. Žetva u Donjoj i Gornjoj Čemernici spada među značajne akcije i borbene uspjehe Opštinskog i Kotarskog NOO-a Vrginmost. U toj akciji se, takođe, pokazala puna saradnja i koordinacija rada između organa vlasti, antifašističkih i političkih organizacija i partizanskih jedinica na tome terenu. Ovaj radni uspjeh još je više učvrstio uvjerenje aktivista i naroda da se treba boriti za svako zrno žita i ne dozvoliti neprijatelju da ga uništi ili odveze u svoje uporište.

I na području opštine Bović organizovane su veće žetvene akcije. Takva jedna akcija izvedena je u srpskom selu Batinovoj Kosi, između neprijateljskih uporišta Šatomje i Viduševca, u kojoj je učestvovao cijeli 4. bataljon s nekoliko stotina civila. U pripremama ove žetve važnu je ulogu odigrao Joža Grahovac iz sela Ilovačka u prikupljanju obavještajnih podataka o neprijatelju i rasporedu njihovih snaga. Uz njega važna obavještenja prikupio je i Lazo Dražić za žetvu u Šatornji koju su izvele žene iz Donjeg Kirina, Batinove Kose, Slavskog Polja i Bukovice. Odbornica Kotarskog NOO-a Danica Gledić organizovala je žene u Slavskom Polju za ovu žetvu. Odaziv je bio velik i žene su iz Gabrića išle pod zastavama i s pjesmom na rad. Odbornice Danica i Mila Gabrić bile su predvodnice ove radne grupe.

Na području Taborišta žetvu su obavile žene, omladinke i manji broj muškaraca iz sela Čremušnice, Golinje, Bovića, Trstenice, Kozarca i drugih sela i zaselaka opštine Bović. Ta akcija je dobro pripremljena i u njoj učestvuje oko 300 žetelica. Među njima neumorne su bile Jelica Stanojević, Milka Kraguljac, Ana Gledić, Sava Komadina, Dragica Borota, Anđa Ljubičić, Danica Pavlović-Bulat, Seka Pavlović, Sava Mraović-Roter, Ljubica Gledić i druge.

Žetva se obavljala srpovima i žito odvozilo konjskom ili volovskom zapregom. Pšenica, ječam i raž su požnjeveni s njiva koje su pripadale srpskim porodicama. Najveća količina žita je izvezena iz Taborišta. Ono je u drugoj polovini 1941. godine potpuno uništeno i njegovo stanovništvo pobijeno od ustaša. Tabo-

rište je imalo oko 80 domaćinstava i brojalo je preko 350 lica, od kojih je ostalo na životu samo nekoliko ljudi, među njima i poznati borci Lazo Dražić i Lazo Stanojević. Budući da je žito požnjeveno na njivama čiji su vlasnici pobijeni od ustaša, Opštinski NOO Bović donio je odluku da se žito podijeli narodu okolnih sela i partizanima koji su se nalazili na području kotara Vrginmost.

Među veće žetve žita organizovane na vojnom principu spadaju i žetve u Vorkapić-Selu, Debeloj Kosi, Crnom Potoku i kod Kamenog mosta na rijeci Glini, na području Opštinskog NOO-a Pema. Žetvu su obavile žene iz selâ Vorkapića, Peme, Pecke, Maličke, Crnog Potoka, Katinovca i Debele Kose. čitava ova radna akcija vršena je po danu, a naveče su se žene i omladinke vraćale svojim kućama. Sve žene i omladinke bile su raspoređene po desetinama. Na čelu desetine bila je jedna odbornica ili aktivistkinja. Sprovedeno je to po strogo vojnoj organizaciji kakvu su tada imali partizani. Niko se nije smio udaljavati od svoje grupe i vladala je odlična disciplina.

Da bi se žetelice zaštitile, NOO opštine Perna obratio se Štabu 3. bataljona 1. kordunaškog partizanskog odreda za pomoć i zaštitu i ovaj mu je uputio 1. četu s politkomesarom Manom Pavlovićem i komandirima Vašom Savićem da osigura žetvu. Sve je u detalje bilo proračunato da se u slučaju ustaškog napada žetelice mogu u redu pomoći. Nije se smjelo ponoviti stradanje i ranjavanje žena kao kod Vratnika prema Boviću. Nosioći ove organizacije žetve uglavnom su bile žene. One su tada zauzimale značajnu ulogu u organizaciji cjelokupnog života i rada na području opštine Perna, u neposrednoj blizini Petrove gore, gdje se tada nalazilo rukovodstvo ustanka za Hrvatsku.

Sjećajući se te žetve, aktivistkinja i jedna od organizatora tih radova Ljuba Ulemek je zapisala: »Opštinski NOO Pema s Opštinskim odborom AFŽ-a i SKOJ-a, koji je u to vrijeme potpadao pod Kotarski NOO Vojnić, izvršio je pripremu i organizaciju žetve u pograničnim selima neoslobodene teritorije. Organizacija žena preuzela je na sebe mobilizaciju žena sposobnih za žetvu i njihov raspored na radu. Omladinska organizacija se obavezala da prikupe omladinke i da ih angažuje u žetvi, dok se Opštinski NOO obavezao da osigura ishranu žetelica i preuzme požnjevenu pšenicu ... Žetva je započela u selu Vorkapićima, zatim se išlo u Katinovac, Debelu Kosu i Crni Potok. Od Debele Kose smo išle preko Kamenog mosta na rijeci Glini da bi sakupile ljetinu koja se nalazila na tim njivama. Tako smo čitav jedan dan žele na desnoj obali rijeke Gline ispod zaselka Basta. Najednom je naišla ustaška patrola iz Topuskog i nastalo je puškaranje. U zasjedi su bili partizani s Manom Pavlovićem, koji su odbili ustašku patrolu koja nas je uznemiravala... Mi smo za vrijeme toga puškaranja zauzele zaklon, a kada su se neprijateljske patrole povukle, nastavile smo žetvu kod zaseoka Busića. Nakon završene žetve

kod Busića neprijatelj je došao s većim jedinicama i nastala je oštra borba između partizana i ustaša i domobrana. Tada je pala naredba da se smjesta povučemo. Žene i omladinke su se povlačile i bilo je i gužve. Neke su pobacale srpove i zdjelice u kojima su primale hranu... Žetvene radove u Katinovcu i Vorkapić-Selu izvele smo noću. Na ovoj žetvi učestvovalo je oko 150 žena i djevojaka ... Žene su uglavnom vezale, a djevojke žele pšenicu. Muškarci su nosili žito i odvozili ga odmah kolima u Rujnicu, dalje u pozadinu ispod Debele Kose... Ovdje su i djeca — pioniri aktivno učestvovali u iznošenju pšenice skupa s ljudima. To su prve radne akcije gdje učestvuju i pioniri.«⁵⁴⁵

Radovi na skupljanju pšenice u Perni, Peckoj i Maličkoj obavljali su se pod boljim okolnostima. Tu nije bilo veće opasnosti od neprijatelja, jedino se moralo paziti na neprijateljske avione. Oni su gađali iz mitraljeza ili bacali lančane bombe ako bi primijetili veće grupacije žena ili muškaraca. Čak su na taj način uništavali stoku koju bi zatekli na otvorenom polju na paši. Parole su tada bile: »Borba za svako zrno žita,« »Ni zrno žita okupatoru!« i druge.

Na slavi završetka žetve među ženama i omladinkama našli su se i predstavnici Opštinskog NOO Perna Ljuban Pošić, Pero Vojnović Armak, Đuro i Miloš Đanković i drugi jer je žetva obavljena s uspjehom i bez gubitaka. Ljuba Ulemek, kada priča o radnim akcijama, ističe naročito požrtvovanost Ilinke Oreščanin-Rkman, odlučnost Marice Vorkapić, veselost Danice Žige, upornost u radu Milke Pošić iz sela Pecke i druge.

Nakon obavljene žetve na području opštine Perna organizovana je vršidba. Vršilo se i čistilo žito od pljeve ručnim mašinama i rešetima. Na tome terenu se zadržala i jedna vršalica na benzinski pogon, ali u prvi mah nije bilo benzina. Zato se organizacija AFŽ-a Perne povezala s Grosom Gregorić iz Topuskog, koja je nabavila određenu količinu benzina i ulja !za vršidbu. To je olakšalo ovaj teški fizički rad koji su uglavnom obavile žene, jer se većina muškaraca s toga terena nalazila u partizanskim jedinicama. Ovršeno žito odmah je spremeno u zemunice. Žito narodnog fonda je odvažano u zemunice Petrove gore, gdje su se nalazila centralna skladišta. Iz ovih se skladišta snabdijevala i partizanska bolnica u Petrovoj gori i više komande. Onaj dio žita kojim su upravljali njegovi vlasnici morao se spremati u privatne ili zajedničke seoske zemunice i niko nije mogao odvojiti veće količine hrane lično za sebe. Takav postupak je tada bio vrlo strog i kažnjiv. Otudivanje hrane, a naročito njena prodaja neprijatelju, smatralo se izdajom i svaki takav postupak pojedinca išao je pred narodni sud. Isključiva kazna bila je smrt. Mogla se prodavati samo ona hrana koja je bila na raspolaganju narodnih odbora radi zamjene za najnužnije životne namirnice, ali se ipak izbjegavalo da se zamjena vrši žitom. Najviše se zamjena

⁵⁴⁵ Izjava napisana februara 1969. godine nalazi se u arhivi autora.

vršila rakijom. Niko nije smio biti gladan i o svakom je vođeno računa da ne strada od nestašice.

Kolektivni rad na sakupljanju žita i obradi polja pod parolama »Ni zrna žita okupatoru!« i »Sve za front, sve za pobjedu!« obavljao se i na području kotarskih NOO-a Veljuna i Slunja. Kako je taj dio Korduna mnogo siromašniji od kotara Vojnić i Vrginmost, ovdje se upravo vodio rat s neprijateljem ko će više uspjeti da sakupi ljetine koja je bila dobro ponijela. Neprijateljske posade, raspoređene u više mjesta kotara Slunj, nastojale su svim snagama onemogućiti partizanima i narodu sakupljanje žitarica. U borbi za pšenicu ustaše su također organizovale žetelice koje su pod njihovom zaštitom radile na poljima i odvozile žito. Ustaše iz Rakovice i Drežnika dovodile su radnu snagu iz Tršca, dijela Bosanske krajine i iz okoline Tržačkih Raštela i pljačkale žito po opustošenim srpskim selima. To su radile i na području između Slunja i Velike Kladuše.

U selima Snosu, Kremenu i Srpskom Blagaju gotovo nije bilo stanovništva. Stanovništvo koje je uhvaćeno od ustaša mahom je bilo pobijeno, dok su svi oni koji su uspjeli pobjeći napustili svoje domove zbog stalne opasnosti od ustaša. Na području tih sela organizovane su omladinske radne akcije za sakupljanje žita u saradnji s NOO-ima koji su bili formirani u jesen 1941. i početkom 1942. godine u tim selima. Borci 2. bataljona 2. kordunaškog partizanskog odreda su za vrijeme ove akcije bili raspoređeni prema neprijateljskim uporištima: Hrvatski Blagaj, Pavlovac, Cvitović, Ponor, Batnoga, Cetingrad i Velika Kladuša kako bi štitili omladinu i narod pri žetvi. Istovremeno su borci pomagali žeteocima u prevoženju žita na sigurnije mjesto.

Omladina iz selâ Kestenovca, Gojkovca, Dunjaka i Žrvnice s nekoliko seljaka koji su žito prevozili i odbornika otpočela je žetvu noću između 24. i 25. jula na području sela Begovo Brdo i Polojski Varoš. Sledeće noći omladinske grupe i žene Krstinje, Pašina Potoka, Prisjeke i drugih sela, ukupno njih oko 250, počele su žetvu na teritoriji selâ Maljevca i Buhaće u neposrednoj blizini ustaša u Velikoj Kladuši. I ova su sela bila pusta. Narod je pobjegao u šumu zbog stalnih neprijateljskih napada, pljačke i ubijanja. Žetvu su obezbjeđivali borci 3. čete 2. bataljona 2. kordunaškog odreda. Kad je neprijatelj primijetio organizovanu akciju, napao je partizanske položaje iz pravca Velike Kladuše i Cetingrada. Za vrijeme borbe žito se izvlačilo i tovarilo na 50 seoskih kola, tako da je odvezeno 80% požnjevenog žita. Ostalo žito je palo u ruke neprijatelju. U ovom borbenom sukobu teže je ranjen partizan Milan Mladen, dok su dvojica partizana lakše ranjeni.

Borba za žito trajala je do polovine avgusta 1942. godine. Ustaše su napadale područje 2. bataljona iz pravca Hrvatskog Blagoja, Pavlovca, Cvitovića i Ponora, ali su ti napadi odbijeni i žetva je s uspjehom obavljena. Zato što pokušaj neprijatelja da

odveze žito iz sela Kremena nije uspio —organizovana je žetva, u noći 30. jula 1942. godine. Drugi bataljon je osiguravao, a žene su i omladinke iz sela Cvijanović-Brda, Crnog Vrela, Lapovca, Veljunske Gline i Veljuna, pod zaštitom partizana, požnjele i odvezle pšenicu u selo Cvijanović-Brdo. Neprijatelj se nije usudio da napadne, već je samo pripucavao ne bi li se partizani povukli i napustili selo.

Žetelačke akcije koje su izvođene od omladine ponukale su napredne omladinke i omladince iz hrvatskih sela da joj se priključe. Među njima prva je bila Anka Katić s desetak omladinki iz sela Donje Gline. Nakon završene žetve obavljena je vršidba, a pšenica spremljena u zemunice čiju su izgradnju organizovali NOO-i. I ovdje je dio pšenice odvajan za narodni fond. Taj dio je, uglavnom, vožen u Petrovu goru gdje su bila centralna skladišta — partizanske zemunice. Sve se to radilo s velikom voljom i radnim elanom.

Izgradnja bajti i rad radionica

Poslije završetka velikih zimskih i proljećnih ustaških ofanziva 1942. godine na području Korduna, pa i na području Sjeničaka, bio je veoma akutan problem izgradnje nastambi — bajti. Pored ishrane Opštinski NOO Sjeničak imao je vrlo težak zadatak da obezbijedi krov nad glavom stanovništvu koje se povratilo iz Petrove gore pa je zbog toga organizovao sve što je iole bilo sposobno za izgradnju najnužnijeg smještaja. Žene i omladina su i ovdje ponijeli veći teret jer se većina sposobnih muškaraca tada već nalazila u raznim partizanskim jedinicama.

U to vrijeme sve se više odvaja civilna vlast od vojne i ona preuzima rukovođenje masovnim radnim akcijama i na ovom području u toku 1942. godine. Pri izgradnji bajti veliki problem je bio nabava građevinskog materijala. Zbog toga se došlo na ideju da se građevinski materijal uzme s nedovršene srpske pravoslavne crkve Sv. Petke u Lasinjskom Sjeničaku. NOO opštine Sjeničak, u saglasnosti s narodom, donio je odluku da se, od građevinskog materijala kojim je sazidana crkva, izgrade bajte jer je crkva ionako bila minirana 1941. godine od ustaša, ali nije bila potpuno srušena. Postojala je opasnost da se sama sruši ili da je ustaše pretvore u bunker. Govorilo se tada javno: »Boga nema pa što će nam crkva. Kada bi on postojao ili šta mogao, ne bi dozvolio ovolike pokolje koji se vrše na Kordunu.« Tadašnji Općinski NOO i Općinski komitet KPH prigovarali su što se ruši crkva. To se govorilo javno, ali se pojedinačno odobravalovo rušenje i upućivalo mještane Sjeničaka da uzimaju materijal za izgradnju bajti. Narod je crkvu rušio bez ikakvog alata i skela. Odvlačio je ko je koliko mogao. Na isti način srušena je u Bije-

licima, zaseoku Gornjeg Sjeničaka, Osnovna škola i odvezen materijal za nastambe.

Na području opštine Bović formirane su radne grupe sa zadatkom da prvenstveno podignu bajte za stanovanje. Neprijatelj je na ovom području spalio sve nastambe, pa čak i kokošinjce, naročito kraj ceste Lasinja—Vrginmost kojom se kretao i Pavelić za vrijeme decembarske ofanzive 1941. godine.

Nije bilo lako 1942. godine rukovoditi organizacijom života i rada stanovništva. Najmanja greška je ostavljala kasnije duboke tragove. Odbornici su, uglavnom, bili seljaci ili radnici. Zahvaljujući požrtvovnosti tih mladih organa vlasti, smješteno je svo stanovništvo Korduna u ratne bajte. Niko nije smio dočekati zimu bez smještaja. Nije bilo lutanja ni prosjačenja. Svako je znao da će mu se sve pružiti što je moguće i što dozvoljavaju ratni uslovi.

Da bi zadovoljili potrebe stanovništva, narodnooslobodilački odbori su, pored ostalog, organizovali i razne radionice. Tako je prva puškarska radionica nastala u selu Vučkovićima kod Steve Vučkovića. U toj radionici su još radili Milić Vučković mlađi, Dušan Miljenović i Simo Lončar. Nakon oslobođenja Vojnića ova se radionica preselila u selo Radmanovac, zaselak Brkiće. Tada je u njoj radilo 12 radnika, među kojima pored pomenutih bili su Mile Kovačević, Mišan Miljenović, Nikola Fuštar, Nikola Bukva, Milić Bastajić i drugi. Sjećajući se rada u toj radionici, Simo Lončar je, između ostalog, zapisao: »Naš se rad uglavnom sastojao u popravljanju oružja, a osobito pokvarenog oružja zarobljenog u Vojniću. Naročito nam je zadao mnogo muke popravak jednog mitraljeza tipa švarcloze. I sve operativne jedinice na tom području donosile su nam na popravak svoje oružje. Radili smo često i 16 sati dnevno da bi taj sav posao obavili. Oružje smo popravljali ručnim alatima: turpijama, kliještima i ručnim bormasinama. To je bio sav naš alat. Nijedne mašine nismo imali. U toj radionici smo radili do 21. marta 1942. godine, kada je uslijedila ofanziva na Petrovu goru.«⁵⁴⁶

U toku 1942. i 1943. godine do neprijateljske ofanzive radila je kožara u Jarčevcu, koja je snabdjevala Obučarsku radionicu s kožom za pravljenje cipela borcima brigada i drugih vojnih ustanova.

U vrijeme proljećnih ustaških ofanziva prestale su da rade i druge radionice koje su djelovale u viši mjesta na Kordunu, a radnici tih radionica su uključeni u partizanske jedinice. Nakon završetka ofanzive Štab Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Kordun pristupio je formiranju novih i obnovi ranijih radionica. Tada je ponovo organizovana radionica za popravak oružja u zaseoku Pajić-Brda na obroncima Petrove gore. U jesen

⁵⁴⁶ Simo Lončar: Radionica kordunaškog područja, str. 2, rukopis od 17. aprila 1969. Arhiv Muzeja grada Zagreba, fond memorijalne građe, bez sign.

1942. preseljena je u zaselak Periče, u zgradu Mile Perića. Obučarska radionica, koja je ranije formirana na području Petrove gore, preselila se u kuću Mile Peurače u Gornji Budački. Tu je osnovana i krojačka radionica u kući Rade Kesera. U ovim radionicama je radilo oko 30 radnika i postale su centralne radionice na Kordunu. Glavni štab NOV i POH preuzeo je rukovodstvo nad ovim radionicama, poslije čega je radionica za popravak oružja dobila naziv radionica broj 4.

Decembra 1942. godine ova radionica se preselila u Vojnić. Tamo je znatno proširila rad i zaposlila oko 40 radnika. Imala je više odjeljenja, kao što su: puškarsko, bačvarsko, stolarsko, kolarsko, kovačko itd. Njen upravnik je bio Mišan Miljenović, a politički rukovodilac Simo Lončar. Radionica je uglavnom popravljala oružje, puškomitraljeze i topove, zatim je izrađivala i popravljala kola, bačve, posude, kante za vodu i dr. Stolarsko odjeljenje podmirivalo je sve potrebe u građevnoj stolariji, namještaju i opremi za bolnice i zgrade koje je podizala komanda područja. Dalje je izrađivala sanduke za veće količine žita radi smještaja u zemunice, kao i prozore i vrata za opravku spaljenih seljačkih kuća i izgradnju novih kuća i bajti. Radionica u Vojniću je radila sve do januara, 1943. kada se morala evakuisati i spremi alat u zemunice kod sela Miholjskog, a radnici su uključeni u kordunaške brigade 8. kordunaške udarne divizije.

Poslije četvrte neprijateljske ofanzive radionica broj 4 ponovo je počela da radi u selu Buriću. U selu Grabovcu formirala je svoje odjeljenje s jakom kovačkom radionicom, bačvarijom i molerijom gdje su se, pored ostalog, izrađivali i samari za vojne potrebe. Metalski radnik Miroslav Mušnjak iz Karlovca konstruisao je mašinu za proizvodnju eksera koji su bili i te kako potrebni za izgradnju seoskih bajti, baraka i drugih skloništa. Naročito je bila aktivna i postizala vidne rezultate u radu kožarska radionica u Jarčevcu na Petrovoj gori. Ona je sa svojim proizvodima podmirivala obučarsku radionicu. Krojačka radionica, koja je radila u Gornjem Budačkom, a zatim u Vojniću, prerađivala je i popravljala vojnička odijela. Tako su ove radionice pretežno radile za vojsku, a manjim dijelom i za potrebe civilnog stanovništva.

U Desnim Štefankima 1944. i 1945. godine radile su Vojnotehničke radionice Turopoljsko-pokupskog područja pod rukovodstvom Miroslav Težaka, a zatim Ivana Flege. Ove radionice 1945. godine preselile su se u grad Sisak. Radionice su bile smještene u seoskoj osnovnoj školi i seljačkim kućama, a u njima je radilo 50 do 60 radnika i zanatlija raznih struka. U vrijeme takmičenja 1944. godine Vojnotehničke radionice su izlagale svoje proizvode s ostalim aktivistima u Pisarovini, gdje su se isticali radovi majstora iz tih radionica, koji su izrađivali raznu robu od samara za

konje do vojnog naoružanja i odjeće i obuču za partizanske jedinice.⁵⁴⁷

Pored ovih radionica postojale su i štamparske radionice, koje su štampale letke, proglase i razni drugi propagandni materijal. Među prvim listovima štampani su: Partizan, glasilo OK KPH Karlovac, zatim Naprijed, Vjesnik, Glas Korduna, Srpska riječ, Jež i mnogi proglasi i brošure. Naročito je značajan rad štamparije Naprijed i Vjesnik, koja se smjestila kraj Mračaja u Petrovoj gori u šumi Jurakovcu. U proljeće 1944. godine izgrađeno je štamparsko naselje u Petrovoj gori. Ono je izdavalo više centralnih listova, kao i niza listova oblasnih, okružnih, kotarskih, vojnih i organizacija AFŽ-a i omladine itd. Štamparija Vjesnika premještena je jula mjeseca 1944. iz Like na Kordun, u Mračaj. U isto vrijeme na drugom području Petrove gore, u blizini Crne Lokve, nalazila se štamparija Agitpropa CK KPH u kojoj je štampan list Naprijed i razni drugi materijal. Štamparije Vjesnika i Naprijeda zapošljavale su stotinu ljudi koji su radili danonoćno. Prema pregledu dnevnog rada od 19. avgusta 1944, u štampariji Vjesnika u Mračaju složeno je u toku jednog dana 61 060 slova, razmnoženo 38 395 slova i odštampano 38 000 otisaka novina i brošura. Osim Vjesnika štampani su redovno Slobodni dom, Srpska riječ, Narodni vojnik, Žena u borbi, a zatim je odštampana i slikama ilustrovanu poema Jama Gorana Kovačića. Rad štamparije bio je pod rukovodstvom Odjela za informacije ZAVNOH-a koji se tada nalazio u Topuskom.⁵⁴⁸ Privređivanje se razvijalo pod ratnim uslovima i služilo za snabdijevanje partizanskih jedinica i stanovništva.

Na konferenciji predstavnika i delegata NOP-a Korduna i Banije 19. i 20. septembra 1942. godine u Petrovoj gori raspravljalo se i o zimskim uslovima daljeg razvoja NOB-a. Zbog toga u rezolucije konferencije podvučena je potreba da se što prije izvrši organizacija izgradnje logora, šumskih zemunica — skladišta hrane, da se rukovodeći kadar pobrine za zimsku opremu partizana. Rezolucija delegata Korduna i Banije bila je u skladu s odlukom GS NOP i DV Jugoslavije, objavljena u Biltenu od 10. avgusta 1941. godine. U tački 12. postavljen je zadatak pred sve štabove partizanskih jedinica da se brinu za ishranu i snabdijevanje boraca preko Fonda narodnog oslobođenja i kupovinom na terenu ili iz ratnog plijena.⁵⁴⁹ Slične zadatke dobili su i NOO-i tokom oktobra 1941. godine, o čemu je u ime CK KPJ pisao Edvard Kardelj.⁵⁵⁰

U smislu tih odluka i narod Banije i Korduna odvajao je od sebe namirnice i ostale artikle i dijelio ih s narodnim borcima.

⁵⁴⁷ Miroslav Težak: Kratko sjećanje od 10. maja 1980. rukopis kod autora u Zagrebu, Martićeva 49/11, bez sign.

⁵⁴⁸ Božo Novak: Štamparija u Mračaju, Simpozij o Petrovoj gori, izdanje JAZU, Zagreb 1972, str. 481—495.

⁵⁴⁹ Bilten GS NOP DV Jugoslavije br. 1 od 10. avgusta 1941. fond štampe NOP-a, Muzej revolucije naroda Hrvatske, Zagreb, bez sign.

⁵⁵⁰ Edvard Kardelj: Put nove Jugoslavije 1941—1945. Kultura, Beograd 1949, str. 215.

Docnije se ova aktivnost razvijala pod neposrednim rukovodstvom NOO-a i intendantskih službi u partizanskim jedinicama. Ovi momenti dovode do neraskidive povezanosti fronta i pozadine na području Korduna i Banije.

»Prvi narodnooslobodilački odbori preduzeli su odmah mjere da se materijalne rezerve sklanjaju ispred neprijatelja. Zatim su, ustaljenim redom, sakupljali potrebne materijalne rezerve te ih odnosili do položaja partizanskih jedinica. Ljudi koji su održavali vezu između vojnih jedinica i NOO-a na terenu bili su naši prvi intendanti u NOR-u. Svaka grupa boraca, svaka četa, a potom i bataljoni, imala je svoga ekonomu, odnosno intendanta. Snabdijevanje je bilo organizovano tako da su ekonomi grupa i četa i intentanti bataljona odlazili u određena sela prije njihovih jedinica i pred seoski NOO postavili zahtjev za obezbjeđenje hrane i prenoćišta, ili same večere ili ručka za određeno vrijeme i broj boraca. Zatim bi skoro sav posao obavili pojedini članovi ili cio NOO toga sela. Bio je to period kada su se male partizanske jedinice mogle hraniti po seoskim kućama. To je bio period kada je osnovni izvor snabdijevanja hranom i većinom odjeće bio u oslobođenim i poluoslobođenim selima.«⁵¹

Na području Banije, u predjelu Anđeline kose u Šumarici, Vasilj Gaćeša, komandant Banije, dao je izgraditi i partizanski logor i snabdjeti ga svim namirnicama za nastupajuću zimu 1941—1942. godine. Prvi partizanski logor u Baniji pod rukovodstvom Vasilj a Gaćeše izgrađen je uz pomoć naroda i boraca i raspoloživih majstora i zanatlija koji su se našli na tom terenu.

Sličan logor izgrađen je od naroda i partizanskih boraca na brdu Kalinama kod sela Komogovine u Šamarici. Karakteristično je za Baniju da su u sastavu partizanskih logora formirane i smještene partizanske radionice. Tako su bile obučarska, krojačka, kolarska, kovačka, a kasnije i kožarska radionica u sastavu tih logora. U kovačkoj radionici u selu Malom Gracu, zatim u logoru na Anđelinoj kosi i kasnije u selu Dangubama kod Brezovog Polja, izrađeno je 15 banijskih topova zvanih jarac, čiji je domet bio i do 3 500 metara.⁵²

Kako su partizanski logori u Šamarici bili otkriveni i uništeni u oktobru 1941. godine, pristupa se izgradnji partizanskih radionica u selima Banije. Značajan je rad krojačke radionice u selu Gage u kući Petra Đurića gdje su se izrađivali pored odjeće i ogrtači od bijelih plahta za izvođenje borbenih akcija u zimskim uslovima ratovanja. U tome je prednjačila omladina okupljena u Savezu mlade generacije i SKOJ-a, kao i žene okupljene u Antifašističkom frontu žena (AFŽ). Značajan je rad i na prikupljanju vune i organizovano pletenje čarapa, džempera, rukavica i druge odjevne robe za partizane.

⁵¹ Ljuban Đurić: Snabdijevanje na Baniji i pomoć pasivnim krajevima tokom NOR-a, Vojnoekonomski pregled, br. 11, Beograd, novembra 1968, str. 971.

⁵² Banijski topovi tipa jarac čuvaju se u Muzeju JNA u Beogradu, u Muzeju revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu i Muzeju revolucije — Sisak.

Banija je poznata i po svojim prvim partizanskim kuhinjama koje su radile u selima Buzeta i Klasnića za borce koji su bili na položajima prema Glini i Topuskom, zatim u selu Trnovcu za Stab NOP odreda Banije i jedinice koje su djelovale prema Glini i Petrinji. U selu Begovićima radila je kuhinja za borce koji su djelovali prema Petrinji i Sunji, a na Kalinama kod Komogovine za borce koji su djelovali prema Sunji i Kostajnici. U selu Grabovici bila je kuhinja za sve partizanske jedinice koje su opsjedale ili kontrolisale ustaško uporište u Zrinju. Zatim su postojale partizanske kuhinje u selima Šegestin, Čore, Dobretin, Donji Žirovac i drugima. U kuhinji u Donjem Žirovcu hranili su se i omladinci okupljeni na vojnopolički kurs NOP odreda Banije, a potom ova kuhinja je prihvatila i borce i kurire toga kraja.

Nestašica obuće u zimskom periodu 1941—1942. godine podstiče Stab NOP odreda Banije i Okružni komitet KPH Banije da se razmotri mogućnost organizovanja štavljenja sirove kože. Pod rukovodstvom NOO-a u Brubnu organizovana je pod rukovodstvom Steve Macakanje prva partizanska kožara na Baniji. Druga kožara je organizovana od Opštinskog NOO-a Donji žirovac, a njome rukovodi Aleksa Savie. Kožara je radila u šumi Kokirni (Trgovska gora), a zatim u potoku kod sela Gornje Komore. Kožara je u toku rata imala 70 postavljenja i uštaвлено je preko 4 500 kg kože. Zatim je NOO kotara Dvor na Uni organizovao kožaru u selu Donjoj Komori kojom je rukovodio Jandrija Savić. Time je riješeno snabdijevanje obućarskih radionica koje su izrađivale obuću za borce Banije.

Značajno mjesto u naoružavanju zauzimala je i tehnička radionica u Bešlincu na području KNOO-a Dvor na Uni. U ovoj radionici popravljalo se oštećeno oružje, potom se proizvodile mine, ručne bombe, lako oružje, a zatim i posude i peći za snabdijevanje partizanskih jedinica.

Na području Banije tokom 1942. godine formiraju se radni vodovi koji su dodjeljivani partizanskim bataljonima iz kojih se kasnije razvijaju bataljonske komore. U tim komorama su bile okupljene zanatlije raznih struka, a obično ih je bilo od jednog do pet, snabdjevenih potrebnim alatom i prevoznom konjskom spregom.

Hljeb, jedan od važnih prehrambenih artikala, dobavljan je preko NOO-a i pečen je po selima sve do jeseni 1942. godine. U toku 1942. godine dolazi i do značajne akcije prikupljanja rezervi hrane i odjeće, što je potaknuto s Korduna. Formiraju se rezerve Fonda narodnog oslobođenja prikupljene putem dobrovoljnih priloga, žetvenih radova izvedenih na poljima potučenih ili napuštenih posjeda. Sva ta hrana i odjeća uskladištava se u skladište NOO-a sela, opština, kotara i vojnih jedinica. Tako je 1. marta 1942. godine imao 1. bataljon uskladišteno: 27 170 kg kukuruza, 1 708 kg graha, 903 kg masti, 1 800 kg mesa, 685 kg brašna, 1 845 kg krompira i 7 000 kg soli; 2. bataljon je imao: 15 000 kg raznih

životnih namirnica, a 3. bataljon je tek počeo da prikuplja namirnice i da organizuje izgradnju spremišta.⁵⁵³

Na području Samarice izgrađen je čitav niz zemunica koje su služile za skladišta. Kod sela Svinice takva je zemunica izgrađena za ljude s područja kotara Kostajnica, koji su bili u opasnosti pred ustaškim hapšenjima. Pored zemunica materijalne rezerve Fonda narodnog oslobođenja uskladištavane su u seoskim ambarima, zatim i u izgrađenim barakama a u nepristupačnom dijelu Samarice ili seoskih gajeva pogodnih za sklonište. Među prve rukovodioce spremišta Fonda narodnog oslobođenja spadaju Vasilj Živković s područja kotara Glina i Petar Radišić s područja Kalina, tj. kotara Petrinja i Kostajnica. NOO-i i vojne jedinice su tokom 1942. godine i dalje posvećivali naročitu pažnju u prikupljanju i čuvanju materijalnih rezervi Fonda narodnog oslobođenja.

Na Baniji, kao i na Kordunu, značajni su bili prolječni sjetveni radova i ljetni žetveni i kosidbeni radovi. U svim tim radovima učestvovala su i vojne jedinice koje su osiguravale privrednu djelatnost ili su i same u njima učestvovala. Mnoge borbe vođene su da bi se nesmetano obavili poljoprivredni radovi. U tim zajedničkim akcijama dolazi do punog izražaja saradnja partizanskih jedinica i narod slobodne i poluslobodne teritorije. Ova saradnja naročito se ističe prilikom žetvenih radova u ljeti 1942. godine u selima koja su granična s neprijateljskim garnizonima, kao što su: Maja i Glina, Bačuga, Kraljevcani i Hrastovica kod Petrinje, Bijelnik, Mečenčani i Kostajnica, Zrinj, Draškovac i Hrtić kod Dvora na Uni itd. Žetveni i vršidbeni radova izvedeni su u svim tim selima, kao što su izvođeni i u selima Korduna, i to je tipičan primjer saradnje partizanskih jedinica i organizacija narodnooslobodilačkog pokreta u pozadini predvođenog NOO-ima.

OK KPH za Baniju i Štab NOP odreda Banije preko potčinjenih NOO-a i štabova i društveno-političkih organizacija organizovao je do tada (1942. godine) i najveću kampanju pod parolom »Ni zrna žita okupatoru!« Ova radna akcija sprovedena još većom brzinom radi nastupajuće ofanzive na Kozaru, koja je u neposrednoj blizini Banije. U nju su bile uključene sve strukture NOP i sva raspoloživa vučna sprega i vršalice za vršidbu žita. Organizacija i politička agitacija provedena je putem vojnih jedinica, NOO-a, omladinskih, skojevskisli i partijskih organizacija i svih antifašista Banije. Naročit teret u žetvenim radovima podnijele su žene Banije okupljene u organizacije AFŽ-a sela, opština i kotara Banije. Za izvođenje ovih radova formirana je i radna grupa u koju su ušli Branko Borojević, Joco Milobratović i Adam Vladić. Tako je ova grupa vojnih i političkih rukovodilaca izrasla u organ vojnopozadinske vlasti pod čijim rukovodstvom je spremljeno u tajna skladišta preko 150 vagona žita. Tehničke radionice u Beš-

⁵⁵³ Ljuban Đurić: Snabdijevanje na Baniji i pomoć pasivnim krajevima tokom NOR-a, Vojnoekonomski pregled, br. 11, Beograd, novembra 1968, str. 975.

linču i selu Dangubama uspjele su popraviti i osposobiti veći broj vršalica i raznih motora za pogon.

U toku žetve i vršidbe naročito se ističe omladina pod rukovodstvom SKOJ-a i SMG. Organizovana u omladinske radne grupe, vodove i čete, omladina je po danu žela u dubini slobodne teritorije, a po noći bliže neprijateljskih uporišta. U ratnoj štampi je opisano herojstvo boraca prilikom žetve tik do neprijateljskih bunkera na Hrtiću, u Matijevićima, kod Maje, Bijelnika i Mečenčana."⁴

Tokom daljeg razvoja NOB-a i narodne revolucije uska saradnja vojnih partizanskih jedinica sa širokim narodnim masama, okupljenim uz nove organe narodne vlasti na Kordunu i Baniji, savladane su sve teškoće oko snabdijevanja i pod najtežim ratnim uslovima koji su bili u tim područjima.

TREĆI DIO

STVARANJE I SIRENJE OSLOBOĐENOG PODRUČJA KORDUNA I BANJE

Ustaške ofanzive na Kordunu, kao i u isto vrijeme u Banji, nisu postigle željene rezultate, tj. uništenje partizanskih jedinica i ugušenje narodne revolucije u tom kraju. Partizani na Kordunu i Banji izišli su iz ovih ofanziva kao pobjednici nad ustaško-domobranskim hordama, koje su žarile i palile pod kordunaškim i banijskim selima. Neprijatelj je skupo platio pljačku i ubistva civilnog stanovništva i paljenje. Partizanske jedinice su zarobile mnogo ratnog materijala i razbile i posljednje ustaške obruče oko Petrove gore. U tim su borbama Kordunaši i Banijci pokazali neobičnu smjelost, borbenost i požrtvovanje. Dok su se jedne kordunaške i banijske jedinice tukle u neprijateljskom obruču s ustašama, druge su prenosile oružanu borbu preko granica Korduna i Banje.

Partizanske jedinice 2. KNOP odreda razoružale su neprijateljsku posadu u Perjasici, 27. aprila 1942. godine. Zatim je Prvi bataljon 2. KNOP odreda prešao Mrežnicu i razoružao neprijateljske posade 10. i 11. maja 1942. godine u Prilišću i Netretiću. Oružana borba prenijeta je u mjesta s hrvatskim stanovništvom nadomak gradu Karlovcu, na 14 km sa njegove zapadne strane. Bataljon je u ovom svojem pohodu porušio telefonske stubove u dužini od 4 km između Severina i Vrbovskog, zapalio željeznički blok i razrušio željezničku prugu kod Oštarija. U isto vrijeme Drugi bataljon je operisao u okolini Slunja, potukavši ustaše u Otmičkoj šumi, dok je Treći bataljon vodio borbe sa četnicima i Talijanima kod Plavča Drage. Dijelovi ovog bataljona vodili su manje borbe u okolini Rakovice i Drežnika.⁵⁵ Borba se prenosila iz toga dijela Korduna na dijelove Like i Gorskog kotara i povezivala se slobodna teritorija na tome području. U isto vrijeme jedinice 1. KNOP odreda čistile su područje Korduna od ustaških posada kako bi se što prije ponovo stvorila veća slobodna teritorija, koja je od neobične važnosti za dalje širenje ustanka.

Partizanske snage su na svim sektorima prešle u ofanzivu. Napadane su sve neprijateljske posade na Kordunu i Banji. Neprijatelj je protjeran iz Primišlja, Utinje, Škrtić-Brda, Cerovca, Tržića i drugih mjesta. Manja neprijateljska mjesta su razoružana ili rastjerane neprijateljske posade. Značajnija mjesta, kao što

⁵⁵ Izvještaj Štaba 2. kordunaškog NOP odreda od 15. maja 1942. godine GS NOP odreda Hrvatske o situaciji na teritoriji odreda za vrijeme neprijateljske ofanzive na Petrovu goru. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 4. VII, Beograd 1954, str. 247.

su Topusko, Slunj, Batnoga i obližnja uporišta ovih neprijateljskih polaznih tačaka, neprijatelj je utvrdio i nastojao da ih očuva pošto—poto.

Kordunaška grupa partizanskih odreda, potpomognuta snagama Banijske grupe odreda, izvršila je napad 7. juna 1942. godine na Topusko. Partizanske jedinice su uspjele probiti spoljna utvrđenja 11. ustaške bojne, ali nisu razbili utvrđenja u samom mjestu i bile su prinuđene na povlačenje. U borbama za Topusko neprijatelj je imao 41 mrtvog vojnika i mnogo ranjenih. Na strani partizana poginulo je 11 boraca i 22 su ranjena.⁵⁶ U ovim borbama partizani su ušli u hrvatska sela Bjeljevinu, Veliku Vranovinu i Hrvatsko Selo. Tu su im pružile oružani otpor domaće ustaše i u tim napadima poginuo je jedan partizan. Napad na Topusko nije uspio zbog intervencije jačih snaga ustaško-domobranskog Petrinjskog zdruge i jedinica iz Gline i Obljaja. U ofanzivnom nalletu partizanske snage oslobodile su željezničku stanicu Vojnić 10. juna 1942. godine, razorile željezničku prugu koja više nije bila osposobljena za saobraćaj u toku rata. Neprijatelj je u borbi imao 24-tvoricu mrtvih ustaša i domobrana, dok je zarobljeno 8 ustaša i 8 domobrana. Neprijatelj je pokušao iz Utinje tri puta da pomogne posadi u željezničkoj stanici Vojnić, ali je bio odbijen. Dio neprijateljskih snaga što je uspio pobjeći sa željezničke stanice Vojnić učvrstio se u Vrginmostu. U tim borbama zaplijenjeno je na pruzi u željezničkoj stanici Vojnić 70 vagona kukuruza, 20 vagona pasulja, nešto soli i drugih životnih namirnica. Veliki dio tih namirnica je otpremljen u Petrovu goru za potrebe bolnice. Nakon toga potpuno je uništena željeznička pruga od Skakavca do Vrginmosta.⁵⁷ Tako su borci 1. KNOP odreda uspjeli rastjerati i uništiti neprijatelja na ovoj važnoj saobraćajnici i spojiti slobodnu teritoriju sjeverozapadnog s centralnim dijelom Korduna i Banije.

Rušenjem pruge Skakavac—Vrginmost—Topusko i akcijom na Topusko bilo je planirano da se spoje Kordun i Banija. Napadu na mjesto Topusko prethodili su napadi na ustaška uporišta u selu Bjeljavini 26. maja, Crevarsku Stranu 28/29. maja, zatim na žandarmerie kod Kamenog mosta na putu Topusko—Velika Kladuša, kod sela Katinovca i razrušili željezničku prugu 4/5. juna 1942. god. ispod selâ Čemernice i Blatuše. Ove akcije su izvele jedinice kordunaških partizanskih odreda u sadejstvu s partizanima Banije.⁵⁸ U isto vrijeme dijelovi drugog KNOP odreda vodili su borbe na sektoru Drežnik-Grada, Rakovice, Saborskog i rušili željezničku prugu Karlovac—Vrhovine. Partizanske jedinice Drugog KNOP odreda s jedinicama Prvog KNOP odreda razoružali su dio Treće

⁵⁵⁶ Izvještaj Štaba Grupe KNOP odreda od 13. juna 1942. godine GŠ Prve operativne zone o napadu na Topusko i željezničku stanicu Vojnić, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 5, VII, Beograd 1954, str. 9.

⁵⁵⁷ Ibid., str. 75.

⁵⁵⁸ Izvještaj Zapovjedništva Prve oružničke pukovnije u Sisku od 15. juna 1942. god. o akcijama partizana na teritoriju pukovnije. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 5, VII, Beograd 1954, str. 570—580.

bojne, Treće domobranske pukovnije 23. juna 1942. god. koje su branile pontonski most preko rijeke Mrežnice kod sela Juzbašića i zarobile domobransku posadu u Tržiću. Tržić je oslobodila Treća četa Drugog bataljona uz pomoć voda Prve čete Trećeg bataljona Drugog kordunaškog NOP odreda. Borbe za Tržić su se vodile od 17. do 23. juna 1942. godine.⁵⁵⁹ U borbama za oslobodenje Korduna partizanske jedinice su razoružale ili potjerale žandar merijske stanice iz mjesta Perjasice, Krnjaka, Krstinje, Nove Kršlje, Drežnice i Jasenak. Neprijatelj je morao da prizna svoje poraze na Kordunu i Baniji i širenje ustanka u hrvatske krajeve. O tome obavještava Zapovjedništvo Prvog domobranskog zbora u Sisku Ministarstvo domobranstva NDH-a. Prema ovome partizani i nadalje ispoljavaju jaku aktivnost u kotarima Pisarovina i Karlovac; da drže u svojim rukama Vojnić i ugrožavaju željezničku i cestovnu komunikaciju Skakavac—Vrginmost, kao i drum Karlovac—Slunj. Zatim da jedan odred napada prugu Karlovac—Donje Dubrave i cestu Ogulin—Slunj koja je padom pontonskog mosta na rijeci Mrežnici potpuno u partizanskim rukama.⁵⁶⁰ Slobodna teritorija Korduna i Banije postala je osnovna baza u prvoj operativnoj zoni za dalje širenje ustanka. Glavni štab NOP odreda Hrvatske 1. avgusta 1942. izvještava Vrhovni štab: »Neuspjeh triju ustaških ofanziva na Kordunu i učestali napadi partizana prisilili su neprijatelja da napusti čitav niz mjesta, tako da je danas oslobođeni teritorij Korduna veći nego ikada. Općenito se opaža da je neprijatelj prisapio, pored ofanzivnih operacija protiv partizana, i naročitim defanzivnim mjerama. Povlači manje garnizone koje su bez nekog naročitog značaja, a pojačava i utvrđuje druge, osobito one na pruzi.«⁵⁶¹

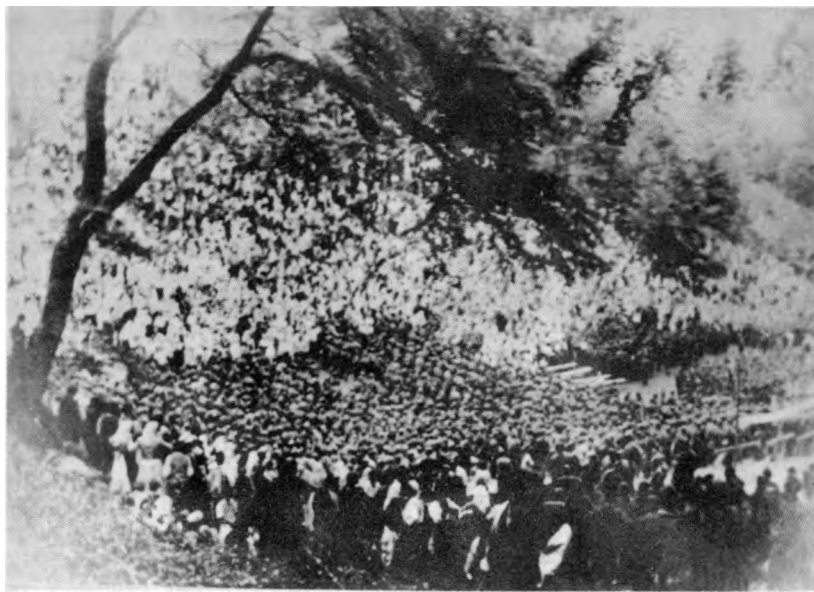
Povlačenje neprijateljskih snaga u veća mjesta i osiguravanje željezničke pruge Zagreb—Karlovac—Rijeka vršeno je u skladu s talijanskim zahtjevima, radi osiguranja prevoza nafte iz Rumunije i dijelom iz jugoslovenskih zemalja.

Glavni štab NOP odreda Hrvatske svojim operativnim planom predvidio je protjerivanje Talijana i ustaša iz Ličkog Petrovog Sela, Drežnika i Rakovice, čime će se likvidirati neprijateljski koridor koji razdvaja Kordun od Like. U borbi za stvaranje slobodnog teritorija 2. bataljon 1. primorsko-goranskog partizanskog odreda, 1. proleterski bataljon Hrvatske, 2. udarni bataljon 2. kordunaškog partizanskog odreda izvršili su 12. na 13. septembra 1942. napad na Hrvatski Blagaj i Pavlovac. U obezbeđenju napada na pravcu Cvitović 1. bataljon 1. primorsko-goranskog partizanskog odreda, a u pravcu Cetingrada 1. bataljon 2. kordunaškog partizanskog odreda. U tim borbama u Blagaju je zarobljeno 58 domobrana i oficir Stjepan Urban, a zaplijenjena je veća količina

⁵⁵⁹ Izvještaj Zapovjedništva Prvog domobranskog zbora o akcijama partizana u drugoj polovini juna 1942. godine. Ibid., str. 607—617.

⁵⁶⁰ Ibid., str. 608.

⁵⁶¹ Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 5. VII, Beograd 1954, str. 224.

Proslava dana ustanka 21. jula 1942. u Debeloj kosi na Kordunu

ratnog materijala, među kojim je bilo pet puškomi tra i jeza i 70 pušaka i veće količine municije. Ustaške postrojbe pod rukovodstvom poručnika Martina Grabovca, kao odmazdu izvršile su pokolj srpskog stanovništva u Cetingu gradu i ubile 120 žena, djece i staraca. Tako su partizanske jedinice u toku ljeta 1942. godine nastojale da likvidiraju što veći broj neprijateljskih uporišta i stvore veći slobodni teritorij koji je bio pod komandom Štaba I operativne zone.⁵⁶² Prva operativna zona bila je oslonac za širenje ustanka i narodne revolucije u ostalim krajevima Hrvatske, koja je bila podijeljena u pet operativnih zona. »Ta je zona vojnički i organizaciono najjača. Ona za nas predstavlja rezervoar iz koga ćemo u druge zone, gdje još partizanski pokret nije na tako visokom stupnju, slati iskusne borce i vojnopolitičke kadrove. Na tom se teritoriju održavaju partizanski oficirski kursovi. Ovih je dana upravo započeo viši oficirski kurs za komandante bataljona na kome učestvuju komandiri četa... Na molbu slovenskih i bosanskih drugova primit ćemo izvjestan broj njihovih partizana na kursove. Škola je do sada bila pod direktnim našim rukovodstvom, ali ćemo je sada, pri odlasku u V operativnu zonu, predati štabu I operativne zone... Štabu smo I operativne zone kao veoma važan zadatak postavili uspostavljanje dobre veze sa II i III zo-

⁵⁶² Naredba Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 1. juna 1942. godine o formiranju Štaba prve operativne zone, Naredba br. 11 obj. u istoj knjizi, str. 7. (Prva operativna zona obuhvatala je područje Banije, Korduna i Like. Pod komandu štaba I operativne zone ušla je Grupa kordunaških partizanskih odreda, Grupa ličkih partizanskih odreda i Banijski partizanski odred. Komandant I operativne zone bio je Srećko Manola, komesar Đuro Kladarin, op. oficir Petar Kleut, pom. kom. osip Horvat).

nom i pružanje pomoći tim zonama slanjem iskusnih boraca i kadrova, kao i savjetima. Neke su se partizanske grupe s Banije prebacile u okolinu Siska i uspostavile vezu s Moslavinom. Isto je tako jedna jedinica s Korduna prešla preko Kljuke u Žumberačku goru (planine), gdje se povezala sa slovenskim partizanima, štabu smo I operativne zone naredili da pojača te jedinice i da prodiranjem u II i III zonu uvuku hrvatske mase tih krajeva u borbu.

Saradnju I i IV zone treba realizirati na području tromeđe. Našom je pomoći IV zona, a naročito sjeverna Dalmacija, krenula putem brzog razvitka partizanskog pokreta, ali će još uvijek biti potrebna pomoć. Veze su I operativne zone s krajiškim partizanima dobre.»⁵⁶⁵ Izvještaj Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 1. jula 1942. godine, okarakterizirao je značaj narodne revolucije na Kordunu, Baniji i Lici i značaj partizanskih jedinica i cjelokupnog vojnog i političkog kadra za razvijanje daljnje borbe u svim krajevima Hrvatske, pa djelomično i Bosanske krajine i Slovenije. Kordun i Banija su time postali osnovna baza za širenje ustanka i održavanje veza između operativnih zona Hrvatske. Kroz njih su održavane značajne veze i pružana pomoć NOB-i u Sloveniji, kao i u Bosanskoj krajini.

Partizanske jedinice koje su prebačene s Korduna u Draga- ničku šumu i Žumberak stvorile su u tim krajevima povoljnu situaciju za brzi razvoj ustanka. »Naše su grupice koje su na taj teren pošle za veoma kratko vrijeme porasle na prilično jake jedinice. Imajući u vidu povoljnu situaciju s jedne strane, a s druge strane nužnost da se što prije partizanska borba prenese i pojača, odlučili smo da formiramo odred sa sektorom djelovanja u kotarima Samobor, Jastrebarsko, Karlovac — sjeverno od Kupe, Pisarovina, Velika Gorica i okolina.»⁵⁶⁶

Glavni štab NOP odreda Hrvatske svojom Naredbom od 2. jula 1942. godine naredio je Kordunaškoj grupi NOP odreda da formira partizanski odred koji će djelovati sjeverno od rijeke Kupe, a južno od rijeke Save. U sastav Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda ušle su sve jedinice II operativne zone koje su djelovale južno od rijeke Save, a sjeverno od rijeke Kupe. Od kordunaških jedinica u Žumberačko-pokupski odred ulazi Četa Kljuka (110 ljudi). Geta Teše Bulata s Korduna (100 ljudi), Grupa Grge Milašincića 30—40 ljudi i Bataljon od 125 izabranih boraca na Kordunu, opremljenih vojničkim puškama i 11 puškomitra-

⁵⁶³ (Izvještaj Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 1. jula 1942. godine Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke partizanske dobrovoljačke vojske Jugoslavije o vojnopolitičkoj situaciji u zonama, njihovoj međusobnoj saradnji i akcijama partizana, Zbmik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 5. VII, Beograd 1954, str. 225 (Druga operativna zona obuhvatala je područje Pokuplja, Žumberka i Hrvatskog zagorja, III operativna zona obuhvatala je dijelove Hrvatskog zagorja, Moslavinu i Slavoniju, IV operativna zona obuhvatala je Dalmaciju, a V operativna zona obuhvatala je Gorski kotar i Hrvatsko primorje.)

⁵⁶⁴ Ibid., str. 227. i Naredenje GŠ NOP odreda Hrvatske od 2. jula 1942. Budine štabu Kordunaške grupe NOP odreda za formiranje Žumberačko-pokupskog NOP odreda — Naredba br. 12. Ibid., str. 24. dok. 64.

ijeza. Ovaj bataljon pod komandom Slavka Klobučara Corta i komesara Borisa Balaša otišao je iz Gornjeg Sjeničaka 17. i noću na 18. jula 1942. godine, prešao rijeku Kupu kod Prkosa i Donje Kupčine i zapalio istog dana ribogojilište u Crnoj Mlaci i razoružao dva žandarma. Bataljon prelazi željezničku prugu i cestu Zagreb—Karlovac 18/19. jula 1942. godine kod Jastrebarskog i ulazi u selo Petrovinu. U isto vrijeme partizanske jedinice koje su se već nalazile u Zumberku srušile su telefonske stubove između Kostanjevca i Čunkove Drage. U jednom izvještaju čitamo: »Zadržavne partizana u Petrovini izaziva ustaški Glavni stožer koji iz Zagreba odmah upućuje jednu satniju u Jastrebarsko radi 'surađnje' sa tamošnjim ustaškim garnizonom protiv partizana. Istovremeno ustaše iz svojih uporišta Jastrebarsko, Krašić, Sv. Jana i Slavetić preduzimaju napad na bataljon i štab odreda. Obruč stvoren oko Petrovine brzo je probijen, ali u borbi gine komandant Slavko Klobučar Čort, koji je bio i imenovan za komandanta Žumberačko-pokupskog odreda. Ustaše u Slavetiću, vidjevši juriš partizana, pobjegle su ostavljajući svoje položaje i odred se preko Višoševića probija u Žumberak i isto veče uspostavlja vezu sa Žumberačkom partizanskom četom.«⁵⁶⁵ Odred je vodio oštre borbe s ustašama na području rejonu Pečno—Grabar—Budinjak, ali se odred probio 20/21. VII 1942. god. preko ceste Novo Selo—Gornja Vas kod Budinjaka. U tim borbama neprijatelj je imao oko 46 mrtvih i više ranjenih ustaša. Potom se odred prebacuje 24. VII u Černiša Ves i Abatovu goru u Sloveniji. Tako se odred na sjeverozapadnim obroncima Gorjanaca odmarao i pripremao za reorganizaciju. Reorganizacija odreda izvršena je u rejonu Žicara. Tada se formira Bataljon »Josip Kraš« u sastavu od tri čete. Za komandanta Bataljona »Josip Kraš« postavljen je Milan Mraović Simić (docnije narodni heroj), a za politkomesara Mato Mejašić. Četa Kljuka ostala je u istom formacijskom sastavu. Četa Kljuka izrasla je iz voda 1. čete 4. kordunaškog NOP odreda od boraca; Stevana Malobabića (vodnika), Milana Radovića Čokare (polit, delegata), Ljubana Hajdinovića, Petra Berića, Paje Radovića, Dušana Radovića, Miloša Arbutine, Jove Arbutine, Miljkana Bojanića, Stevana Borote, Rade Aralice, Bože Mraovića, Vase Kajganića, Sime Janića, Mile Bekića, Miloša Krlića, Mile Tepšića i Dušana Stanojevića. U Četu Kljuka došlo je nekoliko desetaka zagrebačkih radnika komunista, od kojih je jedan dio upućen u GŠ NOP Hrvatske, a drugi je ostao u bataljonu koji će ući u Brigadu »Josip Kraš«. Tako je četa narasla u junu 1942. na 60 boraca, a za njenog komandira izabran je Simo Vučinić (kasnije proglašen za narodnog heroja), a politički delegat Milan Radović Čokara.⁵⁶⁶ Odred je tada imao 450 boraca naoružanih puškama, 15 puškomitraljeza i jedan teški mitraljez. U odred je ušla i Zumberačka omladinska četa koja je

⁵⁶⁵ Rade Bulat, Žumberak i Pokuplje u NO borbi, Kultura, Zagreb 1951, str. 44—45. (Vidi dalje istu knjigu o borbama na Zumberku.)

⁵⁶⁶ Stanko Opačić Čanica: Kordunaši u Pokuplju i Zumberku, U svedočenjima učesnika NOB-a 1941/1942. VIZ, Beograd 1975, knjiga 13, str. 133.

formirana u Pečnu, a brojala je 80 boraca naoružanih puškama i dva puškomitraljeza. Za komandanta Žumberačko-pokupskog odreda postavljen je Miško Breberina, a za politkomesara Boris Balaš.

Žumberačko-pokupski odred izvršio je snažan uticaj na razvoj ustanka na Žumberku. Uključivanje novih boraca u NOB omogućilo je da se 20. avgusta 1942. formira Drugi bataljon »Slavko Klobučar Čort« od Čete Kljuka, Druge čete Šestog bataljona Banijskog NOP odreda⁷ i Druge čete Žumberačko-pokupskog odreda. Ove partizanske jedinice vodile su ogorčene borbe u Žumberku s Talijanima, ustašama, domobranima i belom gardom, a zatim su se povukle preko rijeke Kupe na Kordun i od njih se formira 13. proleTERSka brigada »Josip Kraš«,““ koja zatim dobiva naziv »Rade Končar.« Zalaganjem partizanskih jedinica koje su došle s Korduna i Banije ustanak se naglo proširio u II operativnoj zoni, čime su bile aktivirane i sve partijske organizacije na tome terenu. To je bilo od presudnog značaja za širenje ustanka na području sjeverno od rijeke Kupe i sjeverne Hrvatske.

Prenošenje ustanka s Korduna i Banije na teritoriju Pokuplja, Žumberka, Moslavine, Slavonije, Kalnika, Bosiljeva i Cazinske krajine podstiče ustašku vlasti da polovinom 1942. godine organizuju veći pritisak na južni dio Korduna i Banije. Ustaški i domobranski oficiri su smatrali da će na graničnom području Korduna, Banije, Like i Cazinske krajine uspjeti da izvedu uništenje partizana, što nisu uspjeli u prolječnim ofanzivama na Petrovoj gori i Šamarici.

Ustaške snage obavještene su da se u selu Smoljancu nalazi Lički partizanski bataljon »Marko Orešković«, kreću odmah od Rakovice—Drežnik-Grada—Vaganca—Ličkog Petrovog Sela kako bi uništile taj bataljon. Zahvaljujući junaštvu ličkih partizana, magli i nejednakom nastupanju ustaša, partizani su se oslobodili ustaškog obruča. Međutim, Lički bataljon »Pekiša Vuksan«, koji je stigao sa zakašnjenjem u Donji Sadilovac kraj same rijeke Korane, neosiguravši svoje položaje, napadnut je od ustaša iz Vaganca, Ličkog Petrovog Sela, Rakovice i Drežnika. Bataljon je u tim borbama imao 5 mrtvih, 15 nestalih i 7 ranjenih boraca. U istim borbama Bataljon »Marko Orešković« imao je dva mrtva i 4 ranjena partizana.⁹ Time su ustaše onemogućile partizanski napad na Drežnik-Grad, gdje su bile koncentrisane partizanske snage, da očiste ustaške garnizone i spoje slobodnu teritoriju Kor-

⁵⁶⁷ Izvještaj Štaba NOP odreda Banije od 13. jula 1942. god. Štabu I operativne zone o stanju, neprijateljskih snaga, izvršenim akcijama i formiranju šestog bataljona. (Bataljon je imao krug delovanja oko Siska s obe strane reke Save. Jedna četa u sektoru je delovala prema Moslavini i Slavoniji, a druga četa u sektoru velikogoričkog sreza s desne strane Save. Bataljon se pri formiranju sastojao od 110 do 120 boraca naoružanih puškama i pet puškomitraljeza.) Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 5. VIZ, Beograd 1954, str. 337.

⁵⁶⁸ Trinaesta proleTERSka u narodnooslobodilačkoj borbi. Zbornik dokumenata od 4. novembra 1942. do 12. maja 1945. Zagreb 1957, str. 19.

⁵⁶⁹ Izvještaj Štaba I operativne zone od 3. jula 1942. GŠ NOP odreda Hrvatske o vojnoj situaciji na granici između Like i Korduna i o akcijama partizana Banije, Ibid., str. 243.

duna i Like. Partizanske jedinice su zatim pokušale da izvedu napad na Lađevac, ali ni taj napad nije uspio u potpunosti. Kombinovani napadi kordunaških i ličkih partizana stvorili su uslove da se formiraju veće vojne jedinice koje će savladati i najteže zadatke, što nisu mogli učiniti samostalni bataljoni koji su vezani uz odrede i određene teritorije. Narodnooslobodilačka borba polovinom 1942. godine na Kordunu i Baniji prelazi u višu fazu narodne revolucije i postaje osnovna baza za formiranje partizanskih brigada, koje će pronijeti zastavu borbe iz Korduna i Banije kroz mnoge krajeve Hrvatske i Jugoslavije. Politički komesar prve operativne zone dao je o svemu sljedeću ocjenu: »Prodor partizanskih udarnih grupa preko Save i Kupe na teritoriju II i III operativne zone, gdje nije bilo partizana, pokazao nam je siguran put za dalji rad i proširivanje narodnooslobodilačke borbe, pokazao nam je da je moguće pokrenuti hrvatski narod protiv okupatora i izdajnika oko Siska, Karlovca, Jastrebarskog, Pisarovine i drugih mjesta, te da na tim sektorima imamo široke mogućnosti mobilizacije i stvaranja partizanskih odreda. Sve naše grupe su imale sjajne rezultate, naročito kordunaške udarne grupe preko Kupe koje su narasle već u čete.«⁵⁷⁰

Posljednji pokušaji neprijateljskih jedinica da unište partizane na teritoriji Mašvinske šume, selâ Bugara, Kordunskog Lješkovca, Močila i graničnom području Korduna—Like—Bosanske krajine nisu imali većih rezultata, osim masovnih ubistava civilnog stanovništva. Neprijateljske snage su bile i na tome području primorane da se povuku u polazne garnizone u Vaganac, Cetinograd, Slunj, Rakovicu i Drežnik-Grad. Neprijateljske jedinice su prešle u defanzivu, a na Kordunu je zavladao relativan mir. Grupe Kordunaških partizanskih odreda prešle su u ofanzivne akcije radi čišćenja Korduna i stvaranja veće slobodne teritorije. Na Kordunu i Baniji je tada u potpunosti djelovala narodna vlast (NOO-i) i partijske i skojevske organizacije rukovođenje kotarskim komitetima KPH Vojnić, Vrginmost, Veljun i Slunj, Dvor, Glina, Kostajnica, Petrinja” i kotarskim Komitetima SKOJ-a. U to vrijeme postoje i kotarski odbori antifašističkog fronta žena i omladinske i pionirske organizacije. Pri Štabu grupe KPO-a djelovala je i Komisija za organizaciju i koordinaciju narodne vlasti na Kordunu.

⁵⁷⁰ Izvještaj političkog komesara prve operativne zone od jula 1942. god. političkom komesaru Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske o preduzetim mjerama za proširenje narodnooslobodilačke borbe poslije neprijateljske ofanzive. Ibid., str. 245. (Kadrovi su slati s Korduna preko Kupe i Save u Pokuplje, Žumberak, Hrvatsko zagorje i Slavoniju. Između ostalih, Miloš Korać bio je komandant Brigade »Braća Radić«, Jovica Mandić komandant Brigade »Matija Gubec« 32. divizije, a Nikola Kličević komandant Slavanskog partizanskog odreda. Nikola Šipić poginuo je kao komandant bataljona u Slavoniji. Zatim Milan Šaula, Dragan Suzić, Rade Bulat i drugi vršili su visoke vojne i političke funkcije u sjevernoj Hrvatskoj.)

⁵⁷¹ Kotarski NOO-i, kao i Kotarski komitet KPH i SKOJ Banije, djelovali su na slobodnoj teritoriji Banije dok njihova matična mjesta nisu oslobođena.

VOJNOPOZADINSKE VLASTI I USTANOVE (KOMANDE
PODRUČJA I KOMANDE MJESTA) I NJIHOVA DJELATNOST

Razvojem NOV i POJ na području Banije i Korduna nastala je potreba da se ovdje razvijaju i organi vojnopozaadinskih vlasti. Vrhovni komandant Tito izdao je naredbu septembra mjeseca 1942. godine da se formiraju komande područja, komande mjesta i partizanske straže. Na osnovu te naredbe formirano je do kraja 1942. godine četrnaest komandi područja: Bihačka, Drvarska, Podgrmečka, Jajačka i Livanjska u Bosni. U Hrvatskoj su formirane komande područja: Banijska, Kordunaška, Lička, Primorsko-goranska, Splitska, Biokovsko-neretljanska, Žumberačka, Psunjska i Papučko-krndijska komanda.⁵⁷ Vrhovni štab je u drugoj polovini oktobra 1942. godine prenio u nadležnost Privremenog upravnog odsjeka da rukovodi radom komandi područja, komandi mjesta, partizanskih straža i narodnooslobodilačkih odbora. U njegovoj nadležnosti je bilo osiguranje na oslobođenoj teritoriji i rukovođenje propagandom u zemlji i inostranstvu. Stvaranjem velike slobodne teritorije na Baniji i Kordunu i prenošenje plamena ustanka na teritorije Cazinske krajine, Pokuplja, Žumberka, Bosiljeva, Kalnika i sjeverne Hrvatske pred rukovodstvo ustanka postavljeni su novi i složeniji zadaci. Partizanski odredi na Kordunu i Baniji prerastali su u krupne vojne jedinice partizanske omladinske i proletherske čete, bataljone i brigade. Razgranata je mreža NOO-a i izgrađen sistem radionica koje su radile za potrebe vojske i naroda. U to vrijeme na Kordunu i Baniji djeluje oko 50 osnovnih škola u koje polaze uz djecu i odrasli kako bi se opismenilo stanovništvo. Uz osnovne škole organizovani su partijski i skojevski kursovi. Izgrađivan je i sistem zdravstvene zaštite i liječenja partizana i stanovništva. Sve su to bili složeni zadaci koje nije više mogla savladati Komisija za organizaciju i koordinaciju narodne vlasti, formirana uz Štab grupe KNOP i BNOP odreda. Zbog tih složenih zadataka koji su se pojavljivali na cjelokupnoj oslobođenoj teritoriji nužno je bilo organizovati ustanove koje će koordinirati između vojnih operativnih i pozadinskih jedinica, organa narodne vlasti i raznih ustanova. U vrijeme reorganizacije partizanskih odreda i formiranja brigada na Kordunu je 16. septembra 1942. godine osnovana Komanda kordunaškog vojnog područja sa sjedištem u Perić-Selu. Komanda područja formirana je na osnovu naredbe Štaba prve operativne zone. Istom naredbom postavljeni su: Milutin Košarić za komandanta, Miško Blažević za njegovog zamjenika (u isto vrijeme vršio je dužnost i komandanta KPO-a), pa je Dušan Rkman postavljen za zamjenika ko-

⁵⁷² Naredba o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti, septembra 1942. godine. Dokumenti o razvoju narodne vlasti, sabrao i uredio dr Leon Geršković, izd. Prosveta. Beograd 1948, str. 75—77. (Za rad na organizaciji pozadine i za rukovođenje pozadinskim vojnim vlastima Vrhovni štab je, mjesto Privremenog upravnog odsjeka, formirao Pozadinski odsjek, koji je djelovao kratko vrijeme. Reorganizacijom Vrhovnog štaba 24. decembra 1942. god. formiran je Odsjek za vojne vlasti i pozadinu. Rukovodilac svih tih odsjeka bio je Moša Pijade.)

mandanta. Dušan Dmitrović je bio pomoćnik komandanta, Ignjatije Perić načelnik. Dragan Pajić postavljen je za oficira koji će voditi organizaciju i mobilizaciju ljudstva. Šef obavještajnog odsjeka bio je Savo Bogdanović, a njegovi pomoćnici Nikola Vidović i Dragan Keser. Rukovodilac transporta bio je Miloš Matijević, a u ekonomski odsjek su ušli Zorko Opačić, Duka Mandić i Mirko Poštić. Šef kancelarije postao je Stojan Perić, a komandir partizanske straže Simo Božić.⁵⁷³ U sastav Komande vojnog područja Korduna ušla je i Komisija za organizaciju i koordinaciju NOO-a, koja je djelovala do rasformiranja Grupe kordunaških odreda pri Štabu Grupe KPO-a. Komisiju su sačinjavali Stanko Koprenica, Adam Katić, Branko Nikoliš i tehničko osoblje. Komanda područja održala je odmah sastanak u kući Mile Perića, gdje se i smjestila, na kome su postavljeni radni i politički zadaci pred rukovodstvo. Komandant područja Milutin Košarić tada je rekao: »Moramo strogo planski, smišljeno i samoprijegorno raditi da bismo u što kraćem roku stvorili najprije pogodne uslove za normalan rad, a zatim je potrebno u što kraćem vremenu osigurati materijalne rezerve za ishranu partizanskih jedinica, pozadinskih usitanova i civilnog stanovništva čije su kuće popaljene. Osim toga, naš vrlo važan zadatak koji moramo što prije početi da ostvarujemo je podizanje ratnih bajti i popravak oštećenih kuća za stanovništvo koje je ostalo bez svojih domova.«⁵⁷⁴ Odmah iza toga prišlo se organizacijskoj strukturi Komande područja. U Komandi područja formirane su dvije partijske ćelije, i to jedna od rukovodećeg kadra i druga od pomoćnog osoblja komande. Načelnik štaba Ignjatije Perić izabran je za sekretara ovih partijskih ćelija. Uz Komandu područja odmah je formirana Stražarska četa, koja je vršila osiguranje, radila na sprovođenju transportovanja robe od magacina područja do pojedinih susjednih komandi, vršila kurirsku službu i pratila partijske i vojne rukovodioce.

Uz Komandu područja formirana je i četa za vezu od 40 do 50 boraca, a njen komandir bio je Miloš Rogić. Stanko Koprenica postavljen je za oficira veze za cijelo područje Korduna.

Kako je u to vrijeme rasformirana Grupa KPO-a, čiji bataljoni su došli u sastav brigada, pristupilo se ponovo formiranju Kordunaškog partizanskog odreda. Ovaj novoformirani Kordunaški partizanski odred sastojao se od tri teritorijalna bataljona i bio pod neposrednom Komandom kordunaškog područja. Odred je imao zadatak da osigurava slobodnu teritoriju Korduna od neprijateljskih upada. Važan zadatak koji je imala Komanda područja bio je dalja izgradnja nastambi za smještaj stanovništva. U toku oktobra 1942. godine formirano je 10 radnih grupa za izgradnju bajti za stanovanje. Osposobljena je i pilana u Budačkoj

⁵⁷³ Ignjatije Perić, Formiranje komande Kordunaškog područja, Druga godina na rodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumberka, HAK, Karlovac 19/3. Zbornik 6, str. 257.

⁵⁷⁴ AIHRPH Zagreb, Fond memoarske građe, bez signature. Milutin Košarić, Vojno-pozadinske vlasti i ustanove Korduna.

Rijeci koja je radila za potrebe stambene izgradnje. Komanda je naročito posvetila pažnju daljoj izgradnji i proširenju pogona kožare u Jarčevcu. Trebalo je da kožara prvenstveno radi za potrebe obučarskih radionica, koje su izrađivale cipele za vojne jedinice i ustanove Komande područja, kao i za vojnu bolnicu. Preuzeto je i rukovodstvo nad svim postojećim radionicama, a posebno se vodilo računa o izgradnji kovačke, bravarske, stolarske, krojačke i obučarske radionice. Svim ovim poslovima je rukovodio ekonomski odsjek, koji je imao zadatak da na području Vrginmosta osposobi ciglanu za rad u Blatuši i da se izgradi niz poljskih ciglana za proizvodnju cigle i crijepa za nastambe. Pod rukovodstvom toga odsjeka i Branka Nikoliša izgrađeno je na Kordunu pet sušara za sušenje šljiva i kukuruza. Šljiva je sušena za partizanske bolnice. U ekonomski odsjek spadala je organizacija dalje izgradnje bolnica u Petrovoj gori, Skradu, Zbjegu i Tukleću. Značajan je uspjeh i izgradnja prve pekare u šumi Debeloj kosi u kojoj se pekao hljeb za partizanske bolnice, sve vojne i civilne ustanove, kao i za veliki broj civilnog stanovništva. Zorko Opačić u okviru ekonomskog odsjeka organizovao je izgradnju podzemnih skladišta u Petrovoj gori i ostalim dijelovima Korduna, koja su bila izvor ishrane kada se nije mogla da nabavi hrana drugim putevima. U tim spremištima su bile smještene sve rezerve prehrambenih artikala na Kordunu, naročito pšenica i kukuruz, kao i hrana koja je stizala iz drugih krajeva preko veza iz Posavine i Slavonije.

_*

Djelokrug Komande područja bio je vrlo širok od rukovođenja pozadinskim organima vojnih vlasti, političkih zbivanja na terenu do osiguranja i administracije i održavanja veza. U okviru Komande područja formira se značajna institucija — Stalni vojni sud područja — koji su sačinjavali: zamjenik Komandanta područja, načelnik štaba područja i treći član suda se birao iz partizanske straže pri komandi. Ova pravna institucija imala je zadatak da sudi svima koji su se ogriješili o narodna prava ili su se stavili u službu neprijatelja ili pak na koji drugi način nanosili štetu NOB-u.

Nakon formiranja komande i raspodjele dužnosti Dušan Dmitrović dobio je zadatak da prouči moralno-političku situaciju na slobodnoj teritoriji Korduna — kako bi se poboljšao partijski i politički rad u partizanskim stražama i jedinicama Kordunaškog partizanskog odreda. Oficir za organizacione poslove izradio je evidenciju ranjenika i bolesnih boraca i starješina koji su bili kod kuće na oporavku i kućnom liječenju.

Dragan Pajić, oficir za organizacijsko-mobilizacijske poslove, s uspjehom je izvršio obilazak omladinskih kurseva i prikupio podatke o cjelokupnom ljudstvu koje se nalazilo u tim nastavnim centrima, gdje je bila obuka. Tada su sačinjene evidencije sposobnog ljudstva za operativne jedinice i za popunu partizanskih straža. O izvršenim zadacima kontrolu je vodila partijska

organizacija. O tome imamo podatak od I. Perića. »Jedne večeri sredinom oktobra 1942. godine naša partijska čelija održavala je sastanak s članovima Partije. Na taj sastanak došli su Vlado Popović i Rade Zigić. Sastankom je rukovodio Stanko Opačić, koji je tada bio još član naše partijske organizacije. Na dnevnom redu bile su dvije tačke: 1. analiza izvršenja dobijenih zadataka pojedinih članova Partije i 2. upoznavanje s likom i djelom Rade Končara.«⁵»

Tada su pokazani i neki propusti pojedinih drugova, a Vladimir Popović je dao nove direktive za dalji rad Komande područja. U svome izlaganju pohvalio je Šimu Balena za izlaganje o Radi Končaru i brizi pri obilasku bolnica u Petrovoj gori, Skradu i Zbjegu, kao i Dragana Pajića za pravilnu ocjenu rada omladinskih četa na području Perjasice, Skrada i Sjeničaka. Već u prvim danima su postavljeni ozbiljni i teški zadaci pred sve osoblje i rukovodeća lica Komande područja za dalju izgradnju vojne i civilne vlasti na Kordunu.

Komanda vojnog područja Korduna, koja je obuhvatala cjelokupnu slobodnu teritoriju koja se protezala od rijeke Kupe do Cazinske krajine, Like i Gorskog kotara, razdijeljena je na četiri sektora. Prvi sektor zahvatao je Petrovu goru, Pernu i Abez, centralni dio Korduna (kotar Vojnić) kojim je rukovodio oficir NOB-a Vid Đurić. Na tom sektoru zemunice su imale kapacitet od 86 vagona žita. Drugi sektor obuhvatao je područje sjeveroistočnog dijela Korduna (kotar Vrginmost), a njime je rukovodio Rade Sućević. Pod drugi sektor spadala su spremišta u šumi Debeloj kosi i Loskunji s kapacitetom od 100 vagona. Treći sektor je obuhvatao područje kotara Slunj zahvativši i sjeverozapadno područje Korduna pod rukovodstvom Nikole Bijelića. Pod rukovodstvom trećeg sektora bila su skladišta u Raletinama s kapacitetom od 70 vagona. Četvrti sektor je obuhvatao zapadni dio Korduna sa Plašćanskom dolinom, a bio je pod rukovodstvom Dušana Bunjevca iz Plaškog. Raspodjela rada na sektoru koja su pokrivala pojedina područja omogućavala su složenu organizaciju privređivanja u ratnim uslovima. Na čelu tih sektora bio je ekonomski odsjek Komande područja kojima je rukovodio Đuro Mandić, koji je bio direktno odgovoran zamjeniku Komande područja Franji Puškariću. Pod direktnim rukovodstvom toga odsjeka bila su centralna skladišta — zemunice, i to: 18 zemunica u šumi Debeloj kosi, 4 zemunice u šumi Loskinji, 12 u Petrovoj gori, 4 u šumi Đaković-potoku (predjelu Petrove gore), 11 u Kapeli, 2 u šumi Humu prema Plaškom, 5 u šumi Tukleću, 3 u Skradskoj šumi i 5 u šumi Perjasičkoj kosi. Pored tih izgrađenih zemunica koristio se napušteni rudnik u zaseoku Perić-Selo kao skladište. Pored ovih zemunica svaki sektor je imao svoje zemunice koje su služile za snabdijevanje civilnih organa vlasti i stanovništva.

⁵⁷⁵ Ignjatije Perić: Formiranje Komande kordunaškog područja, Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumberka, HAK, Zbornik 6. Karlovac 1973, str. 260.

Posebno su bile zemunice uz partizanske bolnice za smještaj ranjenika u vrijeme neprijateljskih ofanziva. Velike zasluge za izgradnju i održavanje ovih podzemnih magacina, koji su bili građeni u obliku vagona s dovodom vazduha i kanalizacijom, pripadaju skladištarima Nikoh Božiću, Radi Smoljanoviću, Đuri Martinoviću, Nikoli Mačesiću i drugima.⁵⁷⁶ U zemunice, osim životnih namirnica, spremna je oprema, ratni materijal, arhiva, naoružanje i municija. U zemunici u Debeloj kosi nalazilo se preko 30 000 talijanskih metaka uz oružje i drugi ratni materijal. Iz svojih zemunica Komanda područja Korduna u januaru 1943. godine poklonila je Komandi područja Gorskog kotara, koja je formirana u Drežnioi, 186 seljačkih kola namirnica i drugog raznog materijala. Sva ova hrana otpremljena je iz Gornjeg Budačkog preko Primišlja — šume Hum — ispred Starog Sela i Plaškog, preko sela Rečice—Kunić-Selo — put iznad sela Klipne Drage — kroz šumu Kapelu do Drežnice. Transport za Drežnicu pratio je intendant Đuro Mandić, a osiguravao ga je bataljon Gaje Bunjevca iz Plaškog.⁵⁷⁷

U toku 1943. godine Komanda vojnog područja Korduna preselila se iz Perić-Sela u Gornji Budački. Tu se Komanda područja smjestila u novosagrađene zgrade za njene potrebe. Tokom 1943. godine izvršene su promjene u rukovodstvu pa je za komandanta Kordunaškog područja postavljen Milić Dejanović, njegov pomoćnik je postao Joco Eremić, koji je 27. februara 1944. godine postavljen za komandanta. Istom naredbom za komesara Kordunaškog područja postavljen je Dušan Rkman.⁵⁷⁸ Joco Eremić je dezertirao iz partizana. Nezavisno od toga slučaja uhapšeno je na Kordunu nekoliko intelektualaca i đaka pod tobožnjom optužbom da su sarađivali s neprijateljem. Petorica od uhapšenih su strijeljani, a dokumenti o procesu nisu sačuvani ili za sada nisu pristupačni. To strijeljanje ipak ostaje nejasno.⁵⁷⁹

U toku augusta 1944. Kordunaško područje podijeljeno je na dva područja i tako formirano prvo i drugo vojno područje Korduna.⁵⁸⁰ Prvo područje i dalje se zadržalo u Gornjem Budačkom sve do 1945. godine, a formirana Komanda 2. vojnog kordunaškog područja imala je sjedište u mjestu Slunju. Područje kotara Vojnić, Veljun i Vrginmost ostalo je pod 1. kordunaškim područjem i komande mjesta Vojnić, Vrginmost, Topusko, Skakavac, Lasinja i Cetingrad, dok su pod 2. kordunaško područje potpali

⁵⁷⁶ Đuro Mandić: Intendantura Komande kordunaškog područja, rukopis u AIHRPH Zagreb, Fond mem. grade, bez sign.

⁵⁷⁷ Ibid., str. 5.

⁵⁷⁸ Naredba štaba 4. korpusa NOVJ od 27. februara 1944. godine kojom je formirana Unska operativna grupa, 1. muslimanska brigada, Karlovačka NO brigada. Komanda bihačkog područja i postavljeni su rukovodioci u tim jedinicama i u Komandi područja Korduna. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 24, izd. VII, Beograd 1960, str. 466.

⁵⁷⁹ Strijeljani su: Veljko Korać, Đuro Mrkić, Miloš Napijalo, Ljubo Vujičić, Ilija Zagarac, a Nikola Vidović, obavještajni oficir Komande područja, poginuo je pri pokušaju bijega.

⁵⁸⁰ Raspis Komande područja Korduna o organizaciji i radu 1. i 2. kordunaškog područja od 3. avgusta 1944. god. Arh. VII, Beograd.

Drežnik, Rakovica, Slunj, Perjasica i Plaški. Milutin Košarić postavljen je za komandanta, a za političkog komesara Milojko šaša. Ovo područje se odvojilo radi mobilizacije ljudstva za partizane i regulisanja vojne i civilne vlasti na tome terenu. Komandni kadar 2. kordunaškog područja popunjavao se iz komandi mjesta, tako da je komandant mjesta Slunja Matija Marjanović postao i komandat toga područja. Osnovne temelje vojnopozadinske ustanove iz kojih su izrasle komande područja bile su komande mjesta. Prva komanda mjesta osnovana je 12. januara 1942. godine u Vojniću, a nje komandant je bio Milić Novković Basaćan. Na osnovu odluke Staba kordunaških odreda formirana je u februaru 1942. godine komanda mjesta Velika Kladuša, a njen komandant je postao Huška Miljković.⁵⁸¹ Ova komanda poslije ustaških ofanziva obnovljena je 13. novembra 1942, a docnije se odvojila i potpala pod Bihaćko vojno područje. Oslobođenjem Slunja 14. novembra 1942. godine formirana je Komanda mjesta Slunja i za komandanta postavljen Adam Katić Panta. U ovoj komandi su radili Nikola Čikara kao komesar, Dušan Dmitrović,⁵⁸² Mirko Rkman, Glišo Božić i drugi. U toku 1942. formirane su 14. novembra komanda mjesta Cetingrada, 16. novembra Rakovice, a 6. decembra 1942. godine komanda mjesta Lasinje, gdje je postavljen za komandanta mjesta Mika Orečić. Na području vrgomskog kotara formirana je 13. decembra 1942. komanda mjesta Vrginmosta,⁵⁸³ a zatim 13. augusta 1943. po oslobođenju Topuskog i komanda mjesta Topuskog. Poslije povlačenja Talijana iz Pia:” kog formirana je komanda mjesta Plaškog u vremenu od 7. do 10. aprila 1943. godine, a za prvog komandanta postavljen je Dane Latas.TM Na komandu mjesta Plaškog vezana je služba veze CK KPH, koja je išla u Zagreb, i Operativno rukovodstvo za sjevernu Hrvatsku. Na toj vezi radila je Marica Zastavmiković i drugi.

Na karlovačkom području formirana je komanda mjesta u Bosiljevu, koja je prerasla u Komandu karlovačkog područja i tako se izdvojila iz područja Korduna. Na karlovačkom području postojale su komande mjesta Bosiljevo, Duga Resa (sjedište u Kestenku na Kordunu), Ribnik d Ozalj. Ovo područje djelovalo je kratko vrijeme pod komandom Stevice Lukačića, a potom se

⁵⁸¹ Huška Husein Miljković, seljak i sezonski radnik iz Trnova — Dabravine (Kladuša), član KPJ od 1935. Sekretar KK KPH Velika Kladuša i sreza Cazin, član OK KPH Karlovac i OK KP Bihać i komandant mjesta u Velikoj Kladuši. U IV neprijateljskoj of anzi vi kažnjen, pokolebao se i predao neprijatelju u Kladuši. Formirao je Muslimansku miliciju u Cazinskoj krajini i borio se protiv partizana oko deset mjeseci. Početkom 1944. godine prešao na stranu NOV i POJ, a 27. aprila 1944. godine ubili su ga ustaški agenti u Velikoj Kladuši. Arhiva Muzeja grada Zagreba, Fond memorarske građe, br. MG-78/III-3. Zuhdija Zalić: Partizanske jedinice i akcije 1941. kod Kladuše, U svedočenjima učesnika NOB-a 1941/1942. VIZ, Beograd 1975, knjiga 3, str. 1—25.

⁵⁸² Dušan Dmitrović optužen je za saradnju s neprijateljskom obavještajnom službom i strijeljan 1944. godine.

⁵⁸³ Izvještaj Komande područja Korduna o formiranju kom. mjesta, Vrginmost. Arh. CK KPH, sig. 1/627.

⁵⁸⁴ Predlog CK KPH komandant područja Milutinu Košariću o potrebi formiranja komande mjesta Plaškog Arh. CK SKH. Dopis CK KPH od 7. aprila 1943, sig. 7/367-369 i Izvještaj OK KPH Karlovac od 10. aprila 1943. god. CK KPH o formiranju komande mjesta Plaškog Arh. CK SKH, sign. 7/377.

spojilo s Komandom područja Zmaberka, čiji je prvi komandant bio Juriča Draušnik, a njegov zamjenik Miladin Bastajić.

Komanda žumberačko-pokupskog područja formirana je 18. oktobra 1943. i pokrivala je područje Žumberačko-pokupskog partizanskog odreda.⁵⁸⁵ Razvojem ustanka u Pokuplju formira se i Komanda Turopoljsko-pokupskog područja, koja ima 1944. godine sjedište u Pokupskom, a poslije oslobođenja grada Siska prelazi u Sisak. Od njenog ljudstva će se formirati Komanda grada Siska i sve popratne vojne službe. Ova komanda nije imala stalno sjedište zbog stalnih vojnih operacija koje su vođene na Zumberku. U toku 1944. godine Komanda područja došla je u Pokuplje i smjestila se na Lukinić-Brdū pa je u tome vremenu pod njenu komandu došla i komanda mjesta Lasinje. Komandant mjesta Lasinje Mile Mrkalj Kuka neobično se zalagao na širenju ustanka u Pokuplju. Tako je 1944. Lasinja bila baza za prihvatanje većih partizanskih jedinica iz Pokuplja, a u mjestu se smjestila i partizanska bolnica u kojoj se našlo i do 500 ranjenika 34. i 8. divizije. Glavni ljekar 34. divizije i šef bolnice bio je dr Vjekoslav Stančić Lojzek. U to vrijeme u Pokupskom Cerju se nalazila bolnica za liječenje tifusara. Na tu bolnicu izvršen je napad iz vazduha. Od njemačkih i ustaških aviona poginuo je i komandant mjesta Mile Mrkalj i više boraca 8. kordunaške divizije i komande mjesta Lasinje. U komandi mjesta Lasinje bili su komandanti prvoborci Korduna: Adam Gledić, Petar Brujić, Glišo Božić, Mićo Pavlović, a u toku 1944. god. vršio je dužnost komandanta mjesta i Janko Kelečić.⁵⁸⁶ Na području Vukomeričkih gorica i Pokuplja u toku 1944. godine bili su Okružni komitet KPH za Pokuplje i Žumberak, OK SKOJ^a, OK NOO-a, OOJNOF-a, sve ustanove i komiteti kotaraš Pisarovina i Velika Gorica, kao i komande mjesta Pisarovina, Pokupsko⁵⁸⁷ i Cerovski Vrh, a na desnoj obali rijeke Kupe komanda mjesta Lasinje. Na tome terenu se nalazila i 34. divizija NOV i POJ,⁵⁸⁸ koja je s uspjehom razbila neprijateljsku ofanzivu u kojoj je učestvovalo oko 20 000 ustaša, domobrana, Nijemaca i čerkeza. Značajan je rad Komandi područja Korduna u osposobljavanju komandi mjesta i područja u krajevima s hrvatskim i muslimanskim stanovništvom, gdje se ustanak kasnije razvijao. Na te terene su upućivani prokušani kadrovi za organizaciju i rukovođenje s vojnopozadinskim ustanovama. Komanda vojnog područja Korduna, pored rukovođenja nizom vojnih ustanova i radionica, osniva u saglasnost sa CK KPH i ONOO Korduna poslije IV neprijateljske ofanzive 1943. godine

⁵⁸⁵ Naredba štaba II operativne zone od 18. oktobra 1943. god. o formiranju Komande žumberačkog područja i Zagorskog NOP odreda i postavljanju rukovodilaca. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 20, VII, Beograd 1957, dok. br. 109. str. 380.

⁵⁸⁶ Janko Kelečić izvršio samoubistvo kada e saznao da će biti hapšen zbog saradnje s ustaškom obavještajnom službom.

⁵⁸⁷ Komanda mjesta Pukupsko osnovana na predlog Komande područja Korduna od 26. oktobra 1943. Arh. CK KPH, sign. 8/59—66.

⁵⁸⁸ Trideset četvrta divizija formirana je 30. januara 1944. godine i u svom sastavu je imala dvije brigade i dva odreda boraca. U decembru 1944. divizija ima tri brigade, tri odreda i Artiljerijski divizion, a 16. maja 1945. godine i Inžinjerski bataljon.

Dječji dom u Vojničkom Grabovcu za djecu palih boraca ili onih koji su se nalazili u partizanskim jedinicama. U domu je bilo u početku dvadesetak, a kasnije do stotinu dječaka i djevojčica predškolske i školske dobi. Dječji dom iz Grabovca se premjestio u Radonju, gdje je bila upraviteljica Katica Puškarić⁵⁸⁹ i ekonom Miloš Pajić (Lošo). Komanda područja osigurala je zgradu i uređenje prostorija, namještaj i preseljenje u Radonju, kao i hranu i odjeću za djecu. Ovaj se dom održao sve do oslobođenja, a 1945. godine premješten je u grad Karlovac.⁵⁹⁰

Dječji dom u Radonji na Kordunu. Među djecom odgajateljica Bosa Derić iz Korenice

Pod rukovodstvom Komande područja Okružnog komiteta KPH i NOO-a organizovan je i rad osnovnih škola u Gornjem Budačkom, Skradu, Svinjarici, Krnjaku, Kupljenskom, Vojišnici, Radonji, Ostružinu i drugim mjestima na području kotara Vrginmost i Slunj. Nastava se održavala u seoskim kućama ili bajtama, a kada su to omogućavale vremenske prilike u prirodi na različitim mjestima. Učiteljski kadar se regrutovao od prosvjetnih radnika koji su bili ranjeni ili oboljeli već u partizanskim jedinicama, kao i omladinaca i omladinki koji su završili kraće učiteljske kurseve koje je organizovao Okružni NOO uz pomoć Komande područja.

U listu »Narodni borac« od 29. oktobra 1942. piše: »Do sada je osnovano na oslobođenom teritoriju preko 50 prosvjetnih domova, odnosno škola. U većini ovih domova počela je obuka. Pored djece posvetiće se naročita pažnja i odraslim nepismenim

⁵⁸⁹ Pismo Okružnog odbora AFŽ-a Karlovac od 17. juna 1943. god. kojim se upućuje dijete Bjeloš Anke iz Sjeničaka u Dječji dom u Vojničkom Grabovcu. Žene Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi, Dokumenti i podaci, knjiga II, Zagreb 1955. Gl. urednik Marija Šoljan, str. 398.

⁵⁹⁰ Ibid., str. 399–400.

i oni će polaziti tečajeve za nepismene, koji će se u svim domovima organizirati». U »Narodnom borcu« br. 8 od 29. novembra 1942. stoji: »U to su vrijeme radile osnovne škole: u kotaru Veljun—Kordunsko Selo, Stirkovac, Orijevac, Kestanak, Donja Perjasdca, Ponorac, Koranska Strana, Dunjak, Kestenovac, Petrina Poljana, Rogić-Brdo, Klokoč, Gojkovač, Čatmja, Dvorište, Gornji Skrad, Velika Crkvina, Mala Crkvina, Ponorac, Mala Crkvica, Suhodol; u kotaru Vrginmost: Lasinjski Sjeničak, Donji Sjeničak, Gornji Sjeničak; u kotaru Vojnić: Vojnić, željeznička stanica Vojnić, Krnjak, Gornji Budački, Donji Skrad, Vojnički Grabovac; u kotaru Slunj: Močila, Mrzlo Polje, Zbjeg, Jarak, Donje Primišlje, Ključ, Oblajac, Tobolić, Primišlje i drugdje. Polovinom oktobra 1942. godine počeo je organiziran školski rad u 35 kulturno-prosvjetnih domova u 4 kotara Korduna. Broj škola u novembru se znatno povećao, a pohađalo ih je 970 učenika. U školama, je radilo 7 stručnih i 17 nestručnih učitelja. Neki su učitelji radili u dva doma, odnosno u dvije škole. Pomanjkanje udžbenika uvjetovalo je i prilično uzak sadržaj nastave koja se izvodila po predmetima s težištem na narodnooslobodilačkoj borbi."»

Dječji zbor iz Grabovca, pod vodstvom dirigenta Nikole Diklića i odgajateljice Danice Diklić nastupili su na svečanom otvorenju ZAVNOH-a u Otočcu 13. juna 1943. godine

U maju 1943. godine osnovan je Kulturno-prosvjetni odbor za okrug Kordun i izvršena reorganizacija kulturno-prosvjetnih odbora po općinama. U smislu uputstava Izvršnog odbora ZAVNOH-a »Upute za rad na kulturno-prosvjetnom polju na oslobođenom teritoriju Hrvatske« na kotaru Plaški radilo je 8 škola, kotaru Slunj 14, na kotaru Veljun 14, kotaru Vojnić 10, kotaru Vrginmost 9, kotaru Bosiljevo kod Karlovca 8 škola, tj.

ukupno je radilo pod rukovodstvom Kulturno-prosvjetnog odjela Okružng NOO Korduna 63 osnovne škole.

Na području Korduna 1944. godine radilo je s prekidima 85 osnovnih škola, koje su imale 2 646 polaznika i ukupno 9 028 obveznika. U tim školama je radilo 97 učitelja različitog stručnog obrazovanja. Sve škole nisu mogle raditi kontinuirano, već se njihov broj povećavao ili smanjivao, što je diktirala vojna situacija na terenu. »U osnovnim školama i dječjim domovima značajnu je ulogu imala pionirska organizacija. Predvođena od SKOJ-a i Saveza mlade generacije, a kasnije USAOH-a, razvijala je aktivnost u školama i dječjim domovima, povezujući tako najmlađe i angažirajući ih u različitim zadacima na oslobođenom području. Pioniri su posjećivali partizanske bolnice, sakupljali ljekovito bilje, voće i povrće za ranjene borce, organizirali vojnu obuku, pomagali organima narodne vlasti, antifašističkim organizacijama, djelovali u školi, pisali priloge u zidnim novinama, ispisivali borbene i zdravstvene parole, nastupali na proslavama i manifestacijama. Tokom 1944. godine samo na oslobođenom području Korduna djelovalo je 12 pionirskih četa sa 6 065 pionira.«⁵⁹

Partizanska gimnazija u Slunju 1944. godine. Među učenicima Matija Marjanović, komandant 2. kordunaškog područja s nastavnim osobljem

Pored osnovnih škola i dječjih domova u Slunju je radila jedna niža srednja škola i škola učenika u privredi pri radionicama Komande područja. Održano je i niz tečajeva za učitelje, sanitetsko osoblje i druge struke, kao i za rukovodeći kadar koji je radio u NOO4ma i društveno-političkim organizacijama. U toku 1944. i 1945. godine nastavljena je akcija opismenjavanja odraslih. Tako je u kotaru Slunj radilo 48 analfabetskih tečajeva sa 760

⁵⁹2 Ibid., str. 178.

polaznika, u kotaru Vojnić 18 tečajeva sa 250 polaznika, u kotaru Vrginmost 14 tečajeva sa 190 polaznika i u kotaru Plaški 4 analfabetska tečaja. U toku 1945. godine broj tečajeva se povećao na 130 i 1 544 polaznika i 117 rukovodilaca tečaja. Tečajevi su bili organizovani u svim kotarima pa i u vojnim jedinicama za nepismene. Kultumo-prosvjetni rad zauzima značajno mjesto na Kordunu i Baniji, što se manifestuje na 1. kongresu kulturnih radnika od 25. do 27. juna 1944. godine u Topuskom.

Na području Banije položaj školstva bio je veoma težak. U toku 1942. godine radila je samo jedna osnovna škola u Obijaju, jer je neprijatelj držao veće garnizone razmještene u mjestima Banije i nije se moglo ni smjelo koncentrisati djecu na jednom mjestu zbog stalne opasnosti od ustaških pokolja koji nisu štedjeli nikog koga su uhvatili. Organizacija osnovnog školstva u Baniji pojačana je nakon završetka IV neprijateljske ofanzive. Kulturno-prosvjetni odbori organizovali su na kostajničkom kotaru 12 osnovnih škola, a u glinskom i dvorskom kotaru oko 15 osnovnih škola. Tako su u toku 1943. godine radile osnovne škole u selima: Obijaju, Javomju, Grmušanima, Borojevićima, Rujevcu,

Učiteljski kurs u Glini 1944. godine

Gvozdanskom, Ljeskovcu, Begovićima, Nistriku, Klasniću, Malom Gracu, Velikom Šušnjaru, Dragotini, Buzeti i drugdje.

U januaru 1944. godine održana je konferencija kultumo-prosvjetnih odbora pri Okružnom NOO-u Banije, kada NOO-u preuzimaju na sebe organizaciju osnovnog školstva. Reorganizacijom prosvjetnog rada stvorena je i nova mreža osnovnih škola. Tako je na glinskom kotaru osnovano s aktivnim djelovanjem 42 osnovne škole. U kotaru Dvor radilo je 19 osnovnih škola. U kotaru Petrinja radilo je 9 škola i osnovani su školski centri u petrinj-

skom i glinskom kotaru. Zahvaljujući naporima NOO-a na području Banije u toku 1944. godine, radilo je u kotaru Dvor 26, u kotaru Glina 42, u kotaru Petrinja 19 osnovnih škola, tako je ukupno djelovalo 87 osnovnih škola koje su obuhvatale 2 898 polaznika, dok 6196 obveznika nije pohađalo osnovnu školu. Zbog pomanjkanja nastavnog kadra organizovano je više učiteljskih tečajeva u Glini u toku 1944. godine, što je omogućilo da se u školskoj godini 1944/45 organizuje redovna nastava na području Banije.

Važno je napomenuti da je na Baniji u Rujevcu organizirana pod rukovodstvom Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a u novembru

1943. godine Partizanska gimnazija u Rujevcu. Gimnazija je bila namjenjena djeci boraca i kuririma koji su vršili kurirske dužnosti u brigadama Like, Korduna i Banije. Tako je prva partizanska gimnazija u Baniji imala 77 učenika, od toga 18 ženskih i 59 muških, a u gimnaziji su radili profesori: Miroslav Kugler, Milan Čekić, Ela Lāv, Ivan Majcan, Anka Murgić, Stanka Ivakić, Petar Šimaga i drugi. Među učenicima isticao se Petar Dujić, koji je školu zastupao i na Kongresu USAOJ-a u Drvaru 1944. godine. Osnovno školstvo Banije i Korduna usko je sarađivalo s osnovnim školstvom Like i Srednjoškolskim centrom u Otočcu, gdje je takođe radila partizanska gimnazija.

Zalaganjem prosvjetne službe u organima narodne vlasti u toku 1945. godine u kotaru Glina radile su 53 osnovne škole, u kotaru Petrinja 8, u kotaru Dvor 20, u kotaru Kostajnica 2 osnovne škole. Povremeno su radile 23 osnovne škole. U svim tim školama radila su 92 učitelja, među kojima je bilo s učiteljskom školom 16 učitelja. Važno je napomenuti da je školske 1944/45. godine u Glini otvorena Gimnazija koja je počela da radi sa 217 učenika, potkraj školske godine u njoj je bilo 328 učenika u 8 odjeljenja, a u školi su radili 21 profesor i nastavnik. Škola je imala kompletnu opremu za tadašnje prilike s dosta bogatom knjižnicom i kabinetima. Ova škola je radila pod rukovodstvom Luke Bačaka, Slave Ogrizović i drugih zaslužnih prosvjetnih radnika. Glina je tako postala centar kulturnog djelovanja na području Banije i Korduna. U njoj su održani mnogi analfabetski i vojni tečajevi, kao i opšteobrazovni i učiteljski tečajevi. Među ostalim tu je održan i sudski tečaj, saobraćajni tečaj GŠ NOV i POH, stražarski tečaj, invalidski tečaj, razni tehnički tečajevi za rad u partizanskim radionicama, domaćinski tečaj, higijeničarski tečaj, građevinsko-mašinski tečaj, upravni tečaj, učiteljski tečaj i niz drugih tečajeva prema potrebi ZAVNOH-a, GŠ NOV i POH i Okružnih narodnooslobodilačkih odbora Banije i Korduna. Sve ove škole i tečajeve prožimala je skojevska i pionirska organizacija koja je okupljala omladinu Banije u njenom obrazovanju. Omladinci i omladinke po završenim tečajevima i kursovima odlazili su u partizanske jedinice ili u organe narodne vlasti i značajan je njihov doprinos NOB-u.

Na Kordunu značajno mjesto zauzimaju i prve vojne škole, formirane u ratnim uslovima za pripremanje oficirskog kadra i obuku omladinaca. U februaru 1942. godine formirana je u Gornjem Budačkom Oficirska škola. Nazvana je škola, iako je trajala oko mjesec dana. Komandant škole bio je Srećko Manola, a njegov zamjenik Dane Latas, kapetan bivše Jugoslovenske vojske. Nastavnici škole bili su: Ilija Pavlović zvani čiča, kapetan Jug. vojske; Dane Rajčević, poručnik Jug. vojske; Đuro Novaković, narednik Jugoslovenske vojske, i inženjerijski podoficir Bogdanović, koji je ujedno bio i slušalac.

Slušaoci Oficirske škole bili su borci i komandiri s Korduna, Banije, Like, Gorskog kotara i Dalmacije. Među slušaocima škole bili su s Korduna: Stevo Dokmanović, Mirko Žutić, Dragan Pajić, Simo Livada, Miloš Kukić, Uroš Opačić, Dane Livada, Miloš Kljajić,⁵⁹³ Duško Pekić, Tešan Bulat i drugi. Iz Banije: Đuro Mrkšić, Živko Bronzđč,⁵⁹⁴ Đuro Bakrač. Iz Like: Rade Ratković, Perica Marić, Rade Matijević, Tomo Borić, Dušan Batinica. Iz Gorskog kotara: Mate Mataija i Josip Balen.⁵⁹⁵ Prema sjećanju slušalaca, Oficirsku školu je završilo oko 60 slušalaca. škola se smjestila u prostorije Osnovne škole u Gornjem Budačkom, a parohijska zgrada služila je za kuhinju i trpezariju. Prva klasa oficira završila je svoje kratko školovanje krajem marta 1942. godine. Zatim je oficirska škola nastavila da radi u Koreniai, a potkraj 1942. godine bila je jezgra za formiranje Oficirske škole Vrhovnog štaba u Lapcu. Pored Oficirske škole formiran je od Komande grupe kordunaških odreda u ljetu 1942. godine Niži komesarska kurs. Na kursu između ostalih tema razradivala se i tema Širenje ustanka na hrvatske krajeve. Kurs je bio smješten u selu Miholjskom u kući Đure Martinovića, gdje su slušaoci bili 15 dana. Tako su u Miholjskom održana tri tečaja za političke rukovodioce u partizanskim jedinicama, a potom se kurs preselio u Priseku kod Krstinje, gdje su održana još dva tečaja. Komandant kursa bio je učitelj Mile Martinović, koji je docnije bio komesar 1. kordunaške brigade, poginuo je kao predsjednik Okružnog NOO-a za Kordun 1944. godine.⁵⁹⁶ Pored tih nastavnih centara, na Kordunu su formirane i obučavane omladinske čete. Omladinci su se dobrovoljno javljali u omladinske čete. čete su imale po nekoliko stotina omladinaca. Komandiri su bili obično aktivni podoficiri ili oficiri. Naoružane su bile s nešto pušaka, a obuka je trajala oko mjesec dana. Smještaj omladinaca bio je zajednički u školskim zgradama ili većim seoskim kućama. Prva takva omladinska četa organizovana je u Gornjem Budačkom u proljeće 1942. godine, gdje je komandant bio Miško Blažević.

⁵⁹³ Miloš Kljajić, narodni heroj, rodom iz Sjeničaka, poginuo je kao komandant Prve kordunaške brigade u žumberku 1944. godine.

⁵⁹⁴ Živko Bronzić, narodni heroj, poginuo je u V neprijateljskoj ofanzivi.

⁵⁹⁵ Dragan Pajić, general-major JNA, Oficirska škola u Gornjem Budačkom, rukopis u priv. vlasništvu autora u Zagrebu, Moše Pijade 31.

⁵⁹⁶ Na Nižem partijskom kursu pored ostalih bili su: Dušan Bižić, Vaso T. Roknić, Vaso Radanović i dr.

Zatim je organizovana Omladinska četa u Perjasici, gdje je komandir bio Stevo Božić (podoficir bivše Jug. vojske, poginuo je kao komandant 4. bataljona 3. kordunaške brigade 1945. god), a nastavnik je bio Đuro Crevar, intendatski potporučnik.

U Skradu je radila Omladinska četa pod rukovodstvom komandira Miloša Madžara, zatim u selu Dunjaku, gdje je u septembru 1943. godine sagrađen i Invalidski dom.⁴⁷

U septembru 1942. u Gornjem Sjeničaju je formirana Omladinska četa⁵⁹⁸ koja je među najbrojnijima, a njen rukovodilac je bio Stanko Kreča. Omladinske čete popunjavale su kordunaške brigade, a odlazile su i u druge brigade i krajeve. Tako su omladinci popunili jedinice Trinaeste proleterske brigade »Rade Končar«⁵⁸⁹ preko stotinu omladinaca otišlo je za popunu 4. crnogorske brigade, od kojih se vratio veoma mali broj na Kordun. Tada je na Kordunu bila mala rezerva u ljudstvu koje je služilo vojsku, pa su .izvor partizanskih jedinica bile omladinske čete.

Komanda vojnog područja Korduna formirala je 10. oktobra 1942. i Centar za bolovanje koji je, u stvari, bio ormaralište za ranjene borce na Pajić-Brdu, gdje su mogli da odsjednu i oni borci koji nisu imali porodicu i kuće, a došli su na dopust radi kraćeg odmora. Pod kontrolom Komande područja bila je i obavještajna služba i sve pore života na Kordunu. Pomoćni obavještajni centar (POC) nalazio se u Maćešić-Potoku, nedaleko od Vojnića, a pod njegovim rukovodstvom radilo je sedam rejonskih obavještajnih centara (ROC-a) koji su bili dio jedinstvene obavještajne organizacije na teritoriji Korduna. To su bili ROC-i Vojnić, Vrginmost (sa sjedištem u Topuskom), Slunj, Plaški, Veljun, za Karlovac čije je sjedište jedno vrijeme bilo Bosiljevo, za Pokuplje i Žumberak čije je sjedište bilo u Pisarovini.⁶⁰ U okviru ROC-a stvarane su i posebne grupe operativaca da izuče pojedine neprijateljske centre, otkuda je neprijatelj stalno djelovao, slao zakamufilirane agente, osmatrače, trupove, diverzante i dr. Ti su neprijateljski centri bili u Karlovcu, Dugoj Resi, Drežniku, Vagancu, Cetingradu, Kladuši i drugim mjestima gdje se neprijatelj uspijevao održavati duže ili kraće vrijeme. Sistem obavještajne službe išao je od Karlovca u Sjeničak, Karlovac—Dubrave—Perjasdca, Ogulin—Plaški, Vaganac—Drežnik—Slunj da bi se dostavile određene informacije s okupirane na slobodnu teritoriju.

U sastavu Komande vojnog područja Korduna djelovale su i druge važne službe za NOB, među kojima posebno mjesto zauzimaju služba veze i sanitetska služba.

⁵⁹⁷ Komanda područja Korduna izvještava 11. septembra 1943. god. o izgradnji Invalidskog doma u Dunjaku i moli da se odobri od sadašnjeg plijena izvjestan kontingent materijala za posteljinu u domu. Arh. VII JNA, Beograd, K. 109 B. f. 1, dok. 37.

⁵⁹⁸ Komanda područja Korduna izvještava štab I operativne zone da je neprijatelj 4. novembra 1942. upao na slobodnu teritoriju u pravcu Vrginmosta, a 7. novembra 1942. iz garnizona Rakovice i Slunja popalio i opljačkao selo Močila; 3. četa 1. bat. napadala je Vukmanić i formirana je Omladinska četa u Sjeničaju. Arh. VII JNA, Beograd, K. 1781. f. 1, dok. 25.

⁵⁹⁹ Mato Horvatić, Po drugi put rođeni — Zapisi o Trinaestoj udarnoj narodnooslobodilačkoj proleterskoj brigadi »Rade Končar«, Zagreb 1976.

Ma području Banije formirana je Komisija za saradnju između vojnih jedinica i NOO-a.⁶⁰¹ Štab NOP odreda Banije određuje u Komisiju za saradnju s organima narodne vlasti i provođenje organizovanih radova Branka Borojevića, Jocu Milobratovića i intendanta NOP odreda Banije Adama Vladića. Komisija je imala zadatak da provede žetvene i vršidbene radove u kojima je masovno učestvovala Narodnooslobodilačka vojska s narodom Banije. Ova komisija je prerasla u septembru 1942. godine u Komandu banijskog vojnog područja.

Za komandanta Banijskog vojnog područja određen je Branko Rebić, a za političkog komesara Branko Borojević, dok je bio intendant Adam Vladić. Joco Milobratović je otišao za sekretara OK KPH Banije. Komanda područja Banije s uspjehom je provela organizaciju saradnje između vojnih jedinica i organa narodne vlasti od svog osnivanja do 20. septembra 1942. godine. Na osnovu Naredbe o izborima NOO-a Vrhovnog štaba NOV i POJ od septembra 1942. godine⁶⁰² Štab 1. operativne zone Hrvatske izdao je 20. septembra 1942. naredbu u kojoj je određen novi starješinski sastav Komande banijskog vojnog područja. Na položaj komandanta postavljen je Simo Todorović, zamjenika komandanta Adam Vladić, a za pomoćnika komandanta (za politički rad) Đuro Čizmek. Komesar Komande banijskog vojnog područja jedno vrijeme bio je Dragan Mitić, koji zatim 1944. odlazi u Okružni NOO Banije.

Na području Banije formirane su i komande mjesta Dvor, Glina, Kostajnica i Petrinja. Ove komande mjesta često su mijenjale svoja sjedišta prema ratnim prilikama, sve dok nisu njihovi matični gradovi bili slobodni.

Prvi komandant Komande mjesta Glina sa sjedištem u selu Klasniću je Đuro Vujić, Komande mjesta Petrinja—Kostajnica sa sjedištem u selu Begovići—Pastuša Ranko Milojević, Komande mjesta Dvor na Uni sa sjedištem u Rujevcu—Bešlincu Dmitar Nišević. Komande mjesta su usko sarađivale s KNOO-ima, a po vojnoj formaciji potpadale su pod Komandu banijskog vojnog područja. Komanda područja i komande mjesta preuzele su sve vojno-pozadinske zadatke na slobodnoj teritoriji i saradnju s organima vlasti i društveno-političkim organizacijama.

Komanda područja Banije, pored vojničkih zadataka na teritoriji Banije mobilisala je ljudstvo za partizanske jedinice, organizovala ishranu boraca, snabdijevanje, smještaj vojnih jedinica, prikupljanje materijalnih rezervi i sklanjanje u magacine i organizaciju vojnih radionica. Pod Komandom banijskog područja bila

600 Đuro D. Rebić: Stvaranje i razvoj partizanske obavještajne službe u karlovačko*-kordunskoj, ličkoj i žumberačko-pokupskoj regiji s ostvrtom na djelovanje njemačke obavještajne službe. Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, Historijski arhiv Karlovac, zbornik 6, Karlovac 1973, str. 371.

601 Zadaći i organizacija NOO-a (Prvi propisi o organizaciji narodnooslobodilačkih odbora, donijeti u Foči februara mjeseca 1942. godine). Dokumenti o razvoju narodne vlasti, sabrao i uredio dr Leon Geršković. Izd. Prosveta, Beograd 1948, str. 31.

602 Ibid., str. 66.

su i tri područna partizanska bataljona: na području kotara Petrinja i Kostajnica i četa »Matija Gubec« sjeverno od Gline, koja je pokrivala sela s hrvatskim stanovništvom.

Kako su ove vojne jedinice opterećivale Komandu područja 20. oktobra 1942. godine ponovo je formiran Štab NOP odreda Banije pod čiju komandu dolaze područni bataljoni i četa »Matija Gubec« sastavljena uglavnom od boraca Hrvata.

»U nadležnosti zamjenika komandanta područja bila je i intendantura komande. U početku, ona je bila centralizovana te su pod upravom intendanta područja bili svi ekonomati dotadašnjih područnih bataljona (bataljona PO Banije koji su stavljeni pod komandu područja), zatim sve radionice na Baniji i sve privredne grane. Intendatura područja preuzima cjelokupno snabdijevanje jedinica na području Banije, a kasnije se, prema potrebama, razvijaju organi-i jedinice na čitavom području.«⁶⁴ štab 1. operativne zone Hrvatske regulisao je svoje odnose s potčinjenim komandama područja Naredbom br. 8. od 28. septembra 1942. godine.«⁴

Komanda banijskog vojnog područja upućuje Štabu 1. operativne zone Hrvatske 25. septembra 100 boraca-dobrovoljaca, zatim 27. septembra šalje 13 boraca, a 29. septembra 1942. godine 27 novih boraca.

Formiranjem vojnoteritorijalnih komandi, partizanskih straža pri ovim komandama i drugih vojnih jedinica učvršćuje se i sređuje slobodna teritorija Banije. Komanda područja Banije i komande mjesta postaju glavni organi za prikupljanje rezervi i njihovo uskladištavanje u magacine koji su pod strogom kontrolom i služe za snabdijevanje partizanskih jedinica.

Radi što bolje saradnje Komande područja Banije i NOO-a od 8. do 14. oktobra 1942. održano je savjetovanje predstavnika Komande područja, komandi mjesta i kotarskih NOO-a.⁶⁰⁵ Na savjetovanju je dogovoreno na koji će se način prikupljati materijalne rezerve za NOV i POJ. Odlučeno je da se na terenu zajednički djeluje u agitaciji za odlazak u partizanske jedinice i za predstojeće izbore za NOO-e i o boljoj saradnji s obavještajnom službom na terenu, koja je, pratila politička kretanja.

Uspješan rad Komande vojnog područja Banije i komandi mjesta prekinula je IV neprijateljska ofanziva početkom 1943. godine. Na području Banije u proljeće 1943. usljed paljenja i pljačke neprijateljskih jedinica ekonomsko stanje bilo je dosta teško. Tada se pristupilo racionalnom i ograničenom trošenju materijalnih rezervi i pojačana je privredna aktivnost u svim granama

⁶⁰³ Ljuban Đurić: Snabdijevanje na Baniji i pomoć pasivnim krajevima tokom NOR-a, Vojnoekonomski pregled, br. 11, novembar 1968, str. 979.

⁶⁰⁴ Naredbom je regulisano niz pitanja, među kojima su: dežurstvo u brigadama, bolovanje i odsustvo boraca, nošenje oružja na odsustvo i bolovanje, formiranje rezervnih četa u brigadama jačnine 80 ljudi, odnos prema komandama područja, postupak s rat* nim plijenom, podnošenje izvještaja, osnivanje centara za bolovanje boraca pri komandama područja, koji moraju imati svoje političke komesare, vođenje četnih spiskova. Arhiv VII, Beograd, kut. 1468, reg. br. 15/4.

⁶⁰⁵ Izvještaj o savjetovanju od 8. do 14. oktobra 1942. A VII, Beograd, kut. 1782, reg. br. 13/1.

privređivanja. Neprijateljska ofanziva najviše je opustošila petrinjski i glinski kotar. Ovim kotarima znatnu pomoć su pružili NOO-i s područja Dvora na Uni i Kostajnice. »Radi raspodjele zadataka i planskog razvijanja privredne djelatnosti prve polovine marta 1943. godine u selu Brestiku održano je savjetovanje predstavnika Komande područja Banije i komandi mjesta s predstavnicima kotarskih i opštinskih NOO-a, kojim rukovodi Komanda područja Banije. Na savjetovanju je razrađen plan akcija za pojačavanje privredne djelatnosti i prikupljanju materijalnih rezervi u Fond nacionalnog oslobođenja na Baniji, kao i detaljan plan aktivnosti u obavljanju proljetne sjetve i način obezbjeđenja radova od strane jedinica PO Banije te planska pomoć u sjetvi između kotara.«

U proširenju djelokruga vojnopozadinskih vlasti došlo je i do popunjavanja Komande područja Banije. U vrijeme bombardovanja neprijateljskih aviona 23. januara 1943. godine u Donjem Zirovcu poginuo je zamjenik komandanta Komande područja Banije Adam Vladić. Za zamjenika komandanta postavljen je Milan Sibinčić, za referenta za ekonomsko snabdijevanje Petar Vladić i pomoćnika Nikola Fićur. Stevo Divjakinja postao je referent za radionice, Milan Vučković postavljen je za referenta za skladište i zemunice. Dragan Branković postao je referent za obavještajnu službu. Docnije su postavljeni referenti za sanitet, veze, saobraćaj i građevinarstvo.

Među prvim akcijama Komande područja Banije poslije IV neprijateljske ofanzive bila je organizacija prolaznih kuhinja. Kuhinje su organizovane u selima Pastuša, Donji Žirovac, Bešlinac, Klasnić i Dobretin, a služile su za ishranu kurira, političkih radnika i naroda koji se vraćao iz Bosne. Pored civilnog stanovništva koje se dijelom vraća preko Bosne na Kordun i banijska sela, na ovo područje dolaze i vojne jedinice među kojima 8. krajiška brigada, dijelovi 8. kordunaške divizije i nekoliko slavonskih brigada koje tokom 1943. godine povremeno dolaze na Baniju. »U tom periodu Komanda područja sređuje svoje radionice. U krojačkoj radionici u selu Klasniću radi tada preko 40 radnika, a uz ovu je nešto kasnije organizovana i perionica rublja. Obučarska radionica, isto u selu Klasniću a kasnije u selu Dragotini, zapošljava takođe oko 40 radnika i šegrta pod rukovodstvom Sime Petrovića. Osim toga, obnovljen je i proširen rad partizanskih kožara, a formira se tehničko-kovačko-potkivačka radionica u selu Dragotini, koja docnije prerasta u glavnu radionicu Komande područja i Okružnog NOO-a za Baniju. Tehničke radionice u Bešlincu i selu Dangubama kod Brezovog Polja prerastaju u centralnu radionicu za Baniju i Kordun i glavnu radionicu Glavnog štaba Hrvatske (GŠ NOV i POH). I komande mjesta osnivaju i proširuju svoje radionice, slične onima pri Komandi područja, s tim što

su manjeg brojnog stanja. Tokom ljeta 1943. godine Komanda područja i komande mjesta pristupaju zidanju pekara većeg kapaciteta kojima se služe i kotarski NOO-i.⁶⁰⁷

Komanda područja Banije imala je stražu od 16 partizana, a pri vojnoj bolnici IV/12 30 ljudi. Komanda mjesta Dvora na Uni imala je 95 ljudi, a Komanda mjesta Gline 50 ljudi i pri Komandi kotara Petrinje — Kostajnice bilo je 50 ljudi, a Komanda mjesta Vrnogorača 50 ljudi. Kako uloga vojnopozadinskih komandi i intendantskih organa sve više raste, Komanda područja Banije brojno se proširuje. Brojno stanje ljudstva pod rukovodstvom Komande područja Banije 31. novembra 1943. godine bilo je sljedeće:

Naimenovanje	Komanda područja Banije	Jedinica za specijalne zadatke	KM Gline	KM Dvora	KM Petrinje i Kostajnice	KM Vrnogorača	Četa veze	Pošte
Ljudi	63	45	85	198	103	50	33	105
Puške	40	–	59	99	89	43	–	–
Puškomitraljezi	1	–	1					
Socijalni sastav								
Radnici	8	29	–	3	18	–	–	2
Seljaci	55	2	69	118	62	50	33	102
Ostale profesije	–	14	16	77	23	–	–	1

U sastavu Komande područja Banije radila je četa za vezu koja je imala 33 čovjeka i bila je organizovana pošta sa 105 poštara-partizana. Tako su ukupno u sastavu Komande područja Banije djelovala 682 borca. Na području Banije radile su omladinske, frontovske radne brigade i brigade AFŽ-a. Pomoću ovih radnih brigada izvođeni su radovi na partizanskoj ekonomiji, organizovanoj na području Zrinja, gdje je 10. septembra Unska operativna grupa uništila ustaški garnizon. Uprava poljoprivredne ekonomije, pod komandom Komande mjesta u Dvoru na Uni, organizovala je jesenju berbu i sjetvu 1943. godine na svim napuštenim posjedima i ekonomiji Zrinja. U tim redovima učestvovale su i vojne jedinice, a posebno se isticao Partizanski odred Banije. Pet omladinskih radnih brigada 1944. godine radilo je pod rukovodstvom omladinskih organizacija, a marta 1945. g. formirane su još dvije brigade, tako je na Baniji djelovalo sedam radnih brigada.

Na snabdijevanju Komande područja Banije tada je bila 7. udarna divizija i PO Banije, kao i velik broj izbjeglica iz Banijskog

⁶⁰⁷ Ibid., str. 1077.

trougla, Like, Korduna i Gorskog kotara i djeca siromašnih i palih boraca u novoosnovanim dječjim domovima.

Krajem 1943. godine, na osnovu dotadašnjih iskustava, Poljoprivredni odjel ZAVNOH-a donosi odluku o formiranju ekonomija, zvanih partizanski vrtovi. Primjenjujući iskustva sa poljoprivredne ekonomije u Zrinju, na Baniji je odluka o partizanskim vrtovima brzo provedena u djelo. U julu 1944. godine ukupna površina partizanskih vrtova na Baniji iznosi 32 rala zemljišta.** Partizanske vrtove sačinjavala su opustjela zemljišta ili napuštena od neprijatelja, a njima su rukovodili NOO-i. Na Baniji u toku 1944. godine obrađeno je 80 vrtova i ubrano 14 vagona svježeg povrća. Nosioci radnih poduhvata bile su radne grupe, desetine, vodovi i čete organizovane pretežno od omladine i ženske radne snage.

Komanda područja Banije uspješno je provela plansko prikupljanje raznih materijalnih dobara i snabdijevanje partizanskih jedinica i naroda slobodne teritorije Banije.

U šumi Prolomu — odnosno na slobodnom području — organizovan je i zarobljeničko-kažnjenički logor. U logoru su izdržavali kazne neprijateljski vojnici — zarobljenici koje su izrečene od vojnih i narodnih sudova, a bio je pod Komandom područja Banije i Okružnog NOO-a za Baniju. U logoru su postojale sve vrste radionica, skladišta — zemunice, krečana, ugljara i drugo. Logor je radio za potrebe naroda i vojske.**

Komanda područja Banije provela je tokom 1944. godine reorganizaciju svojih potčinjenih jedinica. Rasformirana je Komanda mjesta Vmograča i osnovana Komanda mjesta u Cazinu. Komanda glinskog kotara preimenovana je u Komandu mjesta Gline. Izvršena je i reorganizacija vojnopozadinskih komandi, tako da je formirana februara 1944. godine Vojna oblast 4. korpusa pod koju je spadala i Komanda područja Banije i komande područja na Kordunu. Nova organizacija vojnopozadinskih vlasti bila je nužna zbog snabdijevanja ljudstva u vojnim jedinicama i zbrinjavanju stanovništva slobodne teritorije. Po komandu Vojne oblasti 4. korpusa potpadale su komande područja sa svim komandama mjesta. Brojno stanje komandi mjesta na Baniji 31. januara 1944. bilo je sljedeće:

Naimenovanje	Komanda područja	Jedinica specijalne namjene	Komande mjesta					
			Glina	Dvor	Petrinja Košta nie	Cazin	četa veze	Pošte
Ljudi	83	45	83	129	86	62	33	105
Puške	46	32	61	120	66	28	7	18
Puškomitraljezi	—	4	2	1	—	—	—	—

608 Dr ing Elza Polak: Partizanski vrtovi, Vojnoekonomski pregled, br. 1, januar 1960, str. 5.
609 Ljuban Đurić: Vojnoekonomski pregled, br. 12, decembar 1968, str. 1081.

Komanda područja Banije imala je komandanta, zamjenika komandanta, pomoćnika komandanta, šefa kancelarije i svoje odsjke za snabdijevanje, vezu, sanitet i druge. Značajan je rad tehničkog odsjeka koji je imao livnicu i radionicu u Bešlincu, koja je izrađivala i popravljala oružje. Ovdje su se radili i drugi predmeti od metala, pa i suđe i peći za potrebe vojnih jedinica.

Komanda područja nadzirala je mlinove i prikupljanje ujma u toku 1944. i 1945. godine. U okviru komande područja organizovan je i građevinski odsjek. Ovaj odsjek organizuje izgradnju javnih objekata i privatnih stambenih objekata koji su uništeni u toku rata za porodice čiji su članovi u partizanskim vojnim jedinicama, a one su slabog imovnog i zdravstvenog stanja.

Značajem je rad Komande područja Banije i njenih potčinjenih komandi mjesta u organizaciji žetve i vršidbe tokom 1944. godine. Tada je u Baniji ubrano 58 vagona žita i 16 vagona ostalih namirnica. U ovim radnim akcijama učestvuju i vojne jedinice. Brojno stanje ljudstva organizovanog u institucijama Komande područja Banije penje se na 1 559 ljudi, a do kraja decembra 1944. godine dosiže 1 573 boraca i rukovodioca.

Intendantski pukovnik Ljuban Đurić o snabdijevanju na Baniji zapisao je: »Samo od 21. decembra 1944. do 20. januara 1945. godine na Baniji je prikupljeno 38 vagona životnih namirnica, a izdato 31 vagon i 40 metara jer se na prostoru oko Šamarice, osim jedinica 7. udarne divizije, II PO Banije i vojnopozadinskih komandi i jedinica, na Baniji nalazilo preko 10 000 izbjeglica. U tom vremenu, poslije paljenja posljednjih sela na kostajničkom kotaru sa tzv. Banijskim trouglom i na kotaru Petrinja, osnovni izvori snabdijevanja nalaze se na teritoriji kotara Glina i Dvor na Uni. Međutim, sa ishranom stoke, poslije čestih paljevina od strane neprijatelja, bilo je još teže. Od januara do marta 1945. godine Komanda područja Banije dobila je razrez da prikupi 55 vagona sijena, a uspjela je prikupiti jedva 40 vagona, i to putem реквизиције.«

Komanda područja Banije dočekala je završetak rata sa 1 915 boraca u sastavu vojnopozadinskih jedinica na području Banije i dijela Cazinske krajine. U svom radu postigla je značajne rezultate, a posebno u pružanju ekonomske pomoći Kordunu, Gorskom kotaru, Lici, Dalmaciji i GS NOV i POH za snabdijevanje vojnih jedinica u siromašnijim krajevima Hrvatske.

SLUŽBA VEZE I NJEN ZNAČAJ U POVEZIVANJU KORDUNA I BANIJE S OSTALIM PODRUČJIMA U HRVATSKOJ

Da bi se mogla razvijati saradnja i prenositi obavještenja, bilo je potrebno već od prvih početaka rada partijskih organizacija uspostaviti kanale ili veze između organizacija na cijelom pod-

ručju. Razvojem partijskih organizacija na području okruga Karlovac i Sisak razvija se i sistem partijskih veza na Kordunu i Baniji između partijskih organizacija i rukovodstva u Karlovcu, Sisku, Zagrebu i drugim mjestima. Naročito je veliku ulogu odigrala kurirska služba između Karlovca i područja Korduna, Banije i Počuplja.

U sklopu razgranatog partijskog rada i kurirske službe, koja se do izbijanja rata razvijala uhodanim saobraćajnicama, okupacijom zemlje situacija se znatno promijenila. Uvedena je stroža kontrola putnika i prtljage, nastaju svakodnevna hapšenja i partijski radnici moraju da traže nove terene kojima će se kretati partijske veze i kanali za prebacivanje materijala, a kasnije i ljudstva. Nastala je potreba izgrađivanja tajnih kanala kojim će se dostavljati izvještaji i slati direktive.

Među prve istaknute kurire komuniste, burevjesnike, spadaju Dragica Bulat, Stana Cvijanović, koja održava veze s partijskim radnicima iz Velike Kladuše, Milutin Baltić je glavna veza za Baniju, Dragica Opačić je veza između OK KPH Karlovac i komuniste Vojnića, Dragica Bulat je veza s komunistima Vrginmosta, Anka Vujičić je veza između CK KPH i OK KPH i komunisti iz Veljuna i Slunja. Preko ove službe veze išle su pripreme za Prvu okružnu konferenciju KPH Karlovac i za druge skupove koje su održavali partijski radnici.

Razvojem NOB-a pored materijala na slobodnu teritoriju su stizali radnici, komunisti i drugi rodoljubi kompromitovani u gradovima. Nastala je potreba organizovanja tajnih puteva — kanala i relejnih stanica za prihvatanje ljudstva i materijala s okupiranog područja i većih gradova, odakle su dolazile grupe i pojedinci u partizane.

Veza CK KPH, a posebno sekretara CK Rade Končara i Josipa Kraša, održavana je s članovima OK KPH Karlovac koji su se nalazili na Kordunu i gradu Karlovcu, i to preko Anke Vujičić. Ona je donosila obavještenja iz CK KPH u OK KPH sekretaru Ivi Marinkoviću. Nakon masovnog hapšenja i pokolja ljudi iz Veljuna u Hrvatskom Blagaju Anka Vujičić je dovela u Veljun Ivu Marinkovića radi konsultacije s članovima KPJ koji su uspjeli pobjeći od hapšenja. Preko njene veze donijete su i direktive i zaključci savjetovanja u šumi Abezu kraj Vrginmosta, održanog 19. jula 1941. godine sa sekretarima kotarskih komiteta KPH, pod rukovodstvom Rade Končara i Josipa Kraša na područje Veljuna i Slunja za podizanje ustanka u tome dijelu Korduna. Na predlog sekretara OK KPH Karlovac Ive Marinkovića KK KPH Slunj organizovana je kurirska veza s dva kanala s OK KPH Karlovac. Milka Livada rođena Ilić održavala je vezu preko Veljuna i Anke Vujičić, a Svetozar Ilić preko Perjasice s OK KPH Karlovac.

U toku 1941. godine uspostavljene su veze s područja Veljuna s Gorskim kotarom i Likom. Kurirsku službu na tome pravcu or-

organizovao je Robert Domani. Jedan od prvih kurira bio je Stevan Opačić, koji je prenosio direktivnu poštu do sela Ljupče i Kunića kod Plaškog. Tu se pošta prihvatala od drugih kurira i odlazila u Liku, a druga iz sela Kunića u Drežnicu.

Sistem veze koju je organizovao španski borac i komandant Robert Domani redovno je funkcionisala između Like, Gorskog kotara i Drugog kordunaškog partizanskog odreda. Na tome terenu uspostavljena je veza preko Barice Cindrić, seljanke iz Glinskog Vrela, između simpatizera koji su se nalazili u ustaško-domobranskim posadama u Slunju i Cvitoviću, otkuda su dolazili važni obavještajni podaci.⁶¹⁰ Tako je u toku 1941. godine kurirska služba imala odgovorne zadatke koje su uglavnom izvršavali skojevci i provjereni borci i komunisti.

Narodnooslobodilački odbor Korduna, sa sjedištem u Vojniću, poslije oslobođenja Vojnića u januaru 1942. imao je odsjek za službu veze. Kada je onaj NOO Korduna rasformiran marta mjeseca 1942. godine, umjesto njega je formirana Komisija za narodnooslobodilačke odbore u Selakovoj Poljani u Petrovoj gori i ona je na sebe preuzela sve zadatke što ih je obavljao NOO Korduna. Ova komisija je djelovala od jeseni 1942. godine, kada je formirana Komanda kordunskog područja.⁶¹¹ Komanda kordunskog područja formirana je septembra 1942. godine u kući Mile Perića, zaseoku Perić. Komanda područja Korduna između ostalih zadataka preuzela je u svoju kompetenciju i dalju izgradnju veza i relejnih stanica, iako su već neke relejne stanice postojale u sjevernom dijelu Korduna.

Stražarska četa, koja je osiguravala Komandu područja, sprovodila je transportiranu robu od magacina područja do pojedinih susjednih komandi, vršila kurirsku službu i pratila partijske i vojne rukovodioce.

Budući da je područje Korduna veoma prometno, jer se preko njega razvijao saobraćaj iz Slovenije, sjeverne Hrvatske za Liku i Gorski kotar, Primorje, zatim u Bosnu, Baniju i Slavoniju, nužno je bilo izgraditi relejne stanice sposobne za obavljanje ovih složenih zadataka. Relejne stanice sastojale su se od nekoliko boraca koji su održavali stalnu vezu s drugim relejnim stanicama, a koristili su civilna lica i sredstva za prevoz materijala. Poslije osnivanja Komande područja za Kordun, nakon kratkog vremena postavljen je za oficira veze Stanko Koprenica zvani čane. On je dobio zadatak da formira četu za vezu i relejne stanice iz partizanskih jedinica od okupljenih vezista koji su služili u tome rodu vojske stare Jugoslavije. Povučeni su određeni brojevi boraca koji su

⁶¹⁰ Dušan Opačić, pukovnik JNA: Zapisi i sjećanja, u rukopisu kod autora u *Zagrebu*.

⁶¹¹ Naredba o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti, septembra 1942. Dokumenti o razvoju narodne vlasti, sabrao i uredio dr Leon Geršković, izd. Prosveta, Beograd 1948, str. 75–77.

završili i partizanski kurs veze što ga je organizovao Bogdan Oreščanin u aprilu 1942. godine.^{9/2}

Formirana je četa za vezu od 40 do 50 boraca, a za njenog komandira je postavljen Miloš Rogić iz Krnjaka. U isto vrijeme se pristupilo i formiranju relejnih stanica.^{9/3}

Relejne stanice formirane su u zaseoku Bjeljevinama, više vrela Mrežnice, zatim ispod Primišlja, blizu zaseoka Babine Jame. Ovom je relejnom stanicom rukovodio Slavko Skorupan iz Plaškod i usko jc sarađivala s plašćanskim partizanskim odredima. U selu Kupljenskom postojala je relejna stanica kojom je rukovodio Miloš Vukobratović Cilaš. Postojale su relejne stanice u željezničkoj stanici Vojnić, na Macutovu brdu u Cerovcu u kući Mile Macuta i Perni. Relejna stanica u Perni pod rukovodstvom Marka Božića radila je od 1. septembra 1942. do 16. avgusta 1943. godine. Četvrti bataljon Prvog kordunaškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda osnovao je u proljeće 1942. godine dvije relejne stanice, i to u Lasinjskom Sjeničaju s komandir Markom Bižićem i u Ostrožinu, gdje je bio komandir Simo Bučan. Ova relejna stanica uspostavlja veze preko Lasinjskog Dugog Sela s Mikom Nikolom Orečićem iz Desnog Sredičkog, kuda je išla veza preko rijeke Kupe za Turopolje i Zagreb.

Formiranjem relejnih stanica i čete za vezu uz kurirsku službu uspostavlja se na oslobođenoj teritoriji linijska služba telefona. Telegrafsko-telefonska centrala za Kordun bila je u kući Bože Matijevića u Gornjem Budačkom.^{6/4} Telefonskim linijama najprije se povezuje Komanda područja s komandama mjesta. Zatim se pristupilo daljoj izgradnji telefonske linijske mreže preko cijelog Korduna koja je imala prvenstveno zadatak da telefonski poveže vojnopolozadinske ustanove, zatim opštinske, kotarske NOO-e s Okružnim NOO-om i druge javne ustanove koje su djelovale na Kordunu.

Komanda žumberačkog područja imala je razgranatu službu veze koja se oslanjala i usko sarađivala sa službom veze Korduna i Banije, a na svojim kanalima je imala sjevernu Hrvatsku, grad Zagreb i dijelove Slavonije i susjedne Slovenije. Ova komanda nije imala stalno sjedište zbog stalnih vojnih operacija koje su vođene na Žumberku. Pod njenu komandu je došla 1944. godine Komanda mjesta Lasinje, gdje je tada bio komandant Mile Mrkalj Kuka, koji se neobično zalagao za širenje ustanka u Pokuplju sve do svoje herojske pogibije. Razvojem oružane borbe stvara se tokom 1944. godine veća slobodna teritorija u Pokuplju. Tako će se ovdje,

612 Bogdan Oreščanin, komandant Drugog kordunaškog narodnooslobodilačkog partizanskog oareda, organizovao ie u aprilu 1942. godine kurs signalista i službe veze, Kao i vod za vezu. Komandir voda bio je Milić Mihailović, a rukovodilac kursa Milić Vujaklija. Kurs signalista su završili: čedo Kosijer, Branko Milić, Dušan Opačić, Mile Mačević, Spasoje Milić, Goiko Dragojević i dr. (prema zapisu Dušana Opačića, slušaoca kursa, sada pukovnika JNA).

613 Milutin Košarić, Vojnopolozadinske vlasti i ustanove Korduna, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, Fond memoarske građe, bez sign.

614 Rješenje Konzervatorskog zavoda SRH o zaštiti kuće Bože Matijevića, Arh. Konzervatorskog zavoda, sign. br. 01-457/2-1964.

kao i na području Vukomeričkih gorica, naći Okružni komitet KPH za Pokuplje i Žumberak, OK SKOJ-a, OK NOO, OO JNOF za Pokuplje i Žumberak i sve ustanove i komiteti kotaraš Pisarovina i Velika Gorica, kao i komande mjesta Pisarovina, Pokupsko” i Cerovski Vrh, a na desnoj obali rijeke Kupe radila je Komanda mjesta Lasinje. Na tome terenu se tada nalazila i 34. divizija NOV i POJ koja je s uspjehom vodila borbe s neprijateljem koji je stalno nadirao na ovo područje. Tako se na ovoj teritoriji izgradio kompletan sistem veza koje su usko sarađivale sa vezama Korduna i Banije, po čijem su uzoru izgrađivane.

Partizanska četa za vezu, koja je djelovala pod komandom Kordunaškog područja, poslije neprijateljske ofanzive radila je na uspostavljanju polustalnih linija u svim pravcima Korduna. Radilo se skromnim priručnim alatom i materijalom koji je nabavljen uglavnom s neoslobođene teritorije.

Rušenjem neprijateljskih telefonskih linija i instalacija došlo se do materijala koji je poslužio da se razgrana mreža telefona koji su bili postavljeni u partizanskim bolnicama, skladištima i centralnim radionicama. Telefonske veze uspostavljene su od Gornjeg Budačkog prema Vojniću, Petrovoj gori, Veljunu i drugim slobodnim mjestima. Ovako izgrađenom telefonskom mrežom služile su se, osim vojnopozadinskih ustanova i NOO-a, i operativne jedinice Osme udarne kordunaške divizije, Sedme udarne banijske divizije, kao i druge jedinice koje su se našle na tom području.

Četvrta neprijateljska ofanziva omela je sistem relejnih stanica i telefonsku mrežu koja je bila djelimično razmontirana ili uništena. Nakon neprijateljske ofanzive telefonska se mreža ponovo uspostavlja. U toku 1944. godine telefonska veza od Banije preko Korduna išla je do Like, tako da su partizanske vojne jedinice ukopčanjem na liniju ili preko telefonskih centrala, mogle dobiti vezu s divizijama, korpusom i GŠ NOV i POH-a. U Komandi područja Korduna zadužen je za vezu Đuro Crevar zamijenivši Stanka Koprenicu, koji odlazi u Okružni NOO Korduna. Tamo gdje su postojale komande mjesta i komanda područjifije bila potrebna relejna stanica. Vojne straže koje su bile uz komandu mjesta vršile su službu dočekivanja kurira s ostalih relejnih stanica i primanje informacija s neoslobođene teritorije.

Kako se slobodna teritorija poslije kapitulacije Italije naglo proširila na području Gorskog kotara, a zatim 1944. godine i u Pokuplju, sve se više razvijao i kolski transport. Kolski transport Komande područja Korduna i Komande područja Banije bio je razgranat. Zbog obima zadataka Komanda područja Korduna podijeljena je u avgusta 1944. na prvo i drugo vojno područje Korduna.¹ Prvo područje i dalje se zadržalo u Gornjem Budačkom sve do 1945. godine, dok je formirana Komanda 2. vojnog kordu-

⁶¹⁵ Komanda mjesta Pokupskog osnovana je na predlog Komande područja Korduna od 26. oktobra 1943. godine. Arh. CK KPH, sign. 8/59—66.

⁶¹⁶ Raspis Komande područja Korduna o organizaciji i radu 1. i 2. kordunaškog područja od 3. avgusta 1944. godine. Arh. VII, Beograd, K. 1781, f. 5, dok. 21.

naškog područja imala sjedište u mjestu Slunju. Područja kotara Vojnić, Veljun i Vrginmost ostala su pod 1. kordunaškim područjem i komande mjesta Vojnić, Vrginmost, Topusko, Skakavac, Lasinja i Cetingrad, a pod 2. kordunaško područje potpali su Drežnik, Rakovica, Slunj, Perjasica i Plaški. Milutin Košarić postavljen je za komandanta, a za političkog komesara Milojko šaša. Komandni kadar 2. Kordunaškog područja popunjavao se iz komandi mjesta, tako da je komandant mjesta Slunja Matija Marjnović postao komandant toga područja.

Zbog sve većeg obima raznih zadataka, pa između ost V ih i službe veze i transporta, od neobične je važnosti bilo podijeliti područje Korduna pod dva vojna područja koja u isto vrijeme djeluju i samostalno i jedinstveno po izvršavanju svih zadataka narodne revolucije, koja se širila u sve krajeve Hrvatske.

Kolski transport, koji se sastojao od manjeg broja vučne sprege što su ga imale komande područja i mjesta, nije mogao zadovoljiti stvarne potrebe. Glavni transport za sve potrebe vršen je zaprežnom stokom, kolima i konjima koje su NOO i komande mjesta popisivali i mobilizirali prema potrebi za transport hrane i materijala. Često je konjska zaprega morala u roku od 48 sati preći put i do 150 kilometara. Veliko opterećenje u transportu podnosio je narod Korduna i Banije i partizani iz relejnih stanica, koji su obično bili u pratnji. Naročito je to opterećenje u transportu bilo u ljetnim danima poslije svake žetve. Tako je uz redovne vojne, obavještajne i kurirske zadatke na Kordunu i Baniji bio razgranat i saobraćaj konjskom i volovskom zapregom, a poneki put se pojavio i kakav kamion zarobljen od neprijatelja. Motorna vozila su bila rijetkost, ali može se konstatovati da ih je postojalo sve više 1944. i 1945. godine.

Partizanske veze prema Topuskom, Velikoj Kladuši, Rakovici, Plaškom, Donjim i Gornjim Dubravama i Karlovcu

Veza između Odreda Perna i ilegalaca simpatizera NOB-a u Topuskom uspostavljena je septembra 1941. godine. Ova veza je funkcionisala sve do 16. avgusta 1943, kada je Topusko oslobođeno od neprijateljskih jedinica.

Na prvi sastanak u Vorkapić-Selu, u kući Nikole Bogdanovića, došli su iz Topuskog Ive Babić i Luka Kapac. Na tom su sastanku bili predstavnici Odreda Perna: Sava Bogdanović, Dušan Rkman i Bogdan Oreščanin. Dogovoreno je da se uspostave kontakti između partizanskih odreda i mjesta Topuskog, a docnije će se tim kanalom preko Gline, Petrinje i Siska održavati veza i sa Zagrebom. Na vezi i uspostavljanju kontakta s građanima Topuskog, koji su bili na teritoriji neprijateljskog garnizona, radili su: Pero Miljević, Jelica Vorkapić, Ilija Vorkapić, Vladislav Gregorić i Groša Gregorić.

Ovim je kanalom Luka Kapac, ilegalac Hrvat iz Topuskog, dopremio nekoliko karabina i više drugog materijala odmah prvih dana kako bi dokazao saradnju s partizanima. Miško Despot, koji je bio zadužen od ustaških vlasti kao povjerenik kod vršidbe žita, kontaktira s partizanima i preko njega se dolazi do podataka i uspostavljanja veza s drugovima iz Gline i Banije. Vladislav Gregorić Braco organizuje grupu saradnika iz Topuskog, a njegova majka Grosa šalje veće količine lijekova na oslobođenu teritoriju.

Nakon oslobođenja Topuskog Luka Kapac je i dalje ostao na vezi između Komande područja Korduna i neprijateljskih garnizona. Njegovim vezama su slane glave motora za tenkove na elektrozavafivanje sa Korduna u Zagreb. Iz Zagreba su dopremane veće količine raznog materijala.^{6"}

Između Velike Kladuše i Odreda Široka Rijeka održavala je vezu Stana Cvijanović-Barać iz Maljevca. Ona je prije ustanka prenosila zadatke od Tone Hrovata i Milana Pilipovića iz Velike Kladuše u sela koja su gravitirala tome gradiću. Milan Pilipović je tada bio sekretar Opštinskog komiteta KPJ u Velikoj Kladuši i njegovom zaslugom širile su se ideje i uticaj KPJ u tom kraju. Veza koja se održavala prije ustanka imala je kasnije uticaj na Nikolu Rašića, Milu Dejanovića, Lazu Živkovića i na druge članove Partije na ovom dijelu Korduna koji nije pripadao administrativnoj upravi Velike Kladuše.

Uspostavljanjem državne uprave NDH sistem veza na ovom području bio je poremećen. Stana Cvijanović nije više mogla da ide u Veliku Kladušu, već je zamjenjuje njen sin, dječak od 14 godina. On je obavljao delikatne zadatke po uputstvu svoje majke. Preko njega su došli u partizane iz Velike Kladuše Ibrahim Mržljak, docnije narodni heroj, poginuo kod Kamenskog mosta na rijeci Glini 24. maja 1944. godine,^{6"} Zuhdija Žalić, Ali Veljačić, Omer Duranović i mnogi drugi Muslimani s područja Velika Kladuše.

Drugu vezu s Velikom Kladušom i Odredom Široka Rijeka sačinjavali su omladinci s područja sela Maljevca, Svinice, Jagrovca i drugih. U ovoj grupi omladinaca ističe se Milan Maćešić-Petrović, koji je u nekoliko navrata u Odredu Široka Rijeka bio obučen u muslimansku odjeću i upućivan u Veliku Kladušu radi ispitivanja stanja u samom neprijateljskom garnizonu. Nakon izvršenih izviđanja dolazio je u odred s tačnim izvještajima o položaju neprijateljskih jedinica, njihovom brojnom stanju i naoružanju. Preko ove dvije veze saznalo se kada će Talijani napustiti Veliku Kladušu — prestrašeni od partizanskih napada, pa su zaplijenjene veće količine životnih namirnica i drugog ratnog materijala. Ova akcija je izričita zasluga službe veze i obavještajne službe na ovom području.

⁶¹⁷ Sava Bogdanović: Obavještajna služba na Kordunu 1941, Arh. IHRPH — Zagreb, Fond MG — bez sign.

⁶¹⁸ Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, glav. urednik Slobodan Petrović. Izd. Omladina, Beograd 1957, str. 538.

Veza s Cetingradom uspostavljena je poslije oslobođenja Cetingrada novembra 1942. godine. Prilikom povlačenja partizana iz Cetingrada u IV neprijateljskoj ofanzivi za vezu s partizanima je bio zadužen Ivan Cindrić (Iva iz Cetingrada), Mican Potkonjak iz Žravnice i Miloš Žagarac iz Ruševica. Ova je veza radila kada se neprijatelj nalazio u Cetingradu. Značajna je veza koju je održavao Dragan Đaković između sela cetingradskog područja Delić-Poljane, Batnoge i drugih Odreda Široka Rijeka. Preko ove veze Odred Široka Rijeka krajem januara 1942. godine dobio je obavještenje da će iz Cetingrada prema Slunju proći jedna velika ustaška kolona koja je imala zadatak da iz Slunja sprovede neki materijal s plaćama za ustaške garnizone Cetingrad i Veliku Kladušu. Na taj način omogućeno je Odredu Široka Rijeka da postavi zasjedu u Batnogi u kućama Martinovića i Pavkovića i sačeka i razoruža spomenutu kolonu ustaša. Međutim, ta kolona nije naišla iz Cetingrada i već je komanda odreda donosila zaključak, tu na licu mjesta zasjede, na koji način treba kazniti ili osuditi neodgovorno obavješćavanje. U momentu dok se tu raspravljalo u kući Pavkovića stigao je Dragan Đaković s drugim izvještajem. On je odred obavijestio da ustaše neće proći, ali da će zato oko 15 sati naići kolona s jedanaest konjskih zaprega sa saonicama i oko 70 talijanskih vojnika koji tu kolonu sprovode iz Slunja za Cetingrad i Veliku Kladušu.

Ovo obavještenje je bilo tačno i odred je razoružao 70 Talijana i kočijaša — goniča konja. Tu su zarobljena 4 puškomitraljeza, 50 karabina i više pištolja, municije, novca, pilića i drugih životnih namirnica.⁶¹⁹

Važno je pomenuti vezu između odreda Široka Rijeka, Mašvina, Kordunski Ljeskovac, Kordunski Lug i drugih, a koju je održavala i za nju bila zadužena Julka Bosnić. Julka je prelazila preko hrvatskih sela Graberskog, Šiljkovače, Kruškovače, Johovice i prelazila rijeku Koranu i odlazila u spomenute odrede. Iz tih se sela vrlo vješto prebacivala poznavajući dobro teren i ljude s kojima se znala susretati. Tako je jednom na svom zadatku, putujući u Odred Mašvinu, saznala da se u jednoj kući u Kruškovači među perušačima kukuruza nalazi naoružan ustaša. U zajednici s Milićem Stokrpom razoružala je ustašu na zaprepaštenje 15 seljaka perušača i donijela oružje i odjeću u odred.

Vezu s Rakovicom između ostalih je uspostavio omladinac Vojo Martinović, borac Odreda Široka Rijeka. Vojo, kao đak bihačke gimnazije, imao je prijatelja Lojena — Hrvata iz Rakovice, preko kojeg je dobio podatke o neprijatelju i stacioniranju njegovih jedinica na području Rakovice. Zatim Vojo odlazi u Odred

⁶¹⁹ Matija Marjanović: Sjećanja, 14. oktobra 1969. Zbirka NOB-a u Muzeju grada Zagreba, bez signature.

Mašvina i Močila, gdje su ovi podaci služili za napad na ustaške garnizone u Rakovici, Drežniku i u ostalim mjestima.

Sistemom veza postojao je između Tršča, Tržačkih Raštela i odreda Mašvina, Kordunski Ljeskovac, Kordunski Lug i drugih. Ta se veza održavala preko Tome štrukelja, Ivanke Masleše-Grubor, Bariče Mirić, Seje Kulundžije, Mehe Samardžića i drugih. Važne zadatke izvršavala je Barica Mirić odlazeći u neprijateljske garnizone u Rakovici, Drežnik, Tržačka Raštela, Tržac i druge.

U neprijateljskim garnizonima je sakupljala podatke i dostavljala ih partizanskim odredima koji su djelovali na terenu. Jedan on centara za obavještajnu službu u neprijateljskim garnizonima bio je Tomo Štrukelj, žandarmerijski narednik i komandir stanice Johovica. Njegovom je zaslugom dva puta razoružana žandarmerijska stanica Johovica. Zatim je Štrukelj premješten u Tržačka Raštela, gdje je takode predao neprijateljsku posadu i sam došao u partizane. Dolaskom u Odred Kordunski Ljeskovac, a zatim u Odred Široka Rijeka nastavio je i dalje s vezama u drugim neprijateljskim garnizonima odakle su dobijani dragocjeni podaci za NOB.

Veze s Plaškim održavane su preko relejne stanice kod Babine Jame i Primišlja. Ovu je vezu održavao Slavko Skorupan. Veza je išla od Babine Jame, Primišlja preko Zbjega, Tobolića i planinskog prevoja Ljupče, Kneje, Huma, Janja-Gore do Pogrmilovića i obližnjih zaseoka šušnjara, Vukelića i Bunjevca. Relejna stanica bila je smještena u kući Đure Pogrmilovića. Ova se veza dalje nastavljala od Pogrmilovića preko Latina do Kunića, zatim preko Male Kapele do Drežnice i Jasenka (Gorski kotar), odakle se dalje granala za Liku i Primorje. Iz Plaškog vezu sa CK KPH održavale su Anka Skorupan, Desanka Latas i Marica Zastavniković sve do prelaska CK KPH na slobodnu teritoriju Zbjega u kući Rade Pilje u selu Vrelo Mrežnice.

U prvim danima ustanka u Perjasici 1941. godine uspostavljene su veze s Donjim i Gornjim Dubravama. Na organizaciji veza između Odreda Perjasica i ovih mjesta radili su Milutin Karaš, Simo Karapandža, Rade Janjanin i mnogi drugi borci s tog terena. Veze između Perjasice i Dubrava uspostavljene su preko Milete Zatezala Bleja na rijeci Mrežnici kod mlina na Janjašcu. Ova je veza dolazila iz Perjasice za Donje Dubrave, potom je išla za Bosiljevo, a kasnije i za Sloveniju.

Relejne stanice su formirane 1942. u Donjim Dubravama u zaseoku Rebići, Rebić-Glavici i u selu Mirići — Lugani. U prvoj stanici u Rebićima radio je Božo Rebić, a stanica je radila 1942. i 1943. godine. U drugoj stanici Rebić-Glavici radio je Nikola Rebić sa sestrom Ružom. U Mirićima je bio šef stanice i odbor-nik NOO-a Simo Mirić Smederevac.

Između sela Trošmarije na rijeci Dobri i Bosiljeva veza je bila gostioničarka Ankica u Grabrku. Odavde su veze išle preko Bosanaca za Vinicu ili preko Vukove Gorice, Prilišća na rijeku

Kupu za Marin Dol i Bojance i dalje za Sloveniju. Treća veza bila je od Dubrava do Ladešić-Drage, Rusopajnika, Lipnika, Ribnika, Bubnjaraca i preko rijeke Kupe za Sloveniju ili Žumberak. Na ovim pravcima veze su se održavale od 1942. do 1944. godine. Ove relejne stanice bile su pod komandom odreda, a kasnije pod Komandom kordunaškog područja.

Relejna stanica iz Rebića održavala je vezu s partizanskim odredom u Perjasici, selu Točak, gdje je bio komandir Milutin Karas. Formiranjem udarnog bataljona veza jè i, dalje radila pod komandom Milića Pajića.

Negde u ljetu 1942. godine došla je u Donje Dubrave ustaška Jucina bojna. Ona se zadržala oko 24 sata, a u to je vrijeme trebalo odnijeti poštu u relejnu stanicu Rebić-Glavicu s obavještenjem u pokretu ustaških jedinica. Smilja Rebić je prenijela poštu i predala je u relejnu stanicu, što je omogućilo povlačenje partizana i naroda.

U drugoj polovini 1942. godine partizanska jedinica, naoružana s četiri mitraljeza, pratila je grupu rukovodilaca koji su putovali na konjima. Svi su odsjeli u selu Gornji Zatezale, odakle su otišli preko rijeke Mrežnice na Kordun. Ova grupa je došla iz Slovenije preko Bosiljeva. Pretpostavlja se da je u njoj bio i Edvard Kardelj. Povremene veze su se održavale na Mrežnici kod mlina Pere Vitasa, a i kod mlina Mirka Gačeše.

Prelaz boraca 8. kordunaške udarne divizije preko rijeke Mrežnice kod Rebić mlina u Donjim Dubravama 1943. godine

Na tim mjestima veze nisu bile stalne nego samo povremene. Jedna od najvećih i najbolje uhodanih veza preko Mrežnice bio je prelaz kod Rebić-mlina, gdje su prelazili uglavnom svi kuriri i veće partizanske jedinice.

Željeznička stanica u Donjim Dubravama bila je važan punkt za prihvatanje komunista i antifašista koji su dolazili u partizane iz Karlovca i Zagreba. Ilegalci iz gradova dolazili su obično u željezničarskim odijelima, a prihvatao ih je Franjo Hršak, prometnik, rodom iz Grižana kraj Crikvenice. Ove ilegalce je dalje pratio u partizane Nikola Papić i vezisti s relejnih stanica preko Mrežnice za Kordun u partizanske jedinice.

Među ostalim grupama ovim kanalom došla je u partizane i grupa glumaca iz Zagreba 22. aprila 1942. u kojoj su bili Vjeko Afrić, Milan Vujnović, Ivka i Joža Rutić, Zorž Skrigin, Salko Repak i Zvonimir Cvija.⁶²⁰ Željezničarskom osoblju pripadaju velike zadatke za prebacivanje ljudstva i materijala iz okupiranih gradova na slobodnu teritoriju Korduna i Banije.

Partijske veze između Tušilovića, Vojnića i Karlovca održavale su Dragica Opačić, Mila Kartaldja i Desanka Mihailović. Vezom iz Zagreba preko Karlovca na Kordun je dovedeno početkom augusta 1941. godine više grupa komunista i španskih boraca među kojima: Stanko Bijelić, Stjepan Milašinić Šiljo, Srećko Manola, Izidor Strok, Robert Domani, Košta Nađ, poznati partijski radnik dr Savo Zlatić i drugi. Te je komuniste iz Karlovca dovela Dragica Opačić. Desanka Mihailović vodila je više puta Josipa Kraša iz Karlovca na Kordun i Petrovu goru i nazad u Karlovac, koji je dolazio na područje Korduna radi organizovanja ustanka. Važne partijske zadatke i veze s OK KPH Karlovac i Nadom Dimić održavao je i Vojo Martinović.⁶²¹

Poslije oslobođenja Vojnića 12. januara 1942. godine veze s karlovačkim komunistima išle su i preko Desanke Đurić-Đipalo. Desanka je više puta uspješno izvršavala delikatne zadatke. Pri jednom pretresu progutala je pred ustašama uništenu poštu, a oni su je nakon strašnog mučenja ubili. Ona je stoički podnijela ustašku torturu, ali nije provalila vezu i više niko nije bio hapšen niti je stradao na toj vezi u Karlovcu.

Služba veze na rijeci Kupi

Kako je zemlja bila okupirana, a na području NDH se sve više širila ustaška propaganda, partijsko rukovodstvo donosi odluku da se što više povezuju hrvatska i srpska sela. Tako je na predlog komunista iz Pokuplja i uspostavljena partijska veza između Prkosa, naseljenog Srbima, i Donje Kupčine, šišljavića i Blatnice, naseljenih Hrvatima. Ova sela, smještena uz rijeku Kupu, postaću glavna prihvatna mjesta u daljem razvoju službe veze.

⁶²⁰ Josip Kavur: I svijetli svjetlo u tami (1941—1945), Hrvatsko narodno kazalište 1894—1969, Zagreb 1969, str. 138.

⁶²¹ Vojo Martinović, učenik bihačke Gimnazije, skojevac, borac odreda široka Rijeka, Mašvina i Močila poginuo je 1943. u Žumberku kao borac 13. proleterske brigade »Rade Končar«.

Na tom terenu, gdje se Kordun veže s Pokupljem, od prvih dana rada partijskih organizacija kovače se bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata.

Franjo Mikulić Kopač iz Donje Kupčine primio je u ljeto 1941. godine zadatak da uspostavi vezu s Prkosom. Zbog toga je dva puta dolazio u Prkos i razgovarao s Jovanom Bučanom i Vujom Roknićem.

Branko Nikoliš, partijski radnik iz Sjenčaka, sjeća se prvog sastanka u ljeto 1941. u Prkosu, u kući Nikole Bižića, gdje je dogovoreno da se partijska veza uspostavi preko Nikole Jovana Bastajića, i njegova sina Bude (ranjen 1944. a umro 1945. godine, koji su imali kuću uz samu rijeku Kupu i posjedovali više čamaca, a pripadali su naprednom radničkom pokretu.⁶²²

Prkošćani su uspostavili prve veze s partijskim radnicima iz Sjenčaka, Dugog Sela, Kirina i Štipana zahvaljujući partijskoj organizaciji Sjenčaka. Preko Prkosa uspostavljena je veza s Karlovcem. Veza je dalje išla iz Sjenčaka u Vrginmost, Glinu i Vojnić. Na vezu u Sjenčak dolazio je i sekretar KK KPH Vrginmost Rade Bulat u ljeto 1941. godine. Zatim su više puta dolazili Ljuban Miličević, Nikola i Vaso Mraović, koji su zastupali partijske organizacije iz Perne i Vrginmosta. Od svih partijskih radnika za uspostavljanje kontakata najodlučnija i najspretnija je bila Dragica Bulat. Ona je radila na vezi s višim partijskim forumima.

U toku ljeta i jeseni 1941. godine Sjenčak je bio važno sastajalište komunista Korduna, Pokuplja i Karlovca. Iz Karlovca su dolazili u Sjenčak Branku Nikolišu: Ivo Rukavina, Josip Kraš, Rade Končar, Ivo Marinković i drugi.

Značajna su mjesta sastajanja u Karlovcu bila kod Riste Konstantinovića i dr Pube Dragomira Drakulića. Na sastanke s Josipom Krašom u Karlovac odlazili su: Branko Nikoliš, Stanko Maslek, Stevo Kličковиć, Mile Manojlović Gedžo i drugi, a Ranko Mitić je dolazio iz Gline zastupajući partijske organizacije iz Banije.

U šumi Muljcima Josip Kraš je govorio o političkoj situaciji u svijetu i razvoju narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji. Tom je prilikom prenio partijskim organizacijama direktive CK KPH i CK KPJ.⁶²⁵

Sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković dolazio je često na sastanke u Sjenčak, a pratila ga je Dragica Bulat. Od augusta do do decembra 1941. godine Marinković je bio nekoliko puta u Sjenčaku.

U jesen 1941. godine održana je u Sjenčaku, na Križu, konferencija u kući Branka Nikoliša na kojoj su učestvovali: Josip Kraš, Košta Nad, Ivo Rukavina, Srećko Manola, Jakov Kranjčević

⁶²² Niko i Bude Bastajić već su od 1937. godine kontaktirali s komunistima iz Sjenčaka. Donosili su iz Sjenčaka literaturu i aktivno učestvovali u prikupljanju pomoći preko Seljačkog kola za borbe u Španiji, koja se sakupljala u Prkosu i Sjenčaku. Pomoć je dalje slana partijskim kanalima i poštom u Španiju i kasnije u logore u Francuskoj.

⁶²³ Branko Nikoliš, Sjećanja iz rata, zapisi, vlastita arhiva, Beograd.

i dr Savo Zlatić. Konferencija je trajala čitav dan u zatvorenoj sobi. Na konferenciji se raspravljalo o širenju ustanka, učvršćivanju veza i stvaranju partizanskih odreda na Kordunu.

Služba veze Korduna prihvatila je na putu iz Zagreba u Kordun, nakon izvršene diverzije u Glavnoj pošti u Zagrebu, zagrebačke diverzante koje je dočekala Dragica Bulat i sprovela ih na slobodnu teritoriju Korduna. U Skakavcu je Vilima Galjera, Josipa Čuljata i Slavka Markona srela ustaška patrola, koju su oni obmanuli govoreći joj da idu popravljati telefone u Sjeničak. Međutim, tada u Sjeničaku uopšte nije bilo telefona. Nakon objave potjernice za njima preko radija došle su ustaše na biciklima u Sjeničak, ali nisu nikog pronašle.

Čvrste partijske veze 1941. godine bile su s Nikolom Brezovićem iz šišljavića. Na ovu vezu u Sjeničak u toku 1941. godine dolazili su Mile Roknić i Mirko Rkman iz Perne. S područja Vojnića dolazio je Milić Dejanović, a s područja Dugog Sela, Štipana i Kirina dolazili su Nikola Vidović i Mile Kličkovć. Kao predstavnicd skojevske organizacije dolazili su više puta Milj kan Maslić i Nikola Romčević Osula.⁶²⁴

Tomo Mikulić Gajdaš u svojim uspomename piše: »Vladislav Koren je održavao vezu s Karlovcem i Zagrebom. Sudjelovao je na Okružnoj partijskoj konferenciji OK Karlovac. Ja sam održavao vezu s Franjetićem, urednikom Seljačke misli i brošura iz španjolskog rata u Zagrebu. Od njega sam dobivao propagandni materijal Seljačku misao, brošure iz španjolskog građanskog rata i ilegalnu štampu. Bio sam povjerenik za Donju Kupčinu.

Kako je Hasan Kikić bio učitelj u Pisarovini, organizirao je mrežu za raspačavanje toga propagandnog materijala na cijelom području kotara Pisarovina i postavio povjerenike u općinama. U opštini Pokupsko bio je povjerenik Josip Kireta, u Pisarovini Franjo Draganić, službenik advokata Kolubara. Kireta je također održavao vezu sa Zagrebom i bio nekoliko puta na sastanku s Franjetićem, Hasanom Kikićem i drugima. Ovo je mnogo pridonijelo okupljanju i aktiviranju naroda.«⁶²⁵

Veza iz Zagreba s Kordunom je održavana i preko klijeti Roze Staničić u Zumberku i s Pavlom Videkovićem,⁵²⁶ i Leom Rukavinom (poginuo 3/4. septembra 1941) i Jankom Krajićem (osuđen od Narodnog suda 1944. i strijeljan) u toku 1941. godine. U 1941. godini glavni punktovi veze s Pokupljem bili su kod sestara Rajke⁶²⁷ i Zdenke Baković (Rajka je narodni heroj, umrla je 25. decembra 1941. u Bolnici sv. Duh od kontuzija ruku i nogu

⁶²⁴ Stanko Maslek, Zapisi i sjećanja, vlastita arhiva. Lasinjski Sjeničak, opština Karlovac.

⁶²⁵ Tomo Mikulić Gajdaš, Sjećanja i zapisi iz NOB-a, izdanje Informatora, Zagreb 1967, str. 39.

⁶²⁶ Pavao Videković Ivan, narodni heroj Jugoslavije. Rođen je 1908. u Novcima, Samobor. Zemljoradnik, član KPJ od početka 1941. U NOB stupio 1941. godine. Poginuo 1943. kod Samobora. Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, urednik Slobodan Petrović, Izd. Omladina, Beograd 1958, str. 842.

⁶²⁷ Rajka Baković, narodni heroj Jugoslavije. Rođena je 1920. u Boliviji, Južna Amerika. Student Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a od 1938. godine. U NOB stupila 1941. Poginula 25. jula 1941. Ibid., str. 36.

izvršenih od ustaških agenata, a Zdenka je istovremeno mučena i umrla je zbog pada s trećeg kata u Zvonimirovoj ulici 2 u Zagrebu)

Prve veze su išle dz Donje Kupčine u Karlovac i Zagreb, a zatim u kotare Pisarovina i Vrginmost. U to vrijeme, pred rat, djeluje u Donjoj Kupčini partijska organizacija i grupa omladii- naca skojevaca koji će kasnije svi stupiti u NOB. Kupčinu nazi- vaju »Malom Moskvom« i »Crvenom Kupčinom.« Ona je već u tom predratnom periodu usko sarađivala s Prkosom, koji od davnina nazivaju »Malom Kupčinom.«

Ta dva mjesta još su otprije bila čvrsto povezana i sarađivala su na svim područjima društvenog, političkog i ekonomskog ži- vota. Ta dva mjesta postaće oslonac u organizaciji i održavanju partijskih veza, veza NOV i POJ, zatim veza upravnih organa vla- sti i svih mogućih saradnji.

Franjo Mikulić Kopač iz Donje Kupčine uspostavio je kontakt vezu s Nikolom Brezovićem jula 1941. godine na zabavi u Donjoj Kupčini. Na toj zabavi je javno govorio o opasnosti od Njemačke, a poslije toga mu je prišao Nikola Brezović i tako je došlo do susreta između komunista. Tomo Mikulić dobio je zadatak da uspostavi vezu preko Kupčinaca Anke Rapelj i Josipa Mikulića s višim rukovodstvom u Zagrebu. Tada nisu postignuti značajniji kontakti s partijskim rukovodstvom i sa zagrebačkom partijskom organizacijom. *

Poslije sastanka Nikole Brezovića i Franje Mikulića, Franjo je bio pozvan na sastanak u Karlovac gdje je podnio izvještaj. Organizacija partijskog rada u kotaru Pisarovina došla je pod kompetenciju OK KPH Karlovac. Na tom su sastanku iznijete partijske direktive i podijeljen propagandni materijal za opštine Pisarovina, Jastrebarsko, Pokupsko i Donja Kupčina. Podijeljena su zaduženja za rad u pojedinim opštinama. Tomo Mikulić je bio zadužen za rad u opštinama Kupinec i Zdenčina. Franjo Mikulić za Pokupsko i Pisarovinu, Stjepan Koren za Jastrebarsko, a ostali su komunisti imali da rade u Donjoj Kupčini.

Odlaskom OK KPH i preseljenjem tehnike iz Karlovca na Kordun trebalo je uspostaviti vezu Kordun — Pokuplje — Karlovac.

O tome Nikola Brezović kaže: »Prva veza je uspostavljena na rijeci Kupi, što posebno ističem jer tu nije samo granica između hrvatskih i srpskih sela, već je to teren koji je kasnije predstav- ljao jedan zid gdje su ustaše htjele uspostaviti zid tzv. NDH od ustanka koji se širio na Kordunu.«

Zaslugom sekretara OK KPH Karlovac Marijana Čavića — a kasnije Ive Marinkovića i dr Save Zlatića, koji su se stalno kre- tali ovim terenom — partijski rad se proširio od Karlovca do Siska s obje strane rijeke Kupe.

Veza uspostavljena preko Prkosa sa Sjendčakom bila je zna- čajan faktor u saradnji partijske organizacije Korduna i Pokuplja

Centar partijskog rada u sjevernom dijelu Korduna bila je škola u Lasinjskom Sjeničaku gdje je radio Mile Martinović, učitelj, te Stanko Maslek i Branko Nikoliš. Oni su sačinjavali jezgru partijske organizacije u Sjeničaku 1941. godine. Nikola Bastajić, solunski dobrovoljac iz Prkosa, prevezio je čamcem na Dunariću, preko rijeke Kupe, u blizini svoje kuće. To je prva veza Okružnog komiteta KPH Karlovac s Kotarskim komitetom u Sjeničaku i organizacijama u Pokuplju s lijeve strane Kupe. Sve je to bilo savjesno organizovano. Znak raspoznavanja bio je bacanje nekoliko grumena zemlje u vodu. Na taj znak je Nikola dolazio čamcem, a Brezović je od njega primao poštu ili mu je predavao materijal. Tako su dostavljali razni materijal i direktive s obje strane rijeke Kupe. Veza na rijeci Kupi redovito je održavana kroz čitavu 1941. godinu sve do velike ustaške ofanzive na Kordunu 21. decembra 1941. godine, kada su ustaše zapalile selo Prkos, a stanovništvo poklale. Tada je uhvaćena čitava porodica vozara s Kupe Nikole Bastajića, osim sina Budimira, koji je pobjegao u Sjeničak i stupio u partizanske jedinice. Nikola Bastajić, koji je bio direktno zadužen od OK KPH Karlovac za vezu, pobjegao je u Donju Kupčinu, potom došao u šišljavić, gdje su ga ustaše uhapsile. Ustaški tabornik Tomo Družak pustio ga je iz zatvora, a on nakon toga dolazi Nikoli Brezoviću, koji ga upućuje da bježi, ali je zbog svoje neodlučnosti i neodlučnosti komunisti s kojima je tada kontaktirao ponovo pao ustašama u ruke. Iz šišljavića, iz kuće Đure Brezovića Pavića doveden je Nikola Bastajić kolima u Banski Kovačevac i zatvoren u podrum Osnovne škole gdje je mučen i ispitivan, a zatim u šumu Matejić kod Banskog Kovačevca mučki ubijen s grupom Prkoščana. Iako mučen, Nikola nikog nije pokazao, a ni vezu na kojoj je predano radio. Nikola Brezović je tada pobjegao iz šišljavića u Karlovac, obukao se u domobransku uniformu i nastavio partijski rad.

Na sjevernom dijelu Korduna nastao je masovni pokolj srpskog stanovništva i veza je, praktično, sve do proljeća 1942. godine bila prekinuta i nije se mogla da uspostavi. Karlovački komunisti Joža Tomc, Viktor Koričan, Nikola Brezović i Ivica Tomšić pokušavali su da uspostave vezu s OK KPH Karlovac, koji se tada nalazio na Kordunu, ali nisu uspjeli. Jedino je Ivica Tomšić, kada je pušten iz zatvora na sprovod svoje majke, uspio pobjeći na Kordun i više se nije vratio u Karlovac.

Nikola Brezović se uspio sredinom februara 1942. godine prebaciti s grupom domobrana u Donje Dubrave, gdje ga je Simo Karapandža povezao s Okružnim komitetom KPH i prebacio u Perjasicu. Kada je Brezović došao u Perjasicu, dobio je na poklon vunene bijele čarape u znak pažnje i dobrodošlice u partizane.

Brezović je prešao na oslobođenu teritoriju 3. marta 1942. godine u vrijeme priprema konferencije OK KPH Karlovac. Na svom putu na Kordun pronašao je Nikicu Herakoviću i Mirka Popovića kao domobrane u Donjim Dubravama, koji će se kasnije

naći u partizanima, d to u partizanskoj grupi Grge Milašinčića na Zumberku i Pokuplju. Brezović je ranije u svom pismu Okružnom komitetu KPH Karlovac predlagao da se veze više ne mogu održavati redovnim komunikacijama, već da trebaju ići šumama i stranputicama. Predlagao je da se s Korduna dolazi u šumu Kablarski lug i da je to najpogodniji teren za održavanje veze s Pokupljem.

Sekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković obradovao se što su na konferenciji od 12. do 15. marta 1942. godine stigli komunisti iz Karlovca i Pokuplja, pošto su sve veze bile pokidane. Trebalo je privući i hrvatske krajeve u NOB kako i ustanak na Kordunu ne bi došao u pitanje, jer su ustanički krajevi bili pod stalnim pritiskom neprijatelja. Kladuša je bila oslobođena i na konferenciju su bili pozvani svi ugledni ljudi toga mjesta pa je među njima došao i hodža. Članovi OK KPH Banije Vlado Janić i Artur Turkulin došli su kao gosti na konferenciju.

Vlado Popović na partijskoj konferenciji OK KPH Karlovac u Velikoj Kladuši 1942. godine u svom govoru je istakao: »Drugovi, vi ste stvorili vojsku i naoružali je, a sada je treba čuvati d ojačati, treba prenositi borbu sve dalje i dalje jer dio karlovačkog okruga još nije zahvaćen borbom. Treba svim snagama pomoći tamo gdje se ukaže potreba jer se i vama pružala pomoć iz drugih krajeva.« Time je Popović mislio na dolazak kadrova iz Karlovca i Zagreba na Kordun, a sada je nastala situacija da kordunaške jedinice prelaze u Pokuplje i Žumberak, Kalnik i Zagorje i da tamo pomažu svojim iskustvom u dizanju ustanka. U smislu zaključaka Okružne konferencije formirale su se grupe koje su se trebale prebacivati u krajeve sjeverno od rijeke Kupe i Save. Međutim, s grupama su otišli i Viktor Koričan, Mirko Popović, Nikola Ladišić, Nikola Brezović i mnogi drugi. Na konferenciji je dogovoreno da se ima uspostaviti i obnoviti stalna veza na rijeci Kupi između Prkosa i Donje Kupčine, a da se pomiče i održava prema mogućnostima na sektoru od Selnice i Blatnice do Desnih štefanki i Augušanovca.

Zbog lokalne neprijateljske ofanzive tada nije došlo do uspostavljanja veze na rijeci Kupi, a Nikola Brezović se u zajednici s partizanskim jedinicama i narodom povlačio prema Kordunu i preko Barilovića, Vučjaka i Velike Jelse došao u Pokuplje s većim zakašnjenjem.

Mile Bučan, komandir 3. čete 4. bataljona, sjeća se prvih kontakata i dogovora s predstavnikom HSS-a iz Pokuplja Milanom Martinovićem (postavljen poč. 1942. za zapovjednika Pripremne ustaške bojne u Pisarovini), koji dolazi u Bjeloše u Sjeničak na pregovore dvaput. Njega dovodi u Sjeničak Joža Bnitvec, Stankov sin iz Crne Drage, a pregovore su vodili član komiteta Nikola Romčević Osula (poginuo 1943), Nikola Vidović i Mile Bučan. Pred Martinovuća je postavljeno da ima prebaciti grupu partizana u Pokuplje i da dobavi veće količine soli i cigareta, što će

biti garancija da pristaje uz NOP. Milan Martinović je pristao na suradnju ii nije pokazao grupu koja se prebacila preko Kupe ispod sela Prkosa i Perčića i otišla u Kupčinsku, Draganičku i Cvjetkovačku šumu i dalje za žumberak.

Tako je prebačena 15/16. aprila 1942. godine preko rijeke Kupe prva grupa partizana prvoboraca u kojoj su bili Tešo Bulat, Milan Mraović Simić kasnije narodni heroj Jugoslavije — poginuo 21. augusta 1943. godine u Donjoj Kupčini, Stevo Kličković, Nikola Ladišić, Nikola Bastajić Božickov, Vujo Vuković, Miladin Bastajić, Mile Bučan Ćirko, Mile Bastajić Nikolčin, Dušan Vlainić, Jovića Mraović Zec, Pajo Janjić, Franjo Kurelec, koji je dezertirao.

Nakon prelaza grupa je svakodnevno napadala na neprijatelja. Ova partizanska jedinica nije se odmah omasovala, ali početkom juna mjeseca ima već 60 boraca, od kojih se formira četa Kljuka.⁶⁹ Zahvaljujući herojstvu prvoboraca Korduna, koji su se našli na tom području, grupa se održala, omasovala i prerasla u veću partizansku jedinicu. O prebacivanju prve grupe partizana s Korduna u Pokuplje i Žumberak partijski radnik iz Donje Kupčine Franjo Mikulić je zapisao: »Prilikom prebacivanja prve grupe partizana s Korduna u Pokuplje dogodilo se nešto neobično. Grupa je prebačena bez prethodne pripreme i unaprijed uspostavljene veze. Smatram da je učinjena velika pogreška što se dozvolilo da se grupa prebacuje preko nesigurne veze, bez osiguranja na Kupi, te da se prepusti samoinicijativi i snalažljivosti.« Trebalo je da se grupa po karti kreće prema Žumberku. Kad su se smjestili u Cvetkovačko-Draganičkoj šumi, u jednoj pastirskoj šupi gdje su sušili odjeću, na njih je slučajno naišao Mirko Mikulić, a iza toga je udarila talijanska vojska koja je bila poslana za ovom grupom partizana. U toj borbi je poginuo Mirko Mikulić, a cijela grupa se uspjela izvući i povratiti prema Kupčini. Mikulić se sjeća: »Nastala je jaka pucnjava, a pošto smo i mi bili u šumi, ocijenili smo da bi tako nešto moglo da bude. Odmah smo poduzeli da izvidimo teren, tako da su se Stevo Koren i Tomo Mikulić našli na potoku u Kupčini gdje su uspostavili vezu s grupom partizana koja se povlačila pred Talijanima. Budući da je voda plavila, bilo je otežano prebacivanje partizanske grupe. Grupu snio prebacili u Koritinju gdje ju je vodio Stjepan Koren-Bendžo, a zatim se ona vratila nazad u Donju Kupčinu kako bi se stekao utisak da se tu nalaze veće partizanske formacije.⁶³⁰

Druga partizanska grupa se prebacila preko rijeke Kupe u Pokuplje između sela Desni štefanki i zatim došla u Kupčinsku šumu, predio Mlake. Ovu grupu je prebacio Mika Orečić uz znanje Milana Martinovića i Ivana Tora, vođa HSS-a u Pokuplju. Prva

⁶²⁹ Jovo Bučan, Nikola Budan, Simo Vučinić, Ljuban Hajdinović, Petar Bekić, Miloš Arbutina, Vaso Kajganić, Gojko Bi/ić, Nikola Bastajić, Rade Bastajić, Milan Korać, Željko Bučan, Zorka Bučan, Radovan Roknić, Milan Radović Cokara i mnogi drugi poginuli su u toku NOB-a u borbama na području Pokuplja i Žumberka. Među živim borcima isticali su so u borbama u Pokuplju, Turopolju, Žumberku čedomir (čedo) Bučan, Mile Bučan Ćirko, Nikola Bjeloš Lešo i mnogi drugi.

akcija ove grupe je bila razoružanje i rastjerivanje seoske straže u šišljaviću, a druga akcija je bila uspješno razoružavanje žandarma u Crnoj Mlaki i zarobljavanje veće količine plijena (veće količine raznih prehrambenih artikala) koji su prebačeni na Kordun.

Kasnije je relejna stanica izdvojena iz sastava 3. čete i stationirana u kući Đure Bjeloša u zaseoku Bjelošima (s komandrom Markom Bižićem na čelu). U toj stanici službu veze su vršili: Vujo Bižić, Petar Bučan, Mile Bučan, Dragan Roknić i drugi. Pored boraca 3. čete u sastav ove relejne stanice ušli su i civili koji su obavljali vrlo delikatne zadatke na vođenju i prevoženju preko rijeke Kupe između Prkosa i Donje Kupčine.

U isto vrijeme u martu 1942. godine je formirana i druga relejna stanica čije je središte bilo u Ostrožinu. Komandir ove stanice bio je Simo Bučan. Zatim se ova stanica ojačala i za njenog komandira je došao politički delegat Mile Mihailović, a njegov zamjenik je bio Ljuban Macuta. U toj stanici su radili vezisti: Budimir Bastajić, Gojko Bižić, Dragan Bučan, Miladin Dobrić, Đuro Romčević Osula i drugi. Obje ove stanice su usko sarađivale i vršile naizmjenično i kombinovano službu veze, a sjedište im je bilo na dva mjesta, i to u Sjeničaku i Ostrožinu kako bi se lakše mogao maskirati pokret relejaca koji su išli svako veče na vezu na rijeku Kupu.

Veza na rijeci Kupi u proljeće 1942. god. održavana je niz Kupu na liniji od ušća pritoke Kupčine do ušća pritoke Velike. ^M prvo su vrijeme saobraćala dva čamca, zatim su izrađena tri nova, a kasnije su nabavljena još dva čamca. Tako se na toj kratkoj liniji našlo sedam čamaca koji su korišćeni naizmjenice i prema potrebi (još i danas postoji kod Prkoščanskog polja mjesto zvano Tuk jedan potopljeni čamac u Kupi koji je služio za prevoz. Takav čamac je 1951. godine izvadio pukovnik JNA Vaso Roknić i predao ga Gradskom muzeju u Karlovcu). Čamci su svako veče nakon izvršenoga prevoza bili potapani, a kada se dolazilo na vezu iduće veče, prethodno se oprezno provjeravao teren radi eventualnih ustaških zasjeda, a potom se ugovorenim znacima sporazumjevalo da li se mogu vaditi čamci i ići preko Kupe. Postojalo je pravilo da se na vezu nikad nije išlo na isto mjesto, pa po mogućnosti ni u isto vrijeme, a isto tako niti broj busena bačenih u vodu nije se smio ponoviti. Citava ova organizacija signalizacije i sporazumijevanja bila je tako usavršena da se nije desilo za tri godine rata da bd je ustaše svojom špijunažom otkrile, iako su znale da se na tom sektoru održava partizanska veza između Korduna, Pokuplja i Žumberka.

Da se vidi kako je organizovana veza na prostoru između sela Prkosa i Donje Kupčine, neophodno je iznijeti neke bitne momente zbog kojih se OK KPH Karlovac i Štab 4. bataljona I kordunaškog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda odlučio

baš za taj teren, koji je u ovim uslovima bio najpovoljniji za prevoz i prebacivanje ljudstva i materijala iz Pokuplja, Zumberka, Zagreba i Karlovca na Kordun i, obrnuto, za prebacivanje s Korduna partizanskih jedinica i pojedinaca.

Prkos, koji leži na desnoj obali rijeke Kupe, bio je potpuno uništen u decembarskoj ustaškoj ofanzivi 1941. godine. Od cjelokupnih stambenih i gospodarskih zgrada ostale su samo trošna kućica zadruge Bižić-Dobrić, iznad rijeke Kupe, staja Nikole Bižića i kokošinjac Petra Bastajića. Na području Prkosa nije tada uopšte bilo nastambi ni organizovanog života, jer je 21. decembra

1941. godine pohvatano i ubijeno 80% stanovništva koje se zateklo u kućama. Na tom se terenu od tada kretalo poluilegalno i moglo se na njemu zadržavati samo povremeno, zato što su područje Prkosa stalno držale pod kontrolom ustaško-domobranske posade iz Lasinje i Banskog Kovačevca. U takvim uslovima službu veze na ovom području mogli su jedino vršiti ljudi koji su poznavali svaki grm, žbun i svaku rupu i vododerinu, pa i svakog čovjeka iz susjednih uporišta koji se kretao po ovom terenu. Prkošćani su dolazili poluilegalno na ovaj teren s motivacijom da se, tobože, interesuju za svoju imovinu: žito i trave na livadama, koje su oni bili primorani da prodaju u bescjenje. Ti gospodarski momenti bili su redovno kamuflaža za vršenje obavještajne službe i na taj se način kontrolisao svaki pokret neprijateljskih vojnika i njihovih simpatizera.

Na drugoj strani rijeke Kupe preko širokih polja, na udaljenosti nekoliko kilometara nalazi se Donja Kupčina, naseljena Hrvatima, koji su se početkom 1942. godine u velikom procentu odlučili za NOB i čiji su najbolji sinovi još u toku 1941. godine vršili pripreme za ustanak. Oni su se opredijelili za NOB u vrijeme kada su njemačke, talijanske i ustaške horde bile u naponu snage. Dolazili su ne samo partijci već i vanpartijci, što je unosilo snažan moral u srpski narod Korduna i u njegove borce, koji su sačinjavali u to vrijeme 95% sastava partizanskih jedinica. Tada su partizanske jedinice Korduna bile sastavljene, uglavnom, od seljaka i vrlo malog broja radnika. Drugovima iz Donje Kupčine i Nikoli Brezoviću namijenjen je vrlo težak i odgovoran zadatak da organizuju veze na lijevoj obali rijeke Kupe u krvatskim selima, kuda se nužno morao prenijeti ustanak, a gdje je djelovao i bio dosta jak HSS. Postavljen je zadatak da se stalno kontaktira s područjem Korduna, gdje je ustanak razvijen, i da se kroz područje Pokuplja sprovedu na Kordun komunisti i antifašisti koji su dolazili iz Zagreba i Karlovca u partizanske redove. Nužna je bila ta stalna veza koja će neprikosnoveno raditi, a koju je organizovao Okružni komitet KPH Karlovac i Štab kordunaških narodnooslobodilačkih partizanskih odreda. Ova veza bila je od velike važnosti i za CK KPH i Glavni štab NOV i POH. Borci iz Donje Kupčine i Prkosa koji su ušli u službu veze bili

su ujedno i politički radnici, obavještajci, propagatori i nosioci ustanka u Pokuplju i Žumberku.

Na vezi između Selnice i Pokupske Blatnice kasnije su jedno vrijeme radili Mato Jelkovic i njegov otac Mijo. »Na vezu u Selriicu odlazili smo više puta,« sjeća se Petar Bučan, »a tu su nas čekali na vezi Mato Šepac i Ivan Vukić. Međutim, ova veza nije duže funkcionisala jer su ustaše pronašle čamac i u njega bacile bombu.«

Veze na rijeci Kupi, koje su uspostavljene u martu 1942. na sektoru od Selnice i Pokupske Blatnice pa do sela Sredičkog, Desnih Štefanki i Augušanovca, nisu prestale da rade sve do aprila 1943. godine. Ali glavna i najkonspirativnija veza bila je na Kupi između Prkosa i Donje Kupčine, koja se održavala svakodnevno i gdje su prelazile najodgovornije ličnosti pokreta i direktivna pošta. Zimi 1942/43. na liniji veze Prkos—Donja Kupčina pokusala je ustaška posada iz Lasinje postaviti zasjedu, ali je njena patrola naišla na partizansku zasjedu kod škole u Prkosu kojom prilikom je ubijeno devet ustaša, jedan je uhvaćen živ i jedan je pobjegao. Veza kroz naseljena mjesta koja su posjedovala čamce ili veće olovne objekte vršena je u situacijama kada je bilo više materijala ili su prolazile veće partizanske grupe, koje su mogle da prave same sebi zaštitu. Vezom iz Karlovca išlo se preko Pokupske Blatnice, šišljavića do Prkosa, a odavde dalje za Sjeničak i Kordun gdje su se nalazili OK KPH Karlovac, CK KPH, GS NOV i POH i Komanda kordunaških odreda.

U 1942. godini važan je punkt veze bio u Zagrebu kod grafičkog radnika Bogdana Popovića (poginuo 1944. godine u Zagrebu) s kojim je sarađivao i Stipe Dasović. Važan kanal veze iz Zagreba za Pokuplje išao je preko Ivana Javornika Ratka, koji je održavao veze s Dukom Vasićem i Stjepanom Šimecom iz Velike Gorice, a Stjepan Šimec je održavao veze sa žumberkom i Pokupljeni. Ova je grupa imala veze na više mjesta u Zagrebu i bila je povezana s Mjesnim komitetom KPH Zagreb, koji je vodio računa i o njihovim eventualnim hapšenjima i zamjenjivanju drugim aktivnostima koji su išli na veze u Žumberak i Pokuplje, kao i u druge krajeve.

Važan punkt u Zagrebu za održavanje veze s Pokupljem bio je u kući Srećka Rusmana, zanatlije, vlasnika livnice metala u Savskom gaju. U toj grupi metalaca radili su Srećko Rusman, Ivan Očak zvani Ico, Josip Bele, Mirko Božurić, Ivan Rogić, Josip Antić, Josip Dvorski i drugi. Ivan Očak iz ovog ilegalnog mjesta nekoliko puta je odvodio preko Sv. Klare zagrebačke ilegalce i komuniste u Pokuplje gdje ih je predavao na vezu Franje Mikulića Kopača i Čete Kljuka u koju je i sam došao s grupom Zagrepčana.

Boris Ileš sjeća se svoga odlaska iz Zagreba u oktobru 1942. godine: »Prvi kurir je vodio Lutvu Ahmetovića i mene do Horvata, a zatim nas je preuzeo Pavao Videković i vodio nas do Donje

Kupčine, gdje su nas preuzeli kuriri, s tog terena. Zatim smo prešli rijeku Kupu kod Prkosa, došli u Sjeniĉak, u Relejnu stanicu, koja nas je prebacila u Glavni Ńtab NOV i POH.« Stalni kuriri na ovoj vezi Zagreb—Pokuplje bili su jedno vrijeme Milan Kuren Gubec i Zane. Tako je Gubec odlazio u Źumberak, Zagorje, Pokuplje i na Kordun i pripadao je onim kuririma koji su odliĉno poznavali teren i dobro se kretali kroz sva mjesta, Ńto drugi nisu mogli da ĉine. U Glavnom Ńtabu NOV i. POH formirana je rezervna grupa boraca i rukovodilaca koja je upuĉivala pojedince i grupe u mjesta Ńto su bila ugroŹena neprijateljskim napadima i ofanzivama — da pruŹe pomoĉ vojnim i politiĉkim rukovodstvima u pogledu voĊenja oruŹane borbe i u politiĉkom radu. Tako je u toku teŃkih borbi na Zumberku, a naroĉito na planini Geri, jedna grupa upuĉena preko veze Prkos—Donja Kupĉina u Źumberak. Grupu je vodio kurir Marko ĉunĉiĉ (Markeĉin) i Pavao Videkoviĉ. Ta se grupa kretala od Donje Kupĉine do Horvata — gdje se nenamjerno ranio Martin Mojmir, koji je vraĉen nazad u bolnicu na Petrovu goru, a od Horvata je iŃla za Samoborsko gorje i dalje sve do Slovenije. Preko Slovenije grupa je doŃla zaobilazno na planinu Geru u Zumberku, gdje se spojila s tamošnjim partizanima kojima je predala municiju upuĉenu iz Vrhovnog Ńtaba. U toj grupi bili su: Mika Ńpiljak, Josip Ćuljat, Milan Brunoviĉ, Boris Ileĳ i kurir Paveliĉ, koji je kasnije dezertirao i izdao neke pozicije partizana u Zumberku.

Grupa zagrebaĉkih skojevaca poŃla je 30. augusta 1942. u partizane iz Zagreba preko Odre gdje se javila u tamoŃnoj gostionici odreĊenom javkom, odakle je krenula u 24 sata prema Kravarskim goricama i doŃla u vezu s Bataljonom Kljuka, koji je skojevce otpratio do ŃiŃljeviĉa gdje su preŃli rijeku Kupu i stigli u Prkos, a odatle krenuli dalje za Sjeniĉak. Prema sjeĉanju drugarice Vere Sariĉ, grupa je imala devet ĉlanova, meĊu kojima su se nalazili i Ivo Dankoviĉ i Bogdan ZajŃsek. Svi su skojevci bili lagano obučeni i odavali su utisak da idu na izlet, a ne da odlaze u borbene redove partizanskih jedinica. Vezom koja je iŃla od Zagreba za Kordun — proŃli su mnogi rukovodioci, meĊu kojima i dr Ivan Ribar, sin mu Ivo Lola i drugi.

Grupi rukovodilaca koji su poŃli iz Zagreba na putu od Źumberka do Pokuplja prikljuĉili su se rukovodioci Vlado Matetiĉ, Veco Holjevac, komandant 2. operativne zone; Marko Beliniĉ, komesar 2. operativne zone; Boco BalaŃ, komandant Źumberaĉko-pokupskog odreda i drugi.

Na putu za Kordun odrŹan je sastanak s Kotarskim komitetom KPH Pisarovina u njegovoj bazi koja se nalazila u Kupĉinskoj Ńumi i izvrŃena je smotra Bataljona Kljuka. Ivo Lola Ribar je tada izjavio da ĉe o uspjesima Bataljona Kljuka i partijskom radu u Pokuplju podnijeti izvjeŃtaj Josipu Brozu Titu i tom je prilikom pred postrojenim bataljonom pohvalio sve borce, vojne i politiĉke rukovodioce. Na sastanku Komiteta KPH Pisarovina

raspravljalo se o potrebi formiranja još jednog bataljona na ovoj teritoriji. To je bila realna ocjena jer je već tada ustanak zahvatio Vukomeričke gorice, Pokupsko i druga mjesta sve do Velike Gorice. Međutim, Bataljon Kljuka otišao je u Žumberak, a iza toga počela je i IV neprijateljska ofanziva pa nije došlo do formiranja tog bataljona, zbog čega je zakasnio ustanak na ovom području za šest mjeseci.

Dr Ivan Ribar je zapisao: »Za vrijeme našeg boravka u Žumberku pripreman je naš napad na Samobor uz pomoć još jednog bataljona s Korduna, s komandantom, poznatim borcem Vido- vičem. Pred polazak Lolo je pozdravio borce u stroju u ime Vrhov- nog štaba i Centralnog komiteta partije.

Odatle je trebalo da krenemo u Sloveniju, no zbog nastupa- juće Musolinijeve ofanzive morao sam se još neko vrijeme zadržati na Žumberku. Docnije smo Stevo, Marko, Lolo i ja, uz dobru prat- nju, krenuli prema mjestu Glavnog štaba Hrvatske.

Ujutro rano krenuli smo iz šume sela Draganića i polako se približavali mjestu Kupčini. U selo nismo ulazili, nego smo se zadržali sve do navečer u šumi, u krugu jedne partizanske jedi- nice zvane Kljuka, koja se sastojala od oko stotinu naoružanih boraca. Stevo, kao komandant zone, održao je odredu govor na- glašavajući da je on dio Narodnooslobodilačke vojske. Poslije smo zajedno s odredom ušli u selo, gdje su nam seljani, naši simpati- zeri, priredili večeru. Stevo i Lolo pokupovali su u selu sve ciga- rete — koliko ih je bilo u prodaji. Da bi prikrili svoje kretanje, prolazili smo ulicama sela koje vode natrag u šumu, a na zaokretu smo jednim sporednim selskim samotnim puteljkom skrenuli prema rijeci Kupi. Izabrali smo najmračnije mjesto na obali i sjeli. Očekivali smo čamac iz srpskog sela Prkosa. Iz obliž- njeg sela se čula galama pijanih ustaša. Kamenčićem bačenim u Kupu dat je znak da dolazi čamac kojim smo se redom prevozili. Čamac je bio zaronjen u rijeku da ga ne bi zapazili ustaški pan- duri i zato je bio sav mokr. Prvi sam se ja prevezao sa Lazicom i dok su se ostali prevozili, mi smo pošli naprijed šumom u Sjeni- čak, gdje smo dočekali dan ležeći pokriveni prosenom slamom. Ujutro smo ugledali popaljeno selo, nema nijedne cijele kuće, stariji ljudi, žene i djeca u zemunicama (bajtama). Kada smo se izvukli iz slame, oko nas se okupiše seljaci sa košarom sira, jaja, kruha, toplog mlijeka sa žgancima. Zajedno su s nama do- ručkovali, slušajući naša obavještenja o borbama protiv ustaša i četnika. Iako im je bilo sve opljačkano, spremili su nam kola i konje da nas prevezu u Vojnić .. .«*

Jednom je ovom vezom prevezen i jedan nepoznati drug iz Istre. Kada su ga Prkošćani prevezli, pratilac Toma Mikulić zvan Bugarin nije se usudio da ide s njim u Sjeničak, već su sa njim morali ići Jandre i Joco Bastajić zbog toga što nisu dobili za Istranina nikakve podatke. Praksa je bila da se vodi stroga kon-

troia prema svim onima koji su stupali u partizanske redove. Sumnjivi su se upućivali u više partizanske instance. Tako se vršilo sprovođenje pojedinaca i grupa od Kupe do Sjeničaka ili Ostrožina gdje su bile smještene relejne prihvatne stanice.

Milić Bučan, borac Relejne stanice, sjeća se dolaska grupe viših oficira iz Vrhovnog štaba NOV i POJ u Ostrožin. U ovoj je grupi bilo dvadesetak vojnih rukovodilaca koji su išli u Sloveniju da tamo pojačaju vojni komandni kadar. Grupa je preuzeta u Lasinjskom Dugom Selu od vezista Relejne stanice Ostrožin i Sjeničak. U grupi su bili: Arso Jovanović, Mile Kilibarda, Pero Popivoda, Zdravko Jovanović, Milovan Šaranović, Dragoljub, Predrag Jeftić i drugi.⁶³⁻ Ova grupa partizanskih oficira je upućena u jesen 1942. godine s područja Srbije, Crne Gore, preko Bosne i Hercegovine u Sloveniju, putem relejnih stanica i službe veze od Srbije do Slovenije.

Prema sjećan ju Nikole Brozovića, ova grupa oficira Vrhovnog štaba prebacivala se preko Kupe u noći kako ne bi došlo do zasjede. Nikola Brezović priča: »Jedno veče dođe mene tražiti jedan od vezista da je stigla grupa oficira iz Vrhovnog štaba, oko 15—20 ljudi. Vrhovni štab slao je tu grupu oficira u Sloveniju. Oni su došli vezom u Donju Kupčinu, a mi nismo imali nikakvih snaga da ih sačuvamo. U kući Drageca Busije u Petrinjskom Selu, našeg suradnika, prostrli smo na prvom katu po podu slamu i tu su oni prespavali. Ujutro im se skuhalo kava, koju su oni sa sobom donijeli. Ujutro smo s njima otišli u šumu, gdje smo se zadržali čitav dan. U šumi smo im kuhali žgance koje su jeli kraj naše barake, a zatim su otišli.« I Franjo Mikulić Kopač o tome priča: »Ja sam imao zadatak da dočekam grupu viših oficira iz Vrhovnog štaba NOV i POJ u Ostrožinu. To je bilo negdje u osmom mjesecu 1942. godine, u vrijeme kada se tamo vršila

632 Vladimir Dedijer, Dnevnik, I dio, izd. Državni izdavački zavod, Beograd 1945. (Jeftić Predrag Dragan Dragoljub, narodni heroj Jugoslavije, rođen 1913. u Gornjem Miliću a novcu. Odlukom VŠ NOV i POJ 1942. poslat je u Sloveniju, gdje je bio komandant brigade, zatim 1943. god. komandant Petnaeste divizije. Poginuo sredinom 1943. godine u Sloveniji. Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, ured. Slobodan Petrović, Omladina, Beograd 1958, str. 289.

Jovanović Zdravko, kasnije narodni heroj Jugoslavije, rođen 1909. godine u selu Osladiću, Kamenica, Valjevo. Odlukom VŠ NOV i POJ poslan u jesen 1942. godine u Sloveniju za načelnika štaba operativne zone u Sloveniji. Na toj dužnosti poginuo 1943. godine. I/. Srbije prešao marta 1942. godine u Bosnu s Valjevskim partizanskim odredom. Zatim je bio komandir čete Beogradskog bataljona Prve proleterske brigade, odakle je upućen preko Hrvatske u Sloveniju, Ibid., str. 312. Šaranović Milovan, narodni heroj Jugoslavije. Rođen 20. septembra 1913. u Potkrajju, Danilovgrad. U Danilovgradu završio nižu gimnaziju i V i VI razred, zatim se 1930. godine upisao u Vojnu akademiju i 1933. po'ožio oficirski ispit. Stuzbovao u Trebinju, Bileći i Mariboru kao nastavnik škole za rezervne oficire. Jula 1941. god. stupio u partizanske jedinice jelačke opštine, zatim biran za vodnika, zamjenika komandanta bataljona, komandanta bataljona, komandanta sektora kod Danilovgrada. Nakon formiranja brigade postavljen za komandanta bataljona u Petoj ergogorskoj brigadi, a zatim zamjenika komandanta Pete crnogorske brigade.

U Sloveniju je upućen 1942. godine odlukom VŠ NOV i POJ na dužnost komandanta Operativne zone za Stajersku. Maia 1943. dobio je čin pukovnika i postavljen za načelnika Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Slovenije. U NOB-u pokazao je mnogo umječnosti i sposobnosti u rukovođenju vojnim jedinicama, a naročito se isticao neobičnom ličnom hrabrošću. Prilikom napada 31. jula 1943. godine na neprijateljsku posadu kod Novog Mesta poginuo je pogođen neprijateljskom artiljerijskom granatom.

Zbog izvanrednog junaštva i zbog vojničkih sposobnosti koje je stavio u službu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije šaranović je među prvim partizanskim junacima, tri mjeseca poslije svoje smrti, proglašen za narodnog heroja Jugoslavije. Ibid., str. 670—761.

pšenica. Direktno sam bio zadužen za njihovo osiguranje na prevozu preko rijeke Kupe. Za samo osiguranje na Kupi bio je zadužen Milutin Vignjević, a vodstvo i prevoz izvršili su drugovi iz Prkosa.«

Mikulić se sjeća da su spomenuti oficiri i rukovodioci išli iz Ostrožina preko Sjeničaka i Prkosa, potom se prebacili za Donju Kupčinu, odakle su dalje otišli za Žumberak i Sloveniju. Imali su oni, prema njegovu pričanju, karte specijalke na kojima su bila tačno označena mjesta s neprijateljskim uporištima i stazama kojim su se oni trebali -da kreću. Na putu kroz Kordun i Pokuplje oni su se interesovali za razvoj NOB-a u tim krajevima i vidjelo se da su dosta dobro bili obaviješteni o stanju na tome terenu. Preko Kupe su ih prevozili Marko Bižić, Milić i Petar Bućan, Jandre, Joco i Rade Bastajić Lipi, Dragan Roknić i drugi, svi iz Prkosa. Ovom vezom preko Prkosa prolazio je i Svetožar Vukmanović Tempo kada je dolazio iz Bosne za Zagreb i išao dalje za Makedoniju. Tom prilikom posjetio je on Desne Stefanke i Smraču.

Vod Kljuka se tada nalazio u Desnim štefankima gdje je tada stigao Svetožar Vukmanović Tempo, kome se trebala nabaviti i legitimacija za putovanje u Zagreb. Tu se Vod Kljuka zadržao nekoliko dana i nekoliko puta su se grupe partizana prebacivale preko Kupe u selo Augušanovac i natrag.

Kako se Vod Kljuka na ovom terenu zadržao nekoliko dana. Tempo je tražio da se održi nekoliko zborova da vidi reagovanje masa i njegove simpatije prema pokretu.

Prvi zbor je organizovan, na brzinu, u selu Desnim štefankima gdje su rukovodioci voda smatrali da će na njemu govoriti Svetožar Vukmanović, ali on je tražio da govori Franjo Mikulić kao domaćin i rukovodilac toga kraja. On je odustao od govora s motivacijom da bi ga prepoznali po dijalektu da nije iz ovoga kraja i da nema smisla da on govori, već je bolje da se čuje domaća riječ. Taj je njegov stav bio ohrabrujući za sve prisutne, pa su oni aktivno učestvovali na tom zboru. Za dva dana organizovan je drugi masovni zbor na lijevoj obali rijeke Kupe, u selu Augušanovac, u blizini Pokupskog, odakle je već tada bio priličan broj mladih ljudi u partizanima. Na tome je zboru opet morao da govori Franjo Mikulić. Ovi su zborovi bili dobro posjećeni i Tempo ih je napustio sa zadovoljstvom. Nakon tih zborova Svetožar Vukmanović se preko sela Lučelnice prebacio u šumu Veliki viir kraj Donje Kupčine — gdje je bila baza KK KPH Pisarovina. Tu je dobio bjanko-legitimaciju koja je ispunjena na ime jednog trgovca iz Skakavca, a zatim je preko sela Horvata otišao u Zagreb. U toku revolucije vezom na liniji Prkos—Donja Kupčina— Desni štefanki i Lučelnica prošli su Rodoljub Čolaković, Sulejman Filipović, Edvard Kocbek, Josip Vidmar, Todor Vujasino-viić, Vlada Zečević, Ivan Krajačić, Vladimir Nazor, Ivan Goran Kovačić i mnogi drugi.

Vladimira Nazora i Ivana Gorana Kovačića doveo je iz Zagreba Dragutin Saili, konspirator. U Horvatima ih je dočekao vod čete Kljuka s Franjom Mikulićem i Icom Očakom, koji su ih dalje otpratili u Lučelnicu, a potom u Lijeve štefanke, gdje su prešli rijeku Kupu i zanočili u Desnim štefankima. U Desnim Štefankima su se Vladimir Nazor i Ivan Goran Kovačić zadržali u kući Mije Karasa. Drugi dan Nazor, Goran Kovačić i Saili krenuli su za Dugo Selo, Ostrožin i dalje za Kordun i Glavni štab NOV i POH. Na ovoj vezi u Desnim Štefankima radio je odani borac i vezista Mika Orečić.

U Pokuplju je djelovao i Mika Špiljak, i jedno vrijeme s Bataljonom Kljuka prelazio ovim vezama. U to vrijeme održano je u Pokuplju niz javnih zborova gdje su govorili partizanski rukovodioci, a među njima i delegat voda i član bataljonskog komiteta leo Očak. Tako je ovom vezom prošlo mnogo viših partijskih i vojnih rukovodilaca, a da niko od njih nije pao ni stradao.

Vladimir Nazor je nakon prelaza preko rijeke Kupe napisao pjesmu »Čamac na Kupi«.

Preko veze Desni Štefanki i Lučelnice otišao je Perica Dozet iz partizana u Zagreb na partijski rat. Vezom Prkos—Donja Kupčina—Desni štefanki—Lučelnica išli su u Zagreb na ilegalni rad Milutin Baltić, Lepa Perović i drugi. Iz Zagreba su opet dolazile grupe i prebacivale se preko ove veze za Kordun i u ostale krajeve gdje je ustanak već bio razvijen. Neke su grupe upućivane u Žumberak ili su ostale u Pokuplju.

Drugom polovinom 1942. godine područje uz Kupu postalo je vrlo živo, jer su se njime često kretale partizanske grupe i jedinice. O njihovim pokretima i djelovanju Kotarska oblast u Pisarovini izvještava: »Uopće, partizani nesmetano prelaze Kupu po bijelom danu kod Donje Kupčine i Pokupskog. Zadnji je čas da se dobavi oružje Ustaškoj pripremnoj bojni koja se mobilizira u Karlovcu, da se započnu protiv partizana akcije, najprije sjeverno, onda južno od Kupe, jer postoji najozbiljnija opasnost da će se partizanski odredi još više povećati te da će pokušati uništiti žetvu u ovim krajevima.«⁶³

Neprijatelj je pravilno ocijenio sve veći zamah partizanskog rata u Pokuplju i komuniciranju partizanskih jedinica na tom terenu.

Iste jeseni 1942. godine poslije velike borbe koja se vodila kod Suvače između Bataljona Kljuka i Mrakove Ustaške bojne, koja je operisala na području Velike Gorice, jedna grupa boraca bataljona izbila je na rijeku Kupu i prešla u Dugo Selo, a druga je uzvodno od sela Sredičkog pregazila rijeku. Jednom je obaveštajac Rade Bastajić Lipi naredio Dušanu Koraću i Zivku Bastajiću da se borci Bataljona Kljuka .imaju pod cijenu života preba-

⁶³³ Izvještaj Kotarske oblasti u Pisarovini, septembar 1942. godine. Arhiv Instituta Historije radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, Fond neprijateljske grade, bez signature

oiti čamcima preko Kupe i sprovesti u Sjeničak. Isto naređenje je izvršeno iako je prijetila pogibeljna opasnost ne samo za borce Bataljona Kljuka već i za one koji su prevozili. Tako su dvije grupe partizana prebačene, jedna kod zaseoka Mihaliča ispod Banskog Kovačevca, a druga kod Prkosa i otpraćene kroz šumu Bukovu glavu u Sjeničak, odakle su se nakon kraćega vremena vratili u Pokuplje i spojili sa svojom jedinicom. U to vrijeme u Banskom Kovačevcu se nalazila domobranska posada Opkopara, a u Lasinji ustaška satnija pod komandom satnika Stjepana Ramića.

Poslije ove bitke u Suvači, Desnim Štefankima našao se Ivan Gošnjak, koji je došao u obilazak bataljona.

Prkošćani su držali vezu na desnoj obali rijeke Kupe, bili zaduženi za čamce i prevoze, a kada je trebalo, pomagali su im u službi veze i aktivisti iz Sjeničaka.

U jesenjim danima 1942. godine našla se grupa vezista na redovnom izviđanju u predjelu Banskog Kovačevca, Lesarima i Đerekima. U to vrijeme je bila pomenuta neprijateljska posada u školi Banski Kovačevac, a ustaše iz Lasinje stalno su izvidale između Lasiinje i Banskog Kovačevca.

Nije se uvijek uspjelo na vrijeme izmaći ustašama. Na primjer, Jovan Bućan je za vrijeme izviđanja terena na Prkosu pao ustašama u ruke u maju 1942, odveden u Lasinju, mučen i ubijen. Mada je bio strašno mučen, nije nikoga odao. Isto tako nije ni Tomo Mikulić Bugar nikoga odao, već je stoički podnio mučenje. Otišao je u smrt, a drugovi na vezi nastavili su njegovo djelo.

Ako se naide na neprijatelja, trebalo je da civili bježe, a patrola relejne stanice da im štiti odstupnicu. Zatim su se jedni i drugi povlačili pravcem šume Bukove glave ili Sjeničak. Na Kupi ako su se slagali znaci sporazumijevanja, tj. bacanje određenog broja busenja u vodu, civili su išli u vodu, izvadili čamce, prevezli ljude s lijeve obale na desnu ili obrnuto, a naoružani borci su stražarili i predavali poštu. Organizacija prevoza bila je tako zamišljena da su najviše bili izloženi opasnosti vezisti civili, koji su u slučaju hapšenja trebali neprijatelju izjaviti da su ih pod stražom doveli na Kupu i prisiljeni su da prevoze čamcem, a da o ničem drugom ništa ne znaju. Međutim, za čitavo vrijeme održavanja veze na rijeci Kupi neprijatelj nije uspio ni da je provali ni da je otkrije, iako je znao da se na njoj prelazi.

Kada su docnije ustaše sve češće počele da postavljaju zasjede, opasnost se za veziste povećala.

Vezom Prkos—Donja Kupčina prebacivale su se i veće partizanske jedinice, među kojima proleTERSKE čete, XIII proleTERSka brigada »Rade Končar« i druge. Već ranije, 17/18. jula 1942. godine prelazile su noću dvije proleTERSKE čete s Korduna u žumberak. S ovim četama su išli Boris Balaš, komesar Žumberačko-pokupskog odreda, i Slavko Klobučar čort, komandant Žumberačko-pokupskog odreda, kasnije narodni heroj Jugoslavije (poginuo 1942.

kod Petrovine u Žumberku). One su imale 11 puškomitraljeza i 120 karabina. Ove proletherske čete su došle sa Solić-Brda iz Sjeničaka i prešle Kupu između Prkosa i Donje Kupčine, a potom su po danu otišle u Ribnjak Crnu Mlaku gdje su naišle na ustašku patrolu koju su razoružale i rastjerale.

Kad su se poslije proboja obruča na Žumberku povlačile naše snage u Pokuplje i na Kordun pred talijanskom ofanzivom, od koji će se kasnije formirati brigada, oktobra mjeseca prevezle su se one preko Kupe kod Prkosa. Tom vezom vraćala se i XIII brigada »Josip Kraš«, koja je formirana u Gornjem Sjeničaku. S njom se prebacivalo i rukovodstvo II operativne zone i OK KPH Pokuplje sa sekretarom OK KPH Lutvom Ahmetovićem. Našli su se tu Ivan Rukavina, Rade Bulat, Boris Balaš, Ante Banina i niz drugih rukovodilaca iz Žumberka i Korduna.

Prelaz preko rijeke Kupe kod Prkosa 13. proletherske brigade »Rade Končar« na putu iz Žumberka za Kordun, Bosnu i Srbiju

u Sjeničaku su sve jedinice koje su došle iz Žumberka bile odlično primljene, a zatim su se odmorile i pripremale za formiranje brigade. Brigada je formirana 7. novembra 1942. godine. Nezaboravan je bio doček partizana u Sjeničaku. Žene i djevojke Sjeničaka donosile su borcima pogače, žgance, mlijeko, jabuke, orahe i drugo voće pred njihov odlazak za Žumberac i Sloveniju. Narod Sjeničaka i ovog je puta pokazao gostoprimstvo i ljubav prema narodnoj vojsci. Trinaesta brigada »Josip Kraš«, koja je proglašena proletherskom i dobila ime brigada »Rade Končar«, opravdala je povjerenje naroda Korduna i ovjenčala slavom svoj borbeni put od Korduna do Žumberka, pa sve do Like, Bosne i Ze-

lengore, zatim do Sandžaka, Crne Gore, Srbije i Beograda, odakle se vratila na sremski front i izvršila operacije nakon oslobođenja Zagreba u Sloveniji u sklopu Prve proleterske divizije.

Vezista Jandre Bastajić sjeća se prevoza XIII proleterske brigade nakon njenog formiranja i kaže: »Jednu noć smo imali da prebacimo preko Kupe cijelu brigadu u Pokuplje. U brigadi je bilo dosta naših Prkošćana i Sjeničaraca i ljudstva sa svih strana.«⁴

Na prevozu preko Kupe bilo je aktivirano više ljudi, a među njima i Stanko Suzić, koji je sa suzama ispratio ove mladiće žaleći ih što će bosci promrznuti na snijegu. On je mislio da bi bilo korisnije da oni ostanu dok se ne pronađe nešto obuće i odjeće. Niko se od omladinaca nije pokolebao niti je htio da ostane, već su svi otišli s pjesmom u Žumberak i Sloveniju, gdje su mnogi ostavili svoje živote, boreći se s ustašama, domobranima, Italijanima i belom gardom.

Poslije prelaska brigade u Pokuplje u dolini Kupe ostalo je oko 20 boraca s komandirima i komesarima čete, a brigada je krenula dalje prema Žumberku. U njoj je bilo oko 70 bosih boraca, koji su imali noge umotane u krpe. Bilo je to teško, ali se nije vidjelo demoraliziranje. U to vrijeme na Žumberku je već padao snijeg, a brigada je išla u borbene akcije nedovoljno obučena i opremljena. Ta oskudica u obući i odjeći, kao i naoružanju, brzo je iščezla kroz borbe koje je brigada vodila na putu od Svete Jane pa sve do Suhora, Svete Gere i Krašića, zahvaljujući obilnom plijenu zarobljenom od neprijatelja.

I četvrta Kordunaška udarna brigada prešla je Kupu kod Desnih Stefanki nakon svog formiranja b toku ljeta 24. i 25. augusta 1942. godine. Preko kupčinske šume približila se ustaškom uporištu Jastrebarsko, koje je oslobodila 26. i 27. augusta 1942. U Jastrebarskom je oslobodeno oko 727 djece iz logora koji su ovamo dovedeni sa Kozare, Banije, Korduna i Like. Jedna grupa ove oslobođene djece vraćala se preko Donje Kupčine i kod Desnih Stefanki prešla Kupu i otišla na Kordun.

Sistem veza na Kordunu i Baniji i njihovim susjednim oblastima razvijao se uporedo s razvitkom ustanka na cjelokupnom ovom području. U početku je radila jedna relejna stanica u Sjeničaku, a zatim je formirana druga u Ostrožinu, koja se kasnije preselila u Dugo Selo. Treća relejna stanica djelovala je u Slavskom Polju, a kasnije se preselila u Vrginmost. Uz ovu relejnu stanicu radila je ispostava u Perni i u željezničkoj stanici Vojnić, sve do IV neprijateljske ofanzive.

Potkraj 1942. godine sistem relejnih stanica je prilagođen novonastaloj situaciji i potrebama NOV i POH. U dokumentu Komande područja Korduna stoji: »Sistem relejnih stanica preuređen

634 Dušan Korać, Prkos i Donja Kupčina u službi veze Korduna, Pokuplja i Žumberka. U svedočenjima učesnika NOB-a 1941/1942. VIZ, Beograd 1975, knjiga 19, str. 442.

je i podešen novonastalim okolnostima. Sada relejne stanice postoje: 1. Dugo Selo, koja stanica održava vezu preko Kupe sa »Kljukom« i nastoji da u zajednici sa drugom Mikom Orečićem, bivšim komandantom mjesta Lasinje, kojeg je ova komanda uputila na tamošnji teren da uhvati vezu sa Zagrebom. Veza sa Žumberkom ovim pravcem onemogućena je usljed jakih neprijateljskih posada na ovoj strani Kupe. Druga relejna stanica Pema. Treća relejna stanica željeznička stanica Vojnić. Četvrta relejna stanica Burić. Peta relejna stanica Perjasički Točak, koja održava vezu preko Dubrava sa Bosiljevom i sa Žumberkom. Šesta relejna stanica Raletina. Sedma relejna stanica Vrelo Mrežnica. Osmu relejnu stanicu Bjeljevinu, koja održava vezu sa Ličkom relejnom stanicom Uvalice i s našom relejnom stanicom u Kuniću prema V primorsko-goranskom području.⁶³⁵

Tako je usavršen sistem veza 1942. i 1943. godine na području Korduna, koje su bile usko povezane s vezama na teritoriji Banije, Pokuplja, Žumberka, sjeverne Hrvatske i Slavonije, a na drugoj strani s vezama Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. U ovoj reorganizaciji u toku 1943. godine izvršeno je i spajanje relejnih stanica iz Ostrožina, odnosno Dugog Sela i Sjeničaka i formirana nova relejna stanica uz Komandu mjesta Lasinje koja je sada spadala pod komandu Turopoljsko-posavskog područja.

Relejna stanica iz Lasinje održavala je veze s relejnim stanicama Lučelnica, Okić i dalje sa žumberkom, zatim je preko išla u Posavinu, Čazmu, Moslavinu i Slavoniju, odakle se održavala veza s relejnim stanicama Banije. Vezisti iz Lasinje odlazili su na Kordun, Baniju, Pokuplje i druge krajeve. U relejnoj stanici Lasinja radili su: Dragan Bučan, Pero Bučan, Slavko Belečak, Franjo Mikulić, Franc Gluhak, Đuro Minić, Miladin Dobrić, Gojko Bižić, Đuro Romčević Osula i komandir stanice Jovo Radović Čokara.⁶³⁶ Među vezistima u Lasinji nalazili su se Joža i Toma Mikulić iz Donje Kupčine koji su obično odlazili na vezu u Pokuplje i Žumberak.

U relejnoj stanici željeznička stanica vršio je dužnost komandira Savo Gabrić, a borci vezisti su bili: Dmitar Vučinić, Milan Stojaković, Mile Jović i drugi. Ova stanica je usko sarađivala s relejnom stanicom u Buriću, odnosno kordunaškom Zagorju gdje su radili Milić Perić, Gojko Peurača, Milan Peurača, Simo Vučinić i drugi. U toku 1944. godine, sjeća se Dragan Bučan, formiran je tečaj za kursiste u Topuskom pri komandi IV korpusa NOV i POH. Kurs vezista-mehaničara trajao je oko pet mjeseci, a na njemu su bili iz turopoljsko-posavskog područja: Dragan Bučan i Ivan Horvat; iz kordunaškog područja: Dmitar Vučinić, Ljuban Ljubičić, Pero Roknić i Meho iz Velike Kladuše. Banijsko područje na ovaj kurs je uputilo veziste Stevu Crevara, Đuru Prusca i

⁶³⁵ Komanda područja, POV br. 32-0-1943. GŠ NOV i POH, Historijski arhiv Karlovac, Fascikl komanda područja od 10. januara 1943. do 30. decembra 1943, bez signature.

⁶³⁶ Bučan Dragan, Zapis sjećanja, fond MG u Muzeju grada Zagreba, bez signature.

Milana Kesera. Kursom je rukovodio stariji vodnik, rodom iz Dalmacije, a predavao je i njemački zarobljenik porijeklom Austrijanac Jozef. Nakon završenog kursa i položenog ispita, gdje su ovi vezisti bili obučeni za telefonske mehaničare, raspoređeni su kao mehaničari za popravak telefonskih centrala u okviru navedenih područja.

U novoj organizaciji relejnih stanica više se ne pominje ni relejna stanica u Močilima, koja je imala čvrste veze s područjem Banije i Korduna, a prenosila je i primala materijal i ljude koji su odlazili u Liku.

Relejne stanice uz rijeku Kupu bile su od posebnog značaja za razvoj narodne revolucije u ovom kraju. One su spajale Kordun i Baniju s Pokupljem i Žumberkom, Slovenijom, Hrvatskim zagorjem, Kalnikom i Moslavinom. Išle su veze i u Slavoniju i u druge krajeve naše zemlje. Od Korduna do Zagreba razvijala se NOB u oba pravca i izmjenjivali su se borci i borbena iskustva partizanskog i ilegalnog ratovanja.

Četvrta neprijateljska ofanziva 1943. godine narušila je sistem relejnih stanica na Kordunu i Baniji. Glavni štab NOV i POH tražio je ponovo uspostavljanje veza, što je i učinjeno, kao i obnova komandnih mjesta i NOO-a.⁶³⁷

Komanda vojnog područja Korduna svojom naredbom od 10. avgusta 1943. ukinula je neke stanice koje su se nalazile u centralnom dijelu Korduna, gdje se nalazilo slobodno područje. To je vrijeme kada su postojale telefonske linije i izgrađivan sistem veza i poštanske službe. Krajem 1943. godine izgrađen je sistem veza na cijelom području Korduna i Banije, a postavljene su telefonske veze između Plaškog i Josipdola; to se tražilo da se one produže i do Bosiljeva.⁶³⁸ Komanda Prvog 1 Drugog kordunaškog područja do kraja rata su održavale relejne stanice, ali se sistem rada posvećivao više pograničnim relejnim stanicama, dok su unutrašnje veze išle preko komandi mjesta. Naročito se posvećivala pažnja održavanju veze s gradovima, kao što su Zagreb, Karlovac i Sisak. To je omogućavalo da se dobijaju novi borci i materijal, kao i slanje većih vojnih formacija na područja koja su zahtijevala da se ustanak širi u onim krajevima gdje to do tada nije bilo moguće.

Služba veze se razvijala na Kordunu i Baniji pod strogom ilegalnosti 1941. godine poprimila je u toku 1942. polulegalne i ilegalne forme rada i potpadala je pod vojnu organizaciju partizanskih jedinica na Kordunu i Baniji. U toku 1943. godine službi veze između Korduna, Banije i Pokuplja, žumberka i Zagreba davale su mnogo brige satnije ustaša iz Lasinje pod komandom

⁶³⁷ Izvještaj Komande područja Korduna, Gš NOV i POH od 8. februara 1943. godine. Arh. CK KPH, K. 7/316—398.

⁶³⁸ Komanda područja Kordun izveštava štab Prvog korpusa za postavljanje telefonske linije Dubrave—Bosiljevo, nije moguće, kao i da je pristupljeno postavljanju telefonske linije Plaški—Josipdol. Arh. VII JNA, Beograd, K. 420, F 30 D. 2.

Jure Lulica, komandanta 13. ustaške bojne, i Stjepana Ramića.⁶³⁹ Međutim, ni oni nisu uspjeli omesti razgranatu mrežu veza, stvaru dugogodišnjim radom koji se razvijao danju i noću.

U službi veze radili su iskusni partizanski borci, od kojih se jedan dobar dio regrutirao od Prkoščana koji su uglavnom držali vezu s desne strane rijeke Kupe, ali su korišćeni u Pokuplju i žumberku jer su poznavali i ove terene. Mijenjali su se oni i odlazili u druge jedinice da bi iz jedinica s područja sjeverno od Kupe opet dolazili kao vezisti. Nije manja uloga ni drugova iz Donje Kupčine kao i vezista koji su dolazili s područja sjeverne Hrvatske pa i Like i Banije na Kordun. Tako se kovalo bratstvo i jedinstvo između boraca s Korduna, Pokuplja, žumberka, Zagorja, Slavonije, Banije, Bosne, Like i Slovenije.

Veze na rijeci Kupi bile su konspirativne sve do oslobođenja Donje Kupčine 21. augusta 1943. godine. U to vrijeme likvidirana su i ustaška uporišta Pisarovina, Lasinja, šišljavić i Rečica. Tada je veza legalizovana na Jamničkoj Kiselici. Ali je dalje ostala u konspiraciji veza sa čamcima između Prkosa i Donje Kupčine. Trebalo je i dalje tu vezu održavati jer ona nikada nije zakazala u svojoj službi. Mnogo je vezista dalo svoje živote. Spomenimo veziste Prkosa i Donje Kupčine koji su u borbama s neprijateljem položili svoje živote, a to su nezaboravni likovi: Bude Bastajić, Gojko Bižić, Đuro Mikulić, Stevo Stupljanec, Tomo Mikulić Bugar, Franjo Pucak, zatim mladi obavještajni oficir Mirko Grbeničak i mnogi drugi pali za slobodu.

Služba veze na Baniji

Služba veze na Baniji razvija se po istim principima kao i na području Korduna. Prve veze su išle preko kurira i organizovanih javki između partijskih organizacija, a potom je taj sistem veza prenesen u partizanske odrede i NOO-e.

Među prve partizanske kurire birani su pouzdani i snalazljivi borci koji su bili sposobni da važne direktive, povjerljiva naređenja i izvještaje prenesu i kroz neprijateljska uporišta bez obzira na vrijeme dana i noći i vremenske nepogode.

Narodnooslobodilački partizanski odred Šamarica preko kurira Steve Tintora iz Trnovca i Đure Baster Đude iz Starog Sela održavao je stalnu vezu s partizanskim rukovodstvom na Kordunu. Stevo Tintor prenio je mnoge izvještaje i naređenja iz Banije na Kordun i obrnuto kroz neprijateljsko uporište Topusko gdje su bili stacionirani ustaše, Talijani, a ponekad i njemačke vojne jedinice. NOP odred Šamarica i NOP odred Kaline održavali su vezu preko kurira Mile Kalanje i drugih kurira. Takođe je bila stalna veza između NOP odreda Jose Marjanovića u šumi Pogleđić s grupom boraca Stanka Bjelajca u rejonu Majskih Poljana

639 Jure Lulić, komandant 13. ustaške bojne 1944. god.

i Gline. NOP odred Kaline organizovao je vezu s borcima u Svinjici, Gradusi i Banijskom trouglu gdje je bio važan punkt za primanje boraca iz gradova na željezničkog stanici u Sunji. Na tim vezama radili su Dušan Borojević i Vaso Krnjajić.

NOP odredi Banije održavali su veze s partizanskim odredima u Grmeču i Bosanskoj krajini preko partizanskog odreda Čerkezovac. Na vezama preko rijeke Une koje su išle za Bosnu radili su Marko štrbac, Pero Rajšić i drugi. Pored veza između partizanskih odreda održavane su stalne veze između partijskih rukovodstava na slobodnoj teritoriji Banije i partijskih organizacija u okupiranim gradovima. Veza sa simpatizerima i saradnicima NOP-a u Glini održavana je preko Mile Opalića iz Majskih Poljana. S organizacijom NOP-a u Petrinji vezu je organizovao Tone Štajcer, a išla je preko Jože Paraća iz Novog Selišta. S Kostajnicom veza je održavana preko Stevana Rajšića i Paje Kneževića zvanog Franjo Kolar iz Gornje Velešenje. Veze s Moslavinom i Slavonijom išle su preko Meminske, Crkvenog Boka i drugih sela uz rijeku Savu. Banijski NOP odred i OK KPH za Baniju održavali su stalne veze sa Siskom i Zagrebom. Ova veza je išla preko željezničke stanice Brđani ili Blinjski Kut, otkuda su vezisti odlazili u Sisak ili preko Novog Selišta u Petrinju pa u Sisak. Zatim su veze išle pokraj Petrinje i preko rijeke Kupe i Vukomeričkih gorica Pokupskog do Zagreba i obrnuto. Na tim vezama radili su Pero Milković Šica, Joža Parać i drugi aktivisti NOP-a. Veze NOP odreda Banije kombinovane su s vezama NOO-a ili partijskih organizacija, što je garantovalo sigurna obavještenja i prenos postavljenih zadataka višeg vojnog i partijskog rukovodstva.

Stvaranjem veće slobodne teritorije 1942. godine formiraju se na Baniji relejne stanice, koje će vršiti teritorijalnu kurirsku službu pored kurira koji su i dalje ostali u partizanskim jedinicama.

Prve relejne stanice su formirane na području Banije u Trnovcu, Klasnici i Obijaju. One su imale zadatak da održavaju stalne veze s drugim relejnim stanicama na području Korduna, Like i Žumberka. Potom je formirana relejna stanica u Dobretinu koja je održavala vezu preko rijeke Une s kurirskom stanicom u Grmeču, a preko ove stanice s Kozarom i Vrhovnim štabom NOV i POJ kada je stigao u Bosnu.

Štab 1. operativne zone Hrvatske održavao je vezu s Banijom preko relejne stanice u Dobretinu i Suvaji. Za unutrašnju vezu na Baniji formirane su relejne stanice u selima Begović—Tremušnjak, zatim u Pastuši, Žirovcu, Rujevcu, Šamaričkim Brđanima i Bojni.

Zbog teškoća održavanja veze s Moslavinom i Slavonijom preko Grmeča i Kozare formirana je u Banijskom trouglu, na području sela Meminske relejna stanica koja je održavala veze preko rijeke Save. Relejne stanice u Trnovcu i Dobretinu bile su uz štab NOP odreda Banije i preko njih je išla veza za VŠ NOV i POJ i GŠ NOV i POH na Kordun i u Liku.

U relejnim stanicama stalno su bila 3—4 kurira pješaka ili konjanika s potrebnim naoružanjem i sredstvima za prenos pošte. Relejne stanice, stacionirane uz rijeke, imale su i određen broj čamaca sklonjenih od neprijatelja potapanjem u rijeku.

Sistem veza stalno je izgrađivan na teritorijalnom i manevarskom principu. Pored teritorijalnih relejnih stanica u četama, bataljonima, odredima i brigadama izgrađivan je sistem veza. Na tim vezama radio je određen broj partizana kurira, prema stvarnim potrebama. Uz brigade se formiraju i vodovi veze koji će među prvim upotrijebiti linijsko-telefonske veze. Vod za vezu Osme banijske brigade prilikom napada na Slunj 14. novembra 1942. godine uspostavio je linijske veze između Štaba 8. brigade i bataljona koji su vršili napad na neprijateljsko uporište. Pukovnik Ljuban Đurić o vezama s vojnim jedinicama je zapisao:

»Sistem veza između Komande područja Banije i područnih bataljona koji su stavljeni pod njenu komandu ostao je kao i sa Štabom PO Banije — preko kurira bataljona i Komande područja. Poslije formiranja novog PO Banije (20. oktobra 1942. godine) Komanda područja Banije održava vezu sa štabom odreda, a štab odreda, kao i ranije, ima kurirsko odjeljenje za veze sa bataljonima i Komandom područja.

Kad je formirana Sedma banijska divizija, pri štabu divizije osnovan je takođe vod za linijske pokretne veze. Vod je dobio izvjestan broj telefona i telefonsku centralu, kao i kabl od voda za vezu iz brigada, te prvu zaplijenjenu njemačku radio-stanicu pomoću koje je štab Sedme divizije održavao vezu sa GŠH i štabom IV korpusa NOV i POJ. Prva akcija u kojoj je uspostavljao veze vod Sedme banijske divizije bio je napad na Dvor na Uni i Bosanski Novi od 26. do 29. novembra 1942. godine.⁶⁴⁰ Vod veze s uspjehom je uspostavio veze između jedinica koje su učestvovala u napadu na neprijateljsko uporište. Pored voda za vezu postojalo je u brigadama i divizijama i kurirsko odjeljenje, koje je vršilo i pratnju najodgovornijih starješina štaba divizije — komandanta, politkomesara i načelnika štaba, kao i više rukovodioce koji su se našli s jedinicama.

U toku 1943. godine Sedma banijska divizija formira četvu za vezu, koja je radila na uspostavljanju veze između štaba divizije, štabova brigada, štaba Partizanskog odreda Banije i Komande područja Banije. Daljim razvojem NOV i POJ u brigadama se razvijaju čete za vezu, a u okviru Sedme i Osme divizije formiraju se bataljoni za vezu, koji se snabdijevaju iz zaplijenjenog materijala, a kasnije i dobijene savezničke vojne pomoći. U sistem veze uključene su i radio-stanice, a prvi radisti su bili radio-amateri. »Ljudstvo za rukovanje sredstvima veze je osposobljavano u samim jedinicama za vezu praktičnim radom na sredstvima, ali i na tečajevima koje su organizovali štabovi jedinica i Glavni štab Hr-

⁶⁴⁰ Ljuban Đurić, Razvoj veza na Baniji od 1941. do 1945. godine, Vojnotehnički glasnik, br. 7, jul 1969. str. 585.

vatske. Jedan od prvih tečajeva za radio telegrafiste organizovan je pri GŠH u mjestu Vrhovinama u Lici. Na tom tečaju bili su i drugovi iz Banije, među kojima je kasnije poznati radio-telegrafista Sedme divizije Dragan Joka zvani Džamba.«⁶⁴¹

Komanda područja Banije pristupila je formiranju voda veze 17. jula 1943. godine koji je imao zadatak da uspostavi linijske veze na slobodnoj teritoriji Banije. Komandir voda bio je Branko Nišević, koji je prikupljao s vodom vezista stubove (bandere), žicu i izolatore za uspostavljanje prvih telefonskih linija. Prva telefonska linija u Baniji postavljena je u drugoj polovini 1943. na Baniji između sela Klasnića—Donjeg Žirovca i od Klasnića do Begovića. Kada se 26. XI 1943. izdvojio saobraćajni odsjek iz tadašnjeg tehničkog odsjeka pri GS NOV i POH, pri Komandi područja Banije formira se saobraćajna sekcija, a nešto kasnije i sekcije za pojedine grane saobraćaja. Tako je i pri Komandi područja Banije formirana četa za vezu koja je radila na daljoj izgradnji i održavanju telefonskih linija. Od Komande područja Banije iz sela Klasnića uspostavljena je telefonska veza i sa selima Žirovac, Rujevac i Pastuša, a zatim i s komandama mjesta i organima narodne vlasti i društveno-političkih organizacija.

Komanda područja Banije u izvještaju od 18. februara 1944. godine piše: »Sekcija za vezu intenzivno radi. Postavljena je nova linija Klasnić—Glina te neke kraće linije do pojedinih ustanova.«⁶⁴²

Pod rukovodstvom Komande područja Banije uspostavljena je u Klasniću telefonska centrala koja je na sebe vezala devet telefonskih stanica. Na području Banije stalno su djelovale tt-linije: Donji Žirovac—Rujevac, Begovići—Pastuša, Pastuša—Borojević—Mečenčani, Maja—Glina—Topusko, potom je uspostavljena tt-veza Klasnić—Vrnograč, Glina—Pokupsko i druge. Održavane su stalne veze s jedinicama Sedme udarne divizije, štabom IV korpusa i s GŠ NOV i POH. Komanda područja Banije organizovala je i tehničke radionice za održavanje tt-linija. U organizaciji službe veze na Baniji isticali su se Dušan Gnjatović, Todor Ivanić, Dragan Keleuva, Mile Popović i inž. Petar Kovač.

Krajem 1944. godine na Baniji su izrađene tt-linije između sela Pastuša—Mlinoga, Bijelnik—Gradusa i Maja—Bačuga. Naročita je zasluga čete za vezu i njenog komandira Petra Arbutine, politkomesara Milana Šeste i partijskog rukovodioca Ljubana Đurića u prikupljanju i organizovanju omladine na prikupljanju žice, izolatora i bandera s uništene željezničke pruge Sunja—Kostajnica, kao i na drugim mjestima.

U drugoj polovini 1943. godine organizuju se na Baniji i prve partizanske pošte. »Novoformirane pošte na Baniji nosile su svoju opštu oznaku B i posebnu oznaku redni broj pošte na Baniji. Prve pošte su djelovale: B-1 u Klasniću, B-2 kraj Gline i u Glini, B-3 u Pastuši, B-4 u Rujevcu, B-5 u Mečenčanima, B-6 u Dobretinu,

⁶⁴¹ Ibid., str. 585.

⁶⁴² Ibid., str. 586.

B-7 u Donjem Žirovcu itd. U martu 1944. godine na Baniji ima 21 pošta sa 21 upravnikom i 106 drugova i drugarica poštara.»⁶⁴³

Poštanska mreža na Baniji održavala je redovne veze s poštom na Kordunu, koje su nosile oznake K, zatim s poštom Like pod oznakom L, Moslavinom s oznakom M, Slavonijom s oznakom S i poštama Bosne i Hercegovine s oznakama BiH. Pošta je primala sve vrste pošiljaka od privatnih lica, kao i vojnih jedinica i vojno-pozadinskih ustanova, društveno-političkih organizacija i organa narodne vlasti NOO-a. Sva pošta je bila na Baniji i besplatna i bez maraka, a pisma su nosila oznake žiga s datumima primanja i pre-daje pošte. Ljudstvo na poštama na Baniji, Kordunu i drugim krajevima Hrvatske bilo je uključeno u sistem vojnopozadinske službe, snabdijevalo se preko Komande područja, nosilo uniforme i oružje i bilo je sastavni dio NOV i POJ.

Vezisti Korduna i Banije pored prenošenja raznih pošiljaka prenosili su zajednički zastavu slobode, bratstva i jedinstva u zajedničkoj borbi hrvatskog i srpskog naroda i ostalih naroda i narodnosti po cijeloj zemlji. Njihovi podvizi i pregalaštvo u vojničkom i političkom radu ostaće svijetli primjeri oslobodilačkog rata i narodne revolucije na Baniji i Kordunu.

SANITETSKA SLUŽBA NA KORDUNU I BANJI U TOKU NARODNOOSLOBODILČKOG RATA NARODA JUGOSLAVIJE

Sanitetska služba na Kordunu i Baniji u toku NOR-a javlja se kao nužna popratna pojava organizovanog ustanka u toku 1941. godine. Formiranjem prvih partizanskih odreda i prihvatanjem poziva KPJ na ustanak javlja se potreba da se organizuje zdravstvena služba. Izvođenjem prvih oružanih akcija i ranjavanjem boraca postavlja se zahtjev da se u prvim odredima Korduna i Banije angažuju ljudi koji su radili u zdravstvu ili su bili zdravstveni radnici — da pružaju prvu pomoć ranjenim drugovima. Tako se postavilo pred partijsko i vojno rukovodstvo Korduna i Banije da se pristupi organizaciji partizanske sanitetske službe, koja će služiti partizanskim borcima i narodu Banije i Korduna.

U avgustu 1941. godine došao je u partizane ljekar dr Savo Zlatić i na njega je pao sav teret ukazivanja ljekarske pomoći ranjenim partizanima i civilnom stanovništvu na Kordunu. Tako se uz malobrojne osobe sanitetske struke, koje su se našle u partizanskim redovima, našao i liječnik humanista koji će uz politički rad na širenju ustanka postaviti i temelje partizanske sanitetske službe Korduna i Banije.

Na Konferenciji delegata narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije, održanoj 19. i 20. septembra 1941. godine u selu

⁶⁴³ Ibid., str. 588.

Džodanima na sjeverozapadnoj ivici Petrove gore, zaključeno je na predlog zapisničara dr Save Zlatića da se organizuje sanitetska služba. Predlog je prihvaćen i ušao je u Rezoluciju konferencije pod tačkom sedmom, što predstavlja početak organizovane sanitetske službe na Kordunu i Baniji za partizanske borce i civile.⁶⁴ Na osnovu zaključka Konferencije u Džodanima španski borac i bolničar Jakov Kranjčević Brada dobio je zadatak da uz pomoć saradnika i poznavalaca Petrove gore izgradi u šumi prvu partizansku bolnicu. »Krajem septembra s desetoricom kordunaških mladića započeo je izgradnju prve partizanske bolnice na sjeverozapadnoj padini vrha Magarčevca, u predjelu šume Vrletne strane. Mjesto je teško pristupačno, a ima izvor pitke vode. Bolnicu je gradilo 10 kordunskih mladića kojima je obećano da će ići u borbu poslije završenog posla. Zato je bolnica izgrađena u rekordnom vremenu.«⁶⁵

Centralna partizanska bolnica »Petrova gora« 1942. godine

Bolnica je sagrađena od drvenih oblica i brvana, zemlje i pletera i djelimično ukopana u strmi obronak Petrove gore. Gradili su je seljaci, članovi KPJ: Mićo Perić, Marko Lukač, Mićo Opačić, Mićo Božić, Milan Obradović, Milić Cvijanović i Miloš Ivošević. Upravitelj sanitetskog punkta — bolnice u Petrovoj gori postao je Jakov Kranjčević Brada. Prvi partizanski ljekar u Petrovoj gori bio je dr Savo Zlatić, koji je u svom dnevniku prvu partizansku bolnicu označavao Gradnja, a u koju su primljeni 4. oktobra 1941. godine ranjenici Dragič Jurjević i Lazo Trbojević. O tome je dr Savo Zlatić u dnevniku zapisao: »Subota 4. X — naveče u Gradnji. Promatramo ranjenika koji je ranjen u petu. U noći dobijamo

⁶⁴⁴ Rezolucija Konferencije delegata narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije od 20. septembra 1941. godine, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 1. Vojnoistorijski institut, Beograd 1952, dok. br. 36, str. 117.

⁶⁴⁵ Mr Mile Dakić, Petrova mi gora mati, Prosvjeta, Zagreb 1967, str. 57.

novog ranjenika. Ranjen je u lijevu stranu toraksa, dosta nisko, pluća povrijeđena, a možda i slezina, jako krvari.

Utorak, 7. oktobra — čitav dan u Gradnji. Prije podne organizuje partijsku jedinicu i sve što je potrebno za uređenje Gradenje. Po podne kurs iz zavoja.⁶⁴⁶ U bolnici su dolazili ranjenici sa cijelog područja Korduna i Banije, a naročito poslije borbi s Talijanima kod Čukora (nedaleko od Krnjaka), Drežnik-Grada i s poprišta borbi koje su vođene s ustašama i domobranima na sjeveroistočnom dijelu Korduna.

U prvim danima NOB-a Vrhovni štab NOP i DVJ u svom prvom Biltenu od 10. avgusta 1941. godine je naredio: »Štabovi i komandiri obavezni su se brinuti za medicinske radnike i lijekove za ranjene i bolesne borce.«⁷ Na osnovu te naredbe štabovi i rukovodstva partizanskih odreda bili su obavezni da osiguraju medicinsko osoblje i potreban sanitetski materijal u svakoj jedinici kako bi se pružila pomoć ranjenim drugovima. Tako su i na Kordunu i Baniji nastala dva tipa bolnica, nepokretne vezane za teritoriju Petrove gore i pokretne ambulante koje su bile uz partizanske jedinice. Uz partizanske jedinice su se zadržavali lakši ranjenici koji su bili pokretni i mogli kao takvi da učestvuju i u vojnim operacijama, dok su teži ranjenici smještavani u bolnicu u Petrovoj gori.

Zbrinjavanje ranjenika i bolesnih boraca bio je jedan od važnih problema koji su se postavljali pred vojno i političko rukovodstvo NOB-a. Zbog toga je Vrhovni štab NOV i POJ pristupio izradi Statuta sanitetske službe Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, koji je Vrhovni komandant Josip Broz Tito potvrdio početkom decembra 1942. godine.⁶⁴⁸ U Statutu sanitetske službe vidi se značaj te službe u partizanskim jedinicama, njen odnos prema komandovanju, njeni zadaci i organizaciona struktura. »Dobro organizovana sanitetska služba, pored ostalog, značila je mnogo i za održavanje visokog borbenog morala boraca partizanskih jedinica koji su uvijek znali da će se za njih učiniti sve najbolje u datim okolnostima.«⁶⁴⁹ Na Baniji i Kordunu o ranjenicima u partizanskim jedinicama i bolnicama vodila se posebna briga, koja je propisana i Statutom sanitetske službe NOV i POJ.«⁵⁰ Na osnovu toga Statuta o sanitetskoj službi načelnici vojnomedicinske službe su ulazili u sastav štabova partizanskih odreda, brigada, divizija, korpusa, a docnije i armija. Time je bila osigurana briga o svakom ranjenom borcu od najmanje do najviše partizanske jedinice.

⁶⁴⁶ Dr Savo Zlatić, Partizanski dnevnik (nalazi se kod autora u Zagrebu, Babu-
nićeve ulica br. 35).

⁶⁴⁷ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knjiga 1, VII, Beograd 1949, str. 13.

⁶⁴⁸ Sanitet u NOR-u, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, str. 133.

⁶⁴⁹ Ibid., str. 133.

⁶⁵⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knjiga 6, VII, Beograd 1957, str. 388.

Međutim, partizanski način ratovanja sve do završnih operacija za oslobođenje zemlje imao je odraza i na organizaciju sanitetske službe. Sanitetska služba na Kordunu i Baniji nije imala dovoljno medicinskog kadra, radila je u oskudnoj materijalnoj opremljenosti koja se često bazirala na improvizacijama kako bi se ranjenici maskirali da ne padnu u ruke neprijatelja, stavljalo je ranjene i bolesne borce u još teži položaj. Okupatorske i kvislinske jedinice nisu priznavale odredbe Ženevske konvencije, kao ni druga humanitarna načela međunarodnog ratnog prava o zaštiti ranjenika i bolesnika partizanskih jedinica. Oni su smatrali partizanske jedinice kao gerilske odrede koji se bore protiv regularnih armija te ih kao takve treba potpuno uništiti, bez obzira na međunarodni pravni položaj.

Zaštita i zbrinjavanje ranjenika i bolesnika bilo je u prvom planu sanitetske službe; međutim, partizanska sanitetska služba je vršila higijensko-profilaktičke i protivepidemijske mjere, kao i organizaciju sanitetskog snabdijevanja, izgradnju sanitetskih kadrova i objekata za smještaj bolesnih i ranjenih boraca.

Kako bi se povećao prostor za ranjenike u Petrovoj gori, odlučeno je da se iz Vojnića preseli baraka koja je i u Vojniću služila kao bolnički objekat. U tome objektu se dobio i prostor za operacionu salu gdje se vrše i najteže operacije s oskudnim operacijskim sredstvima. Preseljenje ove improvizovane bolnice iz Vojnića omogućilo je oslobođenje Vojnića 12. februara 1942. godine. U martovskoj ofanzivi 1942. partizanska bolnica Vrletne strane pronađena je, spaljena i kasnije bombardovana. Spašeno je 80 ranjenika zahvaljujući dobro maskiranim zemunicama gdje su bili sakriveni. O uništenju te bolnice Ante Moškov, ustaški pukovnik, 15. maja 1942. godine je zapisao: »Zapovjednik 11. ustaške bojne spustio se s Magarčevca u dolinu Velike Radonje te ovdje uništio partizansku ambulantu.«⁶⁵¹

Krajem 1941. godine i prvih mjeseci 1942. godine u kući Petra Trbojevića u Radonji radila je civilna bolnica. Ova bolnica se pred martovsku ofanzivu preselila u Petrovu goru (predio Lisičjak) gdje je bila preuređena kuća Mile Vukobratovića iz Vojišnice. Civilna bolnica je bila na brizi Narodnooslobodilačkog odbora i Narodnooslobodilačkog fronta Korduna, a u njoj je radio dr Božo Milutinović, koji je prišao partizanima iz opkoljenog garnizona iz Vojnića. Bolnica u Lisičjaku je 1942. godine rasformirana, jer nije bilo potrebe da se narodnoslobodilački front dijeli na civilni i vojni.⁶⁵² Sve bolnice koje su djelovale na Kordunu i Baniji bile su otvorenog tipa. To su bile bolnice širokog narodnog fronta koji se borio protiv neprijatelja svih vrsta, koji je uništavao našu zemlju. Na istočnim padinama Petrove gore, prema selu Perni, postojalo je prihvatno odjeljenje parti-

⁶⁵¹ Izvještaj Ante Moškova od 15. maja 1942. godine, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 32, str. 258.

⁶⁵² Mr Mile Dakić, Petrova mi gora mati, Prosvjeta, Zagreb 1967, str. 61.

zanske bolnice Vrletne strane, gdje se moglo prihvatiti do 50 ranjenika. Poslije uništenja bolničkih zgrada u Vrletnoj strani prihvatno odjeljenje na Španovom brdu vršilo je funkciju bolnice.

Nakon žestokih borbi oko Čemernice, Topuskog dopraćeno je 1942. god. oko 70 ranjenika u ovu bolnicu. Zbog njenog malog kapaciteta prišlo se izgradnji Centralne bolnice u predjelu šume Pišin gaj, koji je bio obrašćen mladom gustom šumom sa izvorom pitke vode, udaljen je od šumskih komunikacija i zaklonjen od vjetrova. »Centralna partizanska bolnica razvila se postepeno. Svoju konačnu fizionomiju dobila je 1944. godine, kada je imala oko 30 različitih objekata. Samo u njenoj bližoj okolini iskopano je 12 ranjeničkih zemunica, od kojih je 9 služilo za smještaj ranjenika, a 3 za bolnički inventar.

Poslije izgradnje Centralne partizanske bolnice u Petrovoj gori su izgrađene još četiri partizanske bolnice: Kupinjak (pretežno za tifusare), Pecka (za lakše ranjenike i oporavak), Perna (za teške ranjenike i tifusare), Sivac ili Gaj (bolnica Unske operativne grupe).«³

Omladina Korduna prenosi ranjene partizane u bolnicu na Petrovoj gori 1942. godine

U sastavu Centralne partizanske bolnice radile su bolnice: Tukleč (teški ranjenici iz Pokuplja), Topusko (lakši ranjenici), Kestenova gora (teški ranjenici), Cvijanović-Brdo (lakši ranjenici), Dunjak, (teški ranjenici i tifusari) i više prihvatnih ambulanti. »Na kraju 1942. godine partizanske bolnice u Hrvatskoj bile su organizovane tako da je na teritoriji svake vojne oblasti bila po

⁶⁵³ Ibid., str. 64.

jedna bolnica s nizom svojih odjeljenja razastrtim po cjelokupnoj teritoriji. Na primjer, vojnopartizanskoj bolnici (VPB) br. 4 na Kordunu, osim odjeljenja u Slunju, Zbjegu, Skradu i Dunjaku, pripadala su i tri odjeljenja na Petrovoj gori, smještene u specijalno građene barake u šumi.«⁶» Vojnopartizanske bolnice u Hrvatskoj do sredine 1943. godine označavane su rimskim brojevima, npr: Bolnica Lika III, Kordun IV, Banija V, Gorski kotar VI itd. Zdravstveno stanje stanovništva i boraca na području Like, Korduna, Banije i Slavonije poslije IV i V neprijateljske ofanzive bilo je vrlo teško. O tome stanju Zdravstveni odjel ZAVNOH-a u svome izvještaju od 26. augusta 1943. godine piše: »Početkom marta ove godine, kada je osnovan Inicijativni odbor ZAVNOH-a, zdravstveno stanje na oslobođenom području Hrvatske pružalo je katastrofalnu sliku. Žestoka neprijateljska navala, praćena velikim pokretom izbjeglica koje su se kroz Liku, Kordun i Baniju vraćale iz pjegavcem zaraženih područja Bosne, prouzročila je jaku epidemiju pjegavog tifusa u svim kotarima kroz koje se valjao ovaj ogromni izbjeglički val. Svi ti događaji pali su baš u doba najvećeg sezonskog porasta pjegavog tifusa....

U suradnji sa Sanitetskim odsjekom Glavnog štaba Hrvatske pristupilo se na brzinu stvaranju zdravstvenih odbora, u prvom redu na potezu kretanja izbjeglica. Pred ove odbore stavljen je zadatak da organizuju prihvatne stanice (prenočišta) za izbjeglice, koje su trebale dočekivati izbjeglice na ulazu u nastanjena mjesta, odvajati bolesne i sumnjive te smještavati ih u karantene. Između pojedinih sela na putu kretanja izbjeglica organiziran je transport kolima za bolesne i iznemogle ...

Na području Korduna formirano je 18 pokretnih ekipa sa 118 članova koji su bili vođeni od bolničara izvježbanih na kratkom tečaju. Ekiye su išle od sela do sela i obavljale raskuživanje, kopali zahodske jame, bijelile kuće, dijelile sumpor u svrhu liječenja od svraba i t si.«⁶⁵⁵ U izvještaju stoji tužan bilans ove epidemije:

Okrug	Oboljelo od pjegavca	Letalitet (smrtnost)	Umrlo
Lika	7.078	1.700	24%
Kordun	20.611	3.325	16%
Banija	3.224	85	2,6%
Ukupno	30.913	5.110	16,5%

Najviše su bili pogođeni kotari na putu izbjegličke kalvarije, a to su Donji Lapac, Udbina, Korenica, Slunj, Veljun, Vojnić, Dvor, Glina i Petrinja.

654 Dr Đorđe Dragič, Partizanske bolnice u Jugoslaviji, VIZ, Beograd 1965, str. 41. (na ruskom jeziku).
655 Izvještaj Zdravstvenog odjela ZAVNOH-a o radu odjela u razdoblju inart — jul 1943. god. Arhiv historije radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, fond ZAVNOH-a, sign. 2-X/167-1943., objavljen: Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1943. IHRPH, Zagreb 1964, str. 373—377.

U partizanskim jedinicama koje su operisale na području Like, Korduna, Banije i Gorskog kotara pjegavac je takođe vladao u epidemijskom obliku. Prema podacima Sanitetskog odsjeka GŠ NOV i POH, kroz sve vojnopartizanske bolnice u tim područjima prošlo je 3.650 bolesnika od pjegavog tifusa, od kojih je 82 umrlo, što čini letalitet 2,2%.* Da bi se popravila zdravstvena situacija stanovništva, Zdravstveni Odjel ZAVNOH-a pristupio je formiranju zdravstvenih sekcija kod svih NOO-a počev od seoskih (mjesnih) pa sve do okružnih i oblasnih odbora. Osposobljavane su sekcije za samostalan rad koje su organizovale zdravstvenu propagandu, formirane su zdravstvene ekipe i ambulantne i organizuju se zdravstveni tečajevi za obučavanje pomoćnog zdravstvenog osoblja. Zdravstveni odjel Izvršnog odbora ZAVNOH-a izradio je i Upute za rad na uspostavljanju zdravstvene zaštite na oslobođenu teritoriju Hrvatske, gdje se tačno određuje djelokrug rada zdravstvenih sekcija. Upute za rad na uspostavljanju zdravstvene službe na oslobođenom teritoriju Hrvatske, izdane 23. juna 1943. god., i Priručnik za rad seoskih zdravstvenih sekcija od posebnog su značaja za dalji rad i organizaciju zdravstvene službe u Hrvatskoj. U tom smislu izvršena je i reorganizacija vojnopartizanskih bolnica i ona je 31. jula 1943. bila, sljedeća:

1. Vojnopartizanska bolnica br. 1 (Dobro-selo) — 40 pokretnih ranjenika. Upravnik bolnice dr Boris Ljohnicki. Bolnica je preseljena iz šumskog paviljona u selo Orovac.
2. Vojnopartizanska bolnica br. 3 (Trnovac) — 48 ranjenika. Od toga 33 nepokretna i 15 pokretnih. Upravnik bolnice Drago Martelanc.
3. Vojnopartizanska bolnica br. 4 (Turjanski) — 50 ranjenika. Od toga 41 nepokretan i 9 pokretnih. Upravnik bolnice dr Oto Kraus.
4. Vojnopartizanska bolnica br. 5 (Podlapača) — 46 ranjenika, 3 nepokretna i 43 pokretna. Upravnik bolnice drugarica Mila Savič, bolničarka.
5. Vojnopartizanska bolnica (Krbavica) — 57 bolesnika. Od toga 30 nepokretnih i 27 pokretnih. Upravnik bolnice dr Centner.
6. Vojnopartizanska bolnica br. 7 (Drežnica) — 149 ranjenika i bolesnika. Broj ranjenika 92. Od toga nepokretnih 56 i pokretnih 36. Broj bolesnika 57. Od toga nepokretnih 24 i pokretnih 33. Upravnik bolnice dr Milan Forenbaher.
7. Vojnopartizanska bolnica br. 9 (Zbjeg) — 98 ranjenika i bolesnika. Od toga 62 ranjenika, i to 59 nepokretnih i 3 pokretna. Broj bolesnika 36. Nepokretnih 32 i pokretnih 4. Upravnik bolnice dr Franc. Njegov zamjenik dr Štajner. (Alfred).

656. Ibid., str. 374—375.

8. Vojnopartizanska bolnica br. 10 (Skrad) — 65 ranjenika. Od toga nepokretnih 5 i pokretnih 60. Upravnik bolnice Čila Albahari, studentkinja medicine.

9. Vojnopartizanska bolnica br. 11 (Petrova gora) — 10 bolesnika na oporavku. Svi pokretni. Odjeljenje će biti pretvoreno za pokretne hirurške slučajeve. Dužnost upravnika bolnice vršiće drugarica Stanka Bijelić, bolničarka.

10. Vojnopartizanska bolnica br. 12 (Banija) — 76 ranjenika i bolesnika. Od toga ranjenika 65, i to 27 nepokretnih i 38 pokretnih.

11. Upravnik bolnice dr Vera Šarić (sada upućena).

Brojno stanje ranjenika i bolesnika u bolnicama II i III operativne zone nije poznato... Upravnik vojnopartizanske bolnice II zone je drug dr Alojz Mihelčić (novopostavljen iz Slovenije). Cjelokupno brojno stanje u bolnicama je sljedeće: ranjenika i bolesnika 639, nepokretnih ranjenika 224, pokretnih ranjenika 244, svega ranjenika 486. Nepokretnih bolesnika 85, pokretnih bolesnika 86, svega bolesnika 171. Referent saniteta GS NOV i POH dr Borislav Božović izvještava da se održavaju specijalni kursovi za 50 bolničarki i da se priprema kurs za političke ko-* mesare bolnica. Zatim se govori da će u bolnici br. 9 u Zbjegu biti osnovano zarazno odjeljenje koje će voditi drug Ernest Miselbah. U to vrijeme radila je tkaonica zavoja u Korenici, koja je u prvoj sedmici izatkala 830 metara zavoja i veće količine gaze. Tkaonica zavoja na Kordunu izatkala je u istoj sedmici 460 metara zavoja i napravljeno je 50 kramerovih šina za fiksaciju preloma kostiju.⁶⁷

U Baniji su radile partizanske bolnice broj 21 u selu Buzetu, broj 22 u selu Dabrini, broj 23 u selu Klasniću, broj 24 u selu Ljeskovcu, broj 25 u Glini, a za teške ranjenike u selu Donjem Žirovcu. Bolnici u Gornjem Žirovcu pripadala su bolnička odjeljenja u Donjem Žirovcu, Brezovu Polju, Brubnju i Ljeskovcu. Važan bolnički punk u Baniji nalazio se u Šamarici 1944. godine gdje su se vršile i veće operacije. Upravnici, tj. načelnici centralnih bolnica, vršili su i dužnosti načelnika saniteta pri vojnim komandama područja. Jakov Kranjčević Brada, upravitelj Centralne partizanske bolnice na Kordunu, postao je referent partizanskih bolnica kordunaškog područja. Centralna partizanska bolnica i njoj potčinjene bolnice u sistemu sanitetske službe Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske označene su brojkom 11 sa sjedištem u Petrovoj gori, a vojnopartizanske bolnice Banije s brojkom 12. Istovremeno, za područje Korduna u Zbjegu je otvorena partizanska apoteka br. 2 koja je snabdijevala zdravstvene ustanove za vojna i civilna lica jednako.

⁶⁷ Izvještaj Sanitetskog odsjeka GŠ NOV i POH o brojnom stanju ranjenika i bolesnika na njegovom području, Arhiva Vojnomedicinske akademije. Odsjek za istoriju vojnog saniteta, sig. br. 3156, D. N: 81/6; Dr Đuro Zatezalo, Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945. HAK, Karlovac 1978, str. 483.

U selu Klasnič u na Baniji radila je apoteka br. 4 koja je snabdijevala područje Banije. Ova apoteka od aprila 1944. godine je pod direktnom upravom ZAVNOH-a.

U toku augusta 1943. godine u okviru Centralne partizanske bolnice formirano je i hiruško odjeljenje, koje je radilo u Petrovoj gori do kraja rata, 1945. godine. U proljeće 1944. u to odjeljenje dolazi partizanski hirurg dr Franz Kleinhappel, koji je na Simpozijumu o razvoju sanitetske službe 5. oktobra 1965. rekao i zapisao: »Petrova gora je bila tada Centralna medicinska ustanova, predviđena za cijelo veliko područje ne samo užeg Korduna nego i područja od Karlovca do Slunja, od ličkih i slovenačkih pograničnih reiona do Gline.«⁶⁵⁸

U sastavu Centralne partizanske bolnice u Petrovoj gori od septembra 1942. godine radila je i zubna ambulanta. Zubnu ambulantu je organizovao i njom rukovodio Vlado Pilinger, zubar iz Zagreba. Zubarska ambulanta u Klasnič u pokrivala je područje Banije sve do oslobođenja Gline 11. januara 1944. godine, kada je cjelokupna zdravstvena služba u Glini prešla pod upravu Glavnog štaba NOV i POH.

Radi zaštite ranjenika od upada neprijateljskih trupa u neke ličke bolnice Sanitetski odsjek GŠ NOV i POH izdao je 7. decembra 1943. god. naređenje u kome se, između ostalog, kaže: »... izbjegavati preveliku koncentraciju ranjenika, mjesta bolnica držati u najvećoj tajnosti, pregledavati van bolnice u posebnim ambulantama. Svaku bolnicu obezbijediti dovoljnim brojem naoružanih stražara.« Tako je uz bolnice osnovan Sanitetski stražarski bataljon koji je imao sjedište u Centralnoj partizanskoj bolnici u Petrovoj gori. Bataljon je imao pet četa koje su čuvale sve bolnice i transportovale ranjenike u zemunice i druga mjesta.

U toku 1944. godine partizanske bolnice na Kordunu i Baniji udružene su u Oblasnu vojnu bolnicu IV korpusa NOV i POJ. Uprava se i dalje nalazila u Centralnoj bolnici, a odjeljenja dobijaju nove oznake. Centralna partizanska bolnica IV/1A: upravnik dr Franz Kleinhappel, a šef očnog odjeljenja dr Hase. Kupnjak IV/1B interno i kožno-venerično odjeljenje, ljekar dr Zdravko Kučić. Tukleč IV/1C izgrađena 1944. za ranjenike Pokuplja. U Lasinji postojala je vojna bolnica 34. divizije, koja je teško stradala od bombardiranja 1944. godine. Pecka IV/1D za lakše ranjenike. Perna IV/1E zarazno odjeljenje. Topusko IV/1F oporavi-lište i centar za evakuaciju ranjenika za Bari, Siciliju i Maltu. Kestenova gora IV/1G hiruško odjeljenje i Oficirska sanitetska škola GŠ NOV i POH-a. Zbjeg IV/1H bolnica za teške ranjenike. Uprava se i dalje nalazila u Centralnoj partizanskoj bolnici u Petrovoj gori, gdje je bila i komanda Sanitetskog bataljona pod rukovodstvom Milana Cvijanovića i Petra Brujića. Uz bolnice je stalno radila i tkaonica zavojnog materijala u Zagorju koja je

⁶⁵⁸ Dr Franz Kleinhappel, Referat održan 5. oktobra 1965. na Simpozijumu o razvoju sanitetske službe u Petrovoj gori, str. 2. i 3. Arh. Memorijalnog parka Petrova gora u Vojnić u, bez sign.

snabdijevala sve bolnice sa materijalom za previjanje.⁶⁵⁹ Na Kordunu su radile bolnice u Dunjaku, Skradu i Cvijanović-Brdu koje su bile van sastava Oblasne vojne bolnice IV korpusa NOV i POJ. U sastavu Centralne partizanske bolnice posebno mjesto zauzimaju bolničke zemunice koje su bile dobro maskirane i zaštitile su ranjenike više puta, a posebno u toku IV neprijateljske ofanzive. Zahvaljujući požrtvovanju zdravstvenog osoblja, spaseni su mnogi ranjenici. Dr Marija Šlezinger, ljekarka u Centralnoj partizanskoj bolnici, tražila je pri kraju svog života da se njeno tijelo zakopa na ulazu u zemunicu i tako da se zaštite ranjeni drugovi, što je i učinjeno.

Kroz partizanske bolnice Korduna i Banije prošlo je preko 10 000 teških ranjenika, više stotina civila ranjenih i oboljelih, od kojih je najveći dio izliječen. Mnogi su tu umrli i smatra se da je sahranjeno oko hiljadu partizana na bezimenom groblju u Petrovoj gori. Takva groblja postoje uz sve partizanske bolnice Korduna i Banije (koja do danas nisu istražena i označena), što je zadatak i ovog naučnog rada da potakne i dade tim palim drugovima dostojno obilježje.

Centralna partizanska bolnica sačinjavala je jedinstveni narodni front Korduna i Banije i nikad nije bila prokazana neprijatelju, iako je bila na 30-tak kilometara od neprijatelja. Bolnica je neprekidno radila u Petrovoj gori od 4. oktobra 1941. do 25. maja 1945. godine, kada se preselila u oslobođeni grad Karlovac.

Visoka priznanja radu Centralne partizanske bolnice i uopšte zdravstvene službe na Kordunu data su na Prvoj okružnoj narodnoj skupštini za Kordun, održanoj 3. decembra 1944. godine u Vojniću. Na skupštini su učestvovali delegati iz kotara Vojnić, Vrginmost, Plaški i Slunj, dok delegati iz kotara Karlovac nisu prispjeli na skupštinu. Na skupštini učestvuje i delegacija okruga Banije, kao i predstavnici ZAVNOH-a, JNOF Hrvatske i GŠ NOV i POH. Na okružnoj narodnoj skupštini je izneseno da pored pomenutih bolnica rade četiri civilne ambulante koje vode vojni partizanski ljekari. U njima je i u vojnim bolnicama u posljednja tri mjeseca pregledano preko 2 450 bolesnika, a u samom Topuskom je liječeno i pregledano 3 600 bolesnika. U svim opštinama i selima postojale su zdravstvene komisije mjesto ranijih sekcija u kojima aktivno rade odbornici. »Preko seoskih i općinskih zdravstvenih komisija liječena su masovna ona oboljenja koja su u našem narodu vrlo proširena, kao npr. malarija i svrab. Tako, npr. malarija, koja je naročito bila proširena u kotarima Slunj i Vrginmost, gotovo je našim nastojanjem suzbijena. Na području okruga bovalo je u zadnja tri mjeseca od malarije preko 8 000 lica, od toga je izliječeno 6 000 jer je s uputama za liječenje u tom periodu podijeljeno narodu više od 100 000 tableta aterbrina. Od svraba izliječeno je od početka rada zdravstvene službe pa do

⁶⁵⁹ Podaci prikupljeni u Memorijalnom muzeju Centralna partizanska bolnic* Petrova gora u Petrovoj gori, a uprava se nalazi u Vojniću.

danas oko 30 000 lica. U posljednja 3 mjeseca podijeljeno je narodu 487 flemingsove sumporne otopine za liječenje svraba. Krajem septembra i početkom oktobra o. g. (1944) cijepljeno je na Kordunu 2 000 djece protiv velikih boginja.«⁶⁰

Tada je zdravstveni odjel okružnog NOO-a Korduna radio pod rukovodstvom pročelnice Ljubice Ulemek, a u odjelu su radili: dr Ante Paković, dr Milan Fuks, Nikola Mance, Danica Bulat, Klara Lajtner i Petar Sikirica. Ova činjenica govori da se zdravstvo u toku NOB-a na Kordunu i Baniji prožimalo kroz sve vrste zdravstvene zaštite, od seoskih zdravstvenih komisija do vojno-partizanskih bolnica koje su radile pod rukovodstvom vojnih organa i rukovodstvom VŠ NOV i POJ.

Vojnopartizanske bolnice Korduna i Banije sarađivale su s Centralnom bolnicom u Bijelim Potocima na Plješevici u Lici i sa slavonskim vojnopartizanskim bolnicama u Slavoniji. Od posebne važnosti je i napomenuti da su ove bolnice sarađivale i sa bolnicom NOP-a u Radatovićima u Žumberku i bolnicama Slovenije (Franja) i drugim zdravstvenim ustanovama na oslobođenoj teritoriji i u okupiranim gradovima.

Pored zdravstvene službe na Kordunu i Baniji formirana je i veterinarska služba. Značajan je rad veterinarske službe na području Banije od 1943. god. Veterinarski odsjek ZAVNOH-a pod rukovodstvom dr Zorka Goluba organizuje veterinarsku službu na Kordunu i Baniji.

Prvi okružni veterinar na Baniji bio je dr Ivan Venko Japek, koji je udario temelje ove službe na Baniji. U toku 1944. godine оформljena je veterinarska služba u kojoj rade: prof. dr Josip Ježić, dr Srećko Vatovac, dr Hrvoje Katalinić, dr Ivo Draženčić, inž. hernije Mirković, dr Stjepan Repić, veterinar Armando Gambeti, studenti veterine Joško Pelicarić i Velimir Benko, laborantkinja Mimika Mosten i drugi.

Pod rukovodstvom stručnjaka organizovan je u selu Buzeti Proizvodna veterinarska laboratorija br. 1. Laboratorija je dobila redni broj prvi zato što je laboratorija broj 2 trebalo da se formira u Slavoniji, do čega nije došlo. Inicijativu za osnivanje laboratorije dao je veterinar dr Josip Ježić u vrijeme izbijanja svinjske kuge na Baniji, Kordunu i ostalim dijelovima Hrvatske. ZAVNOH je prihvatio ideju o osnivanju laboratorije, koja je formirana u Baniji. U toj laboratoriji proizvodili su se virusi i serum protiv svinjske kuge.

Dr Josip Ježić odlazi u Italiju gdje organizuje preuzimanje sanitetskog materijala od saveznika za NOV i POJ, a rukovodstvo s laboratorijom u Buzeti preuzima dr Srećko Vatovac.

Pomoću stručnjaka koji su došli iz hemijske industrije iz Kalinovice kraj Zagreba organizovana je proizvodnja seruma preko 400 komada svinja, koje su bile smještene u napravljenim

⁶⁰⁰ Zapisnik Prve okružne narodne skupštine za Kordun od 3. decembra 1944. HAK, fond ONOO-a za Kordun, 4/591-1; objavljen u knjizi: Dr Đuro Zatezalo, Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945, HAK, Karlovac 1978, str. 512—566.

oborima Osnovne škole u Buzeti i šumi Prolomu, udaljenoj od sela oko 4 km. U laboratoriji u Buzeti proizvedeno je oko 100 000 doza virusa i oko 95 litara seruma protiv svinjske kuge.

Zatim je u Buzeti osnovano i glavno skladište za prihvatanje lijekova i sanitetskog materijala, slanog od saveznika iz Italije. »Na desetke tisuća doza kristalviolet vakcine svinjske kuge, oko 1 600 litara seruma protiv svinjske kuge i oko 2 500 kg sumpora, velike količine različitih raskužnih sredstava i sulfonamida, oko 100 garnitura najjednostavnijeg instrumentarija, 300 brizgalica i toliko tuceta injekcijskih igala, 18 veterinarskih poljskih apoteka, dva sanduka zavojnog materijala i 10 sanduka kemikalija, stakla i različitog drugog materijala ...«⁶⁶¹

Uz Veterinarsku proizvodnu laboratoriju organizovani su i tromjesečni veterinarski kursovi veterinarskih bolničara i referenata veterine pri NOO-ima. Sve ove kursove organizovao je Okružni NOO Banije.

Veterinarska laboratorija Banije u Buzeti imala je u maju 1945. godine zaposlenih 60 ljudi. Laboratorija je imala 100 serum-svinja, oko 100 virus-svinja, 5 konja i svu potrebnu opremu. Sve je to iz Buzeta preseljeno 1945. godine u Kalinovicu kod Zagreba.

Kada se izvrši analiza doprinosa zdravstvene i veterinarske službe u toku NOB-a na području Korduna i Banije, onda su to veliki doprinosi svih onih koji su u tim službama radili i naroda ovog kraja koji je nesebično davao sve od sebe. Ako je poznato da su te zdravstvene ustanove nakon oslobođenja naše zemlje prešle u velike gradove, danas bi se moglo govoriti i o dislokaciji njihovih pogona u mjestima gdje su u toku rata odigrale značajnu ulogu. Time bi se ostvarila i zamisao što je provijava Zakon o opštoj narodnoj odbrani naše zemlje — Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

FORMIRANJE BRIGADA I DIVIZIJA I REORGANIZACIJA NOP ODREDA NA KORDUNU I BANJI

Narodnooslobodilačka borba u prvoj polovini 1942. godine postigla je opšti uspjeh na Kordunu i Baniji. Dolazak Vrhovnog štaba sa proleterskim i udarnim brigadama u Bosansku krajinu imao je značajan uticaj na razvoj cjelokupne narodne revolucije u Hrvatskoj i Sloveniji. »Glavni štab za Hrvatsku je nastojao da upućivanjem pojedinih rukovodilaca i boraca, pa i cijelih jedinica, iz 1. operativne zone (Lika, Kordun i Banija) pomogne razvoj borbe u Gorskom kotaru, Pokuplju, Žumberku, Moslavini, Slavoniji i Dalmaciji, i na taj način otkloni njenu neravnomjernost i pri-

⁶⁶¹ Dr Hrvoje Katalinić, Sjećanje na osnivanje Proizvodnog veterinarskog laboratorija i skladišta br. 1, Vetserum, časopis od decembra 1961, str: 50.

vuče što veći broj Hrvata u partizanske jedinice.“² Plan Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske je u potpunosti uspio, tako da su formirani partizanski odredi i bataljoni u krajevima gdje do sada nije bilo većih partizanskih jedinica. Na osnovu naredbe Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 7. maja 1942. godine formiran je od boraca Banije, Korduna, Like, Gorskog kotara. Hrvatskog primorja i Dalmacije Prvi proleterski narodnooslobodilački udarni bataljon Hrvatske.“³ Formiranje toga bataljona izvršeno je u saglasnosti sa naređenjem Vrhovnog štaba partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije i odobrenja Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. Formiranje bataljona izvršeno je 7. maja 1942. godine u Korenici od dvije grupe boraca, i to od 90 dobrovoljaca izdvojenih iz bataljona »Ognjen Priča« i »M. Orešković« i dobrovoljaca koji su došli s Korduna i Banije u nešto većem broju. Sedmog juna 1942. godine u bataljonu je bilo 305 ljudi.“¹ Bataljon je odmah upućen na tromeđu Like, Dalmacije i Bosne u sastav Kombinovanog odreda u koji su ušli bataljoni: »Marko Orešković«, Udarni bataljon Drugog ličkog NOP, odreda, Bataljon »Gavrilo Princip« i Bataljon »Bude Borjan«. Grupa kordunaških NOP odreda sredinom 1942. godine nastojala je\ da sačuva što veću slobodnu teritoriju. Borci Korduna i Banije u to vrijeme su postali jezgra partizanskih jedinica u drugim krajevima, što je neprijatelja prisililo da drži veće garnizone. U takvoj situaciji taktika partizanskih odreda postala je nepogodna, što je dovodilo do stagnacije samih odreda. Zbog takve situacije Glavni štab NOP odreda Hrvatske na osnovu direktiva Vrhovnog štaba partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije naredio je u prvoj polovini juna 1942. godine Štabu prve operativne zone da pristupi formiranju udarnih brigada, kao što su to bili vezani odredi. Na osnovu naređenja Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, štab Prve operativne zone izvršio je formiranje Prve udarne brigade Hrvatske, koja neće biti vezana za teritoriju, kao što su bili vezani odredi. Bataljoni određeni za brigadu dobili su 28. juna naređenje da krenu u pravcu Slunja. Na tome putu bataljoni su vodili oštre borbe prije samog formiranja brigade.

Prva narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske

Prva NOU brigada formirana je 8. jula 1942. godine u selu Toboliću kod izvorišta rijeke Mrežnice, kotar Slunj, od ličkih bataljona »Marko Orešković«, »Petar Vuksan«, Drugog bataljona Prvog kordunaškog NOP odreda i Udarnog bataljona Banijskog

⁶⁶² Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945. Gl. urednik Velimir Terzić, knjiga I, izd. VII JNA, Beograd 1957, str. 286.

⁶⁶³ Naredba GS NOP odreda Hrvatske od 7. maja 1942. god. o formiranju I proleterskog narodnooslobodilačkog udarnog bataljona, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knj. 4, dok. br. 53, VIZ, Beograd 1954.

⁶⁶⁴ Brojno stanje Prvog proleterskog udarnog bataljona Hrvatske na dan 7. juna 1942. godine. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knj. 3, VIZ, Beograd 1954, str. 52.

NOP odreda. Štab Prvog bataljona »Marko Orešković« sačinjavali su komandant Danilo Damjanić, politički komesar Ilija Radaković i operativni oficir Perica Marič. U štabu Drugog bataljona »Pekiša Vuksan« komandant Momčilo Novković, politički komesar Dane Vujnović i operativni oficir Jovo Ljeskovac. Štab Trećeg bataljona (kordunaškog) sačinjavali su komandant Josip Kuštrin, politički komesar Milić Dejanović i operativni oficir Mile Ljepović. Komandant Četvrtog banijskog bataljona bio je Mičo Tminić, politički komesar Stanko Kreča, a operativni oficir Rade Milojević. Prvi štab brigade bili su: komandant Stevo Opsenica, politički komesar Uroš Krunić i operativni oficir Joviča Lončar.⁶⁶⁵ Prva NOU brigada Hrvatske, formirana od boraca iz Prve operativne zone, brojala je tada 1 028 boraca. Time je otpočeo proces formiranja brigada u Hrvatskoj.

Komanda Grupe kordunaških partizanskih odreda Naredbom br. 27 od 14. VII 1942. godine, a na osnovu Naredbe br. 4 komandanta Prve operativne zone, obavijestila je potčinjene jedinice o formiranju Prve NOU brigade i o obaveznom sadejstvu potčinjenih jedinica gdje se brigada nalazi s jedinicama brigade.⁶⁶⁶ U naređenju se, između ostalog, kaže: »Brigada će operisati na raznim sektorima I operativne zone, i potrebno je da svi štabovi jedinica I operativne zone najuže sarađuju sa Štabom brigade. Brigada će imati potreba koje će se trebati zadovoljiti na samoj teritoriji gdje brigada operiše i Štab brigade će se direktno obraćati jedinicama sa zahtjevom da im se stavi na raspoloženje, odnosno pruži pomoć u ovom ili onom slučaju, zato naređujem da komandanti Ličke grupe, Kordunaške grupe i Banijskog odreda zadovolje svako naređenje i Štaba brigade u granicama svojih mogućnosti, te da izdaju shodna naređenja u istom smislu svojim podređenim jedinicama.«⁶⁶⁷ To je, naravno, pomoglo saradnju terenskih partizanskih jedinica s jedinicama brigade koja je bila u stalnom pokretu i imala veći manevarski prostor od dosadašnjih odreda. Poslije velikih pobjeda sredinom avgusta od ličkih jedinica formira se kod Bunića Druga NOU brigada Hrvatske.

Četvrta NOU brigada Hrvatske (Prva kordunaška NOU brigada)

Kod Burić-Sela u šumi Debeloj kosi, kod Vojnića, po naređenju GŠ NOP odreda Hrvatske formirana je 20. avgusta 1942. godine od dva udarna bataljona (Prvog i Drugog kordunaškog NOP

⁶⁶⁵ Pismo štaba Prve operativne zone od 18. juna 1942. god. novopostavljenom političkom komesaru Prve NOU brigade Hrvatske o zadacima brigade u vezi sa njenim formiranjem i izvođenjem operacija i Obavještenje Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 24. juna 1942. god. Vrhovnom štabu NOP odreda i dobrovoljačke vojske Jugoslavije o porastu partizana u Gorskom kotaru i Primorju, sporazumu između ustaša i četnika 1 vojnopolitičkoj situaciji u oblastima Hrvatske.

⁶⁶⁶ Ibid., str. 107, dok. br. 32 i str. 178, dok. br. 53. ⁶⁶⁷ Naredba Štaba Grupe kordunaških NOP odreda od 14. jula 1942. za saradnju i pružanje pomoći Prvoj NOU brigadi Hrvatske i za postupak prema zarobljenicima. Ibid., str. 362, dok. br. 94.

⁶⁶⁷ Ibid., str. 362.

odreda) i Omladinskog bataljona »Joža Vlahovič« Četvrta NOU brigada.⁶⁸ Tako je Kordun dobio svoju prvu brigadu koja je formirana od 900 boraca s Korduna. Za komandanta brigade postavljen je Nikola Vidović, za njegovog zamjenika Stanko Gabrič, a za političkog komesara Mile Martinović, učitelj iz Las. Sjeničaka, a njegovog zamjenika Vlado Novaković, dok je za operativ-

Narodni zbor u Muljcima kod Sjeničaka 23. avgusta 1942. godine i ispraćaj 1. kordunaške brigade u Žumberak

nog oficira postavljen učitelj iz Kirina Branko Žutić.⁶⁶⁷ četvrta kordunaška NOU brigada nakon formiranja dobila je zadatak da se prebaci na teritoriju sjeverno od rijeke Kupe u naselja s hrvatskim stanovništvom da bi pomogla Žumberačko-pokupskom odredu u razbijanju neprijateljskih posada i širenju ustanka u Pokuplju i Žumberku. štab I NOU brigade uputio je 24. avgusta 1942. jednu četvu da zajedno s Četom Kljuka Žumberačko-pokupskog odreda osigura prebacivanje boraca I NOU brigade preko rijeke Kupe. Ove jedinice su uništile telefonske veze i porušile mostove na cesti Pokupsko—Pisarovina, postavile osiguranja i izvršile organizaciju u pripremi čamaca za prebacivanje brigade preko rijeke Kupe. Brigada se prebacila preko rijeke Kupe od 24. na 25. avgust kod Desnih Štefanki, a zatim je stigla u Kupčinsku

⁶⁶⁸ Četvrta brigada Hrvatske nosila je najprije naziv: 1. kordunaška udarna brigada, zatim kratko vrijeme naziv: 3. udarna brigada, a 14. septembra 1942. naredbom Glavnog štaba za Hrvatsku preimenovana je u 4. partizansku brigadu Hrvatske, pošto je 1. dalmatinska brigada dobila naziv: 3. brigada Hrvatske.

⁶⁶⁹ Joco Tarabić, Kordunaši na položaju (Četvrta kordunaška NOU brigada), Narodna armija, Beograd 1970.

šumu gdje je zadanila i ostala na odmaranju. Na svome putu brigada je prevalila preko četrdeset kilometara, a potom nakon odmora dobila je zadatak da 26. avgusta likvidira neprijateljsko uporište Jastrebarsko. »Tačno u 4 časa 26. avgusta počeo je napad na grad. Neprijatelj je iznenađen. U početku je pružao snažan otpor, ali je njegova odbrana postepeno jenjavala. Oko željezničke stanice vodio se pravi okršaj. Dok je plamtjela borba, u stanicu je ušao voz iz Karlovca. Treći (omladinski) bataljon ga je propustio. Posada koja je osiguravala voz zarobljena je. Putnici su legitimisani. Prilikom pretresa voza oslobođeno je dvadesetak političkih uhapšenika koje su ustaške vlasti sprovodile u logor smrti Jasenovac. Uništeni su stanični uređaji, tri lokomotive i oštećeno oko 150 vagona. Do 8 časova neprijatelj je razbijen i u ostalim dijelovima grada. Zarobljeno je dvadesetak domobrana i žandarma, i zaplijenjeno oko 50 pušaka uz raznu drugu opremu... Brigada je u toku izvođenja napada na Jastrebarsko iz ustaškog dječjeg logora, koji je bio u zamku nekadašnjeg grofa Erdedija, oslobodila oko 900 djece.«⁶⁷⁰ Oslobođeno je iz koncentracionog logora 727 djece (svi koji su u tom logoru bili) rodom iz Bosne, Korduna i drugih krajeva. Oslobođeno je i 20 odraslih iz zatvora, od kojih su dva Srbina. Djeca su ljekarski pregledana, pa je ustanovljeno da je za put sposobno 587 djece, a deset je bilo nespособnih i ostali su neko vrijeme na oporavku u Žumberku.⁶⁷¹

Nakon uspješno izvedene operacije u Jastrebarskom i kraćeg odmora u Žumberku brigada je dobila zadatak da uništi željezničku prugu od Draganića do Domagovića i da razoruža u ovim mjestima neprijateljske posade. Ova akcija izvedena je 31 avgusta 1942. godine, ali zbog velike udaljenosti polaska jedinica i 12 km dužine pruge i uporišta koja su trebala biti napadnuta u isto vrijeme, kao i zbog slabih vodiča, akcija nije u potpunosti uspjela. Uhvaćeno je sedam domobrana i zaplijenjeno 10 karabina i veće količine ratnog materijala.

Brigada je bila vrlo pokretljiva i njen manevarski radijus je bio dosta velik, tako da je 6. septembra 1942. godine već napala željezničku stanicu Kamanje, Zaluku i Ozalj. Tako se oružana borba prenosila u blizinu velikih i jakih neprijateljskih garnizona Zagreba i Karlovca.

Neprijatelj, osjetivši veće partizanske snage na Žumberku, koncentriše svoje snage u dolini rijeke Kupe. Ustaško-talijanska ofanziva počela je 14. septembra 1942. godine na području Gorjanaca i Žumberka kako bi blokirala jedinice Četvrte NOU brigade i Žumberačko-pokupskog odreda, a zatim ih je uništila. Za vrijeme ofanzive ustaše su hapsile i ubijale seljake po selima Žumberka. Četvrta NOU brigada nakon žestokih borbi donijela je odluku da

⁶⁷⁰ Joco Tarabić, Kordunasi na položaju (Četvrta kordunaška brigada — monografija), Narodna armija, Beograd 1970, str. 30—31. Dalje operacije IV NOU brigade, vidi u navedenoj knjizi.

⁶⁷¹ Izvještaj štaba Grupe kordunaških NOP odreda od 3. septembra 1942. godine Slabu I operativne /one o akciji na Jastrebarsko, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 7. VIZ, Beograd 1954, dok. br. 3, str. 19.

se kroz Belu krajinu, tj. Sloveniju, vrati na Kordun. Na svome putu izvela je niz uspješnih akcija protiv Talijana i ustaša, a neprijateljska ofanziva, u kojoj je učestvovalo od 7 000 do 8 000 neprijateljskih vojnika, završila je bez rezultata.⁶⁷² Neprijatelj je na sektoru črnomelja (Slovenija) imao 120 mrtvih, 18 zarobljenih i više ranjenih vojnika. Dijelovi partizanskih jedinica koji su učestvovali u tim borbama zadržali su se na teritoriji Slovenije na sektoru Orehovec. Brigada je produžila svoje kretanje na Kordun, uništila italijansku auto-kolonu kod Tanča-gore i Dragatuše kraj črnomelja. O toj borbi Franjo Ogulinac (Seljo) i Veco Holjevac zapisali su: »U toku borbe naši su partizani pokazali herojske primjere junaštva i hrabrosti boreći se sa mnogobrojnim neprijateljem prsa u prsa. Bilo je slučajeva da su naši partizani bacali bombe Talijanima u njihova skloništa. Nakon 10 sati borbe neprijatelj je bio potpuno potučen i prisiljen da se povuče. Rezultati te velike borbe su sljedeći: 120 mrtvih Talijana, 18 zarobljenih i veliki broj ranjenih. Uništeno 7 kamiona, zarobljeno 4 teška mitraljeza, 1 laki mitraljez (avionski), 3 puškomitraljeza, 1 bacač mina, 68 karabina itd.«⁶⁷³ Brigada je potom nastavila put prema Kordunu i izbila u Ponikve, a zatim krenula u Bosiljevo gdje se sastala s Prvim proleterskim bataljonom i održala masovni zbor uz prisustvo svih jedinica. Borbeni put Četvrte NOU brigade od mjesec dana kroz Pokuplje, Žumberak i Sloveniju i njeni uspjesi mogu se s pravom nazvati put revolucionarne borbe i bratstva i jedinstva srpskog, hrvatskog i slovenačkog narode. Brigada s borbenog puta iz Žumberka i Slovenije vratila se 28. septembra 1942. godine u Perjasicu na Kordunu. Za uspješno izvršeni zadatak Glavni štab NOP odreda Hrvatske ocijenio je pohod preko rijeke Kupe kao značajan doprinos u razvoju ustanka u tim krajevima te u pohvali, između ostalog, stoji:

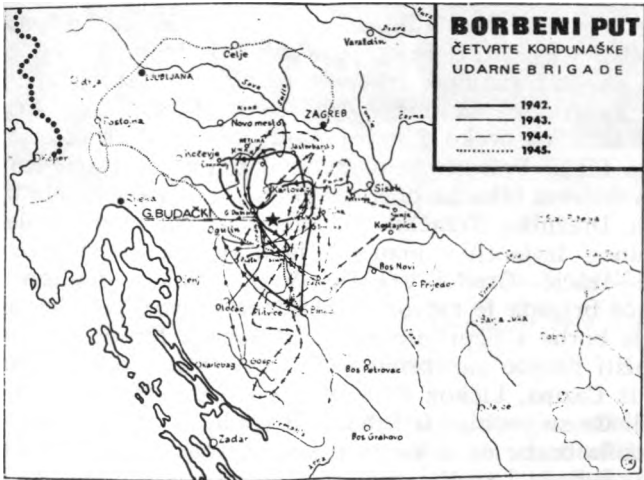
»Pohvaljujem partizane i komandni kadar IV partizanske brigade Hrvatske, koja je uspješnom borbom protiv okupatora i njegovih slugu na teritoriji II oper. zone znatno doprinijela proširenju narodnooslobodilačke borbe na ostale krajeve Hrvatske. Djelatnost te brigade na teritoriji II oper. zone pomogla je narodu tog kraja da pojača svoju borbu za narodno oslobođenje te da još odlučnije i organizovanije udari na okupatora i njegove plaćenike.«

U drugoj polovini septembra 1942. godine našla se na Kordunu i Druga lička brigada. Ove brigade su dobile zadatak da na prostoru između Korane i Mrežnice onemoguće pljačku i paljenje sela od ustaša i Talijana. U tim borbenim akcijama Druga i Četvrta brigada su postigle značajne uspjehe. Ove jedinice su 17.

⁶⁷² Izvještaj Štaba II operativne zone od 26. septembra 1942. godine Gš NOP odreda Hrvatske o rasporedu jedinica i borbama za vrijeme neprijateljske ofanzi ve, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 7. VIZ, Beograd 1954, dok. br. 71, str. 254.

⁶⁷³ Saopćenje Štaba II operativne zone od 26. septembra 1942. god. o borbi IV NOU brigade Hrvatske protiv Talijana kod Tanča-gore i Izvještaj štaba IV NOU brigade Hrvatske od 26. septembra 1942. Štabu I operativne zone o napadu na talijansku kolonu kod Tanča-gore i Draga tuša. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knj. 7. VIZ, Beograd 1954, dok. br. 72, str. 256. i dok. br. 75. str. 266.

oktobra 1942. godine u zasjedi kod sela Poloja sačekale i razbile talijanski konjički puk »Aleksandrija« i 81. bataljon crnih košulja, koji se od Perjasice kretao prema Slunju. U tim borbama Talijani su imali 150 mrtvih i ranjenih vojnika, a partizanske jedinice su imale 4 mrtva i 14 ranjenih partizana. U borbi s Talijanima zaplijenjeni su: jedan tenk, dva topa, devet mitraljeza i puškomitraljeza, 122 puške, oko 300 000 metaka i mnogo drugog ratnog materijala.^{67*} Poraz Talijana ostavio je težak utisak, pa njihova komanda preduzima akciju radi odmazde, što se vidi u izvještaju nadležnog ministarstva NDH od 19. oktobra 1942. u kojem stoji: »... Danas polazi druga konjička pukovnija, također iz Karlovca, Saluzzo da zamijeni potučenu pukovnicu Alessandria. Talijani su tom prilikom spalili sva sela između Korane i Mrežnice, a stoku i hranu odveli sobom.« Vazduhoplovstvo se posebno angažuje radi odmazde. Tako je XI italijanski korpus naredio »da se u zoni Primišlje, Poloj, Veljun, Cvijanović-Brdo nastave akcije bombardovanja... radi represalija protiv stanovništva koje je u poznatoj epizodi sa lakom konjicom Alessandria divljački zlo-

Borbeni put Četvrtke kordunaške udarne brigade

stavljalo naše vojnike».⁶⁷⁵ Ovi neprijateljski napadi nisu nanijeli brigadama većih problema, već su uništili dosta sela, opljačkali stoku i masakrirali civile koje su uspjeli uhvatiti.

⁶⁷⁴ Izvještaj Komande Jedanaestog armijskog korpusa od 18. oktobra 1942. godine o talijanskoj ofanzivi na Kordunu i o borbi kod Poloja, tom V, knjiga 8. VIZ, Beograd 1954, dok. br. 141, str. 464.
⁶⁷⁵ Odluka Više komande oružanih snaga Slovenija — Dalmacija od 29. oktobra 1942. god. o bombardovanju i mitraljiranju područja Poloj, Primišlje, Veljun radi represalija i Obavještenje Glavnog stožera Ministarstva domobranstva od 26. X 1942. g. o borbama kod Poloja, Javornika i na Brezovoj glavi. Ibid., dok. br. 163 i 168, str. 511 i 523.

Prema naređenju komandanta Srečka Manole i komesara Đure Kladarina, prve operativne zone od 22. X 1942. godine, izvele su Druga lička NOU brigada i Četvrta NOU partizanska brigada Hrvatske 23/24. oktobra uspjeli napad na ustaško-domobranski garnizon u Tušiloviću, gdje se nalazilo oko 500 ustaša, domobrana i žandarma. Partizanske jedinice nakon višesatne borbe zauzele su ustaška utvrđenja na Macutovom brdu, Brezovoj glavi i razoružale neprijateljsku posadu u Tušiloviću. Za vrijeme izvođenja ovih operacija vođene su teške borbe s ustašama 3. ustaškog stajalećeg zdruga, koji je pokušavao pružiti pomoć iz Karlovca opkoljenim jedinicama. U tim borbama ubijeno je 55 i zarobljeno 427 domobrana, ustaša i žandarma. Partizani su imali 16 mrtvih i 45 ranjenih boraca. Partizanske jedinice zarobile su 17 mitraljeza i puškomitraljeza, 350 pušaka, dva topa i 30 000 metaka i mnogo drugog ratnog materijala.⁶⁷⁶

Krajem oktobra meseca Druga lička i Četvrta kordunaška upućene su, po naređenju Vrhovnog štaba NOP i DVJ u rejon Bihaća radi učešća u bihačkoj operaciji. Brigade su u nastupanju prema Bihaću i Druga lička brigada napadale neprijatelja u selima Rakovica, Močila, Oštarski Stanovi i Selište.⁶⁷⁷ Na tome sektoru Četvrta brigada vodila je borbe kod Slunja, Lađevca i Furjana i čistila to područje od ustaških utvrđenja. U tim borbama palo je devet i ranjeno dvadeset partizana. Neprijatelj je imao oko 20 mrtvih ustaša i veći broj ranjenih. Zatim 4. brigada je krenula za Liku preko Plitvica na Pokoj, gdje učestvuje u borbama za Ličko Petrovo Selo, Željavi, Baljevcu, Izačić-Kuli i Izačiću. Za vrijeme bihačke operacije brigada je dejstvovala u pravcu Vaganca, Drežnika, Tržačkih Raštela, a potom je zatvarala pravac eventualnog izvlačenja neprijatelja u rejonu raskrsnice puteva Vrkašić—Izačić—Grad i Vrkašić—Vrsta. Nakon prelaza planine Plješevice brigada je zatvorila određene pravce. Na tim pravcima vodila je borbe s neprijateljem iz Bosanske Krupe koji je nastojao pružiti pomoć garnizonu u Bihaću, zatim sa snagama neprijatelja iz Cazina, Ličkog Petrovog Sela i drugih uporišta koji su nastojali da se probiju u Bihać. »Brigada je zajedno sa Krajišnicima vodila borbe do u kasno u noć sa snagama koje su bile razbijene u Bihaću i tražile spas u probou obruča koji se sve više stezao.

U toku noći 4. novembra 1942. završene su borbe za Bihać i okolna uporišta. Pad Bihaća je sasvim demoralisao neprijateljske posade u uporištima u blizini i daljoj okolini tog grada. Neke od

⁶⁷⁶ Izvještaj Štaba I Operativne zone od 25. oktobra 1942. god. GŠ NOP odreda Hrvatske o rezultatima napada na neprijateljsku posadu u Tušiloviću, Izvještaj štaba IV NOU brigade od 26. oktobra 1942. god. štabu I Oper. zone o napadu na neprijateljsku posadu na Macutovom brdu i borbama s neprijateljskim pojačanjima iz Karlovca i Obavještenje Glavnog stožera Min. dom. NDH 26. oktobra 1942. o borbama kod Poloja Javornika i na Brezovoj glavi. Ibid, dok. br. 76. str. 319, dok. br. 82. str. 336 i dok. br. 163. str. 511.

⁶⁷⁷ Izvještaj Štaba IV NOU brigade od 31. oktobra 1942. god. Štabu I Oper. zone o napadu na Bliznicu, Oštarijske Stanove i Luketić selo i borbama s neprijateljskim pojačanjima kod Rakovice. Ibid, dok. br. 96. str. 375.

tih posada su se u panici povukle, a neke razbježale bacajući ili sakrivajući oružje. Tih dana je brigada dobila zadatak da krene pravcem Izačić—Cazin—Velika Kladuša—Cetingrad—Slunj i da na toj teritoriji uništava neprijatelja ... Planirana dejstva završila su se oko 14. novembra padom Cetingrada i Slunja gdje su učestvovala 1, 2, 4. hrvatska NOU i 8. hrvatska brigada. Akcije su bile izuzetno

Prva četa 3. omladinskog bataljona »Joža Vlahović« 1. NOU brigade 8. kordunaške divizije. Na čelu s lijeva na desno stoje: Pero Kljajić, zanj. komandira četć, Miloš Madžar, komandir čete i dr. Snimio u Sjeniĉaku Branko Nikoliš 1943. godine

naporne za cjelokupan sastav brigade. Osim vođenja svakodnevnih teških borbi, trebalo je preći preko 300 kilomerata. Snabdijevanje je svedeno na najmanju mjeru, hrana neredovna i ljudstvo priliĉno iscrpljeno.«⁴⁷⁸ Brigadi je bio neophodan odmor jer su je ĉekali novi zadaci.

Peta NOP brigada Hrvatske (Druga kordunaška NO brigada)

Sredinom septembra 1942. godine rasformirani su Štab Grupe kordunaških odreda i Prvi i Drugi kordunaški odred i od njih su u Petrovoj Poljani formirane Peta brigada Hrvatske (Druga kordunaška brigada) i Komanda područja za Kordun, sa tri područna

678 Joco Tarabic, Kordunaši na položaju, Narodna armija, Beograd 1970, str. 46—48.

bataljona. Od područnih bataljona krajem oktobra je ponovo formiran Drugi kordunaški odred.

Formiranje Pete NOP brigade Hrvatske izvršeno je 16. septembra 1942. godine, za komandanta je postavljen Bogdan Oreščanin, dotada na dužnosti komandanta Drugog KPO; za zamjenika komandanta postavljen je Milutin Karaš;⁶⁷⁹ za političkog komesara brigade postavljen je Miloš Šumonja, dotada na dužnosti komandanta Prvog KPO; za zamjenika političkog komesara brigade postavljen je Rade Janjanin,⁶⁸⁰ dotada politički komesar jednog bataljona Drugog KPO; na dužnost operativnog oficira brigade postavljen je Simo Mikašinović; za informativnog oficira postavljen je Tomo Štrukelj, za intendanta brigade Milan Zimonja, za referenta saniteta Desanka Tarbuk, a za oficire pri štabu brigade Petar Kreča i Stanko Gabrič.⁶⁸¹

U sastavu brigade, na dan formiranja, bila su tri bataljona (700 boraca).⁶⁸² U pregledu brojnog stanja na dan 26. septembra 1942. godine 5. kordunaška brigada imala je 699 boraca.⁶⁸³ Pri formiranju brigade u Petrovoj Poljani nalazili su se predstavnici kolarskih NOO Vojnić i Veljun, predstavnici OK KPH Karlovac, Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske i drugi. »Brojno stanje brigade na dan formiranja iznosilo je 699 boraca i starješina. Brigada je imala oko 80% seljaka, a ostalo su bili radnici, intelektualci i privatne zanatlije. Imala je 9 Hrvata i 790 Srba. Boraca od 1941. godine bilo je 250 ... Broj ljudi u brigadi se kasnije svaki dan povećavao, iako je ona već od prvih dana imala i gubitaka u ljudstvu. Iz pregleda brojnog stanja na dan 11. oktobra 1942. vidi se da je brigada imala 932 borca i starješine, a na dan 20. novembra iste godine 950 boraca i starješina.«⁶⁸⁴ Brigada je izvela prve borbene akcije na području željezničke pruge Karlovac—Ogulin i suzbijanju neprijatelja iz Blagaja, Barilovića, Cerovca i Generalskog Stola. U tim borbama brigada je sadejstvovala s partizanima iz Gorskog kotara u rušenju pruge između Tounja i Košara, miniranja pruge i uništenja blindiranog voza i napada s Goranima na Donje Dubrave. U tim borbama zarobljeno je preko dvije hiljade puščanih metaka i uništena tri blindirana i tri obična vagona.⁶⁸⁵ Poslije ovih borbi na pruži, miniranja mosta na rijeci Mrežnici na cesti Generalski Stol—Perjasica i rušenja željezničke pruge kod Tounja brigada je dobila zadatak da likvidira ustaško-domobransku posadu u selu Vukmaniću.

⁶⁷⁹ Poginuo u Donjoj Kupčini (Pokuplje) 1944. god. kao načelnik Štaba 34. divizije.

⁶⁸⁰ Umro od tifusa 1943. godine.

⁶⁸¹ Ignjatije Perić, Peta kordunaška brigada, Kultura, Beograd 1972, str. 15.

⁶⁸² Obavijest GŠ NOP odreda Hrvatske od 14. septembra 1942. god. štabu Prve operativne zone o nazivima formiranih i novoformiranih brigada, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 8. VIZ, Beograd 1954, dok. br. 37, str. 155.

⁶⁸³ Ibid., dok. br. 78, str. 278, orig. VII JNA, Beograd, reg. br. 16, fase. 2, k. 831

⁶⁸⁴ Ignjatije Perić, Peta kordunaška brigada, Kultura, Beograd 1972, str. 17.

⁶⁸⁵ Izvještaj štaba Pete NO brigade Hrvatske od 28. septembra 1942. god. štabu Prve operativne zone o akciji na pruži Karlovac—Ogulin i o stanju komandnog kadra Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, VIZ, Beograd 1954, dok. br. 82, str. 285.

Rano ujutro 29. septembra 1942. izveden je napad na to uporište, ali zbog jakog pojačanja koje je stiglo neprijatelju sa željezničke stanice Skakavac brigada se morala povući. U toj borbi Drugi bataljon je imao 7 mrtvih i dva ranjena borca, a izgubljene su 3 puške.

U toku oktobra Peta brigada vodi žestoke borbe s ustašama kod Kamenskog mosta⁶⁸⁶ u rejonu Starog Sela, Vorkapić-Sela, Katinovca i Topuskog, otkuda kreće u Baniju. U Baniji brigada je vodila borbe u sadejstvu sa 1. NOU, 7. i 8. banijskom NOP brigadom za grad Glinu⁶⁸⁷ u dolini rijeke Une oko Dvora,⁶⁸⁸ a zatim s uspjehom izvršila operacije 1/2. novembra 1942. godine na Sunji. U tim borbama zarobljena su 3 njemačka vojnika, 3 ustaše, 51 domobran, 4 željezničara i 10 pružnih radnika. Potpuno je uništena lokomotiva i 11 željezničkih vagona. Jedinice Prvog i Drugog bataljona imale su 2 mrtva i 3 ranjena borca.⁶⁸⁹ Brigada je vodila uspješne borbe kod Donje Pastuše s domobranima 1. bojne 2. domobranskog zdruge, koji je tada imao 11 mrtvih i preko 20 ranjenih vojnika. U toj borbi zarobljeno je 6 domobrana i zaplijenjeno više oružja i drugog ratnog materijala.

Sredinom novembra peta brigada se vratila sa teritorije Banije na Kordun. U Baniji brigada je vodila borbe mjesec i po dana pa se razmjestila u rejonu Vrginmosta na kraći odmor i pripreme za nove akcije.

Za vrijeme odmora Pete brigade izvršene su djelimično promjene rukovodećeg kadra i rasformirana je Omladinska četa. Bogdan Oreščanin premješten je na novu dužnost, a za komandanta brigade postavljen je Miloš Šumonja, dotadnji politički komesar. Na mjesto političkog komesara brigade došao je Šime Baien, a za zamjenika komandanta iz Prve ličke udarne brigade postavljen je Milutin Karaš.

Rasformiranjem Omladinske čete Pionirski vod ostao je kao samostalna jedinica pod neposrednim rukovodstvom Štaba brigade.⁶⁹⁰ Nakon izvršene reorganizacije jedinice Pete brigade postavile su 12. i 14. novembra zasjede kod Kamenog mosta na putu Topusko—Velika Kladuša. Jedinice Drugog bataljona su držale zasjedu Vorkapić-Selo—Katinovac, Prvi bataljon Bastino brdo i Rajšić-kosu, a Treći bataljon Musufino brdo. Na tim položajima brigada je sprečavala bježanje neprijateljske vojske iz Bosne u pravcu Topuskog, kao i pružanje pomoći garnizona 11. ustaške bojne iz

⁶⁸⁶ Izvještaj Štaba Pete NO brigade od 12. oktobra 1942. god. GŠ NOP odreda Hrvatske o borbi sa ustašama kod Kamenskog mosta. Ibid., dok. br. 40, str. 181.

⁶⁸⁷ Izvještaj Operativnog štaba grupe brigada od 25. oktobra 1942. g. GŠ NOP odreda Hrvatske o napadu na neprijateljsko uporište u Glini. Ibid., dok. br. 75, str. 313

⁶⁸⁸ Zapovijest Štaba Pete NO brigade od 14. oktobra 1942. god. za napad na domobransku posadu na Grubišića brdu. Ibid., dok. br. 46, str. 196. i Operativni izvještaj Štaba 5. NO brigade od 17. oktobra 1942. g. Štabu Prve operativne zone o izvršenom napadu na neprijateljsku posadu u Grubišića brdu. Ibid., dok. br. 49, str. 205.

⁶⁸⁹ Zapovijest Štaba 5. NO brigade od 28. oktobra 1942. g. za napad na neprijateljske posade na pruzi Sunja—Kostajnica. Ibid., dok. br. 88, str. 355.

⁶⁹⁰ Naredba komandanta Pete NO brigade Hrvatske od 7. novembra 1942. god. o postavljanju rukovodilaca i pohvali Prvog bataljona. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 9. VIZ, Beograd 1955, dok. br. 17, str. 67

Topuskog pravcem komunikacije za Veliku Kladušu. U tim borba-
ma ubijeno je 14 ustaša i 17 ranjeno” dok na strani partizana nije
bilo gubitaka. Ova brigada vodila je prve borbe s Nijemcima kod
Radić-brda i Donjeg Dobretina. Poslije ovih borbi 20. novembra
1942. godine u Crevarskoj strani rasformirana je i mitraljeska četa
brigade i razdijeljena po bataljonima. U to vrijeme u brigadi je
bilo 950 boraca, a naoružanje se sastojalo od 6 mitraljeza, 24 puško-
mitraljeza, 611 pušaka i 55 pištolja.⁶⁹ S tim ljudstvom i naoruža-

*Narocl Sjeniĉaka slavi ratne pobjede s borcima 8. kordunaške divizije.
U prvom planu dječak Milan Vtijić (sada magistar medicinskih nauka)*

njem Peta NO brigada ulazi 21. novembra 1942. godine u sastav
Osme kordunaške divizije. Četvrta i Peta brigada Hrvatske su bile
osnov za formiranje divizije na Kordunu. U to vrijeme Kordun je
imao svoje dvije partizanske brigade, dao jedan bataljon u Prvu
NOU brigadu.

Sedma NO brigada Hrvatske (Prva banijska NO brigada)

U toku neprijateljske ofanzive na Baniju, u avgustu 1942. go-
dine, glavnina partizanskih snaga Banije prešla je na Kordun, oda-
kle su tri bataljona (Udarni, 3. i 5) pošli u dejstvo oko Siska. Ba-
nijski NOP bataljoni su po naređenju Glavnog štaba NOP odreda
Hrvatske bili upućeni u Slavoniju kao pomoć tamošnjim jedini-
cama. Sa područja Siska krajem avgusta bataljoni su prešli Savu
i nastavili borbena dejstva u Moslavini, Slavoniji i Podravini. Za
rukovođenje ovim jedinicama formiran je Operativni štab parti-
zanskih odreda Banije, kako se nazivao Operativni štab grupe ba-

⁶⁹¹ Izvještaj Štaba Pete NO brigade od 20. novembra 1942. godine GS NOP odreda
Hrvatske o borbama sa Nijemcima i ustašama kod Radić-brda. Kamenskog mosta i Ka-
tinovca. Ibid., dok. br. 72, str. 219.

⁶⁹² Ignjatije Pćić: Peta kordunaška brigada, Kultura, Beograd 1972, str. 32. (Dalje
vidi istu knjigu).

-ion

taljona u koji sii imenovani za komandanta Nikola Maraković (poginuo juna 1943. god.), političkog komesara Đuro Čizmek, zamjenika komandanta Đuro Bakrač, zamjenika političkog komesara Miloš žica (poginuo na Prenju 1943. godine).

Naređenjem Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske od 18. septembra 1942. godine, a u skladu s naređenjem istog štaba od 14. septembra 1942. god. štabu I operativne zone partizanske jedinice iz Banije dobijaju naziv Sedme narodnooslobodilačke brigade Hrvatske, koja djeluje u Slavoniji pod nazivom Pete brigade, a od 2. septembra 1942. godine kao Sedma narodnooslobodilačka brigada Hrvatske, tj. Prva banijska narodnooslobodilačka brigada. U sastav 7. NO brigade Hrvatske (1. banijske) trebalo je da uđe i Banijska proleTERSka četa, koja se nalazila u Moslavini.⁶⁹³

Sedma NO brigada Hrvatske (1. banijska) uspješno je s odredima Moslavine, Slavonije i krajiškim proleTERSkim bataljonom uništila neprijateljska uporišta u Gojlu, zatim u Pitomači i Kloštru. U tim akcijama zaplijenjena je veća količina oružja i drugog raznog materijala. Zaplijenjeno naoružanje omogućilo je da GŠ NOP odreda Hrvatske izda naređenje 22. septembra 1942. godine da se formira Kalnički bataljon. Trebalo je da bataljon pokriva područje planine Ivančice, Kalnika i dio Bilogore. U bataljon su ušle jedinice koje su samostalno djelovale na tom području pod komandom II i III operativne zone. Izidor Strok imenovan je za komandanta, a Josip Horvat za politkomesara.⁶⁹⁴ Sedma NO brigada Hrvatske u sadejstvu s Kalničkim odredom i ostalim partizanskim jedinicama zauzela je 28. septembra 1942. godine neprijateljsko uporište Grubišno Polje. U Grubišnom Polju zarobljeno je 113 domobrana i ustaša i zaplijenjeno 145 pušaka i 6 000 metaka.

Zatim su jedinice 7. NO brigade Hrvatske s partizanskim jedinicama Moslavine i Slavonije uništile ustaško uporište u selu Spanovici. U borbi za Španovicu neprijatelj je imao 160 mrtvih i još veći broj zarobljenih ustaša i domobrana. Ovdje je zaplijenjeno 100 pušaka, 7 automata, puškomitraljez i više druge ratne opreme. Poslije izvršene akcije zaplijenjenim oružjem naoružan je 10. oktobra 1942. godine i formiran Kalnički NOP odred. U odred su ušla dva bataljona (Kalnički i Bilogorski) i Banijska proleTERSka četa.⁶⁹⁵

Sedma NO brigada Hrvatske s uspjehom je djelovala u Moslavini, Posavini i Slavoniji. Pored niza vojničkih pobjeda pomogla je mladim partizanskim odredima tih krajeva da prerastu u veće partizanske jedinice, koje su bile sposobne da nastave borbu i mobilišu široke narodne mase u NOP. Rukovodstvo ustanka u Slavoniji u saglasnosti s GŠ NOP odreda Hrvatske i Štab 7. NO brigade

⁶⁹³ Obavijest GŠ NOP odreda Hrvatske od 14. septembra 1942. štabu 1. operativne zone o nazivima formiranih i novoformiranih brigada, Zbornik dokumenata NOR-a, tom V, knjiga 7, Beograd 1954, str. 155.

⁶⁹⁴ Naredba GŠ NOP odreda Hrvatske od 22. septembra 1942. za formiranje Kalničkog bataljona. Ibid., str. 207.

⁶⁹⁵ Izveštaj zamjenika politkomesara II operativne zone od 23. oktobra 1942. GŠ NOP odreda o formiranju Kalničkog partizanskog odreda, tom V, knjiga 8, Beograd 1955, str. 289.

Hrvatske odlučio je da se brigada vrati na svoje matično područje Baniju.

Brigada je iz Boraka krenula 9. oktobra 1942. godine između Daruvara i Garešnice, potom je preko Malog Uljanika prešla u Moslavinu gdje se zadržala na kraćem odmoru u selu Kostreni. Tu je brigada napadnuta od neprijateljskih snaga i u borbenim okršajima kod rijeke Lonje brigada je imala šest ranjenih boraca i jednog mrtvog. Otuda se 7. NO brigada Hrvatske povlači prema Donjoj Posavini i pronalazi čamce na potoku Trebešu, a zatim ih donosi na rijeku Savu kod sela Bobovca, gdje forsira rijeku i rastjerava neprijatelja. Nakon prebacivanja preko rijeke Save, koje je trajalo šest sati, brigada je prešla i željezničku prugu i stigla u Donji Hras-tovac, zatim je prešla i prugu nedaleko od Sunje i zauzela položaje kod Svinjice, gdje se i odmorila. Kod Svinjice dolazi i do sukoba

7. NO brigade Hrvatske s neprijateljem, koji je bio odbijen, a njeni bataljoni potiskuju neprijatelja prema Gradusi i zauzimaju položaje u pravcu Mečenčani—Borojevići, a kod Umetića se sukobila s njemačkom patrolom. Nakon tih manjih borbenih akcija 7. brigada produžava marš za Lovču gdje je zanoćila 15. oktobra 1942. godine.⁶⁸⁶ Sedma NO brigada Hrvatske nakon kraćeg odmora u selu Lovči, opština Kostajnica svečano je proslavila svoje formiranje, nakon povratka iz Slavonije, iako je već u Slavoniji djelovala kao brigada. Tada je za komandanta pred svečanim strojem imenovan Nina Maraković, za političkog komesara učitelj Mile Martinić, zamjenika komandanta Georgije — Đuro Bakrač, zamjenika političkog komesara Miloš Žic, a za operativnog oficira Nikola Kajić. Brigada se odmarala u selu Veliki šušnjar i pripremala se za napad na neprijateljska uporišta. Sedma brigada s uspjehom je likvidirala neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici Majur. Istovremeno Osmu brigadu izvršila je uspješan napad na neprijatelja koji je bio stacioniran na željezničkoj stanici Blinjski Kut na pruzi Sisak — Sunja. Tim akcijama brigade su zadale jake udarce neprijatelju na području Banije.

Sedma brigada Vasilj Gaćeša ulazi u redove Sedme banijske divizije 22. novembra 1942. godine. Istakla se u mnogim borbama, naročito početkom 1943. godine u IV i V neprijateljskoj ofanzivi.

Osmu NO brigadu Hrvatske (Druga banijska NO brigada)

U rejonu Obljaja na Baniji formirana je 7. septembra 1942. godine Osmu NO brigadu Hrvatske, odnosno Druga banijska NO brigada. Brigada je formirana od 1, 2. i 4. bataljona Banijskog NOP odreda.*"

⁶⁸⁶ Izvještaj Štaba 7. NO brigade od 19. oktobra 1942. Stabu I operativne zone o boravku u Moslavini i Slavoniji, o izvedenim akcijama i o povratku na Baniju, Zbornik dokumenata i podataka NOR, tom V, knjiga 8, Beograd 1955, str. 240.

⁶⁸⁷ Obavijest GS NOP odreda Hrvatske od 14. septembra 1942. Stabu I operativne zone o nazivima formiranih i novoformiranih brigada. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 7, Beograd 1954, str. 155.

Štab brigade sačinjavali su: komandant Stanko Bjelajac, politički komesar Ranko Mitić, zamjenik komandanta Milan Pavlović, zamjenik političkog komesara Šukrija Bijedić, operativni oficir Vojko Hohšteter. U vrijeme formiranja brigada je imala oko 800 boraca, a 18. novembra 1942. godine 838 boraca s naoružanjem 483 puške, 17 puškomitraljeza, 5 mitraljeza i 35 pištolja.

Komandant 8. NO brigade Hrvatske Stanko Bjelajac je zapisao: »Nakon formiranja brigada je dobila zadatak od štaba Prve operativne zone da očisti neprijateljske posade na Baniji i ostvari povoljne uslove za dejstvo na pruži Sisak—Sunja i Sunja—Kostajnica—Dvor. U duhu ovog zadatka pristupila je postupnom izvođenju akcija. Prva je uslijedila 13. septembra na neprijateljsku posadu u selu Brnjeuški; bez većeg otpora zarobljena je cjelokupna posada od 146 domobrana sa zapovjednikom, naoružanjem i ostalom opremom (ovo je prva akcija brigade). Iza toga su napadnute posade u selima Ravno Rašće i Blinja, gdje se neprijatelj bio dobro utvrdio, ali se povukao kad je brigada u napadu postigla prve uspjehe. Slijedile su susretne borbe sa neprijateljskim jedinicama na Plavičevcu i kod sela Pedlja, gdje je neprijatelj razbijen i uz velike gubitke natjeran u panično bjekstvo.«⁶⁹⁸ Zatim se 8. brigada razmjestila u selima Zut i Ljubina i kontrolisala teritoriju na relaciji Otoka—Bosanski Novi—Dvor na Uni. U tom vremenu uspostavljen je kontakt s Operativnim štabom za Bosansku krajinu od koga je doneseno naređenje vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita od 27. oktobra 1942. godine upućeno Štabu 8. NO brigade Hrvatske. U naređenju, između ostalog, stoji: »Kako uskoro namjeravamo da izvedemo jednu akciju širih razmjera, u kojoj biste i vi učestvovali, to odmah prikupite sve svoje bataljone i na najpodesnijem mjestu predite na desnu obalu rijeke Une i najkraćim pravcem krenite za selo Mali Radić, 12 km jugozapadno od Bosanske Krupe ... gdje ... rasporedite svoje bataljone na odmor, gdje ćete sačekati naše naređenje za nove akcije. Po kuririma koji vam budu donijeli ovo naređenje uputite nam podatke kojim raspolazete o neprijatelju. . .«⁶⁹⁹ Na osnovu tog naređenja 8. NO brigada je u noći 1. novembra 1942. stigla u sela Mali i Veliki Radić, gdje je primila od Operativnog štaba za Bosansku krajinu naređenje za napad na Bihać. Naređenje su potpisali komandant Operativnog štaba Košta Nađ i komesar Osman Karabegović. U napadu na Bihać učestvovala su 1. 2. 3. 5. i 6. krajiška i 8. banijska brigada. Sa sjeverne strane od Ličkog Petrovog Sela, Izačić-Grada i Baljevca napadale su 2. lička i 4. kordunaška brigada. Bihaćka operacija s uspjehom je završena 2. novembra 1942. godine. Razbijen je ustaški garnizon gdje se nalazio 4. ustaški zdruk, 12. pješadijska pukovnija, jedan bataljon 2. pješadijske pukovnije, žandarmerija i mjesna ustaška policija. Neprijateljske snage imale su u Bihaću oko 4 500 vojnika koje su pružale oštar oružani otpor, ali su bile savladane, zarob-

⁶⁹⁸ Stanko Bjelajac, Osmu brigadu u oslobođenom Bihaću 1942. Sedma banijska divizija, VIZ, Beograd 1967, str. 11/.

⁶⁹⁹ Ibid., str. 118.

Ijene i razbijene. Borba za Bihać trajala je od 2. do 4. novembra 1942. godine, i to preko 42 sata i spada među najveće partizanske pobjede združenih partizanskih jedinica iz Bosne i Hrvatske. Oslobođenjem BiHtaća stvorena je velika slobodna teritorija na području Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

U borbi za Bihać 8. brigada imala je 18 mrtvih, 9 nestalih i 31 ranjenog borca. Među palim borcima bio je i komandant 3. bataljona Dušan Ostojić, čiji je bataljon razbio ustaški napad od pravca Izačić-Grada. Razbijene ustaške jedinice nisu se uspjele probiti u Bihać, već su bile razbijene od 2. ličke i 4. kordunaške brigade i ovdje dotučene od 3. bataljona 8. banijske brigade.

Osma banijska brigada u žestokim borbama za oslobođenje Bihaća časno je izvršila zadatak i zarobila 130 neprijateljskih vojnika, zaplijenila 180 pušaka, 3 teška i 3 laka mitraljeza, 1 protivkolski top, veću količinu municije i druge opreme.

VŠ NOV i POJ uputio je pismenu pohvalu Operativnom štabu za Bosansku krajinu i svim brigadama koje su učestvovala u bihaćkoj operaciji. Time je odato puno priznanje i 8. banijskoj brigadi za izvršeni zadatak oslobođenja Bihaća.

Oslobođenjem Bihaća izvršena je prva etapa operativnog plana, zatim se pristupa drugoj etapi, a to je gonjenje neprijatelja dolinom Une od Bihaća—Bosanske Krupe—Bosanskog Novog i učvršćenje slobodne teritorije Bosanske krajine. Ovaj zadatak su izvršile krajiške brigade i likvidirale neprijateljske garnizone u Krupi, Otoki i Novom.

Brigade iz Hrvatske dobile su zadatak da likvidiraju neprijatelja u Cazinu, Velikoj Kladuši, Cetingradu i Slunju. O pokretima brigada iz Hrvatske Stanko Bjelajac je zapisao:

»Drugog dana marša, 6. novembra, u sumrak stižemo u Cazin. S nama je i 4. kordunaška brigada. Neprijatelj nas nije sačekao. Kako nam rekoše mještani, povukao se u pravcu Pećigrada. Tu smo zakonačili i ukratko izvijestili Operativni štab o situaciji. U zoru smo nastavili marš preko Pećigrada za Veliku Kladušu, uz potrebna marševska obezbeđenja. No neprijatelj je još uvijek bio pod utiskom poraza koji je doživio u Bihaću pa se i dalje povlačio. Tako smo prošli Pećigrad i stigli u Veliku Kladušu bez borbe. Jedino smo uz put razoružali nekoliko grupica civilne milicije.«⁷⁰⁰

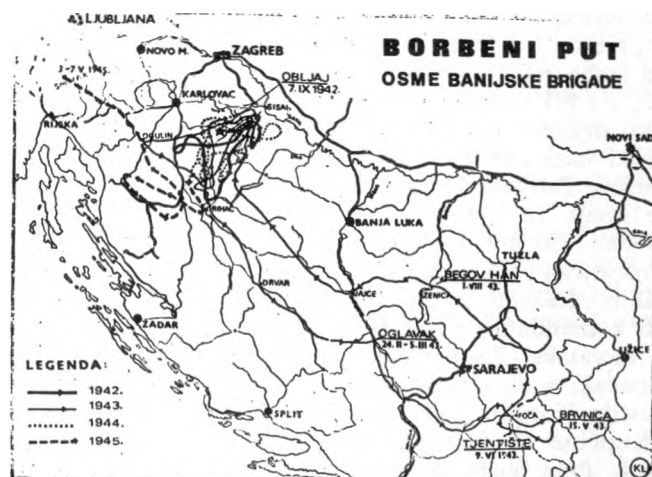
Neprijateljski garnizoni učvrstili su se u Cetingradu, Potcetinu i Batnogi, sastavljeni pretežno od ustaša i žandarma. Osma brigada dobila je zadatak da likvidira ustašku posadu u Cetingradu, a 4. kordunaška brigada da likvidira ustaška uporišta u Potcetinu i Batnogi. Brigade su s uspjehom razbile ustaška uporišta gdje se nalazilo preko 500 ustaša, žandarma.⁷⁰¹ Razbijene ustaške snage

⁷⁰⁰ Ibid., str. 124.

⁷⁰¹ Izvještaj Operativnog štaba 4. NOU brigade i 8. NO brigade Hrvatske od 8. XI 1942. Operativnom štabu NOP i DV za Bosansku krajinu o rasporedu jedinica i pripremama za napad na Cetingrad, Zbornik dokumenata i podataka NOR, tom V, knjiga 9, Beograd 1955, str. 85. i Izvještaj Štaba 4. NOU brigade od 17. XI 1942. Štabu I operativne zone o borbama kod Rakovice, Bihaća, Potcetina i Cetingrada. Ibid., str. 180.

povukle su se u pravcu Slunja i nastoje organizovati odbranu toga važnog strategijskog mjesta na Kordunu.

GŠ NOP odreda Hrvatske izdaje 13. novembra 1942. godine zapovijest 1, 2, 4. i 8. brigadi za uništenje neprijateljske posade koja se sastoji od 1500 do 2000 naoružanih ustaša X bojne, domobrana, žandarma i naoružanih civila.⁷⁰² U napadu na Slunj, osim brigada, učestvuje i Kordunaški partizanski odred. Komandant 8. banijske brigade o borbama za Slunj piše: »Napad je otpočeo vrlo silovito, uz podršku artiljerije i minobacača. Po svemu sudeći, neprijatelj je bio spreman na odlučniji otpor. Međutim, bio je iznenađen našom snažnom artiljerijskom vatrom. Pogotovo se nije mogao zadržati u bunkerima koje je protivkolni top 8. brigade vrlo precizno tukao i jedan za drugim uništavao. To, kao i još uvijek demoralizujuće dejstvo vijesti o padu Bihaća, unijelo je u redove neprijatelja paniku, tako da je njegov moral brzo popustio i već poslije tročasovne borbe počeo se masovno probijati i panično bježati iz grada desnom i lijevom obalom Korane u pravcu Karlovca. Tako je grad u toku noći 14/15. novembra bio u cjelini očišćen i oslobođen; još jedno značajno uporište ustaških zlikovaca bilo je raz-

Borbeni put Osme banijske brigade

bijeno i uništeno.«⁷⁰³ Osmu banijsku brigadu u borbama od Bihaća do Slunja zaplijenila je 240 pušaka, 4 teška mitraljeza, 3 puško-mitraljeza, 2 teška minobacača, protivkolni top sa 300 granata, što je znatno povećalo njenu udarnu snagu.

Poslije dvodnevnog odmora 8. banijska brigada krenula je preko Cazinske krajine u Baniju.

⁷⁰² Ibid., str. 121.

⁷⁰³ Stanko Bjelajac, Osmu brigadu u oslobođenju Bihaća, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 125.

Oslobođenjem Bihaća, Cetingrada, Cazinske krajine s Krupom i Otokom, zatim Velike Kladuše i Slunja, povezana je i proširena slobodna teritorija Bosne i Hrvatske. Uništeni su neprijateljski garnizoni u dubini od 50 km sjeverozapadno i sjeveroistočno od Bihaća. Time je stvorena slobodna teritorija Bihaćka Republika — sa centrom Bihać, gdje će doći predstavnici svih jugoslovenskih naroda na 1. zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje će se održati od 26. do 27. novembra 1942. godine.

Ali time ne završava borbeni put 8. banijske brigade. Dcnije će u sastavu 7. banijske divizije ispisati mnogo slavnih stranica.

Trinaesta proleterska NOU brigada »Rade Končar«

Godine 1942, 7. novembra, formirana je u Gornjem Sjejničaku Trinaesta NOU brigada »Josip Kraš«. Međutim, tri dana kasnije, 10. novembra, formiranje je završeno te je ona konačno imenovana kao Trinaesta proleterska NOU brigada »Rade Končar«. U XIII proletersku brigadu »Rade Končar« prilikom formiranja ušlo je 50% boraca iz Korduna, koji su se vratili iz Žumberka ili pridošli kao dobrovoljci na sam dan formiranja u Gornjem Sjeničaku.

Na predlog CK KPH, Naredbom br. 30 od 11. -XII 1942. godine Glavnog štaba NOV i POH, a po odobrenju CK KPH i Vrhovnog štaba NOV i POJ proglašena je brigada za 13. udarnu narodnooslobodilačku proletersku brigadu »Rade Končar«.™ Brigada je dobila proleterski naziv na Žumberku, zbog njenog junačkog držanja u borbi protiv Talijana i domaćih izdajica bele garde i ustaša. Brigada je imala tri bataljona, mitraljesku četvu i četvu za vezu — ukupno oko 850 boraca, naoružanih sa 8 teških mitraljeza, 34 puškomitraljeza i 500 pušaka. Za komandanta brigade postavljen je Ante Banina. Kako je on bio zbog ranjavanja na liječenju, za vršioca dužnosti komandanta postavljen je Rade Bulat, oficir pri GŠ NOP odreda Hrvatske. Za političkog komesara brigade postavljen je Božo Spaček, a za operativnog oficira Vojislav Ivetić.™ Brigada je napustila Kordun i prešla rijeku Kupu između sela Prkosa i Donje Kupčine 14. novembra 1942. godine, a odatle produžila u Žumberak. Prve borbe brigada je vodila 15. i 16. novembra 1942. godine u Sv. Jani, gdje je razoružala žandarmerijsku i ustaško-domobransku posadu. Neprijatelj je imao 2 mrtva i 34 zarobljena žandarma i ustaše. Zaplijenjeno je 36 pušaka, jedan pištolj, 5 hiljada metaka, 30 bombi i više druge opreme.⁷⁰⁸ Brigada je 19. novembra 1942. god. u zajednici s jednom četom Krškog NOP odreda izvršila napad na Nova Sela i Stojdragu, gdje je ubijeno 40 ustaša,

⁷⁰⁴ Arh. Vojnoistorijskog instituta JNA, Beograd, reg. br. 46—2, k. 102B, reg. br. 13/1-1, k. 418 i reg. br. 11/173. k. 418.

⁷⁰⁵ Vojislav Ivetić poginuo 1. januara 1943. god. u borbi protiv ustaša u Krašiću kao operativni oficir 13. proleterske brigade »Rade Končar«.

⁷⁰⁶ Izvještaj Štaba II operativne zone od 18. novembra 1942. god. GŠ NOP odreda Hrvatske o stanju u Pokuplju za vrijeme i poslije talijansko-ustaške ofanzive i o napadu na neprijateljsko uporište Sveta Jana. Ibid., dok. br. 68, str. 204.

dok su tri zarobljena. Zaplijenjeno je: 1 puškomitraljez, 11 puška, 11 500 metaka i druge opreme. U zajednici sa slovenačkom brigadom »Ivan Cankar« 26. i 27. novembra 1942. god. napadnuti su Talijani (40) i 140 belogardejaca,, tzv. Legija smrti, u utvrđenom Suhoru (Slovenija) i tom prilikom je ubijeno 29, a ranjeno 11 neprijateljskih vojnika. Zarobljen je 81 vojnik i zaplijenjeno je 104 puške, 4 puškomitraljeza, preko 7 000 metaka i 50 bombi. Brigada je oslobodila Sošice, Ostriž, Stojdragu, Kostanjevac, Plaveč, Kordiče i Visoče. Brigada je vodila borbe 14/15. decembra 1942. godine zajedno sa slovenačkim partizanima oko Krašiča,⁷⁹⁷ a u saradnji s Četvrtom kordunaškom NOU brigadom napala je i oslobodila Krašic. U borbi za Krašić uništene su dvije ustaške bojne, 200 mrtvih i 323 zarobljene ustaše. U tim borbama zaplijenjeno je 8 teških mitraljeza, 10 puškomitraljeza, 1 teški minobacač, 1 automat, preko 30 000 metaka i mnogo drugog oružja i ratnog materijala.TM

Ratna djelatnost Trinaeste proleterske brigade može se podijeliti na dva perioda: Prvi od njenog formiranja pa do novembra 1943. godine, kada je djelovala samostalno na Žumberku, a povremeno u Pokuplju i u Beloj krajini u Sloveniji — pod neposrednom komandom Glavnog štaba NOV i POH i Druge operativne zone. Drugi period jeste onaj koji obuhvata njenu djelatnost u toku 1944. i 1945. godine u sastavu Prve proleterske divizije kroz Bosnu, Sandžak, Srbiju, u borbama za oslobođenje Beograda, na sremskom frontu, u borbama za oslobođenje Zagreba, u završnim ratnim operacijama u Sloveniji do austrijske i talijanske granice. Kroz čete i bataljone brigade prošlo je u toku borbe preko 12 000 partizana svih jugoslovenskih naroda i narodnosti. U njenim borbenim redovima borili su se takođe talijanski antifašisti i komunisti koji su dolazili iz talijanskih okupacionih jedinica. U sastavu Trinaeste proleterske brigade borilo se i oko 120 sovjetskih građana koji su došli u brigadu zamjenom, organizovanim bijegom iz njemačkih logora ili iz ruskih jedinica, koje su bile formirane od strane Nijemaca za borbu protiv partizana u Jugoslaviji.^{7*}

*Šesnaesta NO brigada Hrvatske
(Šesnaesta banijska NO brigada)*

U selu Klasniču 26. decembra 1942. godine formirana je 16. hrvatska (banijska) brigada od 4. udarnog bataljona, 2. bataljona 8. brigade i 2. (banijskog) bataljona 15. kordunaške brigade i 7. bataljona PO Banije i čete »Matija Gubec«.

⁷⁰⁷ Izvještaj Štaba 13. NOU brigade »Josip Kraš« štabu II operativne zone od 17. decembra 1942. god. o napadu na Krašić i drugim akcijama, Zbornik dokumenata dataka NOR-a, tom V, knjiga 10, VIZ, Beograd 1955, dok. br. 50, str. 189. i po-
⁷⁰⁸ Izvještaj Štaba Trinaeste proleterske brigade »Rade Končar« od 6. januara 1943. god. štabu II operativne zone o napadu na Krašić i borbama kod Željezna i Bukovice, Ibid., Zbornik V/II, dok. br. 17, str. 61.
⁷⁰⁹ Trinaesta proleterska u narodnooslobodilačkoj borbi, Zbornik dokumenata od 4. novembra do 12. maja 1945. Zagreb 1957.
Mato Horvatić, Po drugi put rođeni — Zapisi o 13. udarnoj narodnooslobodilačkoj proleterskoj brigadi »Rade Končar«, Zagreb 1976.

Vojko Hohšteter postavljen je za komandanta, Uroš Slijepčević za politkomesara, Rade Milojević za zamjenika komandanta i Milan Stanić za zamjenika komesara. Brigada je imala 8. januara 1943. godine 759 boraca i starješina, a od naoružanja 505 pušaka, 22 puškomitraljeza i 4 mitraljeza.

Prvi borbeni zadatak 16. banijske brigade bio je napad na ustaško uporište u selu Bariloviću na Kordunu. Na maršu preko Petrove gore borci brigade položili su zakletvu u selu Prisjeci, zatim produžili za Gornji Skrad i krenuli preko rijeke Korane na Barilović.⁷¹⁰

Napad na ustaško uporište u Bariloviću nije uspio, već se brigada povlači na područje unutrašnjosti Korduna gdje se zadržava do 15. januara 1943. godine. Šesnaesta brigada poslije odmora vraća se u Baniju i razmješta svoje bataljone oko sela Klasnića, Kožaperovica i Brubnja.

U toku januara 1943. godine neprijatelj koncentriše snage 15. brdskog korpusa za operaciju »Weis«, poznatu i pod nazivom IV neprijateljska ofanziva. U rejonu Sunja—Sisak—Glina—Bijelnik neprijatelj koncentriše 369. legionarsku »vražju« diviziju u jačini od 18 000 ljudi.

Na odsjeku 16. brigade bila je neprijateljska borbena grupa iz sastava 187. divizije, zatim artiljerijska grupa i neke specijalne prištapske jedinice 187. divizije, potom izviđački bataljon 369. divizije.

Partizanske brigade i dijelovi PO Banije, da bi spriječili napad neprijateljskih snaga, napadaju 20. i 21. januara 1942. na selo Mlinogu. Dijelovi PO Banije i 7. brigada napadaju 22. i 23. januara na 3. bataljon 369. puka u selu Balincu, zbog čega su njemačke snage zadocnile u izvršenju svog operacijskog plana.

Šesnaesta brigada izvršila je napad na 187. njemačku borbenu grupu kod sela Brubna i Brezovog Polja. U tim borbama zarobljeno je 10 legionara i ubijeno 80 njemačkih vojnika.

Njemačke snage potpomognute sa 7. SS divizijom »Princ Eugen« prisiljavaju 16. brigadu da se povuče prema Bojni: 24. januara napuštaju se položaji kod Brubna i brigada se povlači ka Vmograču i Velikoj Kladuši. U to vrijeme 16. brigada djeluje u sastavu 7. divizije kao njena 3. brigada, ali pod svojim starim nazivom. Šesnaesta narodnooslobodilačka brigada Hrvatske proći će kroz sve teške borbe u IV i V neprijateljskoj ofanzivi s brigadama Banije, koje su časno izvršile zadatak postavljen od Vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Josipa Broza Tita.

⁷¹⁰ Ljubomir Kljajić, Prve borbe najmlađe brigade, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 132.

Osnivanje operativnih štabova grupa brigada

Pokušaj neprijatelja da sve većim snagama uništi partizanski pokret, dalja žarišta ustanka tražili su od Glavnog, Vrhovnog štaba NOV i POJ da ukрупnjava svoje snage i primjenjuje novu ratnu taktiku. Zbog toga je donesena odluka o koncentraciji partizanskih brigada i osnivanju operativnih štabova.

Operativni štab grupe brigada imao je zadatak da rukovodi 1, 5, 7. i 8. brigadom pri izvođenju većih akcija i uništenju jačih neprijateljskih uporišta.

GŠ NOP odreda Hrvatske formirao je 19. oktobra 1942. Operativni štab grupe brigada radi izvođenja većih operacija na teritoriji Banije.⁷¹¹ Pod komandu Operativnog štaba stavljene su 1. udarna brigada, 5, 7. i 8. partizanska brigada. Ivan Gošnjak postavljen je za komandanta, Đuro Kladarin za politkomesara Operativnog štaba, dok je za zamjenika komandanta postavljen Petar Kleut. Đoko Jovanić postavljen je za operativnog oficira, Simo Todorović za obavještajnog oficira, Dušan Starčević oficira za vezu, Rade Bulat za štabnog oficira, Adam Vladić za intendanta, a Janko Bobetko za referenta saniteta.

Prema naređenju GŠ NOP odreda Hrvatske, brigade su bile dužne staviti sve vodove za vezu pod komandu Operativnog štaba brigada i borce koji su znali da rukuju artiljerijskim naoružanjem.

Pod komandu Operativnog štaba brigada stavljeni su i svi područni bataljoni na sektoru Banije dok se ovaj Štab nalazi u Baniji.

Njegov prvi zadatak je bio da pripremi pomenute brigade da likvidiraju neprijateljsko uporište u Glini koje se sastojalo od oko 650 neprijateljskih vojnika naoružanih sa 4 teška topa i 8 lakih minobacača. Ustaške satnije u Glini bile su naoružane i pješadijskim oružjem i utvrđene u rovove oko mjesta Gline. U samoj okolini Gline, na cesti Glina—Petrinja bila je neprijateljska posada u Prekopi, Kihalcu i Marinbrodu. U Graberju i Perković-Brdu bilo je oko 300 neprijateljskih vojnika. Na položaju oko Gore bila je ustaška bojna, a kod sela Župića jedna i po satnija, dok je od Selišta do Cepeliša držala položaje Đačka bojna. Neprijateljske satnije bile su i kod Hrastovice, Češkog Sela i branile su prilaze gradu Petrinji. Takođe je bila neprijateljska posada u Maji, Crnom Lugu, Nogićima i selu Čuntiću. Na području Topuskog neprijatelj je raspolagao sa 700—800 vojnika.⁷¹²

GŠ NOP odreda Hrvatske donio je odluku da se likvidiraju sve ove neprijateljske snage, zbog čega je i formirano Operativno rukovodstvo grupe brigada. U napadu na Glinu noću 22. i 23. oktobra

⁷¹¹ Naredba br. 1 od 19. oktobra 1942. godine o formiranju Operativnog štaba grupe brigada za rukovođenje operacijama na Baniji, Zbornik dokumenata i podataka NOR, tom V, knjiga 8, Beograd 1955, str. 255.

⁷¹² Zapovijest Operativnog štaba grupe brigada od 21. oktobra 1942. za napad na neprijateljsko uporište Glina. Ibid., str. 277.

1942. godine učestvovala su 1. udarna brigada, 5, 7. i 8. partizanska brigada. Grupa brigada nije uspjela likvidirati neprijateljsko uporište u Glini zbog utvrđenja i nedovoljnog poznavanja sistema neprijateljskih utvrđenja u gradskim četvrtima, koja su pružala žestoki otpor iz automatskog oružja i minobacača.

Novoformirane partizanske brigade i njihove starješine nisu imali iskustva u osvajanju većih i utvrđenih gradova i mjesta, kao što je bila Glina s jakim garnizonom vojske.

Napad na Glinu, iako nije potpuno uspio, značio je velik događaj za Baniju i Kordun. Partizanske jedinice ušle su u sam grad Glinu gdje su pobili oko 50 neprijateljskih vojnika, više ih ranili i zaplijenili veće količine ratnog materijala. Djelimični uspjeh udruženih brigada unio je paniku i strah u tom jakom neprijateljskom uporištu, koje dobija pojačanje i nije više sigurno da će se moći tu održati.

Udružene 5. i 7. brigada, koje su napadale i na Glinu, povukle su se na prostor Banije gdje su i dalje vršile operativne zahvate na neprijateljska uporišta u Banijskom trokutu (predio: Sunja—Kostajnica—Dubica), Čuntiću i drugim mjestima između Petrinje i Kostajnice. U tim akcijama naročite uspjehe postigla je 5. kordunaška brigada pod komandom Bogdana Oreščanina i Miloša Šumonje.

Operativni štab uspješno je rukovodio operacijama potčinjenih brigada protiv neprijateljskog garnizona na željezničkoj stanici Majur i stražarama između Majura i Sunje. Prema izvještajima zamjenika komandanta Petra Kleuta i komesara Đure Kladarina, u tim borbama uništena su neprijateljska uporišta i zarobljeno preko 500 domobrana i veće količine opreme i naoružanja.⁷¹³

Istovremeno, dok su na Baniji izvođene akcije pod rukovodstvom Operativnog štaba brigada, na Kordunu u okolini Slunja s uspjehom je vodila borbe 4. kordunaška brigada.

Sve vojne operacije vršene na Kordunu i Baniji za pripremu bihačke operacije koja je izvršena pod rukovodstvom Operativnog štaba za Bosansku krajinu u koji su imenovani za komandanta Košta Nađ i za politkomesara Osman Karabegović.

Uspješno rukovođenje operativnih štabova većim vojnim formacijama i uništenje većih i jačih neprijateljskih garnizona, kao što su Bihać, Slunj i niz drugih manjih, omogućilo je da se na području I operativne zone formiraju čvrste i dobro naoružane partizanske brigade i odredi čiji je sastav 18. novembra 1942. godine bio sljedeći:

⁷¹³ Izvještaj Operativnog štaba 5. i 7. brigade od 29. oktobra 1942. godine zamjeniku komandanta GS NOP odreda Hrvatske o napadu na željezničku stanicu Majur i stražare između Majura i Sunje. Ibid., str. 364.

BROJNO STANJE I NAORUŽANJE I (OPERATIVNE ZONE)* OD 18. NOVEMBRA 1942. GODINE

	Brojno stanje										Naoružanje														
	po spisku <u rashodu				na licu		Puške				Teški mitraljezi			i Puškomitraljezi			Topovi			Bacači					
	muških	ženskih	muških	ženskih	muških	ženskih	mašinske	mauzer	talijanske 7,9	manliher	Razne vojničke	Civilne	Svarcloze	Breda	ZB	Fiat	šoša	poljskih	brdskih	protukol. lakih	teških	revolvera	za mašinske		
Štab I operativne zone	32	—	—		32	—	i	20						tenk 1	1					2		10	50		
I kordunaški partizanski odred	839				839			466	189	13	74	10	i	2	4	10						38			
[II lički partizanski odred	883				883			341	128	123	16		i		6	3	2				2	55	1		
Banijski partizanski odred	415				415			217	1	42	8		2		7		1					36	2		
I udarna partizanska brigada Hrvatske	1271	8	197		1074	8		711	116				1	6	28	12	3	2	2	—	2	—	62	17	
II udarna partizanska brigada Hrvatske	1071				1071			804	145	15	5		4	8	31	25				5		76	2		
IV partizanska brigada Hrvatske	795				795			647					7		29					(ostali podaci)					
V partizanska brigada Hrvatske	899	30	142	3	758	27	2	497	84	14	3	i	2	4	17	6	1					56	40	17	
VII partizanska brigada Hrvatske	765	10			765	10	5	502		2					24							37	170	25	
VIII partizanska brigad Hrvatske	832	6	90		742	6		453		18	12		3	2	17							35	14		
IX partizanska brigada Hrvatske	1 198	3	125		1073	3		769	91	16	60		2	4	18	11	1 grčki			1		62	18		
Tenkovski vod	8				8			2						3											
IV LPO.	354				354			245	61	7	3			3	8	5				2		21	8		
Ukupno:	Y 362	57	554	38	808	54	8 ;i	625	815	250	181	11	23	pt. 11 33 2 t.	190	72	8	2	2	2	12	2	468	210	170

Iz gornjeg pregleda brojnog stanja i naoružanja operativnih partizanskih jedinica na području I operativne zone vidi se da su formirane vojne operativne jedinice, iz kojih će se formirati partizanske divizije u centralnom dijelu Hrvatske prema zamisli Vrhovnog štaba NOV i DVJ i Vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita.

Pod rukovodstvom GŠ NOV i POH krajem 1942. i polovinom 1943. djelovali su i operativni štabovi, kao npr. Operativni štab za rukovođenje hrvatskim i slovenačkim brigadama na području Žumberka, Bele krajine i Dolenjske, Operativni štab od predstavnika moslavačkih, slavonskih i banijskih bataljona, a na sektoru Banije osnovan je 5. oktobra 1943. Operativni štab grupe brigada.

U martu 1943. godine GŠ NOV i POH obrazovao je Operativni štab Gacka, a zatim je formiran i Operativni štab koji je objedinjavao jedinice 3. operativne zone i 4. slavonske divizije. Zajednički štabovi stvarani su prema potrebi borbe, što se prenijelo i na 1944. godinu.

U sistemu rukovođenja vojnim operacijama na području Korduna i Banije operativni štabovi zauzimaju značajno mjesto u rukovođenju potčinjenim banijskim i kordunaškim jedinicama, naročito kada se one nalaze u Bosanskoj krajini, Lici, Žumberku i Sloveniji, kao i Moslavini i Slavoniji. Pod komandom tih štabova izvojevane su značajne pobjede od Gojla do Bihaća i stvaranja veće slobodne teritorije Korduna i Banije.

FORMIRANJE SEDME BANIJSKE NO DIVIZIJE

Snažan razvoj NOB-a u drugoj polovini 1942. godine — stvaranje niza brigada te operativnih štabova, slobodne teritorije Bihaćke Republike, znatan porast partizanskih snaga okupljenih u partizanskim brigadama, kao i potreba za izvođenje većih, i složenijih vojnih operacija, neizbježno su zahtjevali višu i bolju vojnu organizaciju. Operativna rukovodstva koja su formirana za izvođenja pojedinih većih operacija nisu imala mogućnosti da u kratkom vremenskom razmaku izuče sve mogućnosti potčinjenih jedinica. U to vrijeme NOV i POJ su u opštoj ofanzivi na neprijateljska uporišta, na području zapadne Bosne stvorena je slobodna teritorija od oko 45 000 km² sa slobodnim gradom Bihaćem. Partizanske brigade i odredi vežu uz sebe znatne fašističke snage i postaju značajan faktor u savezničkoj strategiji. To je vrijeme koje označava definitivni slom teorije njemačkih generala o munjevitom ratu, a savezničke armije preuzimaju strategijsku inicijativu u svoje ruke. Sve je to tražilo da se izgradi vojna organizacija i sistem komandovanja s većim vojnim formacijama koje

će biti u mogućnosti izvršiti i najsloženije operativne vojne zadatke.

Na teritoriji Jugoslavije formirane su proleTERSKE i udarne brigade (1. proleTERSka 21. decembra 1941. u Rudom, 2. proleTERSka 1. marta 1942. u Čajniču), zatim divizije i korpusi i stvorena je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ). Zbog toga je početkom novembra 1942. Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije uzeo nov, naziv: Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, što je službeno objavljeno 20. novembra 1942. godine. Tada je i Glavni štab NOP odreda Hrvatske promijenio naziv u Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske (GŠ NOV i POH).

Vrhovni štab NOV i POJ odlučio je da se pristupi formiranju viših taktičkih i operativnih jedinica — divizija i korpusa na teritoriji svih jugoslovenskih zemalja. U sistemu izgradnje NOV i POJ u Hrvatskoj je formirano od 22. oktobra 1942. do 29. avgusta 1944. godine 16 divizija.⁷¹⁴

Na području Banije naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ od 22. novembra 1942. godine formirana je od 7, 8. i 13. proleTERSKE brigade »Rade Končar« Sedma divizija NOV i POJ. U vrijeme formiranja 7. banijske divizije na Baniji su dejstvovala 7. i 8. brigada. Na Baniji je djelovao i Banijski partizanski odred sa tri bataljona. Tada postoji i Komanda banijskog područja i vojnoteritorijalne komande mjesta.

Sedma i Osma brigada, koje su formirane početkom septembra 1942. godine od NOP odreda Banije, prvobitno su nosile naziv 5. i 6. brigade 1. operativne zone, pa su kasnije, naredom GŠ NOP odreda Hrvatske, preimenovane u 7. i 8. partizansku brigadu Hrvatske.

U vrijeme formiranja 7. banijske divizije u njen sastav su ušle 7. i 8. brigada, dok je 13. proleTERSka brigada »Rade Končar«, koja je djelovala u Pokuplju i Žumberku, samo formalno bila u sastavu divizije. Nakon formiranja 16. brigade, koja ulazi u diviziju, 13. proleTERSka brigada je stavljena pod komandu 2. operativne zone u Žumberku. Sedma divizija je imala tri brigade, vod za vezu, intendanturu i sanitet. Divizija je 25. novembra 1942. imala (bez 13. proleTERSKE brigade »Rade Končar«, koja je pri formiranju imala 600 boraca): 1 840 ljudi, a od oružja 1 231 pušku, 44 puškomitraljeza, 9 mitraljeza, 2 minobacača, 1 pt-top i 95 revolvera, a 8. januara 1943. godine (sa 16. brigadom): 3 167 ljudi i 1 737 pušaka, 171 puškomitraljez, 14 mitraljeza, 2 minobacača, 1 pt-top, 11 šmajsera i 140 revolvera.⁷¹⁵

Komandni sastav štaba divizije bio je: komandant Pavle Jakšić, politički komesar Đuro Kladarin, načelnik štaba Milan Pav-

⁷¹⁴ Enciklopedija Jugoslavije, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1958, knjiga 3, str. 13 i 14.

⁷¹⁵ Pregled brojnog stanja i naoružanje Sedme divizije Prvog korpusa NOV i POH od 25. novembra 1942. godine, Zbornik dokumenata i podataka NOR, tom V, knjiga 9. Beograd 1955, str. 314. Original u arhivi Vojnoistorijskog instituta pod br. 17—2, k. 811.

lović, operativni oficir Nikola Kajić.⁷¹⁶ Sedma banijska divizija, koja je formirana u Klasniću na Baniji, imala je u neposrednoj blizini jake neprijateljske garnizone u Glini, Petrinji, Sisku, Sunji, Kostajnici i Dvoru na Uni.

Istog dana kad je formirana 7. banijska, formirane su naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ i 6! (lička) divizija u rejonu Dvora na Uni i 8. (kordunaška) divizija, a takođe rasformiran je štab 1. operativne zone i formiran I) korpus NOV Hrvatske (I hrvatski korpus). U sastav I korpusa ušle su 6, 7. i 8. divizija 21. decembra 1942. godine i Banijski, Kordunaški i Lički NOP odred.⁷¹⁷

Naredbom VŠ NOV i POJ br. 95 od 22. novembra 1942. godine za komandanta I hrvatskog korpusa postavljen je Ivan Gošnjak, a za političkog komesara Većeslav Holjevac.

Vrhovni štab NOV i POJ naredio je 1» bosanskom i 1. hrvatskom korpusu da sa svojim potčinjenim jedinicama nastave ofanzivne operacije i likvidiraju neprijateljska uporišta u dolini rijeka Une i Sane.

Prvi hrvatski korpus pripremao se za napad na neprijateljsko uporište Dvor na Uni, dok je 1. bosanski korpus dobio zadatak da uništi neprijateljski garnizon u Bosanskom Novom.

Načelnik štaba 7. banijske divizije Milan Pavlović je zapisao: »Štab I hrvatskog korpusa pripremio je plan za napad: 6. divizija sa dva bataljona 2. brigade napada na Dvor, a druga dva bataljona ostaće u korpusnoj rezervi. Prva brigada postaviće zasjedu kako bi spriječila prodor neprijatelja iz Kostajnice i eventualno povlačenje iz Dvora, a jednim bataljonom blokiraće neprijateljsko uporište Zrinj. Sedma divizija 7. brigadom napada Dvor, dok će 8. brigada likvidirati spoljnu odbranu Dvora i Novog. Za izvršenje zadatka štab korpusa je ojačao diviziju jednom haubicom.«⁷¹⁸

Prvi bosanski korpus vodio je žestoke borbe na liniji Sanski Most—Prijeđor—Bosanski Novi—Novska. »U toj situaciji štab 7. divizije odlučuje da u noći 23/24. novembra 7. i 8; brigada posjednu polazne rejone za napad, pa ako 1. bosanski korpus ranije počne napad na Novi, da i 7. divizija istovremeno pređe u napad na Dvor. Sedma brigada razmjestila se u rejonu sela Gage—Vrpolje—Uđetin, a 8. brigada u rejonu sela Zut—Gornji i Donji Dobretin, Brigadama je naređeno da intenzivno izviđaju u pravcu Dvora i Novog, a 8. brigadi i da uspostavi i održava vezu s jedinicama I bosanskog korpusa na desnoj obali Une.«⁷¹⁹

Neprijateljske snage u Dvoru sa spoljnim položajima iznosile su oko 900 domobrana i ustaša, u Matijevićima i Lebrenici oko 250 Nijemaca i nekoliko domobrana, a na području Pounja sa Zrinjom imalo je oko 850 vojnika.

⁷¹⁶ Milan Pavlović, Na tlu rodene Banije, Sedma banijska divizija, VIZ, Beograd 1967. str. 151.

⁷¹⁷ Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom II, knjiga 1, naredba br. 95, Beograd 1954, str. 200.

⁷¹⁸ Milan Pavlović, Na tlu rodene Banije, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 153.

⁷¹⁹ Ibid., str. 153.

Napad na neprijateljsko uporište Dvor započeo je prema planu, ali prve noći ostao je bezuspješan napad na Lebrenicu, Matijeviće i na spoljne položaje oko Dvora, Šakić-brdo, Cerik i Groblje. U prvom jurišu dijelovi 7. brigade koji su napadali od Zamljače uspjeli su se probiti u Dvor. Osmu brigadu ovladala je jugoistočnim dijelom Šakić-brda, dok su ostale partizanske snage bile odbijene snažnom vatrom na polazne položaje.

Štab I hrvatskog korpusa 27. novembra izvršio je pregrupaciju jedinica. Ponovo je napadala na Dvor 6. divizija sa 1. i 2. brigadom.

Sedma brigada povučena je na osiguranje ceste Dvor—Zamljača i demonstrativno je napadala na pravcu Cerik—Dvor.

U dragom napadu na Dvor tri bataljona 2. brigade upala su u mjesto Dvor, kao što su to prethodne noći uspjele i jedinice 7. brigade. Međutim, zbog nepoznavanja vođenja uličnih borbi u gradovima bataljoni su bili prisiljeni na povlačenje.

U isto vrijeme pročišćena su u Pounju sela Zamljača, Golubovac, Kuljani i Divuša. Više puta, pokušavan je napad na Lebrenicu i Matijeviće od 8. brigade, ali nije uspio. Borbe za Dvor trajale su tri noći i dva dana i jedinice 6. i 7. divizije nisu postigle nikakve rezultate, a pretrpjele su velike gubitke. Štab korpusa izdao je naređenje svim jedinicama za povlačenje 29. novembra

1942. godine. O tome je obaviješten I bosanski korpus, koji je tri puta pokušavao bezuspješne upade u Bosanski Novi, svladavši vanjske položaje oko Novog. U tim borbama jedinice I hrvatskog korpusa zarobile su 20 domobrana i 3 Nijemca, zaplijenile 80 karabina, 1 teški mitraljez, 1 puškomitraljez i 10 000 do 15 000 metaka.

Partizanske jedinice pretrpjele su velike gubitke, tako da je bilo 310 boraca izbačeno iz stroja, od toga 85 mrtvih, ostalo ranjeni.⁷²⁰

Neprijatelj je 29. novembra 1942. godine uspio sa tri bojne da probije osiguranje koje je bilo prema Kostajnici i spojio se s jedinicama iz Dvora, što je bio glavni uzrok da štab 1. korpusa izda naređenje za povlačenje i obustavu blokade Dvora na Uni.

Sedma divizija povukla se tada na prostor sela Gage—Udetin—Vrpolje—Trgovi. Na tim položajima divizija se odmarala i sredila svoje redove te odlučila da se u okviru divizije organizuju kursevi za starješinski kadar koji će moći da vode jedinice u borbi u naseljenim mjestima.

U borbi za Dvor na Uni 7. divizija imala je 25 mrtvih i 108 ranjenih boraca, a neprijateljski gubici nisu poznati. Ovaj napad je ocijenjen kao neuspjeh jer su na sektor rijeke Une privučene znatne snage neprijatelja.

Nakon kraćeg odmora 7. divizija je 5. i 6. decembra 1942. godine izvršila pokret u područje sela Borojevića i Mečenčana. Na

⁷²⁰ Izvještaj Štaba 1. korpusa od 3. decembra 1942. godine GŠ NOV i POH o napadu na čemernicu, željezničku stanicu Topusko, Dvor i druga neprijateljska uporišta, Zbornik dokumenata i podataka NOR, tom V, knjiga 10, VIZ, Beograd 1955, str. 22—26.

tim položajima 7. divizija se pripremala za napad na komunikacije Sisak—Sunja—Kostajnica, koji je trebalo da se izvede 8. decembra 1942. godine.

Neprijatelj, osjetivši partizanske snage, nastupa 8. decembra 1942. u dvije kolone prema Kukuruzarima—Prevršcu i Mečenčanima, dok s drugom kolonom kreće Kukuruzari—Kostreši—Bjelovac gdje učestvuju i tenkovi. Osmu brigadu dočekala je neprijatelja u zasjedi kod Mečenčana i zaustavila njegovo dalje napredovanje. Neprijatelj je, iako naoružan tenkovima, morao da se povuče u Kukuruzare.

U isto vrijeme 7. brigada izvršila je napad na željezničku stanicu Majur i razoružala i zarobila 40 domobrana. U toj borbi zaplijenjeno je 50 pušaka, 2 teška mitraljeza, 2 puškomitraljeza i više ratne opreme.⁷²¹ Tako je ova strateški važna stanica 8. decembra 1942. već po treći put pala u ruke partizana. Međutim, neprijateljske snage nastoje svim raspoloživim sredstvima da očuvaju željezničku prugu Sisak—Sunja—Kostajnica—Bosanski Novi kako bi tim pravcem mogli, snabdijevati svoje jedinice koje vode svakodnevno borbu na području Bosne i Hercegovine.

Sedma divizija, da bi izbjegla veće frontalne sukobe s jačim neprijateljskim snagama, povlači svoje jedinice na područje sela Dodoši, Tremušnjak, Veliki šušnjar i nastoji da uništi neprijateljske garnizone na komunikacijama Petrinja—Glina. Neprijateljske snage, osjetivši prisustvo 7. divizije, povlače se i napuštaju položaje, osim mjesta Gore, gdje pružaju žestok otpor jedinicama 8. brigade. Ogorčena borba trajala je čitavu noć u kojoj su zarobljena 24 domobrana, dok se odustalo od daljeg napada na žandarmerijsko utvrđenje. Zatim se 7. divizija povlači prema komunikacijama Sisak—Sunja—Kostajnica—Bosanski Novi gdje nastoji da uništi vijadukte zapadno od Kostajnice kako bi se ta saobraćajnica onesposobila.

Zbog važnog operativnog zadatka komandant I korpusa NOV i POH Ivan Gošnjak i politkomesar Većeslav Holjevac u svom izvještaju od 14. decembra 1942. godine« GŠ NOV i POH iznose da je glavni zadatak 7. divizije da stalno napada na glavnu prugu Zagreb—Beograd, uništavanje neprijateljskih bojni na području Banije, uništenje ustaške bojnd kod Graberja i napad na neprijateljske posade u Volinji u Rovinama na pruzi Kostajnica—Dvor, s tim da se uništi pruga Kostajnica—Banja Luka.⁷²² Napad na vijadukte izvršen je 16. decembra 1942. godine, ali zbog nestručnosti minera vijadukt je bio samo oštećen i nije postignut onaj rezultat što se očekivao. Zbog toga štab divizije formira Pionirski vod koji je imao odjeljenje za rušenje i popravak puteva i minersko odjeljenje (15 boraca). U sastavu divizije tada je formiran i Sanitetski vod, što je diviziji omogućilo veća operativna dejstva.

⁷²¹ Izvještaj štaba 7. divizije od 12. decembra 1942. godine štabu 1. korpusa NOV i POH o jačini neprijateljskih posada na području Banije, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 10, VII, Beograd 1955, str. 125—129.
⁷²² Izvještaj štaba 1. korpusa od 14. decembra 1942. GŠ NOV i POH o nekim akcijama 7. divizije i o njenom organizacionom stanju. Ibid., str. 147—151.

U toku decembra 7. divizija više puta je napadala na neprijateljska utvrđenja i vozove s vojnim transportima na željezničkoj pruzi Sisak—Sunja—Kostajnica. Jedna od većih akcija na neprijateljski transport bila je 20/21. decembra, kada je uništena kompletna kompozicija vagona koja je prevozila vojsku i zarobljeno je 130 domobrana, 10 ustaša i 3 Nijemca. Zatim je sljedeće noći, 21/22. decembra 1942. na prepad uništena domobranska posada u Kostajničkom Majuru gdje su zarobljena 64 domobrana.⁷²³

Nakon ovih akcija 7. divizija se povukla na prostor Dodoši—Kraljevcani—Jabukovac radi odmora i formiranja nove brigade. Tada, 26. novembra 1942, formirana je ranije opisana, 16. brigada, koja je ušla u sastav 7. divizije kao Treća brigada divizije. Sedma divizija je ostala na odmoru do 28. decembra i pripremala se za doček većih neprijateljskih snaga, jer je obavještena da se prema njemačka ofanziva na slobodnu teritoriju Banije i Korduna. Prema zapisu načelnika štaba 7. divizije Milana Pavlovića: »Početkom decembra 1942. godine u diviziji je od 1 920 boraca i starješina bilo: 1 864 Srbina, 48 Hrvata, 1 Slovenac, 5 Muslimana, 1 Jevrejin i 1 Mađar; po socijalnom sastavu: 1 680 seljaka, 144 zanatlije, 36 radnika, 28 namještenika, 23 intelektualca i 9 vojnih policijskih lica. Članovi KPJ* kandidata i članova SKOJ-a bilo je ukupno 532 (od toga 209 članova KPJ)."⁷²⁴

Sedma divizija, da bi spriječila okruživanje slobodne teritorije, izvršila je uspješan napad 28. decembra 1942. na Kostajnički Majur gdje je neprijatelj imao 70 mrtvih i 35 ranjenih vojnika. Divizija u toj teškoj borbi izgubila je 22 borca, 48 ih je ranjeno¹ i 5 nestalo. Ovdje se pokazala nadmoć njemačkih tenkova iz sastava 704. njemačke divizije, koji su došli u pomoć bataljonu 369. njemačke divizije koji je u samom početku svog nastupanja bio izložen jakim udarima partizanskih snaga. Povodom tih borbi Đuro Kladarin, politički komesar divizije, uputio je pismo svim borcima i starješinama u kome stoji: »Godina 1942. je na izmaku. Godina koja je zabilježila sjajne uspjehe naših naroda u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. U ovoj godini su formirane naše brigade, divizije i korpusi, što znači da je partizanski oslobodilački rat zahvatio čitavu zemlju i da borba naših naroda poprima karakter opšteg ustanka. Svi pokušaji domaćih izdajnika Nedića, Pavelića i četnika Draže Mihailovića da razjedine naše narode i da ih putem bratoubilačke borbe bace u ždrijelo okupatora ostali su bezuspješni.

Da bi se što dostojnije dočekala Nova 1943. godina, godina sigurnog oslobođenja naših naroda, i ispratila 1942. godina, neka svi naši rukovodioci sa svojim jedinicama i stanovništvom dočekaju Novu godinu proslavama i predavanjima o uspjesima Narod-

⁷²³ Izvještaj GS NOV i POH od 24. decembra 1942. VS NOV i POJ o nekim akcijama potčinjenih jedinica. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 10, VII, Beograd 1955, str. 300.

⁷²⁴ Milan Pavlović, Na tlu rođene Banije, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 161.

nooslobodilačke vojske, sa bilansima borbi i uspjeha i perspektivom naše borbe, jer¹ je to залог naše brze pobjede..TM

Nova 1943. godina dočekana je s proslavama, ali ne sa »sigurnim oslobođenjem«, već je ta godina bila od najtežih za 7. banij-sku diviziju. Sedma divizija je 3/4. januara 1943. na pruži između Blinjskog Kuta i Komareva postigla prve pobjede. U toj akciji uništen je neprijateljski voz sa 63 vagona, ubijeno 47 neprijateljskih vojnika i 73 zarobljena. Zaplijenjeno je 57 pušaka, 463 grana-te različitog kalibra i veća količina druge ratne opreme što se vozilo za potrebe 369. njemačke divizije. U to vrijeme primljene su i prve direktive za pokrete divizije u nastupajućoj neprijateljskoj ofanzivi.

OSMA KORDUNAŠKA UDARNA DIVIZIJA

Borbeno iskustvo i postojanje partizanskih brigada omogućilo je da se provede naredba Vrhovnog štaba i na području Glavnog štaba Hrvatske, formira 6, 7. i 8. divizija.⁷²⁶ Vlado četković postavljen je za komandanta divizije, zatim ga je zamijenio u decembru 1943. Miloš Šumonja, koji tu dužnost vrši do 26. novembra 1944. godine.

Mihailo Vojnović postavljen je 26. novembra 1944. za komandanta divizije i vodi diviziju do marta 1945. godine, kada dolazi za komandanta divizije Joco Tarabić, koji je teško ranjen u Generalskom Stolu od zaostale neprijateljske grupe, a za komandanta 8. NOU divizije postavljen je 29. avgusta 1945. god. Milutin Mićo Pavlović, rodom iz Nikšića. U januaru Pavlović se teško razbolio i 24. januara 1946. dužnost komandanta 8. divizije preuzima Dušan Pekić.

Politički komesari u 8. NOU diviziji u toku NOR-a bili su: Artur Turkulin od 21. decembra 1942. do aprila 1943. god., Miloš Šumonja od aprila 1943. do decembra 1943, Aleksandar Backović od 30. decembra 1943. do 15. aprila 1944, Dušan Hrستیć od 15. aprila 1944. do 15. marta 1945. godine i Šukrija Bijedić od 15. marta 1945. do kraja rata i konačnog oslobođenja naše zemlje.

Načelnici štaba 8. divizije bili su: Joco Tarabić od 21. novembra 1942. do 25. februara 1943. god., Miloš Šumonja od 25. februara 1943. do sredine aprila 1943, Nikola Grubor od maja 1943. do kraja avgusta 1943. god., Mihailo Vojnović od septembra 1943. do decembra 1943, Mićun Pavlović od decembra 1943. do marta 1944, Miško Blažević od juna 1944. do 21. novembra 1944. i Simo Mikašinović od novembra 1944. do završetka rata 1945. godine. U 6. diviziju su ušle 1, 2. i 9. brigada, u 7. diviziju ušle su 7, 8. i 13.

⁷²⁵ Ibid., str. 163—164.

⁷²⁶ Tri godine Osme udarne divizije. Izdao Klub Osme udarne divizi je 4. novembra 1945. štamparija II jugoslovenske armije, Zagreb.

Miloš Simonja komandant 8. NOU kordunaške divizije predaje raport komandantu GS NOV i POH-a Ivanu Gošnjaku 27. jula 1944 godine na proslavi Dana ustanka u Debeloj kosi

brigada, dok je u 8. diviziju ušla 4. 5. i 6. brigada. Istom naredbom od ovih divizija u Hrvatskoj formiran je već opisani I korpus.

Osma kordunaška divizija formirana je 21. novembra 1942. u selu Crevarskoj Strani.⁷⁷ Njen stvarni sastav činile su 4. i 5. brigada, dok je 6. NOU brigada (1. primorsko-goranska), koja je djelovala u Gorskom kotaru, prema naredbi Glavnog štaba Hrvatske, potpala 11. decembra 1942. pod komandu Štaba 5. operativne zone. Na njeno mjesto ušla je novoformirana 15. (kordunaška) brigada.

Petnaesta NOU brigada Hrvatske (Treća kordunaška NOU brigada)

Petnaesta NOU brigada formirana je 4. i 5. decembra 1942. kod Velike Kladuše.⁷² U brigadu su ušla dva bataljona iz 1. NOU brigade i to 3. bataljon kordunaški i 4. bataljon banijski koji su

⁷²⁷ Osma kordunaška udarna divizija, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 9, Karlovac 1977.

⁷²⁸ Izvještaj štaba 8. divizije od 4. decembra 1942. god. štabu I korpusa NOV i POH o formiranju 15. kordunaške brigade i prijedlog za napad na neprijateljska uporišta Skakavac, Banski Kovačevac i Lasinju, Izvještaj štaba 8. divizije od 6. decembra 1942. god. štabu I korpusa NOV i POH o formiranju 15. NO brigade ili decembra 1942. god. o proglašenju 13. NOU brigade proleterskom i formiranju 14. i 15. NO brigade Hrvatske, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 10, VIZ, Beograd, dok. br. 8, 16. i 27, str. 38, 58. i 111. (Ignjatije Perić: Petnaesta kordunaška brigada, VIZ, Beograd 1969.).

se udružili u NOU kordunske brigade. Udarni bataljon kordunaškog odreda i više boraca su pristupili u brigadu pri njenom formiranju. Za komandanta 15. kordunaške brigade postavljen je Nikola Vidović, dosadašnji komandant 4. NOU brigade, za političkog komesara postavljen je Branko Bekić (poginuo kod Krnjaka 1943. godine), za operativnog oficira postavljen je Rade Milojević. Milisav Dakić postavljen je za zamjenika komandanta 15. kordunaške brigade, poginuo 1943. godine pri napadu na Crnu Vlast (proglašen za narodnog heroja). Formiranjem Petnaeste brigade NOV i POH koja ulazi u 8. diviziju, Kordun je dobio operativnu jedinicu, Osmu diviziju, koja je mogla da izvršava veće i složenije zadatke koji su se pred nju postavljali. Tim je Narodnooslobodilačka vojska Korduna i Banije dobila i formalne organizacijske oblike u izgradnji savremene jugoslovenske armije, stvorene u uslovima partizanskog ratovanja.

Treća NOU brigada dolazi 1943. godine na proslavu Dana ustanka u Debelu kosu na Kordunu

Proces stvaranja brigada i divizije na Kordunu je završen proces prerastanja ustanka u narodnooslobodilački rat sa najraznovrsnijim oblicima ratovanja. Narodnooslobodilačka borba na Kordunu od samog početka, razmatrana kroz brojne partizanske jedinice i organe narodne vlasti i druge pozadinske organizacije, do formiranja brigada i divizije krajem 1942. godine zauzimala je značajno mjesto u razvoju narodne revolucije u Hrvatskoj.

Osmu diviziju sa svojim brigadama dobila je zadatak da očisti sva neprijateljska uporišta na Kordunu. Jedinice Četvrte brigade

napadale su na utvrđene položaje u Čemernici kod Topuskog kako bi se neprijatelj potisnuo sa toga područja i oslobodilo Topusko i Glina. Napad na Čemernicu 23. novembra 1942. nije uspio zbog dobro branjenih utvrđenih bunkera od 11. ustaške bojne.⁷²⁹ U tim borbama brigade su imale 6 mrtvih i 38 ranjenih partizana. Veliki broj ranjenika je ponukao Štab Osme divizije da osnuje prvi put divizijski sanitetski punkt za prijem ranjenika. Tada se pred jedinice divizije tražilo da primijeni nov način borbe u razbijanju jakih neprijateljskih utvrđenja.

Neprijatelj je nastojao da jakim posadama pored rijeke Korane i Kupe stvori predstraže garnizonima u Dugoj Resi, Karlovcu, blokira prelaz preko rijeke, Kupe za Pokuplje i Žumberak i osigura utvrđeni neprijateljski garnizon u Glini, koji je služio za razbijanja oslobođene teritorije Banije i Korduna. Ovi neprijateljski garnizoni nastojali su da spriječe održavanje stalnih veza između Korduna, Pokuplja i Žumberka, kao i širenje ustanka u krajevima naseljenim hrvatskim stanovništvom.

Komandant Osme divizije Vlado Četković, razmotrivši situaciju strateških utvrđenja s komesarom divizije Arturom Turkulinom i ostalim članovima štaba, a po odobrenju Štaba I korpusa NOV i POH, izvršeni su napadi na neprijateljska uporišta Skakavac, Banski Kovačevac i Lasinju.⁷³⁰

Na osnovu vojne i političke procjene Štab I korpusa odobrio je Osmoj diviziji da izvrši likvidaciju neprijateljskih uporišta u Skakavcu, Banskom Kovačevcu i Lasinju.⁷³¹ Na osnovu toga naređenja jedinice Osme divizije pristupile su 8. i 9. decembra 1942. likvidiranju neprijateljskih posada uz rijeku Kupu. Štab Osme divizije uputio je istog dana pismo borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima u kojem, između ostalog, stoji:

»Ovom akcijom naša divizija treba da uništi neprijateljska uporišta iz kojih već skoro godinu i po prijeti danomice opasnost narodu naše oslobođene teritorije. Ne samo to nego i padom tih neprijateljskih uporišta treba da se sruši lanac odbrane Karlovca, glavnog neprijateljskog oslonca za sva zlodjela nad nedužnim narodom Korduna, koja su učinjena od prvog dana krvave ustaške vlasti. Došao je konačno čas kada i ta posljednja uporišta neprijatelja na Kordunu mora da padnu...⁷³¹

»Vojnički značaj ove akcije sastoji se u tome što prvi put od stvaranja naše divizije učestvuju, u njoj tako velike snage u sa-

729 Izvještaj Zapovjedništva 11. ustaške bojne od 23. decembra 1942. god. o borbama za željezničku stanicu Topusko i Čemernicu. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knj. 9. VIZ, Beograd 1955, dok. br. 184, str. 513.

730 Izvještaj Štaba 8. divizije od 4. decembra 1942. god. Štabu I korpusa NOV i POH o formiranju 15. kordunaške brigade i prijedlog za napad na neprijateljska uporišta Skakavac, Banski Kovačevac i Lasinju. Ibid., knj. 10, dok. br. 8, str. 38.

731 Zapovijest Štaba 8. divizije I korpusa NOV i POH od 8. decembra 1942. god. potčinjenim jedinicama za napad na Skakavac i Banski Kovačevac, Zbornik V/10, dok. br. 20, str. 88.

732 Pismo štaba 8. divizije I korpusa NOV i POH od 8. decembra 1942. borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima podređenih jedinica u vezi s napadom na Skakavac i Banski Kovačevac. Ibid., str. 85.

radnji sa artiljerijom i tenkovima. Ova nam akcija treba da posluži kao škola za saradnju u borbi gotovo svih rodova oružja.»

U zapovijesti Štaba Osme divizije od 8. decembra 1942. godine za napad na Skakavac i Banski Kovačevac izneseni su podaci o brojčanom stanju neprijatelja. U Vukmaniću neprijatelj je imao posadu od 120 žandarma i civila — ustaša, naoružanih puškama i 4—5 puškomitraljeza, utvrđenih u bunkere. Rečica ima 40 žandarma sa tri puškomitraljeza, Skakavac (željeznička stanica) 150 ustaša i 30 domobrana s naoružanjem jedan poljski top 100 mm, dva teška miraljeza, 8—10 puškomitraljeza. Ustaše su dobro utvrđene i raspolažu s dva oklopna vagona u kojima se nalaze dva puškomitraljeza, jedan teški mitraljez i tri reflektora. U selu Skakavcu nalazi se 80 žandarma i 140 domobrana. Naoružani su: osam puškomitraljeza, tri parabele i karabinima.

Posada u Banskom Kovačevcu ima 13 žandarma, jednu pionirsku satniju od 130 domobrana, naoružane sa 6—7 puškomitraljeza i 8—10 šmajsera. U Lasinji je 180 ustaša i 50 žandarma s dva laka bacača, pet puškomitraljeza i karabinima. Sve su ove posade dobro utvrđene u rovovima i opasane minskim poljima, a u središtu su utvrđene škole i crkve za odbranu od partizanskog napada.

Četvrta brigada dobila je zadatak da s dva bataljona napada Banski Kovačevac, jednim da drži osiguranje prema Lasinji, a jedan bataljon da drži u rezervi. Štab brigade smješten je u zaseoku Čekeliši u Sjeničaku, odakle je rukovodio borbom.

Peta brigada napada Skakavac s dva bataljona, a druge jedinice su u rezervi i na položaju prema Banskom Kovačevcu. S ovom brigadom su sadejstvovali i partizanski tenkovi koji su zarobljeni od Italijana kod Poloja i Perjasice.

Petnaesta brigada, ojačana s Prvim bataljonom Prvog kordunaškog odreda, imala je zadatak da fingirano napada na željezničku stanicu, a dva voda Treće čete Kordunaškog partizanskog odreda da osiguravaju i vrše fingirane napade na isturene položaje sela Vukmanića.

U ovim borbama neprijatelj je davao žestok otpor, ali oko 13 sati 8. decembra partizani su zauzeli sela Skakavac i Banski Kovačevac. Posada u Banskom Kovačevcu je cijela zarobljena, a u Skakavcu su žandarmi i jedan dio domobrana uspjeli pobjeći. U ovim operacijama zarobljen je domobranski natporučnik, dva poručnika i 241 domobran. Zaplijenjeno je 12 puškomitraljeza, 7 šmajsera, 260 karabina, 3 pištolja, 300 bombi, oko 80 000 metaka, 20 nagaznih mina, 200 komada čebadi i veće količine drugog materijala.

Naveče istog dana pripremljen je napad na željezničku stanicu Skakavac, ali se neprijateljska posada pod zaštitom jake vatre povukla, ostavivši iza sebe 7 sanduka topovske municije za haubice. Zatim je porušena pruga prema Rečici i porušeni bunker i zgrade gdje su bila utvrđenja.

Noću između 10. i 11. decembra 1942. godine četvrta brigada izvršila je napad na ustašku posadu u Lasinji, gdje je bilo 180 ustaša i 50 žandarma. Oni su pružali žestok otpor i borba se vodila do 10 sati ujutro, kada su se ustaše pod zaštitom magle i dobro organizovane vatre s lijeve obale rijeke Kupe uspjele prebaciti preko rijeke i pobjeći. Ovdje su ustaše imale nekoliko mrtvih i 12 ranjenih. U Lasinji je zaplijenjeno 17 karabina, 1 puškomitraljez, poluteretni automobil, 100 komada čebadi i više drugog materijala.

U tome vremenu Peta brigada se nalazila oko Bučice gdje je pripremala napad i vršila izviđanja. Na brigadu je naišla ustaška bojna iz Gline i jedna domobranska satnija, koje su sačekane i djelimično razbijene. Zarobljena su četiri domobrana, jedan ustaša i vodič — civil. Zaplijenjen je brdski top 75 mm sa 51 granatom, puškomitraljez, 7 karabina, dvije topovske kare i pet konja.”³

Opšti rezultat borbenih akcija Osme divizije uz rijeku Kupu bio je — zarobljeno 270 domobrana. Neprijatelj je kod Skakavca i Banskog Kovačevca imao 9 mrtvih i 6 ranjenih, dok su brigade imale 19 palih i 28 ranjenih drugova. U borbi za Lasinju i Bučicu neprijatelj je imao 10 mrtvih ustaša i više ranjenih.

U tim borbama u Lasinji je poginulo 8 a 22 su ranjena borca Četvrte brigade, a Peta brigada kod Bučice imala je 2 mrtva i 2 ranjena borca.

Poslije ovih operacija — što je u stvari značilo razbijanje odbrambenog pojasa Karlovca — brigade su krenule na neprijateljsko uporište čemernicu. Neprijateljsko uporište Čemernica je likvidirano i zarobljeno 60 domobrana, dok je u borbi poginulo 40 domobrana, ustaša i žandarma.

Petnaesta brigada imala je tri mrtva i tri ranjena, a od zado-bijenih rana umro je operativni oficir Prvog bataljona Jovan Vučetić.

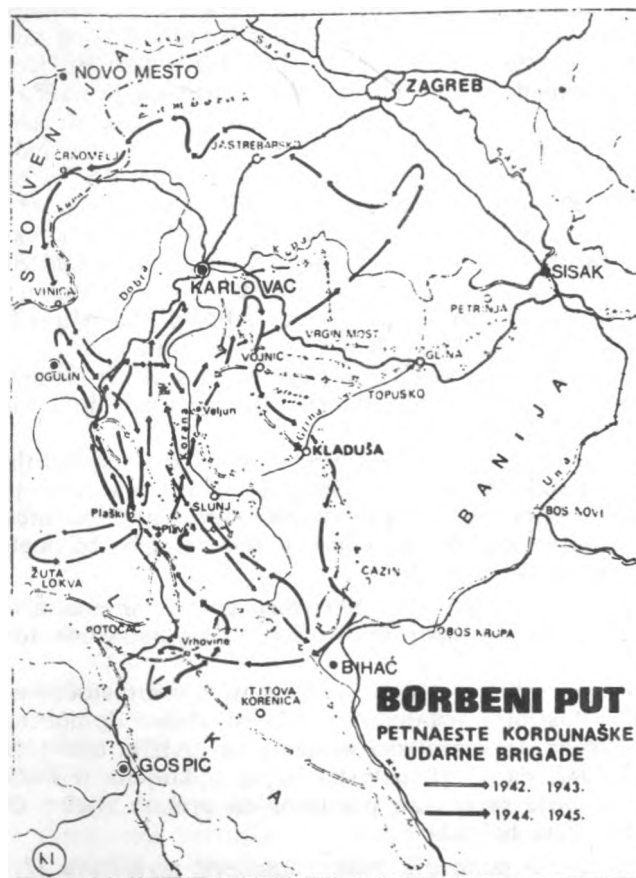
Operacije jedinica Osme divizije u sjeveroistočnom dijelu Korduna i Pokuplju uzbunile su Glavni stožer domobranstva u Zagrebu. Druga domobranska pješadijska divizija obavještava 12. decembra 1942. da je 31. ustaška bojna opkoljena u Bučici i da na Kupi ne može sprečavati partizane da prelaze rijeku. Ovu bojnu je tukla Peta brigada.

Domobranski pukovnik Ivan Tomašević izvještava 12. decembra 1942. godine o porazu potčinjenih jedinica u posadama Skakavac. Banski Kovačevac i Lasinja i o planu kako da se unište partizani na području Kravarskih Gorica. U tome vremenu drugi put je u Pokuplju formiran Vod Kljuka od 30 boraca, koji je imao zadatak da preraste ponovo u četu i da osigurava vezu između Korduna i Žumberka, kao i veze sa Zagrebom i Posavinom.

Partizanske jedinice su ozbiljno ugrožavale i razoružavale ustaško-domobranske jedinice i posade s obje strane rijeke Kupe. Ustaški nadzorni zapovjednik Filip Crvenković u svom izvještaju

³33 Izvještaj štaba 8. divizije od 12. decembra 1942. god. štabu I korpusa NOV i POH o napadu na Skakavac, Banski Kovačevac i Lasinju. Ibid., dok. br. 30, str. 121.

od 16. decembra 1942. piše: »Talijanska bitnica, koja je jučer ujutro iz Jastrebarskog došla do Krašića, odmah se povukla na-
trag u Jastrebarsko. Jučer navečer napali su partizani Kostanje-
vac i ponovo Oštre. Iz Karlovca nije se moglo u pomoć uputiti
nikakva vojna snaga, jer postoji opasnost da partizani koji se na-

Borbeni put Petnaeste kordunaške udarne brigade

laze na Brezovoj Glavi kod Karlovca u tom slučaju napadnu sam grad Karlovac. Istodobno su se partizani počeli prebacivati čam-
cima s Korduna preko Kupe kod mjesta Prkosa i Vel. Brega s
namjerom da udare na Pisarovinu, a odatle da se prebace u Žum-
berak i spoje sa žumberačkim partizanima.«TM

U ovom izvještaju data je realna ocjena jačine partizanskog
rata i ugroženosti vladavine NDH već u drugoj godini NOB-a.

⁷³⁴ Izvještaj Zapovjedništva ustaške nadzorne službe od 16. decembra 1942. Rod.
o borbama za Krašić i o situaciji na području župe Pokuplje. Ibid., dok. br. 138, str. 452.

Dok su jedinice četvrte brigade vodile borbe u Žumberku Peta i Petnaesta brigada su dobile zadatak da likvidiraju neprijateljska uporišta Saborsko i Plaški.

Poslije uspjelih akcija u Plašćanskoj dolini Štab divizije naredio je Petoj i Petnaestoj brigadi da se vrate na područje Vojniča i Slunja. Peta brigada zauzela je položaje kod Vojničkog Grabovca. Vratnika i Radlović Poljane. U to vrijeme jedinice Petnaeste brigade su bile na maršu od Ličke Jesenice prema Slunju. Na tim područjima su brigade ostale do 19. januara 1943. godine, kada je nastupila velika neprijateljska ofanziva. U to vrijeme Osmu kordunašku udarnu diviziju sastojala se od Četvrte, Pete i Petnaeste brigade, divizijske komore i saniteta, stražarsko-kurirskog voda i prateće čete, koja je prerasla u prateći bataljon. U diviziji je formirana i četa za vezu koja je održavala stalnu vezu s brigadama. Pred četvrtu neprijateljsku ofanzivu januara 1943. godine u brigadama je bilo 3 561 borac.⁷³⁵ Socijalni sastav divizije bio je oko 80% seljaka, a ostalo su bili radnici, zanatlije, bivša vojna lica, intelektualci i srednjoškolci. Po nacionalnoj pripadnosti u diviziji je bilo prilikom formiranja 2 100 Srba, 30 Hrvata, dok su ostali bili Crnogorci, Slovenci, Muslimani, Jevreji i nekoliko Roma.⁷³⁶ Brigade su, osim lakog naoružanja, raspolagale sa 4 brdska topa od 65 mm, 4 minobacača, 20 mitraljeza i 104 puškomi-traljeza. U sastavu brigada djelovala su 473 člana KPJ, 146 kandidata za članove KPJ i 228 članova SKOJ-a. Osmu udarnu diviziju bila je snažna vojna formacija u tome dijelu Hrvatske. Ona je « uspješno završila vojne operacije 1942. godine i imala je značajne pobjede u januaru 1943. godine, kada se istakla u IV i kasnije V neprijateljskoj ofanzivi.

Osmu udarnu diviziju je bila i ostala ponos Korduna kroz čitavo vrijeme narodnooslobodilačke borbe.

ČETVRTA NEPRIJATELJSKA OFANZIVA NA KORDUNU

I BANIJI STANJE POSLIJE NJENOG SLOMA

Njemačka vrhovna komanda donijela je odluku da u zimskom periodu 1943. godine, uz pomoć talijanskih i kvislinških snaga NDH, uništi partizanske oružane snage u Jugoslaviji i osigura Balkan od eventualnog iskrcavanja anglo-američkih snaga.

Komandant njemačkih trupa u Hrvatskoj general Lütters izdao je Operacijsku zapovijest za akciju »Weiss« 12. januara 1942.

⁷³⁵ Pregled brojnog stanja i naoružanja od 21. decembra 1942. godine 1. korpusa NOV i POH, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, VII, Beograd 1955, tom V, knjiga 10, str. 252.

⁷³⁶ Ignjatije Perić, Razvojni put Osme divizije u toku rata, Osmu kordunašku udarnu diviziju, Zbornik radova, Karlovac 1977, str. 755. (U Zborniku radova o 8. kordunaškoj diviziji zastupljeno je 65 autora, a o borbenom putu divizije i njenih jedinica (4, 5. i 15. brigade) štampano je oko 100 radova i sjećanja u vremenu od njenog formiranja do oslobođenja zemlje.)

godine za početak prve faze Weiss 1 tzv. četvrte neprijateljske ofanzive.⁷³⁷

Trebalo je da se ofanziva izvede u četiri etape pod šifrom: Weiss 2, Weiss 3 i Schwarz u vremenu od 15. januara do 15. aprila 1943. Neprijateljske snage imale su zadatak da munjevitom akcijom osvoje slobodnu teritoriju Korduna, Banije, Like i Bosanske krajine, što je označeno sa šifrom Weiss 1. Operacijskim planom predviđeno je da se slobodna teritorija okruži i pocijepa na dva dijela te spriječi probijanje snaga NOV i POJ ka jugu i jugozapadu, a potom ove snage, sa VŠ NOV i POJ, na toj prostoriji unište. Radi toga je naređeno da njemačka 7. SS divizija »Princ Eugen« sa područja Karlovca, Petrinje, Gline prodire duž komunikacije Karlovac—Slunj—Bihać—Bos. Petrovac, da njemačka 717. divizija (ojačana domobranskom 2. brdskom brigadom i 202. tenkovskim bataljonom) iz rejona Sanski Most—selo Velagići nastupa pravcem s. Velagići—Bosanski Petrovac—Bihać i kod sela Vrtoča se spoji s njemačkom 7. SS divizijom »Princ Eugen«; da njemačka 369. legionarska divizija (ojačana pukom njemačke 187. rezervne pješadijske divizije i domobranskom 3. brdskom brigadom, odnosno bojnomo) s linije Glina—Kostajnica nastupa ka komunikaciji Slunj—Bihać i sistematski (5 km na dan) »pročešljava« teren, naročito planinu Šamaricu. U istu ofanzivu stupaju i talijanske okupacione trupe i načelnik italijanskog generalštaba odobrava italijanskoj 2. armiji upotrebu četničkih jedinica, naročito na području Like i sjeverne Dalmacije.

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito, koji je sa svojim štabom shvatio neprijateljski plan, naredio je 6. istočnobosanskoj NOU brigadi da preduzme ofanzivna dejstva za neprijateljska uporišta u istočnoj Bosni i da pristupi mobilizaciji ljudstva i formiranju novih jedinica uz pojačani politički rad među masama. U isto vrijeme VŠ NOV i POJ naređuje GŠ NOV i POH da uspostavi vezu s grupom domobranskih oficira koji su izrazili želju da pristupe NOP-u. VŠ NOV i POJ izdao je uputstvo komandama vojnih područja da se na oslobođenoj teritoriji organizuje pasivna i aktivna protivavionska i protivhemijska odbrana radi zaštite stanovništva od neprijateljskih vazdušnih napada. Vrhovni štab NOV i POJ prihvatio je koncepciju odbrane slobodne teritorije koju je formulisao Vrhovni komandant Josip Broz Tito, a koja je sačuvana za Hrvatsku i u cijelosti glasi:

»GLAVNOM ŠTABU NOV I POJ ZA HRVATSKU

Vjerojatno je da neprijatelj može uskoro preduzeti sa sjevera kontraofanzivu širih razmjera protiv naše slobodne teritorije.

⁷³⁷ Đuro Kladarin, Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofanzive, Zagreb 1956, str. 486—488.

Po našoj ocjeni, ta neprijateljska ofanziva prema vašem operativnom području ispoljila bi se vjerojatno na sljedeće pravce:

- Karlovac—Slunj;
- Glina—Topusko—Vrnograč—Cazin—Bihać. Svakako da bi jedan krak te ofanzive, iz doline Gline preko Cetingrada, bio usmjeren ka Slunju.
- Pravcem: Kostajnica—Dvor—Bosanska Krupa—Bihać, to jest dolinom Une.

Po našem mišljenju, težište te neprijateljske ofanzive ispoljilo bi se vjerojatno od pravca Gline i od pravca Kostajnice.

U takvoj jednoj situaciji, u slučaju napada nadmoćnijih neprijateljskih snaga označenim pravcima, vi biste se trebali pridržavati sljedećeg:

a) Ne podmetati svoje jedinice neprijatelju na pravcu njegovog ofanzivnog zamaha, već sa svojim jedinicama, na odnosnim pravcima, vješto skrenuti desno i lijevo i kontramanevrima na neprijateljske bokove i pozadinu osujetiti njegovo nastupanje. To je najbolji način za pariranje neprijateljske ofanzive.

Prema tome, vi ćete u ovakvoj situaciji dejstvo vaših divizija objediniti i koordinirati po sljedećem:

Divizija koja se nalazi na prostoru Dvor—Šamarica planina—Vrnograč može bočnim udarom paralisati neprijateljsku ofanzivu bilo da se ispolji na pravcu Topusko—Vrnograč—Cazin, bilo na pravcu Kostajnica—Dvor—Bosanska Krupa. Vaša jedna divizija, koja se nalazi na prostoru oko Cetingrada, treba da bočnim dejstvom parira neprijateljsku ofanzivu bilo na pravcu Topusko—Vrnograč—Cazin, bilo na pravcu Karlovac—Slunj. Vaše snage oko Slunja, koje predstavljaju treću manevarsku grupu, trebalo bi u ovakvoj situaciji da bočnim dejstvom pariraju neprijateljsku ofanzivu koja bi se iz doline rijeke Gline mogla ispoljiti bilo prema Cetingradu, bilo prema Cazinu. Svakako da ova grupa oko Slunja mora budno motriti na pravac od Plaškog.

To bi bilo po našoj zamisli sadejstvo i koordinacija vaših triju manevarskih grupa pariranja eventualne neprijateljske ofanzive sa sjevera.

b) Da biste mogli donositi realne odluke i biti u toku događaja, morate organizirati dobru obavještajnu službu i službu izviđanja, naročito prema Karlovcu, Zagrebu, Petrinji i Kostajnici te da blagovremeno otkrijete i uočite eventualne neprijateljske ofanzivne namjere.

c) Budite neprekidno u vezi kako taktičkoj, tako i u materijalnoj sa jedinicama 1. bosanskog korpusa, koje se nalaze na desnoj obali Une ...

Sva vaša dejstva u doli >i Une, bilo da su ona defanzivna ili ofanzivna, treba da koordinirate sa jedinicama Prvog bosanskog korpusa.

VRHOVNI KOMANDANT TITO^{73*}

Vrhovni štab NOV i POJ izdaje naređenje komandama vojnih područja za budnost i pripravnost u pozadini i vojnim operativnim jedinicama. Na osnovu uputstava i naređenja Vrhovnog štaba NOV i POJ partizanske snage izvršile su sljedeće:

»Jedinice 1. bosanskog korpusa su prekinule sve komunikacije na pravcu svog nastupanja i izbile pred Kostajnicu i Dubicu. U dvadesetodnevnim borbama korpus je zarobio preko 500 neprijateljskih vojnika i zaplijenio 487 pušaka, 27 puškomitraljeza, 2 topa i 3 minobacača.

Prvi hrvatski korpus takođe je polučio velike rezultate. Sedma divizija je porušila volinjske mostove na pruzi Sunja—Bosanski Novi i potpuno prekinula željezničku vezu Hrvatske s Bosnom. Popravak ovih mostova završen je tek u proljeće 1943. Šesta i Osma divizija prekinule su saobraćaj na ličkoj pruzi.

U borbama na komunikacijama ove su tri divizije zarobile preko 1 000 neprijateljskih vojnika. Uništeno je nekoliko željezničkih stanica, zapaljena su tri željeznička transporta i jedan oklopni voz, a osam vozova je minirano. Zaplijenjeno je pet topova, dvije protivtenkovske puške, 17 bacača mina raznog kalibra, 50 mitraljeza i 1 011 pušaka.^{73*} Ovi sumarni podaci za područje Banije, Korduna i Bosanske krajine su značajni prema podacima jednomjesečne ofanzive glavnine snaga NOV i POJ u Bosni i Hrvatskoj krajem 1942. godine. Prema nepotpunim podacima, zarobljeno je ukupno u tom vremenu 4 537 neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno 5 042 puške, 223 puškomitraljeza i teška mitraljeza, 20 ručnih mitraljeza (šmajsera), 2 protivtenkovske puške, 21 artiljerijsko oruđe, 36 bacača, 6 malih transportnih brodova i jedan oklopni voz. Isto tako velik je broj neprijateljskih vojnika ubijen i ranjen.⁷⁴

Rezultati operacijskih zahvata partizanskih jedinica na širem planu su potakli komandu okupacionih i kvislinških jedinica da angažuju veće vojne formacije u borbi protiv NOV i POJ.

Četvrta neprijateljska ofanziva otpočela je 20. januara 1943. godine protiv glavnih snaga NOV i POJ i »Titove države« u zapadnom dijelu Jugoslavije s ciljem uništenje NOV i POJ i gušenje narodnog ustanka. U ofanzivi su Nijemci angažovali 5 njemačkih i 3 italijanske divizije i jake ustaške, domobranske i četničke snage. Predviđeno je da se izvedu tri operacije: Weiss 1 na prostoru između Karlovca, Ogulina, Knina, Bos. Petrovca, Prijedora i Gline,

⁷³⁸ Đuro Kladarin, Slom 4. i 5. okupatorske kvaslinške ofanzive, Zagreb 1956, str. 39—40.

⁷³⁹ Ibid., str. 41.

⁷⁴⁰ Ibid., str. 42.

Weiss 2 između Drvara, Livna, Jajca i Ključa, Weiss 3 na preostalom dijelu teritorije do zapadne granice Crne Gore.”

Neprijateljske snage imale su zadatak da munjevitom akcijom osvoje slobodnu teritoriju Korduna, Banije, Like i Bosanske krajine, što je označeno šifrom »Weiss 1«.

Na području Banije djelovale su jedinice 7. banijske divizije koje su sadejstvovala sa 1. bosanskim korpusom NOV i POJ. Na Kordunu su tada bile jedinice 8. udarne divizije, osim 4. brigade koja se nalazila u Žumberku, Kordunaški partizanski odred i komande mjesta s manjim brojem pozadinskih jedinica koje su vršile službu osiguranja. Rukovodstvo partizanskih jedinica u saglasnosti s partijskim rukovodstvom organizovalo je Operativni štab za Kordun koji je rukovodio odbranom Korduna u prvoj fazi ofanzive. Neprijateljske snage u sastavu 7. SS-legionarske divizije »Princ Eugen«, krenule su 20. januara 1943. godine u četiri pravca iz Karlovca prema Kordunu. Neprijatelj s područja Zagreba, Siska, Sunje kretao je prema Baniji sa 369. »vražjom« legionarskom divizijom, kombinovanom od Nijemaca, kao i ustaško-domobranskih jedinica. Sa područja Ogulina angažovana je italijanska divizija »Lombardija«, a u Lici divizije »Re« i »Sasari«, potpomognute s ustaškim i četničkim jedinicama.

U skladu opšteg plana odbrane jedinice Osme kordunaške divizije imale su zadatak da u saradnji sa Sedmom banijskom. Šestom i Četrnaestom primorsko-goranskom brigadom spriječe napredovanje neprijatelja na sektoru Korduna i Banije u pravcu Bihaća kako bi se osiguralo vrijeme za evakuaciju ranjenika, ustanova, materijala i civilnog stanovništva ispred neprijateljskih vojnih formacija.⁷⁴¹ Poslije povlačenja 8. divizije s Korduna na teritoriju Like dobila je zadatak da zatvori prodor neprijatelja od Bihaća preko Lapca i da štiti lijevu obalu rijeke Une na liniji Drenovača, Kulen Vakuf i spajanje njemačkih i italijanskih jedinica u Lapačkoj dolini, a zatim da preduzme ofanzivne akcije za oslobodenje Like.

Neprijatelj je s velikim snagama, potpomognutim avijacijom i motorizovanim jedinicama, nastupao na svim pravcima velikom brzinom na slobodnu teritoriju Korduna i Banije. Partizanske jedinice, okupljene u sadejstvu sa 7. i 8. divizijom, nisu mogle da pruže efikasan otpor brojčano i tehnički nadmoćnijem neprijatelju. Na pojedinim mjestima pružao se ogorčen otpor, ali velika hladnoća, slaba opremljenost boraca i neprestane borbe prisiljavale su diviziju da se povlači u pravcu Bosne i Like, kuda su se kretale velike kolone izbjeglica. Nakon nekoliko dana borbi i vještog neprijateljskog manevra divizije su prisiljene na povlačenje. U tim borbama naročito se istakla Petnaesta NOU bi igada 8. divizije na potezu sela Lađevac—Furjan i šume Mašvine.⁷⁴² Poslije teških borbi oko Drežnika i sela Vaganca brigada se povukla preko Ličkog Pe-

⁷⁴¹ Vojna enciklopedija, Beograd 1971. Redakcija vojne enciklopedije, glav. i odgovorni urednik general-potpukovnik Nikola Gažević, knjiga 2, str. 274.

⁷⁴² Izvještaj Osme NOU divizije za 1943. godinu, Arh. VII JNA, Beograd, k. 824.

trovog Sela u selo Zavalje kod Bihaća. Operativni štab za Kordun je odstupio s goranskim brigadama prema Korenici, a Prvi bataljon Petnaeste brigade prema Priboju. Operativni štab za Kordun je tada prestao da postoji.

Na području Plitvičkih jezera Prvi bataljon Četvrte brigade i Šesta brigada vodili su žestoke borbe protiv italijanskog puka iz divizije »Re«, koji je nastojao da se od Plitvičkog Ljeskovca probije prema s. Jezerac i Prijeboju. Ove jedinice se povlače prema selima Frkašiću i Bijelom Polju. Istog dana, tj. 28. I 1943. godine, njemačka kolona se od Vaganca preko Ličkog Petrovog Sela probila prema Prijeboju i napala 1. bataljon 15. brigade, s tim da ga odbaci u Plješevicu i da se spoji s Talijanima koji su nadirali od Plitvičkog Ljeskovca. Osma kordunaška divizija sa 1. bataljonom Četvrte brigade, Petom i Petnaestom brigadom uz manevarske svakodnevnne borbe našla se 30. januara 1943. god. na području sela Skočaj, Zavalje i Nebljusi u području rijeke Une u Bosanskoj krajini. Tako se Osma divizija poslije desetodnevnih borbi i povlačenja iz rejonu sela Utinja, Tušilović i Krnjak našla sa 5. i 15 brigadom na položajima sela Drenovača, Željezna Glava, Hrastik, Miletin Vrh i Nebljusi, a Prvi bataljon Četvrte brigade s primorsko-goranskim brigadama u rejonu sela Frkašić i Bijelo Polje. Na tim položajima, pod najtežim uslovima (glad, iscrpljenost, smrzavanje) sve jedinice su se herojski borile i branile prodor italijanskih divizija »Re« i »Sasari«; koje su nastojale da ovladaju Lapačkom dolinom. Na tim položajima neprijatelj je uporno navaljivao tenkovima, artiljerijom i izmjenjivali su se neprijateljski juriši s jurišima boraca NOV i POJ. Nakon osam dana krvavih borbi, u kojima se nije mnogo pucalo, nego tuklo kundacima i bajonetima, neprijatelju su nanijeti veliki gubici, koji se probio prema Bihaću. Drenovača, Hrastik, Željezna Glava, Vršak i Miletin Vrh ostali su u neizbrisivim uspomenama herojskih boraca na Kordunu. U borbi za Drenovaču neprijatelj je izgubio 150 vojnika, a Peta brigada imala je 14 mrtvih i 45 ranjenih boraca. Neprijatelj je prodro prema Vrtoču i dalje svoje napredovanje usmjerio - prema Kulen-Vakufu.

Osma divizija se povukla u Liku, gdje je u februaru i martu učestovala u borbama oko Gornjeg Lapca. U toku aprila vodila je borbe za oslobođenje Otočca i doline rijeke Gacke, a početkom maja 1943. godine učestvovala je u napadu na Gospić. Ove borbe su vođene prema planu GŠ NOV i POH, a imale su zadatak da razbiju talijanske vojne formacije (4 000 vojnika), ustaše, domobrane i četničke grupacije koje su se oslanjale na italijanske vojne jedinice. Operacije u dolini Gacke s uspjehom su završene. Neprijatelj se povukao u Otočac, a zatim se probijao 12. aprila 1943. god. iz njega prema Senju. Na tom putu od Otočca do sela Žute Lokve neprijatelj je tučen od jedinica Osme divizije i primorsko-goranskih brigada. U tim borbama jedinice Osme divizije iznijele

⁷⁴³ Pukovnik Ignjatije Perić, Borbe Osme kordunaške divizije u Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi, Vojnoistorijski glasnik, br. 2, april 1952. god.. III. Izd. Vojnoistorijski institut JNA, Beograd, str. 45—65.

su niz značajnih pobjeda. Zaplijenjeno je mnogo savremenog naoružanja i stečeno je bogato ratno iskustvo, što je unosilo visoki moral među borački i komandni sastav. U vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive s Korduna i Banije se povlačilo s vojskom u pravcu Like i Bosne nekoliko hiljada žena, djece i staraca da bi se sklonili od fašističkih hordi. Te kolone su bile svakodnevno izložene napadima neprijateljske avijacije. Iscrpljeni dugim marševima, nespavanjem i gladovanjem u vrlo oštroj zimi mnogi su ostavili svoje kosti po šumama Bosne i Like. Neprijatelj je popalio i onaj dio preostalih stambenih kuća na Kordunu i Baniji, tako da su čitava sela bila pretvorena u zgarišta.

Na Kordunu je tada ostao Kordunaški odred, a na Baniji Banijski partizanski odred, koji su manevrima izbjegavali povlačenje, i većina naroda koja se sakrila po zavalinama Petrove gore i Samarice. Narodnooslobodilački odbori uz pomoć Komande vojnog područja Korduna i Komande vojnog područja Banije i masovnih organizacija nastojale su da se što prije sanira stanje koje je bilo

Narodno veselje i sajam na Veljunu nakon kapitulacije Italije 1943. godine

dosta teško. Osigurana je hrana i smještaj za sve koji su bili ugroženi. Naročitu ulogu je odigrala sanitetska služba u sprečavanju širenja epidemije tifusa, koji se pojavio među stanovništvom. Kordunaški NOP odred, koji se brojno ojačao, izdvojio je aprila 1943. god. jedan bataljon za formiranje Karlovačkog partizanskog odreda, a zatim tri bataljona za Unsku operativnu grupu. Ove jedinice su u maju i junu s Osmom divizijom, koja se vratila iz Like, oslobodile sjeverozapadni dio Cazinske krajine, Pllašćansku dolinu i veći dio Korduna i mjesta Cetinograd i Slunj. Osmo divizija u sadejstvu sa Sedmom divizijom rastjerala je i zarobila preko 300 do-

mobrana između Velike Kladuše i Cetingrada. Tako je sredinom avgusta, Kordun postao ponovo slobodno područje koje se vezalo sa oslobođenom teritorijom Cazinske krajine. Italijanske snage napuštale su komunikacije koje su držali od Karlovca prema Rijeci i Splitu i sa kojih su nekoliko puta napadale i područje Korduna.

Kapitulacija Italije uticala je na prestrojavanje kvislinških snaga. U to vrijeme partizanske jedinice s uspjehom su čistile teren, tako da je pozadina vojske bila sigurna. »U tim teškim, ali uspješnim borbama na tom terenu (1) brigadu je zatekla i bezuslovna kapitulacija Italije 9. septembra 1943. Ubrzo se brigada prebacila prema Karlovcu i Ogulinu, odakle su se povlačile mnogobrojne italijanske jedinice da bi spriječila njemačke jedinice da posjednu napuštene garnizone... Partizani su za kratko vrijeme ovladali željezničkom prugom i riječkim drumom od Generalskog Stola do blizu Ogulina. Ogroman ratni materijal je zaplijenjen od italijanskih okupacionih trupa koje su se povlačile preko Gorskog kotara u Rijeku.« Nastojalo se svim sredstvima spriječiti njemačke i ustaške snage da prodru u Hrvatsko primorje, gdje se nalazio zaplijenjen materijal italijanskih okupacionih trupa što su ga htjeli zahvatiti Nijemci.

UČESTVOVANJE SEDME BANIJSKE DIVIZIJE

U IV i V OFANZIVI

Četvrta i Peta neprijateljska ofanziva početkom 1943. godine i borbe koje su vodile protiv njih partizanske jedinice spadaju u najslavnije u istoriji naše narodnooslobodilačke borbe. Zbog toga je prirodno da su ti događaji bogato odraženi u našoj istoriografiji.⁷⁴

U izvođenju prve etape neprijateljske ofanzive »Weiss 1« njemački general Rudolf Lütters angažovao je 7. SS-diviziju »Princ Eugen«, 369. legionarsku diviziju ojačanu jednim pukom njemačke 187. rezervne divizije i 3. domobranskim gorskim zdruhom, 717. diviziju ojačanu s 2. domobranskim gorskim zdruhom i dijelove 714. divizije. Njemačke i kvislinške snage sastojale su se od 50 000 ljudi.

Talijanske okupacione snage koje učestvuju u ofanzivi sastojale su se od divizija »Re«, »Lombardia« i »Sassari« (preko 25 000

⁷⁴⁴ Josip Broz Tito, Stvaranje i razvoj JA, I knjiga, Beograd 1949; Petar Tomac, Četvrta neprijateljska ofanziva, Beograd 1951; Vojmir Kljaković, Pripreme neprijatelja 2. MnčfVo^U gledane po stranim izvorima i neprijateljskim dokumentima, VIG, 2/1951; S. Maodus, Četvrta i Peta neprijateljska ofanziva i pitanje četnika, VIG, 3/1951; Pavle Jakšić, Sedma divizija u Četvrtoj i Petoj neprijateljskoj ofanzivi, VIG, 6/1951; Đuro Kladarin, Slom Četvrtе i Pete okupatorske kvislinške ofanzive, Zagreb 1954; Bogdan Orešćanin i Miloš Suinonja, O borbama na karlovačko-bihačkom pravcu u toku Četvrtе neprijateljske ofanzive, VIG, 6/1954; Rade Bulat, O borbama na Žumbereku u toku Četvrtе neprijateljske ofanzive, VIG, 4/1955; Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, I i II knjiga, izd. VII, Beograd 1963—1965, Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, VII, Beograd 1964; Neretva—Sutjeska 1943, izd. VII, Beograd 1969.

vojnika) ojačane su sa 4 ustaško-domobranske bojne (31, 32, 34. ustaška i 2. lovačka domobranska bojna), kao i oko 2 000 četnika s dijelovima italijanske divizije »Bergamo«. Ove snage bile su pod komandom generala Alessandra Glorija, komandanta italijanskog 5. armijskog korpusa.

Kopnenim jedinicama određena je avio-podrška od 14 njemačkih, italijanskih i domobranskih eskadrila. U IV ofanzivi bilo je angažovano preko 90 000 neprijateljskih vojnika.⁷⁴⁵ U pripremi ofanzive izmijenjene su vojne misije između njemačkog generala Rudolfa Lüttersa i generala Marija Roate, komandanta 2. italijanske armije, ali nije formirana zajednička komanda.

Okupatorske snage trebalo je da uhapsu i zatvore na području djelovanja sve muškarce od 15 godina nadalje i otpreme u koncentracione logore. Nijemci su predvidjeli posebne logore za 60 000 osoba, a Italijani za 30 000 ljudi. Osim toga, trebalo je uništiti sve životne namirnice i skrovišta koja bi mogla poslužiti partizanima.

Poslije prodora neprijateljskih snaga 20. januara 1943. godine na pravcu od Karlovca prema Slunju Vrhovni štab NOV i POJ naredio je 7. banijskoj diviziji da 7. i 8. brigadu prebaci u rejon Slunja i sa 5. brigadom 8. kordunaške divizije na lijevoj obali Korane da organizuje odbranu i zatvori neprijatelju pravac prema Bihaću.

U vrijeme prikupljanja 7. i 8. divizije na prostoru Šturlić—Platnica za udar s bočne strane jedinice 7. SS divizije 26. januara ušle su nakon borbi kod Rakovice u Drežnik-Grad. Nijemci su uspjeli da odbace jedinice 7. i 8. divizije na komunikaciji Vaganac—Tržac i time su zauzele važnu komunikaciju koja vodi u Bihać. Time je bio ugrožen grad Bihać i cjelokupna slobodna teritorija oko Bihaća.

Vrhovni štab NOV i POJ naređuje 7. diviziji da se prebaci preko Une i zatvori pravac Bihać—Bosanski Petrovac, a 8. diviziji i Primorsko-goranskoj grupi brigada da zatvore kretanje neprijateljskim jedinicama prema Donjem Lapcu i Prijeboju. Time su i razdvojene 7. i 8. divizija i Sedma divizija je ušla u Glavnu operativnu grupu (1, 2, 3, 7. i 9. divizije) koje su trebale da izbiju u Sandžak i Crnu Goru i učestvuju u protivofanzivi prema naređenju od 27. januara 1943. godine.

O problemima koji su nikli pred 7. divizijom čitamo: »Divizija je dobila naređenje da se spremi za duge marševe. Centralni problem predstavljala je tada komora. Dejstvujući dotad na ravničarskom terenu, divizija je imala kolski transport, a sada je bio nužan tovarni. No prelaz s jednog na drugi transport bio je vrlo težak: nije bilo moguće naći ni tovarne stoke ni samare, jer su ih dijelom već uzele naše druge jedinice, a dijelom je na njima narod nosio svoju imovinu, bježeći ispred neprijatelja. Ovaj nagli prelaz sa manevarskog na planinski teren izazvao je ogromne teškoće u životu i dejstvu 7. divizije uopšte, posebno zbog slabe ishra-

⁷⁴⁵ Vojna enciklopedija, Beograd 1971, knjiga 2, str. 274.

ne jer su se poljske komore držale drumova i nisu mogle da doture hranu na položaje.«⁷⁶

U prvoj etapi protivofanzive NOV i POJ trebalo je izbiti do Neretve i razbiti jaka neprijateljska uporišta u trouglu Mostar, Prozor, Ivan-sedlo i na Neretvi stvoriti i mostobran radi nastupanja na istok.

U vezi s tim 1. divizija dobila je zadatak da zauzme neprijateljska uporišta između Konjica i Ivan-sedla i osigura sjeverni bok prema Sarajevu; 2. divizija da ovlada neprijateljskim uporištima između Mostara i Jablanice i osigura južni bok prema Mostaru;

3. divizija da zauzme Prozor, Ramu, Ostrožac, Konjic i osigura prelaz preko Neretve. U zaštitnicu je određena 7. divizija pravcem Bihać—Bosanski Petrovac—Drvar—Livno—Prozor, a 9. divizija napadala je iz rejona Imotskog prema Vrlici i Ljubuškom osiguravajući desni bok glavnih snaga na Neretvi. O borbama 7. divizije komandant 8. brigade Stanko Bjelaiac u svom ratnom dnevniku je zapisao: »Februar 1943. godine. — Tutnji i grmi na sve strane. Deseci hiljada žena, djece i staraca bježe pred nožem i smrću. Bježe u Bosnu ...

Sedma banijska divizija štitila je izbjeglice i vodila borbe po nekoliko noći i dana s neprijateljem. Položaj je prelazio iz ruke u ruke, a borba se vodila prsa u prsa na liniji Gornji Vakuf—Prozor. Usiljenim maršem ... preko vrletnih brda u samu noć izbili smo na cestu Prozor—Rama—Jablanica. Zaustavili smo se u očekivanju daljih naređenja.

Kiša je nemilo pljuštala. Nalozili smo vatru uz samu cestu. Mnogi su mrtvo umorni legli na mokru zemlju i odmah zaspali čvrstim snom ...

— Evo Tita! — pronio se glas kroz našu brigadu. Vijest je brzo kružila od usta do usta, probudila snene oči i vodila k automobilima.

Tito je bio ozbiljan. Njegov dubok, zamišljen pogled počivao je na nama. Upijali smo njegov lik. Čitali smo iz njegovih pogleda da dolaze časovi koji će biti presudni za naš narod.

Iako je bio kratko vrijeme s nama, njegovo prisustvo ulilo nam je nove snage, još više nas očeličilo.

Vrhovni komandant je otišao u druge brigade i divizije.⁷⁷

U vrijeme tih vojnih operacija povlačio se pokretni zbjeg od oko 40 000 civilnog stanovništva, uglavnom iz zapadne Bosne, Banije i Korduna. Ljudstvo s Korduna i Banije većinom se prebacilo na teritoriju Like, dok je oko 6 000 ljudi, žena i djece stiglo sa vojskom u Glamočko polje i Livno. Jedan dio sposobnog ljudstva uključio se u 1. hrvatski i 1. bosanski korpus i neke jedinice Glavne operativne grupe, a) jedan dio vratio se u svoj kraj. Izvještali dio ljudstva, uglavnom omladine sa Banije, krenuo je sa

⁷⁴⁶ Pavle Jakšić, Sedma divizija u IV i V neprijateljskoj ofanzivi, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 181—182.

⁷⁴⁷ Stanko Bjelajac, Ratni dnevnik — rukopis kod autora, K. Dumbović 44, Zagreb.

Centralnom bolnicom preko Prozora i Jablanice i stigao na slobodnu teritoriju Sandžaka i Crne Gore. Među njima se kao posebna formacija nalazio Dječji dom sa oko 130 djece.⁷⁴⁸

Nakon teških iscrpnih borbi koje su vodile brigade 7, 8. i 16. Sedma banijske divizije u toku 5, 6. i 7. februara 1943. godine uskoro su bile zamijenjene jedinicama 1. bosanskog korpusa. Novi zadatak jedinicama 7. divizije bio je da krenu u pravcu Gornjeg Vakufa u ulozi stalne pobočnice, da osiguravaju komunikaciju Livno—Duvno—Prozor i zatvori pravac neprijatelju Duvno—Kupres i Prozor—Donji Vakuf. Prelaz 8. brigade 7. divizije od Glamoča preko planine Hrbline, Cincara i Maiovana bio je vrlo naporan. Brigada je kroz snježne vijavice uspjela 14. februara savladati planinske masive pretrpjevši velike gubitke u ljudstvu i materijalu.

Nakon završenog marša 21. februara štab 7. divizije se našao u selu Pidrišu; 8. brigada na prostoru sela Planinica, Tihomišlje, Paloč; 7. brigada u rezervi na prostoriji sela Pidriš, Mačkovac, Mračaj; 16. brigada na prostoriji sela Zanoljine, Donje Vukovsko, Ravno sa zadatkom da zatvori pravce Kupres—Šujica—Duvno i Kupres—Ravno. Treća brigada na desnoj obali Vrbasa na prostoru sela Bojska, Lužani, Hrastrnica, Bistrica sa zadatkom da zatvori pravce od Bugojna i Travnika.⁷⁴⁹

Glavna operativna grupa nizom uzastopnih udaraca uspjela je da razbije italijansku diviziju »Murge« i ustaško-domobranske snage. Ona je na širokom frontu izbila na Neretvu i zauzela sva neprijateljska uporišta, osim Konjica.

Ozbiljan problem pred našim jedinicama bili su ranjenici. Njima je posvećena posebna briga. Brojnost ranjenika koji su se kretali prema Neretvi iznosio je oko 3 500 ljudi.

Prvi ešalon ranjenika i bolesnika krenuli su iz Duvanjskog polja prema Prozorskoj kotlini 19. februara 1943. godine. Transport ranjenika bio je spor i nosio se tovanim konjima i nošen je na rukama naroda koji se povlačio. Ni kamioni zaplijenjeni na Neretvi nisu mogli da znatno ubrzaju prevoz, pošto se moglo kretati samo noću na dionici puta od Livna do Prozora. Kolone su bile stalno tučene od neprijateljske avijacije, što je nanosilo još veće žrtve koje su se povećale.

U naređenju Vrhovnog štaba 7. diviziji stajalo je da neprijatelj ne smije prodrijeti u Prozor, jer je pozadi bilo 4 000 ranjenika i bolesnika.

U to vrijeme jedinice 1. bosanskog korpusa zatvarale su pravce Bosansko Grahovo—Bosanski Petrovac—Ključ—Jajce koji vode ka Glamočkom, Livanjskom i Duvanjskom polju. Sedma banijska divizija, koja je povučena s pravca Bosanski Petrovac—Drvar, prebačena je u rejon Gornji Vakuf gdje je sa 3. krajiškom brigadom 1. proleterske divizije zatvorila pravac Bugojno—Gornji Vakuf.

748 Vojna enciklopedija, Beograd 1971, knjiga 2, str. 276

749 Arhiv VII JNA, k. 812, dok. 6/2 i 8/2 i kut. 8, dok. 23/2.

Nijemci su otkrili namjere probijanja fronta u pravcu jugo-istoka i preduzeli energične mjere da onemoguće realizovanje plana Vrhovnog štaba. Prebacuju svoju snagu uz dolinu Vrbasa u Bugojno i nastupaju u pravcu Gornjeg Vakufa, koji zauzimaju 23. februara. Na tom pravcu 7. divizija vodi borbe na prostoru Bugojno—planina Bitovnja—Prozor—planina Kobilica—Oglavak. Komandant 7. divizije Pavle Jakšić o tim trenucima je zapisao: »Nijemci su sa ustašama iz Bugojna na juriš osvojili prve položaje između Gornjeg Vakufa i Bugojna i 21. februara potisnuli 8. brigadu na položaje sela Kuti—Uzričje, a 3. krajišku brigadu 1. divizije na desnoj obali Vrbasa, od Bugojna u pravcu Gornjeg Vakufa.

Prozor je bio ozbiljno ugrožen.

U suton su naše snage prešle u protivnapad, a u jurišu su učestvovali i svi štabovi. Istakao se štab 7. brigade, koja je upravo bila pristigla, sa komandantom Ninom Marakovićem na čelu. Neprijatelj je izgubio dominantne položaje južno od Gornjeg Vakufa i povukao se sjeverno od grada.⁷⁵⁰ Nijemci nisu uspjeli da prodru u Prozor, a 7. diviziji dolazi u pomoć 1. dalmatinska brigada i artiljerija zaplijenjena od Italijana u dolini Rame. Osm

Jedinice 7. NOU divizije poslije bitke za Prozor probijaju se dolinom Rame marta 1943. godine

brigada izbila je bočnim manevrom na Oglavak i planinu Kobilu, a 1. dalmatinska brigada i 7. brigada zatvarale su komunikaciju Gornji Vakuf—Prozor, dok je 16. brigada bila na poziciji Kupres—Duvno, a 3. krajiška brigada branila se jugoistočno od Gor-

⁷⁵⁰ Pavle Jakšić, Sedma divizija u IV i V neprijateljskoj ofanzivi, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 184.

njeg Vakufa. Jedinice 7. divizije koje su vršile manevarsku odbranu od Sunje, preko Bihaća i Bosanskog Petrovca prihvatile su ovdje pozicionu odbranu. »Njemačka artiljerija i avijacija žestoko su bombardovale položaje dok su tenkovi pokušavali da sa probiju duž drumova. Ali protivtenkovske puške 7. divizije i ovdje su odigrale izvanrednu ulogu u odbijanju tenkovskog napada. U artiljerijskom dvoboju naša artiljerija, koristeći se razgranatom telefonskom vezom 7. divizije, neutralisala je neprijatelja. Neki položaji su tokom dana po nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku.«⁷⁵¹ Divizija je ovdje pretrpjela velike gubitke, tako da je npr. u jednom bataljonu 7. brigade ostao samo jedan komandir i komesar čete, a svi ostali borci su izginuli.

Situacija u dolini Neretve sve je bila teža. Nijemci su uspjeli probiti se u Konjic uprkos žestokom otporu 1. proleterske brigade, a istovremeno su i četnici, pristigli iz Crne Gore kako bi olakšali položaj opkoljenog garnizona u Konjicu. Ranjenici u dolini Rame bili su u opasnosti sa sjevera, a put na jugoistok nije bio otvoren.

Vrhovni komandant, drug Tito, u tom momentu donio je neobičnu odluku, prozrevši namjeru neprijatelja, da ga zavara: porušiti sve mostove na Neretvi, ostaviti tamo slabije snage i tako neprijatelju nametnuti misao da smo promijenili pravac pokreta. Prvu diviziju s Ivan-planine i 2. diviziju iz okoline Neretve prebaciti hitno prema Gornjem Vakufu i sa tri divizije (1, 2. i 7) razbiti Nijemce koji su nastupali sa sjevera i osloboditi ugrožene ranjenike. Treću diviziju angažovati u aktivnoj odbrani na odsjeku Jablanica, Konjic; potom se iznenada opet pojaviti u Jablanici, preći Neretvu i preko Prenja probiti se prema Kalinoviku.⁷⁵³

Plan Vrhovnog komandanta druga Tita bio je u potpunosti ostvaren. Dijelovi 1. i 2. divizije stigli su u pomoć 7. diviziji, koja je na granici svojih mogućnosti, zajedno sa 1. dalmatinskom i 3. krajiškom brigadom, poslije 11 dana pozicione odbrane još uvijek zadržavala Nijemce u napredovanju.

Sudionik događaja i komandant 7. divizije Pavle Jakšić piše: »U toku 28. februara, 1. i 2. marta 1942. njemačka divizija pomiče se cijelim svojim frontom na jug, od Velike kobile (k. 1 301) i Karaulice pa na istok preko ceste Gornji Vakuf—Prozor, Crnog vrha do izvornog dijela Vrbasa (selo Voljevac) i zauzima Vilića Guvno, dospjevši u blizinu ranjenika. 4. crnogorska brigada, koja je upravo bila pristigla s juga, prešla je 3. marta u protivnapad i po cijenu velikih žrtava zadržala neprijatelja.«

Po pristizanju 1. i 2. divizije obrazovane su tri napadne kolone: na desnom krilu 1. divizija, u centru 2. divizija u čiji je sastav ušla 7. brigada 7. divizije, a lijevo 7. divizija u čijem je sastavu bila 3. krajiška brigada (koja je međuvremeno prebačena s desnog krila na lijevo i sa 4. crnogorskom brigadom zadržala Nijemce na Vilića Guvnu). Poslije višednevnih i vrlo oštih borbi Nijemci su

⁷⁵¹ Ibid., str. 185.

⁷⁵² Ibid., str. 186.

odbačeni iz Gornjeg Vakufa i njihova ofanzivna moć je bila slomljena.⁷⁴

Poslije ovog uspjeha 2. i 7. divizija su prebačene u dolinu Neretve kod Jablanice gdje je 2. divizija forsirala Neretvu, razbila četnike i prešla u nastupanju prema Kalinoviku. U toku noći 11, 12. i 13. marta 1943. godine 8 brigada 7. divizije dobila je zadatak i prebacila ranjenike i tifusare preko Neretve kod Jablanice.

Politički komesar 7. banijske divizije Đuro Kladarin, analizirajući borbe u 4. i 5. neprijateljskoj ofanzivi, napisao je: »Pokušaj da se sa 7. divizijom izvede napad preko Prenjal k selima Gornje i Donje Zimtjo i Nevesinjskom polju, kako je to bilo predviđeno, nije bilo moguće brzo i efikasno organizovati. Tek 11. marta ujutro prebacila je 7. divizija svoju drugu — 16. brigadu — preko Neretve, a 10. hercegovačka brigada tek je prešli Neretvu kod sela Ostrošca i nalazila se južno od Konjica, dakle sasvim na suprotnoj strani. Ocjenjujući u takvoj situaciji da će napad preko Prenja za Nevesinje biti isuviše riskantan.« Vrhovni je štab odustao od toga i šalje 10. hercegovačku brigadu k 2. proleterskoj diviziji.

Sedma divizija dobila je zadatak da organizuje stalnu odbranu za prolaz ranjenika kod sela Krsca i da štiti prolaz ranjenika pravcem Jablanica—Krstac—Idbar—Bijela—Glavatičevo. Divizija na tom pravcu vodila je žestoke borbe s četnicima koji su imali namjeru presjeći put ranjenicima i uništiti bolnicu i pokretu. U tim naporima divizija je dala sposobno ljudstvo i konje za prenos ranjenika, dok su njeno teško naoružanje nosili borci.

»Žrtvovanje za bolesnike i ranjenike, djelimično uslovljeno zadatkom a djelimično drugarskom pažnjom, divizija je skupo platila. Izmorene i gladne borce zahvatio je tifus, proširen iz bolnice s kojom se divizija pomiješala* Gotovo cijela divizija u Glavatičevu pretvorila se u bolnicu. Mnogobrojni smrtni slučajevi prorijedili su njene redove, a ostatak duže vrijeme nije bio sposoban za borbu.

Ali to nisu sve žrtve koje je Banija dala u IV ofanzivi. Narod Banije, sklanjajući se ispred neprijatelja, masovno je napuštao svoja ognjišta i zajedno s vojskom povlačio kroz Bosnu sve do doline Neretve. Nebrojeni neznani grobovi od Sunje preko Bihaća, Bosanskog Petrovca, Livna, Prozora i Prenja obilježili su stazu mučeništva, patnji, samoprijedora i heroizma naroda Banije, njenih boraca, majki, očeva, žena i djece.«^{75*} Ovim riječima završava ratni komandant put 7. banijske divizije u IV neprijateljskoj ofanzivi.

Pobjedama kod Glavatičeva, Nevesinja i Kalinovika završila se bitka za ranjenike na Neretvi. Tim bitkama olakšan je položaj 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa gdje se ponovo stvara slobodna teritorija. Tim borbama završena je i njemačka operacija »Weiss 2« i nisu nastavili dalje ofanzivne napade.

⁷⁵³ Đuro Kladarin, Slom 4. i 5. okupatorske kvislinške ofanzive, Zagreb 1956, str. 749.

⁷⁵⁴ Josip Broz Tito, Stvaranje i razvoj JA, I knjiga, Beograd 1949.

Prodorom Glavne operativne grupe u Sandžak i Crnu Goru stvorena je znatna slobodna teritorija. Ovaj teritorija se može obilježiti linijom: Nikšić—Savnik—Kolašin—Mojkovac—Bijelo Polje—Pljevlja—čajniče—Goražde—Kalinovik—Gacko. Glavna operativna grupa pripremala se za dalje nastupanje prema Kosovu i Metohiji.

Nakon uspješno završenih bitaka na Drini od 31. marta do 19. aprila 1943. godine i znatnih poraza što su pretrpjeli četnici, Nijemci i Talijani Vrhovna njemačka komanda donosi odluku da se pripremi operacija »Schwarz« poznata pod nazivom V neprijateljska ofanziva.

U operaciji »Schwarz«, tj. V neprijateljskoj ofanzivi, učestvovalaće 373. njemačka legionarska divizija iz Austrije, 92. motorizovani puk, zatim reorganizovane 1, 104, 117. i 118. lovačka divizija, kao i manje posadne i policijske snage stacionirane u Bosni.

Štab 7. NOU divizije na Sutjesci u V ofanzivi od lijeva na desno: Mićun Pavlović, Pavle Jakšić, Đuro Kladarin, Ljuban Kljaić i Duka Nikolić

Nj mačke jedinice otpočele su pokrete 13. aprila 1943. godine protiv Udarne grupe partizanskih snaga i nove slobodne teritorije u Crnoj Gori, Hercegovini i Sandžaku., U prvim nastupanjima Nijemci su smijenili talijanske snage u Sandžaku i tražili od Talijana da uspostave garnizone na Kosmetu.

O tome Đuro Kladarin piše:

»Drugi okupator, Talijani, nije se zanosio nikakvim velikim planovima i poduhvatima protiv partizana u Hercegovini, Sandžaku i Crnoj Gori. Generali Robotti i Piazzone, komandant 2. armije i 6. armijskog korpusa, smatraju tih dana da je prvi zadatak talijanskih trupa da se... iziđe iz krize, izazvane napadima neprijatelja, ... i što je moguće brže započeti radove na odbram-

benom uređenju kotline Mostar i fronta Trebišnjice.«⁷⁵⁵ Talijanske okupacione jedinice pretrpjevši veće poraze u toku IV ofanzive obraćaju se njemačkoj Vrhovnoj komandi za pomoć u odbrani talijanskog garnizona u Foči. Talijanska komanda traži za deblokadu svog garnizona u Foči da njemačke trupe nastupe i na pravcu Goražde—Foča i Kalinovik—Foča sa 6. armijskim korpusom, iako imaju dva korpusa u Crnoj Gori i Hercegovini. Vrhovna komanda prihvatila je zatraženu pomoć uz uslov da operacijama komanduje njemački viši oficir, da zahtjevi za avijaciju treba da idu preko vojnog atašea generala Horsternaua i šefa talijanske vojne misije u Zagrebu. Zatim, Nijemci traže da se četnici u Foči razoružaju i sprovedu u zatvor, tj. u njemački logor.

»Operacija za deblokadu Foče pala je na kraju na leđa Nijemaca, jer je Guvernerat Crne Gore obavijestio! 26. aprila svoju Vrhovnu komandu da je zbog teške situacije u Crnoj Gori nemoguće izvršiti prikupljanje jedinica divizija »Taurinense« i »Venezia« i probiti se iz Pljevalja prema Foči i čajniču.«⁷⁵⁶ Od talijanskih snaga u tim operacijama učestvuje 6. armijski korpus i pukovske grupe ojačane s tenkovima iz Crne Gore.

Vrhovna komanda NOV i POJi nastojala je da glavninu partizanskih snaga s bolnicom prebaci na istok prema Limu i na jug Crne Gore prema Nikšiću, Podgorici i Kolašinu i da se na tom području stvori što veća slobodna teritorija. Osnovna zamisao njemačke komande bila je sa paralelnim nastupanjem njemačkih i talijanskih jedinica iz garnizona Foče, Goražda, Kolašina, Nikšića i Gackog koncentričnim napadom zatvori Operativna grupa Glavnog štaba između kanjona Pive i Tare i tu da se uništi. Vrhovni štab NOV i POJ odlučio je da se izvrši proboj zaokruženja njemačkih i talijanskih snaga preko Vučeva i Zelengore u istočnu Bosnu. Komandant Sedme banijske divizije Pavle Jakšić kaže:

»Sedma divizija se na početku ofanzive nalazila u Sandžaku, na odsjeku sela Boljanići, Potpeće, Maoče. Neprijatelj je nastupao sa linije Bijelo Polje, Pljevlja, Goražde s ciljem da posjedne desnu obalu Tare i tako izvrši svoj bliži zadatak — zatvaranje kotla sa istoka.

Divizija je vodila oštre borbe. Iako iscrpena tifusom, triput je odbacivala Nijemce preko Čehotine kod Boljanića. No, pod pritiskom nadmoćnijih snaga, izvodeći manevarsku odbranu, povlačila se ka Tari, koju je po naređenju Vrhovnog štaba prešla kod sela Tepaca.

Po rasporedu Vrhovnog štaba, 1. i 2. divizija krenule su u proboj preko Vučeva, a 3. i 7. divizija su obrazovale operativnu grupu između Pive i Tare, čiji je zadatak bio da zadržava nastupanje neprijatelja s juga i tako obezbijedi odstupni manevar 1. i 2. divizije i predviđeni proboj. S njima je bila i Centralna bolnica i veći dio AVNOJ-a i ustanova Vrhovnog štaba. 7. divizija zaposjela je

⁷⁵⁵ Đuro Kladarin, Bitka na Sutjesci, Zagreb 1968, str. 41.

⁷⁵⁶ Ibid., str. 45.

dolinu Tare i sprečavala neprijatelju prelaz preko rijeke, a 3. divizija pokret s juga i zapada.⁷⁵⁷ Nakon žestokih borbi koje su vodile 1. i 2. divizija naređeno je i 3. i 7. diviziji da učestvuju u proboju obruča i da kreću iza ovih navedenih divizija koje su probile obruč Nijemaca. Iza 7. divizije kretala se Centralna bolnica, koja je pretrpjela velike gubitke od neprijateljskih aviona.

Sedma banijska udarna divizija štiti ranjenike u V neprijateljskoj ofanzivi 1943. godine

Divizija je prešla rijeku Pivu kod Kruševa, a zatim primila od Vrhovnog štaba naređenje da zakopa teško naoružanje i da ubrzanim maršem ide za 1. i 2. divizijom prema sjeverozapadu u(Bosnu.

Jedinice 7. divizije izbile su na područje Vučeva i postavile mostobran prema Čurevu i Mratinji. Glavnina divizije s članovima AVNOJ-a dr Ivanom Ribarom i Vladimirom Nazorom zadržala se na Vučevu. Divizija je uz cijenu života boraca održavala vezu s 3. divizijom i 10. hercegovačkom brigadomj Na osnovu naređenja 7. divizije zajedno s dijelovima Centralne bolnice i članovima AVNOJ-a usiljenim maršem krenula je pravcem Mrkalj—Klade—Dragaš—Sedlo—selo Suha. Divizija se spustila sjeverozapadnim pravcem Ravno Borje—Krekovi—Milinklade u dolini Sutjeske.

⁷⁵⁷ Pavle Jakšić, Sedma divizija u IV i V neprijateljskoj ofanzivi. Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 189.

Divizija je poslije vrlo napornog marša stigla predveče, 9. juna, no još dosta rano, čelom u dolinu Sutjeske. Kod Ravnog Borja postavljena su bočna obezbeđenja, jačine bataljona, prema riječici Suhoj i selu Tjentištu. Prelaz nije bio mogućan po danu jer je neprijateljska avijacija u talasima stalno nadlijetala rijeku i žestoko je bombardovala. Prolaz kroz taj vatreni zastor bio je nemogućan bez opasnosti da više od polovine ljudstva bude uništeno. Štab divizije donio je odluku: preći Sutjesku čim se stiša bombardovanje i u marševskom poretku, sa prethodnicom i po-bočnicama, kretati se besputnim terenom pravcem Ravno Borje—selo Hrčeva između visova Ozren i Pleče.

Prelaz je otpočeo čim je pao mrak. Preduzete mjere ipak su mnogima pomogle da pređu rijeku i do jutra izbjegnu okruženje, ali je priličan broj ljudi, prije, svega iz bolnice, ostao na desnoj obali do zore i pored vrlo ozbiljnih upozorenja. Uvidjevši ujutro da je voda plitka, oni su prešli i uputili se za kolonom, ali je bilo kasno. Na greben između Sutjeske i Hrčavke prije njih su izbili Nijemci i odsjekli ih od onih koji su prešli tokom noći.

Glavnina divizije i bolnica, prešavši Sutjesku čim je pao mrak, uputile su se naznačenim pravcem. Savlađujući vrlo naporan, besputan teren, divizija je stigla na sedlo između Pleća i Ozrena.TM

Započeo je napad njemačke avijacije i kopnenih snaga. U tom vremenu 7. divizija se prebacila u dolinu Hrčavke u pravcu Lučkih Koliba. Na tom teškom putu se izgubio Vladimir Nazor, ali su ga borci 7. banijske brigade pronašli. U tom povlačenju značajnu zaštitu Banijcima su pružili 5. bataljon 4. crnogorske proleterske brigade i 2. dalmatinske brigade koja je pretrpjela ogromne žrtve na položajima u Donjim Barama. Na osnovu naređenja druga Tita 7. divizija je formirala ešalon koji se kretao iza 1. i 2. divizije, koje su razbile njemački front i izbila na područje Ljubina Groba i Balinovca-

Prva divizija oslobodila je prolaz ka Jahorini, a za njom se kretala 2. divizija, zatim 7. divizija koja je pretrpjela veće gubitke u Rataju od neprijateljske avijacije. Među palini borcima bio je komandant 7. banijske brigade Nina Maraković, kasnije proglašen za narodnog heroja.

Sedma divizija prešla je cestu Kalinovik—Foča zajedno s Vrhovnim štabom, ali su je Nijemci, uz snažnu podršku avijacije i tenkova, ponovo zaposjeli i preduzeli gonjenje u pravcu Miljevine. Pred nama su još bili pruga i drum Sarajevo—Višegrad na kojima je neprijatelj imao jake garnizone.⁷⁵⁹

U tim pokretima 7. divizija imala je više teških okršaja, tako da su u njima bili ranjeni komandant Pavle Jakšić i komesar Đuro Kladarin na području istočne Bosne. Sedma divizija kada se probila u dolinu rijeke Spreče, imala je 1 200 ljudi.

⁷⁵⁸ Ibid., sir. 193.

⁷⁵⁹ Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito izvršio je smotru VII Banijske udarne divizije 8. avgusta 1943. god. na Petrovom Polju. (Iz ličnog dnevnika Dupalo Adama. Zagreb. Nika Gerškovića 29.).

Sedma divizija izdvojena je iz Operativne grupe Vrhovnog štaba i, prema zapisu Milana Kneževića, dobila je 20. avgusta 1943. godine na smotri u Petrovom Polju visoku ocjenu od druga Tita: »Narod Banije dao je mnogo žrtava u ovoj borbi. Ja cijenim Sedmu diviziju jer je ona vodila teške borbe s neprijateljem od Sunje do Crne Gore, jer je dala mnogo žrtava u ovoj borbi.«⁷⁶⁰ Pred odlazak 7. divizije u Baniju drug Tito je dao rukovodiocima i detaljne instrukcije za njenu reorganizaciju i popunu. Zatim je 7. divizija prešla rijeke Bosnu, Vrbas i Unu i vratila se na Baniju pred kapitulaciju Italije. Komandant 7. divizije Pavle Jakšić je napisao: »Sedma divizija je izvela jedinstvenu manevarsku odbranu u našem oslobodilačkom ratu na dubini od oko 700 km. Ona se, prva u NOR-u, susrela s nužnošću da se angažuje u odsudnoj pozicijskoj odbrani do samožrtvovanja.« Kvalitet izvršenja tih zadataka ocijenio je i Vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Josip Broz Tito, koji je rukovodio Operativnom grupom u ovoj velikoj borbi sljedećim rečima:

»Peta neprijateljska ofanziva protiv naših jedinica u Crnoj Gori i Sandžaku bila je pripremana mnogo pametnije, u dalekoj pozadini, potpunim strateškim opkoljavanjem s ciljem kasnijeg taktičkog stezanja obruča oko naših jedinica u Crnoj Gori. Takvo strategijsko opkoljavanje odmah u početku urodilo je tim uspjehom za neprijatelja što nam je bio osuđen naš plan za dalje ofanzivne operacije prema Metohiji i Kosovu i prisililo nas da primimo odbrambene bojeve na vrlo nepovoljnom terenu za nas.

Tri neprijateljska obruča, na rijeci Sutjesci, na drumu Foča—Kalinovik i željezničkoj pruzi Sarajevo—Višegrad su probijena, a neprijateljski plan o potpunom uništenju naše herojske Udarne grupe propao je.

Besprimjerno herojstvo naših boraca i snalažljivost našeg komandnog kadra savladali su skoro nemoguće prepreke. Peta neprijateljska ofanziva i njen krah digao je pred čitavim svijetom ugled naše slavne Narodnooslobodilačke vojske na visok stepen. Borci, komandiri, komandanti i politički komesari Prve, Druge, Treće i Sedme divizije ispunili su sjajno svoju dužnost prema narodu i pokazali sve one osobine koje moraju da imaju vojnici i komandni kadar Narodnooslobodilačke vojske. Moje priznanje i zahvalnost borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima Prve, Druge, Treće i Sedme divizije i Prve majevičke i Šeste bosanske brigade.«⁷⁶¹

Ova visoka priznanja Vrhovnog komandanta našim slavnim jedinicama su data za izvojevane pobjede nad mnogo nadmoćnijim neprijateljem naših naroda, koji je u krvi htio ugušiti narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju naših naroda i narodnosti. U tim velikim bitkama je aktivno učestvovala i Sedma banijska divizija, ponos i snaga naroda Banije i Korduna i naroda Hrvatske.

⁷⁶⁰ Ibid., str. 170.

⁷⁶¹ Josip Broz Tito, Peta ofanziva. Zbornik II, Beograd 1961, str. 279, 281.

FORMIRANJE ŠTABA UNSKE OPERATIVNE GRUPE

četvrta i 5. neprijateljska ofanziva u kojima su bile angažovane 7. i 8. divizija, a posebno Sedma divizija u okviru Operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ nisu zaustavile razvoj revolucije na Baniji i Kordunu.

U vrijeme neprijateljskih ofanziva i poslije njihovog završetka nastavljena je oružana borba na Baniji i Kordunu. Banijski partizanski odred, koji se za vrijeme IV ofanzive povukao sa 7. divizijom i stigao s njom do Drinića ispod planine Srnetice i Petrovog polja, vraća se na Grmeč. Na osnovu naredbe Vrhovnog štaba NOV i POJ odred se imao probiti iz Grmeča kroz neprijateljski obruč i vratiti na Baniju. Banijski partizanski odred s uspjehom je izvršio postavljeni zadatak probivši se iz neprijateljskog obruča i preko Sane, Kozare i Une vratio se na Baniju. Banijski partizanski odred u to vrijeme imao je tri bataljona sastavljena od oko 600 boraca i Četvrti bataljon koji su sačinjavale žene, djeca i starci, nešto više od 300 izbjeglica. Banijski partizanski odred se 21. februara 1943. prebacio preko rijeke Une kod Kostajnice i vratio se na Baniju.⁷⁴

Na području Korduna djelovali su Kordunaški, Karlovački i Plaščanski partizanski odred. Kordunaški partizanski odred nalazio se na prostoru istočno od Karlovca, oko Petrove gore prema Cazinu i Pisarovini. Kordunaški partizanski odred imao je 12. juna 1943. godine štab i tri bataljona, ukupne jačine 694 borca, naoružanih sa 455 pušaka, 2 mitraljeza i 10 puškomitraljeza.⁷⁶³ Karlovački odred, koji je pokrивao područje zapadno od komunikacije Karlovac—Oštarije do rijeke Kupe, u avgustu 1943. imao je štab odreda, stražu i osoblje pri štabu, kulturno-prosvjetnu grupu, relejne stanice, diverzantsku grupu, vod za vezu i dva bataljona ukupne snage od 303 borca, naoružanih sa 239 pušaka i 2 mitraljeza.⁷⁶⁴ Plaščanski partizanski odred pokrивao je operacijsko područje od Slunja prema Josipdolu, Plaškom i Bihaću. Odred je imao dva bataljona s oko 290 boraca.

Na operativnom području Korduna djelovala je i 2. četa 2. diverzantskog bataljona inženjerijskog odsjeka GŠ NOV i POH, koja je bila usmjerena na rušenje željezničkih pruga Karlovac—Ogulin i Karlovac—Metlika.

Područje Banije i Korduna bilo je i tada pokriveno s vojno-teritorijalnim komandama vojnih područja i komandama mjesta (o čemu je bilo već govora).

Osnovna operativna snaga na Kordunu bila je kordunaška 8. divizija 1. hrvatskog korpusa, koja je imala 1, 2. i 3. udarnu bri-

⁷⁶² Dušan Jandrić, Banija je pet brigada dala, Četvrta banijska brigada. Zbornik sjećanja, Beograd 1976, str. 15.

⁷⁶³ Izvještaj Kordunaškog partizanskog odreda od 12. juna 1943. A VII, Beograd, k. 1 613, reg. br. 25—11.

⁷⁶⁴ Izvještaj Karlovačkog partizanskog odreda od avgusta 1943. godine, A VII, Beograd, k. 1 600, reg. br. 4/7.

gadu, prateći bataljon, vod za vezu, sanitetski vod, bolničku četvu i konjički vod (za izviđanje), ukupne jačine 4 816 boraca, naoružanih pored pušaka sa 4 topa, 5 minobacača, 140 puškomitraljeza i 48 mitraljeza

Karlovačko-kordunaško područje i prostor oko njega bili su pokriveni našim vojnim jedinicama koje su držale inicijativu i stalno napadale na neprijateljski saobraćaj, uporišta i garnizone, nanoseći mu gubitke u živoj sili i borbenoj tehnici.⁷⁶⁵

Glavni štab NOV i POH, razmatrajući stanje na području Banije i Bosanske krajine u dogovoru s 1. hrvatskim i 1. bosanskim korpusom, donosi odluku da se na tome terenu formira operativna grupa približna diviziji kao privremena formacija. Plan o formiranju ovakve operativne grupe nikao je u GŠ NOV i POH u martu 1943. godine kako bi se oslobodila izgubljena teritorija u međuriječju Kupe, Save i Une, a koja je povezivala veliku slobodnu teritoriju Hrvatske (Baniju, Kordun, Liku i Gorski kotar) sa slobodnom teritorijom u zapadnoj Bosni. Nova vojna formacija trebalo je da zamijeni 7. diviziju i razbije neprijateljske posade u Glini, Topuskom, Starom Selu, Velikoj Kladuši, Cetingradu i Slunju. Na cjelokupnoj teritoriji Banije, Korduna i susjednih pokrajina trebalo je obnoviti sve institucije koje su djelovale prije IV neprijateljske ofanzive i dalje ih razvijati u socijalističkoj revoluciji.

Rezultat svih tih dogovora bio je da se 5. maja 1943. formira Unska operativna grupa od partizanskih jedinica Banije, Korduna i Bosanske krajine. U štab Unske operativne grupe imenovani su za komandanta Petar Kleut, političkog komesara Ranko Mitić, zamjenika komandanta Hamdija Omamović.⁷⁶⁷ U sastav Unske operativne grupe ušao je 2. kordunaški odred sastavljen od tri bataljona i 660 boraca, 4. banijska brigada u kojoj su bila tri bataljona i preko 1 000 boraca, zatim 8. krajiška brigada sa četiri bataljona jačine 1 250 boraca. Sve jedinice su bile dobro naoružane s lakim naoružanjem. Banijski partizanski odred (oko 500 boraca) nije ušao u sastav Unske operativne grupe, ali ga je grupa mogla koristiti na teritoriji Banije. Banijski partizanski odred bio je pod komandom Petra Maljkovića i komesara Dušana Jandrića.

Na području Unske operativne grupe bilo je stacionirano oko 12 000 neprijateljskih vojnika. Oni su bili razvučeni dolinom rijeke Une, željezničke pruge Kostajnica—Sisak i duž ceste Petrinja—Glina—Velika Kladuša—Slunj.

Neprijateljske snage nastojale su da prekinu veze između Banije i Korduna i zaposjele Staro Selo kod> Kamenskog mosta na rijeci Glinici. Drumom od Petrinje preko Gline i Topuskog tre-

⁷⁶⁵ Pregled brojnog stanja i naoružanja 8. udarne divizije, A VII, Beograd, knjiga 15, Beograd 1956, str. 43—45.

⁷⁶⁶ Miloš Šumonja, Karlovačko-kordunsko područje u doba kapitulacije Italije, Osmu kordunašku udarnu diviziju, Karlovac 1977, str. 466.

⁷⁶⁷ Naredba štaba 1. korpusa NOV i POH od 5. maja 1943. o formiranju Kninskog sektora i Unske operativne grupe. Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, k. 826 A, reg. br. 8/6.

balo je da se snabdijeva 11. pukovnija 2. pješadijske divizije domobrana, koja se nalazila u Velikoj Kladuši, Cetingradu i Slunju. Radi razvijanja posada na ovoj saobraćajnici Štab Unske operativne grupe izdaje 8. maja 1943. naređenje podređenim jedinicama da djeluju i unište neprijateljska uporišta na tim saobraćajnicama.⁷⁶⁸ Kordunaški partizanski odred dobio je zadatak da postavi zasjede na cesti Kladuša—Topusko kod sela Gejkovca, potom da osmatra prema Kamenskom mostu i Kladuši. Štab odreda s jednim bataljonom postavio je zasjede i na cesti Cetingrad—Slunj između Žalčeve kose i Batnoge, dok je Trećim bataljonom raspolagala 8. krajiška brigada koja je trebalo da zaposjedne Dalmatinsku Varoš, položaje od šume Repušnjak prema Pašinom potoku, Cetingradu i Kladuši. Sve ove jedinice imale su zadatak da sačekaju u zasjedi neprijateljske pokretne jedinice i da omoguće Četvrtoj banijskoj brigadi da izvrši napad i uništi neprijateljsku posadu u Starom Selu. Komandni sastav 4. brigade bio je komandant Georgije Đuro Bakrač, politički komesar Ranko Mitić, zamjenik komandanta Mićo Trninić, a zamjenik politkomesara Dragan Stojaković.

Četvrta banijska brigada, koja je formirana 1. maja 1943. u selu Komogovini od dijelova Banijskog NOP odreda, izvršila je noću 12/13. maja 1943. uspješnu akciju uništenja neprijateljskog uporišta u Starom Selu. U borbi je zarobljeno 112 domobrana i poginulo ih je 14, dok je zaplijenjeno 116 pušaka, jedan protivoklopni top sa 38 granata, 90 granata za teški bacač, tri mitraljeza, mašinsko oružje, telefonska centrala sa 8 telefona i mnogo druge razne vojne opreme.⁷⁶⁹ Uz pomoć avijacije i artiljerije neprijatelj je 13. maja 1943. pokušao iz Velike Kladuše i Gline i Topuskog da uđe u Staro Selo. Neprijateljski napad od Gline i Topuskog je odbijen, dok je grupacija neprijatelja iz Velike Kladuše uspjela probiti se u Staro Selo. Štab Unske operativne grupe odmah je izdao naređenje 8. brigadi da uveče napadne neprijatelja, ali se on povukao bez borbi u Veliku Kladušu. Neprijatelj je pokušavao nekoliko puta da ovlada ovom saobraćajnicom, ali je odustao i jedinice 5. gorskog zdruge prebacio na područje Glina—Marin-brod. Jedanaesta pukovnija 1. domobranskog zbora izvijestila je Ministarstvo NDH da se više na ovu saobraćajnicu ne može računati, jer se na području Šamarice nalazi od 4 do 6 000 partizana.⁷⁷⁰ Razbijanjem neprijateljskog uporišta u Starom Selu oslobođen je prolaz i prevoz hrane iz Posavine i Banije pravcem Klasnić—Kameni most—Vrginmost za južni Kordun, Liku i Gorski kotar. Nakon uspješno izvedenih akcija Štab Unske grupe uputio je 8. krajišku brigadu u sela oko Vrnograča, 4. banijsku brigadu

⁷⁶⁸ Zapovijest štaba Unske operativne grupe od 8. maja 1943. godine podređenim jedinicama za dejstvo na liniji Slunj—Topusko. Ibid., str. 104.

⁷⁶⁹ Izvještaj Štaba Unske operativne grupe od 14. maja 1943. Gš NOV i POH o napadu na Staro Selo. Ibid., str. 156.

⁷⁷⁰ Izvještaj Zapovjedništva 1. domobranskog zbora od 13. maja 1943. o prikupljanju Unske operativne grupe oko Gline i Topuskog i napadu na Staro Selo i Izvještaj Zapovjedništva Glavnog stožera od 14. maja 1943. o dejstvima jedinica oko Voćina i borbi kod Starog Sela. Ibid., str. 401. i 403.

u sela Bojnu, Brezovo Polje i Klasnić, dok je Kordunaški partizanski odred ostao u Starom Selu.

Unska operativna grupa došla je preko obavještajne mreže komande Banijskog područja u vezu s domobranskim oficirom Stankom Perhavcem, komandirrom Brdske baterije u Bučici. Neprijateljsku posadu u Bučici sačinjavala je 2. bojna 5. gorskog zdruga ojačana Brdskom baterijom sa ukupno 480 vojnika. O napadu na uporište dogovoreno je na sastanku između Petra Kleuta, komandanta Unske operativne grupe, i satnika Stanka Perhavca, komandira Brdske baterije u Bučici.

O djelovanju Unske operativne grupe piše Petar Kleut:

»U toku 21. maja jedinice grupe krenule su sa Banije ka Vrginmostu. U Vrnograču je ostao jedan bataljon 8. brigade, a u rejonu Starog Sela jedan bataljon Kordunaškog odreda. Sve ostale snage grupe bile su upotrijebljene za napad na Bučicu i osiguranje ove akcije. Napad je predviđen za noć 23/24. maja s ovakvim planom:

Četvrtoj brigadi je dat zadatak da zaobiđe Bučicu sa dva bataljona preko Taborišta i šume Kobiljače te da napadne sjeverni dio sela, štiteći jednom četom leđa od posade u crkvi Sv. Trojstvo, a jednim bataljonom da nastupi preko Desnog Degoja i napadne sjeverni dio sela sa zapada. Osmu brigadu imala je da napadne južni dio sela, nastupajući s istoka i juga sa dva bataljona, a jedan bataljon da ostavi u rezervi. Kordunaški odred imao je zadatak da jednim bataljonom izvrši pritisak na južni dio sela sa zapadne strane, a jedan bataljon određen je u rezervu štaba grupe. Osiguranje od Gline i Petrinje povjereno je 1. bataljonu Banijskog PO i četi »Matija Gubec«,⁷¹ koji su svoje snage rasporedili na liniji Stankovac—Viduševac. Komandno mjesto štaba grupe predviđeno je u selu Tabor istu.«⁷² Borba za Bučicu bila je žestoka i jedinice 4. banijske brigade su uspjele ovladati sjevernim dijelom sela Bučice. Neprijatelj se uspio održati u crkvi Sv. Trojstva gdje je davao žestok otpor. U jurišu na neprijateljsko utvrđenje u crkvi poginuo je i komandir čete Milan Munić, dok i ponovni juriš čete s politkomesarom nije uspio. Štab Unske operativne grupe ocijenio je da bi produžavanje napada po danu izložilo jedinice velikom gubitku i naredio je partizanskim jedinicama da se povuku na prostor sela čremušnice, Bović i Kirin.

U Bučici je zarobljeno 112 domobrana, 20 ih je poginulo, a 25 ranjeno. Druga bojna 5. gorskog zdruga bila je skoro prepolovljena. Unska operativna grupa zaplijenila je 4 topa sa 600 granata, laki minobacač sa 24 mine, 11 automatskih oruđa, 70 pušaka, 20 000 metaka, 120 ručnih bombi, 60 konja i više drugog raznog materijala.⁷³

⁷¹ Ljuban Đurić, Banijska partizanska četa »Matija Gubec«, Sisak 1978. (vidi mo-

⁷² Petar Kleut, Borbe Unske operativne grupe, članak objavljen u VIG, br. 5/1951. i Zborniku radova: Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 489.

⁷³ Izvještaj štaba Unske operativne grupe od 28. maja 1943. godine GS NOV i POH o napadu na Bučicu, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 15. Beograd 1956, str. 276—279.

Gubici Unske operativne grupe bili su 9 mrtvih drugova i 30 ranjenih, što je ponukalo Štab grupe da se povuče, smatrajući da će se izvršiti ponovni napad na Bučicu 24/25. maja 1943. godine. Među poginulima bio je i Simo Lončar, komandir čete, koji u jurišu pred svojom četom pada pogođen od neprijatelja. U strahu od novog napada neprijatelj je kroz nekoliko dana sam napustio selo Bučicu i 2. bojnu povukao u Glinu na oporavak i popunu.

Unska operativna grupa vraća se 25. maja 1943. preko Vrginmosta i Starog Sela u Baniju i razmješta se na području sela Žirovca, Brubna, Bosanske Bojne i Vrnograča. Dok su se jedinice odmarale, izvršena je i reorganizacija nekih jedinica. Četvrta brigada formirala je svoj 4. bataljon, a od brdskih topova formirana je baterija grupe. Komandir artiljerijske baterije Stanko Perhavec neumorno je radio na obučavanju boraca u rukovanju novim naoružanjem, koje je zaplijenjeno u Bučici. U to vrijeme 26. maja iz Unske operativne grupe izdvaja se Kordunaški partizanski odred i vraća se na područje Korduna, a u sastavu Unske operativne grupe i dalje ostaje jedan bataljon toga odreda.

Na osnovu naređenja GŠ NOV i POH od 29. maja 1943. godine Unska operativna grupa trebalo je da likvidira neprijateljske posade na pravcu Velika Kladuša—Slunj i da očisti okolna sela od neprijateljskih jedinica i Huskine milicije.

Jedinice Unske operativne grupe, krećući se pravcem Bosanska Bojna—Vrnograč—Jovica—Šturlić, rastjerali su ustašku miliciju i posadu u Tršcu. U borbi kod Tršca poginuo je komand' čete iz 3. bataljona 4. brigade Milan Duvandžija. Osma krajiška brigada kod Tršca zarobila je dva Nijemca, od kojih je dobila podatke o sastavu neprijateljskih snaga u Bihaću i Cazinu.⁷⁷⁴ Tako su jedinice Unske operativne grupe zaobišle Veliku Kladušu i rastjerale neprijateljske posade, među njima i žandarmerijsku stanicu u Pećigrađu i 3. juna stigli pred Slunj. Noću od 3/4. juna 1943. godine neprijateljska posada u Slunju bila je prisiljena na povlačenje u Cetingrad. Slunj je bio oslobođen, ali su ga nakon dva dana opet zauzele pojačane ustaške snage iz Cetingrada.

Osma kordunaška divizija je u to vrijeme vodila borbe na području Like i Plašćanske doline i imala je zadatak da se povuče prema Slunju i Velikoj Kladuši. Osma kordunaška divizija dobila je zadatak da likvidira neprijateljske posade u Cetingradu i Slunju, a zatim da sadejstvuje s Unskom operativnom grupom u oslobođenju Velike Kladuše. Neprijateljski garnizon u Kladuši imao je oko 2 000 vojnika i Unska operativna grupa nije imala snage da uništi ovo uporište. Četvrta banijska brigada stupila je 16/17. juna 1943. u borbu s vanjskim osiguranjima Velike Kladuše, zatim nakon teških okršaja uspostavljena je veza sa 8. kordunaškom divizijom koja je prethodne noći likvidirala ustaško uporište u Cetingradu i uputila se prema Slunju. »U toku 18, 19. i 20. juna borbe

⁷⁷⁴ Izveštaj štaba Unske operativne grupe od 3. juna 1943. GS NOV i POH o napadu na Tržac, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 16. VII, Beograd 1956, str. 56.

oko Kladuše nisu prestajale. Neprijatelj je izvršio više jakih protivnapada, uspijevajući ponekad da na kraće vrijeme potisne dijelove 1. i 3. bataljona. Avijacija je postajala sve aktivnija — preko cijelog dana po 6—8 aviona bombardovalo je i mitraljiralo položaje te brigade.⁷⁷⁵

Osma kordunaška divizija 18. juna oslobodila je Slunj i 19. juna 1943. prebacila 2. i 3. brigadu na područje Cetingrada, Velike Kladuše, a jedan bataljon 3. brigade na osiguranje pravcem Bužim—Kladuša. Druga brigada preuzela je položaje oko Kladuše, a 1. brigada 8. divizije djelovala je na području Gorskog kotara od 11. maja 1943. godine. Čitamo u izvještaju:

»Poslije dvosatne artiljerijske pripreme 4. banijska i 2. kordunaška brigada prešle su 20. juna u napad na Kladušu. Već u toku prvih sati ostvareni su znatni uspjesi. 2. brigada zauzela je Gradinu, a bataljoni Četvrtu kosu od Gradine uz južnu ivicu Kladuše. Sa sjevera je 2. bataljon 4. brigade prodirao u grad te je oko ponoći, između crkve i džamije, opkolio i likvidirao 4. satniju 2. bojne 11. pukovnije.⁷⁷⁶ U međuvremenu došlo je do zabune i 2. bataljon 4. brigade došao je pod mitraljesku vatru 2. brigade, koja je zauzela Gradinu. To su ustaše iskoristile da se priberu i protivnapadom potisle 2. bataljon na sjevernu periferiju grada. U zoru je ubačen u borbu 2. i 4. bataljon 4. banijske brigade. Druga brigada 8. kordunaške divizije zauzela je zapadni dio grada.

Neprijatelj je 21. juna držao samo središnji dio grada učvrstivši se u utvrđenim zgradama koje artiljerija nije mogla tući. »Neprijatelj je najzad 19. juna shvatio u kakvom mu se teškom položaju nalazi 11. pukovnija u Kladuši i odlučio je da je ne prepušti uništenju. Iz doline Une upućene su jake njemačke snage u pomoć. Pravcem Cazin—Pećigrad—Kladuša upućen je 741. puk, a pravcem Bužim—Vrnograč—Kladuša 721. puk sa bataljonom tenkova. Sa sjevera, iz Topuskog, upućena su dva ustaška bataljona i četa tenkova pravcem Staro Selo—Kladuša.⁷⁷⁷ Borba za Kladušu morala je biti prekinuta zbog nailaska jačih neprijateljskih snaga potpomognutih tenkovima koji su razbili obruč oko neprijateljskog garnizona. Štab 8. divizije donio je odluku da se jedinice povuku sjeverno i zapadno od Kladuše i zauzmu nove položaje.

U borbama za Veliku Kladušu, Cetingrad i Slunj 11. pukovnija pretrpjela je gubitke od 400 poginulih i 700 zarobljenih vojnika. Zaplijenjeno je 8 topova, 14 mitraljeza, 35 puškomitraljeza, 652 puške, 40 000 metaka i mnogo raznog materijala. U tim borbama 4. banijska brigada imala je 26 poginulih i 86 ranjenih boraca. Druga brigada imala je 32 poginula i 112 ranjenih, a 3. brigada 15 poginulih, 56 ranjenih i 6 nestalih boraca. Iz pratećeg ba-

⁷⁷⁵ Petar Kleut, *Borbe Unske operativne grupe, Sedma banijska divizija*, Beograd 1967, str. 494.

⁷⁷⁶ Ibid., str. 494.

⁷⁷⁷ Ibid., str. 494.

taljona ranjena su dva borca. U tim borbama izbačena su iz stroja 8. kordunaške divizije 223 borca.⁷⁷⁸

Nakon ovih žestokih borbi na sektoru Kladuša—Slunj neprijatelj je krajem juna 1943. godine povukao svoj garnizon iz Kladuše u Cazin i Kostajnicu. Neprijatelj je napustio pod pritiskom 3. brigade 8. kordunaške divizije i garnizon u Topuskom, tako da je prostor između Gline—Velike Kladuše—Cetingrada i Slunja bio slobodan.

Unska operativna grupa s uspjehom je izvršila postavljeni zadatak Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske koji je dobila prilikom formiranja. U njenim redovima kovano je nerazdruživo bratstvo i jedinstvo srpskih, hrvatskih i muslimanskih boraca u borbama na području Banije, Korduna i Bosanske krajine. Zalaganjem Unske operativne grupe, 8. kordunaške udarne divizije, Banijskog i Kordunaškog partizanskog odreda stvorena je mogućnost da se na području Banije reorganizuju dosadašnje partizanske jedinice i formiraju nove brigade.

Reorganizacija Unske operativne grupe i njene borbe na Baniji

U vrijeme izvođenja vojnih operacija Unske operativne grupe na Baniji je vrlo aktivno djelovao i Banijski partizanski odred. Banijski partizanski odred imao je tri bataljona koji su samostalno djelovali i izveli niz uspješnih akcija na neprijatelja, zbog čega su bili i pohvaljeni od GŠ NOV i POH 21. juna 1943. godine.⁷⁷⁹ Banijski partizanski odred se brojčano ojačao i naoružao tako da se od njega mogla formirati brigada. U okviru odreda i rukovodstva Banije javlja se ideja o formiranju nove divizije koja bi zamijenila Sedmu banijsku diviziju, koja se tada nalazila na Romaniji u Bosni i na Baniji nisu bili dovoljno informisani o njenom kretanju i povratku na Baniju.

Krajem juna 1943. godine iz sastava Unske operativne grupe vraća se u Bosansku krajinu 8. krajiška brigada. Brigada je bila svečano ispraćena i ostala je u trajnoj uspomeni naroda dvorskog kraja gdje je prešla rijeku Unu i otišla u Bosnu na nove vojne zadatke.

Iz sastava 4. banijske brigade izdvojen je 2. bataljon (dok su u brigadi ostala tri bataljona) i ona je dobila 28. juna 1943. naziv 1. brigada Unske operativne grupe. U 1. brigadi Unske operativne grupe komandant je i dalje Đuro Bakrač, za političkog komesara dolazi Mirko Baltić, a za zamjenika komandanta Mićo Trninić i za politkomesara Dragan Stojaković. Od 2. bataljona 4. brigade,

⁷⁷⁸ Pregled gubitaka jedinica 8. kordunaške divizije od 28. juna 1943. godine, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 16. VII, Beograd 1956, str. 297.

⁷⁷⁹ Naredba Glavnog štaba NOV i POH od 21. juna 1943. o pohvali Banijskog NOP odreda, formiranju Grupe primorsko-uranskih odreda i postavljanju rukovodilaca. Ibid., str. 243.

2. bataljona Banijskog partizanskog odreda i bataljona Kordunaškog NOP odreda formirana je u selu Obijaju 30. juna 1943. godine 2. brigada Unske operativne grupe. U 2. brigadi Unske operativne grupe komandant je Pero Maljković, zamjenik komandanta Gojko Grubor a politički komesar Dušan Jandrić, zamjenik politkomesara Uroš Slijepčević. Svaka brigada imala je po 900 boraca dobro opremljenih i naoružanih. Kordunaški bataljon ostao je u 2. brigadi petnaestak dana dok se nije formirao 4. bataljon Banijskog partizanskog odreda, čije je jezgro* činila ranija samostalna četa »Matija Gubec«. Ovaj bataljon je zamijenio kordunaški i ušao u sastav 2. brigade Unske operativne grupe. Sredinom jula 1943. godine Unska operativna grupa sastojala se iz banijskih partizanskih jedinica, a imala je u svom sastavu 1. i 2. brigadu i brdsku bateriju topova, ali je i dalje zadržala naziv Unska operativna grupa i operisala je u sjevernoj Baniji. Jedinice Unske operativne grupe uključile su se u akciju vojnopoziadinskih jedinica i organa narodne vlasti u zaštiti i prikupljanju žita na Baniji. U međuvremenu rukovodstvo brigada, a posebno 2. brigade poslije njenog formiranja izvodilo je intenzivnu obuku s ljudstvom koje je bilo uključeno u čete bataljona kako bi se svladala vojna vještina ratovanja.

U vrijeme velike kampanje prikupljanja žita i rušenja neprijateljskih saobraćajnica i uništavanja transportnih vozova na pruži Sunja—Dubica neprijatelj je izvodio veliku ofanzivu na području Moslavine. U to vrijeme pred nadmoćnijim neprijateljskim snagama 17. slavonska brigada prebacila se preko rijeke Save na teritoriju Banije. Kako su je pratile neprijateljske jedinice, ona je bila blokirana u šumi Ilijina greda.

Glavni štab NOV i POH, saznajući za položaj 17. slavonske brigade, upućuje jedinice Unske operativne grupe u pomoć. Prva brigada usiljenim maršem izbila je na pravce Kraljevcani—Mečencani—Gornji Hrastovac—Meminska—Kostreši i izbila na prugu da pruži pomoć slavonskoj brigadi. U međuvremenu 17 slavonska brigada jurišem je razbila neprijatelja i prešla željezničku prugu gdje se susrela s banijskim jedinicama. Prva brigada preuzela je zaštitu, a 17. slavonska se povukla u dubinu Banije i razmjestila se u sela Begoviće, Komogovinu i Dodoše. Slavonske jedinice poslije kraćeg odmora vratile su se istim pravcem nazad u Moslavinu i Slavoniju.

Druga brigada Unske operativne grupe izvodila je manje akcije na području Gline kod Prekope, Jukinca, Bučice, Pokupskog i drugih sela.⁷⁸⁰ Dok je 2. brigada vršila manje operacije na području glinskog kotara, 1. brigada s uspjehom je vršila diverzije na pruži između Novog Sela i Capraških Poljana i Blinjskog Kuta.

⁷⁸⁰ Dnevno izvješće, br. 203 od 22. jula 1943. Zapovjedništva glavnog stožera NDH
0 djelatnosti hrvatsko-talijanskih jedinica u Zagorju, napadu dijelova Unske operativne grupe na Prekopu i ofanzivi njemačko-talijanskih i hrvatskih jedinica na Biokovu, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 17. VII, Beograd 1956, str. 514. i Izvještaj Zapovjedništva 1. domobr. zbora od 25. jula 1943. o koncentraciji jedinica NOV
1 POH na Kalniku. Ibid. str. 540.

U tim akcijama uništena su dva transportna voza i zaplijenjeno 10 tona žita koje je transportovano za potrebe vojnih jedinica.

U toku 15/16. avgusta 1943. Unske operativne, grupe s uspjehom su izvele akciju na neprijateljsko uporište u Hrastovici gdje je zarobljeno 133 vojnika i oficira, a 6 domobrana je poginulo. Zaplijenjeno je 7 mitraljeza, 116 pušaka, 2 automata, 30 000 metaka, 50 bombi i više drugog materijala.⁷⁸¹ Poslije uspjele akcije u Hrastovici 1. i 2. brigada pristupile su sistematskom uništenju neprijateljskih posada u Prekopi, Crnom Lugu i Donjem Selištu gdje je neprijatelj nastojao da zadrži posade radi odbrane mjesta Gline.⁷⁸²

Unska operativna grupa pripremala je i izvela napad na ustaško uporište Goru 24/25. avgusta 1943. godine. Ova akcija nije u potpunosti uspjela, ali je zarobljeno 135 domobrana dok ustaše nisu savladane, a branile su se iz utvrđene crkve i crkvenog tornja. U borbi na Gori zaplijenjeno je 1 teški bacač, 2 laka bacača, 1 teški mitraljez, 7 puškomitraljeza, oko 100 pušaka i više granata za artiljerijsko naoružanje. Brigade Unske operativne grupe imale su 8 mrtvih i 12 ranjenih boraca.⁷⁸³

Neprijateljska posada u Gori sastojala se od 450 domobrana, žandarma i ustaša. Uspjeh akcije na Gori, iako djelimičan, podstakao je rukovodstvo Unske operativne grupe da pripremi veću akciju na ustaško uporište Zrinj, koje je već tri puta bilo napadano tokom 1941. i 1942. godine. Pored Zrinja ostalo je jako uporište Glina za koje Unska operativna grupa nije imala snage da ga napadne i uništi. Oko Gline vođene su manje borbe i zasjede kod Šatornje, Viduševca, Gređana i Balinca. Sve je to ostalo na manjim operacijskim zahvatima.

Banijski partizanski odred pod komandom Gojka Tintora i komesara Milana Ratkovića, zamjenika komandanta Stanka Prečanice i zamjenika politkomesara Andrije Pejnovića s uspjehom je branio sela od ustaša iz Zrinja i držao se u južnom dijelu prema Dvoru. Unska operativna grupa prebacila se 7. septembra 1943. godine u sela sjeverno od Dvora, a 2. brigada ostala je u Topuskom i okolini. Kako je 2. brigada bila pretežno od ljudstva iz dvorskog kotara, izostavljena je iz akcije jer je postojala mogućnost da borci pređu granice i povedu se za osvetom nad porodicama ustaša koje su u ovom kraju počinile mnoga zverstva. Na prostor dvorskog kotara u isto vrijeme stigla je 7. brigada 7. udarne divizije iz Bosne, prebacivši se preko rijeke Une na Baniju. štab Unske operativne grupe u dogovoru sa štabom 7. brigade pristupio je pripremama za napad na Zrinj gdje se nalazilo oko 180 ustaša-zlikovaca koji su vršili pogrome po Baniji i drugim krajevima.

⁷⁸¹ Izvještaj štaba Unske operativne grupe od 17. avgusta 1943. štabu 1. korpusa NOV i POH o napadu na Hrastovieu, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 18. VII, Beograd 1957, str. 204.

⁷⁸² Zapovijest štaba Unske operativne grupe od 18. avgusta 1943. za napad na Prekopi i Crni Lug. Ibid., str. 224.

⁷⁸³ Izvještaj štaba Unske operativne grupe od 25. avgusta 1943. godine štabu 1. korpusa NOV i POH o napadu na Goru. Ibid., str. 327.

Unska operativna grupa u sadejstvu snaga 7. brigade 7. udarne divizije uspjela je nakon šest sati žestoke borbe savladati ustašku posadu u Zrinju. U borbi za Zrinj 9. septembra 1943. godine naročito se istakao 3. bataljon 1. brigade koji se pod žestokom vatrom prebacio preko zidina Zrinjske kule i prsa o prsa uništio neprijatelja koji se branio do posljednjeg. Drugi bataljon 1. brigade koji je napadao preko zaseoka Drage zauzimao je kuću po kuću, zatim uništio utvrđenja kod crkve i škole i ovladao utvrđenjima neprijatelja. Komandant Unske operativne grupe, učesnik ove akcije zapisao je: »Ni poslije gubitka gradine i utvrđenja u selu ustaše nisu obustavile otpor. Branile su se u pojedinim zgradama na južnoj i istočnoj strani gradine, pa je otpor trajao do 22 sata. Pritiješnjeni sa svih strana, odlučile su se tada na proboj prema istoku kroz položaje 1. bataljona, preko Rogulja. Približno polovina zrinjske posade, koristeći se mrakom, pobjegla je prema Kostajnici. Na bojištu je ostalo 85 ubijenih ustaša, a zaplijenjeno je samo 25 pušaka jer je neprijatelj većinom uništio mitraljeze i puške svojih poginulih.«⁷⁸⁴ Borba za Zrinj spada među najteže borbe Unske operativne grupe i po žestini i otporu neprijatelja. U borbi za Zrinj poginulo je 14 boraca i 39 ranjenih, od kojih su dvojica umrla.⁷⁸⁵ Neprijateljski garnizoni iz Dvora i Kostajnice nisu ni pokušavali pružiti pomoć ustašama u Zrinju. Zrinjska utvrđenja su uništena i neprijateljski garnizon se više nikad nije vratio u njega. Time je prestalo strahovanje u okolnim selima od zrinjskih ustaša koji su učinili ogromna zlodjela u ovom dijelu Banije.

Poslije akcije na Zrinj Unska operativna grupa se povukla u središnji dio Banije, gdje se odmarala 1. brigada, dok je 2. brigada izvodila manje akcije u okolini Gline.

Sedma banijska udarna divizija vratila se u potpunosti na Baniju u septembru 1943. godine. Njena 16. brigada rasformirana je krajem juna 1943. godine i njeno ljudstvo uključeno u 7. i 8. brigadu. Na povratku u Baniju 7. udarna divizija došla je sa oko 500 partizana, što je bio velik gubitak ako je poznato da je ta divizija brojala od 3 500 do 4 800 boraca.⁷⁸⁶

Štab 4. korpusa naredio je da se jedinice Unske operativne grupe uključe u sastav 7. udarne divizije. Unska operativna grupa rasformirana je 11. septembra 1943. godine u selu Bijelim Vodama, gdje je izvršena primopredaja jedinica. Reorganizovana je 7. divizija, popunjene su 7. i 8. brigada te postaju 1. i 2, a brigade rasformirane grupe 1. i 2. ulaze u sastav divizije kao 3. i 4. brigada. Tako je 1. brigada Unske operativne grupe postala 3. a 2. brigada postala je 4. brigada divizije.

⁷⁸⁴ Petar Kleut, Borbe Unske operativne grupe. Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 502.

⁷⁸⁵ Izvještaj štaba Unske operativne grupe od 12. septembra 1943. štabu 1. korpusa NOV i POH o napadu na Zrinj, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 19. VII, Beograd 1957, str. 160.

⁷⁸⁶ Dušan Jandrić, Banija je pet brigada dala, Četvrta banijska brigada, Beograd 1976, str. 26.

Prištapske jedinice ušle su kompletne u 7. diviziju, a to su brdska baterija, četa za vezu, inženjerijski vod, štapska straža i intendantura.

Prema tome Unska operativna grupa imala je značajnu ulogu u vrijeme svoga postojanja kao hrvatsko-bosanska vojna formacija koja je djelovala na prostoru Hrvatske i Bosne. U drugoj fazi njenog djelovanja ona je bila sastavljena isključivo od boraca iz Banije, koji su bili osnov za obnovu 7. divizije. Komandant Unske operativne grupe u sumiranju njenih rezultata je zapisao: »Ukupni rezultati petomjesečnih borbi bili su sasvim zadovoljavajući. U 15 većih napada i 4 odbrambena boja izbačeno je iz stroja 1 660 neprijateljskih vojnika, od kojih je 400 poginulih, 580 ranjenih i 680 zarobljenih. Zaplijenjeno je toliko oružja, opreme i municije da je njime mogla biti dobro naoružana jedna kompletna partizanska brigada. Uništene su i tri neprijateljske željezničke kompozicije pune vojnog materijala.«⁷⁸⁷ Unska operativna grupa dala je veliki obol borbi protiv okupatora i njegovih slugu na području Bosanske krajine, Banije i Korduna okupljajući u svojim borbenim redovima omladinu srpske, hrvatske i muslimanske nacionalnosti i sve druge patriote koji su se borili u njenim redovima za slobodu svih naroda i narodnosti.

Štab Unske operativne grupe ponovo je formiran 2. februara 1944. za rukovođenje jedinicama u Cazinskoj krajini. U sastav Unske operativne grupe ušla je 8. februara 1. muslimanska brigada, 2. marta 2. muslimanska brigada i 15. marta Krajiški (muslimanski) NOP odred, ukupno 2 343 borca naoružana sa 1 259 pušaka, 54 automata, 57 puškomitraljeza, 15 mitraljeza, 6 minobacača i 1 topom.

Jedinice Unske operativne grupe su od februara do početka aprila 1944. vodile borbe na komunikaciji Cazin—Ostrožac, kod Todorova, Pećigrada, Skokova, Brekovice, Cazina, Ostrošca i u drugim mjestima u Cazinskoj krajini protiv dijelova njemačke 373. legionarske divizije i ustaško-domobranskih snaga. Od 9. do 12. aprila, zajedno sa 2. brigadom 8. divizije i dijelovima 7. divizije NOVJ, učestvuju u napadu na Cazin. Od sredine aprila do sredine maja jedinice Unske operativne grupe izvode diverzantske akcije na drumovima Otoka—Bužim i Ostrožac—Pećigrad, a krajem maja vode borbe kod Koprivne, Bregova, Bužima, Katinovca, Bojne, Zaradostova, Tavana i u drugim mjestima. Početkom maja rasformiran je Krajiški (muslimanski) NOP odred, a od njegovih boraca formiran je Bužimski bataljon i popunjene su brigade Unsko operativne grupe. Krajem septembra 1944. Unsko operativna grupa je imala u svom sastavu 1. i 2. muslimansku brigadu, dopunski bataljon, inženjerijsku četvu za vezu i partizanski vod — sa ukupno 2 234 borca naoružana sa 845 pušaka, 80 automata, 71 puškomitraljezom, 14 mitraljeza, 6 minobacača, 7 protivtenkovskih pušaka, 3 protivtenkovska bacača i 1 topom.

⁷⁸⁷ Petar Kleut, Borbe Unske operativne grupe, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 503.

Od druge polovine 1944. do kraja februara 1945. jedinice Unske operativne grupe samostalno su ili u sadejstvu sa drugim jedinicama 4. korpusa produžile da djeluju na području Cazin-ske krajine, vodeći borbe protiv dijelova njemačke 373. legionarne divizije i ustaško-domobranskih jedinica i izvodeći diverzije na komunikacijama Bosanska Krupa—Bihać, Bihać—Cazin, Otoka—Bužim, Kostajnica—Dvor na Uni, Bihać—Slunj. Oslobođanjem mnogih naselja i povećanjem slobodne teritorije u Cazinskoj krajini omogućena je šira mobilizacija muslimanskog stanovništva. Pored drugih publikacija Unska operativna grupa je izdavala i list Bratstvo. Unska operativna grupa rasformirana je krajem brigada i obnovljen Krajiški (muslimanski) NOD odred. Te jedinice ušle su u sastav 8. divizije NOVJ.⁷⁴

FORMIRANJE ČETVRTOG KORPUSA

Razvoj NOB-a u toku 1942. godine i povećanje broja novih brigada omogućili su da se organizacija oružanih snaga podigne na viši stepen formacijskih tijela divizija i korpusa i stvori regularna armija jugoslovenskih naroda i narodnosti.

»Poslije osamnaestomjesečnih borbi u NOR-u postignuti su kupni vojnički i politički uspjesi: uspostavljanje nove revolucionarne vlasti; postojanje trideset i pet brigada i velikog broja partizanskih odreda sa iskusnim i prekaljenim starješinskim kadrom i svakovrsnim naoružanjem oteim od neprijatelja; velika oslobođena teritorija u zapadnoj Bosni i Hrvatskoj, koja je sa ostalim oslobođenim krajevima naše zemlje iznosila 1/5 ukupne površine Jugoslavije.⁷⁸⁹ Sve je ovo omogućilo da se u drugoj polovini 1942. godine formiraju divizije i korpusi NOV i POJ.

Četvrti korpus NOV i POJ formiran je 22. novembra 1942. godine kao 1. korpus narodnooslobodilačke vojske Hrvatske. Štab 4. korpusa (1. hrvatski korpus⁷⁹⁰ počeo je da radi u Slunju, nakon rasformiranja 1. operativne zone koja je imala tada sjedište u Korenici. Ivan Gošnjak imenovan je 22. novembra 1942. za komandanta 4. korpusa NOV i POJ, a za političkog komesara Većeslav Holjevac. Milan Kuprešanin imenovan je za načelnika štaba, Bogdan Oreščanin za operativnog oficira, Pero Grubor za oba-

⁷⁸⁸ Vojna enciklopedija, Beograd 1971, knjiga 10, str. 234—235. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, 14—19 i 24—38 t., knj. V, izd. VII, Beograd; P. Kleut, Borbe Unske operativne grupe maj—septembra 1943. godine, Vojnoistorijski glasnik, 5/1951; Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945, izd. VII, Beograd 1957; I. Antonovski, Dejstva 4. korpusa NOVJ od aprila do jula 1944. godine, Vojnoistorijski glasnik, 5/1960; Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, izd. VII, Beograd 1964.

⁷⁸⁹ Enciklopedija Jugoslavije, tom 3, Zagreb 1958, str. 12.

⁷⁹⁰ Naredba br. 95 Vrhovnog štaba NOV i POJ od 22. novembra 1942. Bilten Vrhovnog štaba NOV i POJ, bu. 20, 21—22. od septembra—oktobra—novembra 1942. god. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom II, VII JA, Beograd 1949, str. 200.

veštajnog oficira, a dr Tomislav Kronja za načelnika saniteta. Pomoćnik obavještajnog oficira bio je Savo Bogdanović, koji će poslije pogibije Petra Grubora, predratnog komunista i robijaša, vršiti dužnost obavještajnog oficira 4. korpusa.

U navedenom sastavu štab 4. korpusa radiće do 30. avgusta 1943. godine, kada Ivan Gošnjak odlazi na dužnost komandanta GŠ NOV i POH-a, a za komandanta 4. korpusa postavljen je Ivan Rukavina, koji ostaje na toj dužnosti do oslobođenja Beograda

20. oktobra 1944. godine, kada odlazi na područje Vojvodine. Većeslav Holjevac ostaje i dalje na dužnosti politkomesara, dok za načelnika štaba dolazi Nikola Grubor, za operativnog oficira Jovića Lončar, obavještajnog oficira Đuro Stanković s pomoćnikom Savom Bogdanovićem, a načelnik saniteta i dalje je ostao dr Tomislav Kronja. U ovom sastavu štab 4. korpusa radiće do 1944. godine. Nakon odlaska komandanta Ive Rukavine za komandanta

4. korpusa postavljen je Bogdan Oreščanin, a politkomesar je i dalje ostao Većeslav Holjevac. Na osnovu naredbe Vrhovnog štaba iz Hrvatske je povučeno poslije oslobođenja Beograda 50 oficira koje je predvodio Bogdan Oreščanin u Srbiju. U toj grupi je bio operativni oficir Jovica Lončar, a grupa je išla u Beograd preko Dalmacije, Crne Gore, Albanije, Makedonije i Srbije.

Potkraj 1944. godine štab 4. korpusa je reorganizovan i popunjen prema odsjecima. Miloš Šumonja postavljen je za komandanta 4. korpusa, za zamjenika komandanta postavljen je Stanko Bjelajac. Politkomesar i dalje je ostao Većeslav Holjevac. Dane Latas imenovan je za načelnika operativnog odsjeka, a Nikola Bjelac je preuzeo od Jovice Lončara dužnost načelnika štaba IV korpusa, dok je Nikola Grubor postavljen za komandanta 35. divizije. Savo Bogdanović je postavljen za načelnika obavještajnog odsjeka, dok je dr Tomislav Kronja i dalje vršio dužnost načelnika Odsjeka saniteta 4. korpusa. U okviru djelatnosti politkomesara bio je i Odsjek za propagandu u kome je radio Jura Hrženjak. U sastavu štaba 4. korpusa NOV i POH radilo je više drugova, a među njima i Drago Diebalo, koji je došao iz domobrana i poginuo herojskom smrću kod Globorničkog mosta 1944. godine. U štabu 4. korpusa radio je kraće vrijeme i vijećnik ZAVNOH-a Ante Biočić, potom Josip Kuštrin i drugi.

Sjedište štaba 4. korpusa bio je Slunj od 22. novembra 1942. do početka 4. neprijateljske ofanzive 20. januara 1943. godine. Zatim se štab korpusa povlači na područje Like, gdje će se najviše zadržati u Krbavici kod Titove Korenice. Nakon prolaska neprijateljskih jedinica koje učestvuju u toj ofanzivi štab korpusa povlači se na Kordun i smješta se u sela Dunjak i Kestenovac kod Veljuna. Sa toga područja štab korpusa dolazi u Blatušu, a septembra 1943. godine u Topusko. Dijelovi štaba 4. korpusa smještaju se i u Bjeljevini i Starom Selu i Ponikvarima. U toku 1944. i 1945. godine štab 4. korpusa bio je u Topuskom i Glini.^{75'}

⁷⁹¹ Jovica Lončar, pukovnik JNA u penziji. Zapisi i sjećanja iz NOB-a, SUBNOR opštine Vrginmost, bez sign.

Tridesetpeti lička divizion formiran je 30. januara 1944. godine od dvije brigade, jednog odreda i artiljerijskog divizion. Zatim je 20. decembra 1944. imala tri brigade i artiljerijski divizion, a 20. marta 1945. tri brigade, artiljerijski divizion i inženjerski bataljon.

U sastav 4. korpusa ušle su 22. novembra 1942. godine 6. 7. i 8. divizija, a 21. decembra 1942. i Banijski, Kordunaški i Lički NOP odred. U sastavu 4. korpusa i pod njegovim neposrednim rukovodstvom izrastao je artiljerijski divizion pod komandom Franje Maleka i tenkovska četa pod komandom Vljaka Vlasisavljevića.⁷⁴

Jedinice 4. korpusa učestvovala su u operacijama krajem novembra 1942. godine u dolini Une zajedno sa jedinicama 1. bosanskog korpusa protiv ustaško-domobranskih i njemačkih jedinica na tome sektoru. Zatim je glavnina snaga 4. korpusa orijentisana prema Gračacu i sjeverozapadnom dijelu Like. Kordunaške i banijske partizanske jedinice djelovale su prema Topuskom, zatim na komunikacije Kostajnica—Petrinja, Kostajnica—Sunja, Sunja—Sisak i Zagreb—Beograd. Na tim pravcima su djelovale divizije i brigade, dok su Banijski NOP odred i Kordunaški NOP odred branili slobodnu teritoriju Banije i Korduna, naročito područje Šamarice i Petrove gore.

Četvrti (1. hrvatski korpus) je 4. januara 1943. godine imao u svom sastavu tri divizije i tri odreda i korpusnu artiljeriju s ukupno 10 167 boraca.

U prvoj fazi Četvrti neprijateljske of anze Korpus je vodio žestoke borbe protiv njemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« i 369. legionarske divizije (ojačane jednim pukom 187. rezervne divizije i domobranskom 3. brdskom brigadom) na Baniji i Kordunu, italijanskih divizija Lombardija, Re i Sassari u Lici i domobranskih, ustaških i četničkih oružanih formacija koje su im sadejstvovala.

Početkom februara 1943. godine Sedma divizija stavljena je pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ. Od 10. maja 1943. godine pod komandom 4. korpusa djeluje i 13. divizija primorsko-goranska NOV i POJ.

Banijski, Kordunaški i Lički NOP odred izlaze iz sastava Korpusa 24. aprila 1943. godine i stavljaju se pod komandu GŠ NOV i POH, a 27. juna 1943. godine u sastav Korpusa ulazi Unska operativna grupa. Korpus je tada imao 6. 8. i 13. diviziju, Unsku operativnu grupu, korpusnu artiljeriju i tenkovsku četu.

Vojne jedinice 4. korpusa od juna do augusta 1943. godine proširuju slobodnu teritoriju Banije, Korduna, Like i Cazinske krajine i povezuju se sa slobodnom teritorijom Bosanske krajine. Stvaranje ovako velike slobodne teritorije zahtijevalo je da se u sastav 4. korpusa 1. septembra 1943. godine uključe i parti-

⁷⁴ Naredenje GŠ NOV i POH od 7. marta 1944. o reorganizaciji štabova korpusa, postavljenju i unapređenju rukovodilaca, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 25, VII, Beograd 1959, str. 84.

zanski odredi. Tada u korpus ulazi Kordunaški, Karlovački, Banijski i Plašćanski NOP odred, a početkom septembra i Cazinski NOP odred.

Unska operativna grupa rasformirana je 11. septembra 1943. godine i njene jedinice ulaze u sastav 7. udarne divizije, koja ponovo ulazi u sastav 4. korpusa.

Poslije kapitulacije Italije korpus je razoružao veći broj italijanskih jedinica i usmjerio dejstva svojih jedinica na uporišta i komunikacije između Kupe, Save, Une i jadranske obale.

Od 6. do 20. decembra 1943. godine Korpus vodi teške borbe protiv njemačke 1. kozačke konjičke divizije, 371. pješadijske i 373. legionarske divizije i domobranske 2. lovačke brigade na Kordunu i Baniji, čiji je šifrovani naziv »Panter«. Tada je korpus izgubio 200 boraca, zatim se sredio i preduzeo ponovne napade na neprijateljske garnizone i komunikacije Zagreb—Karlovac—Ogulin, Plaški—Split, Sisak—Sunja—Bosanski Novi i Karlovac—Slunj—Bihać. Od oktobra 1943. do marta 1944. izvršene su krupne organizacione promjene u korpusu. Naredbom VŠ NOV i POJ Prvi hrvatski korpus preimenovan je 5. oktobra 1943. u 4. korpus NOVJ; iz sastava korpusa izlazi 6. divizija 6. novembra 1943, i ulazi u 1. proleterski korpus, a 30. januara 1944. i 13. divizija koja ulazi u sastav 2. korpusa NOVJ. Od Kordunaškog, Plašćanskog i Karlovačkog NOP odreda formirana je u sastavu korpusa Grupa NOP odreda, 30. januara 1944. u sastav korpusa ula/i novoformirana 34. žumberačka divizija, a 8. februara i novoformirana Unska operativna grupa.

Glavni štab NOV i POH 7. marta 1944. na osnovu naredbe VŠ NOV i POJ od 8. februara 1944. obrazovao je Korpusnu vojnu oblast 4. korpusa, koja je obuhvatala banijsko, kordunaško, karlovačko, žumberačko, pokupsko-turopoljsko i bihaćko vojno područje. Štab je imao operativni i obavještajni odsjek, odsjek za vezu i odsjek za naoružanje, intendanturu, sanitet i vojni sud, dok je Korpusna vojna oblast imala odsjeke: za mobilizaciju, saobraćaj, ekonomski, sanitetski, za zaštitu naroda i oblasni vojni sud. Od jedinica 4. korpus je tada imao 7, 8. i 34. diviziju, Unsku operativnu grupu, Grupu NOP odreda, Banijski NOP odred, Haubički divizion, diverzantski i pontonirski bataljon, auto-četu i četu za vezu. Od 22. do 30. maja 1944. jedinice 4. k. su odbile napad njem. 1. brze kozačke divizije, dijelova 373. legionarske divizije, njemačkog 1. rezervnog lovačkog puka, 92. motorizovanog puka, 55. izviđačkog odreda i Oklopnog izviđačkog voda 69. armijskog korpusa za naročitu upotrebu, 10. lovačkog puka 2. domobranske lovačke brigade, dijelove 3. i 8. ustaške brigade (bojne) i Regrutnog bataljona Pavelićevog tjelesnog združenja na slobodnu teritoriju Cazinske krajine, Korduna i Banije. Poslije tih borbi Korpus je usmjerio svoja dejstva na komunikacijama Zagreb—Karlovac—Ogulin.

U aprilu 1945. Korpus je imao: tenkovski, pontonirski i auto-bataljon, Artiljerijsku brigadu, četu za vezu i prateću četu, veterinarsku bolnicu, I, II, III i IV aero-bazu, intendanturu, odsjek za

naoružanje, sanitetsko odjeljenje, Vojnu oblast, 7, 8. i 34. diviziju, Omladinsku dopunsku brigadu i druge prištapske jedinice sa ukupno 23 656 boraca. Četvrti korpus je od 1944. sadejstvovao sa bosanskim jedinicama (Dvor, Bosanski Novi, Bihać), slovenačkim (Metlika, Črnomelj, Brod na Kupi) i sa jedinicama II. korpusa NOVJ u Lici i Gorskom kotaru, dok su neke njegove jedinice odlazile u Moslavinu i Slavoniju. Zbog postignutih uspjeha Korpus je 2. januara 1945. dobio naziv udarni. U završnim operacijama učestvovao je sa 4. armijom JA u operacijama u Lici i u boju za Bihać, a kasnije sa 7. i 8. divizijom učestvovao je u sastavu 4. armije pri uništenju njemačkog 97. korpusa kod Ilirske Bistrice, a sa 34. divizijom sadejstvovao 2. armiji JA u oslobođenju Karlovca i Zagreba.

U sastavu 4. korpusa formirana je početkom marta 1945. godine Artiljerijska brigada u Topuskom. Brigada je imala tri diviziona (haubice 75, 100 i 152 mm i protivavionske topove, ukupno 24 oruđa). U martu 1945. godine imala je 672 borca, povučena iz raznih jedinica, a prije toga služili su kod artiljerijskih oruđa. Artiljerijska brigada ostala je u sastavu 4. korpusa do 29. aprila 1945. godine, kada ulazi u sastav 4. armije JA u kojoj ostaje do kraja rata. Artiljerijska brigada postigla je znatne uspjehe u završnim operacijama kod Bihaća i maja 1945. godine kod Ilirske Bistrice.

U augustu 1944. godine na Baniji je formiran partizanski odred »Mičo Mihajlović« koji je djelovao na području Banijskog trokuta.

Četvrti korpus NOV i POJ s uspjehom je završio svoj borbeni zadatak i rasformiran je 15. maja 1945. godine naredjenjem Glavnog štaba JA za Hrvatsku i njegove jedinice ulaze u sastav 4. armije JA, a neke jedinice stavljene su na raspolaganje GŠ JA za Hrvatsku. Time je završeno borbeno i političko dejstvo 4. korpusa NOV i POJ.⁷⁹³

DEJSTVA SEDME (BANIJSKE) I OSME (KORDUNAŠKE)
DIVIZIJE U SASTAVU ČETVRTOG KORPUSA
U OPERACIJAMA JUGOSLOVENSKE ARMIJE
ZA OSLOBOĐENJE JUGOSLAVIJE

Osma NOU divizija (kordunaška) djelovala je u sastavu 4. korpusa NOVJ od svog formiranja 22. novembra 1942. do 15. maja 1945. godine, kada je naredjenjem GŠ JA korpus rasformiran i njegove jedinice ušle su u sastav 4. armije, a dijelom stavljene na raspolaganje GŠ Jugoslovenske armije.

⁷⁹³ Vojna enciklopedija, 2. Beograd 1971, Izd. redakcije Vojne enciklopedije, glav. i odg. urednik general-potpukovnik Nikola Gažević, str. 282. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945, VII, Beograd 1957; Ivan Antonovski: Dejstva 4. korpusa NOVJ od aprila do jula 1944. god. VIĆ, 5/1960; Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, 1. i 2. knjiga, II iza. VII, Beograd 1963. i 1965; Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, VII, Beograd 1964.

Sedma udarna divizija na⁷⁹⁴ n kraćeg odmora i popunjen j a s ljudstvom i izvođenja manjih akcija na komunikacijama dobila je zadatak od 1. korpusa da krajem septembra 1943. godine prebaci se na teritoriju između Mrežnice i Dobre. Sedma udarna divizija trebalo je da ovlada komunikacijama na liniji Zvečaj—Dubrave, a zatim da se orijentiše prema neprijateljskim uporištima u Dugoj Resi, Karlovcu i Ogulinu.⁷⁹⁴ Divizija je iz Banije krenula preko Petrove gore i Korduna i izbila na komunikacije Karlovac—Ogulin gdje je učestvovala u borbenim sadejstvima sa 8. i 13. divizijom koje su već na tom prostoru vršile vojne operacije.

Štab 7. udarne divizije izdao je 27. septembra 1943. godine naređenje u Per jasici podređenim jedinicama za napad na ustaška uporišta. Prva brigada, ojačana sa dva brdska topa 75 mm i jednim protivkolskim 47 mm, imala je zadatak da u noći 27/28. septembra 1943. pređe rijeku Mrežnicu, razruši prugu južno od Generalskog Stola i zauzme Generalski Stol.

Druga brigada imala je zadatak da poruši prugu Zvečaj—Generalski Stol, zatim da blokira Generalski Stol sa sjevera, a kasnije da oslobodi Zvečaj.

Treća brigada trebalo je da blokira neprijatelja u Donjim Dubravama i na Globorničkom mostu, da likvidira ove posade i razruši most.⁷⁹⁵ U nastojanju da se likvidira važna željeznička saobraćajnica između Karlovca i Rijeke i Splita brigade 7. udarne divizije uništile su neprijateljsko uporište u Gornjim Dubravama, kod Globorničkog mosta i Generalskog Stola.⁷⁹⁶ U isto vrijeme jedinice 8. udarne (kordunaške) divizije vodile su žestoke borbe za neprijateljsko uporište Oštarije, a 4. brigada 13. primorsko-goranske divizije zauzela je uporište Sv. Petar kod Ogulina. O borbama na sektoru od Generalskog Stola do Sv. Petra i Ogulinskog Hreljina Zapovjedništvo glavnog stožera domobranstva piše: »Usljed prikupljanja sve jačih partizanskih snaga stanje oko Ogulina postaje sve teže. 30. septembra partizani su napali Oštarije i Sv. Petar (Osma NOU brigada i 4. brigada 13. divizije — nap. aut.) Njemačka posada Oštarija je odbila napad, dok su most kod Sv. Petra zauzeli partizani. Za vrijeme borbi koje su trajale cijeli dan Oštarije, Sv. Petar i Ogulin su tučeni topničkom vatrom... Posade Gornjih Dubrava i Globorničkog mosta podlegle su nakon teške borbe.

Prema iskazu mještana u Delnicama imaju partizani 11 velikih topova te veći broj borbenih kola i samovoza. Prvog oktobra razviđanjem iz Duge Rese u smjeru Barilovića utvrđene su jake partizanske snage (dijelovi 7. NOU divizije), među kojima i 1. kordunaški odred, i na području jugoistočno od Karlovca prikupljene su

⁷⁹⁴ Zapovijest štaba 1. korpusa NOV i POH od 25. septembra 1943. podređenim jedinicama za napad na Ogulin i okolna neprijateljska uporišta, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 19, VI Beograd 1957, str. 473.

⁷⁹⁵ Zapovijest štaba 7. divizije NOV i POH od 27. septembra 1943. za napad na Generalski Stol i Zvečaj i zatvaranje pravca Ogulin—Karlovac. Ibid., str. 521.

⁷⁹⁶ Izvještaj štaba 1. korpusa od 1. oktobra 1943. GS NOV i POH o napadu na Gornje Dubrave, Globornički most, Oštarije i Sv. Petar, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 20, VII, Beograd 1957, str. 7.

jače partizanske snage. U Vojnić su navodno stigle 2 partizanske brigade sa topovima.

Noću 30. septembra na 1. oktobar odbijeni su slabi partizanski napadaji na s. Turanj i Kamensko (4 km ist. j. ist. od Karlovca).⁷⁹⁷

Kako se vidi iz neprijateljskog izvještaja, 7. NOU divizija, 8. NOU divizija i 4. brigada 13. NO divizije vodile su teške borbe da ovladaju komunikacijom Karlovac—Ogulin, što su uporno branili Nijemci i ustaše upotrebljavajući teško naoružanje, zatim tenkove i avijaciju za odbranu ovog važnog strateškog puta kojim su se Nijemci snabdijevali na području Jadranskog mora. Ovom prugom su se snabdijevale benzinom iz Rumunije i italijanske okupacione trupe na području Gorskog kotara, Istre do kapitulacije Italije pred savezničkim armijama septembra 1943. godine. U borbama sa 7. NOU divizijom vodila je borbe 30. ustaška bojna i njemački

5. oklopni puk i dijelovi 11. SS policijskog puka iz Karlovca. Njemačke i ustaške jedinice ovladale su djelimično ovim položajima i 4. oktobra 1943. godine ušle u Generalski Stol. Na sektoru između Mrežnice i Dobre 7. NOU divizija ubila je 193, ranila 45 i zarobila 275 ustaša i domobrana. Brigade 7. NOU divizije imale su 20 poginulih i 64 ranjena borca. Sedma divizija izvršila je svoj zadatak nanoseći neprijatelju gubitke i uništenje važnog strategijskog objekta Globorničkog mosta, što je ometalo neprijatelja da izgubi vrijeme u prodiranju prema Hrvatskom primorju gdje su partizanske jedinice izvlačile ogromne količine ratnog materijala, zarobljenog poslije kapitulacije talijanskih okupacionih jedinica.

Dok je 7. divizija djelovala na komunikacijama Karlovac—Ogulin, na Baniji je ostala 4. brigada i Banijski partizanski odred. Ove jedinice vršile su manje napade na neprijateljske objekte i posade, tako da ga vežu uz sebe dok se vode borbe na prostoru između Karlovca i Ogulina.

»Naredni događaji su se razvijali prema direktivi Glavnog štaba Hrvatske od 5. oktobra 1943. godine u kojoj je ukazano da, s obzirom na razvoj situacije na sektoru Ogulin—Karlovac—Zagreb smatramo završenom operaciju na sektoru Ogulin—Karlovac, jer sada imamo novu situaciju koja zahtijeva pregrupisanje snaga i postavljanje novih ciljeva za naše jedinice na tom sektoru ... »Na osnovu te direktive 7. banijska divizija se imala prikupiti na prostoru Perjasica—Veljun i odatle krenuti natrag u Baniju radi napada na neprijateljski saobraćaj između Siska i Kostajnice i oslobođene Volinje i Gline.⁷⁹⁸ Politički komesar 8. divizije Miloš Šumonja o tim borbama dalje piše:

»Osma divizija sa sredstvima ojačana prešla je u napad na Oštarije ujutro 28. septembra blokirajući istovremeno Ogulin i Sv. Petar. Početni napad nije uspio, ponovljena je artiljerijska

⁷⁹⁷ Izvještaj Zapovjedništva glavnog stožera domobranstva od 2. oktobra 1943. o napadu dijelova Osme NOU divizije na Oštarije i dijelova Trinaeste i šeste NO divizije na komunikaciju Karlobag—Gospić. Ibid., str. 693.

⁷⁹⁸ Miloš Šumonja, Karlovačko-kordunaško područje u doba kapitulacije Italije (vojnopolitička razmatranja), Osma kordunaška udarna divizija, Karlovac 1977, str. 458.

priprema, ali ni drugi napad toga dana nije dao očekivane rezultate. Sljedećeg dana izvršene su nove pripreme za napad koji je izvršen 30. septembra, ali ni on nije uspio. Ni treći napad na Oštarije, izveden 3. oktobra, nije dao nikakve rezultate, pa se poslije toga odustalo od daljih napada.«⁷⁸⁹ Štab 8. divizije u štabu 1. korpusa od 16. oktobra 1943. između ostalog piše: »Pošto je neprijatelj bio vrlo uporan, dobro utvrđen, izvježban uličnim borbama i raspolagao tenkovima i bornim kolima kojima je brzo manevrisao i potpomagao ugrožene dijelove fronta. Isto tako neprijateljska avijacija bila je dosta aktivna i ometala je namjere i pokrete naših jedinica. U ovim borbama naši borci povukli su dosta iskustva u borbi s Nijemcima za dalje operacije i izdržali su bombardovanje neprijateljske avijacije, može se reći najveće do sada,»⁸⁰⁰ U ovim borbama 8. divizija nanijela je neprijatelju gubitke od 200 mrtvih, a sama je imala 23 poginula i 131 ranjenog borca.⁹⁰¹

Druga brigada 8. UNO divizije vodila je teške borbe 21. septembra 1943. godine kod Trošmarije s Nijemcima i ustašama. U tim borbama brigada je imala 6 ranjenih i 9 poginulih, a među njima je herojski poginuo komesar brigade Đuro Krajačić, prvoborac iz Odreda Šljivjaka sa Korduna.

U borbama za Ogulin naročito teške okršaje vodila je 4. brigada 13. divizije u vremenu od 28. septembra do 5. oktobra 1943. godine. Četvrta brigada četiri puta zauzimala je Sv. Petar i sva četiri puta morala ga napustiti zbog jakog pritiska neprijateljskih oklopnih i pješadijskih jedinica iz Ogulina i avijacije, koja je sadejstvovala s neprijateljskim jedinicama. U tim borbama 4. brigada pretrpjela je gubitke od 23 poginula, 44 ranjena i 50 zarobljenih i nestalih boraca. Borbe za Ogulin, Oštarije i druga mjesta na željezničkoj pruzi Karlovac—Ogulin—Rijeka bile su vrlo žestoke i nisu donijele željene rezultate. Ovdje je do punog izražaja došla njemačka tehnika koja je nanijela dosta teške gubitke partizanskim jedinicama, a posebno novoformiranim jedinicama koje nisu još bile prekaljene u borbi.

Komandant 4. brigade 13. divizije Jovo Lončarić u izvještaju od 5. oktobra 1943. piše: »Naša brigada je novomobilisana, i to od elemenata koji su kroz dvije godine uvijek našli načina da se iz svake borbe aktivno izvuku. Mobilisano je sve od 17 pa čak i do 50 godina bez lješkarskog pregleda, borci i neborci pa čak i različitog političkog ubjedenja. Mnogi od njih su bili ubijedeni kada su bili mobilisani da je padom Italije rat završen. Usljed brzog razvoja događaja naša brigada nije mogla da se vojnički ni politički razvije, već tako sirova morala je stupiti u borbu bez ratnog iskustva. I pored, kako je napred navedeno (1 400 boraca), velikog

⁷⁹⁹ Ibid., str. 456.

⁸⁰⁰ Izvještaj štaba 8. divizije od 16. oktobra 1943. štabu 1. korpusa NOV i POH o napadima na Oštarije i borbama na području Ogulina, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 20, VII, Beograd 1957, str. 318—330.

⁸⁰¹ Direktiva GS NOV i POH od 5. oktobra 1943. štabu 1. korpusa za raspored i dejstva jedinica na Baniji, Kordunu i Lici. Ibid., str. 120.

broja novomobilisanih drugova ne raspolažemo sa dovoljnim brojem komandnog osoblja .. „⁸⁰²

U vrijeme ofanzive jedinica 4. korpusa na području Ogulina i Generalskog Stola i jedinice 13. proleTERSke brigade »Rade Končar« vodile su teške borbe s njemačkim i ustaškim snagama na komunikacijama Zagreb—Karlovac—Ozalj—Metlika gdje su učestvovalе i slovenačke brigade, a među njima brigade »Matija Gubec« i »Ivan Cankar«.

Kordunaški partizanski odred vodio je uspješne operacije u neposrednoj blizini Karlovca s južne strane grada. Karlovački partizanski odred uspješno je vodio borbe i vršio osiguranja na rijeci Dobri kod Stativa i na području zapadno od grada Karlovca. Plašćanski partizanski odred vodio je borbe oko Plaškog, Dabra, Ličke Jesenice i osiguravao slobodnu teritoriju od Bihaća, Vaganca i Drežnika.

U vrijeme ofanzivnih napada jedinica 4. korpusa NOV i POH na području Karlovac—Ogulin—Metlika neprijatelju su nanijeti gubici: ubijeno je 414, ranjeno 80 i zarobljeno 286 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 5 minobacača, 12 mitraljeza i 161 puška, oštećena su 2 tenka, uništena 3 kamiona i porušen Globornički most. Jedinice 4. korpusa imale su 88 mrtvih, 266 ranjenih i 35 nestalih boraca.⁸⁰³

Nakon završenih borbi oko Ogulina 8. divizija i njoj potčinjene jedinice zatvorile su pravce Oštarije—Josipdol—Plaški, zatim od Josipdola prema Jezeranima. Četvrta brigada 13. divizije zatvorila je pravac Ogulin—Gomirje i Ogulin—Musulinski Potok, gdje je 14. septembra 2. brigada 8. divizije razbila četničku grupaciju koja se kretala iz Gorskog kotara prema Jadranskom moru.⁸⁰⁴ U borbi s četnicima 2. brigada imala je 5 mrtvih i 11 ranjenih boraca, četnički gubici iznosili su 100 poginulih, oko 150 ranjenih i oko 130 zarobljenih. Od preostalih četničkih snaga jedan dio je uništen narednog dana kod Dabra od primorsko-goranskih jedinica. Tako je na tom području praktično uništena četnička grupacija koja je prestala da postoji kao vojna jedinica.⁸⁰⁵

Zatim su jedinice 8. divizije povučene u pravcu Korduna, Banije i Cazinske krajine, a 3. brigada na područje Ličkog Petrovog Sela—Prijeboja i Drežnika. U vrijeme rokiranja 8. divizije 4. bataljon 2. brigade vodio je borbe s pripadnicima oklopne njemačke divizije »Herman Göring« na Mudrić-glavici, Trojvrhu i Kunić-Selu prema Kapeli. U području Ličkog Petrovog Sela i Plitvičkih jezera 3. brigada 8. NOU divizije vodila je teške borbe s njemačko-ustaškim jedinicama.

⁸⁰² Izvještaj štaba 4. brigade 13. divizije od 5. oktobra 1943. štabu 1. korpusa NOV i POH o borbama kod Ogulina. Ibid., str. 137.

⁸⁰³ Izvještaj štaba 4. korpusa NOV i POH od 23. oktobra 1943. Gš NOV i POH o napadu na Ogulin i okolna uporišta. Ibid., str. 498—501.

⁸⁰⁴ Dragan Pajić, Razbijanje četnika kod Muslinskog Potoka, Osmo kordunaško udarna divizija, Karlovac 1977. str. 467.

⁸⁰⁵ Zdenko šaršon. Poraz četnika kod Muslinskog Potoka. Ibid., str. 468—473.

Krajem 1943. godine na području Cazinske krajine pojačano je djelovanje milicije Huske Miljkovića, koja je dosegla do 2 000 dobro naoružanih vojnika. Huška Miljković je vrbovao vojnike iz ustaško-domobranskih i legionarskih jedinica i prisilno vršio mobilizaciju Muslimana u Cazinskoj krajini. Za pokret Huske Miljkovića zainteresovani su bili Nijemci, ustaše i četnici. »U oktobru te (1943) Huška je u Bihaću imao sastanak s komandantom njemačke 373. legionarske divizije generalom Aldrijanom. Odmah poslije toga sastao se u okolini Cazina i s četničkim kapetanom Perišićem, koji je u svojstvu delegata »četničke dinarske oblasti« vodio s njim razgovore o saradnji četnika i muslimanske milicije. U istom tom periodu vodio je tajne pregovore i s Pavelićevim emisarima, ustaškim nadsatnikom Martinom Grahovcem i poručnikom Herakovićem. U tim razgovorima Huška je pristao da se legalizuje prema vlastima Nezavisne Države Hrvatske i da se na teritoriji Cazinske krajine formira Ustaški dobrovoljački zdruk, u koji bi pored muslimanske milicije ušle i neke ustaške jedinice. U to vrijeme Huška uspostavlja vezu i s rukovodstvom NOP-a na Kordunu. Za to mu je poslužio Muhamed Dedić, komandant Bihaćkog bataljona muslimanske milicije, čiji je brat Husein bio tada pomoćnik intendanta 1. kordunaške brigade, a i sam Muhamed bio je simpatizer NOP-a. Imajući u vidu baš te činjenice, Huška je, izgleda, bio posebno zadovoljan što je upravo Dedić preuzeo na sebe obavezu posrednika između njega i rukovodstva NOP-a na Kordunu.«⁸⁰⁶

Formiranjem Muslimanske milicije u Cazinskoj krajini ozbiljno je bio ugrožen pokret NOP u Cazinskoj krajini, jer je Huška Miljković imao snažan utjecaj među siromašnim stanovništvom, koga je stekao i kao predratni komunista, a sada odmetnik.

Štab 4. korpusa NOV i POH donosi odluku da jedinice 7. i 8. divizije i Cazinskog partizanskog odreda u vremenu od 7. do 14. novembra 1943. godine likvidiraju Huskinu miliciju i odvoje Husku Miljkovića i narod Cazinske krajine od neprijatelja i pridobiju za narodnooslobodilačku borbu.

Prema planu, u vremenu od 7. do 11. novembra trebalo je da 3. brigada 8. divizije, ojačana s 2. bataljonom Plašćanskog partizanskog odreda, očisti sjeverni dio Cazinske krajine na prostoru Tržac—šturlić—Koprivna. U drugoj etapi ove operacije od 12. do 14. novembra 1943. godine jedinice 7. NOU divizije, ojačane Cazinskim partizanskim odredom, trebalo je da razbiju ustaško-domobranski garnizon u Cazinu, a 3. brigada 8. NOU divizije preostali dio Cazinske krajine, i to okolinu Cazina, Bihaća i Ostršca.⁸⁰⁷

Partizanske jedinice 7. i 8. NOU divizije izvele su vojne operacije prema prednjem planu i razbile muslimansku miliciju Huske Miljkovića i uništile neprijateljski garnizon u Cazinu. U Cazinu je zarobljeno 300 domobrana, nekoliko ustaša i Nijemaca. Zaplijenje-

... Ignatiie Perić Gniaco, Prva akcija čišćenja Cazinske krajine od Muslimanske milicije Huske Miljkovića. Ibid., str. 478.

⁸⁰⁷ Zapovijest štaba 7. udarne divizije od 13. novembra 1943. podređenim jedinicama i jedinicama ojačanja za napad na Cazin, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a tom V. knjiga 21, VII, Beograd 1958, str. 281.

no je cjelokupno naoružanje sa 4 haubice i veće količine raznog ratnog materijala.““ U vremenu od 7. do 15. novembra 1943. godine Muslimanska milicija imala je 40 mrtvih i preko 50 ranjenih i 40 zarobljenih pripadnika, koji su pušteni kući. Najveći poraz Huskina milicija pretrpjela je u Brekovici u noći od 14/15. novembra 1943. godine gdje je poginulo 28 milicionara, a sam Huška jedva se spasao bjekstvom kroz prozor iz opkoljene kuće gdje se nalazio njegov štab. Vojnički dotučena, Muslimanska milicija počela se sve više kolebati i pod pritiskom širokih narodnih masa, koje su tražile prekid bratoubilačkog rata, Huška Miljković je donio odluku u januaru 1944. godine da sa cjelokupnom milicijom pređe na stranu NOV i POJ. Tako je Huška Miljković i izvršio svoje obećanje i prešao sa svojim jedinicama u sastav 4. korpusa NOV i POJ.

Poslije uspješno završenih akcija u Cazinskoj krajini 7. i 8. NOU divizija dobile su zadatak da se prebace na područje Banije i unište neprijateljsko uporište Glinu i ostala uporišta koja su štitila Glinu.⁸⁰⁹ U Glini se tada nalazio jedan bataljon SS pancerni grenadir regimente »Danmark«, jedna satnija ustaša i oko 60 žandarma. Pored regularnih vojnih jedinica u Glini je bilo pod oružjem i 250 domaćih ustaša. Napad na Glinu izvele su od 23. do 25. novembra 1943. godine jedinice Sedme udarne divizije, dok su jedinice Osme udarne divizije izvršile niz operacija u okolini Gline i uništile neprijateljsko uporište u Hrastovici.⁸¹⁰

Napad na Glinu nije uspio jer je neprijatelj branio ovo istureno uporište i štitio tako svoje jake garnizone u Petrinji i Sisku. Glina mu je bila i stalna polazna baza za napade na slobodnu teritoriju Banije i Korduna.““ Njemački SS puk divizije »Nordland« imao je 22 mrtva i 31 ranjenog vojnika, a 7. divizija i 8. divizija 34 mrtva i 101 ranjenog i 3 nestala borca.

Neprijatelj je shvatio da se u Baniji nalaze jače partizanske snage i dovlači 4. kubanski puk njemačke 1. kozačke divizije na područje sela Grabovčana, Stubljana, Majura i Poljana. Kozačke jedinice pljačkale su po Baniji i bile pethodnica neprijateljske ofanzive koja se spremala na područje Banije i Korduna.

Njemačkim i kvilslinškim komandama nije odgovarala snažna slobodna teritorija Korduna i Banije, pa zbog toga pripremaju nove operacije pod nazivom »Panter« da bi uništile jedinice 4. korpusa NOV i POJ. Trebalo je na području Banije i Korduna razbiti 7. i 8. diviziju, Kordunaški, Banijski, Plaščanski i Cazinski partizanski odred koji su ugrožavali komunikacije koje su vodile iz doline Save prema Jadranu. Borbe na Kordunu trajale su do

⁸⁰⁸ Izvještaj štaba 7. NOU divizije od 17. novembra 1943. godine štabu 4. korpusa NOVJ o rezultatima napada na Cazin. Ibid., str. 340.

⁸⁰⁹ Zapovijest Štaba 7. NOU divizije od 22. novembra 1943. podređenim jedinicama za napad na Glinu. Ibid., str. 401.

⁸¹⁰ Izvještaj štaba 8. NOU divizije od 29. novembra 1943. godine štabu 4. korpusa o borbama na liniji Glina—Petrinja i napadu na Hrastovicu. Ibid., str. 537.

⁸¹¹ Pismo GS NOV i POH od 13. decembra 1943. god. štabu 4. korpusa NOV i POJ o greškama i propustima u borbama oko Cazina i Gline, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 22, VII, Beograd 1958, str. 191.

14. decembra 1943, kada su prenesene na područje 7. banijske divizije u Baniju. U toku prvog tromjesečja 1944. godine 8. divizija i Kordunaški partizanski odred likvidirali su neprijateljske posade u sjevernom dijelu Korduna, koje je neprijatelj uspostavio za svojih ofanziva. Sa uspjehom su suzbiti svi pokušaji ustaško-domobranskih snaga koje su pokušavale upadati na pojedinu slobodnu teritoriju Korduna. Njemačka vojna komanda pred desant na Drvar pokušaće uz saradnju 2. armije i štabova 15. brdskog i 69. armijskog korpusa izvesti operaciju »Šah« na slobodnu teritoriju Korduna, Banije i Cazinske krajine. Cilj toga napada je bio obmanjivanje većih partizanskih snaga i vezivanje 4. korpusa za vrijeme glavne operacije na Drvar 1944. godine. U osmodnevnim ogorčanim borbama, koje su se vodile na području od Karlovca, Generalskog Stola i Tounja s njemačkim jedinicama koje su nadirale prema Bosanskoj krajini, nanijeti su teški gubici u ljudstvu i materijalu.

*Omladinska četa formirana na Kordunu u sastavu 2. bataljona 11. krajiške brigade kod Ljubovije na Drini 1944. godine s komandir
Dušanom Živković*

Poslije ovih operacija od juna 1944. godine kordunaške i banijske jedinice odlazile su u druge krajeve. Štab Četvrtog korpusa odlučio je da 8. divizija napadne neprijatelja u Belaju i Dugoj Resi. Napad je izvršen 5. juna 1944. godine, ali zbog jakog otpora ustaša nije uspio. Divizija je prešla u Pokuplje gdje se spojila s Trideset četvrtom divizijom. Na tom pohodu razoružala je 2. bri-

gada selo Buševac. Odmah se brigada povlačila prema Karlovcu. U saradnji sa 1. brigadom »Franjo Ogulinac Seljo« brigade 8. divizije u sadejstvu s Trideset četvrtom divizijom napale su ustaška uporišta ispred Karlovca — Blatnicu i Rečicu. Uporište u Blatnici je savladano, dok su u Rečici postignuti manji vojni uspjesi. Jedinice prve kordunaške brigade sa još dvije brigade (Karlovačkom i Seljinom brigadom)⁸¹² iz sastava 34. divizije prešle su 21. i 22. juna 1944. godine željezničku prugu Zagreb—Karlovac za Žumberak. Na Žumberku Prva brigada vodila je teške borbe s Nijemcima i ustašama kod Kordića i Plavca, nedaleko od Krašića. Nakon velikih borbi koje su se vodile između hrvatskih, slovenačkih partizanskih divizija i Nijemaca i ustaša 8. divizija se vratila na Kordun, a 34. divizija u Pokuplje.

U toku septembra 1944. godine 8. divizija s dijelovima 1. brigade je učestvovala u borbama u Lici, a 5. brigada na sektoru od Tounja do Ličke Jesenice. Velike borbe su vođene za Trojvrh, Vojnovac, Mudrić-glavicu u kojima je učestvovala 3. kordunaška brigada.⁸¹³ Štab Četvrtog korpusa je početkom novembra angažovao i Osmu diviziju za napad na Cazin, koji je zauzet 7. i 8. novembra 1944. god.

Jedinice 1. i 2. brigade 8. divizije i 1. brigade 7. divizije i Unske operativne grupe, nakon dvodnevniht teških borbi, zauzele su neprijateljsko uporište u Czinu. Neprijateljsku posadu sačinjavali su dijelovi 373. legionarske divizije, satnija ustaša Slunjskog zdru-ga, 50 gestapovaca i 16 žandarma. U borbama za Cazin iz neprijateljskih redova izbačena šu 722 vojnika, a zarobljeno je 267 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je i kompletno naoružanje od 3 minobacača, 23 puškomitraljeza i 341 puška. U borbama za Cazin brigade su imale 51 poginulog i 244 ranjena borca.⁸¹⁴

Neprijatelj je intervenisao jakim snagama, tako se 8. divizija prebacuje u rejon Plaški—Oštarije radi rušenja željezničke pruge. Usljedili su neprijateljski napadi 23. novembra, pa se divizija povlači na liniju Tobolić—Lisac—Plaški—Blata. Treća brigada zauzima položaje Drežnik-Grad—Rakovica radi sprečavanja neprijatelja da preko Vaganca proдре na slobodnu teritoriju prema Slunju. Prva i 2. brigada zadržala su se na području Plaškog gdje vode borbe u Janja-Gori 29. i 30. novembra protiv 33. ustaške bojne i bataljona legionara 392. divizije, koje je odbacila prema Vojnovcu. Zatim štab 8. divizije donosi odluku da se ove brigade povuku na područje Slunja. Na rejon Raštela i Rakovice 1. i 2. brigada 8. NOU divizije vratile su se 13. novembra 1944. godine nakon likvidacije neprijateljskog uporišta u Czinu. Kako je Cazin ponovo prešao neprijatelju pod kontrolu, brigade su se odmarale i sređivale za

812 Brigada »Franjo Ogulinac Seljo« formirana je 8. januara 1944. od 1. i 3. bataljona Turapoljsko-posavskog odreda i Bataljona Kljuka i u svom sastavu imala je oko 800 boraca. Karlovačka brigada formirana je 5. marta 1944. godine i sastojala se od tri bataljona u kojima je bilo 640 boraca. Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1956, str. 213.

813 Borbeni zapisnik Osmе divizije, reg. br. 27/4-3, kut. 827 i Operativni izvještaj štaba Osmе divizije, reg. br. 27/1-3, kut 827. Arh. VII JNA, Beograd.

814 Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 796.

nove vojne operacije. Komandant 5. bataljona 1. brigade Vaso Vukobratović Likić dobio je zadatak da njegov bataljon osigurava brigade i izviđanje prema neprijatelju. Kako je bilo maglovito, komandant s dva vojnika pao je u njemačku zasjedu i o tom događaju Đuro Mandić je zapisao: »Kotu Lipovača kraj Drežnika zaposjelo je oko 100 Nijemaca. Komandanta i dva borca su Nijemci na vrijeme uočili. Pustili su ih da se uspnu na kotu, nakon čega su stegli obruč da ih žive uhvate. Zahvaljujući junačkom srcu i fizičkoj kondiciji komandanta Vase, Nijemci skočivši na komandanta nisu ga mogli živa savladati, već ih je on valjao oko sebe, razbijajući im glave, jednostavno ih je lomio svojim jakim rukama dobro koristeći i pištolj. Videći da se snažni div ne da živ ukrotiti, Nijemci su primijenili u borbi noževe, jer u lomu i oni iz oružja nisu mogli pucati. Velikom junaku komandantu 5. bataljona Vasi Vukobratović su uništili željeni život. Mrtvo tijelo ostalo je na Lipovači, a Nijemci su se odmah povukli u polaznu bazu. U svom povlačenju na nosilima su odnijeli trojicu, a šestoricu na rukama ranjenih vojnika. Dok se komandant borio na život i smrt, dvojica partizana se uspjela izvući živa. Tako je izvršio svoj zadatak prvoborac iz Odreda Debela kosa, opjevani komandant 5. bataljona Vaso Vukobratović Likić.«⁸¹⁵ U decembru 1944. godine Prva i Treća brigada Osme divizije vodile su borbe na liniji Drežnik-Grad—Lička Jesenica protiv dva bataljona Sedmog ustaškog zdruza i grupacije četnika popa Momčila Đujića. Kako slobodna teritorija Korduna nije bila više ugrožena Osma divizija se zadržala do završnih operacija u susjednim oblastima u Cazinskoj krajini, Lici i Bosanskoj krajini.

Dok je 8. NOU divizija djelovala na području koje je graničilo s Likom i Gorskim kotarom, jedinice 7. NOU divizije vodile su operacije na području Banije. Pod stalnim pritiskom 7. NOU divizije jedinice Drugog sibirskog kozačkog konjičkog puka, Ustaški pokretni zdrug i žandari napustili su 11. januara 1944: godine Glinu.⁸¹⁶ Četvrta brigada 7. NOU divizije ušla je 11. januara 1944. godine u Glinu i 25 vojnika s oružjem i opremom iz 1. kozačke konjičke divizije priključilo se partizanima. Od ove grupe Čerkeza i ranije zarobljenih formirana je u 4. brigadi 7. divizije jedna četa od Rusa, koji su dobrovoljno prišli u sastav NOV i POJ. Nakon uspješno završenih borbi na Baniji jedinice 7. divizije vodile su žestoke borbe 13. jula 1944. godine sa neprijateljem na putu Tounj—Generalski Stol. U ovim borbama se istakla 3. banijska NOU brigada 7. divizije.” Poslije povratka s područja Korduna 7. divizija pripremana je za pohod u sjevernu Hrvatsku. U vrijeme priprema na Baniji jedinice 7. divizije izvele su niz operacija na

⁸¹⁵ Đuro Mandić, Okolnost pod kojima je poginuo komandant 5. bataljona Vaso Vukobratović Likić iz sela Brebernice kraj Krnjaka. Arh. Dušana Koraća, Zagreb, Barčićeva 14, bez sign.

⁸¹⁶ Izvještaj Zapovjedništva glavnog stožera domobranstva od 13. januara 1944. o napadu jedinica NOV i POH na Oštarije i o borbama kod Sagovine, Karlovca i Gline, Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knjiga 23, VII, Beograd 1958, str. 683.

⁸¹⁷ Jovo Borojević, Sinovi Šamarice — Treća banijska narodnooslobodilačka brigada, Beograd 1969, str. 188.

željezničkoj pruzi Sunja—Kostajnica. U tim operacijama 3. brigada uhvatila je i operativnog oficira — domobranskog majora 5. gorskog zdruga, od koga je dobiveno niz podataka o neprijateljskim snagama na području Siska i okoline.

Na osnovu plana GS NOV i POH 4. korpus uputio je 7. NOU diviziju 13. augusta 1944. godine na dvoipomjesečni pohod sjeverno od Save na područje Moslavine i Podravine. U Moslavini brigade su vodile žestoke borbe kod sela šamarice, Šimnjanika i Oštrog Zida gdje se bio smjestio štab 3. brigade. U borbama u rejonu sela Šimljenice 4. brigada vodila je teške borbe s Čerkezima. O tim borbama Jovo čakalo, komandant 3. brigade 7. divizije, zapisao je:

»Oko 8 časova 23. augusta neprijatelj je u pokretu iz Hercegovca i Grubišnog Polja ka Bjelovaru. Drugi i 4. bataljon 3. brigade sačekuju te snage u selu Pavlovcu, a 1. i 3. u Velikom Grđevcu. Na položajima se vodi jaka dvočasovna borba. Neprijatelj je brojno jači, na konjima, pokretljiviji, manevrom obilazi desni bok brigade, izbija na cestu ka Bjelovaru i izvlači se. Zaista je divno gledati borce koji, na ivici Grdevca, ukopani, mirno sačekuju i odbijaju juriš za jurišem dok se oko njih svakog časa rasprskavaju mine i granate i leti grumenje zemlje, a dim od eksplozije i sagorjelog baruta polako pritiska položaje. Izdržavamo i to nas nadahnjuje za nove podvige.«⁸⁷⁸ Zatim su jedinice 3. i 4. brigade vodile žestoke borbe za Križevce, koje su branili bobanovci, poznati ustaški krvnici. Križevci nisu zauzeti zbog pojačanih premoćnijih ustaških snaga na ovo područje.

Jedinice 7. divizije zatim kreću na Hlebine, koje osvajaju, ali kod Koprivnice su imale više gubitaka u borbi s Čerkezima. Potom su se brigade kretale u pravcu Žabna i prelazile cestu i prugu Križevci—Bjelovar. U vrijeme tih pokreta vodile su se borbe s neprijateljskim jedinicama jer su brigade ugrožavale ustaška uporišta u centralnom dijelu Hrvatske.

O boravku 3. i 4. brigade 7. divizije u sjevernoj Hrvatskoj Uroš Krunic, politkomesar 7. divizije, u izvještaju od 10. septembra 1944. godine je napisao: »Sela kroz koja prolazimo bogata su i neoštećena. Narod živi kao u mirno vrijeme. Ne osjeća se rat. Narod ne plaća porez, hrani se bolje nego ranije i gostionice rade. Narod u ovim krajevima je većinom hrvatski. Prema nama se odnosi toplo. Voli nas i cijeni zbog uspješnih borbi. Njihova stvarna ljubav prema našim borcima pokazuje se u pažnji koju oni ukazuju prema našim ranjenicima.

Kod boraca... moglo bi se reći da se sporadično osjeća želja za povratkom na Baniju. Inače u jedinicama je živost i vedrina, volja za borbom.

Ove naše dvije brigade (3. i 4.) danas stoje u vojnom i političkom pogledu dosta dobro... One još nisu zvanično proglašene udarnim, pa smatramo da bi to trebalo, učiniti.

⁸¹⁸ Jovo Čakalo, Sa brigadama sjeverno od Save, Sedma banijska divizija, Beograd 1967, str. 662.

Nastojimo prije 15. o.m. bar još jednu akciju izvesti da bi naša divizija u korpusu bila prva, kako ste vi to javili da bi možda i IV korpus bio u Hrvatskoj prvi. Naše borce veoma interesuje koja će brigada povodom ovog takmičenja dobiti ime PROLETERSKA. Takmičenje u našoj diviziji je masovno u svim sektorima rada. Naš je štab u pitanju akcija u toku ovog međukorpusnog takmičenja želio što više postići uspjehe sa svojim jedinicama."⁹ Kako se vidi iz ovog izvještaja, jedinice 7. divizije upućene su u Moslavinu, Podravinu i Posavinu kako bi se NOB i u ovim krajevima rasplamsao, što je podstaknuto i međukorpusnim takmičenjima koja su sprovedena u toku 1944. godine. Na tim takmičenjima pobijedio je VI korpus koji je imao i najveće materijalne rezerve za pružanje pomoći drugim partizanskim¹ jedinicama, koje su vodile borbu u pasivnijim krajevima,

Nakon uspješno završenih borbi na području sjeverno od Save i postignutih uspjeha u Moslavini i Podravini donijeta je odluka da se brigade vrate u Baniju. Treća i 4. brigada s prištapskim jedinicama i štabom 7. divizije prešle su rijeku Savu između Siska i Jasenovca, a kod sela Bobovca zatim i prugu i cestu između Sunje i Kostajnice. Na tim položajima dočekala ih je 2. brigada 7. divizije i omladina i narod Banije. Tada su jedinice zauzele sela Krčevo, Kostrešimu, Bjelovac gdje je doček brigada prešao u opšte narodno veselje naroda i oslobodilačke vojske.

U Vojnom vjesniku, listu 4. korpusa NOVJ od kraja septembra 1944. godine, pisalo je: 7. udarna divizija likvidirala je: 9 uporišta, 20 samostalnih bunkera. Ubila i ranila 20 oficira i 2 280 neprijateljskih podoficira i vojnika. Zarobljeno je 7 oficira i 373 podoficira i vojnika. Zaplijenjeno je: 1 teški bacač, 5 lakih bacača, 41 mitraljez, 28 šmajsera, 350 pušaka, 250 000, metaka, 300 mina za bacače, 26 pištolja, 28 km telefonskog kabla. Uništeno: 9 vozova, 4 lokomotive, 27 vagona, 17 kamiona, 5 bornih kola; pruga je prekinuta na 659 mjesta. To je pregled uspjeha 7. banijske udarne divizije, a ništa manji nisu bili uspjesi ni od 8. udarne kordunaške divizije.

Krajem septembra 1944. godine jedinice 7. divizije vodile su borbe u sadejstvu jedinica 8. divizije i partizanskih odreda na području Banije za uništenje neprijateljskih uporišta u Majuru, Stubljanima, Gornjem Hrastovcu, Stazi i šašu. Naročito je bila aktivna 3. brigada 7. divizije koja je iz zasjede uništila 12 kamiona i ubila 66 neprijateljskih vojnika i tri oficira.⁸²⁰

Vojne jedinice Četvrtog korpusa (Sedma, Osmi i Trideset četvrta divizija) početkom 1945. godine nalazile su se na teritoriji Banije, Korduna, Pokuplja i Žumberka. Neprijatelj, da bi spriječio pritisak prema Bihaću i učvrstio njegove prilazne komunikacije upućuje 11. februara 1945. god. 3 000 vojnika preko Zavalje

⁸¹⁹ Izvještaj politkomesara VII NOU divizije IV korpusa NOVJ, A VII, reg. br. 21/1.15, k. 813A.

⁸²⁰ Vojni vjesnik, glasilo 4. korpusa NOVJ Muzej revolucije naroda Hrvatske, bez sign.

od 10. septembra 1944. politkomesaru

od septembra 1944. godine, f. NŠ —

i Baljevca, a druge preko Izačića da potisnu iz područja Vaganca Drugu brigadu Osme kordunaške divizije, zauzimaju Drežnik-Grad i nastoje se spojiti sa snagama u Ličkoj Jesenici. Međutim, snažnom intervencijom 35. divizije i sadejstvom Prve i Druge brigade, Osme divizije odbačen je neprijatelj ka Bihaću i Ličkoj Jesenici.

Ostale jedinice Četvrtog i Jedanaestog korpusa izvodile su akcije na području Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. One su spriječile neprijatelja da učvrsti svoje pozicije na komunikaciji Bihać—Plitvice—Vrhovine i time su ozbiljno ugrozile njegove pozicije na području dolina rijeka Une i Kupe. Time su bile vezane veće neprijateljske snage na području Siska, Karlovca i Ogulina, gdje se nastojala zadržati pod kontrolom željeznička pruga od Zagreba do Rijeke.

Generalštab JA izradio je operacijski plan za završne operacije na osnovu koga je trebalo razbiti neprijateljski front u Srijemu i Lici, a zatim energičnim nadiranjem desnim krilom armija uz Dravu ka Koruškoj, a lijevim krilom fiz jadransku obalu prema Trstu, Soči i gornjem toku Drave i zatvoriti obruč oko njemačke balkanske grupacije armija u oblasti Julskih Alpa i Karavanki. Istovremeno, energično goniti neprijatelja centralnim dijelom zemlje dolinom rijeka Save, Une i Kupe prema sjeverozapadu u pravcu Zagreba, Karlovca i dalje prema Sloveniji radi konačnog uništenja.⁸²¹

»Pripremajući se za izvršenje postavljenih zadataka, glavne snage JA nalazile su se polovinom marta u sljedećem rasporedu:

3. armija (u sastavu sjeverne grupacije): tri divizije u Baranji i Bačkoj, dvije divizije (6. korpus) u Slavoniji i dvije divizije (10. korpus) u zapadnoj Slavoniji i Hrvatskom zagorju; 1. armija (u sastavu sjeverne grupacije): deset divizija u Srijemu i Posavini; 2. armija (centralna grupacija): u istočnoj Bosni; 4. armija (južna grupacija): glavne snage u sjevernoj Dalmaciji, a ostale u pozadini neprijateljskog fronta u Lici, Gorskom kotaru i Beloj krajini (ukupno devet divizija).⁸²² Pored armijskih grupacija izvjesni dijelovi vojnih formacija nalazio se pod rukovodstvom glavnih štabova pojedinih federalnih jedinica Jugoslavije, a formirani su i operativni štabovi za izvođenje određenih operacija s više različitih vojnih jedinica.

Četvrti korpus sa svojim jedinicama imao je zadatak da se angažuje na Kordunu, Gorskom kotaru, a zatim u Sloveniji i da štiti zajedno sa 7. korpusom desni bok 4. armije koja je najviše bila isturena prema zapadu.

Radi bržeg izvršavanja operacijskih zadataka Sedma banijska i Osma kordunaška divizija potčinjene su 27. aprila 4. armiji, a 29. aprila 1945. godine i Štab 4. korpusa. Tako je 4. armija početkom maja imala 110 000 boraca.

⁸²¹ Narodnooslobodilački rat naroda Jugoslavije, gl. urednik Velimir Terzić, knjiga 2. VII JI, Beograd 1958, str. 550.

⁸²² Ibid., str. 552.

U izvođenju ličko-primorske vojne operacije 4. armija je imala pred sobom njemački 15. brdski armijski korpus na liniji Karlobag—Udbina—Una, koji je trebalo da zatvori pravac kretanja JA preko Bihaća i Sunje i izbijanje u dolinu Save i preko Like, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara za Rijeku; 97. armijski korpus grupe armija C u Istri i Slovenačkom primorju sa zadatkom da osigurava njemačku pozadinu fronta u Italiji i morsku obalu od ušća Soče do Rijeke.

Neprijatelj, da bi spriječio nadiranje 4. armije, nastoji da s jačim snagama od 3. do 17. marta ovlada Kravskim poljem i Koreničkom kotlinom, pa je obrazovao front na liniji Gornji Lapac—Udbina—Lički Osik—Gospić—Karlobag. U tim borbama su učestvovali dijelovi 4. korpusa, naročito Sedma i Osma divizija. Radi razbijanja neprijateljskih snaga izvršeno je od 15. do 18. marta grupisanje oružanih snaga i 20. marta poslije artiljerijske pripreme jedinice Dvadeset šeste divizije izbile su u Lapačko polje i oslobodile Donji Lapac. U razbijanju njemačkog fronta u Lici Četvrti korpus je nastupao od sjevera. Dvije brigade Osme divizije nastupale su iz rejona Arapov dol—Poljanak na liniji Papari—Baljevac, a Treća brigada sadejstvovala je s jedinicama Devetnaeste divizije.

Četvrta armija razbila je front između Une i Gospića i ovladala Lapačkim i Kravskim poljem. Time je oslabljena odbrana Bihaća i stvoreni uslovi da se zatvori обруč oko neprijateljskog garnizona. U vremenu od 21. do 23. marta 1945. jedinice Četvrtog korpusa (Sedma i Osma divizija) oslobodile su sva sela između desne obale rijeke Korane i Bihaća. Na tom prostoru uništena su neprijateljska uporišta u Vagancu, Lič. Petrovom Selu, Malom i Velikom Baljevcu, Abdić-brdu, selu Prnjavoru, Izačić-Gradu, Brekovici, Vedrom Polju, na brdu Vučjak i s. Zavalji. Spajanjem jedinica Četvrtog korpusa s jedinicama Dvadeset šeste divizije Četvrte armije odlučeno je da se oslobodi i Bihać.

Prvobitna zamisao je bila da IV korpus napada neprijateljske garnizone na liniji: Bihać—Zavalje i drži položaje prema cesti za Donji Lapac, od kuda su se očekivale jedinice IV armije. U tome duhu jedinice IV korpusa krenule su u napad oslobađajući niz mjesta i tjerajući neprijatelja prema Bihaću i Zavalju. Nakon oslobodjenja Vedropolja 3. brigada 8. divizije napala je Zavalje gdje je bila zaustavljena od jakih njemačkih snaga. Poslije dva dana borbi, Nijemci su se 22. i 23. aprila 1945. počeli izvlačiti prema Žegaru i Bihaću. Upadom u Zavalje spojila se 3. kordunaška brigada s 1. dalmatinskom brigadom 26. divizije i zajedno s njom uz podršku čete tenkova upale u Bihać. U saglasnosti načelnika štaba IV armije Pavla Jakšića i komandanta IV korpusa Miloša Šumonje skoncentrisane su sve partizanske snage i produžene su borbe za oslobodjenje Bihaća.

Prema planu operacije za Bihać,⁸²³ trebalo je da operacije počnu 24. marta i zauzmu dijelove grada na lijevoj obali Une i sačuvaju most radi lakšeg forsiranja rijeke Une. Dijelovi Četvrte armije napadali su Bihać sa linije Zavalje—Vučjak, Treća brigada Osme divizije, ojačana tenkovskim bataljonom, napadala je pravcem Vedro Polje—Križ, koji se nalazi na periferiji Bihaća; jedinice Druge brigade kretale su se s položaja s. Klokot—s. Vrkašić; Muslimanska brigada Osme divizije bila je u divizijskoj rezervi, dč't je 1. brigada Osme divizije osiguravala položaje oko Plitvičkih jezera i s. Poljanak od pravca Korenice i Vrhovina, a Sedma divizija od pravca Cazina i Ostrošca.

Borbe vođene za Bihać od 24. do 27. marta 1945. godine bile su oštre, jer se neprijatelj ogorčen branio i prelazio iz odbrane u napade, tako da su neki dijelovi grada, kao i željeznička stanica, prelazili iz ruke u ruke. Ogorčene borbe su vodile brigade Osme divizije s ustaško-domobranskim jedinicama i Nijemcima. Herojske podvige su pokazivali borci Druge kordunaške brigade, Muslimanske brigade u rejonu željezničke stanice i u čišćenju predgrađa Bakšaiša u Bihaću. Neprijatelj, protjeran iz zapadnog dijela grada, čvrsto je branio prilaze rijeci Uni od jedinica Četvrte armije NOVJ. »U 10 sati prije podne 27. marta neprijateljske snage iz Bihaća izvukle su se pod zaštitom 104. njemačke divizije i povukle se prema Ostrošcu i Cazinu.«⁸²⁴

U borbama za oslobođenje Bihaća Osma divizija imala je 75 poginulih, 304 ranjena i 8 nestalih boraca.⁸²⁵ Gubici neprijatelja u borbama za Bihać bili su: 1 062 mrtva, oko 900 ranjenih i 750 zarobljenih vojnika. Oslobođenjem Bihaća otklonjena je opasnost desnom krilu četvrte armije i poremetilo odbrambeni sistem u dolini rijeke Une, te ugrozilo bok njem. grupe armija E u povlačenju na pravcu Slunj—Karlovac—Zagreb. Četvrta armija je dalje čistila zapadne dijelove Like i Hrvatsko primorje, a jedinice Osme divizije vodile su ogorčene borbe sa 104. njemačkom divizijom u rejonu Rakovice, koja se probijala preko Primišlja, Poloja i Perjasice za Karlovac. Borbe na području Primišlje—Raetine vođene su od 17. do 25. aprila 1945. god., kada je neprijatelj potisnut.

Na osnovu naređenja štaba Četvrte armije 28. aprila 1945. godine na područje Perjasice i Poloja došle su jedinice Trideset četvrte divizije, a Osma divizija je istog dana marševala za Istru i Slovenačko primorje. »Marš divizije predviđen je pravcem: Primišlje—Ogulin—Srpske Moravice—Brod na Kupi—Čabar i Sveti Petar u Sloveniji. Dužina puta iznosila je oko 170 km. Cio put trebalo je prevaliti za nepuna 4 dana, tako da brigade 2. maja prije podne izbiju u rejon Sv. Petra kod Postojne.«⁸²¹ Od Čabra i Prezida te ispod snijegom pokrivenog Snježnika jedinice Osme divi-

⁸²³ Plan operacije za Bihać, A VII JNA Beograd, kut. br. 828, reg. br. 4-5/2.

⁸²⁴ Ignjatije Perić, Peta kordunaška brigada, Beograd 1972, str. 246.

⁸²⁵ Pregled izvedenih operacija jedinica Osme divizije za mart 1945. Op. br. 22. od 4. aprila 1945. A VII JNA, Beograd, K. 828, reg. br. 7-1/1.

⁸²⁶ Ignjatije Perić, ibid, str. 250.

zije 1. maja su prešle staru »versajsku« jugoslovensko-italijansku granicu i 2. maja zaposjeli položaje kod Sv. Petra u rejonu Postojne. Usljed prodiranja Nijemaca od Rijeke prema Ilirskoj Bistrici Prva brigada nije dalje napredovala prema Postojni, već je zauzela komunikacije Postojna—Ilirska Bistrica. U to vrijeme vodila se odlučujuća borba za Trst, pa je bilo potrebno osigurati zaleđe jugoslovenskih jedinica kod Trsta, štab Četvrte armije izdao je naređenje štabu Osme divizije da se njene jedinice iz rejonu Postojne prebace u rejon Ilirske Bistrice i da spriječe prodor njemačkih jedinica iz pravca Rijeke. Druga brigada izbila je 3. maja 1945. sjeverozapadno od Ilirske Bistrice i došla u kontakt s njemačkim formacijama. Uveče su stigle i ostale jedinice Osme divizije.

Neprijatelj je uspio da zaposjedne Ilirsku Bistricu i dominantne visove, a noću od 3/4. maja 188. njemačka divizija probija se iz Ilirske Bistrice u pravcu s. Prem, koji se nalazi na putu za Trst. Štab Osme divizije prebacuje u rejon sela Prema Treću muslimansku brigadu,⁸²⁷ a na komunikaciju Ilirska Bistrica—Prem Prvu brigadu Osme divizije.

Četvrtog maja vođene su žestoke borbe oko Prema, gdje su pojedini položaji prelazili i do pet puta iz neprijateljskih ruku u ruke brigada. U toku 5. maja Nijemci nastoje da ovladaju svim dominantnim položajima oko Ilirske Bistrice kako bi stvorili povoljnije uslove da se probiju prema Trstu. U sumrak 5. maja 1945. g. stiže na položaje i Sedma banijska divizija, koja pomaže zatvaranje obruča oko njemačkih formacija. »U toku 6. maja 1. i 3. muslimanska brigada Osme divizije, uz saradnju sa divizionom i korpusnom artiljerijom, razbile su neprijateljsku grupaciju kod sela Prem. Dok su se vodile odlučne borbe kod s. Prem, neprijatelj je iz Ilirske Bistrice u dva navrata pokušao da se probije prema ovom selu... Međutim, sve ove pokušaje spriječile su jedinice Druge brigade.«⁸²⁸ Nakon razbijanja neprijateljskog klina prema s. Prem čitava Osma divizija prelazi u napad na Ilirsku Bistricu.⁸²⁹ Desno od Osme divizije napadala je 10. brigada Dvadeset devete hercegovačke divizije, a lijevo Sedma banijska divizija. Oko 22 sata 6. maja jedinice Druge brigade u sadejstvu Treće muslimanske brigade prodiru uz pomoć Prateće čete u centar Ilirske Bistrice, gdje su zauzeli neprijateljsku bolnicu sa 200 ranjenika. Time je neprijatelj bio demoralisan za vođenje daljih borbi za probijanje u pravcu Trsta i traži pregovore.

Na inicijativu Nijemaca u toku noći je nekoliko puta vatra prekidana i pregovori obnavljani. Sedmog maja 1945. pred zoru u štab Osme divizije došla je nova grupa viših oficira naglasivši

⁸²⁷ Nakon rasformiranja Treće brigade Osme divizije Muslimanska brigada je preimenovana u Treću muslimansku brigadu Osme divizije.

⁸²⁸ Ignjatije Perić, Peta kordunaška brigada, Beograd, 1972. str. 253.

⁸²⁹ Bojna relacija 8. divizije za mjesec maj 1945. god. Op. br. 12/1945. od 15. juna 1945. A VII JNA, Beograd, K. 828.

da ima sva ovlašćenja od generala Kiblera, komandanta Devedeset sedmog armijskog korpusa. Nijemci, ocijenivši da se ne mogu izvući, potpisali su sporazum o bezuslovnoj kapitulaciji. Sporazum u ime NOVJ potpisao je načelnik štaba Četvrtog korpusa Stanko Bjelajac, a u ime njemačke komande komandant Devedeset sedmog korpusa general Kibler.⁸³⁰

Tada se jedinicama 8. divizije NOVJ predalo 16 000 njemačkih vojnika i starješina. Dijelovi 188, 392, 237. divizija 97. korpusa položile su oružje. Hiljade Nijemaca 7. maja 1945. kretalo se od Ilirske Bistrice u pravcu unutrašnjosti zemlje. Poslije dva dana, 9. maja 1945, kapitulirala je i fašistička Njemačka. Tada je štab 8. divizije izdao vanredno izdanje divizijskog vojnog lista Bratstvo, a preko Radio-stanice Zagreb borci i rukovodioci 8. divizije poslali su narodu Korduna i Cazinske krajine pozdravni telegram u kome, između ostalog, stoji: »U ovim svečanim danima, kada narod naše napaćene domovine slavi praznik svog oslobođenja ispod fašističkog jarma i kada širom naše domovine i čitavog slobodoljubivog čovječanstva odzvanjaju zvuci pobjede nad najvećim neprijateljem čovječanstva njemačkim fašizmom, pozdravljaju vas vaši sinovi borci vaše junačke divizije i čestitaju vam ovaj veliki praznik.«⁸³¹ Borci divizije nakon izvojevanje pobjede postrojeni su na livadi kraj Ilirske Bistrice, gdje su održani prigodni govori. Borcima je saopšteno: »Rat je završen. Izvojevali smo pobjedu. Jugoslavija je slobodna. Istra je naša.« Dok su jedinice 8. kordunaške divizije vodile završne borbe kod Ilirske Bistrice, na području Korduna vodile su se završne operacije za oslobođenje grada Karlovca.

Poslije oslobođenja Bihaća 28. marta 1945. godine⁸³² od strane jedinica Četvrte armije NOVJ njemačka 104. divizija povukla se iz doline Une u Karlovac. Povlačeći se pred jedinicama Jugoslovenske armije i sa drugih pravaca, u Karlovac su stigli Drugi i Četvrti policijski puk, Dvadeseti lovački puk, Dvadeset šesti pionirski bataljon i dijelovi Trinaeste ustaško-domobranske divizije. Istovremeno, nakon poraza na rijeci Dravi u Karlovac se prebacio i štab Devedeset prvog armijskog korpusa. U gradu su se nalazile i manje snage ustaško-domobranskih jedinica koje su tada djelovale pod zajedničkim nazivom Oružane snage NDH.

Štab Druge armije NOVJ za izvođenje vojne operacije formirao je Karlovačku grupu divizija — 3, 4, 10. i 34. divizija (34. divizija pridodata iz 4. korpusa) koje su obuhvatnim napadom krajem aprila i početkom maja 1945. godine imale zadatak da oslobode grad Karlovac.

⁸³⁰ Joco Tarabić. Kordunaši na položaju, Narodna armija, Beograd, 1970, str. 199.

⁸³¹ Tri godine Osme udarne divizije, izdao Klub Osme udarne divizije, 4. novembra 1945, str. 93.

⁸³² Ignjatije Perić, Petnaesta kordunaška brigada, Beograd 1969. (Vidi str. 278—285.)

Prikupljanje divizija izvršeno je do 29. aprila na prostoru Tounj—Ogulin—Vrbovsko, tako da su snage Četvrte divizije potisle dijelove 104. njemačke divizije s područja između Mrežnice i Korane 30. aprila 1945. godine. Prvog maja prešle su u opšti napad i ostale jedinice Karlovačke grupe divizija. U dvodnevnim borbama, savlađujući otpor neprijatelja na dobro organizovanim položajima, naročito između rijeka Dobre i Korane, jedinice Karlovačke grupe divizija izbile su na liniju Brođani, Ladvenjak, Duga Resa, Novigrad na Dobri. Deseta divizija zauzela je polazne položaje za napad na odsjeku željezničke stanice Skakavac—Barilović, Četvrta divizija na odsjeku između Korane i Mrežnice, Treća divizija u rejonu Generalskog Stola, a Trideset četvrta divizija na liniji Straža—Vukova Gorica, predio između rijeka Dobre i Kupe. Na tome potezu štab 91. armijskog korpusa organizovao je spoljnu odbranu Karlovca linijom od željezničke stanice Skakavac—Vukmanić—Barilović—Generalski Stol—Bosiljevo—rijeka Kupa.

Noću 2/3. maja divizije su produžile napad na cijelom frontu i 3. maja poslije žestokih borbi ovladale linijom neprijateljske odbrane. Krajem dana krilne divizije obuhvatile su Karlovac, istočno Deseta divizija kod Brođana forsirala je rijeku Kupu i organizovala mostobran, a na zapadu i sjeveru Trideset četvrta divizija izbila je na rijeku Kupu sjeverno od ušća Dobre, napala Ozalj i zauzela ga sutradan.

Treća divizija prinudila je neprijatelja da se noću 1/2. maja povuče iz Generalskog Stola u pravcu Karlovca, a Četvrta divizija izvršila je proboj na svom pravcu nastupanja i ispresijecala neprijateljsku odbranu između rijeka Korane i Mrežnice. Jedinice Četvrte divizije napredovale su uz teške borbe i tek noću 5. maja, poslije nekoliko juriša, uspjele su da odbace neprijatelja sa linije Turanjska brda, Vinica i Mrežnica u Karlovac. Poslije izvršenih priprema, noću 5/6. maja 1945. god., Četvrta i dijelovi Treće i Desete divizije izvršili su napad na grad Karlovac. U oštrim uličnim borbama 6. maja zauzet je veći dio grada, a neprijatelj je odbačen u sjeverni dio grada.

Na području sjevernog dijela grada Karlovca neprijatelj je snažnim pritiskom na jedinice 10. i 34. divizije sjeverno od rijeke Kupe uspio potisnuti ove divizije i osloboditi komunikacije u pravcu Zagreba. Tako su se neprijateljske snage uspjele izvući 7. maja iz grada na prostor između Kupe i Klinča-Sela, gdje su vođene žestoke borbe. Karlovac je tada potpuno očišćen od neprijatelja. Neprijateljska grupacija pod pritiskom povlačila se u pravcu Samobora pred jedinicama 2. armije okupljenih u Karlovačkoj grupi divizija, potpomognutoj s Unskom operativnom grupom divizija, koja je prodirala uz desnu obalu rijeke Save, oslobodila Sunju,

Petrinju, Sisak i izbila na komunikaciju Zagreb—Karlovac i time spriječila put neprijatelja u pravcu Zagreba.⁴³

Oslobođenjem grada Karlovca potpuno je uništena neprijateljska odbrambena linija stvorena na rijekama Ilovi, Uni i Kupi sve do Generalskog Stola, iznad Karlovca. To je bila glavna odbrambena linija za odbranu Zagreba na kojoj su neprijateljske snage pretrpjele poraz i nisu spriječile dalje napredovanje jedinica Jugoslovenske armije. Oslobođenjem grada Karlovca uništeno je i posljednje neprijateljsko uporište na Kordunu.

833 Izvještaj štaba II armije o borbama od Une do Celja od 20. aprila do 14. maja 1945, fot. k. AMGZ-a, reg. br. 1082 — f. 84/55. Vojna enciklopedija, knjiga 4. Gl. ured. general-pukovnik Nikola Gažević, Beograd 1972, str. 245. Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945. Odg. urednik general-pukovnik Velimir Terzić. VII JA, Beograd 1958, str. 642.

ČETVRTI DIO

DJELOVANJE KPH, AFŽ-a, SKOJ-a, USAOH-a
I JNOF-a NA KORDUNU I BANIJI

Partijske organizacije u toku rata na Kordunu izgubile su veliki broj svoga članstva. Jedni su izginuli u prvim danima okupacije, dok su drugi pali kao borci u partizanskim odredima u borbi s neprijateljem, čitava 1941. godina i prva polovina 1942. prošle su u naporu Okružnog komiteta KPH Karlovac da mobilizuje narod u naseljima s hrvatskim stanovništvom i time proširi pokret i u hrvatskim krajevima.

Druga konferencija KPH za okrug Karlovac, održana od 12. do 14. marta 1942. godine u Kladuši, analizirala je stanje na području kotarskih komiteta. Da bi se mogla razumjeti ta situacija, navodim izlaganja partijskih radnika tih krajeva: »U srezu Cazin bila je dosta mala partijska organizacija, bilo je svega 5 do 6 članova. U julu su svi pali, samo je ostao jedan član, ali je i on morao da napusti taj djelokrug. Sve do oktobra (1941) bilo je tako. Od oktobra i ono malo što se radilo bilo je dobro. Sada ima prilično partijskih organizacija. Treba da njih ima i u vojsci i na selima, da budu žive i da budu aktivne.⁸³⁴ Upornim i dugotrajnim radom partijskih organizacija, formiranjem skojevskih i drugih antifasističkih organizacija situacija se znatno mijenjala u toku dalje borbe. Politička situacija nije se mnogo razlikovala na drugim područjima gdje se učvrstila vlast NDH. Partijski radnik Nikola Brezović, na Konferenciji u Kladuši, to potvrđuje: »Ne mogu bogzna koliko reći. Organizaciono je slabo. U Draganiću se sve izgubilo. U zadnje vrijeme je ostao jedan simpatizer. U Malom Erjavcu ima nešto više pa bi se mogla osnovati partijska jedinica. Tu ćemo se svejedno slabo moći osloniti. U Jaškovcu ništa ne postoji. U Ribniku postoji samo jedan član Partije, ali ne može ni on da se kreće jer na njega paze. Tamo je bio strijeljan jedan omladinac, tako da narod gleda sa žaljenjem na nas. Netretić ima samo jednog člana Partije. Možda se bude mogao stvoriti jedan odbor. Tri mjeseca je bila prekinuta veza sa OK, tako da se dosta slabo radilo. Drugovi iz Duge Rese nisu mogli da rade. U Pisarovini postoji odbor NOF-a i pokazao je dobar rad. Ima oko 50 simpatizera. .. Prodrli smo u Pokupski Gradec gdje je predsjednik bio naš čovjek. Bilo je mogućnosti i za OK. Kod Okića su neki ljudi koji su rekli da će raditi na našoj strani. Kod Žumberka 2 domobrana znaju za neko oružje, jedan teški i jedan laki mitra-

⁸³⁴ Husein Miljković Huška, Izlaganje na Drugoj konferenciji KPH za okrug Karlovac Mr Đuro Zatezalo, Dokumenti Druge konferencije KPH za okrug Karlovac 1942. HAK, Zbornik 4. Karlovac 1972, str. 161.

ljev i nekoliko pušaka. Imali smo vezu sa Slavonijom. U Kovačevcu su dva simpatizera, u posljednje vrijeme su se povukli... U Banskoj Selnici je neki obučar veoma dobar. U Šiljaviću, Rečici, Brdu i Dugoj Resi su ćelije.«⁵ Ovo stanje potvrdio je i Tomo Mihalić Tobija iz Duge Rese: »Do pred mjesec dana bilo je dobro. Sada su svi prisegli za ustašku bojnu ne iz dobre volje, nego što su morali. Jedan drug koji je bio dobar morao se prebaciti, tako da već mjesec dana nismo bili tamo. Bila je veza s Karlovcem.« Da je stanje u partijskoj organizaciji bilo nepovoljno i u Karlovcu, potvrđuje izlaganje člana MK KPH Karlovac Vlade Novakovića: »Slabo je organizaciono stanje, i to zbog toga što su se funkcioneri potpuno povukli. Još i danas postoji tamo jedna grupa intelektualaca koji ometaju rad. Kad je MK formiran, imamo 5 partijskih ćelija i 7 skojevskih ćelija. Tamo je partija veoma dobro stajala kad sam stupio u MK jer su drugovi bili pošteđeni. Ali kad je drug Grga (Marijan Čavić) pao, Partija je izgubila mnogo. Nakon dva dana pao je drug Kraš (Josip). Malo poslije bio je uhapšen drug Gojak (Stevo). Svi sekretari su pali. Organizacija se smanjila, opet jedna provala... Svi su tada nastradali i cijeli odbor narodne pomoći pada. Neki su strijeljani. Pala je drugarica Nada (Dimić). Moral je pao i rad je postao nejasan. Kad bi se sada uložilo malo više truda među radnike, oni bi napuštali Karlovac u masama.«⁷ Ti podaci pokazuju da se partijska organizacija nije tada učvrstila u krajevima s hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Sekretar OK KPH Karlovac dr Savo Zlatić, koji je izabran na 2. konferenciji OK KPH, ocjenjujući rad i predlažući nove zadatke rekao je: »Glavni naš nedostatak u organizacionom pogledu je taj što mi nismo uspjeli da ojačamo Partiju u hrvatskim selima, a naročito u karlovačkom radništvu. Ovdje smo imali velikih uspjeha, ali ono glavno što postoji je borbeno jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana. To se odražuje i u organizacionom pogledu. U Karlovcu nismo sprovodili partijsku liniju... Naša Partija je još uvijek seljačka.«⁸ Druga konferencija KPH za okrug Karlovac bila je značajna prekretnica za dalji razvoj ustanka na Kordunu i karlovačkom okrugu. Dr Vladimir Bakarić, član CK KPH i komesar GŠ NOV i POH, dao je sljedeću ocjenu: »... Partizani su najviša vlast. Partija ovdje nije vlast. Njen odnos je da vodi partizane... NOO-i vrše svu civilnu vlast zato što im je to dano... Partija je dobrovoljna organizacija i treba da sve organizira, naročito SKOJ koji može sve da okupi. To vodi da organizacije koje stvaramo ovise o partizanima... Na Kordunu ima niz sitnih stvari gdje se vidi da vjerujemo u Kordunašku Republiku. Sada je zatišje. U referatima niste dovoljno objasnili po-

⁸³⁵ Nikola Brezović, Izlaganje na Drugoj konferenciji KPH za okrug Karlovac. Ibid., str. 161.

⁸³⁶ Tomo Mihalić Tobija, Izlaganje na Drugoj konferenciji KPH za okrug Karlovac. Ibid., str. 162.

⁸³⁷ Vlado Novaković, Stanje partijske organizacije u Karlovcu. Ibid., str. 162.

⁸³⁸ Dr Savo Zlatić, Stanje i ocjene partijske organizacije okruga Karlovac. Ibid., str. 162.

trebu proširenja borbe i dalje. Mi bismo mogli ovu republiku izgubiti. Partija diže narod svagdje... Dužnost je Partije da sitnicama koje uljuljkivaju dadu pravo mjesto.“⁸⁹ Ta konferencija podstakla je širenje ustanka u hrvatskim i muslimanskim selima, kao i masovniji pristup iz tih krajeva u partizane. Rad partijskih organizacija osjećao se u svim oblicima borbe protiv okupatora i domaćih izdajica. Partija je raspravljala o vojnopolitičkoj situaciji, stanju u pozadini, radu s omladinom, AFŽ-u, NOO-ima i širenju slobodne teritorije i prenošenju borbe u hrvatska sela. Da bi se popravila situacija u okolnim selima Korduna, koja su bila pod uticajem neprijateljskih garnizona, kotarski komiteti KPJ su slali svoje najsposobnije aktiviste da preko političkog uticaja mobilišu za NOP. Neprijatelj NOP-a težio je svim sredstvima da uništi partizanske snage na Kordunu, a oštro je progonio i simpatizere i aktiviste u hrvatskim i muslimanskim selima. Na osnovu provale u KK KPJ u Velikoj Kladuši 12. augusta 1942. godine uhapšeno je oko 50 aktivista NOP-a. Bilo je hapšenja i provala i u drugim mjestima.

Masakri partijskih kadrova nisu zaustavili širenje ustanka i dalje grananje partijskih organizacija. Širenjem slobodne teritorije rastao je i broj pristalica NOP-a, naročito u Pokuplju, Žumberku i Turopolju. Paralelno su se razvijale i partijske organizacije i stvarali novi partijski forumi. Tako je 15. oktobra 1942. formiran OK KPH za Pokuplje. (Obuhvatao je kotare Samobor, Jastrebarsko, Pisarevina i Velika Gorica.) U OK KPH za Žumberak i Pokuplje ušli su Većeslav Holjevac, Milka Kufrin, Ivica Lopaić, Ignac Pipić, Stjepan Koren Bendžo, Duka Vasić, a zatim za sekretara Okružnog komiteta KPH dolazi iz Zagreba Lutvo Ahmetović. Okružni komitet KPH za Žumberak i Pokuplje donio je odluku da uz pomoć Kotarskog komiteta KPH Pisarovina formira i kotarske komitete u Žumberku, Samoboru, Jastrebarskom i Velikoj Gorici, a za kotar Karlovac da se formira poseban kotarski komitet. Tome zadatku se prišlo odmah pa je u decembru 1942. formiran KK KPH Samobor, a zatim i ostali kotarski komiteti u toku 1943. godine.

Brojnim jačanjem organizacije KPJ u Žumberku i Pokuplju u partizanskim jedinicama i pozadini stvoreni su uslovi za sve širi politički rad u neposrednoj blizini grada Zagreba.”⁹⁰

Partijski rad na Kordunu u toku 1943. godine bio je znatno razgranat, kako u pozadini, tako i u vojnim jedinicama. Dr Savo Zlatić Mićo, sekretar OK KPH Karlovac, piše: »Partijske organizacije okruga Karlovac razvijale su se paralelno s usponom narodnooslobodilačkog pokreta. Na kladuškoj konferenciji bilo je 136 čelija sa 864 partijca. Partijske organizacije u VIII kordunaškoj diviziji odijelile su se od okružne organizacije još 1942. i imale su u vrijeme održavanja Treće konferencije 785 članova.

⁸³⁹ Dr Vladimir Bakarić, Izlaganje na 2. konferenciji KPH za okrug Karlovac. Ibid., str. 164—165.

⁸⁴⁰ Mr Dušan Korać, Narodna vlast u Zagrebu (1941—1945), Zagreb 1978, str. 125

Oko 500 partijaca je poginulo ili stradalo u tom periodu, pa ipak je na svoju Treću konferenciju poslalo svoje delegate 1 040 članova Partije, među kojima je bilo i 150 žena.

Postojali su kotarski komiteti u kotarima Vojnić, Vrginmost, Veljun, Slunj i Plaški, a za kotar Karlovac i grad Karlovac formiran je Područni komitet. Sa 150 čelija neposredno je rukovalo 22 općinska komiteta. Od 1 040 partijaca bilo je 140 radnika, 748 seljaka, 48 obrtnika i namještenika, 67 intelektualaca i 8 bivših oficira i podoficira. Po nacionalnosti bilo je 811 Srba, 197 Hrvata i 5 Slovenaca. Neposredno s partijskim organizacijama bilo je povezano još 151 kandidat, od toga 9 žena i 35 tzv. partijskih aktivista sa 137 članova, među njima 42 žene.⁸⁴¹

Treća partijska konferencija Karlovačkog okruga održana je od 20. do 23. novembra 1943. godine u Vojniću. Na konferenciji prisustvovalo je 215 delegata s pravom glasa (131 seljak, 44 radnika, 20 zanatlija i namještenika i 20 intelektualaca). Delegati po nacionalnom sastavu bili su 178 Srba, od toga (22 žene), 36 Hrvata (od toga 9 žena) i Slovenac. Na konferenciji je prisustvovalo i 34 delegata sa savjetodavnim pravom glasa uz mnogobrojne goste iz drugih društveno-političkih organizacija i partizanskih jedinica.

Treća okružna partijska konferencija radila je na osnovu dnevnog reda:

1. a) Sadašnja politička situacija i donošenje osnovnih zadataka Partije
b) Borba naše partijske organizacije za provođenje partijske linije u okrugu
2. Rad Partije u vanpartijskim organizacijama
a) NOO-i, b) AFŽ, c) USAOH i SKOJ
3. Organizaciono pitanje i politika kadrova
4. Rad Partije u vojnopozadinskim vlastima i odredima (Tada su na Kordunu djelovali Kordunaški odred, Plaščanski odred i Karlovački odred na terenu između rijeka Mrežnice i Kupe i Komande područja s potčinjenim komandama mjesta — nap. autora)
5. Agitprop
6. Izbor novog okružnog komiteta i donošenje rezolucije.

Treća okružna partijska konferencija analizirala je sve uspjehe i neuspjehe NOB-a na Kordunu i donijela nakon svestrane analize zadatke za dalje proširenje i učvršćivanje NOB-a i postavila zadatke pred članstvo KPJ, kao i pred NOO-e, JNOF, AFŽ, USAOH i SKOJ u okrugu Karlovac.

Konferencija je izabrala i novi OK KPH Karlovac u koji su ušli: Dušan Livada (sekretar), Ivo Amulić, Milić Dejanović, Milica

⁸⁴¹ Dr Savo Zlatić Mićo, Okrug Karlovac od II do III okružne partijske konferencije, Treća godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumbereka, Zbornik 8. HAK, Karlovac 1977, str. 39.

Vujičić, Vlado Novaković, Milka Ilić, Milutin Košarić, Dušan Rkman, Janko Furdek, Pero Matečić, Mane Trbojević i Mičo Ležajić. Ovaj sastav OK KPH Karlovac djelovao je sve do odlaska Dušana Livade u vojne jedinice za rukovodioca u decembru 1944. godine. Tada dolazi za sekretara OK KPH Karlovac Dušan Dragosavac, koji vrši tu dužnost do završetka rata 1945. godine, a dužnost organizacionog sekretara vršio je Mane Trbojević. Okružni komitet u tom periodu nije imao većih personalnih izmjena, osim što je u njega došao Božo Rkman, koji je već u oslobođenju preuzeo dužnost od Mane Trbojevića.

Značajan je bio rad partijskih organizacija Banije kroz čitavo vrijeme rata, što potvrđuju i održane okružne partijske konferencije. Druga konferencija OK KPH Banije održana je 20—22. oktobra 1943. godine u Klasnici uz prisustvo 109 delegata, koji su predstavljali partijske organizacije Banije. Na konferenciji bili su prisutni Vladimir Bakarić, Vladimir Dedijer i druge visoke ličnosti tadašnjeg političkog i vojnog sastava. Partijska okružna konferencija bavila se političkim stanjem na području Banije, kao i cjelokupnog NOB-a i položajem Jugoslavije u svjetlu svjetske politike i ratnih kretanja. Okružni komitet KPH Banije nastojao je da preko 4 kotarska i 21 opštinski komitet KPH koji su obuhvatili 138 partijskih ćelija sa 679 članova KPJ vodi pravilnu politiku u smislu direktiva CK KPH i CK KPJ. U to vrijeme u partizanskim odredima i vojnopozadinskim ustanovama radilo je 35 partijskih ćelija, koje su obuhvatale 209 članova KPJ i partijsko članstvo u brigadama uz organizaciju SKOJ-a koja je imala oko 1 500 članova — bili su znatna politička snaga u vođenju narodne revolucije na tom području.

Okružna partijska konferencija izabrala je poslije svestrane analize političke situacije i kretanja NOB-a na području Banije novi OK KPH Banije. U OK KPH Banije izabrani su: Čedo Borčić, Čiro Madžarac, Milka Vranešević, Tone Štajcer Crni i Nikola Slatković. Svi drugovi sačinjavali su partijski biro OK KPH Banije. U Plenum OK KPH Banije izabrani su: Nikola Vujić, Simo Todrović, Vujo Banjanin i Dušan Dukić. Nakon završenog izbora Druga okružna konferencija Banije donosi i Rezoluciju koja, između ostalog, kaže:

»... Uprkos svim teškoćama rata i svim žrtvama koje su podnesene narod Banije pokazuje visoku svijest i težnju da borbu, koju je pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije započeo, dovede do kraja. Sinovi Banije u VII udarnoj diviziji, zajedno sa ostalim divizijama naše junačke NO vojske, ponijeli su tu svijest čitavom našom zemljom i omogućili svojom borbom ponovni ustanak srpskog naroda u Hercegovini, Sandžaku, Crnoj Gori i Srbiji. Narod Banije prigrlio je smisao borbenog bratstva Srba, Hrvata i Muslimana. To bratstvo moramo još više produbiti, moramo ga proširiti na sav hrvatski narod Banije. Danas, kada su se listom digli u borbu Hrvati Dalmacije, Hrvatskog primorja, Hrvatskog

zagorja, Slavonije i ostalih krajeva, dužnost je i Hrvata Banije da se približe borbi koja se vodi i za njihovu slobodu i da podijele teret te borbe sa bratskim srpskim narodom. Narod Banije dao je heroje kao Vasilja Gaćešu, Ninu Marakovića i Zivka Bronzića, koji su kroz borbu stvarali i učvrstili bratstvo Srba i Hrvata Banije. Zato će se narod Banije i ubuduće oduprijeti svakom pokušaju da se to jedinstvo razbije. Narod Banije stoji čvrsto na principima produbljavanja bratstva Srba, Hrvata i Muslimana i na budnom čuvanju jedinstva svih jugoslovenskih naroda. Narodno-oslobodilačka vojska i Komunistička partija, u koju je narod kroz borbu stekao neograničeno povjerenje, dovešće ga do konačne pobjede.. „⁸⁴² Okružna partijska konferencija donijela je zaključak da se provedu izbori za partijska rukovodstva u kotarima i opštinama.

Dalji rad OK KPH Banije do kraja 1943. godine razvijao se u znaku mobilizacije, izbora za NOO-e i drugih aktivnosti u uslovima neprijateljskih priprema i izvođenja dijela Šeste neprijateljske ofanzive protiv NOV i POJ. Ova ofanziva na Baniji i Kordunu izvedena je pod nazivom »Panter«, novembra i decembra 1943. godine.

U to vrijeme pojačan je i politički rad na Baniji, naročito poslije povratka Sime Todorovića sa II zasjedanja AVNOJ-a. Tada su prenesene i direktive i zaključci donijeti na zasjedanju AVNOJ-a s kojima su upoznate sve društveno-političke strukture Banije.

Analiza rezultata rada i borbe izvršena je na plenarnoj sjednici OK KPH Banije 23. decembra 1943. godine. Tada je ustanovljeno da je najveći uspjeh postignut u dobrovoljnoj mobilizaciji za NOV i POJ i u prikupljanju materijalnih rezervi. Iz tih materijalnih rezervi i aktiviranih dobara naroda Banije snabdijevane su partizanske jedinice, razne radionice, bolnice, komiteti i svi ostali aktivisti koji su bili u pokretu a da se nisu mogli hraniti kod kuće. Cjelokupna organizacija vršena je pod rukovodstvom KPJ.

U vremenu od druge polovine 1943. godine sve je teže bilo rukovoditi radom partijskih organizacija Siska i njegove okoline zbog udaljenosti od OK KPH Banije i prepreka rijeka Kupe i Save. Zbog toga partijske organizacije na tome terenu djelovale pod rukovodstvom KK KPH Sisak samostalno, a zatim će se vezati na OK KPH Pokuplje u 1944. godini.

Intenzivna aktivnost KPJ na Baniji bila je u toku 1944. godine, naročito oko provođenja izbora za NOO-e. Na predlog Okružnog komiteta KPH Banije izvršena je kadrovska popuna u Komandi područja Banije gdje je Simo Todorović bio komandant, Milan Despot politički komesar, Ranko Milojević sudski isljednik, a Adam Momčilović rukovodilac Pokrajinskog obaveštajnog centra (POC). U Komandu mjesta Petrinje postavljeni su za rukovo-

⁸⁴² Rezolucija Druge okružne konferencije KPH Banije od 20 do 22 oktobra 1943. godine, AIHRPH Zagreb, fond OK KPH Banije, kut. 180, sign. 271—277.

dioce Ilija Ranić, Pajo Manojlović, Šabanac i Žesković. U Komandu mjesta Gline došli su Dušan Sužnjević Čiko, Ivan Čauš, Pero Španović i Duka Arbutina. Rukovodeći kadar Komande mjesta Dvora na Uni sastojao se od Dmitra Suzića, Đure Karapandže, Steve Vučkovića i Steve Ercega.

Posebna pažnja posvećena je vojnopozadinskim ustanovama zbog pokušaja infiltracije neprijatelja na slobodnu teritoriju Banije i vršenja neprijateljske propagande u korist dinastije Karađorđevića i pokušaja stvaranja četničkog pokreta od ubačenih lica s drugih područja. U borbi protiv neprijateljskih špijuna i diverzanata imala je značajan uspjeh Četa PPK koja je samostalno djelovala, ali pod rukovodstvom Komande područja i Bataljona PPK, čije je sjedište bilo u Topuskom.

U februaru 1944. godine izvršene su neke promjene i u OK KPH Banije, tako da je komitet tada imao 11 članova, i to: Čedo Borčić, Vujo Banjanin, Dragutin Stojaković Putnik, Milka Vranešević, Simo Todorović, Dragan Mitić, Adam Dupalo, Dušan Dukić, Nikola Vujić, Mićan Pribičević i Branko Drezga. Kako su partijski kadrovi bili bez većih partijskih iskustava ili bez škole, OK KPH Banije tražio je od CK KPH da mu se pošalje pomoć u kadrovima. Zahtjev OK KPH Banije prihvaćen je od CK KPH i na Baniju su u martu 1944. godine upućeni Dušan Dragosavac, Milan Pokrajac, Borka Korać, dok su neki partijski radnici iz Banije upućeni na rad u Zagreb, kao što je Nikola Slatković i u krajeve s hrvatskim stanovništvom.

Uspješan razvoj NOB-a u toku 1944. godine pokazuje i brojka od 1 125 članova Partije i 231 kandidata, koji su bili obuhvaćeni u 177 partijskih ćelija, 29 opštinskih komiteta, 4 kotarska i Okružni komitet KPH Banije.⁸⁴³ Prema socijalnom sastavu radnika je bilo 102, seljaka 923, obrtnika 23, namještenika 32 i zanatskih majstora 45. Nacionalni sastav članstva bio je sljedeći: Hrvata 133, Srba 988 i od ostalih narodnosti 4 člana.

U sastavu 7. udarne banijske divizije krajem 1944. godine bilo je 677, kandidata 109 i 695 članova SKOJ-a. Ukupno je na Baniji djelovalo krajem 1944. godine 1 802 člana KP, 340 kandidata i nešto veći broj članova SKOJ-a. S tim snagama je dočekana 1945. godina, kada se Partija priprema za konačno oslobođenje zemlje.

OK KPH Banije pripremao je svoju 3. partijsku okružnu konferenciju koja će se održati u aprilu 1945. godine. Na toj konferenciji raspravljana je politička situacija i objašnjena politika KPJ za preuzimanje vlasti u cijeloj zemlji. Tada je partijska organizacija porasla na 1 256 članova i 236 kandidata za članove KPJ. Na konferenciji se raspravljalo o radu članova KPJ i ulozi cjelokupne partijske organizacije na Baniji. Posebna je pažnja posvećena NOO-ima, NOF-u, AFŽ-u, USAOH-u i SKOJ-u i njihovoj ulozi u borbi za konačno oslobođenje zemlje.

⁸⁴³ Podaci o brojnom stanju KPJ Banije 31. decembra 1944. godine. AIHRPH Zagreb, fond OK KPH Banije, kut. 181, sig. 439 i kut. 41-2 744-2 836.

Rukovodioci i društvenopolitički radnici iz Komande područja Banije, OK KPH i ONOO-a, snimljeni kraj Gline 1944. godine. Na fotografiji: Simo Todorović, Dušan Dragosavac, Čedo Borčić, Pero Španović, Stevo Hinič, Miloš Srbljanin, Nikola Francetič, Dragutin Stojaković, Milka Vranešević, Antun Štajcer, Nikola Slatković, Milan Mraković, Dr Đura Julius i drugi

Okružna partijska konferencija birala je i novi OK KPH Banije u koji su izabrani: Čedo Borčić za političkog sekretara, koga će kasnije zamijeniti Vujo Banjanin; Milka Vranešević izabrana je za organizacionog sekretara, koja je imala i organizaciju AFŽ-a Banije; Simo Todorović izabran je u partijski biro i zadužen je bio za NOO-e, a Dušan Dukić za rad sa SKOJ-em i USAOH-om; Milan Despot zadužen je bio za agitaciju i vojsku, dok su Dragan Mitić i Branko Drezga bili bez resorskih zaduženja.

U to vrijeme na Baniju je došla 34. divizija NOV i POJ, što je imalo značajan politički uticaj u pripremama Banije za proslavu 1. maja 1945. godine, gdje su se još držali neprijateljski garnizoni.

U pripremama prvomajske proslave najviše su se angažovali CK KPH i OK KPH Karlovca, Banije i Pokuplja. O tome svjedoči i sljedeći raspis:

»Pripremiti proslavu kapitulacije Njemačke. Izvršiti osvjetljavanje gradova, kresovi po brdima, zvona da zvone, artiljerijski plotuni. U centrima oblasti puščana paljba u garnizonima, a ne-organizovanu pucnjavu spriječiti. Kratki referati po fabrikama, mjestima i selima. Zborovi, plesovi, kola, koncerti, baleti, kazalište, kino, predstave i sportske priredbe. Istaći slike savezničkih vođa i TITA, a od rukovodilaca slike Edvarda Kardelja, Peke Dap-

čevića, Ivana Gošnjaka...a i ostalih domaćih i stranih viših političara.

Odavati počast palim borcima..«*"

Partija i SKOJ igraju još značajniju ulogu u vremenu formiranja partizanskih brigada, a zatim i divizije u toku 1942. godine Potkraj 1941. godine formirani su odbori i aktivni žena u oslobođenim i poluoslobođenim selima Banije u smislu Okružnice br. 4 Centralnog komiteta KPH od 6. decembra 1941. godine.

Odbori AFŽ-a formirani su u dvorskom kotaru u selima Stupnice, Trgovi, Gage, Dobretin, Brđani, Glavičani, Ljubina, Sočanica i Komora. U tim organizacijama ističu se u radu: Milka Vranešević, Anđelka Jarić, Dragica Kepčija, Ana Košić, Anda Bogović, Janja Milinković i mnoge druge. U glinskom kotaru formirane su organizacije AFŽ-a u selima Trnovac, Brestik, Brubanj, Klasnić, Buzeta, Veliki i Mali Gradac, Dragotina, Dabrina, Drenovac, šušnjar, Grabovac, Balinac, Gornje Selište, Majske Poljane, Majski Trtnik, Ravno Rašće, Vlahović, Bojna, Kozaperovica i Bijele Vode. U tim organizacijama isticale su se Mira Bjelajac, Dušanka Božić, Dragica Bunčić, Milja Novaković, Eva Petrović-Todorović, Vukica Mudrinić, Mira Mitić i dr.

U kostajničkom kotaru formirane su organizacije AFŽ-a u selima Utolice, Rausovac, Papići, Jasenovčani, šaš, Kostreši, Veliko i Malo Krčevo, Donji Hrastovac, Donji KukuVuzari, Komogovina i Mečenčani. U radu ovih sela ističu se Milja Bojanić, Ana Sužnjević-Stupar, Anka Vojnić-Slavić, Ljubica Marković, Ljubica Ratković-Popović, Vukosava Simić, Katarina Lukić i druge.⁴⁵

Rad organizacije AFŽ-a na Baniji se brzo razgranao i od 31. maja do 2. juna 1942. godine održava se Prva okružna konferencija KPH za Baniju, koju u ime AFŽ-a pozdravljaju Milka Vranešević, a Mira Bjelajac podnosi referat o radu AFŽ-a na Baniji. U tom vremenu organizacije AFŽ-a su se proširile i na ona sela gdje nisu bile formirane u toku 1941. godine.

Antifašistički front žena Banije organizuje kursove za žene, od kojih se aktiviraju borci i aktivistkinje za rad u NOO-ima. O tim naporima žena Banije zapisano je sljedeće: »Uz herojske podvige pojedinih žena-kurira i obavještajaca i si. u selima se u to vrijeme već osjeća organizovana pomoć žena za redovne i vanredne potrebe vojske (smještaj, ishrana i pranje rublja). Poznate su žene Drenovca (kot. Glina) koje u grupama nose partizanima hranu preko brda Jakovovića, pod jakom neprijateljskom vatrom. Pri napadu na žandarmerijsku stanicu kod Obljaja, koju su partizani opsjedali osam dana, žene Obljaja donosile su im na položaje svakog dana toplu hranu. Sabirne akcije hrane, rublja i uređaja za bolnice, šivenje bijelih pelerina za kamuflažu u snijegu,

844 Raspis CK KPH OK KPH Karlovca, Banije i Pokuplja, AIHRPH Zagreb, fond CK KPH, kut. 42-1-3961-1.

845 Izvještaj OK KPH za Baniju od 20. decembra 1941. god. CK KPH o situaciji, na terenu i radu partijske organizacije, Žene Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi, knuga I, Zagreb 1955, str. 63.

pletenje vunenih stvari i dr. — sve se to sada već vrši organizovano preko AFŽ-a.

Među ženama koje u to vrijeme aktivno rade na organizaciji AFŽ-a, uz ranije pomenute aktivistkinje, nalaze se: u dvorskom kotaru — Julika Tintor iz D. Žirovca, Draga Stojaković iz Ljubine, Štefa Špiljak iz Siska, Dragica Paprica iz Grmušana, Milka Zorić Mika iz Donje Komore i Neranza Jandrić iz Donje Stupnice; u petrinjskom kotaru — Marija Batnožić iz Rausovca, Vera Krunić-Maraković iz Kostajnice, Savka Haluza-Teslić iz Siska; u glinskom kotaru — Ljubica Peškir-Stambolija iz Donjeg Selišta, Dragica Bunčić iz Martinovića, Jana Borić-Popić iz Solne, Milka Čaldarević i Draga Turkulin; u kostajničkom kotaru — Milka Vujaković iz Podbrđana i Anka Vujanić Slavić iz Krčeva.⁸⁴⁶

Okružni komitet KPH Banije održava savjetovanje 8. i 9. oktobra 1942. godine, kada se održava i savjetovanje o radu sa ženama. Na tome savjetovanju izabran je Inicijativni okružni odbor AFŽ-a za Baniju. Savjetovanjem rukovodi član OK KPH Milka Vranešević, a prisustvuje mu i Lepa Perović, koju je CK KPH poslao na Baniju kao pomoć partijskim organizacijama, gdje je ostala do odlaska na ilegalni rad u grad Zagreb. Nakon savjetovanja u oktobru i novembru 1942. godine pristupa se u sva četiri banijska kotara izboru kotarskih i opštinskih odbora AFŽ-a. U isto vrijeme se priprema i 1. okružna konferencija AFŽ-a, a u tim pripremama se ističe Olga Kreačić-Kovačić Žoga, koja radi u Inicijativnom odboru AFŽ-a.

Okružna konferencija AFŽ-a Banije održana je 10. januara 1943. godine. Na konferenciji izabran je Okružni odbor AFŽ u sljedećem sastavu: predsjednica Kata Opačić, seljanka iz Balinca, sekretarica Milka Vranešević, studentkinja, a članice Izvršnog odbora bile su: Vera Maraković iz Kostajnice, Ljuba Bamburač, radnica iz kotara Petrinja, Kata Vujaklija, seljanka iz Žirovca, i Ana Sužnjević, seljanka iz Donjeg Hrastovca.⁸⁴⁷ U toku 1943. godine i organizacija AFŽ-a na Baniji pretrpjela je velike gubitke: u članstvu i rukovodećem kadru u 4. neprijateljskoj ofanzivi koja je prošla kroz sela Banije. Zbog toga Inicijativni odbor AFŽ-a Hrvatske pismom od 30. marta 1943. godine traži podatke i šalje uputstva kako da se učvrsti i popuni organizacija AFŽ-a na Baniji. Poslije sređivanja organizacija AFŽ-a u Hrvatskoj priprema se Prva konferencija AFŽ-a Hrvatske. Konferencija je održana 11, 12. i 13. juna 1943. godine u Otočcu, u Lici. Na konferenciji je govorio Vladimir Bakarić, zatim Anka Berus je podnijela politički referat, a Jela Bičanić o organizacionom stanju AFŽ-a u Hrvatskoj. Na konferenciji je izabran Glavni odbor AFŽ-a Hrvatske u koji su ušle: Kata Pejnović, Jela Bičanić, Dara Čudić, Seka Došen, Čana Bogdanović, Milica Vujičić, Draga Bakiš, Kata Opačić, Marija Novak, Neva Pajić, Anka Berus, Marija Bračika, Milka Bogunović,

⁸⁴⁶ Izvještaj OK KPH Banije od 31. avgusta 1942. godine CK KPH o radu sa ženama. *ibid.*, str. 129.

⁸⁴⁷ Izvještaj OK KPH Banije CK KPH o radu AFŽ-a. *Ibid.*, str. 190.

Mica Miljanić, Smilja štimac, Jovanka Pavić, Jula Rašković, Nada Trbović, Vera Gašparac, Vlatka Babić, Milka Milenić, Marija Đerđa, Ruža Kumic, Mara Kordić, Maca Gržetić, Olga Kovačić, Marica Zastavniković, Maša Vejnović i Ljubica Brković.

U Izvršni odbor izabrane su: Maca Gržetić za predsjednicu, Jela Bićanić za sekretaricu, zatim Kata Pejnović, Anka Berus, Olga Kovačić, Nevenka Pajić, Vlatka Babić i Milica Vujičić.

Isticale su se i svojim radom žene koje su tada bile obuhvaćene u 112 odbora AFŽ-a na Kordunu,⁸⁴⁸ a organizacija je imala 3 003 članice, među kojima je radilo 14 članova KPH. U toku avgusta i septembra 1942. godine na Kordunu su postojala 202 seoska odbora koja su okupljala 7 651 članicu AFŽ-a. To je bila snažna organizacija koja je radila u pozadini, mnoge od tih aktivistkinja su postale borci i rukovodioci u partizanskim jedinicama ili zdravstvenoj, prosvjetnoj službi i drugim organima narodne revolucije.

Antifašistički front žena na Kordunu sve se više usavršavao u organizacionom smislu i dobivao nove forme. U toku 1942. godine djelovali su na Kordunu kotarski odbori AFŽ-a Vojnić, Veljun, Slunj, Vrginmost i Plaški. Iz tih rukovodstava i Odbora antifašističkog pokreta žena Korduna izabran je 25. avgusta 1942. na I okružnoj konferenciji AFŽ-a za okrug Karlovac u Gornjem Budačkom Okružni odbor AFŽ-a za okrug Karlovac. Prva okružna konferencija prihvatila je referate Mace Majstorović i Mace Gržetić i izvještaje predstavnica kotarskih odbora AFŽ-a. Zatim je donijeta Rezolucija u kojoj su istaknuti rezultati i nedostaci u radu, kao ' zadaci za dalje proširivanje rada AFŽ-a. Konferencija je izabrala Okružni odbor AFŽ-a za okrug Karlovac od 16 članica. Prva predsjednica Okružnog odbora bila je seljanka Dragica Karan, a sekretarica Anđela Mahnić.⁸⁴⁸ Organizacija AFŽ-a narasla je na području Korduna, Like i Banije na 33 000 žena, što je istaknuto na; Prvoj zemaljskoj konferenciji AFŽ-a, održanoj od 6. do 8. decembra

1942. god. u Bosanskom Petrovcu.⁸⁵⁰ U radu Okružnog odbora AFŽ-a isticale su se mnoge aktivistkinje iz kotara Vojnić: Dragica Karan, Desa Mihailović, Danica Ljepović, Sofija Gušić, Dragica Živković, Ružica Gajić; iz kotara Veljun: Smilja Dojčinović, Milica Vujičić, Čana Bogdanović, Mica Vuksanović; iz kotara Slunj: Mileva Božić i Milica Katić; iz kotara Plaški: Danica Opačić i Dragica Bakiš, a iz kotara Vrginmost: Danica Radanović, Danica Pavlović, Nada Oreščanin, Ljuba Ulemek i Anđela Mahnić. Rad Okružnog odbora AFŽ-a bio je svestran, a naročito je polagao mnogo pažnje

⁸⁴⁸ Na prvoj konferenciji odbornica AFŽ-a 1. januara 1942. god. u Džodanima (Crna Lokva) kraj Petrove gore izabran je Kotarski odbor AFŽ-a Vojnića. Konferencijom je rukvodila Dragica Bulat, a prva predsjednica bila je seljanka Dragica Karan. Organizacija AFŽ-a od prvih dana ustanka bila je vrlo aktivna. Žene su sakupljale hranu, odjeću, obuću i sanitetski materijal za partizane i vršile kurirsku i obavještajnu službu 26. januara 1942. god. formiran je Odbor antifašističkog pokreta žena za Kordun. Predsjednica je Jela Predović, a sekretarica Maca Majstorović. Žene Hrvatske u NOB-u, knjiga I, gl. ured. Marija Šoljan, Zagreb 1955, str. 82.

⁸⁴⁹ Okružnica CK KPH od 25. novembra 1942. OK KPH Karlovac o pripremama za Zemaljsku konferenciju AFŽ-a Jugoslavije, Arh. CK SKH, bez sign. Objavljena je u knjizi: Žene Hrvatske u NOB-u, Zagreb 1955, str. 164.

⁸⁵⁰ Organizacioni referat sa I okružne konferencije AFŽ za okrug Karlovac, održane 25. avgusta 1942. god. Arh. CK SKH, bez sign. Ibid., str. 122—125.

za širenje ustanka na susjedna naselja oko Korduna, nastanjena hrvatskim stanovništvom. Danica Ljepović, potpredsjednica, bila je zadužena izričito za rad u hrvatskim selima. Okružni odbor, da bi što bolje funkcionisao, održavao je sastanke svakih 20 dana, dok su se kotarski odbori sastajali dva puta mjesečno. O rezultatima rada u toku 1941. i 1942. godine govori Izvještaj Okružnog odbora AFŽ-a za Karlovac upućen Sazivačkom odboru AFŽ-a za Hrvatsku, gdje između ostalog stoji: »Prvi odbor za Kordun osnovan je u novembru 1941. godine, a poslije toga odbora osnovani su odbori po selima. Osnivanjem odbora rad je krenuo nabolje. Tada smo formirali prve kotarske i općinske odbore. Sada imamo 21 općinski, 5 kotarskih i 237 seoskih odbora s ukupno oko 8 000 žena...

Kao glavni zadatak na našoj Okružnoj konferenciji postavili smo zadatak: proširiti odbore AFŽ-a i u hrvatskim krajevima i selima, te pokrenuti Hrvaticе i Muslimanke da i one učestvuju u narodnooslobodilačkoj borbi.«⁸⁵¹ U prvim mjesecima 1943. godine rad odbora AFŽ-a bio je otežan zbog IV neprijateljske ofanzive. Okupacijom slobodne teritorije Korduna masovne organizacije su došle u nepovoljan položaj. Mnogi odbori su bili razbijeni, dok se jedni povlače pred neprijateljem u zbjegove. Krajem februara 1943. uspostavljene su veze i situacija se znatno sredila. Pred organizaciju AFŽ-a su postavljeni novi, još teži zadaci obnove rada organizacije AFŽ-a na Kordunu.

U neoslobođenim dijelovima okruga Karlovac rad AFŽ-a i drugih organizacija razvijao se pod ilegalnim uslovima. O uspjesima takvog rada AFŽ-a Karlovca govore podaci da je sakupljeno za partizane 17 560 kuna, 79 zavoja, 47 injekcija, zatim više životnih namirnica, odjeće i obuće i pisaćeg pribora. Rad odbora AFŽ-a na Kordunu postigao je izvanredne uspjehe u prvoj polovini 1943. godine, što mu je priznato na Prvoj zemaljskoj konferenciji delegata AFŽ-a Hrvatske, održanoj od 11. do 13. juna 1943. god. u oslobođenom Otočcu. Tada je izabran i Glavni odbor AFŽ-a za Hrvatsku. U Glavni odbor AFŽ-a Hrvatske sa Korduna su izabrane: ćana Bogdanović, Milica Vujičić i Draga Bakiš, a Milica Vujičić izabrana je i u Izvršni odbor AFŽ-a Hrvatske.⁸⁵²

Na konferenciji u Otočcu dato je puno priznanje ženama Korduna i Banije za njihovo herojstvo i pomoć NOB-u kroz protekli period rata u borbi protiv fašizma.⁸⁵³ O radu AFŽ-a na Baniji vidi se i iz izvještaja Okružnog odbora AFŽ-a Banije od 14. jula 1943. godine, gdje se govori o uspjesima i političkom stanju na području Banije. U izvještaju se, između ostalog, konstatuje da treba osamostaliti sva rukovodstva AFŽ-a, pojačati rad u hrvatskim selima gdje je još jak uticaj HSS-a, prikupiti podatke za djecu koja su

851 Godišnji izvještaj Okružnog odbora AFŽ-a za Karlovac krajem 1942. god. Sazivačkom odboru AFŽ za Hrvatsku o radu organizacija AFŽ-a. Ibid., str. 227.

852 Prva konferencija AFŽ-a Hrvatske održana od 11. do 13. juna 1943. g. u Otočcu. Članak iz »Žene u borbi«, glasilo Glavnog odbora AFŽ-a za Hrvatsku, br. 2, jul 1943. god. Arh. Muzeja revolucije naroda Hrvatske, bez sign.

853 Glavni odbor AFŽ-a Hrvatske izabran na 1. konferenciji u Otočcu. Ibid., str. 303.

ostala bez roditelja da bi se mogao otvoriti dječji dom, zatim da se organizuju analfabetski tečajevi za nepismene i da se sprovede kampanja za dobrovoljnu mobilizaciju kod muškaraca i žena za partizanske jedinice. Posebno se obraća pažnja pravilnom odgoju novih kadrova i sredini gdje treba da rade. Izvještaj su potpisale Kata Opačić, predsjednica, i Ana Sužnjević, sekretarica Okružnog odbora AFŽ-a Banije.⁸⁵⁴

Okružni odbor AFŽ-a Banije održao je svoju 2. konferenciju od 31. avgusta do 1. septembra 1943. godine u Klasničju. Konferencija je svestrano analizirala rad među ženama, a na njoj su podnijele referate Milka Vranešević o političkim zbivanjima na Baniji i Kata Opačić o organizacionom stanju AFŽ-a Banije. Na konferenciji je učestvovala u diskusiji i Kata Pejnović, predsjednica AFŽ-a Jugoslavije.

Na konferenciji je izabran i novi Okružni odbor AFŽ-a Banije u koji su ušle: Kata Opačić kao predsjednica, Ljubica Bamburač kao sekretarica i odbornice: Anka Kosić, Vera Marković, Ana Sumenić, Danica Miljević i Milka Vranešević.⁸⁵⁵

Rad organizacije AFŽ-a na Baniji bio je raznovrstan, a posebno se isticao u pomoći partizanskim jedinicama i bolnicama. Naročito se taj rad razgranao u toku 1944. godine, kada se na području Korduna, Banije, Like, Slavonije i Pokuplja organizuje takmičenje koje je sprovedeno kao priprema za Prvi kongres žena Hrvatske, koji će se održati 21, 22. i 23. jula 1945. godine u slobodnom Zagrebu.

U pretkongresnom takmičenju Banije pripremao se i AFŽ za svoju 3. kotarsku konferenciju koja se održala 8. oktobra 1944. godine u Glini. U vrijeme tih priprema održano je i okružno savjetovanje AFŽ-a za Baniju i izložba darova za NOV i POJ u Glini. Na savjetovanju su izneseni i rezultati takmičenja AFŽ-a Banije sa ženama na Kordunu i najavljeno je takmičenje organizacijama AFŽ-a Pokuplja, što je svestrano prihvaćeno od svih aktivistkinja kao cjelokupnog članstva AFŽ-a.

Okružni odbor AFŽ-a Banije pripremio je u takmičarskom poletu 3. konferenciju AFŽ-a Banije u Glini 11. i 12. novembra 1944. godine. Politički referat podnijela je Milka Vranešević, a organizacioni referat Vera Maraković-Krunić. Konferenciji je prisustvovala kao predstavnica Glavnog odbora AFŽ-a Hrvatske Nada Sremac. Na konferenciji analiziran je rad žena u vojsci i pozadini, što je vidljivo iz stenografskog zapisnika. Konferencija je donijela i dalje zadatke za rad organizacija AFŽ-a za pripreme i konačno oslobođenje koje se očekivalo u bliskoj budućnosti, a koje će donijeti radost i veselje ženama Banije, Korduna, Hrvatske i cijele Jugoslavije.⁸⁵⁶

⁸⁵⁴ Ibid., str. 329—330.

⁸⁵⁵ Izvještaj Okružnog odbora AFŽ-a Banije od 6. septembra 1943. GO AFŽ-a Hrvatske o radu žena i o izborima za AFŽ Banije. Ibid., str. 364.

⁸⁵⁶ Treća okružna konferencija AFŽ-a Banije, održana u Glini 11. i 12. novembra 1944. godine. Ibid., knjiga II, str. 26.

Organizacije AFŽ-a na Kordunu sprovele su izbore u svim naseljima od 15. jula do 25. augusta 1943. god. za nove seoske, opštinske, kotarske odbore i izabrale delegate za II konferenciju okruga Karlovac, koja je održana 28. i 29. augusta 1943. godine.⁸⁵⁷ Konferencija je razmatrala rezultate rada i donijela nove zadatke za dalju saradnju u NOB-u. U toku 1943. god. značajan je rad žena na sakupljanju ljekovitog bilja i izradi zavoja u tkaonici zavoja, kao i snabdijevanju partizanskih bolnica i prevozu ranjenika. U toku 1943. godine formirane su i radne čete u okviru organizacije AFŽ-a. Radne čete su bile formirane u kotaru Veljun, i to: opština Perjasica: četa od 122 djevojke i žene, Cvijanović-Brdo: 83 djevojke i žene, Skrad: 87, opština Veljun: 35, Dunjak: 160 djevojaka i žena. U kotaru Slunj postojala je radna četa u opštini Močila od 14 drugarica. U kotaru Vojnić: četa u opštini Vojnić od 100 i četa u opštini Krstinja radna četa od 130 djevojaka. Na ostalim kotarima radne akcije su završene uz mobilizaciju sve sposobne radne snage, gdje su značajne uspjehe imale organizacije u kotaru Vrginmost.⁸⁵⁸ Žene su radile na svim poljoprivrednim radovima i na popravljanju puteva, donošenju hrane na položaje, kao i na rušenju komunikacija kada su to zahtijevali ratni uslovi.

O antifašističkom frontu žena na Kordunu raspravljala je i III konferencija OK KPH Karlovac, održana od 20. do 23. novembra 1943. godine. Konferencija je istakla da AFŽ nije privremena ratna organizacija, već široka politička, borbena i masovna organizacija u borbi naroda za bolji život, za pravu narodnu vlast, za preporod i obnovu zapuštene i opustošene zemlje. Postavljeni su zadaci pred organizacije AFŽ-a, da se izaberu inicijativni odbori u okupiranim krajevima, a posebno obrati pažnja na područje kotara Karlovac. Tako je 16. aprila 1944. godine formiran Inicijativni odbor AFŽ-a kotara Karlovac. Antifašistički front žena okruga Karlovac uključio se u aktivan rad narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske od 20. maja 1944, kada je formiran i Izvršni odbor NOF Hrvatske.⁸⁵⁹ Organizacija AFŽ-a je nastavila svoj rad 1944. godine, kada je predsjednica Okružnog odbora bila Mila Vučković, a sekretarica Maca Majstorović.*⁸⁶⁰ Zalaganjem Okružnog odbora AFŽ-a organizovana je i Prva kotarska konferencija AFŽ-a Pesarovine 15. avgusta 1944. godine. U toku septembra 1944. Okružni odbor AFŽ-a organizovao je takmičenje između organizacija kotara Vojnić

⁸⁵⁷ Zapisnik sa II konferencije AFŽ-a okruga Karlovac održane 28. i 29. avgusta 1943. g. Žene Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi, knj. I, Zagreb 1955, str. 352. (U Okružni odbor AFŽ-a su izabrane: Mila Vučković, Dragica Pavić, Mica Dejanović, Ružica Sekulić, Mileva Božić, Bara Paulić, Ankica Jurišić, Čana Bogdanović, Desa Karaš, Ljuba Ulemek, Danica Pavlović, Danica Radanović, Anica Rakar-Magašić, Barka Tomac, Ivka Bartolac, Zorica Klobučar, Maca Majstorović, Dora Dobrinić, Dragica Opačić, Stanka Blagojević, Milka Gačeša, Dragica Karan, Draga Bakiš, Sofija Gušić, Ružica Gajić i Anka Bulat. Čana Bogdanović izabrana je za predsjednicu, a Draga Bakiš za sekretaricu Okružnog odbora AFŽ-a okruga Karlovac.)

⁸⁵⁸ Pismo Okružnog odbora AFŽ-a Karlovca od 11. septembra 1943. g. Glavnom odboru AFŽ-a Hrvatske o radnim četama na terenu. Ibid., str. 370.

⁸⁵⁹ Proglas Izvršnog odbora Narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske od 20. maja 1944. god. povodom otvaranja Izvršnog odbora NOF Hrvatske. Ibid., str. 465.

⁸⁶⁰ Članovi Okružnog odbora AFŽ-a 1944. god. bile su: Mila Vučković, Maca Majstorović, Draga Bakiš, Desa Karaš, Mica Dejanović, Dragica Pavić, Čana Bogdanović, Mileva Božić, Ljuba Ulemek, Danica Pavlović, Nada Orešćanin i Ivka Bartolac.

i Karlovac, kotara Slunj i Vojnić, kotara Vrginmost—Vojnić i Plaški—Slunj. Takođe je organizovano takmičenje između organizacija Korduna i Banije, o čemu je poslano pismo svim odborima AFŽ-a.⁸⁶¹ Takmičenje je prihvaćeno i sprovedeno na Kordunu i Baniji s uspjehom. U okviru toga takmičenja održana je i Prva kotarska konferencija AFŽ-a Karlovca 8. septembra 1944. godine, gdje je izabran kotarski odbor od 48 žena. Za predsjednicu je izabrana Dragica Novosel, a za sekretaricu Jela Predović. Time je potpomognut rad i Okružnog odbora AFŽ-a za Pokuplje, koji je održao svoju prvu konferenciju 16. decembra 1943, a 10. septembra 1944. godine održava drugu okružnu konferenciju u oslobođenoj Pisarovini, nadomak Zagreba. Rezultati rada organizacija AFŽ-a su značajni, što se vidi naročito iz materijala III okružne konferencije AFŽ-a za okrug Karlovac, koja je održana u Vojniću 29. oktobra 1944. Na konferenciji je prisustvovalo 400 delegatkinja koje su predstavljale 38 000 antifasistkinja, od toga 65% Srpkinja i 35% Hrvatica. To je bio veliki uspjeh organizacije AFŽ-a u širenju ustanka u hrvatskim krajevima, a posebno u kotaru Karlovac gdje je aktivno radilo 70 žena antifasista. Konferencija je sumirala rezultate takmičenja, dala političke ocjene dosadašnjeg rada i donijela nove smjernice. Zatim je izabrala novi Okružni odbor AFŽ-a Karlovca. U Okružni odbor je izabrano 60 Srpkinja i 32 Hrvatice. Mila Vučković je izabrana za predsjednicu, za njenu zamjenicu Mara Grba, a za sekretaricu Maca Majstorović.⁸⁶² Rezultati rada AFŽ-a na Kordunu vide se iz Pregleda organizacionog stanja AFŽ-a u okrugu Karlovac na dan 29. oktobra 1944. godine:

Ukupan broj		U bolnicama Vojne oblasti	
antifasistkinja	38000	zaposleno	155
Od toga Srpkinja	65%	Instrumentarki...	86
Od toga Hrvatica	35%	bolničarki.....	30
Žena u seoskim NOO-ima	133	kuhinj, i pom. osoblje	34
Žena u opć. izvršnim odbor.	20	35% u VIII diviziji žena-boraca	30
Žena u kot. izvršnim odbor.	5	(Vršile su razne dužnosti odborca,	
Žena u Okružnom izvrš. odboru	2	telefonistkinje. komesara čete bolničarke i referenta saniteta bata-	
Žena u plenumu Okruž. odbora	2	Političke kursove koje je organizirao Okružni odbor AFŽ-a Karlovca	
U kotarskim NOO-ima zaduzene za zdravstvo	2	U oktobru 1942. javilo se u kordunaške brigade žena i omladinki	82
U kot. NOO-ima zaduzene za propagandu	2	U diverzantskim grupama učestvovalo u proljeće 1942. godine	500
Namještenica u Kot. NOO-u	8	U radnim četama u ljeto 1942 godine učestvovalo žena	4000
U kuhinji, pralja u opcin. i okružnom odboru	30	U četama za vježbanje karabinom 1942. učestvovalo žena i djevojaka	700
U dječjim domovima	20		
Na dužnosti učiteljica	30		
Namještenica kod Okruž. NOO-a	12		

861 Pismo Okružnog odbora AFŽ-a Karlovca od 1. novembra 1944. Kotarskom odboru AFŽ-a Vojnića povodom takmičenja među kotarima. Ibid., str. 504.
862 Zapisnik III okružne konferencije AFŽ-a za okrug Karlovac, održane 29. oktobra 1944. godine u Vojniću, žene Hrvatske u NOB-u, knjiga II, Zagreb 1955. godine, str. 10.

Organizacija AFŽ-a na Kordunu bila je aktivna do kraja rata. Ona je s uspjehom izašla na Prvi kongres AFŽ-a Hrvatske, koji je održan od 21. do 23. jula 1945. godine u Zagrebu. Predsjednik vlade Federalne Države Hrvatske Vladimir Bakarić na I kongresu je, između ostalog, rekao: »U tim našim najtežim časovima — da spomenem Četvrtu neprijateljsku ofanzivu — mi smo čitavu našu vojsku, a tada je već i bila vojska, hranili na leđima žena. Mi smo čitavu pozadinu organizirali za rat. Zadatak organizacije stajao je na leđima žena. Mi smo naše bolnice i naše ranjenike prenosili i spašavali opet na leđima žena. Bez žena mi taj rat ne bismo mogli voditi.«⁸⁶³ Prvi kongres AFŽ-a Hrvatske dao je veliko priznanje organizaciji Antifašističkog fronta žena za njen rad u NOB-u.

Na Kordunu i na Baniji bila je razgrana ta i organizacija SKOJ-a, koja je usko sarađivala i bila vezana uz Komunističku partiju i OK KPH Karlovac i OK KPH Banije. Na Kordunu OK KPH radi uspješnijeg rukovođenja imenuje u oktobru 1941. godine na oslobođenom području Korduna Okružni komitet SKOJ-a u koji su ušli: Rafko Tabor, sekretar; Mojmir Martin, Milka Ilić, Mito Mitrović, Momčilo Kozlina, Branko Uzelac i dr. U odredima se formiraju skojevski aktivisti koji su bili glavni pomagači KPJ i rukovodećem kadru u partizanskim jedinicama. OK KPH Karlovac uputio je 27. decembra 1941. okružnicu rukovodstvima SKOJ-a u kojoj se objašnjava kako treba organizovati SKOJ i Savez mlade generacije (SMG).⁸⁶⁴ OK KPH Banije u vrijeme svog konstituisanja 30. novembra 1941. godine u selu Tremušnjaku zadužio je za rad s omladinom Milutina Baltića. KK KPH Petrinje zadužio je za rad s omladinom Slavka Janekovića, koji je vršio dužnost i sekretara OK SKOJ-a Banije, za kostajnički Milutina Omazića, dvorski Veru Cvetković i za glinski komitet Miru Mitić.

Relativno u kratkom vremenu od 1941. do prve polovine 1942. godine u svim selima slobodne Banije bile su organizovane grupe SKOJ-a i Saveza mlade generacije.

Na Baniji su do maja 1942. godine uz seoske aktive izabrani i opštinski (rejonski) komiteti SKOJ-a, a u toku aprila i maja i kotarski komiteti SKOJ-a za kotare Glina, Petrinja, Dvor na Uni, a samo malo kasnije i za kotar Kostajnica. Prvi OK SKOJ-a za Baniju formirao je OK KPH Banije 19. maja 1942. godine, a prvi izbor OK SKOJ-a izvršen je na Okružnoj konferenciji SKOJ-a Banije 22. decembra 1942. godine.⁸⁶⁵ Istovremeno se osnivaju omladinski i skojevski aktivisti u partizanskim jedinicama Banije, koji imaju i svoje komitete SKOJ-a od bataljona pa na dalje prema vojnoj formaciji i njenoj izgradnji.

⁸⁶³ Vladimir Bakarić, Pozdravni govor na I kongresu AFŽ-a Hrvatske, Vjesnik od 22. juna 1945.

⁸⁶⁴ Kako treba da organizujemo SKOJ, okružnica OK KPH Karlovac. AIHRPH Zagreb, KP-186/26.

⁸⁶⁵ Izvještaj OK SKOJ Banije Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku, AIHRPH, fond OK SKOJ-a Banije, kut. 30, bez sign.

»Završni čin organizovanja SKOJ-a na Baniji je Prva okružna konferencija, održana 22. decembra 1942. godine u selu Klasniću, kotar Glina. Osim sumiranja rezultata u radu i aktivnosti, o čemu su se u ime viših omladinskih rukovodstava pohvalno izražavali Rato Dugonjić i Mihajlo Švabić, postavljeni su zadaci za dalji rad i aktivnost u borbi, u pozadini partizanskog fronta. Prvi put je biran Okružni komitet SKOJ-a za Baniju namjesto ranijeg. Za novog sekretara SKOJ-a za Baniju izabrana je Vera Cvetković-Majer.«⁸⁶⁶ U to vrijeme na Baniji, osim Siska, djelovala su 4 kotarska i 20 opštinskih komiteta SKOJ-a, 148 aktiva sa 1 061 članom SKOJ-a, od kojih su bile 571 omladinka. U partizanskim jedinicama Banije bilo je ukupno 1 463 skojevca, od toga u VII banijskoj diviziji 327 članova, od toga u 7. banijskoj brigadi 159, u 8. banijskoj brigadi 94, u 16. banijskoj brigadi 74, a u PO Banije 73 člana SKOJ-a.

Okružni komitet SKOJ-a Banije održao je 19. januara 1943. godine omladinsku konferenciju u Bešlincu, kotar Dvor na Uni. Na konferenciji pored svih uspjeha što je postigla omladina Banije utvrđeno je da na području Banije djeluju i 4 kotarska, 20 opštinskih i 145 seoskih odbora Saveza mlade generacije sa oko 10 000 članova, koji od tada nose naziv na osnovu zaključaka 1. kongresa USAOJ-a u Bihaću — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske (USAOH).

Na konferenciji u Bešlincu izabran je i Prvi okružni odbor USAOJ-a Banije u kojem je predsjednik Đuro Rokсандić, član OK SKOJ-a Banije, a članovi su: Slavko Lončar Poštić, Ljubica Arbutina-Jarić, Veljko Dejanović i Ljuban Tubić.⁸⁶⁷

Rad omladinskih organizacija na Baniji prekinula je 4. neprijateljska ofanziva, ali ga nije uništila. Omladina je poslije prolaska ofanzive obnovila svoje organizacije i naročito se istakla masovnim radnim akcijama u toku 1943. godine. Tada su obnovljeni i popunjeni komiteti SKOJ-a, a za sekretara OK SKOJ-a u 1943. godini dolazi Milica Milidrag Opalo, a zatim Duka Cvetković. U KK SKOJ-a Dvor na Uni sekretar SKOJ-a postao je Dragan Rudež, a poslije njega Georgija Rajšić. U Glini sekretar SKOJ-a bio je Slavko Vilić, zatim Milan Sužnjević. Mladen Crljenica izabran je za sekretara Komiteta SKOJ-a kotara Petrinja, a Stevo Vujnović za sekretara KK SKOJ-a Kostajnica, koga kasnije zamjenjuje Boško Marković.

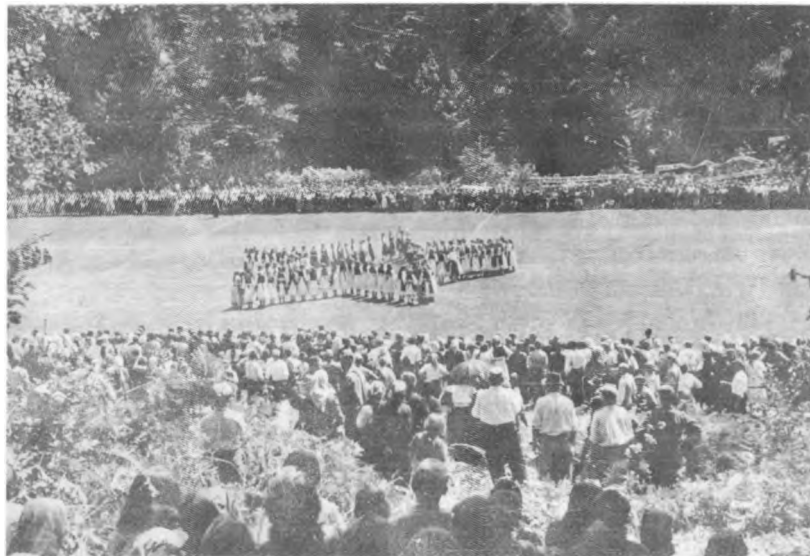
Značajan je rad omladinskih organizacija Banije koje nakon uništenja ustaškog uporišta Zrinj 10. septembra 1943. godine organizuju Prvo partizansko poljoprivredno dobro na Baniji. Ovo dobro je bilo pod neposrednom upravom Komande vojnog područja Banije i od njega i ostalih partizanskih vrtova i priloga potkraj 1943. i u toku 1944. godine snabdijevalo se 10 000 izbjeg-

⁸⁶⁶ Ljuban Đurić, Djelimični pregled aktivnosti omladine Banije u NOR-u od 1941 do 1945. Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1948. Zagreb 1972, str. 163.
⁸⁶⁷ Ibid., str. 165.

lica koje su došle na Baniju iz Banijskog trougla, Korduna, Like, Gorskog kotara i Dalmacije.

Druga okružna konferencija SKOJ-a Banije održana je od 25. do 27. septembra 1943. godine, gdje su sumirani rezultati rada i donijeti zaključci za dalji rad. Na Baniji tada djeluje 5 kotarskih i 29 općinskih komiteta SKOJ-a sa oko 190 aktiva i 1 062 člana SKOJ-a. Organizacija USAOH-a imala je 192 odbora u selima i oko 6 646 članova, 29 općinskih, 4 kotarska i Okružni odbor USAOH-a Banije.⁸⁶⁸

Velike radne akcije omladine Banije u toku 1943. i 1944. godine dovode i do organizovanja velikog omladinskog sleta 20. avgusta 1944. godine u Trnovcu, kotar Glina, u šumi Šamarici, u tzv. čorić-lukama gdje je prisustvovalo 15 000 omladine i naroda Banije, jednog dijela Korduna i Cazinske krajine. Na sletu koga je vodio Adam Dupalo učestvovali su komandant GŠ NOV i POH Ivan Gošnjak, Mika Špiljak i mnogi drugi partijski i vojni rukovodioci.

Omladinski slet 20. avgusta 1944. godine u Trnovcu na Baniji, na predjelu Šamarice

Omladina Banije ostala je u svom borbenom i radnom elanu dosljedna sve do kraja rata 15. maja 1945. godine. Ona je nosila mnoge radne pobjede i spada u red najboljih omladinskih organizacija u Hrvatskoj.

Poslije uputstva PK SKOJ-a mobiliše se omladina preko SKOJ-a i SMG-a i stvaraju aktivni po svim mjestima gdje su dozvoljavale ratne okolnosti. Stvaraju se omladinske čete koje se obučavaju

⁸⁶⁸ Ibid., str. 169.

pod rukovodstvom skojevskih organizacija i formiraju skojevski aktivni. Uz skojevske organizacije i SMG osnovane su na Kordunu i Baniji u toku 1942. godine i pionirske organizacije, kod kojih se formiraju pionirske čete koje su dale niz kurira u partizanskim jedinicama. Omladina se okupljala u SMG na širokom planu, a SKOJ je bio njen predvodnik u organizacionim akcijama. U vojnim jedinicama od 1941. osnovani su i komiteti SKOJ-a, formirani od najboljih boraca-skojevaca koji su pohađali i posebne tečajeve. Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku uputio je 2. oktobra 1942. godine skojevskim rukovodstvima i organizacijama pismo o ulozi SKOJ-a u partizanskim jedinicama, što je podstaklo dalji razvoj i aktivnost omladine. Mnoge herojske podvige izvršili su omladinci Korduna predvođeni skojevskom organizacijom.

Okružni komitet SKOJ-a imao je sjedište u selu Perićima kod Gornjeg Budačkog u toku 1942. godine, a zatim u Slunju. Pod njegovim rukovodstvom organizovani su razni kursovi za omladinu. Prva grupa od 25 omladinaca iz kotara Slunj u mjesto na tečaj uključila se u partizanske odrede. Osim omladinskih četa, koje su djelovale na području kotara Vrginmost i Vojnić (obrađeno uz Komandu područja), naročiti uspjeh su imale omladinske čete na području kotara Veljun i Slunj. Vojni tečaj održan je za Prvu omladinsku čet u selu Toboliću, a održan je u zaseoku Lipari sela Zbjega. Komandant toga tečaja bio je Joco Tarabić. Od ove čete, koja je imala 70 omladinaca, formirana je Prva omladinska udarna četa. Komandir čete postao je omladinac Uroš Opačić, a komesar Duško Bajić.

U toku maja 1942. godine iz okoline Sadilovca otišlo je u ličke partizanske odrede 25 omladinaca. Potom je u junu odmah organizovan tečaj za drugu omladinsku čet u selu Kordunskom Ljeskovcu. Ovi omladinci nisu uspjeli proći kroz vojni tečaj, već se stariji uključuju u partizanski odred, a onaj dio što je bio mlađi odlazi u omladinske čete koje su se obučavale u selu Skradu i Budačkom. Druga omladinska četa od 160 boraca bila je pod komandom Petra Peurače i komesara Josipa Finka. Treća omladinska četa je započela svoj vojni tečaj u Skradu 14. jula 1942. i u njoj je završilo obuku 90 omladinaca. Komandir je bio Miloš Duduković, a komesar Vlado Očak Dado. Sve omladinske čete su radile pod rukovodstvom OK SKOJ-a i Komande Grupe KNOP odreda, koji su organizovali niz vojnih tečajeva uz pojedine odrede ili kao samostalne nastavne centre za vojnu obuku.

Prema izvještaju OK KPH od 1. augusta 1942. god. na području Korduna bilo je ukupno: 40 članova komiteta, 85 aktiva, 804 člana SKOJ-a, 7 552 člana SMG-a, 16 rezervnih četa sa 1 603 omladinca, a u gradu Karlovcu 7 čelija sa 20 članova SKOJ-a.⁸⁸⁹

Od 1, 2. i 3. omladinske čete u augustu 1942. godine formiran je Prvi omladinski bataljon, koji je ušao u Prvu kordunašku bri-

⁸⁸⁹ Vlado Novaković. Klasu- napredni omladinski pokret uoči rata i u prvim godinama NOB-a na području okruga Karlovac. Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1945. 1/d. Cijela /a kulturnu djelatnost omladine, Zagreb 1972, str. 257.

gadu. Ovaj bataljon na predlog OK KPH i OK SKOJ-a Karlovac dobio je naziv »Joža Vlahović« po sekretaru PK SKOJ-a Hrvatske. Četvrta omladinska četa, koja je radila u selu Dunjaku, (120 omladinaca) upućena je 15. septembra u Četvrtu crnogorsku brigadu.

Omladinske čete Korduna odlazile su u Liku, Žumberak, Baniju i u partizanske jedinice na Kordunu. Nije mali broj omladinaca i omladinki koji su pali kao borci Trinaeste proleterske brigade »Rade Končar«, Šeste ličke, Sedme banijske, Osme kordunaške divizije i mnogih drugih koje su se borile za oslobođenje Jugoslavije. »Za predkongresno takmičenje do 17. decembra 1942. godine dobrovoljno se javilo u partizane 575 omladinaca i omladinki, od toga po kotarima: Karlovac 30, Vrginmost 165, Vojnić 126, Veljun 76, Slunj 75, Plaški 93 i Ogulin 10.«⁷¹ Pored učešća u oružanoj borbi, omladina je u zajednici s antifašističkim frontom žena učestvovala u svim radnim akcijama. Organizovane su i posebne omladinske radne akcije pod raznim parolama: »Ni zrna žita okupatoru!«, »Žetva mora biti naša!«, »Obradimo svu zemlju za sebe i svoju vojsku!« itd. Kroz takmičenje omladine birani su i delegati za Prvi kongres antifašističke omladine Jugoslavije. Za kongres je izabrano na Kordunu 12 omladinaca i omladinki koji su zastupali 126 opštinskih, 6 kotarskih, okružno rukovodstvo i divizijsko rukovodstvo SKOJ-a i preko 7 200 članova Saveza mlade generacije i SKOJ-a.⁷¹ Na I kongresu USAOJ-a omladinski delegati s Korduna bili su Jovo Perić, član KK SKOJ-a Veljun; Olga Galović, Mito Mitrović, Vojo Skorupan, sva trojica iz 8. NOU divizije, zatim Branko Krajnović, član KK SKOJ-a Plaški; Milka Ilić-Livada, član OK SKOJ i KPH Karlovac; Branko Uzelac, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a; Milica Opalo, član OK SKOJ-a; Maca Pavlović, sekretar KK SKOJ-a Vrginmost; Sofija Pavičić Maša, rukovodilac pionira Korduna; Sava Karan, omladinka — član KK SKOJ Vojnić; Rafko Tabor i Joža Tomc iz grada Karlovca.

Za Prvi kongres omladine Jugoslavije izabrani su delegati iz kotara Glina Đuro Rokсандić i Dušan Vilić, iz kotara Dvor na Uni Ljubica Arbutina-Jarić, iz kotara Kostajnica Dušan Mihailović i Stojan Nježić, iz kotara Petrinja Mane Miliković i Jovo Zubanović, iz 7. banijske brigade Kaja Garibović-Lalović i Gojko Kovačević Veselinović, iz 8. banijske brigade Zdravko Kolar. Ovi delegati su prisustvovali i Prvoj konferenciji SKOJ-a Hrvatske, održanoj 2. januara 1943. godine u Slunju.

Na kongresu je govorila Milka Ilić o borbi i radu omladine Korduna. Na I kongresu Antifašističke omladine Jugoslavije stvoren je USAOJ (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije). Kongres je izabrao Zemaljski odbor USAOJ-a od 30 članova, a s Korduna je izabrana za člana Milka Ilić, član Okružnog komiteta SKOJ-a i KPH Karlovac.

Masovni razvoj omladinskog pokreta i oslobođenje većeg dijela Korduna omogućilo je da se 1. januara 1943. god. održi u Slunju

⁸⁷⁰ Ibid., str. 278.

⁸⁷¹ Borbeni put SKOJ-a, Mladost, Zagreb 1953, str. 38.

Pokrajinska konferencija SKOJ-a za Hrvatsku. U radu konferencije učestvovalo je 200 delegata iz cijele Hrvatske. Konferencija je pokazala napredak SKOJ-a i Saveza mlade generacije u Hrvatskoj u ostvarenju jedinstva između srpske i hrvatske omladine u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Pokrajinska konferencija postavila je pred omladinu ostvarivanje daljeg jedinstva omladine u borbi protiv okupatora i njegovih slugu i stvaranje i učvršćivanje USAOJ-a. U dokumentima konferencije je između ostalog i zapisano: »Ostvariti još širi narodnooslobodilački omladinski pokret Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske, koji će u sklopu jedinstvenog Narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske staviti u službu narodne borbe, u službu same omladine sve napore i sve snage naše omladine.« *

Tako je u borbi izrastao Ujedinjeni savez omladine Hrvatske (USAOH). Omladinski pokret je postigao znatne uspjehe u toku 1943. godine u poljoprivrednim radovima. Žetvene radove su izvodile omladinske čete na svim opasnijim mjestima. U tim žetvama su bili angažovani i pioniri na skupljanju žita. Omladina Korduna izišla je još s većim uspjesima na II kongres USAOJ-a, koji je održan od 2. do 4. maja 1944. godine u Drvaru. Na tome Kongresu prelaznu zastavicu dobila je omladina Like koju je, između ostalih, zastupao prof. Petar Duić, ondašnji učenik Partizanske gimnazije iz Rujevca, čime se ponosila i omladina Korduna i Banije.

Drugi kongres USAOJ-a jednoglasno je prihvatio odluke II zasjedanja AVNOJ-a i odredio dalje zadatke omladine za konačno oslobođenje zemlje. U to vrijeme 80% omladine bilo je mobilisano u partizanske borbene redove koji su nosili veliki teret borbe na svojim leđima. U toku 1944. godine na Kordunu je organizovano niz takmičenja u raznim vještinama, što se prikazivalo na sletovima. Najbolji omladinci i omladinke su upućivani u Partizansku gimnaziju u Slunj, Rujevac i na učiteljske tečajeve koji su se održavali u više mjesta. Omladina postaje značajan faktor u priprema zemlje za potpuno oslobođenje.

Stvaranjem Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske 19. juna 1944. godine okupljaju se sve antifašističke organizacije da bi se masovni pokret proširio na sve rodoljube za što skorije oslobođenje zemlje. U Odluci Izvršnog odbora narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske stoji: »NOF je općenarodna politička organizacija. To mora doći do izražaja i u ličnom sastavu odbora. U njima imaju biti zastupani predstavnici svih političkih organizacija, ujedinjenih u NOF, kao i vanstranački rodoljubi.« U tekstu dalje piše: »NOF je, dakle, danas organizacioni oblik cijelog oslobodilačkog pokreta, a sutra će biti organizacioni oblik čitave narodne snage koja će stvarati nov, slobodni život na političkom, privrednom, kulturnom i socijalnom području ... Odbori NOF moraju prikupiti oko sebe sve organizacije oslobodilačkog pokreta kao USAOH, AFŽ zajedno sa strankama i grupacijama, kao što su

KPH, HSS, Srpski klub ... U seoskom odboru NOF svi stanovnici sela sa svojim odborom na čelu sačinjavaju jedan odbor. Članstvo NOF sačinjavaju svi oni koji usvajaju i na bilo koji način pomažu ciljeve oslobodilačke borbe.⁸⁷³

U smislu Odluka Izvršnog odbora JNOFH na Kordunu je izabran u toku ljetnih mjeseci Okružni odbor JNOF Korduna. Na predlog društveno-političkih organizacija u Okružni odbor JNOF izabrani su: Marko Polovic za predsjednika, Jovo Balčin za sekretara. U 00 JNOF birani su: Miloš Basara, Mileva Božić, Ladislav Gregorić, Stevo Jelić, Adam Katić, Mile Katić Kejić, Stanko Koprenica, Milutin Košarić, Ljuban Kukulj, Anica Magašić, Maca Majstorović. Milan Oreščanin Crni, Nada Oreščanin, Danica Pavlović, Jela Predović, Zlatko Pintar, Dušan Rkman, Ljuba Ulemek, Tomo Žalac, Branko Žutić i drugi.⁸⁷⁴

Okružni odbor JNOF-a Korduna pristupio je zatim organizaciji kotarskih, opštinskih i seoskih odbora JNOF u svim mjestima na Kordunu. U drugoj polovini 1944. godine i tokom 1945. godine djelovali su kotarski i opštinski odbori JNOF u kotarima Vojnić, Veljun, Vrginmost, Slunj, Plaški i Karlovac. Ovi odbori su razgrnali svoju djelatnost i u neoslobođenim mjestima, a posebno se isticala saradnja s organizacijama JNOF Banije, Bosanske krajine, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka. Kroz saradnju sa susjednim pokrajinama manifestovao se bratstvo i jedinstvo između srpskog, hrvatskog i muslimanskog stanovništva. Ova saradnja se očitovala u prilivu novih boraca u partizanske jedinice 8. NOU divizije i partizanske odrede koji su djelovali na Kordunu, kao i na stvaranju većih vojnih formacija u tim krajevima koji su još nominalno bili pod ustaškom vlasti ili se neprijatelj tuda više puta mogao da kreće, što mu nije bilo dopušteno na Kordunu i Baniji bez većih vojnih formacija.

Jedinstveni narodnooslobodilački front pružio je svestranu pomoć u mobilizaciji širokih narodnih masa NOO-ima u njegovim naporima za izgradnju nove narodne revolucionarne vlasti i provođenju socijalističke revolucije.

ULOGA NOO-a U POMOĆI NOV I POH, ORGANIZOVANJU
PRIVREDNOG ŽIVOTA I ZBRINJAVANJU
STANOVNIŠTVA OSLOBOĐENE TERITORIJE

Četvrta neprijateljska ofanziva početkom 1943. godine na slobodnu teritoriju Korduna ostavila je veliku pustoš. Pljačka kordunaških sela, paljevine i ubijanja prisililo je veći dio kordunaških seljaka na povlačenje u pravcu Like i Bosne pod najtežim uslovima. Na Kordunu je tada ostao Kordunaški NOP odred koji je

⁸⁷³ Tone Fajfar, Naprijed, br. 69 do 4. septembra 1944. godine.
⁸⁷⁴ Dušan Rkman, Sjedanja i zapisi (rukopis). Arhiv autora, Petrinjska 33, Zagreb.

uz Komandu područja i NOO-a i masovnih antifašističkih organa nastojao da što prije omogući ishranu, smještaj i normalan život stanovništva koje je poslije ofanzive ostalo bez ionako male imovine i namirnica za život. Naročito je bio težak problem pojave pjegavog tifusa koji se širio, a sprečavan je s vrlo malim brojem zdravstvenih radnika i još manjim higijenskim uslovima pod kojima su živjeli stanovnici opustošenih sela.

Neprijateljske snage povukle su se u veće garnizone, što je omogućilo ubrzo formiranje relativno velike slobodne teritorije. Manje neprijateljske garnizone su s uspjehom likvidirale jedinice Kordunaškog NOP odreda, Unske operativne grupe. Karlovačkog NOP odreda i jedinice Osme udarne kordunaške divizije, koje su se vratile s područja Like. Samo u augustu 1943. god. jedinice Sedme i Osme divizije rastjerale su neprijatelje s područja između Velike Kladuše i Cetingrada, gdje je zarobljeno preko 300 neprijateljskih vojnika. Time su stvoreni i uslovi za normalan rad NOO-a koji su bili djelimično razbijeni za vrijeme ofanzive. U to vrijeme je prestala da radi i Komisija za rad s NOO-ima koja je djelovala pri Štabu grupe kordunaških partizanskih odreda. Zbog toga je OK KPH Karlovac sazvao 28. februara 1943. godine konferenciju NOO-a Veljuna, Vojnića, Slunja i Vrginmosta, gdje je formirana Komisija za prehranu stanovništva i vojske.⁸⁷⁵

Komisija za prehranu stanovništva radila je na zbrinjavanju stanovništva i vojske sve do formiranja Privremenog okružnog NOO-a za Kordun. OK KPH Karlovac ocijenio je da zbog složenosti zadataka traži od CK KPH 6. marta 1943. da se formira Okružni NOO Kordun i obavještava da je konstituiran Kotarski odbor za kotar Karlovac.⁸⁷⁸ U isto vrijeme je formiran i Kotarski NOO Plaški koji je obuhvatio opštine Plaški, Kunić i Jesenicu.⁸⁷⁷ Tako je od marta 1943. godine na Kordunu djelovalo 6 kotarskih NOO-a (Vojnić, Vrginmost, Veljun, Slunj, Plaški i Karlovac).

Osnivačka konferencija Privremenog ONOO-a za Kordun održana je 11. marta 1943. god. u Gornjem Budačkom. Na konferenciji su učestvovali delegati iz kotara, predstavnici Partije, AVNOJ-a, vojnog područja, USAOH-a, AFŽ-a i delegati iz Karlovca. Nakon svestrane analize stanja na Kordunu izabran je Privremeni okružni narodnooslobodilački odbor za Kordun. Dušan Livada izabran je za predsjednika, Jovo Balčin za sekretara, Marko Polović za blagajnika, a Tomo Žalac, Stanko Koprenica, Danica Radanović i Dušan Pajić za članove.⁸⁷⁸ Tako je Izvršni odbor PONOO-a za Kordun

⁸⁷⁵ Mr Đuro Zatezalo, Nastanak, razvitak i organizacija narodne vlasti na Kordunu od 1941. do maja 1944. godine, Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. HAK, Karlovac 1971, str. 125.

⁸⁷⁶ Izvještaj OK KPH Karlovac CK KPH od 6. marta 1943. godine, HAK, k. 5, bez sign.

⁸⁷⁷ Izvještaj KK KPH Plaški OK KPH Karlovac od 8. marta 1943. god. HAK, k. 5, bez sign.

⁸⁷⁸ Zapisnik od 11. marta 1943. s osnivačke konferencije privremenog Okružnog NOO-a za Kordun, HAK, k. 5, bez sig. (U Plenum ONOO-a su izabrani: Dušan Paić, Pero Maslić, Miloš Basara, Milić Madžarac, Pero Radanović, Stanko Maslek, Dušan Kosanović, Dragić Brujić, Marko Polović, Jovo Janjanin, Dane Grba, Maca Majstorović, Anka Vujčić i Milić Dejanović.)

preuzeo na sebe organizaciju djelatnosti: ekonomiju, socijalnu politiku i prehranu, prosvjetu i propagandu, zdravstvo i organizaciju rada potčinjenih NOO-a. Privremeni okružni NOO za Kordun radio je kao i svi potčinjeni NOO-i prema Poslovniku o radu NOO-a koji je donio 27. marta 1943. godine. Inicijativni odbor ZAVNOH-a uputio ga je svim NOO-ima u Hrvatskoj da prema njemu organiziraju svoj rad.⁸⁷⁹ Rad NOO-a bio je razgranat u svim selima Korduna. Ovi NOO-i na Kordunu do maja 1943. godine nazivani su i odborima NOF-a, a poslije toga se zovu samo NOO-ima. Tim nazivom se htjelo pokazati jedinstvo narodnog fronta na Kordunu.

Grupa članova OK KPH i ONOO Kordun 1943. godine. S lijeva na desno: Dane Grba, Mila Vučković, Stevo Tomić, Mile Martinović, Ljuba Ulemek, Rade Grković, Marko Polović, Dušan Livada, Jovo Balčin, Dušan Dragosavac i Mane Trbojević

Pored niza uspješnih akcija što su izvedene pod rukovodstvom PNOO-a posebno se mora istaći organizacija prolaznih kuhinja i prihvatilišta za izbjeglice koje su se vraćale iz Bosne i Like poslije ofanzive. Prolazne kuhinje i prihvatilišta bili su u selima Zbjegu, Poloju, Kupljenskom i Perni. U svakoj kuhinji su izdavana 1 do 2 topla obroka za 200 osoba dnevno, koje su bile na prolazu ili privremeno smještene. U vremenu od 2. do 24. marta 1943. godine kroz prihvatne stanice prihvaćeno je oko 20 000 izbjeglica koje su snabdjevene hranom.⁸⁸⁰ Pored ovih prihvatnih stanica djelovale su

⁸⁷⁹ Poslovnik o radu NOO-a, IHRPH, Zagreb, fond Zbornik dokumenata 1943. Zagreb 1964, str. 81—84.)

⁸⁸⁰ Dušan Livada, Sjedanje na organizaciju prolaznih
bjeglice 1943. god., str. 4, HAK, fase. Slunj, bez sign.

ZAVNOH-a, 1-1/16-1943, (Vidi

kuhinja iprihvatilišta zaiz-

i manje prolazne kuhinje u selu Bjeljavine, opština Močila, u Ostrožinu, Stipanu, Kirinu, Slavskom Polju, Sjeniĉaku u Roknića gradini, Bižićima i Jurićima, sve na područja kotara Vrginmost. Prolazne kuhinje su radile u pojedinim mjestima sve do kraja 1944. godine. U toku 1943. godine poslije IV neprijateljske ofanzive na Kordunu su se pojavile zarazne bolesti: svrab, kraste, ĉirevi, razna zapaljenja i pjegavi i trbušni tifus. Zbog toga je Zdravstvena sekcija pri PONO organizovala 54 zdravstvene ekipe koje su radile prema uputstvima saniteta Glavnog štaba NOV i POH, koji je organizovao i 15-todnevni kurs omladinki i omladinaca koji su sačinjavali zdravstvene ekipe. Ni jedna neprijateljska ofanziva nije nanijela toliko štete stanovnicima Korduna koliko tifus. Samo u aprilu, maju i junu 1943. godine na Kordunu je болоvalo od pjegavog i trbušnog tifusa 20 495 osoba.⁸⁸¹ U borbi s ovim zaraznim bolestima znaĉajan su rezultat postigle žene, koje su u zajednici s omladinom vršile dezinfekcije odjeće u partizanskoj buradi, krećenju stanova, kopanju septiĉkih jama i šisanju i uništavanju ušiju — prenosilaca tifusa. Strašna je bila ta uš koja se toliko razmnožila da se našla na svakom mjestu gdje se pojavljivao ĉovjek, od njegove odjeće do mjesta gdje se spavalo ili pak samo stajalo. Uništiti uši znaĉilo je uništiti i tifus, tu strašnu bolest koja je nemilosrdno harala.⁸⁸² Žene su kopale rake, sahranjivale mrtvace koji su umirali svakodnevno. Prema nepotpunim podacima, od tifusa je болоvalo oko 30 000 stanovnika, a prema podacima koji su prikupljeni krajem 1943. godine, od tifusa je na Kordunu umrlo 8 822 stanovnika. Od toga muškaraca 2 724, žena 3 564, a djece preko 14 godina 2 534. Najviše ljudi je umrlo na području kotara Slunj — 4 682 ili oko 53%, dok u ostalim kotarevima broj smrtnosti je bio mnogo manji: Vrginmost 1 452, Vojnić 1 261, Veljun 1 030 i Plaški 397.⁸⁸³

Epidemija tifusa zahvatila je velik broj boraca Osme kordunaške divizije koji su se vratili na Kordun poslije teških borbi u neprijateljskoj ofanzivi.

Privremeni ONOO s uspjehom je organizovao proljećnu sjetvu, iako je u toku ofanzive uništena tegleća stoka i poljoprivredni alat. Pored toga neprijatelj je nastojao da omete sjetvu gdje mu se pružila mogućnost. »Uz proljetnu sjetvu poseban problem bio je izgradnja stambenog prostora za smještaj ljudi i stoke. Već do ljeta 1943. godine neprijatelj je popalio 73 potpuno i 100 sela djelimiĉno. Do kraja 1943. godine u 5 kotara Korduna spaljeno je 11 890 kuća, 8 471 štala, 5 408 sjenika i 7 113 ostalih gospodarskih zgrada. Pored toga neprijatelj je spalio i uništio 239 mlinova, 13 pilana, 63 školske zgrade i drugo.«⁸⁸⁴

Za izgradnju stambenog prostora i obavljanje proljećne sjetve NOO-i su formirali 150 radnih ekipa. NOO-i su izvršili raspodjelu

881 Glas Korduna, broj 13—14 od 8. avgusta 1943. godine, HAK, k. 8, bez sign.

882 Zene Korduna u borbi i ratu, HAK, k. 8, bez sign.

883 Dušan Livada, Sjećanja, str. 6. i 7, AHK, fase. Slunj, bez sign.

884 Naprijed, 1944. godina, broj 44, HAK, k. 8.

građe, ravnomjerno korišćenje vučne sprege, organizovana je nabavka eksera, dato je uputstvo o izgradnji pletera od ilovače, zemunica i slično. U vezi s kulturno-prosvjetnim radom oni su izdali više uputstava. Organizovani su tečajevi za učitelje i pristupilo se organizaciji kulturno-prosvjetnih domova koji su korišteni za škole.*“ Radi olakšanja ovih teških zadataka u aprilu 1943. godine Okružni komitet SKOJ-a i odbor USAOH za okrug Karlovac organizovali su prvomajsko takmičenje s omladinom Like. Tada su formirane omladinske radne čete i bataljoni. U kotaru Veljun formirana je prva omladinska radna brigada u Hrvatskoj u aprilu 1943. godine.

Juna mjeseca 1943. godine u kotaru Vojnić formirana je druga omladinska radna brigada. Za svoje radne uspjehe ova brigada je odlukom Pokrajinske konferencije (održana 28. i 29. juna) USAOH ponovo dobila prelaznu zastavu. Tako je omladina Vojnića proglašena kao najbolja i najaktivnija u Hrvatskoj, što je priznato i od Zemaljskog odbora USAOJ-a.“⁶

U Gornjem Budačkom 18. jula 1943. godine održana je konferencija predstavnika NOO-a na kojoj je Privremeni okružni odbor podnio izvještaj. Nakon priznanja za uspješan rad svim članovima PONOO-a Konferencija je razriješila dužnosti članove odbora i pristupila izboru Okružnog NOO-a za Kordun. Pred članstvo su postavljeni i novi zadaci za obnovu porušenih sela i za nastavljanje poljskih radova koji su bili u toku (žetva i kosidba), kao i spremanje žita i sijena.

Konferencija je izabrala Plenum i Izvršni odbor Okružnog NOO-a za Kordun.”⁷ Dušan Livada izabran je za predsjednika, a Jovan Balčin za sekretara, Adam Katić za blagajnika, dok je ostalih 6 članova Izvršnog odbora raspoređeno na dužnosti po resorima. Okružni NOO s uspjehom je završio preuzete zadatke i učvrstio mrežu NOO-a. U oktobru mjesecu 1943. godine na Kordunu je djelovalo 6 kotarskih, 32 opštinska i 296 seoskih NOO-a. Širenjem slobodne teritorije poslije kapitulacije Italije stvoreni su uslovi za formiranje novih NOO-a. »Na području kotarskog NOO Karlovac djelovalo je tokom 1943. godine 6 opštinskih i 92 seoska NOO-a, što ilegalnih, što legalnih ... Kotarski NOO Karlovac izdvaja se iz sastava Okružnog NOO-a za Kordun i zajedno s Kotarskim NOO-om Bosiljevo formira na Konferenciji KNOO-a Karlovac u Vukovoj Gorici 26. septembra 1943. godine u prisustvu 108 delegata Okružni NOO za Karlovac.«⁸⁸⁸ U sastav Okružnog NOO-a Karlovac ušli su

⁸⁸⁵ Đuro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu 1941. do 1945. HAK, Karlovac 1971, str. 133.

⁸⁸⁶ Izvještaj Okružnog NOO-a i Sjedanje Dušana Livade, predsjednika Okružnog NOO-a za Kordun, str. 7. HAK, fase., Slunj bez sign.

⁸⁸⁷ (U Plenum ONOO-a izabrani su: Dušan Livada, Dragan Brujić, Milka Ilić, Adam Katić, Mileva Božić, Tomo Zalac, Stanko Koprenica, Čana Bogdanović, Ljubica Vujčić, Petar Maslić, Dušan Pajić, Milić Kosijer, Milutin Košarić, Jovan Balčin, Miloš Basara, Sofija Vučinić, Stanka Blagojević, Dušan Rkman, Ljuba Puškar, Glišo Rajak, Milić Dejanović, Ljubica Ulemek, Mile Ratković, Gajo Bunjevac, Milan Knežević, Stevo Kosanović, Mile Kovačević, Marko Polović, Janko Furdek i Pero Moškun.)

⁸⁸⁸ Đuro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu 1941. do 1945. HAK, Karlovac 1971, str. 141. (U izvršni odbor Okružnog NOO-a Karlovac izabrani su: Marko Polović, Dan Biondić, Stevo Bosanac, Nikola Kranjac, Pavle Matićić, Marko Srčić, Joža Koturin, Zlatko Pintar, Nikola Jaković i Jovo Janjanin.)

opštinski NOO-i: Barilović, Bosiljevo, Duga Resa, Gornje Dubrave, Jaškovo, Ribnik i Severin na Kupi. Time je stvorena šira mogućnost da se proširi narodna vlast i u onim hrvatskim selima gdje do sada nije imala mogućnosti legalnog djelovanja. Formiraju se i novi seoski i opštinski NOO-i u hrvatskim selima i sve se više prodire i u grad Karlovac. Time su udareni temelji za široku mobilizaciju u hrvatskim selima na području OK KPH Karlovac. Da bi se taj rad što više pojačao u dolini rijeke Kupe, formiran je na području Vrginmosta i Kotarski NOO Sjeničak, koji je obuhvatao veći broj hrvatskih sela s desne obale rijeke Kupe. Tako je i dalje ostalo u sastavu Okružnog NOO-a Korduna 6 kotarskih NOO-a, 30 opštinskih i 252 seoska NOO-a. Mreža NOO-a bila je tako postavljena da je mogla izvršiti i najsloženije zadatke. NOO-i na Kordunu su rasprodali 2 000 000 obveznica zajma narodnog oslobođenja. NOO-i na Kordunu su učestvovali i u izgradnji najviših organa narodne vlasti u Hrvatskoj. Tako su u Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije birani s Korduna dr Ivan Ribar, Stanko Opačić i dr.

Na prvom zasjedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH-a) 13. i 14. juna 1943. godine u Otočcu i Plitvičkim jezerima za vijećnike ZAVNOH-a izabrani su: Gajo Bunjevac, komesar Plašćanskog odreda; Marijan Detoni, akademski slikar iz Karlovca; Dušan Livada, predsjednik Okružnog NOO-a za Kordun; Stanko Opačić, član AVNOJ-a, i Bogdan Oreščanin, pukovnik NOV-a i šef operativnog odsjeka GŠ NOV i POH.

Drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu 1943. godine, među delegatima Josip Broz Tito i drugi rukovodioci NOB-e

Okružni NOO Korduna izvršio je pripreme i izabrao delegate za Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Na zasjedanju AVNOJ-a 29. i 30. novembra 1943. godine s Korduna su bili Stanko Opačić, dr Gojko Nikoliš, Boris Balaš, Marko Polović, Dušan Livada i Nikola Vidović. Sa područja Banije vijećnici ZAVNOH-a bili su: Stanko Bjelajac, Jovan Borojević, Simo Todorović, Mićan Pribičević, dr Rade Pribičević, Ranko Mitić i drugi. Tako su i predstavnici Korduna i Banije učestvovali s ostalim predstavnicima naroda i narodnosti Jugoslavije da AVNOJ postane najviše i jedino predstavničko tijelo naroda Jugoslavije za vrijeme oslobodilačkog rata i vrhovni predstavnik zakonodavne i izvršne vlasti i vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije. Izabran je Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) kao organ sa svim obilježjima narodne vlade preko kojeg je AVNOJ ostvarivao svoju izvršnu vlast. Donijeta je odluka o uređenju nove države na federalnom principu i oduzeta izbjegličkoj vladi u emigraciji prava zakonite vlade Jugoslavije.

Okružni NOO Korduna i ONOO-a Banije upoznao je sve NOO-c s odlukama ZAVNOH-a i AVNOJ-a, koje su jednoglasno prihvaćene i sprovedene u život te su izvršile široku mobilizaciju narodnih masa za konačno oslobođenje zemlje.

Struktura Okružnog NOO-a, kotarskih i opštinskih NOO-a u toku 1944. god. se mijenjala. Kotarski NOO Veljun 4. marta 1944. god. rasformiran je, a njegova teritorija podijeljena je između kotara Vojnić i Slunj. Kotarski NOO Vrginmost i Sjeničak spojeni su u jedan KNOO Vrginmost. KNOO-u Vojnić pripojeni su opštinski NOO-i Veljun i Perjasica, a Slunju teritorije opštinskog NOO-a Cvijanović-Brdo. Opštinski NOO Skrad podijeljen je na NOO Krnjak i Veljun, tako da su Krnjaku pripala sela Velika Crkvina, Ponorac, Gornji Skrad i Čatmja, a opštini Veljun priključena su sela Točak i Dvorište. Opštinski NOO Dunjak spojen je s opštinskim NOO-om Krstinja. Iz nadležnosti KNOO-a Vrginmost izdvojen je opštinski NOO Bučica i pripojen Kotarskom NOO Glina.⁸⁹

Teritorijalna struktura NOO-a na Kordunu i Baniji u prvoj polovini 1944. godine nastoji se uskladiti s administrativnom podjelom kakva je bila prije okupacije, dok seoski NOO-i ostaju i dalje nosioci vlasti na svom području.

Neposredno prije III zasjedanja ZAVNOH-a na sjednici Izvršnog odbora Okružnog NOO-a za Kordun predloženo je da se rasformira Okružni NOO za Karlovac, koji je u to vrijeme imao 2 kotarska, 8 opštinskih (od kojih 2 ilegalna) i 85 seoskih NOO-a na oslobođenom i 36 seoskih i 1 gradski na neoslobođenom području. Tada je Kotarski NOO Karlovac potpao pod ONOO Korduna, a KNOO Bosiljevo pod Okružni NOO Gorskog kotara. U toku juna 1944. godine u sastavu Okružnog NOO-a Kordun bili su kotarski NOO-i: Vojnić, Slunj, Vrginmost, Plaški i Karlovac. U novi Okruž-

⁸⁸⁹ Zapisnik s Plenarne sjednice Okružnog NOO-a za Kordun od 26. marta 1944. godine, HAK, Kutija 2, bez sign.

ni NOO za Kordun kooptirani su novi članovi. Izvršni Okružni NOO je u sastavu: Mile Martinović, Stanko Koprenica, Vlado Novaković, Milica Vujčić, Maca Majstorović, Đuro Grković, Momčilo Kozlina, Jovan Balčin, Ladislav Gregorić i Ljubica Ulemek.

Okružni NOO Kordun. Od lijeva na desno sjede: Mane Trbojević, Marko Polović, Dušan Rkman; 2. red: Dane Grba, Ivan Butković, Pero Maslić, Đuro Grković, Dragica Peurača, Jela Predović, Ljuba Ulemek, Mileva Božić, Jovo Ljubić, Ljuban Kukulj, Ladislav Berković, Branko Zatić. U zadnjem redu: Mićan Pavlović, Danica Pavlović Bulat, dr Pavković, Dragica Opačić i Stevo Vujić, krajnji desno

Pod rukovodstvom Okružnog NOO-a Korduna radilo je u toku 1944. i 1945. godine 5 kotarskih, 27 opštinskih i 234 seoska NOO-a.⁸⁹

U toku novembra 1944. godine održavane su narodne skupštine po kotarima, a zatim je pripremljena i održana 3. decembra 1944. godine u Vojniću prva okružna narodna skupština Korduna. Na ovu skupštinu pozvani su predstavnici Like, Banije, Cazina, Pokuplja i Gorskog kotara, kao i predstavnici 8. udarne divizije, JNOF-a, ZAVNOH-a i Gradskog NOO-a Karlovac, koji je neposredno formiran na slobodnoj teritoriji. Na skupštini je podnijeto 12 referata iz kojih se vidi rad NOO-a na Kordunu.⁸⁹ Narodna skupština izabrala je i Okružno sudsko vijeće od 43 člana i odala počast poginulom predsjedniku ONOO-a za Kordun Mili Martinoviću.

Druga okružna narodna skupština za Kordun održana je 18. februara 1945. godine u Slunju pod rukovodstvom predsjednika Dušana Rkmana uz sudjelovanje 67 članova biranih delegata i 32

⁸⁹⁰ Zapisnici Izvršnog odbora Okružnog NOO-a za Kordun od 30. septembra 1944. godine i dalje, HAK, Kutija br. 2, bez sign.

⁸⁹¹ Zapisnik 1. okružne narodne skupštine u Vojniću, HAK, kutija br. 3, bez sign.

člana plenuma od 67 stalnih članova. Na skupštini su učestvovali predstavnici svih KNOO-a, osim Karlovca.⁸⁹²

Na 2. narodnoj skupštini u Slunju analiziran je rad djelovanja NOO-a i donijet zaključak da se izvrše izbori za seoske NOO-e tajnim i neposrednim glasanjem i prihvaćen Nacrt izbornog reda od 16 tačaka. Organizaciona struktura Okružnog NOO-a je usavršena i vršene su pripreme za nove izbore koji će izabrati tajnim glasanjem organe narodne vlasti. Izbori su održani 15. aprila na području kotara Vojnić i Vrginmost, a 22. aprila 1945. god. na području Slunja, dok na području Plaškog, opštine Primišlje, Perjasice, Karlovca nisu se mogli održati zbog vojnih operacija. U ovim izborima prvi put je glasala i vojska. Osmu udarnu diviziju pristapske jedinice IV udarnog korpusa i vojnopozadinske jedinice i ustanove izašle su stopostotno na glasanje.⁸⁹³

U seoske odbore izabrano je 479 odbornika na području kotara Vojnić, Vrginmost i Slunj. Time je pokazan još jednom uspjeh Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta.

Na konferenciji OK KPH za Baniju, koja je održana 31. maja 1942. godine, razmatran je između ostalog i sistem razvoja i djelovanja NOO-a u Baniji. U radu partijske konferencije koja je trajala od 31. maja do 2. juna 1942. godine u selu Leskovcu na dvorskom kotaru sudjelovala su 53 delegata, od kojih su bili 18 radnika, 19 seljaka i 16 intelektualaca. Po nacionalnom sastavu bila su 33 Srbi, 17 Hrvata i 3 Muslimana. Na cjelokupnom području Banije tada su djelovala 402 člana KPJ, od toga 337 Srba, 63 Hrvata i 2 Muslimana.⁸⁹⁴

Partijska konferencija utvrdila je da su NOO-i na području Banije birani u smislu Okružnice br. 4 CK KPH i utvrđeno je da su NOO-i organi privremene narodne vlasti. Iz dokumenata se vidi da NOO-i nisu neka slučajna vlast, nego su došli kao prirodni razvitak NOB-a i izraz su jedinstva naroda i garancija su da više nikakve mračne sile neće doći da nametnu vlast radnom narodu, koji se herojski bori s partizanskim jedinicama za nove društvene odnose. Partijska konferencija postavila je zadatak da se pristupi organizovanom osnivanju NOO-a u hrvatskim i srpskim selima gdje se to nije moglo vršiti legalnim putem, već je većina tih odbora birana ilegalno.

Narod Banije i Korduna nesebično je potpomogao partizanske jedinice i borce koji su se našli na njegovom području. NOO-i su vodili posebnu brigu za ishranu boraca i prenošenja hrane na borbene položaje gdje su vojne partizanske jedinice napadale na neprijateljska uporišta. Na Kordunu i Baniji bila je razvijena svestrana saradnja NOV i NOO-a na svim nivoima.

⁸⁹² Zapisnik 2. okružne narodne skupštine, HAK, kutija br. 3, bez sign.

⁸⁹³ Mr Mile Dakić: Sistem narodne vlasti i njena organizaciona struktura na Kordunu u razdoblju od maja 1944. do maja 1945. Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. HAK, 1971, str. 275.

⁸⁹⁴ Zapisnik od 2. juna 1942. prve konferencije OK KPH za Baniju, HAK, fise OK KPH za Baniju, sign. 1/30 i 1/35.

Međutim, iako je bila dobra saradnja, borci iz partizanskih jedinica su među širokim narodnim masama bili više cijenjeni od članova NOO-a, što je poneki put dovodilo i do nerazumijevanja funkcije i uloge NOO-a u stvaranju nove revolucionarne vlasti.

Značajan je rad NOO-a na Kordunu i Baniji u vrijeme stvaranja slobodne teritorije oko Bihaća gdje je 26. novembra 1942. godine održano Prvo osnivačko zasjedanje AVNOJ-a. Privremeni upravni odsjek pri Vrhovnom štabu koji je formiran 22. oktobra 1942. godine rukovodio je pripremama za izbore NOO-a i delegata koji su učestvovali na Prvom zasjedanju AVNOJ-a.

Na osnovu uputstava i direktiva ovog odsjeka i na području Korduna i Banije birani su predstavnici za Prvo zasjedanje AVNOJ-a.

Prvo zasjedanje predstavnika svih jugoslovenskih naroda u Bihaću donijelo je važne i dalekosežne ocjene političke situacije i istaknuta je uloga NOO-a kao novih organa vlasti u daljem razvoju ustanka i stvaranju države socijalističkog tipa.⁸⁹⁵

U vrijeme Prvog zasjedanja AVNOJ-a na području Korduna i Banije izvršena je potpuna dobrovoljna mobilizacija ljudstva i materijalnih sredstava za NOB. Krajem 1942. godine na području Banije bilo je u organizacijama AF2-a 10 150 žena organizovanih u četiri kotara i 162 seoska odbora u kojima je radilo 1 290 odbornica. Svi ovi odbori su radili pod rukovodstvom Okružnog odbora AFŽ-a koji je formiran u septembru 1942. godine. Organizacija AFŽ-a usko je sarađivala s NOO-ima i sa omladinskim organizacijama.

Na području Kostajnice do kraja 1942. godine djelovala su 3 opštinska NOO-a sa 21 seoskim i 4 akciona odbora. U Kostajnici radio je ilegalni NOO u kome su pretežno djelovali Hrvati u okviru neprijateljskih ustanova i domobranskih jedinica.⁸⁹⁸ Na području Banije djelovali su seoski, opštinski i kotarski odbori i na glinskom, dvorskom, petrinjskom i sisačkom kotaru.

U vremenu od decembra 1942. do marta 1943. godine izvršeni su izbori za NOO-e na glinskom i dvorskom kotaru i na ostalom dijelu Banije, kao i na cjelokupnom Kordunu. Izbore su provodile izborne komisije koje su imenovane Naredbom br. 26 GŠ NOV i POH 1. decembra 1942. godine.

»Upravo kad su izbori za seoske, opštinske i kotarske NOO-e bili u toku na području Korduna, na Baniji su otpočele pripreme za njihovo sprovođenje. Uslovi za provođenje izbora sazreli su u potpunosti jedino u glinskom kotaru. Na dvorskom kotaru uslovi postoje samo u nekim općinama, dok na petrinjskom samo u nekim selima jedne općine. Na kostajničkom i sisačkom kotaru izbori su nemogući zbog toga što je to još neoslobodena teritorija, ali u kome se osjeća naš uticaj, gdje se prilike sve više razvijaju

⁸⁹⁵ O prvom zasjedanju u Bihaću ima nekoliko knjiga, npr.: Bihaćka Republika knjiga I—II, Bihać, MCMLXV.

⁸⁹⁶ Izvještaj KK KPH Kostajnice od 25. decembra 1942. HAK, f. CK KPH, sign. 5/333.

u korist NOB-a.«⁸⁹⁷ Rad NOO-a na području Korduna i Banije poremetila je IV neprijateljska ofanziva koja je zahvatila ova područja u prvoj polovini 1943. godine. Stanje na Baniji bilo je više nego teško, što se vidi iz Izvještaja OK KPH Karlovac od 17. februara 1943. upućenog CK KPH, a u kome između ostalog stoji:

»Vijesti koje smo dobili po dolasku na ovaj sektor iz Banije bile su takve da je tamo prava pustoš. Da su se povukli i narod i vojska, štaviše da nijesu ostale ni jedinice Banijskog odreda. Zbog toga smo odmah formirali jednu četu od 80 karabina i poslali s njom Dušana Rkmana, zamjenika politkomesara Kordunaškog odreda, da izvidi stanje na Baniji, da prokrstari sve i čim se povрати koja banijska jedinica, da se vrati ovamo. Dali smo i uputu da saberu ako je ipak nešto od naroda ostalo, kao i ono što se povraća tamo, i da ih pomognu da se sačuva što više imovine odbjeglog naroda, te da se onemogući pljačka koju će činiti neprijatelji ispadom iz svojih garnizona.«⁸⁹⁸

NOO-i ostali su s narodom Banije, iako se veliki dio stanovništva s toga područja povlačio s partizanskim jedinicama. NOO-i su uspjeli u toku ofanzive na Kordunu i Baniji uz pomoć komandi mjesta, organizacija AFŽ-a, SKOJ-a skloniti i evakuisati 300 ranjenika iz Banije, 450 s Korduna i 75 iz Žumberka u Liku, gdje se tada već nalazilo 600 ranjenika.

»S kotara Petrinja izbjeglo je 550 stanovnika. Iz općine Jabukovac 300, iz opštine Mečenčani 150 i opštine Blinja 100. Na Baniji i Kordunu, gdje su se partijske organizacije, NOO-i i pozadinski organi vlasti pridržavali preporuka CK KPH o povlačenju stanovništva s partizanskim jedinicama, njihova djelatnost bila je posebno teška. Tamo gdje narod nije bio blagovremeno obaviješten o povlačenju ispred neprijateljskih snaga, NOO-i su lakše uspijevali organizirati život izbjeglica u šumama i da nakon prolaska neprijatelja pomognu organizaciju rada i života u popaljenim selima. Posebno su se dobro snašli NOO-i opštine Gradusa koji su uspjeli zadržati narod na svom području. Oni su nakon prolaska neprijateljskih snaga nastavili radom kao i oni na području kotara Kostajnica i znatno pridonijeli jačanju NOP-a na Baniji u najtežim prilikama do tada.«⁸⁹⁹ Područje kotara Dvor napustilo je preko tri hiljade žitelja, od kojih se vratilo kući oko 2 000 poslije nekoliko dana. Najviše stanovništva se povlačilo u Bosnu iz opštine Žirovac, a manje iz opština Javoranj i Rujevac. Banijci su se kretali prema upustvima AVNOJ-a ispred 7. banijske divizije preko Krupe, Bosanskog Petrovca i Drvara prema Livnu. Narodu Banije pridružile su se kolone izbjeglog stanovništva s Korduna i Like, zatim iz Podgrmeča sa sitnom i krupnom stokom, što je bila prava smetnja za vršenje manevarskih zahvata partizanskim jedinicama i velika me-

⁸⁹⁷ Dr Đuro Zatezalo, Nastanak, razvitak i. organizacija narodne vlasti na Kordunu, Baniji i Lici od 1941. do 1945. godine (rukopis kod autora u Karlovcu), str. 282, Karlovac.

⁸⁹⁸ Izvještaj OK KPH od 17. februara 1943. CK KPH, HAK, f. CK KPH, sign. 7/832.

⁸⁹⁹ Izvještaj KK KPH Petrinja od 5. marta 1943. HAK, f. OK KPH za Baniju, sign. 2/169.

ta neprijateljskoj avijaciji koja je svakodnevno tukla ove velike kolone u pokretu. Vladimir Dedijer u svom Dnevniku između ostalog je zapisao:

»Ide narod dostojanstveno. Niko ne kuka. Samo po neko dijete zaplače. Jedno jadniče stalno drhti i cvokoće od zime. Na njemu je samo košuljica. Strašan je ovaj naš rat. Nikad naš narod nije proživljavao teže trenutke. Kuda će ovih 40 000 duša. Slobodna teritorija nije neograničena. Glad hara u glamočkom i drvarskom srezu. Sve je tamo popaljeno. I naš dragi narod ide, ide. Neće da bude pod fašistima, neće da se pruži pokorno pod nož... Zlopati se da bi živio ... Mnogi od njih umrijeće od gladi i zime, ali će ipak dobar dio ostati i živjeti kao simbol naše borbe, upornosti, velikih dana koje sada preživljavamo.«⁹⁰⁰ Sa tog teškog puta jedan dio naroda Banije i Korduna vratio se iz Glamoča preko Martinbroda u pravcu Like, dok je većina stanovništva otišla dalje na Neretvu s jedinicama 7. banijske divizije gdje je desetkovano od neprijatelja i mali se broj vratio na Baniju i Kordun.

Stanje materijalno i političko na Baniji poslije IV neprijateljske ofanzive bilo je vrlo teško. Kroz cijelu 1943. godinu izbeglice su stizale iz Bosne potpuno iscrpljene i područje Banije, kao i Korduna, zahvatio je tifus, što je nanosilo ogromne ljudske žrtve. Pored svih nedaća pojačana je i neprijateljska propaganda, pa su se i četnici nastojali ubaciti na ovo područje i uticati iz neprijateljskih garnizona kako bi oslabili NOP u Baniji. Neprijateljska propaganda nije prihvaćena od naroda Banije koji je ostao dostojan svojih načela iz 1941. i 1942. godine postavljenih kroz borbu do konačne pobjede pa i pod najtežim uslovima ratovanja i života.

Aktivisti i partijski radnici pristupili su obnovi NOO-a i 13. marta 1943. godine osnovan je kotarski NOO Kostajnica. Obnovljen je i rad KNOO-a Glina, Dvor na Uni i Petrinja. Tako su na Baniji djelovala četiri kotarska NOO-a, što je omogućilo da se formira privremeni Okružni NOO 18. aprila 1943. godine u selu Trnovcu.

Vijećnik AVNOJ-a i izaslanik Inicijativnog odbora ZAVNOH-a Stanko Opačić Čanica bio je zadužen za pomoć pri formiranju Okružnog NOO za Baniju. U ONOO Banije izabrano je pet članova koji su bili zaduženi po sektorima, i to: ekonomija (narodno gospodarstvo), socijalna politika (prehrana, zdravstvo, prosvjeta i propaganda). Za predsjednika ONOO Banije izabran je Mile Petrović, za sekretara Nikola Bijuković, a za članove Mićan Pribičević, Milan Despot i Mile Dulikrava. Na osnivačkoj skupštini ONOO-a izvršene su i dopune u ljudstvu i kotarskih NOO-a.⁹⁰¹ U sastavu ONOO-a Banije djelovali su KNOO Kostajnica koji je 29. aprila 1943. godine imao jedanaest članova i na svom području tri opštinska NOO-a, i to u Stazi sa 12 odbornika, u Majuru sa 10 odbornika i Crkvenom

⁹⁰⁰ Vladimir Dedijer, Dnevnik, Beograd 1945, str. 326—334.

⁹⁰¹ Zapisnik sa Okružne konferencije NOO-a Banije od 18. marta 1943. HAK, f. OK KPH za Baniju, sign. 2/127.

Boku sa 10 odbornika. U tome kotaru radila su tada 23 seoska NOO-a sa 167 odbornika, od kojih su 32 bili članovi KPJ.⁹⁰²

KNOO Petrinja obuhvatao je 52 seoska NOO-a i 8 akcionih odbora u hrvatskim selima koji su djelovali pod rukovodstvom opštinskih NOO-a. Okružni NOO Banije i Korduna na osnovu Pravilnika i Okružnice Inicijativnog odbora ZAVNOH-a formirali su okružne komisije za izvođenje proljetne sjetve koje su zatim vodile i organizaciju i drugih radova, a posebno se te komisije angažuju u izgradnji ratnih nastambi (bajti).

NOO-i prihvaćaju izbjeglice iz Like u Topuskom 1944. godine

U vrijeme izvođenja proljetnih radova 1943. godine došla je do izraza puna ljudska solidarnost. Mobilisana je sposobna radna snaga u ljudstvu i vučnoj zaprezi, zatim su dijeljene krave siromašnim porodicama s više djece itd.

NOO-i Dvora na Uni organizirali su pomoć u sjetvi narodu kotara Kostajnica i Petrinja. Samo iz sela Gage 15 zaprega je radilo 16 dana u selima Begovićima, Tremušnjaku, Pastuši i Komogovini. NOO-i na kotaru Petrinja organizirali su sjetvu u Blinji, Jabukovcu, Gradusi i Mečenčanima. Na tom području posijano je za NOV 37 rali zemljišta s kukuruzom. U selima Bijelnik, Blinja, Moštanica, Petkovac, Dražbenica i Klobučak organizirano je 78 plugova za obradu zemlje, dok su sela iz Posavine dala sjemenski kukuruz za sjetvu.⁹⁰³

U isto vrijeme na Kordunu i Baniji formiraju se prve radne omladinske brigade. Prva takva radna brigada formirana je 26.

⁹⁰² Izvještaj KK KPH Kostainice od 29. aprila 1943. AIHRPH, Zagreb, f. KP-178/182.

⁹⁰³ Izvještaj Agitpropa OK KPH za Baniju od 22. juna 1943. HAK, f. OK KPH za Baniju, sign. 4/364.

aprila 1943. u kotaru Veljun, a sastojala se od tri bataljona u kojima je bilo 860 članova USAOH-a. Na području kotara Vojnić formirana je 27. aprila 1943. godine Druga radna brigada od 640 omladinaca i omladinki. Na području Banije u kotaru Glina formiraju se radne čete i bataljoni krajem maja i juna 1943. godine, koje se ističu u okopavanju kukuruza i krompira. Naročito se isticao 2. radni bataljon opštine Klasnić u izvođenju radova u Brubnju gdje je okopao 20 rali kukuruza. Rad omladinskih radnih brigada i okupljanje omladine na širokom planu doprinijeli su da se od avgusta 1943. formiraju akcioni odbori u skoro svim hrvatskim selima u Baniji, što je imalo značajan uticaj na mobilizaciju novog ljudstva za popunu partizanskih jedinica, kao i širenju ustanka na cjelokupnoj teritoriji Banije.

Narodnooslobodilački odbori na Baniji izvršili su značajnu ulogu u organizaciji žetvenih radova i otpremanju hrane u zemunice Banije i Korduna, a posebno su se istakli u pružanju pomoći Lici i Gorskom kotaru. NOO-i Korduna i Banije pružali su znatnu pomoć u prihvatanju izbjeglog stanovništva iz Like u prvoj polovini

1943. godine gdje su neprijateljske snage vodile svoje operacijske akcije i odvodile stanovništvo u koncentracione logore. U Liku je tada upućeno s Korduna i Banije preko 500 vagona žita koje je prikupljeno za prehranu stanovništva u tim pasivnim krajevima.⁹¹

U drugoj polovini 1943. godine vršene su pripreme za izbore NOO-a, što se vidi iz savetovanja 30. oktobra 1943. godine sekretara KK KPH. Organizacija SKOJ-a (aktivno učestvuje u tim pripremama, što je vidljivo iz Pisma OK SKOJ-a od 31. oktobra

1943. godine.⁹⁰⁵ Ovakve pripreme su vršene i na Kordunu pod parolom: »Birajmo najsvjesnije u NOO-e birajmo sve koji su svojim djelom dokazali da su zaslužni da luđu u NOO-e.«⁹⁰⁶ Pod rukovodstvom KPJ, a na prijedlog ZAVNOH-a, izabrana je i okružna izborna komisija u kioju su ušli vjećnici ZAVNOH-a: Jovan Barojević, Mićan Pribićević, Simo Todorović i članovi Okružnog NOO-a: Milan Despot i Anton Štajcar.

Okružni NOO za Baniju izdao je 14. novembra 1943. godine saopštenje o izborima za NOO-e na Baniji, prema kojem su izbori predviđeni za 5. decembar 1943. godine. Za sprovođenje izbora za seoske, opštinske, kotarske i okružne NOO-e imenovane su komisije i seoski povjerenici.

U izbornu komisiju KNOO-a Dvor na Uni imenovani su: Stanko Milić, Mihailo Pašić, Nikola Vujčić, Stevo Tatalović i Božo Panjković Panjak. U izbornu komisiju KNOO-a Glina izabrani su: Đuro Ćorković, Ljuban Ćordaš, Dušan Milobratović, Živko Petrović i Pero Sremac.

U Izbornu komisiju KNOO-a Kostajnica izabrani su: Đuro Kokan, Joco Mihajlović, Boško Petrinjac, Petar Goga i Simo

⁹⁰⁴ Zapisnik s okružnog parijskog savjetovanja za Liku od 10. juna 1944. god. HAK, f. OK KPH za Liku, sign. 8/834.

⁹⁰⁵ Pismo Okružnog komiteta SKOJ-a za Baniju od 31. oktobra 1943. godine, AIHRPH, Zagreb, f. SKOJ — sign. 20/2355.

⁹⁰⁶ AIHRPH, Zagreb, f. SKOJ — sign. 20/2336.

Erceg. U izbornu komisiju KNOO-a Petrinja izabrani su: Stevan Borojević, Đuro Drobnjak, Ranko Mitić i Mile Plavljanić. U to vrijeme ukinut je KNOO Vmograč i osnovan KNOO Cazin u koji su s banijskog područja ušli seoski NOO-i Glinica, Bosanska Bojna, Stabandža, Dobra Sela, Banj oni, Ivanjska i Bastra.⁹⁰⁷

Izbori za seoske NOO-e otpočeli su 10. decembra 1943. godine a završeni su |u aprilu 1944. godine i sprovedeni su u svim oslobođenim mjestima Banije, kao i u vojnim jedinicama koje su na tom području djelovale. Izbori na Baniji «provedeni su pod specifičnim okolnostima upada neprijateljskih jedinica i njihovog proganjanja stanovništva, pa i dovlačenja pročetničkih elemenata |S drugih područja kako bi se omela (izgradnja nove narodne vlasti.

U januaru 1944. godine sprovedeni su izbori za općinske NOO-e i kotarski NOO Petrinja. KNOO Petrinja sastojao se od navedenog Izvršnog (odbora i 34 člana plenuma koji su birani iz ONOO-a, i to općina: Jabukovac, Mlinoga, Blinja, Staro Selo, Gradusa, Umetići i Mečenčani. Na području KNOO-a Petrinja djelovala su i 44 seoska NOO-a sa 192 odbornika i 34 plana općinskih NOO-a.⁸⁰⁸

Na području katara Glina sprovedeni su izbori 30. januara 1944. godine gdje je birano 13 općinskih NOO-a, jedan gradski NOO i 93 seoska NOO-a s ukupno 497 odbornika, među kojima je bilo 12 žena.⁸⁰⁹ U Izvršni KNOO Glina izabrani su: Simo Todorović, Mile Dulikrava, Anton šešerin, Đuro ćorković, Stjepan Gajdek, Slavko Mrgan, Rade Grmuša, Živko Petrović i Mile Pefcnović. Ovi će drugovi učestovati i na Okružnoj izornoj konferenciji za Baniju.

Na području kotara Kostajnica sprovedeni su izbori djelimiono i izvršene su dopune u seoskim i opštinskiim NOO-ima.

Na kotarskoj konferenciji NOO-a 30. marta 1944. godine u KNOO Kostajnica izabrani su: Stevo Baždar, Ivo Blažević, Petar Goga, Miloš Srbljanin, Stevo Smiljanić i Miloš Vanić.⁹¹⁰

Izbori na dvorskom kotaru vršeni su pod stalnim napadima neprijatelja, ali su i ovdje sprovedeni i u KNOO Dvor na Uni izabrani su: Mićan Pnibićević, Đuro Drobnjak, Miloš Tintor, Božo Panjković i drugi.

Nakon sprovedenih izbora za seoske, opštinske i kotarske NOO-e predloženi su istaknuti aktivisti za Okružni NOO za Baniju. Na okružnoj izornoj konferenciji 2. aprila 1944. godine u selu Brestiku okupila su se 32 od isaktnutih 37 delegata. Na okružnoj konferenciji NOO-a za Baniju učestvovali su iz dvorskog

⁹⁰⁷ Izvješaj OK KPH za Baniju od decembra 1943. god. AIHRPH, Zagreb, f. KP, sign. 180/273.

⁹⁰⁸ Izvještaj KK KPH za Petrinju od 27. aprila 1944. godine, HAK, f. ONOO za Baniju, sign. 2/299.

⁹⁰⁹ Izvještaj KNOO Glina od 14. aprila 1944. upućen ONOO-ima za Baniju, HAK, f. ONOO za Baniju, sign. 2/253.

⁹¹⁰ Izvještaj KK KPH Kostajnica od 30. marta 1944. godine, HAK, f. OK KPH za Baniju, sign. 4/307.

kotara: Mićan Pribičević, Gojiko Tintoir, Uroš Slijpčevdč, Đuro Drobnjak, Miloš Tiintor, Miiriko Strineka i Božo Panjković; iz glinskog kotara: Simo Todorović, Mile Duliikrava, Anton šešerin, Đuro Čorković, Stjppan Gajdek, Slavko Mrigan, Rade Grmuša, Živko Petrović i Mile Petrović; iz kostajničkog kotara: Miloš Srbljanin, Stevo Baždar, Ivo Blažević, Boško Petrinjac, Stevo Domazet, Adam Kosi jar li Miloš Damjanić; iz petrinjskog kotara: Milan Nožinić, Milan Kordić, Uroš Krunić, Čedo Borčić, Tone Štajcar, Mišo Čakara, Stevo Borojević, Savka Haluza i Jovan Borojević. Na konferenciji nisu učestvovali izabrani delegati: Stanko Bjelajac, Mirko Dragišić, Draga Stojaković, Marko Resanović i Đuro Kladarin.

U Izvršni odbor ONOO-a za Baniju izabrani su: Simo Todorović, Živko Petrović, Božo Panjković, Mišo Čakara, Mićan Pribičević, Antun štajcer, Stjepan Gajdek, Savka Haluza i Miloš Damjanić. Na „konferenciji izabran je i narodni sud od tri člana, i to: Simo Todorović, Stjepan Gajdek, Jovan Borojević, predsjednik, i tri zamjenika Mile Petrović, Milovan Kordić i Milovan Tintor.“⁹¹ Pored Izvršnog odbora, izabran je i Plenum ONOO za Baniju koji deluje u punom sastvu pri donošenju važnih odluka za rad Izvršnog odobra i njegovih odjela za pojedine grane uprave. U Plenumu ONOO Banije izabrani su pored spomenutih i Adam Cvijetić, Mihajlo Pašić, Stojan Borota, Milka Savić, Anđa Begović i Božić, kandidati KNOO-a Dvor na Uni.

KNOO Glina kandidirao je u Plenumu ONOO-a Čiru Madžarca, Živka Divjak in ju, Milku Ostojić, Milana Despota i Stevu Klobučara.

S područja Petrinje iu Pienjumu ONOO-a izabrani su: Anton Štajcer Crni, Milan Nožinić, Jovan Borojević, Stevo Borojević, Radovtić i Kačar.

ONOO za Baniju naročito se starao za prikupljanje hrane za pomoć narodu Like, Gorskog kotara, Primorja i Dalmacije.

Odjel za upravu i sudstvo ZAVNOH-a marta 1944. godine izdao je opširna Uputstva za organizaciju i rad NOO-a kao organa državne vlasti slobodne Hrvatske -u demokratskoj federativnoj Jugoslaviji.⁹¹² U smislu tih uputstava i u opštinskim i kotarskim NOO-ima formiraju se izvršni i upravni organi vlasti. Izvršni odbori prema predstavničkim tijelima — plenumu i prema organima uprave. Tada je usvojena i dvostepena nadležnost u upravnom postupku, što je omogućavalo u ratnim uslovima na pravo žalbe na rješenje prvostepenih organa NOO-a.

Sistem narodne vlasti na Baniji bio je razgranat, tako da je u maju 1944. godine radio jedan okružni NOO, četiri kotarska NOO-a, 29 opštinskih, jedan gradski i 129 seoskih NOO-a. Posebne

⁹¹¹ Zapisnik s Prve okružne izborne konferencije održane 2. aprila 1944. godine, HAK, f. ONOO za Baniju, sign. 2/281.

⁹¹² Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1944, II, Zagreb 1965, str. 341—365.

zasluge pripadaju NOO-dma Banije za izgradnju ilegalne mreže NOO-a u hrvatskim selima, koja su bila pod uticajem okupatora ili pod direktnom kontrolom okupatora i njegovih slugu ustaša. Kroiz rad NOO-a učvršćivalo ise bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda na Baniji i Kordunu u pograničnim mjestima i nacionalno mješankn selima.

Omladinski slet kotara Karlovac u jesen 1944. u Ribniku

»U drugoj polovini 1944. na području Banije i Korduna došlo je do većih organizacionih promjena kod pojedinih narodnooslobodilačkih odbora u kotarima Petrinja, Kostajnica, Karlovac, Slunj i Plaški. U plašćanskom, karlovačkom i slunjsikom kotaru teritorijalno manje opštine fuzionirane su u veće radi objedinjavanja pojedinih akcija i lakšeg izvršavanja zadatka. Iz sastava kotarskog narodnooslobodilačkog odbora Karlovac izdvojen je Opštinski narodnooslobodilački odbor Gornje Dubrave i pripojen Kotarskom narodnooslobodilačkom odboru Ogulin. Na Baniji dio petrinjskog kotara pripojen je koštajničkom (područje opštine Mečenčani i selo Svinica iz opštine Gradusa), a s njima i odbornici i kotarskog narodnooslobodilačkog odbora: Stevo Borojević, Mičo Nožinić, Boja Matijašević i Pero Pauković.«⁹¹³ U julu 1944. godine predsjednik KNOO-a Kostajnica bio je Stevo Borojević, a sekretar Stevo Vujaković. Članovi Izvršnog odbora bili su: Miloš Vanić, Petar Pauiković, Mičo Nožinić, Pero Drakulsić, Janko Batrožić, Mito Pribić, Marko Stojaković i Boja Matijašević.

Kotarski NOO Petrinja popunjen je s članovima KK KPH Petrinja koji su birani i u NOO-e, a sprovedene su i druge kadrovske izmjene radi proširenja ilegalnog rada u gradu Petrinji, koja je bila pod okupacijom.

Kotarski NOO Dvor na Uni u drugoj polovni 1944. godine izgradio je sistem svoje uprave koja se sastojala od skupštine — plenuma i izvršnih organa — pročelnika i izvršnog odbora. U to vrijeme predsjednik KNOO-a bio je Jovo Pribičević, a sekretar Novak Pribičević. Milovan Tintor bio je pročelnik upravnog odjela, Stevan Mrkšić gospodarskog odjela, Mirko Dragišić prehrambenog odjela. Milan Sundać vodio je prosvjetni odjel, Lazo

⁹¹³ Dr Đuro Zatezalo, Nastanak, razvitak i organizacija narodne vlasti na Kordunu, Baniji i Lici od 1941. do 1945. godine, str. 445. Rukopis kod autora u Karlovcu.

Kovačević zdravstveni odjel, S tanto Milič socijalni odjel, a Stoj ša Zuber propagandni odjel. Nikola Vujičić bi/o je izabran za predsjednika Kotarskog isuda Dvora na Uni.

U Glini je izabran gradski NOO u koji su izabrani Ivan Pacenti za predsjednika, za sekretara Baldo Brbura, a Branko Bačak za presjednika suda i odjela obnove. Adam Maraković izabran je za pročelnika odjela za gospodarstvo, Stevo Ličina za socijalni odjel, Ante šešerin za zdravstveni odjel i Nada Brdić za pročelnika prosvjete i propagande.⁹¹⁴

»Nakon izvršenih organizacionih promjena na Baniji su radila pored Okružnog NOO-a 4 kotorska, 33 opštinska, 1 gradski i 251 seoski NOO s ukupno 1 244 odbornika, od kojih su 109 bile žene.«⁹¹⁵ Područje grada Siska ii njegova okolina, naročito sela s lijeve strane rijeka Kupe ii Save gdje su bili stacionirani veći neprijateljski garnizoni potpadali su pod rukovodstvo KK KPH.

Sisak. Sisak i okolna mjesta gdje je djelovao KNOO Sisak u toku

1944. godine došli su pod rukovodstvo OK KPH Pokuplje i ONOO Pokuplje. OK KPH i ONOO Pokuplje obuhvatili su područje sjeverno od rijeke Kupe do rijeke Save s cjelokupnim Turopoljem, Pokupljeni ii jednim dijelom Žumberka.

Uspješni razvoj NOB-a krajean 1944. i u prvoj polovini 1945. godine prati uspješna politička, privredna kretanja na Baniji i Kordunu prema konačnom oslobođenju.

Poslije III zasjedanja ZAVNOH-a, koje je održano od 8. do 9. maja 1944. godine, na konferenciji svih antifašističkih organizacija koja je uslijedila 18. maja 1944. godine — biran je Izvršni odbor Jedinštenog narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske. Jedinstveni narodnooslobodilački front postao je moćna svenarodna organizacija na koju su se oslanjali NOO-i. Tako je¹ stvorena široka platforma za okupljanje svih rodoljuba i antifašista u Hrvatskoj. Izvršni odbor JNOFH izabran je od predstavnika KPH, HSS-a, AFŽ-a, Srpskog kluba vijećnika ZAVNOH-a, USAOH-a i javnih radnika izvan stranaka, kao i predstavnika organizacija i grupa koje su sačinjavale Narodnooslobodilački front Hrvatske.⁹¹⁶ Na osnovu zaključaka Izvršnog odbora JNOF-a i direktiva političkim organizacijama u Hrvatskoj i na Kordunu i Baniji tokom mjeseca juna i jula 1944. godine pristupilo se formiranju i izgradnji JNOF-a.

U smislu zaključaka Izvršnog odbora JNOF-a Hrvatske na Baniji i Kordunu pristupilo se izboru seoskih, opštinskih, kotarskih i okružnih odbora JNOF-a. Radi toga OK KPH Banije saziva konferenciju za izbor Okružnog odbora JNOF-a Banije. Konferencija sa 274 delegata koji su izabrani u svim kotarima Banije održana je 30. jula 1944. godine u selu Majske Poljane kraj Gline.

Na okružnoj konferenciji JNOF-a Banije na prijedlog društveno-političkih organizacija izabran je Okružni odbor JNOF-a Bani-

914 Izvještaj GNOO Glina, HAK, f. KNOO Glina, kut. 2, bez sign.
»Đuro Zatezalo, Nastanak, razvitak i organizacija narodne vlasti na Kordunu, Baniji i ua od 1941. do 1945. godine, str. 446. Rukopis kod autora u Karlovcu.
TNinp ir i
ijlNUrIv-1lo" = 1744.
ΛzvrΛn²g odbora JNOFH od 18. maja 1944. godine, AIHRPH Zagreb,

je. U Okružni odbor JNOF-a izabrani su iz kotara Dvor: Simo Eror, Mican Pribičević, Pero Smoljanović, Nikola Vujičić, Jovan Pribičević, Petar Jović, Pero Vukmirović, Slavko Štrbac, Gojko Tintor, Ana Košić, Jelena Kiuk, Milka Vranešević, Adam Dupalo; iz kotara Glina: Simo Todorović, Mile Petrović, Đuro Ćorković, Stjepan Gajdek. Mikan Jaglič, Cvetko Brkić, Stipe Crnković, Janko Dobrenić, Ilija Petrović, Franjo Antolović, Branko Drezga, Đuro Miljević, Rade Grmuša, Milan Despot, Milja Novaković, Dujo Vilić, Mile San-ković; iz kotara Kostajnica: Miloš Vanić, Ljuban Crnojević, Simo Erceg, Lazo Lotina, Antun Pavičić, Jure Košutić, Joka Đurić, Ana Sužnjević, Mladen Komljenović, Mile Rađenović; iz kotara Petrinja: Jovan Borojević, Stevo Borojević, Mato Pataran, Janko Barić, Čedo Borčić, Pero Pavičić, Antun Štajcer, Uroš Krunić, Pajo Manojlović, Kata Vuga, Đuro Krnjaić i Bosiljka Crljenica.

Iz plenuma OO JNOF-a Banije koji je imao 52 člana izabran je Izvršni odbor u koji su bili izabrani: Simo Todorović, Antun Pavičić, Čedo Borčić, Jovan Borojević, Simo Eror, Mate Pataran, Antun Štajcer, Stjepan Gajdek, Uroš Krunić, Ana Košić i Adam Dupalo.

Na konferenciji su izabrani članovi za Zemaljski odbor JNOF-a Hrvatske: Simo Eror, Antun Pavičić, Čedo Borčić, Uroš Krunić, Ana Košić i Adam Dupalo.⁹¹⁷

Okružni odbor JNOF-a pristupio je zatim organizaciji kotarskih i opštinskih odbora JNOF-a u Baniji. Tako su neposredno iza okružne konferencije organizovane kotarske, zatim opštinske i seoske konferencije JNOF-a na cjelokupnom području Banije i Korduna. Na području kotara Dvor na Uni kotarska konferencija JNOF-a održana je u septembru 1944. godine i u kotarski odbor JNOF-a izabrano je sedam članova, među kojima su bila četiri Hrvata i tri Srbina. Na istom principu izabrani su kotarski odbori JNOF-a u glinskom, kostajničkom i petrinjskom kotaru. Međutim, za ove kotare nisu pronađeni dokumenti. Na Kordunu i Baniji izgrađena je JNOF-a kao masovna politička organizacija NOP-a i nosilac narodne političke vlasti u tom dijelu Hrvatske. U toku 1944. godine ZAVNOH je raspisao narodni zajam u kojem učestvuju NOO-i i odbori JNOF-a na području Korduna i Banije. Narodni zajam raspisan je na osnovu odluke AVNOJ-a za što uspješniji završetak NOB-a i kao opšti narodni zajam narodnog oslobođenja. Preko narodnog zajma vršena je i agitacija u okupiranim gradovima za prikupljanje pomoći NOP-u na cjelokupnoj teritoriji Jugoslavije. Naročiti uspjeh u upisu zajma postignut je u Sisku, Petrinji i Karlovcu gdje su zajam upisivale organizacije NOP-a pod ilegalnim uslovima.

Na području Banije i Korduna kampanja upisa narodnog zajma počela je sredinom jula 1944. godine i vođena je kroz cijelu

⁹¹⁷ Zapisnik Okružne konferencije JNOF-a Banije od 5. augusta 1944. g. dostavlja se Zemaljskom odboru NOF Hrvatske s popisom izabranih članova CO JNOF-a. AIHRPH Zagreb, reg. br. JNOF — 4/550 i Prijedlog OK KPH Banije za izbor u OO JNOF-a Banije. Ibid. reg. br. K-KP-181-399.

1944. godinu, pa i u 1945. godini. Iz izvještaja se može vidjeti da je samo na području Banije do septembra 1944. godine bilo upisano 6 500 000 narodnog zajma, dok je na području grada i kotara Glina upisano 4 200 000 narodnog zajma. Rezultati upisa narodnog zajma nisu izostali ni na području Korduna, ali nisu pronađeni finansijski pokazatelji koji bi poslužili za ilustraciju uspjeha.

Naročito u toku 1944. i 1945. godine bila je značajna saradnja između okružnih NOO-a i odbora JNOF-a Korduna, Banije i Pokuplja i susjednih okruga. Ova saradnja se manifestovala pružanjem pomoći u žitaricama i drugim prehrambenim artiklima i vučnoj zaprezi. U pružanju pomoći naročito se istakao Okružni NOO Pokuplje koji je preko 300 plugova sa zapregom uputio na područje kotara Vrginmost za sjetvu 1944. godine. Naročito se u tome isticao KNOO Velika Gorica koji dijeli rijeka Kupa od Banije i Korduna. U tim posljednjim godinama rata došla je do izražaja puna saradnja između hrvatskog i srpskog stanovništva na svim područjima ekonomskog i političkog života Korduna i Banije, što je ubrzalo i stvaranje velike oslobođene teritorije sve do čvrsto utvrđenih većih gradova gdje se nalaze veće koncentracije neprijateljske vojske.

DJELOVANJE CENTRALNIH ORGANA VLASTI SA PODRUČJA
KORDUNA I BANJE (CK KPH, GŠ NOV i POH i ZAVNOH-a)
U PROVOĐENJU SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE
U HRVATSKOJ

Masovni razvoj ustanka i prihvatanje NOB-a već u prvim danima od širokih narodnih masa Korduna omogućilo je partijskim organizacijama da se ustanak širi na širokoj platformi — predvođen Komunističkom partijom Jugoslavije. Tako je Kordun u prvoj godini NOB-a postao centar ustanka naroda i narodnosti u Hrvatskoj. Pod rukovodstvom Rade Končara, sekretara CK KPH, donijeta je u šumi Abezu 19. jula 1941. odluka o početku oružanog ustanka na Kordunu i Baniji. Krajem 1941. godine Petrova gora bila je boravište Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH sa sekretarom Vladimirom Popovićem. Politbiro CK KPH donio je odluku u januaru 1942. da svoje sjedište iz Zagreba premjesti na slobodnu teritoriju radi neposrednijeg rukovođenja daljim širenjem ustanka.⁹¹⁸ CK KPH je formirao Povjereništvo CK KPH za Slavoniju i Zagrebačku oblast radi dizanja ustanka. CK KPH se našao na slobodnoj teritoriji Korduna gdje je organizovao svoju bazu u Gornjem Budačkom. U tome mjestu se nalazila i Komanda vojnog područja Korduna, koja je sa svojim vojnim jedinicama osiguravala, snabdijevala, vršila službu veze i druge potrebe za Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske. Centralni komitet KPH na tome terenu zadržavao se sve do oslobođenja Slunja 14. novembra 1942. godine. Kada se situacija sredila u Slunju, pos-

⁹¹⁸ Antun Biber, Organizacioni izvještaj CK KPH, Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, Zagreb 1949, str. 111.

lije razbijanja neprijateljske posade, Slunj je postao sjedište niza organa NOP-a. »Dolaskom u Slunj GŠH, CK KPH, PK' SKOJ-a za Hrvatsku, OK KPH za Okrug Karlovac grad postaje snažan politički centar u kojem se nalazilo, došlo i prošlo mnogo naših revolucionara, rukovodilaca NOP-a, među kojima Moša Pijade, Vladimir Nazor, Ivan Goran Kovačić, a potkraj godine, na što Siunjani mogu biti posebno ponosni, i vrhovni komandant NOV i PO Jugoslavije Josip Broz Tito.«⁵⁹ U toku 1943. godine pred Četvrtom neprijateljskom ofanzivom CK KPH se povlači preko Rakovice na područje Like. Tako je Centralni komitet KPH organizovao 21. aprila 1943. izlaženje prvog broja nedjeljnika »Naprijed«, koji je štampan u Bijelim Potocima, dok se redakcija lista nalazila u Otočcu. U to je vrijeme i CK KPH smješten u Otočcu, ali zbog ofanzive povukao se nazad, na područje Gorskog kotara (Drežnica), a zatim na Kordun, gdje je jedno vrijeme bio smješten u Perni, a zatim u Topuskom, tokom 1944. godine. U januaru 1945. CK KPH odlazi u Šibenik, a nakon oslobođenja Zagreba, 8. maja 1945, dolazi u slobodni grad Zagreb.

Osnivačka konferencija GŠ NOV i POH

Kako je ustanak na Kordunu, Baniji, Lici i u drugim krajevima Hrvatske izrastao u organizovanu oružanu borbu, Centralni komitet KPH donosi odluku da se na Kordunu formira Glavni štab za Hrvatsku.⁹²⁰

Da bi se sprovela odluka CK KPH, na Kordun su došli Vlado Popović, delegat CK KPJ i šef Operativnog rukovodstva CK KPH Andrija Hebrang i Ivo Marinković, a dovela ih je na Kordun preko partijskih kanala Nada Dimić. Sastanak se održao 25. oktobra 1941. u selu Vučkovićima, u kući Petra Vučkovića, koja se nalazi na samim obroncima Petrove gore. Osnivačka konferencija Glavnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske, odnosno Glavni štab Hrvatske ili skraćeno GŠH. Prisutni su bili Andrija Hebrang, Vlado Popović, Ivo Marinković, Ivo Rukavina, Franjo Ogulinac Seljo, Stanko Opačić Čanica, Srećko Manola, Nada Dimić i Veco Holjevac. Sastanak je otvorio Andrija Hebrang u ime CK KPH. On je objasnio da je konferencija sazvana na osnovu direktiva CK KPJ i Vrhovnog štaba s ciljem da se osnuje Glavni štab Hrvatske.

Na osnovu mišljenja CK KPH i CK KPJ Vrhovni štab je donio odluku da se osnuje Glavni štab Hrvatske, koji od tadašnjih partizanskih odreda mora organizovati i dalje razvijati pravu narodnu

⁹¹⁹ Dušan Livada, Kotarski komitet KPH Slunj, jul 1942—jul 1943. Prilog Zborniku 6, Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Počuplja i Žumberka, Historijski arhiv Karlovac, Karlovac 1973, str. 208.

⁹²⁰ Dirktivno pismo CK KPH od 19. oktobra 1941. OK KPH za Karlovac, AIHRPH, bez sign.

i oslobodilačku vojsku u Hrvatskoj. Osim toga, ta će vojska biti glavni oslonac KPH u borbi za vlast i glavno oruđe u socijalističkoj revoluciji, odnosno glavno sredstvo uspostave diktature proletarijata.⁸²¹ Na osnovu direktive CK KPH u Glavni štab Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske izabrani su Ivo Rukavina za komandanta, Marko Orešković za političkog komesara, Franjo Ogulinac Seljo za operativnog oficira, a Stanko Opačić, Vlado četković, Veljko Kovačević za članove GŠH. Tada se nije još znalo za pogibiju Marka Oreškovića. Njegovu dužnost u Glavnom štabu vršio je Franjo Ogulinac Seljo, a naređenjem Vrhovnog štaba Jugoslavije imenovan je za političkog komesara GŠH Vlado Katić (pseudonim dr Vladimira Bakarića).

Tako je 15. decembra 1941. Vladimir Bakarić postavljen za političkog komesara, a Franjo Ogulinac Seljo za pomoćnika komandanta i operativnog oficira GŠH.⁹²² Odmah nakon formiranja GŠH donijeta je odluka da se Glavni štab smjesti u Zbjegu, planinskom selu između Slunja, (južno od Slunja 5 km) Ogulina i Plaškog, odakle počinje operativno djelovati. Štab je smješten u kući Rade Pilje odakle su za 24 sata mogli da stignu izvještaji u sve operativne štabove na terenu Banije, Korduna, Like, Dalmacije, Gorskog kotara pa iz Žumberka, Moslavine i Slovenije i, obrnuto, s terena do GŠH.

Iz Zbjega su svakodnevno odlazili kuriri u Liku, Gorski kotar, Baniju i Kordun, zatim su se vraćali s izvještajima s bojišta, koja su svaki dan bila šira i prelazila granice Korduna. U isto vrijeme 'ada je formiran Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske, izvršena je i reorganizacija Štaba za Kordun i Baniju.⁹²³

*Formiranje centralnih organa vlasti ZAVNOH-a
i djelovanje CK KPH s područja Korduna*

Razvoj NOB-a 1943. godine poprimio je široke razmjere u Hrvatskoj. U svim oslobođenim mjestima djelovali su NOO-i koji su u potpunosti zamijenili stare organe vlasti. Tako su stvoreni u slovi za formiranje najviših organa vlasti i u Hrvatskoj, koji će aktivno raditi na daljem razvoju ustanka i stvaranju narodne vlasti.

Poslije formiranja AVNOJ-a u Hrvatskoj su počele pripreme za organizovanje ZAVNOH-a. Kako je nastupila Četvrta ofanziva, nije bilo moguće sazvati predstavnike iz cijele Hrvatske pa se formira Inicijativni odbor ZAVNOH-a 1. marta 1943. u selu Ponoru, koji je pripremio i njegovo prvo zasjedanje. Da bi zasjedanje

⁹²¹ Večeslav Holjevac, Zapisi iz rodnog grada, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1972, str. 205—206.

⁹²² Naredba br. 2 Glavnog štaba Hrvatske od 15. decembra 1941. o imenovanju polit. komesara, pomoćnika komandanta i operativnog oficira GŠH. Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u; tom V, knjiga 2. VII JA, Beograd 1952, str. 166.

⁹²³ Direktivno pismo CK KPH od 19. oktobra 1941. OK KPH za Karlovac, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom V, knjiga 1, VII JA, Beograd 1952, str. 208.

ZAVNOH-a bilo punopravno, vršili su se izbori ili su se delegirali vijećnici u svim dijelovima Hrvatske, koji su došli na zasjedanje u Otočac.

Prva svečana sjednica ZAVNOH-a održana je u dvorani Omladinskog doma u Otočcu, 13. juna 1943. godine. Tu svečanu sjednicu otvorio je dobni predsjednik Filip Lakuš iz Sesveta kraj Zagreba. U svome pozdravnom govoru Lakuš je, između ostalog, rekao:

Bataljon za borbu protiv pete kolone (PPK). Na čelu Stevo Todorčić, zamj. komesara, slijedi Đorđe Šarić, Boško Lončar i dr. Otočac, jula 1943. godine

»Drugovi narodni zastupnici! Stigli smo u ovaj dom sa svih, raznih strana naše mile domovine Hrvatske. Ima nas ovdje koji ste to zaslužili puškom u ruci, koji ste povelili borbu protiv okupatora, a ima nas i takvih koji smo došli ovamo po noći, po raznim teškim putevima da nas naše izdajice ne zateknu i ne pomlate na tom putu. Mi smo pod prijetnjom života, pod prijetnjom smrti za nas i naše obitelji došli ovamo, to znači da smo došli čistim i poštenim srcem. Mi znamo dobro da 99% našega naroda — Srba i Hrvata — misli s nama, da su oči 99% našeg naroda uprte u ovaj naš sabor, u ovu prvu našu sjednicu i da ćemo mi našem hrvatskom i srpskom narodu i slavenskim nacionalnim manjinama u ovoj zemlji ishoditi potpunu slobodu, kakvu taj narod treba.«⁹²⁴ Te riječi najbolje odražavaju stvarno stanje i uslove u kojima su se birali vijećnici ZAVNOH-a.

Na sjednici je izabrano radno predsjedništvo u koje su ušli: dr Pavle Gregorić, Stanko Opačić, Filip Lakuš, Kata Pejnović, Lju-

⁹²⁴ Prvo zasjedanje ZAVNOH-a, stenografski zapisi, izdanje Sabora NR Hrvatske, Zagreb 1950, str. 5.

ban Đarić, Mate Sorić i Stjepan Tudman. Za predsjednika radne sjednice izabran je dr Pavle Gregorić, a zatim su slijedili pozdravni govori. Edvard Kardelj, koji je pozdravio vijećnike ZAVNOH-a u ime CK KPJ, dao je ocjenu toga tijela: »ZAVNOH je, nasuprot, plod krvi i žrtava hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj. On je plod pobjeda koje su ta dva naroda izvojstila u borbi protiv okupatora i njihovih pomagača.«⁹²⁵

Druga (radna) sjednica ZAVNOH-a nastavljena je 14. juna 1943. na jednom proplanku na Plitvičkim jezerima. Za prvo zasjedanje ZAVNOH-a izabrano je ili delegirano 112 vijećnika, od kojih su na Plitvicama bila prisutna 63.⁹²⁶

Na zasjedanju ZAVNOH-a date su sadržajne i karakteristične osobine, tom najvišem predstavničkom organu narodne vlasti. Konstatovano je da se prvi put sastaju predstavnici cjelokupnog naroda u Hrvatskoj, predstavnici Hrvata i Srba i drugih narodnosti i donose zajedničke odluke o svojoj državnosti i uređenju. Kroz borbu je stvoreno bratstvo i jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda i njegova ravnopravnost u zajednici s ostalim narodima Jugoslavije. Ta jednakost se najbolje manifestuje kroz borbu u Hrvatskoj za oslobođenje zemlje i uništenje domaćih i stranih fašista koji su sijali mržnju i vršili progone u Hrvatskoj. Vijećnici ZAVNOH-a konstatovali su da je sudbinu hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj uzeo u svoje ruke sam narod i da on o svojoj sudbini odlučuje oružjem u ruci. Jedinu nosilac suvereniteta hrvatskog ili srpskog naroda biće ZAVNOH u koji će se izabrati predstavnici svih naroda i narodnosti.

U to vrijeme stvorena je u Hrvatskoj velika slobodna teritorija, a partizanski odredi prerasli su u bataljone, brigade, divizije i korpuse. Uspjesi na bojnopolju i u stvaranju vlasti omogućili su da se sazove Drago zasjedanje AVNOJ-a 29. i 30. novembra 1943. u Jajcu. Neposredno prije zasjedanja AVNOJ-a u Plaškom je održano Drugo zasjedanje ZAVNOH-a 12. oktobra 1943. Drugo zasjedanje ZAVNOH-a održano je uz svakodnevna bombardovanja sela Plašćanske doline i prodiranje neprijateljskih jedinica na slobodnu teritoriju Korduna. Na zasjedanju ZAVNOH-a vijećnici su ocijenili težinu narodne revolucije na Kordunu, naglasivši da je od 120 000 stanovnika taj broj opao na 63 000, što je velik gubitak za to područje. »Srpski narod u Hrvatskoj prolio je dosta krvi. Ta krv prolivena je za slobodu, za bratstvo i jedinstvo naroda u Hrvatskoj. Ta krv prolivena za slobodnu republiku Hrvatsku, za slobodnu republiku Srbiju, slobodnu republiku Bosnu i Hercegovinu, slobodnu republiku Makedoniju u slobodnoj federativnoj republici Jugoslaviji.«⁹²⁷ Time je dato puno priznanje srpskom narodu za njegovo masovno učešće u NOB-u i podnošenje ve-

⁹²⁵ Ibid., str. 16.

⁹²⁶ Ibid., str. 25 — Izvještaj Verifikacionog odbora, referent Jakov Blažević.

⁹²⁷ Drugo zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, stenografski zapisnici, izd. Sabora NR Hrvatske, Zagreb 1950, str. 62.

likih žrtava za oslobođenje zemlje. Značajni dokumenti koje je prihvatilo Drugo zasjedanje ZAVNOH-a jeste prihvatanje Plitvičke rezolucije s Prvog zasjedanja i Poslovnika o radu narodnooslobodilačkih odbora, primljenih na Prvom zasjedanju i Pravilnika o unutarnjoj organizaciji i radu ZAVNOH-a koji je donesen na Drugom zasjedanju.⁹²⁸

Drugo zasjedanje ZAVNOH-a izabralo je i svoj Izvršni odbor kojem je bio predsjednik Vladimir Nazor s tri potpredsjednika i

11 članova, i sekretarijat koji je imao sekretara dr Pavla Gregorića i 5 članova sekretarijata.

Ocjena NOB-a u Hrvatskoj i na Kordunu i Baniji izrečena je kroz izlaganja vijećnika koji su predstavljali svoju pokrajinu na ovom zasjedanju. Visoko priznanje razvoju narodne revolucije na Kordunu i Baniji dato je kroz sastav Inicijativnog odbora Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske. U inicijativni odbor izabrani su dr Gojko Nikoliš i Stanko Opačić od biranih sedamnaest članova. Od 112 vijećnika ZAVNOH-a na Prvom zasjedanju bili su iz karlovačkog i sisačkog regiona vijećnici: Boris Balaš, Janko Barić, Većeslav Holjevac, Milka Ilić, Vlado Janić, Adam Katić, Nina Maraković, dr Gojko Nikoliš, Stanko Opačić, Marko Polović, Mićan Pribićević, Luka Škunc, Simo Todorović, Rade Trbović, Nikola Vidović, Milica Vujičić, Branko Vukelić, Savo Vukelić, Marija Vukmirović, Tomo Žalac i dr Grujića Žarković.⁹²⁹ To je veliki doprinos stvaranju najvišeg tijela narodnooslobodilačkih odbora ZAVNOH-a. Stanko Opačić, koji je govorio o organizacionom stanju NOO-a, iznio je: »Potkraj 1942. godine sprovedeni su na oslobođenoj teritoriji Hrvatske prvi slobodni izbori za seoske, opštinske i kotarske narodnooslobodilačke odbore ... Doskora su osnovani sljedeći ONOO-i: za Kordun, Baniju, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Liku, Žumberak, zatim oblasni NOO-i za Slavoniju sa 4 okružna NOO-a i posebno okružni NOO za Srijem. U Hrvatskom zagorju, Moslavini, bjelovarsko-križevačkoj oblasti i Podravini imamo još samo kotarske NOO-e, ali će se i tamo doskora pristupiti formiranju okružnih NOO-a. U Dalmaciji je formiran pokrajinski NOO.«⁹³⁰ Ovi podaci govore da je tada na Kordunu bila razgranata mreža NOO-a koja je služila za primjer ostalim krajevima u Hrvatskoj u stvaranju narodne vlasti.

ZAVNOH je na Drugom zasjedanju izabrao i potvrdio izbor 166 vijećnika. U okviru Izvršnog odbora formirali su se različiti odsjeci i odjeli za rukovođenje pojedinim granama uprave: gospodarski, propagandni, zdravstveni, prosvjetni, socijalni i odjel za upravu i sudstvo. Na čelu tih odjela bili su članovi Izvršnog odbora

⁹²⁸ Originalni zapisnik Drugog zasjedanja ZAVNOH-a, s potpisom Hogoljuba Rapačića, 83 str. AS SRH, fond ZAVNOH-a, II. zasjedanje, 10—1943, a kop. Pravilnika u AIHRPH-e Zagreb, sign. I-IV/60-1943. Dokumenti objavljeni i u knjizi: Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske, Zbornik dokumenata 1943, IHRPH. Zagreb 1964, Gl. redaktor, dr Hodimir Sirotković.

⁹²⁹ Ibid., str. 79—83.

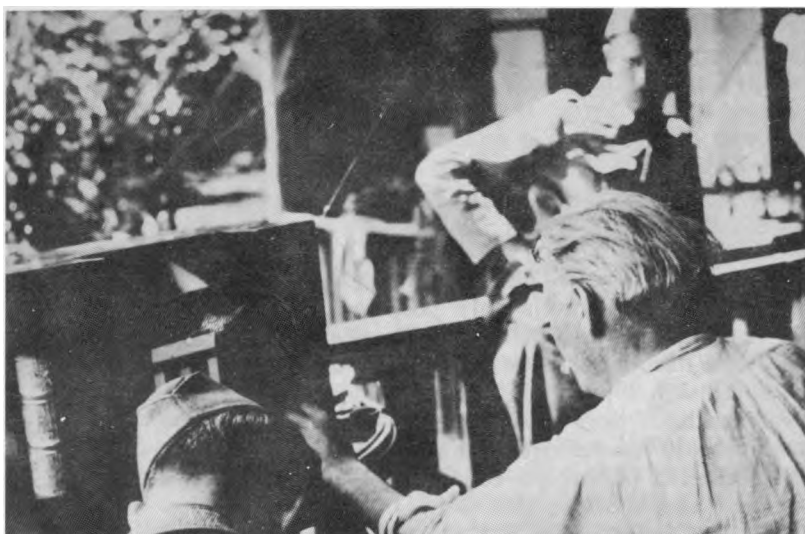
⁹³⁰ Ibid., str. 38 — Stanko Čanica Opačić: Izvještaj o organizacionom stanju NOO-a na Prvom zasjedanju ZAVNOH-a.

ZAVNOH-a koji su bili odgovorni za pojedine grane uprave, a s njima je sarađivalo niz stručnih i političkih saradnika. U NOO-ima, nakon Drugog zasjedanja ZAVNOH-a, javljaju se prvi put organi uprave koji se formiraju po shemi sličnoj ZAVNOH-u, što je regulisano Poslovnikom o radu NOO-a od 14. juna 1943. Predsjedništvo ZAVNOH-a, koje nastaje iz Izvršnog odbora, vrši političke funkcije, a Sekretarijat koji djeluje kao uži organ Izvršnog odbora — »za vođenje redovnih poslova« biće preteča vlade koja će se formirati nakon Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a.

Treće zasjedanje ZAVNOH-a održano je 8. i 9. maja 1944. u Topuskom i predstavlja dalji podsticaj razvoju i jačanju narodne vlasti. U Izvještaju NOO-ima za Kordun između ostalog je rečeno: »Okružni narodnooslobodilački odbor za Kordun ima 6 kotarskih, 30 opštinskih i preko 250 seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Organizaciono ovaj okrug spada među najbolje. On je ne samo uredio svoju unutrašnju organizaciju nego i svi kotarski narodnooslobodilački odbori po organizaciji, raspodjeli poslova i načinu razvijanja rada slične ONOO-e.

Kordunaški narodnooslobodilački odbori prekalili su se u teškim ofanzivama te u borbi protiv gladi i epidemija koje su nemilosrdno harale. Upravo zato imaju veliki ugled naroda. Okružni narodnooslobodilački odbor pravilno je shvatio svoje zadatke, a naročito u posljednje vrijeme je posvetio punu pažnju učvršćivanju narodnooslobodilačkih odbora u novooslobođenim hrvatskim krajevima. Na Kordunu su, s vremena na vrijeme, već prije godinu dana vođeni kursovi za odbornike kroz koje je prošao znatan broj.⁹³¹ Time je odano priznanje radu narodnooslobodilačkih odbora na Kordunu. Na Trećem zasjedanju ZAVNOH-a u Topuskom sudjelovalo je oko 200 delegata iz svih krajeva Hrvatske (s Istrom), zatim delegacija AVNOJ-a s predsjednikom dr Ivanom Ribarom i potpredsjednicima Mošom Pijade, Markom Vujačićem i dr Josipom Rusom. Na zasjedanju je bila i delegacija NKOKJ-a, predstavništvo NOV i POJ i Vojnih misija pri GŠ NOV i POH. ZAVNOH je izabrao Vladimira Nazora za predsjednika, a izabrao je i tri potpredsjednika. Dr Pavle Gregorić izabran je za sekretara, a zamjenici su bili Stjepan Prvčić i Dušan Čalić. U Izvršni odbor biran je ukupno 31 vijećnik, dok je u ZAVNOH birano 188 vijećnika. Vijećnici ZAVNOH-a su donijeli: Poslovnik za rad Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, Odluku o odobrenju rada predstavnika Hrvatske na II zasjedanju AVNOJ-a, Odluku o Zemaljskom antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Hrvatske kao vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom tijelu i najvišem organu državne vlasti demokratske Hrvatske, Deklaraciju o osnovnim pravima naroda i građana demokratske Hrvatske, Odluku o ustrojstvu i poslovanju narodnooslobodilačkih odbora te Odluku o osnivanju zakonodavne komisije pri

⁹³¹ Treće zasjedanje ZAVNOH-a, stenografski zapisnici, izd. Sabora SR Hrvatske, Zagreb 1950, str. 49.
br. 1—4, str. 30.

Moša Pijade sluša radiovijesti u GŠ NOV i POH 1944. ti Topuškom

Predsjedništvu Zemaljskog antifašističkog vijeća Narodnog oslobođenja Hrvatske.³³²

Ti akti nesumnjivo imaju zakonodavni karakter jer ih je donijelo najveće predstavničko tijelo, što je potvrđeno i Odlukom Ustavotvornog sabora Hrvatske od 30. septembra 1946, o odobrenju ranijih akata ZAVNOH-a donesenih u toku oslobodilačkog rata (odredbe člana 131. Ustava NR Hrvatske). Tim aktima je data dalja pravna izgradnja i ustavno uređenje nove države Hrvatske. »Karakter ZAVNOH-a obilježavaju prije svega uvjeti u kojima je nastao i pod kojima se razvijao. Označava ga, dakle, sama narodno-oslobodilačka borba, ali i sav njezin dalji tok. Drugo obilježje ZAVNOH-a daje prema tome činjenicu da je narodnooslobodilačka borba i u Hrvatskoj brzo prerasla u narodnu revoluciju koja je imala sve više socijalistički karakter. ZAVNOH je, dakle, od Trećeg zasjedanja bio vrhovni organ državne vlasti koja je nastala pod takvim uvjetima, a koja je pripadala radnom narodu s radničkom klasom na čelu i pod rukovodstvom Komunističke partije. Ta je vlast već od Trećeg zasjedanja i u Hrvatskoj imala ova osnovna obilježja:

- a) da slomi otpor buržoazije i razvije novu vlast radnog naroda,
- b) da organizira izgradnju socijalističkog društvenog uređenja, prvenstveno socijalističke ekonomije, i
- c) da u tome nastojanju ujedini radni narod grada i sela, dakle da radi socijalističkog preobražaja društva stvori savez radnika i seljaka.

³³² Ibid., str. 85—97.

To je ZAVNOH od Trećeg zasedanja pokazivao, a tako je nesumnjivo i djelovao. Prema tome, u narodnoj vlasti, čiji je on bio najviši organ, bili su obuhvaćeni svi elementi koje marksistička nauka o državi pripisuje diktaturi proletarijata.⁹³³ ZAVNOH kao najviše predstavničko tijelo zasnovan je i razvijao se na principu demokratskog centralizma koji je i sam provodio. ZAVNOH je u stvari bio najviši narodnooslobodilački odbor, a imao je ove organizacijske dijelove: Plenum i uži Izvršni odbor. Na Trećem zasjedanju stvoren je još jedan poseban organ koji je stajao između Plenuma i Izvršnog odbora, a to je bilo njegovo Predsjedništvo. Prema tome ZAVNOH se od Trećeg zasjedanja sastojao:

- a) od Plenuma,
- b) Predsjedništva i
- c) Izvršnog organa samog Predsjedništva (užeg Predsjedništva).

Plenum ZAVNOH-a su sačinjavali — »svi narodni predstavnici Hrvatske bez razlike narodnosti, vjeroispovijesti, rasne i političko-partijske pripadnosti, koji su dali dokaza da su vjerni i odani NOB-u svih naroda Jugoslavije i da su nepomirljivi neprijatelji okupatora i njihovih slugu.⁸³⁴ Plenum je bio najviši organ državne vlasti u Hrvatskoj, dok je Predsjedništvo ZAVNOH-a bilo samo njegovo delegirano tijelo koje je odgovaralo Plenumu. Plenum je Predsjedništvu dao funkciju, a sastojao se od jednog predsjednika, tri potpredsjednika, sekretara, dva zamjenika i najmanje 25 članova.⁸³⁵

Predsjedništvo je odgovaralo Plenumu ZAVNOH-a koji je potvrđivao akte koje je ono donosilo. Odnos između ZAVNOH-a i NOO-a zasnivao se na međusobnim pravima i dužnostima. Odluke NOO-a koje su donesene u skladu s principima NOB-a — ZAVNOH nije mogao poništiti. Funkcije ZAVNOH-a odgovarale su svojstvu organa državne vlasti i najvišeg predstavnika Hrvatske kao države članice savezne države Jugoslavije. Njegove nadležnosti bile su ograničene na unutrašnje državne funkcije, vanjska funkcija države pripadala je saveznom vrhovnom organu Jugoslavije AVNOJ-u, odnosno njegovu izvršnom organu NKOKJ-u. U stvaranju narodne vlasti u Hrvatskoj ZAVNOH je organizirao i niz kongresa javnih radnika u toku 1944. godine, među kojima su značajni: Prvi kongres liječnika u Glini, Prosvjetno savjetovanje, Kongres kulturnih i javnih radnika u Topuskom, Kongres narodnih pravnika Hrvatske u okolini Gline i druga savjetovanja. Tako je ZAVNOH u Topuskom izvršio krajem 1944. godine sve pripreme za preuzimanje vlasti u Zagrebu.

Djelovanje ZAVNOH-a na Kordunu od njegovog Drugog zasjedanja do januara 1945, kada ZAVNOH odlazi u Šibenik, zna-

⁹³³ Dr Ferdo Čulinović, Razvitak ZAVNOH-a, Historijski zbornik, god. II — 1949, broj 1—4 str. 30.

⁹³⁴ Odluka o ustrojstvu i poslovanju narodnooslobodilačkih odbora od 9. maia 1944, čl. I. iste Odluke.

⁹³⁵ Odluka o ZAVNOH-u kao vrhovnom organu državne vlasti, čl. 6. i 7.

čajan je historijski period u NOB-u za širenje ustanka u svim krajevima Hrvatske. U Dalmaciji je ZAVNOH razgranao svoje djelatnosti i 14. IV 1945. objavio Odluku o narodnoj vladi Hrvatske, a istog je dana u Splitu formirana i prva narodna vlada Hrvatske s predsjednikom dr Vladimirom Bakarićem. U tome periodu ZAVNOH je izdao Odluku o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj, 24. IV 1945, te Uputstva za provedbu Odluke o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj broj 955/45, od 9. maja 1945. Nakon oslobođenja Predsjedništvo ZAVNOH-a i narodna vlada dolaze u Zagreb. Krajem jula 1945. u Zagrebu je održano Četvrto zasjedanje ZAVNOH-a, gdje je donijet i Zakon o promjeni naziva ZAVNOH-a, Zakon o promjeni naziva NOO-a i Zakon o proglašenju 27. jula narodnim praznikom. Na tzv. Petom zasjedanju ZAVNOH-a, zapravo na Drugom zasjedanju Narodnog sabora Hrvatske, donesen je 26. VIII 1945. Zakon o Ustavotvornom saboru Hrvatske. Zatim je Sabor izglasao svoje raspuštanje, a funkcije je prenio na svoje Predsjedništvo.⁹³⁶

⁹³⁶ Dr Pavle Gregorić: Nastajanje i djelovanje ZAVNOH-a; Dr Ferdo Culinović: Državnopravni značaj akata III zasjedanja ZAVNOH-a u Topuskom; Dr Nikola Rapajić: Nacionalno pitanje u svjetlosti zaključaka, rezolucija, deklaracija i odluka ZAVNOH-a; Mladen Iveković: Kongres kulturnih i javnih radnika održan u Topuskom juna 1944; f* Culinović: Kongres narodnih pravnika Hrvatske; A. Zimolo: Kongres partizanskih liječnika u Glini, Topuskom i Slunju od 24. do 27. marta 1944. — Simpozij o Petrovoj gon u povodu 25. god. III zasjedanja ZAVNOH-a, Topusko, 10—13. novembra 1969, izd. JAZU, Zagreb 1972.

PETI DIO

ZNAČAJ KORDUNA I BANIJE U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI NARODA HRVATSKE I JUGOSLAVIJE

Kordun i Banija u NOB-u i narodnoj revoluciji zauzimaju vidno mjesto u razvoju ustanka i socijalističke revolucije naroda Hrvatske pa i Jugoslavije.

Nevelika oblast Banije i Korduna, kako teritorijalno, tako i po broju stanovnika, sticajem okolnosti odigrala je od prvog dana okupacije i tzv. ustaške NDH izvanredno značajnu ulogu. S obzirom na to što je tu pretežno naseljeno srpsko stanovništvo, ustaše su od prvog dana činili najbestidnija zvjerstva i fizičko uništavanje naroda toga kraja. Time je stvorena osnova za bratoubilački rat, osnova za međusobno istrebljivanje i mržnju naroda koji su naseljavali i naseljavaju Baniju i Kordun. Da se nije to desilo u onim razmjerama kako su to željeli fašisti, treba zahvaliti vrlo intenzivnoj djelatnosti Komunističke partije Hrvatske. Možda je bila i djelimično srećna okolnost što su Banija i Kordun bili uvijek vezani uz takve industrijske centre, kao što su Zagreb, Karlovac i Sisak, gdje su bile jake partijske organizacije, otkuda su partijski kadrovi vrlo rano organizaciono djelovali još do rata. Tako su Banija i Kordun dočekali početak okupacije sa dobro organizovanim partijskim ćelijama koje su mogle da se odmah mobilišu i pomognu narodu da se snađe, da ga organizuju i pvedu u borbu.

Narod Korduna i Banije pod rukovodstvom KPJ stupio je u borbu na život i smrt i pretvorio je tu borbu u oslobodilački rat i narodnu revoluciju, za novu vlast radnog naroda, a protiv zločina koji je zaprijetio narodu u porobljenoj zemlji. Na masovne zločine neslučenih razmjera, što su vršile ustaše od prvog dana okupacije u selima i gradićima Korduna i Banije, srpski narod je odgovorio aktivnom odbranom, predvođen najhrabrijim seljacima tog kraja, inteligencijom i članovima KPJ.

Narodnooslobodilačka borba na Kordunu i Baniji u prvim danima opštenarodnog ustanka zahvatila je široke narodne mase. Stanovništvo Korduna i Banije masovno je prihvatilo platformu borbe koju je istakla Komunistička partija Jugoslavije. Pod rukovodstvom KPJ na Kordunu i Baniji izrastali su i prvi partizanski odredi koji prerastaju u partizanske brigade, divizije i korpus, koji ulazi u sastav Jugoslovenske armije koja je izrasla u borbi jugoslovenskih naroda s okupatorom i domaćim izdajicama. Partizanske jedinice na Kordunu i Baniji stvarane su dobrovoljnim

stupanjem seljačke omladine u borbene redove, kao i prihvatanje oružane borbe od ukupnog stanovništva. Sve što je bilo sposobno za nošenje oružja odazivalo se na pozive za borbu, što je omogućilo brzo i efikasno stvaranje borbenih jedinica koje su bile sposobne da prenose ustanak i u druge krajeve Hrvatske.

Od posebnog značaja je boravak kordunaških i banijskih brigada u Žumberku, Slavoniji, Moslavini, Podravini, Sloveniji, Gorskom kotaru, Lici, Bosanskoj krajini, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji. Zaslugom ovih partizanskih jedinica omogućeno je stvaranje većih partizanskih jedinica a na području sjeverne Hrvatske i u drugim krajevima. Međutim, s Korduna i Banije upućivane su desetine, grupe, čete, bataljoni i pojedinci koji su ostali stalno na terenu van Korduna i Banije sve do konačnog oslobođenja zemlje, kao npr. u Žumberku, Hrvatskom zagorju, Kalniku, Slavoniji, dok su drugi preko Like, Dalmacije i Bosne stigli u sastav crnogorskih jedinica, kao i na područje Srbije (XIII proleterska brigada »Rade Končar«) i drugdje.

Osnovna karakteristika ustanka koji prerasta u narodnu revoluciju na Kordunu i Baniji je ravnomjernost u razvoju od prvih početaka, pa sve do kraja rata i povezanost širokih narodnih masa s organima narodne vlasti i partizanskim jedinicama. »Ustanak je, posmatrano s aspekta naoružanog dijela naroda, postepeno, ali stalno narastao, a od samog je početka jedinstveno prihvaćen od naroda. Iako je jedinstvo fronta i pozadine karakteristika svih ustaničkih područja u Jugoslaviji, a kasnije i cijele zemlje, ipak istini za volju treba reći da je na ovom području ono bilo najpotpunije. Skoro da nije bilo porodice koja je bila pasivna ili na strani neprijatelja. Svaka stihijnost ili zastranjivanje u tom smislu bili su sprečavani od samog početka ustanka. To govori da su veliki i plemeniti ciljevi ustanka, kao i NOB-a i narodne revolucije, bili pravilno shvaćeni od naroda Korduna i Banije od samog početka do kraja NOR-a.«⁹³⁷ Analizirajući događaje i dokumenta koja govore o tim istorijskim zbivanjima, dolazi se do zaključka da je kordunaški i banijski seljak, predvođen radničkom klasom i Komunističkom partijom Hrvatske, već tada vidio svoju bolju budućnost u slobodnoj i suverenoj Hrvatskoj u sastavu ravnopravne zajednice jugoslovenskih naroda SFRJ.

Partija je od prvog dana pozivala u borbu sav narod ovog kraja, ona je isticala kao širenje ustanka — bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda u Hrvatskoj, odnosno na Baniji i Kordunu. Jedino na toj osnovi — na osnovi širokog jedinstvenog fronta svih naroda, bez obzira na naciju i vjeru, bez obzira na politička ubjeđenja, moglo se postignuti glavno — dići sav narod u oslobodilačku borbu. Takvom politikom Partija je uspjela podići narod.

⁹³⁷ Dušan Pekić, Neke specifičnosti nastanka i razvoj oružanog ustanka na Kordunu 1941. god. Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1972, str. 336.

Područje Korduna i Banije bilo je od posebnog značaja kao baza CK SKH, koji se iz Zagreba ovamo premjestio na slobodnu teritoriju, koji se nalazio pod sigurnom kontrolom partizanskih jedinica. Na tom području osnovan je u oktobru 1941. godine Glavni štab NOV i POH, gdje će se i najduže zadržati kroz čitavo vrijeme rata, osim perioda kada su bile neprijateljske ofanzive, kada se GŠ NOV i POH morao povlačiti s partizanskim jedinicama ili se smjestiti na sigurnije mjesto radi lakšeg rukovođenja ustanom u Hrvatskoj. Na Kordunu i Baniji u toku rata najduže su se zadržali i rukovodeći organi narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske i održana su dva zasjedanja ZAVNOH-a (u Plaškom 1943. i u Topuskom 1944. godine). Na tom terenu oni su djelovali u relativnoj sigurnosti u najtežim ratnim prilikama, unoseći sigurnost u široke narodne mase u borbi do konačne pobjede. Petrova gora bila je baza ustanka u Hrvatskoj. U njoj se smjestila Centralna partizanska bolnica koja je primala ranjenike s Korduna, Pokuplja, Žumberka, Cazinske krajine, Banije i Like pa i Slovenije. Značajan je uticaj i veze između Korduna i Banije i okolnih gradova Karlovca, Siska i Zagreba i drugih područja Hrvatske. »Partijske organizacije u ovom regionu — brojne i aktivne u godinama prije rata, čvrsto stopljene s narodom, potpomagane najborbenijim komunistima i rukovodstvima iz okolnih gradova — učinile su ljudski faktor, kao određena masa stanovništva, opredijelio se za ustanak kao jedini izlaz, pri čemu je upravo ta masa davala ustanu dinamiku, bogatila ga specifičnim oblicima otpora, zasnovanim i na stoljetnom iskustvu iz borbe sa raznim ugnjetačima...

Dalje, već u prvim mjesecima ustanka dolazi do organizovanja narodne vlasti u svim selima oko Petrove gore i Šamarice i ta vlast je djelovala u kontinuitetu kroz cijeli rat kao najsnažnija podrška oružanoj borbi i izgradnji i snabdijevanju bolnica posebno. .. Petrova gora i Šamarica, kao i mnoga druga žarišta i uporišta našeg NOR-a, pojavljuju se kao dio jedinstvenog jugoslovenskog partizanskog ratišta.«⁹³⁸

Ustanak i narodna revolucija na Kordunu i Baniji razvijao se na jedinstvenoj platformi Proglasa CK KPJ od 22. juna i poziva od 4. jula 1941. godine narodima Jugoslavije, kao i Okružnica CK KPH, od kojih su od posebnog značaja Okružnica br. 3 i 4, koje se odnose na NOO-e i uključivanje širokih narodnih masa u opštenarodni front koji stvara svoje fondove za snabdijevanje u narodnoj revoluciji. Na osnovu tih i drugih dokumenata stvarani su organi narodne vlasti pa i Ostrožinski pravilnik, što potvrđuje da je narodnooslobodilačka borba na Kordunu i Baniji bila organizovana i rukovodena od svoga početka Komunističkom partijom Jugoslavije. Zbog toga Kordun i Banija su postali raskrsnica putova revolucije koja se prenosila u sve krajeve Jugoslavije. Preko njegove teritorije su putovali najviši vojni i partijski rukovodioci

⁹³⁸ Dr Gojko Nikoliš, Značenje i osobitosti zdravstvene službe u Petrovoj gori za vrijeme NOR-a, Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1972, str. 473—474.

Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Moša Pijade, Rodoljub Čolaković, Mile Kilibarda, Zdravko Jovanović, Dragoljub Jeftić, Šarano-
vić i dr.⁹³⁹ Na Kordunu i Baniji su boravili dr Ivan Ribar, Ivo Lola Ribar, Sulejman Filipović, Vladimir Dedijer, Edvard Kocbek, To-
dor Vujasinović, Vlada Zečević, Vladimir Nazor, Ivan Goran Kova-
čić i niz drugih javnih, kulturnih i političkih radnika. Ako se raz-
motre sve okolnosti uticaja NOB-a Korduna i Banije na druge
krajeve, prihvatanje vojnih i političkih rukovodilaca NOR-a, s pra-
vom se može zaključiti da su Kordun i Banija kao partizanske
baze i žarišta narodnog ustanka i narodne revolucije bili od jugo-
slovenskog značaja za NOB naroda Jugoslavije.

Dr Vladimir Bakarić, podnoseći izvještaj na II kongresu KPH
1948. god. je, između ostalog, dao ovakvu ocjenu: »U Hrvatskoj
je već od 1941. postojala jezgra stalno oslobođenog teritorija na
kojemu okupator i njegove sluge više nikada nisu mogli usposta-
viti svoje vlasti, iako bi privremeno na nekoliko dana prolazili
tim terenom. Taj je teritorij bio snažnim žarištem ustanka i činio
je njegovu okosnicu.« Zatim, dalje u analizi ustanka Bakarić piše:
»Svu težinu ustanka u širini iznijeli su prve godine na svojim le-
đima Srbi u Hrvatskoj. Kod njih se ustanak najbrže rasplamsava
i pod utjecajem Partije oni su dali divne primjere borbenosti, sa-
mopožrtvovanja, a i divan doprinos stvaranju bratstva među na-
šim narodima.«⁹⁴⁰ Ove ocjene, iznesene na najvišem partijskom fo-
rumu, još su jednom potvrdile značaj oružane borbe u narodnoj
revoluciji naroda Korduna. Predsjednik Jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti dr Grga Novak, otvarajući Simpozij o Petro-
voj gori 10. novembra 1969. godine, rekao je: »Petrova gora i njena
okolica, tj. kordunaško-karlovačko područje, od posebnog je zna-
čaja za najnoviju povijest naših naroda. Za vrijeme narodnooslo-
bodilačkog rata išli su s ovoga terena proglasi organa narodne
vlasti svim narodima Hrvatske, s ovoga terena davane su smjer-
nice i preporuke za razvoj političkog, gospodarskog, socijalnog,
kulturnog i zdravstvenog života naroda Hrvatske i vršena svestra-
na organizacija pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci. Na ovome
terenu pružana je pomoć i opskrba tisućama izbjeglica kojima su
ustaše, četnici na području Like, fašisti i nacisti uništili svu imo-
vinu; ovdje su zbrinjavane porodice i nejaka djeca poginulih bo-
raca, podizane su škole i domovi kulture, bolnice i karantene za
liječenje teških epidemija.

Na ovom području, punom slobodarskog duha, došlo je do
stvaranja prve narodne vlasti, ovdje je održano III zasjedanje
ZAVNOH-a kojim je kreirano najviše političko tijelo narodnooslo-
bodilačke borbe u Hrvatskoj. I hrvatski i srpski živalj ovoga kraja

⁹³⁹ Vladimir Dedijer, Dnevnik, I dio, izd. Državni izdavački zavod Jugoslavije,
Beograd 1945, str. 347.

⁹⁴⁰ Dr Vladimir Bakarić, Politički izvještaj CK KPH, Drugi kongres Komunistička
partije Hrvatske, izd. štamparski zavod »Ognjen Priča«, Zagreb 1949, str. 69.

dali su životom i krvlju svojih najboljih sinova svoj dragocjen doprinos našoj narodnooslobodilačkoj borbi i stvaranju nove jugoslavenske države u oslobođenoj domovini.«⁹⁴¹

ZAKLJUČAK

Područje koje obrađuje ova doktorska disertacija je Kordun i Banija, koji spadaju u karlovački i sisački region. U karlovačkom regionu, gdje se smjestio Kordun, obrađene su opštine Slunj, Vojnić i Vrginmost i djelimično opštine Duga Resa, Karlovac, Ogulin i Vrbovsko.

U sisačkom regionu, koji obuhvata Baniju, obrađene su opštine Dvor na Uni, Glina, Kostajnica, Petrinja i Sisak. Pored ovog područja obuhvaćene su i susjedne oblasti, što je bilo potrebno radi donošenja objektivnih istina i naučnih rezultata. Da bi se mogla vidjeti struktura stanovništva ovih oblasti, u disertaciji su dati uporedni pregledi stanovništva prema službenim popisima od 1921, 1931, 1948, 1953, 1961. i 1971. godine.

Na osnovu podataka o popisu stanovništva vidljivo je da broj stanovnika 441.098 koji je bio 1931. godine nije dostignut ni u jednoj godini poslije rata tj. u godinama kada je vršen popis stanovništva.

Iz uporednih podataka popisa stanovništva 1931. i 1948. godine, kada je bilo 380.121 stanovnik, vidi se da je ukupan broj stanovnika Korduna i Banije smanjen za 30,2%, što znači da je u toku drugog svjetskog rata izginulo i raseljeno 60.977 stanovnika. Međutim, mora se naglasiti da ni ovaj podatak nije sasvim siguran, odnosno broj izginulih i raseljenih lica u toku rata veći je za onoliko koliko je bio pririštaj stanovništva od 1945. do 1948, kada je vršen popis.

S obzirom na veću brojnost stanovnika hrvatske i srpske nacionalnosti, koja se poistovećuje s rimokatoličkom i pravoslavnom vjerom, te prema popisu stanovništva, proizlazi da je 1948. godine bilo 221.203 Hrvata i 155.295 Srba, što u odnosu na rimokatoličku vjeru prema popisu iz 1931. godine 237.991 ovo stanovništvo je smanjeno za 7,1%, dok je Srba u odnosu na 206.295 iz 1931. godine smanjeno za 24,8%. Razmatranjem podataka o popisima stanovništva koji su izvršeni 1948, 1953, 1961. i 1971. godine, za razliku od predratnih godina u kojima se stanovništvo najvećim dijelom bavilo poljoprivredom, u ovim poslijeratnim godinama jasno se vidi da je migracija stanovništva ka većim industrijskim centrima i da se iz poljoprivrednika formiraju industrijski radnici. Uporede li se statistički podaci iz 1961. godine, vidljivo je da se stanovništvo

⁹⁴¹ Dr Grga Novak, Uvodna riječ. Simpozij o Petrovoj gori u povodu III zasjedanja ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1972, str. 6.

povećalo na 405 162, dok 1971. godine taj broj je opao na 400 767 stanovnika, a na radu u inostranstvu se tada nalazilo 23 911 stanovnika.

Budući da su na Kordunu i Baniji za vrijeme okupacije, odnosno tzv. NDH, uništene matične knjige skoro u svim parohijama Srpske pravoslavne crkve, a djelimično i matične knjige nekih župnih ureda Rimokatoličke crkve, nije moguće u potpunosti doći do detaljnih podataka o kretanju i stradanju stanovništva.

Na osnovu arhivskih podataka i popisa palih boraca i žrtava fašizma na području kordunaških opština izginulo je 33.447 stanovnika. Od toga palo je u partizanskim jedinicama u borbi s neprijateljskim vojnim formacijama 6.020 boraca. Od ustaša, talijanskih i njemačkih vojnih okupacionih jedinica na Kordunu je ubijeno 27 457 stanovnika.

Ustaški pogromi srpskog stanovništva na Baniji ne zaostaju iza takvih pogroma na Kordunu. Prema zapisanim podacima s područja Banije, ubijeno je u toku rata od neprijateljskih formacija i uništeno u logorima i zatvorima 14 701 stanovnik srpske, hrvatske, jevrejske i romske nacionalnosti. Pretežni dio su Srbi s područja Dvora, Gline, Kostajnice, Petrinje i Siska, dok je manji dio Hrvata iz grada Siska i kotara Sisak i Petrinja. U borbi protiv fašizma s puškom u ruci pala su 6 532 borca Banije. Preživjelo je u logorima, zatvorima i internaciji 4 606 zatvorenih stanovnika Banije. Cifra od 25.839 stanovnika Banije nedvojbeno potvrđuje ustaška zlodjela. Tako je na Kordunu i Baniji ubijeno 42.158 stanovnika i pala su 12 552 borca u borbi protiv fašizma, što je doprinos Korduna i Banije NOB-u i socijalističkoj revoluciji naroda i narodnosti Jugoslavije.

Kordun i Banija predstavljaju izrazito ustaničke oblasti Hrvatske koje su naseljene u nacionalnom pogledu srpskim stanovništvom, a u pograničnim područjima miješanim stanovništvom srpske i hrvatske nacionalnosti.

Srbi, Jevreji, Romi i hrvatski antifašisti i komunisti od prvog dana rata i fašističke okupacije bili su objekat ustaških obračuna, terora, pa i genocidnog uništavanja. To je s jedne strane, a s druge djelovanje Komunističke partije Jugoslavije, koja je u radničkim i seljačkim masama Korduna i Banije prije rata imala snažno uporište i od prvog dana rata stavila se u službu širokih narodnih masa za suprotstavljanje okupatoru i domaćim izdajicama.

Neposredno prije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije i u toku 1941. godine na Kordunu i Baniji bilo je 148 partijskih ćelija KPJ, koje su obuhvaćale 1 022 člana i još veći broj članova SKOJ-a. Partijske i skojevske organizacije prihvatile su poziv CK KPJ i CK KPH u tim najtežim danima i usmjerile svoju aktivnost u borbi protiv imperijalističkih grabljivaca i fašističkih dželata.

Komunistička partija Jugoslavije od prvih dana okupacije prema široke narodne mase za aktivnu borbu protiv fašističkih

okupatora i domaćih neprijatelja. Okružni komitet KPH Karlovac i Sisak, odmah poslije prvih sjednica CK KPH i CK KPJ održanih u Zagrebu, počeli su provoditi njihove direktive: o naoružanju, naređenju partijskim organizacijama da sakupljaju i spremaju oružje i drugo. U toku maja i juna 1941. godine pripremane su partijske organizacije za borbu protiv neprijatelja. Poslije majskog savjetovanja CK KPJ i CK KPH, na kome su učestvovali sekretar CK KPH Rade Končar i član CK KPH Josip Kraš, odlučeno je da se formira Vojni komitet za dizanje ustanka na području Korduna, Banije i Gorskog kotara. U Vojni komitet izabrana su četiri člana pod rukovodstvom Josipa Kraša. Pod rukovodstvom toga komiteta izvršene su i prve diverzije na području karlovačkog i sisačkog regiona.

Sekretar CK KPH Rade Končar rukovodi sastankom koji je održan 19. jula 1941. godine u šumi Abezu s predstavnicima kotarskih komiteta KPH s područja karlovačkog i sisačkog regiona i donijeta je odluka da se počne s oružanim akcijama na području Korduna, Banije i Gorskog kotara. Na konferenciji je zaključeno da se borba treba proširiti u svim krajevima i da u borbu treba povesti što veći broj seljaka, radnika i simpatizera KPJ i SKOJ-a.

Pod rukovodstvom komunista borba je počela 23. jula 1941. godine u Stipanu, kod Vrginmosta, Banskom Grabovcu, Gređanima, Obijaju, Malom Gracu i Klasniću, gdje su napadnute ustaške i žandarmerijske posade. Zatim se borba prenosi na područje kotara Vojnić i Slunj, onda na područje kotara Ogulin i zahvata Drežnicu, Jasenak, Gomirje, Srpske Moravice, Donje i Gornje Dubrave. U neposrednoj blizini grada Karlovca zapažena je grupa Mate Mejašića, na području Siska formira se u šumi Brezovici Sisački partizanski odred. Na području Korduna, Banije i Gorskog kotara formiraju se frantovi i linije i partizanski borbeni logori koji pružaju masovni otpor ustaškom sistemu vlasti. Ova ustaška vlast provodi organizovano uništavanje srpskog naroda, potom Roma, Jevreja i Hrvata komunista i antifašista.

Partijska konferencija u Abezu potakla je širenje ustanka na Baniji i Kordunu te najavila najveće dane u istoriji Vojne krajine. U prvim danima ustanka najrevolucionarnija bila je omladina koja stupa masovno u oružanu borbu, kao na primjer 27. jula 1941. na Opačić-glavici, istovremeno u Perni, Peckoj, Širokoj Rijeci, Brusovači, Krstinji, Klokoću, Kestenovcu, Primišlju, Zbjeugu, Topoliću, Tržiću i drugim mjestima Korduna i Banije. Petrova gora i Samarica postaju stalne baze ustaničkih odreda. U gradovima Karlovcu i Sisku ustaška vlast, da bi spriječila širenje ustanka u okolini, hapsi omladinu koja pruža otpor, organizuje monstruozne procese i vrši odmazde i strijeljanja svih onih koji su nepoćudni za ustaški pokret.

Na poziv KPJ i KPH na području karlovačkog i sisačkog regiona stvoreni su partizanski odredi. Već u septembru 1941. godine ima 55 naoružanih odreda s vojničkim i civilnim puškama,

zatim se dalje povećavaju i prelaze u bataljone, razvrstane u prve vojne odrede. Prvi partizanski odredi izrastali su iz seoskih straža i udarnih grupa, nosili su nazive po svojim mjestima ili šumama gdje su imali svoja sjedišta — logore i bili su prvi oblici otpora i negacije ustaške vlasti. Partizanski odredi postali su snažna baza za razvijanje narodnooslobodilačke borbe i narodne revolucije na cjelokupnom području Korduna i Banije. U njima su činili jezgro komunisti koji su sprovodili direktive KPJ i povelili široke narodne mase u oružanu revoluciju.

Na osnovu direktive CKv KPH i CK KPJ ustanak se širio i u drugim krajevima Hrvatske, a na području karlovačkog regiona formiran je 25. oktobra 1941. godine u Vučkovićima, na obroncima Petrove gore, Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske.

U novembru 1941. pod rukovodstvom GŠ NOP odreda Hrvatske provedena je reorganizacija ustaničkih jedinica u partizanske odrede i bataljone. Kordun i Banija, koji su bili podijeljeni u šest rejona u vrijeme prve konferencije delegata Korduna i Banije

19. i 20. septembra 1941, imali su u odredima 882 naoružana partizana, a za vrijeme druge konferencije 25. i 26. novembra 1941. imali su 60 partizanskih odreda, od kojih su formirani 1. i 2. kordunaški narodnooslobodilački partizanski odred po četiri bataljona i 20. decembra 1941. Banijski NOP odred od tri bataljona. Tako je 28. novembra 1941. godine na Baniji i Kordunu bilo 1 415 partizana naoružanih sa 528 karabina, jednim teškim mitraljezom, 8 puškomitraljeza, a drugi civilnim puškama i pištoljima. Od partizanskih odreda koji su djelovali u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju formirana su u oktobru 1941. godine dva bataljona primorsko-goranski »Matija Gubec« i drežnjčki bataljon »Marko Trbović«. Od tada se partizanski pokret u tim krajevima samostalno razvijao, ali je ostao u sastavu rukovodstva OK KPH Karlovac do potkraj oktobra 1943, kada se formira Okružni komitet KPH za Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

Razvoju ovih snažnih partizanskih odreda, koji su prelazili područje sadašnjeg karlovačkog regiona, pridonio je Okružni komitet KPH Karlovac koji je pokrivao široko područje karlovačko-kordunskog, djelimično banijskog i goransko-primorskog regiona.

Pored izgrađenih vojnih odreda i partizanskih jedinica na području Korduna i Banije izgrađen je i usavršen sistem narodne vlasti, tj. narodnooslobodilačkih odbora, koji su rukovodili širokim narodnim masama i sačinjavali borbeno jedinstvo naroda i partizana u borbi protiv okupatora i domaćih izdajica. Narodnooslobodilački odbori koji su birani na masovnim skupovima ili imenovani od partizanskih jedinica predstavljali su nove organe narodne vlasti. NOO su izrastali u toku rata iz redova širokih narodnih masa, potpomognuti partizanskim odredima, a kasnije komandama i štabovima vodećih partizanskih jedinica. Međutim, u svim etapama svog razvoja oni su ostali jedini predstavnici vlasti

koji su usko sarađivali s partizanskim jedinicama koje su predstavljale naoružani narod. Narodnooslobodilački odbori Korduna i Banije su potpomagali vojne komande i partizanske jedinice i mobilisali ljudstvo i materijalna sredstva u interesu oslobođenja zemlje od okupatora. Iako je cilj NOO-a za vrijeme rata bio pomoć oružanoj borbi, oni su isto tako kao pravi narodni organi vlasti služili narodu, pomagali mu živjeti i boriti se u najtežim danima rata i okupacije. NOO su bili i jedna od poluga socijalističke revolucije u ovim krajevima. Pod rukovodstvom NOO-a na Kordunu i Baniji bila je organizovana među prvima u zemlji za vrijeme NOB slobodna partizanska teritorija, na kojoj je ne samo djelovala narodna vlast nego su stvarani, koncentrisani i uvježbani novi partizanski odredi.

Na oslobođenoj teritoriji Korduna djelovao je Okružni NOO Korduna i kotarski NOO Sjeničak, Vrginmost, Vojnić, Slunj, Plaški i Karlovac. U okviru šest kotarskih NOO-a 1944. godine radilo je 30 opštinskih NOO i 252 seoska NOO-a. Na području Banije radio je u toku NOB-a Okružni NOO Banije, koji je obuhvatao KNOO Dvor na Uni, KNOO Glina, KNOO Kostajnica, KNOO Petrinja. Pod rukovodstvom ovih KNOO-a u toku 1944. godine na Baniji je djelovalo 29 opštinskih NOO-a, jedan gradski NOO i 129 seoskih NOO-a. Posebno treba istaći ulogu Okružnog NOO Banije za izgradnju mreže ilegalnih NOO-a u hrvatskim selima, koja su bila pod uticajem okupatora ili pod direktnom kontrolom okupatora i njegovih slugu ustaša. Kroz rad NOO-a učvršćivalo se bratstvo i jedinstvo srpskog i hrvatskog naroda na Baniji i Kordunu u pograničnim mjestima i nacionalno miješanim selima.

Značajno je takođe i to da su na Kordunu i Baniji za vrijeme rata bile mnoge centralne ustanove, zaštićene narodom i partizanskim jedinicama. Ovdje je boravio GŠ NOP odreda Hrvatske, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske i društveno-političke organizacije: CK KPH, Pokrajinski komitet SKOJ-a i USAOH-a, Antifašistički odbor žena Hrvatske i Glavni odbor jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske.

Na području Korduna i Banije naišle su na gostoprimstvo i zaštitu mnoge manje partizanske jedinice iz susjednih oblasti, kao i njihova vojna i politička rukovodstva za vrijeme velikih neprijateljskih ofanziva u tim područjima, što je produbljavalo bratstvo i jedinstvo između hrvatskog, srpskog i muslimanskog naroda.

Pri razradi doktorske teze posebno interesovanje posvećeno je rješavanju pitanja uzajamnih odnosa srpskog i hrvatskog stanovništva u ovim oblastima. Neće, stoga, biti preuveličano ako naglasim da se baš na terenu Banije i Korduna naročito istaklo za vrijeme NOB-a i socijalističke revolucije bratstvo i jedinstvo između svih naroda i narodnosti u ovim oblastima koje može i danas da služi primjerom uzajamnih i bratskih odnosa.

Nema sumnje da je baš bratstvo i jedinstvo iskovano na ovom terenu za vrijeme NOB-a i socijalističke revolucije bilo glavna podloga uspješnog razvitka cjelokupnog NOB-a u Hrvatskoj pa i u Jugoslaviji. Ovo pitanje ima još veći značaj ako se uzme da su Banija i Kordun u centralnom dijelu Hrvatske i da su ovdje vođene neprestane vojne operacije, da je revolucija prihvaćena od cjelokupnog naroda koji učestvuje u svim vidovima narodnooslobodilačke borbe.

Snažan razvoj NOB-a u drugoj polovini 1942. godine omogućio je da se 8. jula 1942. u selu Toboliću na Kordunu formira Prva NOU brigada Hrvatske.) U šumi Debeloj kosi kod Burića 20. avgusta 1942. godine formirana je Četvrta NOU brigada (1. kordunaška NOU brigada). Sredinom septembra 1942, kada se rasformira Štab Grupe kordunaških NOP odreda, formira se u Petrovoj Poljani Peta NOP brigada Hrvatske (2. kordunaška NOP brigada). Kod Velike Kladuše 5. decembra 1942. formirana je Petnaesta NOU brigada (3. kordunaška NOU brigada).

U Gornjem Sjeničaku 7. novembra 1942. formirana je 13. proleterska brigada »Rade Končar« koja se proslavila svojim borbama od Žumberka i Slovenije, preko Korduna, Like, Bosne do Srbije i oslobođenja Beograda, zatim Zagreba i konačno Slovenije.

Na području Slavonije, u Velikoj Barni, od boraca iz partizanskih odreda i bataljona Banije formirana je 2. septembra 1942. Sedma NO brigada Hrvatske (1. banijska NOO brigada). U rejonu Obljaja u Baniji 7. septembra 1942. formirana je Osma NO brigada Hrvatske (2. banijska NO brigada), a 26. decembra 1942. u Klasniću formirana je Šesnaesta NO brigada Hrvatske.

Stvaranjem niza brigada, operativnih štabova, stvaranjem veće slobodne teritorije dolazi i do formiranja 6, 7. i 8. divizije. U 6. diviziju su ušle 1, 2. i 9. brigada, u 7. diviziju ušle su 7, 8. i 13. brigada, dok je u 8. diviziju ušla 4, 5. i 6. brigada. Naredbom Vrhovnog štaba NOV-a i POJ-a od 22. novembra 1942. formiran je četvrti korpus NOV-a i POJ-a, odnosno 1. korpus NOV-a i POJ-a u koji su ušle navedene divizije i brigade.

Vrhovni štab NOV-a i POJ-a naredio je 1. bosanskom i 1. hrvatskom korpusu da sa svojim potčinjenim jedinicama nastave ofanzivne operacije i likvidiraju neprijateljska uporišta u dolini rijeka TJne i Sane. U to vrijeme NOV i POJ su u opštoj ofanzivi na neprijateljska uporišta na području zapadne Bosne oslobodili teritoriju od oko 45 000 km² sa slobodnim gradom Bihaćem. Oslobođenjem Bihaća, Cetingrada, Cazinske krajine s Krupom i Otokom, zatim Velike Kladuše i Slunja — povezana je i proširena slobodna teritorija Bosne i Hrvatske. Time je stvorena slobodna teritorija Bihaćka Republika — sa centrom Bihać. U Bihać će doći predstavnici svih jugoslovenskih naroda i narodnosti na 1. zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje će se održati od 26. do 27. novembra 1942. godine.

1 NOU — Narodnooslobodilačka udarna brigada

Prvo zasjedanje predstavnika svih jugoslovenskih naroda u Bihaću donijelo je važne i dalekosežne ocjene političke situacije i istaknuta je uloga NOO-a za dalji razvoj borbe. U Rezoluciji AVNOJ-a je iznesena ocjena NOB-a i uloga NOO-a kao novih organa vlasti u daljem razvoju ustanka, stvaranju države socijalističkog tipa. AVNOJ je na svom 2. zasjedanju u Jajcu 1943. udario temelj nove socijalističke Jugoslavije.

Kordun i Banija u NOB-u i narodnoj revoluciji zauzimaju vidno mjesto u razvoju ustanka i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Hrvatske, pa i Jugoslavije.

U ovoj disertaciji izvršena je analiza istorijskih procesa u navedenim oblastima istovremeno — kako bi se mogle uočiti specifičnosti ovih procesa i njihova različitost.

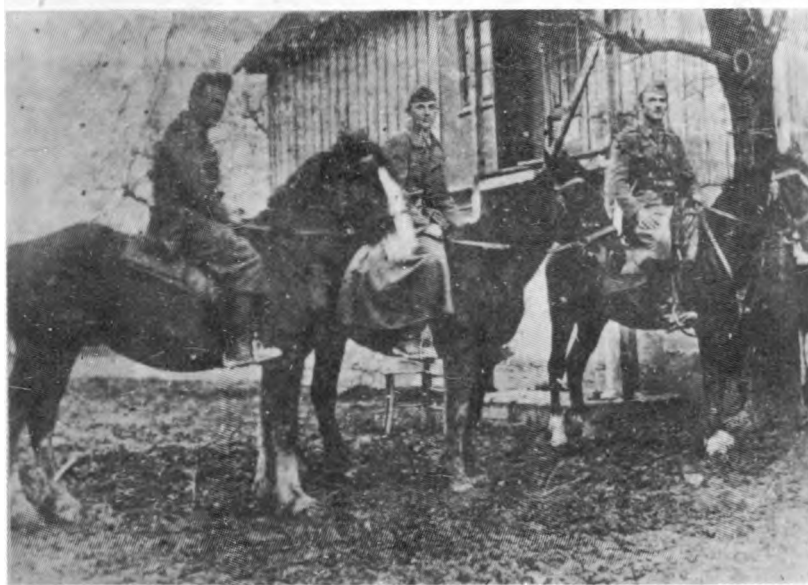
Istraživanje teze Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija na Kordunu i Baniji dovelo je do sljedećih rezultata:

1. Narod Korduna i Banije pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije stupio je u borbu na život i smrt i pretvorio tu borbu u oslobodilački rat i narodnu revoluciju, za novu vlast radnog naroda, a protiv zločina koji je zaprijetio narodu u porobljenoj zemlji. Na masovne zločine neslučenih razmjera, što su vršile ustaše od prvog dana okupacije u selima i gradićima Korduna i Banije, Kordunaši i Banijci odgovorili su aktivnom odbranom predvođeni članovima KPJ i SKOJ-a.

2. Narodnooslobodilačka borba na Kordunu i Baniji u prvim danima opštenarodnog ustanka zahvatila je široke narodne mase. Stanovništvo Korduna i Banije masovno je prihvatilo platformu borbe koju je istakla Komunistička partija Jugoslavije, a što su prenijeli partijski rukovodioci poslije sjednice u Abezu 19. VII 1941. na kojoj su učestvovali Rade Končar i Josip Kraš. Pod rukovodstvom KPJ na Kordunu i Baniji su izrastali i prvi partizanski odredi koji prerastaju u partizanske bataljone, brigade, divizije i korpus koji ulazi u sastav Jugoslovenske armije, koja je izrasla u borbi jugoslovenskih naroda i narodnosti s okupatorom i domaćim izdajicama. Partizanske jedinice na Kordunu i Baniji stvarane su dobrovoljnim stupanjem seljačke omladine i sveg sposobnog ljudstva u borbene redove, kao i prihvatanje oružane borbe od ukupnog stanovništva. Sve što je bilo sposobno za nošenje oružja odazvalo se na pozive za borbu, što je omogućilo brzo i efikasno stvaranje borbenih jedinica koje su bile sposobne da prenose ustanak i u druge krajeve Hrvatske.

Kordun i Banija pored značaja u strategijskom smislu dali su značajan doprinos u materijalnim sredstvima i ljudskom potencijalu. Od ljudstva Banije formirano je pet brigada, koje su se borile u sastavu 7. NOU divizije, koja je prenosila slavu Banije do Neretve i Sutjeske i dala svoj obol na tim najtežim ratištima na tlu Jugoslavije. Brigade Banije borile su se i u sastavu Unske operativne grupe gdje su visoko nosile zastavu bratstva i jedin-

stva, a zatim u sastavu 7. NOU divizije izvršile slavne pobjede u završnim operacijama. Pored brigada značajno mjesto zauzimao je Banijski narodnooslobodilački partizanski odred i druge teritorijalne jedinice koje su izrastale iz naroda i služile njegovoj zaštiti od neprijatelja.

Ljuban Ajdinović iz Bovića, krajnji desno, komandant Žumberačke brigade 34. divizije sa svojini suborcima neposredno prije pogibije 1945. godine u Žumberku

Narod Korduna u toku 1941. godine dao je preko 60 partizanskih odreda koji prerastaju u Grupu partizanskih odreda Korduna i Banije razvrstanih u bataljone, a od njih se tokom 1942. formirau proleTERSKE čete i bataljoni koji dobijaju specijalne zadatke u razvoju ustanka. Ovdje treba istaći i proslavljenu ProleTERSku četU Banije i njene podvige u Slavoniji i Moslavini.

Na Kordunu je formirano sedam partizanskih brigada, a pored naprijed pomenutih tu su Karlovačka brigada i Muslimanska brigada, koja se bori u sastavu 8. NOU divizije. Ovdje su formirani i uspješno djelovali Kordunaški, Karlovački i Plašćanski partizanski odred. Pored ovih jedinica važno je spomenuti i Brigadu »Franjo Ogulinac Seljo«, koja je bila u sastavu 34. divizije. Brigada »Franjo Ogulinac Seljo« bila je dobrim dijelom sastavljena od ljudstva Banije, Korduna i Pokuplja, gdje je i bilo njeno operacijsko područje. Partizanske jedinice 7. i 8. NOU divizije proslavile su se borbenim dejstvima i u završnim operacijama od Bihaća do Ilirske Bistrice s njemačkim jedinicama koje su se povlačile pod snažnim nadiranjem Jugoslovenske armije.

U završnim operacijama oko grada Karlovca vodile su žestoke borbe jedinice 3, 4, 10. i 34. divizije koje su nastupale u sastavu II jugoslovenske armije i oslobodile grad Karlovac 7. maja 1945. godine. Jedinice II armije oslobodile su i grad Sisak, a potom 8. maja 1945. godine ušle preko rijeke Save u grad Zagreb.

Kordun i Banija u toku rata dali su preko sedamdeset narodnih heroja, veći broj generala, više stotina oficira Jugoslovenske narodne armije. Na tome području su u toku 1942. izrasle i prve radne brigade, koje su odigrale značajnu ulogu u snabdijevanju naroda i partizana i izgradnji privrednih objekata.

Od posebnog značaja je boravak kordunaških i banijskih brigada u Žumberku, Slavoniji, Moslavini, Podravini i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji. Zaslugom ovih partizanskih jedinica omogućeno je stvaranje većih partizanskih jedinica na području sjeverne Hrvatske i u drugim krajevima. Međutim, iz Korduna i Banije su upućivane desetine, grupe, čete, bataljoni i pojedinci koji su ostali stalno na terenu van Korduna i Banije, sve do konačnog oslobođenja zemlje, kao npr. u Žumberku, Hrvatskom zagorju, Kalniku, Slavoniji, dok su drugi preko Like, Dalmacije i Bosne stigli u sastav crnogorskih jedinica, kao i na području Srbije (XIII proleterska brigada »Rade Končar«) i drugdje.

3. Osnovna karakteristika ustanka koji prerasta u narodnu i socijalističku revoluciju na Kordunu i Baniji je stalan porast u razvoju od prvih početaka, pa sve do kraja rata i povezanost širokih narodnih masa s partizanskim jedinicama i organima narodne vlasti. Ustanak je, posmatrano s aspekta naoružanog dijela naroda, postepeno, ali stalno narastao, a od samog početka bio je prihvaćen od širokih narodnih masa. Izgradnja pozadine i fronta bila je karakteristična i za ostala ustanička područja u Jugoslaviji, a kasnije i cijele zemlje. Ovdje treba istaknuti da je to jedinstvo oružanih vojnih partizanskih formacija, narodne vlasti, društveno-političkih organizacija i cjelokupnog naroda Korduna i Banije bilo u potpunosti. U ovim oblastima, naročito među srpskim stanovništvom, nije bilo porodice koja je bila pasivna ili na strani neprijatelja. To govori da su veliki i plemeniti ciljevi ustanka, kao i NOB i narodne i socijalističke revolucije, bili pravilno prihvaćeni od cjelokupnog naroda Korduna i Banije od samog početka do kraja narodnooslobodilačkog rata.

4. Analizirajući događaje i dokumenta koja govore o tim herojskim zbivanjima, dolazi se do zaključka da je kordunski i banijski narod, predvođen radničkom klasom i Komunističkom partijom Jugoslavije i Hrvatske, već tada vidio svoju bolju budućnost u slobodnoj i suverenoj Jugoslaviji kao ravnopravnoj zajednici jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Komunistička partija Jugoslavije od prvog dana ustanka pozivala je u borbu sav narod ovog kraja. Ona je isticala da je za širenje ustanka i okupljanje svih antifašista u borbi prijeko po-

trebno stvarati bratstvo i jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj, odnosno na Baniji i Kordunu. Jedino na toj osnovi — na osnovu širokog narodnog fronta svih naroda, bez obzira na naciju i vjeru, bez obzira na politička ubjeđenja, moglo se postignuti glavno — dići sav narod u oslobodilačku borbu. Takvom politikom KPJ je uspjela podići narod u borbu i voditi ga kroz četiri godine teških borbi do konačne pobjede i stvaranja nove Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

5. Područje Korduna i Banije bilo je od posebnog značaja i kao baza CK KPH, koji se iz Zagreba premjestio tu na slobodnu teritoriju, koji se nalazio pod sigurnom kontrolom partizanskih jedinica. Na tome području Glavni štab NOV i POH najduže se zadržavao za čitavo vrijeme rata, osim perioda kada su se odvijale neprijateljske ofanzive, kada se GŠ NOV i POH morao povlačiti s partizanskim jedinicama ili se smjestiti na sigurnije mjesto radi lakšeg rukovođenja ustankom u Hrvatskoj. Na Kordunu i Baniji u toku rata najduže su se zadržali i rukovodeći organi narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske i održana su dva zasjedanja ZAVNOH-a (u Plaškom 1943. i u Topuskom 1944. godine). Na tom terenu su legalno djelovali i Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku i USAOH-a, Antifašistički front žena Hrvatske i Jedin stveni narodnooslobodilački front Hrvatske. Djelovanje centralnih organa vlasti i društveno-političkih organizacija u relativnoj sigurnosti u najtežim ratnim prilikama, unoseći sigurnost u široke narodne mase u borbi do konačne pobjede za socijalnu i nacionalnu ravnopravnost.

6. Značajan je uticaj i veze između Korduna i Banije i okolnih gradova Karlovca, Siska i Zagreba i drugih područja Hrvatske. Partijske organizacije u ovom regionu — brojne i aktivne u godinama prije rata, čvrsto stopljene s narodom, potpomagane naj borbenij im komunistima i rukovodstvima iz okolnih gradova — učinile su ljudski faktor, kao određenu masu stanovništva da se opredjeli za ustanak kao jedini izlaz, pri čemu je upravo ta masa davala ustanku dinamiku, bogatila ga specifičnim oblicima otpora, zasnovanim i na stoljetnom iskustvu iz borbe sa raznim ugnjetačima u toj Vojnoj krajini. U prvim mjesecima ustanka dolazi do organizovanja narodne vlasti u svim selima Banije i Korduna i do stvaranja seoskih, opštinskih, kotarskih i okružnih NOO-a. NOO-i kontinuirano djeluju kroz cijeli rat kao najsnažnija podrška oružanoj borbi i sprovođenju socijalističke revolucije i izgrađuju novu narodnu vlast.

7. Ustanak i narodna i socijalistička revolucija na Kordunu i Baniji razvijao se na jedinstvenoj platformi Proglasa CK KPJ od 22. juna i poziva CK KPJ od 4. jula 1941. godine narodima Jugoslavije, kao i okružnica CK KPH, od kojih su od posebnog značaja Okružnica br. 3 i 4, koje se odnose na NOO-e — i uključivanje širokih narodnih masa u opštenarodni front, koji stvara

svoje fondove za snabdijevanje u narodnoj revoluciji. Na osnovu tih i drugih dokumenata stvarani su organi narodne vlasti, pa i Ostrožinski pravilnik, što potvrđuje da je narodnooslobodilačka borba na Kordunu i Baniji bila organizovani i rukovodena od svoga početka Komunističkom partijom Jugoslavije. Zbog toga Kordun i Banija su postali raskrsnica puteva revolucije koja se prenosila u sve krajeve Jugoslavije. Preko te teritorije, koja se nalazila u centralnom dijelu Hrvatske, putovali su najviši vojni i partijski rukovodioci Josip Broz Tito, Edvard Kardelji Moša Pijade, Rodoljub Čolaković, Mile Kilibarda, Zdravko Jovanović, Dragoljub Jeftić, Milovan Šaranović i drugi.

8. Na Kordunu i Baniji su boravili dr Ivan Ribar, Ivo Lola Ribar, Sulejman Filipović, Vladimir Dedijer, Edvard Kocbek, Todor Vujašinović, Vlada Zečević, Vladimir Nazor, Ivan Goran Kovačić i niz drugih javnih i kulturnih i političkih radnika. Ako se razmotre sve okolnosti uticaja NOB-a Korduna i Banije na druge krajeve, prihvatanje vojnih i političkih rukovodilaca NOR-a, s pravom se može zaključiti da su Kordun i Banija kao partizanske baze i žarišta narodnog ustanka i narodne i socijalističke revolucije bili od jugoslovenskog značaja za NOB naroda i narodnosti Jugoslavije.

9. Sekretar CK KPH dr Vladimir Bakarić, podnoseći izvještaj na 2. kongresu KPH 1948. godine između ostalog je dao ovim oblastima ovakvu ocjenu: »U Hrvatskoj je već od 1941. postojala i zgrta stalno oslobođenog teritorija, na kojemu okupator i njegovi sluge više nikada nisu mogli uspostaviti svoje vlasti, iako bi privremeno na nekoliko dana prolazili tim terenom. Taj je teritorij bio snažnim žarištem ustanka i činio je njegovu okosnicu.« Zatim dalje u analizi ustanka¹ u Hrvatskoj dr Vladimir Bakarić piše: »Svu težinu ustanka u širini iznijeli su prve godine na svojim leđima Srbi u Hrvatskoj. Kod njih se ustanak najbrže raspamsavao i pod utjecajem Partije oni su dali divne primjere borbenosti, samopožrtvovanja, a i divan doprinos¹ stvaranju bratstva među našim narodima.« Ove ocjene potvrđuju značaj oružane borbe u narodnoj i socijalističkoj revoluciji na Kordunu i Baniji.

10. Poslije rata na Kordunu i Baniji bilo je više od 4 000 članova Komunističke partije Jugoslavije, okupljenih u partijskim ćelijama, opštinskim i kotarskim komitetima i dva okružna komiteta KPJ. Još masovnija je bila organizacija SKOJ-a koja je usko sarađivala s partijskom organizacijom. Cjelokupno stanovništvo Banije i Korduna bilo je obuhvaćeno u društveno-političkim organizacijama od pionirske organizacije, USAOH-a, SKOJ-a, AFŽ-a i JNOF-a. Na Kordunu i Baniji bio je izgrađen i sistem narodne vlasti od seoskih, opštinskih do kotarskih i okružnih NOO-a.

S K R A C E N I C E

ABVER	(Amt Ausland Abwehr), obavještajna organizacija Vrhovne komande oružanih snaga nacističke Njemačke i sa RSHA (obavještajna organizacija nacističke partije) najznačajniji faktor obavještajno-bezbjedonosnog sistema Trećeg Rajha. Nastala spajanjem odjeljenja za inostranstvo (Ausland) i odbranu (Abwehr) Ministarstva odbrane, od kojih se prvo bavilo održavanjem veza između armije i inostranih poslova, a drugo obavještajnom djelatnošću. Poslije okupacije Abwehr razvija široku mrežu svojih organa u svim krajevima Jugoslavije. Abwehr je osnovan već u maju 1941. u Zagrebu i Beogradu, a zatim organizuje svoje centre i u drugim mjestima.
AF	Antifašistički front
AFž	Antifašistički front žena
AIHRPH	Arhiv Instituta historije radničkog pokreta Hrvatske
AH Zgb	Arhiv Hrvatske u Zagrebu
Arh.	Arhiv
Arh. CK SKH	Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske
Arh. Konz. zavoda SRH	Arhiv Konzervatorskog zavoda Socijalističke Republike Hrvatske
Arh. opšt.	Arhiv opštinske skuštine
Arh. opšt. odb. SUB NOR-a	Arhiv Opštinskog odbora Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
Arh. SPC	Arhiv Srpske pravoslavne crkve
Arh. VII Beograd	Arhiv Vojnoistorijskog instituta Beograd
ARZ	Arhiv Državne komisije za ratne zločine u Vojnoistorijskom institutu
AVII JNA	Arhiv Vojnoistorijskog instituta Jugoslovenske narodne armije
ARSNZ	Arhiv Republike Slovenije za narodnooslobodilačku borbu
AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK KPH	Centralni komitet Komunističke partijeHrvatske

CK KPJ	Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
CK SKOJ	Centralni komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije
DIP	Drveno industrijsko preduzeće
Fase.	Fascikla
Fond MG	Fond memoarske građe
FNRJ	Federativna Narodna Republika Jugoslavija
Genocid (grč. i lat.)	Međunarodni delikt s namjerom da se potpuno ili djelimično uništi narod, etnička rasna ili vjerska grupa ljudi. UN donijele su 1948. konvenciju o kažnjavanju i suzbijanju genocida koju je SFRJ ratifikovala.
Glav. ured.	Glavni urednik
GŠH	Glavni štab Hrvatske
Gš NOPOH	Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske
GŠ NOPOJ	Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije
GŠ NOV i POH	Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske
Gestapo	(Geheima Staatspolizei), tajna državna politička policija nacističke Njemačke
GŠ JA	Glavni štab Jugoslovenske armije
GKNOPO	Grupa kordunaških narodnooslobodilačkih partizanskih odreda
GO SŽDH	Glavni odbor Saveza ženskih društava Hrvatske
GSP	Glavni stan Poglavnika
GUS	Glavni ustaški stan
HA	Historijski arhiv
HAK	Historijski arhiv Karlovac
HIRPH	Historijski institut radničkog pokreta Hrvatske
HSS	Hrvatska seljačka stranka
LAB	Istorijski arhiv Beograd
Ibid.	Skraćenica za ibidem, lat., na istom mjestu, u istom djelu, na istoj strani neke knjige
Izd.	Izdanje
JA	Jugoslovenska armija
JAZ	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
JNA	Jugoslovenska narodna armija
JNS	Jugoslovenska nacionalna stranka
JNOF	Jedinstveni narodnooslobodilački front
JRZ	Jugoslovenska radikalna zajednica

k.	Kota
KK KPH	Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske
KK SKOJ	Kotarski komitet Saveza komunističke omladine Jugoslavije
K. kut.	Kutija
KNOP	Kordunaški narodnooslobodilački partizanski odred
KP	Komunistička partija
KPH	Komunistička partija Hrvatske
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
KPO	Kordunaški partizanski odred
Kraljevina SHS	Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
NDH	Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ	Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NOB	Narodnooslobodilačka borba
NOF	Narodnooslobodilački front
NOO	Narodnooslobodilački odbor
NOP	Narodnooslobodilački pokret
NOPOJ	Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR	Narodnooslobodilački rat
NOV	Narodnooslobodilačka vojska
NOV i POH	Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske
NOV i POJ	Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
NOU	Narodnooslobodilačka udarna brigada ili divizija
MK KPH	Mjesni komitet Komunističke partije Hrvatske
MUP NDH	Ministarstvo unutrašnjih poslova Nezavisne Države Hrvatske
MZO	Muzejska zbirka Ogulin
OK KPH	Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske
OK	Okružni komitet
ONOO	Opštinski narodnooslobodilački odbor
ONOO	Okružni narodnooslobodilački odbor
OVRA	Italijanska državna tajna policija
OZNA	Odjeljenje za zaštitu naroda
P-25	Hitlerov ratni plan protiv Kraljevine Jugoslavije
P-41	Ratni plan 1941. vojske Kraljevine Jugoslavije

NARODNI HEROJI JUGOSLAVIJE KOJI POTIČU SA KORDUNA,
BANIJE ILI SU DJELOVALI U TOKU NARODNOOSLOBODILACKE
BORBE NA OVOM PODRUČJU

Abrlić Jurja Stjepan Steva
Rođen 10. aprila 1914. u Drežniku, Slunj. Kamenorezački radnik. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo aprila 1943. u selu Lisoviću. Za narodnog heroja proglašen 9. oktobra 1953.

Babić Đure Mika
Rođen 1917. u Brinju, Ogulin. Student agronomije. Član KPJ od prije rata. U NOB stupio 1941. Strijeljan 1941. u Zagrebu. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Backović Mitra Aleksandar
Rođen 1912. u selu Dremovštini, Nikšić, Crna Gora. Pravnik. Član KPJ od maja 1941. U NOB stupio 1941. Od 30. decembra 1943. do 15. marta 1944. politički komesar 8. NOU kordunaške divizije. Poginuo kod Udbine u Lici aprila 1944. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Bajić Vasilija Đuro
Rođen 1921. u selu Pecka, Vrginmost. Svršeni gimnazist. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo 5. marta 1942. u borbi za Vrnograč. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Bakarić dr Vladimir
Rođen 8. marta 1912. u Velikoj Gorici. Pravnik. Član KPJ od 1933. U NOB stupio 1941. Državnik i političar. Za narodnog heroja proglašen 23. jula 1952. Umro 16. januara 1983. u Zagrebu.

Baltić Nikole Milutin
Rođen 2. decembra 1920. u Do-

njem Selištu, Glina. Radnik. Član KPJ od 1940. U NOB stupio 1941. Član Predsjedništva SRH i CK SKJ. Za narodnog heroja proglašen 29. novembra 1953.

Bakrač Ignjatija Đuro Georgije
Rođen 3. marta 1915. u Lušćanima, Glina. Zemljoradnik. Član KPJ od avgusta 1941. U NOB stupio 1941. General-major JNA u penziji i član Savjeta Republike. Za narodnog heroja proglašen je 27. novembra 1953.

Benić Marko Mijo
Rođen 15. jula 1916. u Mrežničkim Novacima, Karlovac. Kolar. Član KPJ od januara 1942. U NOB stupio 1941. Poginuo maja 1942. kod Plaškog. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Berus Anka
Rođena 16. decembra 1903. u Splitu. Profesor. Član KPJ od 1934. U NOB stupila 1941. u avgustu 1942. godine postaje član Politbiroa CK KPH i djeluje na području Banije, Korduna, Like, Dalmacije, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Godine 1943. odlazi u Povjerenstvo CK KPH za sjevernu Hrvatsku. Penzioner i član Savejta Federacije Skupštine SFRJ. Odlikovana je Ordenom narodnog heroja 24. jula 1953.

Bjelajac Mileta Stanko
Rođen 21. maja 1912. u selu Majskim Poljanama, Glina. Poradni činovnik. Član KPJ od septembra 1939. U NOB stupio 1941. General pukovnik JNA u penziji. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Bronzić Živko

Rođen 7. aprila 1921. u Svinici, Petrinja. Zemljoradnik. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo 1943. na Ripačkoin klancu. Za narodnog heroja proglašen 30. aprila 1943.

Bubanj Franje Viktor

Rođen 3. decembra 1918. u selu Fužine, Rijeka. Građevinski tehničar. Član KPJ od januara 1938. U NOB stupio 1941. General-pukovnik. Umro 15. oktobra 1972. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Bujić Ivica

Rođen 1913. u Slavonskoj Požezi, Osijek. Radnik. Član KPJ od 1936. U NOB stupio 1941. Poginuo kao zamjenik komesara Banijske proleterske čete 28. avgusta 1942. u Gojlu. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Bulat Petra Rade

Rođen 28. avgusta 1920. u Vrginmostu. Student. Član KPJ od jula 1939. U NOB stupio 1941. General-potpukovnik JNA u penziji i član Savjeta Republike. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Butorac Karla Anka

Rođena 27. avgusta 1905. u Donjem Pazarištu, Gospić. Radnica. Član KPJ od 1927. U NOB stupila 1941. Uхваćena od ustaša u Krčevu i ubijena 22. januara 1942. u Kostajnici. Za narodnog heroja proglašena 14. decembra 1949.

Cvetković Đure Marijan

Rođen 13. oktobra 1920. u Sisku. Ekonomista. Član KPJ od 1938. U NOB stupio 1941. Član CK SKJ i Predsjedništva SRH.

čakširan Petra Milan

Rođen 1908. u Kordunskom Ljeskovcu, Slunj. Zemljoradnik. U NOB stupio 1941. Poginuo jula 1943. u napadu na Cetinograd. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Čavić Dragana Marijan

Rođen 10. marta 1915. u Zagrebu. Metalski radnik. Član KPJ od 1939. U NOB *stupio 1941. i bio rukovodilac partijskih organizacija u Karlovcu, gdje je septembra 1941. uhapšen. Ubijen 1941. u Jasenovcu. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Čavić Milutina Miloš

Rođen 1918. u Javornju, Dvor na Uni. Podoficir. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo februara 1942. između Zrinja i Dvora. Za narodnog heroja proglašen 5. jula 1951.

Četković Vladimir — Vlado

Rođen 1909. u Piperima, Titograd. Crna Gora. Elektromehaničar. Član KPJ od 1935. U NOB stupio 1941. Prvi komandant 8. NOU kordunaške divizije. Poginuo 20. oktobra 1944. u Lici. Za narodnog heroja proglašen 13. avgusta 1945.

Čipor Ivana Jandro

Rođen 1902. u selu Vurotu, Sisak. Zemljoradnik. Član KPJ od 1935. U NOB stupio 1941. Poginuo novembra 1941. kod Petrinje. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Čorković Toše Dušan

Rođen 2. februara 1921. u Bačugi, Glina. Pitomac mornaričko-mašinske podoficirske škole. Član KPJ od septembra 1941. U NOB stupio 1941. General-pukovnik JNA. Za narodnog heroja proglašen 23. jula 1952. Umro u Beogradu 20. maja 1980. Sahranjen u Zagrebu. -

Dakić Božidar Jakov

Rođen 3. januara 1909. na Klipinom Brdu, Vojnić. Radnik, član KPJ od 1936. U NOB stupio 1941. Strijeljan novembra 1941. u Zagrebu. Za narodnog heroja proglašen 27. aprila 1946.

Dakić Milisav

Rođen 1912. na Klipinom Brdu, Vojnić. Zemljoradnik. član KPJ od prije rata. U NOB stu-

pio 1941. Poginuo 21. marta 1943. kod Vrhovina. Za narodnog heroja proglašen 12. jula 1949.

Dimić T odor a Nada

Rođena 6. septembra 1923. u Divoselu, Gospić. Tekstilna radnica. Clan KPJ od 1940. U NOB stupila 1941. Uhvaćena u Karlovcu i ubijena 20. marta 1942. u ustaškom logoru Stara Gradiška. Za narodnog heroja proglašena 5. jula 1951.

Demon ja Nikola

Rođen 1919. u Vlahoviću, Glina. Radnik. Clan KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo 6. septembra 1944. u Slavonskoj Požegi. Za narodnog heroja proglašen 19. juna 1945.

Domani Josipa Robert

Rođen 6. aprila 1908. u Orahovici, Osijek. Student tehnike. Clan KPJ od 1937. U NOB stupio 1941. Poginuo marta 1942. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Došen Stevan

Rođen 1919- u selu Dodoši, Petrinja. Zemljoradnik. Clan KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo decembra 1944. kao komandant brigade »Matija Gubec« kod Kloštra Podravskog. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Dragić Moje Sirmica Simeon

Rođen 1911. u Svinici, Petrinja. Stolar. Clan KPJ od 1938. U NOB stupio 1941. Umro početkom jula 1943. u Samarici. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Gaćeša Nikole Vasilj

Rođen maja 1908. u Vlahoviću, Glina. Zemljoradnik. Clan KPJ od septembra 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo 29. aprila 1942. u selu Brubnu. Za narodnog heroja proglašen 6. decembra 1944.

Galjer Franje Vilim

Rođen 11. januara 1911. u Prugovcu. Kloštar Podravski, Bje-

lovar. Poštanski činovnik. Clan KPJ od 1940. U NOB stupio 1941. Poginuo februara 1942. kod Tržičke Raštele, na Kordunu. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Gerovac Mileta Ljubica

Rođena 1920. u Jezeranima, Brinje, Ogulin. Clan KPJ od 1940. U NOB stupila 1941. Ubila se da ne bi živa pala u ruke neprijatelja 16. aprila 1942. kod Jezerana. Za narodnog heroja proglašena 27. novembra 1953.

Gošnjak Ivana Ivan

Rođen 10. juna 1909. u Ogulinu. Radnik. Clan KPJ od 1933. U NOB stupio 1941. General armije JNA. Umro 9. februara 1980. u Beogradu. Za narodnog heroja proglašen 17. novembra 1953.

Grmuša Petra Radovan - Rade

Rođen 27. marta 1917. u Bojni, Glina. Obučarski radnik. Clan KPJ od 15. decembra 1941. U NOB stupio 1941. Generalmajor JNA. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953. Umro 20. novembra 1975. godine.

Hariš Jakova Ivan —

Gromovnik Ilija

Rođen 17. novembra 1903. u Stapnu, Karlovac. Radnik. Clan KPJ od 1934. U NOB stupio 1941. General-major JNA u penziji i član Savjeta Republike. Za narodnog heroja proglašen 25. septembra 1944.

Holjevac Slave Večeslav

Veco

Rođen 1917. u Karlovcu. Trgovачki pomoćnik. Clan KPJ od 1939. U NOB stupio 1941. Umro u Zagrebu 11. jula 1970. Za narodnog heroja proglašen 23. jula 1951.

Janjanin Ostoje Rade

Rođen 1922. u selu Donjim Dubravama, Ogulin. Student. Clan KPJ od početka 1941. U NOB stupio 1941. Umro od tifusa maja 1943. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Janić Vladimira Vlado Capo
Rođen 14. jula 1904. u Sisku.
Član KPJ od maja 1931. U NOB
stupio 1941. General-pukovnik
JNA u penziji i član Savjeta
federacije Skupštine SFRJ. Za
narodnog heroja proglašen je
20. decembra 1951.

Jakšić Đure Pavle
Rođen 2. decembra 1913. u Bla-
tuši, Vrginmost. Profesor i in-
žinjer optike. Član KPJ od 1941.
U NOB stupio 1941. General-
pukovnik JNA u penziji. Za
narodnog heroja proglašen 20.
decembra 1951.

Jerković Mate Mate
Rođen 19. februara 1915. u No-
vom Selu, Petrinja. Član KPJ
od februara 1942. U NOB stu-
pio 1941. Admiral JRM. Za na-
rodnog heroja proglašen 20. de-
cembra 1951. Umro 17. juna
1980. godine.

Joka Stojče Milan
Rođen 18. februara 1922. u se-
lu Gage, Dvor na Uni. Bravar.
Član KPJ od oktobra 1942. U
NOB stupio 1941. General-pot-
pukovnik JNA u penziji i član
Savejta Republike. Za narod-
nog heroja proglašen 20. de-
cembra 1951.

Kladarin Jovana Đuro
Rođen 21. avgusta 1916. Lacka-
wanai, SAD. Učitelj. Član KPJ
od septembra 1939. U NOB stu-
pio 1941. Član Savjeta federaci-
je Skupštine SFRJ. Za narod-
nog heroja proglašen 23. juna
1952.

Kalanja Jovana Petar
Rođen 15. aprila 1915. u Zakopi,
Dvor na Uni. Zemljoradnik.
Član KPJ od marta 1942. U
NOB stupio 1941. General-ma-
jor JNA u penziji i član Savje-
ta Republike. Za narodnog he-
roja proglašen 23. jula 1953.

*Klobučar Matije Slavko —
Čort*
Rođen 8. novembra 1919. u Del-
nicama. Željezničar. Član KPJ
od 1940. U NOB stupio 1941.

Poginuo u Petrovini 1942. u
Žumberku. Za narodnog hero-
ja proglašen 20. decembra 1951.

Kljajić Miloš
Rođen 1916. u Sjeničarku, Kar-
lovac. Radnik. Član KPJ od
1941. U NOB stupio 1941. Po-
ginuo kao komandant brigade
1944. u Žumberku. Za narod-
nog heroja proglašen

Kljajić Mirka Milanka
Rođena 1924. u Starom Selu,
Sunja, Petrinja. Seljanka. Član
KPJ od 1942. U NOB stupila
1941. Poginula 22. januara 1943.
kod Jošavice, Glina. Za narod-
nog heroja proglašena 27. no-
vembra 1953.

Kljajić Filip Fiča
Rođen 2. maja 1913. u selu Tre-
mušnjaku, Petrinja. Član KPJ
od 1936. U NOB stupio 1941. Po-
ginuo 5. jula 1943. u Zvomiku.
Za narodnog heroja proglašen
25. septembra 1944.

Knebl Matije Franjo
Rođen 25. jula 1915. u Vilsnici-
-Dečinu, - čehoslovačka. Dipl
ing. šumarstva. Član KPJ od
novembra 1938. U NOB stupio
1941. General-major JNA u pen-
ziji i član Savjeta Republike.
Za narodnog heroja proglašen
23. jula 1952.

Končar Rade
Rođen 28. oktobra 1911. u Kon-
čarevom Kraju, Plitvička Jeze-
ra. Mašinbravar. Član KPJ od
1934. U NOB od 1941. Organiza-
tor i rukovodilac sastanka u
šumi Abez 19. jula 1941. gdje je
donešena odluka za dizanje us-
tanka na Baniji, Kordunu i
Gorskom kotaru. Strijeljan 22.
maja 1942. na Šubičevcu, u Ši-
beniku. Za narodnog heroja
proglašen jula—avgusta 1942.

Kosanović Jovana Đuro
Rođen 6. maja 1917. u selu Ja-
senku, Ogulin. Poljoprivredni
radnik. Član KPJ od 1942. U
NOB stupio 1941. Poginuo 19.
oktobra 1943. na putu između

Jasenka i Drežnice. Za narodnog heroja proglašen 5. jula 1951.

Kraš Josip

Rođen 20. marta 1900. u Vuglovcu, Varaždin. Pekarski radnik. Clan KPJ od 1928. U NOB stupio 1941. Organizator ustanka na području okruga Karlovac. Ubijen 18. oktobra 1941. u Karlovcu. Za narodnog heroja proglašen 26. jula 1945.

Krunić Jovana Uroš

Rođen 9. septembra 1914. u Starom Selu, Petrinja. Student. Clan KPJ od 27. jula 1941. U NOB stupio 1941. General-major JNA. Umro u Zagrebu u Zagrebu 3. jula 1973. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Kufrin I. Milka

Rođena 15. oktobra 1921. u selu Purgariji, Okić, Jastrebarsko. Student. Clan KPJ od juna 1941. U NOB stupila 1941. Penzioner i član Savjeta Republike. Za narodnog heroja proglašena 23. jula 1953.

Kukić Nikola

Rođen 1914. u Primišlju, Slunj. Clan KPJ od 1938. Ubijen maja 1941. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Lovinčić Marka Ivica

Rođen 15. jula 1911. u Lučanima, Brinje, Ogulin. Radnik. Clan KPJ od proljeća 1941. U NOB stupio 1941. Strijeljan 1. marta 1942. u Brinju. Za narodnog heroja proglašen 14. decembra 1949.

Mamula Sime Bogdan

Rođen 13. aprila 1918. u Gomirju, Ogulin. Zemljoradnik. Clan KPJ od 15. marta 1942. Stupio u NOB 1941. General-potpukovnik JNA u penziji. Član Savjeta Republike. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Manola Mihaela Srećko

Rođen 6. oktobra 1914. u Trav-

niku, Bosna i Hercegovina. Pomorski oficir. Clan KPJ od decembra 1935. U NOB stupio 1941. U JNA je bio general-potpukovnik, viceadmiral Jugoslavenske ratne mornarice. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953. Umro u Zagrebu 29. februara 1979. godine.

Marinković I. Ivo — Slavko

Rođen 13. decembra 1905. u Sutivanu, Brač. Profesor. Član KPJ od pre rata. U NOB od 1941. Ubijen početkom 1943. u Zagrebu. Za narodnog heroja proglašen 26. jula 1945.

Marjanović Josip Joso

Rođen 30. aprila 1905. u Velikoj Solini, Glina. Zemljoradnik. Clan KPJ od 1933. U NOB stupio 1941. Poginuo u jesen 1941. u šumi Prolomu, na Baniji. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Maraković Nikola Nina

Rođen 3. oktobra 1912. u Kostajnici. Član KPJ od prije rata. U NOB stupio 1941. Poginuo 13. juna 1943. blizu sela Miljevine, kod Foče. Za narodnog heroja proglašen 6. jula 1943.

Maravić Ilije Aleksandar

Rođen 1918. u selu Radojčićima, Drežnica, Ogulin. Član KPJ od 1939. U NOB stupio 1941. Strijeljan 16. januara 1943. u Lipljanu kod Suvog Dola. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Marković Ivana -Milan

Rođen 14. jula 1906. u Dubravi, Gospić. Radnik. Član KPJ od 1939. U NOB stupio 1941. Poginuo 1942. na Petrovoj gori. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Matijević Miloš Mrša

Rođen 1902. u selu Kestenovcu, Krstinja, Vojnić. Tekstilni radnik — tkač. Član KPJ od 1926. U NOB stupio 1941. Umoren 17. decembra 1941. u Beogradu. Za narodnog heroja proglašen 16. jula 1951.

Mećava Petar

Rođen 1913. u Slabinji, Dubica, Sisak. Podoficir. Član KPJ. U NOB stupio 1941. Poginuo krajem oktobra 1944. u Travniku. Za narodnog heroja proglašen 27. jula 1945.

Milašinčić Stjepan — Siljo

Rođen 2. oktobra 1910. u Pribiću, Karlovac. Radnik. Član KPJ od pre rata. U NOB stupio 1941. Poginuo 12. decembra 1941. u Plavca Dragi kod Plaškog. Za narodnog heroja proglašen 5. jula 1951.

Milojević Milana Rade

Rođen 1918. u selu Umetićima, Kostajnica. Podoficir. Član KPJ. U NOB stupio 1941. Ubio se da ne bi živ pao u ruke neprijatelja februara 1944. kod Borojevića. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Miljković Radeta Joco

Rođen 15. maja 1920. u Tržiću, Slunj. Zemljoradnik. Član KPJ od 12. maja 1942. U NOB stupio 1941. General-major i član Savjeta Republike. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953. Umro 21. juna 1984. godine.

Nikoliš Mihajla dr Gojko

Rođen 11. avgusta 1911. u Sjeničaku, Karlovac. Ljekar. Član KPJ od 1935. U NOB stupio 1941. General-pukovnik JNA u penziji i član Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Mraović Damjana Milan-Simić

Rođen 6. oktobra 1919. u Boviću, Vrginmost. Učenik trgovačke akademije. Član KPJ od jula 1942. U NOB stupio 1941. Poginuo 21. avgusta 1943. kod sela Donje Kupčine. Za narodnog heroja proglašen 14. decembra 1949. godine.

Mrljak Ibra Ibrahim

Rođen 1924. u Velikoj Kladuši. Učenik. Član. KPJ od 1942. U NOB stupio 1941. Poginuo 24.

maja 1944. na rijeci Glini kod Topuskog. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Ogulinac Franjo Seljo

Rođen 1904. u selu Žabnu, Sisak. Obučar. Član KPJ od 1931. U NOB stupio 1941. Poginuo krajem 1942. blizu sela Kordića u Žumberku. Za narodnog heroja proglašen 11. jula 1945.

Orešćanin Sime Bogdan

Rođen 27. oktobra 1916. u Perni, Vrginmost. Apsolvent prava. Član KPJ od jula 1941. U NOB stupio 1941. General-pukovnik JNA. Za narodnog heroja proglašen 23. jula 1952. Umro 26. avgusta 1978. u Beogradu.

Pađen Jakova Anka

Rođena 9. januara 1924. u selu Crncu, Novi, Rijeka. Kućna pomoćnica. Član KPJ. U NOB stupila početkom 1942. Poginula 1944. kod Ogulina. Za narodnog heroja proglašena 20. decembra 1951.

Pekić Nikola Dušan

Rođen 23. juna 1921. u Međedaku, Vojnić. Trgovački pomoćnik. Član KPJ od 15. novembra 1941. U NOB stupio 1941. General-pukovnik JNA u penziji i delegat u Skupštini SFRJ. Za narodnog heroja proglašen 6. decembra 1944.

Petrović Petra Adam Gigac

Rođen 17. aprila 1913. u Velikom Gracu, Glina. Zemljoradnik. Član KPJ od 1942. U NOB stupio 1941. Kapetan JNA I klase. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953. Umro u Glini 6. juna 1984. godine,

Poštić Mirko

Rođen 1913. u Perni, Vrginmost. Podoficir. Član KPJ od juna 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo marta 1942. na Brezovoj Glavici, kod Tušilovića. Za narodnog heroja proglašen 6. decembra 1944.

Rukavina Ivana Ivan

Rođen 26. januara 1912. u Otočcu, Gospić. Student medicine.

Član KPJ od 1935. U NOB stupio 1941. General-armije JNA u penziji i član Savjeta federacije Skupštine SFRJ. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Rukavina Pavla Ivan Sido
Rođen 17. januara 1901. u selu Mošćenici, Petrinja. Bravar. Član KPJ od 1937. U NOB stupio 1941. Poginuo 27. decembra 1943. u selu Roženici, Pokupsko. Za narodnog heroja proglašen[^]). novembra 1951.

Sabljak Nikole Ivan
Rođen 21. juna 1919. u Rakovici, Slunj. Obučarski radnik. Član KPJ od 1940. U NOB stupio 1941. Ubijen oktobra 1944. u logoru u Staroj Gradiški. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Suzić Adama Miloš
Rođen 1903. u Žirovcu, Dvor na Uni. Radnik. Član KPJ od 1942. U NOB stupio 1941. Umro decembra 1945. u Zagrebu. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Šakić Mihaila Nikola
Rođen 13. marta 1916. u Brnja-uški, Glina. Radnik. Član KPJ od 1939. U NOB stupio 1941. Strijeljan septembra 1941. u Rakovom Potoku kod Zagreba. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Šibi Armina Ivan
Rođen 28. oktobra 1916. u Vitovitici. Učitelj, novinar. Član KPJ od 7. septembra 1941. U NOB stupio 1941. General-potpukovnik JNA u penziji. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Španović Jureta Ilija
Rođen 1918. u Dragotinu, Glina. Mesarski radnik. Član KPJ od 1942. U NOB stupio 1942. Poginuo 10. marta 1943. kod Prenja. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Špiljak Dragutina Mika
Rođen 28. decembra 1916. u Odri, Sisak. Radnik. Član KPJ od 1938. Predsjednik Predsjedništva CK SKH i član Predsjedništva CK SKJ i Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske. Za narodnog heroja proglašen je 29. novembra 1953.

Stajnberger Mavra Drago — *Adolf*
Rođen 5. februara 1916. u Zagrebu. Radnik. Član KPJ od 1938. U NOB stupio 1941. streljan marta 1942. Za narodnog heroja proglašen 27. jula 1953.

Strok Pavla Izidor
Rođen 24. aprila 1911. u selu Podgori, Krapina. Metalski radnik. Član KPJ od 1938. U NOB stupio 1941. Pukovnik JNA. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953. Umro 2. juna 1984. u Zagrebu.

Šumonja Dragomira Miloš
Rođen 23. novembra 1918. u Tušiloviću, Karlovac. Učitelj. Član KPJ od marta 1942. U NOB stupio 1941. General-pukovnik JNA u penziji i član Sa vejeta federacije Skupštine SFRJ. Za narodnog heroja proglašen 23. jula 1952.

Šupica Radovana Rade
Rođen 1902. u Plaškom, Ogulin. Radnik. Član KPJ od 1934. U NOB stupio 1941. Strijeljan 12. jula 1942. u Rijeci. Za narodnog heroja proglašen 24. jula 1953.

Tarabić Mihajla Joco
Rođen 19. januara 1916. u Tržiću, Slunj. Podoficir. Član KPJ od 1. aprila 1941. U NOB stupio 1941. General-potpukovnik JNA u penziji i član Savieta Republike. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

Trbović Rajko
Rođen 1921. u selu Trbojevićima, Drežnica, Ogulin. Radnik. U NOB stupio 1941. Poginuo 3. aprila 1942. u borbi za Gradinu — Modruš kod Ogulina. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Trbović Đuro

Rođen 1913. u Krakaru, Drežnica, Ogulin. Zemljoradnik. Član KPJ od 1941. Stupio u NOB 1941. Poginuo novembra 1944. na putu za Dalmaciju. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Vergaš Nikole Dušan

Rođen 1909. u Širokoj Rijeci, Vojnić. Zemljoradnik. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo juna 1942. kod Tržića. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Vidović Jandre Nikola

Rođen 28. marta 1917. u Stipanu, Vrginmost. Član KPJ od 20. februara 1940. U NOB stupio 1941. General-potpukovnik JNA u penziji i član Savjeta Republike. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Vučinić Miloša Simo

Rođen 15. oktobra 1916. u Slavskom Polju, Vrginmost. Pomoćni službenik. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Poginuo 18. marta 1943. u Pleterju, Slovenija. Za narodnog heroja proglašen 20. decembra 1951.

Vukelić Pante Savo

Rođen 27. januara 1917. u Drežnici, Ogulin. Vazduhoplovni podoficir. Član KPJ od jula 1941. U NOB stupio 1941. General-pukovnik JNA. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953. Umro 25. avgusta 1974. u Beogradu.

Na području SR Hrvatske rođena su 282 narodna heroja, dok su na području karlovačko-sisačkog regiona rođena 72 narodna heroja Jugoslavije.

Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, Omladina, Beograd 1957.

I Z V O R I

Arhivska građa:

- a) Arhiv Vojnoistorijskog instituta JNA u Beogradu:
 - fond NOV i POJ
 - fond NDH
 - fond talijanskih i njemačkih okupacionih jedinica
 - fond o ratnim zločinima okupatora i domaćih izdajica
- Arhiv Jugoslavije u Beogradu:
 - fond o ratnim zločinima okupatora i domaćih izdajica
- Arhiv Patrijaršije Srpske pravoslavne crkve u Beogradu:
 - fond o zločinima nad sveštenstvom i uništenju crkava, manastira i crkvene imovine
- Arhiv i zbirke Vojnog muzeja i Mujeza revolucije naroda Jugoslavije u Beogradu
- Arhiv Instituta za Istoriju radničkog pokreta Jugoslavije u Beogradu (Arhiv CK SKJ)
 - Arhiv Muzeja grada Beograda
 - Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske:
 - fond Komunističke partije Hrvatske
 - fond OK KPH Karlovac
 - fond OK KPH za Baniju
 - fond PK SKOJ-a
 - fond narodne vlasti
 - fond NOO Korduna
 - fond NOO Banije
 - fond AFŽ-a
 - fond USAOH-a
 - fond JNOF-a
 - Arhiv Hrvatske:
 - fond o ratnim zločinima
 - fond o KPJ
 - Historijski arhiv Zagreb:
 - fond NDH
 - Arhiva Republičkog sekretarijata SRH
 - Arhiva CK Saveza komunista Hrvatske
 - Arhiva Gradskog komiteta Saveza komunista Hrvatske grada Zagreba
 - Arhiva Republičkog i Regionalnog konzervatorskog zavoda za zaštitu spomenika kulture u SR Hrvatskoj
 - Arhiva Odjela NOB-a u Muzeju grada Zagreba
 - Arhiva Muzeja revolucije SR Slovenije u Ljubljani
 - Arhiva Muzeja revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu
 - Arhiva Muzeja Ogulin
 - Arhiva Muzeja Sisak

Arhiva SUBNOR-a opština Dvor na Uni, Glina, Kostajnica, Petrinja, Vrginmost, Vojnić, Slunj, Karlovac i Ogulin
 Arhiva Memorijalnog parka Petrova gora u Vojniću
 Historijski arhiv Karlovac:
 fond OK KPH Karlovac
 fond OK KPH Banije
 fond NOO
 fond ONOO Korduna
 fond ONOO Banije
 fond SKOJ, USAOH, AFŽ-a i JNOF s područja Korduna i Banije
 fond memoarske građe učesnika NOB-a
 fond NDH i drugo
 Zbirka dokumenata i podataka Petra Zinajića u Slunju
 Zbirka Stanka Opačića Čanice u Tušiloviću
 Zbirka fotografija i dokumenata Branka Nikoliša u Beogradu
 Zbirka dokumenata i podataka Dušana Mišljenčevića u Beogradu
 Zbirka dokumenata i podataka Ljubana Đurića u Zagrebu

b) Saopštenja Državne komisije za utvrđivanje zločina i njihovih pomagača

Dokumenti o izdajstvu Draže Mihailovića. Knjiga 1. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1945.

Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera

Redigirali i izdali Joža Horvat i Zdenko Štambuk. Predgovor. Zagreb 1946.

Dokumenti o zločinima talijanskog okupatora

Predgovor. Zvonko Švrljuga. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 1945.

Draža Mihailović i grupa njegovih saradnika pred vojnim vijećem Vrhovnog suda FNRJ.

Iz novinskih izvještaja sa procesa održanog u Beogradu u junu — julu 1946. Sveska I—IV, »Slobodna Dalmacija«, Split 1946.

Izvještaj Jugoslovenske državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Međunarodnom sudu u Nürnbergu

Jugoslovenska državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1947.

Saopštenja br. 7—33 o zločinima okupatora i njihovih pomagača

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1945.

Saopštenja br. 34—53 o zločinima okupatora i njihovih pomagača

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1945.

Saopštenja br. 66—93 o zločinima okupatora i njihovih pomagača

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1946.

Saopštenja o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naroda

Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1947.

Saopštenje o talijanskim zločinima protiv Jugoslavije i njenih naroda
Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Beograd 1946.
Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločinima i njihovim pomagačima
Urednik i izdavač Milan Stanić, Zagreb 1946.
Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške NDH
Društvo novinara Hrvatske, Zagreb 1952.
Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji
Predgovor Albert Vajs. Urednik Zdenko Levental. Savez Jevrejskih opština FNRJ, Beograd 1952.
Zločini u logoru Jasenovac
Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Zagreb 1946.
Ljudske i materijalne žrtve Jugoslavije u ratnom naporu 1941—1945.
Reparaciona komisija pri Vladi FNRJ, Beograd 1946.
c) Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom II, knjiga 1—12 (Dokumenti Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije), Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1952—1972.
Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 1—38 (Borbe u Hrvatskoj), Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1952—1969.
Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IX, knjiga 1—9 (Partijsko-politička dokumenta), Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1959—1969.
Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom XI, knjiga 1—2 (Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije), Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1969—1971.
Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom XIII, knjiga 1—2 (Italijanska dokumenta), Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1969—1972.
Zbornik dokumenata sanitetske službe u narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda. Knjiga 2. Sanitetska služba u Hrvatskoj, Slavoniji i Sloveniji od 1941. do 1945. Sanitetska uprava Jugoslovenske narodne armije, Beograd 1952.
Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, Omladina, Beograd 1957.
Zbornik zakona i naredaba NDH, god. I, svezak: I—XII, Hrvatska državna tiskara u Zagrebu, 1941.
Žene Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi, knjiga I—II, Glavni odbor Saveza ženskih društva Hrvatske, Zagreb 1955.

S T A M P A

Službene novine br. 170A od 3. avgusta 1921. godine, posebno izdanje Gece Kona, Beograd 1925.
Bilten Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 1941—1945. Vojnoistorijski institut, Beograd 1949.

Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije. Tom 1, knjiga 1. »Borba« 1941. Istorijsko odeljenje Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, Beograd 1949.

Tom 1, knjiga 2. »Borba« 1942—1943. Istorijsko odeljenje Centralnog komiteta KPJ, Beograd 1949.

»Omladinska borba« 1941—1944. Organ saveza komunističke omladine Jugoslavije Komisija za istorijat omladinskog pokreta CK Narodne omladine Jugoslavije, Beograd 1949.

»Omladinska borba« 1941—1944. Organ Komunističke omladine Jugoslavije Komisija za istoriju omladinskog pokreta CK Narodne omladine Jugoslavije, Zagreb 1950.

Dokumenti historije Komunističke partije Hrvatske, knjiga III, svezak 1. »Naprijed« 1943. Historijsko odjeljenje Centralnog komiteta KPH, Zagreb 1951.

»Naprijed« br. 69 od 4. IX 1944.

»Srp i čekić«, organ CK KP Hrvatske 1940—1941. Historijsko odjeljenje CK KPH, Zagreb 1951.

Arhiv Komunističke partije Bosne i Hercegovine Tom I, knjiga 1, »Oslobođenje« od 30. VIII 1943. do 17. XI 1944. Istorijsko odjeljenje Centralnog komiteta KP BiH, Sarajevo 1950.

Tom I, knjiga 2, »Oslobođenje« od 2. XII 1944. do 12. IV 1945. Istorijsko odjeljenje Centralnog komiteta KP BiH, Sarajevo 1950.

Drugi kongres antifašističke omladine Jugoslavije (Drvar, 2. do 4. maja 1944) Centralni odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije, Beograd 1946.

Socijalistički front, organ CK KPH, od jula 1949, Zagreb

Srpska riječ, organ NOP od 10. IX 1943. god., od 5. jula 1944. izlazi kao organ Srpskog kluba vijećnika ZAVNOH-a, od maja 1945. kao organ Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj do jula 1955. godine

Narodne novine br. 1—170. Zagreb 1941.

Hrvatski narod od 18. IV 1941. do 7. V 1945.

Novi list od 3. VI do 7. VII 1941. godine

Katolički list br. 25 od 26. VI 1941.

Katolički tjednik od 17. VIII 1941.

Proleter, organ CK KPJ, br. 3—4 — 5, 1941,

List Partizan izd. do decembra 1941. OK KPH Karlovac, a dalje GS NOV i POH-a

Glas Korduna od 1942. do 1945. izd. ONOO Kordun

Glas žena Korduna izd. OO AFŽ-a Kordun

Žene Korduna u borbi i ratu

Drežnički borac od 9. oktobra 1941. godine

Banijske vijesti od 1943. do 1945. izd. ONOO Banije

Bilten takmičenja izd. ONOO Banije

Jedinstvo, organ JNOF-a Banije

Banovka, organ OO AFŽ-a Banije

Banijska mladost, organ OK SKOJ-a i USAOH-a Banije

Rodoljub, organ ONOO Pokuplje

Mladi udarnik, organ OK SKÓJ-a i UŠAOH-a Pokuplje
Antifašistkinja, organ OO AFŽ-a
Naša borba br. 1—2 od 15. jula 1942. godine

DNEVNICI

Dnevnik slovenačkog deportirca iz Ormoža sačuvan kod Branka
Nikoliša, Beograd, Jevrema Grujića 11

Vladimir Dedijer: Dnevnik I, II, III, Državni izdavački zavod Ju-
goslavije, Beograd 1945—1950.

Spomenica Rimokatoličke crkve Slunj (rukopis) HAK, Karlovac
Dnevnik grofa Ciana, Zagreb 1968.

LITERATURA

Ivan Antonovski: Osnovni podaci o narodnooslobodilačkim partizanskim odredima u Hrvatskoj u NOR-u, Vojnoistorijski glasnik br. 6/1961. str. 117. VIZ JNA, Beograd 1961.

Ivan Antonovski: Formiranje i razvoj partizanskih vojnih formacija na kordunsko-karlovačkom području, Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice zasjedanja ZAVNOH-a, Topusko, 10—13. XI 1969, TAZU, Zagreb 1972.

Ivan Antonovski: Borbena dejstva jedinica 4. korpusa NOVJ u Kordunu, Baniji i Cazinskoj krajini za vreme operacije (operacija »Šah« od 22. do 30. maja 1944. godine), Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice zasjedanja ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1972.

Miodrag Ašanin: Na sudbonosnom raskršću, izd. MO SNOR-a Vrapče, Zagreb 1962.

Dušan Bajić: Uništenje poslednjeg četničkog uporišta u Liki, Vojni glasnik br. 12, Vojnoizdavački zavod »Vojno delo«, Beograd 1959.

Dušan Bajić, Kotar Vrginmost u narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945. Općinski odbor Saveza boraca NOR-a Vrginmost, Beograd 1980.

Dr Vladimir Bakarić: Izlaganje na 2. konferenciji KPH za okrug Karlovac, Dokumenti Druge konferencije KPH za okrug Karlovac. HAK, Karlovac 1972.

Dr Vladimir Bakarić: Referat prilikom obrazovanja narodne vlade Federalne Hrvatske, Naprijed, Zagreb, od 18. IV 1945.

Dr Vladimir Bakarić: Razvoj narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj, stvaranje i razvoj JNA, III, Beograd 1952.

Dr Vladimir Bakarić: Politički izvještaj CK KPH, Drugi kongres komunističke partije Hrvatske, Kultura, Zagreb 1949.

Šime Baien: Pavelić, Biblioteka društva novinara Hrvatske, Zagreb 1952.

Milan Basta: Rat je završen sedam dana kasnije. Globus, Zagreb 1976.

Milan Basta: Agonija i slom Nezavisne Države Hrvatske, Rad, Beograd 1971.

Konstantin Bastajić: Stvaranje stare Jugoslavije, Narodi Jugoslavije u borbi za slobodu, Zagreb 1959.

Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941.

Stanko Bjelajac: Osmu brigadu u oslobođenom Bihaću 1942. Sedma banijska divizija, VIZ, Beograd 1967.

Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1965.

Bihačka Republika 4. XI 1942—29. I 1943. Zbornik članaka, Muzej AVNOJ-a i Pounja, Bihać 1965.

Dušan Bilandžić: O rukovođenju u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, »Vojno delo«, Beograd, XI (1959), br. 12.

Dušan Bilandžić: Od ustanka do pobjede, »Rad«, Beograd 1961.

Vaso Bogdanov: Živa prošlost, »Zora«, Zagreb 1957.

Vaso Bogdanov: Historija političkih stranaka u Hrvatskoj, NIP, Zagreb 1958.

Vaso Bogdanov: Porijeklo i ciljevi šovinističkih teza o držanju Hrvata 1941, Zbornik historijskog instituta JAZU, Zagreb, IV (1961)

Borbeni put SKOJ-a, Mladost, Zagreb 1953.

Jovan Borojević: Sinovi Šumarice (Treća banijska udarna brigada), Narodna armija, Beograd 1960.

Nikola Brezović-Prebeg: Razvitak revolucionarno-demokratskog pokreta u Pokuplju do aprila 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 1, 1969.

Broz Josip Tito: Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1945. Kultura, Beograd 1947.

Josip Broz Tito: Peta ofanziva. Zbornik II, Beograd 1961.

Josip Broz Tito: Peta zemaljska konferencija KPJ, izd. OK KPJ, Komunist, br. 1, Beograd 1946.

Josip Broz Tito: Izgradnja nove Jugoslavije, Kultura, I—III, Beograd 1947.

Josip Broz Tito: Politički izvještaj CK KPJ, V kongres KPJ, Kultura, Zagreb 1948.

Josip Broz Tito: Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije, I, Glavna politička uprava JA, Beograd 1949.

Josip Broz Tito: Govori i članci, I—XXI, Naprijed, Zagreb 1959—1966.

Milan Brunović: Kalnik u borbi, historijat Kalničkog partizanskog odreda, »27. srpanj«, Zagreb 1953.

Milan Brunović i Tomo Sović: Bitka kod Oborova, SUBNOR općine Dugo Selo, Zadar 1965.

Srđan Budisavljević: Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca, JAZU, Zagreb 1958.

Milan Bulajić: Listajući dokumente diplomatskih arhiva 1940—1941. (Jugoslavija i Trojni pakt), Borba, Zagreb, od 21. IX do 29. IX 1961.

Rade Bulat: Žumberak i Pokuplje u NOB-u, Kultura, Zagreb 1951.

Rade Bulat: O borbama na Žumberku u toku četvrte neprijateljske ofanzive, »Vojnoistorijski glasnik« br. 4/1955. VIZ JNA, Beograd 1955.

Rade Bulat: Prodiranje revolucionarnih ideja i stvaranje organizacija KPJ u kotaru Vrginmost, prilog Zborniku 1, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 1, Karlovac 1969.

Rade Bulat: Svjedočanstva iz Petrove gore, Globus, Zagreb 1980.

Ivo Butković: Aktivnost i borba partijske organizacije u Karlovcu u godini 1941, prilog Zborniku 3. Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka, izd. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1971.

Dr Josip Butorac — Dr Antun Ivandija: Povijest Katoličke crkve među Hrvatima, Hrvatsko književno društvo sv. Cirila i Metoda, Zagreb 1973.

Josip Cazi: Nezavisni sindikati, I, IHRPH, Zagreb 1962.

August Cesarec: Stjepan Radić i republika, Zagreb 1925.

Miloš Cmobmja: Banijska proleterska četa, Izdavač: Grafička radna organizacija »Joža Rožanković«, Sisak 1979.

Slavoljub Cvetković: Bilečki koncentracioni logor, Istorija XX veka, II, Beograd 1961.

Slavoljub Cvetković: Napredni omladinski pokret Jugoslavije 1919—1928. Institut društvenih nauka, Beograd 1966.

Mladen Colie: Takozvana NDH — Nezavisna Država[^] Hrvatska 1941, Delta — pres, Beograd 1973. Stampa PTT Ljubljana

»Časopis za suvremenu povijest«, Zagreb 1969—1974.

Četvrta banijska brigada, Zbornik sjećanja, VIZ, Beograd 1976.

»Četrdeset godina«. Zbornik sećanja aktivista Jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, I—VII (1941—1945), Kultura, Beograd 1960.

Četrdeset prva. Ustanak naroda Jugoslavije, Mlado pokoljenje, Beograd 1961. Četvrto zasjedanje Narodnog sabora Hrvatske (Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske) 24—25. VII 1945. Stenografski zapisnici Sabora SRH, Zagreb 1950.

Rodoljub Čolaković: Zapisi iz oslobodilačkog rata, Prosvjeta, I—III, Zagreb 1956—1961.

Tomo Čubelić: Oslobodilački rat i revolucija naroda Jugoslavije. Narodi Jugoslavije u borbi za slobodu, Zagreb 1959.

Ferdo Čulinović: Razvitak ZAVNOH-a, »Historijski zbornik«, br. 1—4, Zagreb 1949.

Ferdo Čulinović: Razvitak jugoslovenskog federalizma, Školska knjiga, Zagreb 1952.

Ferdo Čulinović: Državnopravna historija jugoslavenkih zemalja XIX i XX vijeka, Školska knjiga, Zagreb 1956.

Ferdo Čulinović: Slom stare Jugoslavije, Školska knjiga, Zagreb 1958.

Ferdo Čulinović: Jugoslavenska narodna revolucija i razvitak narodne vlasti, Narodi Jugoslavije u borbi za slobodu, Zagreb 1959.

Ferdo Čulinović: Stara Jugoslavija, Narodi Jugoslavije u borbi za slobodu, Zagreb 1959.

Ferdo Čulinović: Stvaranje nove jugoslavenske države, Školska knjiga, Zagreb 1959.

Ferdo Čulinović: Jugoslavija između dva rata, I—II, JAZU, Zagreb 1961.

Ferdo Čulinović: Državnopravni razvitak Jugoslavije, Školska knjiga, Zagreb 1963.

Ferdo Čulinović: Dokumenti o Jugoslaviji, Historijat od osnutka zajedničke države do danas, Školska knjiga, Zagreb 1968.

Ferdo Čulinović: Okupatorska podjela Jugoslavije, VIZ JNA, Beograd 1970.

Mile Dakić: Petrova mi gora mati, Prosvjeta, Zagreb 1967.

Mile Dakić: Sistem, organizacija i rad narodne vlasti na kordunsko-karlovačkom području od maja 1944. do maja 1945. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1969.

Mile Dakić: Značaj Petrove gore u NOR-u. Simpozij o Petrovoj gori, JAZU, Zagreb 1972.

Mile Dakić: Razvitak i djelovanje partijske organizacije na Kordunu 1941. i u prvoj polovici 1942. godine. Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca. Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka, HAK, Zbornik 3, Karlovac 1971.

Danilo Damjanović Danic: Ustanak naroda Hrvatske u Srbu i okolini, Progres, Zagreb 1972.

Peko Dapčević: Kako smo vodili rat, Srpska književna zadruza, kolo XLIX, knjiga 336, Beograd 1956.

Peko Dapčević: Taktika partizanskih odreda i brigada u toku NOB-a, Beograd 1961.

Vladimir Dedijer: Partizanske štamparije. Kultura, Beograd 1945.

Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Like i Pokuplja, odg. urednik mr Đuro Zatezalo, Zbornik 1, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1969.

Krunoslav Draganović: Katolička crkva u Bosni i Hercegovini nekad i danas »Croatia Sacra«, Zagreb 1934.

Krunoslav Draganović: Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Akademija »Regina Apostolorum«, Sarajevo 1939.

Dokumenti o razvoju narodne vlasti, sabrao i uredio Leon Geršković, Prosveta, Beograd 1948.

Đorđe Dragić: Sanitetska služba u partizanskim uslovima ratovanja, VIZ, Beograd 1965.

Đorđe Dragić: Partizanske bolnice u Jugoslaviji (na ruskom jeziku), VIZ, Beograd 1966.

Veljko Drakulić: Organizacija i rad saobraćajne službe na teritoriji Glavnog štaba NOV < POH (od septembra 1943. do kraja 1944. godine), Vojnoistorijski glasnik, br. 5/1961. VIZ JNA, Beograd 1961.

J urica Draušnik: Izlaganje na I zasjedanju ZAVNOH-a stenografski zapisnici. Sabor NRH, Zagreb 1950.

Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, Zbornik 6, HAK, Karlovac 1973.

Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, Štamparski zavod »Ognjen Priča«, Zagreb 1949.

Drugi svetski rat. Pregled ratnih operacija, I: Događaji od poCeika rata do 22. juna 1941, Beograd 1957; II: Nastavak i kraj ekspanzije sila Trojnog pakta, Vojnoistorijski institut JNA, III: Događaji od novembra 1942. do decembra 1943. IV: Događaji od decembra 1943. do kraja 1944. godine, Beograd 1961—1967.

Drugo zasjedanje AVNOJ-a 29. novembra 1943, Naprijed, Zagreb 1945.

Drugo zasjedanje ZAVNOH-a (12—15. X 1943), stenografski zapisnici, Sabor NRH, Zagreb 1950.

Mijo Dukić: Glina i okolica, Hrvatsko književno društvo Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Glina 1980.

Milan Durman: Buna u Sjeniĉaku 1897. godine, Vjetrom vijani — spomenica Srpskog kulturnog društva Prosvjeta, Zagreb 1971.

Ljuban Đurić: Banijska partizanska ĉeta »Matija Gubec«, GIRO »J. Rožanković«, Sisak 1978.

Enciklopedija Jugoslavije I—VIII, Leksikografski zavod SFRJ, Zagreb 1955—1971.

Enciklopedija vojna, I—IV, VIZ JNA, Beograd 1958—1961.

Tone Ferenc: Nacistiĉka raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Knjižnica NOV i POS 35, Maribor 1968.

Pavle Franjković: Prilog historiji partizanskih štamparija i štampe u Hrvatskoj (uz 20-godišnjicu centralne tehnike), Vojnoistorijski glasnik, br. 5/1962. VIZ JNA, Beograd 1962.

Herman Furlan: Osnivanje i djelatnost organizacije KPH u Dugoj Resi do aprila 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, HAK, Karlovac 1969.

Leon Geršković: Historija narodne vlasti I, Nauĉna knjiga, Beograd 1950.

Leon Geršković: Historija narodne vlasti II, Nova administracija, Beograd 1955.

Leon Geršković: Historija narodne vlasti. Nova administracija Beograd 1957.

Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939—26. VIII 1940. Narodne novine u Zagrebu, I, Zagreb 1940.

Godišnjak grada Beograda, knjiga XVI, Muzej grada Beograda. Beograd 1969.

Ivan Gošnjak: Sedma neprijateljska ofanziva u Hrvatskoj, Stvaranje i razvoj JA, II, Beograd 1951.

Manojlo Grbić: Karlovačko vladичество. Prilog k istoriji Srpske pravoslavne crkve. Prva knjiga: Kako je ovo vladичество postalo iz srpskih naseobina, kakva mu sudba bijaše prije patrijarha čamoveića, a kakva poslije njega do vladike Nenadovića 1744. U Karlovcu, Štamparija Karla Hauptfelda, 1891.

Manojlo Grbić: Karlovačko vladичество. Prilog k istoriji Srpske pravoslavne crkve. Druga knjiga: Nastavak crkvene istorije Karlovačkog vladичествоa iz drugog dijela prve knjige, a to od 1744. pa do 1784. godine, dakle za vladika Pavla Nenadovića, Danila Jakšića, Josifa Stojanovića i Petra Petrovića. U Karlovcu, Štamparija Karla Hauptfelda, 1891.

Manojlo Grbić: Karlovačko vladичество. Prilog k istoriji Srpske pravoslavne crkve. Treća knjiga: Nastavak crkvene istorije Karlovačkog vladичествоa iz druge knjige, a to od 1784. pa do 1824. godine, dakle za vladika Jovana Novakovića Vidaka i Mojsija Mijakovića. U ovu knjigu privijena je posebno izrađena geografska mapa ovoga vladичествоa. U Karlovcu, Štamparija Karla Hauptfelda, 1893.

Pavle Gregorić: Rad Partije na pripremi oružanog ustanka u Hrvatskoj, »Vojno delo«, br. 10—11, Beograd, XI 1959.

Pavle Gregorić: O stvaranju i razvoju Socijalističke Republike Hrvatske (govor u povodu 20-godišnjice ZAVNOH-a na svečanoj sjednici u Zagrebu), Borba, Zagreb, od 14. VI 1963.

Dragutin Grgurević: Devetnaesta sjevernodalmatinska divizija, Institut historije radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1964.

Radoslav M. Grujić: Apologija srpskog naroda u Hrvatskoj i Slavoniji i njegovih glavnih obeležja. Povodom »Optužnice« kr. drž. odvjetnika u Zagrebu od 12. I 1909. Štamparija učiteljskog dioničarskog društva »Natašević«, Novi Sad 1929.

Radoslav M. Grujić: Problemi istorije Karlovačke mitropolije, Otišak iz Glasnika Istorijskog društva, II, 1—3, Sremski Karlovci 1929.

Radoslav M. Grujić: Bosanska i hercegovačka naselja po Hrvatskoj. Preštampano iz kalendara »Prosvjeta«, 1941. (mjesto nije označeno).

Većeslav Holjevac: Razvitak radničkog pokreta u Karlovcu između dva svjetska rata, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, HAK. Zbornik 1, Karlovac 1969.

Većeslav Holjevac: Zapisi iz rodnog grada, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1972.

Mato Horvatić: Po drugi put rođeni — zapisi o Trinaestoj udarnoj narodnooslobodilačkoj proleterskoj brigadi Rade Končar, Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreb, Zagreb 1977.

Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945.

Vojnoistorijski institut, Beograd 1964.

Hrvatsko zagorje u NOB-u, EPOHA 1959.

Istorija Velikoj otečestvenoj vojni 1941—1945, tom I, Moskva 1960.

Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, I—VII, Beograd 1949—1951.

Istorijski atlas oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije 1941—1945. Vojnoistorijski institut, Beograd 1952.

Emil Ivane: Nepokorena mladost, Lykos, Zagreb 1961.

Iz istorije Jugoslavije 1918—1945, zbornik predavanja, Nolit, Beograd 1958.

Pavle Jakšić: Sedma divizija u Četvrtoj i Petoj neprijateljskoj ofanzivi, VIG, 6/1915.

Pavle Jakšić, Petar Toinac i drugi: Oslobodilački pohod na Trst Četvrte JA, VIZ, Beograd 1965.

Jela Jančić-Starč: Vojnopartizanska bolnica u Drežnici 1942—1944, Zagreb 1971.

Vlado Janić: O ustaničkom pokretu u oblasti Siska 1941. godine, »Vojnoistorijski glasnik«, br. 3, Beograd, I — 1950.

Dr Fikreta Jelić-Butić: Ustaše i NDH, SN Liber, Školska knjiga, Zagreb 1977.

Dr Ivan Jelić: Hrvatska u ratu i revoluciji 1941—1945, Zagreb 1978.

Dušan Jandrić: Banija je pet brigada dala, Četvrta banijska brigada, Beograd 1976.

Kalendar važnijih događaja NOR-a — Stvaranje JNA i njene velike bitke, VIZ, Beograd 1951.

Edvard Kardelj: Narodnooslobodilački odbori moraju postati istinski privremeni nosioci narodne vlasti, Borba, 19. oktobar 1941. godine

Edvard Kardelj: Put nove Jugoslavije 1941—1945, Kultura, Beograd 1949.

Edvard Kardelj: Borba KPJ protiv nacionalne izdaje i saradnje s okupatorom, za izolaciju izdajničke buržoazije u masama, Stvaranje i razvoj JNA, II, Beograd 1951.

Edvard Kardelj: Deset godina narodne revolucije, Kultura, Zagreb 1951.

Karlovac, radovi i građa iz dalje i bliže prošlosti, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 2, Karlovac 1970.

Đuro Kladarin: Slom IV i V okupatorsko-kvislinške ofanzive, Kultura, Zagreb 1956.

Đuro Kladarin: Bitka na Sutjesci, Naprijed, Zagreb 1959.

Ljubomir Kljajić: Prve borbe najmlađe brigade, Sedma banijska divizija, VIZ, Beograd 1967.

Vojmir Kljaković: Pripreme neprijatelja za IV ofanzive gledane po stranim izvorima i neprijateljskim dokumentima, Vojnoistorijski glasnik, Beograd II — 1951.

Dr Petar Kleut: Borbe Unske operativne grupe, VIG, 5/1951.

Antun Kolendić: Bekstvo Pavelića iz Zagreba 1945. Trideset dana, Beograd XII — 1952.

Veljko Kovačević: Neka iskustva iz borbi u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru 1941—1945, Beograd 1955.

Bogdan Krizman: Svjedočanstva u drugom svjetskom ratu, Glas rada, Zagreb 1952.

Bogdan Krizman: Hitlerov »Pothvat 25« protiv Jugoslavije. Jugoslavija u svjetlu »Niirnberških dokumenata«, NIP, Zagreb 1953.

Bogdan Krizman: Korespodencija Stjepana Radića, knjiga I, Sveučilište u Zagrebu — Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1972.

Zvonko Komarica: Grobovi bez sjena, Lykos, Zagreb 1962.

Mahmud Konjhodžić: Sjećanja u kamen uklesana, Ured za informacije Izvršnog vijeća Sabora NRH, Zagreb 1960.

Dušan Korać: Odjel Narodne revolucije u Muzeju grada Zagreba, Iz starog i novog Zagreba I, Muzej grada Zagreba, Zagreb 19577

Dušan Korać: Spomenici i spomen-ploče u čast učesnika i događaja na području Zagreba, Muzej grada Zagreba, Zagreb 1958.

Dušan Korać: Narodna vlast u Zagrebu i okolici 1941—1945, Progress, Zagreb 1978.

Milutin Košarić i Stanko Opačić: Stvaranje i razvitak organizacije KPJ na kotaru Vojnić do 1941. godine, Djelatnost KPJ na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1969.

Miroslav Krleža: O ratovima na jugoslovenskom terenu, Jugoslavija, Beograd IV — 1954.

Lika u prošlosti i sadašnjosti (grupa autora), Zbornik 5, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1973.

Lika u NOB-u, Vojno delo, Beograd 1963.

Andrija Ljubomir Lisac: Deportacija Srba iz Hrvatske 1941. Historijski zbornik, Zagreb, IX — 1956.

Dušan Livada: Razvitak i rad organizacija KPH u slunjskom kotaru, Djelatnost KPJ na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Zbornik 1, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1969.

Svetozar Livada: Neke socio-demografske i institucionalne karakteristike stanovništva i naselja oko Petrove gore, Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1972.

Radoslav Lopašić: Karlovac, Povijest i mjestopis grada i okolice u Zagrebu, Matica hrvatska, 1879.

Radoslav Lopašić: Spomenici Hrvatske krajine. Knjiga 1—3, Matica hrvatska, Zagreb 1890.

Radoslav Lopašić: Bihać i Bihaćka krajina, Mjestopisne i povijesne crtice, Matica hrvatska, Zagreb 1890.

Radoslav Lopašić: Oko Kupe i Korane, Mjestopisne i povijesne crtice. Dopunio Emilij Laszowski, Matica hrvatska, Zagreb 1895.

Jovan Marjanović: Nastanak i razvitak radničkog pokreta u jugoslavenskim zemljama, Rad, Beograd 1954.

Jovan Marjanović: Narodnooslobodilački rat — narodna revolucija u Jugoslaviji 1941—1945, Kultura, Beograd 1956.

Jovan Marjanović: Prilozi istoriji sukoba narodnooslobodilačkog pokreta i četnika Draže Mihailovića u Srbiji 1941. godine, Istorija XX veka, I, Beograd 1959.

Jovan Marjanović: Ustanak i NOP u Srbiji 1941, Institut društvenih nauka, Beograd 1963.

Jovan Marjanović: Velika Britanija i narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji 1941—1945, Jugoslovenski časopis II, Beograd 1963.

Jovan Marjanović, Pero Morača: Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941—1945, Beograd 1958.

Međunarodni ugovori 1941. Ministarstva vanjskih poslova NDH, Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1942.

Međunarodni ugovori 1942. Ministarstva vanjskih poslova NDH, Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943.

Međunarodni ugovori 1943. Ministarstva vanjskih poslova NDH, Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1944.

Ivan Meštrović: Uspomene na političke ljude i događaje, Buenos Aires 1961.

Hrvoje Mezuljić: Fašizam krstitelj i palikuća, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1946.

Ive Mihovilović: Tajni dokumenti o odnosu Vatikana i ustaške NDH, Zagreb 1953.

Tomo Mikulić: Sjećanja i zapisi iz NOB-a, Informator, Zagreb 1967.

Metod Mikuž: Pregled razvoja NOB-a u Sloveniji, I, Beograd 1956.

Ranko Mitić: Političke prilike, razvitak i stvaranje organizacije KPH na području kotara Gline do aprila 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, HAK, Zbornik 1, Karlovac 1969.

S. Maoduš: Četvrta i Peta neprijateljska ofanziva i pitanje četnika, VIG, 3/1951.

Pero Morača: Prelomna godina NOR-a, NOP krajem 1941. i početkom 1942, Vojno delo, Beograd 1957.

Pero Morača: Komunistička partija Jugoslavije u pripremama i organizaciji ustanka 1941. godine. Referat za Treći kongres istoričara Jugoslavije u Ljubljani 1961. Jugoslovenski istorijski časopis I, Beograd 1962.

Karlo Mrazović: Narodna revolucija u Hrvatskoj, predgovor Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom V, knjiga 1, VII JNA, Beograd 1952.

Mile Mrkalj: Sjeničak kronika kordunaškog sela. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1980.

Na svijetlim stazama. Spomen-knjiga sjećanja na zajedničku borbu Hrvata i Srba za slobodu. Odbor Saveza boraca NOR-a za podizanje spomenika bratstva Divoselo—Smiljan, 1964.

Narodne pjesme Korduna. Sakupio i uredio Stanko Opačić Čanica, Prosvjeta, Zagreb 1971.

Neretva. Zbornik radova. Knjiga I—III, Iz ratne prošlosti naših naroda, VIZ, Beograd 1965.

Nikola Nikolić: Jasenovački logor, Zagreb 1948.

Branko Nikoliš: Jedno selo na Kordunu pomaže španskim borcima, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, HAK, Zbornik 1, Karlovac 1969.

Gojko Nikoliš: Značaj i osobitosti zdravstvene službe u Petrovoj gori za vrijeme NOR-a, Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1972.

Viktor Novak: Magnum Crimen — Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1948.

Vlado Novaković: Djelatnost KPJ na području općine Ozalj do 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, HAK, Zbornik 1, Karlovac 1969.

Dr Ivan Očak, Jovo Popović: Rade Končar — sekretar partije, Alfa, Zagreb 1976.

Slavko Odić: Dosije bez imena, Naprijed, Zagreb 1961.

Slavko Odić: Neostvoreni planovi, Naprijed, Zagreb 1961.

Dr Mihajlo Ogrizović: Prosvjeta u narodnoj revoluciji, Zagreb 1978.

Slava Ogrizović: Racija, »27. srpanj«, Zagreb 1954. Zbornik 9. Osma kordunaška udarna divizija. Historijski arhiv Karlovac, Karlovac 1977.

Dušan Opačić: Na Veljunu 1941. godine, Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Žumberka, HAK, Zbornik 3, Karlovac 1971.

Stanko Opačić Čanica: Izvještaj o organizacionom stanju NOO-a na Prvom zasjedanju ZAVNOH-a, stenografski zapisnici, Sabor NRH, Zagreb 1950.

Stanko Opačić Čanica: Narodne pjesme Korduna, Prosvjeta, Zagreb 1971.

Stanko Opačić Čanica: Neki neosvijetljeni događaj iz NOB-a na Kordunu, Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, HAK, Zbornik 6, Karlovac 1973.

Vukosava Opačić-Lekić: Surovi ratni dani u kazivanju djece iz partizanskih dječjih domova, Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, HAK, Zbornik 6, Karlovac 1973.

Bogdan Oreščanin i Miloš Šumonja: O borbama na karlovačko-bihačkom pravcu u toku Četvrte neprijateljske ofanzive, Vojnoistorijski glasnik, br. 6, V, Beograd 1954.

Bogdan Oreščanin: Vojni aspekti borbe za svjetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam, Beograd 1962.

Marko Orešković — Autobiografija — komentar: dr Ivo Očak, Jovo Popović, Alfa, Zagreb 1976.

Oružane snage u Jugoslaviji u toku NOP-a: nemačke, italijanske, bugarske i mađarske snage na teritoriji Jugoslavije u toku NOR-a (1941. godine), Vojnoistorijski glasnik, br. 2, III, Beograd 1962.

Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, knjiga I—II, Vojni istorijski institut JNA, Beograd 1957—1958.

Osma kordunaška udarna divizija. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1977.

Dragan Pajić: Razbijanje četnika kod Musulinskog Potoka, Osma kordunaška udarna divizija, Karlovac 1977.

Milan Pavlović: Na tlu rođene Banije, Sedma banijska divizija, VIZ, Beograd 1967.

Milan Pavlović: Borbe Sedme divizije u završnim operacijama, Vojni glasnik, br. 12, Vojnoizdavački zavod Vojno delo, Beograd 1961.

Duško Pekić: Neke specifičnosti razvoja oružanog ustanka na Kordunu, Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1972.

Ignjatije Perić: Borba za oslobođenje Vojnića januara 1942. Vojnoistorijski glasnik, br. 3. VIZ JNA, Beograd 1950.

Ignjatije Perić: Razvojni put Osme divizije u toku rata, Osma kordunaška divizija, HAK, Karlovac 1977.

Ignjatije Perić: Borbe Osme kordunaške divizije u Četvrtoj neprijateljskoj oranzivi, Vojnoistorijski glasnik, br. 2, Vojnoistorijski institut JNA, god. III — april 1952, Beograd.

Ignjatije Perić: Partizanski odred Debela kosa, opšt. odbori Saveza boraca NOR-a Vojnić i Krnjak, Karlovac 1961.

Ignjatije Perić: Prve borbe brigada Osme divizije na Kordunu, Vojni glasnik 1941—1966, br. 12, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1966.

Ignjatije Perić: Petnaesta kordunaška NOU brigada, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1969.

Ignjatije Perić: Peta kordunaška brigada, Kultura, Beograd 1972.

Joso Petričević, Ivo Lola Ribar, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb 1964.

Moša Pijade: Izabrani govori i članci 1941—1947, Beograd 1948—1949, Kultura, Zagreb 1950.

Plašćanska dolina i okolica u NOR-u, Zbornik 7, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1976.

Dušan Plemča: Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svetskog rata, Institut društvenih nauka, Beograd 1962.

Koča Popović: Za pravilnu ocenu oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije, Naprijed, Beograd 1949.

Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1963.

Svetozar Pribićević: Pogledi na stanje u Jugoslaviji i njenu budućnost, Prag 1931.

Svetozar Pribićević: Diktatura kralja Aleksandra, predgovor Save N. Kosanovića, Prosveta, Beograd 1952.

Ognjen Priča: Izbor članaka, Kultura, Beograd 1960.

Proces des Grands Criminels de Guerre devant le Tribunal Militaire International, Nürnberg 1948.

Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplia i Žumberka, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 3, Karlovac 1971.

Prvo i Drugo zasjedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, Prezidijum Skupštine FNRJ, Beograd 1953.

Prvo zasjedanje ZAVNOH a (13—14. VI 1943), stenografski zapisnici Sabora SRH, Zagreb 1950.

Đuro Pucar Stari: Razvoj narodnooslobodilačke borbe u Bosni i Hercegovini, Stvaranje i razvoj JNA, Beograd 1952.

Putevi revolucije, 1—9, Zbornik radova Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1963—1967.

Milan Radeka: Kordun kroz prošlost (rukopis), Karlovac 1964.

Todor Radošević: Ofanziva za oslobođenje Dalmacije, Vojnoistorijski institut, Beograd 1965.

Vojo Rajčević: Studentski pokret na Zagrebačkom sveučilištu 1918—1941, Zagreb 1959.

Aleksandar Ranković: Izveštaj o organizacionom radu, Peti kongres KPJ, Kultura, Zagreb 1948.

Aleksandar Ranković: Izabrani govori i članci 1941—1951, Beograd 1951.

Marijan Rastić: Pregled sistema narodne vlasti u Hrvatskoj 1941—1943. godine, Putevi revolucije, 1—2, IHRPH, Zagreb 1963.

Stevo Reljić — Đuro Mihaljčić: Dr Ivan Ribar i sinovi, Progres, Zagreb 1977.

Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1948, Naklada Centra za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb 1972.

Lothar Rendulich: Balkanfeldzug 1941, Die Wehrmacht, Berlin 1942.

Lothar Rendulich: Gekämpft, gesiegt, geschlagen, Heidelberg 1952.

Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1948. Centar za kulturnu djelatnost omladine, Zagreb 1972.

Ivan Ribar: Politički zapisi I—IV, Prosveta, Beograd 1948—1952.

Svetozar Ritfig: Svećenstvo u narodnooslobodilačkoj borbi, 1944.

Dušan Rkman: Sjećanje na prve dane okupacije kotara Vrginmost (rukopis od 22. II 1973), Zagreb 1973.

Dr Bogdan Stoj savi je vic: Povijest sela — Hrvatska — Slavonija — Dalmacija, Prosvjeta, Zagreb 1973.

Sa zagrebačkog omladinskog fronta, GK NOH, Zagreb 1952.

Sabor u Topuskom. Treće zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske 8—9. V 1944. Zagreb 1945.

Samobor u prošlosti i sadašnjosti, Stylos, Zagreb 1971.

Sedma banijska divizija, VIZ, Beograd 1967.

Sima Simić: Prekrštavanje Srba za vreme drugog svetskog rata
Grafčki zavod, Titograd 1958.

Vojislav Simović: AVNOJ — pravno-politička studija, Beograd 1958,
Svetlo Banije, Sjećanja i zapisi, Stylos, Zagreb 1972.

Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, Zbornik, Zajednica općina Kalnik, Varaždin i Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, Varaždin 1976.

Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.
Muzej Sisak i Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Sisak 1974.

Mihael Sobolevski: Drežnica 1941, Općinski odbor SUBNOR-a Ogulin, Ogulin 1970.

Mihael Sobolevski: Prilog razvitku Komunističke partije Jugoslavije na području kotara Ogulin od 1920. do travnja 1941. Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, HAK, Zbornik 1, Karlovac 1969.

Mihael Sobolevski i Slavko Magdić: Ogulin u radničkom pokretu i NOB-u, HAK, Karlovac 1971.

Spomen-knjiga prve obljetnice Nezavisne Države Hrvatske, Državni i izvještajni promičbeni ured, Zagreb 1942.

Spomenica pravoslavnih sveštenika 1941—1945, žrtava fašističkog terora i palih boraca u narodnooslobodilačkoj borbi, Beograd 1960.

Đuro Stanisavljević: Nastanak i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj (1941—1942), Istorija XX veka, Beograd 1962.

Milija Stanišić: Komunistička partija Jugoslavija u izgradnji oružanih snaga revolucije 1941—1945, Beograd 1973.

Miroslav Stepančić: Dejstva slovenačkih i hrvatskih partizanskih snaga u graničnim krajevima Slovenije i Hrvatske u drugoj polovini roške ofanzive 1942. god. Vojnoistorijski glasnik, br. 6, Beograd 1962.

Vlado Strugar: Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941—1945, Beograd 1962.

Zdenko Šaršon: Poraz četnika kod Musulinskog Potoka, Osmu kordunašku udarnu diviziju, HAK, Karlovac 1977.

Dragutin Šćukanec: Teror okupatora i kvisilnga u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i hrvatsko stanovništvo, Putevi revolucije, 1—2, IHRPH, Zagreb 1963.

Ivan Šibi: Zagrebačka oblast u NOB-u, Kultura, Zagreb 1950.

Ivan Šibi: Iz ilegalnog Zagreba, Kultura, Zagreb 1957.

Ivan Šibi: Ratni dnevnik, Zagreb 1960.

Ivan Šibi: Partija u okupiranom Zagrebu, Vjesnik od 12. XII 1959, Zagreb

Ivan Šibi: Tisuću devetsto četrdeset prva, Naprijed, Zagreb 1967.

Dr Jaroslav Šidak: Historijska čitanka za hrvatsku povijest I, Zagreb 1952.

Franc Škerl: Počeci partizanskog pokreta u Sloveniji, Beograd 1956.

Maks Šnuderl: Zgodovina ljudske oblasti Ljubljana, Ljubljana 1955.

Budislav Šoškić: Omladinski pokret u narodnoj revoluciji 1941—1945, Beograd 1959.

Miloš Šumonja i Bogdan Oreščanin: O borbama na karlovačko-bihaćkom pravcu u toku Četvrte neprijateljske ofanzive, Vojnoistorijski glasnik, br. 6, Beograd 1954.

Miloš Šumonja: Proboj kordunaških jedinica iz neprijateljskog okruženja na Petrovoj gori 1942. godine. Vojnoistorijski glasnik, br. 4, Beograd 1950.

Miloš Šumonja: Karlovačko-kordunsko područje u doba kapitulacije Italije, Osmu kordunašku udarnu diviziju, Karlovac 1977.

Tajna pisma Hitler — Mussolini 1941—1943, Zagreb 1953.

Tajna arhiva grofa Ciana (1936—1942), Zagreb 1952.

Joco Tarabić: Borbe jedinica Osme divizije za oslobođenje Velike Kladuše, Cetingrada i Slunja juna 1943. godine, Vojnoistorijski glasnik, br. 4, Beograd 1950.

Joco Tarabić: Kordunaši na položaju, Četvrta kordunaška narodnooslobodilačka brigada, Narodna armija, Beograd 1970.

Velimir Terzić: Jugoslavija u aprilskom ratu 1941, Grafički zavod, Titograd 1963.

Petar Tomac i Pavle Jakšić: Oslobođilački pohod na Trst Četvrte armije, Beograd 1951.

Petar Tomac: Četvrta neprijateljska ofanziva, Beograd 1951.

Petar Tomac: Peta neprijateljska ofanziva, Beograd 1953.

Jozo Tomasevich: Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941—1945, Sveučilišna naklada Liber — Zagreb, Zagreb 1979.

Treća godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, Zbornik 8. HAK, Karlovac 1977.

Treće zasjedanje AVNOJ-a i zasjedanje Privremene narodne skupštine, stenografske beleške, Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, Beograd 1945.

Treće zasjedanje ZAVNOH-a, stenografski zapisnici Sabora SRH, Zagreb 1951.

Tri godine Osme udarne divizije, Klub Osme udarne divizije, Štamparija Druge armije, 4. XI 1945. godine

Trinaesta proleterska u narodnooslobodilačkoj borbi, Zbornik dokumenata od 4. novembra 1942. do 12. maja 1945. Dokumente izabrali i obradili: Franjo Biljan i Šandor Káufer, »27. srpanj«, Zagreb 1957.

Franjo Tuđman: Okupacija i revolucija, IHRPH, Zagreb 1963.

Franjo Tuđman: 32. divizija i razvoj NOB-a u sjevernoj Hrvatskoj, Borbeni put 32. divizije, Zagreb 1959.

Franjo Tuđman: Stvaranje socijalističke Jugoslavije, Zagreb 1960.

Franjo Tuđman: Prvo zasjedanje ZAVNOH-a, stenografski zapisnici Sabora SRH, Zagreb 1950.

Stipe Ugarković: Zapisni ilegalca, Lykos, Zagreb 1953.

Milosti ne tražim (biografija Rade Končara), redakcija Stipe Ugarković: Lykos, Zagreb 1959.

Stipe Ugarković: Partizanske štamparije u Hrvatskoj, Vjesnik od 20. do 23. II 1959, Novi list od 6. do 11. XII 1959, Zagreb; Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Knjiga I—VI, Beograd 1964.

U svedočenjima učesnika NOB-a 1941—1942. Knjiga I—25. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1975.

Ustaničke iskre u Hrvatskoj 1941, Progres, Zagreb 1977.

Ustanak naroda Jugoslavije 1941, Zbornik, knjiga 1—6, VIZ JNA Vojno delo, Beograd 1964.

Dr Mirko Valentić: Vojna krajina, prilog u Enciklopediji Jugoslavije, Zagreb 1971.

Vladimir Valjan: Brigada »Franjo OguMnac Seljo«, Beograd 1969.

Jovan Vasiljević: Italijanski izvori o narodnooslobodilačkom ratu na moru, Mornarički glasnik, Split 1955.

Jovan Vasiljević: Narodnooslobodilački rat na moru, Vojnoistorijski glasnik, br. 7, Beograd 1956.

Jovan Vasiljević: Dejstva na Jadranu u narodnooslobodilačkom ratu, Beograd 1957.

Josip Vidmar: Period ilegalnosti KPH sa naročitim osvrtom na revolucionarna zbivanja u Hrvatskoj, Historijski pregled, br. 2, Zagreb 1959.

Vjesnik 1941—1943, Dokumenti historije KPH, Zagreb 1951.

Vjetrom vijani — spomenica Srpskog kulturnog društva Prosvjeta, Zagreb 1971.

Veljko Vlahović, predsjednik redakcijskog odbora: Naš put, pola veka revolucionarne borbe SKJ 1919—1969. Komunist, Beograd 1969, Vojna enciklopedija, Beograd 1971.

Vojni glasnik, Vojnoizdavački zavod JNA Beograd, 1947—1974, Vojnoistorijski glasnik, Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1950, Beograd 1974. godine

Božo Vukobratović: Teror i zločin fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. godine, Simpozij o Petrovoj gori u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, JAZU, Zagreb 1972.

Za čovjeka — zbornik zapisa i dokumenata iz narodne revolucije, Republički odbor Saveza ratnih vojnih invalida Hrvatske, Zagreb 1957.

Dr Savo Zlatić: Okrug Karlovac od II do III okružne partijske konferencije, Treća godina NOR-a na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka, HAK, Karlovac 1977.

Za slobodu — učitelji, nastavnici i profesori Hrvatske poginuli u narodnooslobodilačkom ratu, Udruženje učitelja, nastavnika i profesora Hrvatske, Zagreb 1955.

Giacomo Zanussi: Guerra ecatastrofe d'Italia, I—II, Roma 1946.

Đuro Zatezalo i Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu od 1941. do 1945. Monografija 1. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1971.

Đuro Zatezalo: Dokumenti Druge konferencije KPH za okrug Karlovac 1942. Zbornik 4, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1972.

Đuro Zatezalo, Tomislav Majetić: Profesor Ivo Marinković, Monografija o revolucionaru, HAK, Karlovac 1975.

Dr Đuro Zatezalo: Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1978.

Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945, Vojnoistorijski institut JNA, Beograd 1957.

Petar Zinajić: Hronološki događaji na Kordunu 1941 (rukopis kod autora), Slunj 1973.

Dušan Živković: Postanak i razvitak narodne vlasti u Jugoslaviji 1941—1942, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1969.

Nikola Živković: Ratna šteta koju je Nemačka učinila Jugoslaviji u drugom svetskom ratu, ISI, Beograd 1975.

B I B L I O G R A F I J A

OBJAVLJENIH RADOVA

Dr DUŠAN KORAC

1. Muzejska pedagogija u Muzeju grada Zagreba, VIJESTI, Društvo muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske, godina V, br. 5, Zagreb 1956, str. 118.
2. Odjel narodne revolucije u Muzeju grada Zagreba, Zbornik radova »Iz starog i novog Zagreba«, izd. Muzej grada Zagreba, Zagreb 1957, tom I, str. 46.
3. Spomenici i spomcn-ploče u čast ustanka i događaja na području Zagreba, izd. Muzej grada Zagreba, Zagreb 8. maja 1958.
4. Otkrivanje spomen-ploče palim muzejsko-konzervatorskim radnicima i proslava 13-godišnjice oslobođenja u Muzeju grada Zagreba, VIJESTI, godina VII, br. 3, Zagreb, lipanj 1958, str. 65.
5. Izložba povodom 40 godišnjice Saveza komunista Jugoslavije u Gradskom muzeju u Samoboru, VIJESTI, god. VIII, br. 2, Zagreb, travanj 1959, str. 35.
6. Publikacije Gradskog muzeja u Krapini, VIJESTI, god. VIII, br. 3, Zagreb, lipanj 1959, str. 90.
7. Josip Vidmar, Tomo Čubelić, Dušan Korać, Uz izložbu »Borbeni put KPJ u Zagrebu 1919—1959«, u Muzeju grada Zagreba, Zbornik radova »Iz starog i novog Zagreba«, izd. Muzej grada Zagreba, Zagreb 1960, tom II, str. 319.
8. Kroz izložbu »Borbeni put KPJ u Zagrebu 1919—1959«, u Muzeju grada Zagreba, VIJESTI, god. IX, br. 5, Zagreb, listopad 1960, str. 155.
9. Kako su se ljudi bez vida borili u narodnoj revoluciji, VIJESTI, god. IX, br. 3, lipanj 1960, str. 93.
10. Antun Kozina, Krapina i okolica, VIJESTI, god. IX, br. 5, Zagreb, listopad 1960, str. 167.
11. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, prikaz VIJESTI, god. X, br. 2, Zagreb, travanj 1961, str. 53.
12. U čast 20-godišnjice ustanka, Pokretna izložba »Počeci ustanka na području Zagreba«, VIJESTI, god. X, br. 3, Zagreb, lipanj 1961, str. 67.
13. OGLEDI — povremeni bilten za kulturu i društvena pitanja, Vukovar, prikaz, VIJESTI, god. X, br. 3, Zagreb, lipanj 1961, str. 89.
14. Centralne partizanske bolnice, zemunice i partizanska groblja na Petrovoj gori — proglašeni spomen-objektima Centralne bolnice Petrova gora, VIJESTI, god. X, br. 4, kolovoz 1961, str. 99.
15. Drug Lipi, Četrdeset godina, Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog radničkog pokreta, izd. Kultura, Beograd 1961, knjiga sedma: 1941—1945, str. 669.
16. Prsa u prsa sa ustašom, »Crvena zvezda«, Beograd, 29. avgusta 1961. godine.
17. Drug Lipi, Ratna sećanja, izd. Kultura, Beograd 1961, knjiga treća, str. 669.
18. Praznik Prkosa, Karlovački tjednik, Karlovac, decembra 1958.

19. Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, prikaz, VIJESTI god. X, br. 4, Zagreb, kolovoz 1961, str. 19.
20. Savjetovanje »Muzeji i zaštita«, VIJESTI, god. XI, br. 1, Zagreb, veljača 1962, str. 29.
21. Treći kongres historičara Jugoslavije, VIJESTI, god. XI, br. I, Zagreb, veljača 1962, str. 21.
22. Proslava 100-godišnjice Narodnog muzeja u Varšavi, VIJESTI, god. XI, br. 4, Zagreb, kolovoz 1962, str. 117.
23. Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, prikaz, VIJESTI, god. XI, br. 6, Zagreb, prosinac 1962, str. 182.
24. Publikacije Narodne galerije u Pragu, prikaz, VIJESTI, god. XI, br. 66, Zagreb, prosinac 1962, str. 190.
25. Deset godina rada Muzeja Krapine i okolice, VIJESTI, god. XII, hr. 1, Zagreb, veljača 1963, str. 16.
26. Spomenik NOB-a u Prkosu, VIJESTI, god. XII, br. 4, Zagreb, kolovoz 1963, str. 109.
27. Dvadeseta godišnjica kongresa kulturnih radnika Hrvatske, VIJESTI, god. XIII, br. 4, kolovoz 1964, str. 99.
28. Tragovima zgarišta Prkosa i okoline, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, izd. Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd 1964. Knjiga V, str. 746.
29. Oslobođenje Zagreba, VIJESTI, god. XIII, br. 3, Zagreb, lipanj 1965, str. 78.
30. Služba veze na Kordunu u prvim godinama ustanka, Simpozij o Petrovoj gori, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1972, str. 513.
31. Stvaranje i rad NOO-a u gradu Zagrebu, Zbornik radova »Iz starog i novog Zagreba«, izd. Muzej grada Zagreba, Zagreb 1974, tom V, str. 207.
32. Stvaranje i rad NOO-a u gradu Zagrebu, Poseban otisak iz zbornika »Iz starog i novog Zagreba«, Zagreb 1974.
33. Stvaranje i rad narodnooslobodilačkih odbora u gradu Zagrebu, Zagreb i sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi, »KAJ«, br. 6, 1975. — Časopis za kulturu, Zagreb 1975, str. 80. Posvećeno tridesetogodišnjici oslobođenja i socijalističke izgradnje.
34. Nekrolozi: Radovan Rade Korać, Borba 12. februara 1962; Jovan Joco Bastajić, Vjesnik, 6. I 1963; Umro Mile Bućan, Vjesnik, 16. III 1965; Mile Bućan, kuvar; Petar Dobrić, Miladin Stopić i drugi nekrolozi prvoboraca Prkosa objavljeni su u Politici, Večernjem listu, Vjesniku, Borbi i Karlovačkom tjedniku.
35. Natpisi na Spomeniku palih boraca i žrtava fašizma i ustaškog terora u Prkosu, opština Karlovac. Ovdje je uklesano preko hiljadu imena i prezimena s odgovarajućim tekstom 1963. godine.
36. Bijeg ispred ustaškog noža, U svedočenjima učesnika NOB-a 1941—1942. VIZ JNA, Beograd 1975. Knjiga 4, str. 421.
37. Prkos i Donja Kupčina u službi veze Korduna, Pokuplja i Žumberka 1941. godine, U svedočenjima učesnika NOB-a 1941—1942. VIZ JNA, Beograd 1975. Knjiga 7, str. 157.
38. Život i rad stanovništva sjeveroistočnog dijela Korduna poslije proljetne ofanzive, U svedočenjima učesnika NOB-a 1941—1942. VIZ JNA, Beograd 1975. Knjiga 16, str. 350.
39. Prkos i Donja Kupčina u službi veze Korduna, Pokuplja i Žumberka 1942. godine, U svedočenjima učesnika NOB-a 1941—1942. VIZ JNA, Beograd 1975. Knjiga 19, str. 442.

40. Borbe u sjeveroistočnom dijelu Korduna i Pokuplja, U svedočenjima učesnika NOB-a 1941—1942. VIZ JNA, Beograd 1975. Knjiga 25, str. 13.

41. Prilog proučavanju narodne vlasti na području zagrebačke regije u toku rata. Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, izd. Institut historije radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, Zajednica općina Varaždin, 1976, str. 670.

42. Djelovanje centralnih organa vlasti na području Korduna (GŠ NOV i POH, CK KPH i ZAVNOH-a), Simpozij povodom 30. godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1976, str. 259.

43. Neki podaci o zbivanjima na oslobođenoj teritoriji 1942. Osma kordunaška udarna divizija, izd. Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 9, Karlovac 1977, str. 251.

44. Narodna vlast u Zagrebu i okolici 1941—1945, izd. Progres, Zagreb 1978.

45. Uloga OK KPH Karlovac u organiziranju NOP-a i stvaranju prvih partizanskih odreda, KARLOVAC 1975—1979. Izd. Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1979, str. 567.

46. Prkos u plamenu. Uništenje sela Prkosa 21. decembra 1941. god. na području općine Lasinja, Djeca, rat i revolucija, izd. Savezna konferencija SSRNJ, Beograd — Zagreb, 1981, str. 82—109.

47. Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, izd. IIB, Zagreb, 1981. god., str. 1—635.

48. In memoriam George Bizich, Časopis Matice iseljenika Hrvatske, Matica, mart 1982, str. 46—47.

49. Nekrolog Mile Bastajić, Vjesnik, Borba, Politika, 3. oktobar 1983. godine.

50. Željeznička pruga Rijeka — Zagreb za vrijeme narodnooslobodilačke borbe »110 GODINA RIJEČKE ŽELJEZNICE 1873—1983.«. Izd. Željeznički prijevoz Rijeka — Fakultet za pomorstvo i saobraćaj Rijeka, Rijeka 1983, str. 100-109.

51. Prikaz monografije »110 godina riječke željeznice 1873—1983.« u Glasilu SOUR željeznički transporti Zagreb, Željezničar, avgust 1983.

52. Željezničari u NOB-u — Važna uloga Donjih Dubrava, Glasilo SOUR željeznički transporti Zagreb, Željezničar, 11. oktobar 1983. godine.

53. Nekrolog pukovnika JNA Mile Bućan, Vjesnik, Večernji list. Borba, Politika, od 26—29. marta 1984. godine.

54. Prilog proučavanju narodnooslobodilačke borbe na području Povjerenstva CK KPH za sjevernu Hrvatsku i formiranje Desetog korpusa zagrebačkog narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, Izd. Muzej grada Zagreba, Iz starog i novog Zagreba, Zbornik VI, Zagreb, 1984, str. 235—252.

55. Veze na Kordunu, Uprava veza Generalštaba Jugoslavenske narodne armije, Ratna sećanja — Veze u NOB-u 1941 — 1945. Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd, 1981. Knjiga 2, str. 359—371.

Dr Dušan Korać

BILJEŠKA O PISCU

Dr Dušan Korać rođen je 3. januara 1929. godine u selu Prkosu, općina Karlovac, od oca Vasilija i majke Anke rodene Bastajić. Odrastao je u radničko-seljačkoj porodici. Po nacionalnosti je Srbin i državljanin SFRJ.

Osnovnu školu završio je u Banskome Kovačevcu, nižu gimnaziju u Karlovcu, a Učiteljsku školu, Višu pedagošku školu i Filozofski fakultet u Zagrebu. Na Pravnom fakultetu u Zagrebu magistrirao je iz oblasti društveno-političkih nauka 1971. godine i stekao stepen magistra društveno-političkih nauka.

Doktorsku radnju *NARODNOOSLOBODILAČKA BORBA I SOCIJALISTIČKA REVOLUCIJA U KORDUNU I BANJI* odbranio je 24. aprila 1979. na Filozofskom fakultetu u Prištini i stekao naučni stepen doktora istorijskih nauka.

Znanstveno-nastavno vijeće OOUR Humanističke i društvene znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2. juna 1982. izabralo ga je u znanstveno zvanje znanstvenog suradnika i Republički komitet za znanost, tehnologiju i informatiku uveo ga u Registar znanstvenih radnika pod br. CR 389.

Muzejski savjet SR Hrvatske na svojoj sjednici 22. oktobra 1985. godine izabrao ga je u zvanje muzejskog savjetnika.

Dr Dušan Korać potiče iz ustaničkog sela Prkosa koje je izgubilo u toku NOB-a 83*/« stanovništva, a iz njegove porodice palo je dvanaest članova, pobijenih od ustaša i poginulih u NOB-u. U 12. godini života odlazi u partizane 21. decembra 1941. godine. Tokom NOB-a primljen je u SKOJ, a za vrijeme školovanja u Učiteljskoj školi u Zagrebu postao je član KPJ 6. juna 1948. godine.

Za vrijeme školovanja i kasnije sve do današnjih dana aktivan je društveno-politički radnik. Izvršavao je mnoga politička zaduženja i u radnoj organizaciji, i na području općina i grada Zagreba.

Kao aktivan društveno-politički i naučni radnik sudjelovao je u sindikalnoj i stručnoj delegaciji SFRJ u Narodnoj Republici Poljskoj i Narodnoj Republici Mađarskoj. U toku 1970. godine učestvovao je na 13. međunarodnom kongresu istoričara u Moskvi.

Za svoj aktivni društveno-politički i naučni rad odlikovan je Ordenom zasluga za narod sa srebrnom zvijezdom. Dobio je i dvije plakete grada Zagreba prilikom godišnjica oslobođenja Zagreba i Povelju za 25-godišnjicu radničkog samoupravljanja i Povelju povodom 30-e godišnjice oslobođenja za razvoj samoupravljanja i socijalističku izgradnju.

Dr Dušan Korać sada se nalazi na dužnosti muzejskog savjetnika u Odjelu NOB-a Zagreba u Muzeju grada Zagreba i dalje se bavi naučnoistraživačkim radom u svojoj struci.

INDEX IMENA
I PREZIMENA

Abramović Josip, 150	Backović Aleksandar, 418, 549
Abrlić Stjepan, 549	Bačak Branko, 517
Adamovic Milovan, 78	Badrić Vajkan, 217
Adžija Božidar, 49	Bahorić Josip, 200, 308
Afric Vjeko, 354	Bajić Boško, 148
Agbaba Milan, 139	Bajić Duško, 55, 497, 563
Ahmetović Lutvo, 361, 363, 370, 484	Bajić Đuro, 55, 549
Ajdinović Ljuban, 360	Bakarić Vladimir, 48, 247, 292, 480, 481, 483, 488, 494, 521, 528, 532, 543, 549, 563
Ajdinović Mile, 66	Bakić Ilija, 55
Alajica Vaso, 264	Bakiš Dragica, 488, 489, 490, 492, 530
Albahati Cila, 385	Baklaić Bogdanko, 34
Aldrijan, njemački general, 464	Baković Rajka, 356
Alenija don Archimed, 90	Baković Zdenka, 356
Alinčić Đuro, 214	Bakrač Georgije Đuro, 163, 226, 337, 402, 446, 450, 549
Altić Ivan, 47, 153, 282	Bakrač Tanasije, 163
Ambrosio Vittorio, 63, 93	Balaban Stanko, 217
Amulić Ivo, 482	Balaš Boris, 274, 364, 369, 370, 506, 524
Andžić Ilija, 226	Balčin Jovan, 500, 501, 502, 504, 507
Aneksić Ivan, 260,	Balen Josip, 337, 421, 590
Ankica iz Grabrka, 352	Balen Šime, 106, 399, 563
Antić Josip, 363	Baltiće Avdo, 168
Antić Jovan, 68, 69, 104	Baltiće Jovan, 217
Antolić Marko, 86	Baltiće Milutin, 36, 169, 193, 205, 345, 368, 549
Antolović Stjepan, 42	Baltiće Mirko, 450
Antolović Franjo, 518	Baljak Vital Ventura, 111, 121, 122
Antonovski Ivan, 153, 163 , 455, 459, 563	Bamburač Ljubica, 488, 491
Aralica Rade, 341	Ban Đuro, 287
Aranicki Miloš, 32	Banić Adam, 216, 370
Arbutina Dragan, 217	Banina Ante, 292, 406, 549
Arbutina Duka, 218, 485	Banović Ilija, 82
Arbutina' Jovo, 341	Banjanac Milan, 216
Arbutina Ljubica, 493	Banjanac Mišo, 216
Arbutina-Jarić Ljubica, 493	Banjanin Vujo, 393, 483, 485, 486
Arbutina Miloš, 341, 360	Barač Mičo, 173, 198 , 250
Arbutina Nikola, 218	Barić Janko, 518, 524
Arbutina Petar, 377	Barić Petar, 96
Arbutina Vasilj, 218	Baričević Mato, 87
Arh Franjo, 53	Bartolac Ivka, 492
Armando Drago, 168	Bartolić Josip, 55
Artuković Andrija, 77 , 79, 105, 122, 236	Bartolić Joža, 81
Ašanin Miodrag, 563	Bartolić Mičo, 81, 186
Augustinović Stjepan, 78, 105	Basara Mile, 146, 249, 260
Avramović Jura, 96	Basara Miloš, 54, 278, 500, 501, 504
Babić Dane, 98	
Babić Ivo, 349	
Babić Mika, 49	
Babić Nikola, 217	
Babić Vlatka, 489	
Babočajić Stojan, 40	
Baburić Mato, 82	

Basara Nikola, 114, 171, 187
Basara porodica u Cetinguadu, 116
Basta Gajo, 55
Basta Đuro, 374
Basta Milan, 563
Bastajić Bosiljka, 33
Bastajić Budimir, 358, 361
Bastajić Nikola Bude, 55, 354, 355/374
Bastajić Danica, 55
Bastajić Dušan, 104
Bastajić Đuran, 367
Bastajić Đuro, 33
Bastajić Evica, 33
Bastajić Jandre, 365, 367, 371
Bastajić Jovan Joco, 365, 367, 578
Bastajić-Korać Kata, 7
Bastajić Konstantin, 563
Bastajić Nikole Mile, 360, 579
Bastajić Mileva, 55
Bastajić Bože Miladin, 351, 360
Bastajić Bože Milić, 309
Bastajić Bože Nikola, 360
Bastajić Nikola, 355, 360, 379
Bastajić Nikola, 358
Bastajić Pavle, 7
Bastajić Petra Pavle, 383
Bastajić Stanka Pavle, 32, 53, 104
Bastajić Petar, 362
Bastajić Rade, 360
Bastajić Rade Lipi, 367, 368, 577
Bastajić Pavla Svetožar, 7
Bastajić Zorka, 55
Bastajić Mile Živko, 368
Bastianini Giuseppe, 86
Baša Franjo, 84
Batinica Dušan, 377
Batnožić Janko, 516
Batnožić Marija, 488
Bauer iz Pisarovine, 80
Bausovac Simo, 133
Bautule Nikola, 218
Baždar Đuro, 216
Baždar Nikola, 216
Baždar Stevo, 514, 515
Bednjanec Slavko, 261, 280
Begović Anda, 515
Begović Stanko, 223
Bekić Branko, 420
Bekić Milan, 57, 60, 104, 108, 109, 111, 117, 123, 128, 146, 165, 168, 170, 172, 176, 185, 191, 197, 203, 240, 243, 244, 563
Bekić Mile, 341
Bekić Petar, 360
Belan Zdravko, 135
Bele Josip, 363
Belećak Slavko, 372
Belić Vladimir, 69
Belinić Marko, 364, 365
Bel j an Pepo, 82
Benak Stevo, 225
Benak Tomo, 135
Benić Mijo, 159, 549
Benko Velimir, 388
Berić Petra, 340
Bergman Alfred, 32
Berković Ladislav, 507
Berković Zdravko, 78
Bemfest Viktor, 45
Bernić Slavica, 78
Berus Anka, 488, 489, 549
Bestall bojniki, 265, 266, 272
Bešker Mato, 236
Betlehem Ivan, 78
Bezuh Stevo, 219
Biber Antun, 519
Bićanić Jela, 488, 489
Bićanić Stipe, 88
Bijedić Šukrija, 403, 418
Bijelić Dušan, 303
Bijelić Ilija, 216
Bijelić Josip, 7, 44
Bijelić Nikola, 348
Bijelić Pavle, 4, 53
Bijelić Pavle, 54, 146, 205, 212
Bijelić Nike Pavle, 264
Bijelić Pero, 216
Bijelić Petar, 264
Bijelić Stanka, 385
Bijelić Stanko, 354
Bijelić Stevo, 264
Bijelić Vlado, 138
Bijuković Nikola, 26, 40, 511
Bilandžić Dušan, 563
Bilar Antun, 561
Biličić Bartol, 48
Bilović Mane, 78
Biljan Franjo, 574
Biljetina Mićan, 278
Biljetina Milan 2, 278
Biočić Ante, 456
Biondić Đan, 504
Birać Draginja, 216
Birać Jovan, 216
Birać Milutin, 216
Birać Vasilj, 217
Bizich George, 579
Bižić-Dobrić, 362
Bižić-Korać Anka, 7
Bižić Dušan, 337
Bižić udata Roknić Evica, 7
Bižić Gojko, 360, 361, 372, 374
Bižić Marko, 366, 382, 347, 361, 367
Bižić Miladin Lako, 7
Bižić Milića Mika, 214
Bižić Rade Mile, 7
Bižić Nikola, 116
Bižić Rade Nikola, 7, 113, 374
Bižić Marka Pavle, 264
Bižić Mile Rade, 7

Bižić Rade Radovan, 7

Bižić-Korać Sara, 7

Bižić Mile Slavica, 7

Bižić Svetozar, 55

Bižić Vujo, 361

Bižić zadruga, 30

Bjelac Nikola, 456

Bjelajac Mira, 282, 487

Bjelajac Ranko, 44, 154

Bjelajac Stanko, 43, 44, 45, 163, 205,' 225, 228, 229, 281, 374, 403, 404, 405, 434, 456, 475, 506, 515, 549, 563

Bjeloš Danica, 302

Bjeloš Dragica, 302

Bjeloš Đuro, 361

Bjeloš Indija Ika, 302

Bjeloš Kata, 294

Bjeloš Milica, 302

Bjeloš Milka, 302

Bjeloš Nikola Lešo, 360

Blagojević Stanka, 492, 504

Biasio de Ettore, 93

Blašković Mato, 85

Blažević Ivo, 514, 515

Blažević Jakov, 523

Blažević Miško, 337, 418

Blažina Franjo, 49, 168

Blažina Slavko, 168

Boban Ljubo, 68

Bobetko Dragan, 226, 287

Bobetko Janko, 409

^odlović Ilija, 216

tioerle, trgovac, 81

Bogdanić Franjo, 135, 43

Bogdanov Vaso, 563, 564

Boadanović Cana, 488, 489, 490, 492, 504

Bogdanović Nikola, 337, 349

Bogdanović Savo, 119, 123, 249, 349, 350, 456

Bogović Anđa, 487

Bogunović Milka, 488

Bojanić Milkan, 341

Bojanić Milja, 487

Bojanić Mitja, 523

Bojić Boško, 149

Boioban Stanko, 218

Boljanić Janko, 133

Boneta Milan, 107, 108

Boramiso Nikola, 216

Borami so Pero, 216

Boramiso Rade, 216

Borčić Cedo, 44, 215, 483, 485, 486, 515, 518

Borić-Popić Jana, 488

Borić Mileva, 493

Borić Tomo, 337

Bor jan Rude, 390

Borković Ignac, 66

Borojević Branko, 163, 339, 314

Borojević Dušan, 375

Borojević Jovan, 468, 506, 513, 515', 518, 564

Borojević, podvornik, 139

Borojević Smilja, 224

Borojević Stanko, 216

Borojević Stevo, 163, 515, 516, 518

Borojević Stevan, 514

Borota Dragica, 304

Borota Ljuban, 264

Borota Milan, 264

Borota Stevan, 515

Borota Stevo, 504

Borota Stojan, 515

Bosanac Stevo, 504

Bosnić Bude, 160

Bosnić Julka, 351

Bosnić Vlado, 138, 140

Božić Branko, 217

Božić Dušanka, 217, 487

Božić Glišo, 350, 351

Božić Marko, 347

Božić Mičo, 379

Božić Mileva, 489, 492, 500, 504, 507

Božić Miloš, 218

Božić Nikola, 38, 54

Božić Simo, 345, 515

Božić Stevo, 338

Božić Vasilj, 198

Božiććvčić Dragan, 88

Božović Borislav, 385

Božudić Mirko, 363

Bračika Marija, 488

Brajdić Marko, 88

Brajković Zlatko, 168

Brajović Petar, 79, 121, 196

Branković Dragan, 341

Branković Milan, 216, 217

Branković Nikola, 216

Branković Petar, 216, 217

Branković Stevan, 39

Bratić Rade Branko, 264

Bratić (Matije Bastajić) Kala, 7

Bratić Lazo, 53, 211

Bratić Mile, 7

Bratić Mile Nikola, 303

Brbura Baldo, 517

Brcković Franjo, 80

Brdić Nada, 517

Breberina Miško, 263, 277

Brezović Pavić Đuro, 358

Brezović Nikola, 48, 128, 240, 356, 357, 358, 359, 366, 479, 480, 564

Brezović Tomo, 48

Briješki Ilija, 82, 83

Britvec Joža, 359

Britvec Mato, 80

Britvec Stanko, 360
Brkić Cvetko, 518
Brkić Milan, 253
Brkić Nada, 513
Brkić Nikola, 217
Brkić Stojan, 217
Brkljačić Aleksandar Šandor, 96
Brkljačić Đuro, 96
Brkljačić Luka, 96, 114
Brković Ljubica, 489
Brleković Tomo, 47
Brodarac Ivo, 295
Bronzić Zivko, 337, 484, 549
Broz Josip Tito, 5, 56, 59, 195, 282, 364, 380, 403, 408, 412, 426, 428, 432, 437, 438, 442, 443, 505, 520, 532, 543, 564
Brujić Dragana, 173
Brujić Dračić, 185, 193, 198, 234, 501, 504
Brujić Milan, 198
Brujić Petar, 386, 409
Brunović Milan, 364, 564
Bubanj Viktor, 549
Bućan Ćedo Ćedomir, 360
Bućan Dragan, 361, 372, 397
Bućan Jovan, 354, 369
Bućan Jovo, 360
Bućan Mile, 578
Bućan Marko, 66
Bućan Mile, 361, 578
Bućan Mile, 67 93, 98, 99, 199, 230, 359, 579
Bućan Mile Ćirko, 360
Bućan Milić, 366, 367, 391
Bućan Nikola, 253, 360
Bućan Petar, 363, 367, 372
Bućan Simo, 347, 361
Bućan Stanko, 279
Bućan Zorka, 360
Bućan Željko, 360
Budak Mile, 77, 99, 103, 104, 105
Budisavljević Srđan, 61, 564
Bujić Ivica, 288, 549
Bugar Mato, 96
Bukuduv Ljuban, 278
Bukva Nikola, 309
Bukvić Josip, 168
Bulajić Milan, 564
Bulat Anka, 55, 492
Bulat Danica, 388
Bulat Dragica, 54, 260, 345, 355, 356, 489
Bulat Jovan, 217
Bulat Mojsije, 217
Bulat Nikola, 216
Bulat Pero, 264
Bulat Rade, 34, 52, 54, 55, 109, 146, 167, 168, 169, 172, 175, 176, 193, 206, 211, 212, 354, 370, 406, 409, 437, 550, 564
Bulat Teodor Tešo, 199, 295, 337, 360
Bulat Seka, 55
Bulat Vaso, 211
Bulić Ivan, 99, 262
Bunčić Dane, 214
Bunčić Dragica, 487, 488
Bunjeva Mijo, 98
Bunjevac Dušan, 348
Bunjevac Gajo, 159, 190, 198, 199, 504, 505
Bunjevac Mile, 89
Buretić Mile, 86
Buretić Pero Pljuca, 85, 86
Busija Andrò, 80
Busija Dragee, 366
Busija Ivan, 48
Busina Mato, 240
Butković Ivo, 57, 60, 78, 104, 128, 146, 172, 176, 185, 191, 197, 203, 240, 243, -244, 507, 563, 564
Butorac Anka, 36, 550
Butorac Franc, 98
Butorac Josip, 25, 564
Cankar Ivan, 407, 429
Canki Pavao, 105
Car Nikola, 151
Carević Mica, 55, 303
Carević Nikole Rade, 264
Carić Pajo, 36
Carić Rade, 36
Casertano Antonio, 76
Cazi Josip, 564
Cazin Antun, 85
Centner, liječnik 384
Cеровski Božidar, 111, 119
Cesaree August, 564
Ciano Galeazzo, 73, 574
Cikoš Martin, 106, 107
Čimeša Miladin, 277
Cincar Marković Aleksandar, 61
Cindrić Barica, 346
Cindrić Boris, 364
Cindrić Ivan, 351
Cindrić Luka, 88
Cindrić Mato, 88
Cindrić 140
Ciprić Nikola, 98
Colić Mladen, 100, 139, 221, 565
Corn, potpukovnik, 234
Crevar Đuro, 338, 348
Crevar Janko, 36
Crevar Sava, 217
Crevar Stevo, 372
Crljenica Bosiljka, 518
Crljenica Milan, 35
Crljenica Mladen, 495
Crnković, Dušan, 234
Crnković Josip, 84
Crnković Nikola, 88
Crnković Stipe, 518

Crnobrnja Bogdan, 288

Crnobrnja Miloš, 564

Crnojević Ljuban, 518

Crvenković Filip, 423

Crvenković Franjo, 99

Cukina Janko, 49, 168

Cvetković Dragiša, 61

Cvctokvić Duka, 495

Cvetković Imbro, 83

Cvetković Marijan, 43, 46, 47, 99, 151, 153, 215, 219, 220, 550

Cvetković Slavoljub, 564

Cvetković Majer-Vera, 492, 495

Cvija Zvonimir, 354

Cvijanović Milan, 386

Cvijanović Milič, 379

Cvijanović Stana, 345, 350

Cvijanović-Barač Stana, 350

Cvijić Đuro, 48

Cvitanović Šime, 97

Cviietić Adam, 515

Cvjetnić Đuro, 98

Čabraja Milič, 54

Čabraja Pero, 54

Čačić Dane, 198

Čakalo Jovo, 469

Čakara Mišo, 515

čakić Jakov, 264

Čakovski Oskar, 149

Čakširan Milan, 550

čaldarević Milka, 488

čalić Dušan, 525

čanić Vladimir, 263

Čauš Ivan, 485

Čavić Marijan, 145, 165, 172, 200, 234, 357, 480, 550

Čavić Miloš, 225, 285, 550

Čeh Ivan, 135

Cekelić Boja, 32 (na fotosu)

Cidić Andrija, 82

Čiarija Ivan, 108

Čikara Nikola, 57, 148, 157, 199

Čipor Jandra, 282, 550

Čizmek Đuro, 286, 288, 339, 401

Čokara Milan, 198

Čoko Milan, 284

čolaković Rodoljub, 367, 532, 543, 565

čop Jure, 88

čučković Dušan, 217, 218

čučković Đuro, 217, 218

čučković Pero, 217, 218

čučković Simo, 217

čubelić Josip, podpukovnik 261

čubelić Tomo, 565, 577

čubra Vasilj, 230

Čubrilović Branko, 61

Čudić Dara, 488

Čugalj Đuro, namještenik, 35

Čugalj Đuro, obučar, 20

Čukman, Franjo zvan Alojz, 78

Čulik Branko, 68

Čulinović Ferdo, 71, 75, 500, 527, 528, 565

Čuljat Josip, 356, 364

čunčić Marko, 364

Čuturilo Stevo, 157, 158, 198

Čehajić Kasim, 278

Čelap Petar, 217

Celar Vasilj, 218

Čeran Dušan, 218

Čeran Stanko, 218

četković Vlado, 202, 418, 421, 521, 550

Čordaš Ljuban, 216, 513

Čordaš Mile, 217

Čordaš Stevo, 44

Čorković Andrija, 35

Čorković Dušan, 550

Čorković Đuro, 513, 514, 515 518

Čorić Jovo, 36

Cosić Bogdan, 12

Čosić Vujo, 217

Čujić Miiovan, 120

čujić žarko, 50, 54, 58, 146, 159, 167, 169, 173, 198, 235

Čuk Maksim, 78

Culibrk Miloš, 279, 291

čurčić Ilija, 139

Dabić Vasilj, 218

Dabić Živko, 217

Dajč Albert, 43

Dakić Božidar, 17, 18, 33, 550

Dakić Mile, 146, 206, 211, 212, 213, 257, 258, 267, 269, 279, 379, 381, 504, 508, 565, 575

Dakić Milisav, 211, 248, 420, 550

Dakić Rade, 218

Damjanić Danič Danilo, 565

Damjanić Danilo, 391

Damjanić Miloš, 40, 515

Dančuo Mile, 252

Danković Ivan, 364

Dapčević Peko, 486, 565

Dasović Stipe, 363

Dasović Šimun, 48

Davidović Ljubomir, 41

Davidović Miloš, 197, 250

Davorija Dmitar, 217, 223

Davorija Milan, 216

Deak Franjo, 77

Dedić Husein, 464

Dedić Muhamed, 464

Dedijer Vladimir, 366, 483, 511, 532, 543, 566

Dejanović Dragič, 197

Dejanović Mica, .492, 530

Dejanović Milan, 146, 175, 176

Dejanović Mile, 167, 350

Dejanović Milić, 146, 199, 239, 248, 249, 356, 391, 482, 501, 504
Dejanović Miloš, 50, 51, 58, 169, 172, 176, 183, 185, 198, 250
Dejanović Simo, 42
Dejanović Veljko, 495
Demonja Nikola, 217, 289, 292, 550
Demonja Stojan, 217
Demut Ratimir, 78
Derkes Zlatan, 84
Despot Milan, 226, 484, 486, 511, 513, 515, 518
Despot Miško, 350
Detoni Marijan, 505
Devčić Janko, 75
Devčić Juraj, 97
Dević Vjekoslav, 78
Devrnja Mile, 198
Diebalo Drago, 456
Diklić Miloš, 39
Diklić Nikola, 39
Didović Mahmud, podnarednik, 210
Dimić Nada, 153, 202, 354, 480, 520, 550
Dimitrijević-Kolar Mira, 35
Dimović Dimitrije, 34, 66
Divjakinja Stojan, 218
Divjakinja Stevo, 341
Divjakinja Živka, 515
Dmitrović Dušan, 156, 184, 187, 197, 250, 345, 347, 350
Dmitroviš Miloš, 218
Dmitrović Pero, 218
Dobrić Miladin, 302, 361, 372
Dobrić Nikola, 35
Dobrić Petar, 302, 578
Dobrić Rade, 302, 320
Dobranić Dora, 492
Dobrenić Janko, 518
Dobrosavljević Branko, 109
Dobrosavljević Rade, 197, 248
Dodoš Mile, 217
Dogan Ivan, 78
Dojčinović Smilja, 489
Dokmanović Dušan, 105
Dokmanović Simeon, 166
Dolanjski Slavica, 34
Dokmanović Milan Ljuti, 141
Dokmanović Stevo, 337
Domani Robert, 158, 172, 183, 185, 193, 202, 250, 346, 354, 550
Domazet Stevo, 515
Domazet Miloš, 44
Domitrović Stipe, 149, 150
Došen Seka, 488
Došen Stevan, 550
Dozet Perica, 368
Drach Mavro, 46
Draganec Mijo, 78
Draganić Franjo, 356
Draganović Krunoslav, 566
Dragičević Ivan, 82
Dragičević Tomo, 161
Dragić Đorđe, 383, 566
Dragić Simeon Sirnica, 44, 46, 47, 151, 551
Dragišić Mirko, 515, 517
Dragojević Dragan, 291, 278
Dragojević Gojko, 347, 365
Dragojević Petar, 168, 197
Drasosavac Dušan, 483, 485, 486, 502
Dragosavljević Đuro, 230
Dragosavljević Milan, 97
Drakulić Dragomir, 34, 354
Drakulić Nenad, 37, 58
Drakulić Pero, 133, 516, 518
Drakulić Veljko, 36, 37, 566
Drašković Rade, 218
Draušnik Jurica, 566
Dražić Ivan, 305
Dražić Lazo, 304, 305
Dražić Mile, 198
Drekić Miloš, 216
Drekić Milan, 216
Drezga Branko, 518
Drežančić Ivo, 388
Drobnjak Đuro, 513, 514, 515
Drobnjak Jovo, 219
Drobnjak Stanko, 216
Drezga Branko, 485, 486
Držaić Ivan, 80
Družak Franjo, 78, 80
Družak Tomo, 358
Dubajić Branko, 198
Duduković Miloš, 34, 497
Dugonjić Rato, 495
Duić Petar, 499
Dukić Dušan, 483, 485, 486
Dukić Mijo, 566
Dukić Milan, 221
Dukić Miloš, 221
Duković Mijo, 176
Dulikrava Mile, 38, 511, 514, 555
Dumandžić Josip, 97, 105
Dumbović Kata, 433
Dungera Mirko, 96
Dupalo Adam, 442, 485, 496, 518
Dupalo Svetožar, 35
Duranović Omer, 167, 350
Duran Stanko, 217
Durman Milan, 16, 566
Durman Mladen, 97
Duvandžija Milan, 448
Dvorski Josip, 363
Đaković Dragan, 351
Đaković Lazo, 218
Đaković Ljuban, 218
Đaković Pero, 218
Đanković Đuro, 306
Đanković Jovo, 211
Đanković Miloš, 211, 306

Đarić Ljuban, 523
Derda Marija, 489
Derek Dragan, 81
Derek Mija, 55
Derek Stevo, 33
Dermanović Rajko, 38
Đipalo-Đuiić Desanka, 354
Đipalo Nikola, 171
Đujić Momčilo, 468
Đukić Milan, 139
Đuran Stanko, 218
Đurđek Mijo, 80
Đuričić Đuro, 216
Đuričić Veljko, 216
Đurić Ante, 96, 97, 132
Đurić-Đipalo Desanka, 374
Đurić Dragan, 35
Đurić Joka, 518
Đurić Ljuban, 35, 132, 96, 164, 312, 314, 340, 341, 343, 344, 476, 377, 447, 495, 558, 566
Đurić Marinko, 138
Đurić Mile, 272
Đurić Miloš Lošo, 277
Đurić Petar, '35, 197,- 312
Đurić Stanko, 278

Džakula Mile, 218
Džodan Petar, 191

Engl Ilija, 226
Erceg Simo, 514 518
Erceg Stevo, 485
Ercegovac Simo, 518
Erdedi, grof 393
Eremić Joco, 349
Eremija Aleksa, 218
Eremija Ranko, 36
Eror Simo, 518

Fagot Roko, 99
Fajfar Tone, 500
Feketić Matija, 90, 96
Ferderbar Ivan, 82, 83
Ferenc Tone, 114, 115, 116, 566
Ferdinand I Habsburški, 25
Ferdinand II Habsburški, 26
Fićur Nikola, 341
Filipović, 135
Filipović Sulejman, 367, 532, 543,

Finka Josip, 497
Fisović Katica, 35
Flego Ivan, 310
Florijan Milan, 96
Foršt Josip, 149, 150
Förenbaher Milan, 384
Francetić Jure, 103
Francetić Nikola, 486
Franjetić, 356
Franjković Pavle, 566
Fratar Ivan, 80

Freindenreich Aleksandar, 126
Frković Ivica, 77
Frković Juriča, 139
Frković Marko, 106
Frković Stjepan, 98
Frol Franc, 70
Fučar Nikola, 358
Fuko Milan, 388
Funjak Stjepan, 78
Furdek Janko, 58, 483, 504
Furlan Herman, 49, 566
Furlan Ivan, 51
Fušer, 49
Fuštar Nikola, 328

Gaberšnik Ivan, 48
Gabrić Danica, 304
Gabrić Lazo, 365
Gabrić Mila, 304
Gabrić Mile, 252
Gabrić Savo, 372
Gabrić Stanko, 54, 199, 392, 398
Gaćeša Branko, 4
Gaćeša Dušan, 140
Gaćeša Jovan, 96
Gaćeša Milka, 492
Gaćeša Mirko, 353
Gaćeša Vasilj, 163, 193, 202, 205, 206, 219, 220, 224, 227, 228, 229, 282, 312, 484, 551
Gaćeša Vladimir, 139
Gaga Petar, 554, 555
Gajić Ružica, 489, 492
Gajić Savo, 225, 226
Gajdek Stjepan, 514, 515 518
Galić, satnik, 222
Galović Olga, 498
Galjan Vujo, 217
Galjer Vilim, 157, 198, 356, 551
Gambeti Armando, 388
Gašić, 103
Gašparac Vera, 489
Gavrilović, 14
Gašević Nikola, 429, 459, 477
Gerovac Ljubica, 551
Geršković Leon, 339, 346, 566, 567
Göring Herman, 498
Glaise von Horstenau Edmund, 76, 112, 114, 115, 116, 440
Gledić Adam, 331
Gledić Ana, 304
Gledić Danica, 212, 304
Gledić Ljubica, 304
Glišić Venceslav, 65
Gloria Aleksander, 433
Gluhak Franc, 372
Gnjatović Dušan, 377
Gobac Ivan, 135
Gorić Dušan, 134
Goga Petar, 513, 514
Gojak Stevo, 252, 480

Gojsović Rade, 50	Guberina Dušan, 52
Goldstein Slavko, 57, 60, 104, 128, 146, 172, 176,185, 191,197,203	Guberina Đuro, 52
240, 243, 244,563	Gudurović Đuro, 221
Golub Zorko, 388	Gurgan Josip, 87
Golubić Mustafa, 32	Gušić Sofija, 489, 492
Golubić Nikola, 98	Gutić Viktor, 78
Gombač Josip, 78, 105	Gutovski Mihajlo, 124
Goričan Viktor, 4	Gvojić Ana, 125
Gorički Miško, 46, 47, 135, 151	Gvojić Josip, 104
Goriković-Lalović Koja, 537	Gvojić Matija, 54
Gošnjak Ivan, 33, 369, 409,414, 416, 419, 455,456, 487,496,551	Hadžiisaković Idriz, 149
567,	Hajdin Jovan, Joso, 246
Grabovac Martin, 280, 464	Hajdinović Ljuban, 381, 340
Gračan Ivan, 122	Halavanja Milan, 264
Grabovac Martin, 320	Haluža-Teslić Savka, 488
Grahovac Joža, 304	Haluža Savka (2), 515
Grahovac Martin, 282, 293, 496	Hans Mijo, 106
Grašić Matija, 198	Hanžek Berislav, 44
Grba Dane, 57, 501, 502, 507	Hanžek Mario, 44
Grba Gajo, 140	Hariš Ivan, 33, 151, 172, 185, 551
Grba Mara, 493	Hase, dr. 386
Grba Mihailo, 139	Hauptfeld Karlo, 567
Grba Savo, 140	Hebrang Andrija, 201, 202, 520
Grbeničak Mirko, 374	Hečimović Grga, 139
Grbinić Jakob, 48	Heraković Nikica, 359
Grbić Manojlo, 567	Heraković, poručnik, 464
Grdešić Tomo, 51, 58, 59, 165	Hilibarda Mile, 574
Grabarević Martin, 96	Hinić Stevo, 486
Grgić Radovan, 198 .	Hitler Adolf, 62, 64, 72, 75, 76, 77, 81, 112, 113, 574
Grgić Stjepan, 49	Hodak Ivica, 88
Gregorić Grosa, 306, 349, 350	Hodak Mile, 42
Gregorić Vladislav, 349, 350, 500, 507	Hohšteter Vojko, 403, 406
Gregorić Pavle, 165, 522, 523, 524, 525, 528, 567	Holjevac Većeslav, 59, 105, 116, 165, 167,168,169, 171, 173,183, 184, 185,193,196, 202, 240,244, 251, 254,275,364, 414, 416,455, 446, 481,520,521, 524, 551,567
Grgurević Dragutin, 567	Hortây Nikolaus, 64
Grgurić Ivan, 81	Horvat Ivan, 372
Gritti Oscar, 90	Horvat Josip, 225
Griva Ilija, 217	Horvat Joža, 225, 401, 558
Grković Đuro, 507	Horvatić Mato, 292, 338, 407, 567
Grković Rade, 502	Hrabak Bogumil, 4
Grković Radovan, 57	Hrovat Antun Tone, 146, 166, 169, 172, 175
Grmuša Rade, 218, 514, 518, 525, 551	Hrstić Dušan, 176, 350, 418
Grozđanić, sumar, 139	Hršak Franjo, 354
Grubašić Antonije, 32	Hrvatić, nadsatnik, 262
Grubješić Simo, 168	Hrženjak Jura, 456
Grubješić Jojo, 214	Humitsch, 112
Grubješić Milić, 54	
Grubješić Miloš, 54, 55	
Grubor Gojko, 451	
Grubor Nikola, 418, 456	
Grubor Pero, 455, 456	
Grubović Đuro, 216	Ibler Herman, 112
Grujić Jevrem, 115, 241	Ikića Nikola, 95, 89
Grujić Radoslav, 567	Ilej Boris, 363, 364
Gržitić Maca, 251, 489	Ilić Ilija, 139
Gubac Ivan, 133	Ilić-Livada Milka, 483, 494, 498, 504, 524
Gubec Matija, 189, 191, 340, 407, 447, 451, 536	Ilić Stanko, 87

Ilić Stevo, 174
Ilić Stjepan, 78
Ilić Svetozar, 173, 186, 198, 345
Išek Mijo, 117
Ivanc Emdl, 568
Ivandija Antun, 25, 564
Ivančić Josip, 48
Ivanić Todor, 377
Ivanović Milenko, 57, 58, 148
Ivanović Vladimir, 185, 250,
Ivanuša Ivan, 134
Ivatović Đuro, 218
Ivčević Mile, 57, 148
Iveković Mladen, 528
Ivetić Vojislav, 406
Ivić Marko, 77, 78, 79, 106
Ivković Svetozar, 70, 113
Ivošević Branko, 160
Ivošević Đuro, 214
Ivošević Ilija, 56, 138
Ivošević Miloš, 379
Ivošević Nogović Miloš 160

Jaglić Mikan, 518
Jajić Adam, 35
Jakin Ivan, 81
Jakin Joco, 81
Jakin Vlado, 81
Jakovčev Gojko, 134
Jaković Milan, 57
Janković Nikola, 504
Jaković Petar, 49, 168
Jaković Rade, 57
Jaković Simo, 49
Jaković, šumar, 149
Jakšić Rade, 218
Jakšić Pavle, 413, 432, 434, 436,
437, 439, 440, 441, 442, 443, 472,
551, 568, 574
Jamić Franjo, 98
Jamić Mijo, 98
Jamić Nikola, 98
Jančić Bogdan, 56, 149, 157
Jančić Stare Jela, 568
Jančić Mihovil, 139
Jančić Rade, 139
Jančić Stevo, 157
Jančić Vlado, 139
Jandrić Dušan, 414, 445, 451, 453,
568
Jandrić Neranda, 488
Janečić Simo, 219
Janeković Dara, 44
Janeković Mičo, 44
Janeković Nikola, 44
Janeković Slavko, 44, 282
Janić Joža, 46, 48, 135, 151
Janić Vlado Capo, 43, 46, 151, 153,
219, 225, 281, 285, 359, 524, 551,
568
Janković Adam, 217

Janković Matija, 244
Janković Simo, 168
Janus Đuro, 217
Janus Rade, 217
Janjanin Bogdan, 105
Janjanin Jovo, 501, 504
Janjanin Rade, 57, 248, 352, 398
551
Janjatović Bosiljka, 35
Janjić Simo Nikola, 264
Janjić Pajo, 360
Janjić Petar, 211, 252
Janjić Simo, 52
Janjić Stevo, 52
Jarić Anđelka, 487
Jarić Kojo, 36
Jarić Arbutina Ljubica, 498
Jarić Mile, 35
Jarić Mile Mali, 20
Jasrenski, 218
Javornik Ivan, 363
Jednak Ljuban, 117
Jeftić Bogoljub, 53
Jeftić Dragoljub, Predrag, 366,
532, 543
Jelačić Josip, 168
Jelićanin Gerhard, 87
Jelić-Butić Fikreta, 95, 100, 568
Jelić Ivan, 568
Jelić Jovo, 217
Jelić Jonak Jovo, 217
Jelić Stevo, 500
Jelkovac, Mato, 363
Jelkovac Mijo, 363
Jerec Mirko, 93, 95, 97, 99
Jerić Josip, 409, 410
Jerković Mate, 289, 303, 551
Jerosimić Dragan, 212
Jessenski, pukovnik, 221, 222
Jezdić Milan, 120
Jezdić Radica, 198
Jezić Josip, 388
Joka Andrija, 84
Joka Dragan Džamba, 377
Joka Dušanka, 518
Joka Ignjatije, 20
Joka Joca, 35
Joka Milan, 551
Joka Mile, 35
Joka Stojša Kavgo, 35
Joković, šumar, 150
Jauković Matija, 236
Jovanić Đoko, 409, 432
Jovanović Arso, 366
Jovanović Dragoljub, 39, 41
Jovanović Zdravko, 366, 532, 543
Jovetić Nada, 4
Jovičević Janko, 119
Jović Marko, 291
Jović Pavlović Milan, 52
Jović Mile, 372

Jovič Mile, Loško, 278
Jovič Petar, 518
Jovičić Kudo, 216
Jovičić Simo, 217
Jožef, austrijski vojnik, 373
Jozefski Josip, 97
Jugović Bogdan, 33
Jukič Đuro, 96
Julius Đuro, 486
Juras Božo, 33
Juras Marija, 42
Juras Vaso, 58
Juretič Marijan, 88
Jurič Anka, 55
Jurič Dragan, 55
Jurič Marko, 264
Jurič Mičo, 55
Jurič Pero,- 54, 258
Jurič Soka, 55
Juričević Janko, 122
Jurišić Ankica, 492
Jurjevič Dragič, 379
Jurjevič Ranko, 278
Jurković Sveto, 157

Kačar Milutin, 515
Kačar Simo, 515
Kajgana Milan, 163, 219, 282
Kajganić Đuro, 41, 264, 265
Kajganić Stanko, 264
Kajganić Vaso, 341, 365
Kajić Nikola, 401, 402, 414, 422, 438
Kajtel, general, 75
Kalanja Mile, 374
Kalanja Petar, 551
Kalafatović Danilo, 71
Kalajdžići (braća), 98
Kalc Jure, 41, 153, 163
Kalinek Aleksandar, 82
Kanci j an Anton, 48
Kapac Luka, 349, 350
Kapetanović Hajro, 36
Karabegović Osman, 403, 410, 434
Karadorđević Aleksandar, 31
Karadorđević (dinastija) 425
Karadorđević Pavle, 74
Karadorđević Petar I, 99
Karadorđević Petar II, 62, 73
Karajica Kuzman, 216
Karaj ica Micán, 216
Karaj ica Mile, 216
Karamarković Rade, 214
Karan Dragica, 489, 492
Karan Sava, 498
Karanović Milan, 98
Karanović Vlado, 98, 133
Karapandža Branko, 57
Karapandža Đuro, 217, 483
Karapandža Nikola, 217
Karapandža Simo, 57, 197, 352
Karas Dušanka, 492

Karas Mijo, 368
Karas Milutin, 197, 198, 250, 352, 353, 398, 399
Karčić Andrija, 93
Kardelj Edvard, 62, 209, 311, 353, 486, 523, 532, 543, 568
Karlović Zdravko, 104, 108
Kar talij a Ljuban, 264
Kartailja Mila, 354
Kasche von Siegfried, 76
Katalinić Hrvoje, 388, 389
Katarinčić Mičo, 58
Katić Adam, 346, 500, 504, 524
Katić Adam Panta, 350
Katić Anka, 308
Katić Kejić Mile, 500
Katić Milica, 489
Katić Nikola, 264, 265
Katić Radomir, 253
Katić Vlado-Bakarić Vlado, 202, 563
Katinčić Pavle, 133
Katišić, ustaški tabornik 133
Käufer Šandor, 574
Kaurić Imbro Džim, 48
Kavur Josip, 354
Keglevići, 25
Keitel Wilhelm, 65, 113
Kekić Milutin, 168
Kelečić Janko, 354
Keleuva Dragan, 377
Keleuva Milan, 216
Kepčija Dragica, 487
Kepčija Milan, 35
Kerep Stjepan, 35
Keser Dragan, 345
Keser Milan, 373
Keser Rade, 310
Keser Stevo, 223
Kesić Stevan, 217
Kesman Antun, 82
Kibler, njemački general 475
Kihalić Mato, 98
Kikić Hasan, 356
Kilibarda Mile, 366, 532, 543
Kireta Josip, 356
Kiuk Jelena, 518
Kladar Stojan, 217
Kl adar Tomo, 96
Kladarin Đuro, 39, 41, 44, 47, 163, 215, 225, 320, 396, 409, 410, 413, 417, 426, 428, 432, 438, 439, 440, 442, 515, 552, 568
Klarić Ivo, 78
Klasinc Antun, 33
Kleinhappel Franz, 386
Klešić Ivan, 297,
Kleut Petar, 294, 320, 409, 410. 445, 447, 449, 453, 454, 455, 568
Kličković Mile, 170, 199, 356

Kličković Nikola, 343	Korać rod. Bastajić Anka, 7
Kličković Stevo, 171, 355, 360	Korać rod. Stopić Anka, 7
Klipa Dmitar, 246	Korać Borka, 485
Klipa Dušan, 39, 43	Korać Branko, 7
Klipa Pero, 141	Korać Dragan, 33 (na fotosu)
Klobučar Ilija, 36	Korać Dušan, 3, 7, 11, 55, 104, 125, 128, 132, 170, 195, 298, 368, 371, 462, 481, 569, 577, 581
Klobučar Slavko Čort, 159, 168, 234, 369, 552	Korać Dušanka, 6
Klobučar Stevo, 515	Korać Đuro, 218
Klobučar Zorica, 492	Korać Ilija, 7
Kljajić Đuro, 125	Korać rod. Roknić Julika, 7
Kljajić Filip, Fica, 552	Korać rod. Bratić Kata, 7
Kljajić Ljubomir, 408, 439, 568	Korać Ljuban, 249
Kljajić Ljubomir, 568	Korać Ljubica, 6
Kljajić Milanka, 552	Korać rod. Roknić Mila, 7
Kljajić Miloš, 199, 337, 552	Korać Miladin, 254
Kljajić Pero, 397	Korać Milan, 7, 360
Kljaković Vojmir, 432, 568	Korać Ljubana Mile, 7
Knebl Franjo, 223, 286, 552	Korać Vase Mile, 253
Knežević Đorđe, 4	Korać Miloš, 343
Knežević Milan, 443, 504	Korać Mirko, 7
Knežević Pajo, 375	Korać Nedjeljka, 6
Kobeščak Dragutin, 86, 161	Korać Radovan, 578
Koblen, 73	Korać Stanko, 30
Kocbek Edvard, 367, 532, 543	Korać Vasilj, 7
Kodrić Milan, 99	Korać Veljko, 329
Kodžić Petar, 98	Korak Adam, 154
Koharić, bojnič, 279	Korakotić Miroslav, 78
Kokan Đuro, 513	Kordić Mara, 489
Kokić Adam, 218	Kordić Milan, 515
Kokotović Pero, 57	Kordić Milovan, 515
Kolacio Zdenko, 167	Koren Ladislav, 48, 356
Kolak Pero, 43	Koren Stjepan Bendžo, 297, 357, 360, 481
Kolaković Joža, 44	Koren Vjekoslav, 354
Kolar Franjo, 375	Korićanin Viktor, 358, 359
Kolar Zdravko, 498	Korkut Damjan, 52
Koledić Josip, 236, 568	Korkut Milan, 52
Kolendić Antun, 568	Korpar Ivica, 48
Kolovrat Ivan, 96	Korpar Vlado, 48
Kolubara, advokat, 356	Kosanović Dušan, 198, 214, 501
Koljaja Đuro, 216	Kosanović Đuro, 552
Koljaja Milan, 216, 223	Kosanović Milan, 160, 161, 162, 189, 198
Koljaja Pavle, 35	Kosanović Milutin, 70
Komadina Dušan, 250	Kosanović Petar, 198
Komadina Nikola, 57	Kosanović Pero, 214
Komadina Savo, 304	Kosanović Rade, 140
Komarica Zvonko, 568	Kosanović Stevo, 40, 504
Komazec Stanko, 264, 265	Kosanović Vaso, 140
Komljenović Dušan, 216	Košić Ana, 487 518
Komljenović Milan, 223	Košić Anka, 491
Komljenović Miloš, 216	Košijer Adam, 515
Komljenović Mladen, 518	Košijer Čedo, 347
Komljenović Stevo, 216	Košijer Dragan, 97
Končar Rade, 46, 148, 165,166, 167, 168, 169, 206, 295, 338, 345, 354, 355, 369, 370, 406, 407, 432, 498, 519, 530, 535, 539, 541, 552	Košijer Milić, 504
Konstatinović Mihajlo, 61	Košarić Milutin, 50, 54, 146, 171, 197, 212, 215, 251, 252, 347, 349, 483, 500, 504, 569
Konstatinović Risto, 168, 355	Košutić Jure, 518
Konjhodžić Mahmud, 569	Kotaranin Miloš, 36
Kopač Đuro, 48	Koturin Joža, 504
Kopljevski Stanislav, 139	
Koprenica Stanko, 346, 348, 500, 501, 504, 507	

Kovačević Branko, 111
Kovačević D Mitar, 198, 214
Kovačević Gojko, 498
Kovačević Veselinović Gojko, 537
Kovačević Karlo, 98
Kovačević Lazo, 517
Kovačević Mile, 309, 504
Kovačević Nikola, 176
Kovačević Petar, 35
Kovačević Radojica, 67
Kovačević Rudica, 80, 87
Kovačević Tode, 162
Kovačević Veljko, 162, 165, 172, 185, 191, 196, 202, 211, 568,
Kovačević Zvonko, 111
Kovačević Žarko, 85, 87, 111
Kovačić Ivan Goran, 311, 367, 368, 520, 532, 543, 574
Kovačić Milanko, 156
Kovačić Olga, 489
Kovačić Petar, 403
Kovačić Vlado, 156
Kovačić, predstojnik, 82
Kovarbašić Nikola, 217
Kovarbašić Nikola II, 217
Kovjanich Dušan, 218
Kozina Antun, 577
Kozlina Momčilo, 494, 507
Kraguljac Milka, 304
Krajačić Đuro, 197, 250, 462
Krajačić Ivan, 365, 367
Krajačić Josip, 288
Krajačić Marijan, 58
Krajačić Slavko, 249
Krajačić Soka, 211
Krajačić Stevo, 387
Krajić Janko, 356
Krajinović Branko, 498
Kralj Stanko, 218
Kraljić Dragutin, 78
Kraljić Janko, 377
Kranjac Nikola, 504
Kranjčević Jakov, 172, 185, 276, 331, 356, 379, 385
Kranjčević Viktor, 33
Kraš Josip, 47, 145, 148, 165, 167, 182, 183, 185, 201, 206, 345, 354, 355, 356, 370, 406, 407, 480, 535, 539, 552
Kraus Oto, 384
Kreačić Kovačić Olga, 488
Krčelić Marko, 80
Kreča Nikola, 216
Kreča Petar, 398
Kreča Stanko, 219, 338, 391
Kresojević Branko, 39
Kreštalica Nikola, 91, 98
Kreštalica Pajo, 98
Kreštalica Stevo, 98
Krivokuća Jovo, 214
Krivokuća Nikola, 246
Krivošić Tomića, 99
Krivošija Aleksa, 218
Krizman Bogdan, 64, 568
Krizmanić Drago, 200
Krizmanić Jure, 88
Krizmanić Nikola, 33
Krković Dušan, 216
Krković Lazo, 216
Krlježa Miroslav, 569
Krlić Miloš, 341
Krnjajić Đurica, 518
Krnjajić Pero, 224
Krnjajić Vaso, 375
Kronja Tomislav, 456, 488
Kroupa Maja, 78
Krsnik Ivan, 149
Krunić Simeon, 43
Krunić Uroš, 163, 205, 210, 215, 222, 391, 469, 515, 518, 552,
Krunić Maraković Vera, 488
Kučić Zdravko, 386
Kučišec Anđelko, 58
Kuftrin Milka, 481, 552
Kujundžija Seka, 371
Kuhar Pavle, 56
Kukić Đuro, 50, 58
Kukić Miloš, 186, 337
Kukić Nikola, 48, 50, 51, 58, 59, 146, 148, 552
Kukuleča Simo, 216, 217
Kukolj Dragutin, 85
Kukoljan Ante, 197
Kukulj Petrović Bosiljka, 34
Kukulj Ljuban, 500, 507
Kulenović Džafer, 105
Kulenović Osman, 77, 129
Kulundžija Seka, 352
Kunić Miloš, 197
Kumić Ruža, 489
Kuprešanin Milan, 455
Kurelac Franjo, 360
Kurelac Željko, 78
Kuren Milan, 364
Kusac Dušan, 264
Kušec Katica, 153
Kuštrin Josip, 391, 456
Kuštrinović Petar, 70
Kutnjak Jure, 111
Kutschera Franz, 112
Kuzman Milić, 216
Kuzmanović Kata, 518
Kvaternik Eugen, 79, 105, 106, 107, 122, 237, 103, 284, 292
Kvaternik Dido Slavko, 273
Kvaternik Franjo, 81
Kvaternik Ljubomir, 122
Kvaternik Slavko, 42, 45, 73, 76, 77, 96, 99, 65, 66, 93, 292
Kvočka Milan, 120

Ladešić Nikola, 359, 360
Lajtner Klara, 388
Lakša Vladimir, 292, 279
Lakuš Filip, 522
Lalović Garibović Kaja, 498
Lasić Ivo, 153
Lasowski Emilij, 569
Latas Branko, 57, 148, 158
Latas Dane, 337, 456
Latas Desajika, 352
Latas Ljuban, 57, 159
Latinger Karlo, 78
Lazić Damjan, 217
Lazić Petar, 217
Leathers Frederick Zeicester
B. W., 98
Lenčević Edvard, 87
Lesar Ivan, 81
Lesar Joža, 81
Leskovar Ivan, 135
Löhr-Lester Aleksandar, 65
Levental Zdenko, 559
Leui Salamon, 32
Ležaj ić Mičo, 483
Ličina Damjan, 216
Ličina Duro, 217
Ličina Jovo, 216
Ličina Stevo, 517
Linta Marta, 54
Linta Mika, 264
Linta Rade, 54
Lipak Nikola Čuklje, 98, 106
Lisac Andrija Ljubomir, 135, 136,
569
Lisak Erik, 74, 117, 237, 242, 559
List Wilhelm, 64
Luters Rudolf, 425, 432, 433
Livada Dane, 337
Livada Dušan, 34, 50, 58, 120, 146,
173, 186, 193, 198, 240, 252, 482,
483, 501, 502, 503, 504, 505, 506.
520, 569
Livada Milka, 345
Livada Simo, 337
Livada Svetozar, 24, 569
Lizatović Anton, 133
Lončar Boško, 522
Lončar Duro, 160
Lončar Gojko, 54, 57
Lončar Joviča, 197, 248, 249, 276,
391, 456'
Lončar Jovo, 496
Lončar, krojač, 58
Lončar Mile, 278
Lončar Rade, 54
Lončar Simo, 54, 310
Lončar Simo, 448
Lončar Stevo, 54, 57, 309
Lončar Vlado, 151
Lončarcvić Stevan, 218
Lončarić Jovo, 462

Lončarić Vlado, 33
Lopajić Ivica, 481
Lopašić Radoslav, 30, 569
Loratović Antun, 130
Lorković Mladen, 103, 104
Lotina Lazo, 518
Lovinčić Ivica, 552
Lovreković Ivo, 153
Lovrenčić Ivan, 66
Lovrić Mile, 198
Lovrić Vinko, 95
Luburić Maks, 108, 125, 236
Lučić Stjepan, 40
Lukač Đuro, 278
Lukač Marko, 379
Lukač Matija, 217
Lukačić Stevica, 155, 351
Lukić Katarina, 487
Lukinić, ustaša, 236
Lulić Jure, 374

Ljepović Danica, 489, 490
Ljepović Mile, 277, 391
Ljeskovac Jovo, 391
Ljiljak Đuro, 216
Ljoknicki Boris, 384
Ljotić Dimitrije, 53
Ljubenković Pero, 134
Ljubić Jovo, 507
Ljubičić Anđa, 304
Ljubičić Ilija, 218
Ljubičić Ljuban, 372
Ljubičić Milan, 264
Ljubojević Janko, 43

Macakanja Petar, 218
Macakanja Stevo, 313
Macakanja Simo, 218
Macnaj Velimir,
Macut Ljuban, 361
Macut Mile, 347
Mačak Dušan, 224
Maček Vlatko, 38, 45, 53, 61, 67,
70, 73, 74, 77, 79, 80, 71, 85, 96,
100, 106, 107, 142, 147
Mačenković Ivo, 355, 356, 368
Mačesić Mile, 347
Mačesić Petrović Milan, 350
Mačesić Nikola, 349
Mađar Marko, 84
Mađar Mika, 80
Mađzar Miloš, 338, 397
Mađzarac Aleksa, 34
Mađzarac Ciro, 163, 483, 515
Mađzarac Luka, 218
Mađzarac Milić, 501
Mađzarević Stevan, 236
Mađer Josip, 80, 236
Magarac Milić, 501
Magašić Anica, 500
Magdić Slavko, 85

Magovac Božidar, 80, 82
Maj dak, žandarm, 133
Mahnić Anđela, 489, 526
Majdar Vlado, 130
Majetić Tomislav, 166
Majorinc Antun, 82
Majstorović Đuro, 44
Majstorović Jovo, 156
Majstorović Maca, 489, 501, 507
Majstorović Milan, 198
Makovac, satnik, 289
Malbaša Svetozar, 139
Malek Franjo, 457, 493
Malešić Miloš, 197
Malinac Joso, 82
Malinac Mato, 82, 83
Malivuk Pero, 285
Malobabić Dušan, 215
Malobabić Stevan, 341
Maljković Petar, 445, 451
Mamić Mičo, 224
Mamula Bogdan, 552
Mamula Jovo, 44, 46, 56, 58, 149, 162
Mamula Niko, 162
Mamuzić Nikola, 218
Mance Joža, 81
Mance Nikola, 388
Mančiković Adam, 521
Mandić Dušan, 198
Mandić Đuro, 198, 468
Mandić Jovica, 343
Mandić Mile, 57, 148
Manojlović Ljuban, 264
Manojlović Maca, 500
Manojlović Mile Gedžo, 54, 167, 212, 214
Manojlović Mile, 146, 217, 218, 300
Manojlović Nikola, 138
Manojlović Janka Nikola, 264
Manojlović Pajo, 485, 518
Manojlović Stanko, 54, 197
Manola Srećko, 165, 172, 183, 185, 186, 196, 201,202,220, 234,247, 251, 252, 337,354,355, 356,396, 520, 533
Maoduš Stevo, 432, 570
Maraković Adam, 517
MarakovićNikola, 46, 226,286, 288, 289, 401,402,436, 442,484, 524, 553
Maraković Vera, 488, 491
Maravić Aleksandar, 553
Maravić Milanko, 161
Maravić Rade, 161
Maravić—Tatalović, 56
Margeta Mile, 262
Maričić Jura, 133
Marić Ilija, 216
Marić Mičo, 216
Marić Perica, 337, 391
Marić Vojin, 198
Marija Terezija, 17
Marinković Ivo, 36, 49, 58, 59,145, 149, 150, 151,162, 165,166,167, 168, 170, 182,191, 201,202,251, 281, 345, 355,357, 358,520,533
Marjanović Joso, 33, 36, 37, 58, 104, 163, 282, 374, 220, 553
Marjanović Jovan, 65, 569
Marjanović Matija, 349, 351, 371
Markon Slavko, 356
Markovina Jovan, 230
Markovina Milan, 261
Marković Cincar Aleksandar, 61
Marković Bogdan, 38
Marković Boško, 495
Marković Josip, 93
Marković Jovo, 59
Marković Juriča, 86, 87, 139
Marković Ljubica, 284, 487
Marković Mijo, 86
Marković Milan, 252, 276, 278, 553
Marković Mirko, 96
Marković Vera, 491
Markulin Stevo Štefica, 80, 236
Martelanc Drago, 384
Martić Dušan, 217
Martinović Đuro, 337, 353
Martinović Luka, 216
Martinović Milan, 80, 71, 236, 359, 360
Martinović Mile, 54, 199, 212, 214, 337, 358, 392, 402, 502, 507
Martinović Nikola, 216, 224
Martinović Stojan, 217
Martinović Vojo, 351, 354
Marušić Mirko, 68, 87
Maslek Teodora Dušan, 264
Maslek Milan, 238
Maslek Nikola, 54, 55
Maslek Ljubana Nikola, 264
Maslek Rade, 303
Maslek Stanko, 54, 146, 167, 211, 212, 355, 356, 358, 501
Masleša-Grubor Ivanka, 352
Maslić Mičo, 58
Maslić Milan, 230
Maslić Miljkan, 170, 214, 356, 376
Maslić Pero, 501, 504, 507
Masten Mimika, 409
Mašek Vlado, 98
Maškun Pero, 544
Matagić Ivan, 99
Mataija Mate, 337
Malaslić Josip, 240
Matečić Pero, 483
Matetić Vlado, 364
Matičić Pavle, 504
Matić Branko, 161, 162, 166
Matijašević Boja, 516

Matijašić .Mico, 139

Matijević Božo, 347

Matijević Miloš, 345, 553

Matijević Rade, 337

Matijević Stevan, 133

Matijević Vaso, 57

Mavračić Jura, 235, 236

Maznik, učitelj, 96

Mazulović Luka, 98

Meandžija Petar, 218

Mečava Pelar, 553

Medaković Milan, 284

Medaković, druearica iz Mračaja, 284

Medić Luka, 218

Medie Marko, 57

Meho iz Velike Kladuše, 372

Mejašić Mato, 58, 59, 190

Merulić Hrvoje, 569

Mesić, žandar narednik, 195

Meštrović Ivan, 569

Metikoš Đuro, 217

Metikoš Mišo, 217

Metikoš Nikica, 217

Metikoš Pero, 217

Metikoš Vojislav, 221

Mezulić Hrvoje, 570

Mičurin iz Kladara, 44

Mihailović Draža, 417, 558

Mihajlović Desanka, 215, 354, 489

Mihajlović Dušan, 498

Mihajlović Joco, 513

Mihajlović Mičo, 163, 459

Mihajlović Mile, 44, 361

Mihajlović Milić, 347

Mihajlović Nikola. 44

Mihalić Bert, 33, 81

Mihalić Grga, 33

Mihalić Ivan, 33, 81, 236

Mihalić Ivan Lindek, 81

Mihalić Mato, 236

Mihalić Mijo, 81

Mihalić Mika, 81, 236

Mihalić Tomo Tobija, 480

Mihaljčić Đuro, 572

Mihaljević Franjo, 86

Mihaljević Ivica, 86

Mihelčić Alojz, 385

Mihelčić Stjepan, 173

Mihelić Ante, 149

Mihelj Mato, 84

Mihelj Tomo, 80

Mihovilović Ivo, 570

Mijaković Moj sije, 567

Miiatović Dragutin, 78

Mijo, ustaša iz Sv. Križa kod Začretja, 241

Mijočinović Rade, 219

Mikan Ivan, žuonik, 85, 103, 150

Mikan Tomo, 80

Mikašinović Simo, 398, 418

Mikulić Đuro, 374

Mikulić Franjo Kopač, 35, 36, 314, 355, 357, 360, 361, 363. 366, 367, 368, 372

Mikulić Josip, 357

Mikulić Joso, 41

Mikulić Joža, 372

Mikulić Mirko, 360

Mikulić Miško, 569

Mikulić Tomo Bugar, 277, 365, 369, 374

Mikulić Tomo Gajdaš, 48, 80, 81, 356, 357, 360, 396, 570

Mikulić Vid, 35

Mikuž Metod, 570

Milaković Miljenko, 139, 140

Milaković Nikola, 36

Milanković Mile, 216

Milanković Stevo, 216

Milanović Dmitar, 138

Milašinčić Grga, 235, 295, 359

Milašinčić Stjepan, 33, 159, 172, 176, 185, 186, 198, 235, 295, 354, 553

Milašinović-Korać Janja, 7

Milašinović Rade, 7

Milčić Janko, 58

Milenić Milka, 489

Miletić Mile, 85, 86

Miličević Đorđe, 43

Milić Branko, 104, 347

Milić Dušan, 104

Milić Jandre, 263

Milić Kuzman, 216, 217

Milić Mladen, 36

Milić Nikola, 218

Milić Pero, 277

Milić Ranko, 600

Milić Spasoje, 347

Milić Stanko, 513, 517

Miličević Đorđe, 55

Miličević Ljuban, 55, 354

Milinković Janja, 487

Milković Mane, 498

Milković Pero, 153, 375

Milobratović Dušan, 314, 513

Milobratović Joco, 281, 314, 339

Milojević Rade, 408, 553

Milojević Ranko, 339, 391, 420, 484

Miloš Rade, 198

Milošev Aksentije, 31

Milošević Spasoje, 198

Milovac, 55

Milutić Ante, 148

Milutinović Božo, 381

Miljanić Mića, 489

Miljenković Dušan, 309

Miljenović Mišan, 309, 310

Miljević Darinka, 34

Miljević Danica, 491

Miljević Đuro, 518

Miljević Jovo, 217

Miljević Mica, 505

Miljević Nikola, 218

Miljević Pero, 349

Miljević Vasilj, 217

Miljković Joco, 553

Miljković Husein Huška, 166, 167, 175, 176, 251, 252, 262, 448, 464, 465, 479

Minić Đuro, 372

Minić Milorad, 125

Mioković Pavle, 80

Mirić Barica, 352

Mirić Simo Smederevac, 372

Mirilović Joco, 42

Mirković, inž. hernije, 388

Mirt Zvonko, 149, 150

Miselbah Ernest, 385

Miščević Jovo, 57, 148, 218

Miščević Lazo, 156

Miščević Mara, 156

MišI jenčević Dušan, 558

Mišljenović Đuro, 216

Mitić Dmtitar, 36, 52

Mitić Dragan, 36, 339, 485

Mitić Dušan, 218

Mitić Jovo, 218

Mitić Ljuban, 36

Mitić Mira, 487, 494

Mitić-Tomić Nada, 2

Mitić Ranko, 36, 55, 58, 59, 81, 169, 205, 219, 220, 225, 339, 355, 403, 445, 446, 506, 514, 570

Mitić Vasilj, 218

Mitolčić Stjepan, 42

Mitrović Mito, 494 , 498

Misler Milan, 240

Mladen Ivo, 287

Mladen iz Kostajnice, 558

Mladenić Josip, 149, 150

Mladan Milan, 307

Mladan Milivoi, 278

Mlinac Josip, 98

Modrušanin Ivan, 122

Mojmir Martin, 364, 492

Momčilović Adam, 484

Momčilović Ilija, 216

Momčilović Janko, 198

Momčilović Mile, 139

Momčilović Nikola, 214

Momčilović Žarko, 138

Mornić Mićo, 218

Morača Pero, 570

Mosten Mimika, 388

Moškov Ante, 125, 154, 221, 222, 236, 242, 243, 261, 263, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 279, 381

Moškun Pero, 504

Mošten Mimika, 388

Mrak Ivan, 227, 228, 368

Mraković Adam, 36, 296, 282

Mraković Milan, 226, 486

Mraović Božo, 341

Mraović Branko, 54

Mraović Zec Jovica, 360

Mraović Simić Milan, 360, 553

Mraović Čurči ja Mile, 53, 54, 212

Mraović Nikoia, 355

Mraović Nikola Skula, 53

Mraović Rade—Šarov, 119

Mraović-Rotcr Sava. 300

Mraović Stevo, 54

Mraović Vaso, 355

Mraunac Ana, 107

Mraunac Ante, 88

Mraunac Ivan, 107

Mraunac Josip, 107, 10S

Mraunac Marija, 107

Mraunac Mi jo, 88

Mraunac Milka, 107

Mraunac Nikola, 107

Mrazovac Vaso, 42

Mrazovac Karlo, 165, 570

Mrgan Slavko, 514, 515

Mrdenović Adam, 217

Mrdenović Drago, 197

Mrkalj Mile Kuka, 347, 351, 366

Mrkalj Mile, sudac. 570

Mrkić Đuro, 329

Mrkobrad Boro, 55

Mrkobrad Mihailo, 168

Mrkobrad Vaso, 97

Mrkonjić Ilija, 246

Mrkšić Đuro, 337

Mrkšić Stevan, 517

Mrvoš Vlado, 138

Mržljak Ibrahim, 350. 553

Mudrinić Vukica. 487

Mujić Dragan, 84, 115

Mujić Marko, 84

Mujić Marko Mađar, 75

Mujić Mato, 84

Mujić Pero, 108

Mulac Stevo, 98

Munić Milan, 447

Muranović Munib, 198

Mussolini Benito, 62, 64, 77, 574

Mustad, 49

Mušnjak Miroslav, 310

Mutak Vlado, 226, 292

Mutavdžiia Ibro, 96

Mudžeka Dušan, 217

Mudžeka Mile, 36

Mudžeka Nikola, 217

Nadž Košta, 151, 172, 185, 191,354, 356, 403, 410, 534

Naglić Sime, 98

Najdanović Slobodan, 168

Napijalo Milan, 212, 215

Napijalo Miloš, 329

Napijalo Mišan, 83, 212, 215, 261

Narancić Veljko, 34

Narančič Vuruna Ljubica, 34
Nasadil Stanislav, 139
Navala Mile, 43
Nazor Vladimir, 367, 368, 441, 442, 520, 524, 525, 532, 543
Nečak Pavle, 66, 68, 87
Nedelj ko vič Petar, 70
Nedič Milan, 75, 417
Nenadić Stojan, 217
Nestorović, inž., 139
Nijatović Dragutin, 68
Nikolić Duka, 439
Nikolić Nikole Milan, 264
Nikoiic Nikola, 570
Nikolić Petar, 122, 195, 235. 236, 237
Nikoliš Branko, 33. 54, 115, 146, 167, 185, 206, 212, 215, 241, 294, 354, 355, 358, 347, 558, 570
Nikoliš Dušan, 33, 115, 146
Nikoliš Đuro, 33, 34
Nikoliš Gojko, 33, 34, 54, 506, 524, 531, 553,570
Nikoliš Marko, 264
Nikoliš Pavla Marko, 264
Nikoliš Nikole Milan, 264
Nikoliš Stevana Mile, 264
Nikoliš S. Miloš, 253
Nikoliš Miloš, 195, 258
Nikoliš Nikola, 54
Nikoliš Rade, 264
Nikoliš Stevana Rade. 264
Nikoliš Stevo, 54, 55
Nikšić Ante, 67, 68, 69, 70, 76, 77, 78, 111
Nikšić Dušan, 108, 109
Nikšić Ivan, 68, 69, 85, 87. 89, 90, 111
Ninković Miloš, 214
Nišević Branko, 377
Nišević Dmitar, 339
Nišević Nikola, 218
Nišević iz Majskoa Trtnika, 223
Novak Božo, 311, 330
Novak Grga, 532, 533
Novak Marija, 488
Novak Viktor, 74, 97, 570
Novaković Đuro, 337
Novaković Jovan, 133, 567
Novaković Milja, 487 518
Novaković Nikola, 133
Novaković Stanko, 264
Novaković Stevo, 212, 215, 278
Novaković Vlado, 49. 58, 59, 392, 480, 483, 497, 507, 570
Novković Milič Basaćan, 50, 51
Novković Milič. 173, 197, 249
Novković Momčilo, 391
Novković Nikola, 249, 260
Novosel Dragica, 493

Novosel Stjepan, 49, 58, 168
Nožinić Milan, 44, 216, 515
Nožinić Miloš, 44, 516

Obajdin Marko, 88
Obradović Milan, 379
Obradović Mile, 198
Očak Ivan, 4, 168, 363, 368, 570
Očak Vlado, 497
Odić Slavko, 570
Ogrizović Mihajlo, 570
Ogrizović Slava, 570
Ogulinac Franjo Seljo, 33, 152, 154, 159, 202, 223, 293, 467, 520, 521, 554
Ogulinac Ivo, 153
Oklopčić Josip. 88
Oklopčić Juraj, 55
Omamović Hamdija, 55, 445
Omazić Milutin, 494
Opačić Danica, 489
Opačić Dragica, 171, 353, 354, 345, 529, 492, 507
Opačić Dušan, 346, 347, 570
Opačić Đuro, 36
Opačić Ilija, 217
Opačić Kata, 217, 488, 499
Opačić Mičo, 379
Opačić Mile, 250
Opačić Mojsije, 214
Opačić Nine, 197
Opačić Rade, 282
Opačić Stanko Čanica, 50, 51, 124, 146, 155, 167,169,171,173,183, 184, 185, 186,193,197,202,245, 249, 252, 275,292,505,506,511, 520, 521, 522,524,558,569,570, 571
Opačić Stevan, 346
Opačić Uroš, 337, 497
Opačić-Lekić Vukosava, 571
Opačić Zorko, 325
Opajić Mile, 218
Opalić Mile, 218, 375
Opalo-Milidrag Milica, 495 , 498
Opsenica Mile, 57
Opsenica Stevo, 391
Orečić Josip, 235
Orečić Jure, 80
Orečić Mika Nikola, 125, 347, 360, 368, 372
Orešćanin Bosdan, 146, 172, 174, 175, 197, 2467 248, 249, 347, 349, 398, 399, 432, 410, 455, 456, 505, 554, 571
Orešćanin-Rkman Ilinka, 306
Orešćanin Jovo, 97
Orešćanin Milan Crni, 54, 146, 211, 500
Orešćanin Nada, 489, 492, 500

Orešković Marko, 51, 59, 190, 202, 390, 391, 521, 571

Orešković Pero, 88

Orlić Simo, 140

Ostojić Dušan, 404

Ostojić Đuro, 32

Ostojić Gojko 35

Ostojić Ilija, 217

Ostojić Janko, 217

Ostojić Mica, 32

Ostojić Milka, 515

Ostojić Nikola, 98

Ostrim Mijo, 161

Ožanić Ivan, 81

Oxilia Antonio, 93, 125

Facenti Ivan, 557

Pađen Anka, 554

Pađen Jovan, 218

Pajazetović Ethem, 278

Pajić Dragan, 4,12,197, 337, 463, 571

Pajić Dušan, 215, 501, 504

Pajić Milić, 353

Pajić Miloš, 352

Pajić Nevenka, 488, 489

Paković Ante, 388

Panjković Božo, 513, 514, 515

Panjković Dragan, 36

Pap Pavle, 59, 165

Papić Nikola, 354

Paprica Dragana, 488

Papuča Ranka, 223, 224

Parać Joža, 375, 400

Pašić Mihailo, 513, 515

Pataki Marija, 234

Pataran Mato, 518

Pauković Joso, 108

Pauković Pero, 516

Paulić Bara, 492

Paulić Mile, 87

Paunović Joso, 108

Paulić Nikola, 50

Pavek Franjo, 235

Pavek Janko, 235

Pavelić Ante, 73, 76, 77, 81, 86, 95, 103, 104, 105,106,111, 125,126, 147, 172, 199,235,236, 237,239, 240, 242, 254,257,263, 266,309, 417, 464, 563

Pavelić, kurir, 364

Pavičić Antun, 518

Pavičić Pero, 518

Pavičić Sofija, 498

Pavić Dragica, 492, 530

Pavić Jovanka, 489

Pavić Oroz, 292

Pavić Vlado, 139

Pavišić Tomislav, 40

Pavković, doktor, 507

Pavlek Rudolf, 78

Pavlić Pavao, 49, 168

Pavlica Petar, 139

Pavlić Zvonko, 88

Pavlović-Bulat Danica, 304, 507

Pavlović Danica, 489, 492, 304, 500

Pavlović Dragan, 215

Pavlović Dušan, 198, 264, 265

Pavlović, dr., 507

Pavlović Ilija, 337

Pavlović Janko, 264

Pavlović Joso, 86

Pavlović Maca, 498

Pavlović Mane, 199, 305, 323, 324

Pavlović Mica, 52

Pavlović Mićo—Milutin, 418, 507

Pavlović Jović Milan, 52

Pavlović R. Mile, 264

Pavlović Milan—Mićun, 207, 208, 223, 224, 225, 403, 413, 414, 417, 418, 439, 571

Pavlović Mile, opančar, 119

Pavlović Nikola, 200, 264, 265

Pavlović Nikola, 52

Pavlović Savo, 52, 264, 265

Pavlović Seka, 304

Pavlović Stanko, 264, 265

Pavlović Pavle, 264

Pavlović Petar, 82

Pejak Dušan, 44, 282

Pejnović Andrija, 452

Pejnović Kata, 488, 489, 491, 522

Pejnović Nikola, 46

Pekić Dušan, 182, 337, 418, 530, 554, 571

Pekić Milić, 128

Peleš Božo, 214

Peleš Branko, 315

Peleš Đuro, 258

Peleš Rade, 166

Peliciarić Joško, 388

Penić Stojan, 345

Perčević Ivan, 93

Perčić Tomića, 236

Pereković, trgovac iz Skakavaca, 246

Perićić Stjepan, 257, 260

Perić Ignjatije, 83, 123, 197,201, 231, 233', 249,257, 260,266,268, 270. 271, 276,277, 278,398,400, 419, 425, 430,464, 473, 474,475, 571

Perić Jandre, 219

Perić Jovo, 498

Perić Mićo, 379

Perić Mile, 329, 346

Perić Milić, 310, 372

Perić Stjepan, 93

Perišić Vojo, 464

Perhavec Stanko, 447, 448

Perković Ivan, 80

Perović Lepa, 368, 488

Peškir-Stambolija Ljubica, 488

Pešut Damjan, 217

Pešut Ilija, 217

Pešut Mičo Okaš, 159
Pešut Milan, 157, 159
Pešut Nikola, 139
Pešut Stojan, 217
Petrčić Nikola, 35
Petrešević-Pavlek Mira, 78
Petričević Joso, 571
Petrič Ivan, 77
Petrič Nikola, 48
Petrinjac Boško, 137, 163, 513,515,
Petrović Adam, 217, 282, 554
Petrović Bartol, 165
Petrović Dragan, 37, 58, 154, 217,
296.
Petrović Ilija, 518
Petrović-Todorović Eva, 487
Petrović Lazo, 32
Petrović Mile, 217, 511, 514, 515,
Petrović Milorad, 70
Petrović Miloš Pek, 231
Petrović Nikola, 217
Petrović Pero, 134
Petrović Simo, 341
Petrović Slobodan, 54, 256, 350
356, 366
Petrović Stevan, 216, 217
Petrović Živka, 216
Petrović Živko, 513, 514, 515
Peurača Dragica, 507
Peurača Gojko, 372
Peurača Mile, 310
Peurača Milan, 372
Peurača Petar, 497
Piazzzone Gabrijel, 439
Pijade Moša, 337, 520
Pilinger Vlado, 386
Pilipović Milan, 167, 350
Pilja Đuro, 197
Pilja Rade, 197, 352
Piljar Nikola, 162, 177
Pintar Zlatko, 500, 504
Pipić Ignac, 481
Piškur Pero, 149
Piškurić Božo, 168
Pižar Marko, 176
Pjevac Nikola, 198
Pjevac Svetozar, 198
Plavljanić Dušan, 583
Plavljanić Mile, 514
Plemča Dušan, 571
Plemenčić Josip, 82
Plivelić Franjo, 34
Pogrmilović Đuro, 352
Pogrmilović Radovan, 57
Pokrajac Milan, 485
Pokrajac Milka, 521
Polak Elza, 343
Polović Marko, 500, 501, 502, 504,
507, 524
Polović Mato, 559
Posavski Ljudevit, 100
Pošmuga Mane, 44, 147
Popara Joco, 217
Popivoda Krsto, 59
Popivoda Pero, 366
Popjevski, 136
Popović Bogdan, 197, 363
Popović Dmitar, 278, 291
Popović Ilija, 278, 291
Popović Jovo, 168, 570
Popović Joviča, 192
Popović Koča, 572
Popović-Ratković Ljubica, 523
Popović Milan, 139
Popović Mile, 139, 278, 377
Popović Miloš, 343
Popović Mirko, 216, 359, 380
Popović Petar, 139, 571
Popović Stevan, 139, 532, 543
518 Popović-Lončar Gt<^vo, 156, 525,
526
Popović Veljko, 135
Popović Vidak, 139
Popović Vladimir, 165, 201, 202,
251, 290, 359, 519, 520
Pošmuga Mane, 57, 148
Poštići, braća, 175
Poštić Ljuban, 211, 215, 306, 324
Poštić Milka, 306, 324
Poštić Mirko, 172, 174, 246, 249,
256. 260, 554
Poštić Slavko, 495
Poštić Stanko, 224
Potkonjak Mićan, 351
Potoran Mato, 518
Pražić Petar, 34
Prečanica Stanko, 452
Predović Jela, 58, 59, 489, 493, 500,
507
Preradović Nikola, 26
Pribić Mito, 516
Pribičević Adam, 34, 35
Pribičević Jovo, 517
Pribičević Mićan, 485, 506, 511,
514, 515, 524
Pribičević Milan. 35
Pribičević Novak, 517
Pribičević Rade, 35, 38, 43, 45, 506
Pribičević Simo, 34, 35
Pribičević Svetozar, 18, 572
Pribičević Valerijan, 34, 35
Priča Ognjen, 49, 390, 572
Princ Eugen, 408, 426, 429, 432,
457
Princip Gavriilo, 390
Prist Dragutin, 149
Pristl Ivan, 150
Prodanić Nikola, 217, 222
Prodanić Stojan, 217
Prpić Jakov, 33
Prpić Jandre, 44
Pruginić Glišo, 54
Pruginić Milić, 303

Pruginić Pero, 253
Pnisac Đuro, 372
Prusac Luka, 216
Prvčić Stjepan, 525
Pucak Franjo, 374
Pucar Đuro Stari, 572
Pudić Slavko, 96, 97
Puk Mirko, 77, 82, 97, 103, 104, 105
Puškar Ljuban, 504
Puškarić Franjo, 348
Puškarić Katica, 352
Puškarić Mijo, 150
Puštek Martin, 55, 57
Putrić Dragan, 83
Putrić Martin, 83

Rabotli Mario, 468
Radaković Ilija, 391
Radanović Danica, 489, 492 , 501, 541
Radanović Pero, 501
Radanović Petar, 211, 214
Radanović Rade, 216
Radanović Stevan, 217
Radanović Vasilj, 66
Radanović Vaso, 377
Radeka Milan, 30, 572
Radić Damjan, 218
Radić Jovan, 216, 218
Radić Marko, 135
Radić Stjepan, 189, 592
Radičević Nikola, 236
Radinić Ivan, 48
Radišić Petar, 314
Radočaj Ivica, 89
Radočaj Štef, 50
Radojčević Nikola, 33
Radošević Todor, 572
Radović Branko, 104
Radović Dušan, 341
Radović Jovo Čokara, 72
Radović Milan Čokara, 226, 360, 556
Radović Mile, 515
Radović Pajo, 341
Radović Žarko, 104
Radulović Božo, 160, 161
Radulović Nikica, 160
Radulović Stojan Grgan, 161
Radusinović Đuro, 278, 291
Rađenović Mile, 518
Rađenović Miloš, 518
Rainer Friddrich, 112
Ra jak Glišo, 504
Rajčević Dane, 377
Rajčević Milan, 139
Rajčević Vojo, 572
Rajković Franjo, 89, 122
Rajković Mišo, 224
Rajković Zlatko, 49

Rajšić Georgije, 495
Rajšić Ljuban, 288
Rajšić Pero, 375
Rajšić Stevan, 375
Rajterić, fotograf, 264
Rakar-Magašić Anica, 49, 492
Rakas Pero, 218
Rakinić Milić, 198
Rakočić Joso, 83
Ramić Stjepan, 369, 374
Ranić Ilija, 485
Ranić Stevo, 42
Ranitović Rade, 246
Ranković Aleksandar, 572
Rapajić Bogoljub, 524
Rapajić Nikola, 528
Rapej Anka, 357
Rapić Ivan, 134
Rastić Marijan, 215, 572
Rašić Milić, 214
Rašić Nikola, 350
Rašković Jula, 489
Ratković-Popović Ljubica, 487
Ratković Milan, 452
Ratković Mile, 197, 249 504
Ratković Rade, 337
Rebić Božo, 352
Rebić Branko, 226
Rebić D. Đuro, 339
Rebić Nikola, 57
Rebić Ruža, 352
Rebić Smil ja, 353
Rebok Juraj, 95, 97
Regić Pajo, 218
Relić Simo, 218
Reljić Stevo, 572
Rendulich Lothar, 572
Repak Salko, 354
Repić Stjepan, 388
Resanović Ljuban, 36
Resanović Marko, 515
Ribar Božo, 116
Ribar Ivan, 364, 365, 441, 505, 525, 532, 543, 573
Ribar Ivo Lola, 364, 365, 532, 543
Ribić, učiteljica, 34
Rintelen von Enno, 64
Ritig Svetozar, 572
Rkman Božo, 277, 483
Rkman Dušan, 54, 83, 146, 349, 483, 500, 504, 507, 510, 572
Rkman Mirko, 54, 356
Rkman Pajo, 278
Rkman Stanko, 54, 146, 211
Roata Mario, 94, 433
Robotti, general 439
Rogić Ivan, 363
Rogić Miloš, 346, 347, 365
Rohak Josip, 274
Roknić Adam, 55
Roknić Božo, 264, 265
Roknić Damjan, 212, 214

Roknić Dragan, 361, 367

Roknić Dušan, 211

Roknić Mile, 356

Roknić Pero, 249, 372

Roknić Radovan, 230, 238, 360

Roknić Vaso, 54

Roknić Jovana Vaso, 361

Roknić Teodora Vaso, 337

Roknić Vujo, 354

Roksandić Đuro, 36, 98, 110, 118, 495, 498

Roksandić Milan, 218

Roksandić Mile, 218

Roksandić Niko, 217

Roksandić Petar, 218

Rolf Dragutin, 222

Romčević Đuro, 361, 372

Romčević Nikola Osula, 146, 199, 356, 359

Romčević Pero, 195

Rosić Đuro, 195

Rosić Milić, 219

Rosić iz Podsedla, 246

Rozenberg Alfred, 73

Rožanković Ivan, 98

Rožanković Josip, 95, 99, 136, 153

Rubinić Stjepan, 139

Rudež Dragan, 495

Rukavina Ivan Sido, 34, 153, 554

Rukavina Ivo, 47, 183, 185, 187, 193, 196, 202, 208, 220, 247, 290, 292, 355, 356. 370, 456, 520, 521, 554,

Rukavina Joso, 106

Rukavina Juco, 139, 221, 222, 237, 353

Rukavina Leo, 356

Rula Sava, 217

Rula Stanko, 217

Rumelr Dragutin, 99, 229, 239, 252

Rupčić Ivan, 88

Rupčić Nikica, 88

Rus Josip, 525

Rusek Antun, 151, 161

Rusman Srećko, 363

Rusić, dr 93

Rutić Ivka, 354

Rutić Joža, 354

Ružić Antun, 198

Sabljak Ivan, 554

Sabljak Stipe, 88

Sabljić Milan, 42

Sabol Jozo, 294

Sabolić Mile, 289

Saili Dragutin, 368

Salaj Đuro, 48

Salat Franjo, 135

Salinger Krešimir, 135

Samac Božo, 216

Samac Miloš, 216

Samardžić Mcho, 352

Samardžija Damjan, 216, 217

Samardžija Dušan, 34

Samardžija Đuro, 127

Samardžija Stevan, 217

Sandać Pavle, 34

Sondać Katinić Vera, 34

Sanković Mile, 216, 518

Sarić Vera, 364

Sarić Franjo, 243

Sarson Zdenko, 479

Salier Ivan, 82

Savić Aleksa, 313, 332

Savić Jakša, 33

Savić Jandrija, 313

Savić Mihailo, 249

Savić Mila, 384

Savić Milka, 515

Savić Vaso, 305, 323

Savojski Eugen, 231, 236

Sazunić Mato, 93

Sedlar Anda, 57

Sedlar Branko, 86

Sekušić Josip, 198

Sekulić Ružica, 492

Seleš Ana, 33

Selić Nikola, 42

Sertić Drago, 44

Sertić Petar, 88

Sertić Stjepan, 67

Sertić Tomislav, 237

Sertić Tomo, 85

Sessglia Ljubomir, 135

Sibinčić Milan, 341

Sikirica Joso, 214, 215

Sikirica Miloš, 365

Sikirica Petar, 388

Simić Ninko, 585

Simić Simo, 103, 573

Simić Stevo, 42

Simić Vukosava, 487

Simović Dušan, 62, 66, 74

Simović Vojislav, 573

Sipić Milan, 231

Sipić Nikola, 343

Sipić Stanko, 231

Sirotković Hodimir, 524

Skorupan Anka, 352

Skorupan Dragica, 57

Skorupan Slavko, 347, 365, 372

Skorupan Vojo, 498

Skrigin žorž, 354

Skukan Ivan, 111

Slabinjac Mirko, 42

Sladović Pero, 36, 217

Slatković Nikola, 483, 485, 486

Slijepčević Mile, 217

Slijepčević Stevo, 218

Slijepčević Uroš, 408, 451, 515

Smiljanić Stevo, 514

Smolčić Franjo, 33, 34, 99, 151, 223, 286
Smolčić Tomo, 46, 47, 85
Smoljanović Rade, 349
Sobolevski Mihael, 56, 85, 573
Sokolović Mile, 277
Solār Slavko, 218
Solar Stanko, 218
Solomun Stevo Šuco, 98
Somck Franjo, 78
Sorić Mato, 523
Sović Tomo, 592
Spaček Božo, 246, 249, 406
Spasojević Dimitrije, 32
Srbljanin Miloš, 486, 514, 515
Srčić Marko, 504
Srđić Ilija, 171, 264, 265
Sremac Nada, 491
Sremac Pero, 513
Srnak, učiteljica, 55
Srnak Faco, 99
Smak Rudolf, 106
Staljin Josif Visarionovič Džugašvili, 24
Stambolija Milovan, 35
Stamenković Jelica, 65
Stančić Vjekoslav, 351
Staničić Roza, 356
Stanić Milan, 133, 408, 430, 559, 586
Stanić Mato, 35
Stanisavljević Đuro, 141, 573
Stanisavljević Raša, 34, 54, 57, 58, 59
Stanišić Milija, 573
Stankov, učitelj 57
Stanković Đuro, 456
Stanojević Dušan, 230, 236
Stanojević Jelica, 212, 304, 322
Stanojević Lazo, 305, 323
Stanojević Petar, 212, 216
Starčević Dušan, 409
Starić, 173
Stefanović, 163
Steinberger Adolf, 157, 187
Stepančić Miroslav, 573
Stepanov Josa, 138
Stepinac Alojzije, 74, 117, 559
Stepušin Jure, 48
Stipančić Braco, 98
Stipančić Branko, 98
Stipetić Joso, 69
Stipić Đuro, 278, 291
Stipić Nikola, 96
Stojadinović Milan. 53
Stojaković Draga. 488, 515
Stojaković Drasutin, 40, 98. 133, 446, 450, 485, 486
Stojaković Janko, 278
Stojaković Marko, 516
Stojaković Milan, 372
Stojaković Stevo, 42
Stojić Ilija, 217
Stojić Milić, 108
Stojić Milka, 217
Stojić Ružica, 217
Stojsavljević Bogdan, 572
Stokrpa Milić, 351
Stopić-Gledić Mara, 298, 315
Stopić Miladin, 578
Stopić Mile, 211, 298, 301, 314, 315
Stopić Miloš, 33
Stopić Petar, 33
Stopić Smilja, 55
Stošić Ivica, 139
Streni Bogomil, 86
Štreni Stjepan, 85, 86
Strineka Mirko, 515
Strineka Nikola, 35
Strineka Vojislav, 35
Stržić Tomo, 58, 110, 162, 191, 196
Strugar Vlado, 573
Studen Dragan, 133
Stupljanac Martin, 48, 297
Stupljanac Stevo, 374
Stumer Josip, 99
Sučević Branko, 35
Sučević-Cvijić Nada, 35
Sučević Rade, 54, 348
Sudar Joža, 81
Sudar Toma, 81
Sumenić Ana, 491
Sundać Milan, 517
Sundać Pavle, 57
Sušić Lovro, 70, 77, 85, 103
Suzanić Mato, 99
Suzić Dmitar, 485
Suzić Dragan, 343
Suzić Miloš, 55
Suzić Milka, 302, 320
Suzić Stanko, 371
Sužnjević Ana, 487, 488, 491
Sužnjević-Stupar Ana, 523 518
Sužnjević Dušan, 485
Sužnjević Milan, 495
Sužnjević Stevo, 217
Šabanac, 485
Šajfar Ivan, 88, 106. 174
šakić Nikola, 36, 554
Šakić Savo, 33
šalić Josip, 74, 117, 559
Šantić Aleksandar, Antun Seifert, 105
Šantek Jandro, 36, 154
Šapić Milivoj, 54
Šapić Rade, 214
Šarac Jamić Mijo, 92
Šaranović Milovan, 543
Šarić Đorđe, 552

Šarić Ivan, 107, 108
Šarić Vera, 385
šaršon Zdenko, 463, 573
šaša Milojko, 130, 349
šaša Pero, 36
šašić Simo, 264
šaula Milan, 343
Savor Nikola, 168
Šćukanec Dragutin, 573
Semen Ivan, 135
Šepac Mato, 363
Šepac Juraj, 33
Šepić Rudolf, 71, 81
Sesta Milan, 377
šešerin Antun, 514, 515, 517
Šibi Ivan, 554, 573
Šipanja Dmitar, 217
Šidak Jaroslav, 30, 573
Šimec Stjepan, 363
Šimić Marija, 173
Šimunc Nikola, 33
Šiprak Matija, 33
Šipuk Karlo, 84
Škaljac Zorić Đuro, 54
Škaljac Mane, 221
Škaljac Marko, 54
Škaljac Mile, 211
Škaljac Miloš, 298, 315
Škaljac Rade, 214, 258
Škare Petar, 168
"Škerl Franc, 573
Školja Mara, 216
Škunc Luka, 524
Šlezinger Marija, 387
Šnuderl Maks, 573
Soljan Marija, 489
Soškić Budislav, 573
špalj Julije zvan Čaruga, 85, 140
Spančić Macan Mate, 96
Španović Đuro, 217
Španović Ilija, 554
Španović Miloš, 278, 291
Španović Pero, 485, 486
Špehar Andrija, 57, 148, 149
Špehar Zora, 34
Špiljak Mika, 135, 151, 223,226.287,
364, 368, 386, 496, 534, 554
Špiljak štefa, 488
špišić Pavao, 235
Špoljarić Ante, 88
Šprajc Ljudevit, 82
Springer Ivan, 150
Štajcer Antun Tone, 43, 46, 282,
375, 483, 486, 513, 515, 518
Štajduhar Adolf, 172
Štajduhar Franjo, 50
Štajnberger Adolf, 158, 172, 185,
555
Štajner Alfred, 384
Štambuk Zdenko, 558
Štefanac Jure, 88
Šlel'ančić Pavao, 84

Štefančić Vlado, 104
Šteković Mirko, 36
Štimac Smilja, 489
Štimac, župnik, 122
Štrbac Marko, 375
Štrbac Slavko, 518
Strok Izidor, 172, 185, 186, 197
198, 250, 354, 401, 554
Štrukelj Tomo, 352, 398
Štula Pero, 218
šubašić Ivan, 59
Šukunda Nikola, 216
Šukunda Tanasije, 216
Šulentić, boжник, 265
Šumonja Miloš, 267, 398, 399, 418,
419, 410, 432, 456, 461, 472, 555,
571, 573, 574
šumonja Kraljić Pero, 157
Šumonja Pero, 57, 198
Šupica Mane, 57, 157
šupica Rade, 57, 555
šupica Stjepan Številu, 157
Šurbat Milan, Miladin, 36, 104,
154, 246, 282
šušnjar Janko, 44
Štabić Mihajlo, 495
Svare Vilim, 149
Švrljuga Zdenko, 558

Tabor Rafko Rafael, 59, 252, 494,
498
Tadić Rade, 35
Tarabić Ilija, 36, 224
Tarabić Joco, 109, 119, 125, 198,
392, 397, 418, 475, 479, 555, 574
Tarabić Mile, 216, 217
Tarbuk Adam, 216
Tarbuk Desanka, 398
Tatalović Bosa, 149
Tatalović Đuro, 137, 138
Tatalović Đuro, student 138
Tatalović Mira, 149
Tatalović Stevo, 513
Tepšić Branko, 35
Teipsić Mile, 341
Tepšić Rade-Miloš, 264
Tepšić Pero, 55
Terzić Velimir, 62, 64, 70, 76,
254, 390, 471, 477, 513, 574, 607
Teslić Petar, 46
Težak Miroslav, 310
Tiljak Mato, 98
Tintor Adam, 216
Tintor Đuro,
Tintor Gojko, 452, 515, 518
Tintor Jovan, 33
Tintor Julika, 488
Tintor Miloš, 514, 515
Tintor Milovan, 514, 515, 517
Tintor Stevo, 374

Todorovič Eva, 216
Todorovič Pero, 154
Todorovič Simo, 37, 58, 216, 217, 219, 220, 339, 409, 483, 484, 485, 486, 506, 513, 514, 515, 518, 524
Todorovič Stevo, 522
Tolič Suljo, 96
Tomic Barka, 492
Tomic Petar, 432, 574
Tomašević Ivan, 78, 111, 423
Tomaševich Jožo, 574
Tomc Josip, 165, 358, 498
Tomc Jura, 83
Tomič Nikola, 160
Tomič Savo, 160, 502
Tomljenovič Blaž, 106
Tomljenovič Ivan, 149, 150
Tomljenovič Josip Braco, 85, 86, 234',
Tomšič Ivica, 358
Tonkovič Andrija, 33
Tonkovič Ivan, 81
Topalovič Živko, 41
Topolnjak Joža Kenjo, 81
Topolnjak Jure, 80, 236
Tor Ivan, 80, 71, 360
Toth Osvald, 228
Toth Vilko, 233
Trbojevič Jovo, 157
Trbojevič Lazo, 379
Trbojevič Mane, 483, 502, 507
Trbojevič Pero, 197, 381
Trbovič Dmitar, 56
Trbovič Đuro, 160, 554
Trbovič Gojko, 56
Trbovič Gojko Cošan, 160
Trbovič Marko, 56, 150, 162, 191, 535
Trbovič Nada, 489
Trbovič Nikola, 56, 160
Trbovič Pero, 56
Trbovič Rajko, 555
Trbovič Rade, 524
Treppo, 49
Trifunovič Dušan, 70, 79, 82
Trivanovič Stanko, 217
Trkulja Stanko, 172, 198
Trkulja Svetozar, 265
Trkulja Vasilija, 304, 322
Tminič Dragan, 288
Trninič Mičo, 391, 446, 450
Trninič Sofronije, 42
Trstenjak Davorin, 43
Tubič Ljuban, 534
Tuđman Franjo, 574
Tuđman Stjepan, 523
Tumpić Stjepan, 223
Tupak Stjepan, 135
Turk Zdenka, 55
Turkalj Josip, 68, 88
Turkalj Mile Cimerman, 86
Turkulin Artur, 41, 43, 44, 46, 47, 150, 151, 162, 163, 215, 221, 225, 226, 281, 295, 359, 418, 421, 447
Turkurin Drago, 488
Turujlija Jure, 96
Turner, 65
Turza Herta, 59, 168
Tus Andrija 161
Tuškanac Josip, 46, 135, 151, 153
Tvrdinič Božo, 43
Uiberreither Siegfried, 112
Ugarkovič Stipe, 574
Uglješa Sava, 216
Ulemek Ljubica Ljuba, 388, 489, 492, 500, 502, 504, 507
Ulemek Maksim, 211
Ulemek Marko, 294
Umljenović Grga, 43, 44
Urban Stjepan, 319
Uzelac Branko, 494, 498
Uzelac Miloš, 215
Vajks Albert, 64, 76, 559
Valčić Marko, 34
Valentič Mirko, 30, 574
Valjan Vladimir, 574
Vanić Miloš, 514, 516 518
Varalia Simo, 264
Vasić Duka, 363, 481
Vasiljevič Jovan, 574, 575
Vasiljevič Petar, 35
Vasiljevič Simo, 35
Vatovac Srečko, 388, 410
Večeriniović Đuro, 157, 158, 198
Vejnovič Moša, 489
Vejvoda Ivo, 33, 151, 162, 185, 191, 196, 193, 198
Velimirovič Đuro, 58
Velimirovič Matije Đuro, 50
Velimirovič Mihailo, 156
Veljacić Ale-Alija, 277, 278, 350
Venko Ivan Japek, 388
Vergaš Dušan, 172, 175, 176, 198, 276, 278, 287, 288, 555
Vergaš Pepina, 175, 176
Verhas Josip, 106
Verner Ivan, 77
Veselica Bogdan, 198
Veselinović Kovačević Gojko, 498
Vezmar Gojko, 149
Vezmar Ilija, 139
Vidaković Đuro, 157, 158, 198
Vidaković Nikica, 97, 98
Vidaković Mate, 97
Videković Pavao, Ivan, 363, 356, 386
Videković Ivan, 44
Vidmar Josip, 367, 575, 577
Vidnjevič, nadporučnik 272

Vidovič Milan, 168
Vidovič Mile, 170
Vidovič, Nikola, trgovac 170
Vidovič Nikola, 146, 170, 185, 192, 195, 199, 230, 233, 239, 240, 243, 246, 249, 265, 356, 359, 365, 392, 420, 506, 524, 555
Vidovič Nikola II, 249, 329
Vignjevič Milutin, 367
Vila Branko, 66
Vilic Dušan, 498 , 518
Vilic Slavko, 495
Vinakovič Andrija, 240
Vinčič Petar, 217
Vinčič Živko, 36
Višnjič Rafailo, 278
Vitas Pero, 353
Vitič Dušan, 537
Vitkovič Drago, 88
Vladič Adam, 314, 339, 341, 409
Vladič Petar, 341, 358
Vlahovič Joža, 392, 397, 498
Vlahovič Veljko, 59, 575
Vlaisavljjevič Vljajko, 457
Vlajnič Dušan, 55, 360
Vlatkovič Matija, 43
Vlatkovič Petar, 43
Vojnič-Slavnič Anka, 487
Vojnovič Mihailo, 418
Vojnovič Armak Pero, 306
Vorkapič Ilija, 349
Vorkapič Jelica, 349
Vorkapič Marica, 304, 324
v^račarevič Ljuban, 27
Vraneševič Milka, 42, 483, 485, 486, 487, 488, 491, 518
Vučetič Jovan, 198, 249, 423
Vučičevič Joso, 42
Vučinič Dmitar, 372
Vuči nič Petar, 139
Vučinič Simo, 54, 226, 360, 372, 555
Vučinič Sofija, 504
Vučkovič Mila, 492, 493, 502
Vučkovič Milan, 341
Vučkovič Milič, 168, 328, 309
Vučkovič Moča, 214
Vučkovič Mojsije, 198
Vučkovič Pero, 216
Vučkovič Jandrič Pero, 216
Vučkovič Petar Džodan, 191, 202, 520
Vučkovič Sava, 214
Vučkovič Stevo, 309, 485
Vuga Kata, 518
Vujácié Marko, 525
Vujaklija Đuro, 218
Vujaklija Kata, 488
Vujaklija Milič, 347
Vujaklija Stevo, 218
Vujaklija Stojan, 58
Vujaklija Stojan Cokan, 36, 37

Vujakovič Milka, 488
Vujakovič Stevo, 516
Vujanič Anka, 488
Vujasinovič Todor, 367, 532, 543
Vujčec Nikola, 554
Vujčić Anka, 501
Vujičić Lugarevič Milan, 36
Vujčić Đuro, 53
Vujčić Lazo, 246
Vujčić Ljubo, 197
Vujčić Ljubica, 504
Vujčić Milan, 400
Vujčić Milan Klipan, 36
Vujčić Nikole Rade, 274
Vujčić Simo, 230
Vujčić Anka, 156, 363. 364, 5^1, 345
Vujičić Ljubo, 329
Vujičić Milan, 105
Vujičić Milica, 248, 482, 488, 489, 490, 507, 524
Vujičić Mirko, 217
Vujičić Nikola, 513, 517
Vujičić Radoš, 50, 146, 148
Vujičić Đuro, 224, 339
Vujič Nikola, 44, 483, 485
Vujič Nikole Rade, 264
Vujič Stevo, 507
Vujnovič Dane, 391
Vujnovič Milan, 354
Vujnovič Naka, 149
Vujnovič Stevo, 495
Vukelič Branko, 57, 524
Vukelič Dušan, 56, 148, 149
Vukelič Đuro, 215
Vukelič Ivan, 162
Vukelič Ljuban, 148
Vukelič Nikica, 56
Vukelič Savo, 160, 524, 555
Vukičevič Josip, 217
Vukičevič Julika, 217
Vukič Ivan, 48, 247, 3,63
Vukič Josip, 48
Vukič Marko, 84
Vukmanovič Stipe Pavle, 287, 301
Vukmanovič Svetozar, 367, 391
Vukmirovič Marija, 524
Vukmirovič Pero, 518
Vukobratovič Božo, 104, 110, 120, 121, 122, 126, 575
Vukobratovič Mile, 197, 381
Vukobratovič Miloš, 347, 365
Vukobratovič Petar, 117, 118
Vukobratovič Vaso, 468
Vukos Miloš, 136
Vukovič Nikola, 545
Vukovič Vujo, 360
Vuksanovič Mica, 489
Vuksan Joža, 236
Vuksan Mijo, 246
Vuksan Miloš, 138
Vuksan Pekiša, 342, 390, 391

Vuletić Đuro, 214
Vuletić Vaso, 214
Vurdelja Branko, 104
Vuruna Simo, 34

Weesenmayer Edmund, 76
Weichs von Maximilian, 53, 65

Zagorac Miloš, 370
Zagrović Dragan, 148
Zajc Jure, 149
Zajšek Bogdan, 365
Zane, kurir, 364
Zanussi Giacomo, 575
Zastavniković Marica, 352, 489
Zatezalo Đuro, 10, 18, 166, 206,
211, 212, 213, 215, 252, 328, 385,
388, 479, 501, 504, 510, 516, 517,
575
Zatezalo Mileta, 352
Zatezalo Simo, 197
Zdjelar Đuro, 198
Zdjelar Miloš, 58, 198
Zebić Janko, 163
Zec Mico, 217
Zec Milka, 218
Zec Milovan, 43, 44
Zečević Vlada, 367, 532, 543
Zgaga Mirko, 263, 273
Zimolo Ante, 528
Zimonja Milan, 398
Zinajić Petar, 66, 88, 89, 103, 104,
110, 120, 121, 122, 123, 130, 132,
108, 119, 198, 558, 575
Zlatar Jovića, 294
Zlatic Savo, 145, 165, 173, 193,
196, 225, 251, 252, 356, 357, 378,
379, 380, 480, 482, 575
Zlonoga Ilija, 218
Zmajlović Mijo, 80
Zoran Božidar, 86
Zorić Milka, 488

Zrinski, 25
Zrnić Bude, 302, 320
Zrnić Marko, 160
Zrnić Mićan, 160, 162
Zubanović Jovo, 498
Zuber Stojša, 517

Žagarac Ilija, 329
Žagarac Miloš, 351
Žagrović Dragan, 149
Žalac Joso, 69
Žalac Tomo, 500, 501, 504, 524
Žalić Zuhdija, 350, 370
Žanić Milovan, 77, 103, 104
Žarković Grujića, 524
Zarković Miloš, 36
Žagarac Ilija, 50, 51, 329
Željeznjak Josip, 168
Žesković, 485
Žic Miloš, 401, 402
Židovec Feliks, 78
Židovec Vladimir, 78
Žiga Danica, 306
Žigić Rade, 347
Žilić Bariša, 78
Žinić Josip, 98
Živanović Branko, 136
Živanović Stanko, 218
Živković Dušan, 466, 575
Živković Dragica, 489
Živković Gligo, 216, 222
Živković Gligorije, 39
Živković Ivan, 99
Živković Lazo, 350
Živković Milić, 214
Živković Nikola, 72, 575
Živković Stanko, 216
Živković Vasilj, 314
Žlepalo Mirko, 85
Žunac Mijo, 83, 84
Žutić Branko, 117, 205, 206, 207,
208, 211, 240, 241, 292, 500, 507,
575

Abatova gora, 335	207, 208, 209,210,211, 214,215,
Abez, 167, 169, 171, 177, 206, 238,	216, 218, 219,220,221, 222,223,
258, 263, 279, 299, 345, 519, 535,	224, 225, 226,227,228, 229,231,
539	232, 233, 247,250,252, 253,254,
Abdić brdo, 472	281, 282, 283,285,286, 287,288,
Adide, 29	289, 290, 291,292,293, 294,296,
Ajdovščina, 63	311, 312, 313,314,315, 317,318,
Ajzenštat, 72	320, 337, 339,340,341, 342,343,
Albanija, 63, 64, 75, 456	344, 345, 346,347,348, 349,350,
Amerika, 48	354, 355, 359,371,372, 373,374,
Andelina kosa, 216, 219, 223, 312	375, 376, 377,378,379, 380,381,
Arapov dol, 472	383, 384, 385,386,387, 388,389,
Arkot, 29	390, 399, 400,401,402, 403,405,
Aspema, 29	407, 408, 409,410,411, 412,413,
Augušanovac, 359, 363, 367	414, 416, 417,420,421, 425,426,
Austerlic, 29	428, 429, 431,438,443, 445,447,
Austrija, 25, 26, 30, 31, 72, 112,	448, 450, 451,452,453, 457,458,
439, 558	459, 460, 461,463,465, 466,468,
Austro-Ugarska, 18, 30, 31, 51	469, 470, 479,483,484, 485,486,
	487, 488, 489,490,491, 493,494,
	495, 496, 497,498,499, 500,506,
Babina Jama, 347	507, 508, 509,510,511, 512,513,
Babina gora, 169, 173, 184, 255	514, 515, 516,517,518, 519,520,
Babina Rijeka, 133, 163	521, 524, 529,530,531, 532,533,
Bajića jama, 134	534, 535, 536,537,538, 539,540,
Bačka, 75, 471	541, 542, 543,552,553, 557,558,
Bačuga, 39, 227, 283, 313, 377,	563, 568, 573,575
550	Banija u Karlovcu, 78
Bakar, 75	Banijski trokut, 344, 374, 410,
Bakšaiš, 473	496
Balčin most, 175	Banijsko polje, 228
Balinac, 37, 117, 169, 217, 286,	Banova Jaruga, 288
452, 487, 488	Banovina Hrvatska, 39, 51, 60,
Balinoi, 408	70, 567
Balinka Jama, 159, 352	Banska Selnica, 81, 480
Balinovac, 442	Banski Grabovac, 19, 95, 118,
Balkan, 62, 64, 72, 103, 425	163, 169, 535
Baljevac, 396, 403, 471, 472	Banski Kovačevac, 33, 54, 81, 84,
Banat, 75	125, 230,236,237, 239,245,246,
Banija, 1, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14,	252, 253,256,265, 297,302,303,
15, 18, 22, 23, 24, 26, 30, 31, 32,	358, 362,369,419, 421,422,423,
34, 35, 41, 46, 47, 49, 52, 55, 60,	480
61, 63, 65, 66, 70, 71, 73, 95,	Banski Moravci, 185, 192, 235,
96, 97, 98 , 99, 100, 101, 102, 104,	303, 581
110, 117,118,128, 132, 133,134,	Banja Luka, 62, 99, 114, 132, 285,
136, 137,138,141, 142, 143,145,	405, 416
147, 148,151,153, 154, 155,162,	Banjon, 514
163, 164,165,167, 169, 172,181,	Baranja, 64, 471
182, 183,184,185, 190, 191,192,	Barča, 64
193, 194,195,196, 197, 198,199,	Bari, 386
200, 201,202,203, 204, 205,206,	

Barilović, 15, 20, 50, 60, 220, 244, 255, 256, 398, 408, 460, 476, 505

Basare, 129

Basta, 305

Bastino brdo, 399

Baštra, 514

Batinova Kosa, 304

Batnoga, 128, 232, 247, 254, 255, 317, 351, 446

Batur, 13

Bavarska, 29

Beč, 25, 26, 30, 32, 61, 64

Begovac, 92, 157

Begovica, 216

Begovići, 222, 313, 339, 375, 377, 451, 512

Begov Han, 405

Begovo Brdo, 128, 306

Begunje, 113

Bela Crkva, 27

Bela krajina, 7, 63, 94, 221, 394, 407, 412, 471

Belaj, 466

Belgija, 53

Bender-vijadukt, 293, 294

Beograd, 7, 11, 19, 33, 41, 55, 59, 62, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 75, 79, 93, 94, 104, 109, 112, 113, 115, 119, 120, 123,125,127, 133,135, 139, 141, 145,147,149,150,151, 153, 157, 159,161,162,163,171, 193, 196, 199,202,206,208,209, 210, 213, 220,221,222, 226,228, 229,231, 233,234,237,241,243, 246,254, 255,256,257,258,259, 261, 262, 264,265,266,267,268, 270,271, 272,274,275,276,279, 280,284, 286,287,288,289,293, 311, 312, 314,317,318,319,338, 339, 346, 348,355,356,371,373, 379, 380, 383,339,346,348,355, 356, 371, 373,379,380,383,390, 392, 393, 394,395,397,398,399, 400,401, 402,403,405,406,407, 408,409, 413,414,415,416,417, 419,421, 425,429,430,432,433, 435, 436, 438,441,443 ,444,447, 448, 449, 451,452,453,454,455, 456, 457, 459,460,462 ,464,465, 467, 471, 473,474,475 ,477,521, 538, 545, 546,548,550,551,553, 555,557, 558,559,560,561,563, 564, 565, 566,567,568,569,570, 571,572, 573,574,575,577,578, 579

Bestрма, 283

Berlin, 28, 141

Berezina, 29

Bešlinac, 35, 96, 313, 314, 339, 341, 344, 495

Bihać, 7, 14, 34, 70, 78, 79, 91, 93, 95, 114, 122, 167, 396, 403, 404, 405, 406,410,412,424,426,427, 429, 430,433,434,437,438,444, 448, 449,463,464,470,471,472, 473, 475,509,538,539,540,563, 569

Bihaćka krajina, 569

Bihaćka Republika, 412, 538

Bijela, 438

Bijele Stijene, 25

Bijele Vode, 37, 226, 217, 224, 453, 487

Bijelići, 303, 308

Bijeli Klanec, 1178

Bijeli Potoci, 388, 520

Bijelnik, 215, 220, 314, 315, 377, 408, 512

Bijelo Polje, 430, 439, 440

Bileći, 366

Bilo, 269

Bilo-gora, 95, 287, 288, 401

Biljeg, 128, 267, 271, 275, 277, 278

Biokovo, 451

Bistrica, 435

Bitovnja, 436

Bizići, 503

Bjelazi, 160

Bjelovac, 288, 416, 470

Bjelovar, 27, 95, 106, 107, 114, 135, 136, 288, 469, 451

Bjeloshi, 301, 359, 361

Bjeljavina, 83, 214, 282, 318, 347, 372, 456, 503

Blagaj, 66, 104, 107, 108, 109, 184, 190, 247, 256, 259, 319, 398

Blagojević-Brdo, 257

Blata, 92, 157, 158, 159

Blatna, 227

Blatnica, 48, 354, 467

Blatuša, 123, 172, 174, 175, 182, 210, 318, 456, 651

Blažević-Tuk, 155

Bled, 112

Blinja, 18, 20, 42, 43, 44, 95, 216, 403, 510, 512, 514

Blinjski Kut, 283, 375, 402, 418, 351

Bliznac, 119, 120, 396

Bobari, 402

Bobovac, 18, 20, 38, 95, 402, 470

Bogovolja, 129, 173, 180, 185, 198

Bojanci, 353

Bojanići, 170

Bojna, 14, 163, 218, 375, 447, 454, 487, 551

Bojska, 435

Bolivija, 356

Boljanići, 440

Borak, 402

Bori, 113
Borodin, 29
Borojevići, 223, 377, 402, 415, 553
Borovita, 218
Bosanci, 352
Bosanska Bojna, 166, 448, 514
Bosanska Dubica, 70
Bosanska Gradiška, 114
Bosanska Kostajnica, 46, 70, 96, 222
Bosanska Krajina, 7, 17, 41, 70, 115, 122, 136, 138, 191, 203, 221, 225, 226, 252, 293, 294, 306, 375, 389, 403, 404, 410, 412, 426, 445, 450, 454, 455, 457, 466, 468, 500, 530
Bosanska Krupa, 70, 114, 396, 403, 404, 424, 427, 428, 429, 430
Bosanska Otoka, 132
Bosanski Novi, 36, 46, 70, 71, 95, 114, 132, 135, 151, 376, 403, 404, 414, 415, 416, 424, 428, 458, 459
Bosanski Petrovac, 114, 426, 428, 433, 434, 435, 437, 438, 489, 510
Bosansko Grahovo, 435
Bosiljevo, 21, 184, 338, 353, 372, 373, 394, 476, 504, 505
Bosna, 7, 26, 63, 70, 71, 76, 79, 114, 115, 145, 227, 228, 242, 285, 299, 341, 346, 366, 367, 370, 374, 375, 383, 393, 404, 407, 412, 426, 428, 429, 431, 434, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 445, 471, 500, 502, 510, 511, 530, 541
Bosna i Hercegovina, 7, 31, 75, 95, 96, 103, 105, 120, 126, 130, 195, 378, 406, 416, 450, 452, 454, 455, 523, 530, 548, 553, 560, 566, 572
Bosničev podrum, 140
Bović, 21, 51, 53, 55, 60, 117, 123, 125, 126, 147, 157, 169, 171, 174, 181, 185, 192, 193, 195, 207, 209, 210, 213, 220, 235, 236, 237, 238, 240, 242, 243, 244, 258, 263, 265, 286, 299, 301, 303, 304, 305, 309, 447, 540
Božici, 231, 259
Brač, 75, 553
Brajdić Selo, 88
Brata, 467
Bratislava, 25
Brčko, 114
Brdari, 300
Brdo, 178, 197, 257, 480
Brdani, 283, 375, 487
Brebemica, 468
Bregova, 454
Brekovica, 454, 465, 472
Brest, 247, 256
Brestik, 216, 226, 291, 292, 241, 487
Breza, 106
Brezija, 124, 125, 241
Brezno, 151, 160
Brezovac, 119, 129
Brezova Glava, 169, 256, 395, 396, 424, 554
Brezovica, 151, 153, 154, 163, 220, 754, 787
Brezovo Polje, 37, 217, 312, 385, 408, 447
Brežani, 84
Bribir, 95
Brežice, 64
Brinje, 25, 162, 549, 551, 552
Brinjski kraj, 162
Brijebrovna, 228
Brkići, 309
Brlog, 25
Brnjavac, 210, 213
Brnjeuška, 38, 218, 403, 554
Bročanac, 119, 123, 173, 180, 186, 198
Brod Slavonski, 27
Brod na Kupi, 63, 459, 473
Brođani, 84, 476
Brubanj, 37, 385, 408, 487, 513
Brubno, 228, 229, 313, 448, 551
Bruck, 26
Brusovača, 172, 271, 535
Brvnica, 405
Bublen, 269, 272, 274
Bublinac, 269
Bubnjarci, 353
Bučica, 18, 19, 95, 114, 115, 117, 118, 171, 185, 207, 231, 238, 239, 247, 253, 258, 299, 423, 447, 448, 451, 505
Budačka Rijeka, 51, 201, 211, 255, 256
Budački, 348, 497
Budačko Brdo, 13
Budaševo, 47
Budinjak, 360
Buenos Aires, 569
Bugar, 129, 173, 180, 185, 186, 198
Bugarska, 63, 64, 66, 72, 75
Bugojno, 114, 435, 436
Buhača, 306
Bukova glava, 125, 302, 369
Bukovac, 179, 197
Bukovica, 127, 154, 210, 299, 304, 407
Bulati, 300
Bunić, 391
Bunjevci, 352
Burić-Selo, 199, 372, 391, 538
Burići, 123, 173, 259, 310, 372
Busići, 305, 306
Buševac, 467

Buvača, 255

Buzeta, 14, 37, 217, 313, 385, 388, 389, 487

Bužim, 226, 449, 454, 455

Cazin, 93, 114, 167, 255, 262, 343, 396, 427, 444, 448, 449, 464, 465, 467, 473, 479, 507, 514

Cazinska krajina, 132, 145, 166, 182, 227, 228, 250, 291, 344, 405, 406, 455, 457, 458, 463, 468, 475, 496, 531, 538, 563

Caprag, 99, 135, 136, 154

Capraška Poljana, 451

Celovac, 64, 113

Celje, 64, 112, 477

Gepeliš, 409

Cerik, 415

Cerje, 286

Cerknica, 63

Cerkno, 63

Cerkniško jezero, 62, 63

Cerovac, 255, 317, 347, 398

Cerovnik, 139

Cerovski Vrh, 348

Cetin, 25

Cetinjska Županja, 26

Cetingrad, 15, 20, 50, 60, 84, 88, 92, 93, 115, 116, 117, 120, 121, 123, 175, 184, 221, 232, 233, 247, 249, 250, 254, 255, 256, 260, 268, 306, 319, 320, 338, 349, 351, 397, 404, 406, 427, 431, 432, 445, 446, 448, 449, 450, 501, 538, 550, 574

Cinear, 435

Cirih, 29

Cirkveno, 25

Crevarska Strana, 123, 175, 190, 275, 318, 400, 419

Crikvenica, 191, 354

Crkveni Bok, 18, 20, 38, 39, 95, 220, 375, 511

Crkvište, 175

Crnac, 47, 154, 554

Crnaja, 173, 180, 184, 185, 198

Crna Draga, 80, 81, 232, 236, 286, 302, 359

Crna Gora, 7, 26, 75, 366, 371, 429, 433, 435, 437, 439, 440, 443, 456, 483, 530, 541, 549

Crna Lokva, 172, 173, 177, 182, 190, 197, 201, 233, 246, 260, 311

Cma-lokva, 191, 194

Crna Mlaka, 361, 370

Crna Vlast, 420

Crni Lug, 409, 452

Crni Potok, 123, 174, 175, 178, 210, 255, 267, 305

Crni vrh, 437

Crno Vrelo, 179, 198, 308

Cvetkovečka šuma, 360

Cvijanović-Brdo, 171, 179, 184, 198, 211, 214, 261, 297, 308, 382, 387, 395, 492, 506

Cvitković, 122, 166, 319

Cvitović, 87, 247, 256, 306, 346

Cvjetnovac, 246, 256, 258, 263, 265

Čabar, 63, 473

Čajniče, 413, 439, 440

Čapljina, 40

Čatnja, 506

Čavić-Brdo, 215, 219, 220

Cavlovica, 164

Čazma, 114, 287, 288, 372

Cehoslovačka, 552

Čehotina, 440,

Cekeliši, 422

Cememica, 16, 51, 60, 117, 127, 210, 212, 244, 247, 256, 258, 263, 303, 304, 318, 382, 415, 421, 423

Čemernica rječica, 13

Cerkezovac, 129, 164, 220, 224, 375

Černiča Vas, 369

Češka, 28

Češko Selo, 409

Cičino groblje, 207

Čikreda, 27

Corkovača, 132

Corte, 161

Čremušnica, 126, 185, 210, 213, 235, 239, 240, 299, 304, 447

Črnomelj, 221, 394, 424, 459

Čukur, 123, 134, 231, 256, 380

Čungar, 160

Čunkova Draga, 370

Čuntići, 133, 283, 409, 410

Čelapov most, 262

Core, 283, 313

Corić-Luka, 496

Čujić Brdo, 123

Čulumska kota, 257, 277

Čurevo, 441

Čuruvije, 186

Dabar, 91, 157, 180, 190, 198, 463

Dabma, 37, 217, 385, 487

Dalmacija, 7, 8, 25, 26, 75, 149, 292, 294, 295, 337, 344, 373, 389, 390, 395, 426, 456, 471, 483, 496, 515, 521, 524, 528, 530, 541, 548, 555, 558, 572

Dalmatinska Varoš, 446

Danica, logor, 139, 162

Dangube, 312, 315, 341

Danilovgrad, 366

Daruvar, 402

Debelo Brdo, 221

Debela Kosa, 119, 176, 177, 182, 186, 190, 197, 199, 201, 279, 304, 305

Debela kosa, 123, 156, 173, 176, 184, 191, 195 , 201, 231, 233, 244, 257, 259, 271, 272, 320, 391, 419, 420, 468, 538, 574

Dedina Draga, 166

Dejanovići, 215, 223

Delčin, 552

Delić-Poljana, 128, 351

Delnice, 49, 85, 86, 145, 166, 170, 191, 221, 251, 460, 552

Derventa, 114

Desni Degoj, 447

Desni Štefanki, 55, 80, 81, 235, 247, 265, 310, 347, 359, 363, 367, 368, 369, 371, 392

Desno Sredičko, 359, 370

Devčić — Selo, 84

Devinska Nova Ves, 25

Dinarsko gorje, 14

Divo Selo, 550, 570

Divuša, 18, 19, 95, 96, 97, 132, 415

Dobra, 140, 460, 463, 476

Dobra Sela, 514

Dobretin, 313, 341, 375, 487

Dobretin Donji, 400, 414

Dobretin Gornji, 375, 487

Dobrići, 302

Dobrna, 64

Dobro-Selo, 384

Dodoši, 416, 417, 451

Dokići, 211

Dolenjsko, 412

Domačaj-lug, 123, 128

Domagović, 393

Donja Budičina, 283

Donja Čemernica, 303, 304

Donja Dobretina, 400, 414

Donja Glina, 247, 308

Donja Hrastovica, 39

Donja Komora, 313, 488

Donja Kupčina, 20, 48, 80, 81, 235, 297, 299, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 398, 406, 555, 578

Donja Pastuša, 216, 223, 399

Donja Posavina, 402

Donja Selnica, 13

Donja Stupnica, 488

Donja Štajerska, 75, 112, 113, 114

Donje Bare, 442

Donje Dubrave, 57, 141, 156, 184, 190, 214, 263, 319, 349, 352, 353, 354, 358, 359, 398, 460, 535, 551

Donje Pazarište, 549

Donje Pokuplje, 49

Donje Primišlje, 211

Donje Selište, 37, 217, 452, 488, 549

Donje Taborište, 129, 240

Donje Vukovsko, 435

Donje Zimlje, 438

Donji Budački, 257

Donji Hrastovac, 133, 163, 402, 487, 488

Donji Kirin, 235, 240, 265, 304

Donji Klasnić, 216

Donji Kukuruzari, 487

Donji Lapac, 290, 383, 433, 472

Donji Miholjac, 103

Donji Ostri Vrh, 49

Donji Sadilovac, 130

Donji Sjeničak, 185, 192, 210, 213, 235, 237, 243, 299

Donji Skrad,' 177

Donji Vakuf, 435

Donji Žirovac, 164, 226, 313, 341, 377, 378, 385, 488

Došeni, 550

Draganići, 20, 22, 49, 60, 145, 184, 220, 393, 479

Draganička suma, 360

Dragaš Sedlo, 360

Drage, 297

Dragotina, 37, 217, 341, 487, 554

Dragotuše, 394

Draškovac, 314

Drava, 25, 64, 66, 67, 471, 475

Dravograd, 64

Dražbenica, 512

Dremovština, 549

Drenčina, 47

Drenovac, 37, 217, 487

Drenovača, 429, 430

Drenovica, 393

Dretulja, 159

Drezden, 29

Drežnica, 20, 56, 57, 86, 139, 140, 145, 149, 150,151, 159, 160,161, 162, 1163, 164,166,167,185,191, 207, 220, 258,290, 319, 346,352, 384, 520, 535,552, 553, 555,560, 568

Drežnik-Grad, 15 , 20, 84, 88, 109, 119, 122, 130,185, 186, 231,247, 249, 281, 306,317, 318, 338,349, 352, 380, 396,429, 433, 463,467, 468, 471, 549

Drina, 63, 103, 105, 439, 466

Drinić, 444

Drugomišlje, 160

Drvar, 7, 110, 114, 428, 434, 435, 466, 499, 510

Dubica, 18, 20, 38, 95, 133, 220, 410, 428, 451, 553

Dubovac, 49	Foča, 339, 440, 442, 443, 553
Dubravka, 25	Frkašić, 430
Dubrovčak, 47	Furjan, 84, 129, 130, 173, 180, 185, 198, 396, 429
Dubrava, 104, 186, 553	Fužine, 166, 191, 549
Dubrave, 149, 150, 151, 178, 184, 190, 191, 197, 249, 338, 353, 372, 373, 460	Gabrići, 274
Dugi Gaj, 129	Gacka, 95, 430
Dude, 272	Gacko, 412, 439, 440
Dujić-gaj, 129	Gačeša-Selo, 178, 197
Duga luka, 119	Gačešin logor, 215, 221, 223, 224
Duga Resa, 10, 13, 20, 22, 24, 49, 60, 66, 78, 94, 128, 130, 132,165, 168, 220, 338,421, 460,466,476	Gage, 35, 312, 414, 415, 487, 512, 551
479, 480, 505,533	Gaj, 129
Dugo Selo, (Lasinjsko), 116, 124, *25, 126, 128,185, 192,210,213	Galdovo, 46, 47, 71
237, 239, 240,243, 258,355,368	Garešnica, 288, 402
371, 372	Gavge, 119
Dugo Selo, 564	Gaza, 49
Dukići, 303	Gejkovac, 265, 267 , 269, 446
Durnače, 44	Generalski Stol, 13, 20, 86, 184, 220, 398, 432, 460, 461, 463, 466, 468, 476, 477
Dunarić na Kupi, 358	Gera, 364
Dunav, 63	Gersakov mlin, 173
Dunjak, 211, 214, 338, 382, 383, 387, 456, 492, 497, 506,	Glamoč, 435, 511
Duvanjsko polje, 435	Glamočko polje, 434, 435
Duvno, 435, 436	Glavatičevo, 438
Dužice, 46, 134, 286	Glavica-brdo, 121
Dvor na Uni, 8, 9, 11, 15, 18, 21, 24, 35, 41, 46, 62, 66, 95, 96, 97, 100, 104, 114,132, 133, 137,138, 145, 151, 164,220, 222, 224,225, 226, 227, 228,281, 283, 285,313, 3*4, 339, 341,342, 343, 344,376, 383 , 399, 403 , 414, 415, 427, 452, 453,455, 459,485 , 494,495 ,498, 510, 511, 512,513, 514, 517,518, 533, 534, 537,550, 551, 554,558	Glavica kod Cetingrada, 121, 256
Dvorište, 110, 505	Glavičani, 487
	Glibadol, 91, 157, 184
	Gliboki Brod, 84
	Glina, 9, 13, 15, 18, 19, 39, 41, 46, 49, 55, 59, 60, 66, 78, 81, 82, 95, 97, 98, 99, 100, 104, 109, 110, 111, 115, 117,118,119,132, 134,137, 138, 145,146,147,151, 154,163, 167, 172,182,183,185, 192,210, 216, 217,218,219,220, 221,224, 225, 226,227,229,238, 243,263, 281, 283,285,291,292, 305,313, 314, 318,339,340,342, 343,344, 350, 355,375,377,383, 385,386, 399, 408,409,410,414, 416,421, 423, 424,426,427,428, 445,446, 447, 448,450,451,452, 453,456, 461, 465,468,485,486, 487,491, 494, 495,496,498,506, 511,513, 514, 517,518,527,528, 533,534, 549, 550,551,552,553, 554,558, 564, 565,566,570,572
	Glinica, 13, 14, 123, 145, 166, 238, 260, 262, 271, 445, 514
	Glinško Novo Selo, 38, 227, 228
	Glinški Trtnik, 218
	Glinško Vrelo, 346
	Globomički most, 456, 460, 461, 463
	Goj kovač, 306
	Gojković, 123
	Gojio, 287, 288, 293, 401, 412, 550

Golinja, 126, 210, 213, 240, 299, 304
Golubovac, 132, 415
Gomirje, 139, 149, 150, 151, 162, 164, 166, 191, 263, 463, 535, 552
Gora, 18, 20, 41, 42, 44, 95, 97, 100, 138, 220, 224, 242, 243, 409, 416
Goražde, 439, 440
Gorenjsko, 75, 113
Gorička, 225
Gorička grofovija, 26
Gorjanci, 370
Gornja Čremušnica, 240, 303, 309
Gornja Glina, 247
Gornja Komora, 313
Gornja Krajina, 26
Gornja Mlinoga, 215
Gornja Pastuša, 216
Gornja Vas, 370
Gornja Velišnja, 375
Gornja Vlahinička, 287
Gornje Dubrave, 20, 57, 141, 156, 184, 190, 211, 214, 349, 352, 460, 505, 516, 535
Gornje Primišlje, 129, 156, 172, 179, 211
Gornje Selište, 37, 218, 224, 487
Gornje Taborište, 240
Gornje Zemlje, 438
Gornji Budački, 310, 337, 347, 348, 489, 497, 501, 504, 519
Gornji Grabovac, 231
Gornji Hrastovac, 39, 40, 133, 451, 470
Gornji Kirin, 235, 240, 241, 265
Gornji Klasnić, 216, 219, 220
Gornji Lapac, 430, 472
Gornji Milanovac, 366
Gornji Sjeničak, 185, 192, 210, 213, 235, 237, 241, 243, 295, 302, 309, 333, 370, 406, 538
Gornji Skrad, 115, 176, 179, 197, 408, 506
Gornji Vakuf, 434, 435, 436, 437, 438
Gornji Vlahović, 287
Gornji Zatezalo, 353
Gornji Žirovac, 164, 385
Gornjokarlovačka eparhija, 142
Gorski kotar, 7, 49, 81, 83, 92, 100, 145, 146, 149, 150, 159, 161, 162, 166, 167, 170, 172, 173, 182, 184, 185, 191, 196, 202, 204, 207, 220, 232, 262, 290, 292, 294, 295, 314, 337, 343, 344, 345, 346, 348, 352, 372, 383, 384, 389, 390, 391, 398, 419, 432, 445, 446, 449, 459, 461, 463, 468, 471, 472, 496, 500, 507, 513, 515, 520, 521, 524, 530, 535, 536, 552, 564, 565, 572
Gospić, 27, 91, 103, 104, 106, 111, 139, 424, 430, 461, 472, 549, 553, 554
Gostivar, 75
Grabar, 117
Grabberje, 351, 409, 416
Grabovac, 88, 104, 129, 221, 224, 231, 234, 283, 310, 487
Grabovica, 313
Grabovčani, 465
Grabovlje, 121
Grabovnica, 114
Grabovsko, 115
Grabrk, 352
Grac, 64, 65, 112, 113
Gračac, 106, 457
Gračanica, 37, 114
Gračani, 184
Gradac, 41, 236
Gradina, 222, 449, 555
Gradina u Kladuši, 449
Gradišće, 25
Gradnica, 14
Gradusa, 18, 20, 42, 43, 95, 375, 377, 402, 510, 512, 514, 516
Granik, 134
Grčka, 65
Grđevac, 469
Greiben, 375
Greda, 134
Gređani, 83, 104, 117, 169, 282, 452, 535
Grizani, 354
Grgin brijeg, 139
Grmeč, 227, 228, 285, 375, 444
Grmušani, 488
Groblje, 415
Grubišić brdo, 399
Grubišno Polje, 114, 401, 469
Guberina, 300
Gudovac, 106
Gušće, 29, 95, 220
Gvozdansko, 96
Habsburška Monarhija, 15
Hadžer Selo, 109, 110
Hajburg, 72
Hajduković Korana, 129
Hajtić, 31, 217, 224
Hasan Brijeg, 125
Heidelberg, 572
Hercegovac, 469
Hercegovina, 26, 366, 404, 439, 440, 483, 541
Hlebine, 469
Hoenlindena, 29
Hohkirka, 28
Hordek, 119
Hortusic, 28
Horvati, 290, 364, 368
Hrastelnica, 47, 134, 220

Hrastnik, 430
Hrastnica, 435
Hrastovac, 269
Hrastovica, 18, 20, 25, 41, 42, 95, 283, 314, 409, 452, 465
Hreljin Ogulinski, 139, 162
Hrbljina, 435
Hrčavka, 442
Hrčevo, 442
Hrtić, 314, 315
Hruščica, 72
Hrvatska, 9, 15, 18, 25, 26, 35, 41, 43, 47, 52, 67, 70, 71, 73, 76, 77, 81, 93, 94, 95, 96, 100, 102, 103, 104, 105, 111, 113, 120, 126, 129, 132, 143, 147, 148, 155, 189, 194, 195, 196, 204, 212, 215, 224, 244, 247, 249, 250, 261, 266, 274, 275, 290, 291, 293, 306, 319, 320, 341, 344, 349, 357, 365, 368, 376, 378, 382, 383, 388, 389, 390, 391, 400, 401, 402, 404, 409, 410, 411, 412, 420, 425, 428, 445, 468, 469, 470, 488, 492, 493, 494, 495, 499, 502, 504, 505, 519, 520, 521, 522, 526, 527, 528, 529, 534, 536, 537, 538, 543, 545, 546, 547, 558, 559, 560, 563, 572, 573, 574, 577, Hrvatska krajina, 569
Hrvatski Blagaj, 84, 107
Hrvatski Grob, 25
Hrvatski Hastau, 25
Hrvatski Wagram, 25
Hrvatsko primorje, 7, 49, 56, 150, 161, 162, 204, 232, 295, 372, 390, 432, 483, 524, 536
Hrvatsko Selo, 282, 318
Hrvatsko zagorje, 7, 172, 241, 289, 293, 373, 471, 483, 524, 530
Hum, 157, 180, 198, 359
Hvar, 75

Idbar, 438
Idrija, 63
Ilijina greda, 451
Ilirska Bistrica, 63, 459, 474, 475, 540
Ilova, 477
Ilovac, 201
Ilovačak, 13, 239, 247, 309

Imotski, 434
Irinovac, 104, 129, 130
Istok, 62
Istra, 291, 461, 472, 473, 475
Išeci, 299
 Italija, 65, 67, 68, 72, 75, 76, 90, 104, 130, 388, 431, 432, 458, 461, 462, 472, 574
Ivančica, 293, 401
Ivanić-Grad, 287
Ivan-planina, 437
Ivan-sedlo, 434
Ivanović Jarak, 84, 116
Ivanjska, 514
Ivoševići, 278
Izčić, 396, 397
Izčić-Grad, 396, 403, 404, 472
Izčić kula, 396
 227, 228, 230, 252, 257, 258
Jablanica, 434, 435, 437, 438
Jabukovac, 18, 20, 42, 44, 95, 215, 309, 312, 318, 417, 510, 512, 514
Jadovno, 104, 139, 162
Jadransko more, 91, 461, 463, 465, 384, 385, 387, 575
Jagodina, 57
Jagrovac, 267, 350
Jajce, 7, 62, 428, 435, 539
Jahorina, 442
Jakovović-brdo, 487
Jakšić most, 159
Jamari, 129
Jamarje, 185
Jamnica, 14, 132
Jamnička Kiselica, 79, 236, 374
Jancići, 156
Janozi, 229
Janja-Gora, 352, 467
Janjašće mlin, 352
Jarčevac, 274, 309, 310
Jasenak, 86, 150, 161, 162, 191, 220, 319, 352, 535, 552
Jasenovac, 70, 89, 125, 133, 134, 135, 234, 256, 275, 297, 393, 470, 290, 292, 294, 550, 559
Jasenova kosa, 270, 271, 272
Jasenovčani, 487
Jastrebarsko, 77, 94, 145, 297, 357, 371, 393, 424, 481, 552
Jaskovo, 20, 60, 479, 505
Javoranj, 18, 35, 95, 96, 510, 550
Javornica, 14
Javornik, 35, 36, 395, 396
Jegendorf, 28
Jelenska, 288
Jelenečka opština, 543
Jesenice, 185, 249
Jeseni dol, 163
Jezerac, 430
Jezerani, 150, 166, 463, 557
Johovica, 351, 352

Josipdol, 20, 86, 91, 92, 139, 220, 373, 463
Joševica, 37, 44, 215, 224, 552
Joviča, 448
Jović-kosa, 270, 272
Jugoistok, 112
Jugoslavija, 9, 11, 26, 33, 41, 43, 46, 47, 48, 52, 54, 55, 59, 61, 62, 63, 65, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 94, 101, 109, 110,112,116, 119,122, 125, 143, 145,146,157, 159,164, 167, 168, 177,183,186, 189,195, 196, 197, 202,216,224, 228,252, 254, 282, 289,291,293, 311,346, 350, 355, 356,360,366, 369,378, 379, 380, 381,383,390, 393,394, 398, 406, 407,413,425, 428,432, 459, 467, 471,475,489, 491,498, 505, 506, 515,519,520, 523,527, 529, 530, 531,532,534, 538,539, 541, 543, 545,546,547, 548,555, 557, 558, 559,560,561, 564,565, 566, 568, 570,572,573, 574,575, 578
Jukinac, 18, 19, 95, 98, 451
Julijske Alpe, 471
Jurakovac, 311
Jurga, 177, 197, 233, 246, 272
Jurići, 299, 503
Jurina brda, 167, 275, 277
Jurovski Brod, 220
Juzbašići, 319
Južna Amerika, 356

Kablar, 81, 303
Kablarski lug, 359
Kaline, 153, 154, 163, 215, 219, 223, 311, 313, 314, 374, 375
Kalinovica, 388, 389
Kalinovik, 289, 437, 438, 439, 440 442, 443
Kalnik, 287, 289, 293, 359, 373, 401, 451, 530, 541, 564, 573
Kalvarija, 236
Kamanje, 393
Kamenica, 366
Kamenik, 222
Kameni most, 305, 446
Kamenita, 269
Kamenski most, 282, 318, 350, 399, 445, 446
Kamensko, 253, .254, 293, 461
Kanada, 53
Kapela, 190, 249, 292, 463
Kapelaska vodenica, 157
Kapošvar, 64
Karamseleš, 27
Karavanke, 471
Karaulica, 437
Karlobag, 27, 461, 472

Karlovac, 10, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21,22,24, 26, 27, 31, 35,36, 37, 48,49,50, 51, 52, 53, 54,55, 56, 57,58,59, 60, 64, 66, 67,68, 69, 71,73,76, 77, 78, 79, 81,82, 83, 85,86,87, 88, 89, 91, 92,93, 94, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110,111,115, 116, 117,119, 120, 122,123,124, 127, 128,130, 132, 140,145,146, 148, 149,150, 151, 155,156,157, 159, 162,164, 165, 166,167,168, 169, 170,171, 172, 173,176,177, 182, 183,184, 185, 186,188,189, 190, 191,196, 197, 198,199,200, 201, 202,203, 206, 208,209,210, 211, 213,214, 215, 220,224,231, 233, 234,235, 236, 237,238,239, 240, 241,243, 244, 245,246,249, 250, 251,252, 253, 254,256,257, 258, 261,262, 265, 266,267,269, 271, 272,273, 275, 279,280,281, 283, 290,294, 297, 298,310,317, 318, 319,338, 339, 345,349,354, 355, 356,357, 358, 359,361,362, 363, 368,372, 373, 385,386,387, 388, 393,395, 396, 398,405,419, 421, 423,424, 426, 427,428,429, 432, 444,458, 459, 460,461,462, 463, 466,467, 468, 471,473,475, 476, 477,479, 480, 481,482,483, 486, 487,489, 490, 492,493,494, 497, 498,500, 501, 504,505,506, 507, 508,510, 516, 517,518,520, 521, 529,531, 533, 535,536,537, 541, 542,546, 549, 550,551,552, 553, 555,557, 558, 560,561,563, 564, 565,566, 567, 568,569,570, 571, 572,573, 574, 575,577,578, 579
Karlovačko područje, 14
Karlovci Sremski, 27
Kartalij a, 245
Kastilion, 28
Katić-Kosa, 128, 181, 264
Katinovac, 66, 119, 123, 210, 267 305, 306, 318, 399, 400, 454
Kestenovac, 172, 179, 198, 296, 306, 456, 535, 553
Kestenova gora, 176, 179, 198, 382, 386
Kezdivar Sarhelj, 27
Kihalac, 98, 110, 409
Kijačka, 283
Kirin, 119, 123,124, 126,156,174, 181, 182, 185,192, 193,205,207, 210, 211, 213,235, 239,240,241, 244, 258, 263,264, 265,294,298, 299, 300, 301,303, 355,356,392, 447, 503
Kirinska pećina, 263

Kirinska Republika, 174, 207, 239
Kirinsko-sjeničarski srez, 213, 214, 215
Kladuša, 25, 111, 146, 175, 249, 250, 254, 262, 338, 359, 424, 446, 448, 449, 450, 479
Klasnić, 18, 19, 37, 95, 169,220, 225, 227, 228,311,339, 341,375, 377, 385, 386,407,408, 414,447, 483, 487, 491,495,513, 535,538
Klekinja šuma, 156
Klekovača, 117
Klinča Selo, 476
Klipino Brdo, 550
Klobučak, 612
Klobučari, 492
Klokoč, 50, 51, 121, 166, 172, 260, 271, 296, 535
Klokočevac, 106, 240
Klokot, 473
Kloštar, 401
Kloštar Podravski, 551
Ključ, 114, 428, 435
Ključar, 178, 234, 256, 257, 259, 268, 271, 275, 278,
Kljuka, 226, 253, 254, 255, 293, 364, 365, 367, 368, 369, 372, 392, 423, 467
Knelja, 352
Knez-Gorica, 84
Knezovljani, 41
Knežević-Kosa, 257
Knin, 39, 158, 293, 428
Kninska krajina, 294
Kobila planina, 436
Kobiljača, 117, 118, 447
Kočevje, 62
Kokima šuma, 128
Kolarič, 128, 147
Kolašin, 439, 440
Komarevo, 418
Komesarac, 128
Komogovina, 222, 223, 224, 311, 313, 446, 487, 512
Komora, 487
Kordiči, 554
Končarev kraj, 552
Konjic, 434, 435, 437, 438
Konjska glava, 157
Koprivna, 454, 464
Koprivnica, 25, 64, 104, 139, 162 469
Korači, 212, 304
Korana, 93, 107, 254, 351, 394, 395 405, 408, 433, 472, 476, 569
Koranski Brijeg, 173
Koranski Lug, 129, 173, 180, 186, 234
Koranski Ljeskovac, 104, 129, 173, 198, 21-1, 234
Kordiči, 407, 467

Kordun, 1, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18,19, 22,23, 24, 26, 30,31, 32, 35,47, 49,52, 53, 54, 55,56, 57, 59,60, 61,63, 65, 66, 67,70, 71, 73,75, 77,78, 79, 80, 81,83, 84, 88,89, 90,92, 93,94, 95,99, 100, 101, 102,104, 106,107,108, 109, 110, 111,115, 117,119,120, 121, 122, 123,124, 125,126,127, 128, 129, 130,132, 136,138,141, 142, 145, 146,147, 148,155,157, 159, 162, 164,165, 166,169,170, 171, 172, 173,176, 177, 181,182, 184, 185, 186,187, 188,189,190, 191, 192, 193,194, 195,196,197, 198, 199, 200,201, 202,203,204, 205, 206, 207,208, 209,210,211, 212, 213, 214,215, 218,219,220, 221, 224, 226,229, 230,231,232, 233, 235, 240,241, 242,243,245, 246, 247, 249,250, 251,252,253, 255, 257, 258,260, 261,262,263, 266, 267, 268,269, 270,271,277, 279, 281, 285,286, 287,289,290, 291, 292, 293,294, 295,296,297, 298, 299, 300,301, 302,303,308, 309, 310, 311,312, 313,314,315, 317, 318, 319,320, 337,338,339, 341, 343, 344,345, 346,347,348, 349, 350, 353,354, 355,356,357, 358, 359, 360,361, 362,363,364 365, 367, 368,369, 370,371,372, 373, 374, 375,378, 379,380,381, 382, 383, 384,385, 386,387,388, 389, 390, 392,393, 394,397,399, 400, 405, 406,408, 410,412,417, 420, 421, 425,423, 424,425,426, 428, 429, 430,431, 432,434,443, 444, 445, 446,448, 450,456,457, 458, 460, 462,463, 464,465,466, 467, 468, 470,471, 475,479,480, 481, 482, 483,484, 489,490,491, 492, 493, 494,496, 497,498,499, 500, 501, 502,503, 504,505,506, 507, 508, 509,510, 511,512,513, 516, 517, 518,519, 520,521,523, 524, 525, 527,529, 530,531,532, 533, 534, 535,536, 537,538,539, 540, 541, 542,543, 551,552,557, 558, 560, 563,564, 565,567,569, 570, 571, 572,573, 574,575,578, 579
Kordunski Lug, 198, 351, 352
Kordunski Ljeskovac, 123, 1:80, 186, 351, 352, 497, 550
Kordunsko Zagorje, 372
Korenica, 290, 291, 292, 337
Korenička kotlina, 472
Korenovo, 106
Korita, 88
Koritinja, 105 , 297, 360

Koruška, 26, 72, 111, 112, 114, 471
Kosa, 216
Košice, 160
Kosmet, 439
Kosovo, 63, 439, 443
Kostajnica, 9, 13, 14, 15, 18, 20, 22, 27, 38, 39, 40, 41, 46, 53, 66, 71, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 114, 133,134,137, 138,145, 151, 153, 154,163,215,220,222, 224, 225, 226,227,228,281,283, 284, 313, 314,339,340,341,342, 343, 375, 377,399,402,403,410, 414, 415, 416,417,426, 427428, 444, 445, 449,452,455,457,461, 469, 470, 488,494,495,498,508, 510, 511, 512,513,514,516,518, 533, 534, 537,549,550,553,558
Kostajnički Majur, 20, 38, 95, 417
Kostanjevac, 407, 424
Kostanjevica, 424
Kostrena, 402
Kostreš, 416, 451, 487
Kostrešima, 470
Košare, 398
Kotor, 75
Kotor-Varoš, 114
Kozaperovica, 216, 224, 408, 487
Kozara, 7, 136, 283, 314, 371, 375, 444
Kozarac, 126, 127, 210, 213, 238, 240, 244, 299, 304
Kozibrod, 132
Kozinac, 257
Kozjača, 254
Kozjak, 262
Kragujevac, 62
Krajina, 132, 145
Krakar, 57, 151, 160, 162, 555
Kraljevcani, 18, 19, 95, 220, 224, 228, 283, 314, 417, 451
Kraljevica, 63
Kraljevina Hrvatska, 75
Kraljevina Italija, 75, 93, 94, 199
Kraljevina Jugoslavija, 19, 25, 38, 39, 45. 61, 64. 67. 71, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 131, 142, 534, 547, 548
Kraljevina Srba, Hrvata i Slove- naca, 18, 102, 547
Kranjska, 26, 112
Krasnica, 91, 157
Krašić, 371, 407, 424, 467
Krapina, 555, 577, 578
Kratečko, 29, 95
Kravarske gorice, 364, 423
Krbava, 13, 26, 95
Krbavica, 384, 456
Krbavsko polje, 472

Krčevo, 133, 470, 488, 549
Krekovi, 441
Kremen, 120, 306, 308
Kremešnica, 124, 171, 174, 206, 207, 241, 243, 246, 258, 263, 299
Križ, 195, 473
Križ u Sjeniĉaku, 355
Križevci 25, 27, 103, 114, 469
Krndija, 184
Krnjak, 16, 21, 50, 60, 83, 84,106, 115, 116, 123, 146, 169,172,190, 191, 195, 201, 211, 214,221,231, 232, 244, 255, 256, 257,258,259, 319, 347, 420, 468, 506, 571
Kmjaĉki Grabovac, 178
Krstac, 438
Krstinja, 16, 18, 21, 25, 50, 60, 66, 83, 116, 117, 120, 169, 172, 173, 175, 184, 192, 211, 214,221,231, 259, 267, 292, 306, 319,337,492, 506, 535, 553
Kršlja, 88, 234
Krš pećina, 120
Krško, 406
Krupa, 91, 404, 406, 510, 538
Krupanj, 195
Kruševo, 441
Kruškovaĉa, 351
Kukići, 186
Kukuruzari, 416
Kulen-Vakuf, 429, 430
Kuljani, 132, 415
Kunić-Selo, 159, 190, 346, 352, 372, 463, 501
Kupa, 13, 14, 18, 51, 54, 79, 105, 124, 125, 128,134, 145, 169,172, 185, 192, 206,223, 230, 231,235, 236, 238, 239,240, 241,242,243, 246, 249, 252,256, 258, 263,265, 286, 293, 295,297, 300, 347,348, 353, 354, 355,358, 359, 360,361, 362, 363, 364,365 ,366, 367,368, 369, 370, 371,372, 373, 474,375, 392, 393, 394,406, 421, 423,424, 444, 445, 448,471, 476, 477,482, 505, 517, 519,569
Kupćina, 295, 357, 360, 361
Kupćinska šuma, 360, 364, 392
Kupinec, 20, 184
Kupnjak, 272, 382, 385
Kupiak, 191
Kupijensko, 121, 123, 155, 172, 173, 199, 255, 267, 347, 502
Kupres, 435
Kustoce, 30
Kuti, 436
Kutina, 288
Kuzma-Polaj, 179
Kvartjerište, 216

Laba, 28
Lackawanal, 552
Lackovići, 257, 259
Ladešić-Draga, 353
Ladvenjak, 476
Lađevac, 120, 257, 396, 429
Lađevački jelik, 120, 129
Lafeld, 28
Lajbinc, 29
Lajpcig, 29
Lalić-gaj, 121
Lapac, 106, 337, 429
Lapačko, polje, 429, 430, 472
Lapovac, 234
Lasinja, 16, 20, 22, 51, 55, 60, 80, 81, 104, 115, 117, 124, 125, 132, 169, 171, 184,195, 220, 231,232, 235, 236, 237,238, 239, 241,244, 246, 253, 256,258, 263, 265,281, 302, 309, 347,348, 349, 362,363, 369, 372, 373,374, 386, 419,421, 422, 423
Lasinjski Sjeničak, 54, 185, 192, 210, 213, 235, 237, 239, 258, 301, 302, 347, 356, 358, 392
Lasinjsko Dugo Selo, 125, 235, 239, 243, 347, 366
Lasinjsko Novo Selo, 230
Latasovo Brdo, 159
Latin, 352
Latička šuma, 128
Lebrenica, 414, 415
Ledenica, 162
Ledenik, 257
Lekenik, 20, 95, 220
Leklan, 154, 186
Lepoglava, 64, 135
Lesari, 369
Lesarovo brdo, 369
Leskovac, 221, 508
Letovanić, 95, 220
Lič, 191
Lička Jesenica, 85, 92, 139, 140. 145, 148, 157,158, 159, 184,220, 263, 425, 463,467, 468, 471,501
Lički Osik, 472
Ličko-krbavska županija, 7, 13, 26, 37
Ličko Petrovo Selo, 319, 396, 403, 429, 430, 463, 472
Lijevi števanki, 368
Lika, 7, 13, 25, 26, 48, 49, 50, 52, 55, 56, 63, 78, 81, 83, 95, 104, 130, 145, 146,147, 157, 159,176, 202, 221, 226,232, 233, 247,257, 258, 267, 269,279, 289, 290,291, 292, 294, 295,317, 319, 320,339, 343, 344, 345,346, 348, 352,370, 371, 372, 373,374, 375, 377,378, 383, 384, 385,388, 389, 390,396, 412, 426, 429, 430, 431,434,445, 446, 448, 456, 457, 459,467,468, 471, 473, 482, 488, 489,491,496, 498, 499, 500, 501, 502,504,507, 510, 511, 512, 513, 515,516,517, 520, 521, 524, 530, 532,538,541, 550, 564, 565, 566, 567,569,570, 571, 572, 573, 574, 575
Lim, 440
Line, 28
Lipari, 497
Lipje, 84, 127, 243, 303
Lipnik, 353
Lipovača, 129, 234, 468
Lipovački lug, 121
Lisac, 467
Lisičjak, 274, 381
Lisovača, 549
Livanjsko polje, 435
Livno, 429, 434, 435, 438, 510
Lojbine, 72
Lokve, 161
Lornic, 119
Lonja, 402
Lovča, 222, 223, 224, 402
Loskunja, 177, 184, 190, 191, 197, 233, 255, 256, 257, 259
Lotine, 283
Lučani, 552
Lučelnica, 367, 368, 372
Lučke Kobile, 442
Ludina, 287
Lugani, 352
Luketić-selo, 396
Lukinići, 171, 238, 247
Lukovdol, 145
Luščani, 163, 549
Luščić, 168
Lužani, 168

Ljeskovac, 185, 219, 225, 281, 385
Ljiljski zaselak, 218
Ljubina, 403, 487, 488
Ljubin Grob, 442
Ljubino Selo, 403
Ljubljana, 7, 25, 62, 63, 75, 100, 116, 117, 405, 557, 565, 570, 573
Ljubljanska provincija, 75
Ljubošina, 162
Ljubotena, 75
Ljubovi ja, 466
Ljubušći, 434
Ljupča, 214, 346, 352

Macute, 255
Macutovo brdo, 347, 396
Mačkovac, 435
Mačkovo Selo, 216, 222
Mačešić-Potok, 338
Mađarci, 221

Mađarev most, 231
Mađarska, 25, 66, 72, 75
Magarčevac, 260, 270,: 273, 275,
276, 277, 279, 379, 381
Mahično, 94, 220
Maja, 14, 18, 19, 95, 98, 169, 219,
221, 224, 227, 283, 314, 315, 377,
409
Majske Poljane, 163, 218, 374,
375, 487, 518, 549
Majski Trtnik, 223, 487
Majur, 18, 38, 40, 98, 133, 283, 402,
410, 416, 465, 470, 511
Makedonija, 26, 63, 75, 367, 456,
523
Maksen, 28
Mala Kapela, 13, 156, 352
Mala Kladuša, 247
Mala Kupčina (Prkos), 357
Mala Solna, 37
Mala Trepča, 14, 240, 244, 258,
299, 303
Mala Utinja, 14, 243
Malborgeta, 29
Mali Baljevac, 472
Malička, 123, 171, 175, 178, 182,
197, 210, 257, 259, 270, 303, 305,
306
Mali Erjavec, 479
Mali Gradac, 18, 19, 38, 95, 169,
216, 219, 220, 221, 224, 311, 487,
535
Mali Mlin, 221
Mali Petrovac, 13
Mali Radić, 403
Mali Uljanik, 402
Malo Krčevo, 487
Malovan, 435
Malta, 386
Maljevac, 120, 175, 255, 307, 350
Mandić-Selo, 255
Mantova, 28
Maoče, 440
Marengea, 29
Marić Kosa, 197
Maribor, 68, 112, 114, 115, 116,
366
Marinbrod, 409, 446
Marindol, 394
Markovac šuma, 173
Martinbrod, 511
Martinovići, 216, 351, 488
Martinska Ves, 29, 95
Mašvina, 129, 173, 180, 185, 186,
198, 351, 352,354,429
Matejić šuma, 125,358
Matijevići, 35, 132, 315, 414, 415
Matul je, 63
Mečencani, 18, 20, 38, 39, 41, 95, .
133, 215, 220,315,377, 402,415,
416, 451, 487,510,512, 514,516

Medveščak, 581
Međedak, 554
Međumurje, 75
Mehino stanje, 119, 120, 121, 175
Melnica, 261
Meminska, 41, 375, 451
Metlika, 444, 459, 463
Metohija, 439, 443
Mihailović-Poljana, 201
Mihelići, 369
Miholjska kosa, 260
Miholjsko, 51, 123, 173, 177, 197,
199, 246, 267, 270, 272, 310, 337
Mijanovac, 275
Milin-klade, 175
Milinklade, 441
Miletin Vrh, 430
Milošev Komac, 223
Miljevina, 442, 553
Minča, 30
Minhen, 65, 112
Mirići, 352
Mirić-glavica, 257
Miškov vnelac, 163
Mitrovića, 27
Mladenovac, 66
Mlaka, 360
Mlinoga, 44, 377, 408, 514
Močila, 129, 156, 173, 179, 185,
186, 190, 198, 211, 214, 338, 353,
354, 373, 396, 492, 507
Modruš, 20, 25, 85, 91, 92, 95, 100,
138, 140, 162, 220, 555
Modruš-župa, 86, 87
Moj kovač, 439
Montebela, 30
Moravci, 84, 213, 243
Moravska, 25
Morić Kosa, 179
Moskva, 567, 581
Moslavačka gora, 287, 288
Moslavina, 7, 226, 283, 287, 288,
289, 293, 372,373, 375, 378,389,
401, 402, 412,451, 459, 469,470,
521, 524, 530, 540, 541
Mostar, 434, 440
Moščenica, 18, 41, 42, 43, 44, 95,
554
Moštanica, 215, 224, 512
Mošune, 161
Mračaj, 195, 289, 311, 435
Mratinje, 441
Mrežnica, 13, 14, 15, 317,319,347,
352, 353, 390,394, 395, 398,460,
473, 482
Mrežnički Novaki, 549
Mrkalj Klade, 441
Mrkopalj, 191
Mrzlo Polje, 121, 168
Mrzle Vodice, 63

Mudrić-glavica, 463, 467
Mudrić Selo, 129
Muljci, 192, 256, 299, 355, 392
Mura, 26, 64
Musufino brdo, 399
Musulini, 290
Musulinski Potok, 140, 162, 463, 571, 573

Napijale, 260
Nasod, 27
Narodna Republika Mađarska, 581
Narodna Republika Poljska, 588
Našice, 54, 114
Nebljusi, 430
Nebojan, 44
Neretva, 432, 434, 435, 437, 438 511, 539
Netretić, 60, 78, 220, 281, 317, 479
Nevesinje, 438
Nevesinjsko polje, 438
Nezavisna Država Hrvatska, 68, 71, 73, 75, 76, 78, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 109 111, 114, 115, 116, 122, 136, 139, 142, 143, 147, 176, 204, 207, 209, 215, 220, 221, 224, 230, 235, 236, 237, 254, 274, 288, 319, 350, 354, 395, 396, 424, 425, 446, 451, 464, 475, 529, 534, 547, 548, 557, 559, 565, 569, 573
Nikšić, 70, 418, 439, 440, 549
Nürnberg, 65, 558, 572
Nogići, 409
Nojžedersko jezero, 72
Nova Gradiška, 24, 103
Novakovići, 300
Nova Kršlja, 84, 88, 104, 129, 185, 221, 319
Novi, 101, 404, 554
Novigrad, 184, 476
Novi Sad, 30
Novi Vinodolski, 161
Novkovići, 260
Novo Mesto, 64 , 94, 366, 405, 424
Novo Selište, 375
Novo Selo, 44, 81, 257, 406, 451, 551
Novo Pračno, 47
Novska, 288, 414

Njemačka, 61, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 75, 94, 109, 110, 117, 136, 150, 151, 168, 357, 486, 545, 546, 548

Obijaj, 14, 163, 218, 220, 318, 357, 402, 451, 487, 535
Oborovo, 564
Obrovac, 25

Obzid, 63
Odra, 47, 134, 153, 220, 554
Oglavak, 405, 436
Ogulin, 10, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 49, 56, 57, 60, 62, 66, 69, 70, 76, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 94, 100, 103, 104, 111, 115, 119, 120, 132, 138, 139, 140, 141, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 160, 161, 163, 166, 170, 184, 186, 188, 202, 220, 234, 235, 249, 251, 256, 319, 338, 398, 405, 424, 428 , 429, 432, 444, 458, 460, 461, 462, 463, 471, 473, 476, 498, 516, 521, 533, 535, 547, 549
Ogulinski Hreljin, 139, 140
Ogulinska kula, 140
Ohrid, 75
Okič, 372, 479, 552
Opačić glavica, 171, 535
Opaljenica, 160
Opsenice, 157
Orahovica, 35, 550
Orchovec, 394
Orovac, 384
Orlat, 27
Orlova šuma, 13
Ormuž, 115, 561
Oršava, 27
Osijek, 111, 550
Osladič, 366
Osojska šuma, 169, 171
Ostriž, 366
Ostrovna, 29
Ostrožac, 434, 438, 454, 464
Ostrožin, 66, 124, 126, 181, 185, 210, 211, 212, 213, 235, 239, 241, 243, 265, 267, 278, 298, 301, 302, 347, 361, 366, 367, 368, 371, 372, 473, 503
Oštra, 424
Oštarije, 13, 20, 85, 158, 184, 317, 360, 444, 462, 463, 467
Oštarski Stanovi, 88, 120, 396
Oštre, 424
Oštri Vrh, 49
Oštri Zid, 469
Otmič, 169, 173, 176, 198
Otočac, 25, 27, 66, 68, 424, 430, 488, 490, 505, 520, 525, 554
Otok, 91, 226, 403 404, 406, 454, 455, 538
Ozalj, 10, 20, 22, 24, 49, 60, 145, 184, 220, 393, 463, 476, 570
Ozren, 442

Padeško brdo, 256
Paj.ić Brdo, 257, 309
Pajić poljane, 269, 271, 272, 338
Pakrac, 103, 282
Palanjek, 95, 154

Pale, 71
Paloč, 435
Pančevo, 27
Panjani, 40, 99
Papari, 472
Papići, 487
Papuk, 287
Partizansko Žarište, 173, 201
Pastuša, 339, 341, 375, 377, 512
Pašin Čardak, 222
Pašin Potok, 263, 306, 446
Pavkovići, 351
Pavlovac, 247, 306, 319, 469
Pazinska grofovija, 26
Pecka, 55, 119, 123, 156, 171, 172, 174, 178, 182, 197, 210, 257, 259, 274, 303, 305, 306, 382, 386, 535, 549
Pećigrad, 404, 448, 449, 454
Pečno, 370
Pedalj, 403
Perčići, 230, 360
Perići, 309, 346, 497
Perjasica, 16, 20, 50, 60, 127, 130, 156, 166, 169, 176, 178, 184, 185, 191, 195, 197, 209, 211, 214, 221, 232, 234, 247, 274, 317, 338. 345, 349, 352, 355, 358, 394, 395, 398, 422, 460, 461, 473, 492, 493, 506, 508
Perjasička kosa,
Perjasički Točak, 372
Perković, 409
Perna, 14, 54, 55, 119,123,128, 147, 156, 171, 172, 174,175,178, 182, 184, 190, 197, 205,207,208, 210 238, 255, 257, 259,270,274, 213, 243, 294, 303, 305, 306, 347,349,371, 372,381, 382, 502, 520,554
Pešta, 30
Petkovac, 44, 215
Petrinić Polja, 91, 158, 278
Petrinja, 9, 10, 13, 14, 15, 18, 20, 21, 22, 24, 27, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 53, 66, 70, 71, 79, 82, 95, 99, 100, 104, 115, 134, 135, 136, 137, 138, 151, 153,154,163, 215, 216, 220, 221, 222,224,225, 226, 227, 228, 229, 236,267,268, 271, 279, 280, 281, 282,284,311, 314, 339, 342, 343, 344,349,375, 383, 409, 410, 414, 416,426,427, 445, 447, 457, 465, 477,488,494, 495, 498, 510, 511, 512,514,515, 518, 533, 534, 537, 549,550,
Petrinjićica, 14
Petrinjsko Selo, 366
Petrovac, 259, 260, 268 , 270, 271, 272, 279
Petrova gora, 7, 10, 13, 14, 24, 31, 34, 94, 104, 110, 120, 121, 122, 124, 126,127,128, 146,171, 172, 173, 174,175,176, 177,182, 183, 184, 185,186,191, 197,199, 201, 202, 203,212,214, 233,238, 239, 240, 241,243,255, 257,258, 259, 260, 261,262,266, 267,268, 269, 270, 271,272,273, 274,275, 276, 277, 279,280,281, 295,298, 299, 304, 305,306,308, 309,310, 311, 317, 318,346,348, 354,364, 378, 380, 381,382,383, 385,386, 387, 408, 431,444,457, 460,520, 528, 530, 531,532,533, 535,536, 553, 558, 563,565,570, 571,573, 575, 578
Petrova Poljana, 397, 398, 538
Petrovaradin, 27
Petrovina, 335, 552
Petrovo Polje, 442, 443, 444
Petrovo Selo, 15
Pidriš, 435
Piperi, 550
Pisarovina, 18, 19, 20, 21, 22, 48, 77 , 79, 80, 81, 91, 127,147,184, 220, 230, 231,235,236, 238,242, 255, 310, 338,348,356,357,359, 364, 368, 374,392,424,444,479, 481, 492, 493
Pišin gaj, 382
Pištenik, 157, 180, 198, 245
Pitomača, 401
Pitomi Javor, 156
Piva, 440, 441
Pješčanica, 117, 147, 181, 185, 210, 213, 243
Plaški, 20, 57, 69, 85, 86, 91, 92, 94, 139, 145, 148, 149, 151, 156, 159, 183, 184 ,202,220, 246,247, 249, 257, 258,263,338, 347,349, 373, 387, 424,425,427, 444,458, 463, 467, 482,489,490, 500,501, 503, 506, 508,516,521, 523,531, 537, 542, 549,553, 555
Plasčanska dolina, 86, 91, 139, 140, 141, 148, 149,156,157, 158,159, 164, 173, 185,425,431, 448,523
Plaska Glava, 157
Planinica, 435
Platnica, 433
Plaveč, 407
Plavci, 467
Plavča Draga, 92, 159, 198, 235, 261, 317, 424, 553
Plavičevci, 403
Plavno, 293, 294
Pleča, 442
Pleterje, 555
Plitvice, 234, 396, 471, 523

Plitvička jezera, 14, 103, 104, 110, 430, 463, 473, 505, 523, 552
Plitvički Ljeskovac, 430
Plješevica, 388, 430
Pljevlje, 439, 440
Podbrđani, 488
Podgora, 555
Podgorica, 440
Podgorje, 95, 126, 178, 259
Podgrmeč, 510
Podkraj, 435
Podlapača, 384
Podsedlo, 246, 253
Podpeće, 475
Podravina, 288, 289, 401, 469, 470, 524, 530, 541
Podzvizd, 247, 255
Podravska Slatina, 114
Pogledić, 374
Pogrmilovići, 352
Pokoj, 396
Pokuplje, 7, 13, 25, 48, 49, 50, 52, 55, 56, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 86, 95, 128, 138, 145, 146, 172, 226, 230, 231, 235,236,240, 241,242, 243,246, 247,253,254, 257,258, 263,265, 266,267,279, 286,289, 290,291, 293,297,302, 338,339, 345,347, 348,354,355, 356,357, 358,359, 360,361,362, 363,364, 367, 368, 369,370,371, 372,373, 374,375, 382,389,394, 398,406, 407 , 413, 421,423 , 470,481, 482,484,486, 487,491, 493,500, 507,517,519, 520,531, 540,560, 561,564,565, 566,567, 569, 570, 571,572, 573, 574,575, 578 579
Pokupska Blatnica, 48, 297, 363
Pokupski Gradac, 479
Pokupski Palanjak, 134
Pokupsko 128, 220, 348, 356, 357, 363, 365, 367, 368, 375, 377, 392, 451, 554
Pokupsko Cerje, 376
Polanjek, 20
Polica, 153
Polock, 29
Poloj, 184, 191, 197, 395, 396, 422, 473, 502
Polojski Varoš, 255, 306
Poljanak, 472, 473
Poljani, 166, 465
Ponikvari, 83, 119, 282, 456
Ponikve, 394
Ponor, 247, 256, 261, 306, 521
Ponorac, 195, 506
Popović Brdo, 123, 127
Popović-mlin, 46
Posavina, 7, 13, 226, 286, 287, 372, 401, 423, 446, 470, 471, 512

Postojna, 63, 474
Potcetin, 404
Potkraj, 366
Potkrač, 47
Potpeće, 440
Pounje, 25, 96, 132, 227, 228, 414, 415, 563
Prag, 28, 572
Predel, 29
Prekomurje, 75
Prekopa, 98, 109, 110, 409, 451, 452
Prem, 474
Prenj, 401, 437, 438, 554
Prevršci, 416
Prezid, 62, 473
Pribić, 533
Priboj, 430
Prigorje, 553
Prijeboj, 430, 433, 463
Prijedor, 70, 114, 132, 293, 428
Prilišće, 317, 352
Primislje, 15, 20, 50, 60, 89, 90 92, 93, 119, 120, 121, 166, 173 184, 185, 192, 198, 221,231,232, 234, 247, 250, 317, 347,352,395, 473, 508, 535, 552
Primorje, 188, 189, 191, 196, 202, 247, 346, 391, 515
Primorska kraaina, 25
Prisjeka, 176, 267, 292, 306, 337 408
Pristina, 581
Prkos, 53, 61, 104, 122, 124,125, 126, 128, 156, 184, 185,192,210. 213, 230, 235, 236, 237,238,239. 240, 242, 243, 253, 294,295,297, 301, 302, 354, 355, 357,359,360, 361, 362, 363, 364, 365,367,369, 370, 371, 374, 406, 424,577,578, 581
Prković Brdo, 438
Prnjavor, 472
Prodanović, 156
Prolom, 163, 193, 343, 389, 553
Propratna Luka, 221
Prozor, 434, 435, 436, 437, 438
Prozorska kotlina, 435
Prugovac, 551
Psat, 95
Psunj, 289
Ptui, 113
Pudlah, 72
Pulje, 240
Purgari ja, 552

Radatovići, 388
Radgona, 72
Radić-brdo, 400
Radića most, 166
Radlović Poljana, 123, 425, 450

Radmanovac, 211, 309
Radojčići, 161, 553
Radonja, 14, 154, 155, 178, 179, 197, 201, 257, 268, 274, 381
Radonjski logor, 275
Radovljica, 63
Radulovići, 151, 160, 161
Radulović Poljana, 123
Rajiči, 106
Rajhenburg, 113, 115
Rakovica, 15, 20, 50, 60, 81, 88, 89, 109, 122,123,129, 156,184, 185, 186, 221,232,234, 247,257, 258, 266, 306,317,318, 319,338, 349, 351, 352,396,404, 433,467, 473, 554
Rakov Potok, 125, 554
Raletina, 308, 372, 472
Rama, 434, 436, 437
Rastoke, 68, 89
Raštela, 467
Rataj, 442
Ratkovac, 299, 326
Ratković strana, 127
Rausovac, 487, 488
Ravenming, 72
Ravno, 435
Ravno Borje, 441, 442
Ravna Gora, 21
Ravno Rašće, 38, 218, 403, 487
Rebići, 352, 353
Rebić-Glavica, 352, 353
Rebić-mlin, 353
Rečica, 20, 60, 79, 94, 128, 297, 374, 422, 467, 480
Reich, 112
Repušnjak, 446
Ribari, 84, 303
Ribnik, 49, 60, 353, 479, 505
Ribnjak, 370
Rijeka, 63, 65, 75, 91, 150, 166, 319, 432, 460, 462, 471, 472, 474, 549, 554, 555
Rim, 75, 93, 141, 575
Ripački klanac, 549
Rogulje, 484, 453
Roknići, 299, 316, 503
Roknić Gradina., 541
Romani j a, 450, 481
Romanovo Brdo, 221
Rovine, 416
Roviška, 218
Rožani, 297
Rudanjsko brdo, 146
Rudice, 227
Rudinke, 120
Rudo, 417
Ruja, 246
Rujevac, 18, 19, 35, 95, 96, 220, 228, 339, 375, 377, 499, 510

Rujevica, 198
Rujnice, 174, 180, 186, 187, 306
Ruka-raskrsnica, 161
Rumunjska, 64, 75, 461
Rusija, 29, 31
Rusopojnik, 353
Ruševac, 117
Ruševica, 351
Roženica, 554

Sabljine kose, 275, 277
Saborsko, 85, 91, 92, 141, 185, 318, 425
Sačila, 29
Sadilovac, 88, 104, 129, 130, 147, 185, 497
Samarevci, 128
Samardžije, 212
Samobor, 356, 476, 481, 577
Samoborsko gorje, 364
Samograd, 269
Sana, 71, 129, 152, 414, 538
Sandžak, 371, 407, 433, 435, 439, 443, 461, 463, 467, 468, 469
Sanski Most, 114, 414, 426
Sarajevo, 114, 405, 434, 442, 443, 560, 566
Sava, 13, 14, 25 , 63 , 64,71,100, 115, 134, 154, 223, 238,293,359, 375, 400, 402, 424, 445,451,458, 465, 469, 470, 471, 472,476,517, 541
Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), 47, 48, 62, 72, 110, 150, 151, 168, 193
Savska banovina, 19, 52
Savski Gaj, 385
Sedlo, 441
Sekulići, 157
Sela, 20, 46, 47, 95, 134, 379
Selakova poljana, 175, 260, 270, 272, 346
Selce, 191
Selište, 88, 117, 210, 396, 409
Selkovac, 22, 37
Selnica, 63, 84, 303, 359, 363
Sent Đerd, 27
Senj, 25, 430
Senjska kapetanija, 25
Sesvete 522
Severin na Kupi, 21, 145, 184, 281, 317, 505
Sicilija, 386
Sića, 247, 256
Sidraga, 95
Sipići, 256
Sisak, 9, 10, 13, 14, 24, 25, 37, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 53, 66, 70, 71, 79, 95, 97, 98, 99, 100, 104, 110, 115, 118, 124, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 145, 148, 151,

153, 154, 163,206,
224, 225, 228,230,
285, 286, 287.310,
319, 345, 349,373,
403, 408, 414,445,
470, 471, 477,484,
518, 529, 533,534,
549, 550, 551,554,
568, 573
Sivac, 382
Sivik, 157
Sjedinjene Američke Države
(SAD), 53, 54, 81, 548, 552
Sjeničak, 113, 14, 30, 33, 49, 54,
55, 104, 126, 128, 146, 156, 181,
182, 185,190,195,211, 213,214,
238, 241,243,246,253, 255,256,
257, 258,263,264,265, 267,275,
277, 278,280,297,298, 299,300,
301, 302,303,308,337, 338,355,
356, 358,359,361,363, 364,365,
366, 367,369,370,371, 372,392,
397, 400,422,503,505, 506,537,
552, 553,566
Sjeverna Dalmacija, 159, 290
Sjeverna Hrvatska, 396, 398
Skakavac, 21, 22, 84, 123, 127, 128,
184, 185,231,236,237, 239,241,
243, 245,246,252,254, 255,256,
258, 265,267,279,303, 318,319,
349, 356,267,399,419, 421,422,
423, 476
Skrad, 156, 169, 191, 295, 383, 385,
387, 497
Skradska šuma, 184, 348
Skela, 296
Sklop Selo, 130
Skočaj, 430
Skokovi, 454, 486
Skopje, 62
Slabinje, 553
Slapno, 551
Slavetić, 370
Slavonija, 18, 25, 26, 226, 262,
286, 287, 288,289,291, 292,293,
346, 347, 372,373,374, 375,378,
383, 388, 389,400,401, 402,412,
459, 471, 480,484,491, 519,521,
524, 530, 538,540,541, 548,572,
Slavonska krajina, 25, 26
Slavonska Požega, 114, 115, 116,
135, 136, 234, 549, 550
Slavonski Brod, 66, 67
Slavonski Konjic, 113
Slavsko Polje, 13, 54, 127, 175, 178,
197, 210, 213,243,255, 257,262,
267, 277, 503,555
Slovenj Gradec, 113, 271, 277, 290,
322, 395

217,220,223Slovenija, 7, 70, 75, 94, 95, 111,
239,244,283, 115, 116, 145,149,195, 346,352,
312,315,318, 353, 364, 365,366,367, 370,371,
375,400,402, 373, 374, 385,388,389, 394,395,
457,458,465, 407, 412, 424,471,530, 531,538,
488,495,517, 545, 555, 557,566,570,573
535,541,542Slovinci, 40
557,564,566Slovensko primorje, 472, 473
Smederevo, 113, 127
Smoljanac, 88, 104
Smrača, 368
Snježnik, 63, 473
Snos, 306
Slunj, 9, 14,15,18, 20, 21, 22,24,
25, 27, 53,57,60, 62, 66, 68,69,
70, 83, 84,85,87, 88, 89, 90,91,
92, 93,103, 106, 107, 109, 110,
111 114, 115,116,117, 119,120,
121, 122, 123,127,128, 130,132,
146, 148, 151,170,172, 173,177,
183, 185, 186,192,199, 202,211,
214, 215, 220,221,231, 232,234,
244, 245, 247,249,250, 251,256,
257, 260, 261,281,306, 318,319,
338, 345, 346,349,351, 376,383,
386, 387, 390,395,396, 397,404,
405, 406, 410,424,425, 426,427,
431, 433, 444,445,446, 448,449,
450, 455, 467,473,482, 489,492,
493, 497, 498,499,501, 502,506,
507, 508, 516,519,520, 521,528,
533, 535, 537,538,549, 550,552,
553, 554, 555, 558, 561, 574
Slunjčica, 4
Slunjska brda, 15
Slunjska ploča, 132
Slušnica, 123
Smiljan, 570
Smreča, 473
Socijalistička Republika Bosna
i Hercegovina, 13, 89
Socijalistička Republika Hrvat-
ska, 22, 24
Socijalistička Federativna Repu-
blika Jugoslavija, 7, 14, 389,
530, 542, 546, 581
Soča, 471, 472
Sočanica, 487
Sofija, 65
Sokolski dom, 136
Solić-brdo, 302, 370
Solna, 299, 488
Sošica, 407
Sovjetska Unija, 56
Split, 59, 62, 75, 91, 432, 458, 460,
528, 558, 574
Spreča, 442
Srbija, 7, 26, 52, 60, 62, 63, 65,
70, 72, 75, 113, 114, 115, 116, 127,
134, 136, 141, 155, 195, 196, 204,
366, 407, 456, 483, 523, 541

Sredičko, 363, 368, 370, 530, 469
Srednji istok, 72
Sremska Kamenica, 237
Sremska Mitrovića, 49
Srijem, 70, 105, 114, 289, 471, 524, 548
Srnetica, 444
Srpske Moravice, 21, 140, 150, 164, 166, 184, 191, 473, 535
Srpski Blagaj, 306
Stabandža, 514
Staklana, 136
Stalak, 131
Stankovac, 18, 19, 37, 95, 447
Stankovići, 300
Stanojevići, 236
Stanovi, 396
Stara Gradiška, 133, 297, 550, 554
Stara Kršlja, 19, 104, 129, 185
Stare Plavnice, 106
Staro Pračno, 34
Staro Selo, 45, 57, 117, 119,146, 215, 223, 374, 399,445.446,447, 448, 449, 456, 514, 552
Stative, 463
Staza, 470, 511
Steničnjak, 25
Stevanov brod, 134
Stipan, 123, 124, 126, 170, 171, 174, 180, 185, 192,195,213,235, 237, 238, 239, 240,301,303,355, 356, 503, 535, 555
Stojanova kosa, 215
Stojdraga, 406, 407
Stolice, 195. 209
Stolina pećina, 129
Stopići, 32, 302
Straža, 476
Stražbenica, 215
Strmac šuma, 125
Struga, 75
Stubljani, 465, 470
Stupa, 134
Stupnica, 35, 487
Stuttgart, 64
Suha Sela, 38, 441
Suhački vrh, 269
Suhoj, 442
Suhor, 371, 407
Sun ja, 18, 20, 41, 42, 44, 95, 98. 99, 220, 221, 227,228,313,375. 377, 399, 402, 403,408,410,414, 416, 417, 428, 429,437,438,443, 451, 457, 458, 469,470,472,476, 552
Sun ja rijeka, 14, 154, 222
Sušak, 148
Sutivan, 553
Suvača, 368, 369
Suvaja, 375
Suvi Dol, 553

Sutjeska, 7, 432, 440, 441, 442. 443, 539
Sveti Arhandjel, 125
Sveti Ciril i Metod, 25
Sveta Gora, 371
Sveta Jana, 371, 406
Sveta Klara, 363
Sveta Petka, 221, 308
Sveti Križ, 241
Sveti Petar na Krasu, 63, 473 474
Sveti Lovrenc na Pohorju, 115
Sveti Petar kod Ogulina, 460
Sveto Trojstvo, 447
Svinica, 175, 313, 350, 549, 551
Svinjica, 39, 223, 255, 262, 269, 374, 402, 516
Svinjarica, 171, 173

Šabarić brdo, 263
Šagovina, 468
Šakić-brdo, 415
Šamarica, 31, 41, 138, 153, 154, 163, 183, 199, 215,216,219,220, 221, 223, 224, 227,283,285,311, 313, 374, 385, 426,427,446,457, 468, 469, 496, 531,535,551,564
Šumaricki Brđani, 375
šaš, 470, 487
šaševa, 37, 218
Šaranova iama, 139
Šatornja, 304, 452
Šaulske luke, 121
Šavnik, 439
Segano vac, 119
Šeaestin, 313
Šibenik, 520, 527, 552
Šibice, 37
Šibine, 218, 286
Šikanlije, 283
Šikara, 153
Šilj kovača, 351
Šimljana, 469
Šimljanica, 469
Šimnjanik, 469
Široka Kosa, 169, 281, 287
Široka Rijeka, 51, 117, 146,172, 175, 176, 178,184,198,205,211, 214, 238, 255,259,262,267,269, 270, 274, 275,295,300,350,351, 352, 535, 555
Šišljavić, 20, 48 , 49, 60, 78, 105, 184, 297, 299, 356, 358, 361, 363, 374, 480
Škofja Loka, 63
Škrakovica, 283
Škrtić-brdo, 317, 336
Šlivnjak, 123, 156, 166, 174, 179, 197, 462
Šljivovac, 126, 210, 213, 235, 237, 240

Šmarno, 112
Šopronj, 25
Špajerska jama, 119
Španija, 33, 54, 57, 131, 355
Španovac, 224
Španovica, 401
Španova poljana, 270, 280, 281
Španovo brdo, 382
Štajerska, 25, 26, 72, 112, 113, 366
Štefanki, -253
Štimčev vrh, 166
Šturlić, 433, 448 , 464
Šubićevac, 552
Šujica, 435
šušnjar, 487
šušnjari, 352
Švajdnica, 28
Švrakirica, 297
Švehat, 30

Taborište, 118, 120, 185, 304, 447
Tanča-gora, 394, 416
Tara, 440, 441
Tavan, 454, 486
Temišvar, 27
Tepac-Selo, 440
Teslić, 114
Tetovo, 75
Tübingen, 64
Tihomišje, 435
Tišina, 30, 47
Titel, 27
Titograd, 62, 63, 64, 70, 76, 103, 550, 573, 574
Titova Korenica, 456
Tjentište, 405, 442
Tobolić, 129, 156, 157, 173, 179, 186, 190, 198, 352, 390, 467, 497, 538, 555
Točak, 156, 353
Todorovo, 454
Tomić, 179, 290
Tomići, 151, 160, 161
Topolovac, 20, 46, 47, 95
Topusko, 10, 16, 21, 51, 55, 60, 70, 79, 82, 83, 104, 115, 117, 119, 120, 123, 166,174,175, 184,199, 220, 235, 238,244,245, 247,249, 254, 255, 256,258,260, 262,268, 273, 282, 303,305,306, 311,313, 317, 318, 349,350,372, 374,377, 382, 386, 387,399,400, 409,415, 421, 424, 427,445,446, 449,450, 456, 457, 459,485,512, 520,525, 526, 527, 528,531,542, 553,563, 572
Topusko-kolodvor, 440
Tounj, 20, 220, 398, 466, 467, 468, 476
Tounj ski Tržič, 129
Travne kose, 275

Travnik, 114, 435
Trbojevići, 555
Trbovići, 130, 160
Trebeš, 402
Trebija, 29
Trebinja, 366
Trebinja kod Karlovca, 2, 113, 127, 246, 263
Trebinja-potok, 14
Trebiša, 423
Trebišnjica, 440
Treći Rajh, 72, 75
Tremušnjak, 41, 375, 416,494, 512, 552
Trepča, 125, 126, 185,210,213, 235, 240, 241, 279
Trbiž, 63
Trgovi, 35, 96, 415, 487
Trgovska gora, 14, 132, 313
Trnova, 255
Trnovac, 37, 207, 216,223,224, 226, 313, 374, 375, 384, 487,496, 511
Trojvrh, 156, 157, 463, 467
Trošmarija, 352, 462
Trsat, 25, 63
Trst, 63, 471, 474, 568
Trstenica, 119, 127, 210, 240, 299, 304
Trtnik, 230, 524
Trupinjak, 166, 179, 190, 191, 197
Trupinjska kosa, 184
Tržac, 247, 352, 433, 448, 464
Tržačka Raštela, 198, 352, 396, 551
Tržič, 92, 156, 173, 179, 185, 186, 198, 247, 250, 317, 319, 535, 553, 555
Tuk, 191, 193
Tukleč, 258, 263, 382, 386
Turan j, 49, 461, 494
Turanjska brda, 476
Turčenica, 299
Turjanski, 384
Turkulinov logor, 49, 461
Turopolje, 7, 286, 287, 289, 291 347, 481, 517
Turska, 65
Tušilović, 16, 21, 116, 146, 155, 169, 171, 173, 177, 182, 189, 190, 195, 211, 250, 256, 259, 354, 396, 554, 555, 558
Tuzla, 405

Udbina, 106, 210, 213, 472, 508 549
Udetin, 414, 415
Ugarska, 25
Ugarska krajina, 26
Ulm, 29
Uljanik, 288, 303
Umetiči, 402, 514, 553

Una, 13, 14, 63, 70, 71, 132, 134, 203, 225, 227,228, 403, 404, 415,424, 430, 433, 443,444, 457, 458, 471,472, 511, 538

Unski most, 132

Utinja, 127, 210, 213, 232, 233, 238, 239, 241, 254, 255, 256, 257, 278, 317, 430

Utinjski Međedak, 245

Utolice, 134, 487

Uvalice, 372

Uzričje, 436

Užice, 209

Vasanac, 338, 396, 429, 430, 433, 463, 467, 471, 472

Valjevo, 366

Vanići, 35

Varaždin, 25, 27 ,64, 552, 573

Varcar-Vakuf, 114

Varšava, 578

Vatikan, 559, 570

Vedro Polje, 472

Velagići, 426

Velebit, 61, 139, 189, 259, 260, 271, 292

Velika, 361

Velika Barna, 538

Velika Crkvina, 506

Velika Gorica, 134, 220, 254, 348, 363, 365, 368, 481, 519, 549

Velika Gradusa, 223

Velika Jelsa, 380

Velika Kanjiža, 63

Velika Kapela, 13

Velika Kladuša, 82, 83, 92, 115, 120, 121, 122,132, 166, 172,175, 184, 193, 214,231, 238, 247,250, 251, 254, 255,260, 262, 267,268, 273, 306, 318,345, 349,350,351, 359 , 397 ,399,400,404,406,408, 419, 432, 445,446, 448, 449,481, 501, 538, 574

Velika kobila, 437

Velika Mlinska, 288, 303

Velika, potok, 383

Velika Radonja, 273, 381

Velika Solna, 37, 553

Velika Trepča, 14, 244

Velika Utinja, 14

Velika Vranovina, 51, 83, 318

Veliki Baljevac, 472

Veliki Bree, 424

Veliki Gradac, 216, 221, 224, 487, 523, 554

Veliki Grđevac, 469

Veliki Lisac, 104, 256

Veliki Petrovac, 13

Veliki Radić, 403

Veliki Sušnjar, 224, 416

Veliki Velebit, 270, 271, 275, 279, 445,449,450, 292

Veliki Vir, 391

Veliko Brdo, 222

Veliko Krčevo, 487

Vel jun, 15, 20, 50, 88, 104, 107, 108, 109, 120,121,123,127,146, 148, 151, 156,166,174,177,183, 184, 191, 195,205,207,211,214, 215, 221, 232,233,234,247,259, 294, 308, 338,345,348,349,383, 395, 398, 424,431,456,461,481, 492, 497, 498,500,501,503,504, 506, 513

Veljunska Glina, 179, 197

Venecija, 30

Vera, 92, 157, 180, 190, 198

Vidorija-tunel, 77

Vidovići, 170

Viduševac, 37, 299, 304, 447, 452

Vilić-Guvno, 437

Vilin točak, 173

Vilsnica, 552

Vinica, 352, 424, 476

Vinkovci, 27

Vinodol, 95

Vireburg, 28

Virovitica, 27, 554

Visoč, 407

Višegrad, 442, 443

Viševce, 161, 166

Višoševići, 340

Vitunj, 138, 140, 147, 148, 149, 161, 162

Vitunjčica, 149

Vjazma, 29

Vješala iznad Lugova, 216

Vlahović, 217, 224, 487, 550, 551

Voćin, 446

Vojišnica, 178, 197, 232, 233, 234, 244, 256

Vojna krajina, 7, 25, 26, 169, 535, 542, 574

Vojnić, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 24, 39, 49, 50, 51, 53, 59, 60, 66 , 77 , 83 , 91, 106, 110, 114, 115, 116, 120,121,127,128,130, 132, 145, 146,155,156,167,169, 171, 172, 173,175,177,182,184, 190, 195, 199,209,211,212,214, 215, 221, 231,232,233,234,238, 239, 241, 244,245,247,250,254, 255, 256, 257,258,260,261,263, 264, 265, 266,267,268,272,274, 277, 278, 279,280,298,306,309, 310, 318, 319,338,345,346,347, 348, 349, 354,355,356,365,371, 372, 381, 383,386,387,391,398, 424, 460, 482,489,492,493,497,

498, 500, 501,503,504, 506,507,
508, 513, 533,535,537, 550,553,
554, 555, 558,571
Vojnički Grabovac, 425
Voj nič-kolodvor, 124, 127, 238,
274
Voj novac, 467
Vojvodina, 456, 487
Volinja, 71, 132, 416, 461
Voltrija, 28
Voljevac, 437
Vorkapić-Selo, 260, 305 , 306, 349,
Vrapče, 563
Vranovina, 54, 282
Vratnik, 256, 304, 425
Vrbas, 435, 436, 437, 443
Vrbaska banovina, 39
Vrbovsko, 10, 18, 19, 21, 22, 24,
49, 66, 86, 97, 166, 184, 317, 476,
533
Vrelo Mrežnice, 352, 372
Vrelo Utinja, 239, 262, 278, 290
Vrginmost, 9, 13, 14, 16, 18, 21,
22, 45, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 60,
61, 66, 77, 82, 83, 91, 97, 106,
109, 111,114,115,116, 117,118,
120, 123,127,128,130, 132,145,
146, 156,167,169,170, 171,172,
174, 177,183,184,185, 192,195,
199, 205,206,212,220, 232,233,
235, 238,240,241,243, 244,245,
246, 247,249,251,255, 256,258,
260, 262,263,264,165, 266,267,
268, 271,273,278,279, 280,281,
286, 294,295,298,303, 304,305,
306, 309,318,319,338, 345,349,
355, 357,371,387,399, 424,446,
448, 456,482,489,492, 493,497,
498, 500,501,503,505, 506,508,
533, 535,537,549,550, 551,553,
554, 555,558,563
Vrhovine, 249, 257, 263, 318, 377,
424, 471, 473, 550
Vrkašić, 396, 473
Vrkljište, 269
Vrletne stijene, 273, 379, 382, 408
Vrlika, 434
Vrnograč, 29, 41, 91, 132, 166, 226,
254, 255,267,342,343, 377,427,
446, 447,448,449,514,549
Vrpolje, 414, 415
Vrsta, 396
Vršak, 430
Vrtoče, 426, 430
Vučevo, 440, 441
Vučjak, 49, 270, 472, 473
Vučkovići, 183, 202, 260, 272, 309,
536
Vuglova, 552
Vujin most, 239
Vuka, 258, 263

Vukelići, 160, 352
Vukmanić, 16, 21, 51, 60, 83, 84
123, 221, 237, 244, 246, 252, 253,
254, 255, 258, 259, 338, 398, 422,
476
Vukojevac, 47
Vukomeričke gorice, 145, 348, 365,
375
Vukov Badanj, 216, 223, 224
Vukova Gorica, 352, 476, 504
Vukovar, 103
Vurota, 550

Začretje, 241
Zadar, 62, 63, 75, 564
Zadobarska šuma, 190
Zagorje, 95, 359, 364, 374, 386, 451,
539
Zagreb, 3, 7, 13, 22, 24, 25, 26, 27,
30, 35, 36, 37,38,39,40,42,
43, 44, 45, 47,48,49,51,52,
54, 56, 57, 60,64,65,68,69,
71, 74, 75, 76,77,79,80,83,
84, 85, 86, 91,93,95,96,97
98, 99, 100, 102, 103, 104, 105,
106, 107, 108,109,110,111,113,
114, 117, 118,119,120,122,123,
124, 125, 126,128,133,134,135,
136, 146, 148,150,151,153,154,
155, 161, 164,165,166,168,170,
172, 176, 190,191,203,205,206,
211, 213, 214,215,220,221,222,
225, 226, 227,230,232,234,236,
238, 239, 240,243,249,254,256,
260, 265, 266,268,270,271,272,
274, 281, 282,283,284,285,286,
288, 290, 294,295,297,298,299,
309, 311, 312,319,337,338,345,
347, 349, 350,351,354,356,357,
359, 362, 363,364,368,371,372,
373, 375, 379,380,381,383,386,
388, 389, 393,405,407,413,416,
418, 423, 426,427,428,429,432,
434, 438, 440,455,457,458,459,
461, 463, 467,468,471,473,475,
476, 477, 481,484,485,487,488,
489, 491, 492,493,494,495,497,
498, 500, 502,512,513,514,515,
518, 519, 520,521,522,523,524,
525, 527, 528,529,530,531,532,
533, 535, 538,541,542,545,548,
549, 550, 551,552,553,554,555,
557, 558, 559,560,561,563,564,
565, 566, 567,568,569,570,577,
578, 579, 581
Zagrebačka Dubrava, 59
Zagrebačka oblast, 519
Zagrebačka županija, 3
Zakopa, 551
Zaluka, 49, 154, 184, 393
Zalukinje, 152

Zamlače 415
Zanoglina, 435
Zaradostovo, 454, 486
Zavalje, 430, 470, 472, 473
Zbjeg, 173, 179, 184, 185,186,198,
202, 211, 232, 247, 289,290,352,
382, 384, 385, 386, 397,502,521,
535
Zebići, 92, 157
Zečev Varoš, 123, 156
Zelengora, 370, 440
Zemun, 27, 236
Zdenci, 227
Zdenčina, 378
Zrin, 18, 19, 95, 96, 132,222,223,
342, 343, 414, 452, 453,495,550
Zrinjska gora, 13, 14
Zrinjska kula, 453, 484
Zrnići, 151, 160, 161
Zut, 403, 414
Zvečaj, 460
Zvomik, 552

Žabno, 32, 46, 134, 151, 469, 554
Žalčeva kosa, 446
Žegar, 472

Žcljeva, 396
Željezna Glava, 430
Željezno, 153, 407
Žepče, 114
Žsrjavci, 117
Žirovac, 18, 19, 35, 95, 96, 102
132, 229, 313, 375, 448, 488, 510
Žirovac potok, 14, 227, 228, 554
Živica, 84, 157
Žnidavac, 161, 162
Žrnica, 121, 123, 306
Žumberak, 7, 26, 78, 81, 83, 145.
146, 172,221,230,247,257,258,
263, 265,267,269,279,289,290,
291, 293,295,337,338,339,347,
348, 353,354,359,360,361,362,
363, 365,367,368,369,370,371,
372, 373,374,375,388,389,392,
393, 394,406,407,412,413,421,
424, 425,428,429,432,467,470,
479, 481,482,498,500,510,517,
521, 524,531,538,540,541,552,
554, 564,565,566,570,571,572,
574, 575,578
Župići, 409
Žute Lokve, 424

SADRŽAJ

P R E D G O V O R	Strana
Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija na Kordunu i Baniji — — — — — — — — — —	9
U V O D	
Administrativno-politička podjela i struktura stanovništva — — — — — — — — — —	13
Društveno-ekonomske i političke prilike pred slom Kraljevine Jugoslavije, formiranje partijskih ćelija —	25
Aprilski rat i kapitulacija Jugoslovenske vojske —	61
P R V I D I O	
Okupacioni sistem i uspostava ustaške vlasti na Kordunu i Baniji — — — — — — — — — —	73
Ustaški teror nad Srbima, Jevrejdma, Romima, komunistima i hrvatskim rodoljubima — — — — — — — — — —	101
D R U G I D I O	
Stanje partijskih organizacija u prvim danima ustanka na području Korduna, Siska i Banije — * — — — — — — — — —	145
Prve oružane akcije i otpor naroda okupatoru i domaćim izdajnicima — — — — — — — — — —	155
Uloga OK KPH Karlovac u organizovanju NOP-a i stvaranju partizanskih odreda — — — — — — — — — —	164
Osnivanje Komande NOP odreda Korduna i Banije i Glavnog štaba NOV-a i POH-a — — — — — — — — — —	182
Rušenje ustaškog sistema vlasti i formiranje narodnooslobodilačkih odbora na Kordunu i Baniji — — — — — — — — — —	204
Neprijateljska ofanziva na partizanske logore u Šamarici i osnivanje posebnog vojnog i partijskog rukovodstva na Baniji — — — — — — — — — —	219
Ustaško-domobranska ofanziva na teritoriji Banije u aprilu 1942. godine — — — — — — — — — —	227
Neprijateljske ofanzive na Kordunu 1941. i proljeće 1942. i uloga partizanskih odreda u obrani naroda — — — — — — — — — —	229
Razvoj NOB-a i djelovanje partizanskih jedinica — — — — — — — — — —	229
Priprema i izvođenje neprijateljske ofanzive na sjeveroistočnom dijelu Korduna — — — — — — — — — —	235
Borbe partizana za stvaranje slobodne teritorije i razoružavanje domobranske posade Vojnića — — — — — — — — — —	244
	633

Vojne operacije Četvrtog bataljona 1. KNOP odreda u dolini rijeke Kupe i dijela 6. bataljona NOP odreda Banije —————	— — —	252
Ustaško-domobranska ofanziva na Kordunu u proljeće 1942. godine — — — — —	— — — — —	254
Ljetna ustaška ofanziva na oslobođenu teritoriju Banije i povlačenje vojno-političkih rukovodstava i naroda na Kordun —————	— — —	281
Odlazak bataljona NOP odreda Banije u Posavinu, Moslavinu i Slavoniju radi proširenja ustanka u Hrvatskoj		286
Formiranje proleterskih četa i Prvog proleterskog bataljona i njihova uloga u povezivanju ustaničkih žarišta u Hrvatskoj — — — — —	— — — — —	289
Snabdijevanje stanovništva i prve radne akcije za izgradnju bajti i zemunica na oslobođenoj teritoriji 1942. godine — — — — —	— — — — —	295
Saradnja srpskih i hrvatskih sela Korduna i Banije s hrvatskim selima d pograničnim područjima — —		296
Radne akcije tokom 1942. godine i njihov značaj u snabdijevanju naroda i partizanskih odreda — — —	— — —	301
Izgradnja bajti i rad radionica — — —	— — —	308

TREĆI DIO

Stvaranje i širenje oslobođenog područja Korduna i Banije — — — — —	— — —	317
Vojnopozadinske vlasti i ustanove (komande područja i komande mjesta) i njihova djelatnost —	— — —	325
Služba veze i njen značaj u povezivanju Korduna i Banije s ostalim područjima u Hrvatskoj —	— — —	344
Partizanske veze prema Topuskom, Velikoj Kladuši,, Rakovici, Plaškom, Donjim i Gornjim Dubravama i Karlovcu — — — — —	— — — — —	349
Služba veze na rijeci Kupi — — — —	— — —	354
Sanitetska služba na Kordunu i Baniji u toku narodno-oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije —	— — —	378
Formiranje brigada i divizija i reorganizacija NOP odreda na Kordunu i Baniji — — — —	— — —	389
Prva narodnooslobodilačka udarna brigada Hrvatske —		390
Četvrta fsIOU brigada Hrvatske (Prva kordunaška NOU brigada — — — — —)	— — — — —	391
Peta NOP brigada Hrvatske (Druga kordunaška NO brigada — — — — —)	— — — — —	397
Sedma NO brigada Hrvatske (Prva banijska NO brigada)		400
Osma NO brigada Hrvatske (Druga banijska NO brigada — — — — —)	— — — — —	402
Trinaesta proleterska NOU brigada »Rade Končar« —		406
Šesnaesta NO brigada Hrvatske (Šesnaesta banijska NO brigada — — — — —)	— — — — —	407

Osnivanje operativnih štabova grupa brigada — — —	409
Formiranje Sedme banijske NO divizije — — — —	412
Osma kordunaška udarna divizija — — — — —	418
Petnaesta NOU brigada Hrvatske (Treća kordunaška NOU brigada) — — — — — — —	419
Četvrta neprijateljska ofanziva na Kordunu i Baniji i stanje poslije njenog sloma — — — — —	425
Učestvovanje Sedme banijske divizije u IV i V ofanzivi	432
Formiranje štaba Unske operativne grupe — — —	444
Reorganizacija Unske operativne grupe i njene borbe na Baniji — — — — — — —	450
Formiranje četvrtog korpusa — — — — —	455
Dejstva Sedme (banijske) i Osme (kordunaške) divizije u sastavu Četvrtog korpusa u operacijama Jugoslovenske armije za oslobođenje Jugoslavije — — — — —	459
Č E T V R T I D I O	
Djelovanje KPH, AFŽ-a, SKOJ-a, USAOH-a, JNOF-a na Kordunu i Baniji — — — — — — — —	479
Uloga NOO-a u pomoći NOV i POH, organizovanju privrednog života i zbrinjavanju stanovništva oslobođene teritorije — — — — — — — — —	500
Djelovanje centralnih organa vlasti sa područja Korduna i Banije (CK KPH, GŠ NOV-a i POH-a i ZAVNOH-a) u provođenju socijalističke revolucije u Hrvatskoj — — — — — — — — —	519
Osnivačakonferencija GŠNOV i POH — — — — —	520
Formiranje centralnih organa vlasti ZAVNOH-a i djelovanje CK KPH s područja Korduna — — — — —	521
P E T I D I O	
Značaj Korduna i Banije u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji naroda Hrvatske i Jugoslavije 529	
Š E S T I D I O	
SKRAĆENICE _ — — — —	545
Narodni heroji Jugoslavije koji potiču sa Korduna d Banije ili su djelovali u toku narodnooslobodilačke borbe na ovom području — — — — — — — —	549
IZVORI — — — — — — — —	557
Arhivska građa — — — — — — — — —	557
ŠTAMPA — — — — — — — — —	559
DNEVNICI — — — — — — — — —	561
LITERATURA — — — — — — — — —	563
BIBLIOGRAFIJA OBJAVLJENIH RADOVA DR DUŠANA KORAČA — — — — — — — — —	577
BILJEŠKA O PISCU — — — — — — — — —	581
INDEX IMENA I PREZIMENA — — — — — — — — —	583
REGISTAR GEOGRAFSKIH POJMOVA — — — — —	

Ispravci

str. 550

Cvetković Đure Marijan

Rođen 13. oktobra 1920. u Sis-ku. Ekonomista. Član KPJ od 1938. U NOB stupio 1941. Član CK SKJ, Predsjedništva SRH i Savjeta Federacije Skupštine SFRJ. Za narodnog heroja proglašen 27. novembra 1953.

str. 552

Kljajić Miloš

Rođen 1916. u Sjeniĉaku, Karlo- vac. Radnik. Član KPJ od 1941 U NOB stupio 1941. Poginuo kao komandant brigade 1944. u Žumberku. Za narodnog heroja proglašen 6. decembra 1944.

str. 553

Krimiĉ Jovana Uroš

Roden 9. septembra 1914. u Sta-rom Selu, Petrinja. Student. Član KPJ od 27. jula 1941. U NOB stupio 1941. General-ma- jor JNA. Umro u Zagrebu 3. jula 1973. Za narodno heroja proglašen 27. novembra 1953.

KARTU PRIREDILI: PROF. BRANKO BOŽO I PROF. DURO TINTOR
REGIZIRAO: IZVRSNI PROF. DUŠKO PLAVJANIĆ I RADOVAN BOŽO PUKOVNIK U PENZIJI
KARTU IZDALO: FIAN - GRAĐEVINARSKI I POSREDOVAČKI ZVEŽJE
LINČIŠTA: OBRONCI, IVAN GRADJEŠĆER
TISK: GRAFIČKI ZAVOD NEVATIME

M 1 : 200 000

TUMAČ ZNAKOVA

Granica nosil republika	Granica opštine
Vatna cesta	Ostale ceste
Rudnik	Eksploatacija nafte
Željeznička normalna kolosijeka	Ljekovito kupalište
Metalna i elatna industrija	Rekreativni izvori
Tekstilna industrija	Masna industrija
Drvačka industrija	Kemijaska industrija
Elektro industrija	Proizvod građ. materijala
Industrija štucne	Industrija konfekcije
Industrija kože i gume	Tvoracna piv i dlela
Premje starija	Tvoracna likera
Drna industrija	Vinogard

100 200 300 500 700 900 1000

AUTERIJA MAĐARSKA ROMUNJSKA
SLOVAKA JAJNER
SARAJEVO
BEOGRAD
BUDAPEŠT
ZAGREB
ITALIJA